

Acerca de este libro

Esta es una copia digital de un libro que, durante generaciones, se ha conservado en las estanterías de una biblioteca, hasta que Google ha decidido escanearlo como parte de un proyecto que pretende que sea posible descubrir en línea libros de todo el mundo.

Ha sobrevivido tantos años como para que los derechos de autor hayan expirado y el libro pase a ser de dominio público. El que un libro sea de dominio público significa que nunca ha estado protegido por derechos de autor, o bien que el período legal de estos derechos ya ha expirado. Es posible que una misma obra sea de dominio público en unos países y, sin embargo, no lo sea en otros. Los libros de dominio público son nuestras puertas hacia el pasado, suponen un patrimonio histórico, cultural y de conocimientos que, a menudo, resulta difícil de descubrir.

Todas las anotaciones, marcas y otras señales en los márgenes que estén presentes en el volumen original aparecerán también en este archivo como testimonio del largo viaje que el libro ha recorrido desde el editor hasta la biblioteca y, finalmente, hasta usted.

Normas de uso

Google se enorgullece de poder colaborar con distintas bibliotecas para digitalizar los materiales de dominio público a fin de hacerlos accesibles a todo el mundo. Los libros de dominio público son patrimonio de todos, nosotros somos sus humildes guardianes. No obstante, se trata de un trabajo caro. Por este motivo, y para poder ofrecer este recurso, hemos tomado medidas para evitar que se produzca un abuso por parte de terceros con fines comerciales, y hemos incluido restricciones técnicas sobre las solicitudes automatizadas.

Asimismo, le pedimos que:

- + *Haga un uso exclusivamente no comercial de estos archivos* Hemos diseñado la Búsqueda de libros de Google para el uso de particulares; como tal, le pedimos que utilice estos archivos con fines personales, y no comerciales.
- + *No envíe solicitudes automatizadas* Por favor, no envíe solicitudes automatizadas de ningún tipo al sistema de Google. Si está llevando a cabo una investigación sobre traducción automática, reconocimiento óptico de caracteres u otros campos para los que resulte útil disfrutar de acceso a una gran cantidad de texto, por favor, envíenos un mensaje. Fomentamos el uso de materiales de dominio público con estos propósitos y seguro que podremos ayudarle.
- + *Conserve la atribución* La filigrana de Google que verá en todos los archivos es fundamental para informar a los usuarios sobre este proyecto y ayudarles a encontrar materiales adicionales en la Búsqueda de libros de Google. Por favor, no la elimine.
- + *Manténgase siempre dentro de la legalidad* Sea cual sea el uso que haga de estos materiales, recuerde que es responsable de asegurarse de que todo lo que hace es legal. No dé por sentado que, por el hecho de que una obra se considere de dominio público para los usuarios de los Estados Unidos, lo será también para los usuarios de otros países. La legislación sobre derechos de autor varía de un país a otro, y no podemos facilitar información sobre si está permitido un uso específico de algún libro. Por favor, no suponga que la aparición de un libro en nuestro programa significa que se puede utilizar de igual manera en todo el mundo. La responsabilidad ante la infracción de los derechos de autor puede ser muy grave.

Acerca de la Búsqueda de libros de Google

El objetivo de Google consiste en organizar información procedente de todo el mundo y hacerla accesible y útil de forma universal. El programa de Búsqueda de libros de Google ayuda a los lectores a descubrir los libros de todo el mundo a la vez que ayuda a autores y editores a llegar a nuevas audiencias. Podrá realizar búsquedas en el texto completo de este libro en la web, en la página <http://books.google.com>

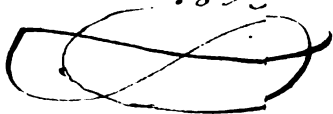

A. Forcada

1893

HUGONIS GROTII
DE
IVRE BELLI
AC PACIS
LIBRI TRES,

In quibus jus Naturæ & Gentium, item
juris publici principia explicantur.

EDITIO NOVA
cum ANNOTATIS Auctoris,

Ex postrema ejus ante obitum cura multo
nunc auctior.

Accesserunt & ANNOTATA in Epistolam Pauli
ad Philemonem.

Ex lib. J. J.

*Joseph de La Fontaine
et Miron*

AMSTELÆDAMI

Apud IOANNEM BLAEV.

M D C I.

R. 15. A 86

Recibido al D. D. Eugenio Peres
Gonzalez cura p. natural de
Carranque, a consecuencia de
auto proveyido en su causa
por los señ. ab. Consejo de la
Gobern. con fecha 21 de Julio
de 1826

Devuelto al dicho D. Eugenio por
Decreto del Com. D. Pedro Gon-
zalez Vallejo Arzob. electo Gube-
rnador de la Diocesis de Toledo en 5.
de Abril de 1836.

Regulado al D. D. Ambrosio
Gonzalez, por el S. D. Eugenio Peres.
Siendo cura Pároco de San J. de
en esta Corte, en Jun. de 1837.

y por D. Pascuala de la Peña, viuda del
D. Gonzalez, a su digno amigo D. Juan Ant.
Alvarez, cura párroco de Castillo de Solvazares,
en Junio de 1840.

L V D O V I C O X I I I

CHRISTIANISS. FRANCORVM

ET NAVARRÆ REGI.

H V G O G R O T I V S.

VDET hic liber, Regum eminentissime, tuum sibi augmentum nomen inscribere, non sui, non Auctoris, sed argumenti fiducia, pro Iustitia quippe scriptus; quæ virtus

adeo tua est, ut inde tuis meritis & humani generis suffragio dignissimum tanto Rege cognomentum acceperis, ut jam ubique Iusti appellatione non minus quam LVDOVICI noscaris. Speciosi Romanis Ducibus videbantur ex Creta, Numidia, Africa, Asia, aliisque devictis gentibus tituli. At quanto tuum illustrius, quo significaris nullius populi, nullius hominis, sed ejus quod injustum est & hostis ubique, & victor semper? Magnum putarunt Ægyptii reges, si patris hic, matris ille, fratrum amans alius dicerentur. At quantulæ hæ partes sunt tui nominis, quod non ista tantum, sed quicquid pulchrum & honestum excogitari potest, ambitu suo complectitur? Iustus es, cum Magni supra omne id quod dici potest Regis Patris tui memoriam honoras ipsum imitando: Iustus,

* 2

cum

cum Fratrem modis omnibus, sed nulla r
magis quam exemplo tuo instruis : Iustu
cum Sorores summis matrimoniis ornas : Iu
stus, cum sepultas prope leges revocas, &
quantum potes, ruenti in pejus sæculo teme
opponis: Iustus, sed simul clemens, cum sub
ditis, quos tuæ bonitatis ignorantia ab offi
cii limite transversos egerat, præter peccan
di licentiam nihil adimis, nec vim adfers ani
imis circa divina diversum à te sentientibus
Iustus simulque misericors, cum oppresso
populos, afflictos Principes tua auctoritate
relevas, nec fortunæ nimium licere permit
tis. Quæ tua singularis beneficentia & ir
tantum Deo similis quantum humana natu
ra patitur, me cogit ut hac quoque publica
allocutione gratias tibi pro me privatim ha
beam. Nam quemadmodum cœlestia sidera
non tantum magnis mundi partibus se in
fundunt, sed ad singula animantia vim suam
patiuntur descendere ; ita tu, in terris beni
gnissimum sidus, non contentus erigere Prin
cipes, sublevare populos, mihi quoque in pa
tria male habito, & præsidium voluisti esse,
& solatium. Accedit ad implendum Iustitiæ
orbem post actiones publicas etiam priva
tæ vitæ tuæ innocentia & puritas, digna
quam non homines tantum, sed & ætheriæ
mentes admirentur. Nam quotus quisque de
plebe

plebe infima , imo de ipsiſ illis qui à mundi
confortio ſe abſciderunt, ita ſe ab omnibus
culpis immunem præſtat, ut tu, in ea poſitus
fortuna quæ innumeris peccandi illecebris
undique obſidetur ? Quantum vero hoc eſt,
inter negotia, in turba, in aula; inter tot tam
diverſa peccantium exempla id conſequi,
quod aliis ſolitudo vix , ſæpe ne vix quidem;
præſtat ? Hoc vero eſt, non juſti tantum, ſed
& Sancti nomen in hac ipſa vita mereri, quod
majoribus tuis Carolo Magno & Ludovico
piorum conſenſus poſt obitum tribuit : hoc
eſt eſſe non gentilitio , ſed ſuo proprio jure
Chriſtianiſſimum. Sed Juſtitia cum pars nul-
la à te aliena ſit , illa tamen quæ circa libri
hujus materiam , id eſt, circa belli paciſque
conſilia verſatur, eo proprie tua eſt quo Rex
es, & quidem Rex Francorum. Ingens hoc
regnum tuum, quod per tanta tam felicium
terrarum ſpatia in utrumque mare procur-
rit: ſed majus hoc regno regnum eſt , quod
regna aliena non concupiſcis. Dignum hoc
tua pietate , dignum iſto ſaſtigio, non cujuſ-
quam juſ armis attentare , non veteres tur-
bare fines ; ſed in bello paciſ gerere nego-
tium , nec incipere niſi hoc voto ut quam
primum deſinas. Quam vero pulchrum hoc,
quam glorioſum , quam ipſi conſcientia læ-
tum, ut ſi quando te Deus ad ſuum regnum,
* 3 quod

quod solum tuo melius est, vocaverit, aucter possis dicere: Hunc ego à te gladium pro Iustitiæ tutela accepi, hunc tibi nulli temere fusi sanguinis reum, purum inson temque reddo. Ita fiet, ut quas nos nunc regulas ex libris petimus, in posterum ex tui actionibus, tanquam ex perfectissimo exemplari petantur. Quod ipsum cum sit maximum, plus tamen aliquid à te exigere audent Christianorum populi: ut scilicet extinctis ubique armis pax sua non imperii tantum, sed & Ecclesiis te auctore redeat. discatque nostra ætas arbitrium subire eju ætatis, quam vera sinceraque fide Christianam fuisse Christiani omnes profitemur. Pertæsos discordiarum animos excitat. hanc spem recens contracta inter te & sapientissimum pacisque illius sanctæ amantissimum Magnæ Britannæ Regem amicitia, & auspiciatissimo Sororis tuæ matrimonio federata. Difficile negotium, propter studia partium, gliscentibus in diès odiis inflammata: sed tantis regibus nihil dignum, nisi quod difficile, nisi quod ab aliis omnibus desperatum. Deus pacis, Deus justitiæ, Rex iuste, Rex pacifice, cum aliis bonis omnibus, tum hac etiam laude cumulet tuam suæ proximam Majestatem. clo lo c xxv.

IN TRES LIBROS
DE IVRE BELLI AC PACIS
PROLEGOMENA

Ius civile five Romanum five quod cuique patrium est; aut illustrare commentariis aut contractum ob oculos ponere aggressi sunt multi. at jus illud, quod inter populos plures aut populorum rectores intercedit, five ab ipsa natura profectum, aut divinis constitutum legibus, five moribus & pacto tacito introductum attigerunt pauci, universum ac certo ordine tractavit hactenus nemo: cum tamen id fieri merita humani generis. Vere enim Cicero praestabilem hanc dixit scientiam, in federibus, pactionibus, conditionibus populorum, reipublicarumque nationum, in omni denique belli jure & pacis. Et Euripides hanc scientiam rerum divinarum & humanarum cognitioni praeponit, sic enim Theoclymenem compellari facit:

Nam turpe id esset, cum scias hominum ac Deum

Quod est arsque, iusta te haud cognoscere.

Ampetere magis necessaria est haec opera, quod & nostro saeculo non deest, & olim non defuerunt qui hanc juris partem ita contempnerent, quasi nihil ejus praeterinane nomen existeret. In omnium ferme ore est Baphemi dictum * apud Thacydidem, regi aut civitati imperium habenti, nihil injustum quod utile: cui simile illud, in summa fortuna id aequius quod validius, & rempublicam sine injuria geri non posse. Accedit quod quae inter populos aut reges incidunt controversae ferme Martem habent arbitrum. Est autem non vulgi tantum haec opinio, bellum ab omni jure abesse longissime, sed & viris doctis ac prudentibus saepe dicta excidunt quae talem opinionem fovent. Nihil enim frequentius quam opposita inter se, jus & arma. Namque Ennius dixit:

Non ex jure manus consortium, sed magis ferro

Rem repetunt.

Et Horatius ferociam Achillis sic describit:

Iura negat sibi nata, nihil non arrogat armis.

& alius aliam cum bellam ordiretur sic loquentem inducit:

Hic pacem tamaritaeque jurarolinoque.

Antigonus senex irrisit hominem qui sibi urbes alienas oppugnanti commentarium de justitia adferebat. Et Marius negabat praerogatum strepitum leges * a se posse exaudiri. * Ipse ille oris tam verecundus Pompejus, ausus est dicere: * *Armatus leges ut cogitem?* In Christianis scriptoribus plurima ejus sensus occurrunt: pro multis unum Terullianum sufficiat: *Dolus, asperitas, injustitia, propria negotia praeliorum.* Qui ita sentiant, dubium non est quin opposituri sint nobis illud ex Comedia:

Incerta hæc si tu postules

Ratione certa facere, nihilo plus agas,

Quam si des operam, ut cum ratione insanias.

Cum vero frustra de jure suscipiatur disputatio, si ipsum jus nullum est, & ad commendandum & ad præmuniendum opus nostrum pertinerebit, hoc gravissimum errorem breviter refelli. Cæterum ne cur turba nobis res sit, demus ei advocatum. Et quem potius quam Carneadem, qui ad id pervenerat, quod Academix suæ summum erat, ut pro falso non minus quam pro vero vires eloquentiæ posset intendere? Is ergo cum suscepisset justitiæ, hujus præcipue de qua nunc agimus, oppugnationem, nullum invenit argumentum validius isto jura sibi homines utilitate sanxisse varia pro moribus, & apud eodem pro temporibus sæpe mutata: jus autem naturale esse nullum omnes enim & homines & alias animantes ad utilitates suas naturam ducente ferri: proinde aut nullam esse justitiam; aut si sit aliqua, summam esse stultitiam, quoniam sibi noceat alienis commodis consulens. Verum quod hic dicit Philosophus, & sequitur Poëta,

Nec natura potest jussu secernere iniquum:

admitti omnino non debet. nam homo animans quidem est, sed extremum animans, multoque longius distans à cæteris omnibus, quam cæterorum genera inter se distant: cui rei testimonium perhibent multæ actiones humani generis propriæ. Inter hæc autem quæ homini sunt propria, est appetitus societatis, id est communitaris, non quævis, sed tranquillæ, & pro sui intellectus modo ordinatæ, cum his qui sui sunt generis: quam * οἰκίωσις Stoici appellabant. Quod ergo dicitur natura quodque animal ad suas tantum utilitates ferri, ita universe sumtum concedi non debet. Nam & cæterarum animantium quædam utilitatum suarum studium, partim factuum suorum, partim aliorum sibi congenerum, respectu * aliquatenus temperant: quod in illis quidem procedere credimus, ex principio aliquo intelligente extrinseco, quia circa actus alios, istis neutiquam difficiliore, par intelligentia in illis non apparet. Idemque de infantibus dicendum, in quibus ante omnem disciplinam ostendit se, ad bene aliis faciendum propensio quædam, prudenter à Plutarcho observata: sicut & in ea ætate misericordia sponte prorumpit. Homini vero perfectæ ætatis, cum circa similia similiter agere norit, * cum societatis appetitu excellentem, cujus peculiare solus inter animantes instrumentum habet sermonem, inesse etiam facultatem sciendi agendique, secundum generalia præcepta, par est intelligi, cui quæ conveniunt ea jam sunt non omnium quidem animantium, sed humanæ naturæ congruentia. Hæc vero, quam rudi modo jam expressimus, * societatis custodia, humano intellectui conveniens, fons est ejus juris, quod proprie tali nomine appellatur: * quo pertinent alieni abstinentia, & si quid alieni habeamus, aut lucri inde fecerimus restitutio, promissorum implendorum obligatio, damni culpæ datæ reparatio, & pœnæ inter homines meritum. Ab hac juris significatione fluxit altera largior: quia enim homo supra cæteras animantes non tantum vim obtinet socialem de qua diximus, sed & judicium ad æstimanda

sananda quæ delectant aut nocent, non præsentia tantum, sed & futura, & quæ in utrumvis possunt ducere; pro homini intellectus modo etiam in his iudicium recte conformatum sequi, neque metu, aut voluptatis præsentis illecebra corrumpi, aut temerario rapi impetu, conveniens esse humanæ naturæ; & quod tali iudicio plane repugnat, etiam contra jus naturæ, humanæ scilicet, esse intelligitur. Atque hæc etiam pertinet in his quæ cuique homini aut cœtui propria sunt capiendis * prudens dispensatio, ut quæ nunc sapienter minus sapienti, nunc propinquum extraneo, nunc pauperem diviti, pro ut ætas cuiusque, & rei natura fert, præponit: quam juris proprie sineque dicti partem jam olim multi faciunt, cum tamen jus illud proprie nominatum diversam longe naturam habeat, in eo positam ut quæ jam sunt alterius alteri permittantur, aut impleantur. Et hæc quidem quæ jam diximus, locum aliquem haberent etiam si daremus, quod sine summo scelere dari nequit, non esse Deum, aut non curari ab eo negotia humana: cujus contrarium cum nobis partim ratio, partim traditio perpetua, inseverint; confirmant vero & argumenta multa & miracula ab omnibus sæculis testata, sequitur jam ipsi Deo, ut opifici & cui nos nostraque omnia debeamus, sine exceptione parendum nobis esse, præcipue cum is se multis modis & optatam & potentissimum ostenderit, ita ut sibi obedientibus præmia reddere maxima, etiam æterna, quippe æternus ipse, possit, & voluisse credi debeat, multoque magis si id disertis verbis promiserit, quod Christiani indubitata testimoniorum fide convicti credimus. Et hæc jam alia juris origo est præter illam naturalem, veniens scilicet * ex libera Dei voluntate, cui nos subijci debere intellectus ipse noster nobis itrefragabiliter dicat. Sed & illud ipsum de quo quæmus naturale jus, sive illud sociale, sive quod laxius ita dicitur, quamquam ex principiis homini internis profuit, * Deo tamen ascribi merito potest, quia ut talia principia in nobis existerent ipse voluit: quo sensu Chrysippus & Stoici dicebant juris originem non aliunde petendam quam ab ipso Iove, * à quo Iovis nomine jus Latæ dictum probabiliter dici potest. Accedit quod illa quoque ipsa principia Deus datis legibus magis conspicua fecit, etiam iis quibus nobis illior est ad ratiocinandum vis animi: & in diversa trahentes impetus, qui nobis ipsis, quique aliis consulunt, vagari vetuit, illos, quippe vehementiores, addictius regens & sine ac modo coercens. Sed & historia sacra, præter id quod in præceptis consistit, affectum illum socialem non parùm etiam eo excitat quod nos docet ab iisdem primis parentibus ortos homines omnes, ita ut eo quoque sensu dici recte possit quod alio dixit Florentinus, cognitionem inter nos à natura constitutam; cui consequens sit, hominem homini insidiari nefas esse. Inter homines quasi * Dii quidam sunt parentes, quibus proinde non infinitum, sed sui generis obsequium debetur. Deinde vero cum juris naturæ sit stare pactis, (necessarius enim erat inter homines aliquis se obligandi modus, neque vero alius modus naturalis fingi potest,) ab hoc ipso fonte jura civilia fluxerunt. Nam qui se cœtui alicui aggregaverant, aut homini hominibusque subjecerant, hi

*Lut. vim,
D. de just.
& jur.*

aut expresse promiserant, aut ex negotii natura tacite promississe debebant intelligi; secuturos se id quod aut cœtus pars major, aut h. quibus delata potestas erat conficiissent. Quod ergo dicitur non Carneadi tantum, sed & aliis,

* *Utilitas justis prope mater est æqui,*

si accurate loquamur, verum non est: nam naturalis juris mater est ipsa humana natura, quæ nos etiam si re nulla indigeremus ad societatem mutuam appetendam ferret: civilis vero juris mater est ipsa ex consensu obligatio, quæ cum ex naturali jure vim suam habeat, potest natura hujus quoque juris quasi proavia dici. Sed naturali juri utilitas accedit: voluit enim naturæ auctor nos singulos & infirmos esse, & multarum rerum ad vitam recte ducendam egentes, quo magis ad colendam societatem raperemur: juri autem civili occasionem dedit utilitas: nam illa quam diximus consociatio aut subjectione utilitatis alicujus causa coepit institui. Deinde & qui jura præstolant aliis, in eo utilitatem aliquam spectare solent, aut debent. Sed sicut cujusque civitatis jura utilitatem suæ civitatis respiciunt, ita inter civitates aut omnes aut plerasque ex consensu jura quædam nasci poterunt, & nata apparet, quæ utilitatem respicerent non cœtuum singulorum, sed magnæ illius universitatis. Et hoc jus est quod gentium dicitur, quoties id nomen à jure naturali distinguimus. quam partem juris omisit Carneades, jus omne in naturale & civile singulorum populorum distribuens, cum tamen de eo jure quod inter populos versatur acturus (subjecit enim orationem de bellis & bello partis) hujus juris mentionem facere omnino debuisset. Male autem à Carneade stultitiæ nomine justitia traducitur. Nam sicut ipso fatente stultus non est civis, qui in civitate jus civile sequitur, etiam si ob ejus juris reverentiam quædam sibi utilia omittere debeat; ita nec multos est populus, qui non tanti facit suas utilitates ut propterea communia populorum jura negligat: par enim in utroque est ratio: nam* sicut civis qui jus civile perumpit utilitatis præsentis causa, id convellit quo ipsius posteritati que suæ perpetuæ utilitates continentur; sic & populus jura naturæ gentiumque violans suæ quoque tranquillitatis in posterum rescindit munimenta. Tum vero etiam si ex juris observatione nulla spectaretur utilitas, sapientiæ, non stultitiæ esset eo ferri, ad quod à natura nostra nos duci sentimus. Quare nec illud,

Intra inventa metu injusti fallere necesse est:

quod apud Platonem quidam ita explicat, metu accipiendæ injuriæ repertas leges, ac vi quadam homines ad justitiam colendam adigi, universaliter verum est. id enim ad ea dumtaxat instituta ac leges pertinet, quæ ad faciliorem juris executionem reperta sunt; sicut multi per se infirmi, ne à validioribus opprimerentur, conspirant ad instituenda ac communibus viribus tuenda judicia, ut quibus singuli pares non erant, his universi prævalerent. Et hoc demum sensu commode accipi potest quod dicitur jus esse id quod validiori placuit, ut intelligamus sine suo externo carere jus nisi vires ministras habeat: sicut Soloni res confecit maximas, ut ipse prædicabat:

PROLEGOMENA

ἀπὸ τοῦ Πλάτωνος καὶ τῶν ἄλλων σοφιστῶν.

* *Vim jusque parilis copulans vincit iugo.*

Neque tamen quavis à vi destitutum jus omni caret effectu. nam *justitia securitatem affert conscientie, injustitia tormenta ac laniatus quales in tyrannorum pectoribus describit Plato : justitiam probat, impietatem damnat proborum consensus : quod vero maximum est, hoc Deum inimicum, illa faventem habet, qui judicia sua ita post hanc vitam reservat, ut sæpe eorum vim etiam in hac vita repræsentet; quod multis exemplis historię docent. Quod vero multi quam à omnibus exigunt justitiam, eam in populo aut populi rectore insuper habeant, ejus erroris causa est, primum quod in jure nihil spectant nisi utilitatem quæ ex jure oritur, quæ evidens est in civibus qui singuli ad sui tutelam invalidi sunt : at magnæ civitates cum omnia in se completi videantur quæ ad vitam recte tuendam sunt necessaria, opus habere non videntur ea virtute quæ foras spectat & justitia appellatur. Sed ut ne repetam quod dixi, jus non solius utilitatis causa comparatum, nulla est tam valida civitas quæ non aliquando aliquam extra se ope indigere possit, vel ad commercia, vel etiam ad arcendas multarum externarum gentium junctas in se vires ; unde etiam à potentissimis populis & regibus federa appeti videmus, quorum vis omnis tollitur ab his qui jus intra civitatis fines concludunt. Verissimum illud, omnia incerta esse simul à jure recessum est. Si nulla est communitas quæ sine jure conservari possit, * quod memorabili latronum exemplo probabat Aristoteles, certe & illa quæ gentes humanarum aut populos complures inter se colligat, jure indiget : quod ille vidit qui dixit sæda ne patriæ quidem causa facienda esse. * Graviter eos accusat Aristoteles, qui cum inter se neminem velint imperare nisi qui jus habeat, in externos quid jus, quid injustum sit nihil curant. Is ipse quem nominavimus modo in partem alteram Pompejus, quod Spartanus quidam rex dixerat, beatissimam esse rempublicam cujus fines hasta & gladio terminarentur, correxit, dicens eam vere beatam esse quæ justitiam pro finibus haberet : quam ad rem alterius iridem Spartani regis uti potuit auctoritate, * qui militari fortitudini justitiam anteposuit, hoc argumento quod fortitudo justitia quadam regi deberet : at si justii essent homines omnes, fortitudine illa non indigerent. Ipsam fortitudinem Stoici, definitivam virtutem propugnantes pro æquitate. Themistius oratione ad Valerium facunde differit, reges quales exigit sapientiæ regula, non minus sibi creditur gentis habere rationem, sed totius humani generis, & esse, ut ipse loquitur, non φιλομακεδονας tantum, aut φιλοθηβαίους, * sed φιλοσοφίας. * Minois invisum apud posteros nomen non a aliud fecit quam quod æquitatem imperii sui finibus terminaret. Tantum vero abest ut admittendum sit quod quidam fingunt, in bello omnia jura cessare, ut nec suscipi bellum debeat nisi ad juris consecutionem, nec susceptum geri nisi intra juris ac fidei modum. Bene Demosthenes bellum esse in eos dixit qui judiciis coerceri nequeunt. Iudicia enim vigent adversus eos qui invadentes se sentiunt : in eos qui pares se faciunt aut putant, bella*

sanun-

sumuntur, sed nimirum, ut recta sint, non minori religione exercenda quam judicia exerceri solent. Sileant ergo leges inter arma, se civiles illæ & judiciaræ & pacis propriæ, non aliæ perpetuæ & omnibus temporibus accommodatæ. Optime enim dictum est à Diono Prusænsi, inter hostes scripta quidem jura, id est, civilia non valere at * valere non scripta, id est, ea quæ natura dicat, aut gentium consensus constituit. Docet hoc vetus illa Romanorum formula: *eas res puro pioque duello querendas conseo.* Idem veteres Romani, ut Varro notabat, bella tarde & nulla licentia suscipiebant, quod bellum nullum nisi pium putabant geri oportere. Camillus juste non minus, quam fortiter bella gerenda dicebat: Africanus populum Romanum & suscipere juste bella, & finire: Apud alium legas: *Sunt & belli, sicut & pacis jura.* Alius Fabricium miratur ingentem virum, & quod difficillimum est in bello innocentem, & qui aliquid esse crederet & in hostem nefas. Quantam vim habeat in bellis * justitiæ conscientia, passim ostendunt historiarum scriptores, qui victoriam sæpe huic causæ præcipue ascribunt: Inde proverbium illa, frangi & attolli vires in milite à causa: raro eum sospitem redire, qui injusta arma sumserit: bonæ causæ spem adesse comitem; & alia in eum sensum. Nec movere quenquam debent prosperi successus iniquarum molitionum. Satis enim est quod causæ æquitas suam quandam eamque magnam habet vim ad agendum, quanquam ea vis, ut in rebus humanis accidit, sæpe aliarum causarum oppositu ab effectu impeditur. Etiam ad amicitias conciliandas, quibus ut singuli, ita & populi ad multas res opus habent, multum valet opinio de bello non temere nec injuste suscepto, pieque gesto. Nemo enim iis se facile adjungit quibus jus, fas, fidem vilia putat. Ego cum ob eas, quas jam dixi, rationes, compertissimum haberem, esse aliquid inter populos jus commune, quod & ad bella, & in bellis valeret, cur de eo inscriptionem, causas habui multas ac graves. Videbam per Christianam orbem, vel barbaris gentibus pudendam bellandi licentiam: levibus aut nullis de causis ad arma procurri, quibus semel sumtis nullam jam divini, nullam humani juris reverentiam, plane quasi uno edicto ad omnia scelera emissio furore. Cujus immanitatis conspectu, multi homines minime mali eo venerunt, ut Christiano, cujus disciplina in omnibus hominibus diligendis præcipue consistit, * omnia arma interdicerent: ad quos accedere interdum videntur, & Ioannes Ferus, & Erasmus nostras, viri pacis & Ecclesiasticæ & civilis amantiissimi, sed eo, ut arbitror, consilio, quo solemus, quæ in unam partem exierunt, in alteram reflectere, ut in verum modum redeant. Verum hic ipse nimium contradicendi conatus sæpe adeo non proficit, ut obsit etiam, quia deprehensum facile, quod in his nimium est, etiam aliis dictis intra verum stantibus auctoritatem detrahit. Medicina ergo utrisque adhibenda fuit, tum ne nihil, tam ne omnia crederentur licere. Simul & jurisprudentiam, quam ante hac in muneribus publicis, quanta potui integritate exercui, nunc quod mihi indigne è patria tot meis laboribus ornata ejecto restabat, privatæ diligentæ studio adjuvare volui. Artis formam ei imponere multi

residua hac destinantur: perfecit nemo: neque vero fieri potest, quod non satis curatum est hactenus, ea quæ ex constituto videntur a naturalibus recte separentur, nam naturalia, cum semper eadem sint; facile possunt in artem colligi: illa autem quæ ex consuetudine veniunt, cum & mutantur sæpe, & alibi alia sint, extra artem posita sunt, ut aliarum rerum singularium perceptiones. Quod si quæverat iustitiæ sacerdotes naturalis & perpetuæ jurisprudentiæ partes tractandas susciperent, semotis iis quæ ex voluntate libera ortum habent, alius quidem de legibus, alius de tributis, alius de iudicium officio, alius de voluntatum conjectura, alius de factorum faciendâ scire, posset deinde ex omnibus partibus collectis corpus confici. Nos certe quam viam ineundam censeremus, re ipsa potius, quam verbis ostendimus in hoc opere, quod partem jurisprudentiæ longe nobilissimam continet. Primo enim libro præfati de juris origine, generalem examinavimus quæstionem, sitne bellum aliquod iustum: deinde ad noscenda publici privatiq; belli discrimina explicandam habuimus vim ipsam summi imperii, qui eam populi, qui reges solidam, qui ex parte, qui cum alienandi jure, qui aliter habeant: deinde & de subditorum in superiores officio dicendum fuit. Liber secundus, cum omnes causas, ex quibus bellum oriri potest, exponendas sumserit, quæ res communes sint, quæ propriæ, quod jus personis in personas, quæ ex dominio nascatur obligatio, quæ successivam regiarum norma, quod jus veniat ex pacto, aut contractu, quæ fœderum, quæ jurisjurandi tum privati, tum publici vis atque interpretatio, quid ex damno dato debeatur, quæ legatorum sanctimonia, quale jus humandi mutuos, quæ poenarum natura, late exsequatur. Tertius liber primum subjectam sibi habens materiam, id quod in bello licet, cum id quod impune sit aut etiam apud populos externos pro jure defenditur ab eo quod vitio caret distinxisset, descendit ad pacis genera, & omnes bellicas conventiones. Hoc autem majus visum est pretium operæ, quod ut dixi totum hoc argumentum tractavit nemo, & qui tractarunt partes, ita tractarunt, ut malum reliquerint alienæ industriæ. Veterum Philosophorum nihil existat hujus generis, neque Græcorum, quos inter Aristoteles librum fecerat, cui nomen *δικαιοκρατικῆς πολέμου*, neque eorum qui Christianismo recenti nomen dederunt, quod valde optandum fuerat: etiam Romanorum veterum libri de jure feziali, nihil ad nos sui, præter nomen transmiserunt. Hi qui summas fecerunt casuum, quos vocant conscientiæ, ut de aliis rebus, ita & de bello, de promissis, de juramento, de repressaliis capita fecerunt. Vidi & speciales libros de belli jure partim à Theologis scriptos, ut à Francisco Victoria, Henrico Gorichemo,* Wilhelmo Matthæi,* partim à doctoribus juris, ut Ioanne Lupo, Francisco Ario, Ioanne de Lignano, Martino Laudensi: sed hi omnes de uberrimo argumento paucissima dixerunt, & ita plerique, ut sine ordine quæ naturalis sunt juris, quæ divini, quæ gentium, quæ civilis, quæ ex canonibus veniunt, permiscerent atque confunderent. Quod his omnibus maxime defuit, historiæ lucem, supplere aggressi sunt eruditissimus

Faber

Faber in Semestrium capitibus nonnullis, sed pro instituti sui mod & testimoniis tantum allatis; diffusus, & ut ad definitiones aliqu exemplorum congeriem referrent, Balthazar Ayala, & plus eo A-bericus Gentilis: cujus diligentia, sicut alios adjuvari posse scio, me adjutam profiteor, ita quid in docendi genere, quid in ordin- quid in distinguendis quaestionibus, jurisque diversi generibus del- derari in eo possit, lectoribus judicium relinquo. Illud tantum d- cam, solere eum saepe in controversiis definiendis sequi, aut exem- pla pauca non semper probanda, aut etiam auctoritatem novoru- Jurisconsultorum in responsis, quorum non pauca ad gratiam consi- lentium, non ad æqui bonique naturam sunt composita. Causas ut de bellum justum aut injustum dicitur, Ayala non attingit: Gentil- summa quædam genera, quo ipsi visum est, modo delineavit, multo vero & nobilium & frequentium controversiarum locos ne attingi- quidem. Nos ne quid tale indictum abiret operam dedimus, indica- tis etiam dijudicationum fontibus, unde facile esset etiam si quid o- missum à nobis esset definire. Superest ut quibus ego auxiliis & qua- cura hanc rem aggressus sim, breviter exponam. Primum mihi cura- hæc fuit, ut eorum quæ ad jus naturæ pertinent probationes refer- rem ad notiones quasdam tam certas ut eas nemo negare possit, nisi sibi vim inferat. Principia enim ejus juris, si modo animum recte ad- vertas, perse patent atq; evidentia sunt, ferme ad modum eorum qua- sensibus externis percipimus; qui & ipsi bene conformatis sentien- di instrumentis, & si cetera necessaria adsint, non fallunt. Ideo in Phœnissis Euripides sic loquentem facit Polynicen, cujus aperte ju- stam vult fuisse causam:

Hæc sum profanus, mater, hæud ambagibus

Implicita, sed qua regulis æqui & boni

Suffusa * rudibus pariter & doctis patens.

Statimque addit chori (constat is autem ex feminis iisque barbaris) judicium, dicta approbantis. Vtus sum etiam ad juris hujus proba- tionem * testimoniis philosophorum, historicorum, poetarum, pos- tremo & oratorum: non quod illis indiscrete credendum sit; solent enim sectæ, argumento, causæ servire: sed quod ubi multi diversis temporibus ac locis idem pro certo affirmant, id ad causam univer- salem referri debeat: quæ in nostris quaestionibus alia esse non potest, quam aut recta illatio ex naturæ principiis procedens, aut communis aliquis consensus. Illa jus naturæ indicat, hic jus gentium: quorum discrimen non quidem ex ipsis testimoniis (passim enim scriptores voces juris naturæ & gentium permiscunt) sed ex materiz qualitate intelligendum est. Quod enim ex certis principiis certa argumenta- tione deduci non potest, & tamen ubique observatum apparet, se- quitur ut ex voluntate libera ortum habeat. Itaque hæc duo non mi- nus inter se quam à jure civili discernere semper unice laboravi: imo & in gentium jure discrevi id quod vere & ex omni parte jus est, & id quod duntaxat effectum quendam externum ad instar illius pri- mitivi juris parit, nempe ne vi* resistere liceat, aut etiam ut ubi- que vi publica, utilitatis alicujus causa, vel ut incommoda gravia vitentur,

vincitur, defendi debeat : quæ observatio quam sit necessaria ad res
 veras, in ipso operis contextu apparebit. Non minus sollicitè sepa-
 ratis, ea quæ juris sunt stricte ac proprie dicti, unde restitutionis
 obligatio oritur, & ea quæ juris esse dicuntur, quia aliter agere, cum
 aliquo rectè rationis dictato pugnat : de qua juris diversitate ali-
 quijam & supra diximus. Inter philosophos merito principem ob-
 tinet locum Aristoteles, sive tractandi ordinem, sive distinguendi a-
 ctuum, sive rationum pondera consideres. Utinam tantum principa-
 tus ille ab aliquot hinc sæculis non in tyrannidem abisset, ita ut veri-
 tatem Aristoteles fidelem navavit operam, nulla jam re magis oppri-
 muntur quam Aristotelis nomine. Ego & hic & alibi veterum Chri-
 stianorum sequor libertatem, qui in nullius philosophorum sectam
 juraverant, non quod eis assentirentur qui nihil percipi posse dice-
 bant, quo nihil est stultius; sed quod nullam esse sectam putarent quæ
 omne verum vidisset, & nullam quæ non aliquid ex vero. Itaque
 veritatem sparsam per singulos, per sectasque diffusam, in corpus
 colligere, id vero existimabant, nihil esse aliud quam vere Christia-
 nam tradere disciplinam. Inter cætera, ut hoc obiter à nostro institu-
 to non alienum dicam, non sine causa videntur mihi ab Aristotele
 discedere, & Platonici nonnulli, & Christiani veteres, in eo quod
 illenaturam ipsam virtutis in mediocritate affectuum actionumque
 posuerit : quod semel positum eo ipsum abduxit, ut & virtutes di-
 versas, puta liberalitatem & parsimoniam in unam compingeret, &
 verum daret opposita minime ex æquo respondentia, jactantiam &
 dissimulationem; & quibusdam rebus vitii nomen imponeret, quæ
 aut non existunt, aut vitia per se non sunt, ut contemptum volu-
 ptatis & honorum, & iræ adversus homines vacitatem. Non recte
 autem universaliter positum hoc fundamentum vel ex justitia appa-
 ret, cui oppositum nimium & parum, cum in affectibus & sequenti-
 bus eos actionibus invenire non posset, in rebus ipsis circa quas justitia
 versatur utrunque quasi vit : quod ipsum primum est desilire de
 genere in genus alterum, quod in aliis merito culpar : deinde minus
 esse accipere, potest quidem adventitium habere vitium, ex eo quod
 qui pro rerum circumstantiis sibi ac suis debeat, at certe cum justitia
 pugnare non potest, quæ tota in alieni abstinentia posita est. Cui
 hallucinationi similis illa est, quod adulterium ex libidine, eadem
 extra proprie ad injustitiam pertinere non vult, cum tamen injus-
 titia non aliam naturam habeat quam alieni usurpationem, nec
 referat, ex avaritia illa, an ex libidine, an ex ira, an ex impruden-
 te misericordia proveniat; an ex cupiditate excellendi, unde ma-
 jorem injuriæ nasci solent. Nam qualiacunque incitamenta contem-
 nere hac tantum de causa, ne societas humana violetur, hoc
 vero justitiæ proprium est. Ut redeam unde veneram, verum quidem
 est virtutibus nonnullis accidere ut affectus moderentur, sed hoc non
 ideo quod id sit virtuti omni proprium atque perpetuum, sed quia
 redaratio, quam virtus ubique sequitur, * in quibusdam modum se-
 quendam dicitur, in quibusdam ad summa incitat: nam Deum nimium
 colere non possumus : superstitio enim non eo peccat quod Deum
 nimium

nimum colat, sed quod perverse : neque æterna bona nimium psumus appetere, neque æterna mala nimium formidare: neque peccata nimium odisse. Vere igitur à Gellio dictum, esse quædam quorum amplitudines nullis finibus cohibeantur, & quæ quanto majore auctioraque sint, etiam tãto laudatiora sint. Lactantius cum multum de affectibus disseruisset; *Non in his moderandis*, inquit, *sapientia ratio versatur, sed in causis eorum; quoniam extrinsecus commoventur: nec ipses præcipuum frenos imponi oportuit, quoniam & exigui possunt in maximo crimine, & maximi possunt esse sine crimine.* Nobis propositum est Aristotele magni facere, sed cum ea libertate quam ipse sibi in suos magistrum studio indulsit. Historiæ duplicem habent usum, qui nostri sit a gamenti: nam & exempla suppeditant, & judicia. Exempla quæ meliorum sunt temporum ac populorum, eo plus habent auctoritatis: ideo Græca & Romana vetera cæteris prætulimus. Nec speranda judicia, præsertim consentientia: jus enim naturæ, ut diximus, aliquo modo inde probatur: jus vero gentium non est ut aliter probetur. Poetarum & oratorum sententiæ non tantum habent pondus: & nos sæpe iis utimur non tam ut inde adstruamus fidem, quam ut his quæ dicere voluimus ab ipsorum dictis aliquid ornamenti accedat. Librorum, quos à Deo afflari homines aut scripserunt aut probarunt, auctoritate sæpe utor, cum discrimine antiquæ & novæ legis. Antiquam legem sunt qui urgent pro ipso jure naturæ: haud dubie mendose, multa enim ejus veniunt ex Dei voluntate libera, quæ tamen cum vero ejus naturæ nunquam pugnat: & eatenus argumentum inde recte ducitur, dummodo distinguamus accurate jus Dei quod Deus per homines interdum exsequitur, & jus hominum inter se. Vitavimus ergo quantum potuimus, & hunc errorem, & alterum ei contrarium, qui post novi federis tempora nullum antiquæ federis usum esse putat. Nos contra censemus, tum ob id quod jam diximus, tum quia novi federis ea est natura, ut quæ ad virtutes morum pertinentia præcipiuntur in veteri federe, eadem & ipsum aut majora præcipiat: & hunc in modum usos testimoniis antiqui federis videmus, antiquos Christianorum scriptores. Ad percipiendum autem librorum ad antiquum fedus pertinentium sententiam, non parum conferre nobis possunt * Hebræi scriptores, ii maxime qui & sermones, & mores patrios habuerunt percognita. Novo federe in hoc utor, ut doceam, quod non aliunde disci potest, quid Christianis liceat: quod ipsum tamen, contra quam plerique faciunt, à jure naturæ distincti: pro certo habens in illa sanctissima lege majorem nobis sanctimoniam præcipi, quam solum per se jus naturæ exigat. Neque tamen omisi notare, si qua sunt quæ nobis commendantur magis quam præcipiuntur, ut à præceptis declinare sciamus nefas & potestatis obnoxium, ad summa quæque contendere generosi esse consilii, & sua non carituri mercede. Synodici canones qui recti sunt, collectiones sunt ex generalibus legis divinæ pronuntiatis, ad ea quæ occurrunt aptatæ. hi quoque aut monstrant quod divina lex præcipit, aut ad id quod Deus suadet hortantur. Et hoc verè Ecclesiæ Christianæ est officium, ea quæ sibi à Deo tradita sunt tradere & quo

quædam sunt modo. Sed & mores apud Christianos illos veteres,
 & qui tanti nominis mensuram implebant, recepti, aut laudati, me-
 ritis pro canonibus valent. Secunda post hos auctoritas est eorum qui
 suis quoque temporibus pietatis & doctrinæ fama inter Christianos
 floruerunt, neque gravis cujusquam erroris notati sunt, nam & hi quæ
 dicunt magna cum asseveratione, & quasi comperta, monumentum
 non exiguum habere debent, ad interpretanda quæ obscura videntur
 in sacris literis, eoque majus quo & plurium apparet consensus, &
 propius acceditur ad primæ puritatis tempora, cum nec dominatus
 adhuc nec cæpitio ulla primitivam veritatem adulterare poruit. Qui
 his accesserunt Scholastici quantum ingenio valeant sæpe ostendunt:
 sed in infelicia & artium bonarum ignara sæcula inciderunt: quomi-
 ras mirum si inter multa laudanda, aliqua & condonanda sunt. Ta-
 men ubi in re morum consentiunt, vix est ut errent: quippe perspi-
 caces admodum ad ea videnda quæ in aliorum dictis reprehendi
 possunt: in quo ipso tamen diversa tuendi studio laudabile præbent
 modestæ exemplum, rationibus inter se certantes, non, qui mos nu-
 per adeo literas inquinare cæpit, convitiis, turpi factu impotentis
 animi. Inris Romani scientiam profitentium tria sunt genera. Pri-
 mum eorum est quorum opera in Pandectæ, Codicibus Theodosia-
 no & Justiniano, & in Novellis constitutionibus apparent. Secun-
 dum eos habet qui Imerio successerunt, Accursium, Bartolum, & tot
 alia nomina, quos penes diu fori regnum fuit. Tertium eos comple-
 ctitur, qui humaniores literas cum legum studio conjunxerunt. Pri-
 mis maxime defero: nam & rationes sæpe optimas suppeditant, ad
 demonstrandum id, quod juris est naturæ: & eidem juri neque minus
 gentium juri testimonium sæpe præbent, sic tamen ut ipsi non minus
 quam alii nomina hæc sæpe misceant, imo & jus gentium sæpe vo-
 cent, id quod quorundam duntaxat populorum est, nec tanquam ex
 conditio, sed quod alii aliorum imitatione, aut fortuito receperunt.
 Sed & quæ vere juris sunt gentium sæpe tractant promiscue & indis-
 crete cum his quæ juris sunt Romani, ut ex titulo de Captivis &
 postliminio apparet. Hæc ergo ut discernerentur, laboravimus. Se-
 cunda classis juris divini & historiarum veteris incuriosa, omnes regum
 populorumque controversias definire voluit ex legibus Romanis,
 assuetis interdum canonibus. Sed his quoque temporum suorum
 infelicitas impedito sæpe fuit, quo minus recte leges illas intelli-
 gerent, sacris sollertes alioqui ad indagandam æqui bonique naturam:
 quo factum, ut sæpe optimi sint condendi juris auctores, etiam tunc
 cum conditi juris mali sunt interpretes. Audiendi vero tum maxime,
 cum tali consuetudini quæ nostrorum temporum jus gentium facit
 testimonium perhibent. Tertii ordinis magistri, qui Romani juris
 sacris se includunt, & in jus illud commune aut nunquam aut non
 nisi leviter expatiantur, vix ullum habent usum qui nostri sit argu-
 menti: Scholasticam subtilitatem cum legum & canonum cognitio-
 ne conjunxerunt, ita ut à controversiis etiam populorum ac regum
 non absterent. Hispani duo Covarruvia & Vasquius: hic magna li-
 bertate, modestius alter, nec sine exacto quodam judicio. Historias

magis

magis eidem legum studio inferere aggressi sunt Galli: quos in magnum obtinent nomen Bodinus & Hortomannus, ille perpetuo opere, hic sparsis quaestionibus, quorum & pronuntiata & ratione saepe nobis inquirendi veri suppeditabunt materiam. In toto opere tria maxime mihi proposui, ut definiendi rationes redderem quae maxime evidentes, & ut quae erant tractanda, ordine certo disponerem, & ut quae eadem inter se videri poterant nec erant, perspicue distinguerem. Temperavi me ab his quae alterius sunt tractatione: ut quae docent quid ex usu sit facere: quia ista suam habent arte specialem politicam, quam recte ita solam tractat Aristoteles ut alii nihil admisceat, contra quam fecit Bodinus, apud quem haec a cum juris nostri arte confunditur. Nonnullis tamen locis ejus quo utile est feci mentionem, sed obiter, & ut id ipsum a justis quaestionibus apertius distinguerem. Injuriam mihi faciet si quis me ad ulla nostra saeculi controversias, aut natas aut quae nasciturae praevideri possunt, respexisse arbitrat. Vere enim profiteor, sicut mathematicae figuras a corporibus semotas considerant, ita me in jure tractando ab omni singulari facto abduxisse animum. Dicendi genus quod attinet, nolui ad rerum tractandarum multitudinem adjungendo verborum copiam fastidium parere lectori, cujus utilitatibus consulerem. Itaque secutus sum quantum potui concisum & docenti conveniens loquendi genus: ut tanquam in uno conspectu habeant quae negotia publica tractant, & quae incidere solent controversiarum genera, & principia unde dijudicari possunt: quibus cognitis facile erit ad rem subjectam accommodare orationem & quantum lubet extendere. Scriptorum veterum ipsa verba adduxi interdum, ubi talia erant ut aut cum auctoritate, aut cum venustate singulari dicta viderentur: quod & in Graecis feci nonnunquam, sed maxime ubi aut breviserat sententia, aut cujus gratiam sperare non audebam Latino sermone me posse assequi; quem tamen ubique adjunxi in eorum commodum qui Graeca non didicerunt. Quam vero ego in aliorum sententiis ac scriptis dijudicandis mihi sumsi libertatem, eandem sibi in me sumant, omnes eos oro atque obtestor quorum in manus ista venient. Non illi promptius me monebunt errantem, quam ego monentes sequar. Et jam nunc aded, si quid hinc pietati, si quid bonis moribus, si quid sacris literis, si quid Ecclesiae Christianae consensui, si quid ulli veritati dissentaneum a me dictum est, id nec dictum esto.

Annotationa ad Prolegomena.

Ad Theophrastum.] Verba sunt lib. vii. Ἄνδρι ἢ παρὶνῶ ἢ πάλι δὲρχῶ
 ἄλλοις ἰδίῳ λόγῳ ὅ, π ἐμφίεθ. Idem sensus libro v, ubi Athe-
 neales præpotes eo tempore, sic Melios alloquuntur :
 ἡμῶν ἢ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ λόγῳ δὲπ ἢ ἰσῆς ἀνθρώκῃς κρείε. δυνάτῃ ἢ οἱ δυνά-
 πῃ ἰσῆς; ἢ οἱ ἀδρανῆς συγχυρῆς : Iusta humana rationi ea censei, qua par-
 tibus iudicis : ceterum qua fieri possunt ea fieri à validioribus, ab infirmio-
 ribus idcirco.

Ad posse excedere.] Apud Plutarchum Lyfander machzram osten-
 dens : ἡ πόλις κερταῖν βιάτῃς ἐστὶ γῆς ὅσον ἀφῆλῃ. Hanc qui habet is opor-
 tet à portarum finibus dispartat. Apud eundem Cæsar : ἢ τῷ αὐτῷ ὅπλων
 ἢ ἰσῆς κερταῖν αἰῶς : Non idem esse tempus armorum quod legum. Seneca
 quarto de beneficiis capite xxxviii. Multa interim reges, in bello præ-
 tium, apertis oculis donant. non sufficit homo iustus unius tot armatis cupidita-
 tem : non potest quisquam eodem tempore ἔ bonitum virum ἔ bonum ducem
 gerere.

Armatas leges ut cogitem ?] Plutarchus hanc sententiam Pompeji
 ad Martianos sic enuntiat : ἢ πῶσιθε ἡμῶν ἑπιζωσθῆναι ξίφῃ νόμῳ
 ἀνομοτατος ; Non desinetis nobis hominibus gladio accinctis leges recitare ?
 Curtius libr. ix : Adeo etiam natura jura bellum in contrarium vertit.

Omnia Stoici appellabant.] Chrysostomus ad Romanos Homilia
 xxxi : ἡμῶν ἢ φύσις τῶν πρὸς ἀλλήλους οἰκείωσι, ἢ ἢ ἡγεῖα πρὸς ἀλλήλους
 εἰσῆ. Habemus natura homines cum hominibus societatem. quid ni, cum
 talis quid inter se ἔ ferat habeant ? Vide eundem capite primo ad Ephe-
 sos, ubi à natura nobis data docet ad virtutem semina. Marcus
 Antonius Imperator summè philosophus : ὅπ ἢ πρὸς κτιστῶν γὰρ
 ἡμῶν πάλαι εἶδεν. ἢ εἰς ἢ ἐναρξῆς, ὅπ τῷ χεῖρῳ τῷ κρείττω ἔκλειν, τῷ ἢ κρεί-
 ττῷ ἔκλειν ; Pridem patris ad societatem nos genitos. Nonne in aperto est
 deorum esse meliorem causa, meliora, alterum alterius causa ?

Alpinaeus temperant.] Vetus est proverbium, Canis caninam non est,
 loventalis :

tigris agit rabida cum tigride pacem :

Parci cognatis maculis fera.

Est locus Philonis egregius ad Decalogi præceptum quintum, quem
 Græce qui volet legat. Ego eum, quia longior est, semel, id est Lati-
 nè, hic ponam. Imitatores saltem mistorum animantium estote homines.
 Beneficis vicem rependere illa edocita norunt. Canes domus defensores sunt :
 qui ἔ proberis moriuntur : si quod subito periculum eos consigerit. Dicuntur
 ἔ canem illi qui greges comitantur præcedere pecora, depugnantes ad mortem
 ἢ qui, ut pastores illasos præstant. Nonne inter fœda fœdissimum est, in referen-
 tia gratia vicari hominem à carne, mississimum animal à ferocissimo ? quod si à
 interfectibus non fas est edocemur, transeamus ad naturam volucrem, aeris via-
 tricum, ut vel inde discamus, quod oportet. Ciconiarum scnes in nidis manent,
 volare invalida. Harum soboles per omnes, prope sic dixerim, terras mariaque
 volitant, vicium undique parentibus quærentes. illa pro etiam merito fruuntur
 victi, vicium copia, delicias etiam : ha vero itineris molestias solantur pietatis
 consciant.

conscientia & exspectatione parvis olim, ubi sensuerint, à sua prole, atque iusto legitimo tempore debitum persolvunt necessarium, quod acceperunt reddentes. nec enim ab aliis alimenta habere possunt, aut initio visa parva cum sunt, ad eas tu grandes in visa exiit. quapropter non alio quam natura magistro dedit rursus educare vesulas, educata & ipsa cum tenera essent. Nonne vero hoc audiunt, habent cur se pra pudore abscondant, qui parentum curam non habent atque eos negligunt, quos aut solos aut pra caeteris sublovere debuerant, praeterea cum id facientes non tam daturi sint quippiam, quam id quod debent redditori. Nihil enim est liberis proprium quod non parentum sit prius, qui mercedem suo dederunt, aut acquirendi praebuerunt causas. De columbarum cura etiam circa foetus suos vide Porphyrium de non esu animalium et de scarorum & saurorum pro sociis Cassiodorum XI, 40.

Cum societatis appetitu excellenti] M. Antoninus libro IX: οὐδὲν πρὸς ἀπυλαγὸς πύφους. Homo in id natus est bene ut aliis faciat. item: ὅπως γὰρ εἴποι τις ἂν γαῖδός τε μηδὲν γαῖδός τε ἄνευ ἀνθρώπου, ἢ πρὸς ἀνθρώπων ἀνθρώποις ἀπικρατέστερον. Facilius reperiat quis terrestre aliquod ad terram se non ferentem quam hominem ab humano genere abscissum. Libro X: ἐν τῷ λογικῷ ὄντι καὶ πολιτικῷ. quod ratione utitur, necessario & certum appetit. Nicet. Chomates: ὁμοσημία ἐστὶ πῶς ἡ φύσις ἡμῶν καὶ ἐπιφύεται πρὸς τὸ οὐδένα σὺν παῖσι. Natura insculpsit in sevitque nobis animi consensionem cum eis qui cognata sunt nobis. Adde Augustinum de doctrina Christiana libri III, c. 14.

Societatis custodia humano intellectui conveniens] Seneca IV de Beneficiis cap. XVIII: Ut scias per se expetendam esse grati animi affectionem per se fugiendam res est, ingratum esse, quoniam nihil aequae concordiam hominum generis dissociat ac distrahit, quam hoc vitium. Nam quo alio tui sumas, quia quod minus iuvamur officiis? hoc uno instructior visa, contraque incursionibus subitas munisior est, beneficiorum commercio. Fac nos singulos, quid sumus: praeda animalium & victima atque vilissimus & facillimus sanguis: quoniam caeteris animalibus in tutelam sui satis virium est. Quaeque vaga nascuntur, & auctura vitam sequegem, armata sunt: hominem imbecillitas cingit & non unquam vis, non dentium, terribilem caeteris fecit. duas res dedit, quae illam obnoxiam caeteris, validissimum facerent, rationem & societatem. itaque qui par esse nulli posset si diduceretur, rerum potitur. Societas illi dominium omnium animalium dedit: Societas terris genitum in aliena natura transmissi imperium, & dominari etiam in mari iussit. Hac morborum impetus arcuit senectutis adminicula prospexit, solatia contra dolores dedit: hac fortes nos facit, quod licet contra fortunam advocare. Hanc tolle, & unitatem generis humani, qua vita sustentetur, scindes. Tollitur autem, si efficias ut ingratus animus non per se vitandus sit.

Quo pertinent alieni abstinentia] Porphyrius de non esu animalium tertio: ἡ δὲ δικαιοσύνη ἐν τῷ ἀφικτικῷ καὶ ἀβλαπτικῷ καὶ πᾶσι τοῖς ὄντιν ἐν τῷ βλάπτειν. Iustitia in eo sita est ut abstineatur alienis neque nocentibus.

Prudens dispensatio, ut qua nunc sapienter minus sapienti, nunc propinquum extraneo, nunc pauperem diviti, prout alicuiusque & rei natura fert praeposit] Agit hac de re Ambrosius libro primo de officiis.

simus futurus esset gladius, dicit hoc nihil aliud esse quam quod Phoenissas posuit Euripides:

Θηκαὶ σιδήρη δῶμα ἀλαχῆν ἔδει

Ut sanguinante divitans ferro domum.

additque acclamationem egregiam : ἕπως ἄμειβος ἐστὶ καὶ θηραϊδὸς ἢ πλοουσίαις ἰσθηταίς. Adeo insociabile *grimmumque* est propositum plura suo habere di. Cicero epist. xi, 16. omnia sunt incerta cum a jure discessum est. P. lybius iv : καὶ γὰρ κατ' ἴδιον τὸ τῶν ἐπιθυμιῶν καὶ κλητικῶν φύλον τότε κλίσται τὰ ἀρετῶν σφάλματα, τὰ μὴ ποιεῖν ἀλλήλους τὰ δικαία, καὶ συνήθηδον ἀφ' ἑαυτῶν ἀφίσταται. Nam *et* privata coitiones facinorosorum ac futurus hoc *ma* *ti* modo everti solent, ubi inter se jus non praestant, *et* in summa, ubi fides iam ipso perit.

Graviter eos accusat Aristoteles] Et Plutarchus Agesilao: Λακεδαιμόνι τὴν ἀρετὴν ἔκαλε μάλιστα τῆς ἑπιθυμίας συμφέροντι δίδοντες, ἔπειτα μάλιστα ἔπειτα ἐπιθυμίας δικαίον ἀλλοῖς, πλὴν ἐπὶ τῶν Σπαρτιατῶν αὐτοὶ ἐνομίζοντο: Lacedaemon. primum honesti partem ponentes in patria sua utilitate, jus aliud nec norunt ne discunt quam unde Spartam putent posse augeri. de iisdem Lacedaemonii Athenienses apud Thucydidem libro v: ὡς ἐσθλῶς μὲν αὐτοὺς καὶ τὰ ἐπιθυμίας νόμιμα πλεονεκτήματα ἔχοντες, ὡς δὲ τὸς ἄλλους πολλὰ αὐτοὺς ἔχοντες ἐπιθυμίας ἀποσφίροντα μάλιστα αὐτοὺς διαλύσειν, ὅτι ἔσθλ' ἰδίᾳ καὶ ἐνομίζοντο, ἔσθλ' ἔμφεροντες δικαία. Quod ipso inter se *et* civilia jura attinet, plurimum virtute utuntur. Quales vero sint adversus alios, multa adferri possunt eo pertinentia, breviter autem rem exposuerit, qui dixeris eis honesta videri qua sua via sunt, justia qua utilia.

Qui militari fortitudini justitiam anteposuit] Agesilaus cum Persarum regem magnam audiret appellari, quomodo, inquit, major me est : nisi si justior ? Est hoc apud Plutarchum.

Sed Φιλανθρωπὸς] Oprime M. Antoninus : πόλις καὶ πατρίς ὡς μὲν Ἀθηναίων μοι ἡ Πάρις, ὡς δὲ ἀνθρώπων ὁ κόσμος. civitas *et* patria mihi ut Antonino Roma, ut homini mundus. Porphyrius de non esu animantium iij : ὁ λόγος ἀνθρώπων καὶ ὡς πολίτην τῆς πόλεως, καὶ ἐπὶ μὲλλον ὡς ἑαυτοῦ καὶ ὡς πάντων ἀνθρώπων, ὁ τὴν ἀλογίαν ἔχων ὑψηλὸς καὶ αὐτὸς παρ' αὐτοῦ λόγικώτερος ἀπὸ τῶν ἄλλων ἔστι θεώτερος : Qui ratione ducitur, innocentiam in civem servat, imo *et* in peregrinos *et* homines quosvis, quanto ratione praestans, tanto divinius.

Minois] de quo versus est veteris poetæ :

Καὶ ἦσαν δεύροισι βαρῶν ζυγῶν ἕμβαλα Μίνως

Insula cuncta iugo Minois pressa gemebat.

vide hac de re Cyrillum ad versus Iulianum libro vi.

Valere non scripta] ideo Alfonso rex interrogatus plura libris an armis deberet, dixit, ex libris se *et* arma *et* armorum jura didicisse. Plutarchus : ἵσται δὲ καὶ πλεονεκτήματα πῶς νόμοι τῶν ἀγαθῶν ἀνθρώπων, καὶ τὸ νικῆσαι ἔχει ἔπειτα δικαιοσύνην ἢ μὴ φεύγειν τῶν κακῶν καὶ ἀποδοῦναι ἕκαστον ἕκαστον. Sunt apud viros bonos quaedam *et* belli jura, nec ita sceleranda victoria est, ut non fugiat ut utilitas ex pravitate impiorum actionibus proveniens.

Iustitia conscientia] Bene apud Appianum Pompejus : ἡμεῖς δὲ καὶ τῶν πῶς καὶ ἑαυτῶν τῶν λογισμῶν ἔσθλ' ἔσθλ' καὶ δικαίων ἔχοντες φιλοκρίτων ἰσθητῶν πολιτείων. considero oportet diis *et* causa belli honesto iustoque studio

secundum adimendum patria statum. Cassius apud eundem : μάχη δ' ἰλιπὶς ἐν
 τῷ παύσει ἐστὶ τὸ δίκαιον. In bellis spes optima est, causa jus. Iosephus xv
 Antiquit. historiarum : μὴ δὲ τὸ δίκαιον μετ' αἰέτην ἐθεός. Abs quo stat jus,
 et a Deo. multa sunt apud Procopium in hac sententiam : ut in ora-
 tione Belisarii in itinere in Africam, ubi hoc inter cetera : τὸ ἀνδρείον
 οὐκ ἐστὶν ἀνδρεία μὴ μὲν τῷ δικαίῳ ταπεινῶν, Victoriā fortitudo dicitur non esse nisi
 iustitiam habeas commilitem : & in altera oratione ante praelium non lon-
 ge à Carthagine : & in Langobardorum sermone ad Herulos, ubi
 hoc, sed correcta à nobis : μερτεροίμοι τ' θεῶν δ' αὖτ' ἰσοπῆς ἐ βραχέια ἴσθ
 π' ὀδύνης ἰκμάς πῖση τῇ ἀφρώπων δυνάμει ἀνέξεις ἔσται, αὐτῶ τε εἰσὸς ταῖς
 ταλαῖς αἰτίαις ἄγρηρος, ἀμφοτέροις περὶ αὐτῶν τ' μάχης τὸ πῖρος. Testatur
 Deo quis potentia vel minima particula omnem humanam vim aequiparat ; is,
 ac credibile est, belli causas intuens, dabit debitum utrisque praelii exitum, quod
 factum eventus mox admirabilis comprobat. Sic & apud eundem
 Procopium ad Gothos Totilas : εἰ γὰρ ἔστι, οὐκ ἔστι τ' ἀδικῶντα ἐ βραχέιαρο
 ἐ τοῖς ἀγροῖς ἀδικαίῳ, ἀλλὰ πρὸς τ' βίον ἐξέσθ' ἢ πολέμου περὶ αὐτῶν τῶν
 τῶν ποταμῶν, ποταμῶν, ἰσχυρῶν, fieri, ut qui violentia & iniustitia uiuntur decus
 ποταμῶν παρῖαι, sed prout vita cuique est, ita ei obtingit belli fortuna. Mox
 capta iam Roma alteram habet orationem Totilas, pertinentem eo-
 dem. Agathias vero libro II : ἀδικία δ' ἐ θεῶ ἀδικησῶσιν φέρει μὴ αἰε
 ἐ ἀτιμωσῶν, μέγιστος δ' ἐ τῷ ἀδικησῶν ἐ τῷ ἀδικησῶν. Iniustitia & Dei
 regnum uacantia semper & noxia, sunt uero maxime ubi res belli in acie cerni-
 tur. Probat id alibi Darii, Xerxis, & Atheniensium in Sicilia illustri-
 bus exemplis. Vide si libet & Crispini orationem ad Aquileienses a-
 pud Herodianum VII. Apud Thucydidem libro VII, Lacedæmoni-
 um clades ad Pylum & alibi acceptas suæ culpæ acceptas ferunt, quod
 iudicium provocati accipere recusassent. Sed cum postea Athenien-
 ses malis editis improbis facinoribus iudicium defugissent, spes in-
 de meliorum successuum ad Lacedæmonios rediit.

Omnia bella interdicens] Tertullianus de Resurrectione carnis: *Gla-*
dius bene de bello cruciatus & melior homicida.

Vilhelmo Mathis] Adde his Iohannem de Carthagena editum
 Romæ anno cl b cix.

Radibus pariter & doctis patens] Idem Euripides Andromacham
 Hermione dicenti :

εἰ βαρβαροῖσι γάμοισιν ἀμύμων πόλις.
 Non barbarotum more in urbe hac uiuimus.

respondentem facit :

Καὶ καὶ ἔγ' αἰσχρὸν, καὶ ἴσθ' αἰσχρὸν ἔχει.
 Quæ turpia illis, hic quoque hanc culpa uacant.

Testimonium Philosophorum] Quid ni, cum Alexander Severus Cicero-
 nis de republica & Officiis libros perpetuo lectitarit ?

Veritas est sparsam per singulos] Verba sunt Lactantii Institutionum
 II, cap. 9. Iustinus Apologetico priore : ἔχ' αἰ ἀπιστία ἐστὶ τὸ Πλάτων
 ἰωγγεῶν & Χριστῶ, ἀλλ' οὐκ οὐκ ἐστὶ πῦση ἁμοια, ἀσπῆ ὑδὲ πῆ τ' ἄλλων Στωικῶν
 πῆ πῦση καὶ ἐ συζητήσιον. ἕκαστος γὰρ ἴσθ δὲ μίους τῷ σωτηριακῷ λόγῳ
 ἰσχυρῶς ἐστὶν καλῶς ἐφθίγγετο. Non quod plane athena sint Platonicis dogma-
 ti Christi dogmatibus, sed quod nec plane conueniant, ut nec aliorum dogma-
 ti, p. 114

τα, puta Stoicorum, poetarum, & historia scriptorum. Eorum enim quisque insita ratione id quod ei consentaneum est, ex parte videns eatenus recte dixit Tertulliano, Seneca sæpe noster. sed, ut idem nos monet; nulli hinc univērsitas spiritalium documentorum competebat, nisi Christum. Augustinus epistola cccii. Morēs illi quos Cicero philosophia aliā commendat, in ecclesiis toto orbe crescentibus docentur atque discuntur. Vide si vacat hac super re eundem Augustinum de Platonis quæ paucis mutatis ait Christianos esse epistola lvi. & de vera religione capite iiii, & Confessionum libro vii, c. 9. & libro viii, c. ii.

Es Christiani veteres] Late hoc persequitur Lactantius libro v in Institutionum, capitibus xv, xvi, xvii. Cassiodorus: non affectibus moveri, sed secundum eos moveri utile vel noxium.

In quibusdam modum sequendum dicitur, in quibusdam ad summa incitat Agathias libro v, in oratione Belisarii. Ἐὰν δὲ ψυχῆς κινησίων, τὰ μὲν ἄνευ πόνου καὶ κόπου ἔχον καὶ ἀνεπιφύτου ἔσται καὶ κατὰ τὸν τόπον ἐπιτελεῖται καὶ ἀδυσχερῶς. οἷς δὲ μίσηται καὶ τὸ πρὸς ταπεινὰ ἰστοῦν καὶ ἐκδύσασθαι, τούτοις ἢ ἀλλὰ πλείονος ἰσχυροῦ καὶ συμπίπτου ἔσται ἐν φρονίῳ ἀμείβεται ἀγαθὸν καὶ ἀνέγνωσθαι ἀπαντὶς εἰς αὐτὸ φησὶται αὐτῆς δὲ ὀργῆς ἔσται δραστήριον εὐλαΐας, ἔσται ὑπερμακροῦ φρονίῳ καὶ ἀσύμφορον. Ex animi motibus illi omnino simpliciterque arripienti in quibus id quod officio convenit eligique dignum est, purum reperitur atque sincerum. At quibus accidit, ut & in malum vergant atque declinent, his non omnimode vitandum, sed qualiter conducunt. Prudentia, bonum est merum & incorruptum, quod nemo negaverit. In ira id quod actuosum, laudabile quomodo modum excedit, vitandum ac damnum adferens.

Hebraei scriptores] ita sensit Cassianus Institutione divinarum Scripturarum.

HVGONIS GROTII
DE IVRE BELLI AC PACIS
LIBER PRIMVS.

CAPVT I.

Quid Bellum, quid Ius?

- I. **Q**uid aperiu.
 II. **E**ius definitio, & origo nominis.
 III. **I**us pro attributo a Iuribus describitur, &
 dicitur in rectorum & equatorum.
 IV. **I**us pro qualitate dividitur in facultatem
 & apert. Anem.
 V. **F**acultas sine iure fuisse dicitur diuisione
 in rectorum, dicitur, creduntur.
 VI. **F**acultas in alia diuisione, in vulgarem &
 in rectorum.
 VII. **A**peritudo quid?
 VIII. **D**e iustitia explettrice & attributi-
 tris casque proprie non distingui per propor-
 tionem Geometricam & Arithmeticam:
 nec quod hoc circa res communes, illa circa
 res particulariter.
 IX. **I**us in regula definitur, & dividitur
 in naturale & voluntarium.

- X. **I**uris naturalis definitio, diuisione, & di-
 stinctio ab his qua non proprie sic dicuntur.
 XI. **I**nstitutum cum aliis animantibus com-
 munitatem aut proprium hominibus non facere
 aliam iuris speciem.
 XII. **Q**uomodo probetur ius naturale.
 XIII. **I**uris voluntarii diuisione in humanum
 & diuinum.
 XIV. **I**us humanum dividitur in civile, ci-
 vile actus, & civile latius, quod est jus
 Gentium: ejus explicatio, & quomodo
 probetur.
 XV. **I**us diuinum dividitur in universale &
 unius populi proprium.
 XVI. **I**ure Hebraeorum nunquam obligatos
 fuisse alienigenas.
 XVII: **Q**ua argumenta Christiani petere
 possunt ex lege Hebraea, & quomodo.

CONTROVERSIÆ eorum quos nulla iuris civilis tenet communitio, quales sunt & qui in gentem nondum coierunt, & qui inter se diversarum sunt gentium, tum privati, tum reges ipsi, quique par regibus jus obtinent, sive illi optimates sunt, sive populi liberi, aut ad belli aut ad pacis tempora pertinent. Sed quia bellum pacis causa suscipitur, & nulla est controversia unde non bellum oriri possit, occasione bellici juris

quacunq; tales incidere solent controversiæ recte tractabuntur: ipsum deinde nos bellum ad pacem ut finem suum deducet.

II. De Belli ergo jure acturi, videndum habemus, quid bellum sit de quo queritur, quid jus quod queritur. Cicero dixit Bellum certationem per vim. Sed usus obtinuit, ut * non actio, sed status eo nomine indicetur, ita ut sit Bellum status per vim certantium quales sunt: quæ generalitas omnia illa bellorum genera comprehendit de quibus agendum deinceps erit neque enim privatam hic excludo, ut quod re ipsa prius sit publico, & haud dubie cum publico communem habeat naturam, quæ propterea uno eoque proprio nomine signanda est. Neque hujus nominis origo repugnat. Est enim bellum ex voce veteri duellum, ut duonus quod fuit: at factum est bonus, & dicitur bis. Duellum autem à duobus dictum simili sensu quo pacem certationem dicimus. Sic Græcis ex multitudinis significatione πολέμου:

A . veteri-

veteribus etiam non à dissolutione, quomodo & corporis dissolu-
 da. Neque usus vocis laxiorem hanc notionem repudiat. Quo-
 quando belli nomen publico tantum tribuitur, nihil id nobis ob-
 cum certissimum sit, nomen generis saepe speciei praesertim exc-
 lentiori peculiariter adhaerescere. Iustitiam in definitione non inc-
 do, quia hoc ipsum in hac disputatione quaerimus, sitne aliquod b-
 lum justum, & quod bellum justum sit. Distingui autem debet
 quod quaeritur, ab eo de quo quaeritur.

De officio
 II I.

Lut vim
 D. de just.
 & Iur.
 De ira lib.
 II. cap. 32.

III. De iure belli cum inscribimus hanc tractationem, primi-
 hoc ipsum intelligimus, quod dictum jam est, sitne bellum ali-
 justum, & deinde quid in bello justum sit? Nam jus hic nihil ali-
 quam quod justum est significat: idque negante magis sensu, qua
 agente, ut jus sit quod injustum non est. Est autem injustum, que
 naturae societatis ratione utentium repugnat. Sic alteri detrabere, I
 commodi causa, contra naturam esse dicit Cetero, atque ita proba
 quia si id fiat societas hominum & communitas evertatur necesse si
 Hominem homini insidiari nefas esse, evincit Florentinus, quia co-
 gnationem quandam inter nos constituerit natura. Seneca: *ut omni
 inter se membra consentiunt, quia singula servari totius interest; ita homin-
 singulis parcent, quia ad ceterum geniti sumus.* * *Salva enim esse societas n-
 amore & custodia partium non potest.* Sicut autem societas* alia est sit
 inaequalitate, ut inter fratres, cives, amicos, foederatos: alia inaequ-
 lis, *ut* *despotici* Aristoteli, ut inter patrem & liberos, dominum &
 servum, regem & subditos, * Deum & homines: ita justum aliud e-
 ex aequo inter se viventium, aliud ejus qui regit & qui regitur, qu-
 tales sunt: quorum hoc jus Rectorem, illud Aequatorium recte, i-
 fallor, vocabimus.

IV. Ab hac juris significatione diversa est altera, sed ab hac ips-
 veniens, quae ad personam refertur: quo sensu jus est, Qualitas mo-
 ralis personae, competens ad aliquid iuste habendum vel agendum.
 Personae competit hoc jus, etiam si rem interdum sequatur, ut serv-
 tutes praediorum quae jura realia dicuntur comparatione facta ad a-
 lia mere personalia: non quia non ipsa quoque personae competant
 sed quia non alii competunt quam qui rem certam habeat. Qualita-
 autem moralis perfecta, Facultas nobis dicitur; minus perfecta
 Apretudo: quibus respondent in naturalibus, illi quidem actus, hui-
 autem potentia.

V. Facultatem Iurisconsulti nomine Sui appellant: nos posthac
 jus proprie aut stricte dictum appellabimus: sub quo continentur
 Potestas, tum in se, * quae libertas dicitur, tum in alios, ut patria, do-
 minica: * Dominium, plenum sive minus pleno, ut ususfructus, jus
 pignoris: & creditum, cui ex adverso respondet debitum.

VI. Sed haec facultas rursus duplex est: Vulgaris scilicet quae usus
 particularis causa comparata est, & Eminens, quae superior & iure
 vulgari, utpote communitati competens in partes & res partium bo-
 ni communis causa. Sic regia potestas sub se habet & patriam bo-
 nicam potestatem: sic * in res singulorum majus est dominium
 regis ad bonum commune, quam dominorum singularium: sic rei-
 publicae

quisque ad usus publicos magis obligatur quam creditori.

VII. Aptitudinem vero * *ἀξίαν*, id est dignitatem vocat Aristoteles. Michael Ephesinus id quod secundum eam æquale dicitur, interpretatur *ἰσότητος* & *ἰσότητος*, id quod convenit. V. Me.

VIII. Facultatem respicit iustitia Expletrix, quæ proprie aut strictè iustitiæ nomen obtinet, *συμμετρίαν* Aristoteli, nimis actō vocabitur: nam ut possessor meæ rei eam mihi reddat, non est *ὡς συμμέτρησις* & tamen ad eandem hanc iustitiam pertinet: itaque *ἰσομετρίαν* Non felicius dixit. Aptitudinem respicit Attributrix, quæ Aristoteli

ἀξίαν, comes earum virtutum quæ aliis hominibus utilitatem adfert, ut liberalitatis, misericordiz, providentiæ, rectificis. Quod vero idem Aristoteles ab explettrice ait respici proportionem simplicem, quam *ἀπλομετρίαν* vocat; ab attributrice autem comparatam, eam *ἰσομετρίαν* appellat, quæ sola apud Mathematicos * nomen habet proportionis; ex eorum genere est quæ sæpe locum habent, non temper, neque vero per se iustitia expletrix ab attributrice differt tamen proportionum usu, sed materia circa quam versatur, ut jam diximus.

Itaque & contractus societatis expletur proportionem comparatam, & si unus tantum aptus inveniatur ad munus publicum, non alia quam simplici commensione attributio fiet. Neque magis verum est quod à nonnullis dicitur, attributricem versari circa res communes, explettricem circa res singulorum. Contra enim si quis de re sua legare velit, attributrice iustitia uti solet: & civitas quæ de communi reddit quod ei sum quidam in publicum impenderunt, non nisi explettricis iustitiæ officio fungitur. Recte hoc discrimen notatum à Cyrenensi magistro, nam cum Cyrus puero minori minorem tunicam sed a-

magis eam attribuisset, & majori contra majorem, docuit eam magister: *ἡ δὲ τῆς ἀξίαν ἰσότητος τῆ ἀξίαν ἰσότητος κριτὴς, ὅτι οἱ πλείονες ἔπαισι δὲ κείνῳ δὲ τῆ ἀξίαν ἰσότητος ἐστὶν, τὸ οὐκ ἔστιν ἰσότητος ἀξίαν ἰσότητος, ὅτι οἱ πλείονες ἔπαισι δὲ κείνῳ δὲ τῆ ἀξίαν ἰσότητος ἐστὶν, τὸ οὐκ ἔστιν ἰσότητος ἀξίαν ἰσότητος*: Tunc quidem ubi confusus esse

magister eius quod cuique conveniret, ita agendum esse. at ubi iudicandum est utrum esset iusticia, id spectandum * utra possessio iustior, summo rem habere que ut a stultis, an qui fecisset aut emisisset.

IX. Est & * tertia juris significatio quæ idem valet quod Lex, quoties vox legis largissime sumitur, ut sit Regula actuum moralium obligans ad id quod rectum est. Obligationem requirimus; nam confusio & si qua sunt alia præscripta, honesta quidem sed non obligantia, legis aut juris nomine non veniunt. Permissio autem proprie non actio est legis, sed actionis negatio, nisi quatenus alium ab eo cui permittitur obligat ne impedimentum ponat. Diximus autem, ad rectum obligans, non simpliciter ad iustum, quia * jus hac nomine, non ad solus iustitiæ, qualem exposuimus, sed & aliarum virtutum materiam pertinet. Attamen ab hoc iure, quod rectum est, laxius iustum dicitur. Iuris ita accepti optima partitio est quæ apud Aristoteli

legitur, ut sit aliud jus naturale, aliud voluntarium, quod ille legitimum vocat, legis vocabulo strictius posito: interdum & *ἰσότητος*, constitutum. Idem discrimen apud Hebræos reperire est, qui non distincte loquuntur, jus naturale vocant * *נורא*, jus constitutum

נורא □ 71

A 2

Digitized by Google

4
 ὅτι quorum illud δικαιώματα, hoc ἐθέλει solent vertere Hellenis

X. * Jus naturale est dictatum recte rationis indicans, actui alicui ex eius convenientia aut disconvenientia cum ipsa natura rationi inesse morale turpitudinem aut necessitatem moralē, ac conuenienter ab auctore naturę Deo talem actum aut vetari aut præci. Actus de quibus tale exstat dictatum, debiti sunt aut illiciti per se, que ideo à Deo necessario præcepti aut vetiti intelliguntur: quæ ne distat hoc jus non ab humano tantum jure, sed & à divino voluntario, quod non ea præcipit aut vetat, quæ per se ac suapte natura debita sunt aut illicita, sed vetando illicita, præcipiendo debita facit. Ad juris autem naturalis intellectum, notandum est quædam de ejus juris non proprie, sed ut scholæ loqui amant, reductive, quibus jus naturale non repugnat, sicut justa modo diximus appellari ea quibus iniustitia caret. interdum etiam per abusionem ea quæ ratio honesta aut oppositis meliora esse indicat, etsi non debita, solent dici juris naturalis. Sciendum præterea; jus naturale non de iis tantum genere quæ citra voluntatem humanam existunt, sed de multis etiam quæ voluntatis humanæ actum consequuntur. Sic dominium, quod nunc in usu est, voluntas humana introduxit: at eo introducto nesci mihi esse id arripere te invito quod tui est domini ipsam indicat jus naturale; quare * furtum naturali jure prohibitum dixit Paulus Jurisconsultus, natura turpe Ulpianus, Deo displicere Euripides habet in Helena versibus:

L. I. D. de Furtis.
 L. Probrum.
 D. de verb. significat.

*Namque odis ipse vim Deus: nec diruites
 Nos esse rapto, sed probe partis cupit.
 Spernenda, si non jure veniat, copia est.
 Communis æther hominibus, tellus quoque,
 In qua ampliare cuique sic fas est domum,
 Vis ab alienis rebus ac vi temporet.*

Est autem jus naturale adeo immutabile, ut ne à Deo quidem mutari queat. Quanquam enim immensa est Dei potentia, dici tamen quædam possunt ad quæ se illa non extendit, quia quæ ita dicuntur, dicuntur tantum, sensum autem qui rem exprimat nullum habent; sed sibi ipsi repugnant: Sicut ergo ut his duo non sint quatuor ne à Deo quidem potest effici, ita ne hoc quidem, ut quod intrinseca ratione malum est, malum non sit. Et hoc est quod significat Aristoteles, cum dicit: *ἡμία ἐνθὺς ἀνόμοται συνειλημμένα μὲν τὸ φασλότητι*. Nam ut esse rerum postquam sunt & qua sunt aliunde non pender, ita & proprietates quæ esse illud necessario consequuntur. talis autem est malitia quorundam actuum comparatorum ad naturam sana ratione utentem. Itaque & Deus ipse secundum hanc normam de se judicari patitur, ut videre est Gen. xviii, 25. Esai. v, 3. Ezech. xviii, 25. Jerem. ii, 9. Mich. vi, 2. Rom. ii, 6. iii, 6. Fit tamen interdum ut in his actibus de quibus jus naturæ aliquid constituit, imago quædam mutationis fallat incautos, cum revera non jus naturæ mutetur quod immutabile est, sed res de qua jus naturæ constituit, quæque mutationem recipit. Exempli gratia: si creditor quod ei debeo, accipuum ferat, jam solvere non teneor. non quia jus naturæ deserit præci-

recipere solvendum quod debeo, sed quia quod debebam deberi
 et enim recte in Epicteto Arrianus: *οὐκ ἀρκεί τὸ δυνήσασθαι αὐτῷ
 τὸ εἶναι, ἀλλὰ δεῖ προσεῖναι καὶ τὸ ἐπιφέρειν ἐπὶ τῷ δυνίῳ καὶ μὴ ἀφελούσθαι
 αὐτῷ: non sufficit ut debeat pecunia, datam esse mutuum, sed oportet ut et
 esse debere indiffoluta tuis obligatio. Ita si quem Deus occidi præci-
 pit, si res alicujus auferri, non licitum fiet homicidium aut furtum,
 quæ voces vitium involvunt; sed non erit homicidium aut furtum
 quod vitæ & rerum supremo domino auctore sit. Sunt & quædam
 juris naturalis non simpliciter, sed pro certo rerum statu: sic com-
 munitas rerum usus naturalis fuit, quamdiu dominia introducta non
 erant; & jus suum per vim consequendi ante positas leges.*

XI. Discrimen autem quod in Juris Romani libris existat, ut jus
 inanimatum aliud sit quod animantibus cum homine sit commune,
 quod ætiori significato vocant jus naturæ, aliud hominum pro-
 prium, quod sæpe jus gentium nuncupant, usum vix ullum habet.
 Nam juris propria capax non est nisi natura præceptis utens genera-
 lis, quod recte vidit Hesiodus:

Τὰ δὲ τῶν ἀνθρώπων νόμος δίκης Κροῖων:
 Ἰχθυοὶ τῶν καὶ θηρῶν καὶ οἰσῶν πετεινοῖς
 ἑστῆσαν ἀδικίαις. ἐπὶ δὲ δίκῃ ἐστὶ μὲν αὐτῶν.
 * Ἀνθρώποι δὲ ἴδους δίκην ἢ πολλὸν ἀείρη.
 Humano generi nam lex datur ab Iove summo: *
 Quippe fera, pisces, avium genus alii volantium
 Menta se vertunt in pabula, juris egentes.
 Insistat nobis, qua res est optima, cessit.

In equis, in leonibus justitiam non dicimus, inquit Cicero de Offi-
 cii primo. Plutarchus in vita Catonis majoris, *νόμος μὲν τῶν καὶ δικαίων
 τῶν ἀνθρώπων μόνον ἔχειται πεφυκέναι: lege & justitia adversus homines tan-
 tum natura utitur. Laetantius lib. v. In omnibus enim videmus animalibus
 quæ sapientia caret conciliatricem sui esse naturam. Nocent enim aliis ut sibi
 proficiat. nesciunt enim quia malum est nocere. Homo vero, quia scientiam boni
 & mali habet, abstinet se à nocendo etiam cum incommodo suo. Polybius cum
 narrasset quibus initiis primum convenissent homines, addit, * si quis
 in præteritis aut beneficis injuriis fuisset, fieri non potuissent quin id ex-
 teris agere ferrent, ratione addita: *Ἐτὶ τῶν θῆρας τῶν ἀνθρώπων πῶς τῆ ἀφύρτου
 τῶν ἄλλων ζῶν, ἢ μόνοις αὐτοῖς μέτεσι τῶ λογισμῷ. Φανερόν τις οὐκ εἶναι αἰκὸς
 εὐφραίνει αὐτὸς τῶν εὐσεμερῶν ἀφύρτου, καὶ τῶν ἄλλων ζῶν, ἀλλ'
 ἐκπαινοῦνται καὶ γινώσκουσι * τὴν δυναστεύειν τοῖς παρῶσι. Quoniam enim huma-
 nam sensus hoc aliis animantibus distat, quod mente ac ratione utitur, omnino
 credibile non est tam alienum à natura sua actum ab ipsis dissimulatum iri, ut
 in aliis animantibus: sed quod factum est, revocatum iri ad animum cum offe-
 nsa significatone. Quod * si quando brutis animantibus justitia tribuitur,
 id sit improprie * ex quadam in ipsis umbra rationis atque vestigio.
 In vero actus ipse de quo jus naturæ constituit, sit nobis communis
 cum aliis animantibus, ut prolis educario; an nobis proprius, ut Dei
 cultus; ad joris ipsam naturam nihil refert.**

Lib. VI.

XII. Esse autem aliquid juris naturalis probari solet tum ab eo
 quod prius est, tum ab eo quod posterius, quarum probandi rationum
 illa

illa subtilior est, hæc popularior. A priori, si ostendatur rei alicui convenientia aut disconvenientia necessaria cum natura rationali & sociali: à posteriori vero, si non certissima fide, certe probabiliter admodum, juris naturalis esse colligitur id quod apud omnes gentes, aut moratiores omnes tale esse creditur. Nam universalis est cætus universalem requirit causam: talis autem existimationis causæ vix ulla videtur esse præter sensum communem communis quæ dicitur, Hesiodi est dictum à multis laudatum:

Θήμη δ' ὅτις πάντων λαοῖσιν, ἢ τὰ πολλοὶ
 Λαοὶ φημίζουσ.

Non acenim penitus vana est sententia, multi
 Quæm præcipuli celebrant.

* τὰ κοινῇ φανόμενα πάντα, quæ communiter ita videntur fida sunt, ajebat Heraclitus Itatuens λέγων ἢ ξυνοὶ optimum esse veritatis περιήλειον. Aristoteles: κεραιῶσι πάντες ἀνθρώπων φαίνεται σωμογλοῦντες τοῖς ἠθροσμοῖς: potest

1 Tusc. Ep.
 117.

tissima probatio est, si in id quod dicimus omnes consentians. Et Cicero: In consensio omnium gentium jus natura putanda est. Seneca: Argumentum veritatis est aliquid omnibus videri. Quintilianus: Pro certis habemus ea in quæ communi opinione consensus est. Non frustra autem dixi gentes moratiores. Nam, ut recte norat Porphyrius, * τὰ ἴδιον ἐξ ἡγεμονίας, ἢ ἄνθρωποι τὰς ἐν γινόμενας ἢ ἀνθρωπίνης καὶ ψόδοις φύσεως: quædam nationi

esserae sunt, & facta inhumana, ex quibus non oportet ab æquis judicibus estimatione facta humana natura convitium fieri. Andronicus Rhodius

παρ' ἀνθρώπων τοῖς τι ἐρῶδες καὶ ὀργαῖς ἔχουσιν, ἴσι δὲ καὶ ἀνθρώπων. ὁ φωνιστὴρ λέγει ταυτὶ ἢ τοῖς νοσοῦσι τὰς φρένας καὶ δις σαμμοῖς ἢ δοκεῖ διακρίσθαι. ἔδει ἡλεφίρας. ἔδ' ὅτι ὁ λέγων τὸ μάλι γλυκὺ ἦται ψυδὲται, ἔδει τοῖς νοσοῦσιν ἢ τοῖσιν δοκεῖ. Apud ho-

mines recta sanaque mente pradios immutabile est: jus illud natura quod dicitur: Quod si his, qui morbido distortoque sunt animo, aliter videtur, nihil id a verem persinet. Nam nec mentitur qui mel dulce esse dicit, ideo quod ægrotis aliter videatur. A cubus non abit Plutarchi illud vita Pompeii,

φύσει μὲν ἀνθρώπου ἔτι γάρσιν. ἔτ' ἴσιν ἀνθρώπων ζῶον ἢ δ' ἀμειλόν, ἀλλ' ἕξισται) τῆ κακία τῶν φῶσιν χερσῶν, ἴσιν ἢ τῶν καὶ βίαις μετὰ βολαῖς ἐξαιρέσται. natura quidem nullus hominum aus est aut fuit ferum atque insociabile animal, sed esseratur ubi extra natura modum peccare assuescit, rursusque aliâ consuetudine vitæque, & locorum mutatione redit ad mansuetudinem. Aristoteles descriptionem hominis ex eo quod ipsi proprium est hanc facit: ἀνθρώπος, ζῶον ἡμέτερον φύσει: homo animal est suapte natura mansuetum.

Top. v. 2.

Pol. 1. v.

Idem alibi: δὲ ὅτι σωαταῖς ἐν τοῖς καὶ φῶσιν ἔχουσιν μάλλον τὸ φῶσει, καὶ μὴ ἐν τοῖς διαφθαρμένοις: quid naturæ sit spectandum in his quæ bene secundum naturam se habent, non in depravatu.

XIII. Alteram juris speciem esse diximus jus voluntarium, quod ex voluntate originem ducit: estque vel humanum vel divinum.

XIV. Ab humano incipiemus, quia id pluribus innouit. est ergo hoc vel civile, vel latius patens, vel arctius. Civile est quod à potestate civili proficiscitur. Potestas civilis est quæ civitati præest. Est autem Civitas cætus perfectus liberorum hominum, juris frændi & communis utilitatis causa sociatus. Jus arctius patens & ab ipsa potestate

rebus civili non veniens, quanquam ei subditum, varium est, præcepta, dominica; & si qua sunt similia in se continens. Latius patens est jus Gentium, id est quod Gentium omnium * aut voluntate vim obligandi accepit. Multarum addidi, quia jus illud reperitur extra jus naturale, quod ipsum quoque gentium dici solet, omnibus gentibus commune. Imo sæpe in una parte observatum est jus gentium quod alibi non est, ut de captivitate ac postliminio suo loco dicemus. Probatum autem hoc jus gentium pari modo quo jus non scriptum civile, usu continuo & testimonio peritorum. Est enim hoc jus, ut recte notat Dio Chrysostomus, *repositum temporis & usus*. Atque in eam rem maximam nobis usum præbent illustres annalium conditores.

XV. Jus voluntarium divinum quod fit, satis ex ipso vocum sonore intelligimus: id nimirum quod ex voluntate divina ortum habet, eo discrimine à jure naturali, quod item divinum dici posse diximus, interinoscitur. In hoc jure locum habere potest, quod nimum *distinxisse* dicebat Anaxarchus, non ideo id Deum velle, quia justum est, sed justum esse, id est jure debitum, quia Deus voluit. Hoc autem jus aut datum est humano generi, aut populo uni. Humano generi jus datum à Deo reperiimus: statim post hominem conditum, iterum in reparatione humani generis post diluvium, postremo in sublimiori reparatione per Christum. Tria hæc jura haud dubie omnes homines obligant, ex quo, quantum satis est ad eorum notitiam pervenerunt.

XVI. Ex omnibus populis unus est, cui peculiariter Deus jura dare dignatus est, populus scilicet Hebræus, quem sic alloquitur Moses Deut. IV, 7. *Quia gens tam magna cui Dei propinquissimus Dominus Deo vobis ad omnia vocata qua ei facimus & qua gens tam magna, cui sint constitutiones & jura æqua, qualis est lex hæc tota, quam ego hodie coram vobis propono?* Palmographus Psalmo CXLVII; *Indicat Deus verba sua Iacobo, consiliarius ac jura sua Israël. non ita fecit genti ulli: ideo jura ista non noverunt.* Nec dubitandum, quin fallantur Iudæorum illi (quos inter Tryphonem disputatione cum Iustino) qui existimant etiam alienigenis, si fuisse vellent, subeundum fuisse legis Hebræicæ jugum. Neque enim eos obligat lex quibus data non est. At * quibus data sit lex, ipsa loquitur: *Audi Israël.* & passim foedus cum ipsis ictum, ipsi in peculiarem Dei populum adsciti dicuntur, quod verum esse agnoscit & ex loco Deuteron. xxxiii .4, probat Maimonides. Quin inter ipsos Hebræos vixerunt semper aliqui exteri homines *in gentibus & in gentibus & in gentibus*, qualis Syrophœnissa Matth. xv, 22. qualis ille Cornelius Actor. x, 2. * *in gentibus & in gentibus*, Act. xviii, 4. Hebræice תמיד תמיד piii ex gentibus, ut legitur * titulo Thalmudico de Rege. Talis qui est in lege dicitur כן כן Levit. xxii, 25. נר ורוב Lev. xxv, 47. ubi Chaldæus dixit * incolam incircumcisum. Hi, ut narrant ipsi Hebræorum magistri, leges Adamo & Noæ datas servare tenebantur, abstinere ab idolis & sanguine, & aliis quæ infra suo loco memorabuntur, at non item leges proprias Israëlitarum. hæque cum Israëlitis non liceret vesci carne bestiarum quæ fato suo perii-

perisset, peregrinis tamen inter ipsos viventibus id licebat, Deuter. xiv, 21. Nisi quod quibusdam legibus specialiter expressum est, ut incolæ iis non minus quam indigenæ teneantur. Extraneis etiam qui aliunde advenirent, neque institutis Hebraicis subjicerentur, in templo Hierosolymitano licuit Deum adorare, & victimas offerre, * stantibus tamen in loco peculiari ac separato à statione Israelitarum, 1 Reg. qui Latinis III Reg. viii, 41. 11 Macc. III, 35. Iohan. xii, 20. Act. viii, 27. * Neque Elifæus Naamani Syro, neque Ionas Nioivitis, neque Daniel Nabuchodonosoro, neque Prophetæ alii Tyriis, Moabitis, Ægyptiis, ad quos scribunt, unquam significaverunt opus ipsis esse ut Mosis legem susciperent. Quod de tota lege Mosis dixi, idem & de circumcissione, quæ legis quasi introitus erat, dictum volo. Hoc tantum interest, quod lege Mosis Israelitæ soli tenebantur, circumcissionis autem lege tota Abrahami posteritas: unde Idumæos à Iudæis coactos circumcissionem suscipere in historiis Hebræorum & Græcorum legimus. Quare qui populi extra Israelitas circumcisi sunt (sunt autem complures, quorum Herodotus, Strabo, Philo, Iustinus, Origenes, Clemens Alexandrinus, Epiphanius, Hieronymus, * meminerunt) eos credibile est ab Ismaele, aut ab Esauo, aut * ex Cethuræ posteris venisse. Cæterum in aliis omnibus locum habebat Pauli illud, Rom. ii, 14. *Cum gentes qua legem non habent, * natura sapient* (id est moribus ex primævo fonte manantibus: nisi quis malit illud natura referre ad præcedentia, ut opponantur Gentes Iudæis quibus statim natæ lex instillabatur) *faciunt ea qua legis sunt, isti legem non habentes sibi sunt lex: ut qui ostendunt ipsum opus legis mentibus suis inscriptum, simul testimonium reddente ipsorum conscientia & cogitationibus sese minus accusantibus aut etiam excusantibus.* Et illud ibidem 26. *Se præputium* (id est præputiatus homo) *obseruet mandatum legis, nonne præputium illius pro circumcissione reputabis?* Benærgo in Iosephi historia Iudæus Izaten Adiabenum (Ezaten hunc Tacitus vocat) docēbat * etiam citra circumcissionem Deum recte coli & propitium haberi posse. Nam quod extranei multi circumcisi sunt, & per circumcissionem legi se obligarunt (ut explicat Paulus Gal. v, 3) id fecerunt partim ut jus civitatis adipiscerentur (nam profelyti, qui Hebræis πρῆστῆρῶν hospites iustitiæ, * pari jure erant cum Israelitis, Num. xv.) * partim ut earum promissionum essent participes quæ non communes humano generi, sed Hebræo populo erant peculiare: quanquam non negem posterioribus sæculis accessisse etiam in nonnullis pravam opinionem, quasi extra Iudaicum salus non esset. Hinc colligimus nulla parte legis Hebrææ, qua lex est proprie nos obligari, quia obligatio extra jus naturæ venit ex voluntate legem ferentis. Deum autem voluisse, ut alii quam Israelitæ ista lege tenerentur, nullo indicio potest deprehendi. Non igitur, nos quod attinet, probanda est ulla legis abrogatio: nam nec abrogari potuit eorum respectu quos nunquam obstrinxit. Sed ab Israelitis ablata est obligatio, quoad ritualia quidem, statim postquam lex Evangelii cœpit promulgari; quod Apostolorum principi clare fuit revelatum, Act. x, 15. quoad cætera vero, postquam populus ille per excidium urbis & de-

sola-

Ant. lib.
xx, c. 2.

solitionem præcisam sine spe restitutionis populus esse desiit. Nos vero alienigenæ non id Christi adventu consecuti sumus, ut Mosis legem non teneremur, sed ut qui antea spem tantum satis obscuram in Dei bonitate positam habere poteramus, nunc diserto fœdère fulciamur, utque in unam Ecclesiam coalescere possimus cum Hebræis suis Patriarcharum, sublata ipsorum lege, quo velut intersepimento à vobis distinebantur. Ephes. 11, 14.

XVII. Cum ergo directam obligationem lex per Mosem data ipsos inducere non possit, ut jam ostendimus, videamus ecquem alium usum habere possit, tum in hac de jure belli, tum in similibus aliis conditionibus. Id enim scire ad multa refert. Primum ergo ostendit lex Hebræa, ad quod ea lege præcipitur non esse contra jus naturæ. Nam cum jus naturæ, ut ante diximus, sit perpetuum atque immutabile, non potuit à Deo, qui injustus nunquam est, quicquam adversus id jus præcipi. Adde quod lex Mosi vocatur immaculata & recta, Psalm. 119, qui Latine XVII, 8. & Apostolo Paulo sancta, justa, bona, Rom. VII, 12. De præceptis loquor. nam de permissis distinctus agendum est. permissio enim quæ lege fit (nam quæ nudi est facti, & impedimenti remotionem significat, huc non pertinet) aut plena est, quæ jus dat ad aliquid omnino licite agendum; aut minor plena, quæ tantum impunitatem dat apud homines & jus ne quis alius impedire licite possit. Ex prioris generis permissione non minus quam ex præcepto sequitur id de quo lex agit contra jus naturæ non esse. De posteriori genere aliter se res habet. Sed ratio locum habet hæc collectio: quia cum permissiva verba sint ambigua, magis ex jure naturæ interpretari nos convenit utrius generis sit permissio, quam ex permissionis modo ad jus naturæ argumentando procedere. Hæc primæ observationi affinis est altera, licere nunc his qui imperium inter Christianos obrinent, leges ferre ejus sensus cujus sunt leges per Mosem datæ, nisi si quæ sint leges, quarum tota substantia ad tempus Christi expectati & Evangelii nondum revelati pertinet, aut nisi Christus ipse contra legem aut in genere aut in specie constituerit. Nam his tribus causis demptis nulla potest alia excogitari, cor quod olim Mosi lege fuit constitutum nunc sit extra ea quæ licent. Tertia observatio hæc sit: quicquid ad eas virtutes pertinet, quas Christus à suis discipulis exigit, lege Mosi præceptum est, id nunc etiam, si non & amplius, à Christianis præstandum. Fundamentum hujus observationis est, quod quæ virtutes à Christianis exiguntur, ut humilitas, patientia, dilectio, exiguntur in majore gradu quam statu legis Hebræicæ exigebantur: idque merito; quia etiam promissiones cœlestes in Evangelio multo clarius proponuntur. Hinc lex vetus comparatione Evangelii dicitur fuisse nec perfecta, nec æquata. Hebr. VII, 19. VIII, 7. & legis finis dicitur Christus, Rom. x, 5. lex autem manu ductrix ad Christum, Gal. III, 25. Sic lex vetus de obbato & altera de decimis monstrant Christianos obligari; ne minus septima temporis parte ad cultum divinum, nec minus fructuum decima in alimenta eorum qui in sacris rebus occupantur, aut similes pios usus seponant.

ANNOTATA

A D

CAPVT PRIMVM.

§. II.

On actio, [sed status] Philo II de legibus specialibus: ἡσπουτε ἡδ ὁμοίαι πολέμους ἢ μέγιστος τῆς ἡδὴ καιροῦ χεῖρας ἢ πολεμοχθῆνας νομιστοί, ἀλλὰ καὶ τῆς εἰς ἐκείνην περιουσιασμοῦς καὶ τῆς ἰσπολεῖς ἐφιστάμενος τοῖς λαμοῖς καὶ τέχαις, καὶ μὴ συμπάσης, κρητορῶν. Hostes non solum exiisimantur qui iam nauali aus ser-
restri prelio certant, sed pro salibus habendi et qui machinas
aamouent portubus aut moenibus, etiam si nondum pugnam incipiunt. Servius
ad illud primae Aeneidos:

nec bello maior est armis.

Bellum est consilium habet: arma tantum in actu ipso sunt. Idem ad VIII: Bellum est tempus omne quo vel preparatur aliquid pugnae necessarium, vel quo pugna geritur. Pralium autem dicitur, conflictus ipse bellorum.

§. III.

Salsa enim esse societas nisi amore et custodia partium non potest] Seneca idem epistola XLVIII: Hac societas diligenter est sancte colenda est, quae nos omnes omnibus miscet, et iudicat aliquid esse commune ius generis humani. videri potest haec de re Chrysostomus I Cor. XI, I.

Alia est sine inaequalitate] Vt in Grammaticis alia constructio conuenientiae, alia regiminis.

Deum et homines] De hac societate vide Philonem in ἀνοήθη Νῶε. Habet & Plutarchus quaedam in Numa.

§. V.

Qua libera dicitur] quam propterea facultatis nomine optime definiunt Romani Iurisperiti.

Dominium] Ius pro Dominio. Scholiastes ad Horatium.

§. VI.

In res singulorum maius est dominium regis] Philo ἀεὶ φουτερίας. καὶ μέγιστος αἰσθητός τε καὶ χροσός καὶ οὐκ ἀλλὰ καὶ ἄλλοις τῶν δόξαμοῦς ἡσπουτε ἐφ' ὅλην καὶ ἡγεμένωι μέγιστον ἢ ἢ ἡσπουτε ἰσίν. Certe argentum, aurum, et quae pretiosa alia apud subditos custodiuntur, eorum qui regnant magis sunt quam possidentium, Plinius Panegyrico: cuius est quicquid est omnium, tantum ipse quantum omnes habent. Et mox: Ecce, uidet Caesar non summo videat? Adde Sarsiberiensem in Policatico lib. v, c. I.

§. VII.

ἀξίαν] Cicero de Officiis I: Sed si contentio quadam est comparatio finis, quibus plurimum tribuendum officii, principes sunt patria et parentes, quorum beneficium maxime obligati sumus; proximi liberi, totaque domus, quae spectat in nos solos, neque aliud ullam potest habere perfugium. Deinceps bene conuenientes propinqui, quibuscum etiam communis plerumque fortuna est. quamobrem necessaria praesidia vita debentur iis maxime, quos ante dixi. vis autem vitisusque communis, consilia, sermones, cohortationes, consolationes, interdum etiam oburgationes in amicis vigent maxime. vide quae infra dicentur libro II, capite VII, §. IX, & X. Seneca de Beneficiis libro IV, c. II. ubi de testamentis agit: Quarimus dignissimos, quibus nos ita tradamus. ipsum locum vide. Adde Augustinum de Doctrina Christiana lib. I, cap. XXVIII, & XXI.

Nomen

Nomen habet proportionis] Habitudoinis comparationem vocat Cas- §. VIII.
 sodorus. Est hujus proportionis, qua Iustitia attributrix uti solet,
 nec incommoda apud Homerum descriptio :

Ἐδλά μὲρ ἰσθλὸν ἴδμεν, χέρμα δ' ἡριεῖν διέμεν.

Præstanti dabit his præstantia, vilia vili.

Vita possessio iustior] Vide eundem Xenophontem *pauidias* secundo.
 Hoc spectat lex per Mosem data : *non miseraberis in iudicio pauperu.*
 Exodi XXI, 3. I. e. vit. XIX, 15. Oportet enim, ut Philo ait, *πὶ πει-*
θησὶ ἀφ' ἑαυτῶν τ' ἢ διὰ τοῦ ἑσθίου φαινομένης, res abstrahere à ligaturarum re-
spici.

Tertius juris significatio qua idem valet quod lex] Hoc sensu dixit Hora- §. IX.
 tius :

Iura iuranti a motu iniusti fatiare necesse est.

Et a sibi Iura neget sibi nata.

Vbi Scholiastes, legum sit consentor.

Ius hac notione, non ad solius iustitia qualtem exposuimus, sed & aliarum
virtutum materiam pertinet] Exemplum sicut in Zaleuci lege, pœnam ir-
 rogante ei qui contra medici præceptum vinum bibisset.

Legum] aut cæco. Sic Maimonides libro III, ductoris dubitantium
 Cap. XXVI.

Lex naturale est dictatum rectæ rationis] Philo libro, omnem virum §. X.
 bonam esse liberum. Νόμος δ' ἀψευδής ὁ ὀρθὸς λόγος, ἐκ τῶν δ' αἰθέριος, ἢ δ' αἰ-
 θέρους θεῶν φησὶς ἐὶς χαρηνδίας ἢ εὐλαίαι ἀψυχῆς ἀψυχῆς, ἀλλ' ἕνα ἀπὸ αὐτῶν φύσεως
 ἀφ' ἑαυτῶν ἐὶς ἀνομήτων ἀγνοία τοιαύτης. *Lex mentiri nescia est recta ratio, qua*
lex, v. n. ab hoc aus illo mortali moralis, non in chartis aus columnis excarnatis
excarnata, sed corrupti nescia, quippe ab immortalis natura insculpta in immor-
tali intellectu. Tertullianus de corona militis : *Quæres igitur Dei legem,*
habens commutationem istam in publico mundi, in naturalibus tabulis. M. Anto-
 ninus lib. II. τίλ' ὁ λογικὸν ζῶον ἰσχυρῶς τῆς πόλεως καὶ πολιτείας τ' ἀριστο-
 κρίας λόγῳ καὶ ἡμεῖς. *Finit animantium ratione usentium, sequi legem ac*
potestatem civitatis ac reipublica omnium antiquissima. Adde Ciceronis lo-
 cum de Republica III, quem adducit Lactantius VI, 8. Præclara
 sunt quæ in hanc rem habet Chrysostomus XII, & XIII de statuis.
 Nec spernenda quæ Thomas Secunda Secundæ LVII, 2. & Scotus
 III, dist. 37.

Ex parte naturali iure prohibitum] Iulianus ὁ δ' ἀπὸ τοῦ νόμου (post il-
 lum de Deo agnoscendo & colendo) ἡγεῖς φύσιν καὶ θεῶν, ὁ δ' ἀποστρίψαν
 πῶτῃ καὶ πῶτῃ ἀπὸ τοῦ καλλῶν καὶ μήτε ἐὶς λόγῳ μήτε ἐν ἔργῳ μήτε ἐν αὐτοῖς
 πῶς λαλοῦσθαι τ' ἡ ψυχῆς ἐπιγυίας τοῦτο ἐπιπέτῃται συγγέν. *Lex iustera &*
ipsa sapere natura sancta atque divina ea est, qua semper & ubique alienis
abstinere iubet, neque vero quæ verbo, aus factio, aus arcani animi cogitationi-
bos contra iri sinit. Cicero de Officiis II, ex Chrysippo. *In vita sibi*
quæque petere quod pertinet ad usum, non iniquum est: alteri surripere, vis
est est.

ἀφ' ἑαυτῶν δ' ἴδμεν διέμεν] Iuvenalis Satyra XV :

venerabilis soli

Sortiti ingenium divinatorumque capaces,

Atque excercendis capiendisque artibus apti,

§. XI.

Sensum

*Sensum è caelesti demissum traximus arce,
 Cujus egens proma & terram spectantia. Mundi
 Principio indulsit communis conditor illis
 Tantum animas, nobis animum quoque, mutuum us nos
 Affectus petere auxilium & prestare iuberet,
 Dispersos trahere in populum. &c.*

Chrystostomus ad VII Rom. τὸν ἑθνητικὸν καὶ ἀδίκον λόγον ὑδὲ κινεῖν δεῖ ἐπὶ τῶν ἀψύχων καὶ ἀναισθητῶν.

Si quis in parentes injurius fuisset] Exemplum vide in Chamo, Gen. x, 22, ubi poena sequitur.

Καὶ δις αὐτοῖς τοῖς πατέροις] Chrystostomus κτλ de statutis, καὶ ὅδ τὸ σωματικῶς αἰσθητῶν τῶν ὑπερβαλόντων φύσιν ἀπαρτὸς ἔχουσιν. Ἐπίσης ἔν τῶν ἐπιτηδείων οὐκ ἔχουσιν γινώσκοντες καὶ μηδὲν αἰσθάνονται πεποιθότες. *Natura id habemus, ut indignationem nostram conjugamus cum iis qui male tractati sunt. illico enim injuriis hominibus insensibilis sumus, etiamsi ad nos nulla pars injuria perveniat.* Scholiastes ad Horatium Satyra III, lib. I. *Sensus aliter indignatur & animus, cum audierit homicidium factum, aliter cum furtum.*

Si quando bruis animantium justitia tribuitur] Divinationem quandam justitiae in elephantis notat Plinius lib. VII, cap. v. Idem libro x, narrat aspidem fuisse quae suum ipsa caelum necaret, quod is caelum hospitis filium interemisset.

Ex quadam in ipsis umbra rationis atque vestigio] Seneca de ira libro v, cap. III, feras ira carere dixit, sed pro ira habere impetum. *Muta animalia, ait, humanis affectibus carent: habent autem similes illis quosdam impulsus.* Sic in bestiis non esse κακίαν sed διορίσιν κακίας, non vitia sed vitiorum simulacra dixit Origenes contra Celsum, *ὡς ἀνθρώποις τὸ λίσσασθαι, velut irasci leonem: Peripatetici apud Porphyrium de non esu animantium tertio.*

§. XII.

Τὰ κτηνῶν φαινόμενα πτωχῶν] Aristoteles Nicom. x, I, ὁ γὰρ πᾶσι δυνάει τὸ εἶναι φασκόντων, ὁ δὲ ἀναισθητῶν ταῦτα τῶν πτωχῶν ἢ πτωχῶν πιστεύει ἔχει. *Quod omnibus ita videtur, id ita esse dicimus. qui vero hanc fidem velis tollere; nihilo ipse credibiliora dicet.* Seneca: *In tanta judiciorum diversitate referendam bene merenti tuis gratiam omnes uno tibi, quod ajunt, ore affirmabunt.* Quintilianus: *Consuetudinem sermonis vocabo consensum eruditorum, sicut vivendi, consensum bonorum.* Iosephus antiquae historiae XVI: ἔστιν ἄλλο ὅδ ὑδὲν ἐστὶν ἄλλο ὁ τῶν αὐτῶν αἰὲν ἔχειν, καὶ πολλοὶ ἐστὶ ὅση πολλὰς μεταβολὰς τὸ ἀσφαλεῖς τὸ δικαίον ἢ πᾶσι ἀνθρώποις ὁμοίως ἐπιτηδεύειν, λυσιτελεῖται τοῖς ὀλιγοῖς τε καὶ βαρβαροῖς, ἢ πλεῖστοι οἱ παρὲς ἡμῶν νόμοι λόγον ἔχοντες, ἀπαρτὸς ἡμῶν, εἰ κτηνῶν ἐπιτηδεύοντες αὐτοῖς, εὐνίας καὶ φίλας ἀπεργάζονται, διὸ καὶ ταῦτα παρὲς ἐπιτηδεύοντες ἡμῶν ἀπαρτῶν καὶ διὸν ὅση ἐστὶν ἀσφαλεῖς τὸ ἐπιτηδεύοντες οὐδὲ τὸ ἀλλοτρίων, ἀλλ' ὅση τῶν κτηνῶν ἐπιτηδεύοντες ἔχοντες. τὸ τὸ γὰρ κτηνῶν ἀπαρτῶν καὶ μόνον ἰκανοὶ ἀσφαλεῖς τὸ ἀνθρώπων βίον. *Morbis gens nulla est, qua iidem tota usatur, sepe oppidatim disperatur plurimum. At jus ipsum omnibus equaliter hominibus expedit, tam barbaris utile quam Graecis, cujus quidem rationem habentes maximam qua apud nos sunt leges, faciunt nos, eas pure modo observemus, cum illis hominibus benevolos & amicos. Talia sunt qua exigi à legibus par est. neque illas arversari & à se alienas arbitrari debent alii, in eo quod institutis differunt, sed id potius spectandum an ad virtutem ac probitatem sine accommodata. Hoc enim ad*

ad omnes communitate pertinet, solumque per se sufficit ad sustentandam hominum vitam. Tertullianus prescriptione adversus hæreticos: Quod apud

Τὸν Ἐπιφάνειον ἐξηγῶν] Iustinus colloquio cum Tryphone: πῶς οὐκ ἔστιν ἀκαθάρτου πνεύματος ἐπιφορηθῆναι καὶ τὸν Φαῦλον ἀνατρεφῆναι καὶ ἵνα Φαῦλον καὶ ἵνα πνεύματι ἀσφραγιστὸς τῆς φύσεως ὁμοίως ἀπὸ πατρὸς. Excerptis illis qui in imperiis spiritibus abstrahi et per malam educationem, insinuat prava et lores iniquas corrumpit, naturales nationes perdidit. Philo libro omnem bonum esse liberum: διὸ καὶ θαυμάσιον ἂν τις τὸ ἀβελωπικίας τὴν ἐραδίαν ἔπω ἀναγνώσταιν ἰδοῦναι καὶ μὴ σωφρονῆναι. pariso igitur miraretur quis, tametsi illis of-
fusam caliginem nec tam claras rationis proprietates non videant. Chryso-
stomus oratione, Christum Deum esse, καὶ τοῦτον λατρεῖν τῶν θεοσημαθῶν ὡς
γνώσας, τὰς κείνης ποιῶν τῶν ἀναγνώσταιν. Ne ergo rationem dijudicationem ab illis
pauare quibus corrumpit est animas.

Ἐπὶ ἡμῶν φάσι] Idem dicit Chrysoctomus xi de Statuis. Latius
id explicat Philo decalogo: ἀγαλακτῶν καὶ κηλῶν σῆμα καὶ τὸ ἡμερῶν ἢ
φίλος ἡμερῶν καὶ ὁμοίως καὶ κηλῶν οὐκ ἔστιν, λόγος δὲ οὗτος σωφρονῶν εἰς
ἡμερῶν καὶ κηλῶν ἄνθρωπον. Quod animantium esse debebat mansuetissimum, idem
castra fecit gregalis et castus appetens, et ad concordiam societatemque voca-
re, sermonem etiam prabens qui ingenia attemperando et ad concordiam per-
ducendo conciliaret. Idem de Mundi immortalitate: ἡμερῶν καὶ τῶν
ἰσθμῶν, λόγος δὲ ἀναγνώσταιν φάσι καὶ τῶν ἀναγνώσταιν πᾶσι καὶ
καὶ τῶν ἀναγνώσταιν. Mansuetissimum animantium homo est, ut cui natura pro
pauare sermonem dederit, quo affectus quantumvis effertis voluit incantando
citantur.

Aut multarum] Vasquius II Controvers. LIV. 4.

Dicbas Anaxarchus] Est apud Plutarchum Alexandro.

Quibus data fuit lex, ipsa loquitur: Audi Israel] ita sentit & Moses Mai-
monides, & probat sententiam suam ex Deut. xxxiii, 4.

Titulo Thalimudico de rege] Et titulo de Synedrio cap. xi.

Incolam incircumcisum] de tali agitur & Exodi xii, 45. A quo di-
stinguitur proselytus id est circumcisus advena, ut ostendit collatio
loci Num. ix, 14. De piis illis incircumcisus multa habet Maimoni-
des libro de Idololatria c. x, §. 6. Idem in commentario ad Misnai-
oth, & alibi sæpe. pius illos ex gentibus participes ait futuros bono-
rum futuri sæculi. Chrysoctomus ad Romanos cap. ii, ποῖος Ἰουδαῖος ἐ-
στίν ὁ φησὶν ἢ ὁ εἰς πῶλον ἰλλῶν ἀγγέλλει; τῶν ὅτι τὸ ἔχει τὸ πνεύματος. ἢ πο-
τὸ εἶστιν τὸ χάριτος ὅφθαλμοι καὶ ὁ λόγος. quem Iudæum hic indicat et de quibus
Græci differit? de eis qui ante Christi adventum fuerunt. nondum enim ad Gra-
tiam perducta est oratio. Deinde: ἰλλῶν καὶ ὁμοίως φησὶν, ἢ τὴν εἰδὼν
καθάρτου, ἀλλὰ τὴν θεοσημαθῶν τὴν φύσιν καὶ τὴν ἀναγνώσταιν. Exem-
plaque est in Melchisedeco. Iob. Ninevitis. Cornelio. mox: ἰλλῶν καὶ
καὶ τὸ εἰδὼν καὶ τὴν ἀναγνώσταιν, ἀλλὰ τὸ θεοσημαθῶν καὶ ὁμοίως καὶ τὴν ἀναγνώσταιν
ἀναγνώσταιν φησὶ. Græcos hic dicit non idolorum cultores sed in Deum pius,
naturalis rationi obsequentes, qui, præter Indæica instituta, cuncta quæ ad pie-
tatem faciunt servabant. Et Græcos rursum vocat, non cultorem idolorum, sed
pius, virtute præditum, a legibus vero ritibus liberum. Eundem in sensum tra-
hit

§. XIV.
§. XV.
§. XVI.

hit illud; τῶν ἀνάγκων ὡς ἀνομοῦ. *lege solutus ut lege solutus.* & oratione XII de Statuis: ἰδὼν ἐν ταύτῃ καλοὶ ἢ τ' εἰδωλολάτρευτοί, ἀλλὰ τ' ἀθεοσεβῆσαι ἰδοὶ τ' ἰδοὶ μόνον. σὺν ἐνδεδιδόχῃ τῇ τ' Ἰουδαίων ἀφ' ἧς ταρσεσσι ἀνέγκει σάββατοισι λέγει καὶ ἀδελφότη καὶ κρημενοῖς ἀφ' ἧς, ἀλλὰ φιλοσοφίαν ἀπαιτοῦ καὶ διὰ τὸν ἰουδαϊσμοῦ. *Gratum hic appellas, non idolis delectum, sed unius Dei invocationem, talis tamen qui Iudaeorum rituum necessitati alligatus non sit. sabbatum prae observationibus, circumcissionis variis ablationibus, inserim vero in omnibus sapientia studium pietatis quoque ostendas.*

Stantibus in loco peculiari] vide Iosephum ubi Templi Salomonis historia tractatur.

Neque Elifens Naamani Syro] Idem sentit Hilarius ad Matth. XI. Hieronymus] Addi potest Theodoretus.

Ex Ceihura posteris] Ex his orti videntur Æthiopum illi quos circumcisis annumerat Herodotus. Homeritas eos vocat Epiphanius.

Natura sumpta] τῶν τῆς φύσεως λογισμοῖς, *collectionibus naturalibus ait Chrysofomus.* Idem mox: ἀφ' οὗτο γὰρ. φύσει, οἷσι θεοῦ καὶ ἐν νόμοις σὺν ἐδιδόχῃ. *Ob hoc, inquit, admirandi sunt quod lege opus non haberint.* Item: ἀρκεῖ αὐτῷ ἔργου τὸ σωματικῶς λογισμὸς: *Sufficit pro lege conscientia & rationis usus.* Tertullianus ad verius Iudæos: *Ante legem Moysis scriptam in tabulis lapideis, legem fuisse contendo non scriptam, qua naturaliter intelligebatur & à patribus custodiebatur.* Non longe hinc abit Isocrateum illud: οὐ τῶν ἐν ποδὶ δολοφῶν ἢ τῶν ἐν ἐμπροσθεν χειρῶν, ἀλλ' ἐν ταῖς ψυχαῖς ἔχει τὸ δικαίον; *Qui bona republica frui velint, si debent non literis implere porticus, sed in animis quod iustum est ferre.*

Etiam citra circumcissionem Deum recte coli & propitium haberi posse] Ipse Tryphon, de rigore remittens, Iustino sic ait: ἄρρωτ' οὐ ἐν σάκκῳ τῷ τῷ φιλοσοφίας σφόδρα ἔλατ' ὑπερβαίνει αἰμαίνοντο μύησις. *Si in illa philosophandi ratione mansisses, erat tibi reliqua spes aliqua status melioris.*

Pari jure erant tum Israelitis] Iustinus colloquio cum Tryphone: ἀσπληνῶ ἀσπληνῶ, εἰ τῷ λαῷ ἀσπληνῶνται, εἰς ὡς ἀνέχων. *Proselytus qui circumcisis populo se aggregavit, par est indigena.*

Partim ut carum promissionum essent participes] Et ob id ad Paschalis ritus communionem admittebantur.

§. XVII.

De posteriori genere aliter se res habet] vide Chrysofomum ad finem VII ad Romanos.

Id nunc etiam, si non & amplius à Christianis praestandum] Tertullianus de Pudicitia: *Liberitas in Christo non facit innocentie injuriam, manet lex tota pietatis, veritatis, constantia, castitatis, justitia, misericordia, benevolentia, pudicitia.*

In maiore gradu] Chrysofomus de virginitate XCIV. μείζονα ἐκδοῦναι δὲ τῷ θεῷ, ὅτι πολλὰ ἢ ἔσονται καὶ χάρις ἀσπληνῶν καὶ μετὰ τὸ ἔσονται παρὰ τὴν ἑαυτῶν. *Major namque virtus ostendenda est, quia multa nunc spiritus effusa est gratia, & ingens donum est Christi adveniens.* Similia habet idem oratione, esse ex neglectu vitia, & de jejuniis tertio, & ad Romanos VI, 14, & VII, 5. Adde Irenæum lib. IV. cap. XXVI. Scriptor Synopsæ Sacræ Scripturæ quæ inter opera est Atha-

Abanasi de capite quinto Matthæi agens, inquit tunc cum res ipsa irrita: intensiora facit hic Christus legis præcepta.

Et altera de decimis] Sic lege hac apud Christianos utitur Irenæus *lib. cap. xxxiv.* & Chrysostomus sub finem capituli ultimi prioris ad Corinthios, & ad Ephesios *II, 10.*

C A P V T II.

An bellare unquam justum sit.

I. In natura bello non repugnare probatur rationibus:

II. Historia:

III. Consensu.

IV. In gentium non repugnare bello probatur.

V. In divinum voluntarium ante Evangelii tempus bello non repugnare probatur, cum futuræ objectionum.

VI. Ad questionem, an bellum cum jure Evangelico pugnet, præmonita.

VII. Argumenta pro negante sententia ex sacri literæ.

VIII. Solutio argumentorum ex sacri literæ pro parte ajente.

IX. Examinatur veterum Christianorum circa hanc rem consensio.

Vlſis Juris fontibus, ad primam ac generaliffimam veniamus quæſtionem, quæ hæc eſt, an bellum aliquod juſtum ſit, ſive, an bellare unquam liceat. Hæc autem ipſa quæſtio, ut & aliæ quæ deinceps ſequentur, ad juſ naturæ primum exigenda eſt. M. Tullius Cicero tum tertio de Finibus, tum aliis in locis, ex Stoicorum libris erodire diſſerit: eſſe quædam prima naturæ, Græcis *οὐκ ἐπιβλητὴ φύσις*, quædam conſequentia, ſed quæ illis primis præferenda ſint. Prima naturæ vocat, quod ſimulatque natum eſt animal, ipſum ſibi conciliatur & commendatur ad ſe conſervandum, atque ad ſuum ſtatum & ad ea quæ conſervantia ſunt ejus ſtatus diligenda: alienatur autem ab interitu iſſque rebus quæ interitum videantur afferre. Hinc etiam aſſeritur ut nemo ſit, quin cum utrumvis liceat, aptas malit & integras omnes partes corporis, quam eaſdem uſu imminutas aut detortas habere: primumque eſſe officium ut ſe quis conſervet in naturæ ſuarum, deinceps ſit ea teneat quæ ſecundum naturam ſint, pellatque contraria. At * poſt hæc cognita ſequi notionem convenientiæ rerum cum ipſa ratione quæ corpore eſt potior; atque eam convenientiam, in qua honeſtum ſit propoſitum, pluris faciendam quam ad quæ ſola primum animi appetitio ferebatur; quia prima naturæ commendat nos quidem rectæ rationi, * ſed ipſa recta ratio carior nobis eſſe debeat quam illa ſint à quibus ad hanc venerimus. Hæc cum vera ſint & ab omnibus qui judicio ſano ſunt præditi, facile ſine alia demonſtratione aſſenſum impetrent; ſequitur in examinando jure naturæ primum videndum quid illis naturæ initiis congruat, deinde veniendum ad illud, quod quanquam poſt oritur, dignius tamen eſt; neque ſumendum tantum, ſi detur, ſed omni modo experendam. Hoc ipſum vero, quod honeſtum dicimus, pro materiæ diverſitate, modo (ut iſſa dicam) in puncto conſiſtit, ut ſi vel minimum inde abeas, ad vitium deſectas; modo liberius habet ſpatium, ita ut & fieri laudabiliter, & ſine turpitudine omitti aut aliter fieri poſſit, ſerme quomodo ab hoc eſſe ad hoc non eſſe ſtatim ſit tranſitus; at inter

Gell. XII. C. V.

at inter aliter adversa, ut album & nigrum, reperire est aliquid inter-
 pbitum, sive mixtum, sive reductum utrinque. Et in hoc posteriori
 genere maxime occupari solent leges tum divinz tum humanz, id
 agendo ut, quod per se laudabile tantum erat, etiam deberi incipiat.
 Supra autem diximus, de jure naturz cum queritur, hoc queri, an
 fieri aliquid possit non injuste: injustum autem id demum intelligi
 quod necessarium cum natura rationali ac sociali habet repugnan-
 tiam. Inter prima naturz nihil est quod bello repugnet, imo omnia
 potius ei favent. nam & finis belli, vitz membrorumque conservatio
 & rerum ad vitam utilium aut retentio aut acquisitio illis propriis na-
 turz maxime convenit. & vi ad eam rem si opus sit uti, nihil habet à
 primis naturz dissentaneum, cum animantibus singulis vires ideo sint
 à natura attributz, ut sibi tuendis juvandisque sufficiant. Xenophon,
 τὰ ζῷα ἰπτικῶν τὰ μέγλω ἔχουσι, ἔδ' ἑκαστὸν ἐὸς αἰῶνι μεθ' ἑαυτοῦ ἢ ἄλλοι τ' φύσεως.
 omnia animantium genera pugnam norunt aliquam, quam non aliunde quarunt
 à natura didicerunt. In Halieuticon fragmento est:

Omnibus hostem

Præsidiumque datum sentire & noscere telis

Vimque modumque sui.

Horatius dixerat:

Dente lupus, cornu taurus petis, unde, nisi intus

Monstratum?

Lucretius vero amplius:

Sentit enim vim quidque suam, qua possit abuti.

Cornua nosa prius vitulo quam frontibus exstant:

* Illus iratus petis atque insensus inurgit.

Quem sensum Galenus sic exprimit: Φαίνε' γὰρ ἔχουσι συνέτη τῶν μέρει &
 αἰσθητὸς ἀμυνόμενοι ἰπὸν ἀλλῶν ὑπέρχει, μέγλω ἔδ' ἑκαστὸν ἐὸς αἰῶνι μεθ' ἑαυτοῦ ἢ ἄλλοι τ' φύσεως τὰ κέ-
 ῖτρα, πῶλο δ' ἰπτικῶν λαλῶζον, ἔδ' ἑκαστὸν ἐὸς αἰῶνι μεθ' ἑαυτοῦ ἢ ἄλλοι τ' φύσεως. Videmus anima-
 tium quodque eo ad sui tutelam uti quo maxime valet. Nam & vitulus non-
 dum enatis cornibus ea parte minatur, & equuleus nondum firmatis unguis
 calcitrat, & castellus dentibus nondum robustis morsicat. Idem Galenus de
 usu partium, primo hominem animal esse ait ad pacem bellumque
 natum, cui arma quidem agnata non sint, * sed apta armis parandis
 ac tractandis manus: qua etiam pro armis uti sponte sua nec aliunde
 id edoctos infantes videmus. Sic & Aristoteles de partibus anima-
 lium quarto, capite x. manum homini ait esse pro hasta, pro ense, &
 pro armis quibuslibet, quia omnia potest sumere ac tenere. Recta au-
 tem ratio ac natura societatis, quz secundo ac potiore loco ad exa-
 men vocanda est, non omnem vim inhibet, sed eam demum quz so-
 cietati repugnat, id est quz jus alienum tollit. Nam societas eo ten-
 dit ut suum cuique salvum sit communi ope ac conspiratione. Quod
 facile intelligi potest locum habiturum, etiamsi dominium (quod
 nunc ita vocamus) introductum non esset. nam vita, membra, liber-
 tas sic quoque propria cuique essent, ac proinde non sine injuria ab alio
 impererentur. sic & rebus in medio positis uti, & quantum natura
 desiderat eas absumere, jus esset occupantis: quod jus qui ei eriperet
 face-

faceret injuriam. Hoc ipsum autem nunc postquam ex lege aut usu dominium formam suam accepit, multo intelligitur facilius: quod eximiam Tullii verbis: *Ut, si unumquodque membrum sensum suum habet, ne posse putares se valere si proximi membri valetudinem ad se traduxisset, debiles ari & inserire totum corpus necesse est: sic si unusquisque nostrum rapit ad se commoda aliorum, detrahaturque, quod cuique possit, emolumenti sui causa, societas hominum & communitas everteretur necesse est: nam sibi ut quisque malis quod ad usum vita pertineat quam alteri acquiri, concessum est non negante natura, illud natura non patitur, ut aliorum spoliis nostras facultates, copias, opes augeamus.* Non est ergo contra societatis naturam sibi proficere, atque consulere, dum jus alienum non tollitur: ac promde nec vis quæ jus alterius non violat injusta est: quod idem Cicero ita extulit: *Cum sint duo genera decertandi, unum per disceptationem, alterum per vim, cumque illud proprium sit hominis, hoc belluarum, confugiendum est ad posterius si usi non licet superiore.* Idem alibi: *Quid est quod contra vim fieri sine vi posses?* Apud Vlpianum est: *Vim vi repellere licere Cassius scribit, idque jus natura comparatur. apparet autem, inquit, ex eo arma armis repellere licere.* Ovidius dixerat:

Armaque in armatos sumere jura sinunt.

II. Id quod dicimus, non omne bellum juri naturæ adversari, probatur amplius ex sacra historia. Nam cum ad versus Reges quatuor qui Sodoma diripuerant Abrahamus cum ministris ac federatis suis armatus victoriam reportasset, Deus per sacerdotem suum Melchisedecum factum ejus probavit. Ita enim illi Melchisedecus: *Laus sit Deo altissimo qui tradidit hostes tuos in manum tuam,* Gen. xiv, 20. At cepetat arma Abrahamus, ut ex historia apparet, sine speciali Dei mandatu: fretus igitur jure naturæ vir non sanctissimus tantum, sed & sapientissimus, etiam extraneorum Berosi atque Orphei testimonio. Historia septem populorum quos Israelitis excindendos Deus tradidit non utar: fuit enim ibi mandatum speciale ad exsequendam rem à Deo judicaram in populos maximorum criminum reos: unde hæc bella in sacris literis Dei bella proprie nominantur, quippe Dei jussu non humano arbitrio suscepta. Ad rem magis pertinet quod Amalecitas vim sibi inferentes Hebræi ducibus Mose ac Iosua armis repulerunt, Exod. xvii, quod Deus ante factum non jusserat, post factum probavit. Sed & leges generales ac perpetuas de modo gerendi belli Deus populo suo præscripsit Deut. xx, 10, 15. eo ipso ostendens justum bellum etiam sine mandatu speciali suo esse posse. nam aperte ibidem causam septem populorum ab aliorum populorum causa distinguit: ac cum de justis causis belli insciendi nihil ibidem edicat, eo ipso ostendit eas naturaliter satis esse manifestas: qualis causa tuendorum finium in bello Iephtæ adversus Ammonitas, Iud. xi, violatorum legatorum in bello Davidis adversus eosdem, I Sam. x. Simul notandum quod dicit divinus ad Hebræos scriptor, Gedeonem, Baracum, Samsonem, Iephten, Davidem, Samuelem, atque alios per fidem debellasse regna, invaluisse in bello, exercitus exterorum vertisse in fugam. xi, 33, 34, quo loco, ut illius dissertationis series docet, in fidei nomine includit persuasionem qua

De Officiis III.

Epist. Fam. XII, 3. L. I. §. vim vi. D. de vi & vi arma. 14.

id quod fit Deo placere creditur. Sic & Davidem sapiens femina ait præliari Dei prælia, 1 Sam. xxv. 28, id est pia ac justa.

III. Probatur idem quod dicimus omnium gentium ac præcipue sapientum consensione. De vi qua vita defenditur notus Ciceronis

Pro Milone.

locus ipsi naturæ testimonium perhibens: *Est hac non scripta, sed natura lex, quam non didicimus, accepimus, legimus, verum ex natura ipsa arripimus, hausimus, expressimus, ad quam non docti, sed facti, non instituti, sed imbuti sumus: ut si vita nostra in aliquas insidias, si in vim, in tela aut latronum aut inimicorum incidisset, * omnis honesta ratio esset expedienda salutis. Item: Hoc & ratio doctis, & necessitas barbaris, & mos gentibus, & feris natura ipsa præscripsit, ut omnem semper vim, quacumque ope possent à corpore, à capite, à vita sua propulsarent.* Cajus Iuriscultus: *ad versus periculum naturæ ratio permittit se defendere.* Florentinus Iuriscultus: *Iure hoc evenit ut*

L. Itaque

D. ad l.

Aquil.

L. ut vim

D. de iur.

& jure.

De bello lu.

l. 111. c. 25.

quod quisque ob tutelam corporis sui fecerit, jure fecisse existimetur. Iosephus: *φύσιος ἰσχυροῦς ἐὼ ἀπὸς τὸ ζῆν ἵλεον, ἀλλ' τὸ εὖ καὶ τὸς φανεροῦς ἀφαιρῶν ἰδίως ἡμῶς τὰ πωλιμῖος ἡγούμεθα.* Est enim natura lex illa qua in omnibus valet, ut velint vivere, idque ipsum est quapropter eos qui vita manifeste nos volumus spoliare, hostes censemus. Adeoque manifestam æquitatem hoc habet, ut in bestiis etiam, quæ juris non rem ipsam ut diximus, sed umbram habent quandam, distinguamus inter vim quæ injuriam infert & quæ propulsat. Nam cum dixisset Vlpianus animal * quod sensu, id est rationis usu, caret, non posse injuriam fecisse, mox tamen subiungit, cum arietes vel boves commisissent & alter alterum occidisset, Q. Mutio auctore distinguendum, ut si quidem is perisset qui aggressus erat, cessaret actio; si is qui non provocaverat, competere actio. Cui explicando serviet illud Plinii: *Leonum feritas inter se non dimittat, serpentum morsus non perunt serpentes: sed si vis inferatur, nulla est cui non sit ira, non sit anima injuriæ impatiens, & prompta, si noceat, ad se defendendum alacritas.*

IV. De jure naturali ergo, quod & gentium dici potest, satis constat eo bella non omnia improbari. Iure autem gentium voluntario itidem non damnari bella satis nos docent historiarum, & omnium populorum leges ac mores. Imo * jure gentium introducta esse bella dixit Hermogenianus: quod paulo aliter quam vulgo accipi solet interpretandum censo: nempe ut certa bellorum forma à jure gentium sit introducta, quam formam quæ habeant bella ea peculiare ex jure gentium effectus consequantur: unde distinctio nascitur, qua utendum nobis erit infra, in bellum solenne juris gentium, quod & justum id est plenum dicitur, & non solenne, quod tamen non ideo justum esse definit, id est juri congruens. Nam aliis bellis modo æqua subsit causa, jus gentium non adhsit quidem, sed nec resistit, ut infra latius explicabitur. *Iure gentium* (inquit Livius) *ita comparatum est, ut arma armis propulsentur.* Et Florentinus jus esse gentium ait, ut vim atque injuriam propulsemus, ut corpus nostrum tutemur.

L. Ex hoc

jure. D. de

just. & jure.

Lib. XLIII.

L. ut vim

D. de just.

& jure.

V. De jure divino voluntario major est difficultas. Neque hic obijciat quisquam jus naturæ esse immutabile, ac proinde à Deo nihil in contrarium potuisse constitui. id enim verum est in iis quæ jus naturæ

vetat aut præcipit ; non in iis quæ jure naturæ licent tantum. eas quæ ejus sunt generis , cum proprie juris naturæ non sint , sed extra jus naturæ , & vetari possunt & præcipi . Solet ergo primum à somnulis contra bellum adferri lex data Nox ejusque posteris ; ubi Deus sic loquitur , Gen. IX , 5 , 6 : *Quinetiam sanguinem vestrum , id est animarum vestrarum reposedam : ab omni bestia reposedam eum : atque etiam de manu hominis alterius , utpote fratris , reposedam hominis animam . Quisquis effuderit sanguinem hominis qui est in homine , sanguis ejus effundetur : quia in manus ad effigiem suam fecit Deus .* Hic ergo quidam intelligunt ; & alterum de effundendo vicissim sanguine , generalissime intelligunt ; & alterum de probationem . quorum neutram mihi se persuadet . Nam interdictum de sanguine non effundendo latius non patet quam quod in lege est , *Nam occides* , quod neque capitalibus suppliciis , neque bellis obstitisse manifestum est . Lex ergo tam hæc quam illa non tam novi aliquid constituit , quam jus naturæ prava consuetudine oblitteratum declarare neque repetit . unde verba illa intelligenda sunt in eo sensu qui vitium includit : sicut homicidii nomine non quamvis hominis eadem intelligitur , sed destinatum & innocentis . Quod vero sequitur de sanguine vicissim effundendo , videtur mihi non factum nudum , sed jus continere . Rem ita explico . Natura non iniquum est ut quantum quisque fecit mali tantundem patiatur , juxta illud quod Rhadamanthi jus dicitur :

Τὸς καὶ τοῦ τοῦ καὶ ἕστι δίκη καὶ ἰσότης ἡσίοισθε .

Quæ fecit si quisque ferat , jus fiet & æquitas .

Seneca pater hanc sententiam sic retulit : *Injustissima patiendi vice quod quisque alieno excogitavit supplicio , excipit suo .* Ex hujus naturalis æquitatis sensu Cain parricidii sibi conscius dixerat , Gen. IV , 14 , *Quis inveniet me interficiet me .* Sed Deus primis illis temporibus aut ob hominum raritatem , aut quia paucis adhuc grassantibus minus opus erat exemplo , id quod naturaliter licitum videbatur edicto represit , & contractum quidem ac commercium homicidæ defugi voluit , at vitam ei non eripi ; quomodo & Plato in legibus constituit , & olim in Græcia usurpatum his versibus docet Euripides :

Καλῶς ἔστι τῶν πατέρων οἱ παῖδες

Εἰς ἀρεστέων μὲν ὄψιν οὐκ οἶον περῶν ,

Οὐδ' οἰς ἀπάντην , ὅτις αἰεὶ ἔχει κέρει

Φυλάσσει δ' οἶον , ἀνὰ πικρῶν δ' οὐκ .

Quam bene parentum provida ætas statuerat :

Ut cogeret de vita decedere

Hominumque visu cade patrata nocens ,

Fugaque lueret triste non letho scelus ?

Quo & illud pertinet Thucydidis : *ἐπεὶ τὸ πάλαι ἦ μάλιστα ἀδικηρότατοι Lib. III. μαλακώτεροι καὶ ἀναιεῖς (πῆς ζήμιας) ἐπὶ τῶν αὐτομάτων ὅ τῶ χρόνῳ εἰς τὸν χρόνον αἰ πάλαι ἀναιεῖς .* Credibile est antiquius quatuor gravium delictorum * leves fuisse poenas : sed cum ea progressu temporis contemnerentur , ventum ad mortem . Lactantius : *Adhuc enim videbatur nefas , quamvis malos , Lib. II. tantum homines , supplicio capitis afficere .* Ab uno facto illustri sumta conje-

Etura divinæ voluntatis in legem ivit, ita ut Lamechus quoque * si-
 mili facinore perpetrato impunitatem sibi ab hoc exemplo promise-
 rit, Gen. iv, 24. At cum jam ante diluvium, gigantum ætate, promi-
 scua invaluisset cædium licentia, instaurato post diluvium humani
 genere, ne mos idem invalesceret, severius occurrendum Deus cen-
 suit: & repressa prioris sæculi lenitate, quod natura non iniquum effi-
 dictabar & ipse permisit, * ut insons esset qui homicidam occidisset
 quod postea institutis judiciis summas ob causas ad iudices solos re-
 strictum est; ita tamen ut moris pristini vestigium manserit in jure e-
 jus qui occisum sanguine proxime attingeret, etiam post Mosis le-
 gem, qua de re infra fufius agetur. Magnum habemus auctorem no-
 stræ interpretationis Abrahamum, qui cum legem Noæ datam non
 ignoraret, arma sumfit in Reges quatuor, ut quæ plane crederet cum
 ea lege non pugnare. Sic & Moses Amalecitis populum oppugnanti-
 bus arma jussit opponi, naturæ scilicet jure usus: nam Deum de hac
 re speciatim consultum non apparet, Exod. xvii, 9. Adde jam quod
 capitalia supplicia nec in homicidas tantum, sed & in alios facinoro-
 sos usurpata apparet, non modo apud populos extraneos, sed apud
 ipsos piæ doctrinæ alumnos, Gen. xxxviii, 24. Nimirum conjectu-
 ra divinæ voluntatis ipsa naturali ratione adjuvante à similibus ad si-
 milia processerat, ut quod in homicidam constitutum erat, in alios
 quoque eximie nocentes non iniquum videretur. Sunt enim quæ-
 dam quæ vitæ æquiparantur, ut existimatio, pudor virginalis, fides
 matrimonii, aut sine quibus vita tuta esse non potest, ut imperii so-
 cietatem continentis reverentia: adversum quæ qui faciunt, si homi-
 cidis meliores non videntur. Huc perinet vetus quæ apud Hebræos
 exstat traditio, leges plures Noæ filiiis datas à Deo quæ non omnes à
 Mose narratæ sint, quia satis erat ad ipsius institutum eas postea in
 lege peculiari Hebræorum esse comprehensas. Sic adversus nuptias
 incestas legem veterem quaquam à Mose suo loco non memora-
 tam existisse apparet Levit. xvi, 11. Inter ea autem quæ Noæ liberis
 Deus edixit hoc quoque ajunt fuisse, ut non homicidia tantum, sed
 & adulteria, & concubitus incesti, item violentæ rapinæ morte pu-
 nirentur. Quod ipsum confirmant Iobi verba xxxi, 11. Iam vero
 data per Mosem lex sanctionibus capitalibus rationes adjicit, quæ
 apud alios populos non minus quam apud Hebræum populum va-
 lent: ut Levit. xvi, 11, 24, 25, 27, 28. Psalm. ci, 5. Prov. xx, 8. Et
 peculiariter de homicidio dicitur terra non posse expiari nisi sangui-
 re homicidæ fuso, Num. xxxv, 31, 33. Præterea absurdum cogitatu
 est, Hebræo populo indultum, disciplinam & salutem publicam ac
 singulorum, munire pœnis capitalibus ac se bello tueri, cæteris au-
 tem regibus gentibusque idem eodem tempore non licuisse: neque
 tamen reges eos aut gentes unquam à Prophetis admonitos impro-
 bari à Deo usum capitalium suppliciorum ac bella omnia, sicut de
 aliis peccatis admoniti sæpe sunt. Ino contra quis non credat, cum
 lex Mosis de judiciis expressam habuerit divinæ voluntatis imagi-
 nem, recte ac pie facturas fuisse nationes quæ inde sibi exemplum
 peterent? quod certe Græcos, Atticos præsertim, fecisse credibile
 est:

et: Unde tanta in jure veteri Attico, & quod inde sumtum est Romanorum XII tabularum cum legibus Hebrais similitudo est. Sufficere videntur, ut appareat legem Noë datam non eum habere sententiam quem volunt qui bella omnia eo argumento impugnant.

VI. Speciem majorem habent quæ ex Evangelio contra bellum asseruntur: in quibus examinandis non illud mihi sumam quod sufficit makti, in Evangelio extra præcepta credendi & sacramentorum nihil esse quod non sit juris naturalis. id enim quo sensu à plebe sumitur, verum non puto. Illud libens agnosco, nihil nobis in Evangelio præcipi quod non naturalem habeat honestatem: sed non nitens nos obligari legibus Christi quam ad ea ad quæ jus naturæ per se obligat, cur concedam non video. Et qui aliter sentiunt miram quam fudent ut probent quæ Evangelio vetantur ipso jure naturæ esse illicita, * at concubinatum, divortium, matrimonium cum pleribus feminis. Sunt quidem hæc ejusmodi ut eis abstinere honestius esse dicit ipsa ratio; at non talia ut absque lege divina nefas in sensu appareat. Ad illud vero quod Christiana lex præcipit, ut alii pro aliis mortis periculo nos objiciamus, I Joh. III, 16. quis dicat ipso naturæ jure nos obligari? Iustini dictum est: τὸ κατὰ φύσιν βίωσι νόμιμον κατὰ θεόν ἐστίν: * secundum naturam vivere ejus est qui nondum creditur. Sed ne illos quidem sequar qui aliud sibi sumunt non exiguum, Christum scilicet in tradendis præceptis quæ extant Matthæi v, & deinceps, interpretem tantum agere legis per Mosem datæ. Aliud enim sonant verba toties repetita, *Audistis dictum fuisse veteribus: Ego dico vobis*: quæ oppositio, sed & Syriaca & aliæ versiones, ostendunt illud veteribus significare, ad veteres, non à veteribus, ut vobis est ad vos non à vobis. Veteres autem illi non alii fuerunt quam qui Moyses tempore vivebant. nam quæ ut veteribus dicta recitantur, non legis peritiorum sunt, sed Moysis, aut verbo tenus, aut sensu; *Non occides*, Exod. xx, 30. *Quisquis occideris tanobitur iudicio*, Levit. xxi, 21. Num. xxxv, 16, 17, 30. *Non Mœchaberis*, Exod. xx, 30. *Quisquis dimiserit uxorem, det ei libellum divortii*, Deut. xxiv, 1. *Non pejerabis, sed reddes Domino, quæ jura veris*, Exod. xx, 7. Num. xxx, 2. *Oculum pro oculo, dentem pro dente* (supple, reposcere liceat in iudicio) Levit. xxiv, 20. Deuteron. xix, 21. *Diliges proximum tuum* (id est Israëlitam) Levit. xix, 18, & odio habebis inimicum tuum, * puta septem populos quibuscumque amicitiam colere quorumque misereri vetantur. Exodi xxxiv, 11. Deut. vii, 1. His addendi Amalecitz in quos Hebræi jubentur bellum habere implacabile, Exod. xxvii, 19. Deut. xxv, 19. Sed ad intelligentiam verborum Christi omnino notandum legem per Mosem datam dupliciter accipi, aut secundum id quod commune habet cum aliis legibus, quæ ab hominibus condi solent, quatenus scilicet graviora delicta poenarum aspectabilium formidine coërcet, Hebr. ii, 2, & populum Hebræum hac ratione in statu civilis societatis continet; quo sensu dicitur νόμος ὁ ἀληθὴς σαρκίης, Hebr. vii, 12. & lex factorum, Rom. xii, 27. aut secundum id quod legis divinæ est proprium, quatenus scilicet etiam mentis requirit puritatem, & alios aliquos qui sine temporali poena omitti possunt: quo sensu vo-

catur *νίμϕη πιδυμολογία*, Rom. VII, 14. exhilarans animum. Psalm. XIX, qui Latinis XVIII, 9. Legisperiti & Pharisei priore illa parte contenti, secundam quæ potior est insuper habebant, neque inculcabant populo. quod verum esse non ex nostris duntaxat libris, sed ex Iosepho quoque & magistris Hebræorum ostendi potest. Sed etiam secundam hanc partem quod attinet, sciendum est virtutes quæ à Christianis exiguntur, etiam Hebræis, aut commendari, aut præcipi, sed * non præcipi in eo gradu ac latitudine quo Christianis. Vtroque autem hoc præcipi Christus sua præcepta opponit veteribus: unde liquet verba ejus non continere nudam interpretationem. Hæc autem sciri non ad hoc tantum quod nunc in manu est refert, sed & ad multa alia, ne legis Hebræicæ auctoritate supra quam æquum est utamur.

VII. Omisissis ergo argumentationibus quæ minus se nobis probant, primum ac præcipuum testimonium quo bellandi jus à Christi lege non plane tolli probamus esto Pauli illud ad Timotheum I, II, I, 2, 3: *Hortor ergo ante omnia ut fiant deprecationes, preces, interpellationes, gratiarum actiones pro quibusvis hominibus: pro regibus & quibusvis in omnia mentia consistentis: * ut tranquillam ac quietam vitam degamus cum omni pietate ac sanctitate. nam id bonum gratumque est apud Deum servatorem nostrum, qui omnes homines vult servari, & ad agnitionem veritatis venire.* Tria enim hinc docemur: Gratum esse Deo ut reges fiant Christiani: ut Christiani facti reges maneat: quod ita expressit Iustinus Martyr: *Ἀρχιερωτὶ τῶν βασιλέων καὶ ἀρχιερωτὶ τῶν βασιλέων διωκόμενος ἀπὸ τοῦ φροῦ καὶ λογισμῶν ἐπιφέρει ἀρετῆν αἰ.* Hoc precamur, ut Reges & Principes simul cum regali potestate etiam sanam mentem consequantur: & in libro cui nomen constitutiones Clementis, precatur Ecclesia * *Χεραρία τῆς τίλης*, id est magistratus Christianos: Deinde & hoc Deo gratum esse, ut Christiani reges Christianis aliis vitam tranquillam præstent. Quomodo vero? Alibi id explicat Rom. XIII, 4. *Dei minister est tuo bono. quod si feceris quod malum est, metues; non enim frustra gladium gerit. nam Dei minister est, vindex ad iram ei qui quod malum est fecerit.* Iure gladii per complexionem omnis quidem coercitio intelligitur, quomodo etiam apud Iuriconsultos interdum; sed ita tamen ut pars ejus summa, id est verus gladii usus, non excludatur. Huic loco illustrando non parum servit Psalmus secundus, qui quanquam in Davide suam habuit veritatem, plenius tamen & perfectius ad Christum pertinet: ut discere est Actor. IV, 25. XIII, 33. Hebr. v, 5. Is autem Psalmus reges omnes hortatur ut Dei filium venerabundi suscipiant: hoc est ut se ministros ei exhibeant, qua reges sunt scilicet, ut recte explicat Augustinus, cujus verba ad hanc rem pertinentia apponam:

Contra Cref.
Gram. lib.
III.

Ad Benif.
Epist. 50.

In hoc reges, sicut eis divinitus præcipitur, Deo servant in quantum reges sunt, si in regno suo bona jubeant, mala prohibeant, non solum qua pertinent ad humanam societatem, verum etiam qua pertinent ad divinam religionem. Et alibi: Quomodo ergo Reges Domino servant in timore, nisi ea qua contra jussa Domini sunt religiosa severitate prohibendo atque plæctendo? Aliter enim servit qua homo est, aliter qua Rex est. MOX: In hoc ergo servant Domino reges in quantum sunt reges, cum ea faciunt ad serviendum illi qua non possunt facere nisi reges. Secundum argumentum præbet nobis is ipse locus
cujus

cujus partem citavimus, ad Rom. XIII. ubi potestas summa, qualis est regia, à Deo esse dicitur, & Dei ordinatio vocatur; unde inferitur ei & parendum & honorem exhibendum; & quidem ex animo: & qui ei resistit, cum Deo resistere. Si ordinationis voce res intelligeretur quam Deus tantum non vult impedire, quomodo se Deus habet circa actus vitiosos, jam inde nulla honoris, nulla obedientiæ, ad animum maxime pertinentis, obligatio sequeretur; nec quicquam diceret Apostolus, ubi hanc potestatem tantopere prædicat atque commendat, quod non latrocinii & furtis conveniret. Sequitur ergo ut ordinata hæc potestas voluntate Dei approbante intelligatur: unde porro inferitur, cum Deus sibi contraria non velit, hanc potestatem cum voluntate Dei per Evangelium revelata & omnes homines obligante non pugnare. Neque eliditur hoc argumentum eo, quod qui in imperiis erant eo tempore cum hæc Paulus scriberet, dicuntur alieni fuisse à Christiana pietate, nam primum id ira universum verum non est, nam Sergius Paulus Cypri præproprator Christo nomen pridem dederat, Act. XIII, 12. ut jam taceam quod de *Edeffensorum rege vetus fama tradidit, nonnihil forte falso inquinata, sed ut videatur ex vero originem trahere. Deinde non de personis quaeritur, an impie fuerint, sed an illa functio in illis impia fuerit: quod dicimus ab Apostolo negari, quando illam functionem dicit à Deo institutam etiam pro illo tempore, ac propterea honorandam etiam intra animi recessus, quibus proprie solus Deus imperat. Potuit ergo & Nero, & Rex ille Agrippa, quem ad Christi religionem amplectendam Paulus tam serio invitat, Act. XXVI, Christo se subicere, & retinere hic regiam, ille imperatoriam potestatem: quæ sine jure gladii & armorum intelligi nequit. Sicut ergo olim pia erant sacrificia secundum legem, quamvis ab impiis sacerdotibus celebrata; sic * pia res est imperium, quamvis ab impio teneatur. **Tertium** argumentum petitur ex Joannis Baptistæ verbis, qui serio interrogatus à militibus Judæis (cujus gentis multa millia Romanis militasse ex Iosepho & aliis scriptoribus manifestissimum est) quid haberent faciendum, ut iram Dei effugerent; non eos militia abire jussit, quod facere debebat si ea erat Dei voluntas, sed abstinere concussionibus & fallaciis, stipendiisque esse contentos, Luc. III, 14. Ad hæc Baptistæ verba, cum apertam satis militiæ approbationem contineant, multi respondent, quæ Baptista præscripsit ita disceptare à Christi præceptis, ut aliud docere potuerit Baptista, aliud Christus, quod quo minus admittam hæc obstant. Ioannes & Christus eodem exordio doctrinæ quam afferebant summam indicarunt.

Respicis: appropinquavis enim regnum caelorum, Matth. III, 2. IV, 17. Christus ipse regnum caeleste (id est legem novam; nam legem regni nomine appellare Hebræis mos est) dicit cœpisse invadi à diebus Baptistæ, Mat. XI, 12. Ioannes dicitur prædicasse baptismum poenitentis in remissionem peccatorum, Marc. I, 4. Tantundem fecisse dicuntur Apostoli Christi nomine, Actor. II, 38. Exigit Ioannes fructus dignos poenitentia, & iis qui talem fructum non proferunt excidium minatur, Mat. III, 8 & 10. Exigit opera dilectionis supra legem,

legem, Luc. III, 11. Lex dicitur durasse usque ad Ioannem; i d. e. ab illo incepisse doctrina perfectior. Matt. XI, 13. Et principium Evangelii à Ioanne ducitur, Marc. I, 1. Luc. I, 77. Ipse Ioannes hoc nomine major Prophetis, Matth. XI, 9. Luc. VII, 26, missus scilicet ad dandam cognitionem salutarem populo, Luc. I, 77. ad Evangelium annuntiandum, Luc. III, 18. Neque usquam Ioannes Iesum a se distinguit præceptorum discrepantia (quanquam quæ generalius & confusus, & rudimentorum more à Ioanne sunt indicata, eadem dicitur ferre tradidit Christus vera lux) sed eo quod Iesus esset promissus ille Messias, Actor. XIX, 4. Ioan. I, 29. rex scilicet regni cœlestis, quod daturus esset in se confidentibus vim Spiritus Sancti, Matt. III, 11. Marc. I, 8. Luc. III, 16. **Quartum** hoc est argumentum, quod mihi ponderis non exigui videtur: Si tollatur jus capitalium suppliciorum, & armis cives tuendi adversus latrones ac prædones, maximam inde securam scelerum licentiam & quasi diluvium malorum. * cum nunc quoque constitutis iudiciis ægre reprimatur improbitas. Quare si mens Christi fuisset, talem rerum statum, qualis auditus nunquam fuerat, inducere, haud dubie verbis quam maxime disertis ac specialibus edicendum ei fuerat, ne quis de capite iudicaret, ne quis arma ferret; quod fecisse nusquam legitur: nam quæ adferuntur, aut valde sunt generalia, aut obscura. Docet autem ipsa æquitas & communis ratio, non tantum verba generalia contrahi, & ambigua commode explicari, sed & à proprietate usuque recepto verborum discedi nonnihil, ut is sensus evitetur qui maxima secum incommoda sit allaturus. **Quintum** sit, quod nullo argumento ostendi potest lex Mosis, quæ ad iudicia pertinebat, desuisse priusquam urbs Hierosolyma excinderetur, & cum ea tum species tum spes reipublicæ concideret. nam neque in lege Mosis ullus terminus isti legi præfinitur, neque Christus aut Apostoli usquam de istius legis cessatione loquuntur, nisi quatenus id comprehensum videri potest in reipublicæ (ut diximus) destructione: imo contra Paulus summum pontificem ait constitutum, ut iudicium ferret secundum legem Mosis, Act. XXI, 3. Christus ipse in præfatione præceptorum suorum, ait non venisse se ad solvendam legem, sed ad implendam, Matt. V, 17. quod quem de ritualibus sensum habeat non obscurum est; implentur enim lineamenta adumbrantia cum perfecta rei species exhibetur: de legibus autem ad iudicia pertinentibus quomodo verum esse potest, si Christus, ut quidam existimant, adventu suo ea iustulit? Si autem mansit obligatio legis quamdiu stetit Hebræorum respublica, sequitur ut Iudæi etiam ad Christum conversi, si ad magistratum vocarentur, eum defugere non potuerint, & ut iudicare non aliter deberint quam Moses præscriperat. Ego sane omnia expendens ne levissimam quidem conjecturam reperio, qua morus vir aliquis pius illa tunc Christi loquentis verba audiens aliter existimare potuerit. Illud agnosco, ante Christi tempus quædam fuisse permissa, sive quoad impunitatem externam, sive etiam quoad animi puritatem (tunc enim ista distinctius exquirere, nec opus, nec otium est) quæ Christus suam disciplinam sectantibus licere noluit, ut ob qualemcumque offensam

~~uxorem~~ dimittere, ab eo qui læserit in iudicio exigere ultionem: sed in Christi præcepta & illas permissiones est diversitas quædam, nec est repugnantia. Nam qui uxorem retinet, qui ultionem sibi privatum debita remittit, nihil facit contra legem; imo hoc facit quod legi maxime vult. Longe aliud est, in iudice cui lex non permittit, sed imperat ut homicidam morte puniat, reus ipse futurus apud Deum hæc fecerit. Huic si Christus interdicit ne homicidam morte puniat, omnino contrarium legi præcipit, solvit legem. Sextum sit argumentum ab exemplo Cornelii Centurionis, qui & Spiritum Sanctum, signum indubitatum justificationis, à Christo accepit, & in nomen Christi à Petro Apostolo baptizatus est: militiam autem abdicasse aut ad eam abdicandam à Petro monitus non legitur. Sunt qui respondeant, cum de religione Christiana à Petro sit institutus, simul censeret debere institutum de militia deserenda. Hi, si quidem certum esset atque indubitatum inter Christi præcepta contineri interdictum militiæ, aliquid dicerent. Sed cum id nusquam alibi discrete existeret, certe de ea re aliquid hoc saltem loco, qui id maxime poscebat, dicendum fuerat, ne post ventura ætas officii sui regulas ignoraret. Neque vero solet Lucas, ubi personarum qualitas specialem quandam vitæ mutationem desiderabat, id silentio præterire, ut videre est tum alibi, tum Actor. xix, 19. Septimum huic simile peritur ex eo quod de Sergio Paulo cœpimus dicere. nam in ejus conversi historia nullum est indicium ejurati magistratus aut admonitionis factæ ut ejuraretur. Quod autem non narratur, cum narrari, ut diximus, maxime attineat; id nec factum censendum est. Octavum esse potest quod * Paulus Apostolus intellectis Iudæorum in se insidiis Tribuno indicari eas voluit; & cum Tribunus milites ei addidisset, quorum præsidio in itinere adversus vim omnem tutus esset, nihil contradixit, neque Tribunum aut milites monuit, Deo non placere ut vis vi repellatur. At qui is erat Paulus qui nullam occasionem edocendi officii, aut omitteret ipse, aut omitti ab aliis veller, II Timoth. iv. 2. Nonum accedat, quod rei honestæ ac debiti finis proprius non potest non esse honestus ac debitus. Tributa ut solvamus honestum est, atque etiam præceptum consciëntiam obligans, ut Paulus Apostolus explicat: Tributorum autem finis est ut potestates publicæ habeant unde sumtum faciant ad bonos tuendos ac coercendos malos, Rom. xiii, 3, 4, 6. Tacitus apposite ad hanc rem: *Neque quieti gentium sine armis, neque arma sine stipendii, neque stipendia sine tributis haberi queunt. Cui dicto simile est Augustini illud: Ad hoc tributa præsumus, ut propter necessaria militi stipendium præbeatur.* Decimum argumentum præbet locus ille Act. xxv, 11: Vbi Paulus ita loquitur: *Si injuria quemquam affeci, & dignum aliquid morte commisi, * non recuso mori.* Unde colligo ita censuisse Paulum, etiam post publicatam Evangelii legem quædam esse crimina, quæ morte plecti æquitas ferat, aut etiam exigat: quod & Petrus docet, I Epist. c. II, 19, 20. Quod si ea tum fuisset Dei voluntas, ut capitalibus judiciis abisteretur, poterat quidem purgare se Paulus, sed non debuerat in hominum animis eam relinquere opinionem, quasi capite plectere nocentes

*Hist. iv.
Lib. xxii.
contra Faustum, c. 74*

nunc non minus quam olim liceret. Probato autem capitales pœnâ post Christi adventum recte exerceri, simul probatum arbitror, bellum aliquod licite geri, puta adversus nocentes multos & armatos qui ut rei fiant, acie vincendi sunt. Vires enim & ad resistendum audacia nocentum, sicut in prudenti deliberatione suum habere momentum potest, ita de jure ipso nihil imminuit. Undecimum esse potest, quod Christi lex solam legem Mosis, qua gentes ab Hebræis separabat, sustulit, Ephes. II, 14. Quæ autem natura, & bene moratarum gentium consensu honesta censentur, adeo non sustulit, ut sub generali præcepto omnis honesti ac virtutis comprehenderit. Phil. IV, 8. I Cor. XI, 13, 14. Iam vero criminum pœnæ & arma quæ injuriam arcent, natura habentur laudabilia, & ad justitiæ, & ad beneficentiæ virtutem referuntur. Atque hic obiter notandus eorum est error, qui Israelitarum jus ad bellum deducunt, ex eo solo quod terram Cananzam illis Deus dedisset. Est enim hæc justa quidem causa, sed non unica. Nam & ante ea tempora pii rationis ductu bella gesserunt: & ipsi Israelitæ postea aliis de causis, ut David ob legatos violatos. Tum vero quæ humano jure quisque possidet, non minus ejus sunt quam si Deus donasset: id autem jus per Evangelium non tollitur.

VIII. Videamus nunc etiam quibus argumentis se fulciat adversaria sententia, quo facilius judicet pius æstimator utra præponderent. Primum ad ferri solet * vaticinium Esaïæ, qui futurum dicit, ut populi gladios contendant in ligones, & lanceas in falces; neque gladium sumant alius in alium, neque bellum ultra addiscant, II, 4. Sed hoc vaticinium aut sub conditione quadam accipiendum est, quemadmodum multa alia, ut nimirum intelligamus talem fore rerum statum * si omnes populi Christi legem suscipiant atque impleant; quam ad rem Deus nihil sua ex parte passurus sit desiderari; certum autem est si omnes sint Christiani, & Christiane vivant, nulla fore bella: quod Arnobius ita enuntiat: *Si omnes omnino qui homines esse se non specie corporum, sed rationis intelligunt potestate, salutaribus ejus pacificisque decretis autem vellem commodare paulisper, & non fastu & supercilio tumidi suis potius sensibus, quam illius commotionibus crederent, universus jam dudum orbis mitiora in opera conversis usus ferri, tranquillitate in mobilissima degeret, & in concordiam salutarem incorruptis fœderum sanctionibus conveniret.* Lactantius vero hoc modo: *Quid fiet, si omnes in concordiam cõsenserint? quod certe fieri poterit, si pernicioso & impio furore projecto innocentes ac justis esse velint.* Aut intelligendum est pure; quo modo si accipiat, docet res ipsa impletum hoc nondum esse, sed implementum, ejus, ut & conversionis generalis Iudæorum, adhuc expectandum. Utrovis autem modo sumas, nihil hinc inferri potest adversus bellorum justitiâ, quamdiu sunt qui pacis amantes pace frui non sinunt, sed vim eis intentant. Ex quinto Matthæi capite plura argumenta depromi solent; ad quorum dijudicationem opus est animo repeti quod paulo ante diximus: Si Christo id fuisset propositum, omnia capitalia judicia, & jus bellorum tollere, facturum id fuisse verbis quam maxime expressis ac specialibus, ob rei magnitudinem ac novita-

vitam, eoque magis, quod nemo Iudzus aliter cogitare poterat, eam leges Moſis ad iudicia & rempublicam pertinentes vim ſuam in homines Iudzos habere debere quamdiu ſtaret illa reſpublica. Hac ergo de re præmoniti locorum ſingulorum vim ordine exploramus. Adverſariæ ergo ſententiæ munimentum ſecundum ex iſtis verbis petitur : *Audiſtis dictum fuiſſe, Oculum pro oculo & dentem pro dente. Ego vero dico vobis, ne obſiſtite injurioſo,* (*ἄνθρωπος* * quod Græci vertunt *ἀδικῶν*, Exod. II, 13.) *ſed cadenti te in dexteram maxillam, aliteram ſiniftram obverſe.* Hinc enim inferunt quidam nullam injuriam aut repellendam, aut vindicandam, ſive publice, ſive privatim. Atqui non hoc dicunt verba. neque enim magiſtratus hic alloquitur Chriſtus, ſed eos qui impetuntur ; nec de quavis agit injuria, ſed de tali, qualis eſt alapa, ſequentia enim verba reſtringunt præcedentium generalitatem. Sic in præcepto ſequenti : *Qui velis tecum litigare, ut tunicam accipias, dimiſſo illi etiam pallium* : non omnis provocatio ad iudicem aut arbitrum prohibetur, Paulo interpretare qui lites non omnes prohibet, I Cor. VI, 4. ſed vetat Chriſtianos in prophanis auditoriis inter ſe litigare, idque ad Iudzorum exemplum, apud quos recepta erat ſententia, *Qui adducit negotia Iſraeliticæ ad extraneos, polluit nomen Dei* : ſed vult Chriſtus ad exercendam patientiam noſtram, de rebus quæ facile ſunt recuperabiles, ut tunica, aut cum tunica, ſi opus ſit, pallium, non contendi iudicio, ſed quamvis optimo jure nitamur, omitti juris perſecutionem. Apollonius Tyaneus negabat philoſophi eſſe *ἀσὶ ἡγεῖν ἀλλήλων* de pecuniola litigare. Non improbat Prætor (inquit Ulpianus) *factum ejus qui tanti habuit te carere, ne propter eum ſapiens litigaret.* Hac enim cogitatio ejus qui lites execratur non eſt vituperanda. Quod hic probari à probis ait Ulpianus, hoc Chriſtus imperat, ex rebus honeſtiſſimis & probatiſſimis deligens præceptorum ſuorum materiam. At non hinc recte colligas etiam parenti, etiam tutori neſas fore id ſine quo liberi, ſine quo pupilli ſuſtentari nequeant, ſi cogatur, apud iudicem defendere. Aliud enim eſt tunica & pallium, aliud totum illud unde vivitur. In Clementis conſtitutionibus de homine Chriſtiano dicitur, ſi litem habeat, *ἀνυδύζην ἀγῶν* *καὶ οὐκ ἀποβλάπτῃς τὴν* *des operam ne tranſigas, etiamſi quid damni accipiendum ſit.* Quod ergo de moralibus dici ſolet, hic quoque locum habet, non conſiſtere hæc in puncto, ſed habere ſuam quandam latitudinem. Sic in eo quod deinceps ſequitur, *Qui angariabit te ad milliarem unum, abi cum eo duo* : non dixit Dominus ab eorum milliariis, quod iter hominem à ſuis negotiis longius abduceret, ſed de uno, & ſi ita uſu veniat de duobus ; quæ deambulatio quaſi pro nihilo ducitur. Senſus ergo eſt, in his quæ nobis non multum ſunt incommodatura, non urgendum nobis eſſe jus noſtrum, ſed cedendum plus etiam quam alter poſtulet, * ut & patientia & benignitas noſtra omnibus innotelcat. Sequitur porro : * *Petenti abſ te dato, & volentem à te mutuo ſumero, ne rejice.* Si in infinitum hoc producas, nihil durius. Qui domesticorum curam non agit, infideli eſt deterior, inquit Paulus, I Tim. V, 8. Sequamur ergo eundem Paulum optimam legis herilis interpretem, qui Corinthios excitans ad

Philoftr. 12. 15.

L. Trem ſi 9. I. & D. de alien. Iud. mut. cauſa ſalva.

L. I. c. XLV.

ab beneficentiam in Hierosolymitanos exercendam: *Non, inquit, alius sit laxamentum, vobis res angusta, sed ut equaliter * vestra copia succurrat illorum inopia, II Cor. VIII, 13, id est (Livii verba in re non dissimili usurpabo) ut ex eo quod adluit opibus vestris sustineatis necessitates aliorum : qui sensus est & in Cyro Xenophontis: ἀντίδοσφις ὄντα ἢ ἰμοὶ χρημάτων, τέτοις τις ἐόδιας τῶν φίλων ἐξαρκῆσαι.* Similem recitatem adhibeamus interpretando præcepto quòd iam à nobis recitatum est. Lex Hebræa sicut divortii libertatem indolgebat, ut sævitiz maritorum in uxores occurreret; ita etiam privatæ ultioni, ad quam gens illa valde prona erat, coercendæ, jus læso fecerat ab eo qui læserat, non manu sua, sed apud iudicem exigere rationem: quod lex etiam XII tabularum secuta est; *Si membrum rupit, talio esto.* Christus vero majoris patientiæ magister tantum abest, ut illam in jam læso probe vindictæ flagitationem, injurias quasdam ne arceri quidem vult, aut vi, aut iudicio. At quales injurias? tolerabiles scilicet, * non quod non in atrocioribus quoque laudabile hoc sit, sed quod restrictiore quadam patientia contentus sit. Ideo exemplum posuit in alapa, quæ non vitam impetrit, non corpus mutilat, sed tantum contemtum quendam nostri significat, qui nos nihilo deteriores facit. Seneca libro de constantia sapientis, injuriam à contumelia dividit: *Prior illa, inquit, natura gravior est; hæc levior & tantum delicatis gravis, qua non leduntur, sed offenduntur. Tanta est animorum dissolutio & vanitas, ut quidam nihil acerbius putent. Sic invenias servum, qui flagellis quam cæphis cadis malis. Idem alio loco: Contumelia est minor injuria, quam queri magis quam exsequi possumus, quam leges quoque nulla dignam vindicta putaverunt.* Sic apud Pacuvium quidam: *Pacior facile injuriam, si est vacua à contumelia.*

Et apud Cæcilium alius:

Pacile erumnam ferre possim, si inde abest injuria;

Etiamque injuriam, nisi contra constat contumelia.

Demosthenes: *ὀδὲ γὰρ τὸ τυπτεῖν τοῖς ἰλαδίδοις δεινὸν καί τι ὄν δεινὸν, ἀλλὰ τὸ ἰφ' ὕβρει, Nec enim tam grave hominibus ingenuis verberari, quamquam hoc grave, quam per contumeliam verberari.* Is quem dixi Seneca paulo inferius ex contumelia dolorem, affectum esse ait, quem humilitas animi moveat contrahentis se ob factum dictumve inhonorificum. In tali ergo circumstantia patientiam Christus præcipit; & nequis tritum illud objiciat, *Veterem ferendo injuriam in vis a novam*; addit * potius etiam ferendam esse alteram injuriam quam propulsandam priorem: quia scilicet * nihil inde ad nos mali pervenit, nisi quod in stulta persuasione positum est. Maxillam obvertere in Hebraisino est patienter ferre, ut apparet Esai. xxx, 6. Jerem. III, 3. * præbere os contumeliis, dixit Tacitus historiarum tertio. Tertium argumentum peti solet ex eo quod apud Matthæum sequitur: *Audistis dictum fuisse, Diliges proximum tuum, & odio habebis inimicum tuum; Ego vero dico vobis, Diligite inimicos vestros, benedicite eis qui vos execrantur, precamini pro eis qui insulti vobis sunt & vos persequuntur.* Sunt enim qui existimant cum tali dilectione & beneficentia adversum inimicos & infestos pugnare tum judicia capitalia, tum bella. Sed facile id refellitur, si ipsum

ipſam illud legis Hebraicæ dictum confideremus. Præcipiebatur Hebræis ut proximum diligere, * Hebræum ſcilicet : ita enim vocem proximi ibi ſumi oſtendit Levit. xix , comma 17, collatum cum commatè 18. At non eo minus imperatum erat magiſtratibus occidere homicidas , & alios graviter fontes: non eo minus tribus decem ob delictum atrox juſto bello perſecutæ ſunt tribum Benjamin, Iud. xx1. non eo minus recte David qui prælia Domini præliabatur, regnum ſibi promiſſum ab Iſofoſeto armis repetit. Sit ergo nunc porrecta latius proximi ſignificatio ad homines quoviſ : omnes enim in commune gratiam ſunt recepti: nulli populi à Deo devoti : licebit tamen in omnes quod tunc in Iſraëlitæ licuit, qui diligere æque tunc jubebantur, ut nunc quiviſ homines. Quod ſi etiam veſiſin Evangelica lege majorem dilectionis gradum imperari, concedatur & hoc, dum illud quoque conſtet, * non omnes æqualiter diligendos, ſed magis patrem, quam extraneum. Sic etiam bonum innocentis bono nocentis, bonum commune privato antehabendum ordinatæ dilectionis lege. Ex dilectione autem innocentium nata ſunt & judicia capitalia & p'ia bella. Vide ſententiam moralem quæ extat Prov. xxiv, 11. Debent ergo Chriſti præcepta de ſingulis diligendis atque adjuvandis ita impleri, niſi major ac juſtior dilectio impediatur. Notum eſt dictum vetus: *Tam omnibus ignoſcere crudelitas eſt quam nulli.* Adde quod inimicos diligere jubemur Dei exemplo qui malis Solem ſuum oriri facit. At idem Deus de quibuſdam malis, & in hæc vita poenas ſumit, & olim ſumet graviffimas. Quo argumento ſumit ſolvuntur ea quæ de lenitate Chriſtianis præcepta ad hanc rem adferri ſolent. Nam Deus lenis, miſericors, longanimis appellatur Ionæ iv, 2 Exod. xxxiv, 6. At * ejuſdem in contumaces iram, hoc eſt puniendi voluntatem paſſim deſcribunt ſacræ literæ, Num. xiv, 18. Rom. 11, 8. Et hujus iræ miniſter conſtitutus eſt magiſtratus, Rom. xiii, 4. Moſes ab eximia lenitate prædicatur : At idem poenas de fontibus exegit, etiam capitales. Chriſti lenitatem & patientiam imitari paſſim jubemur. At * Chriſtus eſt qui & ludæos inobedientes ſuppliciiſ affecit graviffimis, Matt. xx1, 7, & impios in die judicii pro meritis eſt damnaturus. Magiſtri lenitatem imitati ſunt Apoſtoli, qui tamen * poteſtate ſibi divinitus data uſi ſunt ad poenam facinoroſorum, 1 Cor. iv, 21. 1 Cor. v, 5. 1 Tim. 1, 20. Quartus locus qui objicitur eſt Rom. xii, 17. *Nemini malum pro malo reddite : procurate honeſta in omnium conſpectu : ſi fieri poteſt, quantum in vobis eſt, cum omnibus hominibus in pace viventes non voſmetipſos * ulciſcentes, dilociti, ſed date locum iræ : ſcriptum eſt enim ; Meum eſt ulciſci : ego rependam, dicit Dominus. Itaque ſi oſtendit inimicus tuus, ciba enim ; ſi ſitit, da ei potum. hoc enim ſi feceris, carbores ignis concervabis in caput ejus. Ne traxeris à malo, ſed vince bono malum.* Sed hic quoque eadem quæ ad locum ſuperiorem patet reſponſio. Nam quo tempore dictum fuerat à Deo, Meum eſt ulciſci, ego rependam ; eo ipſo tempore & judicia capitalia exercebantur, & de bellis ſcriptæ erant leges. Quin & beneficia inimicis (popularibus ſcilicet) exhiberi jubentur, Exod. xxiii, 4. 5. Hæc tamen, ut diximus, neque poenis capi-

capitalibus, neque bellis justis in ipsos etiam Israelitas obstabant. Quare ne nunc quidem verba eadem, aut præcepta similia, quamvis latius parentia, in talem sententiam rapienda sunt: eoque minus quæ capitum sectiones non ab Apostolis sunt, aut eorum ætate, sed multo serius factæ ad dividendam lectionem & faciliorem locorum allegationem. Quare quod nunc XIII caput inchoat, *Omnis anima potestatis supereminensibus subiecta esto, & quæ sequuntur*, cum illis de ultione non expectanda præceptis coherat. In hac autem dissertatione dicit Paulus potestates publicas Dei ministras esse, & vindices ad iram (id est ad pœnam) in maleficos: eo ipso apertissime distinguens inter ultionem publici boni causa, quæ Dei vice exigitur, & ad ultionem Deo reservatam referenda est; & illam explendi doloris quam paulo ante interdixerat. Nam si ultionem etiam illam quæ boni publici causa exigitur, in illo interdicto comprehensam velis, quid erat absurdius, quam cum dixisset abstinendum à pœnis capitalibus, deinde subijcere, in hoc potestates publicas à Deo constitutas, ut pœnas vice Dei exigant? **Quintus** quo nonnulli utuntur locus est I Cor. x, 3. *Quamquam in carne ambulantes, nequaquam carnis bella gerimus. Nam arma militia nostra * non sunt carnalia, sed divinitus valida ad destructionem munitionum: & quæ sequuntur*. Sed hic locus nihil ad rem facit. Ostendunt enim tum præcedentia, tum quæ sequuntur, carnis nomine à Paulo ibi intelligi, imbecillam corporis conditionem, qualis in aspectum veniebat, & cuius nomine contemnebatur. Huic opponit Paulus arma sua, potestatem scilicet sibi ut Apostolo datam ad coercendos refractarios, quali usus fuerat in Elymam, Corinthium incesti reum, Hymenæum & Alexandrum. Hanc ergo potestatem negat esse carnalem, id est infirmam, imo contra validissimam eam esse asserit. Quid hoc ad jus capitalium suppliciorum, aut belli? Imo contra, quia Ecclesia eo tempore publicarum potestatum auxilio destituebatur, ideo ad ejus tutelam prodigiosam illam potestatem Deus excitaverat, quæ deficere ferme cœpit ex quo Imperatores Christiani Ecclesiæ contingerunt, sicut Manna defecit ubi in terras frugiferas populus Hebræorū pervenerat. Qui **sexto** affertur locus, Eph. vi, 12, *Induite universam illam armaturam Dei, ut possitis stare adversus artes diaboli; quia non est vobis lucta adversus sanguinem & carnem* (supple, tantum, more Hebræo) *sed adversus imperia, & quæ sequuntur*: agit de pugna quæ Christianorum est qua sunt Christiani, non quam communem habere cum aliis hominibus certis eventibus possunt. Iacobi locus qui **septimo** affertur iv, 1, *Vnde bella & pugna inter vos? nonne ex voluptatibus vestris qua militans in membris vestris? Concupiscitis & non habetis: in videtis & affectatis, nec potestis nancisci: pugnat & bella geritis, nec obtinetis eo quod non petitis. Petitis & non accipitis, eo quod male petitis, ut in voluptates vestras absumatis*: nihil continet universale: tantum dicit bella & pugnas quibus tum Hebræi dispersi inter se misere collidebantur (cujus historię partem aliquam apud Iosephum videre est) ortam habuisse ex causis non probis: quod nunc etiam contingere scimus & dolemus. Sensum ab hoc Iacobi loco non alienum habet Tibulli illud:

Am. lib.
xviii. cap.
12. & lib.
seq.

Droitis hoc visium est auri, nec bella fuere,

Faginus astabas cum scyphus ante dapes.

Et apud Strabonem non uno loco notatum videas * innocentissime agere eas gentes quarum victus est simplicissimus. Non abeunt hinc in Lucani :

O prodiga rerum

Luxuries, nunquam parvo consentia parati,

Et quasi ornata terra pelagoque ciborum

Ambitiosa fames & laeta gloria mensa,

Discite quam parvo liceat producere visam,

Et quantum natura petat. non erigit agros

Nobilis ignoto diffusus Consule Bacchus,

Nam auro myrrhaque bibunt ; sed gurgitis puro

Visa redit. satis est populis fluviusque Ceresque.

Hec miseri, qui bella gerunt.

Cui adjungi potest Plutarchi illud in Stoicorum contradictionibus :

ἰδέειν ὅτι φέρονται ἀσφράποις πόλεμοι ἀπὸ κενίας, ἀλλὰ τὸ ἀπὸ φιλοδοξίας, τὸ ἐπὶ φιλοδοξίας, τὸ ἐπὶ φιλαδέφειας, τὸ ἐπὶ φιλαδελφείας, τὸ ἐπὶ φιλαρχίας, τὸ ἐπὶ φιλαρχίας, τὸ ἐπὶ φιλαρχίας. Nullum inter homines bellum non ex vicio nascitur. * aliud ex voluptatum cupiditate, aliud ex avaritia, aliud ex honorum aut imperii nimio studio conflatur. Iustinus cum Scytharum instituta laudasset ;

Atque usinam reliquis mortalibus similis moderatio, & abstinentia alieni foret : profecto non tantum bellorum per omnia secula terris omnibus concisus ardet, neque plus hominum ferrum & arma quam naturalis fatorem conditio raperet. Apud Ciceronem est de Finibus primo : Ex cupiditatibus odia, dissidia, discordia, seditiones, bella nascuntur. Maximus Tyrius : τὸ μεστὸν πάντων πολέμων, αἱ ἐπὶ ἐπιθυμίας ἐπιθυμίας, αἱ ἐπὶ κτήσεως, αἱ ἐπὶ κτήσεως, αἱ ἐπὶ κτήσεως. Nunc omnia bellis plena. Vbiq̄ enim ober-

tas cupiditates, & per omnes terras excitans appetitum rerum alienarum. Iamblichus : καὶ ἐπὶ πόλεμος καὶ τῶν καὶ μέγας ἄλλο ἄλλο παρῆται ἢ τὸ σῆμα καὶ αἱ τῶν ἐπιθυμίας. Αἱ ἐπὶ τῶν τὸ χρονοῦ κτήσεως οἱ πόλεμοι γίνονται.

Bella, pugnas, seditiones corpus prabet & corporis cupiditates. Nam rerum utilitatem causa bella oriuntur. Quod vero Petro dictum est, Qui gladio feris, gladio peribis, cum non ad bellum communiter spectatum, sed ad bellum privarum proprie pertineat (nam & Christus ipse inhibita aut neglecta defensionis hanc reddit causam, quod regnum suum de hoc mundo non esset, Ioan. XIII, 36.) suo loco rectius pertra-

ctabitur.

IX. Quoties de scripti sensu quaeritur, magnam vim habere solet tum usus sequens, tum prudentum auctoritas : quod etiam in divinis scriptis sequendum est. Neque enim probabile est Ecclesias quae ab Apostolis constitutae sunt, aut subito, aut omnes defecisse ab iis quae Apostoli breviter perscripta ore liberalius explicaverant, aut etiam in usum introduxerant. Solent autem ab iis qui bella impugnant adferri dicta quaedam veterum Christianorum : ad quae tria dicenda habeo. Primum est, ex iis dictis nihil amplius colligi quam privatam quorundam sententiam, non publicam Ecclesiarum : adde quod ferme quorum ea dicta sunt, amant ab aliis seorsim ire & docere quiddam magnificentius ; quales sunt Origenes & Tertullianus qui nec sibi satis constant. Nam idem Origenes apes ait à Deo

docu-

documentum datas *ὅτι τὸ δικαίως ἐπιγεγνημένος πολίτης, ἢ ποτὶ θεῷ, γίγνεται ἐν ἀνθρώποις: Vt bella iusta atque ordinata inter homines gerantur, si quancumque id iubeat necessitas. & idem ille Tertullianus, qui alibi supplicia capitalia minus probare videtur, dixit, * Bonum esse cum puniuntur nocentem nemo negat: Et de militia hæsitat. nam libro de Idololatria: *Quæritur, inquit, an fideles ad militiam converti possint, & an militia ad fidem admitti: Et videtur eo loco propendere in eam sententiam quæ militiam adversatur. At libro de corona militis, cum quædam adversus militiam disputasset, mox distinguit qui ante baptismum militabant ab iis qui post baptismum nomen dant militiæ. Plane, inquit, si quos militiam præventos fides posterior invenit, alia conditio est, ut illorum quos Ioannes admittesbat ad lavacrum; ut centurionum fidelissimorum, quem Christus probat, & quem Petrus catechizat: * dum tamen suscepta fide atque signata, aut defendendum statim sit, ut multis actum, aut omnibus modis cavendum (id est cavendum) nequid adversus Deum committatur. Sensit ergo illos post baptismum in militia permansisse; quod sane minime facturi fuerant si intellexissent militiam à Christo interdictam; non magis quam auruspices, magi, * & alii veterum artium professores in sua arte post baptismum manere permitti sunt. Eodem libro militem quendam & quidem Christianum laudans; *O militem, inquit, in Deo gloriosum. Secunda observatio est, quod militiam Christiani sæpe aut evitarunt ob temporum circumstantias, quæ vix ferebant militiam exerceri sine actibus quibusdam cum Christiana lege pugnantibus. In literis Dolabellæ ad Ephesios, quæ apud Iosephum existant, videmus Iudæos ab expeditionibus militaribus immunitatem postulasse, quod externis permixti non satis ritus legis suæ observare possent, & quia sabbatis ferre arma & magna itinera facere cogerentur. Atque eadem ob causas à L. Lentulo missionem Iudæos impetrasse docet idem Iosephus: alibique narrat, cum Iudæi Roma urbe iussi essent excedere, quosdam militiæ adscriptos, alios punitos quod militare nollent patriarum legum reverentia; ob eas scilicet quas diximus causas: quibus accedebat interdum tertia, quod adversus populares suos pugnandum haberent. at *καὶ τῶν ὁμοφύλων ὄπλα λαβεῖν ἀδίμιτοι, nefas in populares suos arma sumere, tunc scilicet cum populares ob patriæ legis observationem periclitabantur. Quoties verò hæc incommoda cavere poterant Iudæi, militabant etiam sub externis regibus, sed *ἑμμένοντες τοῖς πατρίοις ἔθουσιν καὶ παύσαι ζῶντες, * persistentes in patriæ institutis & ex eorum præscripto viventes: quod pacisci prius solebant eodem Iosepho auctore. His periculis simillima sunt quæ Tertullianus militiæ suorum temporum objicit, ut libro de Idololatria: *Non convenit sacramento divino & humano, signo Christi & signo diaboli: quia scilicet per Deos Gentium, Iovem, Martem atque alios jurare milites jubebantur. Libro autem de Corona militis: *Excubabis pro templis quibus renuntiavit, & carnabis illic ubi Apostolo non placet: & quos interdiu exorcismis fugavit, nocibus defensabis? mox: *Quanta alia in delictis circumspici possunt castrensium munium, transgressioni interpretanda? Tertium quod notamus hoc est, Christianos primorum temporum tanto ardore succensos fuisse ad præclarissima quæque capeßenda, ut sæpe********

hæc confilia divina pro præceptis amplecterentur. Christiani, inquit
Athenagoras, ἡ δὲ ἐξουσία τῆς ἀπειθείας, adversus sua sapientis iudicia non
curantur. Salvianus iustum à Christo ait, ut ea ipsa de quibus lis est
relinquamus, dummodo licibus exuamur. Atque * id ita generaliter
sententia consilii forte est & viræ sublimioris, at non in præcepto po-
nitæ. Simile est quod plurimi veterum omne iuramentum impro-
bita nulla exceptione addita, cum tamen Paulus in re gravi iura-
rent. Christianus apud Taitianum, ἐπαγγελίαν παρητήριον, præturam recu-
perat. quod Tertullianum, Christianus nec adilitate affectat. Sic Lactan-
tius iustum (qualem vult esse Christianum) negat belligeraturum;
sed ita ut simul navigatorum neget. A secundis nuptiis quam multi
veterum Christianos dehortantur? Quæ omnia sicut laudabilia, exi-
mita, Deo apprime grata sunt, ita nullius legis necessitate à nobis
erogantur. Atque hæc solvendis quæ obijciuntur sufficienter. Nunc ut
contra firmemus, primum non desunt nobis scriptores & quidem
etiam quiores, qui & capitalia supplicia & quæ independent bella sen-
tent à Christianis licite posse usurpari. Nam Clemens Alexandrinus
Christianum ait, si ad imperium vocetur, ut Moses, futuram vivam
subditis legem, & præmio affecturum bonos, pœnis malos. Et alibi
Lapsum Christiani describens, decere eum ait intectis esse pedibus,
etiam forte militet. * In constitutionibus quæ Clementis Romani no-
men præferunt libro VII, c. III, legimus: ἢ ἡ ὡς πικρῆς φόνου φάδλω
τηροῦντο, ἀλλὰ μέγιστον ἔσθαι. ἢ δ' ὀπίθην ἀρχαίς μέγιστοι ἀφικεῖσθαι: non
quasi omnis sedes illi sit, sed ea quæ est innocentis: ita tamen ut, in iusta est,
magistratus solis sit reservata. Sed auctoritatibus privatis sepositis ad
publicam Ecclesie vestiamus, quæ maximi debet esse ponderis, Dico
igitur nunquam à baptismo rejectos aut ab Ecclesia excommunica-
tos eos qui militabant. quod tamen & factum oportuit, & factum
fuisse si militia cum novi foederis conditionibus pugnasset. In dictis
modo constitutionibus lib. VIII, c. XXXII agit scriptor ille de iis,
quæ antiquitas ad baptismum admitti, aut ab eo rejici solerent,
quæ sunt: ἑστὶν δὲ διατάξις μὴ ἐδιδίχθαι, μὴ συκοφαντεῖν. ἀρκυῖα δὲ τοῖς διδ-
ασκασθένσι, καὶ ἀρκεῖσθαι ἑσθὲν ἐδιδίχθαι. Miles baptismum postulant docentur
ab imperiis & vexationibus abstinere: contentus esse suis stipendiis. Si his pa-
ria, admittitur. Tertullianus in Apologetico ex persona loquens
Christianorum; Navigamus, inquit, & nos vobiscum & militamus. Pau-
lo ante dixerat: Externi sumus & vestra omnia implevimus, urbes, insulas,
castella, municipia, conciliabula, castra ipsa. Eodem libro narraverat * M.
Arabe Imperatori Christianorum militum precationibus imbrem
impetratam. In corona militem illum qui coronam abjecerat, con-
stantiorem ait fuisse cæteris fratribus, & multos ei ostendit fuisse
Christianos commilitones. Accedat quod & milites nonnulli pro
Christo tormenta mortemque perpassi eundem cum cæteris marty-
ribus honorem ab Ecclesia acceperunt, quos inter memorantur
* tres Pauli comites; sub Decio Cerialis, sub Valeriano Marinus,
quæquaginta sub Aureliano, Victor, Maurus, & Valentinus mag-
ister militum sub Maximiano, circa idem tempus Marcellus Centu-
nio, Severianus sub Licinio, Cypranus de Laurentino & Ignatio

Lib. v. c. 18.

Cap. XLII.
C. XXXVII.

C

Afris:

Afris : in castris & ipsi quondam secularibus militantes, sed vere & spiritus uas
 las Dei milites, dum diabolum Christi confessione prosternunt, palmas Domini
 & coronas illas passione meruerunt. Et hinc apparet quid de militi
 senserit communitas Christianorum, etiam priusquam Imperatore
 Christiani essent. Capitalibus suppliciis si non libenter interfuerunt
 Christiani illis temporibus, haud mirum uideri debet, cum ple
 rumque de Christianis ipsis esset iudicandum: adde quod & in cete
 ris rebus leges Romanæ duriores erant quam lenitas Christiana pa
 tiatur: quod vel solo Silianiani Senatusconsulti exemplo satis pa
 ter. Postquam vero Constantinus Christianam religionem & probari
 & promovere cepit, non ideo desierunt capitalia supplicia. Immo ipsi
 Constantinus inter alias leges de parricidis culeo insuendis legen
 tulit, quæ exstat Codice, Titulo de iis qui parentes vel liberos occi
 derunt. quanquam alioqui in suppliciis exigendis mirissimus fuerit,
 ita ut ab historicis non paucis reprehendatur * nimis lenitatis nomi
 ne. Tum vero in exercitu suo plurimos habuit Christianos, ut nos
 historiz docent, & labaro Christi nomen inscripsit. Ex eo etiam mu
 tatum est sacramentum militare in eam formam quæ exstat apud
 Vegetium: *Per Deum & Christum & Spiritum sanctum, & per maiestatem
 Imperatoris quæ secundum Deum generi humano diligenda est & colenda.* Ne
 quæ eo tempore ex toto Episcopis, inter quos multi erant, durissima
 quæque passî pro religione, vel unus fuisse legitur qui aut Constanti
 num, ab omnibus omnino capitalibus suppliciis & bello, aut Chri
 stianos à militia injecto divinæ iræ metu absterruerit, cum tamen
 plurimi essent acerrimi custodes disciplinæ, & minime dissimulantes
 eorum quæ ad officium tum Imperatorum, tum aliorum pertine
 rent: qualis & Theodosii tempore fuit Ambrosius, qui sermone VII
 ita ait: *Non militare delictum est, sed propter pradam militare peccatum est.*
 & de Officiis: *Fortitudo qua vel bello iustur à barbaris patriam, vel domi
 defendis infirmos, vel à latronibus socios, plena iustitia est.* Hoc argumentum
 tanti mihi videtur, ut nihil ultra requiram. Neque tamen ignoro *
 sæpe Episcopos, & plebem Christianam interpositis precibus suis
 avertisse pœnas, præsertim capitales: morem quoque introductum,
 * ut qui ad Ecclesiam confugissent, non nisi vitæ servandæ fide data
 redderentur; & * ut circa Pascha carcere emitterentur, quos sua
 crimina atrinebant: sed, qui cum cura hæc omnia, & si qua his sunt
 similia, expendit, inveniet, signa hæc esse Christianæ bonitatis om
 nem rapientis clementiæ occasionem, non omnia iudicia capitalia
 damnantis animi: unde & locorum & temporum illa beneficia &
 preces ipsæ * exceptionibus quibusdam temperabantur. Objiciunt
 hic nobis nonnulli XII canonem Synodi Niceensis qui Latine sic ha
 bet, * *Quicumque vocati per gratiam, primum quidem ardorem, fidemque suam
 ostenderunt, & cingulum militia deposuerunt, postea vero ut canes ad suum
 vomitum reversi sunt; ita ut aliqui & pecuniam darent, & beneficii mili
 tiam repererent, hi decem annis jaceant, post triennii auditionis tempus. In his
 autem omnibus observari oportet propositum & modum penitentia. Quicum
 que enim, & timore, & lachrymis, & patientia, & bonis operibus conversio
 nem absque simulatione demonstrant, hi definitum tempus auditionis imple*

L. I. c. 27.

ut in decessum orationibus communicabunt, & postea licabit Episcopo de his a-
Laodiamanis cogitare. Quicumque vero indifferenter tulerint, & habitum
Episcopi retrocedendi sibi arbitrati sunt ad conversionem sufficere, hi definitum
tempus maximo implerant. Vel ipsum tredecim annorum tempus satis
magis non de levi aut ambiguo, sed gravi aliquo atque indubitato
crimine hic agi. Agitur autem haud dubie * de idololatria. nam
ex canone x i præcesserat mentio temporum Licinii, in hoc canone
repeita tacite haberi debet. ut sæpe Canonum sequentium sensus
apertius pendet. Vide in exemplum Canonem xi, Concilii Eli-
*berni. Licinius autem, verba sunt Eusebii, *οὐκ ἔλαβον οὐδέποτε ἀποστα-**
τῆς ἐκείνου ἐν τῇ παύσει τοῦ δαίμονος δὲν ἀποστῆναι, milites militia excuebat, * nisi Dis-
sertare vellent. quod & Iulianus postea imitatus est, quam ob cau-
sam Vidricius atque alii cingulum pro Christo abjecisse leguntur.
liciam olim sub Diocletiano fecerant in Armenia mille centum qua-
tuor quorum in martyrologiis mentio : & in Egypto Menna . &
Hefychius. Sic ergo & Licinii temporibus multi abjecere cingulum,
quorum fuit Artacius inter Confessores nominatus, & Auxentius
factus postea Mopsuestiæ Episcopus. Quare his qui semel conscien-
tia puncti cingulum abjecerant reditus ad militiam sub Licinio non
prebat nisi per fidei Christianæ abnegationem: quæ quia eo erat
gravior, quo prior ille actus majorem in illis legis divinæ cognitio-
nem testabatur, ideo hi defectores gravius etiam puniuntur, quam
illi de quibus egerat præcedens canon, qui sine periculo vitæ aut fa-
cultatum amittendarum Christianismum abjecerant. Generaliter au-
tem de omni militia interpretari canonem quem produximus ab
omni ratione alienum est. Aperte enim testatur historia his qui sub
Licinio militiam abjecerant, neque Licinio imperante ad eam re-
ducerant, ne fidem Christianam violarent, à Constantino datam o-
ptionem, immune sine esse à militia vellent, an ad militiam redire: quod
haud dubie multi fecerunt. Sunt & qui Leonis epistolam objiciant,
*quæ dicit, *Contrariam esse Ecclesiasticis regulis post poenitentia actionem red-**
ire ad militiam secularem. Sed sciendum in poenitentibus non minus
quam in clericis & ascetis exactam fuisse vitam non quovis modo
Christianam, sed eximie cujusdam puritatis * ut tanto exemplo ef-
ferre ad correctionem, quanto ad peccandum fuerant. Similiter in
consecratis antiquissimis Ecclesiæ quo augustiori nomine com-
mendabiliores essent, Canones Apostolici vulgo appellabantur.
*Canone lxxxii edicitur: *No quis Episcopus, presbyter aut diaconus mi-**
litia vacet, & ut utrumque retineat officium Romanum & functionem sacerdot-
alem. Quæ enim Cesaris sunt Cesaris, quæ Dei Deo. Quo ipso ostenditur his
qui veri honorem non sperarent Christianis militiam non fuisse in-
terdictam. Hoc amplius, etiam * ad clerum admitti vetabantur, qui
post baptismum aut magistratus attigissent, aut munera bellica, ut
in epistolis Syricii & Innocentii & in Concilio Tolerano videre est.
Legabantur scilicet Clerici non ex quovis modo Christianis, sed ex
his qui vitæ exactissimæ specimen dedissent. Adde quod militiæ &
quorundam magistratum perpetua erat obligatio, at sacro mini-
sterio addicti * nulla alia cura ac labore quotidiano inde abstrahi
debe-

debebant. qua de causa & sextus canon constituit ne Episcopus per
byter, aut diaconus seculares curas administret, octuagesimus
publicis se administrationibus immittat: & inter Africanos cano
sextus, * ne procuracionem rerum alienarum suscipiat, aut cau
rum patrocinium. sic eosdem * tutores constitui nefas judicat
prianus. At pro nostra sententia expressum Ecclesie judicium ha
mus in Concilio primo Arelatensi, quod habitum est sub Const
no. Ejus enim Concilii Canon III, sic habet: *De his qui arma pr
ciunt in pace, placuit abstinere eos à communione: Id est qui militiam
ferunt extra tempora persecutionis. * Id enim pacis nomine intelli
volebant Christiani, ut ex Cypriano & aliis apparet. Accedat
emplum militum sub Juliano non modico profectu Christianorum
ut qui morte sua Christo reddere testimonium parati essent:
quibus sic Ambrosius: *Julianus Imperator, quamvis esset apostata, hab
tamen sub se Christianos milites: quibus cum dicebat; Producite aciem pro
fensione reipublica; obediebant ei: cum autem diceret eis; Producite arma
Christianos; tum agnoscebant Imperatorem cali. Talis & multo ante fuit
Thebza legio, quæ Diocletiano imperante à Zabda tricesimo Hi
rosolymorum Episcopo Christianam religionem acceperat, & d
inde in omne ævum memorabile edidit Christianæ constantiæ & p
tientæ exemplum, quod infra à nobis memorabitur. Hoc loco
tis sit illam eorum adferre vocem, quæ Christiani militis officii
solida brevitare exprimit: *Offerimus nostras in quælibet hastem man
quas sanguine innocentium cruentare nefas ducimus. Dextera ipsa pugnare a
versus impios & inimicos sciunt; laniare pios & cives nesciunt. Memini
nos pro civibus potius quam adversus cives arma sumsisse. Pugnavimus sem
pro justitia, pro pietate, pro innocentium salute: hac fuerunt habitus pro
periculorum. Pugnavimus pro fide, quam quo pacto consereamus tibi (ad I
peratorem sermo est) si hanc Deo nostro non exhibemus? Basilius de ant
quioribus Christianis sic loquitur: τὸς οὐ πολὺ μὲν φόβος ἐκ πικρίας ἡμ
ὦ τοῖς φόβοις οὐκ ἰλαοῦσιν ἔ, ἡμῶν δὲ καὶ, συζητοῦντες δὲ τοῖς ἐπιπέ
ἰνοβίας ἀμωορθίνοις. Eas quæ in bello perpetrantur cades majores nostri
cadibus non habuere, excusatos habentes eos qui pro pudicicia ac pietate dece
sant.***

Annotata ad Caput II.

- I. **P**ost hac cognita sequi notionem convenientia rerum cum ipsa ratione
Seneca epistola CXXIV, quemadmodum omnis natura bonum suum non
si consummata non profert, ita hominis bonum non est in homine, nisi
cum in illo ratio perfecta est.
Sed ipsa recta ratio carior nobis esse debeat quam illa sint à quibus ad ha
venerimus] Seneca epistola LXXVI: Id in quoque optimum est cui nasci
tur, quo censetur, in homine optimum quid est? Ratio. vide & epistolam
CXXI, & CXXVII. Iuvenalis Satyra XV:

melius nos

*Zenonis præcepta movent: neque enim omnia, quadam
Pro vitæ faciendâ movent.*

Invictus petis acque insensus immerget] Martialis:

Vindictaque ipsam fronte pruris ad pugnam.

Προφηνίης τερτίο δε νόν εστίν ανίμαλιον : ἀρῶντιν μὲρ ἰκεῖναι οἶδεν εἶπε
ἀδύνατον εἶπε ἰσχυρὸν. Ἐπεὶ μὲρ φυλάττει. τίς ἢ χρεῖται ἄς κίεραδωλις μὲρ ὀδύσει.
ὡς ἢ λῶν ἔ ὀδύσει. ἱκπῶ δι ὀπλῆ καὶ βῆς κίερασι. novit quodque animalium
αιρωσι sui insentia sit, qua valida. illi cauet: hac visitur, ut dentibus parda-
le. τοῦ ἰσχυροῦ βῆς ἀκτιβίβυς: equus ungula, bos cornibus. Chrysothomus
de Scarmis undecimo: πῶ ἄλοχα πάλιν σὺ τῆ σάμωλι πῶ ὀπλῶ ἔχει, οἷος ὁ βῆς
κίερα. τὸς ὀδύσει ὁ σὺς ὁ ἄρχος, τὸς οὐχως ὁ λῶν. ἰκπὶ δὲ σὺς σὺ τῆ φύσει
ἔ τιμωρ πῶ ὀπλῶ κητίητε ὁ θείος, ἀλλ' ἔγω ἔ σάματῶ, δεικνύς ἔπ ἡμῶν
ἔγω ἄσπρωτος. Ἐπὶ σὺς ἀέ μοι ἔ ὀπλῶν τέτων κωρέος. κὶ ἡδὲ ποδάμεις μὲρ αὐτὸ
ἀντιπρω, ποδάμεις δὲ μὲρ κωρίζομαι. ἰὶ ἔν ἰλαδίητε ἄ κὶ ἀπολλομὲρ κη
μὲ ἰσχυρῶς ἀνωγκυζομαι βασιζέων. τῶ ὀπλῶ, ἐπὶ οἷον αὐτῶ κηρωσῶμῶ κὶ φῶ-
σαι ἀναγῆ ἡμῶς. quæ postrema optime conveniunt cum iis quæ ex Ga-
læo in contextu sequuntur. Hoc enim dicit: *Ratione qua carent, arma
in ipso habent corpore, ut bos cornua, dentes aper, unguis leo. At mihi non in
corpore natura Deus arma posuit, sed extra corpus, hoc ipso ostendens
passivum animal esse hominem, neque semper talium armorum mihi esse
tempus. Nam telam sibi depono, resumō interdum. Vt igitur liberior so-
lutiorque sim, neque semper cogar portare arma, fecit ea sejuncta esse à mea
essentia.*

*Set apta armis parandis ac tractandis manus, qua etiam pro armis nisi spon-
te sua nec dicente id edoclos infantes videmus*] Cassiodorus de anima: *Et
quoniam neque cornu, neque dente, neque fuga (sicut alia animalia) corporis
humani forma se prævalet vindicare, robustus illi thorax, brachiaque concessa
sunt: ut illam aut injuriam manu defenderet, et objectu corporis quasi quodam
modo vindicaret.*

Omnis honesta ratio esset expedienda salutis] Seneca: *Tusela cortissima* §. III.
et proximo est, sibi quisque permixtus est. Quintilianus VII, cap. III: *Primum
in omni genere debet esse defensio, quia natura potior est salus nostra, quam ad-
versari pernicitas.* Bene ergo in Trachiniis Sophocles:

οἰ ἡδ ἡμφανῶς ἡμόναθ,
Ἐὸς τ' ἄν σπυρίγω εὖν δίκη χειρῶμῶ.
nam si se ipse iuasset palam,
Veniã dedisset jure pugnantī Deus.

vide & Wisigottorum legem lib. VI, tit. I, c. 6.

Quod sensu, id est, rationis usu, caret] Similem in modum Seneca de
fens loquitur: *Adeo etiam qua extra intellectum atque afirmationem benefi-
cii sunt posita, assiduis tamen moris pertinacis evincit.* vide totum locum
de beneficiis libro I, cap. III, & compara quæ ad Præfationem ex
Phalone posuimus.

Iure gentium introducta esse bella] Scriptor vitarum illustrium in The-
mistocle: *Professus est Athenienses suo consilio, quod communi iure gentium
facere possent, Deos publicos suosque patrios ac penates, quo facilius ab hoste
posset defendere, matris sepisse.* §. IV.

Rhadamanthi juri] Apud Apollodorum libro II: Νέμῶ Παδουμάνθου.
ἰὶ ὁ ἀμῶν κὶ χειρῶν ἀδίκων ἀρῆσιν ἀδίκων ἀνά. Lex Rhadamantbi. si quis se
aliis sit de eo qui prior vim insulerit, impune id ferat. §. V.

Levis fuisse poenas.] Servius ad primum librum Æneidos: *Luētis. p. soluetis. Et hic sermo à pecunia descendit. antiquorum enim poena omnia pecuniaria fuerunt. Et ad librum secundum: Expendere, tractum est à emnia. nam apud majores pecuniarias poenas constat fuisse, cum adhuc traditi pante pecunia ponderaretur, quod ad lapidis poenam deinde usurpatum est. Ad sextum. Pendere, tractum est à pecuniaria damnatione. Memorat Plinius istorix naturalis libro VII, cap. LVI: primum capitis iudicium in reopago esse actum.*

Simili facinore perpetrato] aut potius, si quid simile perpetrasset nam hunc sensum ferunt verba quæ apud Mosem.

Vt insons esset qui homicidam occidisset] Iosephus: ὡς ἄνθρωπος ἄσφατος ἐστὶν ὁ ἀποκτείνων φόνου καὶ δράσαντος τὸ πρὸς τὸ κρῆμα. Edisco à cade humana pura habeantur manus. quod si quis cadem commiseris, poena ferat.

§. VI.

Vt concubinatum, divorcium,] Spectat huc illud Hieronymi: Al sunt leges Cesaris, alia Christi. aliud Papinianus, aliud Paulus noster præcipi.

Secundum naturam vivere ejus est qui nondum credidit] Locus Iustii est ad Zenam: idemque sensus apud Origenem in excerptis illis quæ Philocalia dicuntur.

Putat septem populos] In hos odium lege permitti ait illustrissimus Abarbaniel ad Deut. XXI II, 21.

Non præcipi in eo gradu ac latitudine] Quædam huc pertinentia vid in notatis supra ad finem capitis primi. Egregius imprimis Chrystostomi locus de Virginitate cap. XLIV: τὸ μὲν ἡδὲ παλαιὸν ἔ τούτων ἡμ δρετῆς σφύκατος μέτρον, ἀλλὰ καὶ ἀμόνομα τὸ ἀδικεῖν, καὶ ἀνὴλοδορεῖα τῆ λα δουμδρον, καὶ χρημῶτων ἐπιμαλῆσι καὶ ἐλέω, καὶ ἐνορεῖν ἐν ὁμῶναι, καὶ ἐφθλαμῶν ἐξ ῥοξαι ἀνὴ ἐφθλαμῶν, ἔ μοῖσησι τ ἰχθρῶν, ἔ ὑπὲρ τῶν, ἔ ἐρῆλα, ἔ ὑπὲρ γυναικῶν τῶν ἀβόλων, τῶν ἰ ἀνῆσαι γενὴν κειώλων, ἔ ἔ τῆ μῆτρον ἀλλὰ ἔ δύο καὶ τὰς ὅν ἡμῶν γυναικῶν ἰχθρῶν ἔ ὁμοσ ἐπιρῆσι, ἔ πῶν ἐν ὁ τῶν ἐν τῶν ἀλλοῖς ἀπῶ σι ἢ συγκαταβάσι ἢ. καὶ δὲ τῶν ἔ Χρῆσῶ περὶ οὐκ ἐπιρῆσι μῆτρον ὁδδς. Olim tanta nobis injuncta non erat virtutis mensura, sed ἔ vindictam sumere de injuriam inferente, ἔ convitiantsi reddere convitium, ἔ pecuniam fludere licebat, sed ἔ citra falsimoniam jurare, ἔ pro oculo excutere oculum, ἔ odio habere inimicum. quin nec delicias frui, nec irasci, nec uxorem aliam ejcere, recipere aliam, vesitum erat. Parum dixi. etiam duas eodem tempore uxores haberi lex sinebat, multa quoque ἔ in his ἔ in aliis rebus erat temporum illorum indulgentia. At post Christi ad ventum multo arctior facta est via. Eodem libro cap. LXXXIII: ἔ τὸ αὐτὸ τὸ ἀρετῆς ἀπαιτῶμεθα μέτρον ἡμῶν καὶ αἰώνου. non eadem virtutis mensura à nobis ἔ ab illis exigitur. Idem in oratione filium Patri æqualem, quæ est Tomo VI, ait in Evangelio esse ἐπιρῆσι ἔ ἀποδῆλω ἰντολῶν, præcepto, um ἔ intensiorem ἔ adjectionem.

§. VII.

Vt tranquillam ac quietam vitam degamus cum omni pietate ac sanctitate] Seneca Epistola LXXII, philosophix fideliter deditos falso ait contemtores magistratum ac regum existimari. E contrario, ait, nulli adversus illos gratiores sunt. nec immerito. nullis enim plus præstant, quam quibus frui tranquillo otio licet. Digna est, quæ legatur epistola, ubi & hoc: Hujus pacis beneficium, ad omnes pertinet, alius ad eos pervenit qui illa bene utuntur.

Χρῆσῶν

Ἰουδαίῳ τῆ τίλῃ, id est magistratus Christianos] nisi hic interpretari
malis, Christianum vitæ exitum.

Ἐδῆσσορον] Est Edessa in Osroene. Nomen Abgari frequens il-
licis. Apparet ex nummis, Tacito, Appiano, Dione tum in pri-
deneditis, tum in novis excerptis, Capitolino.

Ἰαυρος ἔσθ' ἰμπεριῦν κωμῶντις ἀβ' ἰμπίου ἰουδαίου] Bene hoc exsequitur ad
hunc locum epistolæ ad Romanos Chrysoſtomus.

Ἐπιπέριον κὲ νόμοι κὲ πραιεῖαι κὲ ἀφ' ὧσιν κολάσων πρῶτον. Propter hos sunt ju-
dicia ἔς leges ἔς supplicia totaque romanorum modi. Chrysoſtomus in sermone
ad Patrem fidelem.

Paulus Apostolus intellexit Iudæorum in se insidias] Vtitur hujus loci au-
thoritate Concilium Africanum: Quorum contra furorem possunt non
mala nec à scripturis aliena impetrare presidia, quando Apostolus Paulus sic
in Apostolorum actibus fidelibus notum est, facti essent conspirationem mili-
tari etiam subtervis auxilio. Vtitur & sæpe Augustinus, ut Epist. l. quæ
est ad Bonifacium: epistola CLIV ad Publicolam, ubi hæc: Neque si in
illa arma seculari homines incidissent, Paulus in effusione sanguinis eorum
summa crimen agnoscerat. Idem epistola CLXIV: Paulus agit, ut sibi suisque es-
sent armatorum daretur.

Κοιτησὸν ποιεῖ] Sic & Act. xxviii. 18: quia nulla in me erat præter
causa Iustinus Apologetico II. κολάζει δὲ τὸν σὸν ἀκολούθως τοῖς διδ-
γμοῖσι ἀπὸ βίβλων, λαμβάνουσιν δὲ μόνον Χριστιανούς, καὶ ὄψ' ὅρατον, ἀξίῳ ἰδόν. Ἐξ αυ-
τῶν πρῶτον καὶ ποὺ κοινωτικῶς πρᾶξεσσι ἰλλῖς ὑπῆκουσεν ἔς νόμῳτα solo sunt
Christiani, & quidem à vobis, & nos operantur.

Vatis vñ in Esai] Id de pace quæ orbi contigit beneficio Romani 6. VIII.

imperii interpretatur Chrysoſtomus oratione Christum esse Deum:
καὶ ἡ παρὰ ἐστὶ μόνον κὲ αἰνεῖται κὲ πρῆταγῆς, ἀλλὰ κὲ πολλῶν ἀρβυλοῦσιν τῇ οἰ-
κῆρῃ ἐσθλῶν, καὶ αἱ μὲν κὲ πολλοὺς πολυαρχίῳ κολολυθῆσονται, κὲ αἱ μεταρχίῳ.
μία δὲ τις ἐστὶ ἀποστολία ἐς πάντας χριστιανούς, ἔ τὸ πάλιον ἀντὶς τοῦ ἐπιπέριον, ἢ κα-
ταφ' ἰουδαίου. τὸ μὲν παλαιὸν χειροτέχον πάντες ἔ ἴσταντες ὅπλα ἐπύρηντο ἔ ἐστὶ
ἐπιπέριον ἰσχυροῦσιν. Ἐ Χριστῷ δὲ ἐπιπέριον πῶτα ἀπόστα διελθῆν ἔ ἐστὶ
ἐπιπέριον τῆ ἑπιπέριον τῆ ἑπιπέριον περιέτα. Neque vero prædicium tantum est, stabili-
tem fore, immo etiam, atque incoucussum hanc religionem, sed cum ea ad veni-
tum orbi pacem, desituras illas in singulis civitatibus plurimum potentias, regna-
que ipsa, & imperio fore super omnes imperium, ac ejus prætaque pacem habita-
re, contra quam ante fiebat. Imo enim & opifices & oratores induebant arma,
constituebant in acie. Post Christi vero adventum cessavit mos iste & ad desin-
tina hominum ordinem redacti sunt ætus bellici. Habes sensum plane eun-
dem apud Eusebium de præparatione lib. I. cap. 10.

Sentes populi Christi legem suscipiant atque implant] nam de Christia-
nis Iustinus: ἢ πολυαρχίῳ τοῖς ἰσχυροῖς, non pugnatum in hostes. Plane ut de
Eſſenis Philo in oratione omnem bonum esse liberum: βελῶν ἢ ἀκόντων
ἢ ἐπιπέριον ἢ κερῶν ἢ δῶρον ἢ ἀκόντων ἢ δῶρον πῶτα ἀντὶς αἰν ἔνεργε δαμικε-
τῶ ἢ ἀκόντων, ἢ μηχανασκοῖον. Nullum inter eos reperias qui aut jacula aut
sagittas aut gladios aut galeam aut loriceam aut scutum salices, nullum qui
aut arma conficiat, aut machinas. Simile est quod Chrysoſtomus ait I ad
Cor. XIII, 3. Si esset inter homines qualis oportet dilatio, nullas fore potius
uriales.

Quod Græci vertunt τῆ ἀδινύῃ] Vt & Lucas in Stephani oratione ἀδινύῃ τ' ἰσχυρίσθαι.

Dimitte illi etiam pallium] Id ita exponit Cyprianus de Patientia : tua ablata non repetas. Irenæus lib. IV, cap. XXVII. Tolleni tibi tunica. et remitte ei & pallium : sed non quasi nolentes fraudari contristemur, sed quasi volentes donaverimus, gaudeamus. Et si quis te, inquit, angustaverit missi, unde cum eo alia duo, ut non quasi servus sequaris, sed quasi liber procedas. Etiam Libanius, qui Evangelia legerat, laudat non litigante de chlamyde & tunica, in oratione de custodia reorum. Hieronymus dialogo I adversus Pelagium : Docet Evangelium ei qui nobiscum vult iudicio contendere, & per lites & iurgia auferre tunicam, etiam pallium ei concedendum.

Vt & patientia & benignitas omnibus innotescat] Iustinus Apologeticus II : ἡ δὲ ἐπιεικὴς εἰρήνη καὶ ὑποτακτικὸς πᾶσι καὶ ἀσθενεῖς ἀπὸ τῆς αἰσῆς ἐστίν. Qua dixit, huc pertinent, ut adversus omnes simus patientes, officiosi, minime iracundi.

Petenti abs te dato] Iustinus Apologeticus eodem : εἰς δὲ τὸ κοινωτῆος τῶν διωκόντων & μαθῶν ἐν τῷ δόξῳ ποιῶν, πᾶσι ἐφ' ἅπασι τῶ ἀϊτῶν διδόντα &c. D. communicandis vero facultatibus vestris cum egentibus & ne quid ad gloriam aucupandam faciamus hac dixit: omni petenti date &c. Alibi. πᾶσι διωκτοῦντων, communicantes nostra omni egenti. Cyprianus Testimonio rum lib. III, I. Nemini negandam elemosynam item illi: omni poscenti dato, & ab eo qui volueris mutuari, ne averfatus fueris.

Vestra copia succurrat illorum inopia] Seneca de beneficiis secundo Dabo egenti, sed ut ipse non egeam. Chrysostrus in locum ad Corinthios hic productum: ὁ Θεὸς τὰ ἴδια δύναμις ἀποδοῖ, καὶ κατ' ἴχνη τῆς, ὅ καὶ ὁ Θεὸς ἔχει. Deus pro facultate poscit, quatenus habet quis, non quatenus non habet. Quod ut recte intelligatur, accedant sequentia, ἰππικεῖ μὲρ τῆς ἐπιεικῆς δύνανται, εἰς ἀναγκάζει δὲ τὸν τῶν ποιῶντων τούτων. Laudat quidem quod facultates exsuperas. (nempe in Theffalonicensibus) sed hos (Achzosis scilicet) non cogit idem facere.

Non quod non in atrocioribus quoque laudabile hoc sit] vide Chrysostrum dicto jam loco.

Potius ferendam esse alteram injuriam] Chrysostrus VII ad Romanos : τῷ τ' ἢ δὲ λαμπρὰ νίκη, τὸ πλεῖστον αὐτῶν ἐπιτυχῆσθαι βύβλη) καὶ τὰς ἰσχυρὰς πικρὰς ἐπιθυμίας αὐτῶν ἢ ἐπιθυμίας τῶ ἀδικίας ὑπερβῆσαι μακροθυμίας. Hac egregia victoria plus illi largiri quam velis & fines improba in illo lubidini liberalitate propria patientia transcendere.

Nihil inde ad nos mali pervenit, nisi quod in stulta persuasionem positum est] Chrysostrus de Statuis prima: ὕβρις εἶναι ἀπὸ γυμνασίου ἢ ὑπερβῆσθαι, ἀπὸ δὲ τῶ ἀδικίας τῶ πικρῶν ἢ ἐπιθυμίας ἢ ἀπὸ δόξου. Consumelia non ab insipientis animo sed ex iudicio eorum qui patiuntur aut fit aut perit.

Præbere os consumelii] Præbere os, eo sensu & apud Terentium est Adelphis.

Hebraum scilicet] Cui par profelyus. leges autem de non nocendo, etiam ad incolas illos incircumcisos de quibus actum cap. I, §. XVI porrigebantur. ita Thalmudici.

Non omnes equaliter diligendos] Tertullianus adversus Marcionem

IV: *Secundum gradus bonitatis est in extraneos: in proximos primus.* Hieronymus adversus Pelagium dialogo I: *Præceptum est mihi ut diligam inimicum, & oram pro persecutoribus. Numquid iustum est ut ita diligam, quasi pariter & consanguineos; ut inter amicum & necessarium nulla distinctio sit?*

Iam omnibus ignoscere crudelitas est quam nulli] verba sunt Senecæ I de Clementia, cap. II. Chrysoſtomus I ad Cor. III. 12, & sequentibus de poenitentia humanis agens: *ὁ δὲ ἀφροσύνην ἀμύνην τοῦτο ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀλλὰ φιλανθρωπία: non ex sevitia sed ex bonitate salua facimus homines.* Augustinus: *Sicut est aliquando misericordia puniens, ita & crudelitas parcans:* Valentinianus, Theodosius, & Arcadius, in lege tertia, Codice Theodosiano, de defensoribus civitatum: *Removeantur patrocinia qua favorum raris & auxilium facinorosis impertiendo maturari scelera fecerunt,* Totius apud Procopium Gothicorum II: *τὸ πρὸς ἀμελέειαν καὶ τὸ ἀγνωστὸν τοῦ εἰς τὸς ἀμαρτανῶν προσηλαί, εἰμυ, ἐόντων ἐσίν.* Peccare & prohibere peccatum in pari pono. vide quæ dicuntur lib. II, cap. XXI. §. II.

[Ejusdem in contumaces iram] vide hac de re Cyrillum libro V contra Julianum.

Christus est qui Iudæos inobedientes supplicibus affecit qua visissima] Adde loca Matth. XXI, 44. Lucæ XIX, 12, 14, 27. Chrysoſtomus ad Rom. XIV, narratis malis Hierosolymorum, *ὅτι ἡ Χερὸς αὐτὸς τοῦτο εἰρημῶν, αἰσίου αὐτὸς τὸς ἀλλήλους καὶ ἀπὸ ἀφροσύνης καὶ σαφῶς καὶ ἀγαθῶν.* Clarum esse qui hac feceris, audi ipsum prædicentem, sicut per parabolas, tum aperte & exsertis. Similia habet oratione secunda adversus Iudæos.

Peccatae sibi divinitus data est sunt] Chrysoſtomus I Cor. IV, 21, *ὡς ἂν, παύσω; ἢ ἡδυνῶμεν πρώτους καὶ πῶμυς ἀνυπακούοντες:* Intersiciam, maledico? Est enim ut lenitatis ita & severitatis spiritus. vide & Augustinum de sermonibus Domini in monte lib. I, & alios quos citat Gratianus XXI II, quæst. VIII.

Vlascens] Vulgata interpretatio in hoc loco habet defendentes. Sed ea vox sæpe à Christianis in ulciscendi sensu posita invenitur. Tertullianus de Patientia: *Iam si levius defendaris, insanies: si uberius, amaberis. Quid mihi cum ulstone, cuius modum regere non possum per impatientiam doloris?* Adversus Marcionem II: *Non enim injuria minus excruciat licentiam sapit, sed in totum cohibenda violentia prospicit, ut quia durissimus & infideli in Deum populo longum vel etiam incredibile videretur à Deo expectare defensam, alienam postea per Prophetam, mihi defensam, & ego defendam, dicit Dominus: intorim commissio injuria metu vicis repastitaurat: & licentia retributionis prohibitio esset provocationis; ut sic improbitas assuetas cessaret, dum secunda permissa, prima terretur; & prima deterrita, nec secunda committitur, qua & aliam facilius timor rationis per eundem sapientem passionis. Nihil amarum quam id ipsum pati, quod feceris aliis. De monogamia: *Alia diluvium iniquitates provocaverunt, semper defensa qualescumque fuerunt, non tamen septuagies septies, quod duo matrimonia meruerunt.* Locum Pauli de quo hic fermo non male explicat Augustinus epistola CLV: *Hinc autem dictum est non resistamus malo, ne nos vindicta delectet, qua alieno malo animum pascit.* vide quæ infra lib. II, cap. XX. §. V, & §. X.*

Non sunt carnalia] Chrysoſtomus hoc loco: *τὸ εὐλο σουργῶν* intelligi-

git πλάτην, δίδων, διωκτικούς. Αγλαυτίων, δεινότητι. Αεθρομαίς, κρηλακέσσεσ
υπεκρίσεσ. Opes, gloriam, potentiam, eloquentiam, sollicitam, prorsus iustitias
assensationes, fallacias.

Innocentissimo agere eas gentes quantum videtur est [simplicissimam] Dicit
idem Philo de vita contemplatrice, citans Homeri illud :

Γλαυκῶφρων ἀείωντι δικαιοσύνην ἀνθρώπων.

Lacedaemonum inopumque hominum iustissima quae gens.

Iustinus de Scythis: Aurum & argentum non perinde ut reliqui portatiles

appetunt. Mox: Haec continentia, motum quoque illis iustitiam indidit nihil

alienum concupiscentibus: quippe ibidem divitiarum cupido est ubi & usus. Et

de Scythis in eandem sententiam locus lectus dignus apud Gregoram

libro II, Taxiles Alexandro πῆ δὲ πολέμων ἐξ μέρους ἡμῶν, Αλέξανδρος ὡς

ἀπάλης, εἰ μὴ τὴν ἄφαιρησὶ μὲν ἡμῶν ἀφίξας, μὴ τὴν ἐσθλῆν ἀναγκαίαν,

κατὰ τὴν μόνον ἀνάγκην ἀφαιρέσει τῶν ἔχουσι ἀνθρώπων; Quid inter nos, Alexan-

der, bellis & praeliis opus, quando neque ut armam, neque ut victum necessarium

à nobis auferas huic venisti, pro quibus solis pugnavit est hominum ratione ut en-

tium? Diogenis dictum hac pertinet, εἰ γὰρ οἱ ἔμελλομεν οἱ κλέπειν τὴν οἰ-

κλήμεν, non enim ex his qui rotantur edunt, aut fures existunt, aut eliores

amatores. Porphyrius lib. II de non edendis animalibus: τὸ δὲ δὲ πικρὸν

τὸ ἐπιποθὲν ὡς οὐκ ἐπιποθῶν οὐκ ἐπιπλάττει καὶ τὸ ἀπείκων, quicquid paravi faci-

le est & leve sumptus, ad pietatem perpetuam, & quidem omnium confert.

Aliud ex voluptate: ut cupiditate, aliud ex avaritia, aliud ex honorum aut

imperii nimio studio conflatur] Verissimam, sed parum meditatam ho-

minibus sententiam multis egregius veterum expressam verbis, quid

nocebit & aliorum dictis non minus efficacibus confirmare? Athe-

næus philosophus apud Diogenem Laërtium:

ἀνθρώποι μετρεῖτε τὰ χαίροντα καὶ ἀπὸ κέρδους

ἀπληστον νεκίων ἀρχεῖτε καὶ πολέμων.

In mala sudatis miseri: sine sine cupido

Vos agit in rixas bellaque precipites.

Fabianus Papius in controversiis Senecæ patris: Ecco instructi exerci-

tus, sapa civium cognatorumque conferturi manus, confiscerunt, & colles equis

utrinque completunt. & subinde omnis regio trucidasorum corporibus conster-

nitur, illasorum multisitudine cadaavorum, vel spoliantium. Si quaeris aliquis,

qua causa hominem adversus hominem in facinus cogit? nam neque feris in-

ter se bella sunt: nec, si forent, eadem hominem decerant, placidum proximum-

que divino genitum. Quæ tanta vos fert ira, cum una stirps idemque sanguis sitis:

vel qua furia in mutuum sanguinem egere? quod tantum malum humano ge-

neri vel forte vel fato invectum? an ut convivio poculis exstruantur, & tota

auro fulgeant, parricidium tanti fuit? Magna enimvero & laudanda sunt,

propter qua mensam & lacunaria sua potius quam lucem innocentes intueri

maluerint. An, nequid ventri negetur libidinique, orbis servitium expetendum

est? quid tandem sic pestifera ista divitia expetuntur, si, ne in hoc quidem ut

liberis relinquuntur? Philo ad Decalogum: χερματῶν ἕνεκα ἢ γυναικῶν,

ἢ δόξης, ἢ πλούτου ἢ ἰδίων ἀπρεσβεσμένων, ἀεὶ γὰρ μακρὰν καὶ τῶν τῆρας

αἰτίαν γίνεσθαι κακοῦ; ἢ ἀπὸ τῶν ἐσθλῶν καὶ ἀποστρέφονται τῶν φυσικῶν ἀνοιῶν

μετρησέμενων ὡς ἀνίσταν ἔχθρας, χίεσθαι ἢ μεγάλας καὶ πλουσίως πῶσι τῶσιν

ἐπιθυμίαις ἐρηθεῖται γὰρ ἢ ἐπιλάττειται τῶν κερματῶν καὶ οὐκ ἐπι-

φροῦν,

φρῶν, καὶ μαρτυρίας καὶ πειλαίας ἀρεταίας; οἱ γὰρ ἰθαλίαν ἔβαρβάρουν ὡς τοῖς ἰαυλίαις
 ἐπεὶ οἱ ἰθαλίαις τετραποδῆταις πόλεμοι πύλαις ἀπὸ μίαις πυγῆς ἰππύτων ἐπιθυμίας
 ἐκμαίονται ἢ δόξης ἢ ἰδίων. Pecuniarum amor, aut femina, aut gloria, aut ali-
 um deum rei quæ voluere at em pariat, an parvorum duntaxat & vulgarium
 alienum causa est? Ob hoc alienantur à cognatis cognati naturali benevolentia
 et alienum insaziabile mutata. regiones autem magna & fecunda populorum ci-
 vibus vastantur dissidiis. tum vero & terra & mare implentur calamitatis
 turbe semper reperitis per pedesbras navalesque acies. Nam bella illa Græco-
 rum barbarorumque aut inter se aut horum in illos, etiam tragœdiis decantata,
 ab uno fluxere fonte cupiditatis, sive illa divitiarum, sive gloria, sive volupta-
 tum sunt. Plinius hist. nat. lib. II, cap. III, Placatiore tamen ea (Terra)
 ob hoc accipitur, quod omnes hi opulencia excitis ad scelera, cades & bella ten-
 dunt, quatenus sanguine nostro irrigantur, insepulchis ossibus tegimus. Hiero-
 nymus adversus Iovinianam II, Diogenes tyrannos & subversores urbium
 bellaque vel hostilia vel civilia, non pro simplici victu olerum potiorumque, sed
 pro carnis et opularum deliciis afferre excitari. Chrysothomus I Cor.
 XIII, 3, οἱ γὰρ ἂν κενὸς ἦραπῶν ἔζητοῦν ἢ δὲν αἰ ἰδιώσων ἢ δέξαι, αἰδῶ ἔφῶναι
 καὶ μάχῃ ἔ πόλεμοι ἔ τῶνδῃ καὶ ἀρπαγαὶ ἔ πλοσῆσι καὶ πῦρ αἰ ἄν κενὸν ἦρα-
 πῶν καὶ ἀταξῆ. Nam si nemo se diligerent homines, nemo alterum afficeret
 impia, procul essent cades & pugna & bella & seditiones & rapina & defra-
 dationes & quicquid est malorum. Idem ad patrem fidelem de opulentiis
 loquens: ἂν δὲ καίτοις τῶνδῃ καὶ πόλεμοι ἔ μάχῃ καὶ πόλεον κῶσῃσῃσῃ καὶ
 ἀνδραγαθῆ καὶ δουλῆ καὶ ἀιχμῶσῃσῃ καὶ φῶναι καὶ τῆ μῦσῃσῃ ἄν τῶ βίῃ καὶ καὶ;
 Nonne per hos adveniunt seditiones, & bella, & pugna, & urbium excidia,
 & plura, & servitutes, & captivitates, & cades, & innumera vita mala?
 Claudianus:

*Hec si nota forent, frueremur simplice cultu,
 Classica non fremere, non stridula fraxinus iret,
 Non ventus quæseret puppes, non machina tuvos.*

Agathias historiarum primo: οἱ δὲ πλοσῆσι καὶ ἀδύσῃσῃ αἰ τῶν ἀίρῃσῃσῃ
 ἦρα καὶ ἀνδραγαθῆ καὶ πολιορκίῃσῃσῃ, πολέμοι καὶ ἀνδραγαθῆ αἰ τῶν ἰμφορῃσῃσῃ.
 Humanam animi sponte ad nimias cupiditates iniustitiamque delapsi, implent
 omnia bellis ac tumultibus. Concludam multa bene dicta uno Polybii:
 ἐπιθυμίας ἔ βίῃ. Φιλοσῃσῃσῃ ἀνδραγαθῆσῃσῃ. Animus necesse est contentus alio ad
 sapientum magistro non eget.

Bonum esse eam puniuntur nocentes nemo negat] idem Tertullianus de
 anima: Quis non praeferat saeculi iustitiam, quam & Apostolus non frustra
 gladio accendit contestatur, qua pro homine sciendo religiosa est? Et ad
 proconsulem Scapulam: Non te terremus, qui nec timeamus. Sed velim ut
 omnes salvos facere possimus, monendo μὴ θυμῃσῃσῃ. Potes & officio iurisdictioni-
 tu tua fungi, & humanitatis meminisse, vel quia & vos sub gladio estis.

§. IX.

Dum tamen suscepta fide atque signata] Distinctionem quam hic de
 militia affert, alibi ad nuptias applicat, tum libro de Monogamia,
 tum exhortatione castitatis.

Et alii veterarum artium professores] Tertullianus de idololatria: ad ec-
 clesiam non admittuntur qui artes exercent, quas Dei disciplina non recipit. Au-
 gustinus de fide & operibus: Meretrices & histriones & quilibet alii publi-
 ca turpitudine professores nisi solus aut diruptis talibus vinculis ad Christi sa-
 cramenta

crantia non permittuntur accedere. de histrione exemplum vide apud Cyprianum epistola LXV. de lanistis, lenonibus, victimarum redemptoribus apud Tertullianum. de auriga Circensi apud Augustinum

Perstantes in patriis institutis] Verba Iosephi XI historiz antiquaz.

Id ita generaliter sumtum consilii forte est & vice sublimioris] Concilium Carthaginense IV: *Episcopus nec provocatus de rebus transitoriis litiget.* Adde Ambrosium lib. II Offic. cap. XXI. & Gregorium Magnum libro IX, Ind. XI, epist. LVIII.

In constitutionibus] viderur scriptus is liber finiente seculo secundo.

Ad Aurelio Imperatori] vide & Xiphilinum de hac historia.

Tres Pauli comites] Adde militem quendam à Cornelio baptizatum, cujus apud Adonem mentio.

Siliani Senatusconsulti] Cujus asperitatem mitigavit Adrianus Imperator, ut apud Spartianum est. Asperis Romanorum legibus addi possunt quz servum nisi tortum testimonium dicere vetant.

Nimia lenitatis nomine] Zonaras: τοῖς μετὰ Μακροβρίου ἐν πανθίας ἐκλεισθέντων ἀγλήστου ἰατρῆ ἢ τὸ νοεῖν μίλλον ἀπαγορεύου ἐν σισπηδῶν ἰατρῆ τῶν ὑλαίνων λυμφοῦται, ἔργου τὸ ὑλαίας ἤδη τὴν ἢ κὶ ὑλαζόαδρον. *Clementem se ostendebat iis qui pravam vitam deseruerant, quod diceret abscindendum membrum agrosans ac putridum, ne sana contagio corrumpat, non id quod aut sanatum jam sit aut sanescat.* vide & Eusebium. sicut de nimia Constantini lenitate Christianos, ita de Haraldi regis questos Danos apud Saxonem historicum invenias.

Sape Episcopos] Augustinus: *Officium Sacerdotis est intervenire pro reo.* In ejus epistolis multa sunt hujus bonitatis specimina.

Vt qui ad Ecclesiam confuissent] vide Chrysoctomum XVI de Statuis. Concilium Aurelianense cap. 3. legem Wisigothorum libro VI, tit. V, 16. IX, tit. II, c. 3.

Vt circa Pascha] L. Nemo, C. de Episo. audientia.

Exceptionibus quibusdam] Quas vide apud Cassiodorum XI, 40. & c. inter alia de immunitate ecclesiastica in Decreto.

Quicumque vocati] Simeon Magister in ejus canonis epitome: οἱ βιαζόμενοι κὶ δόξαντες ἀνελύων, ἄλλοι κελῆδροι ἔ ἀσθεῖας τῆ ἀνασταλόμενοι διαμαρτυροῦν ἀφορζόδωσιν. *Qui vi adhibita visi sunt resistisse, sed ab impietate victi sunt & militiam resumpsere, decem per annos abstineantur.* Eundem hujus canonis sensum exprimat Balsamo & Zonaras & Ruffinus libro X, cap. VI.

De idololatria] quod principale crimen, summus seculi reatus dicitur Tertulliano de Idololatria: *Gravissimum & extremum delictum* Cypriano epist. XII.

Nisi Dii sacrificare vellent] Sulpitius Severus: *Sane tum Licinius, quia adversum Constantinum de imperio certavit, milites suos ligare preceperat: abnentes militia rejiciebat.* ob hanc causam Valentianus, qui Imperator postea factus est, sub Juliano abjecit cingulum. Non dissimile est quod Victor Vitensis narrat, multos sub Hunericho reze militiam temporalem abjecisse, quia cum Arianismo erat connexa.

Vt tanto exemplo essent ad correctionem, quanto ad peccandum fuerant] Leo epistola XC ad Rusticum: *Illicitorum veniam postulantem, oportet etiam*

vicio multis licitis abstinere. In epistola Episcoporum ad Ludovicum regem legimus: *Quilibet tanto a se licita debet abscondere, quanto se meminit & illicita perpetrasse, in Capitulis Calvi: Tanto quisque maiora quantum honorum operum lucra, quanto graviora sibi intulit damna, per culpam.*

Ad Clerum admissi versabantur] Eusebius demonstrationum lib. I, duplicem describit Christianorum vitam, aliam *ὀρθρῆν*, aliam inferiorem. qui in hac sunt eos inter alia *τοῖς κτ' τοῦ διακονοῦ ἐπιθελοῦσθαι τὴν ἀσκήσιον ὑποτάξαι*, iis qui iuste militans agenda indicare.

Nulla alia cura ac labore] vide canonem Concilii Moguntini apud Granianam, titulo, Ne Clerici vel monachi.

Ne procuracionem rerum alienarum suscipiat] vide epistolam Hieronymi ad Nepotianum.

Tutores constitui nefas iudicas Cyprianus] in epistola ad presbyteros, diaconos & plebem Furnis consistentem. Adde l. Generaliter, C. de episcopis & clericis.

Id enim pacis nomine intelligi volebam] Tertullianus idololatria: *Imo quomodo etiam in pace militabis? idem de Fuga persecutionum: NOSTRA paci quod est bellum quam persecutio? Cyprianus epistola x: Quando ipsa mater nostra Ecclesia pacem de misericordia domini prior susserit. Epistola XXXI: Cum Dominus corporis ipsi Ecclesia pacem daret. Epistola XXXI: Ecclesia pacem sustinendam, id est expectandam, de Lapis: discipulum pace longa corruperat. Sulpitius Severus: Antonino Pio imperante pax Ecclesiis fuit. MOX: Interjectis deinde annis XXXVIII, pax Christianis fuit. & in Constantini ætate: Exinde tranquillis rebus pace perfruemur. Et initio historiarum: Vexationisque populi Christiani, & mox pacis tempora.*

C A P V T III.

Belli partitio in publicum & privatum. Summi imperii explicatio.

- I. Belli divisio in publicum & privatum.
- II. Non omne bellum privatum post iudicia contra illicitum esse jure naturali, defenditur; additæ exemplis.
- III. Ac ut jure quidem Evangelico, cum solationis objectionum.
- IV. Belli publici divisio in solenne & minus solenne.
- V. An bellum sit publicum quod geritur auctoritate magistratus summam potestatem non habentis, & quando.
- VI. In quibus rebus consistat potestas civilis.
- VII. Quæ potestas sit summa.
- VIII. Resolvitur sententia qua statuit summam potestatem semper esse penes populum: & solvantur argumenta.
- IX. Resolvitur sententia que statuit semper veram subjectionem regis & populi.
- X. Ad veram sententiam recte intelligendam adhibentur cautiones: prima est de distinguenda vocum similitudine in re distincti;

- XI. Secunda de distinguendo jure & modo habendi jura.
- XII. Offenditur quædam imperia summam haberi plene, id est alienabiliter:
- XIII. Quædam non plene:
- XIV. Quædam non summam plene, id est alienabiliter haberi.
- XV. Adstruitur dicta distinctio ex discrimine dandi tutoris in regnis.
- XVI. Summam potestatem non tolli promissione etiam ejus, quod nec naturalis nec divini sit juris.
- XVII. Summum imperium dividi interdum per partes subiectivum aut potentialem.
- XVIII. Male tamen hoc colligi ex eo quod reges alia quædam sua nisi a catu aliquo probentur rata esse nolunt.
- XIX. Alia quoque exempla quædam male huc trahi.
- XX. Vera exempla.
- XXI. Summam potestatem habere posse quæ inæquali

*inaquali federe teneatur : cum solutione
objectionum :*

XXII. *Et qui tributum pendat :*

XXIII. *Et qui feudi lege teneatur.*

XXIV. *Distinctio juri & exercitii cum
exemplu.*

*Syl. verbo
Bellum I.
n. 1.*

Belli prima maximeque necessaria partitio hæc est, quod bellum aliud est privatum, aliud publicum, aliud mixtum. Publicum bellum est quod auctore eo geritur qui jurisdictionem habet; privatum, quod aliter; mixtum, quod una ex parte est publicum, ex altera privatum. Sed de privato, quod antiquius, primum videamus. Bellum aliquod privatum licite geri, quantum jus naturæ attingit, satis apparere arbitror ex iis, quæ supra diximus, cum ostensum est ut quis injuriam etiam vi à se arceat, juri naturali non repugnare. Sed forte putet aliquis id saltem post constituta judicia publica non licere: quamquam enim judicia publica non à natura, sed à factio sunt humano, cum tamen multo sit honestius & ad quietem hominum conducibilius, ab eo cujus nihil interfit rem cognosci quam homines singulos nimium sæpe amantes sui, quod jus putant id manu exsequi, tam laudabili instituto obsequendum ipsa dicat æquitas & ratio naturalis. Paulus I C. *Non est singulis concedendum quod per magistratum publice possit fieri, ne occasio sit majoris tumultus faciendi.* Hinc est inquit * Rex Theodoricus, quod legum reperta est sacra reverentia, ut nihil manu, nihil proprio ageretur impulsu. quod enim à bellica confusione pax tranquilla distat, si per vim litigia terminantur? Et vim vocant leges, quoties quis id quod deberi sibi putat, non per judicem reposcit.

*l. Non est
de R. i.
Cass. l. IV.
Var. epist. A.*

*l. Exat. D.
quod merui.*

II Quoties quæ restricta multum sit ea quæ ante judicia constituta fuerat licentia, dubitari non potest. Est tamen ubi locum nunc quocumque habeat, nimirum ubi cessat judicium: nam lex vetans sine judicio suum consequi, intelligi commode debet ubi copia est judicii. Cessat autem judicium momentanee, aut continue. * Momentanee cessat, ubi expectari iudex non potest sine certo periculo aut damno. Continue vero, aut jure, aut facto. Jure, si quis versetur in locis non occupatis, ut mari, solitudine, insulis vacuis, & si qua alia sunt loca in quibus nulla est civitas: facto, si subditi iudicem non audiant, aut iudex aperte cognitionem rejecerit. Quod diximus etiam post judicia constituta, naturali juri non repugnare omne bellum privatum, etiam ex lege Iudæis data intelligi potest, ubi sic per Moysen Deus loquitur Exod. **XXII**, 2. *Si in effusione deprehensus fuer, ita percutiatur ut moriatur, ne reus cadis esto percussor, ni jam dies illexeris, tunc enim reus cadis erit.* Omnino enim videtur hæc lex tam accurate distinguens, non solum impunitatem inducere, sed jus etiam naturale explicare; neque fundari in peculiari aliquo mandato divino, sed in communi æquitate: undè alias etiam gentes id sequuntur videmus. Notum est illud **XXI** tabularum haud dubie * ex veteri jure Attico profectum: *Si nox furtum faxit, si im aliquis occisit, jura casus esto.* Sic insons omnium, quos novimus, populorum legibus judicatur, qui adversus aggressorem armis vitam periclitantem defenderit: qui tam manifestus consensus testimonium præbet, nihil in eo esse quod naturali juri adversetur.

*Molin. disp.
100. s. du-
bium vero.*

III. De jure divino voluntario perfectiore, Evangelico scilicet, plus

plus est difficultatis. Quin Deus, cui plus juris est in vitam nostram quam nobis ipsis, poterit à nobis patientiam eo usque exigere, ut cum privatum in periculum adducti, occidi deberemus potius quam occidere, ego non dubito. An autem voluerit nos eo usque consurgere, id est quod inquirimus. Solent pro affirmante sententiam ad duo loca, quæ supra adduximus, ad questionem generalem: *ὅτι ἡμῶν ὁ πῶν, μὴ ἀντιστέλλωμεν τῷ νόμῳ.* Ego autem dico vobis, *Ne resistite* *ἐναντίον τῷ ὀνόματι,* Matth. 7, 39. & Rom. XII, 19. *μὴ ἰαυρὸς ἀντιδύωμεν τῷ ὀνόματι,* ubi Latina versio habet, *non vos defendentes, charissimi.* Tegens autem locus est in illis Christi verbis ad Petrum, *Repone gladium tuum in vaginam; nam quicumque acciperint gladium, gladio peribunt.* Addunt his nonnulli Christi exemplum qui pro inimicis sic mortui, Rom. 7, 8, 10. Neque defunt inter Christianos veteres qui bella quidem publica non improbaverint, sed defensionem privatam putarint veritam. Ambrosii loca pro bello supra attulimus. Augustini multo etiam plura sunt & clariora, omnibus nota. At idem Ambrosius dixit: *Es ideo fortasse Petro duos gladios offerenti, Satis, dicit, nisi liceret usque ad Evangelium, ut sis in lege aquisitionis eruditio, in Euangelio veritatis.* Idem alibi: *Christianus etiam si in latronem armatum incidat, ferientem referre non potest; ne dum salutem defendit, pietatem constamnet.* Augustinus vero; *Legem quidem non reprehendo qua tales (latrones & alios in vasores violentos) permittit interfici, sed quomodo istos qui interficiunt, defendam, non invenio.* Et alibi *De occidendis hominibus ne ab eis quisquam occidatur, non mihi placet consilium, nisi forte sit miles, aut publicæ functionis tenentur, ut non pro se hoc faciat, sed pro aliis, accepta legitima potestate.* Atque idem sensisse Basilium ex secunda ipsius ad Amphilochium epistola * satis apparet. Sed opposita sententia sicut receptior est, ita verior nobis videtur, ut talis patientia non sit in obligatione: jubemur enim in Evangelio proximum amare juxta nos ipsos, non præ nobis ipsis: imo ubi par malum imminet, non vetamur * nobis potius quam aliis consulere, ut supra ostendimus auctoritate Pauli beneficentiæ regulam explicantis. Instet forte aliquis, & dicat; etiam si meum bonum præferre possim bono proximi, hoc tamen locum non habere in bonis inæqualibus; quare vitam meam mihi potius defendendam, quam in vasor permittatur incidere in perpetuam damnationem. Sed responderi potest, sæpe etiam eum qui impetrat opus habere tempore ad poenitentiam, aut probabiliter ita existimare; & ipsi quoque aggressori ante mortem posse ad poenitentiam spatium superesse. Deinde morali judicio non videri æstimandam illud periculum in quod ipsum se quis conjiciat & unde se potest eximere. Certe Apostolorum aliqui ad ultimum usque tempus Christo vidente & sciente videntur iter fecisse armati gladio, quod & alios Galilæos è patria urbem versus properantes ob infestas latronibus vias fecit ex Iosepho discimus. qui & de Essenis innocentissimis hominibus idem prodidit. Hinc enim factum est, ut cum diceret Christus tale tempus imminere, ut gladii comparandi causa vel vestis vendenda esset, Lucæ XXI, 36, statim Apostoli responderunt in suo comitatu duos esse gladios, erant autem in eo comitatu

Lib. x in Lucam. De off. III. c. 3. Lib. 1. de lib. arb. c. 5. Epist. 154. ad Publicolam. Cap. 43. & 55.

comitatu nulli præter Apostolos. Tum vero illud ipsum quod dixit Christus, quanquam præceptum revera non continet, sed proverbium est, significans gravissima pericula imminere, ut clare ostendit oppositio primi temporis, quod tutum ac prosperum fuerat, commutare 35, est tamen tale, ut sumptum appareat ex eo, quod fieri solebat, quodque Apostoli licitum censebant. Recte autem à Cicero dictum est: *Gladios habere certe non liceret, si nisi illis nullo pacto liceret.* Illud vero, *Ne resistite injuriam facienti,* non magis universale est, quam quod sequitur, *Date omni potenti;* quod tamen exceptionem admittit, dum ne nimium nos prægravemur: imo isti præcepto de dando nihil adjicitur quod vim habeat restringentem, sed ex solo sensu æquitatis adstringitur, cum præceptum de non resistendo suam habeat adjunctam expliationem per exemplum alapæ; ut intelligatur tum demum præcise nos obligare, cum ea impetimur injuria, quæ aut alapa sit, aut alapæ par: nam alioqui rectius fuerat dicere, *Ne resistite injuriam facienti, sed vitam profundite potius quam armis utamini:* In verbis ad Romanos, *sed iustus condempnatus, omnino condempnatus non tuendi, sed ulciscendi* habet significationem. ut & I ludith II, & II, I. Lucæ XVIII, 7, 8. XXI, 22. II Thess. I, 8. I Petr. II, 14. Rom. XII, 4. I Thess. IV, 6. Idque ipsa verborum connexio manifeste ostendit: præcesserat enim, *Ne rependas illi malum pro malo:* hæc autem est ultionis, non defensionis descriptio. Et monitum suum fulcit Paulus Deuteronomii loco, *יְהִי עֵצְךָ כְּעֵצְ הַיַּד*, ubi in Hebræo est *עַץ יָד*, quo ultionem significati tum vocis proprietas indicat, tum ipsa loci sententia, quæ defensionem intelligi non patitur. Quod vero Petro dictum est, continet quidem prohibitionem utendi gladio, sed non in defensionis causa: neque enim se opus habebat defendere: iam enim dixerat Christus de discipulis: *Sinite hos abire: idque ut impleatur sermo quem dixerat: Ex eis quos dedisti mihi, non peridi quemquam,* Ioan. XVIII, 8, 9. neque Christum, nam defendi volebat. Ideo apud Ioannem hanc causam interdictioni subjicit, *An non bibam poculum quod dedit mihi Pater?* com. II, & apud Matthæum ait, *Quomodo ergo impleverunt scriptura, qua dicunt ita oportere fieri?* Ulciscendi ergo animo Petrus, ut erat fervidus, non defendendi ferebatur, adde quod arma fumebat in eos qui nomine publicarum potestatum adventabant, quibus an ullo casu resistere liceat, peculiaris est questio, infra à nobis peculiariter tractanda. Quod autem adjicit Dominus, *Omnes qui gladium acceperunt gladio peribunt,* aut proverbium est, ex vulgi usu desumptum, quo significatur sanguinem sanguine elici, idoque armorum usum periculo nunquam vacare: aut, quæ Origenis, Theophylacti, Titi, & Euthymii sententia est, indicat, non esse quod nos Deo præripiamus ultionem quam ipse suo tempore satis sit exacturus: plane quo sensu in Apocalypsi dicitur XII, 10: *Qui gladio occidit, eum gladio occidi oportet: in hoc sita est spes & patientia sanctorum,* quicum convenit Tertulliani illud: *Ad eo satis idoneus patientia sequester Deus: si injuriam deposueris pones eum, ultor est; si dolorem, medicus est; si mortem, resuscitator est: quantum patientia licet, ut Deum habeat debitorem?* Simulque his Christi verba vatici-

tracium videtur inesse de pœnis, quas à sanguinariis Iudæis erat trahendus gladius Romanorum. Ad Christi exemplum, qui pro inimicis mortuus dicitur, responderi potest, Christi facta omnia quæ virtutis esse plena, & quæ, quoad ejus fieri potest, imitari laudabiles sūt, & suo præmio non cariturum; non tamen omnia ejusmodi esse, ut aut ex lege veniant, aut legem faciant. Nam quod Christus pro inimicis atque impiis est mortuus, id non fecit ex lege aliqua, sed ex speciali quasi pacto & fœdere inito cum Patre; qui si id fecerit, non modo summam ei gloriam, sed & gentem in æternum duraturam promissit, Esaia LII, 10. Alioqui esse hoc factum quasi singulare, & cui vix quicquam reperitur simile, ostendit Paulus, Rom. 7. Et Christus nos animam nostram periculis obicere jubet, non pro quibusvis, sed pro ejusdem disciplinæ confortibus, I Ioan. III, 16. Quæ vero ex Christianis scriptoribus allatæ sunt sententiæ, partim videntur consilium magis, & sublimis propositi commendationem, quam restrictum præceptum continere; partim privatæ sunt ipsorum, non communes totius Ecclesiæ. Nam in canonibus antiquissimis qui apostolici dicuntur, communione is demum privatur qui in rixa privato adversarium occiderit, *ἄλλο τὸν ἀγωνιστὰν ἀφ᾽ ἑᾶς*, * ob nimium ca-

*Can. 24.
c. si vero de
sent. excom.
& l. signifi-
cat. de ho-
micidio.*

partem adduximus, probare videtur, *Quæst. LXXXIV* in Exodum.

IV. Publicum bellum aliud est solenne ex jure gentium, aliud minus solenne. Solenne quod hic voco, plerumque justum dici solet eo sensu quo justum testamentum codicillis, justæ nuptiæ servili contubernio opponuntur: non quod non liceat & codicillos facere cû cui velit, & servo secum mulierem * habere in contubernio; sed quod testamentum & nuptiæ solennes peculiare quosdam ex jure civili effectus habeant. quod notari utile est; multi enim voce justæ male intellecta damnari putant ut iniqua aut illicita bella omnia, quibus illa justæ appellatio non convenit. Ut bellum solenne sit ex jure gentium, duo requiruntur; primum ut geratur utrimque auctore eo qui summam potestatem habeat in civitate: Deinde, ut ritus quidam adsint, de quibus agemus suo loco. Hæc quia conjunctim requiruntur, ideo alterum sine altero non sufficit. Bellum autem publicum minus solenne, potest & ritibus illis carere, & geri in privatos, & auctorem habere magistratum quemvis. Et sane si citra leges civiles res spectetur, videtur omnis magistratus sicut ad tuendam plebem sibi creditam, ita ad exercendam jurisdictionem, si vis occurrat, jus habere belli gerendi. Sed quia ex bello tota civitas in periculum venit, ideo ferre omnium populorum legibus cautum est, ne bellum geri possit, nisi auctore eo qui summam in civitate potestatem habeat. Exstat lex talis Platonis ultimo de legibus. Et in Romano jure majestatis teneri dicitur qui injussu principis bellum gesserit delectumve habuerit, exercitum comparaverit. Injussu populi dixerat lex Cornelia lata à L. Cornelio Sylla. In Justiniano Codice existat constitutio Valentiniæ, & Valentis, *Nulli prorsus nobis in-*

*L. 3. D. ad l.
Jul. majest.*

*Vid. de jure
belli, n. 9.
Moin. disp.
100. s. idem
Vid.*

quis neque inconsultis quorumlibet armorum movendorum copia tribuatur.
Hoc pertinet * illud Augustini: *Ordo naturalis mortalium paci accom-*

D

modatus

Bart. in l.
ex hoc jure.
D. de iust.
& jur.
Bart. de Re-
pres. 3. prin-
cipali ad se-
cundam n.
6. Marr.
Laud. de
6. Ho. qu. 2.
Lruini lib.
xxxix.

modatus hoc possit, ut suscipiendi belli auctoritas usque consilium pates prin-
pes sit. Sicut autem omnia dicta quantumvis universalia æquitate
recipiunt interpretem, ita & hæc lex. Nam primum quin ei qui ji-
ridictioni præest liceat per apparitores suos vi cogere paucos imp-
rentes, quoties ad eam rem copiis majoribus opus non est, nec per-
culum imminet civitati, dubitari nequit. Rursum si ita præsens
periculum, ut tempus non ferat eum consuli qui supremum in civi-
tate jus habeat: hic etiam necessitas exceptionem porriget. He-
jure usus L. Pinarius præsidio Ennæ in Sicilia præfectus, cum cer-
sciret oppidanos ad Carthaginenses defectionem moliri, cæde in ec-
facta, Ennam retinuit. Extra talem necessitatem ad vindicandas in-
urias quas rex persequi negligit, jus bellandi oppidanis in civitatibus
dare ausus est Franciscus Victoria: sed ejus sententia merito ab aliis
repudiatur.

‡ Ayala de
jure belli l.
1. c. 2. n. 7.
Sil. verbo
bellum. n. 2.
ibi, sufficit
etiam.
† Innoc. c.
olim de ref.
spol. n. 8. &
c. sicut de
jurejur. n. 5.
Pavor. ibid.
Bart. ad l.
hostes. D. de
captivis.
‡ Lruini. d.
loc.
‡ Vit. n. 29.
Cajet. sec.
sec. qu. 40.
art. 1. Silv.
verbo bel-
lum. p. 1.
n. 2.
Lorca d. sp.
50. n. 12.

V. At quibus eventibus jus armorum movendorum esse magi-
stratibus minoribus constat, an bellum tale publicum sit dicendum
dissentiant juris interpretes. Sunt qui ajunt †. Sunt qui negant †. San-
si publicum non aliud dicimus quam quod sit jure magistratus, du-
bium non est quin talia bella publica sint, ac proinde qui in tali facti-
specie magistratibus se opponunt, in poenas incidant contumacium
adversus supra se positos. Si vero publicum sumitur in excellentiori
significatu pro eo quod solenne est, ut sæpe sumi extra controver-
siam est; non sunt bella ista publica, quia ad istius juris plenitudi-
nem, tum judicium summæ potestatis, tum alia requiruntur. Neque
me movet, quod etiam in tali contentione soleant * res auferri ob-
sistentibus, ac militibus etiam concedi †. Nam id belli solennis non
ita proprium est, ut non alibi etiam locum habere possit. † Sed &
illud accidere potest, ut in imperio late patente * inferiores potesta-
tes belli inchoandi concessam habeant potestatem: quod si sit, jam
sane censendum erit bellum geri ex vi summæ potestatis nam quod
faciendi quis alii jus dat, ejus ipse auctor censetur. Illud magis con-
troversum, an ubi tale mandatum non est, sufficiat conjectura vo-
luntatis. Mihi id admittendum non videtur. Neque enim hoc suffi-
cit videre, quid hoc rerum statu summam potestatem habenti, si
consulatur, placiturum sit: sed hoc magis videndum, quid ille, ubi
res moram fert, aut dubiam habet deliberationem, se inconsulto
cupiat fieri, si ea de re lex ferenda sit. Nam ut maxime in aliquo facti-
cto particulari cesset inspecta particulariter ratio quæ voluntatem
summi imperantis movet, non tamen cessat ratio summa universali-
ter quæ periculis occurri vult. quod fieri non potest si ejus rei ad se
magistratus quisque judicium trahat. Non ergo injuria à legatis suis
accusatus fuit Cn. Manlius, quod Pop. Rom. injussu bellum Gallo-
græcis intulisset: nam quanquam in Antiochi exercitu Gallorum le-
giones fuerant, tamen pæc facta cum Antiocho, an ea injuria in
Gallogræcos exsequenda esset, non in Cn. Manlii, sed in Pop. Rom.
arbitrio esse debuit. C. Cæsarem quod bellum Germanis intulisset,
dedi Germanis Cato voluit; credo non tam jus respiciens, quam
quod imminentis domini metu vellet urbem liberari. Nam Germa-
ni Gal-

Liv. l. 48.

si Gallos populi Romani hostes adjuverant, ac proinde non erat quod injuriam sibi factam quererentur, si modo justa fuit populi Romani causa in Gallos bellandi. At Cæsar contentus esse debuit Germanos Gallia mandata sibi provincia pepulisse, nec Germanos, præsertim cum nullum inde periculum immineret, intra suos fines, bello persequi, nisi consulto prius populo Romano. Non ergo Germani jus habebant deditionem postulandi, sed populo Romano punitæ Cæsarem jus erat, plane ut Carthaginienſes Romanis responde-
ritæ, Ego non privato publico ve consilio Saguntum oppugnatum sis querendum non est, sed utrum jure an injuria: nostra enim hac quaestio atque animadversio sit an non nostrum est, nostro an suo feceris arbitrio; vobiscum una disputatio est, hæc utine per fœdus fieri. Defendit M. Tullius Cicero factum & Octavii & Decimi Bruti, qui privato consilio, in Antonium arma ceperant. Atqui etiam si constaret meritum hostilia Antonium, Senatus populi-
que Romani iudicium expectari debuit, an è republica esset dissimulare factum, an ulcisci; ad pacis venire condiciones, an ad arma protrudere. Nam jure suo quod sæpe cum damni periculo conjunctum est, uti nemo cogitur. Tum vero etiam hoste judicato Antonio permittenda Senatui, & populo Romano deliberatio fuit, per quos potissimum bellum id geri vellet. Sic Cæssio auxilia ex fœdere petenti respondere Rhodii, missuros se si Senatus juberet. Moniti hoc exemplo, & plura occurrent, meminerimus non omnia probare, quæ à quamvis præclaræ famæ auctoribus dicuntur, sæpe enim tempori, sæpe à affectibus serviunt, & aptant *τῷ πρῶτῳ σὺν πολέμῳ.* quare danda est opera uti in his rebus defecato utamur iudicio, nec quæ excusari magis quam laudari possunt, temere in exemplum rapiamus, in quo perniciosè errari solet. Cum vero dictum sit, bellum publicum geri non debere nisi eo auctore qui summam potestatem habeat, & ad hujus rei, & ad quaestionis illius quæ est de bello solentis intellectum, atque adeo ad alia multa, necessarium erit, quæ sit forma illa potestas, quique eam habeant intelligere: eoque magis quia nostro sæculo viri eruditi, quisque ex usu magis rerum præsentium, quam ex vero illud argumentum exsequuti, rem per se haud expeditam multo impeditiorem reddiderunt.

*Livius
l. xxxv.*

App. d. 19.

VI. Facultas ergo moralis civitatem gubernandi, quæ potestatis civilis vocabulo nuncupari solet à Thucydide tribus rebus describitur, cum civitatem, quæ vere civitas sit, vocat *ἀρχή, ἀρχὴ, ἀρχὴ, ἀρχὴ* suis *ἑαυτῆς* legibus, judiciis, * magistratibus. Aristoteles tres facit partes in administranda republica, consultationem de rebus communibus, curam legendorum magistratuum, & judicia: ad primum autem parrem refert deliberationem de bello, pace, fœderibus faciendis ac dissolvendis, de legibus; addit de morte, exilio, publicatione, & reperundis, hoc est, ut ego interpretor, judicia publica, cum prius judiciorum nomine privata intellexisset. Dionysius Halicarnassensis tria maxime notat, jus magistratuum creandorum, * jus legum condendarum & tollendarum, jus decernendi de bello ac pace. Alibi addit quartum, judicia: Rursum, alibi adjicit curam *ἑκείνων* sacrorum & convocationem comitiorum. At si quis recte partiri

*Lib. 17.
Pol. c. 4.*

*Lib. 17.
Lib. 111.
Lib. 11.*

partiri velit, facile quæ huc spectant reperiet omnia; ita ut nihil au-
desit, aut redundet. Nam qui civitatem regit, eam partim per se
partim per alios regit. Per se autem versatur, aut circa universalis
aut circa singularia. Circa universalia versatur condendo leges ea
que tollendo, tam circa sacra (quatenus eorum cura ad civitates
pertinet) quam circa profana. Ars circa hæc Aristoteli *δημοκρατία*
architectalis. Singularia circa quæ versatur, sunt aut directe publica
aut privata quidem, sed quatenus ad publicum ordinantur. Directæ
publica sunt actiones, ut pacis, belli, fœderum faciendorum; au-
res, ut vectigalia, & si quæ his sunt similia: in quibus comprehendi-
tur & dominium eminens, quod civitas habet in cives, & res civium
ad usum publicum. Ars circa hæc Aristoteli nomine generis *πολιτική*
id est civilis, & *βυλολίκη*, consultatrix. Privata sunt res controver-
sæ inter singulos, quas publica auctoritate dirimi publicæ quietis in-
terest. Ars circa hæc eidem Aristoteli *δικαστική*, judicialis. Quæ per
alterum expediuntur, ea expediuntur, aut per magistratus, aut per
alios curatores, in quibus sunt & legati. His ergo in rebus consistit
potestas civilis.

VII. Summa autem illa dicitur, cujus actus alterius juri non sub-
sunt, ita ut alterius voluntatis humanæ arbitrio irriti possint reddi.
Alterius cum dico, ipsum excludo, qui summa potestate utitur; cui
voluntatem mutare licet, * ut & successorem, qui eodem jure uti-
tur, ac proinde eandem habet potestatem, non aliam. Hæc ergo sum-
ma potestas, quod subjectum habeat videamus. Subjectum aliud est
commune, aliud proprium: ut visus subjectum commune est cor-
pus, proprium oculus. ita summæ potestatis subjectum commune est
civitas, quam perfectum cœtum esse supra diximus. Excludimus ergo
populos, qui in alterius populi ditionem concesserunt, quales
erant provincie Romanorum: hi enim populi non per se civitas sunt,
ut nunc quidem eam vocem sumimus, sed membra minus digna ma-
gnæ civitatis, quomodo servi membra sunt familiæ. Rursum acci-
dit, ut plurium populorum idem sit caput, qui tamen populi singuli
perfectum cœtum constituunt: neque enim ut in naturali corpore
non potest caput unum esse plurium corporum, ita in morali quo-
que corpore; nam ibi eadem persona diversa ratione considerata
caput potest esse plurium ac distinctorum corporum. Cujus rei cer-
tum indicium esse potest, quod extincta domo regnatrice imperium
ad quemque populum seorsim revertitur. Sic etiam accidere potest,
ut plures civitates arctissimo inter se fœdere colligentur, & faciant
σύστημα quoddam ut Strabo non uno loco loquitur, neque tamen sin-
gulæ desinant statum perfectæ civitatis retinere: quod tum ab aliis,
tum ab Aristotele etiam notatum est non uno loco. Subjectum ergo
commune summæ potestatis est civitas, ita ut jam diximus intelle-
cta. Subjectum proprium est persona una pluresve, pro cuiusque
gentis legibus ac moribus. *ἡ πρώτη δὲ* apud Galenum libro sexto de
placitis Hippocratis & Platonis.

VIII. Atque hoc loco primum rejicienda est eorum opinio, qui
ubique & sine exceptione summam potestatem esse volunt populi,
ita

*Vit. de jure
belli n. 7.*

*Lib. II.
Pol. c. 20.
l. III. c. 9.*

ita ut ei reges quoties imperio suo male utuntur, & coercere & punire liceat: quæ sententia quot malis causam dederit, & dare etiam non possit, penitus animis recepta, nemo sapiens non videt. Nos his argumentis eam refutamus. Licet homini cuique se in privaram servitutem cui velit addicere, ut & ex lege Hebræa & Romana apparet. quidni ergo populo sui juris liceat se uni cuiquam, aut pluribus ita addicere, ut regendi sui jus in eum plane transcribat, nulla eius juris parte retenta? Neque dixeris minime id præsumi: non enim iam querimus, quid in dubio præsumendum sit: * sed quid iure fieri possit. Frustra quoque afferuntur incommoda quæ hinc sequuntur, aut sequi possint. nam qualemcumque formam gubernationis animo finxeris, nunquam incommodis aut periculis carebis. *Aut hæc cum illis sunt habenda, * aut illa cum his mittenda sunt,* ait Comæta. Sicut autem multa sunt vivendi genera, alterum altero præstantius, & cuique liberum est ex tot generibus id eligere quod ipsi præcet; ita & populus eligere potest qualem vult gubernationis formam: neque ex præstantia hujus aut illius formæ, qua de re diversa diversorum sunt judicia, * sed ex voluntate jus metiendum est. Neque vero non multæ existare possunt causæ cur populus jus totum imperandi à se abdicet, aliique tractet, puta quia in periculum vitæ additus alia lege qui se defendat reperire non potest: aut quia inopia præstus aliter habere non potest copiam unde se sustentet. Nam si Campani olim necessitate subacti * populo Romano se subjecerunt in hunc modum: *Populum Campanum, urbemque Capuam, agros, delicia Dana, dicina humanaque omnia, in vestram P. C. ditionem dedimus: & quidam populi cum * Romanorum ditioni subicere se vellent, ne recepti quidem sunt; quod narrat Appianus: quid obstat quominus & uni homini præpotenti populus aliquis eundem ad modum dederit se possit? Apud Virgilium legimus:*

Nec cum se sub leges pacis iniqua

Tradiderit regno.

Accidere etiam potest, ut paterfamilias latifundia possidens neminem alia lege in suas terras habitantem recipere velit: aut ut quis magnam servorum copiam habens eos manumittat, sub imperii ferendi & census pendendi legibus: quæ suis exemplis non carent. de servis Germanorum apud Tacitum est: *Suam quisque sedem, suos penitus regit. Frumentis modum dominus, aut pecoris, aut vestis ut colono in ungit et servos hæc tenet parat.* Adde quod sicut Aristoteles dixit quosdam homines natura esse servos, id est ad servitutem aptos; ita & populi quidam eo sunt ingenio, ut regi quam regere norint rectius; quod de se sensisse Cappadoces videntur, qui oblata à Romanis libertati vitam sub rege prætulere, negantes vivere se sine rege posse. Sic Philostratus vita Apollonii, stultum esse ait Thraces, Myfos, Getas in libertatem vindicare, qua non gaudeant. Neque vero non aliquos movere poterunt exempla gentium, quæ per sæcula plurima sub imperio plane regio satis feliciter vixerunt. * Urbes sub Eumene, ait Livius, nullius liberæ civitatis fortunam cum sua muratum voluisse. Est & interdum is civitatis status * ut videatur nisi sub li-

*Ex. XXI. 6.
Instit. de jure pers. §.
Servi autem.
Gell. lib. 2.
c. 7.*

*Strabo XII.
Justin. lib.
XXXVIII.
Lib. VI.*

Liv. XLII.

bero unius imperio salvus esse non posse; quod de Romana, qua erat Caesaris Augusti ætate, multis prudentibus visum est. His et similibusque de causis accidere non potest tantum, sed & solet, ut homines subjiciant imperio alterius ac potestati, quod & Cicero narrant Officiorum secundo. Iam verò bello iusto, ut ante diximus, si ut acquiri potest dominium privatum, ita & dominium civile, si jus regendi non aliunde pendens. Neque vero hæc tantum pro uno imperio, ubi id receptum est, conservando dicta censerentur debent: nam idem jus eademque ratio est procerum qui plebe exclusa civitate regunt. Quid, quod nulla respublica adeo reperta est popularis, qua non aliqui aut valde inopes aut externi, tum vero & sceminae adolescentes à deliberationibus publicis arceantur? Iam vero *populi quidam alios sub se populos habent, non minus addictos, bi quam si regibus parerent: unde illa interrogatio, *Estne populus Cælarinus in sua potestate?* & Campani cum se Romanis dedidissent, faciuntur alienæ potestatis: Acarnania ut & Amphilochia dicuntur fuisse juris Ætolorum: Perzæ & Caunus ditiois Rhodiorum: Paphlagonia à Philippo Olynthiis data. Et quæ sub Spartanis fuerant oppida postquam eorum ditioi exempta sunt, Eleutherolaconum nomina acceperunt. Coryora urbs dicitur fuisse Sinopensium apud Xenophontem. Niczæ Italiæ adjudicata Massiliensibus apud Strabonem: & insula Pithecusæ Neapolitanis. Sic Calatim oppidum coloniz Cypriensis, Caudium coloniz Beneventanz adjudicata cum territoria suis apud Frontinum legimus. Otho provinciæ Bæticæ Maurorum civitates dono dedit: quod apud Tacitum est. quæ omnia conveniunt, si id recipimus, jus regendi semper subditum esse eorum iudicio ac voluntati qui reguntur. At vero esse reges qui populum etiam universum summi arbitrio non subsint, tum sacra, tum profana historia testatur. *Si dixeris*, inquit Deus populum Israeliticum alloquens, *Stetit super me regem*: & ad Samuelem: *Indica eis jus regis quod regnatus est super eos*. Hinc rex unctus dicitur super populum, super hereditatem Domini, super Israelem: Solomo rex super totum Israel. Sic David Deo gratias agit quod populum suum ipsi subiecerit. Et Christus, *Reges*, inquit, *gentium dominantur eis*. Notum illi Horatii:

*Regno timendorum in proprios greges,
Reges in ipsos imperium est Iovis.*

Tres gubernandi formas ita describit Seneca: *Interdum populos quem timere debemus; interdum, si ea civitatis disciplina est, ut plurimum sententiam transigantur, gratiosi in ea timentur viri: interdum singuli quibus testatur populi et in populum data est*. Tales sunt quos Plutarchus ait, *ὡς τῶν νόμων μέγαν, ἀλλὰ καὶ τῶν νόμων ἄρχων*, imperium habere non ex legitimo modo, sed & in leges. & apud Herodotum Otanes singulare imperium sic describit: *ἀνδρῶν πλείων τῶν βύλας*: *facere quod quis velit, ita ut a rationem non reddat*. Dioni quoque Prusensis regnum definitur: *ἡ τῶν νόμων ἀντιθέσις ὅτις, ἴσα ἰμπερᾶν ἢ ἄλλοι ἄλλοι ἴσα ἰμπερᾶν*: Pausani Messenicis opponit βασιλείαν ἀρχὴν ἰσχυρὰν, regnum potestati soli quæ rationem aditum reddere debeat. Aristoteles reges quosdam esse ait cum e

jur

Liv. lib. I.
Liv. l. VII.
Lib. XXVI.
Lib. XXXII.
Strab. XIV.
Diod. l. XVI.
Paus. Lac.

Exp. Cyr.
lib. v.

Lib. IV.

Lib. v.

Hist. I.
Deut. XVII.
14.
I Sam.
VIII. 4.
I Sam. IX.
16. X. I.
XV. I.
II Sa. v. 2.
I Re. IV. I.
Ps. CXLIV. 2.
Luc. XXII.
25.
Epist. XIV.

Platin.

III Pol.
XIV.

runtur argumenta, ea solvere difficile non est. Nam primum quod asseverant eum à quo aliquis constituitur esse superiorem constituto verum dumtaxat est in ea constitutione, cujus effectus perpetuo pendet à voluntate constituentis; non etiam in ea quæ ab initio est voluntatis, postea vero effectum habet necessitatis: quomodo mulier virum sibi constituit cui parère semper necesse habet. Valentinianus Imperator militibus qui se Imperatorem fecerant, postulantibus quod ipsi non probabatur, respondit: *Ut me ad imperandum vobis eligeretis, in vestra sicut erat potestate, ô milites: at postquam ne elegistis, quod petitis, in meo est arbitrio, non vestro. Vobis tanquam subditis competere parere, mihi qua facienda sunt, cogitare.* Sed nec verum est quod assumitur, omnes reges à populo constitui: quod exemplis patrisfamilias advenas sub obediendi lege acceptantis, & gentium bello devictarum, quæ supra attulimus, satis intelligi potest. Alterum argumentum somunt ex dicto Philosophorum, regimen omne eorum qui reguntur, non qui regunt, causa esse paratum: unde sequi existimant ex finis nobilitate, eos qui reguntur, superiores esse eo, qui regit. Sed nec illud universaliter verum est, omne regimen ejus qui regitur causa esse comparatum; nam quædam regimina per se sunt regentis causa, ut dominicum: nam servi utilitas ibi extrinseca est & adventitia: sicut medici lucrum ad ipsam medicinam non pertinet. Sunt alia regimina mutæ utilitatis causa, ut maritale. Sic imperia quædam esse possunt comparata ad regum utilitatem, ut quæ victoria parata sunt, & non ideo tyrannica dicenda sunt, cum tyrannis, ut quidem ea vox nunc intelligitur, injustitiam includat. Possunt & quædam utilitatem respicere tam ejus qui regit, quam ejus qui regitur, ut cum populus impotens sibi tuendo regem potentem imponit. Cæterum non nego in plerisque imperiis respici per se utilitatem eorum qui reguntur: & verum esse quod Cicero post Herodotum, Herodotus post Hesiodum dixit, fruendæ justitiæ causa reges constitutos. Sed non ideo consequens est, quod illi inferunt, populos reges esse superiores: nam & tutela pupilli causa reperta est, & tamen tutela jus est ac potestas in pupillum. Nec est quod instet aliquis, tutorem, si male rem pupillarem administret, amoveri posse; quare & in rege idem jus esse debere. Nam in tutore hoc procedit, qui superiorem habet: at in imperiis, quia progressus in infinitum non datur, omnino in aliqua aut persona, aut cætu consistendum est, quorum peccata, quia superiorem se judicem non habent, Deus sibi curæ peculiariter esse testatur; qui ea aut vindicat, si ira opus judicet; aut tolerat in pœnam aut explorationem populi. Optime Tacitus: *Quomodo sterilitatem aut nimios imbres, & cætera natura mala, ita luxum vel avaritiam dominantium tolerate. Vitia erunt donec homines, sed neque hæc continua, & meliorum interventu pensantur.* Et M. Aurelius magistratus dixit de privatis, principes de magistratibus, * Deum de principibus judicare. Insignis est apud Gregorium Turonensem locus, ubi is ipse Episcopus regem Francorum sic affatur: *Si quis de nobis, ô Rex, justitia transgredere voluerit, à te corripere potest: si vero tu excesseris, quis te corripiet? Loquimur enim tibi, sed si volueris, audis: si autem nolueris, quis te damna-*

Sepem. hist.
Ecc. l. XVI.

et page magna

et page magna
et page magna
et page magna

ter. xxv. 12.

damnabit, nisi is qui se pronuntiauit esse iustitiam? Inter Essenorum placita Porphyrius memorat *ἡ δὲ Θεὸς ἀφ' ἑαυτοῦ ποι τὸ ἀρχεῖν*, non obtingere imperium imperio sine Dei cura speciali. Irenæus optime: Cujus jussu homines nascuntur, hujus jussu & reges constituuntur apertius, qui in illis temporibus ipsi regnantur. Senfus idem in constitutionibus quæ dicuntur Clementis; *ἡ βασιλεία φεβηθῆσθαι, εἰδὸς ὅτι τὴν κρείττον ἐστὶν ἡ χειροποίητα*, regem constitutum à Domino electum. Nec obstat his quæ diximus, quod populus interdum puniti leguntur ob regum peccata: non enim id eo evenit, quod populus regem aut non puniret, aut non reprimeret, sed quod vitis ejus tacite saltem consentiret. Quanquam etiam sine eo Deus summo dominio, quod in vitam necemque singulorum habet, uti potuit in poenam regis, cujus supplicium est subditis obari.

Lib. v.

Lib. VII.
c. XVII.
I Reg. IV.
16.
II Reg. X.
17.

IX. Sunt alii qui mutuam quandam subjectionem sibi fingunt, ut populus universus regi recte imperanti parere debeat, rex autem male imperans populo subiciatur. qui si hoc dicerent, non facienda ob regis imperium ea quæ manifeste iniqua sunt, veram dicerent, & quod apud omnes bonos confessum est: sed id nullam includit coercionem, aut jus aliquod imperii. Quod si etiam populo alicui propositum fuisset partiri cum rege imperium (qua de re infra dicendum erit aliquid) fines certe potestati utriusque assignari debuissent tales, qui cognosci facile possent ex locorum, personarum, aut negotiorum discrimine. Bonitas autem aut malitia actus, præsertim in civibus quæ sæpe obscuram habent disceptationem, apta non sunt ad partes distinguendas: unde summam confusionem sequi necesse est, cognitionem de re eadem pro jure potestatis, obtentu actus boni malive, hinc ad se rege trahente, inde populo, qualem rerum perturbationem introducere nulli, quod sciam, populo in mentem venit.

X. Sublatis opinionibus falsis, restat cautiones adhibeamus aliquas, quæ viam nobis monstrare possint ad recte dijudicandum, cuiusmodi potestatis in gente quaque competat. Prima cautio hæc fit, ne decipiamur ambigua nominis sono, aut rerum externarum specie. Exempli causa, quamquam apud Latinos opponi solent principatus & regnum, ut cum Vercingetorigis patrem dicit Cæsar principatum obtinuisse Galliarum, sed quod regnum affectaret interfectum: & cum Piso apud Tacitum Germanicum dicitur principis Romanorum, non Parthorum Regis esse filium: & cum Suetonius parum abuisse ait Caligulam, quin speciem principatus in regnum converteret & cum Vellejo Maroboduus dicitur non principatum parentium voluntate constantem, sed vim regiam complexus animo: videmus tamen confundi hæc sæpe: nam & Lacedæmonii duces ex Herculis posteritate, postquam Ephoris subiecti fuere, reges dicebantur nihilominus, ut modo vidimus: & veteri Germaniarum reges erant quos Tacitus præfuisse ait auctoritate suadendi, non potestate jubendi. Et de Euandro rege Livius, rexisse eum auctoritate magis quam imperio: & Suffetem Carthaginensium, Aristoteles & Polybius *Βασιλεῖς* appellant: ut & Diodorus, quomodo & Hannonem

Lib. I.

Lib. xv.
Cap. 70.

Lib. XIII. * Carthaginienſium regem dixit Solinus. Et de Scepi in Troade narrat Strabo cum adjunctis in civitatem Mileſis populari republica uti cepiſſet, veterum regum poſteris nomen manſiſſe regium & honoris nonnihil. Contra Romani Imperatores, poſtquam palam & ſine ulla diſſimulatione regnum liberrimum tenuerunt, principes tamen vocabantur. Sed & inſignia regis majeltatis in liberis quibuſdam civitatibus tribui principibus ſolent. Iam vero comitiū ordinum, id eſt conventus eorum qui populum in claſſes diſtributum reſerunt, nimirum, ut Guntherus loquitur,

Prelati, proceres miſſiſque potentiſibus urbes :

alibi quidem in hoc ſerviunt duntaxat, ut ſint majus regis conſilium, per quod querelæ populi, quæ ſæpe in conſiſtorio reſcitur, ad regis aures perveniant; cui deinde liberum ſit ſtatuerè quod ex uſu ipſi videatur. alibi etiam jus habent de actis principis cognoscendi, atque etiam leges præſcribendi quibus princeps teneatur. Sunt multi qui exiſtimant diſcrimen ſummi imperii, aut ſummo minoris, perendum ex delatione imperii per electionem aut ſucceſſionem. Nam quæ hoc modo deferuntur imperia, ea ſumma eſſe contendunt, non item quæ illo. At hæc univerſim vera non eſſe pro certo haberi debet. Nam ſucceſſio non eſt titulus imperii, qui imperio formam aſſignet, ſed veteris continuatio. Ius enim ab electione familiæ ceptum ſuccedendo continuatur; quare quantum prima electio tribuit, tantum deſert ſucceſſio. Apud Lacones regnum ad hæredes tranſibit etiam poſt Ephoros conſtitutos. Et de tali regno id eſt principatu eſt apud Ariſtotelem: τῶν * βασιλείων αἱ μὲν εἰς ἡλικίαν, αἱ δὲ αἰεταὶ; quædam ſanguinis jurè, quædam electione deferuntur: & Heroicis temporibus * pleraque in Græcia regna talia fuiſſe & ipſe notat, & Thucydides. Contra Romanum imperium etiam ſublata omni ſenatus & populi poteſtate per electionem conferebatur.

Pol. III.
XIV.
Lib. I.

XI. Altera cautio hæc eſto. * Aliud eſſe de re querere, aliud de modo habendi, quod non in corporalibus tantum, ſed & in incorporeis procedit. Ut enim res eſt ager, ita & iter, actus, via. Sed hæc alii habent jure pleno proprietatis, alii jure uſufructuario, alii jure temporario, ita ſummum imperium Dictator Romanus habebat * jure temporario: reges denique illi qui primi eliguntur, quam qui electis legitimo ordine ſuccedunt, jure uſufructuario: at quidam reges pleno jure proprietatis, ut qui juſto bello imperium quæſiverunt, aut in quorum ditionem populus aliquis, majoris mali vitandi cauſa, ita ſe dedit, ut nihil exciperetur. Neque enim illis aſſentio, qui dictatoris negant fuiſſe ſummum imperium, quia perpetuum non erat. nam rerum moralium natura ex operationibus cognoscitur: quare quæ facultates eoſdem effectus habent, eodem nomine nuncupandæ ſunt. At dictator intra tempus ſuum * omnes actus eodem jure exercet, quo rex qui eſt optimo jure; neque ejus actus ab alio reddi irritus poteſt. Duratio autem naturam rei non immutat. quam ſi de dignitate queritur, quæ majeltas dici ſolet, dubium non eſt, quin ea major ſit in eo cui jus perpetuum datum eſt, quam cui temporarium, quia ad dignitatem facit habendi modus. Atque idem dictum

Quam volo de his, qui antequam reges ad suam tutelam pervenerint, aut dum furore, aut captivitate impediuntur, curatores regni ita constituuntur, ut populo non subsint, neque ante legitimum tempus potestas eorum sit revocabilis. Aliud censendum de his qui jus acciperunt quovis tempore revocabile, id est precarium, quale olim Vandalarum regnum fuit in Africa, & Gothorum in Hispania, cum ipsos deponerent populi quoties displicerent, horum enim regali actus irriti possunt reddi ab his qui potestatem revocabiliter dederunt; ac proinde non idem est effectus, nec jus idem.

Procopius
Vand. I.
Animol. II.
c. 20; l. IV.
c. 35.

XII. Quod autem dixi, quaedam imperia esse in pleno jure proprietatis, id est in patrimonia imperantis; quidam viri eruditi hoc argumento oppugnant, quod liberi homines in commercio non sint. At sicut alia est potestas dominica, alia regia; ita & alia est libertas personalis, alia civilis, alia singulorum, alia universorum. Nam & Scitici quendam servitutem constare dicebant *ἰσοπέδη*, in subjectione; & in sacris literis subiecti regis servi vocantur. Sicut ergo libertas personalis dominum excludit, ita libertas civilis regnum atque aliam quamvis proprie dictam ditionem. Sic Livius ista opponit: *Regem vocabant libertatis dulcedine nondum experta*. Idem; *Indignum videbatur populum Romanum servientem cum sub regibus esset, nullo bello ac ab hostibus ullis obsessum esse, liberum eundem populum ab Hetruscis obsideri*. Et alibi: *Nam in regno populum Romanum, sed in libertate esse*. Rursum alio loco * opponit gentes, quae in libertate essent, iis quae sub regibus viverent. Cicero dixerat: *Aus exigendi reges non fuerant, aus plebi re, non verbi dando libertas*. Post hos Tacitus: *Urbem Romam ab initio reges habuerunt, libertatem & consulatum L. Brutus instituit*. Et alibi: *Acrior Arsacis regno Germanorum libertas*. Arrianus indicis: *βασιλεύσι & τῆσι πόλεσιν ὅσων αὐτοῖσιν*. Regibus & civitatibus liberis. Caecina apud Senecam: *Regalia fulmine sua quorum vi tangitur vel comitium, vel principalia urbis libera loca*: * quorum significatio regnum civitati minatur. Sic Cilicum illi qui regibus non parebant Eleutherocilices nuncupati. De Amiso Strabo, modo liberam fuisse, modo sub regibus. Et passim in legibus Romanis de bello & de judiciis recuperatoriis, externi distinguuntur in reges & populos liberos. Hic ergo non de hominum singulorum, sed de populi libertate quaeritur. Quin & sicut ob privatam, ita ob hanc publicam subjectionem, aliqui dicuntur esse non sui juris, non suae potestatis. Hinc illa: *Quae urbes, qui agri, qui homines Aetolorum juris alienando fuerunt*. Et, *Estne populus Collatinus in sua potestate?* Proprie tamen cum populus alienatur, non ipsi homines alienantur, sed jus perpetuum eos regendi, qua populus sunt. Sic cum uni liberorum patroni libertas assignatur, non hominis liberi fit alienatio, sed jus quod in hominem competit, transcribitur. Neque illud magis firmum est, quod ajunt; si quos populos rex bello quaesierit, cum eos non sine civium sanguine ac sudore quaesierit, civibus quaesitos potius credi debere quam regi. Nam & fieri potuit, ut rex * ex sua privata subjectione exercitum aluerit, aut etiam * ex fructibus ejus patrimonii quod principatum sequitur. Nam ut in ipsum illud patrimonium rex aliquis non nisi usumfructum habeat, perinde ut in ipsum jus imperan-

Hotom. com.
ill. qn. I.
Diog. Laert.
I Samuel.
XXII. 28.
II Sa. X. 2.
I Reg. IX.
22.
Liv. lib. I.
Lib. 2.

Lib. XIV.

Lib. III de legibus.
Ann. I.
de moribus Germ.

Lib. XIII.

Liv. lib. XXXVIII.
Idem l. v.

van notat in Vngvino, quod is Norvagiam testamento reliquisset, non est quod improbemus, si Germanorum mores respicit, apud quos regna eo jure minime habebantur. Nam quod Carolus Magnus, & Ludovicus Pius, & alii postea etiam apud Vandalos & Hungaros de regnis testati leguntur, * id commendationis magis vim ad populum habebat, quam veræ alienationis. Atque id de Carolo Imperatore Ado memorat, voluisse eum testamentum suum à Francorum optimatibus confirmari. Simile est quod apud Livium legimus, Regem Macedonum Philippum cum Persea à regno arcere & ejus loco regem facere vellet Antigonum fratris sui filium, obiisse Macedoniarum urbes, * ut principibus Antigonum commendaret. Nec quod idem ille Ludovicus urbem Romam Paschali Pontifici reddidisse legitur, ad rem facit, cum Franci imperium in urbem Romanam à populo Romano acceptum, reddere eidem populo recte potuerunt, cujus populi quasi personam sustinebat is, qui primi ordinis princeps erat.

Liv. lib. 1.

XIV. Quod autem huc usque monuimus, distinguendam esse solemnitatem imperii ab habendi plenitudine, adeo verum est ut non modo pleraque imperia summa non plene habeantur, sed & multa non summa habeantur plene: quo fit * ut marchionatus & comitatus facilius quam regna vendi & testamento relinqui soleant.

XV. Est & alterum hujus discriminis indicium * in regni tutela, dum rex aetate, aut morbo fungi potestate sua impeditur. Nam in regnis quæ non sunt patrimonialia, tutela eorum est quibus lex publica, aut ea deficiente * consensus populi eam mandat. In regnis patrimonialibus eorum * quos pater aut propinqui elegerint. Sic videmus in Epirotarum regno, quod consensu populi ortum fuerat, Antæ regi pupillo * publice tutores constitutos: & à proceribus Macedonum Alexandri Magni posthumo. At in Asia minore bello paræ rex Eumenes Attalo filio fratrem suum tutorem dedit. Sic filio Hieronymo pater Hiero in Sicilia regnans quos voluit testamentario tutores assignavit. Sive vero rex simul sit privato jure fundorum dominus, * ut Rex Ægypti post Iosephi tempus, & Indorum reges, memorante Diodoro, ac Strabone, seu non sit, hoc imperio extrinsecum est, nec ad ejus naturam pertinet. Quare nec imperii speciem aliam, neque alium habendi imperii modum hoc quidem constituit.

Puff. l. XIII.

Inst. lib.

lxvii.

Plat. de amore frat.

Lib. II.

Lib. xv.

XVI. Tertia observatio fit, non desinere summum esse imperium, etiam si is qui imperaturus est * promittat aliqua conditionis a se. Leo, etiam talia quæ ad imperii rationem pertineant. Nec jam de observatione juris naturalis & divini, adde gentium, loquor, ad quam reges omnes tenentur, etiamsi nihil promiserint, sed de regulis quibusdam ad quas sine promisso non tenerentur. Verum esse quod dico ex similitudine patrisfamilias apparet, qui si quid familiarum se promiserit, quod ad familiarum gubernationem pertineat, non eo desinet in sua familia jus summum, quantum fert familia, habere. Nec maritus maritali potestate privatur eo quod aliquid uxori promiserit. Fatendum tamen, id ubi fit, arctius quodammodo reddi impe-

imperium, five obligatio dumtaxat cadat in exercitium actus, five etiam directe in ipsam facultatem. Priore specie actus contra promissum factus erit injustus, quia, ut alibi ostendemus, vera promissio jus dat eicui promittitur: altera autem specie erit etiam nullus defectu facultatis. Neque inde tamen sequitur, ita promittente superiorem dari aliquem; nullus enim is actus non redditur hoc casu ex vi superiore, sed ipso jure. Apud Perfas rex summo cum imperio erat, *ἀρχηγός καὶ ἀντιδιδυμῶς*, ut de eo Plutarchus loquitur, & ut imago Dei adorabatur: & ut apud Iustinum est, non mutabatur nisi morte. Rex erat qui dicebat proceribus Perfarum; *Ne viderer meo tantummodo usus consilio, vos contraxi. ceterum memento, parendum vobis magis esse quam suadendum.* Tamen & jurabat cum regnum adiret, quod Xenophonti & Diodoro Siculo notatum, & leges certa quadam forma latas* mutare illi nefas erat, ut & Danielis historia & Plutarchus in Themistocle nos docent, Diodorus quoque Siculus libro xvii, & multo post tempore Procopius Persici belli libro primo, ubi insignis ad hanc rem* historia existat. Idem de Æthiopum regibus tradit Diodorus Siculus. Eodem tradente Ægyptiorum reges, quos tamen ut alios reges Orientis, summo imperio usos non est dubium, ad multarum rerum observationem obligabantur: verum si contra fecissent, accusari vivi non poterant, sed* mortuorum accusabatur memoria, & damnatis abjudicabatur solennis sepultura, sicut &* Hebræorum regum, qui male regnassent, cadavera extra proprium regibus locum sepulta, II Par. xxiv. 25; xxviii, 27. egregio temperamento, quo & sanctimonia summæ potestatis maneret, & tamen futuri iudicii metu reges à fide mutanda retraherentur. Epiri quoque reges jurare solitos, regnatos se juxta leges, ex* Plutarcho in Pyrrhi vita discimus. Quid si addatur, si rex fidem fallat,* ut tum regno cadat? ne sic quidem imperium desinet esse summum, sed erit habendi modus imminutus per conditionem & imperium temporario non absimile. De Sabæorum rege narrabat Agatharchides fuisse *ἀντισυμῶνος* liberrima potestate præditum, sed si regia exiret potuisse lapidari: quod & Artemidoro auctore Strabo annotavit. Sic fundus qui fideicommissio tenetur, est quidem fundus non minus quam si pleno dominio possideretur, sed habetur amissibiliter. Talis autem lex commissoria non tantum in regni delatione adjici potest, sed & in aliis contractibus. Nam & fœdera quædam cum vicinis videmus cum* tali sanctione inita.

XVI Quarto notandum, quanquam summum imperium unum quiddam sit ac per se indivisum, constans ex illis partibus quas supra enumeravimus; addita summitate, id est *τῆς ἀντισυμῶνος*,* fieri tamen interdum ut dividatur, five per partes quas vocant, potentiales, five per partes subjectivas. Sic cum unum esset Romanum Imperium, factum tamen sæpe est, ut alius orientem, alius occidentem teneret, aut ut tres etiam tripartito orbem regerent. Sic etiam fieri potest, ut populus regem eligens quosdam actus sibi servet, alios autem regi deferat pleno jure. Neque tamen id fit, ut jam ostendimus, quotiescumque rex promissis quibusdam obligatur; sed tunc id fieri intelligendum

Lib. x.
Val. Max.
l. ix. c. 5.

vi. 8. 12.
15.

Lib. III.
Lib. I.

Apud Phœ-
cium.
Lib. xvi.

gendam est, * si aut expresse instituat^r partitio, qua de re supra jam diximus, aut si quid populus adhuc liber futuro regi imperet per modum manentis præcepti; aut si quid sit additum, quo intelligatur regem cogi aut puniri posse. Nam præceptum est superioris, saltem in eo quod præcipitur: Et cogere non est quidem semper superioris: nam & naturaliter quisque jus habet cogendi debitorem, sed cum inferioris natura repugnat. Itaque ex coactione saltem paritas sequitur, ac proinde summitatis divisio. Multi adversus talem statum quasi bicipitem incommoda multa deferunt; sed ut supra quoque diximus, in civilibus nihil est quod omni ex parte incommodis careat; & jus non ex eo quod optimum huic aut illi videtur, sed ex voluntate ejus unde jus oritur metiendum est. Exemplum vetus refertur à Platone de legibus tertio. Cum enim Heraclidæ Argos, Messenam & Lacedæmonem condidissent, adstricti reges intra præscriptarum legum modum imperare, idque dum facerent obligati populi ipsi ipsorumque posteris regnum relinquere, nec ut quicquam adimeret pati. Inque id non suis tantum regibus populi ac populi sui reges, sed & * ipsi inter se reges, populi que inter se, & reges vicinis populis, & populi vicinis regibus fidem dederunt, auxilioque se futuros alii aliis polliciti sunt.

XVII. Multum tamen falluntur qui existimant, cum reges acta quædam sua nolunt rata esse nisi à Senatu aut alio cœtu aliquo probentur, partitionem fieri potestatis: nam quæ acta eum in modum rescinduntur, intelligi debent rescindi regis ipsius imperio, qui eo modo sibi cavere voluit, ne quid fallaciter impetratum, pro vera ipsius voluntate haberetur. quale erat Antiochi tertii regis rescriptum ad magistratus, ne sibi parerent, si quid legibus adversum justitiam; & Constantini, ne pupilli aut viduæ cogantur venire iudicii causa ad comitatum Imperatoris, * etiamsi Imperatoris rescriptum proferatur. Quare hæc res similis est testamenti, quibus adjectum est, ne posterius testamentum valeat: nam hæc quoque clausula esset, ut posterius testamentum non ex vera voluntate profectum præsumatur. Sed sicut hæc clausula, ita & illa regis jussu expresso ac speciali posterioris voluntatis significatione tolli potest.

*Boer. ad e.
I. de const.
in Decret.
Plu. Apoph.
L. unica.
C. quando
imperator.*

XIX. Sed neque Polybii hic utor auctoritate qui ad mixtum genus reipublicæ refert Romanam rempublicam, quæ illo tempore, si non actiones ipsas, sed jus agendi respicimus, mere fuit popularis: Nam & Senatus auctoritas, quam ad optimatum regimen refert, & consulum quos quasi reges fuisse vult, subdita erat populo. Idem de aliorum politica scribentium sententiis dictum volo, qui magis externam speciem & quotidianam administrationem, quam iustissimum summi imperii spectare congruens ducunt suo instituto.

XX. Magis ad rem pertinet quod Aristoteles scripsit, inter regnum plenum quod *παρασιλίαν* vocat, (eadem est * *παιτιλῆς μοναρχία*, Sophocli Antigone. Plutarcho * *αὐτοκρατοῦς βασιλεία καὶ ἀντιτύδου*, Straboni, *ἰεραία ἀντιτύλῆς*) & regnum Laconicum, qui merus est principatus, aliquot regni species esse interjectas. Ego exemplum huius rei dari arbitror posse in regibus Hebræis: nam hi quin in rebus

bus plerisque summo jure imperaverint, dubitari nefas arbitror. voluerat enim populus regem * quales habebant vicini : at orientis populi addicte admodum regnabantur. Æschylus Persis de rege Persarum sic loquentem facit Atoffam :

— ἄχ' ἐπ' αὐτῶν πάλῃ.

— non est civitati obnoxius.

Notum illud Maronis :

Regem non sic Ægyptus & ingens

*Lydia nec populi Parthorum, aut Medus Hydaspes
Observant.*

Lib. xxxvi. Apud Livium: Syri & Asiatici genera hominum servituti nata, à quo non discrepat illud Apollonii apud Philostratum: *Ασσυριοὶ καὶ Μῆδοι τὴν τοῦ βασιλέως ἀποσκευασίαν: Ἀσσυρίοι & Μῆδοι dominationem etiam adorant.* Aristotelis III Politicorum XIV: *οἱ ἄστυ τῶν Ἀσίων ὑποδύονται τὴν δυναστείαν ἀρχῆν, ἢ δὲ δουλεύουσιν αὐτοῖς.* Asiatici dominatum aequo animo ferunt. Et apud

Hist. iv. Tacitum Civilis Batavi illud ad Gallos: * *Servirent Syria Asiaque & suetus regibus oriens:* nam & in Germania, & in Gallia tum reges erant sed ut idem Tacitus notat, precario jure regnandi & auctoritate suadendi, non jubendi potestate. Supra quoque notavimus totum populum Hebræum fuisse sub rege: & Samuel jus regum describens satis ostendit adversus regis injurias nullam in populo relictam potestatem. quod recte colligunt veteres ex illo Psalmi: *Tibi soli peccavi ad quem locum Hieronymus: Quod rex erat, & * alium non tenebat.* E

Lib. 6. Ambrosius: *Rex erat, nullis ipse legibus tenebatur & quia liberi sunt reges, vinculis delictorum: Neque enim ullis ad poenam vocantur legibus, * tui imperii potestate, homini ergo non peccavit, cui non tenebatur obnoxius.* Idem legitur est apud Isidorum Pelusiotam epistola postremo editarum cccclxxxiii. Video consentire Hebræos, regi in eas leges quæ de officio regis scriptæ exstabant peccanti inflicta verbera: sed ea apud illos infamia carebant, & à rege in signum poenitentiae sponte sulciiebantur, ideoque non à licitore, sed ab eo quem legisset ipse cedere batur, & suo arbitrio verberibus statuebat modum: à poenis autem coactivis adeo liberi erant reges, ut etiam exalceationis lex, quippe cum ignominia conjuncta, in ipsis cessaret. Hebraei Barnachmon sententia exstat in dictis Rabbiorum, titulo de Iudicibus: *Nulla creatura judicat regem, sed Deus benedictus.* Hæc cum ita sint, tamen ali

Exod.
xxii. 8.
Deut. 1. 17.
Psalm.
lxxxii. 1.
II Chron.
xix. 6. 8.
I Ch. xxvi.
32. &
II Chron.
xix. 11.

quæ judicia arbitror regibus adempta, mansisse penes Syne'drium Lxx virum, quod divino imperio à Mose institutum ad Herodii tempora perpetua cooptatione duravit. Itaque & Moses & David iudices Deos vocant, & judicia vocantur judicia Dei: & iudices dicuntur non humana, sed divina vice judicare. imo aperte distinguuntur res Dei à rebus regis, ubi res Dei, monentibus doctissimis Hebræorum, judicia ex lege Dei exercenda intelligi debent. Non nego regem Iudæorum capitalia quædam judicia per se exercuisse qua in re ipsam regi decem tribuum Israëlitarum præfert Maimonides: quod & exempla non pauca, tum in sacris literis, tum in scriptis Hebræorum evincunt: sed quædam cognitionum genera regibus videntur non permilla, ut de tribu, de Pontifice, * de Propheta

Ejul

Etque rei argumentum est in Ieremiz Prophetæ historia, quem cum proceres ad mortem deposcerent, respondit Rex : *Ecce in potestate vestra est, nam contra vos rex nihil potest* : in hoc negotiorum genere scilicet. Imo & qui alla quavis de causa apud Syndrium reus factus esset, eum rex iudicio eximere non poterat. Ideo Hyrcanus iudicium de Herode (cum impedire non posset) arte elusit. In Macedonia à Carano orti, ut apud Arrianum Callisthenes ait, *ὅτι βία ἀλλὰ τῶν Μακεδόνων ἀρχόντες διετίλασαν; non vi, sed lege in Macedonas imperium ἀπέβησαν.* Curtius libro IV : *Macedones assueti regio imperio, sed in maiore libertatis umbra quam cetera gentes.* Nam & iudicia de civium capite non erant penes regem. Idem Curtius lib. VI : *De capitalibus rebus τῶν Μακεδόνων modo inquirebat exercitus: in pace erat vulgi: nihil potest. Et regem valebat, nisi prius valisset auctoritas.* Est & alterum mixturæ huius iudicium alio Curtii loco: *Macedones sciverunt gentis suæ more, ne rex nihil venaretur, sine electis principum amicorumve.* Tacitus de Gothonibus: *Aggreditur paulo jam additis quam cetera Germanorum gentes, nondum tantum supra libertatem.* Nam principatum ante descripsit auctoritate faciendi, non iubendi potestate: regnum autem plenum postea his verbis: *Vnus imperit, nullis iam exceptionibus, non precario regnandi jure.* Eustathius ad sextum Odissæ ubi Phæacum respublica describitur, ait esse *κυβερνῆσαι βασιλείας καὶ ἀριστοκρατίας, * mixtum aliquid ex regis & procerum potestatis.* Simile quid in Romanorum regum temporibus observo; nam tum omnia ferme negotia manu regia expediebantur. *Κοινὰς nobis, ut libitum, imperaverat,* inquit Tacitus. *Constat initio civitatis reges omnem potestatem habuisse,* inquit Pomponius, tamen quædam populo excepta etiam illo tempore vult Halicarnassensis. Quod si Romanis magis credimus, in causis quibusdam provocationem ad populum à regibus fuisse ex Ciceronis de Republica libris, ex pontificibus quoque libris & Fenestella annotavit Seneca: Mox Servius Tullius non tam jure quam auris popularibus ad regnum pervectus, plus etiam vim regni imminuit: quippe ut loquitur Tacitus, *sanctæ legum queis etiam reges obtemperarent.* Quominus mirandum quod Livius dicit, primorum consulum potestatem à regia hoc ferme uno ductisse quod annua esset. Similis etiam mixtura ex populari & optimatum potentia Romæ fuit tempore interregni, & primis Consulatum temporibus: nam in rebus quibusdam iisque majoribus, ira demum rarum erat quod populus iussisset, * si patres auctores fierent; quod postea, vi populi aucta, speciem tantum veterem retinuit, cum in incertum comitiorum eventum patres auctores fieri coeperant, ut Livius & Dionysius notant. Quin & serius aliquanto mixturæ mansit aliquid, quamdiu, ut idem loquitur Livius, imperium penes Patricios (id est Senaturn;) penes tribunos (id est plebem) auxilium erat, jus nempe vetandi, sive intercedendi. Sic & Iſocrates Atheniensium rempublicam Solonis temporibus vult fuisse *ἀριστοκρατίαν ἀριστοκρατία μὲν μὴν ἰσθμῶν* potestatem optimatum populari mixtam. His postis quæstiones quasdam quæ frequentem in hoc argumento usum habent examinemus.

Ierem.
xxv VIII.
5.
Iof. Am.
xiv. xvii.

Lib. VIII.

Epist. 100.

III Annal.

Lib. lib. vi.

X XI. Prima est, an summum imperium habere possit is qui in
E a quali

Iustia. lib.
xl. III.
Val. Max.
l. VII, c. I.

æquali fœdere tenetur. Inæquale fœdus hic intelligo, non quod inter viribus dispares initur, quomodo Thebana civitas Pelopidæ tempore fœdus cum Persarum rege habuit, & Romani olim cum Massiliensibus, deinde cum rege Massanissa: nec quod actum habet transeuntem, ut cum hostis qui sit ad amicitiam recipitur, dum impensas belli solvat, aut aliud quid præstet: sed quod ex ipsa vi pactionis manentem prælationem quandam alteri donat; hoc est ubi quis tenetur alterius imperium, ac majestatem conservare, ut in fœdere Ætolorum cum Romanis erat, id est, tum operam dare ut ejus imperium in tuto sit, tum ut dignitas, quæ majestatis nomine significatur, ei constet. Imperii reverentiam dixit Tacitus: & sic explicat:

Lib. IV.

Sede sinibusque in sua ripa, mente animoque nobiscum agunt. Florus: illi quoque reliqui, qui immunus imperis erant, sentiebant tamen magnitudinem & victorem gentium populum Romanum reverebantur. ad quod genus referenda sunt jura quædam eorum quæ nunc vocantur protectionis, advocatiz, mundiburgii: Item jus urbium matricum in colonias apud Græcos: Nam ut Thucydides ait, coloniz cum urbibus matricibus pari erant jure libertatis, sed debebant *μῆτι τῶν μητροπόλεων*, & exhibere *τὴν γίψα τὴν νομίζοντα*, reverentiam scilicet & honoris signa quædam.

Lib. I.

Livius de veteri fœdere inter Romanos qui Albæ jus omne acceperant, & Latinos Alba oriundos: *In eo fœdere superior Romana res erat.* Recte Andronicus Rhodius post Aristotelem amicitiz inter dispares hoc ait proprium ut potentiori plus honoris, inferiori plus auxilii deferatur. Scimus quid ad hanc quæstionem Proculus responderit, scilicet liberum esse populum qui nullius alterius potestati subiectus sit, etiamsi in fœdere comprehensum sit, ut is populus comiter alterius populi majestatem conservaret. Si ergo populus tali fœdere obligatus liber manet, si alterius potestati subiectus non est, sequitur, ut summum imperium retineat. Atque idem de rege pronuntiandum est. Est enim populiliberi & regis qui vere rex sit, eadem ratio. Addit Proculus, illud adjici in fœdere, ut intelligatur alterum populum superiorem esse, non ut intelligatur alterum non esse liberum. Superiorem hinc intelligere debemus non potestate (jam enim dixerat talem populum alterius potestati subiectum non esse) sed auctoritate, & dignitate: quod verba sequentia apta admodum similitudine explicant: *Quemadmodum, inquit, clientes nostros intelligimus liberos esse, etiamsi neque auctoritate, neque dignitate, neque jure omni nobis pares sunt: sic & eos qui majestatem nostram comiter conservare debent, liberos esse intelligendum est.* Clientes in fide sunt patronorum; * sic populi fœdere inferiores in fide populi, qui dignitate est superior. Sunt

Lib. I.
Nic. IX. 18.

L. non dubito, D. de cap.

ἐν ὑποτάξει, & ὑποταξίαις, sub patrocínio, non sub ditíone, ut Sylla apud Appianum loquitur; in parte, non in ditíone ut Livius: & Cicero

Ap. Mithr.

in parte, non in ditíone ut Livius: & Cicero

Lib. XXXI.

Officiorum secundo sanctiora illa Romanorum tempora describens, patrocínium sociorum ait penes eos fuisse, non imperium, qui

Liv. l. XXVI.

cum satis convenit dictum illud Scipionis Africani Majoris: *Populum Romanum beneficio quam metu obligare homines malle, exterisque gentes fide ac societate junctas habere, quam tristi subiectas servitior; & quæ Strabo commemorat de Lacedæmoniis post Romanorum in Græciam adven-*

ἐπιεικῶς ἐλάττωσαι, πλὴν τῶν φιλικῶν λειτουργιῶν ἄλλο σκευαλῶν τις ἕδω;
amiciterque, inquit, liberi nihil conferentes, præter operas sociales. Sicut pa-
 trocinium privarum non tollit libertatem personalem, ita patroci-
 nium publicum non tollit libertatem civilem, quæ sine summo impe-
 ro intelligi nequit. Ideo apud Livium opponi videas, in fide esse &
 in ditione: Et Syllæo Arabum regi minatus est Augustus, teste Iosepho,
 ni injuriis in vicinis abstineret, curaturum se, ut ex amico sub-
 jectus fieret; cujus conditionis erant reges Armeniæ, quos in ditione
 Romana fuisse ad Vologesen scribebat Pætus, & proinde sono ma-
 gis nominis quam re ipsa reges: quales Cypri aliique reges olim sub
 regibus Persis, *ὑποσθητες* subditi ut Diodorus loquitur. Obstare his
 quæ diximus videtur, quod addit Proculus: *Et sunt apud nos rei ex ci-
 vitatibus fœderatis, & in eos animatos animadvertisimus.* Sed ut hæc res in-
 telligatur, sciendum est quatuor incidere posse controversiarum ge-
 nera. Primum, si subditi populi aut regis qui in fide est alterius, di-
 cantur fecisse contra fœdus: deinde, si ipsi populi aut reges accusen-
 tur: tertio, si socii qui in ejusdem populi aut regis fide sunt, inter se
 litigent: quarto, si subditi conquerantur de injuriis eorum quorum
 sunt in ditione. Prima specie si peccatum appareat, tenetur rex aut
 populus, cum qui nocuit aut punire, aut ei cui nocitum est dedere:
 quod non tantum inter inæquales, sed & inter æqualiter fœderatos
 locum habet, imo etiam inter eos qui nullo fœdere tenentur, ut o-
 stendemas alibi. Teneatur etiam dare operam ut damna refarciantur;
 quod officium Romæ erat recuperatorû. Gallus Ælius apud Festum:
*Reciperatio cum inter est populum & reges nationesque ac civitates peregrinas
 lex invenis, quomodo per reciperatorem reddantur res, reciperenturque, res
 privatas inter se prosequantur.* At sociorum alter in socii subditum
 jus prehensionis aut punitionis directe non habet. Itaque Detius Man-
 gius Campanus ab Annibale victus & Cyrenas delatus, atque inde
 deportatus Alexandriam, docuit contra jus fœderis victum se ab
 Annibale esse: atque ita vinculis liberatus est. Secunda specie jus ha-
 bet socius cogendi socium, ut stet fœderis legibus, atque etiam pu-
 niendi, ni steterit. Sed hoc quoque inæquali fœderi proprium non
 est. Idem enim locum habet in fœdere æquali. Nam ut quis ultio-
 nem sumat ab eo qui peccavit, satis est, ut ipse ei qui peccavit subdi-
 tus non sit; quod alibi à nobis tractabitur. Quare etiam inter reges
 aut populos non fœderatos idem usu venit. Tertia specie sicut in fœ-
 dere æquali solent controversiæ deferri ad * conventum sociorum,
 quos scilicet res non tangit, ut Græcos, Latinos veteres, & Germa-
 nos olim fecisse legimus, aut alioqui ad arbitros, aut etiam ad prin-
 cipem fœderis tanquam communem arbitrum: ita in fœdere inæ-
 quali plerumque convenire solet, ut controversiæ disceptentur apud
 eum qui superior est in fœdere. Quare ne hoc quidem ostendit im-
 perii potestatem. Nam & reges apud judices à se constitutos judicio
 contendere solent. In postrema specie jus cognoscendi nullum est
 sociis. Ideo cum Herodes quædam adversus liberos ad Augustum
 sua sponte deferret, dixerunt illi: *Poteras de nobis supplicium sumere* Ios. l. xvi.
 in iure, *tuis qua pater, tum qua rex.* * Et Scipio cum Romæ à Cartha- c. 7. 8.
 ginien-

Lib. xvi.

Liv. lib. xxiii.

Val. Max.
l. 3. v. c. 1.
Polit. 111.
9.

ginienſium quibuſdam Annibal accuſaretur, dixit non oportere ſi Patres Conſcriptos reipublicæ Carthaginienſium interponere. Hoc eſt in quo Ariſtoteles ait ſocietatem à civitate diſſerre, quod ſocii curæ ſit ne injuria in ipſos committatur, non verò ne ſociæ civitatis cives inter ſe injurias committant. Solet & aliud objici, quod in hiſtoriis ei qui ſœdere ſuperior eſt imperandi, & ei qui inferior eſt parendi vox interdum tribuitur. Sed nec hoc movere nos debet aut enim agitur de rebus ad commune bonum ſocietatis pertinentibus, aut de utilitate privata ejus qui ſuperior eſt in ſœdere. In rebus communibus, extra tempus conventus, etiam ubi ſœdus æquale eſt ſolet is qui lectus eſt princeps ſœderis (דניאל דניאל Daniel. xi, 22.) ſociis imperare, ut Agamemnon regibus Græcis, Lacedæmonii Græci poſtea, deinde Athenienſes. In oratione Corinthiorum apud Thucydidem legimus: *καὶ τὰς ἡγεμονίας τὰ ἴδια ἐξ ἑῶν ἰμενοῦσας τὰ κοινὰ προσημαίνοντες*. Decet eos qui ſœderis principes ſunt, circa ſuas quidem utilitates nihil præcipuum ſumere, at in communibus rebus curandis eminere ſupra ceteros. Iſocrates veteres Athenienſes ductum exercuiſſe ait, *ὅλων ἑπιτηνῶν ἴδια δ' ἐκάστου ἐλάττωσιν ἰσῶς ὄντας*: curam gerentes pro ſociis omnibus, ſed ita ut iis libertatem integram relinquerent: Et alibi: *επαρτηγῶν ἰσομῆτος δὲν, ἀλλὰ μὴ τυραννῶν, ἵνα ut imperium habere belli, non dominari ſe debere conſentent*: Item, *συμμετοχικῶς, ἀλλ' ὡς διαβολικῶς βυλαδομῆτος ἀπὲρ ἀυτῶν*, ſocialiter non heriliter res eorum curantes. Hoc ipſum Latini imperare, Græci moderari *μακρῶς* dicunt. Athenienſes delato ſibi ductu belli in Perſas, *ἐπέτασαν*, inquit Thucydides, *ὅς τε ἰδοὺ παρίχθην τὸ πῶλλον χρημῶν τε πρὸς τὸ βάρβαρον καὶ ἅς τῶν. ὀρδινάρουν* (ſic qui Roma in Græciam mittebantur, dicebantur mitti * ad ordinandum ſtatum liberarum civitatum) *quæ ut res pecunias in barbarum, quæ naves conferrent*. Hoc enim ſi facit qui princeps tantum eſt in ſœdere, non mirum eſt ſi in ſœdere inæquali idem faciat is qui ſuperior eſt ſœdere. Imperium ergo hoc ſenſu, id eſt *ἡγεμονία*, libertatem aliorum non tollit. Rhodii in oratione apud Senatum Romanum quæ apud Livium exſtat: *Græci domesticis quondam viribus etiam imperium amplectebantur: nunc imperium ubi eſt, ibi ut ſis perpetuum optans: libertatem veſtris ſueri armis ſatis habent, quoniam ſuis non poſſunt*. Sic poſt Cadmeam à Thebanis receptam narrat Diodorus multas civitates Græcas conveniſſe *πάντας ὑπαίχθην αὐτονομίας, ἡγεμονίας χρημῶν ἀθῆναισιν*, omnes ut libera eſſent, ſed Athenienſium ductu uſeruntur. De iſtis Athenienſibus Philippi Macedonis tempore Dion Pruſanenſis: *ὅτι τὸ ἡγεμονίας ἀφῆκεν χερῶν, τὸ δ' ἐλάττωσιν μόνος λοιπὸν ἀντιέχοντι*: quo tempore ductu belli omiſſo libertatem ſolam retinebant. Sic Cæſar quos ſub imperio Sueavorum fuiſſe dicit, eodem mox ſocios nominat. In iis vero rebus, quæ ad propriam utilitatem ſpectant, ſuperioris poſtulata ſolent imperia dici, non ex jure, ſed ex effectus ſimilitudine, ſicut regum preces imperia sæpe eſſe dicuntur, & ægroti imperare medicis. Livius lib. xlii, *Ante hunc conſulem (C. Poſthumium) nemo unquam ſociis in ulla re oneri aut ſumptui fuiſt: ideo magiſtratus mulis, tabernaculis, & omni alio inſtrumento militari ornabantur, ne quid tale imperarent ſociis*. Interim verum eſt accidere plerumque, ut qui ſuperior eſt in ſœdere, ſi ſis potentia multum antecellat, paulatim imperium proprie dictum

Li. xxxvii.

Lib. xv.

nam usurpet: præsertim si fœdus perpetuum sit, & cum jure præ-
 stitutum inducendi in oppida, sicut Athenienses fecerunt, cum à sociis
 se provocari passii sunt; quod nunquam fecerunt Lacedæmonii.
 In his temporibus Isocrates Atheniensium imperium in socios re-
 rum comparat. Sic Latini querebantur * sub umbra fœderis Romani
 servitatem se pati. Sic Ætoli vanam speciem & inane nomen liberta-
 tis Achæi postea, fœdus specie jam esse precariam servitutem. Sic apud
 Tacitum Civilis Baravus de iisdem Romanis conqueritur; neque
 societatem, ut olim, sed tantquam mancipia haberi: & alibi, *Miseram
 servitutem falso pacem vocari.* Eumenes quoque apud Livium Rhodio-
 num socios ait, verbo esse socios, revera subjectos imperio & obno-
 xios: Magnetes quoque in speciem liberam Demetriadem, * reve-
 nientia ad nuntium Romanorum fieri. Sic Thessalos in speciem fuisse
 liberos, sed revera sub imperio Macedonum notat Polybius. Hæc
 cum sunt, & ita fiunt ut patientia in jus transeat, qua de re alibi erit
 disputandi locus, tunc aut qui socii fuerant sunt subditi, aut certe
 partitio fit summi imperii, qualem accidere posse supra diximus.

XXII. * Qui vero certum quid pensant aut ad redimendas in-
 jurias, aut ad tutelam comparandam, *ἑθνεμαχοὶ φύρου ὑποταλαίς*, ut est
 exod Thacydidem: quales * Hebræorum reges, & vicinarum gen-
 tium post Antonii tempora, *ἐπὶ φύρου πτωχότητος*, ut Appianus loqui-
 tur, quo minus summum imperium habere possint, nullam dubitan-
 di causam video, quanquam infirmitatis confessio de dignitate ali-
 quid desibat.

XXIII. Difficilior multis videtur quæstio de nexu feudali, sed
 quæ ex antedictis facile solvi potest. Nam in hoc contractu qui pro-
 prius est Germanicarum gentium, neque usquam invenitur nisi ubi
 Germani sedes posuerunt, duo sunt consideranda, obligatio perso-
 nalis, & jus in rem. Obligatio personalis eadem est, sive quis ipsum
 jus imperandi, sive aliud quidvis etiam alibi situm feudi jure possi-
 deat. Talis autem obligatio sicut privato non erat demtura jus li-
 bertatis personalis, ita nec regi aut populo jus demit summi imperii,
 quæ libertas est civilis. quod apertissime conspici datur in feudis li-
 bertis quæ Franca vocant, quæ nullo jure in rem, in sola personali ob-
 ligatione consistunt. Hæc enim nihil sunt aliud quam species fœderis
 æqualis de quo egimus, quo alter alteri operam pollicetur, alter
 alteri præsidium & tutelam. Pone etiam adversus omnes promissam
 operam, * quod nunc feudum ligium vocant, (nam ea vox latius
 patet) nihil id de jure summi imperii in subditos detrahit: ut jam
 taceam semper inesse conditionem tacitam, dum justum sit bellum,
 de qua agendum erit alibi. Jus vero in rem quod attinet, id quidem
 tale est, ut ipsam imperandi jus, si feudi jure teneatur, aut familia
 extincta, aut etiam ob certa crimina amitti possit. Sed interim
 summum esse non desinit: aliud enim est res, ut sæpe diximus, a-
 liud rem habendi modus. Et tali jure multos vidgo reges à Roma-
 ni constitutos, ita scilicet ut deficiente regia familia imperium ad
 ipsos rediret, quod de Paphlagonia aliisque nonnullis Straboni no-
 tum.

Hal. l. vi.
 Liv. lib.
 xxxiv.
 Hist. iv.

Lib. xxxiv.
 &
 Li. xxxvi.

Lib. i.

Lib. xli.

XXIV. Distinguendum quoque non minus in imperio quam in dominio, jus ab usu juris, sive actus primus ab actu secundo. Nam sicut rex infans jus habet, sed imperium exercere non potest; sic furiosus, & captivus, & qui in alieno territorio ita vivit, ut actus circa imperium alibi situm liberæ ei non permittantur: omnibus enim his casibus curatores sive prodici dandi sunt. Itaque * Demetrius cum in potestate Seleuci non satis libere viveret, vetuit aut fregit aut literis suis credi, sed omnia quasi se mortuo administrare voluit.

Annotata ad Caput III.

- §. I.** **R** *Ex Theodorico]* Eundem vide in Edicto cap. x, & cxxiv.
§. II. *Momentanee]* Servius ad XI Æneidos: *Injicere manum Paro. Traxerunt debitum sibi. Ex sermone usus est juris. nam manus injicitur, quoties nulla iudicis auctoritate, rem nobis debitam vindicamus.*
Ex veteri jure Attico] Solonis* verba: *εἰ μὴ τις μισθ' ἠμέτερον ὑπέσκηται ποταμὸν ἀργυρίου κλίπῃσι, ἢ παρωλύῃ σῶσις τὸν ἰδέειν εἶναι. εἰ δὲ τις νεκρὸς ὢ, καὶ κλίπῃσι, τῦτον ἰδέειν καὶ ἀποκτείναι.* Si quis de die quod plus quinquaginta drachmis valeat, furetur, eum jus sit ad undecim viros deduci, quod si quis nocturno minimum quid furetur, eum liceat vel occidere. Adde quæ II libro infradictentur cap. XII.
§. III. *Satis apparet]* Adde Concilii Aurelianensis canonem citatum Gratiano c. ult. causa XIII, qu. II.
Nobis potius quam alii consulere] Cassiodorus de Amicitia: *Sane nullus aliquo precepto vel aliqua ratione tenetur salutem animæ proximi perditionem animæ suæ, aut corporis ejus liberationem, citra spem perpetuæ salutis, propter corporis interitum procurare.*
Ob nimium calorem] Ambrosius libro x in Lucam: *O Domine, cur non emere jubes gladium, qui ferire me prohibes? cur haberi precipis quem vetas promitti nisi forte ut sit parata defensio, non ultio necessaria.*
§. IV. *Habere in consuburnio]* Imo inter cives erant quædam matrimonia non justa, non justii liberi. Paul. Sent. lib. II. tit. XIX. L. Si uxori D. ad L. Juliam de Adulteriis, sic & libertas quædam non justa. Seneca de vita beata, c. XXIV. Suetonius Octavio, c. XL.
Illud Augustini] lib. XXI, c. LXXIV contra Faustum. citat Gratianus c. quid culpatur, causa XXII, quæst. I. Apud Hebræos bellum omne quod speciali Dei jussu suscipitur vocatur מלחמה רצונית bellum potestatum.
§. V. *Res auferrî obfistentibus]* Iurisconsultis in hanc rem productis possunt addi Franc. Arret. conf. XIV. n. 7. Gail. I de Pac. publica, c. XI, numer. 20. Cardinalis Tuschus pract. quæst. LV. litera B. verbo Bellum. num. 10. Gæddæus conf. Marp. xxviii, num. 202, & sequentibus.
Inferiores potestates belli gerendi habeant potestatem] vide legem FredERICI Imperatoris apud Conradum Abbatem Urspergensem.
§. VI. *Magistratibus]* Possent etiam verti *Vestigalibus.* quomodo accepit Thucydides Scholiastes. Est enim vox anceps.
Jus legum condendarum & tollendarum, jus decernendi de bello ac pace]

*Servius ad I Æneid. Omni ditione. Rectius omni quam omnis : ut significos
 omni potestate, pace, legibus, bello.*

Et successorum] Cacheranus Decif. Pedem. cxxxix. num. 6.

Sed quid jure fieri posses] Gail. de Arrestis cap. vi, 22, & seqq.

§. VII.
 §. VIII.

*At illa cum his mittenda sunt] Cicero lib. III de legibus: Est iniqua
 in omni re accusanda, prætermittis bonis malorum enumeratio, visi: ramque se-
 luum. MOX. Sed bonum quod est questum in ea, sine isto malo non habere-*

*sed ex voluntate ejus metiendum est] A Carolo Quinto Imperatore
 eodem tempore Augusta civitas petiit, ne senatui urbis suæ placita
 valerent, nisi assensissent curiarum magistri: Norimberga plane
 contrarium.*

*Populo Romano se subjecerunt] ut Falisci apud Liv. lib. v. Samnites
 lib. VIII. Sic Epidamnii à Corcyræis deserti Corinthiis se de-
 diderunt, ut protegerentur adversus Taulantios & exules. Thu-
 cid. lib. I.*

Romanorum ditioni] & Venetorum. Bembus lib. vi.

*Sub imperio plane regio satis feliciter vixerunt] Seneca de Beneficiis li-
 bro II, c. xx, de Bruto locutus: Mihi, cum vir magnus fueris in aliis, in
 hac re videtur vehemens errasse, nec ex institusione Stoica se gessisse: quæ
 regis nomen excussit, cum optatum civitatis status sub rege justo sis, aut ibi
 speratis libertatem futuram, ubi tam magnum premium erat & imperandi &
 servituti: aut excussit civitatem in priorem formam posse revocari, amif-
 sis præteritis moribus: futuramque ibi equalitatem civilis juris, & statuas suo
 loco leges, ubi viderat tot millia hominum pugnantia, non an servirent, sed
 utri. vide & Bizarrum historia Genuensi lib. xiv, p. 329.*

*Urbes sub Eumene] Sic multos ex liberis Græciæ civitatibus in Sa-
 lamina Cypri, quod Euagoræ regnum erat, venisse narrat Isocrates.*

*Et videtur nisi sub libero unius imperio salvus esse non posse. Dion apud
 Philostratum v, cap. xi, διὰ τὸ δὲ μὴ χειροποιεῖν ἢ δὴ Ταμίους αὐτῶν αἰ τρεῖς
 αἰώνων ἡμεῶν χαλεπὴν ἰσχυράν τε τὴν μίση βολῶν. Metuo nō Romani longis
 dominationibus edomiti nullam jam ferro possent mutationem.*

*Populi quidam alios sub se populos habens] Sic Salamin insula Athe-
 nicum juris jam inde à Philæo & Euryface Ajacis filiiis ut Plutar-
 chus Solone nos docet. Hanc Salaminem Atheniensibus ademittit Au-
 gustus, ut postea Cephaleniam Adrianus, teste Xiphilino. Atarneus
 ab antiquo Chiorum teste Herodoto lib. I. & Samii multa in con-
 tinente oppida tenuere, ut Strabo docet lib. xiv. Anaetorium par-
 tim ad Corinthios, partim ad Corcyrenses pertinebat, ut Thucy-
 dides scribit libro I. In pace cum Ætolis apud Livium: Oeneada cum
 ubi agroque, Acarnanum sunt o. Sex oppida Halicarnasso attributa per
 Alexandrum Magnum, memorat Plinius Historiæ Naturalis lib. v,
 c. 29. Idem libro xxxiii, c. iv. Lindum insulam esse ait Rhodio-
 rum: tantundem de Cauno habes libro xxxv. Testatur idem Cice-
 ro epistola ad fratrem, Rhodiis iisdem, quod Romanos contra An-
 tiochum javissent, complures urbes dono datas ait Eutropius libro
 III, nempe Carum & Lyciorum, quæ rursus eis ablata à Senatu.
 Vnumque est in Excerptis Polybii.*

Inachidarum] Hi sunt Ἰνᾶχιδες. Deut. II, 10, ex qua origine & Ἰνᾶχιδες ἡ θεὰ τοῦ ἱεροῦ Thebis Cadmus dicavit. Græci eam Palladæ dixere. Dicuntur Æschylo Inachidæ fuisse Pelasgi, id est extorres à Syro Ἰνᾶ. Etiam qui Lacedæmonem primi tenuere Pelasgi erant, unde Abrahamo se cognatos dicebant Lacedæmonii in historia Macæcabaica. Sicut autem Argivi reges plenissima usi potestate exemplum orientis, unde venerant, sic & reges Thebani è Rhœnicibus. Apparet id ex Creontis verbis apud Sophoclem & fecialis Thebani Supplicibus Euripidis.

Cetera par civibus] Thesei filius Demophon in Heraclidis Euripidis:

ὃ δὲ πρῶτον ἄντι βαρβαρίων, ἀλλ' ἢ δικαίᾳ δρῶ, δικαίᾳ κρίσιν.

Nec enim potestas barbarum in morem mihi, Sed iusta refero obsequia, dum iuste impero.

Cornelio Nepoti] verba ipsius aut quisquis is est qui vitas illustres scripsit in Agesilao : *Vt duos haberent reges nomine magis quam imperio.* Alibi : *Lacedæmoniorum autem Agesilaus nomine, non potestate fuit rex, sicut ceteri Spartani.*

Quasi temporarii regni] Livius Salinator in Censura omnes tribus excepta una ærarias fecit, ac sic ostendit jus sibi esse in populum omnem.

Valentinianus] Verba ejus sic refert Theodoretus IV, c. v: ὑμεῖς ποτὲ ἦν ἢ στρατιῶται βασιλείας μὴ ὄντες ἐμοὶ ὄντες ἢ βασιλείας τῆς ἡμετέρας. ἐπεὶ δὲ πάλιν ἰδὲ ἐπέμψεν ἡμῶν, ἐμὸν λοιπὸν ἔχοντες ὑμᾶς, τὸ ἄξιον ἡμῶν ἀποστρέψατε ἀπὸ ἡμῶν. *Vestrum fuit milites, cum Imperator nullus esset, mihi tradere imperii hujus habenas. Eas ex quo adeptus sum, de cetero non vestrum sed meum dispicere quid reipublica expediat.*

Deum de principibus judicare] Xiphilinus: ἄξιον γὰρ τοῖς ἀντιμέχουσιν ὁ θεὸς κρίνειν δέον. *De summo principatu Deus solus potest judicare.* Vitigiu rex apud Cassiodorum: *Causa regia potestatis supernis est applicanda judiciis, quandoquidem illa de caelo petita est, & soli caelo debet innocentiam.* Apud eundem Cassiodorum rex: *Alii subditi non possunt, quia iudices non habemus.*

Sine Dei cura speciali] Homerus :

Τίμῃ δ' ἐκ Διὸς ἐστίν.

Ab Iove summus honos.

Diodorus Siculus lib. I. de Ægyptiis : ἀμα μὲρ σὺν ἁνδρῶν δαμονίᾳ τῶν θεῶν ἡ τομῆς τοῦ ἀνθρώπου τῆς ἀρχῆς ἢ ἢ ὅλων ἕνεστις. *Existimans enim non sine divina quadam providentia pervenisse reges ad summam de omnibus potestatem.* Augustinus lib. v, de Civitate Dei : *Qui Vespasiano vel patri vel filio, suavisissimis imperatoribus, ipse & Domitiano crudelissimo, & ne per singulos ira necesse sit, qui Constantino, ipse apostata Juliano. nempe majestatem dedit, quod præcesserat. Vitigiu apud Cassiodorum: Omnis proventus, maxime regius, ad divinitatis munera referendus est. Titi Imperatoris erat dictum : potestatis faso dari.*

f. x.

Carthaginensium regem dixit Solinus] Sic qui vitam scripsit Annibalidis : *Vt enim Roma consules, sic Carthagine quotannis annui bini reges creabantur.*

Hercules] Idem Hercules Dryopes, qui juxta Parnassum habitabant, à se victos donavit Apollini. Servius ad IV Æneidos: Hercules adversus Lapithas belli socium sibi sumpsit Ægimus Doricium rex, parte regni in mercedem societatis data. Cychreus Salaminis rex prole carens regnum testamento reliquit Teucro. Peleus ab Eurylione Phthiæ rege tertiam regni partem accepit in dotem quæ habet Apollodorus. Apud Livium est lib. I: *Proca Numitori regnum legas.*

Melampodi] Vide Servium ad Sextam Eclogam, sic apud Horum lobates Bellerophonti dat filiam:

Δῶκε δ' οἱ πρῆς βασιλίδ' ἡμῶν Πείσης.

quod Servius sic interpretatur ad Virgilium: *filiam suam ei contra partem regni in matrimonium dedit.* Phœnix de Peleo:

πολλὸν δὲ μοι ἔπεισε λαόν.

Ναῖον δ' ἐχαλέω φθίης δολόποσιν ἀνάσσειν.

Populos dedit hic mihi multos,

Vt fines Phthia, Dolopum quæ rigna, tenerem.

Lanassa nubens Pyrrho Epirotarum regi in dotem ei attulit Corcyram urbem ab Agathocle patre suo bello captam. Plutarchus Pyrrho.

Alexandri successores] Ammianus de Perside, non exacte tamen ad historiarum fidem: *Ex testamento nationem agrorum in successoris unius jura translata.* libro XXII.

Asialus Rex] Valerius Maximus: *Asialus testamenti aequitate gratum Asiæ populo Romano legavit.* Sertorius ea de re apud Plutarchum: *πρὸ δικαιώσιν τετραπρωκίαν κακτηρίων ἐπεχέων, Cum populus Romanus optimo jure eam terram teneret.*

Nicomedes] vide Appianum Mithridatico & civili primo.

Cyrenaisca] In qua urbes Berenice, Ptolemais, Cyrene. Eutropius vi.

Appionis] Appianus Mithridatico: *Κυρήνων αὐτῶν Ἀππιῶν βασιλίδος Ἐλαγελῶν Ἰθους γένος ἐστὶν ἐὶς Ἀγθάρκους ἀπίλων.* Cyrenas testamento reliquit Appion noster à Lagidarum genere. Ammianus lib. XXII: *Aridam Libyam supremo Appionis regis consecuti sumus arbitrio: Cyrenas cum residuis civitatibus Libya Pentapoleos Ptolemai liberalitate suscepimus.* rex enim Cyrenarum & Appio & Ptolemæus dicebatur. vide brevium Livii lib. LXX. ipse hic Appio Cyrenarum hoc regnum patris testamento acceperat, auctore Iustino lib. XXXIX. Alterius Appionis cujus Ammianus meminit, qui aridam Libyam populo Romano reliquerit, mentio in chronico Eusebiano ad annum clo lo cccc lxx. Adde quod in ædificiis narrat Procopius Arsacis regis testamento ita divisam Armeniam, ut major pars Arsaci, minor Tigrani cederet. Ex Iosepho discimus Herodem, Augusto ei concedente regnum cui è liberis vellet relinqueret, testamentum aliquoties mutasse, Antiquæ historiarum lib. xv, & xvi. Mos hic etiam Gotthis & Vandalis in iis quæ armorum jure tenebant. Gizerichus Vandalus de Hispania testamentum fecit. Procopius Vandalicorum I. Theudericus Lilybæum in Sicilia dotem dat sorori Amalesfridæ, Procopius ibidem: Sed & aliis gentibus. Aquitaniam bello quæsitam Pipinus inter liberos divisit:

viii: Fredegarius sine Chronici, de Burgundia testamento relicta vide Aymonum III, 68, & 75. Fessæ rex Fessam secundo filio lega. Leo Afer libro III, quem & de Bugia vide libro quinto, Sultanus Aladinus Osmani plurimas legavit, civitates. Leunclavius Turcicæ historiz libro II, Germeani filius rex cum filia sua, Bajazeti nuptura, dedit Phrygiæ urbes. Idem Leunclavius libro v, Regnum Turcorum in Cappadocia Musal in liberos distribuit. Nicetas libro III, Vrbes ad Pontum Euxinum à Chuscino Bega Murati traditæ. Leunclavius libro I, Bajazetes Stephano urbes dedit Serviz in honorem uxoris suæ quæ Stephani soror, idem lib. VI, Mahumetes Sultanus Murati testamento regnum reliquit. Idem libro XII, Iacupes Begus Germeanoglius ditionis suæ hæredem fecit Muratem Sultanum, idem libro XIV, Mahumetes Turca filiis duobus Amurati Europæ, Mustafæ Asiæ imperium relinquere cogitarat: est id apud Chalcocondylam lib. IV, Basilius Porphyrogennetus Imperator à Davide Curopalate hæres institutus ejus regionis quam David ille in Iberia tenuerat. Narrat Zonaras. Venio ad Christianos in oriente victores. Thessaliam Michael Despota inter liberos divisit. Habet id Gregoras lib. IV, Ætoliz Princeps Venetis Athenas reliquit, Bzotiam Antonio vendidit: Chalcocondylas libro IV, Messena, Ithome, & Arcadiæ maritima ab Arcadiæ principe filiz data in dotem cum ea Thomæ Imperatoris Græci filio nuberet, idem libro v, Acarnania inter nothos Caroli principis testamento ipsius divisa, partes de Ætolia cognatis datæ, narrante eo quem dixi Chalcocondyla, sic & regna Hierosolymorum & Cypri partim testamentis legata, partim transcripta contractibus, vide de Cypro Bembum Italicorum VII, & Parutam libro primo. Genuatibus in Sardinia Castrum oppidum donatum, alia Calaritanæ ditionis, donata. Bezarus de Bello Pisano libro II, Robertus filio minori Baimundo dedit Dyrrachium & Aulonem. Anna Comnena lib. v, Alfonso Arragonius Neapoleos regnum ut armis partum, Ferdinando notho suo reliquit. In eodem regno urbes quasdam Ferdinandus legavit nepoti. Mariana libro XXX.

Non esse præsumendum eam fuisse populi voluntatem ut alienatio imperii sui regi permitteretur] Imperium non debere relinqui ut agros & servos dicit Vopiscus Tacito. Salvianus: *Non poterat populos quos regebat per testamentum egenis tradere.* §. XIII.

Id commendationis magis vim apud populum habebat] vide Capitulum XII conventus ad Carissacum sub Carolo Calvo. Huc refer testamentum Pelagii quo Hispaniam reliquit Alfonso & Osmisindæ, & de Dania quædam apud Saxonem. Neque mirum igitur, quædam testamenta improbante populo fuisse irrita, ut Alfonso Arragonii. Vide Marianam libro x. Et Alfonso Legionensis, cum is filias filio prætulisset. Idem Mariana libro XII.

Vi principibus Aragonum commendares] Vide rem similem apud Casiodorum lib. VIII, epist. VIII, & sequentibus, ira pacta successionis mutuz inter Sanctium & Iacobum Arragonenses à proceribus firmata. Mariana libro XII, & Henrici Navarræ regis qua Iohannem

Iohannem instituit heredem. idem Mariana libro XIII. & Isabellæ reginæ Castellæ. idem libro XXVIII.

§. XIV.

Marchionatus & Comitatus facilius quam regna vendi] Vide de Urgetii principatu Marianam lib. XII, cap. 16.

§. XV.

In regni tutela] Vide Cothmannum Tomo I, Conf. XLI, num. II. *Consensus populi*] Vide Marianam in Alfonso V Legionis rege. At testamentum regis Iohannis de tutela & administratione regni à proceribus improbatum. Mariana libro XVII.

Publice tutores constitutos] Et à proceribus Macedonum Alexandri Magni posthumo. Iustinus lib. XIII.

Quos pater aut propinqui elegerint] Ptolemæus rex Ægypti tutorem filio suo reliquit populum Romanum. Valerius Maximus libro VI, cap. VI, I.

Ut rex Ægypti post Iosephi tempus] & Indorum reges, memorante Diodoro lib. II.

§. XVI.

Promittat aliqua subditis aut Deo] Trajanus caput suum, dextram suam, si scienter sefellisset, deorum iræ consecrabat. Plinius Panegyrico. Adrianus Imperator iuravit nunquam se senatorem nisi ex senatus sententia puniturum. Anastasius Imperator iuravit servaturum se decreta Chalcedonensis Concilii. Meminere Zonaras, Cedrenus, alii. Seniores Imperatores Græci Ecclesiæ iurabant. Vide eundem Zonaram Michaele Raugabe & alibi. Vide & in Gotthis regibus exemplum apud Cassiodorum x, 16, 17.

Mutare illi nefas erat] Iosephus in historia Vasthæ, ἀσπλαγχνῆ τῆ βίας τῆ ἀπὸ νόμου ἐκκιδναῖ. *Cum Vasthæ concubinari lege intercedente non poterat.* Tales leges vocabantur leges regni, ut notat Iacchiades ad Danielelem, II, 13, de legibus regnorum in Hispania vide Marianam libro XX.

Historia exstat] Tamen idem de Lethe castello legem à rege mutatam refert, sed non probat.

Mortuorum accusabatur memoria] ἀταφα ἡ οἱ νόμοι τὰ σπέρματα τῶν τε ἐπιφανῶν ὑπερβλήζουσι, *leges tyrannorum corpora inssepulta extra fines proijci jubent.* Appianus civilium tertio. Andronicus Imperator patrem suum Michaelem, quod fidem Latinam sequi cœpisset, mortuum sepultura privavit. Gregoras lib. VI.

Hebræorum regum] vide Iosephum de Ioramis duobus, altero Hierosolymorum, altero Israelis rege, lib. VIII, cap. XII, & v. item de Ioaso Hierosolymorum rege.

Plutarcho] verba sunt: ἐνώθησαν οἱ βασιλεῖς ἐν προσπαρῶν χωρῆ τῆς Μολοττιδῶν ὄρειν Διὶ Ἰουσαπτες ὀρκιστοῖν τοῖς ἡγεράταις κὶ ὀρκίζεν αὐτοὶ ἅπῃ ἄξιον κὶ νόμους, κένειν κὶ τῶν βασιλείων ἀσφυλάξαι κὶ τὰς νόμους. *Slebans reges in Cassarorum terra, qua Molottidos pars est, Iovi Aræo sacrificare ac iuramentum præstare Epirotis. Iurabant autem reges se imperaturos secundum leges. Epirota autem se imperium ejusdem conservaturos secundum easdem leges.*

Ut tum regno cadat] vide exemplum apud Crantzium libro IX Suedicorum.

Tali sanctione] aut etiam ne subditi regem pacta violantem juvent: aut ne ei pareant. vide Crommerum Polonicis XIX, & XXI.

Est

Et exemplum apud Scafnaburgensem in rebus Henrici anno
 cl LXXIV.

Eni saepe interdum ut dividatur] vide Zazium singularium re- §. XVII.
 sponsorum lib. II, cap. XXXI.

Si quis expresse insisteret partitione] Ita Probi tempore senatus firma-
 bat Principum leges: de appellationibus cognoscebat: Proconsules
 crebra legatos consulibus dabat. vide & Gail. lib. II Obs. c. LVII.
 num. 7. & Cardinalem Manticom de tacitis & ambiguis conventio-
 nibus lib. XXVII, tit. V, num. 4.

Ipsi inter se reges populique inter se] Exempla sunt complura in histo-
 ria populorum septentrionalium. vide Iohannem Magnum historia
 Sædica lib. XV, & XXIX. Crantzium Suedicorum v. Pontanum
 Danicorum VIII.

Etiam si Imperatoris rescriptum proferatur] Adde l. I. C. de Petitioni- §. XVIII.
 bus honorum sublati.

Πασι δὲ βασιλεύουσιν] Faciunt enim, ut ad §. VIII notavimus, Tra- §. XX.
 gici regnum Thebanum simile regnis Phœnicum unde orti erant.

Διὸς βασιλεία] Sic Dionysius Halicarnassensis de Laconicis
 regibus: ἡδὲ οἱ Λακεδαιμονίους αὐτοκρατορεῖς ἦσαν. neque enim Lacedæmonii
 non iam reges erant.

Qualem habeant vicini] Putabat populus, ut Iosephi verbis utar,
 ἡδὲ αὐτοὶ αἰσῶ τῶν πηλοπονησίων βασιλευσῶν τῶν αὐτῶν ἔχειν αὐτοὺς πο-
 λεύουσιν. nihil esse absurdi si cum vicini regnarentur, ipsi eandem imperii for-
 mam acciperent.

Servatis Syria, Asiaque, & sœtus regibus Oriens] Cicero de Provin-
 ciis consularibus: *Judeis & Syris nationibus nasus servituti.* Euripides
 Helena:

Τὰ βαρβάρων ἦδ' ὄλα πᾶσι πᾶσι ἐὶς.

Sunt præter unum serva cuncta in barbaris.

Quod ex Æschylo adumbratum, apud quem est:

Ἐλδ' ἔσθ' ἦδ' ἄρα ἐὶ πᾶσι Διὸς.

Nam nemo liber vivit, extra unum Iovem.

Cui simile Lucani dictum

totus jam liber in orbe

Solus Caesar erit.

Sallustius de gentibus orientis: *Adeo illis ingenua est sanctitas regii nomi-
 nis.* Citant Servius & Philargyrus ad illum in Georgicis locum.
 Apollonius de Damide apud Philostratum libro VII: *Ασύρα ἦδ' ἂν
 ἢ Μάδων ἀσσυρίων ἡδὲ ἐπὶ ἑλδ' ἡραίας ἐθνημοῖται μίγα.* Assyrius cum sit
 & Mædorum accola, nihil pro libertate præclarum cogitat. Iulianus contra
 Christianos: *τί μὲν καὶ καὶ ἕκαστον ἐπιτίναγ' τὸ φιλαδέλφειν τὸ καὶ ἀνοπὸς ἐκ
 Γερμανῶν ἐπιτίναγ' τὸ χρεούτης καὶ πῆσος Σύρων καὶ Πάριον καὶ πάντων
 αὐτῶν τῶν αὐτῶν ἢ καὶ αὐτῶν μεσημβρίου βαρβάρων, καὶ ὅσα πᾶσι βασιλείας ἀγαπᾷ
 ἀπαρῶν ἀνοπῶντιος.* *Quid tibi jam singularim exsequat aut Germanorum
 libertatis amantia & impatientia jugi ingenia, aut contra dociles herilem ma-
 nam ferre Syros & Parthos & omnes qui aut ad orientem aut ad meridiem sunt
 barbari, multasque gentes alias contentas sub regibus vivere dominos imitari
 vult.* Claudianus:

Non

Non tibi tradidimus dociles servare Sabæos :

Armenia dominum nec se proficimus ora.

Alium non timebas] Idem Hieronymus epistola ad Rusticam de Pœnitentia : Rex enim eras : alium non timebas : alium non habebas super se.

Tuis imperii potestate] Paria habet ad eundem Plalmum Arnobius minor. Vitiges apud Cassiodorum : Causa regia potestatis supernis est applicanda iudiciis, quandoquidem illa à calo petita est, ita soli calo debet innocentiam.

De Propheta] Non capis Prophetam perire extra Ierusalem. Luc. XIII, 33.

Mixtum aliquid ex regis & procerum potestate] Laonicus Chalcocondylas talia ait esse regna Pannonum & Anglorum, libro II. Arragonum lib. v. & Navarræ eodem libro, ubi ait nec magistratus à rege creatos, nec præfidia imposita nisi volentibus, nec quæquam populo imperatum contra mores. Reges alios esse pleno cum iure, alios sub legibus etiam Indæus Levi Gersonides notavit ad I Sam. VIII, 4. Mira quæ de Taprobane scribit Plinius lib. VI, cap. XIII : Eligi regem à populo senectia clementiaque, liberos non habentem, & si postea gignat, abdicari, ne fiat hæreditarium regnum. Rectores ei à populo XXX dari, nec nisi plarium sententia quæquam capite damnari. Sic quoque appellationem esse ad populum, LXX iudices dari. Si liberent is reum non amplius XXX, (ita enim legi locus hic debet) is nullam esse dignitatem, gravissimo probro. Regi cultum liberi patris, cæteris, Arabum. Regem, si quid delinquat, morte multari, nullo interimente, sed a versantibus cunctis & commercia etiam sermone negantibus, Servius ad illud IV Æneidos : Populumque patresque. Quidam hoc loco volent tres partes Politiæ comprehensas, populi, optimatum, regis potestatis. Cato enim ait de tribus istis partibus ordinatam fuisse Carthaginem.

Si patres auctores fierent] Plutarchus Coriolano : ο δὴ μὲν αὐτοὺς τὸ ἔργον ἔτι ῥῆμα π ποιῆν ἀνδρῶν ἐβουλόμην. Populus jus non habebat aut legem condendi aut aliud quid jubendi nisi senatus præcessisset auctoris as. Similem mixturam in Genatium republica suis temporibus observat Chalcocondylas libro v.

§. XXI.

Sic populi federa inferiores] vide Cardinalem Tuschum PP. concl. Io cccc xxxv. Exemplum habes in Dilimnitis qui αὐθιμοῖς sui que juris Persis militabant apud Agathiam libro III. Sic Irene consilium fuit inter mariti liberos ita partiri imperium ut post natos faceret δουρῖος ῥῆμα τὸ τὸ πρῶτος ἀξίωμα, αὐθιμοῖς ἢ καὶ αὐθιμοῖς τοῖς ἰσχυροῖς, dignitate quidem minores, cæterum sui juris plenaque potestatis. Vide Crantzium Saxoniorum x de urbibus quæ se in Austriacorum protectionem dedere. Herodianus libro v : Οσροηνῶν τε καὶ Ἀρμενίων, αὐθιμοῖς οἱ ῥῆμα ἰσχυροῖς, οἱ ἢ φίλοι καὶ σύμμοροι ; Osroenorum & Armeniorum, quorum hi subditi erant, illi amici ac socii.

Conventus sociorum] Talis conventus vocatur κοινότητες in veterè columna ἰσοπολιτείας sive communicatæ civitatis Prianiorum & Hiopopotamiorum.

Et Scipio] Vide Polybium in legationum excerpto cv.

Ad ordinandum statum Liberarum civitatum] Plinius epistolarum VIII, 24.

Sub

sub umbra federis] Hoc ipsum est quod Arato Plutarchus dicit, *ὑποσκιὰν ὑποσκιᾶς*, *molle servitium*, Vocula apud Tacitum historiarum IV. Festus Rufus de Rhodiis: *Primum libere agebant, postea in servitudinem perveniendi, Romanis clementer provocantibus, pervenerunt.* Ceteros quos in Aduorum amicitia fuisse prius dixerat & clientes vocata: post sub imperio fuisse memorat. Adde, si liber, Fredericum Mindanum de processibus lib. II, cap. XIV, n. 3. Zieglerum §. Landkuffmann. 86. Gallium libro II, observatione LIV. num. 6. Vide Agathiam libro I, ubi monentur Gotthi quid à Francis cum tempore expectandum habeant.

Actura omnia ad usum Romanorum fieri] Tales & Lazi Iustiniani temporibus. Vide Procopitum Persicorum II.

Qui vero certum quid pensitans] Persæ pecuniam annuam ab Iudæis accipiebant, qua de re vide Procopium Persicorum II, & Gothicorum IV, id molli vocabulo vocabatur stipendium ad tutandas portas Caspias. Turcæ Arabas montanos pecunia placat.

§. XXII.

Hebraicus reges] Iosephus libro XV: *ὅτι ἴσθι καλῶς ἔχειν Ἀρτάνιου βασιλῆα εἶναι τῶν καὶ τῶν ἀρχαίων γαζαρηθῶν ἀθῆνας ἀπικιτῶν. ἔτι οὐδ' αἰ ἐπὶ βασιλῆος αἰε δότας ἔτι τῶν πηλοῦ καὶ ἰεραίας ἀντιπροσώπων αἰὲν αὐτῇ χρῆσθε.* Nigab: Antonius rectam esse regem vocari ad rationes reddendas de iis qua in recessibus: ita enim ne regem quidem eum fore. Par esse ut qui honorem ei dederit eum potestate quam liberrime uti eum sinant. Chrylostomus II de Eleenofyna: *ἐπὶ δὲ τῶν Ἰουδαίων ματίπτοι ἀρχαίους καὶ λοιπὸν τῶν τῶν ἰσραήλ ἐπιπροσώπων ἀρχαίων, ἔτι ἀνθυμοῖ ἴσθι, καὶ πῶν καὶ ἀπὸ πῶν, ἔτι ἰσραήλ δότας, καὶ πῶν καὶ ἰσραήλ. ἀλλ' ἐπὶ τῶν συμμάχων ἄντιπροσώπων, ἔτι ἰσραήλ πῶν τῶν βασιλευσῶν ἰσραήλ. καὶ τῶν πῶν ἀνθυμοῖ ἀρχαίων ἀρχαίων. καὶ τῶν πῶν ἰσραήλ τῶν ἰσραήλ τῶν ἰσραήλ. Ἰουδαί ex quo retro ferri res eorum caepere, Romano attributi imperio, neque in plena, ut ante, erant libertate: neque tamen ita ut nunc omnino servi, sed sociorum vocabulo honorabantur, regibus suis tributa pendentes & ab iis accipientes prefectos. Caterum in plerisque suis urbibus, ita ut & popularium delinquentes ipsi punirent secundum morem patriæ.*

Quod nunc Feudum legium vocant] Vide Baldum proœmio Digestorum, Nattam consilio cccc LXXXV.

§. XXIII.

Demetrius] vide Plutarchum Demetrio.

§. XXIV.

C A P V T IV.

De bello Subditorum in Superiores.

- I. Status quæstio.
- II. Bellum in superiores, qua talis, ordinarie licitum non esse, jure natura:
- III. Nec concessum lege Hebræa:
- IV. Minus etiam lege Evangelica: quod probatur ex sacris literis.
- V. Et sub Christianorum veterum.
- VI. Refellitur sententia statuentis inferioribus

- magistratibus licitum esse bellum adversus summam potestatem: idque rationibus & sacris literis.
- V I. Quid sentiendum si summa & alioquin inevitabilis sit necessitas.
- V I I. Ius belli dari posse in principem populi liberi:
- V I X. In regem qui imperium abdicaverit:

X. In

- X. In regem qui regnum alienet, ad impediendam traditionem tantum :
 XI. In regem qui manifeste ratiis populi hostem se ferat.
 XII. In regem post amissum regnum ex lege commissoria.
 XIII. In regem qui partem duntaxat imperij habeat pro ea parte qua ipsius non sit.
 XIV. Si resistendi libertas certis casibus reservata sit.
- XV. Invasori alieni imperii quatenus parendum.
 XVI. Invasori alieni imperii vi resisti posse ex jure belli manentis :
 XVII. Ex lege antecedente :
 XVIII. Ex mandato jus imperandi habentis.
 XIX. Cur extra hos casus id non liceat.
 XX. In controverso jure privatorum sibi judicium sumere non debere.

Bellum gerere possunt, & privati in privatos, ut viator in latronem; & summum imperium habentes in eos qui itidem id habent, ut David in regem Ammonitarum; & privati in eos qui imperio summo, at non in se, utuntur, ut Abrahamus in regem Babylonie & vicinos; & qui summum imperium habent in privatos aut sibi subditos, ut David in partem Isobsethi; aut non subditos, ut Romani in piratas. Tantum illud queritur, an aut privatis aut publicis personis bellum gerere liceat in eos, quorum imperio sive summo sive minori subsunt. Ac primum id minime controversum est, arma sumi posse in inferiores ab iis, qui summæ potestatis auctoritate armantur: qualis fuit Nehemias armatus edicto Artaxerxis adversus vicinos regulos. Sic metatores expellendi domino prædii licentiam Imperatores Romani concedunt. Verum adversus summam potestatem aut inferiores, sed agentes quod agunt summæ potestatis auctoritate, quid liceat queritur. Illud quidem apud omnes bonos extra controversiam est; si quid imperent naturali juri aut divinis præceptis contrarium, non esse faciendum quod jubent. Nam Apostoli cum dixerunt Deo magis quam hominibus obediendum, ad certissimam provocarunt regulam, omnium inscriptam mentibus, quam totidem ferme verbis expressam apud Platonem reperias: at si qua ex tali causa, aut alioqui quia summum imperium habenti ita libet, injuria nobis inferatur, ea toleranda est potius, quam vi resistendum.

II. Et naturaliter quidem omnes ad arcendam à se injuriam jus habent resistendi, ut supra diximus. Sed civili societate ad tuendam tranquillitatem instituta, statim civitati jus quoddam majus in nos & nostra nascitur, quatenus ad finem illum id necessarium est. Potest igitur civitas jus illud resistendi promiscuum publicæ pacis & ordinis causa prohibere: Et quin voluerit, dubitandum non est, cum aliter non posset finem suum consequi. Nam si maneat promiscuum illud resistendi jus, non jam civitas erit, sed dissociata multitudo, qualis illa Cycloporum:

Ἐπιπέδῳ ἢ ἰσῆς
 Παίδων ἢ δ' αἰόλων.

Dant conjugibus jus

Quisque suis solumque.

Νομῶδες, ἀνὴρ δ' ἑδὲν ἢ δὲς ἢ δὲνος.

* Confusa surba, nemo ubi audit neminem.

Et Aboriginum, qui Sallustio tradente, genus hominum agreste, sine legibus, sine imperio, liberum atque solutum: & apud eundem alio loco Getuli qui neque moribus, neque lege aut imperio cujusquam

L. devotum.
 C. de Metatoribus, lib.
 XII.

Eurip. Cyclope.

um regebantur. Ita ut dixi habent mores omnium civitatum: *omnis pacium est societas humana*, inquit Augustinus, *Regibus obedire*

Echylus: Τὸ κράτος μόνον ἀρχὴ καὶ ἄρχεῖται δὲ τῶν κοινῶν.
Rex est suo utens iure, nulli obnoxius.

Sophocles: Ἄρχοντες εἰσὶν ὧς δ' ὑπεκκτιον. τί μὴ;
Nam principes sunt: obsequendum, quippe nisi

Empides: Τὰς τῶν κρατούντων ἀμείβους χάριον φέρον.
Imperia habentium perferenda insuetia est.

Adde quod supra ex Tacito in hanc rem adduximus: *cujus & hoc est: Principi summum rerum arbitrium Diis dederunt, subditis obsequii gloria tributa est.* Hic quoque

Indigna digna habenda sunt Rex qua facis.

Seneca: *Aequum atque iniquum regis imperium ferat:*

Quod ex Sophocle sumptum, qui dixerat:

Ἀλλ' ἢ πόλις κρίσει, τῷδε καὶ κλέου
Καί σμικρὸν καὶ δίκαια καὶ τινάρτια.

Et quod apud Sallustium est: ** Imperium quidvis facere, id est regem esse*
Hinc ubique majestas, id est dignitas, sive populi, sive unius qui summus fungitur imperio, tot legibus, tot poenis defenditur: quæ con-
ferre non potest si maneat resistendi licentia. Miles qui castigare vo-
lenti se centurioni resistenter, si virem tenuit, miliciam mutat: si ex in-
dustria fregit, vel manum centurioni intulit, capite punitur: Et apud
Aristotelem est, *ὁ δὲ ἀρχὴν ἔχει ἐπιπέσειν ἔδει ἀδελφῶν ἡμῶν. ἡ μαγιστρᾶτον*
genus aliam verberavit, ipse reverberandus non est.

L. Militet.
s. Irrevo-
rens.
D. de re
mil. Rufus
legibus mi-
litaribus
c. xv.

III. In lege Hebræa mortis supplicio damnatur, qui inobediens fuerit, aut summo Pontifici, aut ei qui extra ordinem rector populi à Deo esset constitutus. Quod vero apud Samuelem est de jure regis, omnino recte inspicienti apparet, nec de jure vero intelligendum, id est, de facultate honeste & juste aliquid agendi, (longe enim alia vivendi ratio præscribitur regi in ea parte legis, quæ est de officio regis) neque nudum factum indicari: nihil enim esset in eo exitium, cum injurias facere etiam privati privatis soleant: sed factum quod effectum aliquem juris habeat, id est ** non resistendi obligationem*. Ideo additur, populum pressum istis injuriis Dei opem imploraturum, quia scilicet humana remedia nulla existerent. Sic ergo hoc jus vocatur, quomodo prætor jus reddere dicitur, etiam cum inique decernit.

Deuteronom.
xv. l. 12.
Ios. l. 18.
Samuel.
viii. 11.

Deuteronom.
xvii. 14.

L. In pluri-
bus. D. de
Iust. &
jure.

IV. In novo fœdere, Christus præcipiens dari Cæsari quæ Cæsaris sunt, intelligi voluit à suæ disciplinæ sectatoribus non minorem, si non majorem, obedientiam cum patientia (si opus sit) conjunctam summis potestatibus deberi, quam ab Hebræis regibus Hebræis debebatur; quod latius exsequens optimus ejus interpret Paulus Apostolus, officia subditorum late describens; inter alia; *Qui obsequiuntur, potestati, Dei ordinationi obsequiuntur: cum vero qui obsequuntur, sibi ipsi condemnationem accipient.* Addit mox, *Dei enim minister est qui potestatem præstat: ut inquit, ut homo.* Deinde, *Quapropter necesse est subjici, non solum propter iram, sed & propter conscientiam.* In subjectione includit non resistendi necessitatem, neque eam solum quæ ex formidine majoris mali

Rem. XIII.

mali oritur, sed quæ ex ipso sensu officii nostri manat, neque hominibus tantum, sed & Deo nos obligat. Rationes addit duas: primum quod Deus ordinem illum imperandi, & parendi approbaverit, olim in lege Hebræa, & nunc in Evangelio, quare potestates publicæ eo loco nobis habendæ sunt, quasi ab ipso Deo essent constitutæ. Nostra enim facimus, quibus auctoritatem nostram impartimur. Atteram, quod hic ordo nostro bono inserviat. Atqui, dicat aliquis, iniurias pati utile non est. Hic quidam, vere magis quam ad sensum Apostoli, ut arbitror, apposite, dicunt has quoque iniurias utiles nobis esse; quia ista patientia sua non fit caritura mercede. Mihi videtur Apostolus considerasse finem universalem isti ordini propositum qui est * tranquillitas publica, in qua & singulorum comprehenditur. Et sane quin plerumque hoc bonum per potestates publicæ consequamur, dubitandum non est: nemo enim sibi male vult: imperantis felicitas, in subditorum felicitate consistit. * *Sini quibus imperes, ajebat ille. Proverbium est apud Hebræos: Nisi potestas publicæ esset, aliter alterum vivum deglutires*: qui sensus & apud Chrysolostomum: *ἢ πάλαι τὲς ἀρχαίαι εἰν, ἡγεῖται ἀλόγων ἀλογώτων ἐν βιωσιμαῖσι βίον, διαίοντες ἀδύλας κὲν κρητιδιοντες, nisi rectores civitatum essent, feriozem feru vivu rousis visiam, non mordentes tantum * sed & vorantes alios alii*. Quod quando nimia formidine, aut iracundia, aliisve affectibus, transveragantur rectores, quo minus rectam ineant viam quæ ad tranquillitatem ducit, id inter minus frequentia habendum est; & quæ, ut ait Tacitus, interventu meliorum pensantur. Leges autem satis habent id quod plerumque accidit respicere, ut ajebat Theophrastus, quæ & illud Cætonis pertinet: *Nulla lex satis commoda est: id modo queritur, majori parti & in summa prodest*. quæ autem rarius contingunt, communibus tamen regulis constringenda sunt, quia etsi ratio legis in istis speciali factis specialiter locum non habeat, manet tamen ratio in sua generalitate, cui specialia subjici fas est. Id enim satius quam sine norma vivere, aut normam cujusque arbitrio permitti. Seneca apposite ad hanc rem, *Satius erat à paucis etiam justam excusationem non accipi, quam ab omnibus aliquam tentari*. Locum & hic habere debet illi nunquam satis memorata Periclis * apud Thucydidem sententia: *Si existimo, etiam singulis hominibus plus eam prodesse civitatem quæ tota recte habeat, quam si quæ privatis floreat utilitatibus, ipsa autem universim labores qui enim domesticas fortunas bene collocatas habet, patria tamen eversa, pereat & ipse necesse est: Contra vero etiam si quis in beata republica parum felix est, multo tamen facilius per illam incolumis servatur. Quare cum civitas quidem singulorum possit sustinere calamitates, singuli autem publicas non item; quid est cur non universim ipsi consulere, ipsamque tueri oporteat, nec id facere quod vos facitis, dum quasi æstioni iactura rei familiaris, salutem proditiis rei publicæ? Quæ sententia breviter ita explicat Livius: *Respublica incolumis & privatas res salvas facile præstat: publica prodendo sua nequitiam servet*. Plato dixerat legum IV: *τὸ ἴδιον γὰρ κενὸν εὐνοῖται, τὸ ἴδιον ἀσφαπέταις πόλει. κὲν συμφέρει τὴν κενὴν τε κὲν ἴδιον ἀμφοῖν, ἢ τὸ κενὸν τῆς κενῆς κενῆς ἢ τὸ ἴδιον*. Quod commune est connectis civitates, quod singulorum, dissipat; quare & publice & privatim utilius est, ut publica magis quam pri-*

L. τὸ β D.
de legibus.
L. III. ut
fine. D. de
per. hered.
Livius lib.
XXXIV.

Lib. VII de
benef. c. 16.

Lib. XXVI.

οὐκ οὐκ. Xenophon vero: οὐκ ἐπὶ πολέμῳ ἀν' αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ ἀρ-
 χῆ: οὐκ ἐπὶ ἑαυτοῦ συνεχεῖν σπουδῆν: qui in bello contra ducem sedi-
 tuis se gerit, facit hoc cum sua salutis periculo. Eodem & illa Iamblichī
 perit: Non disjuncta est privata uilitas à publica, imò in bono com-
 muni fingulare etiam continetur: & ut in animalibus caseraque natura, ita
 in uirtutibus in totius saluæ salus est partium. In publicis autem præ-
 ceptum haud dubie est ordo ille, quem dixi, imperandi parèn-
 dique; is uero cum privata resistendi licentia consistere nequit. Ex-
 pteure libet hoc ipsum nobili Dionis Cassii loco: ἢ μὴ τοὶ καὶ ἑαυτῶν
 ἀλλὰ καὶ αἰσῶν νομίζω ἀρχοῦν τὰ τῶν ἀρχομένων ἠπλοῦς ἢ τῶν ἀσπλη-
 ῶν, ἢ τοὶ καὶ τῶν ὑπερῶν κερτῶν αὐτῶν ἐπιχειροῦσι. αὐτῶν δὲ ἢ τοῦ μὴ
 τῶν ἢ τῶν διδασκαλῶν, ἀν' οἱ φοιτῶντες τῶν παιδαγωγῶν ἀμύλητοι πῆ-
 ρον τῶν, ἀν' μὴ πάντεσσι τοῖς ἰατροῖς οἱ κηρυκτοὶ κηρυκτοῦ. πῆρ δὲ ἀ-
 ρθῶναι τὸν πῆρ, ἀν' οἱ αὐτῶν τῶν κυβερνητῶν ἀνηκῶσι. φύσις τε γὰρ ἀναγ-
 νῶν πῆρ καὶ αὐτῶν τῶν μὴ ἀρχῶν ἐπὶ τοῖς ἀνθρώποις, τῶν ἢ ἀρχομένων τῶν αὐτῶν.

Ex uero peius decorum existimo, ut rector ciuiliū subditis cedat, neque
 hinc esse ad salutem si quod parere positum est uelut imperare. Cogitatio enim
 que futurus sit ordo in familia, si a junioribus sanes sperantur: unde sanitas
 reuoluitur, si non per omnia medicis pareant: quid tuis nauigantibus. si
 rebus nautica gubernantium iussa contemnat. Natura quippe id necessarium &
 bonis salutare, ut alii quidem imporent, alii uero pareant. Paulo com-
 mittem addamus Petrum; cuius hæc sunt uerba: Regem honorate. Sed
 ei, subdit estote cum omnis timore dominis, non solum bonis & equis, sed etiam
 duri. Hoc enim cedit gratia, si quis propter conscientiam Dei suffert mole-
 stiam inuoluisse afflictus. quia enim gloria est si peccatos & colaphis casti subsistitis &
 sed si bene agentes, & tamen male habiti subsistitis, hoc cedit uobis gratia
 a uobis Deum. Confirmat mox hoc à Christi exemplo. Idemque sensus
 in Clementis constitutionibus his uerbis exprimitur: ὁ δὲ ἀλλοῦ υἱοῦ
 ἑαυτοῦ ἀπὸ τοῦ πατρὸς μετὰ φόβου ἦν, καὶ ἀσπῆς, καὶ πατρὸς ὑπαρχῶν. Ser-
 uas Deum timens simul bene hero suo uelut. quamuis impio, quamuis iniusto.
 Notanda hic duo: quod dicitur subjectionem dominis deberi, etiam
 duris, idem ad reges quoque referendum: Nam quod sequitur ei
 fundamento superstructum. non minus subditorum, quam feruorum
 officium respicit. Ac deinde talem à nobis requiri subjectionem
 que injuriarum patientiam secum ferat: sicut de parentibus dici
 solet.

I Epistola
 II. 12.

* Ames parentem, si equus est: si non, ferat.

Et Eretrienfis quid am adolescens qui Zenonis scholam diu frequen-
 tauerat, quid ibi didicisset rogatus, respondit, ἀρχῶν πατρὸς φύσει, iram
 patri ferre. De Lyfimacho Iustinus: Magno animo regis, uelut parentis,
 contumeliam tulit. Et apud Liuium est: Ut parentum sauitiam, sic patria,
 parando ac ferendo leniendam esse. Apud Tacitum: Ferenda regum ingenia:
 & alibi: bonos Imperatores uoto expetendos, qualescumque tolerandos. Apud
 Persas, laudante Claudiano:

Lib. xv.
 Lib. xxvii.
 Ann. xvi.
 Hist. vi.

Quamuis crudelibus æque
 Paretur dominis.

V. Nec ab hac lege Domini discedit* consuetudo ueterum Chri-
 stiano-

stianorum, optima legis interpret. Nam quanquam pessimi sæpe homines imperium Romanum tenuerunt, nec defuerunt qui obentū adjuvandæ reipublicæ iis se opponerent, nunquam tamen eorum conatibus se adjunxerunt Christiani. In Clementis constitutionibus est, βασιλεία ἡ θεμιτὴ ἐπιποιεῖσθαι, regis potestati resistere nefas. Tertullianus Apologetico: *Vnde Cassii, & Nigri & Albini? unde qui inter duas lauros obsident Cæsarem? unde qui faucibus ejus exprimentis palastricam exercent? unde qui armati palatium irrumpunt, omnibus tot * Sigevius* (sic diserte habet manuscriptus qui est apud omni laude ornatissimos juvenes Puteanos) ac Parthenis audaces? De Romanis, ni fallor, id est de non Christianis. De Palastrica, quod ait, ad Commodi mortem pertinet, peractam imperio præfecti Ælii Læti, manu palastricæ; quo tamen Imperatore vix quisquam fuit sceleratior. Parthenius, cujus factum iridem detestatur Tertullianus, erat ille qui pessimum Imperatorem Domitianum oppræsserat. His comparat Plautianum præfectum Prætorio, qui Septimium Severum valde sanguinarium Imperatorem occidere in palatio voluerat. In eundem Septimium Severum arma, quasi pro reipublicæ caritate, sumpserant in Syria Pescennius Niger, in Gallia & Britannia Clodius Albinus. Sed horum quoque factum Christianis displicuit, quod & ad Scapulam jactat Tertullianus: *Girca majestatem Imperatoris infamamur: tamen nunquam Albini, vel Nigriani, vel Cassiani inveniri potuerunt Christiani. Cassiani illi erant qui secuti erant Avidium Cassium virum egregium, qui in Syria sumtis armis causabatur Rempublicam se ire restitutum, quam M. Antonii negligentia perderet. Ambrosius cum injuriam non sibi tantum, sed & gregi suo, & Christo fieri crederet à Valentino Valentiniani filio, populi fati concitati motu ad resistendum uti non voluit. * Coactus, inquit, repugnare non novus: dolere potero, potero flere, potero gemere: adversus arma, milites, Goshos quoque, lachryma mea arma sunt. talia enim sunt munimenta sacerdotum. aliter nec debeo nec possum resistere. Mox: Exigebatur à me ut compescerem populum: referebam in meo jure esse ut non excisarem, in Dei manu ut mitigares. Idem Ambrosius Maximi copiis adversus Imperatorem & Arianum, & Ecclesiæ gravem uti noluit. Sic Julianum defectorem cum pessima consilia agitaret, lachrymis Christianorum repressum, ait Nazianzenus, addens, τὸ τοῦ μόνου ἰσχύων καὶ τῷ δυνάτει φέρειμασιν, quia solum hoc contra persequitorem erat remedium. Atqui exercitus ejus ferme omnis ex Christianis constabat. Adde quod, ut observat idem Nazianzenus, sævitia illa Iuliani, non tantum in Christianis erat injuria, sed & reipublicam in summum adduxerat periculum. Accedat his illud Augustini ubi illa Apostoli ad Romanos dicta explicat: *Necesse est propter hanc vitam nos subditos esse oportere, non resistentes si quid illi (rectores) auferre voluerint.**

Lib. v. orat.
in Auxent.

Th eodoret.
hist. Eccles.
lib. v. c. 4

Orat. I in
Julianum.

Prop. 74.

VI. Inventi sunt nostro sæculo viri eruditi quidem illi, sed temporibus & locis nimium servientes, qui sibi primum (ita enim credo) deinde aliis persuaderent, ea quæ jam dicta sunt, locum habere in privatis, * non etiam in magistratibus inferioribus, quibus jus esse putant resistendi injuriæ ejus, cujus summum est imperium; imo & pecca-

peccare eos, nisi id faciant. quæ opinio admittenda non est. Nam sicut in dialecticis * species intermedia, si genus respicias, est species; si speciem infra positam, genus: ita magistratus illi, inferiorum quidem ratione habita, sunt publicæ personæ; at superiores si considerentur, privati sunt. Nam omnis facultas gubernandi quæ est in magistratibus, summæ potestati ita subicitur, ut quicquid contra voluntatem summi imperantis faciant, id defectum sit ea facultate, ac proinde pro actu privato habendum. Locum enim hîc quoque habet, quod dicunt Philosophi, ordinem non dari nisi cum relatione ad aliquid primum. Ac mihi videntur qui contra sentiunt, talem statum rerum inducere, qualem antiqui fabulabantur in cælo fuisse antequam Majestas oriretur, quo tempore ajunt minores Deos Iovi non concessisse. At is quem dixi * ordo, & *ὁ κόσμος*, non tantum sensu communi cognoscitur: unde illud,

*Averr. v.
Metaph.
tom. 6.*

Omnia sub regno graviora regnum est.

Et Papinii illud:

vicæ cuncta reguntur:

Alernisique regunt:

Et * Augustini dictum celebre: *Ipsos humanarum rerum gradus adverte: si aliquid jufferit curator, faciendum: non tamen si contra proconsul jubeat: nec si consul aliquid jubeat, & aliud Imperator. non utique contemnis potestatem, sed eligis majori servire: nec hinc debet minor irasci si major prelatas est.* Et hoc ejusdem de Pilato: *Talem quippe Deus dederat illi potestatem, ut esset etiam ipse sub Cesaris potestate. Sed & divina probatur auctoritate.* Nam Apostolorum princeps subjectos nos esse vult aliter regi, aliter magistratibus: Regi, ut supereminenti, id est sine ulla exceptione, præter ea quæ Deus directe imperat, qui injuriæ patientiam probat, non interdicit: Magistratibus, tanquam missis à rege, id est potestatem suam à rege ducentibus. Et cum Paulus omnem animam supremis potestatibus esse subjectam vult, etiam magistratus inferiores includit. Neque in populo Hebræo, ubi tot fuere reges divini humanique juris contemptores, unquam inferiores magistratus, in quibus plurimi fuere viri pii & fortes, id sibi juris sumpserunt, ut regibus vim ullam opponerent, nisi siqui à Deo, cujus in reges summum jus est, mandatum speciale acceperant. quin contra quod populum officium sit ostendit Samuel, cum proceribus & populo inspectante, Saulem jam perverse regnantem solita veneratione est prosequutus. Atque adeo religionis quoque publicæ status nunquam non à regis ac Syndrii arbitrio pependit. Quod enim post regem magistratus simul cum populo Deo se fideles fore promiserunt, id intelligi debet quatenus in cujusque id futurum erat potestate. Ne simulacra quidem falsorum Deorum, quæ publice exstabant, dejecta unquam legitimus, nisi jussu aut populi in libera republica, aut regum cum regnabantur. Quod si quid aliquando factum est vi contra reges, narratur in testimonium divinæ providentiæ id permittentis, non in facti humani approbationem. Solet à contrariæ sententiæ auctoribus proferri dictum Trajani, cum pugionem præfecto prætorio traderet: *Hoc pro me utere, si recte impero, si male, contra me.* Sed sciendum est

*c. qui resistit. xi.
qm. 3.*

Ad Iohan.

1. Ep. II. 1.

*1 Samuelis
xv. 30.*

Trajanum, ut ex Plinii Panegyrico apparet, id unice curasse ne quid regium ostentaret, sed * verum principem gereret, qui proinde subesset senatus populi que judicio; quorum sententias exsequi praefectus deberet etiam in ipsum principem. Simile est quod de M. Antonio legimus, qui publicam pecuniam attingere noluit, nisi consulto senatu.

Dim. l. vi.

VII. Gravior illa est quaestio, an lex de non resistendo nos obliget in gravissimo & certissimo discrimine. Nam leges etiam Dei quaedam, quanquam generaliter prolatae, tacitam habent exceptionem summæ necessitatis: quod de lege sabbati Hasamonorum temporibus à sapientibus definitum fuit: unde dictum celebre: *periculum anima impellit sabbatum: & Iudzus apud Synesium causam neglectæ legis de sabbato hanc reddit: * οὐκ ἔστιν ἰσχυρὸς ἡσάβηθαι: in certissimum vitæ periculum adducti sumus. Quæ exceptio probata est ipsi Christo: ut & in lege altera de non edendis panibus propositionis. Et Hebræorum magistri legibus de cibis veritis, aliisque nonnullis ex veteri traditione eandem addunt exceptionem, recte quidem: non quod Deo jus non sit ad certam mortem subeundam nos obstringere, sed quod leges quaedam ejus sint argumenti, ut non credibile sit datas ex tam rigida voluntate. quod in legibus humanis magis etiam procedit. Non nego à lege etiam humana quosdam virtutis actus posse præcipi, sub certo mortis periculo, ut * de statione non desertenda; sed nec temere ea voluntas legem condentis fuisse intelligitur, neque videntur homines in se, & alios tantum jus accepisse, nisi quatenus summa necessitas id exigat. Ferri enim leges ab hominibus solent & debent cum sensu humanæ imbecillitatis. Hæc autem lex de qua agimus pendere videtur à voluntate eorum, qui se primam in societatem civilem consociant, à quibus jus porro ad imperantes manat. Hi vero si interrogarentur an velint omnibus hoc onus imponere, ut mori præoptent, quam ullo casu vim superiorum armis arcere, nescio an velle se sint responsuri, nisi forte cum hoc additamento, si resisti nequeat, nisi cum maxima reipublicæ perturbatione, aut exitio plurimorum innocentium. Quod enim tali circumstantia caritas commendaret, id in legem quoque humanam deduci posse non dubito. Dicat aliquis, rigidam illam obligationem, mortem potius ferendi, quam ullam unquam superiorum injuriam repellendi, non ex lege humana, sed divina proficisci. Sed notandum est, primo homines non Dei præcepto, sed sponte adductos experimento infirmitatis familiarum segregum adversus violentiam, in societatem civilem coisse, unde orrum habet potestas civilis, quam ideo humanam ordinationem Petrus vocat: quanquam alibi & divina ordinatio vocatur, quia hominum salubre institutum Deus probavit. Deus autem humanam legem salubrem censetur probare ut humanam & humano modo. Barolajus regii imperii assertor fortissimus, huc tamen descendit, ut populo & insigni ejus parti jus concedat se tuendi adversus immanem sævitiam; cum tamen ipse fateatur totum populum regi subditum esse. Ego facile intelligo quo pluris est id quod conservatur, eo majorem esse æquitatem, quæ adversus legis verba excep-*

*I Pet. II.
13.*

*Lib. III.
adv. Mo-
narchom.
c. 8.*

*Lib. VI, c.
23. & 24.*

opinionem porrigat : attamen indiscriminatim damnare aut singulos
 partem populi minorem , quæ ultimo necessitatis præsidio sic
 sumpta sit, ut interim & communis boni respectum non deserat, vix
 æquum. Nam David , qui extra pauca facta testimonium habet vitæ
 secundum leges exactæ , armatos circum se primum quadringentos,
 deinde plures aliquanto habuit; quod nisi ad vim arcendam si inferre-
 ret? Sed simul illud notandum est , non factum id à Davide, nisi
 postquam & Ionathanis iudicio , & pluribus aliis certissimis argu-
 mentis compererat Saulém vitæ suæ imminere. Deinde vero nec ur-
 bes invadit, nec pugnandi captat occasiones, sed latebras quærit,
 modo in locis devotis, modo apud populos externos, & hac religione
 ut popularibus suis nunquam noceat. Simile videri potest factum
 Maccabæorum : nam quod quidam hæc arma eo titulo defendunt,
 quasi Antiochus non rex, sed invasor fuerit ; vanum puto : cum nul-
 quam in omni historia Maccabæi, & qui eorum partes sequebantur,
 Antiochum alio quam regis nomine compellent ; & merito sane,
 cum jampridem Macedonum imperia agnovissent Hebræi, in quo-
 rum jus Antiochus successerat. Nam quod lex verat alienigenam po-
 pulo præfici, de voluntaria electione intelligendum est, non de eo
 quod temporum necessitate adductus populus facere cogebatur.
 Quod vero ajunt alii, usos Maccabæos jure populi, cui *ἀντινομία* de-
 beretur, ne id quidem firmum. Nam Iudæi primum à Nabuchodo-
 nosore devicti jure bellæ ex eodem jure successoribus Chaldæorum
 Medis & Persis paruerant: quorum * totum imperium ad Macedonas
 devenit. Hinc Iudæi Tacito vocantur : *Dum Assyrios penes Medosque*
& Persas Oriens fuit vilissima pars servientium. Nec quicquam ab Ale-
 xandro, ejusque successoribus stipulati sunt, sed sine ulla conditione
 in eorum ditionem venerunt, sicut ante sub ditione Darii fuerant.
 Quod si & Iudæi interdum ritus suos & leges palam exercere per-
 missi sunt, id fuit ex regum beneficio jus precarium, non ex lege ali-
 qua imperio addita. Nihil ergo est quod Maccabæos tueatur, præ-
 ter summum certissimumque periculum : quamdiu scilicet intra sui
 defendendi terminos ita se continuerunt, ut in loca devia exemplo
 Davidis secederent, quærendæ securitati; nec arma expedirent, nisi
 ultro oppugnari. Illa interim cautio tenenda est, etiam in tali pericu-
 lo personæ regis parcendum : quod qui factum à Davide putant non
 ex officii necessitate, sed ex sublimiore proposito, falluntur. Ipse
 enim David aperte dixit, insontem neminem esse posse qui manus
 regi inferret. Nimirum sciebat scriptum in lege : *Diris, id est Iudici-*
bus summis, non maledices, & Principi in populo tuo non maledices. in
 qua lege mentio facta specialis eminentium potestatum, ostendit
 aliquid præcipi speciale, quare Opratus Milevitanus de hoc Davi-
 dis facto loquens, * *Obstabat, ait, plena di vinorum memoria mandatorum.*
Et verba Davidi hæc tribuit : Volebam hostem vincere, sed prius est di-
ctum præcipit servare. At falsa maledicta ne in privatum quidem licet
 jacere; in regem ergo veris quoque abstinendum, quia, ut ait scri-
 ptor problematum, quæ Aristorelis nomen præferunt : *ὁ κερτορῶν*
ἢ ἄλλος, οὐκ ἐπὶ πόλιν ὀβριάζει. Qui rectori maledicit, * in civitatem est
injuriæ.

I Samuel.
 xxii. 2. &
 xxiii. 13.

Hist. I. l. v.

I Samuel.
 xxvi. 9.

Deuteron.
 xxii. 28.

Lib. 11.

Sect. xl.

1 Samuel.
xxiv, 6.

injuriis. quod si voce lædendus non est, manu teste multo minus: unde & poenitentia tactum Davidem legimus, quod vestem ejus violasset: tantam intelligebat personæ istius esse sanctitudinem. nec immerito. nam cum summum imperium * non possit non multorum odiis patere, securitas fungentis peculiariter fuit munienda. quod Romani etiam in Tribunis plebis constituerunt, ut *ἀσυλας*, id est inviolabiles essent. Inter Essenorum dicta erat, reges sanctos esse habendos: & insigne illud apud Homerum:

Περὶ ὃς δὲς ποίρῃ λαόν,
μή τι κάρηι.

* Nam pro populi pastore timebat.

Nequid ei accideres. Nec immerito, ut apud Curtium est, *regiam nomen gentes qua sub regibus sunt pro Deo colunt.* Artabanus Persa: *ἡμῶν ἡ πόλις ἡ ἰέρων καὶ καλῶν ὄντων κείνης ἔστις ἐστὶν, τὸ πρῶτον βασιλεία καὶ ἀρετῶν ἡμῶν, ἡμεῖς αὐτὴν πᾶσι τοῖς σὺν ἡμῶν ἐστέμεν.* Nobis inter leges multas easque bonas, hac optima est, regem colendum & adorandum, ut Dei cuncta (sophisantis effigiem. Plutarchus Agide: *ἡ ἡμεῶν ἡ δὲ νομοθεσία βασιλείας ἐν ἡμῶν τῆς χεῖρας ἀποσφίγγει: nec fas nec licitum regis corpori manus inferre.* Illa quaestio gravior, an quantum Davidi, an quantum Maccabæis licuit, liceat & Christianis, quorum magister crucem subire toties jubens, exactiorem patientiam videtur requirere. Certe ubi superiores ob religionem mortem intentant Christianis, Christus fugam concedit, his scilicet quos officii necessitudo nulli loco alligat: ultra fugam nihil. Petrus vero Christum ait cum pateretur nobis reliquisse exemplum quod sequamur, qui cum peccato vacaret, & doli omnis immunis esset, convitiâ convitiis non reposuit, neque inter patiendum minatus est, sed rem permisit juste judicanti. Idem gratias agepdas Deo ait, & gaudendum Christianis si tanquam Christiani poenis subdantur. Et hac maxime patientia invaluisse Christianam religionem legimus. Quare Christianis veteribus qui recentes ab Apostolorum & Apostolicorum virorum disciplina eorum præscripta & intelligebant melius & perfectius implebant, summam injuriam fieri puto ab iis qui quo minus ipsi se defenderent in certissimo mortis periculo, vires putant illis, non animum defuisse. Imprudens certe & impudens fuisset Tertullianus, si apud Imperatores, qui ejus rei ignari esse non poterant, ita confidenter ausus esset mentiri: *Si enim hostes & apertos non tantum vindices occultos agere vellemus, deesset nobis vis numerorum & copiarum? Plures nimirum Mauri & Marcomanni ipsique Parthi, vel quantacumque gentes tamen loci & suorum finium gentes quam totius orbis? Externi sumus, & vestra omnia implevimus, urbes, insulas, castella, municipia, conciliabula, castra ipsa, tribus, decurias, palatium, theatrum, forum: sola vobis reliquimus templa. Cui bello non idonei, non prompti fuissetus, etiam copiosius, qui tam libenter trucidamur, si non apud istam disciplinam magis occidi liceret quam occidere? Sequitur hic quoque magistrum suum Cyprianus. & aperte prædicat; *Inde est, quod verum nostrum, quando apprehenditur, relinquitur: nec se adversus injustam violentiam vestram, quamvis nimis & copiosus noster sit populus, ulciscitur. Patientes facis de societura ultione securitas.* * *Innocentes nocentibus cedunt.* Et Lactantius: *Confidimus**

1 Petr. iv.
12. 13. 14.
15. 16.

Ad Demetri-
trianum.

enim maiestatis eius, qui tam consentium sui possit ulcisci quam servorum suorum labores & iniurias. Et ideo cum tam nefanda perpetimur, ne verbo quidem reluctamur: sed Deo remittimus ultionem. Nec aliud spectavit Augustinus, cum dicit: Nihil iustus precipue cogitet in his rebus, nisi ut bellum suscipiat, cui bellare fas est; non enim fas est omnibus. Eiusdem est illud: Quoties imperatores in errore sunt, leges ad tuendum errorem contra veritatem condunt, per quas iusti examinantur & coronantur. Idem alibi: Ita à plebibus principes & à servis domini ferendi sunt, ut sub exercitatione tolerantia sustineantur temporalia, & sperentur aeterna. Quod veterum Christianorum exemplo alibi sic explicat: Neque tunc crucias Christi, quamvis adhuc perigrinaretur in terris, & haberet tam magnorum agmina populorum adversus impios persecutores, pro temporali salute pugnavit, sed potius ut obtineret aeternam non repugnavit. Ligabantur, includebantur, caedebantur, torquebantur, verberantur, laniabantur, trucidabantur, & multiplicabantur. Non erat eis pro salute pugnare nisi salutem pro salute conservare. Nec minus egregia sunt quae in eandem sententiam habet Cyrillus in locum Iohannis de gladio Petri. Thebæa legio, ut acta nos docent, militibus constabat sexies mille sexcentis sexaginta sex Christianis omnibus: Qui cum Maximianus Cæsar apud Octodurum exercitum compelleret sacra diis falsis facere, primum Agaunum iter arripuerunt: & cum eo misisset Imperator qui eos ad sacrificandum venire iuberet, ipsique se id facturos negassent, Maximianus decimum quemque iussit interfici per apparitores: qui nemine repugnante facile imperium sunt executi. * Mauritius ejus legionis primicerius, à quo Agaunum vicus Mauritiū dictus est postea, narrante Eucherio Episcopo Lugdunensi, eo tempore commilitones sic allocutus legitur: *Quam timui, ne quisquam, quod armatus facile est, specie defensionis, beatissimū funeribus mecum obitum afferre tentaret: jam mihi ad hucus re. interdictum Christi nostri parabat exemplum, qui exemplum vagina Apostoli gladium propria vocis iussione recondidit: docens majorem armis omnibus Christiana confidentia esse virtutem, ne quisquam mortali operi mortalibus dextris obisferet, qui in: capiti operis fidem perenni religione compleret. Cum hoc supplicio peracto Imperator superstitibus eadem quae ante præciperet; sic omnes respondent: Milites quidem, Cæsar, tui sumus, & ad defensionem republicæ Romanae arma suscepimus: nec unquam aut desero: es bellorum aut proditores militia fuimus, aut ignava formidinis meruimus subire flagitium. Tuis etiam obtemperavimus præceptis, nisi instituti legibus Christianis, demonum cultus & aras semper pollutas sanguine vitavimus, Comprimimus præcipue te, ut aut sacrilegiis pollueres Christianos, aut de demis interfectis nos vellet terrere: Non inquiras longius latitantes: Nos omnes Christianos esse cognoscis: habetis potestatis tuae subdita omnium corpora: auctorem vero suum respicientes Christianam animas non tenebis. Tum Exuperius legionis signifer, sic eam allocutus ibidem narratur: Tene me, commilitones optimi, secularium quidem bellorum signa perspiciti: sed non ad hæc arma provoco, non ad hæc bella animos vestros virtutemque compello. Aliud vobis genus eligendum est prædicatum. Non per hos gladios potestis ad regna caelestia properare. Deinde Imperatori hæc nuntiari juberet: Non nos adversum te, Imperator, armavit ipsa, quae fortissima est in periculis, desperatio, * Tenemus ecce*

Lib. v.

Lib. 6. qu. 10. in l. Ep. clxxi.

De Civit. Dei l. xxii.

arma & non resistemus, quia mori magis quam vincere volumus, & innocentius interire quam noxii vivere præoptamus. Et postea; Tela projecimus: exarmatas quidem dexteras fasces tunc, sed armatum fide catholica pectus inveniet. Sequitur post hæc laniena in non repugnantes, in cujus narratione hæc sunt Eucherii verba: Ne justii punirentur multitudine non obtinuit, cum insultum (male editur multorum) esse solet quod multitudo delinquit. In veteri Martyrologio res eadem sic narratur: *Cadebantur in aqua passim gladiis non reclamantes, sed & depositis armis cervices persecutoribus, vel interitum corpora offerentes, non vel ipsa suorum multitudinis, non armorum motum elati sunt, ut ferro conarentur asserere justitia causam, sed hoc solum reminiscantes, se illum confiteri qui nec reclamando ad occisionem ductus est, & tanquam agnus non aperuit os suum, ipsi quoque tanquam grex Dominicarum & vinum, laniari se tanquam ab irruentibus lupis passi suus.* Valens impie & crudeliter sævit in eos qui secundum sacras literas, & Patrum traditionem *τὸ ἐμῶν* profitebantur, quorum quamvis maxima multitudo nunquam se armis tutata est. Certe ubi patientia nobis præscribitur, sæpe adduci videmus, & à Thebæis militibus adductum jam audivimus Christi exemplum, ut nobis imitandum, cujus patientia ad mortem se extendit. Ac qui ita animam perdit, is vere eam acquisivisse à Christo pronantiatur. Diximus summum imperium tenentibus resisti jure non posse. Nunc quædam sunt quæ lectorem monere debemus, ne putet in hanc legem delinquere eos qui revera non delinquant.

I Pot. II.
21.

Matth. x.
39.
Luc. XII.
33.

VIII. Primum ergo, qui principes sub populo sunt, sive ab initio talem acceperunt potestatem, sive postea ita convenit, * ut Lacedæmone, si peccent in leges ac Rempublicam, non tantum vi repelli possunt, sed, si opus sit, puniri morte: quod Pausaniz regi Lacedæmoniorum contigit. Atque hujus generis cum fuerint verustissima per Italiam regna, mirum non est, si post narrata crudelissima Mezentii facinora subjungat Virgilius:

Ergo omnis * furis surrexit Etruria justis:

Regem ad supplicium præsentis morte reponunt,

IX. Secundo, si rex, aut alius quis imperium abdicavit, aut manifeste habet pro derelicto, in eum post id tempus omnia licent quæ in privatam. Sed minime pro derelicto habere rem censendus est, qui eam tractat negligentius.

Lib. IV.
c. 16.

X. Tertio, existimat Barclajus, si rex regnum alienet, aut alii subjiciat, amitti ab eo regnum. Ego hic subsisto. Nam talis actus, si regnum electione aut successoria lege deferatur, nullus est: quæ autem nulla sunt, nullum habent juris effectum. Vnde & de usufructuario, cui regem talem similem diximus, verior mihi videtur Iurisconsultorum sententia, si extraneo jus suum cedat, nihil eum agere. Et quod dicitur ad dominum proprietatis reverti usumfructum, intelligendum legitimo tempore. Si tamen rex re ipsa etiam tradere regnum aut subicere moliatur, quin ei resisti in hoc possit, non dubito. Aliud est enim, ut diximus, imperium; aliud habendi modus, qui ne mutetur ob stare potest populus: id enim sub imperio comprehensum non est. quo non male aptes illud Senecæ in re non dissimili:

Instit. de
usuf. s. fructu.
L. usuf. fructus, D. de
jure do-
tium.

ut: *Et si parendum in omnibus patri, in eo non parendum quo officium ne*

Lib. II.
controv. 9.

ut se.
XI. Quarto, ait idem Barclajus amitti regnum. * si rex vere hostili animo in totius populi exitium feratur, quod concedo; consistere enim simul non possunt voluntas imperandi, & voluntas perdendi. quare qui se hostem populi totius profiteretur, is eo ipso abdicat regnum, sed vix videtur id accidere posse in rege mentis comitate, qui uni populo imperet. Quod si pluribus populis imperet, accideret potest, ut unius populi in gratiam alterum velit perditum, ut ceteros ibi faciat.

XII. Quinto, si regnum committatur, sive ex feloniam in eum cuius fecerit, sive ex clausula posita in ipsa delatione imperii, ut, * si hoc aut hoc rex faciat, subditi omni obedientiam vinculo solvantur, tunc quoque rex in privatam personam recidit.

XIII. Sexto, si rex partem habeat summi imperii, * partem alteram populus aut senatus, regi in partem non suam involanti, vis ultra opponi poterit, quia eatenus imperium non habet. Quod locum habere censeo, etiam si dictum sit, belli potestatem penes regem fore. id enim de bello externo intelligendum est: cum alioqui quisque imperii summi partem habeat, non possit non jus habere, eam partem tuendi: quod ubi fit, potest rex etiam suam imperii partem belli jure amittere.

XIV. Septimo, si in delatione imperii dictum fit, * ut certo eventa resisti regi possit, etiam si eo pacto pars imperii retenta censeri non possit, certe retenta est aliqua libertas naturalis, & exempta regio imperio. Potest autem qui jus suum alienat, ut jus pactis immutare.

XV. Vidimus de eo qui jus imperandi habet aut habuit. Restat ut de invalore imperii videamus, non postquam longa possessione, aut pacto jus nactus est, sed quamdiu durat injuste possidendi causa. Et quidem dum possidet, actus imperii quos exercet, vim habere possunt obligandi, non ex ipsius jure quod nullum est, sed ex eo quod omnino probabile sit eum qui jus imperandi habet, sive is est populus ipse, sive rex, sive senatus, id male, interim rata esse quae imperat, quam legibus judiciisque sublatis summam induci confusionem. Improbatur Cicero Syllanas leges, ut crudeles in proscriptionum liberos, ne honores petere possent. Servandas tamen censent, affirmans (ut nos docet Quintilianus) ita his legibus contineri statum civitatis, ut his solutis ipsa stare non possent. Florus de eisdem Salis actis: *Lepidus acta tanti viri rescindere parabat, nec immerito, si tamen posset sine magna clade rei publicae. & mox: Expediebat agra quasi saeva rei publicae requiescere quomodo cumque, ne vulnere curatore ipsa rescindere.* In his tamen quae ita necessaria non sunt, & pertinent ad raptores in iniqua possessione firmandum, si sine gravi periculo potest non pareri, parendum non est. Sed an talem raptorem imperii videlicet, aut denique occidere liceat, quaeritur.

XVI. Ac primum, si bello injusto, & cui juris gentium requisita non adsint, imperium arripuerit, neque pactio ulla sequuta sit, aut fides

Vit. de potest. civ. n. 23.
Suares de legib. lib. III. c. 10. n. 9.
Lefius de just. & jure. l. II. c. 29. dub. 5. n. 73.

† Lib. II, cap. 1.

*Apolog.
C. quando
liceat uni-
cuique. l. 2.*

des illi data, sed sola vi retineatur possessio: videtur manere belli jus, ac proinde in eum licere quod in hostem licet, qui à quolibet etiam privato jure potest interfici. *In reos majestatis*, inquit Tertullianus, *et publicos hostes omnis homo miles est*. Sic & adversus militum desertores, cunctis jus pro quiete communi exercendæ publicæ ultionis indultum est.

XVII. Idem cum Plutarcho, qui ita sentit libro de fato ad Pisonem, statuendum censeo, si ante invasionem lex publica exstiterit, quæ unicuique potestatem faciat occidendi eum, qui hoc aut illud quod in aspectum cadit, ausus fuerit; puta qui privatus satellitium sibi circumdederit, arcem invaserit; qui civem indemnatum, aut non legitimo judicio necaverit; qui magistratus sine justis suffragiis creaverit. Tales leges multæ exstabant in Græciæ civitatibus, ubi proinde justa censenda fuit talium tyrannorum interfectio. Talis erat Athenis lex Solonis renovata post reditum ex Piræeo, in eos qui statum popularem sustulissent, aut eo sublato honores gessissent. Ut & Romæ* lex Valeria si quis injussu populi magistratum gereret: & lex Consularis post decemvirale imperium, ne quis magistratum sine provocatione crearet, qui creasset, eum jus fasque esset occidi.

*13 Paral.
xxxiii.*

XVIII. Nec minus licebit invasorem imperii interficere, si dispersa auctoritas accedat ejus, qui jus verum imperandi habet, sive is rex est, sive senatus, sive populus. His annumerandi & regum puerorum tutores, qualis Ioaso erat Iojada, cum Athaliam regno depelleret.

*Liv. lib.
xxxiv.*

XIX. Extra hæc ut privato vi deicere aut interficere liceat summi imperii invasorem, probare non possum: Quia fieri potest, ut is qui jus habet imperii, malit invasorem in possessione relinqui, quam periculosis & cruentis motibus occasionem dari, qui plerunque se qui solent iis violatis aut interfectis, qui validam habent factionem in populo, aut externos etiam amicos. Certe an rem in id periculum adduci velit rex aut populus, incertum est, quorum sine cognita voluntate vis justa esse non potest. Favonius dicebat, *χέρων είναι μοναρχίας ἀνάγκη πόλεμον ἐμφύλιον*, *pejus esse bellum civile dominatu illegitimo*. Et Cicero, *Mihi pax omnis cum civibus bello civili utilior videtur*. Ajebat T. Quintius satius fuisse Lacédæmone* tyrannum Nabidem relinqui, cum aliter opprimi non posset, quam ruina gravissima civitatis in ipsa vindicta libertatis perituræ. Nec alio spectat illud apud Aristophanem, leonem in civitate non alendum; si alitus sit, ferendum esse. Profecto gravissima cum sit deliberatio, libertas an pax placeat, ut Tacitus loquitur, & difficillimum hoc *οκίμησι πολιτικῶν* Ciceroni, *εἰ τυραννίδης τὸ πατριδῶ παντὶ τρέψω τυραννίδῶ κελύσειν περὶ τῶν καὶ μέγλη ἀφ' αὐτοῦ πατρί τ' ἔλων τὶ πόλις κινδυνόειν*: *An cum patria illegitimo imperio premittur, omnimodo danda sit opera ejus demendi, etiamsi civitas eam ob rem in summum discrimen adducenda sit: non debent singuli quod populi commune est judicium ad se rapere. Illud vero plane iniquam:*

*Lib. IX ad
Att. epist.
4.*

* *Destrahimus dominos urbi servire parata.*

Sicut Sylla interrogatus quid ita armatus patriam peteret, respondit,

διὰ τὴν ἀρετὴν δὲ τοῦ τυραννικῶν, ut eam à tyrannide liberem. Melius Plator epistola ad Perdiccam suadet, cuius verba latine sic posuit Cicero: Tantum contendere in republica, quantum probare suis civibus possi: non neque parenti, neque patriæ afferri oportere. Qui sensus & apud Sallustium exstat: Nam ut quidem regere patriam aut parentes, quantumquam est profecti & delicta corrigas, tamen importunum est, cum præsertim omnes rerum mutationes cadem, fugam, atque hostilia portendant. Unde non longe abest illud Stallii apud Plutarchum in vita Bruti: τὸ εὐφρῆν ἐν τῷ ἔχοντι ἀξιοφύλακτος; ἀνοήτως κινδυνεύει καὶ παρρησιασθεῖν μὴ κερδοῦναι. æquum non esse ut vir prudens ac sapiens improborum & desipientium causa in pericula & turbas se coniciat. Huc & Ambrosii illud non male referas: Adversus hoc quoque ad profectum bona existimationis, si de potentis manibus optinas inopem, de morte damnatum eruas, quantum sine confusione fieri potest; uideamur iactantia magis facere causa quam misericordia, & graviora infirmitatibus, dum minoribus mederi desideramus. Thomas seditiosam esse dicit interdum quamvis tyrannici regiminis destructionem. Non debet movere nos in contrariam sententiam factum Aodis in Eglonem regem Moabitarum. Nam aperte testatur sacra auctoritas, huc à Deo ipso vindicem suscitatum, mandato scilicet speciali. Neque vero constat hanc Moabitarum regem nullum jus imperandi ex passione habuisse. Nam & in alios reges Deus per quos volebat ministros sua judicia exsequeretur, ut per Iehun in Ioramum.

App. civ. I.
Epist. fam. lib. I.
Bello Jug.
De Off. II. c. 2.
2. 2. q. 42. art. 2.
Iud. IIII.
15.
Neh. IX. 27.
II Reg. IX.

XX. Maxime autem in re controversa iudicium sibi privatus sumere non debet, sed possessionem sequi. Sic tributum solvi Cæsari Christus jubebat, * quia ejus imaginem nummus præfererat, id est, quia in possessione erat imperii.

Matthæ XXI. 30.

Annotata ad Caput IV.

Confusa turba, nemo ubi audit neminem] De Bebriciis familia prodidit Valerius :

§ II.

non federa legum

Vlla colunt, placidas aut jura tenentia mentes.

Impone quidvis facere, id est regem esse.] Pertinent huc M. Antonii verba quæ ex Iosepho modo adduximus.

§ III.

Non resistendi obligationem] Philo in Flaccum: πότι γάρ οἱ ἀπέτισον ὑπὸ τῷ νόμῳ; πότι δ' οὐκ ἐπέλυον πᾶσαν ἀνομιόδηρον; τὰ δ' ἐπιτηδύματα, οἷς καὶ ἔτιον ἡμέτερον χρονοῖσθε, οὐκ ἀνεπίληπτα, ἢ σωτήριον ὡς ἀνομιαν πόλιως καὶ ὑπερβασίαν; Quando enim defectionis suspecti fuimus? quando non pacis amantibus ab omnibus iudicari sumus? instituta vero, quibus utimur quotidie, nonne ut a reprehensione sunt, nonne ad concordiam bonamque statum civitatis conducunt?

§ IV.

Tranquillitas publica] Bene Chryostomus συνοίργος ἐστὶ σοι, συμπεσάθει. princeps nimirum Evangelium prædicanti. Dedolat ille quod tu descobinas.

Sint quibus imperes] Dicitum hoc Sullæ ajunt Plutarchus, Florus, & alii, unde sumit Augustinus lib. III, cap. 28 de Civitate Dei.

Sed & vorantes alios alii] Est hoc de statuis sexto: sed & hoc: ἵνα γὰρ οἱ δὲ

τι διασπείρα ἀνίλης, πᾶσαν τ' ζωῆς ἡμῶν ἀνίλης τὴν ἐνδοξίαν. Tolle tranquillitatem
 Omnem de vita tranquillitatem abstuleris. Deinde . μη γὰρ μὲν τῶτο εἰ-
 ποῖς, αἷτις κελῶς τῆ ἀνάγκῃ κίχρηθῶ, ἀλλ' αὐτῆς βλάπτ' ἡ ἀξίωσις τῶ ἐν-
 κρημίω, καὶ τὴν πικρῶν ἄνευ τ' ταύτῃ ἐξ ἀρχῆς νομοθετήσαντο σοφίαν.
 Nec mihi illos refer qui male usi sunt honoribus, sed ipsius insitiusi vide pulchri-
 tudinem, ἢ sapientiam eius admiraberis qui primus eius auctor fuit. Idem
 ad Romanos: καὶ ἀνίλης αὐτῆς (τῆς ἀρχῆς) πᾶν ἐξ ἀρχῆς καὶ ἐκ χειρὸς
 ὅσα εἰναι, ὅσα ἀρετῆ, ὅσα ἄλλο ἂν εἴη τῆσιν, ἀλλὰ πᾶν ἐκ ἀναστασίου τ' δυνά-
 τῶν τῆς ἀδυνατίου καὶ ἀπειρήτων. Magistratus si abstuleris, perierint omnia, non
 arbes stabunt, non agri, non forum, nec quicquam aliud. evertentur omnia ἢ
 fortioris esse fiet quislibet infirmior. idem sensus apud eundem ad Ephes. v.

Apud Thucydidem sensentia] lib. II. quicum bene convenit illud
 Ambrosii libro III de officiis : Eadem singulorum est utilitas qua uni-
 versorum. Et illud in jure: Semp̄ non quod privatim interest uni ex so-
 ciis servari debet, sed quod communi societati expedit. L. Actiones. §. La-
 beo. D. Pro Socio. Adde L. unicam. §. penult. c. de Caducis tol-
 lendis.

Hoc tedit vobis gratia apud Deum] Tertullianus de Poenitentia: Ti-
 mor hominis Dei honor est.

Ames parentem si aequus est, si non, feras] Terentius Hecyra :
 Nam matris ferro injurias me, Parmeno, pietas jubet.

Cicero pro Cluentio: Non modo viticare homines parentum injurias, sed
 etiam aequo animo ferro oportet. Habet ad hoc præceptum pulchra Chry-
 sostomus tum II ad Timotheum, tum libro V adversus Iudæos. Per-
 tinent huc & quæ Epictetus & post eum Simplicius habent de dua-
 bus ansis.

§. V. Consuetudo veterum Christianorum] Ad quam pertinet canon XVII
 Concilii Chalcedonenis, repetitus canone IV Concilii in Trullo :
 Concilium Toletanum quartum : capitulum II Caroli Calvi in
 villa Colonia. Synodus Sueffionensis canone V.

Sigerius] Xiphilinus Domitiano: ἐπιτήρησον δὲ αὐτῶν καὶ σωσον δούλους τῆς
 ἀρχῆς Παρθίνου ὃ ἐπέχει αὐτῶν ἐν Σερμῆλαι (male Σίγρη) ἐὸ τῆ ἀ-
 κηλίαν ἐ δούτῃς ἂν. Insidias autem ei communicato inser se consilio struxero Par-
 thenius propositus cubiculariorum ἢ Sigerius ἢ ipse ἐ cubicularii. Martialis
 libro IV:

Sigeriosque meros, Partheniosque sonas.
 Corruptum id nomen non hic modo in Tertulliano fuerat, sed ad-
 huc est in Suetonio, ubi Saturius, & in Victore vulgari, ubi Caspe-
 rius legitur.

Coactus repugnare non movi] Insevit Gratianus causa XXIII, quæstio-
 ne VIII. Idem Ambrosius epistola XXXIII : Vultis in vincula rapere ?
 voluntas est mihi. non ego me vallabo circumfusione populorum. Imitatus est
 magnus Gregorius libro VI, epistola I : Si in morte Longobardorum me
 misere voluisssem, hodie Longobardorum gens nec regem, nec Duces nec Comi-
 tes haberet, atque in summa confusione esset divisa.

§. VI. Non etiam in magistratibus inferioribus] Petrus Martyr ad Iudicum
 III. Parzus ad XIII caput ad Romanos, Iunius Brutus. Danzus li-
 bro VI Politicorum, & alii.

Species

mentia, pro uno capite tot millia excipere ferrum, ac multis mortibus unam animam redimere, nonnunquam senis & invalidi. Quemadmodum totum corpus animo deseruit (quod ipsum late ibi exsequitur) sic hac immensa multitudo unius anima circumdata, illius spiritum regitur, illius ratione flectitur, pressura se ac fractura viribus suis, nisi consilio sustineretur. Suam itaque incolumitatem amant, &c. Adde quæ infra, lib. II, cap. I, §. IX.

Artabanus Persa] Apud Plutarchum Themistocle.

Innocentes nocentibus cedunt.] Hæc sunt in scripto ad Demetrianum. Eiusdem hæc primi epistola I: *Intellexit* (adversarius) *Christi milites vigilare, jam sobrios & armatos ad prælium stare, vinci non posse, mori posse; & hoc ipso invictos esse, quia nec mori timent, nec repugnare contra impugnantem, cum occidere innocens nec nocentem liceat, sed promte & animas & sanguinem tradere.*

Mauritius] De hujus martyris honoribus apud Helvetios vide Guillemanum in veteri scripto de translatione sancti Iustini in novam Corbeiam: *Vnde juxta fidem Chronicorum sub atrocissima & incomparabili illa decima post Neronem persecutione passum cum colligimus, qua & prioribus persecutionibus immanior, dum venerabilem multitudinem martyrum calis miseret, inter quos etiam præcipuum sancti Mauricii collegium, & innocentia speculum. De Thebis martyribus Brunsvicum translatis vide Crantzium Saxoniorum VII, 16.*

Tenemus ecce arma & non resistimus] Similia sunt illa Indæorum Alexandrinorum ad Flaccum: αὐτοὶ ἰσχυροὶ ἄς ἀπέσ. ἐργασθεὶς δὲ αἰκία πῆς ἄς πολέμιος. ἀ δὲ ἰ φύσις ἰσχυρῶ ἀπονομεῖ ἀμωτικῆς μίση χεῖρας, ἀ πειροφάρη, ἰνῆ μῆδιν ἰεραία δὲ δύνα), παρῆρτες αὐτῶν πὶ σάμβω πρὸς δισκίπυς τῆς δὲ λυσι δισκίπυς βυλῆς, & quæ sequuntur. *Inermes sumus, ut videt. & tamen sunt qui nos tanquam hostes publicos hic criminantur. Etiam eas quas ad nostri tutelam partes dedit natura retro vertimus, ubi nihil habent quod agant. corpora præbemus nuda ac patientia ad impetum eorum qui nos vellent occidere.*

Valens] Vide excerpta ex Iohanne Antiocheno, ex Manuscripto libro viri æterna memoria dignissimi Nicolai Peirefii.

§. VIII.

Vt Lacedæmon] Plutarchus Lyfandro: οἱ Σπαρτιάται τῆ βασιλεῖ δὲ λυ ἀποίεσαν ἰναῖκελῶ. ἦν ἔχ ὑποσις ἐνείη εἰς Τυγέα ἰφωγα Σπάρτιας regem ad capitis iudicium vocarant, quod ille declinans fugit Tegeam. Idem Sulla: ἀντιγατοὶ Σπαρτιάται βασιλεῖοις εἰς αἰφείας τῶ ἀρχῶν, ἄς εἰ βασιλικῆς, ἀλλὰ Φάβυς ἔχ τὸ μῆδιν οἰεῖς. quibusdam regibus Sparta regnum ademerunt ut incertis regno, quippe abjectis nihilique hominibus. de Agide injuste, sed damnato tamen, vide eundem Plutarchum, Mosyuzci regem inedia puniebant. Mela libro II.

Furius surrexit Etruria iustus] Et aruspex Etruscus in Mezentium insurgentibus :

Quos iustus in hostem

Fert dolor.

§. XI.

Si rex vere hostili animo in totius populi exitium feratur] Pari de causa tribunus plebis qui sit, ipso jure desinere esse talem, ingeniose defendit Gracchus, cujus verba digna lectu apud Plutarchum. Iohannes Major in librum IV Sententiarum dicit non posse populum à se ab-

abdicare potestatem destituendi Principis in casu quo ad destructio-
em vergeret. quod commode explicata ex his quæ hoc loco dicun-
tur.

Si hoc aut hoc rex faciat] vide de regno Arragoniz Marianam libro §. XII.
viii. *U. c. p. 20.*

Partem alteram Populus aut Senatus] Exemplum habes in Genuate re- §. XIII.
publica apud Bezatum libro xviii. in Bohemia tempore Wence-
slavii historiz libro x. Adde Azorium institutionum Moralium lib. x,
cap. 8. & Lambertum Scafaburgensem de Henrico iv.

Et certo eventum resisti regi possit] Exempla vide apud Thuanum histo- §. XIV.
riarum cxxxii, in narratione anni clo lcc iv; & libro cxxxi, in
anno clo lcc v. utrumque de Hungaria: apud Mejerum narra-
tione anni clo ccc xxxix, in Brabantia & Flandria. narratione
anni clo cccc lxxviii, infedere inter regem Galliz & Carolum
Burgundum. Adde de Polonia quæ habet Chytræus Saxonicoꝝ
lib. iv. & de Hungaria Bonfinius Decadis iv libro ix.

Lex Valeria] Plutarchus Publicola: *ὄντι κρίσιως ἀπέειπεν ἢ βυλόμενον* §. XVII.
τιραννῆα. ut iniudicatum occidere eum liceret qui dominatum concupisceret.
ποσ addit: *εἰς ἐπιχειροῖν τυραννίην Σόλων μὲν αἰὼνι τῆν δικλῆν ἐπέθηκεν, ὁ δὲ*
Πελοπίδας τῆν αἰὲν ἢ κρίσιως ἀπέειπεν δίδωσι. Solon ei qui dominatum invadit
ἐρεθιστοῖ δεινὸν δεικνύει. ut Publicola etiam ante iudicium salem permisit
interfici.

Tyrannum Nati idem relinquit] Quod Plutarchus in T. Quintii vita §. XIX.
sic explicat: *ὡς ἔωρα εὖν κακῆ μεγάλῃ ἢ ἄλλων Σπυρκαίων ἀπολέμενοι ἢ*
τιραννῶν. Cum videres sine gravi aliorum Laconum malo non posse tyrannum
ἔσθην. Non alienum est ab hac re quod Plutarchus refert Lycurgo,
Laconem quendam cum legisset

Σπυρκαίως πότι τυρραννίδα, χάλκιον ἄρης
εἶλε. Σελῶνιτ δ' ἀμφι πύλας ἔπιτσι.

Hos dæm Martæ parans dominatum extinguere, servus
Ante Selimantis moenia Mars ravuit.

Respondisse, *δικαίως πεθῆκοντι οἱ ἄνδρες. εἶδε γὰρ ἄφιμῶν ἕλασ αὐτῶν καὶ ὡ-*
κῆσθαι. Merito viri illi periere. expectare enim debuerant ut ipse per se domi-
nam confligaret.

Detrahimus dominos urbi servire parata] Plutarchus Catone Majore
de Antiocho Magno: *ἰποικουτο ἄλλοι τὸν ἕλκῳ εἰς ἀποδιδόναι, μηδὲν διορθῶν.*
Bello precesum sumebat, liberare Græcos, libertatis non egentes.

Quæ eius imaginem nummus præferbat] certissimum hoc indicium §. XX.
pobessionis. vide in historia Genuate Bezatum libro xviii.

Qui Bellum licite gerant.

I. Belli causas effectrices alias esse principales in sua re :

II. Aut in aliena.

III. Aliis instrumentis, ut servus & subditos.

IV. Natura jure neminem à bello prohibere.

VT in aliis rebus, ita & in voluntatis actionibus tria esse solemus efficientium genera, principales, adjuvantes, & instrumenta. Causa effectrix principalis in bello plerumque est is cujus re agitur: in privato privatus: in publico potestas publica, maxima summa. An & pro aliis nihil moventibus bellum moveri ab alio possit, alibi videbimus. Illud interim tenebimus, naturaliter quemque sui juris esse vindicem. ideo manus nobis datæ.

II. Sed & alteri prodesse qua possimus non licitum modo, sed & honestum est. Recte qui de officiis scripserunt, ajunt, nihil esse homini utilius homine altero. Sunt autem diversa hominum inter se vincula, quæ ad mutuam opem invitant, nam & cognati ad operendam cœunt & vicini inclamantur, & qui ejusdem civitatis sunt participes; unde illud, Porro *Quiritibus*, & *Quiritariis*. Aristoteles dixit oportere quemque, aut pro se arma sumere, si injuriam acciperit aut pro cognatis, aut pro benefactoribus, aut sociis injuria affecti auxilia ferre. Et Solon docuerat beatas fore respublicas in quibus alienas injurias quisque suas existimaret. Sed ut cætera desint vincula, sufficit humanæ naturæ communio. Ab homine enim nihil humani alienum est. Menandri dictum est :

Injuriarum si improbis auctoribus

Reponeremus ultionem singuli,

Nobis putantes fieri quod sit alteri,

Inter nos juncti conspiratis viribus,

Non prevaleret innocentia impetus.

Audax malorum, qui custoditi undique

Iussique pœnas quas merentur pendere,

Aut nulli penitus essent, aut pauci admodum.

Democriti hoc vero: *Αδικησάτωσι τιμωρεῖν καὶ δύνανται καὶ οὐκ ἀπειροὶ τὸ πρὸς τὰς τιμὰς δίκαιον καὶ ἀγαθόν.* Injuriæ oppressos defendere pro viribus oportet, & non negligere: illud enim justum bonumque est. Quod sic explicat

^b Lactantius: Deus qui cæteris animalibus sapientiam non dedit, naturaliter ea munimentis ab incurso & periculo tutiora generavit. Hominem vero quia nondum fragilemque formavit, ut eum sapientia potius instrueret, dedit ei præter cætera hunc pietatis affectum, ut homo hominem tueatur, diligat, foveat, contraque omnia pericula & accipiat, & præset auxilium.

III. Instrumenta cum dicimus, non arma hic intelligimus, & si quæ sunt his similia, sed eos qui ita agunt sua voluntate, ut ea voluntas ab altera pendeat. Tale instrumentum est patri filius, pars quippe ejus naturaliter; tale & servus, quasi pars ex lege. nam sicut pars non tantum pars est totius eadem relatione, qua totum est totum partis, sed hoc ipsum quod est totius est: ita possessio est aliqui ipsius

L. servus, D. de servis export.

Cic. lib. II. off. ex Panerio.

DD. ad l. Si quis in servitute.

D. de fur. l. prohibemus. C. de jure fisci.

a Rhet. ad Alex. c. 3. Bart. in l. Vt vim.

D. de just. & jure, n. 7. & 8.

Is. ibid. n. 29. Cast. ad l. 1. §. jus gent. eodem.

Bart. ad l. hostes, D. de capt. c. 9. Innoc. ad c. sicut, de jur. rejur. & in c. olim de rest. spol. n. 66.

Ranor. n. 18. Sylvest. in verbo Bellum, q. 8. b Lib. VI. L. cum sumus, C. de agricolis, lib. XI.

infus possidentis. Democritus: οὐκ ἔστιν ὡς μέγιστος ἔσθ' ἄλλοι ἀρετῆς
ana. Famulis tanquam partibus corporis aliis ad aliud utere. Quale autem
 in familia est servus, tale in republica est subditus, ac proinde instru-
 mentum imperantis.

Arist. lib. vi. de moribus. cap. 10. L. Gracchus. C. ad adul. Sen. 1. cap. 4. Th. 2. 2. 40. art. 2. Sylvest. de beh. lo. p. 3.

IV. Necdubium quin naturaliter omnes subditi bello adhiberi possint, sed quosdam specialis lex arcet, ut olim * Romæ servos, nunc passim * clericos: quæ tamen lex, ut omnes ejus generis, cum summæ necessitatis exceptione intelligenda est. Et hæc quidem generaliter de adiutoribus & subditis dicta sunt: nam quæ specialia sunt, suis locis tractabuntur.

Annotata ad Caput v.

[Gloss] Verba hæc Plutarchus refert: ἢ πλείων κἀμίστην οὐκ ἔστιν ἐκείνη
 ἢ ἢ ἀδικημάτων ἢ χ' ἢ πλεον οὐ μὴ ἀδικημάτων ἀποβάλλον) & κολάζουσι τὴν ἀδι-
 κώτην. *Civitas autem illa felicissime colitur in qua qui injuriam non sensere, eī*
qui sensere se opponunt & injuriam ceptantes puniunt. Huc & illud pertinet
Rudente Plauti: Pratorque me injuria prius collum, quam ad vos perven-
ies.

f. II.

[Roma servos] Servus ad IX Æneidos.

f. IV.

[Clericos] Ac Levitæ olim extra belli munia, ut notatum Iosépho. De clericis vide Nicetam Choniaten libro vii. Caroli Calvi Capitulum in Sparnaco xxxvii. in Gratiano c. clericum. dist. v. & causa xxxiii. quæstione viii. Et cānones quidem sic habent: sed quanto illi servati à Græcis quam à Latinis diligentius, vide Annam Comenianam.

G 2

HV.

De belli causis, & primum de defensione sui & rerum.

- I. Causa belli iustifica qua dicantur :
- II. Eas oriri ex defensione, exactione. ejus quod nostrum est, aut nobis debetur, aut ex poena.
- III. Pro vita defendenda bellum esse licitum :
- IV. Contra aggressorem solum :
- V. In periculo presente & certo, non opinabili :
- VI. Item pro integritate membrorum :
- VII. Maxime pro pudicitia.
- VIII. Licite omitti defensionem.
- IX. Defensionem illicitam esse interdum adversus personam publice valde utilem, ob legem dilectionis.
- X. Intersessionem Christianis non esse licitam ad arcendam alapam, aut contumeliam

- similem, aut ne fugiatur.
- XI. Pro rebus defendendis intersessionem non esse illicitam jure natura :
- XII. Quatenus ea permessa sit lege Moysi :
- XIII. An & quatenus Evangelica lege permessa sit.
- XIV. An lex civilis interfecti aliquem defensionis causa permittens jus det, an solum impunitatem, cum distinctione explicatur.
- XV. Quando licita esse possit singularis dimicatio.
- XVI. De defensione in bello publico :
- XVII. Eam non licitam ad imminuendam dumtaxat potentiam vicini :
- XVIII. Nec in eo qui justam bello causam dedit.

VENIAMVS ad causas bellorum : iustificas intelligo : nam sunt & aliz quæ movent sub ratione utilis, distinctæ interdum ab iis quæ movent sub ratione iusti : quas inter se, & à * belli principiis, quale erat cervus in bello Turni & Æneæ, accurate distinguit Polybius. At quanquam manifestum est harum rerum discrimen, voces tamen confundi solent. Nam quas causas dicimus iustificas, etiam principia dixit Livius in Rhodiolorum oratione: *Certe quidem * vos estis Romani, qui ideo felicia esse bella vestra, quia iusta sint, præ volis fertis, nec tam exitu eorum, quod vincatis, quam principiis, quod non sine causa suscipiatis, gloriamini.* Eodemque sensu *ῥῆξις πολέμων* dixit Ælianus libro XII, capite 53. & Diodorus Siculus libro XIV, de bello agens Lacedæmoniorum in Eleos easdem vocat * *ᾠσφύσεις* & *ῥῆξις*. Hæ iustificæ causæ proprie nostri sunt argumenti, ad quas illud pertinet Coriolani apud Halicarnassensem; *ἄσφῶτον ὑμῖν παραγῆ σκοπιῖν, ὅπως εὐσεβῶς καὶ δικαίως ποιοῦντες τὸ πλεῖον ᾠσφύσῃσιν*. Id primum vobis curandum arbitror, ut piam & iustam accipiat bellum causam. Et hoc Demosthenis: *ᾠσφῶς δικαίως, οἰμαι, καὶ πλοῖος καὶ ἤσῳ καὶ τοῖσιν πρὸς ἡμᾶς ἰχυροῦσιν εἶναι τοὺς θεοὺς, οὕτως καὶ πρὸς ἡμᾶς τοὺς ῥῆξις, ἔτι καὶ * ὑποδοσεις ἀληθεῖς, ἔ δικαίως εἶναι ᾠσφῶσιν*. Sicut in domibus, & navigiis, rebusque similibus qua sustuleruntur firmissima esse oportet, ita in actionibus causas ac fundamenta oportet iusto ac vero congruere. Nec minus hoc Dionis Cassii: *δοῖν τὴ δικαίως πᾶσιν ἡμᾶς πρόσωπον ποιῶσθαι. καὶ μὴ τὸ τέ*

III Hist.

Lib. xlv.

Lib. viiii.

Olynb. II.

Lib. xii.

τις ἐπιχειροῦσι τὴν ἰσχυρὴν εὐλαπίαν ἔσθιν. ἀλλὰ δὲ ἐκείνη βίβλος οὐδὲν καὶ παραμυ-
 κα τις ἐπιχειροῦσιν πείχει. *maxima nobis iustitia habenda est ratio: quæ si adsit,
 in bellica sperno bonam præbet: sin absit, nihil quis certi certum, etiam si prima
 æmulatione succedant.* Et illud Ciceronis: *illa bella iniusta sunt, quæ sunt
 sine causa suscepta.* qui & alibi crassum reprehendit quod Euphratem
 transire voluisset, * nulla belli causa. Quod non minus de bellis pu-
 blicis quam privatis verum est. Hinc illa Senecæ querela: *Homicidia
 committimus & singulas cades? quid bella & occisuram gentium gloriosum scio-
 la? Non avaritia, non crudelitas modum novit. Ex Senatusconsultis plebisque
 factis facta exerentur, & * publici jubentur votita privatim.* Habent quidem
 bella publica auctoritate suscepta aliquos effectus juris, ut & senten-
 tiaz: de quibus agendum infra erit: Sed non eo magis peccato va-
 cant, ni causa subit; ut merito Alexander, si sine causa in Perfas &
 alias gentes bellum arripuit, Scythis apud Curtium, sed & * Senecæ
 libro, Lucano prædo appelletur, Indorum quoque sapientibus
 ἐπιβουλεύων, & à pirata quondam tractus sit in criminis societatem: *Arr. l. VII.
 quomodo & ab ejus patre Philippo duos Thraciæ reges regno spo-
 liatos iustus narrat, fraude latronis ac scelere. Augustini illud huc
 pertinet: Remota iustitia quid sunt regna, nisi magna laevocinia. Convenit
 talibus Lactantii illud, inanis gloria specie carnis, sceleribus suis nomen vir-
 tatis imponunt. Causa justa belli suscipiendi nulla esse alia potest, nisi
 injuria. Iniquitas partiis adversæ iusta bella ingerit, inquit idem Augusti-
 nus, ubi iniquitatem dixit pro injuria, quasi ἀδικίαν dixisset, cum vel-
 let dicere ἀδικήματα. Sic in Romano Feciali carmine: Ego vos testor, po-
 pulum ultimum iniustum esse, neque jus persolvere.*

De republ.
lib. III.

Ep. xcti.

Arr. l. VII.

De Civ. Dei
lib. IV. c. 4.
Lib. I. de
falsa relig.
De Civ. IV.
Sylv. de
bello c. I.
n. 2.

II. Ac plane quot actionum forensium sunt fontes, totidem sunt
 belli: nam ubi judicia deficiunt incipit bellum. Dantur autem actio-
 nes aut ob injuriam non factam, aut ob factam, Ob non factam, ut
 quæ petitur cautio de non offendendo, item damni infecti, & inter-
 dicta alia ne vis fiat. Factam, aut ut repararetur, aut ut puniatur: quos
 duos obligationum fontes * recte distinguit Plato nono de legibus.
 Quod reparandum venit, aut spectat id quod nostrum est vel fuit.
 unde vindicationes & conditiones quædam; aut id quod nobis de-
 betur sive ex pactione, sive ex maleficio; sive ex lege, quo referenda
 quæ ex quasi contractu & quasi maleficio dicuntur; ex quibus capi-
 tibus nascuntur conditiones cæteræ. Factum ut puniendum parit ac-
 cusationem & judicia publica. Plerique bellorum tres statuunt cau-
 sas iustas, defensionem, recuperationem rerum, & punitionem: quæ
 tria in Camilli ad Gallos denuntiatione inventas: † *Omnia qua defendi,
 repetique & ulcisci fas sit:* in qua enumeratione nisi vox recuperandi su-
 maratur laxius, ommissa est persecutio ejus quod nobis debetur; quam
 non omisit Plato, cum dixit bella geri non modo si quis vi oppri-
 marur, aut expiletur, verum etiam si deceptus fuerit. Quicum il-
 lud Senecæ convenit: *Æquissima vox est & jus gentium præ se ferens: Red-
 de: quod debes.* Et in Fecialium formula erat: *Quas nec dederunt, nec sol-
 verunt, nec fecerunt, quas res dari, fieri, solvi oportuit.* & apud Sallustium
 in historiis: *Iure gentium res repeto.* Augustinus cum dixit: * *Iusta bella
 committi solent, que ulciscuntur injurias:* vocem ulciscendi generalius
 sumpsit

Bal. ad l. 2.
C. de servis
& aqua,
n. 71.

Willb. Mar.
de bello ju-
sto & licito.
† l. v. lib. v.
Alcib.

Lib. III.
de benef. c.
14.
Liv. lib. I.
Lib. VI.
q. 10.
Iosue.

sumpsit pro eo quod est demere: quod & sequentia ostendunt, quibus non est enumeratio partium, sed exemplorum additio: gens & civitas petenda est, qua vel vindicare neglexerit, quod à suis impo factum est, vel reddere quod per injurias ablatum est. Hanc naturalem notiam secutus Indorum rex, narrante Diodoro, Semiramidem accubabat, *ὅτι ἀποχρηστικῶν τῷ πολέμῳ μηδὲν ἀδικηθεῖσσι*: quod bellum inchoans nulla accepta injuria. Sic & Romani cum Senonibus postulant, quibus nullam injuriam accepissent eos oppugnarent. Aristoteles, *ποδίκτιον* II, cap. II. *πολεμῶσι ἢ τῆς προτέρου ἀδικήσεσι*: Bellum fit solet in eos qui priores injuriam fecerunt. De Abiis Scythis a Curtius: *stiffimos barbarorum constabat. armis abstinabant * nisi laceffiti*. Prima igitur causa justii belli est injuria nondum facta, quæ petit aut corpi aut rem.

Liv. lib. V.

Lib. 12.

b Sytu. in verbo Bellum. part. 1. p. 3. & p. 2. c Bart. ad l. ut vim D. de just. & jur. Bal. in rep. l. 1. C. unde vi. Barn. d. 2. q. 10. art. 10. dub. ult. Soto lib. IV. dispus. 5. art. 10. Valent. 2. 3. disp. 5. qu. 10. p. 7. d Card. q. 33. lib. 1. Petr. Nav. l. 11. c. 3. nu. 147. Cajet. 2. 2. art. 6. 7. q. 2. c 2. 2. q. 64. art. 1.

III. Si corpus impetatur & i præfente cum periculo vitæ non a ter vitabili, b tunc bellum esse licitum etiam cum interfectione periculum inferentis ante diximus, cum ex hac specie, ut maxime præbata, ostendimus bellum aliquod privatum justum esse posse. Notandum est jus hoc defensionis per se ac primario nasci ex eo, quod tura quemque sibi commendat, non ex injustitia aut peccato alterius unde periculum est. Quare etiam si ille peccato careat, præ quod bona fide militet, aut alium me putet quam sim, aut quod insania aut insomnia agiteretur, ut evenisse quibusdam legimus, non tollitur jus se tuendi; cum sufficiat quod ego non teneor id quod intentat pati, non magis quam si bestia aliena periculum intenteret.

IV. An & innocentes, qui interpositi defensionem aut fugam, ne qua evadi mors non potest, impediunt, transfodi aut obteri possunt, disputatur a. Sunt qui licere id putant, etiam Theologi. Et certe naturam solam si respicimus, multo apud eam minor est societatis respectus quam propriæ salutis cura. At lex dilectionis, præsertim Evangelica quæ alterum nobis æquat, plane id non permittit. Beatus autem dictum est à Thoma, si recte accipiatur, in vera defensionem hominem non occidi ex intentione: non quod non interdum, si a salutis non suppetat ratio, non liceat destinato id facere unde mors aggressoris sit secutura, sed quod hic mors illa non eligatur ut quidam primario intentum, sicut in punitione judiciali, sed ut unico quod eo tempore suppetit; cum is qui impetitus jam est, etiam in tempore malle debeat tale aliquid facere quo alter absterreatur, a debilitetur, quam quo intereat.

V. * Periculum præfens hic requiritur, & quasi in puncto. Fate quidem si insultator arma arripiat, & quidem ita ut appareat eum facere occidendi animo, occupari posse facinus. nam in moralibus ut & in naturalibus punctum non invenitur sine aliqua latitudine: si multum falluntur & fallunt qui metum qualemcumque ad jus occupandæ interfectionis admittunt. Vere enim dictum est à Cicerone primo de Officiis, plarimas injurias à metu proficisci, cum is qui nocere alteri cogitat timet, ne nisi id fecerit, ipse aliquo afficiatur in commodo. Clearchus apud Xenophonem: *ἔχεται ὁδὸν ἢ δὴ ἀνδραποδιστὴς τῶν ἰσθμῶν ἀγροβόλῆς, τὸν δὲ ἐξ ὑποψίας, οἱ φρονηθέντες ἀλλήλους, φθάσαντες βυλ*

ἄμπερὸν παθεῖν ἰπείσσω δίκησιν καὶ τὸν οὐτὶ μίλλοντα, οὐτε βυλοδρῦς τοῦ-
 τοῦτο. *multos ego novi qui calumpnia adducti aut suspicione, dum metuant*
ε.ο. & praevenire malunt quam persequi, atrocissimis malis eos affecerunt qui
potius tale facturi fuerant, ac ne cogitaverant quidem. Cato in oratione pro
 Rbodienſibus: quod illos dicimus voluisse facere, id nos priores facere occu-
 paverunt: Insignis est illa apud Gellium sententia: Gladiatori composito
 ad pugandum, pugna hac proposita fors est, aut occidere si occupaveris, aut
 occumbere si cessaveris. Hominum autem visa, non tam iniquis, neque tam in-
 iuriis necessitatibus circumscripta est, ut idcirco prior injuriam facere debeat;
 quam nisi feceris, pati possis. Et apud Ciceronem alio loco non minus
 recte: Quis hoc statuit iniquam, aut cui concedi sine summo omnium periculo
 potest, ut eum jure poteris occidere, à quo metuisse dicat, ne ipse posterioris oc-
 cidatur? Locum hinc habet illud Euripidis:

Εἰ γὰρ τ' ἴμαλλον αἰς σὺ φῆς κτείνειν πρότερον,
 Χρὴ καὶ σε μίλλον, αἰς χροῖον δῆδεν παρῆν.
 Te si, ut ais, interficere vir voluit tuus,
 Voluisse fas erat & tibi, ubi tempus foret.

Cui geminum est Thucydideum illud: τὸ μίλλον οὐ ἀφανεῖ ἔτι καίτοι, καὶ
 εἰ αἰὼν ἰπαρθεῖς αὐτοῦ φανεῖν ἔχθραν ἤδη καὶ μίλλουσαι κτήσασθαι. Futurum
 in aperto adhuc est: nec quemquam oportet eo commotum inimicitias suscipere,
 non jam futuras sed certas. Idem Thucydides quo loco mala seditio-
 num quæ Græcæ civitates incessanter diserte explicat, ponit & hoc
 in vitio: ἰφθίμους τὸ μίλλοντι κακὸν τι δράν ἰπαρθεῖς. *Mudabatur qui malum fa-*
ciens quod facturus erat aliter ipse occupasset. Livius: * *Cavendo ne metuant*
hostes, metuentos ultero se efficiunt, & injuriam à nobis repulsam, tanquam
acciderent aut pati necesse sit, injungimus aliis. In tales non male convenit
 illud Vibri Crispî à Quintiliano laudatum, *Quis tibi sic timere permisit?*
 Etiam Livia apud Dionem ait infamiam eos non effugere, qui facti-
 tus quod timent occupant. Quod si quis vim non jam præsentem in-
 teneret, sed conjurasse aut insidiari compertus sit, si venenum strue-
 re, si falsam accusationem, falsum testimonium, iniquum judicium
 moliri, hunc nego jure posse interfici: si aut aliter evadi periculum
 potest: aut non certum satis est aliter evadi non posse. Plerumque
 enim interposita temporis mora ad multa remedia, ad multos etiam
 casus parer: ut dici solet inter os & offam. quanquam non desunt &
 Theologi & jurisconsulti qui indulgentiam suam longius extendant.
 Sed & altera quæ melior tutiorque sententia est suis non caret au-
 ctionibus.

Cit. Quint.
 lib. v. de re-
 futatione.

Lib. I.

Lib. III.

Lib. III.

Lib. IV.

Bann. q. 64.
 art. 7. dub.
 4. Baldus
 in l. multis.
 C. de lib.
 caus. & in
 l. I. C. unde
 vi. Less. lib.
 11. c. 9. dub.
 8. Solo lib.
 v. q. 1.
 art. 8.
 Card. in
 Clem. Si fu-
 rrosus, de
 homicid.
 Covarr.
 ibid. p.
 3. s. 1. n. 2.

VI. Quid dicemus de periculo mutilationis membri? Sane cum
 damnum membri, præsertim è præcipuis, valde sit gravè, & vitæ
 quasi æquiperabile: adde quod vix sciri queat an non periculum
 mortis post setrahat, si aliter vitari nequeat, putem intentantem pe-
 riculum occidi recte posse.

VII. Pro pudicitia quin idem liceat, controversiam vix habet,
 cum non tantum communis æstimatio, sed & lex divina * pudici-
 tiam vitæ adæquet. Itaque Paulus jurisconsultus dixit pudorem tali
 facinore recte defendi. Exemplum habemus in Tribuno Marii à mi-
 litæ occiso * apud Ciceronem & Quintilianum: sed & à feminis occi-

Sylv. in
verbo Ho-
micidium.
3. qu. 4.
Lib. 5. rec.
sent. tit. 3.
Soto d. 1. q.
Sylv. in ver-
bo kallum.
p. 3. n. 5.

occiforum in historiis exstant. Chariclea apud Heliodorum talem interfectionem vocat ἀμύνης νόμον ἢ εἰς ἀσφαλοσύνην ὄψεως, *justam defensionem ad arcendum injuriam in castitatem.*

VIII. Quod autem diximus supra, quanquam occidere paratam occidere licet, laudabilius tamen eum facere qui occidi quam occidere malit, id nonnulli ita concedunt, ut excipiant personam multis utilem: Sed mihi hanc patientiæ contrariam legem omnibus illis imponere, quos vivere aliorum interest, parum tutum videtur. Itaque restringendum id arbitrer ad eos quorum officium est ab aliis vim arcere, quales sunt focii itineris ea lege contracti, & rectores publici, quibus illud Lucani aptari potest,

* *Cum tot ab hac anima populorum visa salusque
Pendeat, & tantus caput hoc sibi fecerit orbis,
Sevitia est voluisse mori.*

IX. Contra vero evenire potest, ut quia invaloris vita multis sit utilis, occidi is sine peccato nequeat: nec id tantum ex vi legis divinx, sive veteris sive novæ, de quibus egimus supra, cum regis personam sanctam esse ostendimus, sed ipso etiam naturæ jure. Nam jus naturæ, quatenus legem significat, non ea tantum respicit quæ dicitur justitia quam explettricem diximus, sed aliarum quoque virtutum, ut temperantiæ, fortitudinis, prudentiæ actus in se continet, ut in certis circumstantiis, non honestos tantum, sed & debitos. Ad id vero quod diximus caritas nos obstringit. Nec ab hac festinentia dimover me Vasquius, cum ait principem qui innocentem insultet, desinere principem esse ipso facto: quo vix quicquam potuit dici aut minus vere aut magis periculose. Nam sicut dominia, ita & imperia non amittuntur delinquendo, nisi lex id statuatur. Quæ autem hoc de imperiis statueret lex, ut delicto in privatum amitterentur, nusquam reperta est, nec repertum iri credo: summam enim rerum confusione induceret. Quod autem Vasquius & huic & aliis multis illationibus fundamentum ponit, imperia omnia parentium non imperantium utilitatem spectare, id etiamsi verum universim esset, ad rem non faceret. non enim statim res deficit, cujus utilitas aliqua in parte deficit. Quod vero addit, reipublicæ incolumitatem à singulis propter se desiderari, atque ideo debere quemque etiam toti reipublicæ suam salutem antepondere, non satis cohæret. Nam nostri quidem causa rempublicam salvam esse volumus, sed non tantum nostri, verum & aliorum. Falsa enim & à sanioribus philosophis rejecta est opinio, existimantium, amicitiam ex sola indigentia natam, cum sponte & natura nostra ad eam feramur. Ut vero meo unius bono multorum admodum bonum præferam, caritas monet sæpe, imperat interdum. Huc illud Senecæ pertinet: * *Principes regesque, & quicumque alio nomine sunt tutores status publici, non est mirum amari ultra præter eas etiam necessitudines. Nam si sanis hominibus publica privatis potiora sunt, sequitur ut is quoque carior sit in quem se reipublica convenit. Ambrosius: Sibi cum quisque arbitretur gratis excidia patriæ depulisse, quam propria pericula. Is quem dixi Seneca: Callistratus & Rutilius. hic Athenis, ille Roma reddi sibi penates suos noluerunt clade communi: quia satius erat duos suo malo affici, quam omnes publico.*

Soto d. loco.

Lib. 1. de
skust. 18.

Lib. 1. de
Clemen. c. 4.

De Officiis
111. c. 3.

Lib. 11. de
Benef. c. 37.

X. Si

X. Si cui periculum immineat accipiendæ alapæ aut mali similis, hoc quoque jus esse id arceſſi cum cæde inimici sunt qui putant. Ego si mera justitia expletrix respiciatur, non dissentio. Quanquam enim inæqualia sunt mors & alapa, tamen qui injuria me parat afficere, is mihi eo ipso dat jus, hoc est * facultatem quandam moralem adversus se in infinitum, quatenus aliter malum illud à me arceſſe nequeo. Caritas quoque per se non videtur nos hic obstringere in gratiam nocentis. At lex Evangelicæ omnino tale factum illicitum reddidit: jubet enim Christus alapam accipi potius quam adversario nocetur; quanto magis occidi eum verat alapæ effugiendæ causa? Quo exemplo monemur cavere à dicto Covarruviz, non pati humanam cognitionem, juris naturalis non ignaram, quicquam naturali ratione permitti, quod apud Deum, qui ipsamet natura est, non sit idem permiffum. Nam Deus, qui ita auctor est naturæ, ut & supra naturam agat libere, jus habet nobis leges præscribendi etiam de his rebus, quæ natura sua liberæ indefinitæque sunt: multoque magis ut debeatur id quod natura honestum est, etsi non debitum. Mirum autem est, cum Dei voluntas in Evangelio tam diserte appareat, inveniri Theologos, & Christianos Theologos, qui non modo cædem recte putent admitti, ut alapa viteretur, sed & accepta alapa, si qui eam impexit, fugiat, ad honorem ut ajunt recuperandum: quod mihi à ratione & pietate valde alienum videretur. Nam honor est opinio de excellentia: at qui talem fert injuriam, is patienter se excellenter ostendit: atque ideo honorem auget magis quam minuit, nec refert si quidam corrupto judicio virtutem hanc in probum confictis nominibus traducant, perversa enim illa judicia nec res nec rei æstimationem immutant. Nec Christiani veteres hoc tantum viderunt, sed & philosophi, qui dixerunt pusilli esse animi contumeliam ferre non posse, ut alibi ostendimus. Hinc etiam licet quam non probandum sit quod à plerisque est traditum, defensionem cum interfectione esse licitam, jure scilicet divino (nam de solo naturæ jure quo minus ita sit non disputo,) etiam si quis fugere sine periculo possit, quia fuga scilicet ignominiosa sit, in nobili præteritum homine, atqui nulla hic ignominia est, sed falsa quædam ignominiz opinio, aspernanda ab omnibus iis qui virtutem & sapientiam sectantur, qua in re gaudeo me assentientem habere inter Jurisconsultos Carolum Molinæum †. Quod de alapa & fuga dixi, idem dictum volo de aliis rebus per quas vera existimatio non læditur. Quid si vero dicat aliquis de nobis quod creditum apud bonos existimationem nostram delibaret? Hanc quoque occidi posse sunt qui doceant: mendose admodum & contra naturæ quoque jus, nam interfectio ista non est modus aptus ad tuendam existimationem.

XI. Veniamus ad injurias quibus res nostræ imperuntur. Si explettricem justitiam respicimus, non negabo ad res conservandas ratorem, si ita opus sit, vel interfici posse: nam quæ inter rem & vitam est inæqualitas, ea favore innocentis & raptoris odio compensata, ut supra diximus: unde sequitur si id jus solum respiciamus, postulare cum re fugientem, si aliter res recuperari nequeat, jaculo

Soto d. loco. Navarr. c. 15. n. 3. Sylvest. in verbo Homocidum, 1. quas. 5. Lud. Lopez. cap. 62.

d. 5. 1.

Navarr. cap. 15. 4. Henr. de irregul. c. 11. Vilt. de jure belli, n. 5.

Soto-art. 8. d. 9. 5. Dd. in l. ut vim. D. de just. & jure, & in lib. 1. C. unde vi, Vasquez d. c. 18. n. 13. 14. Sylv. in verbo Bell. p. 2. n. 4. † In addit. ad Alex. conf. 119. ‡ Petr. Navarr. l. 11. c. 3. n. 376.

profterni. Demofthenes, oratione in Aristocratem : οἱ τ' εἰ δειδὸς ἄνευ
 θεοῖ, καὶ φαιερός ἐστὶ νόμος, εἰ μόνον. ἐστὶ γὰρ γεγεμμένος νόμος, ἀλλὰ
 ἐστὶ τ' ἡθίων ἀπάντων ἀνθρώπων νόμος, τ' ἀγνοῖα καὶ φεισῖτα βία. τίς γὰρ
 λημὴ μοιρεμ μὴ ἐξέται μοι ἀμύνη; Nonne hoc per Deos datum atque iustum
 est, nec scriptis tantum legibus, sed & communi inter homines legi contrarium
 ut non sinar vi uti adversus eum qui hostiliter res meas rapias? Nec obste
 caritas per modum præcepti, lege divina humanaque seposita, si
 res sit quæ minimum valeat, ac proinde contemni mereatur. quæ
 exceptionem recte nonnulli adjiciunt.

XII. Quis sensus sit legis Hebrææ videamus, cum qua congrua
 & lex Solonis vetus, quam Demofthenes adversus Timocrate
 commemorat, * & inde sumta lex XII Tabularum, & Platonis
 tum nono de legibus. Nam omnes istæ leges in hoc conveniunt
 quod furem nocturnum à diurno distinguunt. de ratione legis argu
 gitur. Quidam id unum putant spectatum, quod noctu discerni
 queat is qui venit, fur sit, an sicarius, & ideo tanquam sicarium pot
 interfici. Alii discrimen in hoc positum existimant, quod noctu qui
 fur ignotus sit, res minus videantur posse recuperari. Mihi legum
 conditores nec hoc, nec illud proprie videntur spectasse; sed hoc vi
 luisse potius, directe rerum causa interfici neminem debere: quod
 fieret, exempli causa, si fugientem telo prosternerem, ut illo inter
 empto rem meam reciperem: sed si ipse in periculum vitæ adduca
 tunc mihi licere à me avertere periculum etiam cum periculo vitæ
 alienæ: nec obstare mihi quod me in id discrimen adduxerim, dum
 rem meam cupio retinere aut occupatam extorquere, aut furem ei
 pere, nam in his omnibus nihil mihi posse imputari, qui verber in ad
 licito, nec cuiquam injuriam faciam cum utar meo jure. Discrimen
 ergo nocturni & diurni furis in hoc positum est, quod noctu vix si
 copia testium adhibendorum: atque ideo si occisus fur reperiat
 facilius credatur ei qui à se vitæ tuendæ causa dicat furem interem
 tum, repertum scilicet cum aliquo instrumento quo nocere posse
 Id enim lex Hebræa requirit, agens de fure reperto nuncias quos
 quidam transferunt in perossione, alii forte melius, cum perossorio instru
 mento: quomodo & Ieremiæ II, 34, ea vox à doctissimis Hebræo
 rum exponitur. Ducit nos ad hanc interpretationem lex duodecim
 Tabularum quæ furem diurnum occidi vetat, addita exceptione, nisi
 se telo defenderit. Adversus nocturnum igitur præsumptio est defen
 disse se telo. Teli autem nomine ferrum, fustis & lapis venit, ut ad
 hanc ipsam legem notatum à Cajo est. Contra ab Ulpiano proditum
 est quod de fure nocturno dicitur, si quis eum occiderit, impune ic
 ferre, id intelligendum ita demum locum habere, si parcere ei sine
 periculo suo non potuit, nimirum rem servando. Est ergo, ut dixi
 præsumptio pro eo qui furem noctu occidit: sed si forte testes ad
 fuerint, ex quibus constet non fuisse eum qui furem occidit addu
 ctum in vitæ suæ periculum, jam præsumptio ista cessabit, ac proinde
 is qui occidit homicidii tenebitur. Accedit quod tam diu quam no
 ctu lex duodecim Tabularum exegit, ut is qui furem deprehendisset
 cum clamore id testificaretur. ut ex Cajo discimus, nimirum ut
 fier

a Seto d. lo
 co Maresi
 lan. notab.
 135.
 Ias. & Gom.
 Institut. de
 alt. in pr.
 Covar. d. 9.
 1. n. ibi.
 decimo.
 Less. du. XI.
 n. 68.
 b Covar. d.
 loco. Aug.
 citat. in c. si
 perfodiers.
 de Homicid.
 Lessius d.
 cap. 9. dub.
 XI. n. 66.

L. Si pigne
 re. s. furem.
 D. de furtiv.

L. furtum.
 D. ad leg.
 Corn. de si
 carium.

L. Itaque.
 D. ad leg.
 Aquiliam.

eri posset, concursus eo fieret magistratum aut vicinorum ad auxilium & testimonium. Quia vero concursus talis de die facilius habetur quam de nocte, ut notat Ulpianus ad modo indicatum Demonstrensis locum, ideo de nocturno periculo asseveranti magis creditur. Cui simile est quod lex Hebræa * puellæ de vi illata in agro vult crediti, in urbe non item, quia clamore concursum ciere potuit ac debuit. Ad superiora & hoc accedit, quod etiam si cætera essent paria, tamen quæ nocte accidunt, minus explorari, & qualia quantaque sint cognosci possunt: eoque sunt terribiliora. Lex ergo tam Hebræa, quam Romana, id quod caritas suadet civibus suis præcepit, ne quem interficiant ideo duntaxat quia rem furatur, sed ut id ita de man liceat si is qui rem suam servare voluit ipse in discrimen venerit. Moses Maimonides noravit permissam privato homini alterius interfessionem non aliter, nisi ut servetur id quod est irreparabile, ut vita & pudicitia.

XIII. Quid vero jam de lege Evangelica dicemus: idem ab ea permitti quod permisit lex Moysis; an ut in aliis rebus perfectior est lege Moysis, ita hic quoque plus eam à nobis exigere? Ego quin plus exigat, non dubito. Nam si tunicam & pallium deserere jubet Christus, & Paulus damnus aliquod sustinere tolerari potius quam ligari, quæ incruenta contentio est? quanto magis vult res etiam momenti majoris deserere potius quam interfici à nobis hominem, Dei effigiem, eodem nobiscum sanguine ortum? Quare si res servari potest, ita ut non videatur periculum esse faciendæ cædis, recte id quidem; sin aliter, omittenda res est: nisi forte talis aliqua res sit, ex qua vita nostræ & familiæ nostræ pendeat, quæque judicio recuperari nequeat, forte quia fur sit ignotus, & spes sit aliquæ sine cæde rem abituram. Et quanquam hodie omnes ferme tam Iurisperiti quam Theologi doceant, recte hominem à nobis interfici posse, rerum defendendarum causa, etiam extra eos fines in quibus lex Moysis & Romana id permittit; puta si fur jam re accepta fugiat; tamen quin ea quam protulimus sententia veterum Christianorum fuerit, non dubitamus: nec dubitavit Augustinus, cujus hæc verba sunt: *Quomodo apud divinam providentiam à peccato liberi sunt, qui pro his rebus quæ contemni oportet humana cæde polluti sunt?* Nimirum in hac materia, ut in aliis multis, cum tempore * laxata est disciplina, & paulatim interpretatio legis Evangelicæ cœpit ad sæculi mores accommodari. Olim in clericis retineri solebat forma veteris instituti; tandem his quoque remissa est hoc nomine censura.

XIV. Queritur à nonnullis, an non lex saltem civilis, ut jus habens vitæ ac necis, si quo casu permittat furem interfici à privato, simul etiam præstet, ut id ab omni culpa sit liberum. Minime vero id concedendum arbitror. Nam primum lex jus necis non habet in omnes cives ex quovis delicto, sed demum ex delicto tam gravi ut mortem mereatur. Est autem valde probabilis Scoti sententia, fas non esse quemquam ad mortem damnare, * nisi ob delicta quæ lex per Moysen data morte punivit, addito duntaxat, aut quæ his sunt paria recta æstimatione. Neque enim videretur notitia divinæ voluntatis,

*Soto d. art. 8
Less. dub.
XI. n. 74.
Sylv. in
verbo Bel-
lum. 2. n. 3.
Lib. 1. de
lib. arb.
Pan. c. 2. de
Homicidiis.
Less. d. loco.*

tatis, quæ sola animum tranquillat, aliunde in hoc negotio tam gravi haberi posse, quam ex illa lege, quæ certe mortis pœnam in furem non constituit. Præterea vero lex nec debet, nec solet jus dare, etiam eos qui mortem meruerunt privatim interficiendi, nisi in criminibus valde atrocibus: alioqui frustra instituta esset judiciorum auctoritas. Quare si quando lex impune furem dicit interfici, tollit quidem pœnam censenda est, sed non etiam jus dare.

XV. Ex his quæ diximus apparet duobus modis posse contingere, ut à privatis sine peccato suscipiatur singularis dimicatio: primum, si invafor concedat alteri licentiam dimicandi, alioqui eum occisurus sine dimicatione: deinde, si rex aut magistratus duos mortem meritos inter se committat; quod si fiat, illis quidem licebit arripere spem salutis, at qui id jussit, is minus recte officio functus videbitur, cum satius fuisset, si unius supplicium sufficere videbatur, sorte eligi moriturum.

XVI. Quæ vero dicta à nobis huc usque sunt de jure tuendi se ad sua, maxime quidem ad bellum privatum pertinent, * sed ita ut ad publicum quoque aptari debeant, habita diversitatis ratione. Nam in privato bello jus quasi momentaneum est, & cessat simulatque judicem adiri res patitur: in publico quia non oritur nisi ubi non sunt aut cessant judicia, tractum habet, & perpetuo fovetur accedentibus novis damnis & injuriis. Præterea in bello privato ferme defensio mera consideratur, at publicæ potestates cum defensione & ulciscendi habent jus: Vnde illis licet prævenire vim non præsentem, sed quæ de longo imminere videatur, non directe (id enim injustum esse supra docuimus) sed indirecte ulciscendo delictum ceptum jam, sed non consummatum: de quo agendi erit alibi locus.

XVII. Illud vero minime ferendum est quod quidam tradiderunt, jure gentium arma recte sumi ad imminuendam potentiam crescentem, quæ nimium aucta nocere posset. Fateor in consultationem de bello & hoc venire, non sub ratione justæ, sed sub ratione utilis: ut si ex alia causa justum sit bellum, ex hac causa prudenter quoque susceptum judicetur: nec aliud dicunt qui in hanc rem citantur auctores. Sed ut vim pati possent ad vim inferendam jus tribuat, ab omni æquitatis ratione abhorret. Ita vita humana est, ut plena securitas nunquam nobis constet. Adversus incertos metus à divina providentia, & ab innoxia cautione, non à vi præsidium petendum est.

XVIII. Nec minus illud displicet, quod docent, justam esse defensionem etiam eorum qui bellum præmeriti sunt, quia scilicet pauci contenti sunt tantumdem reponere vindictæ, quantum acceperunt injuriæ. Nam metus ille rei incertæ jus ad vim dare non potest: unde nec reus criminis jus habet publicis ministris capere se volentibus per vim resistendi ob metum ne plus æquo puniatur. Sed qui in alium peccavit, debet primum ei quem læsit offerre satisfactionem viri boni arbitrato: ac tum demum pia erunt ejus arma. Sic Ezechias cum fœdere non sterisset, quod cum rege Assyrio majores ejus pepigerant, bello petitus fatetur culpam, & regi permittit arbitrium

*Alb. Gent.
lib. 1. c. 14.*

*Bal. 1. 3. de
rer. divis.*

*Alb. Gent.
lib. 1. c. 13.
Casf. lib. 5.
de iustitia.*

trium multat: Idque cum fecisset, & postea iterum bello laceffentur, fretus bona conscientia vim hostium sustinuit, & Deum habuit faventem. Pontius Samnis post res Romanis redditas, deditum bellatorem: *Expiatum* inquit, est quicquid ex federe rupto iratum in nos actum fuit. Satis scio quibuscunque diis cordi fuit subigi nos ad necessitatem actam res, iis non fuisse cordi tam superbi à Romanis federis expiationem pretium. *Mox, Quid ultra tibi Romane, quid federi, quid Diis arbitris ferre debeo? Quem tibi tuatum iratum, quem meorum suppliciorum iudicem feceris! Neminem neque populium, neque privatum fugio.* Sic cum Thebani omnia æqua obtulissent Lacedæmoniis, ii autem ultra tenderent, bonam causam ab his ad illos transiisse ait Aristid. Leuctrica prima.

Annotata ad Libri secundi Caput 1.

Belli principis] Exordia pugne dixit Virgilius. *Vos estis Romani*] Certe vix ulla gens tam diu constans mansit in spectandis belli causis. Polybius apud Suidam voce *εμβαίνειν*: *εἰς τὴν πόλιν ἐπιβάλλειν* inquit, *ὡς τὸ ἐπὶ τοῖς χεῖρεσσι ἐπιβάλλειν τοῖς πόλεσι, καὶ αἰὲν ἀρκεῖν ἀμωυόδροιοι ἐμβαλλεῖν εἰς τὰς πολέμους.* *Romani sunt opere et constant, ne priores ipsi finitimis inferrent violentas manus. Sed ut semper credentur in hostem ire ad arcendas injurias.* ostendit id Dion egregia comparatione Romarorum cum Philippo Macedone & Antiocho in excerptis Peiresianis. Eiusdem est illud in excerptis legationum: *ὡς τὴν παλαιὴν ἔδδεν ἄτω ἀσυνδίξεν, ὡς τὴν δικαίως ἐφίσησθε πολέμους.* Rursum in excerptis Peiresianis: *σφόδρα οἱ ῥωμαῖοὶ φιλομήνῃ δικαίως εὐτίσησθε τὴν πόλεμον καὶ μηδὲν ἐκὴν ἢ ἀσυνδίξεν ἀπὸ τῶν τοιούτων ψηφίζεσθε.* Valde id studium Romanis justa ut bella suscipiant, nihilque tale decernant sine causa assidue.

§. I.

σφόδρα] *δικαίως μὲν* dixit Procopius Gothicorum III. Adde quæ infra hoc libro capituli XXII initio.

ἀσυνδίξεν] Sic & *ἀσυνδίξεν* belli dixit Iulianus secundo de Laudibus Constantii.

Nulla belli causa] Appianus eidem Crasso à Tribunis denuntiatum dixit *μηδὲν πόλεμον τοῖς Παρθυαίοις μηδὲν ἀδικεῖν*: *ne bellum Parthis inferret nulla injuria cognitis.* Plurarchus de eodem: *καὶ συνίτασθε πολλοὶ χαλαροὶ αἰσθητοὶ εἰς ἀσυνδίξεν ἔδδεν ἀδικεῖν, ἀλλ' ἐνοπιδίως πολέμων ἀπίσι.* *Coibant molli indignantes esse aliquem qui bellatum irat in homines non modo nullius injuria compertos, sed & pace defensos.*

Publice jubentur vitia privatim] Idem Seneca de ira II, cap. VIII: *Pro gloria habita, qua, quamdiu opprimi possunt, scelera sunt.* Adde quæ infra ex Seneca & Cypriano libro III, cap. IV, §. v. circa finem.

Seneca Latio] locus est de Benef. I, cap. XIII. Non male Iustinus Martyr apologetico II: *ποῦθεν ἢ δύνανται ἀεροντες ἀπὸ τῆς ἀληθείας διὰ τὴν ζωὴν, ὅσην καὶ λησῶν ἐσὶ ἱερμία.* *Tantum possunt Principes qui opiniones vero preferant, quantum in solitudine latrones.* Philo: *οἱ τὰς μεγάλας ἐργασίους ἀποκτείνουσι, σιμνοῦσθε δὲ ἀεροντες ἀπὸ τῆς ἀληθείας ἀπὸ τῆς ἀληθείας.* *Qui magna vitia committunt, qui honesto principatus nomine obumbrant ea qua re ipsa nihil nisi latrocinia sunt.*

Recte

§. II.

Recte distinguit Plato] Et ante eum Homerus, nam cum malctam perfolvere Proci Penelopes voluissent, ait Vlyffes:

ἔκ εἰ μὲν πατρώια πάντα δαδούπη
 ὄσσε τε νῦν ἔμμε ἴσι καὶ εἰ ποθὲν ἄλλ' ἱπιδέηται,
 ἀδὲ μὲν ὡς ἐπὶ χεῖρες ἰμοῖς λαζαυμι φόνου
 σθῖν πῦσαν μνηστῆρας ὑπερβασιῶν δαπνίσου.

*patrias non si mihi raptas
 Restituas opes, addasisque altera plura,
 Abstineam fœdare manus in sanguine vestro,
 Cuncta prius quam vestra proci delicta luatis.*

Cassiodorus lib. v. epist. xxxv: *Vt qui vindictam remisimus, damna minime sentiamus.* Adde quæ infra hoc libro initiis capitum XVI, & XX.

Iusta bella definiri solent] Servius ad IX Æneidos de Romanis: *Cum volebant bellum indicare, Pater patratus, hoc est princeps Fœcialium, proficisceretur ad hostium fines: & præfatus quadam solennia, clara voce dicebat, se bellum indicare propter certas causas: aut quia socios laeserant, aut quia nec accepta animalia, nec obnoxios redderent.*

Nisi laceffitis] Plutarchus Nicia: καὶ γὰρ ἦ Ἡρακλῖα πάντων κερταῖν ἀμωυόμην καὶ ἀσπληχέμην. *Herculem etiam cuncta subegisse, dum laceffitus se defendit.* Iosephus XVII Antiquæ Historiæ: *οἱ περὶ ληπτῆς καὶ μὴ αὐτῶς ἀγνωμοσύνης ἀρροτῆς ἀδικῶν ἔργων, οἱ δὲ οἱσὶν οἱ βιαζόμενοι καὶ μὴ ἡλιθίως τὸς ἀμωυόμην ἐφ' ὅσαλα χερσῶν. Qui in id veniunt ut in nihil hostile cogitantes violentas inferant manus, hi sunt qui inuitos cogunt ad arma semet tutatura confugere.*

§. V.

Periculum præsens] Hujus distinctionis usum egregium vide apud Agatham IV. Apud Thucydidem octavo Phrynichus: *ὅτι ἀντιφθῶνος οἱ ἡδὲ εἰν ἀεὶ τὸ ψυχῆς δὲ σκεῖν καὶ διωδύοντι καὶ τῷ το καὶ ἄλλο πᾶν ὄρησιν μὲν ἀλλοτῆ καὶ τῶν ἰχθύων αὐτῶν ἀγφθῶνται. Cariturum invidia si ipse jam in vis a per ipsos adductus periculum & hoc & aliud quid vis aggrediatar potius, quam ab hominibus inimicissimis perâi se sinat.*

Carvendo ne metuant homines, metuendos ulro se efficiunt] Vt Cæsar, qui cum republicam occuparet, dicebat adversariorum metu se eo adductum. Locus est egregius apud Appianum Civilium II.

§. VII.

Pudicitiam vita adæquet] Seneca de beneficiis primo, capite undecimo: *Proxima ab his sunt, sine quibus possumus quidem vivere, sed ut mors potior sit, tanquam libertas & pudicitia & mens bona.* Paulus Sententiarum V, tit. XXIII: *qui latronem cadem sibi inferentem vel alium quemlibet stuprum inferentem occiderit, puniri non placuit. Alius enim vitam, alius pudorem publico facinore defendit.* Augustinus libro I de Libero arbitrio: *Lex dat potestatem vel viatori ut latronem, ne ab eo ipse occidatur, occidat, vel cupiam viro aut femina ut violenter sibi stupratorem irruentem, aut post illatum stuprum, si possit, interimat.*

Apud Ciceronem] vide & Plutarchum Mario. Mars quoque Deorum judicio absolutus dicitur interfecto eo qui filix ipsius stuprum inferebat. Testis Apollodorus bibliothecæ XII. Adde insignem historiam apud Gregorium Turonensem libro nono.

6. VIII.

Cum tot ab hac anima] Curtius lib. x: *Sed cum iam avide manifestis periculis offeras corpus, oblitus tot civium animas trahere te in casum.*

Existi-

Existimantium amicitiam ex sola indigentia unitam] Refutat peritio-
nem hanc opinionem Seneca libro I de Beneficiis capite I, & libro
V, Cap. XVI.

§. IX.

Principes regesque] Plutarchus Pelopidæ initio: *δραστής πρῶτον ἔργον
καὶ τὸ ἀποδοῦν αἰδῶ σὺν ἰσότητι.* primum virtutis opus servare servantem cetera.
Apollodorus de Amicitia: *Si manus oculorum obsequio vibratum in aliud
transire senserit gladium imminuentem, ipsa suum minime discrimen atten-
tam, plus alii quam sibi timens, gladium excipit.* Post: *Proinde qui morte
terris dominos suos à morte redimunt, recte quidem hoc faciunt, si potius sa-
lutem animæ suæ quam liberationem alieni corporis in causa constituunt. cum
tunc eis conscientia dicitur, quod fidem dominis suis debeant exhibere, videtur
eam consonam rationi, quod sua vita corporali, vitam dominorum debeant
conferre.* Deinde rursus: *Dilectione itaque, & maxime pro salute multo-
rum, potest quis salubriter morti suum corpus exponere.*

Facultatem quandam moralitatis] Apollodorus lib. I, de Lino agens:
*Ἐπιπέδου δὲ ἐπὶ τοῖς ἡρώδεσι καὶ ἡρώδου ἀποδοῦναι τῆν κληρονομίαν πολλοῖς
ἐπιπέδου. ἐπιπέδου δὲ ἐπὶ τοῖς ἡρώδεσι ἀπικέλευσεν. διὰ τὸ ἰσχυρῶς πρὸς αὐτὸν
ἔχοντα ἡρώδου τὸν ἀδελφὸν ἡρώδου ἀπικέλευσεν. ὅς ἐστιν ἀδελφὸς τῶν ἡρώδων ἀδικῶν ἄρχων, ἀδελφὸν
αὐτοῦ.* Ad Thebas cum venisset, civis, ne Thebanus factus esset, ibi interit ab
Eucle percussus cithara. nam cum Linus ferisset Herculem, iratus Hercules
citharam ei insulit, reusque à nonnullis factus patrata cadis, legit in iudicio le-
gem Rhadamanti, qua infans pronuntiatur, si quis nocuerit ei qui vim prior
conulerit.

§. X.

Et inde sumta lex XII tabularum] Addi potest lex Wisigothorum
libro VII, tit. I, cap. xv. & capitulare Caroli Magni lib. v, cap. 191.
Lex Langobarda qui nocte alienam cortem ingreditur, nisi ligandam
se præbeat, occidi potest.

§. XI.

Puelle de vi in agro illata vult credi] Bene id explicat Philo, ut locus
frequentioris exempli causa sit positus, non quod ex eo solo semper
definienda sit controversia. Potest enim, ut libro de specialibus legibus
ille differit, & in urbe aliqua vim pati occluso ore, & in agro
aliqua consentire in stuprum.

§. XII.

Lexata est disciplina] Hieronymus in vita Malchi: *Postquam ecclesia
cepit habere Christianos magistratus, facta est quidem epibus major, sed vir-
tutibus minor.* vide c. suscepimus, de homicidio voluntario & c. de
his, distinct. I.

§. XIII.

Nisi ob delicta que lex per Mosem data morte puniunt] Contra leges que
venantes rusticos morte puniunt, vide Gregorium Turonensem li-
bro X, c. 10. Iohannem Sarisberiensem Policratici I, c. IV. Petrum
Blesensem epistola CXXIX.

§. XIV.

Ita ut ad bellum publicum quoque aptari debeant] Ammianus lib. XXIII:
*Cum irruentibus armis externis lex una sit & perpetua, salutem omni ratione
defendere, nihil veniente vi moris.* Alexander Imperator oratione ad
milites apud Herodiam V: *καὶ τὸ μὴ ἀρχειν ἀδικῶν ἔργων ἐν ἀληθινῶν
ἐπιπέδου ἀποδοῦναι, τὸ δὲ τῶν ἡρώδων ἀπικέλευσεν. ὅς ἐστιν ἀδελφὸς τῶν ἡρώδων ἀδικῶν
ἀρχων, ἀδελφὸν αὐτοῦ.* Injurias qui
per inferit nihil habet probabilis coloris: ac qui sibi molestos arcet ex bona con-
fidentia sumis fiduciam, bonaque ei spes adest inde, quod injuriam non inferat
bonam

§. XVIII. *Bonam causam ab his ad illos transisse,* De principe Chalepi qui pacem & residua tributorum obtulerat Romano Argyropolo Imperatori, vide Zonaram: simile de Cruciferis in Cromero libro XVI de Helveticis qui Carolo Burgundo de curru ovium pellibus onusto ademptoque mercatoribus, satisfactionem obtulerant, vide Philip-pum Cominæum libro VII.

CAPUT II.

De his quæ hominibus communiter competunt.

I. Ejus quod nostrum est divisio. II. Proprietatis exordium & progressus. III. Quædam propria fieri non posse, ut mare suntum pro suo integro aut præcipuis partibus, & quare. IV. Sola non occupata cedere singulis occupantibus, nisi per universitatem a populo occupata sint. V. Feras, pisces, aves cedere occupanti, nisi lex obstet. VI. In res proprias saltus jus hominibus competere eum utendi in tempore necessitatis, & unde id veniat. VII. Obtinere id nisi necessitas aliter sit viabilis. VIII. Nisi par sit necessitas in possidende. IX. Adjunctum esse onus restituendi rem cum restitui poteris. X. Exemplum hujus juris in bellis. XI. In res proprias saltus jus hominibus competere ad utilitatem qua nihil alteri deccedit. XII. Hinc jus in aquam profluentem:	XIII. Jus transgredi terra & amnis, quod explicatur. XIV. An mercibus transgredientibus vectigal possit imponi. XV. Jus morandi ad tempus. XVI. Jus habitandi his competens qui sedibus suis expulsi sunt, sub imperio quod repetitur. XVII. Jus habendi loca deserta: quæ quomodo intelligendum. XVIII. Jus ad alius quos vita humana desiderat. XIX. Ut ad emenda necessaria. XX. Non etiam ad res suas vendendas. XXI. Ad querenda matrimonia: quod explicatur. XXII. Jus ea faciendi quæ promiscue extraneis permittuntur. XXIII. Quod intelligendum, si quid permittatur quasi ex jure naturali, non ut ex beneficio. XXIV. An licitum sit contractus eum populo, ut is fruges suas eis quibuscum jam contraxit, non aliis vendat.

Sequitur inter belli causas injuria facta, & primum adversus id quod nostrum est. Est autem nostrum aliud communi hominum jure, aliud nostro singulari. Ab eo quod hominibus commune est incipiamus. Hoc jus aut directe est in rem corporalem, aut ad actus aliquos. Res corporales aut vacuæ sunt à proprietate, aut jam aliquorum propriæ. Res quæ à proprietate vacant, aut tales sunt ut propriæ fieri nequeant, aut ut possint. Quo rectius hoc intelligatur, noscendum est proprietatis, quod dominium Jurisconsulti vocant, exordium.

Gen. I, 29.
30; IX, 2.

Lib. XLIII.

II. Deus humano generi generaliter contulit jus in res hujus inferioris naturæ statim à mundo condito, atque iterum mundo post diluvium reparato. * *Erant, ut Iustinus loquitur, omnia communia & indivisa omnibus, veluti unum cunctis patrimonium esset.* Hinc factam ut statim quisque hominum ad suos usus arripere posset quod vellet, & quæ consumi poterant consumere. Ac talis usus universalis juris erat tum vice proprietatis. Nam quod quisque sic arripuerat, id ei eripere alter nisi per injuriam non poterat. Similitudine hoc intelligi potest ea quæ est apud Ciceronem de Finibus III. * *Theatrum cum com-*

ym:178

ante sit, recte tamen dici potest, ejus esse eum locum quem quisque occupavit. Neque is status durare non potuit, si aut in magna quadam simplicitate persistissent homines, aut vixissent inter se in mutua quadam caritate. Horum alterum, communionem scilicet * ex simplicitate eximia, videre licet in quibusdam Americæ populis, qui per hæc la multa sine incommodo in eo more persistenterunt: alterum vero, communionem nimirum ex caritate, exhibuerunt olim * Esseni, deinde Christiani qui Hierosolymis primi exstiterunt, ac nunc quoque non pauci qui vitam degunt asceticam. Simplicitatis in qua * primi homines sunt conditi argumentum præbuit nuditas. Erat in his ignorantia magis vitiorum quam cognitio virtutis; ut de Scythis loquitur Trogus. *Vetustissimi mortalium*, inquit Tacitus, * nulla est mala libidine, sine probro, scelere, eorum sine poena aut coercionibus cogitant. Apud Macrobius est, *Primum inter homines mali nescia & ad hæc astutia inexperta simplicitas*. hæc simplicitas * ἀφραγία videtur discipulenti Hebræo, Paulo Apostolo ἀπλότης, quam opponit τῆ πνευματικῆς καλλιδικίας. Negorium erat illis unicum DEI cultus, * cujus symbolum arbor vitæ, ut Hebræi veteres explicant, assensu tenete Apocalypsi. Vivebant autem facile ex his * quæ sine industria sponte sua terra proferebat. Verum in vita hac simplice & innocente non persistenterunt homines, sed animum applicuerunt ad artes varias, quarum symbolum erat * arbor scientiæ boni & mali, id est earum rerum quibus tum bene tum male uti licet: φρονήσι μίση vocat Philo. Hinc respiciens Solomo; *Deus*, inquit, *creavit hominem rectum*, id est simplicem, sed ipsi quasi verunt sibi cogitationes multas. ἕρπον εἰς πανουργίαν ut dicto loco Philo loquitur. Dion Præsæntis oratione VI: ἀλλὰ τὴν πανουργίαν τοῖς ὑπεροχῆ καὶ τὰ πολλὰ ἐυθροκεῖ καὶ μηχανᾷδ' αὖθις αὖθις ἐπιπονητικῆς ἢ ἢ αὖθις ἀνδρείου, ἢ δὲ δικαιοσύνης καὶ τῆ σοφίας τὸς ἀνθρώπων, ἀλλὰ αὖθις ἡδονῶν. *His qui primos secuti sunt hominibus calliditatem & variamque ad vitam reperta non multum fuisse conducibilia. Ingenio enim non homines non tam ad fortitudinem ac justitiam quam ad voluptatem. Antiquissimæ artes agricultura & pastura in primis fratribus apparuerunt: non sine aliqua rerum distributione. ex studiorum diversitate simulatio, etiam cædes: ac tandem cum boni malorum consortio contaminarentur, * vitæ genus giganteum, id est, violentum, quale est eorum quos καίροδικας Græci vocant. * Mundo per diluvium purgato, pro ferina illa vita successit cupido voluptatis, * cui inferuit vinum: unde & illiciti amores. Præcipue vero concordiam rupit generosius vitium, ambitio, cujus signum turris Babylonica: mox etiam alias terras partito possederunt. Sed postea quoque inter homines vicinos mansit non pecorum, sed terrarum pascuarum communitio: quia tanta erat in exiguo hominum numero latitudo terrarum, ut sine incommodo ullo ad multorum usus sufficeret:*

Inst. lib. 111

11. ad Somnium Scip.

Sap. 111.

24.

11. Corinth.

11. 3.

Proverb.

111. 18.

Philo de Mund. cre.

Apocalyp.

xxii. 2.

Ecl. vii.

3.

Gen. x. xi.

Virg. Georg.

1.

Gen. x111.

Ne signare quidem aut partiri limite campum

Fas erat.

donec aucto ut hominum, ita pecudum numero, passim terræ non in gentes ut ante, sed in familias dividi cœperunt. * Puteos vero, in in fructuosa regione valde necessariam, nec multis sufficien-

H

tem,

Gen. XXI.

Mari libero.
cap. 15.

tem, occupando quisque suos fecere. Hæc sunt quæ ex sacra historia docemur, satis convenientia cum his quæ philosophi & poetæ de primo statu rerum communium, & postea secuta rerum distributione dixerunt, quorum testimonia alibi à nobis producta sunt. Hinc discimus quæ fuerit causa ob quam à primæva communione rerum primo mobiliū, deinde & immobiliū discessum est: nimirum quod cum non contenti homines * vesci sponte natis, antra habitare, corpore aut nudo agere, aut corticibus arborum ferarumve pellicibus vestito, vitæ genus exquisitius delegissent, industria opus fuit, quarum singuli rebus singulis adhiberent. quo minus autem fructus in commune conferrentur, primum obstitit locorum, in quæ homines discesserunt, distantia, deinde justitiæ & amoris defectus, per quem fiebat, ut nec in labore, nec in consumptione fructuum quæ debebat æqualitas servaretur. Simul discimus quomodo res in proprietatem iverint: non animi actu solo; neque enim scire alii poterant, qui alii suum esse vellent, ut eo abstinerent; & idem velle plures poterant: sed pacto quodam aut expresso, ut per divisionem, aut tacite * ut per occupationem, simulatque enim communio displicuit, ne instituta est divisio, * censeri debet inter omnes convenisse, ut quo quisque occupasset id proprium haberet. * *Concessum*, inquit Cicero sibi ut quisque malit quod ad usum pertinet quam alteri acquiri non repugnante natura. Cui addendum illud Quintiliani: *Si hæc conditio est, quicquid in usum hominis cessit, proprium sit habentis, profecto quicquid non possidetur, injuria aufertur.* Et veteres cum Cererem legiferam, & sacra ejus Thesmophoria dixerunt, hoc significabant, * ex agrorum divisione exstitisse novi cujusdam juris originem.

Cic. Off.

III.

Decl. 13.

Macr. Sat.

III. c. XII.

III. His positis dicimus mare sumtum aut sub ratione integri aut sub ratione præcipuarum partium, in proprium jus abire non posse: quod quia de privatis quidam concedunt, non de populis, probamus ex morali primum ratione; quia causa ob quam à communione discessum est hinc cessat. Est enim tanta maris magnitudo, ut ad quemvis usum omnibus populis sufficiat, ad aquam hauriendam ad piscatum, ad navigationem. Idem dicendum esset de aëre, si qui ejus usus esse posset, ad quem terræ usus non esset necessarius, ut est * ad aucupia; unde illa legem accipiunt ab eo qui in terra imperium habet. Nec aliud censendum de Syrtibus, ubi nihil est quod cultant ferat, & usus unicus petendarum inde arenarum exhauriri nequit. Est & naturalis ratio quæ mare consideratum ut diximus, proprium fieri vetat: quia occupatio non procedit * nisi in re terminata: unde Thucydides terram vacuum vocat *ἀέρατον*: & Isocrates terram Atheniensibus occupatam *τὴν ὑπὸ ἡμῶν ἀφοραδίαν*. Liquida vero quæ per se non terminantur (*τὸ ὑπερὸν ἀέρατον οὐκ ἔχει ὄρα*, inquit Aristoteles), occupari nequeunt, nisi ut contenta in re alia: quomodo lacus & stagna occupata sunt, item flumina quia ripis tenentur. Mare vero terra non continetur, par terræ aut * terra majus, unde terram maris contineri veteres dixerunt: *τὸν Ὠκεανὸν διαμύνηται τῆ γῆ ἀπερισπαστῶς*, quæ Apollonii verba apud Philostratum. Sulpicius Apollinaris apud Gellium: *Quid potest dici circa Oceanum esse, cum undique Oceanus circumferat*

Lib. I.

Paneg.

De Gener.

lib. II, c. 2.

VII. c. XII.

Lib. II,

cap. 13.

Arbit omnes terras, & ambias? Mox: Quum vero omnes terras omnifariam & iudicium versus circumfluat, nihil citra eum est, sed undarum illius ambi- tu terra omnibus conuallatis in medio ejus sunt omnia que intra oras ejus in- tra sunt. M. Acilius Consul in oratione ad milites quæ apud Li- vium: *Oceano, inquit, qui orbem terrarum amplexu finit.* In Senecæ sua- fortis dicitur Oceanus totius orbis vinculum terrarumque custodia: *Lecano unda Mundum coercens. Nec fingenda divisio: nam cum primam terræ divisæ sunt, incognitum erat mare sui maxima parte: atque ex eo nullus fingi modus potest quo gentes adeo diffinæ de divisione convenirent. Ideo quæ communia omnium fuerunt & in prima divisione divisæ non sunt; ea non jam divisione, sed occupa- tione transeunt in jus proprium, nec dividuntur nisi postquam pro- pria esse coeperunt.*

IV. Veniamus ad ea quæ propria fieri possunt, sed nondum facta sunt propria. Talia sunt * loca multa inculta adhuc, * insulæ in ma- ri, feræ, pisces, aves. Sed duo notanda sunt: duplicem esse occupa- tionem, unam per universitatem, alteram per fundos. prior solet tie- ri per populum, aut eum qui populo imperat: altera deinde per sin- gulos, magis tamen assignatione, quam libera occupatione. Quod si eundem universim occupatum in singulos dominos descriptum non est, non ideo vacuum censerî debet. manet enim in dominio primi oc- cupatoris, puta, populi aut regis. Talia esse solent flumina, lacus, stagna, silvæ, montes asperi.

V. De feris, piscibus, avibus illud notandum est, qui imperium habet in terras & aquas, ejus lege impediri posse aliquos, ne feras, pisces, aves capere, & capiendo acquirere eis liceat: atque hac lege teneri etiam exteros. Ratio est, quia ad gubernationem populi mo- raliter necessarium est, ut qui ei vel ad tempus se admiscant, quod sit intrando territorium, ii conformes se reddant ejus populi institu- tis. Nec obstat quod sæpe in jure Romano legimus, jure naturæ, aut gentium, liberum esse talia animalia venari: hoc enim veram est quamdiu lex civilis nulla intercedit, sicut lex Romana res multas re- linquebat in illo primævo statu, de quibus aliæ gentes aliud consti- tuerunt. Cum autem lex civilis aliud constituit, eam observari debe- re jus ipsum naturæ dicitur. Lex enim civilis quanquam nihil potest præcipere quod jus naturæ prohibet, aut prohibere quod præcipit, potest tamen libertatem naturalem circumscribere, & verare quod naturaliter licebat, atque etiam ipsum dominium naturaliter acqui- rendum vi sua antevertere.

VI. Videamus porro ecquod jus communiter hominibus com- petat in res, quæ jam propriæ aliquorum factæ sunt, quod quæ- riturum forte aliquis putet, cum proprietas videatur absorpsisse jus illud omne, quod ex rerum communi statu nascebatur. Sed non ita est. Spectandum enim est, quæ mens eorum fuerit, qui primi domi- nia singularia introduxerunt: quæ credenda est talis fuisse, ut quam minimum ab æquitate naturali recesserit. Nam si scriptæ etiam leges in eum sensum trahendæ sunt quatenus fieri potest, multo magis mo- res, qui scriptorum vinculis non tenentur. Hinc primo sequitur, in

Covarr. 6. peccatum. par. 11. 5. 8.

Id. in l. cum fori po- pulos. C. de summo. Tran. Innoc. & Panorm. in c. à nobis. I. de sent. excomm. Covarr. d. loco.

gravissima necessitate reviviscere jus illud pristinum rebus utendi tanquam si communes mansissent; quia in omnibus legibus humanis ac proinde & in lege domini, summa illa necessitas videtur excepta. Hinc illud, ut in navigatione, si quando defecerint cibaria, quocumque haber in commune conferri debeat. sic & defendendi in causa vicini ædificium orto incendio dissipare possum: & funes aut retia discindere in quæ navis mea impulsæ est, * si aliter explicari nequit. Quæ omnia lege civili non introducta, sed exposita sunt. Natæ & inter Theologos recepta sententia est in tali necessitate, si quis quod ad vitam suam necessarium est sumat aliunde, eum furtum non committere: cujus definitionis non hæc causa est, quam nonnulli adferunt, quod rei dominus ex caritatis regula rem egenti dare tenetur, sed quod res omnes in dominos distinctæ, cum benigna quadam receptione primitivi juris videantur. Nam si primi divisores interrogati fuissent quid de ea re sentirent, respondissent quod dicimus. *Necessitas*, inquit pater Seneca, *magnum humana imbecillitatis patrociniū, * omnem legem* (humanam scilicet, aut ad humanæ modum factam) *frangit*. Cicero Philippica xi; *Cassius in Syriam profectus est, alienam provinciam si homines legibus scriptis uterentur: his vero oppressis, suam legem natura*. Apud Curtium est: *In communi calamitate, suam quemque habere fortunam*.

L. 2. §. Cum
in eadem.
D. ad l.
Phodiam.
L. Quo nau-
fragium.
§. Quod ait
D. de in-
cend.
L. Quemad-
modum. §.
Item. D. ad
l. Aquiliam.
Thom. 2. 2.
66. 7.
Covar. cap.
peccatum.
p. 2. §. 1.
Soto lib. v.
q. 3. art. 4.

Less. lib. 11.
cap. 12. dub.
12. n. 70.

Exped. Cyri
v.

VII. Sed cautiones adhibendæ sunt, ne evagetur hæc licentia: quarum prima sit: omni modo primum tentandum, an alia ratione necessitas evadi possit, puta adeundo magistratum; aut etiam tentando an rei usus à domino possit precibus obtineri. Plato ex vicini puteo aquam peti ita demum permittit, si quis in suo ad cretam usque foderit: ad aquam exquirendam: & Solon; Si in suo foderit ad quadraginta cubitos: ubi addit Plutarchus; *ἀπορία γὰρ πρὸ τοῦ εὖ βοηθεῖν, οὐκ ἀρχαῖον ἐφοδιαζέειν*. arbitrabatur subveniendum necessitati, non instruendam pigritiam. Xenophon in responso ad Sinopenfes: *ὅποι δὲ αἰεὶ ἐλθόντες ἀγορεύειν σὺν ἰχωρῶν, αἰεὶ τε εἰς Βάρβαρον γῆν, αἰεὶ τε εἰς Ἑλλάδιδα, ἢ χ' ὕβρει, αἰεὶ ἀνάγκη λαμβάνομεν πῶς ἐπιτιθεῖται*: ubi jus emendi nobis non conceditur, si ve in Barbarico, si ve in Grecanico solo, ibi quæ opus est sumimus, non per proterviam, sed ex necessitate.

Lib. v. c. 16.

VIII. Secundo, non concedendum hoc si pari necessitate ipse possessor teneatur. nam in pari causa, possidentis melior est conditio. *Stultus non est*, ait Lactantius, *qui tabula naufragum, ne salutis quidem propria causa, nec equo saucium deiecerit: quia se abstulit à nocendo, quod est peccatum; & hoc peccatum vitare sit sapientia*. Cicero dixerat Officiorum III; *Nonne igitur sapiens, si famo ipse conficiatur, abstulerit cibum alteri, homini ad nullam rem utili? Minime vero. Non enim mihi est vita meliior quam animi talis afflictio, neminem us violens commodi mei gratia*. Apud Curtium legitur: *Melior est causa suum non tradentis, quam possentis alienum*.

Adr. quod.
lib. 1. art. 2.
col. 3.
Covar. d.
loco.

IX. Terrio, ubi fieri poterit faciendam restitutionem. Sunt quidam qui aliter censent hoc argumento, quod qui jure suo usus est ad restitutionem non obligetur. Sed verius est jus hic non fuisse plenum, sed restrictum cum onere restituendi ubi necessitas cessaret.

Tale

ale enim jus sufficit ad servandam naturalem æquitatem contra
orem dominii.

X. Hinc colligere est, quomodo ei, qui bellum pium gerit, liceat
occupare, qui situs sit in solo pacato: nimirum si non imagi-
natum, sed certum sit periculum, ne hostis eum locum invadat, &
de irreparabilia damna det: deinde, si nihil sumatur, quod non ad
rationem sit necessarium, puta, nuda loci custodia, relicta domino
iurisdictione & fructibus: postremo, si id fiat animo reddende
custodiæ, simulatque necessitas illa cessaverit. *Enna aut malo, aut*
ca, suo facinora retenta, ait Livius: quia malum hic, quicquid vel mi-
nimum abijt à necessitate. Græci qui cum Xenophonte erant, cum
tribus omnino opus haberent, ipsius Xenophontis consilio cepe-
rex transientes, sed ita ut merces dominis intactas conservarent,
autis vero & alimenta darent, & precium persolverent. Primum
ergo quod post dominia ex veteri communione restat jus, est id,
quod jam diximus necessitatis.

Lib. xxiv.

De Expd.
Cyrus lib. v.

XI. Alterum est utilitatis innoxie. *Quidni enim, inquit Cicero,*
quædam sine detrimento suo potest, alteri communicet, in iis quæ sunt accipienti
nila, danti non molesta? Ideo Seneca beneficium negat dici posse
ignis accendendi potestatem. Apud Plutarchum legitur Symposia-
stæ VII: *ἔτι γὰρ προσφιλῶ ἀφαιρῆσαι ὅσον αὐτὸς ἀδὴν ἔχοντες. ἔτι νόματα*
καὶ κτήνη πηλὸν δαπανῶντων καὶ δαπανούτων, ἔτι πάλαι σήμερον καὶ ὁδὸ ἀφαιρῆ-
σαι, ἀλλ' ἔτι καὶ δαπανῶντων τὰ χρησιμὰ τοῖς διησπονοῦσι μὴδ' ἡμεῖς.
Nam neque alimenta nobis fas est perdere: ubi ipsi plus satis habemus, neque
facile, postquam inde quantum libet potaverimus, obturare aut occultare,
neque signa navigationis aut itineris abolere, quæ nobis usui fuerint.

De Off. 1.

IV de Be-
nef.

XII. Sic flumen, qua flumen dicitur, proprium est populi cujus
sua fines fluit, vel ejus, cujus in ditio est populus: atque ei licet
solum in flumen injicere: quæ in flumine nascuntur ejus sunt. At
si non flumen, qua aqua profluens vocatur, commune inansit, nimi-
um ut bibi haurique possit.

L. Quædam.
D. de rer.
divis.

Quis veter appositæ lumen de lumine sumi;

Atque cavum cistæ in mare servet aquas?

acquit Ovidius: apud quem & Lycios Latona sic alloquitur:

Quid prohibetis aquas? usus communis aquarum est:

ubi & undas vocat munera publica, id est hominibus communia,
res publicæ acceptione minus propria: quo sensu res quædam pu-
blice juris gentium dicuntur. Virgilius undam eodem sensu dixit
causis parentem.

XIII. Sic & terræ, & flumina, & si qua pars maris in propieta-
tem populi alicujus venit, patere debet his qui transitu opus habent
ad causas justas; puta quia suis finibus expulsi quærunter terras vacuas,
aut curia commercium experunt cum gente seposita, aut etiam quia
quod summum est justo bello petunt. Ratio hic eadem quæ supra, quia
communium introduci potuit cum receptione talis * usus qui prodest
illis non nocet: ideoque dominii auctores id potius censendi
voluisse. Exemplum habemus insigne in Mosis historia, qui
transseundum haberet per alienos fines, primum Idumæo, deinde

Bal. III.
conf. 293

Num. xxv
& xxi.

Emorzo has tulit leges, iturum se via regia, nec deflexurum ad possessiones privatas. Si qua re ipsorum haberet opus, justum pretium eis persoliturum. Quæ conditiones cum repudiarentur, * justum eo nomine bellum intulit Emorzo. *Innoxius enim transitus dene-*

*Lib. qu. IV.
Super Num.
ad cap. 20.*

gabatur, inquit Augustinus, qui jure humana societatis aequissimo parere debebat. Græci qui cum Clearcho: περιδρομαζι ἢ ἀνὸςκαδὲ ἢ τις ἡμεῖς μὴ λυπηθῆ. ἀδικεῖν δὲ μὴ τοι πρᾶσιμαζι σιωπῆ τοῖς ἡτοῖς ἀμύνεισθαι. Domum ibimus, si nemo molestus sit: si quis injuriam facias, cum Deorum ope arcere conabimur.

Plur. Apo.

Nec multo aliter Agesilaus cum ex Asia rediens ad Troadem venisset, interrogavit ut amicum se an ut hostem transire vellent: Et

Hist. IV.

* Lyfander Bæotios rectis se hastis transire vellent, an inclinatis. Batavi apud Tacitum Bonnenfibus nuntiant: *Si nemo obsisteret, innoxium*

Plur. Cimo.

iter fore: sin arma occurrant, ferro viam invenienturos. Cimon quondam Lacedæmoniis suppetias laturus per agrum Corinthium traduxerat

copias. Reprehensus à Corinthiis quod non prins civitatem compellasset: nam & qui fores alienas pulset, non intrare nisi domini

permissu: *At vos, inquit, Cleonæorum & Megarensium fores non pulsastis, sed perfregistis, consentes omnia patere debere plus valentibus.* Media sen-

tentia vera est, * postulandum prius transitum: sed si negetur, vindicari posse. * Ita Agesilaus ex Asia rediens cum à rege Macedonum

transitum postulasset, atque is consultaturum se dixisset: *Consulcet, inquit: nos interea transibimus.* Neque recte excipiet aliquis metuere

se multitudinem transeuntium. Ius enim meum metu tuo non tollitur: eoque minus, quia sunt rationes cavendi, ut si divisis manibus

transmittantur copiaz, * si inermes, quod Agrippinenses Germanis dicebant: quem morem antiquitus in Eleorum regione observatum

notavit Strabo: si impensa transeuntis, is qui transitum concedit, sibi præsidia idonea conducatur: * si obsides dentur, quod à

Demetrio Seleucus postulabat, ut eum intra sui imperii fines subsistere sineret. Sic etiam metus ab eo in quem bellum justum mover

is qui transit, ad negandum transitum non valet. Neque magis admittendum si dicas, & alià posse transiri: tantundem enim quivis diceret, atque eo modo jus transeundi plane interimeretur: sed

satis est si sine dolo malo transitus postuletur, qua proximum ac commodissimum est. Plane si injustum moveat bellum qui transire

vult, si hostes meos secum ducat, negare transitum poterò: nam & in suo ipsius solo ei occurrere, atque iter impedire fas esset. Neque

vero personis tantum, sed & mercibus transitus debetur. Nam quominus gens quæque cum quavis gente seposita commercium colat,

impediendi nemini jus est: id enim permitti interest societatis humanæ; nec cuiquam damno id est: nam etiam si cui lucrum speratum, sed non debitum decedat, id damni vice reputari non debet.

Testimoniis quæ ad hanc rem produximus alibi, addemus unum * ex Philone: *πάντα ἢ ἡγελατῆα φορητῆρις ἄλλοισιν ἀκινδύνως ἀξιοπῆται, καὶ τὰς ἀκινδύνους ἂν ἀλλήλους ἀγαθῶν ἀντικτύπων αἱ χεῖρα κινουμένη ἡμῶν. τί μὴ εὐδίοτε λαμβάνουσι, ἂν ἢ ἄγνωστοι ἀνέπιμπουσαι. φησὶ ὁ ἦ ἐξέπει πάντων τὸ οἰκουμενίου σωφροσύνη. εἰδὲ ἢ δὲ τὰς μεγάλας αὐτῆς ἀποβῆσθαι.*

Mare omne navibus oneratis tunc satis navigabit, * eo commercio quod ex

παινηταῖς

*Tac. IIII.
historiar.
Lib. VIII.*

naturalis societatis desiderio inter nationes intercedit, dum mutuo aliarum copia aliarum inopia succurrit. Nam invidia nunquam aut orbem universum, aut magnas ejus partes invasit. Alterum ex Plutarcho qui de mari sic loquitur: ἀρειον ἔντα καὶ ἀσύμβολοι τὸν βίον τῦτο τὸ ταχέιον σωῆναι καὶ τίλλαν ἰπποίηται, δορυβύτων τὰς παρ' ἀλλήλων ἰππικαίας, καὶ ἀλλόδοτοι κροονίαι ἔργα Ἰσθμοῦ καὶ Φιλίαι: Visam nostram, feram alioqui & commerciorum exortem, hoc elementum sociavit atque perfectis, supplens quod decras ere πικρία, & permutatione rerum societatem amicitiam, iue concilians. Quicum convenit Libanii illud: ἢ μὲρ τοῖς πάντες γὰ πάντων ἕοικε μέγεθος, ἀλλὰ διήκει πᾶσι δῶρον ἔσ' τὴν χρεὺς εἰς κροονίαν τὴν ἀνθρώπων ἀγων τῇ πᾶσι ἀλλήλων χρεὺς. καὶ φαίνει δὴ τὰς ἰμπορίας, ὅπως τῶν παρ' ἑαυτοῦ Φουρμῶν, κροονίαι εἰς ἀπαιτήσεις ἐνδύκη τῶν δόλωνων. Deus non omnia omnibus terra partibus concessit, sed per regiones dona sua distribuit, quo homines alii alienum indigentes ope societatem colerent. Itaque mercaturam excitavit, ut qua usquam nata sunt in communiter frui omnes possent. Euripides quoque Supplicibus Thesea inducens loquentem, his quæ humana ratio in commune bonum reperit, navigationem annumerat, his verbis:

πότῃ τι ναυταλήμωθ' ὡς ἀγλααζαῖς
ἔχοντο ἀλλήλοισιν ὄντινός γε.

*Es cuique terra qua summo ingenium negas,
Supplere rarissimo pelagiis discursibus.*

Apud Florum est: *Sublatis commercium, rupto federe generis humani.*

Lib. III.

XIV. Sed quaeritur, an ita transeuntibus mercibus, terra, aut aëre, aut parte maris quæ terræ accessio dici possit, vectigalia imponi possint ab eo qui in terra imperium habet. Certe quæcunque onera ad illas merces nullum habent respectum, ea mercibus istis imponi nulla æquitas patitur. Sic nec capitatio civibus imposita ad sustentanda reipublicæ onera, ab exteris transeuntibus exigi potest. Sed si aut ad præstandam securitatem mercibus, aut inter cætera etiam ob hoc onera sustinentur, ad ea compensanda vectigal aliquod imponi mercibus potest, dum modus causæ non excedatur. * Inde enim pender justitia, ut tribui ita & vectigalis. Sic vectigal equorum & neti quæ Isthmum Syriacum transibant accipit rex Solomo. Dethure Plinius: *Euchi non potest, nisi per Gebanias.* * Itaque & horum recipiuntur vectigal. Sic dirati Massilienses ex fossa quam ex Rhodano in mare Marius duxerat, ἀναπτόμενοι τὴν ἀναπτόμενος καὶ τὴν κροονίαι: * vectigal exigentes ab iis qui navibus ascenderent, aut descenderent, ut Strabo narrat libro quarto. Idem libro octavo nos docet, Comethios ab antiquissimis usque temporibus vectigal percepisse, de mercibus, quæ ad vitandum Maleæ flexum, terra de mari in mare transferebantur. Sic pro Rheni transitu pretium accipiunt Romanæ. Etiam in pontibus pro transitu datur, inquit Seneca. Et de fluminum transitu pleni sunt Iuriconsultorum libri. Sed frequens est ut æquus modus non serveretur, cujus rei Phylarchos Arabum incusat. † Strabo, hoc addito: χαλιπὸν γὰρ ἐν τοῖς πρῶτοις καὶ τοῖς ἀγνοῦντες κρινὸν ἀφοροῦνται μὲρ ὅν ὡς τῶν ἰμπερίων λυσισπείας. *Difficile enim est ut inter validos & feroces definitur modus mercatori non gravium.*

I Reg. x
28.
XII. 14.

Tac. hist. IV.
Chop. d. Dō.
ib. 1. tit. 9.
Pereq. l. 1.
de jure Fi-
sci. c. 1.
n. 22.
Aug. conf.
19. Z. i. bar.
conf. 38.
Finn. m
tra. de Gab-
ll.
† Lib. XVI.

Vit. de
Indu. rel. 2.
n. 1.

Pericle,
Diod. l. XII,
Tit. l.

XV. Morari quoque aliquantisper prætervehentibus aut prætereuntibus, valetudinis, aut alia qua justa de causa, licere debet. nam est & hoc inter utilitates innoxias. * Itaque Ilioneus apud Virgilium cum Trojani in terra Africa consistere vetarentur, Deos iudices audeat invocare, & probata Græcis querela Megarenensium adversus Athenienses, qui eos portibus suis arcebant, *ἠδὲ τὰ κρητὰ δὶ γαίᾳ*, contra jus commune ut Plutarchus loquitur: ita ut Lacedæmonis nulla belli causa justior visa fuerit. Cui & hoc consequens est, ut tugurium momentaneum ponere liceat, puta in littore, etiam si littus à populo occupatum concedamus, nam quod decretum Prætoris adhibendum dixit Pomponius, ut in littore publico vel mari extruere quid liceat, ad permanentia ædificia pertinet: quo & illud Poætæ:

*Contraicta pisces aquora sentiunt
Iactis in altum molibus.*

XVI. Sed & perpetua habitatio his, qui sedibus suis expulsi receptum quærunt, deneganda non est externis, dum & imperium quod constitutum est subeant, & quæ alia ad vitandas seditiones sunt necessaria. quam æquitatem recte observavit divinus Poëta, cum Æneam inducit has ferentem conditiones:

focer arma Latinus habeto,

Imperium solenne focer.

Lib. 1.

Lib. XVII,

De Officiis
III, c. 7.
Herod. l. 1,
c. IV.
Paus. l. VII,
Orat. VII.
Diod. lib. v,
Lib. IV, c. 6.

Et apud Halicarnassensem Latinus ipse æquam esse dicit Æneæ causam, si sedium inopia compulsus eo advenisset. Barbarorum est hospites pellere, ait ex Eratosthene Strabo: nec probati hac in parte Spartani. Ambrosio quoque iudice illi, qui peregrinos urbe prohibent, nequaquam probandi. Sic Æoles Colophonios, Rhodii Phorbantem ejusque socios, Cares Melios, Lacedæmonii Minyas, Cumæi alios ad se adventantes exceperunt. At de iisdem Minyis recte Herodotus cum recepti partem imperii poscerent, ait eos *ἔξωθεν ἰσχυρῶς ἠὲ ποίνουσι ἐχ' ὄρα*, injurioso fuisse & si c. ss: qua facere fas non erat: beneficium ab illis in injuriam versum dixit Valerius Maximus.

Ad XI
Æneidas,

Tacit. Ann.
XIII,

Tro. lib. v.

XVII. Sed & si quid intra territorium populi est deserti ac sterilis soli, id quoque ad venis postulantibus concedendum est, aut etiam ab illis recte occupatur, quia occupatum censeretur non debet quod non excolitur, nisi imperium quod attinet, quod populo veteri saluum manet. Trojanis data à Latinis Aboriginibus jugera duri atque asperissimi agri septingenta, * ut Servius notat. Apud Dionem Præterensem oratione VII legimus: *ἔδην ἀδικῶν οἱ τῶν ἄλλων ἔχοντες ἕξα ἑξήκοντα: nihil peccant qui partem terre incultam colunt.* Clamabant olim Anfibarii, sicut caelura Diis, ita terras generi mortalium datas, quæque sunt vacuæ eas publicas esse: Solem, quin etiam & sidera respicientes; quasi coram interogabant, vellent ne contueri inane solum: potius mare superfunderent adversus terrarum ereptores. Sed male dicta hæc generalia rei præsentis aprabant, nam terræ illæ non omnino erant vacuæ, sed pascendis pecoribus & armentis milium serviebant: quæ justa Romanis negandi causa. Nec minus juste jam olim Romani ex Gallis Senonibus quærebant; quod jus esset agrum à possessoribus petere, aut minari arma?

XVIII. Post jus commune ad res, sequitur jus commune ad actus:

actus : quod datur aut simpliciter, aut ex suppositione. Simpliciter datur hoc jus ad actuales, quibus ea comparantur, sine quibus vita commodè duci nequit. Non enim par hic necessitas requiritur, ut in re aliena arripienda: quia hic non agitur de eò quod fiat domino invito, sed de modo acquirendi dominis volentibus: tantum ne id sit lege lata, aut conspiratione impedire liceat. Est enim tale impedimentum naturæ societatis contrarium in his quas dixi rebus. Hoc est quod Ambrosius vocat, * *separare à commerciis communis parentis, sicut omnibus partibus negare, consortia vivendi à verruncare.* Nam de supervacuis & mere voluptariis non agimus, sed de his quæ vita desiderat, puta alimentis, vestimentis, medicamentis.

De Officiis
III. c. 7.

XIX. Ad hæc igitur æquo pretio comparanda jus esse omnibus hominibus asseveramus: dempto, si à quibus pretitur ipsi ejus rei indigeant: * quomodo in summa penuria frumenti venditio prohibetur. Et tamen ne in tali quidem necessitate expelli posse admissos semel peregrinos, sed commune malum communiter tolerandum, ostendit indicato jam loco Ambrosius.

Covar. Var. res. lib. 311. c. 14. ibi Tertio.

XX. Ad sua autem vendenda non æquum jus est, nam cui libet liberum est statuere quid velit acquirere aut non. Ita vinum & alias mercēs exoticas olim non recipiebant Belgæ. Et de Arabibus Nabataeis Strabo. † *εμπορεύμεθ' ἐστὶ τὰ δ' ἄπαντιλῶς.* * *imporsare mercēs quasdam licet; quasdam non item.*

Molina disp. 105. Epi. Reg. de act. supernat. disp. 31. du. 2. n. 52. Cf. 1. bell. Gall. † Lib. XVI.

XXI. In hoc jure, quod diximus, inesse censemus etiam libertatem matrimonii ambiendi & contrahendi apud vicinas gentes, puta, si virorum populus aliunde expulsus alio ad venerit. nam sine femina etate agere etsi humanæ naturæ non omnino repugnat, repugnat tamen naturæ plerorumque hominum. cœlibatus enim non nisi excellentibus animis convenit. Quare facultas comparandi uxores adimi viris non debet. Rogulus apud Livium vicinos rogat, ne graventur homines cum hominibus sanguinem & genus miscere. Canulejus apud eundem: *Connubium petimus, quod finitimis, externisque invidet. Iure belli injuste negatas nuptias jussu victor auferret.* Augustino iudice. Leges autem civiles aliquorum populorum, quæ connubia exteris negant, aut ea ratione nituntur, quod temporibus, quibus sunt conditæ, nulli erant populi quibus non fœminarum copia supereretur, aut non de quibusvis connubiis agunt. sed de iis quæ iusta sunt, hoc est quæ speciales quosdam juris civilis effectus producant.

Lib. I. Lib. IV. De civ. Dei l. 11. c. 17.

XXII. Ex suppositione jus commune est ad actus, quos populus aliquis externis promiscue permittit. Nam tunc si unus populus excludatur, ei fit injuria. Sic si externis alicubi venari, piscari, aucupari, margaritas legere licet, si ex testamento capere, si res vendere, si etiam extra penuriam fœminarum conjugia contrahere, uni populo id negari non potest; nisi delictum præcesserit: qua de causa Benjaminitis Hebræi cæteri ademerunt connubii facultatem.

Vid. d. rel. 2. n. 2. 3.

XXIII. Sed de permissi quod diximus, intelligendum est de his, quæ permessa sunt tanquam ex vi naturalis libertatis nulla lege sublatæ: non si permessa sint per beneficium relaxando legem. nam in beneficii negatione nulla est injuria. Atque ita arbitramur conciliari posse

Id. xx. Disp. 105.

ri posse quod post Franciscum Victoriam quasi ei contrarius notavit Molina.

XXIV. Quæsitum memini an populo alicui liceat cum alio populo pacisci, ut is populus certi generis fructus, qui alibi non nascuntur, sibi soli vendat. Licere censeo, si is qui emit populus paratus sit aliis vendere æquo pretio, nam aliarum gentium non interest, à quo emanat quod ad desideria naturæ attinet. Lucrum autem alteri prævertere licite potest, maxime si causâ subsit, ut si qui id stipulatus est populus alterum populum in suam tutelam receperit, sumptusque eo nomine faciendos habeat. Talis autem coemptio, eo quo dixi animo facta, juri naturæ non repugnat, quanquam solet interdum ob utilitatem publicam legibus civilibus prohiberi.

Annotata ad Caput II.

§. II. **E**rant omnia communia & indiffusa omnibus] Ejus vestigium mansit in Saturnalibus.

Theatrum cum commune sit] Seneca de Beneficiis VII, c. XII: Equestris omnium equitum Romanorum sunt. in illis tamen locus meus sit proprius quem occupavi.

Ex simplicitate eximia] Horatius:

*Campestres melius Scythæ,
Quorum plaustra vagas rite trahunt domos,
Vivunt, & rigidi Getæ.
Immetata quibus jugera liberas
Fruges & Cereæ serunt,
Nec cultura placet longior annua
Defunctumque laboribus
Æquali recreat sorte vicarius.*

Essent] Et ab his orti Pythagoristæ. Vide Porphyrium, Diogenem Laërtium, Gellium, I, 9.

Primi homines] Adam typus humani generis. Vide Origenem contra Celsum, neque nihil huc pertinet, quod Tertullianus dixit libro de Anima: Naturale enim rationale credendum est, quod anima à primordio sit ingenitum, à rationali videlicet auctore. Quid enim non rationale, quod Deus jussu quoque ediderit, nedum id, quod proprie afflatu suo emisserit? Irrationale autem posterius intelligendum est, ut quod acciderit ex serpentis instinctu, ipsum illud transgressionis admissum, atque exinde inoleverit, & condoleverit in anima adinstar jam naturalitatis, quia statim in primordio natura occidit.

Nulla adhuc mala libidine] Seneca de iisdem epistola xc, ignorantia rerum innocentes erant. Deinde locutus de justitia, prudentia, temperantia, fortitudine, addit: Omnibus his virtutibus habeat similia quedam, rudis vita. Iosephus: μηδὲ μὴ ἐπιζήλους ψυχὰς φερόντων. Nullis curis turbidum habentes animum.

A φθασιὰ videtur dici sapienti Hebræo] Sic & Paulus Eph. VI, 24, qui & ἀνεφθάρτων dixit Tit. II, 17.

Cujus symbolum arbor vita] Sanctitas superior, Rabbinis. ἡ ἁγιότης, divina

divina sapientia Arethæ ad Apocalypsim. De Paradiso vide Ecclesiastici caput XL, 17. & quatuor fluminibus Paradisi eundem librum XXI, 35, & sequentibus.

Quæ sine industria sponte sua terra proferebat] Vide egregium hac de re locum libro II Varronis de re Rustica, ex Dicæarcho: & confer quæ ex eodem Dicæarcho habet Porphyrius de non esu animam IV.

Arbor scientia boni & mali] Iosephus: τὸ φυτὸν ἐξέτιθη καὶ διαίσιος τὸ ἴκτερον. *quis arbor erat sollertia & intelligensia.* Telemachus apud Homerum: καὶ οἶδ' ἰνασθαι

ἰδὲλα τε καὶ τὰ χεῖρα. πῆρ' οὖν δὲ τι γὰρ οὖν ἴα.

omnia novi

Quæ bona, qua mala sunt, nec sum jam parvus ut ante.

Zenoni Citriensi prudentia, scientia bonorum & malorum & mediorum. Est id apud Diogenem Laërtium. Plutarchus de Communi-
bus notitiis: τί δεινὸν εἴ τι κραιπνὸν ἀναιρεθίστων ἢ καὶ ἔσση φρονήσις, ἰστέον δ' αὖτ' ἰανὸν ἀρετῆς ἔξαρθρ, εὖτε ἀγαθῶν καὶ κακῶν αἰδ' ἀγαθῶν μόνον ἐπισημνῆ ἔσση.

Quid noceris, si ablati malis nulla eris prudentia, pro ea autem aliam habeamus virtutem, quæ non bonorum ac malorum sed solorum bonorum sit scientia & Variasque ad vitam reperta] Late hoc explicat Seneca epistola xc. quem lege. & Dicæarchum apud dictos jam scriptores.

Via genus gigantentum] Seneca Naturalium III in fine: *extinctis pariter feris in quarum homines ingenia transferant.*

Mundo per dilevium purgato, pro ferina illa vita accessit cupido voluptatis] Seneca dicto loco: *illis quoque innocentia non durabit, nisi dum novi sumus.*

Cui inservitis vinum, unde & illiciti amores] *Premiumque summum ebrietatis libido portæ ofsa ac jucundum nefas.* Seneca ibidem.

Puteos vero] De puteis ad Oasim inter multos communibus, vide Olympiodorum apud Photium.

Vesci sponte natis, antra habitare, corpore aut nudo agere aut corticibus arborum serarumve pellibus vestito] Qualem vitam Scritefinnorum nobis accurate describit Procopius Gothicorum II. Adde Plinium XII, I. Vitruvium II, C. I.

Vi per occupationem] Vide quæ hac de re ex Gemara & Alcorano nobis protulit honos Britannæ Seldenus in Thalassocratico.

Censeri debet inter omnes convenisse ut quod quisque occupasset, id proprium haberet] Cicero: *ex quo quia suum cuiusque sit eorum qua natura fuerant communia, quod cuiusque obtigit id quisque teneat.* quod similitudine illustrat à Chryssippo reperta de stadio, ubi currendo licet vincere adversarium, non eum detrudendo. Scholiastes ad Artem poëticam Horatii: *quemadmodum domus aut ager sine domino communis est: occupatus vero iam proprius fit.* Varro in Age modo: *Terra cultura causa attributa sibi particulatim, ut Etruria Tuscis, Samnium Sabellis.*

Concessum sibi ut quisquamalis quod ad vita usum pertinet, quam alteri acquiri, non repugnanter natura] Solon:

χρησθε δ' ἰμεῖρας μὲν ἔχειν. ἀδίκως δὲ πεποιθὸν
εἶπε ἰδὲλα.

Divisio,

Divitias habuisse velim, sed non bene partas

Non cupiam.

Cicero Officiorum I: *Nec vero rei amplificatio nemini nocens vituperanda est, sed fugienda semper injuria.*

Ex agrorum divisione existisse novi cujusdam juris originem] Postquam agrorum discretionem nata sunt jura. ita Servius illud in quarto Æneidos: *Legifera Cerevi.*

§. III.

Ad auctoriam] & habitandi jus. Tam soli quam cæli mensura facienda est ait Pomponius l. si opus. D. quod vi aut clam. Adde legem penultimam, D. pro Socio.

Nisi in re terminata] ideo jugera quæ possessorem non habent immetata dixit Horatius.

Terra major] ita de Oceano sensit Iarchas apud Philostratum III, XI.

§. IV.

Loca inculta adhuc] vide Bembum historix VI.

Insula in mari] ut Echinades quas occupando suas fecit Alcæon. Thucyd. II. in fine.

§. VI.

Si aliter explicari nequit] Talia non procedunt nisi ex magna & satis necessaria causa. Vlpianus l. Si alius. D. quod vi aut clam, ubi sequitur exemplum illud de ædibus intercis arcendi incendii causa.

Omne legem frangi] quicquid coegit defendit. lib. IV Controv. XXVII: *Exemplis idem Seneca illustrat in excerptis controversiæ IV: Necessitas est, qua navigia actu exonerat: necessitas est, qua ruinis incendia opprimit: necessitas est, lex temporis.* Theodorus Priscianus vetus medicus: *Expediit pregnantibus in visa discrimine constitutis sub unius partis sepe jactura salutem mercari certissimam, sicut arboribus crescentium ramorum accommodatur salutaris abscissio, & naves pressa onere cum gravi tempestate jactantur, solum habent ex damno remedium.* Prima illa verba ad ἰμβροδλαΐσι pertinent, cujus instrumenti descriptio apud Galenum & Celsum, ac proinde eadem vox restituenda apud Terrullianum de Anima.

§. XIII.

Vsus qui prodest his, illis non nocet] Servius ad VII Æneidos: *litusque rogamus innocuum, cujus vindicatio, ait, nulli possit nocere.*

Iustum eo nomine bellum] Iusta bella gerebantur à filio Israel contra Amorreos ait indicato hic loco Augustinus. Sic Amyntorem Orchomeni regem ob negatum transitum interfecit Hercules, notante id Apollodoro. Græci Iosephum bello petiere quod eos per fines suos transire passus non esset: notat Scholiastes ad Horatii carmen in Canticam. Adde legem Longobardicam lib. II. tit. LIV, c. 2.

Agessibus] Vide etiam in ejus vita hac de re Plutarchum.

Lysander] Et in hujus vita eundem.

Postulandum prius transitum] Aristophanes Avibus:

εἰδ' ὡπαρὲς ἠρέως ἢ ἰνευ βυλαμῆτα
πυθῶδος βοιωτῆς διόδοι αἰτῆμῆτα.

Vt nos, cum nobis Delphos sumendum est iter,

Prius Bæotos transitum deposcimus.

ubi Scholiastes: *τὴν μὲρον διόδοι ζῆλον, ὅτι τῶν πνευμα δῆλον, τὴν δὲ μὲρον ἰτερ ποσῆται, ὡς ἐξερῆταις ἰτερ ποσῆται.* Veneti & Germanis & Gallis de Marano certantibus iter præbuere. Paruta XI. idem Germanis conquerenti-

querentibus de transitu hostibus dato, ostendunt id nisi armis impediri non potuisse, quibus uti non mos sibi, nisi in hostes manifestos. eodem libro. Sic & Pontifex se excusat libro ejusdem XII.

La Agesilaus ex Asia revertens à rege Macedonum.] Etiam hac de re Plutarchum in ejus vita inspicere.

Sivernes] Exemplum in excerpto legationum XII, apud Bembam VII historiae Italicæ. Vide & notabilia pacta de transitu inter Fredericum Barbarossam & Itacium Angelum apud Nicetam libro II de vita ejusdem Itacii aliquot locis. in Imperio Germanico transitum postulans de damno refarciendo caver. vide & Crantzium Saxoniorum X, & Mendosam in Belgicis. Cæsar Helvetiis iter per Provinciam noluit concedere, quod homines iniquo animo existimabat non temperaturos ab injuriis & maleficio. de Bello Gallico Ed. I.

Et obsides dentur] exemplum habes Procopii Persicorum II.

Et hostes meos secum ducat] Hoc dicebant Franci, qui in Venetia erant, Narseti Langobardos secum ducenti, Gothicorum IV. Alia regati itineris exempla habes apud Bembam libro VII Italicorum, apud Parutam libro historiae Venetæ V, & VI.

Ex Philone] in legatione ad Cajum.

Et commercio quod ex naturalis societatis desiderio inter nationes intercedit] Apud Florum est libro III: *sublatis commerciis, rupto federe generis humani.* Servius ad Eclogam IV: *navigatio ex mercimonis ratione descendit.* idem ad Georgicon I: *significat necessitate quaerendarum rerum hominum navigandi peritiam ac studium reperisse. commune bonum erat patere commercium maris.* Ambrosius in opere de creatione: *Bonum mare tantquam hospitium fluviorum, in vestio commentium, quo sibi distantes populi convalescunt.* quæ ex Basilio sumta Hexameri IV. Mare forum mundi, insulas stationes in mari eleganter dixit de Providentia II Theodoretus. Adjungam his Chrystostomi ad Stelechium verba. *τί ἄν τις ἔποι τὸ ὡς τὸς ἐπιμυθίας ἀγκυλῶν ἀνομήτων ἡρεῖν; ἢ καὶ μὴ τὸ ὀδύπορίας τὸ μῆκος ἀποσπῆ γίγνεται τὸ σωτηρίας τὸ ὡς ἀλλήλους, ἐπιτοματῆρον ἂν τὸ ἰστέλα τῶν ἀπὸ πᾶσιν καὶ τῆς γῆς ὁ Θεός. ἢ αὖτε οἶκον ἢ αὖ, τῶν οἰκιστῶν οἰκῶντες, ἔτι γὰρ μὴ ὡς ἀλλήλους βαδίζομεν, καὶ τὸ παρ' ἐαυτῶν ἕκαστος τῶν πλησίων μὴ ἀδιδῶς ἀγκυλῶς ἀνὴλαμβάνει τὸ παρ' ὁμοίων, καὶ μικρὸν τῆς γῆς μίρον κατέχων ἄσπερον ἀπὸ πᾶσιν ἕσπερον ὦν, τὸ πᾶσιν καὶ γινόμενον ἀπὸ αὐτῶν καλῶν. καὶ οὖν ἔχει καὶ πᾶσι ἐπιματῆρον πᾶσι, ἕκαστος τὸ δαυτομῶν τὸ ὡς ἀπὸ τῶν πλησίων αὐτῶν δίδει τῶν πᾶσιν ἢ ὡς ἀπὸ αὐτῶν, τὸ ὡς ἀπὸ αὐτῶν ἀντιλαμβάνειν, τῶν καὶ ἕσπερον μόνον ἀπὸ αὐτῶν.* *Quomodo autem satis digne quis explicet facilitatem ad mutua commercia nobis datam? Ne enim itineris longitudo impedimentum aliorum ad alios commeatibus adferret, breviorē viam, mare scilicet, ubique errarum disposuit Deus, ut mandatum tantquam unam domum communiter inhabitantes, crebro nos invicem visitemus, et apud se nata quisque alteri communicans vicissim, commode acciperet res apud illum abundantes, ac sic exiguam tenens terra partem, ita tantquam si teneret universam, frueretur ejus qua ubivis sunt bonis. Licet itaque non tamquam in communi mensa convivarum concivique ea qua sibi apposita dante alteri longius accumbenti, ac contra qua apud ipsum sunt accipere manu*

Inde

§. XIV.

Inda enim pendet iustitia, ut tributi ita & vectigalis] Vide legem Langobardicam libro in titulo xxxi, c. xxxiii. & epistolam Episcoporum ad Ludovicum regem quæ inter capitula legitur Caroli Calvici cap. 14.

Itaque & horum regi penditur vectigal] simile apud Leonem Afrum non longe ab initio.

Vectigal exigentes ab iis qui navibus ascenderent, aut descenderent] Huc alludens Aristophanes in Avibus vult interstrui aërem ut dii cogantur de victimarum nidore vectigal pendere.

§. XV.

Itaque lioneus] Servius ad eum locum: *Occupantis enim est possessio litoris. unde ostenduntur crudeles, qui etiam à communibus prohibeant.* Laomedon ab Hercule occisus quod eum Trojæ portu pelleret, Servio ibidem narrante.

§. XVI.

Vt Servius notat] ex Catone, Sisenna, aliisque veterum.

§. XVII.

Separare à commerciis communis parentii] Plutarchus Pericle de Megarenibus: *αἰλιώμενοι πάντες ἰσθμῷ ἀγροῦς, πάντων ἃ λιμῶν, ἀνὴ ἀθηναῖος κερὰ σι εἰργαζοῦ, καὶ ἀπελαύνει τὸ πρὸς τὰ κοινὰ δίκαια.* Dequerebantur omni se mercatu, omniporsu quem tenerent Athenienses arceri depellicque contra gentium jura. Seneca epistola lxxxvii, recitato Virgili loco:

Et quid quaque ferat regio & quid quaque recuset,

Ista in regiones descripta sunt, ut necessarium mortalibus esset inter ipsos commercium, si invicem alius ab alio aliquid peteret: idem Naturalium v, 18: quid quod omnibus inser se populis commercium dedit, & gentes, dissipatas locis, miscuit? Vide Anglorum querelas de Hispanis apud Thuanum libro lxxi, in historia anni clo 10 lxxx.

§. XIX.

Quomodo in summa penuria frumenti venditio prohibetur] Cassiodorus I, epistola xxxiv, *Copia frumentorum debet provincia primum prodesse cui nascitur.*

§. XX.

Importare merces quasdam licet, quasdam non licet] Vide Crantzium Saxonicoꝝum xi.

C A P V T I I I.

De acquisitione originaria rerum, ubi de mari & fluminibus.

I. Originariam acquisitionem fieri per divisionem aut occupationem.

II. Rejiciuntur hic alii modi, ut concessio juri incorporalis.

III. Item specificatio.

IV. Occupatio duplex: ad imperium, ad dominium: qua distinctio explicatur.

V. Occupationem mobilium lege posse averti.

VI. Quo jure nitatur dominium infantium & amentium.

VII. Flumina occupari posse.

VIII. An & mare.

IX. Olim in partibus Romani imperii id non licuisse:

X. Natura tamen jus non obstat in parte ma-

riu qua terra quasi clausa sit.

XI. Quomodo talis occupatio fiat, & quantum duret.

XII. Talem occupationem jus non dare impediendi transitu innoxii.

XIII. Imperium in partem mari occupari posse, & quomodo.

XIV. Vectigal navigantibus mari ex certis causis imponi posse.

XV. De pactionibus qua populum aliquem ultra certos terminos vetant navigare.

XVI. Fluminis cursus mutatus an territorium immutet, cum distinctio explicatur.

XVII. Quid sentiendum si alveus plano mutatus sit?

XVIII. Fla-

XVIII. *Fluman interdum totum accedere* | *populus dominium quoddam generale occupaverit.*
utrum.

XIX. *Reges derelictas occupanti cedere, nisi*

Singulari jure aliquid nostrum fit acquisitione originaria aut derivativa. Originaria acquisitio olim cum genus humanum coire posset, fieri potuit etiam per divisionem, ut diximus, nunc per occupationem tantum.

II. Dicat forte aliquis etiam concessione servitutis, constitutione pignoris aliquid originarii acquiri: sed recte expendenti apparebit id jus novum non esse nisi modo, nam virtute ipsa inerat in dominio domini.

III. Paulus Jurisconsultus acquirendi causis & hanc annumerat, quæ maxime videtur naturalis, si quid ipsi ut in rerum natura esset fecimus. Sed cum naturaliter nihil fiat nisi ex materia prius existente, ea si nostra fuerit, continuabitur dominium specie introducta: si nullius, ad occupationis genus hæc acquisitio pertinebit: si aliena, jam naturaliter nobis solis eam non acquiri infra apparebit.

L. Possideri, s. Genera. D. de acq. poss.

IV. De occupatione ergo, quæ post prima illa tempora solus est naturalis, an & originarius modus, videndum est nobis. In his autem quæ proprie nullius sunt, duo sunt occupabilia, imperium & dominium quatenus ab imperio distinguitur. Seneca ita hæc duo expressit: *Ad reges potestas omnium pertinet, ad singulos proprietates.* Dion Præsæntis hoc modo: *ἡ χώρα τὸ πάλαιον, ἀλλ' ὕδιν ἄλλοι τὴν κελύμενω ἴπρωθ' ἔμενεν ἐν τῇ ἰαυρῷ: Regio civitatis est: ac non eo minus in ea sumus quisque possidet.*

Orat. XXXI.

Imperium duas solet habere materias sibi subjacentes, primariam, personas, quæ materia sola interdum sufficit, ut in exercitu virorum, mulierum, puerorum quærente novas sedes; & secundariam, locam, qui territorium dicitur. Quanquam autem plerumque uno actu quæri solent imperium & dominium, * sunt tamen distincta: ideoque dominium non in cives tantum, sed & in extraneos transit, manente penes quem fuit imperio. Siculus libro de conditionibus agrorum: *Auctores assignationis, divisionisque, non sufficientibus agris coloniarum, quos ex vicinis territorii summissent, assignaverunt quidam futuris civibus coloniarum: Sed jurisdictio in agris qui assignati sunt penes eos remansit, ex quorum territorio sumti sunt.* Demosthenes oratione de Haloneso, *agros qui eorum sunt quorum est territorium, vocat ἐπατήματα, qui in alieno κτήματα.*

V. In loco autem cujus imperium jam occupatum est, jus occupandi res mobiles anteverti posse lege civili supra diximus. Est enim hoc jus ex jure naturæ permittente, non præcipiente, ut liceat semper. Neque enim id requirit humana societas. Quod si quis dicat videri jus gentium esse, ut id liceat; respondebo etiam si in aliqua parte orbis id communiter ita receptum sit, aut fuerit, non tamen habere vim pacti inter gentes, sed esse jus civile plurium gentium distributum, quod à singulis tolli potest. Et alia multa sunt quæ juris gentium vocant Jurisconsulti, ubi de rerum divisione & acquirendo dominio agitur.

VI. Notandum & hoc, si solum jus naturale spectamus, dominium

nium non dari, nisi in eo qui ratione utitur. Sed jus gentium ob utilitatem communem introduxit, ut & infantes & furiosi dominia accipere & retinere possent, personam illorum interim quasi sustinente humano genere. Sed nimirum humana jura multa constituere possunt præter naturam: contra naturam nihil. Ideo dominium hoc quod favore infantium & his similibus, consensu gentium humanius viventium introductum est, stat intra actum primum, nec ad actum secundum, ut loquuntur scholæ, potest pertingere: id est ad habendi, non ad per se utendi jus pertinet. Nam alienatio & si qua huic sunt similia, in ipsa sui natura includunt actum utentis ratione voluntatis, quæ in talibus existere non potest. Quo non male referas illud Pauli Apostoli, pupillum quanquam rerum paternarum dominum, dum ejus est ætatis, nihil differre a servis, exercitio domini scilicet. De mari cœpimus supra aliquid dicere, quod nunc absolvendum est.

Gal. IV. I.

VII. Flumina occupari potuerunt, quanquam nec supra nec infra includuntur territorio, sed cum aqua superiori & cum inferiori, aut cujus mari coherent. Sufficit enim quod major pars, id est latera clausa sunt ripis, & quod comparatione terrarum exiguum quid est flumen.

VIII. Ad hoc exemplum videtur & mare occupari potuisse ab eo qui terras ad latus utrumque possideat, etiamsi aut supra pateat ut sinus, aut supra & infra, ut fretum, dummodo non ita magna sit pars maris, ut non cum terris comparata portio earum videri possit. Et quod uni populo aut Regi licet, idem licere videtur & duobus aut tribus, si pariter mare interitum occupare voluerint. nam sic flumina quæ duos populos interluunt, ab utroque occupata sunt, ac deinde divisa.

IX. Fatendum est in partibus cognitis Romano imperio, à primis temporibus ad Iustinianum usque, jus gentium fuisse ne mare à populis occuparetur, etiam quod jus piscandi attinet. Nec audiendi sunt qui existimant, cum in jure Romano mare omnium commune dicitur, commune civium Romanorum intelligi. Nam primum voces ita sunt universales, ut hanc restrictionem non ferant. Nam quod Latine mare omnium commune dicitur, explicat Theophilus, *ἡ θάλασσα πάντων ἀνθρώπων*. † Ulpianus mare omnibus natura patere dixit, & ita omnium esse sicut aër. Celsus maris communem esse usum omnibus hominibus. Præterea manifeste distinguunt Iurisconsulti publica populi, in quibus & flumina, ab his communibus. Ita in institutionibus legitur: † *Quaedam naturali jure communia sunt omnium, quedam publicæ: Naturali jure communia sunt omnium hæc, aër, aqua profluens, & mare, & per hoc littora maris. Flumina autem omnia & portus publica sunt.* & apud Theophilum: *Φυσικῶς ὡς ἐν δικαίῳ κοινὰ πάντων ἀνθρώπων ἐστὶ τὸ αἶθρ, ἡ αἰὲρ τὸ ὕδωρ τὸ ἀέναντον, θάλασσα, Μοχ: ποταμοὶ δὲ πάντες καὶ λιμῆνες φυσικῶς κοινὰ ἐστὶν, τῶντις τῆς πόλεως τῆς Ρωμαϊκῆς.* Sed & * de littoribus dixit Neratius, non ita esse publica, ut quæ in patrimonio sunt populi, sed ut ea quæ primum à natura prodita sunt, & in nullius adhuc dominium pervernerunt, id est ne populi quidem ullius: cum quo responso pugnare videtur quod Celsus scripsit: *Littora in qua populus Romanus imperium habet,*

L. Quaedam.
D. de rer.
div. instit.
de rer. di-
vis. s. 1.

† L. Vendit.
Comm. prad.

L. Littore.
D. neq. ut
in loco pu-
bli. co.

‡ De rer.
div. s. 1.

L. Quod in
littore. D.

de acqui-
dom. d. l.

littore. D.

Ne quid in
loco publi-
co.

habet, populi Romani esse arbitror: maris autem usum communero omnibus hominibus. Sed conciliari videntur ita hæc posse, si dicamus Nerarium de litore loqui, quatenus usus ejus navigantibus, aut prætervehentibus est necessarius. Celsum vero quatenus ad utilitatem assumitur, nota ad ædificium permanens: quod à Prætorè impetrari solere Pomponius nos docet, ut & jus ædificandi in mari, id est in parte littori proxima, & quæ littori quasi accensetur.

L. Quamvis. D. de acq. domo.

X. Hæc quanquam vera sunt, tamen * ex instituto non ex naturali ratione provenit, quod mare eo quo diximus sensu occupatum non est, aut occupari jure non potuit. Nam & flumen publicum est, ut scimus, & tamen jus piscandi in diverticulo fluminis occupari à privato potest. sed & de mari dictum à Paulo est, si maris proprium jus ad aliquem pertineat, uti possidet is interdicitum ei competere; quoniam ad privatam jam causam pertinet non ad publicam hæc res, utpote cum de jure fruendi agatur, quod ex privata causa contingit, non ex publica: ubi haud dubie * de exigua agit maris portione, quæ in fondam privatum admittitur: quod * à Lucullo & aliis factum legitimus. Valerius Maximus de C. Sergio Orata: *Peculiariorum sibi maria excogitavit, afluvarius interceptando fluctus*. Sed idem postea contra veterum Iurisconsultorum responsa ad * *ædificia*, id est vestibula in Bosphoro Thracico produxit Leo Imperator, ut ea quoque septis quibusdam quas *ædificia* vocabant, includi, & privatim vindicari possent. Quod si privatorum fundis aliquid maris potest accedere, quatenus inclusum nempe est, & ita exiguum ut fundi portio censei possit, nec quo minus id fiat repugnat jus naturæ; quidni & portio maris inclusa littoribus ejus fiat populi, eorumve populorum, cujus quorumve sunt littora, dum ea pars maris ad territorium comparati non major sit, quam diverticulum maris comparatum ad magnitudinem fundi privati? Nec ob stare quod mare non undique includatur, exemplo fluminis, intelligi potest, & exemplo maris ad villam admissi. Sed multa quæ natura permittit, jus gentium ex communi quodam consensu potuit prohibere. Quare quibus in locis tale jus gentium viguit, neque communi consensu sublatum est, maris portio quamvis exigua, & maxima sui parte inclusa littoribus, in jus proprium populi alicujus non conceder.

L. Si quisquam. D. de diversis temp. præscr.

L. Sane. D. de injuriis.

L. ix. l. l. injuriarum, circa finem. D. de injuriis.

XI. Verum norandum etiam, si quibus in locis jus illud gentium de mari receptum non esset, aut sublatum; tamen ex eo solo quod terras populus occupavit mare occupatum colligi non posse: nec animi actum sufficere, sed actu externo esse opus, unde occupatio possit intelligi. Deinde vero si deseratur possessio ex occupatione nata, jam mare redire ad veterem naturam, id est ad usum communem: quod de inædificato litore respondit Papinianus, & de piscatione in littoribus diverticulo.

L. præscriptio. D. de usur.

XII. Illud certum est, etiam qui mare occupaverit navigationem impedire non posse inermem & innoxiam, quando nec per terram talis transitus prohiberi potest, qui & minus esse solet necessarius & magis noxius.

Thucydides lib. viii.

XIII. Ut autem solum * imperium in maris partem sine alia

Peloponnesiaci, ne Lacedæmonii navigarent longis navibus, sed a-
 tis navigiis, quæ ferrent ponderis non amplius quingentis talentis:
 & primo federe quod statim ab exactis regibus * Romani cum Car-
 thaginensibus fecerant, convenerant, ne Romani Romanorumve
 socii, ultra Pulchrum promontorium navigarent, extra quam si tem-
 pestatis aut hostium vi compulsi essent: qui vi compulsi advenissent,
 nihil sumerent præter necessaria, & intra dñem quintum abscede-
 rent. Et * in secundo federe, ne Romani ultra Pulchrum promonto-
 rium, Massiam & Tarfejum prædas agerent mercatumve irent. In
 pace cum Illyriis, ne Illyrii ultra Lessum pluribus quam duobus lem-
 bus usque inermibus navigarent. In pace cum Antiocho, ne citra Ca-
 vradium & Sarpedonem promontoria navigaret extra naves quæ
 stipendium, legatos, aut obsides portarent. Sed hæc non docent oc-
 cupationem maris aut juris navigandi. Possunt enim ut singuli, ita
 & populi pactis, non tantum de jure quod proprie sibi competit, sed
 & de eo quod cum omnibus hominibus commune habent, in gra-
 tiam ejus cujus id interest decedere: quod cum sit, dicendum est
 quod dixit Vlpianus in ea facti specie, qua fundus erat venditus hac
 lege, ne contra venditorem piscatio thynnaria exerceretur, mari ser-
 vitutem imponi non potuisse, sed bonam fidem contractus exposce-
 re, ut lex venditionis serveretur. Itaque personas possidentium, & in
 jus eorum succedentium obligari.

Thuc. l. IV.

Polyb.

App. lib.

Livius l. XXXVII

L. Venditor;
D. Com.
proq.

XVI. Frequens est inter vicinos populos contentio, quoties flu-
 men cursum mutavit, an simul & imperii terminus mutetur, & an quæ
 flumen adjecit, eis cedant quibus adjecta sunt: quæ controversiæ ex
 natura & modo acquisitionis definiendæ sunt. Docent nos mensores
 tria esse agrorum genera: divisum & assignatum, quem limitatum
 vocat Florentinus Iurisconsultus, quia manufactos limites pro si-
 tibus habet; assignatum per universitatem, sive * mensura compre-
 hensum, puta per centurias ac jugera; & arcifinium, qui inde dictus,
 locente Varrone, quod fines habeat arcendis hostibus idoneos, id
 est naturales: ut sunt flumina & * montes. Hos occupatorios dicit
 Aggenus Vrbicus, quia plerumque tales sunt agri, qui aut eo quod
 vacui sunt, aut etiam bello occupantur. In duobus primis agrorum
 generibus etiam si flumen cursum mutet, nihil de territorio mutatur:
 & si quid alluvio adjecit id occupantium imperio accedet. In arcifi-
 nis * flumen mutato paulatim cursu, mutat & territorii fines, &
 quicquid flumen parti alteri adjecit, sub ejus imperio est cui adje-
 ctum est: quia scilicet eo animo populus uterque imperium occu-
 pisse primæ creditur, * ut flumen sui medietate eos dirimeret,
 tanquam naturalis terminus. Tacitus dixit: *Certum jam alvæ Rhenum,*
quæ terminus esse sufficiat. Diodorus Siculus ubi controversiam nar-
 rat quæ inter Egeanos & Selinuntios fuit, *ποταμὸν αὐτὸν ἴσταν ὁρί-
 ζομεν, ὡς αὐτὸν ὁρίσει.* Et Xenophon talem amnem simpli-
 tate *ἴσταν*, id est, *finitorum* vocat. Narrant veteres Acheloum
 nomen, incerto cursu, modo sectum in partes, modo circuma-
 ctum obliquo agmine (unde tauri & serpentis formam induisse di-
 ctur) diu de agro adjacente belli causam Ætholis & Acarnanibus

Inl. Frontin.

L. in agris
limitatis.
D. de acq-
rer. dom.

De Merid.
Germ.

Lib. XII.

Lib. IV.
Exp. Cyr.

Strabo lxx.

secundum dignationem partiuntur. Hoc igitur modo cum distributa dominia pendent à dominio generali, si quid domino particulari carere incipit non fit occupantis, sed * ad universitatem, aut ad dominum superiorem redit. Cui juri jus simile etiam per legem civilem extra hanc causam, ut jam notare cœpimus, introduci potuit.

Annotata ad Caput I I I.

AD reges potestas omnium pertinet, ad singulos proprietatis] Locus est §. IV. libro VII de Beneficiis c. IV. sequitur c. V: Omnia rex imperio possidet, singuli dominio. & c. VI: Caesar omnia habet: fiscus ejus privata tantum ac sua. Symmachus x. epist. 54: Omnia recitis, sed summa servatis. Philo libro 1° de Φυσεως: οι βασιλεῖς καὶ τῶν ἄλλων ἐπιτροπῶν ἐπιτελεῖται ἡ ἀρχὴ τῆς ἐπιτροπῆς, καὶ ὅσα ἐπιτροπῶν ἐπιτελεῖται ἡ ἀρχὴ τῆς ἐπιτροπῆς, καὶ ὅσα ἐπιτροπῶν ἐπιτελεῖται ἡ ἀρχὴ τῆς ἐπιτροπῆς. Reges cum sint domini omnium quæ in ipsorum sunt ditiorum, tamen eorum quæ à privatis possidentur, tamen videntur ea tantum habere quæ privatis omnibus & rationalibus suis dispensanda committunt, à quibus tantum recipiunt p-ventus. Plinius Panegyrico: tandem imperium principis, quæ patrimonium majus est.

Sunt tamen distincta] itaque & apud Apollodorum videas tum Arcadiz tum Atticæ terras divisas, uno retinente πῶν τὸ κράτος omne imperium.

Communia sunt omnium] Michael Attaliates: πῶν τὸ κράτος ἴσον, οἷον ἐστὶν τὸ κράτος, ἢ κράτος, ὁ ἀρχαῖος τὸ κράτος. quadam sunt omnium, ut mare, ut aqua profluens, ut mare & littus maris.

De littoribus] In Basilicorum Eclogis lib. I, tit. I, c. I3. οι ἀρχαῖοι ἐπὶ τῶν κρημνῶν ἴσον ἐστὶν. littora in omnium sunt potestate. vide & libro III, tit. VI.

Ex infinito] quo ipso instituto usi & Angli contra Danos. vide §. x. optimum Camdenum in regno Elisabethæ anno c16 Ioc.

De exigua agit maris portione qua in fundum privatum admittitur] Sallustius: à privatis compluribus subversos montes, maria constructa.

Horatius Lyricorum libro II, carmine XVIII:

marisque Bojæ obstrepentis urges
Sammovere littora:

& libro III, carmine I:
Contracta pisces aquora sentiunt
Lactis in altum molibus.

Vellejus Paterculus: Injectas moles mari & receptum suffossis montibus mare. Seneca in excerptis controversiarum lib. v, controv. v: Maria subvertuntur projectis molibus. Plinius de terra lib. II, c. xxxiii: Vt freta admittantur, eroditur aquis. stagna stupenda admisso mari dixit Lamprius Severo. Cassiodorus IX, c. VI: Quantis ibi molibus marini terminis detentur invasi sunt, quantis in visceribus aquoris terra promotæ est? Tibullus: Claudis & indomitum moles mare, lentus ut intra

Negligas hibernas piscis abesse minas.

De calibus piscinis maritimis agit Plinius libro xxxi, cap. vi. Columella

mella rei rustica libro VIII, c. XVI, & XVII. ubi hoc inter alia, *Lucullus locupletum maria ipsa Neptunumque clausisse*. Similia habet Ambrsius Hexaemero v, c. x. & de Nabuthe cap. III. & Martialis aliquot locis

A Lucullo] Varro de eo: *Ad Neapolim L. Lucullus, posteaquam perdiffes immisisset in piscinas, qua reciproca fuerent, ipse Neptuno non cederet eo piscatu*. Plutarchus ejus vita: *καὶ τὸς θαλάσσης καὶ ἀγροῦς ἐχθροῦς τοῖς οἰκηθίοις ἀπειλοῦντο καὶ ἀγροῦς ἐπιπέσειν*. cum ipse maris alveos & plenos piscibus euripos velis suas & cumdaret, inque ipso mari coenacula fabricaret. Plinius libro IX, cap. LI *Lucullus exciso monte juxta Neapolim, majore impendio quam villam adificaverat, euripum & maria admisit. qua de causa Magnus Pompejus Xerxes galium eum appellabat*.

αὐτοῦ] vide Leonis novellas LVII, CII, CIII, CIV. *Attaliam pragmaticeorum tit. xcv. Harmenopolum lib. II, tit. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100.* Vide & summum virum Iacobum Cujacium Observat. XIV I

§. XIII.

Imperium in maris partem] Philo de regibus: *καὶ ὡς ἀπειροπλάθει μαγαθῶν πλάγη ἀστυκτισμένη*: etiam maria numero infinita, immensa magnitudine, ad terras ad seere. Lycophron:

γῆς καὶ θαλάσσης σὺν ἡγεῖ καὶ κραταιῶν,

Terra marisque sceptrata, regnorumque opes.

Virgilius: *Tegme sibi generum Testhys emat omnibus undis.*

Julius Firmicus: *maris ac terra domitia possidentes. Nonnus:*

Βερόν κροῖτο ἔχει θαλάσσης,

Be:oe pelagus ditione tenebat.

Termini regnorum Suetia in medio freti Oresund. Iohannes Magnus in Archiepiscopis Vpalsensibus cap. xv. De Tyro Curtius: Mare non tantum modo, sed quocumque classes eius adierunt ditionis sua fecit. Vide Per verbium Tyria maria apud Festum. Isocrates de Lacedæmoniis & Atheniensibus: συνθεῖ ἰκατέρων κυρίων γαλιᾶς τῆς καὶ θαλάσσιον ἢ ἰκατέρων κραταῦσι, ὑπερῶς ἔχουσι τοὺς πλείους τῶν πόλιων. Sic evenit, ut civitas intra terram adipisceretur eam, qua mari ab ipsis possesso adiaceret, plurimisque res haberet sibi: bsequentes Demosthenes de Lacedæmoniis in Philippica II: θαλάσσης ἔχου καὶ γῆς ἀπείρας. Et ipse omne & terras tenebat Scriptor vitæ Timothei: quo factio Lacedæmonii de diuturna contenta destiterunt, & sua sponte Atheniensibus imperii maritimi principatum concesserunt. Scriptor orationis de Haloneso quæ est inter Demosthenem de Philippo loquens Macedone: *ὁδὴν ἄλλο ἢ τὸ εὖ ἀξίον ὄφ' ἡμεῶν εἶναι θαλάσσιον κραταῦσθαι καὶ ὁμολογήσαι ὑμᾶς εἰς αὐτὸ ἀνδρὶ φιλιππῶ ὁδὴ τὸν εἰς θαλάσση φυλακὴν δισκεῖ ἐν φυλακίῳ. Nihil ille queris aliud, quam a nobis possessione consistui maris, & a nobis confessionem exprimere, nos absque ipso maris custodiam posse retinere. Iulianus Imperator de Alexandro, motum eum esse bellum hoc animo: ὅπως γῆς τε ἀπείρας καὶ θαλάσσης κύρια γένοιτο. ut terra marisque totius dominus fieret. Hujus successor Antioch Epiphanes apud Gorioniden: *Nonne terra & mare mea sunt? De al ejusdem successore Ptolemæo Theocritus:**

πολλὰς δὲ κρατὶς γαίας, πολλὰ καὶ ἰθαλάσσης.

Lateque imperitat terris, lateque profundo.

Item

ben: *Ἰαλιάσσει δὲ πᾶσα κ' αἴα
καὶ ποταμοὶ κατὰ δὴντες ἀνάσσονται Πτολεμαίου.
omnis τε. usque fretumque
Africanique amnes sub rege jacent Ptolemaeo.*

Tempus est ad Romanos veniamus. Scipioni majori sic Annibal in
episto: *Carthaginenses inclusi Africa littoribus, vos, quando Ditis ita placuit,
patriam terram marique videamus regere imperia.* De minore Scipione
Aelianus:

*patrius primo cum manibus ultor
Subderet Hispanum legibus Oceanum.*

etque Mare internum passim suum vocant Romani, Sallustius,
Livy, Mela, alii. Sed plus adjicit Dionysius Halicarnassensis:
*οὐκ ἐστὶν Ἰαλιάσσει ἢ μόνον τῆς ἐν Ἑρεκλείων σελῶν, ἀλλὰ κ' τῆς ἀπὸ αὐτῆς
καὶ τῆς μὴ ἀδύνατος ἐστὶν. Populus Romanus omni mari imperat, non modo
quod intra columnas est Hercules, sed et Oceani, in quantum navigatur.* De
idem Dion Cassius: *πάντες σχεδὸν βασιλεύοντες γῆς καὶ Ἰαλιάσσει. omni fer-
re imperant terra marique.* Appianus in praefatione describens Romani
imperii magnitudinem, sub eo ponit mare Euxinum, Propontidem,
Thesopontum, Aegæum, Pamphylium & Aegyptium mare. Pom-
petio datum imperium in omne id mare quod intra Herculeas est co-
lumnas. ita Plutarchus & Appianus. Philo in Flaccum: *ἀφ' ἧ τῆς ἡγε-
μονίας οὐκ ἐστὶν ἄλλη γῆς καὶ Ἰαλιάσσει, ex quo Caesarium domus terra
marque imperium adeptæ est.*

de Augusto Ovidius:

potius quoque servies illi.

In principio in ejus honorem: Orbe terra & mari pacato Augustus Ianum
Apertum terra marique pace parata ter clausis, teste Suetonio, qui de eo-
dem: *Classem Miseni et alteram Ravenna ad tutelam Superi et Inferi maris
praeparavit.* Ad Tiberium Valerius Maximus: *penes te hominum Deorum-
que consensus maris et terra regimen esse voluit.* de eodem Philo: *γῆς καὶ
θαλάσσης ἀνεγάρμοτος, κ' ἐξέτι, qui imperio terram ac mare complectebatur.*
Idem de Cajo Tiberii successore: *Γαίον μὲν τὴν Τετυραία τελευτήν παρε-
λάβε τὸν ἡγεμονίαν πάντης γῆς κ' Ἰαλιάσσει. Cajum qui post mortem Tiberii
imperium omne terra marisque suscepit: Vespasianum Iosephus vocat,
καὶ τῆς γῆς καὶ Ἰαλιάσσει, terra marisque dominum: idem jus Antonino
multis in locis Aristides tribuit. Procopius Imperatoris statuas
esse narrat orbem tenentes, *ὅτι γῆ τε αὐτῶ καὶ Ἰαλιάσσει διδύλωται,
quod si subiecta esset terra et mare.* Nicetas Patricius Adriatici littoris
servator in literis Ludovici II. Constantinus monomachus in hi-
storia dicitur *γῆς κ' Ἰαλιάσσει κύριος et dominus, terra marisque Impera-
tor ac dominus.* Ex inter themata, id est provincias Romani Imperii,
ponitur mare Aegæum. Francos mari ad Massiliam & circum
imperasse narrat Procopius Gothicorum III. De jure Venetæ
republice vide Parutum libro VII. & specialem historiam de Vico-
entis. Addi his possunt Iurifconsulti recentiores ad c. ubi periculum
de Electis in VI. Bartolus, Angelus, Felinus in c. ad liberandum
in principio: de Iudiciis. Baldus ad titulum Digestorum de re-
bus divisionibus col. 2. Afflictus in tit. quæ sint regalia. Cache-
ranus*

ranus decisione Pedemontana 155, num. 4. ubi ex Baldo dicitur
tuum mundum hoc jure uti. Albericus Gentilis Advocationis Hispa
nicæ I. 8.

f. XIV.

Vestigial equum] Rhodii olim portorium de insulis exegere, etiam
de Pharo apud Alexandriam, teste Ammiano lib. XXI I. de Venet
qui in Gallia Cæsar: *In magno impetu maris atque aperto, paucis portibus
interjectis quas tenens ipsi, omnes fere qui eodem mari uti consueverunt, habu
vestigiales.* Florus de Romanis: *Pudebat nobilem populum ablato mari, ri
ptis in insulis, dare tributa quæ jubere consueverat.* Plinius VI, C. XXII. An
nii Plocami meminit qui maris rubri vestigial à fisco redemera
idem capite sequenti de mari agens quo in Indiam navigatur: *Omni
bus annis navigatur sagittariorum cohortibus impositis. Etenim pirata man
me infestam.* disputationes egregias de modo vestigialis vide in Elisi
betha Camdeni Anno clō 15 LXXXII & clō 15c II.

Quod in ponto Byzantini exigebant] Meminit Byzantini Vestigialis He
rodianus Severo: Procopius tum in vulgata tum in arcana histor
etiam veteris vestigialis in Hellesponto meminit, novi autem ad fat
ces maris Euxini & in freto Byzantino. Byzantini exactionem sui
se ad ædem Blachernianam, Hellespontiacum Abydi docet Theo
phanes. Abydi illud *δυναστεῖον*, id est vestigalarium decimæ, ve
cat Agathias libro V. minuit id Irene. Immanuel Comnenus Imp
rator monasteriis aliquibus concessit *ἡλιασμία δίκαια, obventiones ἐκ τῆ
ris.* Docet Balsamo in Concilii Chalcedonenfis canonem IV. & Syn
odi VII canonem XII.

D. mosthenes in Leptinon] Idem ibidem accepta Byzantio domini
maris factos ait Athenienses. Vlpianus Scholiastes solutam ibi à
decimam.

f. XV.

Cymonis atate] Hæc est illa *ἀθήνη ἐξέβητο*, nobilissima pax Plutar
cho, qua & hoc convenerat ut Persæ à mari tantum spatii absteren
quantum ferret equi cursus, id est XI stadia. meminit & Isocrate
Panathenaico.

Romani cum Carthaginensibus] Servius ad illud IV Æneidos:

Littora litoribus contraria,

*Quia in federe cautum fuit, ut neque Romani ad littora Carthaginensium ac
cederent, neque Carthaginenses ad littora Romanorum.* Simile fe
Romanorum cum Tarentinis: *μηδὲ πλεῖν Παργίου πέραν Λακωνίας ἀπέραι, ἵνα Ῥο
mani ultra promontorium Lacinium navigarent.* Est hoc in excerptis ad
legationes ex Appiano. mersos à Pœnis externos qui in Sardiniam
vel ultra columnas navigarent tradit Strabo libro XVII.

In secundo federe] Erat & hoc in eo, ne Romani in Africam aut
Sardiniam appellerent nisi commeatus accipiendi aut naves reficien
di causa. Post bellum Punicum tertium castigatus Senatus Cartha
ginensis, quod contra fedus exercitum & navalem materiam habe
ret. I est Livius lib. XLVIII, & LIX. Simile est quod Sultanus Æ
gypti, pacto cum Græcis facto impetravit ut ei semel anno duas na
ves trans Bosphorum mittere liceret. Est id apud Gregoram libro
IV. Antiochi olim pax & hoc continebat ne is armatas naves haberet
plures XII. Appianus Syriacō, Naves armatæ Adriaticum sinum in
gredi

gredi per Venetos verantur ex pactis. Vide Thuanum libro LXXX in anno CIO IO LXXXIV.

Mensura comprehensum] Exemplum vide apud Servium ad Eclogam IX. §. XVI.

Montes] Tacitus de Germania: à Sarmatis Dacisque musuo metu aut motibus separantur. Plinius libro XXXVI: Evēhimus ea qua separandis gentibus proterminis constituta erant. de Alpihus loquens.

Fumen montato paulatim cursu] vide Iohannem Andreæ & alios citatos à Reinkingio libro I, Classe v. c. I.

Flumen sui medietate eos dirimeret] Exemplum in Vedafo amne apud Marianam libro XXIX.

Quique terminos esse sufficiens] Spartianus Adriano: in plurimis locis in quibus barbari non fluminibus, sed limitibus dividuntur. Phasim amnem rivus id est confinem vocat Constantinus Porphyrogeneta c. XLV.

Si deserto alveo veteri] ut Bardanus amnis apud Annam Comnenam libro I. §. XVII.

Non est argumentum] Locus est de Beneficiis VII, 12. Idem libro §. XIX. ejusdem argumenti octavo, c. 12. quadam quorundam sub certa condicione sunt.

Ad universitatem aut ad dominum superiorem redit] Sic ex libro secundo Odyssæ in fine colligas bona ejus qui sine liberis decederet ad populum pervenisse. & sic interpretatur Eustathius illud Homeri Iliados E,

χρησται δὲ δὴ κτίειν δαριόχ,

Partibantur opes rectores urbis.

nam *χρησται* magistratum fuisse dicit qui bona sine liberis decedentium administrabat. Simile aliquid usurpatum olim in regno Mexicano docent nos historiae.

C A P I T U L U M I V.

De derelictione præsumpta, & eam secuta occupatione: & quid ab usucapione & præscriptione differat.

- I. Usucapio aut præscriptio proprie dicta occupata non habeat inter populos diversos, eorumque rectores.
- II. Solent tamen & inter hos allegari longævus possessioes:
- III. Causa inquiritur, ex conjectura humana voluntatis: qua petuntur non ex verbu tantum:
- IV. Sed & ex factis:
- V. Et ex non factis.
- VI. Quomodo tempus adjunctum non possessum & silentio ad conjecturam juri derogandi valeat.
- VII. Ordinarie ad talem conjecturam sufficere tempus nostram excedenti, & quale hoc sit.

- VIII. Solutio objectionis, neminem profuendum suum jactare.
- IX. Vident etiam seposita conjectura, juro gentium ex immemoriali possessione dominium transferri.
- X. An nondum natus jus auferri hoc modo possit.
- XI. Etiam summa potestatis jus aut populo aut regi acquiri longeva possessione.
- XII. An leges civiles de usucapione & præscriptione teneant eum, qui summam potestatem habet, cum distinctionibus explicatur.
- XIII. Ea jura qua separabiliter aut communicabiliter adhaerent summo imperio, usucapione aut præscriptione quari & amitti.
- XIV. Refellitur sententia statuens semper

per subditis licere se vindicare in libertatem. | XV. Quæ mera sunt facultatis nullo tempore amitti: quod explicatur.

GRavis hic difficultas oritur de usufructu jure. Namque id jus cum lege civili sit introductum (tempus enim ex suaapte natura vim nullam effectricem habet: nihil enim fit à tempore, quamquam nihil non fit in tempore) nec habere non potest, ut censet Vasquius, inter duos populos liberos aut reges, populumve liberum & regem: imo ne inter regem quidem & privatum ipsi non subditam, * nec inter duos diversorum regum aut populorum subditos, quod verum videtur nisi quatenus res vel actus tenetur territorii legibus. Atqui id si admittimus, sequi videtur maximum incommodum, ut controversiæ de regnis regnumque finibus nullo unquam tempore extinguantur: quod non tantum ad perturbandos multorum animos & bella ferenda pertinet, sed & communi gentium sensui repugnat.

Lib. II. c.
§ 1. n. 28.

Archid.

II. Nam & in sacris literis Iepthes regi Ammonitarum sibi vendicanti terras inter Arnonem & Iabocum, & ab Arabum desertis ad Iordanem fitas, objicit trecentorum annorum possessionem, & ab eo querit cur ipse ejusque majores tanto tempore cessaverint: Et Lacones apud Isocratem, tanquam certissimum, * & apud omnes gentes confessum ponunt, possessiones publicas non minus quam privatas multo tempore ita firmari, ut revelli nequeant: quo jure repellunt eos qui Messenam repetebant. Verba Græca sunt: τῆς κτήσεως & τῆς ιδίας καὶ τῆς κοινῆς, ἢ ἐπιγνώσει. πολλὸν χρόνον, κυρίας καὶ πατρῷας ἀπαρτῆς εἶναι νομιζοῦσι. Idem Isocrates ad Philippum: χρόνον ἔβρωσιον τέλει ἔτην προκρινόμενος. Ἐξ ἧν: cum firmam stabilemque possessionem longa dies reddidisset. Hoc jure nifus posterior Philippus T. Quintio dicebat, Civitates quas ipse cepisset se liberaturum: quæ sibi tradita a majoribus essent justa ac hereditaria possessione, se non excessurum. Sulpitius contra Antiochum disputans ostendit iniquum esse, ut quod populi Græci in Asia aliquando servivissent, id jus post aliquot sæcula eos asserendi in servitutem faciat. Et historici * vetera repositere vaniloquentiam vocant: μυθικὴς καὶ παραδεικὸς ἀπαρτῆς Diodorus. Apud Ciceronem est de Officiis secundo: * Quam autem habet aequitatem, ut agrum multis annis aut etiam sæculis ante possessum, qui habuit, amittat?

Livius lib.
XXXII.

Livius lib.
XXXV.]

Tacitus
Ann. VI.

III. Quid dicemus? Juris effectus qui ab animo pendet, non possunt tamen ad solam animi actum cōsequi, nisi is actus signis quibusdam indicatus sit, qui nudis animi actibus efficientiam juris tribuere non fuerat congruum naturæ humanæ, quæ nisi ex signis actus cognoscere non potest: qua de causa etiam interni actus meri legibus humanis non subjacent. Signa autem nulla de animi actibus certitudinem habent mathematicam, sed probabilem tantum: nam & verbis eloqui aliud possunt homines quam quod volunt & sentiunt, & factis simulare. Neque tamen paritur natura humanæ societatis, ut actibus animi sufficienter indicatis nulla sit efficacia, ideo quod sufficienter indicatum est, pro vero habetur adversus eum qui indicavit. Ac de verbis quidem expedita res.

IV. Factis intelligitur derelictum quod abjicitur, nisi ea sit rei circum-

circumstantia, ut temporis causa & requirendi animum abjectum censeretur. Sic * chirographi redditione censeretur remissum debitum. Recusari hæreditas, inquit Paulus, † non tantum verbis, sed etiam re potest, & quovis indicio voluntatis. Sic si is qui rei alicujus est dominus, sciens cum altero eam rem possidente, tanquam cum domino contrahat, sui suum remisisse merito habebitur: quod cum non & inter reges locum habeat, & populos liberos nihil causæ est. Simile est quod superior concedens, inferiori, vel imperans id facere quod facere licite non potest, nisi lege solvatur, lege solvite eam intelligitur. Venit enim hoc non ex jure civili, sed ex jure naturali, quo quisque suum potest abdicare, & ex naturali præsumptione qua voluisse quis creditur quod sufficienter significavit: quo sensu recte accipi potest quod † Ulpianus dixit juris gentium esse acceptationem.

V. Sub factis autem moraliter veniunt & non facta, considerata cum debitis circumstantiis. Sic qui sciens & præsens tacet, videtur consentire: quod & lex Hebræa agnoscit Numer. xxx. 5. & 12. nisi circumstantiæ ostendant, quominus loquatur, metu eum vel alio casu impediri. Sic amissum censeretur id * cujus recuperandi spes proicitur, ut porcos à lupo raptos, & quæ naufragio amittimus, nostra esse definire ait Ulpianus, non statim, sed ubi recipi non possunt, id est ubi non est credatur aliquis animum domini retinere: ubi nulla talis voluntatis indicia existant. Nam si missi essent qui rem inquirerent, si promissum *παρονομα*, aliud esset judicandum. Sic qui rem suam ab alio teneri scit, nec quicquam contradicit multo tempore, nisi causa alia manifeste appareat, non videtur id alio fecisse animo, quam quod rem illam in suarum rerum numero esse nollit. Et hoc est quod alicubi dixit Ulpianus, ædes longo silentio videri proderelicto à domino habitas. *Parum justo* (rescriptit Pius Imperator) *preteritis usuras petis, quas omisisse te longi temporis intervallum indicat: quæneque à debitore tuo, ut gratior apud eum videlicet esses, petendas non putasti.* Cui simillimum quid in consuetudine apparet. Nam hæc quoque, semoris legibus civilibus quæ certo tempore ac modo eam introduci volunt, à populo subdito introduci potest ex eo quod ab imperium habente toleratur: tempus vero quo illa consuetudo effectum juris accipit, non est definitum, sed arbitrium, quantum satis est ut concurrat ad significandum consensum. Sed ut ad derivationem præsumendam valeat silentium, duo requiruntur, ut silentium sit scientis, & ut sit libere voluntis. nam * non agere ne scientis, caret effectu: & alia causa cum apparet, cessat conjectura voluntatis.

VI. Ut hæc igitur duo adfuisse censeantur, valent & aliæ conjecturæ: sed temporis in utrumque magna vis est. Nam primum fieri vix potest, ut multo tempore res ad aliquem pertinens non aliqua via ad ejus notitiam perveniat, cum multas ejus occasiones subministrat tempus. Inter presentes tamen minus temporis spatium ad hanc conjecturam sufficit, quam inter absentes, etiam seposita lege civili. Sic & incussus semel metus durare quidem non nihil creditur,

† L. *Qua* ratione. 6. ult. D. de acq. rer. dom.
L. *Qui* levanda. D. ad l. Rhod.
l. *Falsus*. s. si justum. D. de furtis.
L. *Labeo*. D. de pactis.
L. *Recusari*. D. de acq. vel omitt. hered. l. *Quidam*. D. de rer. jud. l. *Barbarus*. de off. Prætoris. § l. *an* in utris. D. acceptil.

L. *Pomponius*. D. de acq. rerum dom.
L. *Si finita*. §. non autem statim. D. de d. immo infesto. l. cum quidam. §. d. vus. D. de usuris.
Thom. 1. 2. q. 97. art. 3. Suar. l. VII de legibus. c. 15.

tur. sed non perpetuo, cum tempus longum multas occasiones ad-
versus metum sibi consulendi, per se, vel per alios suppeditet, etiam
exeundo fines ejus qui metuitur, saltem ut protestatio de jure fiat,
aut, quod potius est, ad iudices aut arbitros provocetur.

L. Hoc jura.
§. ductus.
D. de aqua
quor. & est.

VII. Quia vero * tempus memoriam excedens quasi infinitum
est moraliter, ideo ejus temporis silentium ad rei derelictæ conjectu-
ram semper sufficere videbitur, * nisi validissimæ sint in contrarium
rationes. Bene autem notatum est à prudentioribus Jurisconsultis,
* non plane idem esse tempus memoriam excedens cum centenario,
quanquam sæpe hæc non longe abeunt : quia * communis humanæ
vitæ terminus sunt anni centum. quod spatium ferme solet ætates
hominum, aut * *γαιῶν* tres efficere : quæ Antiocho Romani objicie-
bant cum ostenderent repeti ab eo urbes quas ipse, pater, avus nun-
quam usurpassent.

Eustath. ad
Iliadis.

Liv.
XXXIV.

VIII. Objiciat aliquis, cum homines se suaque ament, non de-
bere eos credi quod suum est jactare, ac proinde actus negativos,
etiam cum magno temporis spatio, non sufficere ad eam quam di-
ximus conjecturam. Sed cogitare rursus debemus, bene sperandum
de hominibus, ac propterea non putandum eos hoc esse animo, ut
rei caducæ causa hominem alterum velint in perpetuo peccato ver-
sari, quod evitari sæpe non poterit sine tali derelictione. De impe-
riis vero, quanquam ea magni fieri solent. scire debemus magna es-
se onera, & quæ non bene administrata hominem divinæ iræ reddant
obnoxium : ac sicut durum esset, qui se tutores dicerent, damno pu-
pilli litigare uter ad tutelam jus habeat, aut qua similitudine ad
hanc rem Plato utitur, nautas navis periculo certare quis eorum po-
tissimum gubernaret, ita non semper laudandos qui cum summa ja-
ctura, sæpe & cum sanguine innocentis populi, disceptare cupiant
quis ejus populi rem sit curaturus. Laudatur ab antiquis Antiochi
dictum qui populo Romano gratias egit, quod * nimis magna pro-
curatione liberatus modicis terminis uteretur. Inter multa à Lucano
sapienter dicta illud non postremum est :

Cicero pro
Dejot.

Lib. I.

Val. Max.
6. xiv, c. 1.

* tantum novorum

Proventus scelerum quarunt uter imperet urbi ?

Vix tanti fuerat civilia bella movere

Vi neuter.

Tum vero imperia tandem aliquando incerto & extra controver-
sæ aleam constitui, humanæ societatis interest ; quam quæ adjuvant
conjecturæ, favorabiles putandæ sunt. Nam si durum putavit * Ara-
tus Sicyonius privatas quinquaginta annorum possessiones labefa-
ctari, quanto magis illud Augusti tenendum est, eum virum bonum
ac civem esse, qui præsentem reipublicæ statum mutari non vult, &
qui, ut apud Thucydidem Alcibiades loquitur. *ὅτι ἰδίῳ κῆρμα
ἐπιλείπει τὸ τοῦ ἐπιδησίου πολίταις ἀσφαλίαν* dixit
Ifoocrates adversus Callimachum : sicut & Cicero oratione ait, Qui-
rites contra Rullum, otii & concordiz patrono convenire ait, de-
fendere statum reipublicæ qui quoquo tempore sit : & Livius opti-
mum quemque præsentis statu gaudere, Quod si etiam deficerent ea
quæ

Lib. xxxv.

quæ jam diximus, tamen adversus præsumptionem qua quisque sua servare velle creditur, validior est altera, quod credibile non est quinquam ejus quod vult, longo tempore * nullam plane edere si- gnificationem idoneam.

Ang. de Clavasio in summa, in verbo In- venta.

IX. Ac forte non improbabiler dici potest non esse hanc rem in sola præsumptione positam, sed * jure gentium voluntario indu- ctam hanc legem, ut possessio memoriam excedens, non interrupta, nec provocatione ad arbitrum interpellata, omnino dominium transferret. Credibile est enim in id consensisse gentes, cum ad pa- cem communem id vel maxime interesset. Merito autem dixi pos- sionem non interruptam, id est, ut Sulpitius apud Livium loquitur, *non & perpetuo tenore juris semper usurpato, nunquam intermisso.* Idem alibi dixit: *perpetuam possessionem ac nullo ambigente.* Nam desultoria possessio nihil efficit, quomodo Numidæ excipiebant adversus Car- thaginienfes: *per oportunitates nunc illos, nunc reges Numidarum usurpasse, semperque penes eum possessionem fuisse qui plus armis potuisset.*

Lib. xxxv.

Lib. xxxiv.

X. Sed alia hæc, & quidem perdifficilis, suboritur quæstio; an nondum natis jus suum tacite tali derelictione possit decedere. Si non posse dicimus, nihil ad tranquillitatem imperiorum ac dominio- rum profect modo data definitio, cum pleraque talia sint, ut pos- siteri debeantur. Sin posse affirmamus, mirum videbitur quomodo nocere silentium possit his qui loqui non potuerunt, quippe cum nec existerent; aut quomodo aliorum factum aliis damno esse possit. Ad hujus nodi solutionem sciendum est, ejus qui nondum natus est nul- lam esse jus, sicut nec ulla sunt accidentia rei non existentis. Quare si populus, à cujus voluntate jus regnandi proficiscitur, voluntatem mutet, iis qui nondum nati sunt, ut quibus jus quæsitum nondum est, nullam facit injuriam. Sicut autem populus expresse mutare voluntatem potest, ita & tacite credi mutasse. Mutata igitur populi voluntate, * neque dum existente eorum jure qui expectari possunt; parentibus autem è quibus nasci possunt, qui jus suo tempore essent habituri, id ipsum jus derelinquentibus, nihil est quod obstat quo- minus illud ut derelictum ab alio occupari possit. Agimus de natu- rali jure, nam jure civili ut aliæ fictiones, ita & hæc introduci po- test, * ut eorum qui nondum sunt personam lex interim sustineat, atque ita impediatur, ne quid adversum eos occupari possit: quod ta- men leges velle non temere censendæ sunt, quia privata ista utilitas publice valde repugnat. Unde & illa Feuda, quæ non ex jure proxi- mi possessoris, sed ex vi investituræ primitivæ deferuntur, longo satis tempore acquiri posse receptior sententia est; quod ad jura Majo- ratas, & ad res fideicommissæ obnoxias, non infirmis rationibus subnixus producit summi judicii Jurisconsultus Covarruvias. Nihil enim prohibet quominus lege civili jus tale introduci possit, quod mo actu alienari licite non possit; possit tamen ad vitandam domi- norum incertitudinem certi temporis neglectu amitti: atque ita etiam, ut existituris salva fit actio personalis adversum eos qui negle- xerunt, aut eorum heredes.

e. possessor. p. 3. s. 3. Spec. tit. de feu. s. Quo- niam, vers. 3. quartur. Chass. de conf. Burg. de main- mortes, s. 6. vers. par au & jour, no. 2. Craver. de act. temp. p. 4. s. Marc- ria, s. 90.

XI. Ex his quæ diximus apparet, & regi adversus regem, & po- pulo

pulo libero adversus populum liberum, jus acquiri posse, ut expresso consensu, ita derelictione, & eam secuta, aut ex ea vim novam capiente apprehensione. nam quod dicitur, quæ ab initio non valent, ex post facto convalescere non posse, hanc habet exceptionem, nisi causa nova jus per se parere idonea intercesserit. Similiter & alicujus populi rex verus amittere poterit regnum & populo subijci; & qui revera non rex, sed princeps erat, * rex summo cum imperio fieri; & summum imperium quod penes populum, aut penes regem in solidum erat, inter eos dividi.

XII. Illud etiam indagari operæ pretium est; an lex de usufructu aut præscriptione, condita ab eo, qui habeat summum imperium, pertineat etiam ad ipsum jus imperii, & ejus partes necessarias quas alibi explicavimus. Pertinere arbitrari videntur Iurisperiti non pauci, qui quæstiones de summo imperio ex jure tractant civili Romanorum. Nos aliter arbitramur. nam ut quis legibus obligetur, requiritur in legis auctore, & potestas & voluntas, saltem præsumpta. Se per modum legis, id est per modum superioris, obligare nemo potest: & hinc est quod legum auctores habent jus leges suas mutandi: Potest tamen quis obligari sua lege non directe, sed per reflexionem, * qua scilicet pars est communitatis ex æquitate naturali, quæ partes vult componi ad rationem integri. quod à Saule in regni initiis observatum notat sacra historia Sam. xiv, 40. Sed hoc hic locum non habet, quia legum auctorem hic consideramus, non ut partem, sed ut eum in quo virtus insit integri. agimus enim de summo imperio qua tale. Sed nec voluntas adfuisse præsumitur: quia legum auctores non censentur se velle comprehendere, nisi ubi & materia & ratio legis sunt universales, ut in æstimandis rerum pretiis. At summum imperium non est paræ rationis cum rebus aliis: imo nobilitate sua res alias multum excedit. Neque ullam vidi legem civilem de præscriptione agentem, quæ summum imperium comprehenderet, aut comprehendere voluisse probabiliter censeretur. Vnde sequitur, neque tempus lege definitum sufficere ad acquirendum summum imperium aut partem ejus necessariam, si desint conjecturæ naturales de quibus supra egimus: neque tantum temporis spatium requiri, si intra id tempus ex conjecturæ quantum satis est adsint: neque legem civilem quæ acquiri certo tempore res vetat, ad res summi imperii pertinere. Posset tamen in ipsa imperii delatione populus suam exprimere voluntatem; quo modo ac tempore amitti imperium non utendo posset: quæ voluntas sequenda haud dubie esset, nec infringi posset à rege etiam summum imperium obtinente: quia non ad imperium ipsum, sed ad ejus habendi modum pertineret: quo de discrimine alibi diximus.

XIII. Ea vero quæ de summi imperii natura non sunt, nec ut proprietates naturales ad eam pertinent, sed aut separari ab ea naturaliter possunt, aut saltem cum aliis communicari, omnino subjacent legibus populi cujusque civilibus quæ de usufructu & præscriptione factæ sunt. Sic subditos esse videmus qui præscriptione acquisierunt.

Bart. in l. Hostes, D. de capt. & in l. i. D. de aqua pluvi. arc. Ias. conf. 70. lib. 111. Armon. de antiq. p. 4. versic. materia ista, n. 62. Ant. Corseus de exc. regis. q. 104. Balb. de præscr. 2, p. 5. pr. q. 2. Castal. de Imp. quæst. 53. Covar. in c. peccatum, de reg. juris in 6. p. 2. §. 9. in fine.

rant, ut appellari ab iis non possit: ita tamen ut semper aliqua ab eis sit provocatio, per supplicationem scilicet, vel alium modum, nam ut ab aliquo nulla ratione possit provocari, cum persona subditi repugnat, ac proinde ad summum imperium aut partem ejus pertinet, nec potest aliter acquiri quam secundum jus naturale, cui summa imperia subiacent.

Cov. c.
posse for. p.
2. 5. 2. a.
12. 13.

XIV. Ex his apparet quatenus recipi possit * quod ajunt nonnulli, semper licere subditis si possint in libertatem, eam scilicet quæ populi est, se vindicare: quia quod vi partum est imperium, vi possit dissolvi; quod autem ex voluntate sit profectum, in eo poenitere licet, & mutare voluntatem. Nam & quæ vi parta primum sunt imperia, possunt ex voluntate tacita jus firmum accipere, & voluntas, et ex initio constituti imperii, aut ex post facto esse potest talis, ut jus det quod in posterum à voluntate non pendeat. Agrippa rex apud Iosephum in oratione ad Iudæos, qui ex præpostero repetitæ libertatis studio Zeloræ dicti sunt, sic ait: *Intempestivum est nunc libertatem concipere. Olim ne ea amitteretur certatum oportuit. Nam servitutis periculum facere durum est, & ne id subeatur, honesta certatio. At qui semel subditi deficit, non libertatis amans dicendus est, sed servus consummatus.* Atque ipse Iosephus ad eosdem: * *Honestum quidem est pugnare pro libertate, sed id olim factum oportuit. At qui victi semel sunt & longo tempore parvaverunt, si pugna excusiant, faciunt quod desperatorum hominum est, non quod libertatem amantium.* Et hoc ipsum Cyrus olim Armenio regi dixerat, qui rebellionis suæ obtendebat libertatis pridem amissæ desiderium. Ceterum quin & regis longa patientia talis qualem supra descripsimus, possit populo sufficere ad pariendam libertatem publicam, ex præsumta imperii derelictione, minime dubitandum arbitror.

Xenoph. de
Cyr. instit.
III.

XV. Jura vero quæ non habent quotidianum exercitium, sed semel ubi commodum erit, * ut luitio pignoris; item jura libertatis quibus actus qui exercetur non est directe contrarius, sed ei inest ut pars suo integro; velut si quis per centum annos societatem cum uno duntaxat vicino habuerit, cum tamen habere & cum aliis possit, non amittuntur nisi ex quo tempore intercessit prohibitio aut coactio, eique paritum est cum sufficienti consensus significatione. quod cum non juri civili tantum, sed & rationi naturali congruat, merito locum habebit etiam inter summæ fortunæ homines.

Annotata ad Caput IV.

N *Et inter duas diversorum regum aut populorum (subditos) In lege XII tabularum erat: Aeterna auctoritas cum hoste esto, id est cum peregrino.*

§. I.

Et apud omnes gentes confessum } In hunc sensum differit pro Gallia Dux Nivernensis apud Thuanum libro LIX in anno cL5 l5 LXXIV.

§. II.

Vetera reposcere] τὴν ἀρχὴν Εὐκλείδου dicunt Græci ex historia Attica. usus inter alios Nicetas lib. I de Alexio Isaacii fratre ubi de Henrico agit Imperatore Friderici filio: καὶ τὸν αὐτὸν δὴ τὴν ἀρχὴν Εὐκλείδου ἀνοποσίλωσεν. is a ille velut ante Eucliden gesta movebas invertecund.

Quam

Quam autem habet aequitatem ut agrum multis annis aut etiam saeculis ante possessum qui habuit amittat] Florus lib. III, c. 13: *Tamen relictas à temporibus sedes, atque, quasi jure hereditario possidebant.*

§. IV.

§. V.

Chirographi redditione] Vide legem secundam D. de pactis. *Cujus recuperandi spes projicitur*] id $\omega\mu\iota$ dicitur Hebraeis Jurisconsultis.

Non agere nascentis, caret effectu] Vide infra hoc libro, cap. XXI. §. II. Adde si vacat Bart. Soc. consilio CLXXVII, col. 8. Meischnerum decisione Camerali IX, n. 113, Tomo III.

§. VII.

Tempus memoria excedens] Andreas Knich in tractatu de Iure tertiorii. Reinking lib. I, Classe V, c. II. n. 5. Oldendorp. classe III art. 2.

Nisi validissima sint in contrarium rationes] Menochius I, cons. II. *Non plane idem esse*] Balbus de praescriptionibus id notavit, & eodem argumento Covarruvias. Reinking dicto li. I, classe V, cap. II, n. 40. de tempore memoriam excedente vide eruditissimum Fabricium in consilio pro Ducatu Montisferratenfi.

Communis humana vita terminus] $\alpha\iota\omega\upsilon\sigma$ $\mu\epsilon\lambda\lambda\omicron\upsilon\sigma$ $\eta\omega\varsigma$ $\chi\alpha\iota\omicron\upsilon\sigma$ dixit Iustinianus in edicto quinto edito in Notis ad arcanam historiam Procopii.

Tres res] nam $\gamma\epsilon\mu\alpha$ est $\tau\epsilon\lambda\epsilon\iota\alpha\upsilon\tau\omicron\upsilon\sigma$, triginta annorum ætas, ut Porphyrius notat in Homericis quaestionibus. Tres $\gamma\epsilon\mu\alpha$ s saeculum exprimit Herodianus Severo. in ccc annis decem in Ægypto fuisse regem notat Philo in legatione. Lacedæmone annis quingentis regem quatuordecim : Plutarcho indicante in Lycurgo. Iustinianus in Novella CLIX vetat in judicium deduci causam, quod jam quatuor $\gamma\epsilon\mu\alpha$ exiissent.

§. VIII.

Nimis magna procuratore liberatus] Ejus animi videtur fuisse Ionathan Saulis filius.

Aratus Sicyonius] sic & possessiones, ut fuerant, reliquerat Thrasibuluspace Athenis constituta.

Nullam plane edere significationem idoneam] Crantzii Saxoniorum XI, n. 10, & 13.

§. IX.

Iure gentium voluntario inductam hanc legem] Narrat Gregoras cum Catanæ majoribus data esset ab Imperatoribus Græcis Phocæa, adjectam legem, ut singuli successores scriptam ederent professionem se eam tenere administratorum titulo, $\mu\eta$ $\lambda\acute{\alpha}\delta\eta$ $\omega\delta\epsilon$ $\tau\omicron$ $\rho\epsilon\gamma\mu\epsilon\tau\omicron\upsilon\sigma$ $\mu\epsilon\lambda\lambda\omicron\upsilon\sigma$ $\tau\epsilon\lambda\omega$ $\beta\omicron$ $\sigma\iota\lambda\epsilon\chi\eta$ $\delta\iota\omega\sigma\theta\epsilon\iota\alpha\upsilon$ ϵ $\chi\alpha\iota\omicron\upsilon\sigma$ $\mu\alpha\chi\rho\alpha$ $\omega\phi\iota\omicron\delta\omicron$, ne inobservatus diuturni temporis lapsus jus Imperatoris excluderet.

§. X.

Neque dum existente eorum jure qui expectari possunt] Multa sunt in historiis talium derelictionum exempla. Vide unum illustre in Ludovico IX, Francorum rege, pro se liberisque abdicante jus, quod per Blancam matrem in Castellæ regnum habere poterat, apud Marium nam libro XIII, c. 18.

Ut eorum qui nondum sunt personam lex interim sustineat] ut lex civilis in hereditate jacente.

§. XI.

Rex summo cum imperio fieri] vide Vasquium controversiarum illustrium libro I, c. XXIII, 3. Adde eundem libro II, c. LXXXII, 8.

9. & sequentibus. vide & Panormitanum. lib. 1, conf. lxxxii. Et Peregrinum de Iure Fisci vi, c. viii. §. 10.

Nos aliter arbitramur.] Et Don Garzias Mastrill. de Magistratu lib. §. xii; 111, c. 11, 26. Ioh. Oldendorpius consil. Marp. v, num. 47. volum. 1.

Qua scilicet pars est communitatis] Vide infra hoc libro, titulo xx, §. 22. Seneca epistola lxxxv: *Duas personas habet gubernator: alteram communem cum omnibus qui eandem conscenderunt navem, qua ipse quoque est, alteram propriam qua gubernator est.* Tractant hoc Claud. Selselius de rep. Gall. lib. 1. Chassanzus de Gloria mundi parte v, conf. §. Gaius libr. 11, obs. lv, num, 7. Bodinus de republica libr. 1, c. viii. Reinkeck. 1, c. xii.

Quid a uno nonnulli] Ut Vasquius dicto libro 11, c. lxxxii, n. 3. §. xiv;

Honestum pugnare pro libertate, sed id olim factum oportuit] Eadem ferre verba reperies in oratione comitis Blanderatensis ad Mediolanenses apud Radevicum 1, c. 40.

De lausio pignoris.] Vide Parutam historia Veneta vii. §. xv;

C A P V T V.

De acquisitione originaria iuris in personas: ubi de jure parentum: de matrimoniis: de collegiis: de jure in subditos: servos.

- I. De jure parentum in liberos:
- II. Dignitas temporis infantia: & ibi de iurisdictione domino in res:
- III. Tempus extra infantiam in similia:
- IV. Ibi de jure coercendi liberos:
- V. De jure vendendi liberos:
- VI. Tempus extra infantiam & familiam.
- VII. Dignitas potestatis parentum naturalis & civilis.
- VIII. De jure mariti in uxorem.
- IX. Instabilitas & adfinitio ad unam uxorem an sua necessaria ad matrimonium ex lege naturalis an tantum ex lege Evangelica.
- X. Iure naturalis solo irrita non esse concubia in defectum consensus parentum.
- XI. Ex lege Evangelica irrita esse concubia cum alieno viro & uxore.
- XII. Licita & irrita esse jure naturali concubia parentum cum liberis.
- XIII. Concubia fratrum cum sororibus, item necesse cum privigno, & fieri cum nuru & similibus licita & irrita esse jure divino & humano.
- XIV. Non idem videri de concubiu cum proximo alterius gradus.
- XV. Possesse esse quadam concubia & licita, qua a legibus appellantur nomine concubiarum.

- XVI. Possesse esse quadam concubia illicita contrahi, & tamen rata.
- XVII. Ius majoris partis in quibusvis societatibus.
- XVIII. Pars numero qua sententia pro valeat.
- XIX. Qua sententia dividenda aut conjungenda.
- XX. Absentium jus presentibus accrescetis.
- XXI. Ordo quis inter pares, etiam reges.
- XXII. In societatibus qua fundamentum habent in re, sententias astimandas secunda duum partes quas quisque habet in re.
- XXIII. Ius civitatis in subditos.
- XXIV. An civibus a civitate discedere liceat, per distinctionem explicatur.
- XXV. Ius civitatis nullum in exsule.
- XXVI. Ius ex consensu in filium adoptivum.
- XXVII. Ius in servos:
- XXVIII. Quatenus in hoc iure dicatur inesse jus vita de necis.
- XXIX. Quid ex jure naturali statuendum de his qui ex servis nascuntur.
- XXX. Servitutis diversa genera.
- XXXI. Ius ex consensu in populum qui se subicit.
- XXXII. Ius ex delicto in personam.

NON in res tantum, sed & in personas jus quoddam acquiritur, & originarie quidem ex generatione, consensu, delicto. Genera-

Generatione parentibus jus acquiritur in liberos : utrique inquam parentum, patri, ac matri : * sed si contendant inter se imperia, præfertur patris imperium ob sexus præstantiam,

Pol. I. c. ult.
Nic. IV. 3.

II. Distinguenda autem sunt, in liberis tria tempora : primum tempus imperfecti iudicii, τὴ βυλαδελφικῶ ἀπέλλε, ut Aristoteles loquitur, dum abest αὐθαίρεσις, vis electrix, ut idem alibi : secundum tempus perfecti iudicii, sed dum filius pars manet familiæ parentum, ἴσως ἀν μὴ χαλεποῦ, ut loquitur idem Aristoteles : tertium postquam ex ea familia excessit. * In primo tempore omnes liberorum actiones sub dominio sunt parentum : æquum enim est, ut qui se regere non potest regatur aliunde. Æschyli dictum est :

Æsch. v. c. 10.

atq; prima, seu brutum pecus,

Vt educatur mentis aliena indiget.

Supra. III.
9. 6.

De Fort.
Alex. II.

At alius naturaliter inveniri non potest cui regimen competat quam parentes. Est tamen eo quoque tempore filius aut filia capax domini in res ex jure gentium, sed exercitium impeditur ob eam quam diximus iudicii imperfectionem. Habent jus, ut de pueris Plutarchus loquitur, εὐ κτήσεις non εὐ χεῖρας. Quare ut res omnes liberorum parentibus acquirantur non naturale est, sed ex quorundam populorum legibus, quæ & patrem à matre in hac re distinguunt, & filios non emancipatos ab emancipatis, & naturales à legitimis. quæ discrimina natura ignorat ; excepta ea quam dixi sexus præstantia, si imperia inter se contendant.

III. In secundo tempore cum jam iudicium ætate maturuit, sub sunt parentum imperiis non aliæ actiones, quam * quæ ad familiæ paternæ aut maternæ statum aliquid momenti habent. æquum enim est ut pars conveniat cum ratione integri. In cæteris autem actionibus habent tum liberi ἐξουσίαν, id est facultatem moralem agendi, sed tenentur tamen in illis quoque studere semper, ut parentibus placeant. Verum hoc debitum cum non sit ex vi facultatis moralis, ut illa superiora, sed ex pietate, observantia & gratiæ rependendæ officio, non efficit ut irritum sit siquid contra sit factum, sicut nec irrita est donatio rei à quocunque domino facta contra parsimoniam regulas.

IV. In utroque hoc tempore jus regendi, etiam jus coercendi complectitur, quatenus nempe vel cogendi sunt ad officium liberi, vel emendandi. De gravioribus autem poenis quid sit sentiendum, alibi erit agendi locus.

V. Quanquam vero imperium paternum, ita sequitur ipsam patris personam, ac χείρας, ut avelli transferrique in alium non possit, potest tamen naturaliter, & ubi lex civilis non impedit, pater filium oppignorare, * & , si necesse sit, etiam vendere, ubi alia ratio eum alendi non suppetit : quod ex veteri Thebanorum lege (quam libro secundo recitat Ælianus) in populos alios videtur fluxisse : ipsa autem lex Thebana à Phœnicibus ac porro ab Hebræis venisse : quam ipsam obtinuisse & apud Phrygas, docet Apollonius epistola ad Domitianum. Censetur quippe ipsa natura jus dare ad id omne, sine quo obtineri non potest quod ipsa imperat.

VI. In tertio tempore filius in omnibus est αὐτεξουσίαν sui que juris,

ris, manente tamen semper illo pietatis & observantiz debito, cujus causa perpetua est. Vnde sequitur regum actus irritos dici eo nomine non posse quod parentes habeant.

VII. * Quicquid extra hæc est, à lege est voluntaria, quæ alibi est sua. Sic jure quod Deus Hebræis dedit, potestas patris in filium aut etiam, ad dissolvenda vota non erat perpetua, sed durabat quamdiu liberi * pars erant domus paternæ. Sic patria quædam potestas propria erat civium Romanorum, etiam in filios qui familiarum propriæ erant, quamdiu emancipati non erant. † Qualem in liberos potestatem alios non habere ipsi Romani profiterentur. Sextus Empiricus Pyrrhioniorum tertio : *οἱ Ῥωμαῖον νόμος τὴν παῖδας ἀποχεῖρας καὶ πάλιν τὴν πατέρα καλεῖσθαι ἔπειτα. καὶ τὸ ἕστιαι τῶν παίδων μὴ κυραδίην τὴν παῖδας, ἀλλὰ τὴν πατέρα, ἵως ἀνὴρ ἰδούμενος οἱ παῖδες τύχασιν μὴ τὴν ἀρχοντίαν. παρὰ τὴν ἡς τὸν νόμον τὴν τὸ ἀνὴρ ἰδούμενος*. * *Legum Romanarum auctores liberos non sicut patrum ad iustas servorum esse voluerunt; neque suorum bonorum esse dominos, sed parentes, donec manumittantur eo modo quo mancipia sunt: quod alii ut tyrannicum repudiant.* Simplicius ad Epicteti tractatum: *οἱ δὲ παλαιοὶ τῶν Ῥωμαίων νόμοι καὶ πρὸς τὴν τῶν φύσεως ἀπορχήν ἐπιθυμοῦσι, καὶ ὡς τὴν πατέρα ἕως οἱ γονεὺς ἵπται τῶν πατρῶν ποῦσιν, ἄμφοτερον τὴν πατέρα καὶ τὴν μητέρα ἀπορχήν ἀποχέουσι, καὶ τὴν τῶν γονεῶν ἔμμεναι φύσιν φιλοτιμίας ἀποχέουσι, καὶ πατρῶν, ἐπὶ βέλους, τὴν πατέρα τοῖς γονεῶν ἀποχέουσι καὶ φύσιν ἀποχέουσι.* *Antiqua Romanorum leges, respicientes tum ad eam quæ à natura emittitur, tum ad labores quos pro liberis parentes sustinent, volentes materiam liberos parentibus sine exceptione subiectos esse, credo etiam consuetudinali parentum amori, conveniendi, si vellent, liberos, & impune interdicendi parentibus jus dederunt.* Simile patrium jus apud Persas, ut tyrannicum accusat Aristoteles: quæ ideo à nobis afferuntur, ut accipere distinguamus civilia à naturalibus.

VIII. Ex consensu jus in personas quod oritur, aut ex consociatione venit, aut ex subiectione. Consociatio maxime naturalis in conjugio apparet: sed ob sexus differentiam imperium non est commune, sed maritus uxoris caput, nempe in rebus conjugii, & in rebus familiaribus, nam uxor pars fit familiarum maritalis. Ideo de domicilio constituere jus est marito. Siquid ultra juris maritis conceditur, ut lege Hebræa jus rescindendi quævis vota uxoris, apud populos nonnullos jus vendendi bona uxoria, non à natura est, sed ab institutoribus. Exigit hic locus, ut videamus quid sit de natura conjugii. Conjugium igitur naturaliter esse existimamus talem cohabitationem maritis cum femina, quæ feminam constituat quasi sub oculis & custodia maris, nam tale consortium, & in mutis animalibus quibusdam videre est. In homine vero, qua animans est utens ratione, ad hoc accessit fides qua se femina mari obstringit.

IX. Nec aliud ut conjugium subsistat natura videtur requirere. Sed nec divina lex amplius videtur exegisse ante Evangelii propagationem. Nam & * viri sancti ante legem plures una uxores habuerunt, * & in lege præcepta quædam dantur his qui plures una habuerunt, & regi præscribitur, ut nec uxorum nec equorum nimiam adificat copiam, ubi Hebræi interpretes notant octodecim sive uxores

Nom. xxx.
2, 3, 4, 5.
lib. de Præceptis legis.
Præcepto vetante
cc xlii.
† Inst. de pat. potest.
§. Ius autem.

Lib. viii.
Nic. c. xlii.

Eph. v. 23.

Deut. xxi.
15.
Deut. xvii,
16, 17.
11 Samu. 8,
xii, 8.

Dant. XXIV,

4

uxores five concubinas regi fuisse concessas, & Davidi Deus impu-
tat * quod uxores ei complures & quidem illustres dedisset. Sic &
dimittere uxorem volenti modus præscribitur, nec dimissam ducere
quisquam impeditur, præter eum qui dimisit, * & sacerdotem. Hæc
tamen ad alium maritum transeundi libertas ipso naturali jure ita
restringenda est, ne inde oriri possit prolis confusio. Hinc illa apud
Tacitum juris pontificii quæstio : *an concepto, nescdum edito partu rite
nuberes.* Apud Hebræos inter utrumque matrimonium tres menses
interponi jubebantur. At Christi lex, ut res alias, ita & hanc conju-
gii inter Christianos ad perfectiorem redegit normam, ex qua & qui
dimississet uxorem non adulteram, & qui duxisset dimissam, adulterii
reos pronuntiat : & Apostolus ejus atque interpret Paulus, non viro-
tantum jus dat in corpus uxoris, quod & in naturali statu procedebat
(ὁ ὅς μὴ ἀρνησάμενος τὸν νόμον ἀφ' ἑσθλότητος παντὸς ἀρχὴ τῷ σώματι ὡς ἑαυτοῦ, * ἀνδρὸς,
inquit Artemidorus, id est, qui connubii lege femina conjungitur, is in cor-
pus ejus dominium habet :) sed & uxori vicissim in corpus mariti. * La-
ctantius : *Non enim, sicut juris publici ratio est, sola mulier adultera est, quæ
habet alium, maritus autem, etiamsi plures habeat à crimine adulterii solutus
est. Sed divina lex ita duos in matrimonium, quod est in corpus unum part-
jure conjungit, ut adulter habeatur, quisquis compagem corporis in diversa dis-
traxerit.* Scio à plerisque existimari in utroque hoc capite non no-
vam à Christo conditam legem, sed restitutam quam Deus pater
rerum primordio condiderat : in quam sententiam adduxisse eos vi-
dentur ipsa Christi verba, ubi ad primordium illud nos revocat : sed
responderi potest ex prima illa conditione qua uni mari feminam
non nisi unam Deus attribuit, satis apparere quid optimum sit Deo-
que gratissimum : & hinc sequi semper id fuisse egregium ac lauda-
bile : non tamen ut aliter facere nefas esset : quia ubi lex non est, ibi
non est legis transgressio. at lex de ea re nulla illis temporibus exsta-
bat. Sic etiam cum dixit Deus five per Adamum, five per Mosem,
tantum esse fedus matrimonii, ut vir parentis familiam relinquere
debeat, quo novam cum uxore familiam constituat ; idem ferme
dixit quod Pharaonis filiz dicitur Psalmo XLV, II. *Obliviscere populi
tui, & domus patris tui.* Et ex hac tam arctæ amicitiz institutione satis
apparet * Deo gratissimum esse, ut perpetua sit ea conjunctio : non
tamen eo evincitur à Deo * jam tunc imperatum ne quæ de causa
fedus illud solveretur. At Christus quod Deus institutione conjun-
xerat, id ab homine separari vetuit, ex eo quod optimum Deoque
acceptissimum est, dignissimam lege nova desumens materiam, Ple-
rasque gentes certum est antiquitus ut divortiorum libertate, ita
plurium feminarum conjugio usas. Prope solos barbarorum Germa-
nos singulis uxoribus contentos suo tempore fuisse Tacitus memo-
rat : idque passim ostendunt historiz tum Perfarum * tum Indo-
ram. * Apud Ægyptios soli sacerdotes unius feminz conjugio ute-
bantur. Sed & apud Græcos Cecrops primus, teste Athenæo, *μία
ἰνὴ ἄνδρι, unam feminam uni marito attribuit.* quod tamen ne Athenis
quidem diu observatum, Socratis, & aliorum exemplo docemur.
Quod si populi continentius egerunt, ut Romani semper duabus
uxoribus,

Mat. v. 32.

xix, 9.

1 Cor. VII,

4

De moribus
Germ.

Diod. lib. I.

Gellius xv,
cap. xx.

moribus, divortio diu abstinerunt, laudandi sunt sane, ut qui ad id mod optimum est accesserint : unde & flaminicæ apud eosdem Romanos matrimonium nisi morte non solvebatur : * non tamen inde sequitur peccasse qui fecerunt aliter ante promulgatam Evangelii cœtem.

X. Nunc quæ rata sint jure naturæ conjugia videamus : in quo judicando meminisse debemus, non omnia quæ juri naturæ reputantur irrita fieri jure naturæ, ut exemplo prodigæ donationis apparerit; sed ea demum, in quibus deest principium dans validitatem scilicet aut in quibus vitium durat in effectu. Principium & hic in aliis casibus humanis unde jus oritur, est jus illud quod facultatem moralem interpretati sumus, simul cum voluntate sufficiente. quæ voluntas sit sufficiens ad jus producendum, infra melius tractabitur, ubi de promissis in genere agetur. Super facultate morali quæstio oritur de parentum consensu, quem ad validitatem conjugii quasi naturaliter quidam requirunt. Sed in eo falluntur. Nam quæ adferunt argumenta nihil aliud probant, quam officio filiorum conveniens esse ut parentum consensum impetrent : quod plane concedimus cum temperamento, nisi manifeste iniqua sit parentum voluntas. Nam si in omnibus rebus filii reverentiam parentibus debent, certe recipere eam debent in eo negotio, quod ad gentem totam pertinet, quæ sunt nuptiæ. Sed hinc non sequitur jus illud, quod facultatis aut dominii nomine explicatur, deesse filio. Nam qui uxorem locit & matrem esse debet ætatis, & extra familiam abit, ita ut hæc non re regimini familiari non subjiçatur. Solum autem reverentiæ officium non efficit, ut nullus sit actus qui ei repugnat. Quod autem Romanis aliisque constitutum est, ut quædam nuptiæ quia consensum patris deficit irritæ sint, non ex natura est, sed ex juris conditione voluntate. Nam & eodem jure * mater, cui tamen naturaliter debetur reverentiam debent, suo dissenso matrimonium irritum non faciunt: ac ne pater quidem filii emancipati : & si pater ipse sit in potestate, in filii nuptias & avus & pater consentire debent : hæc avi auctoritas sufficit. quæ discrimina naturali juri incognita sunt ostendunt venire hæc ex jure civili. In sacris litteris videmus quidem pios viros multoque magis mulieres (* quarum verecunditatem maxime convenit hac in re alieno arbitrio stare, quo & illa perhibent quæ priore ad Corinthios de elocanda virgine legimus) in contrahendis nuptiis secutos auctoritatem parentum : sed non tamen irritum pronuntiatur Esavi conjugium, aut liberi illegitimi, quia sine tali auctoritate nuptias contraxerat. Quintilianus jus strictum, & quidem naturale, respiciens, sic ait : *Quod si licet aliquando contra patriam voluntatem ea qua alioqui reprehensionem non mereantur fieri ; nusquam tamen libertas tam necessaria quam in matrimonio est.*

XI. Cum ea quæ alteri nupta est matrimonium haud dubie irritum est, lege quidem naturæ, nisi vir prior eam dimiserit : tamdiu durat ejus dominium : lege autem Christi, donec mors vinculum dissolverit. Irritum autem est ideo, quia & facultas moralis deest,

L. Filius emancipatus
D. de ritu
nupt.

L. Oratione.
§. nepose. D.
eo. tit.

L. in conjun-
ctione. C. de
nuptiis.

VII. 36

Gen. xxxvi.

Decl. 257.

deest, sublata per prius matrimonium, & omnis effectus est vitiosus. Singuli enim actus contrestationem habent rei alienæ. Vicissim ex Christi lege irritum est conjugium cum eo, qui maritus sit alterius mulieris, ob jus illud quod Christus femine pudicitiam servanti dedit in maritum.

Quest. 107.

XII. De conjugis eorum qui sanguine aut affinitate junguntur satis gravis est questio, & non raro magnis motibus agitata. Nam causas certas ac naturales, cur talia conjugia, ita ut legibus aut moribus vetantur, illicita sint, assignare qui voluerit, experiendo discere quam id sit difficile, imo præstari non possit. Nam quam * Plutarchus attulit in questionibus Romanis, & Augustinus sequitur de Civitate Dei, libro xv, cap. 16, de latius spargendis amicitis per diffusas affinitates, non tanti est ponderis, ut quod contra fiat irritum aut illicitum censeri debeat. Neque enim quod minus utile est, statim & illicitum est. Adde quod accidere potest, ut huic qualicumque utilitati alia major utilitas repugnet, neque eo duntaxat casu quem Deus in lege Hebræis data excepit, ubi vir quispiam sine prole obiit, cui non dissimile est quod de virginibus ex asse heredibus quas *ἱπικλήρες* vocant, & Hebræo & * Attico jure constitutum est ad conservandas scilicet in familia res avitas, sed aliis multis qui aut conspici solent, aut excogitari possunt. Ab hac generalitate eximuntur matrimonia parentum cujuscunque gradus cum liberis, quæ quo minus licita sint, ratio (ni fallor) satis apparet. Nam nec maritus quæ superior est lege matrimonii, eam reverentiam potest præstare matri quam natura exigit, nec patri filia; quia quanquam inferior est in matrimonio, ipsum tamen matrimonium talem inducit societatem quæ illius necessitudinis reverentiam excludat. Bene Paulus Jurisconsultus, cum dixisset in contrahendis matrimoniis * naturæ jus & pudorem inspiciendum, addidit contra pudorem esse filiam suam uxorem ducere. Talia igitur conjugia haud dubitandum quæ & illicita sint, & irrita insuper, quia vitium perpetuo effectui adhaeret. Neque movere nos debet Diogenis & Chryssippi argumentum à gallis gallinaceis aliisque animantibus mutis petito, quo probari volebant commixiones tales non esse contra jus naturæ. Nam ut initio libri diximus, satis est si cum natura humana quid pugnet, ut illicitum habeatur. Et hoc est incestum quod * jure gentium committi scripsit Paulus Jurisconsultus inter gradus ascendentium & descendentium. Hoc est jus illud quod Xenophon ait non eo minus jus esse, quia * à Persis contemnebatur. Naturale enim recte dicitur, in interprete Michaelæ Ephesio ad Nicomachia, τὸ ἄδικο καὶ ἀκαίρως καὶ ἀλλοτρίως καὶ μὴ φύσιν ἔχον: quod apud plerisque non corruptis sed naturæ convenienter se habentes ol tinet. Hippodamus Pythagoricus vocat ἀδικοὺς φύσιν ἀμείστους ἱπικλήρας, ἀνεύλαχτους ὀργούς, ἀνοσιώτους ὑδνας in moderatis & à natura alienas cupiditates, effrænos impetus, nefarias voluntates. De Parthis sic Lucanus:

L. Adoptiv. c. Servil. D. de tuu nupt.

Lult. de ritu nupt.

Soer. IV.

cupulis vesana, meroque

Rota non ullos exceptos legibus horros
Concubitus.

Et mox:

*cui fas implere parentem,**Quid reus esse nefas?*

Speciatim autem huic Perfarum mori causam pravam educationem prudenter assignat Dion Prusæensis oratione xx. Atque hic mirari liber Socratis commentum apud Xenophontem, qui in conjugii talibus nihil culpandum invenit, præter ætatis disparitatem: unde aut sterilitatem ait sequi, aut male conformatam sobolem: quæ sola ratio si tali conjugio obstaret, certe nec irritum esset, nec illicitum, non magis quam inter alias personas, quarum ætas tot annis distat, quot annis parentes liberos solent præcedere. Illud potius disquirendum, an non in hominibus nulla prava educatione corruptis, præter id quod intellectu concipi posse jam diximus, sit in ipsis affectibus insita fuga quædam commixtionis cum parentibus & ex se natis, quippe cum ab ea etiam quædam animantia mura naturaliter abhorreant. Ita enim & alii existimarunt & Arnobius adversus Gentes libro quinto: *Estiamne in matrem cupiditatis infanda spes Iupiter cepit, nec ab illius appetitionis ardore horror eum qui vult avertere; quem non hominibus solis, sed animalibus quoque nonnullis natura ipsa subiecit, & ingeneratus ille commisit serpens?* Exitat de camelo & * de equo Scythico nobilis in hanc rem narratio apud Aristotelem animantium historia nona, capite XLVI. & nondissimilis apud Oppianum libro primo de venatu. Seneca Hippolyto:

*Fera quoque ipsa Veneris evitant nefas,**Generisque legas inscius servat pudor.*

XIII. Sequitur quæstio de gradibus affinitatis omnibus, & de gradibus sanguinis ex transverso limite, iis præsertim qui Levitici cap. xviii expressi leguntur. Nam etiam concessio, à mero jure naturæ non venire hæc interdicta, videri tamen possunt præcepto divinæ voluntatis hæc ivisse in veritum: neque vero tale id esse præceptum quod solos Hebræos adstringat, sed quod homines universos, colligi videtur ex illis Dei verbis ad Mosem: *Ne polluere vos ulla harum rerum: quia omnibus istis polluti sunt populi, quos vobis adveniētibz dispello.* Mox; *Ne facite ullam ex istis rebus abominandis: nam omnes istas fecerunt indigena terra istius, qua vobis exposita est, unde polluta est terra.* Nam si Cananæi eorumque vicini peccarunt talia faciendo, sequitur ut lex aliqua præcesserit: quæ cum mere naturalis non sit, restat ut à Deo data sit, aut ipsis peculiariter (quod non est verisimile, nec satis ferunt verba) aut humano generi, sive in prima constitutione, sive in reparatione post diluvium. Tales autem leges quæ humano generi universo sunt datæ, non videntur à Christo abrogatæ, sed ez demum quæ Iudzæ ab aliis nationibus, quasi sepimento interjecto, disparabant. Cui accedit, quod Paulus conjugium privigni cum noverca tam severe detestatur: cum tamen nullum de ea re peculiare exstet Christi præceptum; nec ipse alio utatur argumento, quam quod talis commixtio * impura habeatur à profanis etiam gentibus, quod verum esse præter alia ostendunt Charondæ leges quæ tale matrimonium infamia notant: & illud in oratione Lysiz

Lev. xviii,
24, 25, 27.Eph. ii, 14-
I Cor. vii,
25.

K 4

P. 101000

συνήκει ἰσάντων χειλιώται. ἀσφράπων τῆ μητρὶ ἐκ τῆ θυγατρὶ *matris erat ille impurissimus hominum matris ac filie* : unde non abit Ciceronis illud pro A. Cluentio in causa non dissimili. nam cum socrum genero nupuisse narrasset, subdit ; *O mulieris scelus incredibile, & præter hanc ænam in omni vita inauditum!* Seleucus rex cum uxorem suam Stratonicem Antiocho filio nuptam daret, verebatur, * narrante Plutarcho, ne ipsa offenderetur τῷ μη προμορβῆσθαι ut se illicita. Apud Virgilium est :

Thalamos ausum incestare noverca.

quæ communis existimatio si à necessario naturæ dictato originem non habuit, omnino sequitur, ut descendat ex veteri traditione, quæ à divino aliquo præcepto manarit. Hebræi veteres, non spernendi hac in parte juris divini interpretes, & qui omnia eorum legit summoque iudicio digessit. Moses Maimonides, ajunt earum legum quæ capite Levit, XVIIII de matrimoniis sunt proditæ causas esse duas : priorẽ naturalem quandam verecundiam, quæ non sinat ortus auctores cum sua sobole, aut in se ipsis, * aut etiam per personas sanguine, aut nuptiali sanguinis commixtione proxime coherentes misceri : alteram vero, ne quarundam personarum convictus nimis quotidianus atque inobservatus, stupris & adulteriis occasionem daret, si amores tales nuptiis possent conglutinari. Quas duas causas si cum iudicio aptare velimus illis quas dixi divinis in Levitico legibus, facile apparebit in affinis qui in recto sunt limite (ut de parentibus & liberis nihil jam dicam, quippe quos, ut existimo, etiam sine expressa lege ratio naturalis jungi satis vetat) * item in sanguinis gradu transverforum primo, qui ob ortum à stirpe communi secundus dici solet, ob recentem admodum parentum in liberis imaginem, priorẽ causam valere, ut venientem de eo quod natura si non præcipit, certe honestius dictat; cujus generis multa materiam divinarum, humanarumque legum faciunt. Atque ideo Hebræi in recto limite, gradus etiam non nominatos à lege volunt comprehendi, ob notissimam rationis paritatem. Istorum autem graduum hæc sunt apud ipsos nomina : Mater matris suæ : mater patris matris suæ : mater patris sui : mater patris matris sui : uxor patris patris sui : uxor patris matris suæ : nurus filii sui : nurus filii filii sui; nurus filiz suæ : filia filiz filii sui : filia filii filii sui; filia filiz filiz suæ : filia filii filiz suæ : filia filiz filii uxoris suæ : filia filiz filiz uxoris suæ : mater matris patris uxoris suæ ; mater patris matris uxoris suæ : id est, ut more loquar Romano, aviz & proaviz omnes, pronovercæ, proneptes, proprivignæ, pronurus, profocrus : quia scilicet & sub agnationis nomine comprehendatur similis cognatio, & sub primo gradu secundus, & sub secundo tertius, ultra quem vix est, ut oriri controversia possit, cum alioqui, si posset, in infinitum eadem futura esset ratio. Has autem leges, & ne fratres sororibus miscerentur, ipsi Adamo censent datas Hebræi simul cum lege de Deo colendo, jure dicendo, non fundendo sanguine, non colendis Diis falsis, non rapienda re aliena : sed ita ut leges conjugales vim suam non exferent, nisi post multiplicatum jam satis humanum genus, quod

quod ipso initio sine fratrum & sororum nuptiis contingere nequirit. Neque referre putant quod id à Mose * suo loco narratum non sit: quia saser habuit hoc in lege ipsa tacite indicasse, cum gentes extraneas eo nomine damnar. Multa enim talia esse in lege quæ non temporis ordine, sed ex occasione dicantur; unde illa inter Hebræos celebris sententia: In lege non esse prius aut posterius: id est, multa referri ὅτιον ἀόριστον. De connubio fratrum & sororum verba hæc sunt Michaelis Ephesii ad quintum Nicomachiorum: τὸ αἰθέριον μίγτρον τῆ ἀδελφῆ ἕξ ἀρχῆς μὲν ἀδελφοῦ ἢ νόμου ἢ πειθῆται μὴ μίγτρον παλὸν τὸ ἀδελφοῦ. *Fratrem cum sorore concumbere ab initio res media est: a lege adversus tales concubitus posita, jam multum refert observetur lex non.* Diodorus Siculus vocat κινὸν ἰσοῦ ἀνδράπων, *communem hominum morem* ne fratres fororibus jungantur, à quo more Ægyptios eximit: Dion Prætoris barbaros. Seneca scripserat: *Matrimonium Dicitur iungimus & ne pio quidem, fratrum scilicet & sororum.* Plato de legibus octavo talia conjugia vocat *μυθραμῶς ὄσια, & θεομισῶς, minime fia, sed Deo iuvata.* Quæ omnia ostendunt veterem famam de lege divina adversus id genus conjugia, unde & vocem nefas de talibus usurpari videmus. Omnes autem fratres & sorores comprehendi * lex ipsa indicat, tam agnatos quam cognatos ejus gradus, sive foris, sive domi natos atque educatos comprehendens.

Vide Cajer. in Matth. cap. 19.

Libro I.

XIV, Quæ manifesta expressio ostendere viderur discrimen quod est inter hos & alios remotioris gradus. Nam ducere amitam agnatam vetitum est. At * filiam fratris, qui par est gradus, ducere vetitum non est: imo ejus facti apud Hebræos existant exempla. *Non est nobis in fratrum filias conjugia: at aliis gentibus solemnia, nec lege nlla prohibita,* inquit Tacitus. Athenis id licuisse ostendit Isæus, & Lysia vita Plutarchus. Rationem adferunt Hebræi, quia viri juvenes assidue frequentant domos avorum & aviarum, aut etiam in iis habitant simul cum amitis: ad domos vero fratrum minus frequens ipsis est aditus, nec ibi tantandem habent juris. Quæ si recipimus, ut sane rationi sunt consentanea, fatebimur legem de non ducendis affinibus recti gradus, & sororibus, ex quo multiplicari cœptum est humanum genus esse perpetuam: & hominibus communem, ut quæ honestate naturali nitatur, ita ut & irritum fiat, si quid factum sit adversus hanc legem, ob vitium permanens: at cæteras leges non item, ut quæ cautionem magis contineant, quæ cautio etiam aliis modis adhiberi potest. Certe canonibus antiquissimis qui Apostolici dicuntur, qui duas sorores alteram post alteram duxisset, aut ἀδελφιδῶν, id est, fratris aut sororis filiam, tantum à clero arcetur. Nec difficilis est responsio ad id, quod diximus de peccato imputato Cananzis & futuris populis. Potest enim locutio universalis restringi ad præcipua ejus capitula, ut de concubitu cum masculis, cum bestiis, cum parentibus, cum sororibus, cum nuptis alienis, in quorum ἀποφυλακῶν & ut Hebræi loquuntur præmunimentum, additæ sint leges cæteræ: Nam de singulis partibus ne intelligatur, argumento esse potest interdictionem de non habendis eodem tempore in matrimonio sororibus duabus: quod in commune datum olim humano generi fuisse

Anal. XII.

Can. XIII.

*Euseb. ad II.
a. et ad
Od. II.*

*De civ. Dei
I. xv. c. 16.*

Epist. 66.

Jacobi pietas, qui contra fecit, credere nos non sinit. Addi potest factum Amrami qui pater Moysi fuit. nam & is ante legis temporis amitam duxit uxorem, sicut materteras apud Græcos Diomedes & Iphidamas: Areten fratris filiam Alcinoi. Recte tamen fecerunt Christiani veteres, qui leges non illas tantum in commune datas, sed alias peculiariter Hebræo populo scriptas sponte sua observarunt: imo & ad gradus quosdam ulteriores protenderunt verecundiæ suæ fines, ut hac quoque in virtute non minus quam in cæteris Hebræi antecederent. Atque id pridem factum magno consensu ex canonibus apparet. Augustinus de * patruelem & consobrinorum conjugii inter Christianos loquens: *Raro, inquit, per mores fiebat quod fieri per leges licebat, quia id nec divina prohibuit, & nondum prohibuerat lex humana: verum tamen factum etiam licitum propter vicinitatem horrebatur illicitum.* Hanc morum verecundiam leges regum ac populorum securæ sunt, sicut * Theodosii constitutio patruelem & consobrinorum conjugia vetuit, laudante id factum, ut pietatis plenum, Ambrosio. Sciendum simul est * non quod veritum est fieri lege humana, si fiat irritum quoque esse, nisi & hoc lex addiderit aut significaverit. Ca non Eliberinus LX: Si quis post obitum uxoris suæ, * fororem eam duxerit & ipsa fuerit fidelis, per quinquennium eam à communione abstinet: eo ipso ostendens manere vinculum matrimonii. Et ut jam diximus, in canonibus qui Apostolici dicuntur, qui duas forores duxerit, aut fratris filiam, tantum clericus fieri prohibetur.

XV. Ut ad alia pergamus, observandum hoc est, concubinarum quendam verum ac ratum esse conjugium, etsi effectibus quibusdam juris civilis propriis privetur, aut etiam effectus quosdam naturale impedimento legis civilis amittat. Exempli causa, inter servum & ancillam jure Romano contubernium esse dicitur, non matrimonium, attamen ad ipsam conjugii naturam nihil deest in tali conjugatione, quæ propterea in antiquis canonibus *γάμος* nomine appellatur. Sic inter hominem liberum & ancillam concubinatus dicitur * non matrimonium: quod deinde imitatione quadam ad alias personas disparis qualitatis productum est: ut Athenis inter civem & peregrinam, unde Servius ad illud Virgilii,

Suppositos de matre nostros furata creavit:

nothos interpretatur materno genere ignobiles & obscuros. Apud Aristophanem Avibus qui dixerat, *ὄρθρον γὰρ οὐκ ἔστι γένος* dicitur probat *ὅτι γὰρ ξένος γυναικὶς*: quippe cum ex peregrina natus sit. Et apud Aelianum *γνήσιον* definitur *ὅς ἐστι ἀμφοῖν γέγονεν ἀσόν, qui utroque parente civitatis natus sit.* Atqui sic in statu naturæ intertales, quales jam diximus conjugium verum esse potuit, si femina esset sub custodia maritali & fidem marito dedisset; sic etiam in statu legis Christianæ verum erit inter servum & ancillam, aut liberum & servam conjugium multoque magis inter civem & peregrinam. Senatorem & liberam, si quæ jure divino Christiano sunt necessaria accedant, scilicet indissolubilis unius cum una conjunctio, etiamsi effectus quidam legis civilis non sequantur, aut alioqui sponte secuturi lege impediantur. Atque hunc in sensum capienda sunt verba concilii Toleranti pri-

III. *Ceterum is qui non habet uxorem, et * pro uxore concubinam habet, à communiōne non repellatur: tamen ut unius mulieris, aut uxoris, aut concubinae, ut ei placuerit, sit conjunctione consensus cui adde locum in Clementis constitutionibus lib. VIII, c. XXXII. Pertinet huc quod Theodosius & Valentinianus concubinatum quendam vocant inæquale conjugium, & quod inde adulterii accusatio nasci dicitur.*

L. Si quis naturalern C. de naturalibus. L. Si uxor. D. ad l. Iulianam de adulterii.

XVI. Inno etiam hī lex humana conjugia inter certas personas contrahi prohibeat, non ideo sequetur irritum fore matrimonium si re ipsa contrahatur. Sunt enim diversa, prohibere, & irritum quid facere. nam prohibitio vim suam exserere potest per pœnam vel expressam vel arbitrariam: & hoc genus leges imperfectas vocat Ulpianus * quæ fieri quid vetant, sed factum non rescindunt. qualis erat lex Cincia, quæ supra certum modum donare vetabat, donatum non rescindebat. Scimus apud Romanos postea Theodosii lege inductum, ut si quid lex prohibuerit tantum, non etiam specialiter dixerit inutile esse debere quod contra factum est, id ipsum tamen cassum, inutile ac pro infecto sit, nimirum si in iudicium res deveniat. sed hæc intentio non fit ex vi folius prohibitionis, sed ex vi novæ legis, quam alii populi sequi necesse non habent. Sæpe enim indecentia est major in actu, quam in effectibus: * sæpe etiam incommoda quæ rescissionem sequuntur majora quam ipsa indecentia, aut incommodum actus ipsius.

Instit. tit. I.

L. non dubium. C. de legibus.

XVII. Confociationes præter hanc maxime naturalem sunt & aliæ, tum privatæ tum publicæ: & hæc quidem aut in populum, aut ex populis. Habent autem omnes hoc commune, quod in iis rebus ob quas confociatio quæque instituta est, universitas, & ejus pars major nomine universitatis obligant singulos qui sunt in societate. Omnino enim ea credenda est fuisse voluntas in societatem coeuntium, ut ratio aliqua esset expediendi negotia: est autem manifeste iniquum, ut pars major sequatur minorem: quare naturaliter, * seclusis pactis ac legibus quæ formam tractandis negotiis imponunt, pars major jus habet integri. Thucydides: κέραιον εἶναι ὅ, πᾶν τὸ πλεονέκτημα ψήφισιν. Appianus: ὅτι δὲ ἐν τῷ χειροτονίῳ καὶ δικαίῳ αἰεὶ τὸ πλεονέκτημα. Dionysius Halicarnassensis similiter: ὅ, πᾶν δόξα τοῖς πλείοσι τοῦτο πικρὸν. * quod pluribus visum id valere. Et alibi: ὅ, πᾶν αἰ πλείους γινώσκοντες κεραιώσιν τὸ εἶναι κέραιον. Aristoteles: κέραιον τὸ τοῖς πλείοσι δόξαν. Curtius libro x: *Eo quod major pars decreverit, statim.* Prudentius:

Vill. de potestate civili, n. 14.

Lib. v.

Lib. VII. Polit. IV. 8. VI. 2.

In paucis jam deficiente ceterum

Nec persona sita est patria, nec curia constat.

Deinde:

Inferna minoris

Vox cedat numeri parvaque in parte quiescat.

Apud Xenophontem hoc dicitur: ὅτι τὸ κέραιον πλείονος, ὅππῃ αἰγερε secundum eam sententiam qua vincit.

XVIII. Quod si pares sint sententiæ, nihil agetur: quia ad mutationem

rationem non satis momenti est: quæ de causa ubi pares sunt sententiarum, * reus absolutus intelligitur. quod jus Minervæ calculum Græci vocant ex fabula de Oreste: quæ res apud Æschylum Furiis, & apud Euripidem, * Oreste & Electra tragœdiis tractatur: Sic & possessor rem tenet: quæ ratio non male observata est à scriptore problematum quæ Aristoteli ascribuntur, sectione XXI. In Senecæ controversia quadam est: *Alter iudex damnat, alter absolvit: inter dispares sententias * mitior vincat.* Nam sic & in dialecticis collectionibus illatio eam partem sequitur, quæ minus onerat.

XIX. Sed hic quæstio oriri solet de jungendis aut dividendis sententiis: qua de re ex mero jure naturali, id est, si pactio aut lex aliud non præcipiat, distinguendum videtur inter sententias quæ totis rebus differunt, & inter eas quarum altera partem alterius continent, ut hæc * jungendæ sint in eo quo conveniunt, illæ non item. Sic qui in viginti damnant, & qui in decem, conjunguntur in illo decem adversus sententiam absolventem. At qui morte reum puniunt, & qui relegant, non conjunguntur, quia diversa hæc sunt, & in morte non est relegatio. Sed nec absolventes cum relegantibus conjunguntur, quia etsi non interficiendum reum consentiunt, id tamen non est illud ipsum quod dicit sententia, sed per consequentiam inde elicitur: at qui relegat non absolvit. Quare recte Plinius, cum tale quid in Senatu evenisset, tantam dixit sententiarum esse diversitatem, ut non possent esse nisi singulæ; & parvulum referre, an idem displiceret, quibus non idem placuisset. Et * Polybius notat à Postumio prætoris fraudem factam in rogandis sententiis, cum eos qui captivos Græcos damnandos, & qui ad tempus retinendos censebant, contra absolventes conjungeret. Exstat hujus generis quæstio apud Gellium libro IX. & apud Curium Fortunatianum in loco de quantitatum comparatione: & apud Quintilianum patrem controversia CCCLV. ubi hæc verba sunt: *Tam aperte una plures facis, jam turbam istam, qua universa noceret dividendo extinguis. Duo exilium, duo ignominiam pronuntians. Vis ego illos jungam, qui seipso dividunt.*

XX. Addendum & hoc; si qui absentia, aut aliter impediti jure suo uti non possunt, eorum jus interim accrescere præsentibus: quod * Seneca in Controversia quadam exsequitur: *Puta te servum esse communem: huic domino servies * qui præsens est.*

XXI. * Naturalis autem ordo inter socios hic est, prout quisque in societatem venit. Sic inter fratres is servatur ordo, ut qui primus natus est reliquos præcedat, atque ita deinceps, rejectis aliis omnibus qualitatibus. *ἰσὺ δὲ, inquit Aristoteles, πάλω ἐφ' ὅσιν ταῖς ἡλικίας ἀγαθὰ ἔτιον, pares enim sunt fratres, nisi quatenus ætas eos distinguit.* Theodosius & Valens in constitutione de ordine inter Consules servando: *Quis enim in uno eodemque genere dignitatis prior esse debuerat, * nisi qui prior meruit dignitatem?* Atque hic mos antiquitus in Christianorum quoque regum ac populorum societate obtinuit, ut qui primi Christianismum professi sunt, * in Conciliis ad rem Christianam pertinentibus præcedant cæteros.

XXII. Illud tamen addendum est: quoties societas fundamentum

Lib. VIII.
opist. ad A.
ristonem.

Emerp. leg.

Lib. III.

D. de Albo
scribendo.

L. I. C. de
Conf. l. XII.

rum habet in re quam non æqualiter omnes participant, ut si in hereditate aut fundo alius dimidiam partem habeat, alius tertiam, alius quartam, tunc non tantum ordinem sumendum ex modo participationis, sed & sententias ad eum modum, id est, menforia, ut loquuntur, proportionem æstimandas. quod sicut naturali æquitati convenit, ita Romanis quoque legibus probatum est. * Ita narrat Strabo cum Libycæ & tres vicinæ urbes in unum quasi corpus coissent, convenisse, ut aliarum singula essent suffragia, Libycæ bina, eo quod in commune hæc multo plus cæteris conferret. Idem in Lycia viginti & tres ait fuisse urbes quarum * aliz terna, aliz bina, aliz singula ferrent suffragia, & ad eundem modum onera tolerarent. Sed recte norat Aristoteles id ita demum æquum fore *ἂν κτημάτων ἔχοντες ὁμοῦ νομῶν*, si possessionum causa inita est societas.

L. Majorum partem .D. de p. Civ. L. Si plures. D. Deposita. L. Cum bona. D. de rebus aut. jud. postid. * Lib. XII. Lib. XIV.

Pol. III. IX.

XXIII. Confociatio qua multi patres familiarum in unum populum ac civitatem coeunt, maximum dat jus corpori in partes: quia hæc perfectissima est societas: neque ulla est actio hominis externa, quæ non ad hanc societatem, aut per se spectet, aut ex circumstantiis spectare possit. Et hoc est quod ab Aristotele est prodictum: *τῶν νόμων ἀναρχοῦντες ὅτι ἀπάντων*, *leges de omni generis rebus præcipere.*

Moral. V. 3.

XXIV. Solet hic illud quæri, * an civibus de civitate abscedere liceat venia non impetrata. Scimus populos esse ubi id non liceat, ut apud Moschos: nec negamus talibus pactis iniri posse societatem civilem, & mores vim pacti accipere. Romanis legibus, saltem posterioribus, domicilium quidem transferre licebat: sed non eo minus qui transfulerat municipii sui muneribus obligabatur. Verum in quos id constitutum erat, si manebant intra fines imperii Romani: atque ea ipsa constitutio specialem spectabat utilitatem tributariæ præstationis. At nos quid naturaliter, si nihil aliud convenerit, obtinere debeat quærimus: nec de parte aliqua, sed de tota civitate, si ve unius summi imperii complexu. Et sane * gregatim discedi non posse, satis expeditum est ex necessitate finis, quæ jus facit in moribus, nam id si liceat, jam civilis societas subsistere non possit. De singulorum discessione alia res videtur, sicut aliud est ex flumine aquam haurire, aliud rivam diducere. *De sua cuique civitate statuendi facultas libera est*, ait Tryphonius. Cicerò pro Balbo laudat jus illud, *ne quis in civitate maneat invidus, & fundamentum vocat libertatis, sui quemque juris & retinendi & dimittendi esse dominum.* Tamen hic quoque servanda est regula naturalis æquitatis, quam Romani in privatis societatibus dirimendis secuti sunt, ut id non liceat si societatis intersit. Semper enim, ut recte inquit Proculus, non id quod privatum interest unius ex sociis servari solet, sed quod societati expedit. * Intererit autem societatis civilis non abire civem si magnum contractum sit æs alienum, nisi paratus sit civis in præsens partem suam exsolvere: item si fiducia multitudinis bellum sit susceptum, præsertim si obsidio immineat, nisi paratus sit civis ille alium æque idoneum substituere, qui rempublicam defendat. Extra hos casus credibile est ad liberam civium discessionem consentire

L. Filii. D. ad Municip. palem.

L. in bello. D. de capto & post.

L. al. lione. §. Labco. D. Pre socio.

tire populos, quia non minus ex ea libertate commodi sentire alium-
de possunt.

XXV. Sic * in exules nullam jus civitati. Heraclidæ Argis
ejecti ab Eurystheo, per tutorem suum Iolaum, sic loquuntur apud
Euripidem :

*Quo jure jam nos ad Micenaos trahat,
Eadem agentes urbe quos urbe ex: ulis ?
Nunc ergo cives non sumus.*

Alcibiadis filius in Isocratea oratione agens de temporibus ejecti
patris : ἄτ' ἂν δὴν αὐτῶν τ' πόλιος ἀποστῆναι, * cum nihil ad illum civitas nostra
pertinet. Iam vero plurimum populorum, sive per te. sive per capita
sua consociatio fedus est, de cujus natura & effectu locus agendi erit
ubi ad obligationem ex pacto erit devenitum.

XXVI. Subjectio ex consensu, aut privata est, aut publica. Sub-
jectio privata ex consensu esse potest multiplex, sicut multiplicia
sunt regiminum genera. Nobilissima species est arrogatio, qua quis
se ita dat in familiam alterius, ut ei subsit ad eum modum, quo fi-
lius qui maturæ est ætatis subest patri. Pater autem filium suum eo
modo dare alteri non potest, ut jus paternum plene in eum transeat,
& ipse paterno officio exsolvatur. id enim natura non sinit : sed
potest filium alteri commendare, & alendum dare quasi substi-
tuendo.

XXVII. Subjectio species ignobilissima est, qua quis se dat
in servitutem perfectam, ut illi apud Germanos qui novissimo alex
jactu de libertate contendebant : *Vicitus voluntariam servitutem adis,*
ait Tacitus. Etiam apud Græcos, ut narrat Dion Prusænsis oratio-
ne xv : μύροιο δῆμα δόποδιδδοται ἑαυτῆς ἐλευθεροί ὄντες, ὡς δαδῶναι κτ' συγ-
γραφήν. *innumeri cum liberi sint se in servitutem dant, ut * ex contractus for-
mula serviant.* Est autem servitus perfecta quæ perpetuas operas de-
bet, pro alimentis & aliis quæ vitæ necessitas exigit : quæ res si ita
accipiatur in terminis naturalibus, * nihil habet in se nimis acerbi-
tatis. nam perpetua ista obligatio compensatur perpetua illa alimen-
torum certitudine, quam sæpe non habent qui diurnas operas lo-
cant, unde accidit sæpe quod dixit Eubulus :

*Ἐθίλει δ' αἰδῶ μιοδῆ παρ' αὐτῆς κτ' ἄλλοις
Ἐπὶ στίβοις.*

*Manere apud illos voluit, mercedis carens,
Vicitu contentus.*

Idem Comicus alibi :

*Πολλοὶ φυγόντες διαπόλεως, ἐλευθεροί
* ὄντες, καλὴν ζητῶσι τῶν αὐτῶν φάτιλῶν.*

*Quis se fugitivus gesserunt pro liberis,
Multi recurrunt * pristina ad præsepia.*

Sic in historiis notabat Posidonius Stoicus. multos olim fuisse, qui
sux imbecillitatis conscii, sponte se aliis in servitutem darent : ἕκαστος
παρ' αὐτῶν τυχερίωντες τῆς ἀναγκαῖα ἐπιμελείας, αὐτοὶ πάλιν δόποδιδῶσιν
αὐκείνοις δι' αὐτῶν ἄσπ' ἂν ἄσιν ὑπερστῆν δυνατοί : *Ut domini quidem ipsi pro-
derent de necessariis, ipsi vero operam vicissim quam possent præstarent.* Exam-
plum

De moribus
Germ.

plum addunt alii in Mariandynis qui eandem ob causam servos se fecerint Heracleotarum.

XXVIII. Jus autem vitæ ac necis (de plena & interna justitia loquor) domini in servos non habent : nec quisquam homo hominem jure potest interficere , nisi is capital commiserit. Sed quorundam populorum legibus, dominus quacunque de causa servum interfecerit, impune fert, ut ubique reges qui liberrimam habent potestatem. Hac comparatione ante nos usus est Seneca : *Si servo quominus nomen meritis pervenias, necessitas obest & patiendi ultima timor, idem tibi restabit, & ei qui regem habet, & ei qui ducem, quoniam quamquam subditi pericula paria in illos licent.* Cum tamen aut dubie servus à domino injuriam possit accipere, ut recte affirmat idem Seneca. sed agendi impunitas improprie jus dicitur. Quale jus & Solon parentibus à liberis concesserat, & veteres Romanorum leges. Sopater: *ἔξω πατὴρ τὸν παῖδα διδάσκει. ἔξω τὸν ἀμαρτήτην, καὶ ὃν ὁ νόμος τὸ τοῦ εἰδῶς ἀντιπαρῆς γινώσκει ἂν δικαστὴς ὁ πατήρ τὸ τοῦ προσιούσαν :* *Licet ipsi cum pater esset non interficere : nempe si quid peccatum esset. nam lex id ipsi permisit, ideo quia reus ad integram judicem fore.* Idem jus obtinere *ἡ δὲ πάλαι καὶ σφιδεῖται ἀνακρίτους ἀπὸ πολλοῦ λαοῦ ἡ γλῶσση ἡσυχία :* ait Dion oratio-
de xv.

Lib. III. de Benef. c. 18.

Lib. III. de Benef. c. 22.

Sextus Empiricus Pyrrhonic. III.

XXIX. De his qui ex servis nascuntur difficilior inspectio est. Romano jure & jure gentium circa captivos, ut dicemus alibi, ut in bestis, ita in servilis conditionis hominis partus matrem sequitur. quod tamen juri naturali non satis congruit, ubi pater aliqua ratione sufficiente cognosci potest. nam cum in mutis animantibus * patres non minus quam matres fœtuum curam gerant, hoc ipso ostenditur fœtum utriusque esse communem. Sic ergo si lex civilis hac de re taceat, * partus non minus patrem sequeretur quam matrem. Poteramus ergo, quo minor sit difficultas, utrumque parentem servitutum servire; & videamus an naturaliter partus servilis futurus sit conditionis. Certe si alia nulla fuerit ratio educandi partum, potuerant parentes prolem sibi nascituram in servitutem secum addicere; quippe cum tali ex causa etiam in libertate natos vendere parentibus liceat. Sed cum hoc jus naturaliter ortum ducat ex ipsa necessitate, * extra eam non est jus parentibus prolem suam cuiquam addicere. quare jus dominorum in prolem servilem hoc casu nascetur, * ex ipsa alimentorum & eorum quæ vitæ necessaria sunt præbitio-
ne : ac proinde cum diu alendi fuerint è servis nati, antequam opera eorum domino utilis esse possit, & sequentes operæ sui temporis alimentis respondeant; effugere ira natis servitutem non licebit, nisi pro alimentis quantum satis est reddant. † Certe si immanis sit domini servitia, servos illos etiam qui ipsi se in servitutem dederunt, fuga confidere sibi posse probabilis sententia est. Nam quod Apostoli & antiqui canones servis edicunt * ne se dominis subtrahant, generale est, & eorum errori oppositum qui omnem subjectionem, tam privatam quam publicam rejiciebant, ut pugnantem cum Christiana libertate.

XXX. Præter perfectam servitutem de qua jam egimus, sunt & imper-

† Less. lib. v. c. 5. dub. 5.
1 Cor. vii. 21.
Gal. vi. 5.
Coloss. i. 11.
22.
Tr. ii. 9.
1 Pet. ii. 16.
c. 3. quis servum. 17.
9. 4.

imperfecta, ut quæ aut in diem sint, aut sub conditione, aut ad res certas. Talis est libertorum, statu liberorum, nexorum, addictorum, ascriptorum glebæ, septem annorum servitus apud Hebræos, & altera ad Iubilæum usque: Penestrarum apud Thessalos; eorum quos manus mortuas vocant, ac postremo * mercenariorum: quæ discrimina aut à legibus aut à pactionibus pendent. Imperfecta servitus naturaliter etiam esse videtur, ejus qui altero parente liberæ, altero servilis conditionis sit natus, ob eam quam supra diximus causam.

XXXI. Publica subjectio est qua se populus homini alicui, aut pluribus hominibus, aut etiam populo alteri in ditionem dat. Formulam talis subjectio in exemplo Caput supra adduximus. Similis est illa populi Collatini: *Deditisne vos populum Collatinum, urbem, agros, aquam, terminos, delibra, utensilia, divina humanaque omnia in meam populique Romani ditionem? Dedimus. Et ego recipio.* Quo alludens Plautus Amphitruone ait:

* *Deduntque se divina humanaque omnia, urbem, & liberos
In ditionem atque in arbitratum cuncti Thebano populo.*

Lib. I. c. 3.

Per hæc hoc vocabant aquam & terram dedere. Sed hæc perfecta subjectio est: sunt & aliæ minus perfectæ, aut habendi modo, aut quoad imperandi plenitudinem, quarum gradus peti possunt ex his quæ supra à nobis dissertata sunt.

XXXII. Ex delicto subjectio etiam non accedente consensu nascitur, & quoties qui meruit libertatem amittere, ab eo cui poenæ exigendæ jus est, in potestatem vi redigitur. Cui autem jus sit poenæ exigendæ videbimus infra. Possunt autem hunc in modum subijci non singuli tantum privata subjectio: * ut Romæ qui ad dilectum non respondebant, & incensæ: postea & scæminæ, quæ se servo alieno junxissent: sed & populi publica ex publico delicto. Hoc interest quod populi servitus per se perpetua est, quia successio partium non impedit quo minus unus sit populus. At singulorum servitus poenalis personas non egreditur; quia noxa caput sequitur. Vtraque autem servitus tam privata quam publica poenalis esse potest, aut perfecta aut imperfecta pro modo meriti & inflictæ poenæ. De servitute vero tam privata quam publica, quæ ex jure gentium oritur voluntario, infra dicendi erit locus ubi ad effectus belli erit ventum.

Etc. pro Cæcilia.

Annotata ad Caput v.

§. I.

Sed si contendant inter se imperia præfertur patris imperium.] Seneca libro III, controversia XIX: Prima partes sunt patris, secunda matris. Chryostomus I ad Corinth. XI, 3: *εικότως ὑποτάσσεται τῷ ἀνδρὶ ἡ γυνὴ. ἡ ᾧ ἰσοκράτεια μετὰ τοῦ πατρὸς. merito viro femina subijcitur. nam æqualitas honoris prænam patris. idem ad Ephesios capite IV: ὁμοίως δὲ ὡς ἡ ἐκείνη ἡ γυνὴ, μήτις ἐστὶν αὐτῆς τῶν ἰσοκράτειας ἀπαιτεῖται (ὕπὸ τῷ τῶν κεφαλῆς ἐστὶ) μήτις ἐκεῖνης ὡς ὑποτάσσεται τοῦ ἀνδρὸς. πάντα γὰρ ἐστὶν. Secunda potestas est mulier, neque ergo ipsa æquum sibi jus vindicet (sub capite enim est) nec eam, quod subdita sibi est, contemnat maritus, corpus enim est. Deinde: ὁμοίως*

ἡ τοῦ ἀνδρὸς

ἰσὶ δὲ ἄντ' ἄντ' δὲ ἄντ' ἔχουσι & πολλῶν τῶν ἐπιθυμῶν, αἷμα ὁμοῦ ἔχει πᾶσι τοῖς ὁμοῖοις. Altera potestas illa est, imperium & ipsa habens, multumque in honore. sed tamen plusculum habet vir. Augustinus epist. cxcxi: Filius ex legitimo matris susceptus, magis in patris est quam in matris potestate. Gregorius libro VII, ubi de Andronico Palologo & Irene agit: ὡς ἂν ἡ μήτηρ ἴσῃ τῷ πατρί, τὸ καλὸν εἶδεν τῷ τῷ πατρί. Addebat ille plus matris potestate posse, nec quicquam intercedere quominus patris de filio valeret voluntas, nisi per matrem. de reverentia matri debita vide L. congruentius. C. de pactis.

In primo tempore] Sunt ea ætate ita parentum, ut alia quæ parentes possident ait Maimonides canonibus Pœnitentialibus capite VI, §. 2.

Quæ ad familia paterne aut materna statum aliquod momenti habent] ita explicat Maimonides legem quæ est Num. xxx, 10.

Et, si necesse sit, etiam vendere] Iornandes historia Gotthica. Haud est in seculum parentes faciunt, salutem suorum pignorum providentes, satius delictam ingenuitatem perire quam vitam, dum misericorditer alendus quis veniat, quam moritur, servatur. Eam legem video & apud Mexicanos fuisse.

Quicquid extra hæc est, à lege est voluntaria] Seneca de beneficiis III, c. XI: quia utile est juveni regi, imposuimus illi quasi domesticos magistratus.

Pater ante domus paterne] Alioquin XIII anno filius erat obligandi secundum moribus Hebræis. ita illi ad dictum in Numeris locum.

Legem Romanarum assistores] Philo in legatione ἡ ἡ ἡ πάντῃς ἐξουσίᾳ καὶ τῷ ἱσχυρίῳ ὅμοῦ ἀνάκεινται πατρί. Patri enim in filium omnimoda potestas uti Quiritium competit.

Viri sancti ante legem] Chrysostomus de Sara: καὶ κείνη πάλιν ἐαυτῆς ἀσθενῶς ἐπιποθεῖσα ὡς ἄνδρα αὐτῆς πάλιν τῷ πατρί δέξασθαι. Ἐδίκευ ἡ τῶν ἄλλων ἐπιποθεῖσα. Ipsa vicissim studebat sterili conjugii solatium ex ancilla quaerere: non dum enim talia tunc vetita erant. Eundem vide I ad Timotheum c. III. Augustinus de doctrina Christiana libro XII, cap. XII: Erat veterum plurium simul habendarum inculpabilis consuetudo. Similia habet ibidem cap. XVII. Tum verò cap. XXII: Multa enim sunt quæ illò tempore officiose facta sunt, quæ modo nisi libidinosè fieri non possunt. & libro XVI, de civitate Dei cap. 38: quoniam multiplicanda posteritatis causa plures uxores lex nulla prohibebat.

Et in lege] Iosephus Antiq. Histor. XVII, 1: πάντῃς ἐξουσίᾳ καὶ τῷ ἱσχυρίῳ ὅμοῦ ἀνάκεινται. Mos nobis patrius, eodem tempore plures habere uxores.

Quod uxores ei complures & quidem illustres dedit] Iosephus eo historico loco dicit ὅτι αὐτῶν καὶ γυναικῶν αἷς δικαίως καὶ νόμιμῶς ἠγάγετο. cum Deus ei uxores dedit, quas iuste ac legitime habere posses. Pencha ad Leviticum XVII, notissimum ait esse, eum qui dicat vetitum esse habere plures uxores, nescire quid sit de lege.

Et sacerdos] Levit. XXI, 7. Repudiatæ additur vidua ibidem & 14. quod de principe sacerdote intellexit Philo & plerique hodie interpretes ob ea quæ procedunt commate 10 & deinceps. sed

quemvis sacerdotem intelligi debere ostendit Ezechiel XLIV, 22. & in explicatione legis, ut & contra Appionem primo Iosephus, connectenda ergo lex cum initio capitis, ut illa de pontifice maximo obiter sint interposita.

Lactantius] Libro Institutionum VI, c. XXI II. ubi & hoc sequitur: *exemplo continentia docenda est uxor, ut se caste gerat. Iniquum est enim ut id exigas quod i se prestare non possis.* Sensus idem in Gregorio Nazianzeno. *πῶς ἀπειτῆς, σὺν ἀντιφίσει;* quomodo exiges & non rependis? Hieronymus ad Oceanum: *Alia sunt leges Caesarum, alia Christi. aliud Papianum aliud Paulus noster precipit. Apud illos uiris impudicitia frana laxantur, & solo stupro atque adulterio condemnato, passim per lupanaria & ancillulas libidinis permittitur, quasi culpam dignitas faciat, non voluntas. Apud nos quod non licet feminis, aequè non licet uiris, & eadem seruitus pari conditione censetur.*

Deo gratissimum esse] Et multis olim quoque sapientibus prælatum hic mos. Euripides in Andromacha ex persona Hermiones:

ἔδι γδ κελόν

Δουῖν γυναικῶν αἰδῶ ἢ ἠλιάει χάν.

Ἄλλ' οἷς μίαν βλίπνους ὀνειάω κύπνυ

Στίγνυσιν, ὅσπερ μὴ κακῶς οἰκῶν τίλει.

non etenim decet

Vnum imperare feminis geminis uirum:

Contentus uno conjugis uiuas toro,

Quicumque cupiet rite curatam domum.

Et in choro:

Οὐδέ ποτ' εἶν διδυμοῦ

Λιχτῆς ἐπαγρίω βροτῶν,

Οὐδέ ἀμφιμέγιστας κόρυς,

Ἔσθιν μὲρ οἴκων,

Δυσμῆδες τε λύπας.

Τὴν μίαν μοι στεγγίτω πόσις γαίμοις

Ἄκοινοῦνται Δίαν ἀνδρῶς.

Οὐδέ γδ εἰ πόλις

Δίπτυχοι πορφυροῖδες

Μιάς ἀμείνοις φέρον,

Ἄχθῃ τ' ἐπ' ἄχθῃ,

Καὶ τῶσις πολίταις.

Τεκτόνων δ' ἕμμοισιν ἐργάτων δουῖν

Ἔσθιν Μῦσαι φίλῃσι κραίνειν.

Προιαὶ δ' ἔταν φέρονσι ταυτίλως θεῶν

Κατὰ πηδωλίαν,

Διδύμα στραπίδων γνάμα

Σοφῶν τε πλῆθῃ ἀδυνίστερον

Φαυλοτήρας φρονῶς αὐτοκρατῆς.

Ἐνὸς ἀδυναμῆς ἀνά τε μίλα θεῶν,

Κατὰ τε πόλις,

Ὅπῃ δὲ δὲν ἴλωσι καμρὸν.

Nunquam gemina de matre genus,

Nunquam duplices laudabo soros.

Odi & dira semina rixa.
 Vnam debes nox ambigu
 Vir partici em nosse cubilis :
 Duo nec domini rectius urbes
 Terraque regnis, quam qua sceptrum
 Tenet una manus. quin sic oneri
 Onus accedit, discors agitat
 Rabies rupto federe cives.
 Etiam artifices carminis inter
 Geminos ipsa tristia miscent
 Prælia Musa: cumque in pelago
 Vela carinus fert aura levis,
 Plus una valet, contempta licet,
 Dextera clavi qua frana tones,
 Quam consilii vis in partes
 Distracta duas, aut prudentium
 Numerosa cohors: una potestas
 Temperet urbem, regat una domum,
 Si modo cordi est tranquilla quies.

Plautus Mercatore:

Nam uxor contenta est, qua bona est, uno viro.

Qui minus vir una uxore contentus fiet ?

Iam tunc imperatum] Sic & in causa plurium uxorum distinguit Ambrosius id quod laudaverat in paradiso Deus, à damnatione contrarii c. IV, lib. I. de Abraham. quem locum Gratianus posuit causa xxxiii. quæst. IV.

Tum Indorum] Et Thracum, de quibus versus sunt Menandri, & Euripidis in Andromacha.

Apud Aegyptios soli [acerdotes.] Vide Herodianum libro II.

Non tamen inde sequitur peccasse] Augustinus libro xxii, c. XLVII. contra Faustum : Quando mos erit, crimen non erat. Posuit & hoc Gratianus, sed sub Ambrosii nomine.

Mater cui tamen naturaliter liberi reverentiam debent, suo dissensu matrimonium irritum non facit] Imo & avi, si is liber est, voluntas plus valet, quam patris qui servilis sit conditionis, causa 32, quæstione III.

Quarum verecundia maxime convenit hac in re alio arbitrio stare] Non est enim virginis pudoris eligere maritum, ait Ambrosius lib. I de Abraham. c. ult. relatus in codicem Gratiani causa xxxii, quæstione II. Donatus Andria : Summa potestas nuptiarum in patre puella est. Hermione apud Euripidem :

Νυμφόδομος ἢ ἤϊμακπατὴρ ἰμὸς
 Μιεμίτας ἔξει, κ' ὅση ἰμὸν κερνεὶ πᾶσι.
 Curam parenti d: meis ego nuptiis
 Permitto, non est istud arbitrii mei.

Hero apud Muszum :

Ἀμφόδοι εἰ δυνάμεθα γάμοις ἰσίοις πλάσασθαι
 Ὅν ἂν ἰμοῖς τοκίωσιν ἰπύαδιν.

Legem maritali jungi non possumus ambo,
Cum nolit mater, nolit pater.

Nunquam libertas tam necessaria est quam in matrimonio] Eugraphius ad Andriam Actu I, Scena V : Tangitur & illud, an patrum imperius obsequi filii debeant. constat enim circa nuptias esse filius liberam voluntatem. Casiodorus VII, 4: Durum est libertatem liberam non habere in matrimonio, unde liberi procreantur.

§. XII. Plutarchus attulit in questionibus Romanis] Philo de legibus specialibus : τι δὲ τῶς ὄχθης τῆς ἀλλοῦ ἀνδρώπυς κενωτικῆς καὶ ἐπιμυτικῆς ἐπιχειρῶν, εἰς βραχὺ χρόνον τὸ ἰκαίτης οἰκίας σωμαδῶντος μίγξει καὶ λαμπρῶν ἔργων, ἐκτείνουσθαι καὶ χεῖρα δυνάμειον εἰς ἡπίευσ καὶ νήσους καὶ τῶν οἰκιστῶν πᾶσαι: αἱ γὰρ τῶν ὀφείλων ἐπιτοκισμῶν κενωτικῆς ἀπεργάζουσι συγγενείας, τῶν ἀφ' αἱμάτων ὅσα δυνάμειος, ἀνὰ χρόνον καὶ ἀλλοτρίων ἐπιμυτικῆς ἐκάλυψις : Quid opus hominum inter se necessitudines ac vincula inhibere, & unius domus angustiis claudere tam ingens ac praeclarum opus, quod extendi fundique potest in regiones & insulas, orbemque universum? Affinitates namque cum extraneis novae parium conjunctiones hominum, non minores illis qua ex sanguine veniunt. quod respiciens Moses alias etiam multas propinquorum nuptias vetuit. Chrysolomus ad I Corinth. XIII, 13: τί στενωπέρι τῶν ἀγαθῶν τὸ πλεόν; ἢ περιττῶς ὑποδείξι ἀγαθῶν εἰς αὐτὴν φιλίας, διὰ τὴν δύναμιν καὶ ἐπίευσ περίουσθαι φιλίας ἀφορμῆν ἔχουσαν γυναικῶν ἀγαθῶν; Quid in arctum cogis amoris latitudinem? quid super vacuo amicitia causam perdis, per quam poteris aliam amicitia paranda occasionem acquirere, extraneam ducendo uxorem?

Et Attico iure] Vide Demosthenem ad Leocharem: Fortunationum rhetorem: Dona tum Phormione Act. I, Scen. II. & Adelphis IV, V.

Naturale jus & pudorem inspiciendum] Egregie hoc exsequitur Philo de specialibus legibus; ubi esse dicit μέγιστον ἀνοσιύργημα, maximum nefas, πατρὸς ἐπινοῦν πεπλευσθῆναι, ἢ ἀψωψῶν ὡς ἱερὰν ἐκκλησίαν φυλάττεισθαι, κατακλιθεῖν, γάμος δὲ καὶ μετὰ αὐτῶν μὴ λαμβάνειν, τὸ αὐτὸν τὸ αὐτῆς ἡδὲ καὶ ἄνδρα γυναικῶν καὶ πάλιν τῶν αὐτῶν τῶν μητέρων, γυναικῶν. Patris mortui cubile quod, tanquam res sacra, intactum sinu oportuit, contemnerare, neque senectutis, neque materni nominis verecundia tangi, eundem ejusdem esse filium & matrem, eandem ejusdem matrem & uxorem.

Iure gentium] Sic & Papinianus loquitur in L. Si adulterium §. 2. D. ad legem Iuliam de Adulteriis.

A Persis contemnebatur] Quorum hac in re crimen bellis perpetuis, ac fratrum caedibus, a Deo punitum notat Philo. Persis addit Medos, Indos, Æthiopas, Hieronymus lib. II contra Iovinianum, de barbaris in universum Hermione in Andromacha Euripidis,

Τοῦτον πᾶν τὸ βάρβαρον γένος.
Πατὴρ τι θυγατρὶ, παῖς τι μητρὶ μίγνυσι.
Κέρη τ' ἀδελφοῖ. Ἄλλ' ὄφρα δ' οἱ φίλτατοι
Χωρῶσι καὶ τῶν δ' ἕδην ἔξοργιστέον.
Tale est omne barbaricum genus.
Mater jugatur filio, nata pater.
Frater sorori: proxime alterna manus
Cade implicantur: nulla lex prohibet nefas.

De equo] Plinius historiae naturalis VII, 42: ubi de equis agit, Alio

destratio velorum operimento & cognito cum matre coitu, petiisse prarupta at-
que exanimatum. Equa & eadem ex causa in Reasino agro lacraratum proxi-
m invenimus. Namque & cognationum intellectus in iis est. Habes paria
apud Varronem de re rustica II, 7. & apud Antigonum de admira-
bilibus, Aristotelemque ejusdem tituli libro.

Impura habeatur à profanis etiam gentibus] Tertullianus v. adversus
Marcionem: Non defendo secundum legem creatoris displicuisse illum, qui
mulierem patris sui habuit. communis & publica religionis secutus sit discipli-
nam.

§. XIII.

Narrante Plutarcho] In vita Demetrii: sed & Appiano in Syriacis
qui à *ἡρώδης* πῶδus amore nefandum vocat.

*Aut etiam per personas sanguine aut nuptiali sanguinis commixtione coheren-
tes*] Philo ἀδελφῆ δὲ ἐν τῷ διαίτεσσι τῆ μίση γαμόσση, ἀδελφῆ ἢ ἀρμόσση) φῶρεσ
τῆ ὑψιπέσσι μῶσ. Quamquam enim divisa sunt partes, fraternitatis jus reti-
nent, ac cognatione, ut naturali vinculo, junguntur.

Item in sanguinis gradu transverforum primo] Et hucusque propinquis
nuptiis abstinebant & Peruani & Mexicani.

Suo loco narratum non sit] Nam neque lex illa narrata est ex qua
Iudas Thamarem comburi voluit. Sic Sichemitas Iudith recte oc-
culos ait quod virgini stuprum intulissent, IX, 2. & Ruben patris
maledicto feritur ob incestum.

Lex ipsa indicat] Vbi vide Chaldæum paraphrasten. distinxerunt
male Spartiatæ, & Athenienses, & quidem diversimode.

Filiam fratris ducere] Talem Abrahamo Saram fuisse Iosephus pu-
tat. idem post datam legem exempla nobis dat in Herode qui frat-
tris filiam duxerat, & suam filiam fratri Pherotæ desponderat. Vi-
deum Antiquæ historiæ XII, & XVI. Phineo patruo promissa An-
dromede; Ovidius metamorphoseon v. id postea apud Romanos
vetitum permisit Claudius: vetuit Nerva: permisit Heraclius.

§. XIV.

Apud Græcos] Et Castori avunculo desponsam Electram ex Euripi-
dis Electra discimus.

De paruelium conjugii] Æschylus Danaïdibus vocat ἀνετησθῆν ἢ δίμης
ἡρώεσσι cubilia quæ jus prohibet, & ait sic μῆισθῆν γινῶσθῆν fœdari genus. At Scho-
liastes addit illegitimas fuisse tales nuptias, quod adhuc viveret vir-
ginum pater, quasi justæ futuræ fuerint eo mortuo, ex lege τῆ ἐπιλήροσσι.
in oratione Sp. Ligustini civis Romani apud Livium est: Pater mihi
uxorem fratris sui filiam dedit. vide & Plauti Pœnulum.

Theodosii constitutio] Victor de eo: tantum pudori tribuens & continen-
tia us consobrinarum nuptias vetueris, tanquam sororum. Meminit & Liba-
nius oratione de Angariis. Exstat Arcadii & Honorii lex ejusdem
sensus quæ tertia est C. Theodosiano de incestis nuptiis. Conce-
di tamen principum iudulto solitas nuptias tales ostendit lex Ho-
norii & Theodosii minoris alia eodem codice: titulo, si nuptæ ex
rescripto petantur. Secuti & Gothi reges. Cassiodorus VII, 46.

*Hoc prudentes viri sequentes exemplum, longius pudicam observantiam
posteris transmissorunt, reservantes principi tantum beneficium consobrinis
nuptiali copulatione jungendis. Vbi, & formulam habes talis veniæ
principalis,*

Non quod vetitum est lege humana, si fiat, iriurum quoque esse] In Atheniensi concilio post commemorata conjugia vetita, & inter eas de relicta fratris additur: *Quod ita praesenti tempore prohibebimus, ut ex qua haecenus sunt constituta non solvamus.* Retulit id Gratianus in quaestionem 11 & 111. causæ xxxv. Simile quod à Paulo in sententias relatum est libro 11, tit. xx. sine parentum consensu contractas nuptias injustas esse, sic tamen ut non dissolvantur, nisi forte hæc postrema verba Arrianus addidit. Tertullianus de conjugio cum infideli agens ad uxorem secundo, ait dominum magis ratum habere matrimonium non contrahi, quam omnino disjungi. Vide infra. §. xvi.

Sororem eius duxerit] Lex Langobardica lib. 11, c. viii, 13: *quia canones sic habent de duabus sororibus, sicut de duobus fratribus.*

Non matrimonium] Ar serviles conjunctiones nuptiæ dicebantur in Græcia, Carthagine, in Apulia. Prologus ad Casinam Plauti. Sic & in legibus Langobardorum libro 11, tit. xii, 10, & xiii, 3. & lege Salica Tit. xiv, §. 11. sed sine consensu dominorum non valuisse conjugia talia apud Hebræos notatur ab ipsis ad Exodum xxi. ubi talium nuptiarum mentio, & apud Græcos Christianos à Basilio in suis canonibus. Solitam etiam à principe veniam impetrari ducentæ mulieris, quæ inæqualis esset conditionis, videmus apud Casiodorum vii, 40.

In statu legis Christianæ] Vide in Gratiani collectione c. 1. de conjugis servorum.

Pro uxore concubinam habet] De tali concubina Augustinus de Fide & operibus: *De concubina quoque, si professa fueris, nullum se alium cognituram, etiamsi ab illo cui subdita est dimittatur, merito dubitatur, utrum ad percipiendum baptismum non debeat admitti.* Item de Bono conjugii libro v: *Solet etiam quæri, cum masculus & femina, nec ille maritus, nec illa uxor alterius, sibimet non filiorum procreandorum, sed propter incontinentiam solius concubitus causa copulantur, ea fide media, ut nec ille cum altera, nec illa cum altero id faciat, utrum nuptia sint vocanda. Et potest quidem fortasse non absurde hoc appellari connubium, si usque ad mortem alicujus eorum id inter eos placuerit, & totis generationem, quamvis non ea causa conjuncti sint, non tamen iuraverint, ut vel nolint sibi nasci filios, vel etiam opere aliquo malo agant, ne nascantur.* Itaque in capitulari Francico vii, c. 255 dicitur: *Qui uxorem habet, eodem tempore concubinam habere non potest, ne ab uxore eum dilatio superet concubina.*

§. xvi.

Quæ fieri quid vetant, sed factum non rescindunt] Livius libro x: *Valeria lex, cum cum qui provocasset virgis cadi, securique necari vetuisset, si quis adversus ea fecisset, nihil ultra quam improbe factum adiecit. id (qui iustum pudor hominum erat) visum credo vinculum satis validum levi: nunc vix seruo ita minesur quisquam.* Lex Furia testamentaria plusquam mille assium legatum mortife causa prohibebat capere, præter exceptas personas, & adversus eum qui plus ceperit, quadrupli pœnam constituebat, memorante Vlpiano. Macrobius circa finem eorum quæ scripsit ad somnium Scipionis: *Inter leges illa imperfecta dicitur, in qua nulla deviantibus pœna sancitur.* vide supra hoc capite §. xiv, in fine. Sic divus Marcus rescripit: *Eum heredem, qui prohibet funerari ab ea quem*

quem socrator elegit , non recte facere : poenam tamen in eum statutam non
f. r.

*Sape etiam incommoda qua rescissionem sequuntur , majora quam ipsa in-
commoda]* Ideo rex Alcinous Medeam reddi volebat patri si deflorata
pondum esset. meminit Apollonius Argonautis , & ejus Scholiastes ,
& in bibliotheca Apollodorus.

Sed et pactis ac legibus] Ut quæ volunt duas partes concordare , ut §. XVII.
c. 6. de Electione.

Quod pluribus visum id valere] Hunc sensum dant Chaldæus Para-
phrases & Rabbini ad illud in Exodo XXI III , 3. Adjunge L. duo.
& L. Pomponius. D. de re judicata; & quæ infra lib. III, cap. xxx,
§. 24. & quæ paria cum Prudentio habet Ambrosius contra Symma-
chum.

Reus absolutus intelligitur] L. inter pares , D. de re judicata. Vide §. XVIII.
Lilianum de Eusebia.

Oreste & Electra] Eriam Iohigenea in Tauris. in Electra sic ait :

Και γούρι λοιπός ὄδῃ νόμο πειθός,

Νικητῆς ψήφουσι τῷ φέροντι ἀεί :

Idemque cunctis juris esto in posterum,

Certant e numero judicum ut vincat reus.

Mitior vincat] Seneca in controversiis : Non est invidiosa potestas,
quia misericordia vincit. Imo apud Hebræos una sententia damnantium
vincens pro nulla habebatur. ita Chaldæus ad dictum locum Exodi
XXIII, & Moses de Kotzi præceptorum jubentium xcvi III. & ven-
torum cxcv.

Conjuncta sint in eo in quo conveniunt] Ideo Senatores dividere §. XIX.

sententiam plura simul complectentem jubebantur, teste Asconio in
Milonianam. Cicero Epistolarum ad familiares l. 2: *Isaque cum sen-
tentia prima Bibuli pronunciata esset ut tres legati regem reducerent, secunda
Lentuli, ut tu sine exercitu reduceres, tertia Volcatii ut Pompejus reduceret,
postulatum est ut Bibuli sententia divideretur, quatenus de religione dicebat,
cuius rei jam obfisti non poterat, Bibulo assensum est: de tribus legatis frequen-
ter veritas in alia armata. Seneca epistola XXI: Quod fieri in Senatu solet,
faciendum ego in philosophia quoque existimo. cum censuit aliquis, quod ex parte
mei placeas, jubeo illum dividere sententiam & sequor. Idem de vita Bea-
ta c. 3: Est & mihi censendi jus, isaque aliquem sequar, aliquem jubebo
sententiam dividere. meminit ejus moris & Plinius lib. VIII, epist. 14.*

Polybius] Vide ad eum locum Fulvii notas.

Seneca in controversia quadam] Libro III, contr. XIX.

§. XX.

Qui præfens est] Ita ut & ad unum recidere possit nomen universita-
tis. L. sicut, D. quod cujusque universitatis nomine, ubi Wesembe-
cium vide. Adde L. Rescriptum, D. de pactis, Zas. in paratit. D. de
pactis. Bart. in L. I, n. 3. de Albo scribendo. Boer. decis. I, num. 4.
Antonium Fabrum Codice Sabaudico. lib. I, tit. II, definit. 40.
Reinking. lib. I, classe v, c. 8. Sæpe tamen & hic, ut in illa regula de
majore parte, leges exceptionem dant, puta ut duæ partes adesse
debeant. L. Nulli, D. dicto titulo, quod cujusque univ. nomine. L.
nominatum, C. de decurionibus: ut absentes præsentibus vices

suas mandare aut suffragium per procuratorem dare possint. c. si quis iusto de Electione in VI.

§. XXI.

Naturalis ordo] De præcedentiis vide, si lubet, M. Antonium Natram conf. Is c. n. 22, & conf. Is c. LXXVII, num. 31. Mart. Wacher consiliiis cæsareis in controversia Saxonica.

Nisi qui prior meruit dignitatem] Adde L. omnes, C. ut dignitatum ordo seruetur, L. semper, D. de iure immunitatis. L. ult. C. de rationibus.

In conciliis] Ioh. Fice. conf. Latino LXXVII, n. 16, Afflictus decis. Neap. I, n. 8. Bart. in l. I. D. de Albo scribendo, Innoc. in c. Tua de Majoritate & obedientia. Ant. Tessauro I quæst. for. XLVII, n. 5. Tiberius Decianus responso XIX, n. 183, & seq. Innocentius Butr. Felin. in c. statuimus D. tit. de Majoritate, Bal. in Decernimus, in 2 notabili, c. de Sacrosanctis Ecclesiis. Sed præcipue vide Æneam Silvium in concilii Basileensis historia.

§. XXII.

Alia terna, alia bina] Sic in Smalcaldico federe Saxo duo habebat suffragia.

§. XXIV.

An civibus de civitate abscedere liceat] Vide hac de re federa Helvetica apud Simlerum & alios. Servius in excerptis Fuldensibus I & Æneidos: *Consuetudo antiqua fuerat, ut qui in familiam vel gentem transferret, prius se abdicaret ab ea in qua fuerat, & sic ab alio reciperetur.* Exempla fidei regibus renuntiatae vide aliqua apud Marianam, ac postremum illustre libro XXVIII, c. 13.

Gregatim discendi non posse] Zonaras de Lazo rege agens qui à Persis ad Romanos defecerat: τῷ αἰτιοῦ μάχης ἰσχυροῦς καὶ πειρασῶν ἰσχυροῦς, ὡς τῷ βασιλεῦς ἰσχυροῦς τῶν αὐτοῦ ὑπέκρινεν σφαιραζομένης: *Id belli initium Romanis ac Persis fuit, quod Romanus princeps ad se avocaret Persis subditos.*

Interevit autem societatis] Bembus libro VII.

§. XXV.

In exsules nullum jus civitatis] Vide infra libro III, tit. XX. §. XLI. *Cum nihil ad illum civitas nostra pertineret*] Nicetas Isaacii Angeli rebus libro I: μὴ κἀνανδὸς εἰς διφθῆν πρὸς τὸ ἀντιπάλου καὶ κατακλέσει ὡς φίλιον τὸ εὐεχέον ἰσχυροῦν πολέμιον, *Non mirum si quis hostem ambiat eique blandiatur, qui suos sibi hostes senserit.*

§. XXVII.

Ex contractus formula serviant] Ægyptiis id olim vetitum. Athenis permiffum ad Solonis tempora. is constituit ἐπὶ σώμασι μὴ δυνεζοῦσαι, *corpus pro credito ne obligaretur.* Plutarchus Solone. idem lex Petilia Romæ constituit.

Nihil habet in se nimia acerbicatis] Vide ea de re egregiam Busbequii dissertationem epistola exoticarum tertia.

Pristina ad præsepia] Apud Plautum quidam:

Liber si sim, meo periculo vivam, nunc vivo tuo.

Melissus Spoletinus Grammaticus manumitti noluit.

§. XXIX.

Patres non minus quam matres factuum curam gerant] Vide infra cap. VIII, §. 18. Plinius x. 34. de columbis: *Amor utrique sobolis aequalis.*

Partus non minus patrem sequeretur quam matrem] Seneca de Beneficiis VII, 12: *quomodo patri matrique communes liberi sunt?* Lex Visigothica lib. x. tit. 1. 17. *Si enim filius ab utroque parente gignitur & creatur, cur idem ad conditionem tantum pertineat genitricis, qui sine patre nullatenus po-*

nisi procreari? deinde: *Hac rationabiliter natura lege compellimur, agnationem ancilla qua servo alieno iuncto pepererit, inter utrosque dominos aequaliter dividendam.* Slavi & Slavæ proles patrem sequebatur; Speculum Saxonicum III, 73. idem moris in nonnullis Italiz locis, c. licet de conjugio servorum. Apud Langobardos & Saxones sequitur partus partem deteriorem. Spec. Sax. I. 16. idem apud Wisigothos in Hispania Isidori tempore obtinuisse discas ex c. ult. causa xxxii, quæst. IV. Natus ex servo & ingenua eadem Wisigothorum lege fit servus III, tit. II, 3. IV, tit. v, 7. IX, tit. I. 16. Ex servo & ancilla nati inter dominos dividuntur. Si unus sit filius habet eum servi dominus, ancillæ domino pretii dimidium perfolvens. in originariis patris originarii dominus duas fert partes, feminae originariæ dominus unam ex Edicto Theodorici apud Cassiodorum c. 67. in Angliâ Francus quis est aut villanus ex patre: idemque in aliis conditionum discriminibus observatur. Litleton de Villanagio & liber de Laudibus legum Angliz. Has leges à civili Romana discrepantes juri naturæ non pugnare agnoscit Thomas Aquinas, quid ni, cum & Mensia lege apud Romanos alterutro parente peregrino natus peregrinus censeretur? ut nos docet Vlpianus in Institutionibus titulo de his qui in potestate.

Extra eam non est jus parentibus prolem suam cuiquam addicere] Ita & Carolus Calvus statuit cap. xxxiv, Edicti Pistis.

Ex ipsa alimentorum & eorum qua vita necessaria sunt prabitione] Vide Leonem Afrum lib. vi, de Barca.

Ne se dominis subtrahant] Vide infra lib. III, c. VII, §. 6.

Mercenariorum] Inter quos ii in Anglia apprentitii dicuntur durante disciplinæ suæ tempore proxime ad servilem conditionem accedunt, §. xxx.

Deduntque se divina humanaque omnia] Id Persæ vocabant terram & aquam dedere. §. xxxi.

Quoties qui tenuit libertatem amittere] Ut focii illi Vlyssis Ægyptios prædati, de quibus Homerus Odyssææ: §. xxxii.

ἵθ' ἠρείων ποταμὸς ἄρ' ἀπὸ τῶν ὀρέων ὄρεϊ χαλκῷ:

τὸς δ' ἄγαρροι ζῶντες σφίσι ἐργάζεσθ' ἀνάγκη.

Partem igitur nostrum scilicibus obstruncarunt:

Partem etiam vivas ad opus traxere coactum.

Sic Apollinem Iupiter cum in Tartarum dejicere vellet, exoratus à Latona servituti addixit. habet Apollodorus libro III.

Ut Roma qui ad dilectum non respondebant] Apud Lycios fures. Nicolaus Damascenus. Apud Wisigothos multi aliorum criminum damnati, ut ex eorum legibus apparet.

CAPVT VI.

De acquisitione derivativa factō hominis, ubi de alienatione imperii, & rerum imperii.

I. Vt alienatio fiat quid requiratur in dante : II. Quid in accipiente. III. Imperia alienari posse interdum à rege, interdum à populo. IV. Imperium in partem populi alienari parte inuita à populo non posse : V. Nec ipsam partem in se imperium posse alienare, nisi in summa necessitate : VI. Causa diversitatis. VII. Imperium in locum posse alienari. VIII. Rejicitur sententia, statuens ob utilitatem aut necessitatem, recte à rege imperii partes alienari.	IX. Infeudationem & oppignorationem sub alienatione contineri. X. Etiam ad alienandum jurisdictiones militares requiri populi consensum, aut specialem aut per consuetudinem. XI. Patrimonium populi à regibus alienari non posse. XII. Distinguendas res que in fructu sunt patrimonii à rebus patrimonii. XIII. Partes patrimonii oppignorari à regibus quatenus possunt. & cur? XIV. Testamentum alienationis esse speciem & juris naturalis.

Acquisitione derivativa nostrum fit aliquid factō hominis aut legis. Homines rerum domini, ut dominium, aut totum, aut ex parte transferre possunt, juris est naturalis post introductum dominium : inest enim hoc in ipsa dominiū, pleni scilicet, natura. Itaque Aristoteles: *ἡ δικαιοσύνη ἐστὶν ἡ ἀποδοτικὴ τῶν ἀλλοτρίων, ὅταν ἐπιπέσῃ αὐτῶν ἢ ἀπὸ καλοῦ ἢ ἀπὸ ἀνάγκης.* proprietatis definitio est, ubi penes nos est jus alienandi. Duo tantum notanda sunt, alterum in dante, alterum in eo cui datur. In dante, non sufficere actum internum voluntatis, sed simul requiri, aut verba, aut alia signa externa : quia actus internus, ut alibi diximus, non est congruens naturæ societatis humanæ. Vt verò traditio etiam requiratur, ex lege est civili. quæ quia à multis gentibus recepta est, jus gentium improprie dicitur. Sic alicubi usurpatum videmus, ut professio apud populum, aut magistratum, & relatio in acta requiratur; quæ omnia ex jure esse civili certissimum est. Actus autem voluntatis quæ signo exprimitur, intelligi debet * voluntatis rationalis.

II. Vicissim in eo cui res datur, seorsita lege civili, requiritur naturaliter voluntas accipiendi, cum suo signo. quæ voluntas ordinarie sequitur dationem, sed potest & præcedere, puta si quis quid dari, aut concedi sibi petierat. censetur enim durare voluntas nisi mutatio appareat. Cætera quæ tum ad juris concessionem, tum ad acceptionem requiruntur, & quomodo fieri utrumque possit, infra in capite de promissis tractabimus. nam in hoc * alienandi & promittendi par est ratio, jure quidem naturali.

III. Sicur autem res aliæ, ita & imperia alienari possunt ab eo cuius in dominio vere sunt; id est, ut supra ostendimus, à rege, si imperium in patrimonio habeat: alioquin * à populo, sed accedente regis consensu; quia is quoque jus aliquod habet, quale usufructuarius, quod invito auferri non debet. Et hæc quidem procedunt de toto imperio summo.

IV. In partis alienatione aliud insuper requiritur, * ut etiam pars de qua alienanda agitur consentiat. Nam qui in civitatem coeunt, socie-

I. Rhet. v.

Soto lib. 1v.
9. 5. art. 1.Loff. lib. 11,
c. 3. dnb. 3.

societatem quandam contrahunt perpetuam & immortalem, ratione partium quæ integrantes dicuntur : unde sequitur has partes non ita esse sub suo corpore, ut sunt partes corporis naturalis, quæ sine corporis vita vivere non possunt, & ideo in usum corporis recte abscinduntur. Hoc enim corpus de quo agimus alterius est generis, voluntate contractum scilicet; ac propterea jus ejus in partes ex primæ voluntate metiendum est, quæ minime credi debet talis fuisse, ut jus esset corpori partes & abscindere à se, & alii in ditionem dare.

V. Sic vicissim parti jus non est à corpore recedere, * nisi evidenter se aliter servare non possit : nam, ut supra diximus, in omnibus iis quæ humani sunt instituti, excepta videtur necessitas summa, quæ rem reducit ad merum jus naturæ. Augustinus de Civit. Dei, lib. *c. 2.*
xviii, In omnibus fere gentibus quodammodo vox natura ista personis, ut subjungi victoribus mallens, quam bellica omnifaria vastatione deleri. Itaque in juramento Græcorum quo Græci qui se Persis subjecissent dovebantur, additum fuit, μη ἀναγκασθῆναι, nisi plane coacti.

Herod. Polym.

VI. Atque hinc satis intelligi potest, cur hac in re majus sit jus partis ad se tuendam quam corporis in partem : quia pars utitur jure quod ante societatem initam habuit, corpus non item. Nec dicat mihi aliquis, imperium esse in corpore tanquam in subjecto, ac proinde alienari ab eo posse ut dominium. Est enim in corpore, ut subjecto adæquato, non divisibiliter in plura corpora, sicut anima est in corporibus perfectis. Necessitas autem quæ ad jus naturæ rem reducit, hic locum habere non potest ; quia in eo jure naturæ usus quidem comprehendebatur, ut usus, deterior, quæ sunt naturalia, ac non alienandi jus, quod factio humano introductum est, atque ideo inde mensuram accipit.

VII. At imperium in locum, id est pars territorii, puta non habitata aut deserta, quo minus à populo libero alienari possit, aut etiam à rege, accedente populi consensu, quid obstat non video. nam populi pars, quia liberam habet voluntatem, jus quoque habet contradicendi : at territorium, & totum, & ejus partes sunt communia populi pro indiviso, ac proinde sub arbitrio populi. At imperium in populi partem, si alienare populo non licet, ut jam diximus, multo minus regi imperium etsi plenum habenti, attamen non plene, ut supra distinximus.

VIII. Quare subscribere non possumus Jurisconsultis, qui ad regulam de non alienandis imperii partibus adjiciunt exceptiones duas, de publica utilitate, & de necessitate : nisi hoc sensu, ut ubi eadem est utilitas communis, & corporis, & partis, facile ex silentio etiam non longi temporis, consensus & populi & partis intervenisse videatur, facilius vero si etiam necessitas appareat. At ubi manifesta est in contrarium voluntas, aut corporis, aut partis, nihil actum debet intelligi, nisi, ut diximus, ubi pars à corpore coacta est abscedere.

IX. Sub alienatione merito comprehenditur & infeudatio, sub onere commissi ex felonia, aut deficiente familia. Nam & hæc est conditionalis alienatio. † Quare videmus à pluribus populis * irritas habitas ut alienationes, ita infeudationes regnorum quas populis incon-

Belluga in pr. spec. in rub. 8. p. 3. & 4. Roch. de Curte. de Consuet. 9. 5. col. 6. tom. 1. & alii allegati a Vafq. lib. 1. cap. 9. † Smith. de rep. Ang. c. 9. Buch. in Baloio. Fross. l. 1. c. 214. & 246. Monstrel. in hist. c. 22. 5. Guic. l. 2. c. 1.

inconsultis reges fecerant. Populum autem consensisse intelligimus, sive totus coit; quod olim apud Germanos & Gallos fieri solebat; sive per legatos partium integrantium mandatu sufficiente instructos. * Nam facimus & quod per alium facimus. Sed nec pignori dari pars imperii poterit, nisi consensu simili: non ea tantum ex causa, quod ex pignoris datione sequi alienatio soleat, sed quod & rex teneatur populo ad exercendum per se summum imperium, & populus partibus suis, ad conservandum hoc exercitium in sua integritate, cujus rei gratia in societatem civilem coitum est.

Crævet. conf.
894. nu. 2.
Zaamet. de
Rom. Imp.
n. 162.

X. Minores vero functiones civiles quo minus populus etiam jure hereditario possit concedere nihil obstat, cum ea corporis summiq; imperii integritatem nihil imminuant. Inconsulto vero populo rex id non potest, si maneamus intra terminos naturales: quia juris temporarii, quale est regum electorum, aut lege succedentium ad imperium, effectus nisi pariter temporarii esse non possunt. Potuit tamen populi, ut expressus consensus, ita tacitus consuetudine introductus, qualem nunc passim vigere cernimus, id jus regibus tribuere. Eo jure usos olim reges Medos & Persas, * oppida aut regiones totas perpetuo jure tenendas donasse, passim in historiis legimus.

Alberic. in
c. intellectus
de jurejur.
Barr. in l.
prohibens. q.
Plane. D.
quod vi.
Corfet. in
tract. de ex-
cel. regis. q.
4. Loazez
ull. à Vasq.
c. 15. Narræ
conf. 367.
Bonif. Rug.
conf. 49. n.
43.

XI. * Patrimonium quoque populi, cujus fructus destinati sunt ad sustentanda reipublicæ, aut regis dignitatis onera, * à regibus alienari, nec in totum, nec in partem potest. Nam & in hoc jus majus fructuario non habent. Nec admitto exceptionem, si res modicum valeat, quia quod meum non est, ejus nec exiguam partem alienare mihi jus est: sed in rebus modicis, quam in magnis, consensus populi ex scientia, & ex silentio facilius præsumitur. Quo sensu & ad res patrimonii publici aptari possunt, quæ de necessitate & utilitate publica, in alienandis imperii partibus, supra diximus, tantoque magis quia momenti minoris res hæc vertitur. Est enim patrimonium imperii causa constitutum.

XII. Sed in eo falluntur multi, quod res quæ in fructu sunt patrimonii, cum rebus patrimonii confundant. Sic jus alluvionum in patrimonio esse solet, ipsæ res quas fecit alluvio in fructu: jus vectigalia exigendi in patrimonio, pecunia ex vectigalibus procedens in fructu: jus confiscandi in patrimonio, fundi confiscati in fructu.

L. Greg. q.
cum pignori.
D. de pigno.

XIII. Partes autem patrimonii pignori opponi ex causa possunt à regibus qui plenum habent imperium, id est, qui jus habent ex causa tributa nova indicendi. Nam sicut populus tributa ex causa indicta solvere tenetur, ita & rem ex causa pignori oppositam luere. Luitio enim ista tributi quædam est species. Est autem populi patrimonium regi pro debitis populi pignoris jure obligatum. Potest autem pignori dari etiam res mihi pignorata. Quæ autem dicta sunt à nobis hæctenus, ita locum habent nisi lex imperio addita, aut regis, aut populi potestatem magis, aut auxerit, aut contraxerit.

Arist. II.
Pol. VII.

XIV. Illud quoque sciendum est, cum de alienatione agimus, sub eo genere nobis etiam testamentum comprehendendi. Quamquam enim testamentum, ut actus alii, formam certam accipere possit à jure

jure civili, ipsa tamen est substantia cognata est dominio, & eo dato juris naturalis. Possum enim rem meam alienare non pure modo, sed & sub conditione; nec tantum irrevocabiliter, sed & revocabiliter, atque etiam retenta interim possessione & plenissimo fruendi jure. Alienatio autem in mortis eventum, ante eam revocabilis, retento interim jure possidendi ac fruendi, est testamentum. Vidit hoc recte Plotarchus, qui cum à Solone dixisset permissam civibus testamentofactionem, addit: *τὴν ἑρμηνείαν, κλήμας τῶν ἕρποντων ἰπποισιν. effecit, ut res cuique sua propria & in pleno dominio essent.* Quintilianus pater in declamatione: *Potesse grave videri etiam ipsum patrimonium, si non integram legem habet, & cum omne jus nobis in id permittatur viventibus, auferatur morientibus.* Hoc jure Abrahamus, si sine liberis decessisset, res suas Eliezero relicturus fuerat, ut indicat locus * Gen. xv, 2. Quod vero alicubi externis testamentum facere non conceditur, id non est ex jure gentium, sed ex jure proprio illius civitatis, & ni fallor, ab illa veniens ætate qua externi quasi pro hostibus habebantur: itaque apud moratiores populos merito exolevit.

Annotata ad Caput VI.

- V**oluntatis rationalis] Cassiodorus II, II. Alienatio rerum solidum §. I.
desiderat habere iudicium.
- Alieniandi & promittendi par est ratio] Ideoque etiam dona ab- §. II.
sentibus per internuntios mitti possunt, ut Servius notat ad illud: IX
Æncidos, cum jungeret absens.
- A populo] Bal. & Oldradus in c. intellecto de jurejurando. Idem §. III.
Baldus conf. 327, n. 7. Cardinalis Thuscus p. p, concl. 40. n. 1, &
concl. 694. Exempla apud Haræum Tomo II, in anno clo 10 xxvi,
& Guiccardinum libro xvi.
- Et etiam pars de qua alienanda agatur consentiat] Gail. II, de pace §. IV.
publica, c. xv, n. 14, vide Serranum in Carolo Sapiente, & eundem
in Francisco I, ubi de Burgundia sermo.
- Nisi evidenter se aliter servare non possit] Confer quæ infra hoc libro §. v.
c. xxiv, §. vi. Hac de causa absolutus à Spartanis Anaxilaus qui
Byzantium fame cogente dederant. Xenophon historię Græcæ
I. Anathasius Imperator etiam gratias egit præfectis qui Martyropo-
lim Persis dederant, quia defendi nequibat. Procop. *ἐπι κήσμετων.*
Idem Procopius IV Gothicorum: *λιμῶν γὰρ οὐκ εἶδον ἢ ἀεὶ τὴ συνικίεσθαι,*
πείνην; ἀνδραγαθίαν οὐκ ἀπογορεύς τ' φύσεως. cum fame habitare virtus
τοῦτα, nec fert natura ut iidem & esuriant & agant fortiter. Et apud An-
nam Comnenam libro vi, epistola Cephalæ de Larissa obsessa ad
Imperatorem Alexium. *ἀνάγκη δουλεύοντες (ὡς πρὸς θεὸν φύσιν καὶ τὴν*
οὐκ ἀπογορεύς ποιῆν); γνάμνη ἕχοντο τὸ φερέσαι ὡς δουδῆται τοῖς ἔγκοιμοῖς
τοῖς φανεροῖς δαστυγυ(ν. Necessitati servientes (quid enim contra vim natura
agunt?) constitutimus oppidum tradere iis qui nos non obsident tantum,
sed, quod manifestissimum est, strangulant.
- Irrita habitas us alienationes ita infundationes] Et remissiones ho- §. IX.
magii, vide Cromerum Polonicorum xxv.

Nam

Nam facimus & quod per alium facimus] Sic in Imperio in alienationibus Electorum consensus ex more & pactis pro consensu ordinum.

§. X.

Oppida aut regiones totas] Ut à Dario Sylofonti urbem & insulam Samiorum.

§. XI.

Patrimonium quoque populi cuius fructus sunt destinati ad sustentanda publica aut regia dignitatis onera] Veteres Græci *παρὸν* vocabant partem agri publicam concessam regibus. Exempla habes apud Homerum de Bellerophonte apud Lycios Iliados ζ de Meleagro Iliados ι. de Glauco Lycio Iliados μ. ubi Scholiastas vide.

A regibus] Sine ordinum consensu. Exemplum apud Thuanum libro LXIII. in anno clo lō LXXVII.

§. XIV.

Gen. xv, 2.] Habes apud Sophoclem Trachiniis testamentum Herculis, apud Euripidem Alcestidis, & apud Homerum Odysseæ Telemachi donationem mortis causa, quæ & ipsa testamentum quoddam est. Est apud Homerum etiam voluntas ulcionis de rebus agendis, ut ex Andromaches & Penelopes verbis ostendit Plutarchus. Alia veterum testamentorum exempla attulimus supra Libro I cap. IV, §. XII, in textu & annotatis. Hebræis usitata testamentum apparet Deut. XXI, 16. Sirachidæ capite xxxiii, 25.

C A P V T V I I.

De acquisitione derivativa quæ fit per legem, ubi de successione ab intestato.

I. <i>Leges civiles quasdam injustas esse, ac proinde dominium non transferre, ut qua naufragorum bona sisco addicunt.</i> II. <i>Legem naturam rem acquiri ei, qui alienum accepit ad debiti sui consecutionem: quod quando locum habeat.</i> III. <i>Origo successionis ab intestato quomodo a natura.</i> IV. <i>An aliquid de bonis parentum liberis debeatur jure natura, per distinctionem explicatur.</i> V. <i>In successione liberos defuncti parentibus præferri, & cur.</i> VI. <i>Origo vicariæ successionis, qua representatio dicitur.</i> VII. <i>De abdicatione & exheredatione.</i> VIII. <i>De jure liberorum naturalium.</i> IX. <i>Liberis deficientibus ubi nec testamentum nec lex certa existat, bona avita deferenda huiusmodi quibus venerunt, aut eorum liberis.</i> X. <i>Bona noviter acquisita proximis.</i> XI. <i>Legum circa successiones diverfitas.</i> XII. <i>In regni patrimonialibus qualis sit successio.</i> XIII. <i>Si ea regna sint individua, præferri maximum natum.</i> XIV. <i>Regnum ex populi consensu hereditarium in dubio individuum esse:</i>	XV. <i>Non durare ultra posteros primi regis.</i> XVI. <i>Non pertinere ad liberos naturalium tantum.</i> XVII. <i>In eo mare præferri feminis in eodem gradu:</i> XVIII. <i>In eo mare præferri natum maximum:</i> XIX. <i>An tale regnum pars sit hereditarium.</i> XX. <i>Præsumi in regno talem successionem institutam qualis in aliis rebus in usu erat tempore regni inchoati: sive regnum fuerit feudale:</i> XXI. <i>Sive feudale.</i> XXII. <i>Successio linealis cognatica qua fit & qualis in ea transmissio juris.</i> XXIII. <i>Successio linealis agnatica qualis.</i> XXIV. <i>Successio qua semper respectu proximitatis ad primum regem.</i> XXV. <i>An exheredari possit filius non in regnum succedat.</i> XXVI. <i>An abdicare quis regnum possit pro se & pro liberis.</i> XXVII. <i>Judicium proprie dictum de successione, nec regis esse, nec populi.</i> XXVIII. <i>Filium qui ante patris regnum natus est post natum præferendum:</i> XXIX. <i>Nisi alia lege delatum regnum appareat.</i>

XXX.

XXX. An nepos ex filio priore filio postero preferatur, per distinctionem explicatur.

XXXI. Item an minor frater superfler reus majori fratri filio preferendus sit.

XXXII. An fratris filius regis patruo preferatur.

XXXIII. An nepos ex filio preferatur filia regis.

XXXIV. An minor nepos ex filio nepos majori ex filia.

XXXV. An neptis ex majore filio preferatur filio minori.

XXXVI. An filius sororis preferendus filia fratris.

XXXVII. An filia fratris majoris fratris minori.

Lege quæ sit acquisitio derivativa, sive alienatio, fit aut lege naturæ, aut lege gentium voluntaria, aut lege civili. De lege civili non agimus, id enim infinitum foret, & præcipue de bellis controversiæ ex lege civili non definiuntur. Tantum notandum est leges quasdam civiles esse plane injustas, ut quæ bona naufragorum sico addicunt. Nulla enim causa præcedente probabili dominium alicui suum auferre mera injuria est. Bene Euripides Helena :

Auth. naufragia. C. de furtis.

ναυαγῶν ἡμῶν εἶναι, ἀκούλαστον γὰρ.

Sum naufragus, * spoliare quod genus est nefas.

Quod enim jus habet fiscus (verba sunt Constantini) in aliena calamitate ut in riuo lucrosa compendium selectetur? Dion Præfæntis oratione VII de naufragio locutus : μή γδ ἐν πόλει, αἰ Ζεῦ, λαβῆναι μὲν τι κερδάναι κέρδιον μὴ ἀνὴ ἀνθρώπων δυστυχίας. Absit, o Jupiter, ut lucrum captemus tale ex hominum infortunio.

L. I. C. de naufrag. l. xii.

II. Lege naturæ, quæ ex ipsa dominii natura ac vi sequitur, dupliciter fit alienatio, expletione juris & successione. Expletione juris fit alienatio, quoties id quod meum nondum est, sed mihi dari debet, aut loco rei meæ, aut mihi debita, cum eam ipsam consequi non possim, * aliud tantundem valens accipio ab eo qui rem meam detinet, vel mihi debet. Nam justitia expletrix quoties ad idem non potest peringere, fertur ad tantundem, quod est morali æstimatione idem. Dominium autem hoc modo transferri probatur à sine, quæ in moralibus optima est probatio. Neque enim juris mei explementum consequi potero, nisi dominus fiam. Frustra enim erit rei detentio, si ea uti pro arbitrio non possum. Antiquum hujus rei exemplum est in historia a Diodori, ubi Hesioneus pro his quæ filiaz suæ ab Ixione promissa non præstabantur, equos ipsius accipit. Legibus quidem civilibus scimus vetitum esse sibi jus dicere; adeo quidem ut vis dicatur, si quis quod sibi debitum est, manu reposit, & multis in locis jus crediti amittat qui id fecerit. Imo etiam si lex civilis hoc non directe prohiberet, ex ipsa tamen judiciorum institutione sequeretur hoc esse illicitum. b Locum ergo habebit quod diximus ubi judicia continue cessant; quod quomodo contingat explicavimus supra: ubi vero momentanea est cessatio, licita quidem erit acceptio rei, puta si alioqui nunquam tuum recuperare possis, aufugiente forte debitore. Sed dominium à judicis additione erit expectandam, quod fieri solet in repressaliis, c de quibus infra erit agendi locus. Quod si jus quidem certum sit, sed simul moraliter certum, per judicem juris explementum obtineri non posset, puta quia deficiat probatio; in hac etiam circumstantia, cessare legem de judiciis, & ad jus rediri pristinum verior sententia est.

Sylv. in verbo Bellum. p. 2. q. 13. L. Si ex stipulatione. D. de acq. poss. l. 2. hac actione. De vi bon. raptor. l. extat. D. quod metus. l. creditor. l. fin. D. ad l. Jul. de vi priv. Thom. 2. 2. 66, art. 50. a Lib. IV. b L. Generalli. C. de Decur. l. si quis curialis. C. de. ep. & cler. D. D. in l. Quintus Mutius, alios l. quamvis alienam. in fin. D. ad l. Aquil. c Barr. in sr. repress. 7. 59.

III. a Suc-

a. *Soto de Iust. q. 3. ut. 2. Cajet. d. q. 66.*
b. *Lib. iv. ep. 10. & l. 11. ep. xvi. & l. v. ep. 7.*
c. *Franc. Pisci. de stat. exc. sem. n. 133.*
Mench. in auth. noviss. C. de inoff. test. n. 296. Tell. Fernandes in l. 10. Tau. tin. q. 4.

III. a. Successio ab intestato quæ dicitur, posito dominio, remota omni lege civili, * ex conjectura voluntatis naturalem habet originem. Nam quia domini ea vis erat, ut domini voluntate transferri in alium possent, etiam mortis causa ac retenta possessione, ut supra diximus, si quis voluntatis suæ nullam edidisset testamentum cum tamen credibile non esset ejus eum mentis fuisse, ut post mortem suam bona occupanti cederent, sequebatur ut ejus esse bona intelligerentur, cujus ea esse voluisse defunctum maxime erat probabile. *Defunctorum voluntatem intellexisse*, inquit b. Plinius junior, *prosum est*. Creditur autem in dubio id quisque voluisse quod æquissimum atque honestissimum est. In hoc autem genere prima est causa ejus quod debetur, proxima ejus quod et si non debetur, officio congruit.

IV. c. Disputant Jurisconsulti an alimenta à parentibus liberis debeantur. Nam quidam sentiunt esse quidem naturali rationi factum consentaneum, ut à parentibus alantur liberi, debitum tamen non esse. Nos omnino distinguendum arbitramur in voce debiti, quod stricte interdum sumitur pro ea obligatione, quam inducit jus explicitum; interdum laxius, ut significet id quod nisi inhoneste omnino non potest, etiam si honestas illa non ex justitia expletrice, sed ex alio fonte proficiscatur. Est autem id de quo agimus (nisi lex aliqua humana accedat) debitum illo sensu laxiore. Ita accipio, quod dixit Valerius: *Parentes nos alendo*, inquit, *nepotum nutriendorum debito alimur*. Et Plutarchus in libello elegantissimo de proli amore: *οι πατερες εις οφειλημεν τ κληρον ομδοχηριμοι*: * *liberi hereditatem ut sibi debita expectant*. Qui dat formam dat quæ ad formam sunt necessaria, dictum est Aristotelis: quare qui causa est ut homo existat, is quantum in se est, & quantum necesse est, prospicere ei debet, de his quæ ad vitam humanam, id est naturalem ac socialem, nam ad eam natura est homo, sunt necessaria. Ea de causa, instinctu scilicet naturali cætera quoque animantia proli suæ quantum necesse est alimenta suppeditant. Vnde Apollonius Tyanæus quod ab Euripide erat dictum,

Ἄπασι δὲ ἀνθρώποισι ἡ ψυχὴ τέλει.
Cunctis hominibus liberi vita altera.

ita emendabat: -

Ἄπασι ὃ ζῴοισιν ἡ ψυχὴ τέλει.
Animantibus quasi vita sunt partus sui:

plurimis sane allatis argumentis * quibus insitum hunc affectum probat, quæ videre est apud Philostratum libro VII, capite septimo & octavo: cum quo loco optime consentit is qui est apud Oppianum de venatu tertio, & de piscatu primo. Et in Distyæ tragœdia idem ille Euripides hanc unam omnium legem esse ait, quæ & hominibus inter se, & cum cæteris animantibus communis sit: Hinc Jurisconsulti veteres liberorum educationem ad jus naturale referunt, id est ad illud quod cum instinctu naturæ aliis quoque animantibus commendat, nobis ipsa præscribit ratio. *Naturalis stimulus*, ut f. Justiniana loquitur, id est *πατρὶς*, *parentes ad liberorum educationem hortantur*. Idem alibi

† *Iust. de jure nat. in pr. l. Jus naturale. D. de just. & jure l. un. q. racionat. vers. si leari. C. de rei ux. act. l. ult. C. de bon. qua lib. q. ipsum. L. Si quis. q. Ergo. D. de ugn. liberis.*

alibi: *Filium vel filiam alere patri necesse est propter ipsam naturam.* Diodorus Siculus: ἀναγκαῖον γὰρ ἢ φύσιν ἀναγκαῖον ἀπαρτίζει τοῖς ζώοις ἐν αἰσὶ ἀναγκαῖον ἢ μὴ ἐκείνων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἄνθρωπων, ἀλλ' ἢ συγγένους φιλοζωίας τοῖς ἀδελφοῖς ἐν αἰσὶ ἀναγκαῖον ἀναγκαῖον ἀναγκαῖον κύκλος. *Optima quippe magistra natura est castitiam animansibus non tantum ad sui, sed & ad proles sua conservationem, quatenus hac caritate continua successio ad aeternitatis circulum perveniat.* Apud Quintilianum filius, partem jure gentium peto. Sallustius testamentum quo filius excluditur impium dixit. Et quia naturale est hoc debitum, ideo etiam vulgo quaesitos alere mater debet. Et quantum ex damnato legibus concubitu natis nihil relinqui leges Romanæ volebant, sicut & naturalibus ne quid relinquere necesse esset caverat lex Solonis, canones Christianæ pietatis hunc rigorem correxerunt, qui docent qualibuscumque liberis id recte relinqui, imo si opus sit relinquendum etiam, quod ad alimenta necessarium est. Nec aliter capiendum quod dici solet, legitimam humanis legibus tolli non posse, quatenus scilicet in legitima insunt alimenta necessaria. Nam quod supra est, tolli potest non repugnante natura. Alii autem debent non tantum liberi primi gradus, sed & secundi, si ita res ferat, & ulterioris: quod ostendit Iustinianus, cum non filios tantum, sed & qui deinceps sunt, alendos propter ipsam naturam pronuntiat: quod ad eos etiam producit, qui per mulieres ex nobis veniunt, si aliunde alii non possunt.

V. Debentur quidem & parentibus alimenta: quod non legibus tantum proditum est, sed vulgari proverbio ἀναγκαῖον. adeo quidem ut lauderetur Solon, quod qui id non faceret eos notarit infamia. Sed non hoc æque est ordinarium atque illud quod de liberis diximus; nam liberi cum nascuntur nihil secum afferunt unde vivant: adde quod vivendum diutius habent quam parentes: atque ideo sicut honor & obsequium parentibus debetur, non liberis, ita educatio liberis magis quam parentibus: quo sensu accipio illud Luciani: καὶ τὰ γὰρ φύσιν τοῖς πατέρεσσι τὰς παῖδας μᾶλλον ἢ τοῖς πατέρεσσι ἐπιτιμῆσαι φιλῶν. *Magis natura jubet à parentibus liberos, quam à liberis parentes diligere.* Et illud Aristorelis: μᾶλλον συνεκείνεται τὸ ἀφ' ἑ τῶν ἄλλων, ἢ τῶν ἄλλων τῶν ποιησάντων. τὸ γὰρ ἐξ αὐτῶ οἰκεῖν τὰ ἀφ' ἑ. *Magis afficitur causa generans erga genitum, quam genitum erga genentem.* Nam quod ex aliquo ortum est, id ei quasi proprium est. Hinc sit ut etiam citra auxiliū legis civilis, prima bonorum successio liberis deferatur; quia creduntur parentes illis, ut corporis sui partibus, non tantum de necessariis, sed & de his quæ ad vitam suavius honestiusque transigendam pertinent, quam uberrime voluisse prospectum, ab eo maxime tempore quo ipsi rebus suis frui non possent. *Ratio naturalis, inquit Paulus Jurisconsultus, quasi lex quadam tacita liberis parentum hereditatem addicit, velus ad debitam successionem eos vocando.* Papinianus vero; *Non sic parentibus liberorum, ut liberis parentum debetur hereditas. Parentes ad bona liberorum ratio miserationis admittit: liberos natura simul, & parentum communi votum; id est, liberos hereditas sequitur partim quidem ob præcipuum debitum naturale, partim ex conjectura naturali, qua parentes creduntur id velle, ut liberis quam optime prospectum sit.*

c. Cum haberet, de eo qui dux, quam pol. l. ad l.

g. Ipsum l. ult. C. de bon. qua. l. b. l. Si quis.

g. Sed utru. & g. Item Divus Prus. l. non quem admodum. D. de ag. lib. Dion. Laerto in Solon.

Nic. VIII p.

L. Cum ratio. D. de bon. damn.

Lib. v. c. 9.
11 Corinth.
211. 14.

Sanguini honorem reliquit ait Valerius Maximus de Q. Hortensio, qui filiam minus sibi probatam hæredem scripserat. Huc spectat illud Apostoli Pauli: *ὃς ἰσχυρῶς καὶ τίμια τοῖς γονεῦσι ἡνωσθήσεται, ἀλλ' οἱ γονεῖς τοῖς τέκνοις.* Non enim liberi parentibus, sed parentes liberis rem congerere & servare debent.

L. Si qua
pena. D. de
in qui. f. v.
al. jur. f.
L. 2. §. Nec
totum. D. de
exc. tut.
Novel. ut
fratrum fi-
lii, in pr.
Legatione
ad Cajum.

VI. Quia vero & hoc ordinarium est, ut pater materque liberis suis prospiciant, ideo, dum illi exstant, avi aviarque ad alimenta danda teneri non intelliguntur: ubi illi, eorumve alter defecerit, æquum est ut avus aviaque, pro mortuo filio filiaque curam suscipiant nepotum ac neptium: quod & in parentibus longius remotis paritate procedit. Atque hinc ortum traxit jus illud, * ut nepos filii loco succedat, quemadmodum Vlpianus loquitur. Id Modestinus dixit, *τὸ τῶν πατρῶος ἀποθνήσκοντος τὸ πῶσι ἀλλοθύνει.* Justinianus, *τὸν πατρῶον ἀποθνήσκοντα τῆσιν.* Isæus oratione de Philoctemonis hæreditate, hoc ipsum vocat *ἰσχυρίων.* Philo Iudæus: *ἡνοιοὶ ὃς πατρῶον ἀποθνήσκοντα ἐν ἡμῶν τῆσιν ὡς πατρῶος καὶ (ἐὰν μὴ) Nepotes parentibus mortuis apud æros filiorum obtinent locum.* Vicariam hanc successionem * quæ per stirpes fit, repræsentationem vocare amant recentiores Iuriconsulti; quam voluisse etiam apud Hebræos, divisio agrorum terræ Jacobi filii promissæ, aperte satis ostendit. Sicut filius & filia proximi sunt cuique, ita & qui ex filio filiaque nascuntur, ait Demosthenes oratione adversus Macartatum.

VII. Quæ autem diximus hætenus de conjectura voluntatis, ita locum habent, nisi in diversum indicia suppetant. In hoc indiciorum genere primum habet locum abdicatio quæ Græcis, tum * exhereditatio quæ Romanis fuit usitata. Ita tamen ut ei qui mortem peccatis suis meritus non est, alimenta præstanda sint ob eam quam supra attulimus rationem.

VIII. Sed & illa regulæ exceptio addenda est, si non satis constet hunc illo esse genitum. Verum est de factis nullam esse certam perceptionem: sed ea quæ solent in hominum conspectu fieri sui generis certitudinem habent ex testimonio: quo sensu mater certa esse dicitur, quia inveniuntur qui quæve partui & educationi adfuerint: at de patre hujus gradus certitudo haberi non potest, quod Homerus indicat dicens:

ὃ γὰρ πῶς τις εἶναι ἴσθι· αὐτὸς ἀνίγνω.

Generis nemo sibi conscius ipse est.

Et eum sequutus Menander:

αὐτὸς ὃς αὐτὸς εἶδεν πῶς ἐγενήσατο.

Nemo ipse novis quo sit exortus factus.

Qui & alibi:

ἔστιν ὃ μήτηρ φιλέειται· μάλλον πατρὸς;

ἢ ἄρα ὃς αὐτὸς εἶδεν ἦν, ὃ δ' οἷε'.

Mater tenerius liberos: adamus patre:

Quia mater esse scis suos, pater autumat.

Ideo ratio aliqua reperienda fuit, qua probabiliter constaret quis esset partus cujusque pater. Ea ratio est, conjugium sumtum in terminis naturalibus, id est confociatio qua femina sub maris custodia

constituitur. Sed etsi alio quovis modo constet quis fuerit pater, aut pater id pro explorato habuerit, naturaliter is partus non minus quam alius quivis succedet. Quidni cum etiam * extraneus patrem pro filio habitus, quem adoptatum vocant, succedat ex conjectura voluntatis? Naturales vero etiam, post lege introductum eorum discrimen à legitimis:

(τῶν γνησίων ἢ ἀδελφῶν ὄντων ὁδῶν
 νόμος παρὲς τῶν.

Natha parte nulla sobole legitima minor,

Sed lege premittitur:

et dixit Euripides) possunt tamen adoptari, nisi lex obstet. Atque olim permittebat lex Romana Anastasii, sed postea in justii matrimonii favorem, difficilior quædam ratio eos legitimis æquandi reposita est, per curiæ oblationem, aut subsequens matrimonium. Exemplum veteris adoptionis naturalium est in Iacobi filiis, qui adæquari à patre sunt liberarum mulierum filiis, & æquis partibus hereditatem creverunt. Contra evenire potest, non ex lege tantum, sed & ex pactione, * ut qui ex conjugio nati sunt, alimenta sola habeant, aut certe excludantur à præcipua hereditate. Conjugium tali pacto initum, etiam cum libera scemina concubinarum Hebræi vocant, quale erat Abrahami cum Cethura, cujus liberi perinde, ut limæ ancillæ Agaris filius, dona, id est legata quædam acceperunt; hereditatem autem non creverunt. Tale est matrimonium ad morgengabiam quod dicitur: à quo non longe abeunt secundæ nuptiæ * apud Brabantos; nam rerum soli quæ existabant cum matrimonio prius solveretur, proprietates acquiruntur prioribus liberis.

*L. Inbennus
 C. de natural. lib.*

Gen. xxv. 6.

IX. Vbi desunt liberi, quibus naturaliter deferatur successio, minus expeditum est, nec ulla in parte magis variant leges. Tota tamen varietas ad duos maxime fontes referri potest, quorum alter respicit proximitatem gradus, alter bona redire vult unde venerant; quod dici solet, Paterna paternis, materna maternis. Nobis omnino distinguendum videtur inter * bona paterna avitæque, ut dici solebat in formula qua prodigo bonis interdicebatur, & inter * noviter parata, ut in illis locum habeat Platonis illud: ἐγὼ δὲν νομοθέτης εἰμι οὐδὲν ἄλλο ἢ τὸ εἶναι αἰσῶν ἡγήμι, ἕτε τε πλὴν ὁσίων πάντων, ἐν ἑμῶν αἰσῶν, τὸ πᾶσι ἐπιπέσειν καὶ τὸ ἐπιπέσειν ἰσοδρόν. Ego legum conditor neque vos vestri esse scisco, neque patrimonium vestrum, sed totius vestri generis. sum quod facit, nam quod fuerit eorum est. Qua de causa Plato πλήρον πατρῶν salvum esse vult generi, unde venit. Quod non ita accipi velim, quasi naturaliter de bonis paternis, avitisque testari non liceat (* sæpe enim indigentia amici alicujus efficit, ut id non laudabile modo sit, sed etiam necessarium) sed ut appareat quæ in dubio credenda sit fuisse voluntas intestati. Concedimus enim plenum dominium esse penes eum de cujus voluntate agimus. Sed cum post mortem dominium hoc retinere non possit, & omnino pro certo haberi debeat, noluisse eum perdere beneficii materiam, videndum est quis sit in beneficii ordo maxime naturalis. Bene Aristoteles: Διεργάτη ἀντικειμένου τῶν κατὰ φύσιν ἢ ἐπιπέσειν ὁρίων. Positum est gratiam referri ei qui benefecit, quam amico

amico conferre beneficium. Et Cicero : Nullum officium referenda gratia magis necessarium est. Item : Cum duo genera liberalitatis sint, unum dandi beneficii, alterum reddendi, demus necne, in nostra potestate est ; non reddere bono viro non licet : modo id facere possit sine injuria. Ambrosius : Pulchrum est propensorem haberi ejus rationem qui tibi, aut beneficium aliquod, aut munus contulit. Et mox : Quid enim tam contra officium, quam non reddere quod acceperis ? Gratia autem refertur, aut viventibus, * aut defunctis. Defunctis, ut ostendit Lyfias oratione funebri, refertur gratia in eorum liberis, qui naturaliter pars sunt parentum, & quibus si viverent parentes maxime vellent beneficii. Et hanc æquitatem sequuti sunt Justiniani juris conditores, æquitatis studiosissimi, in quæstione inter fratres plenos, & consanguineos, & uterinos, & alios quibusdam. Aristoteles, ἀδελφοὶ ἀδελφῶν φιλοῦσιν τῶν καὶ τῶν αὐτῶν πατρῴων, ἢ τῶν μητρῴων ἐκείνων τῶν αὐτῶν ἀδελφῶν τῶν αὐτῶν ποιεῖ. Fratres se invicem diligens quaesens ex iisdem nati sunt ; nam ortus communis ipsos quasi eosdem facit. † Valerius Maximus : Ut merito primam amoris vinculum ducitur, plurima & maxima beneficia accepisse, ita proximum judicari debet simul accepisse. Gentium commune jus ut frater fratri succedat dicitur apud Iustinum. Quod si non reperitur is à quo proxime bona venerunt ejusve liberi, restat ut gratia referatur his quibus minus quidem, sed tamen post illum proxime debentur, id est parenti superioris gradus, ejusque liberis, præsertim cum eo modo maneat intra proximos, & ejus de cujus hereditate agitur, & ejus à quo proxime bona venerunt. Idem ille Aristoteles : ἀνεψιοὶ δὲ καὶ οἱ λοιποὶ συγγενεῖς ἐκ τῆσιν συναινεύουσιν τῶν ἡδὲ τῶν αὐτῶν εἰναι γίνονται οἱ μὲν οὐκ ὄντες, οἱ δὲ ἀπὸ τῶν πατρῴων. Patrueles vero ex casu cognati conjunguntur per parentes, quatenus ex iisdem ortum habent : ita ut alii conjunctiores sint, alii minus conjuncti pro ortus ratione.

Off. 1. c. 31.

L. Quod factis. C. de bon. qua. lib. l. d. emancipatis §. Cum enim c. de legit. hered. l. Sancimus. C. com. de success. No. vel. de cons. & uter frat. † Lib. 4. c. 5. Lib. x.

X. At in bonis noviter quaesitis quaeritur officium ; superest ut ei deferatur successio qui defuncto carissimus fuisse creditur. * Is autem est qui gradum cognationis proximam defunctum attingit. Sic Iſæus apud Græcos receptum ait, τοῖς ἐξυπατάτω γένει τὰ τῆ πατρῴου καὶ μητρῴου κληρονομία : defuncti bona ei cedere qui genere sit proximus : addit : τὸν ἀνὴρ, τὸν δικαιοτέρου ἢ τοῖς συγγενεῖς τῆ τῆ συγγενεῖς ; quid justius quam ut qua cognati fuerant cognatis cedant ? Idem sensus est apud Aristotelem libri ad Alexandrum capite 11. Optime, inquit Cicero, societas hominum conjunctioque servabitur, si ut quisque erit conjunctissimus, ita in eum benignitatis plurimum conferatur. * Qui & alibi post liberos ponit bene convenientes propinquos, ut & Tacitus : Liberos cuique ac propinquos suos natura carissimos esse voluit. Idem Cicero alibi de cognatis agens : Necessaria subsidia vitæ debentur his maxime. Debentur scilicet non ex jure expletorio, sed ex affectione : Et alibi cum de affectione erga propinquos egisset : Ex hac animorum affectione, subdit, testamenta commendationesque morticium nata sunt. Idem copias nostras proximis quam alienis & suppeditari & relinqui æquius esse ait. Ambrosius quoque : Est etiam illa probanda liberalitas, * ut proximos seminis tui non despicias. Successio autem ab intestato de qua agimus, nihil aliud est quam tacitum testam-

Off. 1.

De Off. 1. cap. 30.

mentum

mentum ex voluntatis conjectura. Quintilianus pater in declamatione: *Praximum locum à testamentis habent propinqui: & ita si intestatus quis ac sine liberis deceaserit. Non quoniam utique justum sit, ad hos pervenire bona defunctorum; sed quoniam relicta & voluit in medio posita, nulli propius videtur contingere.* Quod de bonis noviter quaesitis diximus ea naturaliter proximis deferri, idem locum habebit in bonis paternis avinisque, si nec ipsi à quibus venerunt, nec eorum liberi existent, ita ut gratiae relatio locum non inveniat.

XI. Hæc vero quæ diximus quamquam naturali conjecturæ maxime sunt consentanea, non sunt tamen jure naturæ necessaria; ac prorsus ex diversis causis voluntatem humanam moventibus, variari solent pactis, legibus, moribus: qui subitionem in locum in nonnullis gradibus admittunt, * in aliis non admittunt; alibi distinguunt unde bona veniant, alibi id insuper habent. Est ubi primogeniti plus postgenitis ferunt, ut apud Hebræos: est ubi inter se æquantur. Est ubi agnatorum habetur ratio; est ubi cognati quilibet cum agnatis tantundem ferunt. Etiam sexus alicubi momentum habet, alicubi non habet: & alibi cognitionis ratio habetur intra propiores gradus: alibi longius extenditur, quæ longum esset exsequi, nec instituti nostri. Illud tamen tenendum est, quoties voluntatis expressiora indicia nulla sunt, credi quemque id de sua successione statuisse, quod lex aut mos habet populi, non tantum ex vi imperii, sed ex conjectura, quæ etiam in eos valet quorum in manu est summum imperium. Nam & hi probabiliter creduntur in rebus suis æquissimum iudicasse, quod aut legibus sanxerunt ipsi, aut moribus probant; in iis dicerebus in quibus de nullo ipsorum damno agitur.

XII. Sed in regnorum successione distingui debent regna quæ pleno modo possidentur, & in patrimonio sunt, ab his quæ modum habendi accipiunt ex populi consensu. quo de discrimine egimus supra. Prioris generis regna * dividi possunt etiam inter mares * & feminas, ut in *Ægypto* & *Britannia* olim factum videmus:

nullo discrimine sexus

Reginam scit ferre Pharos,

ait Lucanus: de *Britannis* Tacitus, *Neque enim sexum in imperiis discernunt. nec adoptati minus veris liberis succedere ex præsumpta voluntate;* Sic *Æpalio* *Locrorum* regi *Hyllus* *Herculis* filius per adoptionem in regnum successit. *Molossus* * *nothus* ex patris *Pyrri* hereditarios liberos non habentis iudicio successit in regnum *Epiri*: de adoptando in successione *Scythiæ* *Philippo* egit rex *Artheas*: *Iugurtha* *nothus* sed adoptatus successit in regno *Numidico*: sicut & in regnis quæ *Gothi* & *Langobardi* armis quaesierant, adoptionem valuisse legimus. Imo etiam ad eos proximos ultimi possessoris regnum pervenit, qui primum regem sanguine non attingunt, si talis successio in iis locis recepta sit: sicut *Paphlagoniam* regum domesticorum interitu hæreditariam patri suo obvenisse ait apud *Iustinum* *Mithridates*.

XIII. Quod si dictum sit ne dividatur regnum, nec cui cedere debeat expressum sit, * ut quisque natus est maximus, mas aut foemi-

Strab. l. IX.
Paul. l. I.

Iust. lib. IX.
Sallust. bell. Iugurt.
Cassiod.
Paul. Diac. l. VI de gest. Lancob.
Libro XXXVIII.

na, regnum habebit. In Thalmudico titulo de regibus legitur: *Quis praeipuum jus habet in hereditate, is & in possessione regni. Ideo filius natus maior praefertur minori: Νομὸς ἰσθμῶν ὡς πάλιν ἀνθρώπων τὸ ἀριστότερον τῶν δευτέρου ἐξου, inquit Herodorus: Mos omnium populorum est ut natus maximus imperium habeat. Idem alibi saepe νόμος legem sive consuetudinem regnorum hoc vocat. Livius duorum fratrum Allobrogum de regno contendentium minorem ait jure minus, vi plus potuisse.*

Polym.

Lib. xxxi.

Inst. lib. II.

Lib. xl.

Lib. xvi. & xxxiv.

Apud Trogum Pompejum, *Artabaxanes maximus natus atatis privilegio regnum sibi vindicabat: quod & ordo nascendi, & natura ipsa gentibus dedit.* Idem alibi jus gentium vocat; ut & Livius, qui & ordinem appellat ætatis atque naturæ: quod intellige nisi pater aliud jussit, ut Ptolemæus apud eundem Trogum. Qui autem in regno tali succedit, coheredibus tenebitur pro ipsorum partibus ætimationem rependere, si & quatenus id fieri potest.

XIV. At ea regna quæ populi libero consensu facta sunt hereditaria, ex præsumta populi voluntate deferuntur. Præsumitur autem populus id voluisse quod maxime expedit. Hinc primum illud nascitur, * ut ni aliud lex aut mos ferat (sicut Thebis Bœotii regnum fuisse inter mares dividuum ex * Zethi & Amphionis, itemque ex Oedipodis filiorum historia apparet, & vetus Attica inter Pandionis liberos divisa est, & quæ circa Rhodum inter Camirum, Ialysum, Lindum fratres, & regnum Argivum inter quatuor Persei filios) dividuum sit regnum, quia id ad tuendum regnum & civium concordiam plurimum valet. Iustinus libro XXI, *Firmius futurum esse regnum, si penes unum remansisset, quam si portionibus inter filios divideretur, arbitrabantur.*

XV. Alterum, ut successio stet intra eos qui descendant à primo rege: ea enim familia ob nobilitatem electa censetur, eaque finita regnum redire ad populum. Curtius libro x, *In eadem domo familiarique imperii vires remansuras esse: hereditarium imperium stirpem regiam vindicaturam: assuetos esse ipsum nomen colere, venerarique: nec quemquam id capere nisi gentium ut regnaret.*

XVI. Tertio, ne succedant nisi qui nati sunt secundum patriæ leges: non naturales tantum, quia ad contemptum patent, quorum matrem pater iusto conjugio dignatus non est, & præterea quia minus certi habentur: at in regnis expedit populo haberi maximam certitudinem quæ haberi potest ad vitandas controversias: quæ causa fuit cur Macedones Demetrio minori potius quam Perseo majori regnum deberi, existimaverint, quod Demetrius iusta matrefamilias natus esset. Et apud Ovidium legimus:

At nec nupta quidem, sedaque accepta iugali:

Cur nisi me caperes regna paterna nobis?

sed nec adoptivi, quia nobilitas generis vere regii magis reverendos efficit reges, majorque de eis spes concipitur.

Est injurventis, est in equis patrum

Virtus.

XVII. Quartum, ut inter eos qui pariter in hereditatem admitterentur, sive quia unius sunt gradus, sive quia in parentum suorum gradum

Livius lib.
xxxix.

dam succedunt, * præferantur mares foeminis; ideo quod mares tum ad bella, tum ad alias imperii partes magis idonei foeminis censentur.

XVIII. Quintum, ut inter mares aut inter foeminas, ubi mares deficiunt, * præferatur natu maximus; quod is iudicio aut perfectior iam esse, aut prius futurus creditur. Cyrus apud Xenophontem :

ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ ἀσφάλεια τῶν ἀστέρων ἡλικιωτέρων, καὶ τῶν ἀστέρων καὶ τὸ εὐχρὸς ἡλικίαν: im-
perium relinquo majori natu, us quem par est rerum esse peritiorum. Quia ve-

ro hac ætatis præstantia temporaria est duntaxat, sexus autem per-

Polym.

petua, ideo sexus prærogativa potior est quam ætatis. Sic Herodo-

tus cum dixisset Andromedæ filium Persam Cepheo in regnum suc-

Lib. IV.

cessisse, causam reddit: *ἐπιγυνοῦ γὰρ ἀπαιεῖ ἰδὼν ὁ Κηφείος ἀρετὴν ἔχειν: nullos*
nam Cepheus habebat liberos mares. Et Diodoro narrante Teuthras

Mysæ regnum filiz Argiope reliquit *ἀπαιεῖ ἰδὼν ἀρετὴν* non habens ma-

res liberos. Sic Trogus dixit ad filiam pertinuisse Medorum impe-

rium; quod nullum Astyagi virilis sexus genus erat. Similiter Cy-

zares apud Xenophontem Mediam filiz suæ deberi: *ἔδει γὰρ ἐπὶ μου*

ἀπαιεῖν, ἀπαιεῖ γὰρ γυναικός: neque enim est mihi legitimus filius mas. De La-

tino rege Virgilius :

*Filius huic fato divinum prolesque virilis
 Nulla fuit, primaque oriens erepta juventa est:
 Sola domum est tantas servabat filia sedes.*

Sic ante Heraclidarum imperium apud Lacones Eurotæ successit

Paus. l. III.

Sparte filia, aut ejus liberi, ut Tyndareo Helenæ liberi, quia mares

filii non extabant, & Eurystheo in Mycenarum imperium successit

Lib. II.

Atreus ejus avunculus, notante Thucydide. Eodem jure regnum

Athenarum * ad Crœusam, Thebanum ad Antigonem pervenisse no-

tatur quod mares deficerent. Et regnum Argolicum ad Argum

Phoronei * ex filia nepotem. Vnde & illud intelligere datur, quan-

quam liberi nonnullis gradibus parentum præmortuorum vicem im-

pleant, id tamen duntaxat intelligendum, ut capaces sint juxta cæte-

tos, salva tamen sexus primum, deinde ætatis prærogativa inter ca-

paces. Nam qualitas & sexus, & ætatis, quatenus in hac re à populo

consideratur, ita personæ adhæret, ut avelli inde nequeat.

XIX. Quæritur an regnum, ubi hunc in modum deferitur, pars

fit hereditatis. Et verius est esse * hereditatem quandam, sed separa-

tam ab aliorum bonorum hereditate, qualis hereditas peculiaris in

feudis quibusdam, emphyteusi, jure patronatus & jure præcipui

quod dicitur, conspicitur. Vnde sequitur, ut regnum ad eum perti-

neat qui & bonorum heres esse possit si velit, sed ita ut etiam sine

bonis & eorum onere possit adiri. Ratio est, quia populus regnum

voluisse creditur quam optimo jure deferri; nec quicquam ejus re-

fert hereditas à rege adeatur necne, cum hereditarium ordinem non

ob hoc elegerit, sed ut certi quid esset, & reverentia conciliaretur ex

sanguine: simulque ex genere & educatione spes esset præclaræ vir-

tutis, & regni possessor regnum magis curaret animosiusque defen-

deret, si id ipsum iis esset relicturus quos ipse ob acceptum benefi-

cium, aut ob caritatem maximi faceret.

X. Vbi vero mos succedendi divisus est in allodiis & feudis, si regnum

regnum non sit feudale, aut certe primitus non fuerit, etiam si postea hominum pro eo præstetur, succeditur ex lege, qua in allodiis succedebatur tempore regni instituti.

XXI. In iis autem regnis, quæ primitus data sunt in feudum ab eo qui plene dominus erat, sequenda erit lex successionis feudalis; non semper Langobardica illa quam perscriptam habemus, sed quæ in gente quaque recepta fuit quo tempore data est prima vestitura. Nam Gothi, Vandali, Alemanni, Franci, Burgundiones, Angli, Saxones, nationes omnes Germanicæ, qui partes optimas imperii Romani bello occuparunt, suas singuli leges, aut mores de feudis non minus quam Langobardi habuerunt.

XXII. Frequens autem in regnis est alia quædam successio, non hereditaria, sed quæ *linealis dicitur; in qua observari solet non jus illud subitoniis in locum quæ representatio dicitur, sed jus transmittendi futuram successionem, quasi delatam, lege scilicet ex se, quæ nihil ex se & naturaliter operatur, jus quoddam verum excitante, quale scilicet jus est * in his quæ ex stipulatione conditionata debentur: ita ut hoc ipsum jus in posteros ex primo rege venientes necessario transeat, sed ordine certo, ut primum vocentur liberi ultimi possessoris primi gradus, tam qui vivunt quam qui mortui sunt: tum vero inter vivos & mortuos ratio habeatur sexus primum, deinde ætatis: Mortuorum autem jus si prævaleat transeat ad eos qui ab ipsis descendunt, pari rursus inter pares prærogativa sexus, ac deinceps ætatis, salvaque semper transmissione mortuorum in vivos, vivorum in mortuos. Si liberi ejus desint, venit ad alios qui proximi sunt, aut si vivèrent essent simili transmissione & inter pares in eadem linea observato discrimine sexus & ætatis, ita ut ob sexum & ætatem nunquam transeat de linea in lineam. Cui consequens est ut filia ex filio præferatur filio ex filia, & filia ex fratre filio ex forore, item filius majoris fratris fratri minori, atque ita in cæteris. Hæc est successio regni Castellæ, ad cujus exemplum etiam majoratus jura in eo regno constituta sunt. Successionis autem hujus linealis argumentum, si lex & exempla desint, sumi poterit ex ordine qui in publicis cæteribus servatur. Nam si in eo ratio habeatur linearum, id signum erit spem à lege in jus animatam, ita ut à morientibus in superstites transeat. Hæc autem est successio linealis cognatica, in qua foemine & foeminis nati non excluduntur, sed postponuntur in eadem linea, ita ut etiam regressus ad eas sit, si propiores aut pares cætera mares aut ex maribus defecerint. Fundamentum autem hujus successionis, quatenus ab hereditaria differt, est spes populorum de optima educatione eorum qui spem regni habent justissimam; quales sunt quorum parentes si vivèrent essent successuri.

XXIII. * Est & alia linealis successio agnatica, duntaxat marium ex maribus; quæ ex nobilissimi regni exemplo * successio juris Francici vulgo appellatur. Hæc quatenus à cognatica differt in hoc maxime introducta est, ne per foeminarum matrimonia ad peregrinum sanguinem imperium deveniret. In utraque autem lineali successione in infinitum admittuntur etiam qui ab ultimo possessore

remo-

¶ Sub cond.
Inst. de V.
O.

Covar. t. 2.
pract. q. c.
38. num. 5.
Molin. de
primogen.
H. sp. cap. 8.

remotissimo gradu distant, dum à primo rege descendant. Est & ubi deficiente agnatica substituitur successio cognatica.

XXIV. Possunt & alii successioinum modi introduci, aut populi voluntate, aut etiam ejus qui regnum ita in patrimonio habet, ut alienare possit. Licet enim exempli causa constituere, * ut qui sibi quoque tempore futuri sunt proximi succedant in regnum, sicut apud Numidas olim, puto tali ex causa, fratres liberis ultimi possessoris præferabantur. Idem in Arabia felice usurpatum olim fuisse ex Strabone colligo. De Taurica Cherfoneso idem recentiores prodidere: Nec ira dudum est cum * apud Afros Maroci & Fessæ reges idem est factitatum. Atque hoc in dubio observandum in fidei commissio quod familiæ relinquitur, verior est sententia, Romanis quoque legibus congruens, quanquam eas interpretes alio detorqueant. His bene cognitis facile erit respondere ad controversias de regnorum jure, quæ ob differentes Jurisconsultorum sententias difficillimæ putantur.

Livius lib. xxix.

Lib. xvi.

L. Cum ira deatur. § in fidei commissio. D. de leg. 2. Covar. 2.

Pract. qua. c. 38. Molet. d. l. c. 6. n. 47.

XXV. Primum quæritur an filius à patre exheredari possit, ut ne in regnum succedat. In quo distinguenda sunt regna alienabilia, id est, patrimonialia à non alienabilibus. Nam in alienabilibus dubium non est quin exhereditatio procedat, cum à bonis aliis nihil differat: atque ideo quæ legibus aut moribus obtinent de exheredatione, hic quoque habebunt locum: & si nullæ proferantur leges aut mores, tamen naturaliter * licita erit exhereditatio usque ad alimenta, aut etiam sine ea exceptione, si crimen morte dignum filius admiserit, aut alioqui graviter peccaverit, & sit unde alii possit. Sic Ruben à Jacobo ob culpam privatus est jure primi nati. Adonia regno * à Davide. Imo etiam pro tacite exhereditato habebitur, qui grave crimen commiserit in patrem, si nulla sunt condonatae culpæ indicia. Sed in non alienabilibus, quanquam hereditariis, idem non procedat, quia populus viam quidem elegit hereditariam, * sed hereditariam ab intestato. Multo minus procedat exhereditatio in lineali successione, ubi nulla imitatione hereditatis ex dono populi regnum pervenit ad singulos præscripto ordine.

L. Lucius Titius. § Lucius Titius. D. de leg. 3. l. Filio. § Sejo. D. de adm. leg. Hostensius & alius in c. licet de vovo.

XXVI. Similis est quæstio, an abdicari possit regnum, aut jus succedendi in regnum. Et quin pro se quisque abdicare possit non est dubium: an & pro liberis magis controversum, sed quod eadem distinctione expediri debet. Nam in hereditariis qui jus à se abdicat, in liberos nihil potest transferre. At in lineali successione patris factam nocere non potest liberis natis, quia simul atque existere ceperant jus proprium eis quæsitum est ex lege: sed nec nascituris, quia impedire non potest, quin ad illos quoque suo tempore jus pertineat ex populi dono. Neque obstat de transmissione quod diximus. Est enim ea transmissio necessaria, non voluntaria, ad parentes quod attinet. Illud interest inter natos & nascituros, quod nascituris nondum quæsitum sit jus, atque ideo anferri iis possit populi voluntate, si etiam parentes quorum interest jus ad filios transire, jus illud remiserint: quo pertinent ea quæ de derelictione supra diximus.

XXVII. Solet & hoc quæri, an de successione regni judicare possit,

possit, aut rex qui nunc regnat, aut populus per se, aut per judices daros. Negandum utrumque est de iudicio jurisdictionis. Nam jurisdictionio non est nisi apud superiorem, non nuda ratione habita personæ, sed causæ simul, quæ spectanda est cum suis circumstantiis. Est autem * causa successionis non subjecta regi nunc regnanti: quod inde apparet, quod rex nunc regnans nulla lege obligare potest successorem. Successio enim imperii non est sub jure imperii, ac proinde manfit in statu naturali, quo nulla erat jurisdictionio. Attamen si controversi iuris fit successio, recte & pie facient qui jus vindicant, si de arbitris inter se conveniant; quod alibi tractabitur. Populus vero omnem à se jurisdictionem in regem, & regiam familiam transtulit, nec ea durante ulla ejus habet reliquias. De vero regno loquor, non de principatu. Attamen si de primæva populi voluntate quaestio incidat, * non abs re erit populum qui nunc est, quique idem cum eo qui olim fuit censetur, suum super ea re sensum exprimere, qui sequendus erit nisi satis certo constet olim aliam fuisse populi voluntatem, & ex ea jus quaesitum. Sic Euphaes Rex Messenius permisit dispicere quem ex regali Apytidarum genere regnare oporteret: & de Xerxis & Artabazanis controversia populus cognovit.

*Paus. l. iv.
Iust. lib. ii.
Plut. de a-
mor. frat.
Hotom. ill.
q. 2. Tir. de
primog. qu.
31.*

XXVIII. Ut ad alia veniamus, filium qui ante regni adeptionem natus est, in regno individuo præferendum, ei qui in regia fortuna natus est, in quavis successionis specie verum est. Nam in regno dividuo haud dubie partem feret, ut in bonis cæteris in quibus nunquam distinguitur quo tempore sint quaesita. Qui autem partem feret in dividuo, & in individuo ætatis privilegio præfertur: quare & feudum sequitur filium qui ante primam vestituram natus est. Sed & in lineali successione simulatque regnum quaesitum est, spes aliqua parta est liberis ante natis: nam fac alios postea natos non esse, nemo prius natos excludendos dixerit. In hoc autem genere successionis spes semel parta jus facit, nec ex post facto cessat, nisi quod ex sexus privilegio suspenditur in cognatica successione. Obtinuit hæc quam diximus sententia in Perside inter Cyrum * & Arsicam, in Iudæa inter Antipatrum Herodis magni filium & ejus fratres; in Hungaria cum Geissa regnum adiit; & in Germania, non sine armis tamen, * inter Ottonem primum & Henricum.

XXIX. Quod autem Spartæ aliter factum legimus, ex lege propria est ejus populi, quæ ob educationem magis accuratam natos in regno præferebat. Idem accidere poterit ex peculiari lege vestituræ primævæ, si imperium detur in feudum vasallo & ex eo nascituris: quo argumento nixus videtur fuisse Ludovicus adversus Galearium fratrem in controversia dueatus Mediolanensis. Nam * in Perside Xerxes qui contra fratrem Artabazanem obtinuit regnum, ut Herodotus notat, potentia Atossæ matris magis quam jure valuit. Atque in eadem Perside cum eadem postea controversia nata esset, ut jam attingimus, inter Artaxerxem Mnemona & Cyrum Darii & Parisardis filios, Artaxerxes ut natu major, quanquam in privata fortuna genitus, rex dictus est.

XXX. Non minus agitatae etiam bellis & pugnis singularibus,

bus, * an nepos ex filio priore, filio posteriori sit præferendus. Sed hoc in lineali successione difficultatem nullam habet: ibi enim mortui pro vivis habentur in hoc, ut in liberos transmittant: quare in tali successione sine ullo ætatis respectu præferetur filius, imo in cognaticis regnis & filia, primo nati: quia nec ætas nec sexus efficiunt, ut deferatur linea. At in hæreditariis dividuis concurrent ad partes, nisi in istis regionibus ubi subito in locum non observatur, * ut olim in Germania apud populos plerosque. sero enim nepotes admissi sunt cum filiis ad hereditatem. At in dubio credendum potius est locum esse vicariæ isti successioni, quia natura ei favet, ut supra diximus. Quod si aperte jure civili regionis introducta sit subitio in locum mortui parentis, locum habebit etiam si in aliqua lege proximi fiat mentio. Rationes quæ ex legibus Romanis adferuntur ad hanc rem minus firmæ sunt: quod apparebit leges ipsas inspicienti. Sed hæc ratio optima est, quod in materia favorabili dictionum significatio extendenda est ad omnem proprietatem, non vulgarem tantum, sed & artificialem, ita ut sub nomine filiorum comprehendantur adoptivi, & sub nomine mortui mors civilis, quia leges ita loqui consueverunt. Quare merito proximi nomine veniet is quem lex in proximum gradum perducit. In regnis vero hereditariis individuis, ubi subito in locum exclusa non est, neque semper nepos, neque semper filius secundo genitus præferuntur, sed ut inter pares, quippe juris effecta quoad gradus adæquatos, potior erit is qui ætate præcedit: nam in ætatis privilegium non succedi in regnis hereditariis supra diximus. Apud Corinthios succedebat *ὁ ἀγροβόλος αἰὲν ἢ ἐμύροισι* ex liberis defuncti regis is qui natu esset maximus, ut ex Diodori Siculi libro sexto exscripsit Georgius Monachus. Sic & apud Vandalos, tanto ut hæres esset qui sanguine proximæ & maximus esset natu * prælatus filius secundus natu major filii primi filio. Sic in Sicilia Robertus prælatus est Martelli fratris majoris filio, non ea proprie ratione quam excogitavit Bartolus, quod feudum esset Sicilia, sed quod regnum esset hæreditarium. Extat similis successionis vetus in Francorum regno exemplum in Guntano, sed id ex electione potius populi contigit, quæ eo tempore nondum plane desierat. At postquam sine ulla electione linealis agnatica successio introducta est, res caret controversia, ut olim apud Spartanos, ubi ad Heraclidas regno delato similis existit successio linealis agnatica. Ideo Arentus ex fratre majore Cleonymo natus patruo suo Cleonymo antepositus est. Sed & in cognatica lineali successione præferetur nepos: ut in Anglia * Ioannes Eduardi nepos ex primogenito ejusdem Eduardi filius Hemoni & Thomæ: quod & in Castellæ regno lege cautum est.

XXXI. Pari distinctione respondendum est ad quæstionem inter fratrem superstitem ultimi regis, & fratris majoris filium, nisi quod sciendum est multis in locis inter liberos successione in gradum mortui esse receptam, ubi recepta non sit in limite transverso. Sed ubi jus non est manifestum, * in partem eam quæ liberos parentibus surrogat, potius inclinandum est, quia eo nos ducit æquitas natu-

*Hot. Ill. q. 3.
Tiraq. de
prim. q. 42.
Molim. de
prim. l. III.
c. 6.*

*Wittich.
Sax. hist.
II. Molim.
de prim. l.
III. c. 8.*

*Procop. bell.
Ia. l. III.*

*Conv. Vico-
rius vita
Hen. VII.*

*Aymo. lib.
III. c. 62.*

*Plut. Lyc.
Iust. histor.
III.
Paus. III.*

Nov. 118.

naturalis, in bonis nempe avitis. Nec obstat quod hoc jus in fratrum filiis *αγορίων* vocat Iustinianus : id enim facit non ratione habita æquitate naturalis, sed juris antiqui Romanorum. Percurramus alias quaestiones quas profert Emanuel Costa.

L. Tutela.
§. sed si etiam. D. de leg. tutoribus.

XXXII. Defuncti fratris filium, aut etiam filiam patruo regis præferri ait : recte, non in lineali tantum successione, sed & in hereditaria, in regnis ubi subitio in locum mortui observatur : non item in regnis quæ verbis præcis gradum naturalem spectant: in his enim vincet qui sexu aut ætate erit potior.

XXXIII. Addit nepotem ex filio præferri : recte, ob sexum scilicet : cum hac exceptione, nisi quaestio sit in ea regione quæ etiam inter liberos gradum solum spectet.

XXXIV. Adjicit minorem nepotem ex filio præferri nepoti majori ex filia ; * quod in lineali cognatica successione verum est, in hæreditaria non item, nisi lex specialis ostendatur. Nec ratio allegata sufficit, quia pater hujus illius matrem fuerat exclusurus : id enim evenisset ob præstantiam mere personalem quæ non transit.

† Nescia l. vi, h. 2.
Pont. cap. 19. Afflict. e. l. col. 5. n. 20. de natura succed. Aguirr. apol. n. 82.

XXXV. Quod addit verisimilius sibi videri, ut neptis ex filio primogenito filium excludat, in regnis hereditariis recipi non potest, etiam admissa in vicem mortui subitione : ea enim efficit, ut capax sit successione: sed inter capaces valere debet sexus privilegium.

XXXVI. † Atque ideo * in Arragoniz regno filius sororis filiz fratris prælatu est.

XXXVII. Eundemque ad modum in regnis hereditariis proponenda erit filia fratris maximi natu, fratri regis natu minori.

Annotata ad Caput v i i.

§. I.

Leges quasdam civiles] Vt olim apud Anglos, Armoricos, Sicanos. Vetus talis legis in Græcia mentio apud Sopatrum & Syrianum in Hermogene. Christianus rex Daniz, lege de naufragorum bonis confiscandis abrogata, dicebat sibi periisse annua c. aureorum millia. meminit & Brigittâ mali hujus moris VIII, 6. & speculdm Saxonicum II, 29, de Dania agens : & c. Excommunicationis de raptoribus. Tum vero Crantzium Vandalicorum XIII, 40. XIV, I. Cromerus Polonicorum XXI.

Spoliare quod genus est nefas] Adde L. nequid, D. de incendio, ruina, naufragio. Nicetas Choniates in Andronici imperio vocat *ἰδὸν ἀλαγοῦτος*. vide & Cassiodorum IV, 7. Quid in mentem venit Bodino, ut talia defenderet? idem scilicet qui Papinianum reprehendit, quod mori quam conscientiam lædere maluerit.

§. II.

Aliud tantundem valens] Vide quæ infra libro III, c. VII, §. 6. Sic ipso naturæ jure defendit Hebræos Irenæus quod in compensationem operæ res Ægyptiorum ceperint. *Ægyptii enim*, inquit, *populi erant debitores non solum rerum sed & vitæ suæ*. Tertullianus idem tractans secundo ad versus Marcionem : *Reposcunt Ægyptii de Hebræis vasa aurea & argentea. Contra Hebræi mutuas positiones instrumenta allegantes sibi*

merc-

mercedis restitui oportere illius operaria servitutis. Et ostendit minus multo exactum quam debebatur. Apud Diodorum Siculum libro IV narratur Hefioneus pro his quæ filiarum suarum ab Ixione promissa erant neque præstabantur, equos ejus accepisse. Cum his coherent ea quæ dicuntur libro III, c. II.

Ex conjectura voluntatis naturalem habet originem] Ideo fidei commissæ §. III. *Legi possunt ab intestato succedentibus, quoniam creditur paterfamilias sponsa sua hæc relinquere legitimam hereditatem, ait Paulus L. conficiuntur §. I. D. de jure codicillorum.*

Liberi hereditatem ut sibi debitam expectant] Iulianus Cæsaribus §. IV. *καὶ τὸ νόμιμον ἐπιτρέπει ὡς ἀδελφῶν. Equum liberis hereditatem relinquere.* Etiam filiabus quas juxta filios hæredes parentum fuisse more antiquissimo testatur Iobi historia in fine. Hanc æquitatem respiciens Augustinus, ne ab Ecclesia quidem recipi vult bona eorum qui liberos suos exheredabant. Loca sunt libro II de vita clericorum & sermone LIX, ad fratres in eremo, si tamen id opus Augustini est. Posuit ea Gratianus in causa XIII, quæst. II, & causa XVII, quæst. IV. in fine. Procopius Perficorum I, οἱ νόμοι τῶν Ἀλεξανδρῶν ἄλλοις ἀπὸ τῶν ἐπιτρόπων κωλύμενοι, ἐπιτρέπει ἢ ἐν τοῖς ἰουδαίοις καὶ πρὸς βασιλεύεις ἐπιτρέπει ἐπιτροπεύοντες ἀλλήλους πνεύματι διαφαινοῦσι τὸς πατέρας διωγτῶν τῶν πατρῶν κληρῶν. *Leges quæ cæterum inter homines plurimis differentiis invicem pugnant, in hæc tam apud barbaros quam apud Romanos consentiunt atque conspiciunt, ut liberos dominos pronuntiant rerum à patre relictarum.*

Quibus insitum huanc affectum probat] Plinius x, 33, de hirundinibus. *In frum summa æquitate alternans cibum.*

Ἀνεκλασηγόν] Vide Leonem Afrum libro IX, de Nestor. §. V. *Non sic parentibus liberorum, ut liberis parentum debetur hereditas*] Philo de vita Mosis III: ἐπειδὴν ὁ νόμος φύσιν ἐστὶ κληρονομία τῶν γονεῶν καὶ τῶν κληρῶν, ἀλλὰ μὴ τῶν κληρονομήων, ὅμοιος ἀπὸ τῶν κληρῶν καὶ κληρονομήων ἰσότητος. *Complex su natura ut liberi parentibus non parentes liberis in bona succedant.* *Moses id quod contra vota parentum malique opinionis erat texit silentio.* Xenophon libro II Socraticorum: ὁ μὲν ἀνὴρ τοῖς μετὰ τὴν ἰσότητα πατρὶος ἀποκαταστάσει πάντα ὅσα ἐστὶν συνείσθαι αὐτοῖς ὡς τὸ βίον καὶ πάντα ὡς ἀνὴρ δύνηται τῶν κληρῶν. *Vir iis quos habiturus est liberis parat omnia que usui fore ad vitam parat, & quidem quam maxima potest in copia.*

Vi nepos filii loco succedat] Quod Hebræi dicunt, *filius etiam in sepulchro* §. VI. *succedit: item: filii filiorum sunt tanquam filii.* Meminit ejus juris ut naturalis Iacchiades ad Danielelem v, 2. *Æquissimum esse videtur nepotes nepotum que in patris sui locum succedere* ait Iustinianus titulo institutionum de Hereditatibus quæ ab intestato deferuntur. Pietati id ascribit Eginhardus in vita Caroli Magni. καλὸν ἐστὶν ἢ ἰδίῃ γονεῶν ἢ πατρὶος ἀποκαταστάσει.

Posterus in suamque parentis locum subire, dixit Michael Attaliata, *Posterus in suamque parentis locum subire,* dixit Michael Attaliata, *Quæ per stirpes fit*] Sic in sortiendis urbibus inter Heraclidas Proclo & Eurysthene, ut ab Aristodemum venientibus una fors fuit, contra Temenum & Cresphontem. meminit Apollodorus libro II, Paulus Corinthis, Strabo VIII.

Exhereditatio qua Romanis usitata] Vide Baba Kama cap. IX, §. 10. §. VII. vide infra §. XXV.

§. VIII. *Extraneus palam pro filio habitus*] Aut nepos in filium adoptatus, ut à Iacobo nepotes Ephraim & Manasses.

Vt qui ex conjugio nati sunt, alimenta sola habeant] Vt olim filii post primum geniti in Mexicanis terris.

Apud Brabantos] Vide legem similem veterum Burgundionum, Lib. I, Tit. I, n. 2.

§. IX. *Bona paterna a vitaguo*] Hebrais נדון.

Noviter quasita] Hebrais הנהגה, discrimen hoc vide in lege Burgundica lib. I, Tit. I, num. I.

Sepe enim indigentia amici alicuius efficit ut id non laudabile modo sit] Seneca de Beneficiis libro IV, c. II : *Quid cum ipso vita in fine constitimus, cum testamentum ordinamus, non beneficia nobis nihil profutura dividimus? quantum temporis consumitur, quamdiu sacro agitur, quantum & quibus damus? quid enim interest quibus demus à nullo recepturi? Atqui nunquam diligentius damus, nunquam magis iudicia nostra torquemus, quam ubi remotis utilitatibus, solum ante oculos honestum stetit?*

Aut defunctis] Sic moriturus apud Procopium Perf. I. *τα κληδιά ἀφιλῶν, ἀφιλήσις ἐστὶ. Ἐν μοi conferes quicquid in liberos meas contuleris.* vide exemplum in factò Theodolii patrem Valentiniiani junioris in ipso Valentiano remunerantis apud Zosimum libro IV. Lege Moïsis succedebat post fratres patruus, ut primo possessori propior quam fratrum filii. Num. XXVII, II.

§. X. *Is autem est, qui gradu cognationis proxime defunctum attingit*] Vide Deuter. XV, II. XXIII, 7. Prov. XI, 17. Tractat hoc Servius ad illud Æneidos VI :

Nec partem posuere suis.

Hierocles : *ἡ δὲ τὸ ἀρχαιῶν (ἡμῶν) αὐτῶν τῶν φόνους ἐξέστης ἀδελφικότητος, τὴν προσέειπεν, τοῦτον τὸ πρὸ γένους ἡμῶν ἕκαστος τὸ συγγενῶν ἰμῶν, ὅσον αἰὶ ἡ αὐτῶν ἐλέγους ἐξέστης ἀδελφικότητος.* Cura autem propinquorum mensuram suam accipiet à propinquitate naturali, ut post parentes tantum cognatorum cuique deferatur, quantum ad parentes propinquitatis exigit. Possidius de Augustino: *Iustum & equum esse videbas, ut à mortuorum vel filii vel parentibus vel affinibus magis possiderentur.* Hæreditates scilicet, de quibus ibi agit.

Qui & alibi] Duo hæc loca ex Cicerone posterius producta, sunt ex eodem libro officiorum primo.

Vt proximos seminis sui non despicias] Ex Esaiâ sumptum LVIII, 7. Patria habes apud Chryostomum I Cor. IV, 7. & apud Augustinum de Doctrinâ Christiana lib. II, 12.

§. XI. *In aliis non admittunt*] Veteres Germanorum mores subitionem istam sive representationem ignorarunt etiam inter liberos: introduxit primus id jus in Franciam Childebertus edicto : in Transrhennas partes Otho Henrici filius, teste Withekindo lib. I. vide legem Langobardicam lib. II, tit. XIV, 18. Scoticum quoque jus vetus, solam spectabat gradus proximitatem. vide Pontanum Danicorum septimo, ubi narrat à Rege Angliæ arbitro sumto ita pronuntiatum.

§. XII. *Dividi possunt etiam inter mares*] In Asia fratres simul regnabant sic ut uni præcipuum esset jus diadematis. Polybius Exc. legationum

mitor & Amulius, ut quidem ait scriptor de viris illustribus. Alii enim Numitori pecunias, regnum Amulio cecidisse ajunt, ut Plutarchus: sicut & Eteocli regnum Thebanum, Polynici ejus loco moni-
 Hermionis obvenisse quidam prodidere. Pari modo in Norvagia alteri regnum, alteri naves & spes ex maritimis expeditionibus.

Zethi & Amphionis] Euripides Hercule Furente:

Τὸ λάληκάλω περὶ τρυφῆς σου χροῖος

Ἀμφίον ἦσσι Ζῆτον ἐαγῶνα δῖος.

Regnum priusquam venisset ad claros equis

Amphionem Zethumque, prognatos Iove.

§.XVII. *Praefertur mares feminis*] Vide Nicetam Choniaten Manuele, libro IV.

§.XVIII. *Praefertur natu maximus*] Homerus de regno Cretenſi Iliad. N.

ἡμῶν δ' ἀμφοτέρωσι τοῖσι γίνεσθαι, ἢ δ' ἴα πάρος,

ἀλλὰ Ζεὺς ἀφ' ἑτέρου γαρήναι καὶ πλεῖστα ἦσσι.

Nostrum utrique solum patrium fuit & genus unum,

Jupiter at senex rerumque peritior idem.

Vbi sapienter Homerus, ut solet, causam reddidit, cur majores natu in regnis prælati, valentem ἰπποπλάδ, ut plerumque, id enim in talibus sufficit: τὸ νόμον τῶ προεούτιον τῶν βασιλείας παιδῶν δίδοντα τὴν τῶν ἄλλων ἡγεμονίαν ait Zosimus libro II, de Persarum lege: cum lex daret de regum filius natu maximo summam rerum. Periander in regnum Corinthiorum patri successit καὶ προεβίον ordine nascendi. Ita Nicolaus Damascenus in excerptis quæ beneficio viri maximi Nicolai Peiresii habemus.

Ad Creusam] Vide Euripidem Ionē.

Ex filia nepotem] Et si sine stirpe mortuus fuisset Orestes in eodem regno Argolico successisset ei Elektra, ut ex Euripidis Taurica Iphigenea discimus. Sic Calydonis regnum pervenit ad Andramona Oenei generum, Asterii regnum ad generum Minoa, ut refert Apollodorus, addita causa quod liberi mares nulli essent.

§.XIX.

Hæreditatem quandam] Putavit Innocentius III, talis regni successionem amitti ab eo qui ultima defuncti mandata non impleverit. c. licet: de voto.

§.XXI.

Linealis] Vide Cardinalem Tufchum pract. concl. 88, verbo regni successio: Guilielmum de Montisferrato de successione regum, qui liber est in Oceano juris. Peregrinum de jure Fisci lib. I, tit. II, n. 44, & lib. v, tit. I, n. 109. Vide exemplum talis successionis in Norvagio regno apud eruditissimum summæque diligentiz virum Iohannem Pontanum historiz Danicæ libro IX. consuetudinibus Normanniz de propinquioritate heredum, Iohannem Serranum in Ludovico Grosso super controversia Bononiensi. Argentæus historia Britannica libro VI, c. 4: *In successione liberi primogeniti, siue sint masculi aut femella, & similiter liberi secundogenitorum, si primogeniti absque liberis ex proprio corpore decesserint, in successione feudorum jure primogenitura repræsentant personas patrum suorum, & veniunt ad talia jura successionum & primogenitura, sicut eorum patres si viverent, eorum patruos, avunculos excludendo, secundum generalem & notoriam consuetudinem, tam in successio-*

Successionibus per rectam lineam quam à latere obvenerintibus: Et de usu Et conditione antedicta filia succedit in feudis, siue sint Ducatus, Comitatus, Perie aut Baronie, quousque magni Et nobiles, Et quod ita euenerunt Comitiis Artesii, Campanie, Tolosa Et Britannie. Talis ordo succedendi scriptus Marchæ Mantuanæ ab Imperatore Sigismundo anno 1000 xxxii. Et à Carolo Quinto Imperatore & rege Hispaniæ Philippo II, in regnis suis ac principalibus, annis 1510 1514, & 1519.

In re: qua ex stipulatione conditionata debentur] Item in legatis quomodo dies cessit, non venit.

In re: utis Francici] Vetus testimonium moris hujus Francici habetur apud Agathiam libro 11. Eadem fuit successio in Davidis stirpe post Solomonem. vide ¶ Paralip. xx, 3.

§. xxiii.

ubi deficiente agnatica substituitur cognatica] Vt in Provincia Narbonensi. Vide Serranum Carolo viii. Ex tali credo lege Theuderico sine liberis functo sororis filius Athalaricus successit. Videtur & in Arragonia id olim valuisse.

Præsertim Et alii successionum modi introducuntur] Apud Æthiopes olim regnantes succedebant sororum filii, narrante Nicolao Damasceno. Idem apud Pictos usurpatam, semperque successisse cognatos per feminas notat Beda. Tacitus de Germanis: *Sorum filiis qui apud patrem honor. præstantur sanctiorem ætlioremque hinc nexum sanguinis arbitrantur.* Apud Indos quosdam idem fieri docet nos Oforius & alii.

§. xxiv.

Ut qui sibi quoque tempore futuri sunt proximi] Id in Africa obtinuit ex Gizerico testamento. Procopius Vandalicorum primo: *χρῆνον δὲ τῷ Γίζιρχῳ ἐπιβίως ἐτελεύτησεν ποτὴν πρὸς ἡλικίας ἤκων, ἀφ᾽ ἧρας ἀφ᾽ ἧρας ἔτι, ὡς αἰεὶ ἄλλα τε πολλὰ βασιλεὺς ἐπίκειντο, καὶ τὴν βασιλείαν αἰεὶ βασιλεὺς ἐπὶ τῷ γόνῳ, ὅς ἀνὸς γόνῳ ἄρρητος αὐτῷ Γίζιρχῳ κατὰ γίνεσθαι αἰσθητικῶν, ὅτι ἡ ἀπάτην τῷ αὐτῷ ζῴοντι τὴν ἡλικίαν τῷχοι.* Aliquanto post tempore Gizerichus obiit, multa jam ætate, facto testamento quo tuum multa alia præceperat Gandalis, tuum regnum Vandalicum semper venire voluit ad eum qui per lineam masculinam ipsi Gizericho genere proximus, & inter proximos maximus esset erat. Jordanes: *Gizerichus din regnans, ante obitum suorum filiorum agm. te acuto ordinavit, ne inter ipsos de regni ambitione esses dissensio, sed ordine præcipue Et gradu suo aliis superuenires, id est seniori suo filio fieret sequens successio, Et rursus ei posterior ejus.* Victor Vticensis lib. 11: *Cui secundum consuetudinem Gizerichi regis, eo quod major omnibus esset, regnum inter nepotes assignatum debebatur.* Hic semper spectatur non possessor ultimus sed primus regni acquisitor, quod succedendi genus ex ipsa Africa sumerit Gizerichus, ubi id valuisse in textu ostendimus, an vero à quibusdam Septentrionis nostri populis dubitari potest. Nam & apud Langobardos Vaaçi regi filios relinquente non aliquis filiorum succedere debebat, sed ejusdem generis Risulphus. testis Procopius Gothicorum 111. Et in Hungariæ regnum mortuo Iarranon liberis ejus sed fratri jus fuisse narrat Nicetas Choniates de rebus Manuelis libro 14. Nescio an eodem pertineat recepta apud Patzinacitas successio, sed obscurius proposita à Constantino Porphyrogeneto de Administratione Imperii cap. xxxv 11. In Dania idem observatum

N

tra-

tradit Crantzius Danicorum IV, & Suedicorum V. Etiam Albx successit Ænez, non Iulus Ascanio majore filio Ænez natus, sed alio filio Ænez Silvius.

Apud Afros Maroci & Fessareges] Livius de Masiniffa: Militante eo Carthaginiensibus in Hispania, pater ejus moritur: (Galba nomen erat) regnum ad fratrem regis Desalcen (mos ita apud Numidas est) pervenit. Mauritania omni vide Marianam libro XXIIX. Hinc sumto exemplum etiam apud Saracenos, qui ex Africa in Hispaniam venerant fratre prelato filiis, ad tempora Abderamenis. Rodericus Toletanus Historiz Arabum. c. 6. Thuanus historiarum libro LXV, in anno CIO LXXVIIII, de Hamete: Quippe patris testamento ad regnum ordinis possessores vocatus, exclusis illorum filiis. Idem succedendi genus valuisse & Mexicano & in Peruano regno ex historiis illorum locorum de servo.

§. XXV. *Licita erit exhereditatio] De tali regno intelligendum, quod ait Badius in proemio Decretalium Gregorii, à rege successorem potest eligi è liberis quem velit. Exemplum est etiam in Mexicana historia E Davide] Erat enim regnum illud velut patrimoniale David non quidem belli jure, sed Dei ipsius dono.*

Sed hereditatem ab intestato] Non testamento: non adoptione. Vide de Neapolitano regno Marianam libro XX.

§. XXVII. *Causa successionis non subjecta regi] De Galliz regno vide Thuanum libro CV, anno CIO IO XCIIII, Vide & Guicciardinum.*

Non abs re erit populum] Sive in conventu ordinum, ut factum in Anglia & Scotia teste Camdeno in annis CIO IO LXXI, & LXXII sive per delegatos ad id negotium, ut factum in Arragonia teste Mariana libro XX.

§. XXVIII. *Es Arsicam] Cui nomen factum Artaxerxi Mnemoni. Vide Platarchum Artaxerxe.*

*Inter Ottonem primum & Henricum] Vide hac de re Sigebertum notata ad librum III Withikindi. Bajazetes & Gemes inter se à Turcico regno certarunt, major natus Bajazetes, at Gemes natus imperanti. prevaluit Bajazetes. Mariana libro XXIV. Constantinus Ducas imperium reliquit filiis, quorum duo privato erant genitum tertius *πρῶτος γέννητος*. Zonaras. Vide Corsetum tract. de Poloregalii, III parte, quaestione 26.*

§. XXIX. *In Perside Xerxes] Imo & Xerxi socius regni factus Artaxerxes non autem Darius & Hystaspes, majores, sed ante adeptum imperium geniti. At forte verum est regnum Perside pendisse à populi suffragiis sed intra gentem regiam conclusis. Nam id de Arsacida qui Parthi Persis imperavere, tradidit Ammianus libro XXIIX. & de Persis qui iisdem Parthis succedere, Zonaras in Iustino.*

§. XXX. *An nepos ex filio priore, filio posteriori sit preferendus] Vide Chopinum de Domanio lib. II. Thomam Grammaticum decisione Neapolitana I. Iohannem le Cirier de primogenitura, qui liber insertus est in Oceanum juris. Marianam libro XX & libro XXVI. Cromerum libro XXX.*

Ut olim in Germania] Vide quæ supra notavimus ad §. X. Ea de causa

causa olim in Palatinatu prælatus Rupertus minor Ruperto alreiri venienti ex primogenito. Vide apud Reinkingium lib. I, classe IV. c. xii, n. 35.

Prælatus filius secundus natus major filii primi filio] Henricus Genzonis filius Gundemundo. de tali successione vide quæ supra in textu & Notis §. xxiv.

Iohannes Eduardi nepos] Vide Serranum Carolo Sapiente: & Marianam libro xviii. qui ab Eduardi filis ne controversiam quidem moram ait. idem Mariana cum libro xiv egisset de controversia Inter Alfonso filium & nepotem ex filio, à conventu ait pro Sanctio filio pronuntiatum, incertum jure an injuria.

In partem eam qua liberos parentibus surrogat, potius inclinandum est] Vide de Ioanne & Arto Serranum in Philippo Augusto. idem in Britannia Armorica pro lineali successione judicatum narrat in Philippo Valesio & Carolo viii.

§. xxxi.

Quod in lineali successione verum est] Idque in Lusitania probat Mariana libro xxvi. Tamen contra id Emanuele ait imperatori Maximiliano prælatum, gentis studii. Sic idem libro xxi, quod in Castellæ regno Ferdinandus filius Berengariz, sororis minoris defuncti regis Henrici, prælatus est Blancæ, sorori majori ejusdem regis, Galliz odio factum ait, in quam Blanca innupserat.

§. xxxiv.

In Arragonia regno] Olim ibi creditum ait Mariana fratrem regis. non filias, debere succedere. Postea vero linealem successionem ita placuisse ut sororis filius iis qui ex fratre, sed remotiore gradu veniebant, præferretur. Libris xv, 13, xix, 21, xx, 2, & 8. Idem libro xxiv, de Alfonso agens: *Ad Arragonii regni hereditatem nepotes Ferdinandi filii: ex filia etiam, si mascula proles deesset, filiabus ejusdem præferendos sancti:* additque: *Sic sæpe ad regum arbitrium jurare regnandi committuntur.* Vide eundem Marianam libro xxvii, 3.

§. xxxvi.

C A P V T V I I I.

De acquisitionibus quæ vulgo dicuntur
juris Gentium.

- I. Multa dicitur juris gentium, qua si proprie loquamur talia non sunt.
- II. Pices & feras stagnis aut vivariis inclusas in domo esse jure naturali, contra quam jure Romano proditum est.
- III. Feras si aufereris non desinere eorum esse qui ceperant, si recte agnosci possint.
- IV. Possessio non per instrumenta acquiratur, & quomodo.
- V. Vi fera regum sunt, non esse contra jus Gentium.
- VI. Rerum aliarum hereditarium quomodo acquiratur possessio.
- VII. Thesaurus cuius eras naturaliter: & legum circa hoc variata.
- VIII. Quæ jure Romano de insulis & allu-

- tionibus sunt prodita, nec naturalia esse nec jura Gentium.
- IX. Naturaliter insulam in flumine & alveo exsi cutu suo esse cuius est flumen aut pars fluminis, id est populi.
- X. Inundatione naturaliter dominium agrum non amittit.
- XI. Alluviones quoque in dubio esse populi.
- XII. Sed concessus videri hi quorum agrum alium finem quam flumen non habent.
- XIII. Idem censendum de relicta & sic siccata alvei parte.
- XIV. Quid pro alluvione, quid pro insula habendum.
- XV. Quando vasalli cedant alluviones.
- XVI. Solvuntur argumenta quibus Romani jus suum quasi naturale defendunt.

XVII. Via naturaliter alluvionem impeditur.

XVIII. Naturale non esse ut partus solium ventrem sequatur.

XIX. Naturaliter ut confusione, ita specificatione ex materia aliena rem fieri communem:

XX. Etiam si materia mala fide attrectata sit.

XXI. Naturale non esse ut per prævalentiam res minor potiori cedat: ubi & alii

• Romanorum jurisprudentium errores narrantur.

XXII. Naturaliter ex plantatione, institutione, adificatione in alieno communione nasci.

XXIII. Possessorem natura iter fructus suos non facere; sed impendia impurare posse.

XXIV. Etiam qui mala fide possidet.

XXV. Traditionem ad dominii translationem naturaliter non requiri.

XXVI. Vjus hæcenus dictorum.

PErduxit nos ordo ad acquisitionem quæ fit jure gentium, distincto à jure naturali, quod jus gentium voluntarium supra diximus. Talis est ea quæ fit belli jure, sed de hac re rectius infra agemus ubi belli effectus explicabuntur. Romani Jurisconsulti ubi de acquirendo rerum dominio agunt, complures ejus acquirendi recensent modos, quos juris gentium vocant: sed si quis recte advertat, inveniet eos omnes, excepto belli jure, non pertinere ad jus gentium illud de quo agimus: sed aut referendos ad jus naturæ, non quidem merum, sed quod sequatur introductum jam dominium, & legem omnem civilem antecedit, * aut ad ipsam legem civilem, non solius populi Romani, sed multarum circa nationum: credo quia talis legis sive moris origo à Græcis venerat, quorum instituta, ut Hælicarissensis, & alii notant, Italix ac vicini populi sequebantur. Hoc autem non est jus illud gentium proprie dictum; neque enim pertinet ad mutuum gentium inter se societatem, sed ad cujusque populi tranquillitatem: unde & ab uno populo aliis inconsultis mutari potuit, imo & hoc evenire ut aliis locis atque temporibus longe alius mos communis, ac proinde jus gentium improprie dictum introduceretur: quod & revera factum videmus ex quo Germanicæ nationes Europam ferre omnem invaserunt. Sicut enim olim jura Græca, ita tunc Germanica instituta passim recepta sunt, & nunc etiam vigent. Primus acquirendi modus qui juris gentium à Romanis dicitur, est occupatio eorum quæ nullius sunt: qui modus haut dubie est naturalis, eo quo dixi sensu, introducto jam dominio, & quamdiu aliud lex nulla constituit. Nam & dominium à lege civili effici potest.

*L. Possideri
quærem se-
ras. D. de
acq. poss.*

II. Ad hoc caput refertur primum captura ferarum, avium, piscium. Sed hæc omnia quamdiu nullius dicenda sint, quæstione non caret. Nerva filius pisces qui in piscina sunt possideri à nobis ait, non qui in stagno, & feras quæ in vivario sunt inclusæ, non quæ in silvis circumseptis vagantur. Atqui pisces non minus stagno privato includuntur quam piscina, & feras non minus coercent silvæ bene circumseptæ quam vivaria, quæ Græci vocant *ἰκθυοπολείαι*: nec alio hæc differunt quam quod altera angustior, altera laxior custodia est. Quare nostro seculo rectius contraria opinio prævaluit, ut & feræ silvis privatis, & pisces stagnis inclusi, ut possideri, ita & in dominio esse intelligantur.

*I. Quod
enim. D. de
acq. dom.
s. l.*

III. Feras simul atque naturalem libertatem recipiunt, nostras esse desinere ajunt Romani Jurisconsulti: Atqui in rebus omnibus aliis

aliis à possessione quod incipit dominium, non ideo amissa possessione amittitur; uno jus dat etiam ad repetendam possessionem. Res autem nostras aliis à nobis auferat, an ipsæ sese, ut servus fugitivus, non multum refert. Quare verius est non per se amitti dominium, sed quod feræ custodiam evaserint, sed ex probabili conjectura, quod ob difficillimam persecutionem eas pro derelictis habere credamur, præsertim cum internosci quæ nostræ fuerint ab aliis non possunt. Sed hæc conjectura per alias conjecturas elidi potest, ut si ad data sunt feræ * *γυνεϊσµατα*, sive * crepundiâ, qualia scimus habuisse cervos quosdam & accipitres, atque inde agnitos & dominis redditos. * Requiritur autem corporalis quædam possessio ad dominium adipiscendum; atque ideo vulnerasse non sufficit, ut recte contra Trebatium placuit. Hinc proverbium: * *Aliis leporem excitas*. Et Ovidio Metamorphoseon quinto aliud est scire ubi sit, aliud reperire.

L. Pomponius D. de acq. poss.

L. Naturalium D. de acq. poss.

IV. Sed possessio illa potest acquiri non solis manibus, sed instrumentis, ut decipulis, retibus, laqueis, dum duo adsint; primum, ipsa instrumenta sint in nostra potestate, deinde ut fera ita inclusa sit, ut exire inde nequeat. ad quem modum definienda est quæstio de apro qui in laqueum incidit.

L. in laqueum D. de acq. rer. dom.

V. Hæc ergo locum habebunt si lex nulla civilis intervenierit. Valde enim falluntur recentiores Jurisconsulti, qui hæc ita putant naturalia, ut murari nequeant: sunt enim naturalia non simpliciter, sed pro certo rerum statu, id est si aliter cautum non sit. Germaniæ autem populi, cum principibus ac regibus bona quædam essent assignanda, unde dignitatem suam sustinerent, * sapienter existimaverunt ab illis rebus incipiendum quæ sine damno cujusquam tribui possint, rei jasmodi sunt res omnes quæ in dominium nullius pervenerunt. Quo jure usos & Ægyptios video. Nam & ibi regum procurator, quem *ιδιος λογος* vocabant, vindicabat res ejus generis. Potuit autem lex etiam ante occupationem harum rerum dominium transferre, cum ad dominium producendum lex sola sufficiat.

Hofst. & alii in c. non est de decimis. Iason cons. 119.

Strabo XVII. Co. var. in c. peccatum, part. 2. § 8.

VI. Quo modo feræ, eodem acquiruntur * & alia *αδιανοτα*, id est, res hero carentes. Nam & hæc, si naturam solam sequimur, sunt invenientis & occupantis. Sic Acanthos insula deserta adjudicata est Chalcidensibus qui priores intraverant, non Andriis qui priores jaculam immiserant: quia possessionis initium est corporis ad corpus adjunctio, qualis circa res mobiles, maxime sit manibus, circa res soli pedibus. Scire ubi res est, non est reperire, ut habemus apud Ovidium Metam. v.

Plut. quæst. Gr. 29.

VII. Inter *αδιανοτα*, sunt & thesauri, id est, pecuniæ quarum dominus ignoratur. quod autem non apparet pro eo est quasi non sit: quare & thesauri naturaliter fiunt inventoris, id est ejus qui loco moverit apprehenderitque. Neque tamen id obstat quo minus * legibus aut moribus aliud constitui possit. Plato magistratibus indicium fieri vult, & oraculum consuli: & Apollonius thesaurum quasi Dei beneficium ei adjudicabat qui ipsi optimus videbatur. Apud Hebræos receptum, * ut domino agri thesaurus cederet, viderur

L. III. de acq. poss.

Philost. II. 15.

colligi posse ex Christi parabola, quæ extat Marthæi XIII. Idemque in Syria juris fuisse colligo ex historia quæ est apud Philostratum libro VI, capite XVI. Romanorum Imperatorum leges valde hac parte variarunt; quod partim constitutiones ostendunt, partim * historiæ * Lampridii, Zonaræ, Cedreni. Germaniæ populi thesauros, & alia adiutoria, addixerunt principi: atque id nunc jus commune est & quasi gentium. Nam & * in Germania, & Gallia, & Anglia, & Hispania, & in Dania id observatur. Quod cur injuriæ acculari non possit satis jam diximus.

7b. 2. 2. 66.
 §. 6. ib.
 Caj.: Co-
 v. 17. in c.
 pecca. um
 p. 3. 8. 2.
 Barr. Tyber.
 1 apt. Ay-
 mus do all.
 jure. Conan.
 l. 111. jur.
 erul. c. 5.
 L. Adco D.
 de acqu.
 ver. dom. d.
 l. xdo.
 quod si. l. Er-
 go. l. Mar-
 tina cod. sit.

VIII. Veniamus ad fluvialia incrementa, de quibus complur erant Iuriconsultorum veterum rescripta, * recentiorum etiam in tegri commentarii. Quæ vero in hoc argumento ab ipsis sunt tradita: ea magnam partem omnia sunt ex instituto quarundam gentium neutiquam à naturali jure, quanquam ipsi sæpe sua instituta eo nomine venditant. Nam plurimæ eorum definitiones hoc fundamentum nituntur, quod & ripæ sint proximos fundos possidentium, & ipsæ alvei simulatque à flumine derelicti sunt cui consequens est, ut & insulæ in flumine natæ sint eorundem. Tum vero in fluminis inundatione distinguunt, ut levis quidem dominium non auferat, major auferat. sed ita ut si fluvius uno recedat impetu, postliminio si quis quimersus fuerat ad dominum redeat; si paulatim, non item: imo proximis possessoribus accedat. quæ omnia lege potius se introduci, & * utilitate quadam muniendarum riparum defendi non nego; naturalia esse, quod ipsi sentire videntur, minime concedo.

Vide supra
 hoc libro c.
 III. in fine.
 † De her. l.
 § 11. c. 4.
 ‡ De Off.
 l. 1.

IX. Nam si id quod plerumque est respicimus, * prius populi terras occuparunt, nec imperio tantum, sed & dominio, quam in privatos agri describerentur. *Fines*, inquit † Seneca, *Atheniensium aut Campanorum vocamus*: quos deinde inter se vicini privata terminatione distinguunt. Sic & ‡ Cicero: *Sunt autem privata nulla natura: seu aut veteri occupatione, ut qui quondam in vacua voverunt; aut victoria, ut qui bello positi sunt; aut lege, pactione, conditione, sorte: ex quo fit, ut ager Arpinas Arpinatum dicatur, Tusculanus Tusculanorum: similisque est privatarum possessionum descriptio*. Dion Pruzensis Rhodiaca: *πολλὰ ἐστὶν ἰσχυρὰ, ἀ κρητὴ μὲν ἀπὸ πλεονεξίας τῆς πόλεως, διότι οὐδὲν ἐστὶν οἷς τὴν ἐξ ἡμῶν ὄλιγος ὄλιγος δὲ σὺν πολλοῖς*: multa inveniri possunt, quæ universim civitas sua censet, in singulos autem deo minos partitum divisas suas. Tacitus de Germanis: *Agri pro numero cultorum ab universis per vicos (male vices legitur) occupantur, quos maxime inter se secundum dignationem partiuntur*. Quamobrem quæ primitus à populo sunt occupata, neque postmodum distributa, ea censenda sunt propria esse populi: ac sicut in privati juris flumine nata insula, aut derelictus alveus privatorum, est, ita in publico utrumque est populi, aut ejus cui populus dedit. Quod autem de alveo diximus, * idem & de ripa tenendum est, quæ pars est extrema alvei, id est quo naturaliter flumen excurrit. Atque ita videmus nunc passim usurpari. In Hollandia & vicinis regionibus, ubi frequentissimæ antiquitas fuerunt hujus generis controversiæ ob depressum solum; magnitudinem annuum, & vicinitatem maris, li-

num

*L. si quis nec
causam D. si
certum per.
L. Ergo & tri-
bus D. de
acq. rer.
dom.
L. adeo §.
præterea oo-
demo tit.
L. in agris
D. de acq.
rerum dom.
L. 1. § si in-
sula. D. de
flum. Bald.
in c. si quis
de manso §.
1. si de jure
feud. contr.
fuerit.*

*Julianus
§. Si Titius
fundum. D.
de acq. emi.
& vend.*

XI. De alluvione, hoc est de adjectione particularum, quæ à nullo vindicari possunt, quia unde veniant nescitur (alioqui enim naturaliter dominium non mutabunt) certum haberi debet hanc quoque esse populi, si modo populus flumen dominio occupaverit, quod in dubio credendum est; alioqui occupantis.

XII. Sed populus ut aliis, ita & proxima prædia possidentibus jus illud concedere potest, & concessisse haud dubie videtur, si agri illi non alium finem ea ex parte quam naturalem, id est, flumen ipsum habeant. Quare non contemnenda est hac in parte Romanorum diligentia, qui limitatum agrum ab aliis agris distinxerunt, dummodo meminerimus, agrum mensura comprehensum, hac in re paris juris esse cum limitato. Nam quæ de imperiis supra diximus cum de eorum occupatione ageremus, eadem & in agris privatis obtinent: sed hoc adhibito discrimine, quod imperia in re dubia credenda sunt esse arcifinia, quia id territorii naturæ maxime convenit. at agri privati magis est ut arcifinii non credantur, sed aut limitati, aut certa mensura terminati, quia hoc privatarum possessionum naturæ est congruentius. Neque tamen negamus fieri posse, ut populus agrum assignet eo jure quo ipse occupaverat, id est ad flumen usque, & si id appareat, jus esse alluvionis: quod in Hollandia ante sæcula aliquot judicatum est de agris ad Mosam & Isalam sitis; quia & in literis mancipationum, & in libris censualibus semper dicti erant ad flumen pertingere. Et tales agri si vendantur, quamvis in lege emtionis mensura aliqua nominata fuerit, dum tamen vendantur, non ad mensuram, sed suo corporis nomine naturam suam & jus alluvionis retinent, quod Romanis quoque legibus proditum est, & passim usurpatur.

XIII. Quod de alluvione diximus, id & de relicta ripa & siccata parte alvei censendum est, ut in non occupatis sint ea occupantis: in fluminibus occupatis, populi: privatorum autem ita denaum, si à populo, aut jus populi habente, agrum ad flumen excurrentem, quæ talem acceperint.

XIV. Sed cum aliud esse jus dixerimus insulæ, aliud vero alluvionis, frequens hinc controversia oritur, utro nomine censendum sit, quod, cum emineat non nihil, cum proximis prædiis ita coheret, ut tamen interjecta planities aquis superfundatur: quod passim apud nos ob locorum inæqualitatem videmus accidere. Mores hinc variant. In Gelria prædiis accedit addita occupatione id quod plaustrato onerato adiri potest: In agro Putteno * id quo pedes gladium exsertum tenens potest pertingere. Maxime naturale est, ut discretum videatur id qua majori temporis parte navigio transiri solet.

XV. Nec minus trita usu quaestio est inter principem qui jure populi utitur, & ejus vasallos qui imperium summo minus acceperunt. In imperii sola concessione fluvialia incrementa non inesse latè apertum est. Sed notandum est, horum vasallorum nonnullos cum illo definito imperio, simul accepisse agrorum universitatem, salvo eo quod privatis competit, puta quod ager is olim populi aut Principis fuerit, aut à Principe siccatu. Et hoc casu dubium non est,

est, quin vasalli jus habeant, quod populi aut Principis fuit. Ac sic videmus in Zelandiæ vasallos, etiam qui de civilibus tantum iudices dant, pro tota agrorum universitate tributum pendere: cujus partem à singulis pro privatarum possessionum modo ferunt. Et his de alluvionibus non movetur controversia. Sunt quibus flumen ipsam datum est, qui proinde insulas sive limo aggestas, sive factas ex alveo quem amnis circumluit, suas recte dicunt. Sunt alii in quorum investitura nec hoc nec illud comprehensum est, & horum adversus fiscum mala causa est, nisi aut mos regionis illis favéat, aut longi satis serie temporis possessio, accedentibus quæ oportet, jus pepererit. Quod si non imperium, sed ager in feudum datus sit, videndum quæ sit agri natura, et supra diximus. Nam is si est arcifimius, alluvio feudo comprehensa censetur, non ex jure peculiari Principis, sed ex agri qualitate: nam & usufructuario tali casu alluvio prodesset.

L. item si fundi s. hinc vicino. D. usufr.

XVI. Solent Romani ut jus, quo utuntur ipsi, probent esse naturale, tritum illud pronuntiatum asserre: Secundum naturam est ut cujusque rei eum sequantur commoda, quem sequuntur incommoda: quare cum amnis de agro meo sæpe partem deterat, æquum esse ut ejus beneficio utar. Sed ea regula locum non habet, nisi ubi ex re nostra commoda existunt: at hic existunt è flumine quod aliquando est. Quod autem perit, domino perire, id vero naturale est. Denique non esse universale quod adferunt, ipsa ostendit admixta ab ipsis agrorum limitatorum exceptio: ut jam omittam ita plerumque evenire, ut alios flumen diceret, alios pauperet. Lucanus:

*Illos terra fugit dominos, his rura colonis
Accedunt donante Rado.*

XVII. Sed & quod ajunt viam publicam non intercedere alluvioni, rationem naturalem nullam habet; nisi ager privatus sit qui viam debeat.

XVIII. Est & acquirendi modus inter eos qui juris gentium vocantur per genituram animantium. qua in re * quod à Romanis, & aliis quibusdam gentibus est statutum, ut partus ventrem sequatur, non est naturale, ut supra diximus, nisi quatenus plerumque pater ignoratur. At si probabili ratione de eo constaret, cur non partus ex parte ad eum pertineat nihil potest asserri. Nam & patris partem esse quod nascitur certum est. Plusne vero de patre, an de matre habeat, inter Physicos disputatur. Plutarchus ea de re sic describit: ἡ φύσις μέγιστος ἀφ' ἧς ἐπιμαίεται ἡ μήτηρ, ἢ ἐξ ἑκατέρων μίξεσσι λαβῆσαι καὶ συγγένεια, καὶ οὐκ ἀμφοτέρωθεν δίδωσθαι τὸ γένος. ἢ ἂν μηδέτερον διορίσῃ, μηδὲ ἀβλαβῆσαι τὸ ἴδιον, ἢ τὸ ἀλλότρου. *Natura sexuum corpora miscet, ut ita de utroque parte summa confundat & commune utrisque reddat quod nascitur, ita ut non scias quid suum sit, quid alienum discernere.* Et hoc secutæ sunt veteres Francorum & Langobardorum leges.

XIX. Si ex aliena materia speciem quis fecisset, Sabiniani dominium ejus esse volebant, qui materiae fuisset dominus; Proculus ejus qui speciem fecisset, quia per eum esse cœpisset quod ante non existeret: arrepta tandem est media sententia, ut si reverti ad priorem

speciem materia posset, materiae dominus rem haberet: si non posset, tum is haberet qui speciei esset auctor. Quod ipsum improbat Connanus, & hoc unum videri vult; plusne si pretii in opere an in materia, ut quod pluris est id praevalentia sua quod minus est ad se trahat, argumentum eorum quae à Romanis quoque Iurisconsultis de accessione tradita sunt. At si naturalem veritatem respicimus, sicut confusis materiis communionem induci pro rata ejus quod quisque habet, Romanis quoque Iurisconsultis placuit, quia res alium exitum naturaliter reperire non poterat; ita cum res consentit materia & specie tanquam suis partibus, si alterius sit materia, alterius species, sequitur naturaliter rem commensurari fieri pro rata ejus quanti unumquodque est. Species enim pars est substantiae, non substantia tota: quod Ulpianus vidit, cum dixit mutata forma prope interentam substantiam.

*L. Julianus.
9. sed si quis
D. ad exhib.
L. De eo exhibendo.
9. si quis. D. ad exhib.*

XX. Ut autem qui mala fide materiam alienam attrahant, speciem perdant, est quidem non inique constitutum, sed poenale, atque ideo non naturale. Natura enim poenas non determinat, nec ob delictum per se dominia aufert, quanquam naturaliter poena aliqua digni sunt qui delinquant.

XXI. Ut vero rei majori acquiratur res minor, quo fundamentum Connanus nititur, naturale est facti, non juris. atque ideo qui dandi pro vicefima parte est dominus, tam manet dominus quam qui partes habet novemdecim. Quare quod de accessione ob praevalentiam, aut certis in casibus lex Romana constituit, aut in aliis etiam constitui potest, id naturale non est, sed civile, ad commodius transigenda negotia; natura tamen non repugnante, quia lex dandi dominii jus habet. Vix autem ulla est tractatio juris in qua tot discrepantes sint Iurisconsultorum sententiae, & errores. Nam quis concedat si aes & aurum mixtum fuerit, alterum ab altero diduci non posse, quod scripsit Ulpianus, aut ferruminatione confusionem fieri, quod Paulus; aut aliam esse scripturae, aliam picturae rationem, ut huic tabula cedat, illa tabulae.

*L. Idem. 9. 1.
D. de rei vend.
L. si rem. 9.
idem. D.
eod. inst. de
ver. div. 9.
littera & 9.
si quis.*

XXII. Plantata & onsa ut solo cedant, similiter est juris constituti, cujus ratio est quod ista solo alantur. Nam ideo & de arbore distinguitur, an radices egerit. Atqui alimentum rei jam ante existentis partem duntaxat facit: atque ideo sicut ex alimento jus quoddam in rem soli domino nascitur; ita domino feminis, plantae aut arboris jus suum naturaliter certe ob id non perit. Quare & hic communio locum habebit: nec minus in aedificio, cujus partes sunt solum & superficies: nam si mobile sit, nullum in eo jus habebit soli dominus, quod & Scævola placuit.

*L. Titius. D.
de acqui.
rer. dom.
L. Sed & si
9. consultus.
D. de petit.
hered.
L. Plane D.
d. hered.
pet.*

XXIII. Bonae fidei possessor, ut fructus omnes ex re suos faciat quos percepit, naturale itidem non est, sed hoc tantum ut jus habeat, impendia in rem facta & operam utilem imputandi, ac pro iis deducendi fructus perceptos; * imo & exstantes, si aliter non fiat ei restitutio, retinendi.

XXIV. Atque idem dicendum videtur de mala fidei possessore, ubi lex poenalis non intercedit. Benignum est, ait Paulus Iurisconsultus,

tus, etiam in praeconi persona haberi rationem impensarum; non enim debet perire ex aliena iactura lucrum facere.

XXV. Ultimus acquirendi modus qui juris gentium dicitur est per traditionem. Atqui supra diximus ad dominii translationem naturaliter traditionem non requiri; quod & ipsi Iuriconsulti in quibusdam casibus agnoscunt, a ut in re donata usufructu retento, b aut in eum collata qui possideat, c aut commodatam servet; in iactis missilibus: imo etiam ante adeptam possessionem nonnullis casibus nunc quoque transit dominium, ut d hereditatis, e legatorum, f rei donatae ecclesiis & piis locis, aut g causa alimentorum, h bonorum quorum universalis societas contracta est.

XXVI. Haec ideo annotavimus, nequis reperta juris gentium voce apud Romani juris auctores statim id jus intelligat quod mutari non possit: sed diligenter distinguat naturalia praecipua ab his quae pro certo statu sunt naturalia, & jura multis populis seorsim communia, ab his quae societatis humanae vinculum continent. Ceterum illud sciendum est, si hoc iure gentium improprie dicto, aut unus etiam populi lege introductus, modus acquirendi, sine discrimine civis & peregrini, jam inde quodammodo exteri jus nasci: & si juris consecutio impediatur, injuriam etiam talem quae justam belli causam praebere possit.

a L. Quisq.
C. de dom.
b L. Si ser-
vus. D. de
acq. re. dom.
c Inst. de rer.
div. 9. In-
terdum.
d L. Cum
heredes. D.
de acq. poss.
e L. a Titio.
D. de furtu.
f L. ut meo
C. de SS.
Eccles.
g L. Si do-
ceas. C. de
don. qua sub
modo.
h L. 1. 9. 1.
& l. 2. D.
pro socio.

Annotata ad Caput VIII.

A *Ut ad ipsam legem civilem, non solius populi Romani, sed multarum* §. I.
circa usum] Qualis consensus gentium incertis ex causis
etiam in aliis moribus ad jus nihil facientibus notatur à Plinio,
ut hominem non cremari priusquam genito dente VII, 16. ut lo-
nom literis uterentur VII, 57. uti tonforibus VII, 59. in horarum
observatione VII, 60. gemibus tribuere quandam religionem XI,
45. fulgetra poppyfimis adorare XXVIII, 2.

Quod ob difficillimam persecutionem eius pro derelictis habere credamur] §. III.
v. Hebraeis id dici notavimus supra ad caput IV, §. v.

Γραμματα] Donatus ad Eunuchum IV, 6. monumenta sunt quae
Graeci dicunt γραμματα, seu ἀνάγραφα.

Crepundia] Vsurpat hoc sensu hanc vocem Apologetico Apu-
lejus.

Requisitur autem corporalis quaedam possessio] Harmenopolus lib. II,
tit. I. μὴ ἰσχυροὶ εἰδὲ τεύχεσσι ἡλιχ διαπίστου ἔθους ἐν μὴ τέρει ἀπέρτου.
non aliter enim dominus fera fit qui vulneravit nisi & caperit.

Aliis laporem excitis] Est apud Petronium. Ovidius:

Est lepos hoc aliis exagitatius erit.

Langobardorum iure qui feram ab alio vulneratam occidit aut re-
perit, aufert armum cum septem costis. in reliqua is qui vulneravit
jus habet, sed non nisi intra horas XXIV.

Sapienter excisimantur ab illis rebus incipiendum quae sine damno cuiusquam §. v.
tribui possunt] Sed de vitioso usu hujus juris vide Sarisberiensem
Policraticos

Et

§. VI.

Et alii à diavo[?]] balenæ ejectæ regis sunt in Lusitania. Georgius de Cabedo decif. Lusit. parte II, dec. XLVIII.

§. VII.

Legibus aut moribus] Bybliorum Lex, quod non possisti ne tollas. Probat id Apollonius apud Philostratum.

Vt domino agri thesaurus cederet] id jus etiam Romæ obtinuisse videtur Plauti tempore ait enim Callicles :

Qui emisset ejusve est ea pecunia ?

deinde:

*Atque eum à me lege populi patrium posceret,
emtor adium, thesaurum.*

Historia] Vide Tacitum de thesauris in Africa quos Nero spe devoraverat, Annalium XVI. vide Philostratum de vita Attici, quem locum Zonaras transcripsit in Nerva.

Lampridii] in Adriano & Severo.

In Germania] vide speculum Saxonicum c. 35. Constitutiones in Sicilia Friderici lib. I, tit. LVIII, & CIII. Idem Gotthis mos. Rex Theuderichus apud Cassiodorum IX, 34: Non est cupiditas eripere quam nullus se dominus ingemiscat amisisse. id. XVI, 8. Depositiones quoque pecunie, qua longa vetustate competentes dominos amiserunt; inquisitione sua nostris applicentur ararius, ut quia sua cunctos patimur possidere, aliena nobis debeant libenter offerre. sine damno quidem inventa perdit, qui propria non amittit.

§. VIII.

Recentiorum etiam integri commentarii] Iohannis Boreo, Antonii Marfæ, Iohannis Gryphiandri, præter ea quorum nomina sunt in textus margine.

Vilitate quadam muniendarum riparum] vide locum Cassii apud Vrbicum & Boetium.

§. IX.

Prius terras populi occuparunt] vide quæ supra in textu & notis cap. III, §. 19.

Idem & de ripa tenendum est] Sic in Gallia obtinet. Sanction des Eaux & Forests lib. II, c. I.

Qua in flumine nascas] Descriptio natantium insularum apud Senecam Naturalium III, 25. Plinium majorem lib. II, c. xcviij. Macrobius I Saturnalium I, 7. Elegans talium in Vadimone lacu insularum descriptio apud Plinium minorem lib. VIII, c. xx. & Flandricarum in libro lectu digno Chiffletii.

Si flumen ipsum & cum eo alveus à populo occupati non essent] Siculus Flaccus libro de conditionibus agrorum: In quibusdam regionibus fluminis modus assignationi cessit: in quibusdam autem tantum subsecivus relictus est. Aliis autem exceptus, inscriptumque, flumini illi tantum. de subsecivis vide egregia quæ habet, ut omnia sunt illius, Salmastius ad Solinum. de toto hoc argumento fluviorum & fluvialium incrementorum videat, si cui vacat, Rosenthalium de jure Feudorum cap. v, corol. 23. Sixtinum de Regalibus libro II, cap. 3. Capollam de servitutibus rusticorum prædiorum c. 3 I.

Flumina censitorum vice fungi] de agri mensore Cassiodorus: More vastissimi fluminis alii spatia tollit, alii jura concedit.

Id quo pedes gladium exsertum tenens potest persingere] ex vetustissimo Germa-

Germanicarum gentium more. Paulus Warnafredi de Authari rege Langobardorum : *Vsq; ad eam (columnam in mari) equo sedens accessit Autharis eamque de hasta sua cuspide tetigit, dicens, usque hic erunt Langobardorum fines.* similem historiam habes de lancea qua in mare iacta Otto Imperator fines imperii in freto Baltico designare se dixit, apud Saxonem libro x, & alios.

Quod à Romanis] cum quibus consentit c. 31 Caroli Calvi Edicti Piffensis. de aliorum circa hanc rem legibus vide quæ supra in textu & notis c. v. huius libri §. 29.

Commune utriusque reddat] vide appositum ad hanc rem locum Galeni II de semine, & quæ ibi ex Athenæo. Chrysostomus ad v Ephesiorum : *μὴ ἴσῳται τῶ ἀρσενικῶν τικτικῶν ὁ παῖς, mixta genitura factus virus.*

Imo & extantes, si aliter non fiat ei restitutio, desinendi] vide hac de re speculum Saxonicum in quo multa æquiritatis plenissima II, 46.

Naturaliter traditionem non requirit] Non sane. vide legem Wisigothicam lib. v, tit. II, c. 6. *Tum videtur vera esse traditio, quando jam apud illum scriptura donationis habetur.* & apud veteres Romanos res mancipi alienabantur plene per æs & libram. vide Varronem lib. IV de Lingua Latina : Festum Pompejum in voce Rodus : Vlpianum institutionum tit. XIX. Boethium ad Topica Ciceronis.

C A P V T I X.

Quando imperia vel dominia desinant.

- I. Dominium & imperium solis sublato eo qui jus habuit, nec existente successore :
- II. Sic & jus familia extincta familia :
- III. Sic & populi, si populus esse desinat :
- IV. Quod sit, sublatis partibus necessariis :
- V. Sublato corpore toto populi :
- VI. Sublata forma qua est populus :
- VII. Non etiam migratione :

- VIII. Aut mutato regimine : ubi de loco qui debeatur novo regi aut populo liberato.
- IX. Quid si populi uniantur ?
- X. Quid si dividatur populus ?
- XI. Cujus nunc sint qua Romani imperis fuerunt, nec alienata apparent.
- XII. De jure heredum.
- XIII. De jure victoris.

Quomodo primitus acquirantur, & quomodo transeant tum dominia privata, tum imperia, satis diximus. quomodo desinant, videamus. Et quidem derelictione desinere obiter supra demonstratum est, quia voluntate cessante non manet dominium. Est & alius desinendi modus, sublato subjecto in quo est imperium vel dominium, ante alienationem scilicet vel expressam, vel tacitam, qualis est in successione ab intestato. Quare si qua persona, nulla edita voluntatis significatione, nullo consanguineo relicto moriatur, omne jus quod habet interit, ac proinde servi (nisi lex humana impediatur) erunt liberi: populi qui in ditione ejus fuerant sui juris fient, quia non sunt hæc sui natura occupabilia: nisi libertatem suam ultro deserant. res autem aliz fient occupantis.

II. Idem dicendum * si familia defecerit quæ jus aliquod habebat.

III. Idem si populus. Dixit Isocrates, & post eum Iulianus imperator,

*De pace.
L. Rerum.*

perator, civitates esse immortales, id est esse posse, quia scilicet populus est ex eo corporum genere quod * ex distantibus constat, uniusque nomini subiectum est, quod habet *ἕν μίαν*, ut Plutarchus; spiritum unum; ut Paulus Iurisconsultus loquitur. * Is autem spiritus sive *ἕς* in populo est vitæ civilis consociatio plena atque perfecta, cuius prima productio est summum imperium, vinculum per quod respublica coheret, spiritus vitalis quem tot millia trahunt, ut Seneca loquitur. Plane autem corpora hæc artificialia instar habent corporis naturalis. Corpus naturale idem esse non desinit * particulis paulatim commutatis una manente specie, ut Alphenus ex Philosophis differit. Atque ideo commode interpretandum; quod ait Seneca, neminem nostrum eundem esse in senectute qui fuit juvenis, ut de materia sola intelligatur; * quomodo Heraclitus dixerat, citante Platone in Cratylō, & Seneca dicta loco, in idem flumen bis nos non descendere: quod recte sic corrigit Seneca: *Μακρὸν ἰδὲν ἑκαστοῦ τοῦ ὕδατος ὄνομα, ἀλλὰ τὸ αὐτὸ ὕδωρ*. Sicut & Aristoteles flumen populo comparans dixit flumina eadem vocari quanquam alia subeat semper aqua, alia decedar. Neque vero manet nomen inane. sed & *ἕς* illa quam Conon definit *ἕν σίμαλον συνικαλεῖται*, Philo *πῶς μάλιστ' οὐκ ἔστιν*, Latini quoque spiritum vocant. Sic ergo populus, auctore Alphenō & Plutarcho de fera numinis vindicta, idem hoc tempore putatur qui ab hinc centum annis fuit, cum ex illis nemo nunc vivat: *μὴ ζῆς αἰὲν ἢ ποῦσσι τῆ σπουδαίαι τῆς πατρίδος κριανίας τῶ ἰότητι ἀγαφουλῆτι*. quamvis illa qua populum facit est mutuis nexibus vincit communitio jus unitatis sua servat. quæ ejusdem Plutarchi in hac re verba sunt. Et hinc ortus mos loquendi, ut populum, qui nunc est, alloquentes, ei tribuamus quæ eidem populo ante multa sæcula acciderunt, ut videre est tum apud historicos, tum & * in libris sacris, ut Marci x. 3. Ioh. vi, 32. vii, 19. 22. Act. vii, 38. Sic apud Tacitum Antonius Primus Vespasiano militans milites Tertianos veterum admonet, ut *sub M. Antonio Partbos, sub Corbulone Armenios repulissens*. Ex odii itaque, non ex vero apud eundem Tacitum Piso * negat Athenienses sui temporis, esse Athenienses, quippe tot cladibus extinctos, sed illiudem nationum. Nam externa illa accessio de dignitate forte aliquid detraxerat, populum alium non fecerat. Nec id is ipse ignoravit, cum illis ipsis sui temporis Atheniensibus objectaret vetera quæ in Macedonas improspere, violenter in suos fecissent. At sicut particularum mutatio non efficit, ut populus esse desinat qui fuit, ne per annos quidem mille & amplius, ita fieri posse ut intereat populus negari non potest. Fir autem hoc dupliciter, interitu corporis, aut interitu speciei sive spiritus quem dixi.

IV. Corpus interit * vel sublatis simul partibus sine quibus corpus subsistere nequit, vel sublata corporis ratione. Ad priorem modum refer populos mari abreptos, ut Atlanticæ populos, teste Platone, * & alios quorum a Tertullianus meminit, item eos quos terræ motus hausit penitus, aut chasma; quorum exempla sunt apud b Senecam & c Ammianum Marcellinum, & alibi: & qui sponre intertionei se dederunt, ut Sidonii & Saguntini. Ex antiquo Latino LIII populos

D. usuc.
Ach. Strat.
ad Arat.

Sen. lib. 1. de
Clem. c. 4.
L. Propone-
basur. de
judicib.
Epist. 58.

III. Pol. II.

Hist. l. III.

a L. de Pal-
lo.

b Ep. 92.
c Lib. xvii.
verum gest.
Diod. xvi.
Bibl.

L. Sicut.
ut. D. qua
omninoque
interit. a.

populos sine vestigiis interuisse ait Plinius. Quid si ex tali populo tam pauci supersint, qui populum facere nequeant? jam poterit in illis subsistere dominium quod populus habet ad modum proprium: non siquid populo, ut populo competit. quod & de collegio sentiendum est.

V. Corporis ratio tollitur si cives aut sponte ob pestilentiam aut seditionem à societate discedant; * aut vi ita distrahantur, ut coire non possint, quod bellis accidit interdum.

VI. Species interit, sublata, aut omni, aut perfecta juris communitate, sive singuli personalem quoque servitatem subeant, ut Mycenæ ab Argivis, Olynthii à Philippo, Thebani ab Alexandro venditi, Brutii à Romanis publicis servitiis mancipati, sive ea retenta imperio exantur. Sic de Capua narrat Livius placuisse Romanis, ut tanquam urbs habitaretur; corpus nullum civitatis, nec senatus, nec plebis concilium, nec magistratus esse, sed sine consilio publico, sine imperio multitudinem, * cui præfectus Roma missus jus redderet. Itaque * imaginem reipublicæ nullam Capuæ relictam dicit Cicero priore ad Populum contra Rullum. Idem dicendum de populis in provinciæ formam redactis: item de his qui alterius populi ditio nem subierunt. Sic * à Severo Byzantium Perinto, * Antiochia Laodiceæ supposita à Theodosio.

VII. At vero si loco migraverit populus, sive sponte ob inediã, aut alia mala; sive coactus, ut populus Carthaginensis bello Punico tertio, si species quæ dixi maneat, * populus esse non desinit, multoque minus si muri tantum urbis disjecti sunt. Itaque cum ad pacem Græciæ jurandam à Lacedæmonij negarent admittendos Messenios, quod ejus urbis muri essent diruti, contra eos à communi superiorum res judicata est.

VIII. Neque refert quomodo gubernetur, regione, an plurium, an multitudinis imperio. Idem enim est populus Romanus sub regibus, consulibus, imperatoribus. Imo etiam si plenissimo jure regeretur, populus idem erit qui antea erat, cum sui esset juris, dum rex ei præsit, ut caput istius populi, non ut caput alterius populi. Nam imperium quod in rege est ut in capite, in populo manet ut in toto, cujus pars est caput: atque adeo rege si electus est, aut regis familia extincta, jus imperandi ad populum redit, ut supra ostendimus. Neque est quod Aristotelem hic mihi quis objiciat, qui reipublicæ formam mutata negat eandem esse civitatem, sicut, inquit, harmonia non eadem est ubi à Dorico modo in Phrygium transitur. Sciendum enim est unius artificialis plures esse posse species, sicut legionis species una est qua regitur, altera qua militat. Ita civitatis species una est, consociatio juris atque imperii; altera, relatio pergrum inter se earum quæ regunt, & quæ reguntur. Hanc spectat Politicus, illam jurisconsultus: quod nec Aristotelem latuit cum ita subjicit: *non veri exsolvenda sint nomina necne, mutata gubernandi forma, alia inspicenda est: artis scilicet alterius, quam cum Politica non confundit Aristoteles, ne quod in aliis culpata admittat ipse, præsertim cum illis visis, ab uno tractandi genere ad alterum transfusum faciens.* Non desinit debere

*Li. In bello.
s. si plurimum. D. de cap.*

*Arist. III.
Pol. II.*

Lib. XXV.

Cic. I. contra Rullum.

Theod. v. histor. Eccl. c. 9. Zon. in Valent. & Theod. Herodian. lib. v. hist. a Flor. I. II. cap. 15. b Plin. Agestila.

d. c. 3. Pol. lib. II.

debere pecuniam populus rege sibi imposito quam liber debebat: est enim idem populus, & dominium retinet eorum quæ populi fuerant: imo & imperium in se retinet, quanquam jam non exercendum à corpore sed à capite: unde parata est responsio ad controversiam ex facto nonnunquam agitatam, quo loco in conventibus sedere debeat qui summum imperium in populum ante liberum accepit; eodem nimirum quo ipse populus: sicut in Amphictyónico consensu Phocensium locum accepit Philippus Mædo. sic vicissim qui regis fuerat locus, eum populus liber implebit.

Libro I.

IX. Quod si quando uniantur duo populi, non amittentur jura, sed communicabuntur, sicut Sabinorum primo, deinde Albanorum jus in Romanos transfusum est, & una facta respublica, ut Livius loquitur. Idemque censendum de regnis quæ non fœdere, aut eo duntaxat quod regem communem habeant, sed vera unitate junguntur.

Libro I.

X. Contra evenit, ut quæ una civitas fuerat dividatur, aut consensu mutuo, aut vi bellica, sicut corpus imperii Persici divisum est in Alexandri successores. Quod cum fit, plura pro uno existunt summa imperia cum suo jure in partes singulas. Si quid autem commune fuerit, id aut communiter est administrandum, aut pro ratis portionibus dividendum. Huc referenda & discessio quæ ex consensu fit in colonias. Nam sic quoque novus populus sui juris nascitur:

Libro III.

ἢ ἢ ἐπὶ τῷ δούλῳ, ἀλλ' ἐπὶ τῷ ὀμοίῳ ἀνα κατασκευαται, inquit Thucydides: Non enim ut servi, sed * ut pari jure sint dimittuntur. Idem secundam coloniam à Corinthiis Epidaurum deductam narrat *ἐπὶ τῇ ἰσῆ ἡγὶ ὀμοίῳ ut pari jure esset.* Rex Tullius apud Dionysium Halicarnasensem: *τὸ δ' ἀρχὴν ἐκ πρώτου ἦ ἀπάντων τοῖς μητροπόλεις ἐς ἀναγκασίῳ π φύσιν ἰσμοῖ μοι ἔτι ἀλλοτρίῃς ἔτι δικαίον ἡμῶντο ἀφ' ἡμῶν. Ut omnino matricibus urbes coloniarum imperent, quasi natura lege, id vero nos neque verum neque æquum arbitramur.*

XI. Nobilis est & illa quæstio apud historicos & Jurisconsultos, de his quæ Romani imperii fuerunt cujus nunc sint: multi ea nunc esse volunt Germanici sive regni, ut olim vocabatur, sive imperii (utro autem nomine appelles ad rem non refert) & nescio quam surrogationem hujus imperii in illius locum sibi confingunt, cum tamen notum satis Germaniam magnam, id est Transrhenanam, totam maxima temporis parte fuisse extra complexum Romani imperii. Mihi non præsumenda videtur mutatio aut translatio nisi certis documentis proberetur. Quare & populum Romanum eundem esse dico, qui olim fuit, quanquam extraneorum confusione admixtum, & imperium penes eum mansisse, tanquam penes corpus in quo esset ac viveret. Nam quæ olim jure potuit facere populus Romanus antequam Imperatores Romani regnarent, idem faciendi jus habuit, ut quisque Imperator mortuus erat, alio nondum existente. Imo & electio Imperatoris ad populum pertinebat; & aliquoties à populo * per se, aut per senatum facta est: quæ autem à legionibus modo his, modo illis fiebant electiones, non erant ratæ ex jure legionum (nam in vago nomine jus certum esse non poterat) sed ex appro-

approbatione populi. Cum his non pugnat quod Antonini constitutione quotquot in orbe Romano sunt, cives Romani effecti sunt. Consecuti enim ea constitutione sunt subditi Romani imperii, ea ut quae olim habebant coloniarum & municipia, & provinciarum togata, & horum participes essent, & jure Quiritium uterentur : quod facere in potestate Imperatorum non fuit, qui habendi imperii modum ac causam tutare non potuerunt. Nec quod Imperatores postea Constantinopoli quam Romae habitare maluerunt, de jure populi Romani quicquam imminuit. sed tunc quoque electionem factam à parte sui quae Constantinopoli habitabat, unde Byzantinos Quirites vocat Claudianus, ratam populus totus habuit : antiquae sui monumentum non tenuit servavit * in urbis suae prerogativa, * & in honore consulatus aliisque rebus. Quare jus omne quod hi qui Constantinopoli habitabant ad eligendum Imperatorem Romanum habere poterant, pendebat à voluntate populi Romani : & cum illi * contra mentem ac morem populi Romani * feminas reserui imperium, ut alias causas omittamus, merito populus Romanus illam concessionem sive expressam sive tacitam revocavit, & per se Imperatorem legit, ac voce primi civis, id est Episcopi sui (quomodo & in Judaica republica rege non existente prima erat summi Pontificis persona) pronuntiavit. Fuit autem hæc electio personalis in Carolum Magnum, & quosdam ejus successores : qui ipsi jus imperii quod habebant in Francos, ut & in Langobardos, à jure imperii in Romanos, ut nova ex causa quaesito, scilicet distinxerunt. * Postea vero diviso Francorum populo in Occidentalem qui Galliam nunc obtinet, & Orientalem qui Germaniam sive Alemanniam tenet (duo Francorum regna vocat Frisingensis) cum populus Francorum orientalis eligendo sibi reges faceret corpus (* nam & ad id tempus Francorum regum successio quasi agnatica, non tam à jure certo, quam à populi suffragiis pendebat) placuit populo Romano, quo certius praesidium haberet, regem non proprium sibi sumere, sed eum quem Germani fecissent ; ita tamen ut jus sibi aliquod retineret probandae vel improbandae electionis, quantum scilicet ea res ad se pertinebat. Hæc quoque approbatio per Episcopum edici & solemniter testata fieri peculiari coronatione solebat. quare ex electione septem principum qui Germaniae corpus referunt, qui lectus est jus habet imperandi Germanis secundum eorum mores : ex approbatione vero populi Romani fit idem rex, aut Imperator Romanus, aut, ut historici saepe loquuntur, * rex regni Italiae : atque eo titulo sub se habet quaecumque populi Romani fuerunt, neque pactionibus, aut derelicti occupatione, aut victoriae jure in aliorum populorum imperium concesserunt. Unde illud quoque intelligi facile potest, quo jure episcopus Romanus vacante imperio, * investitoras tribuat feudorum imperii Romani, quia scilicet in populo Romano, tali tempore libero, primas obtinet. Solent autem quae sunt corporis alicujus * per primam personam corporis nomine expediri, ut alibi quoque diximus. Neque

vero

jam loco. & Vlpianus in lege Quid tamen D. quibus modis usus fructus amittatur. Navem eandem esse ajunt si per partes refecta sit. Aliud si dissoluta & recomposita. L. qui res. §. Aream, D. de Solutionibus. Plutarchus Theseo: τὸ ἵπλοιοῦν οὐ μὴ ἴσθαι ἡπλοῦσθαι καὶ πάλιν ἰσθῆναι τὸ ἡπλοῦσθαι, ἀλλὰ τὸ ἀπλοῦσθαι καὶ ἰσθῆναι. ἡπλοῦσθαι δὲ τὸ ἀπλοῦσθαι καὶ ἰσθῆναι. ἀπλοῦσθαι δὲ τὸ ἀπλοῦσθαι καὶ ἰσθῆναι. ἀπλοῦσθαι δὲ τὸ ἀπλοῦσθαι καὶ ἰσθῆναι.

Navem autem in qua dilecti juvenis navigavit salvusque rediit Theseus, triginta artam remis, conservarunt Athenienses adusque tempora Demetrii Phalerensis, subtrahendo ligna vetustate cariosa, subjiciendo eis, ita ut cohererent, unde est exemplum hanc navis facta est philosophis disputantibus de ea questione qua de augescentibus dicitur, in qua hanc navem ad ultima tempora eandem fuisse affirmant hi, illi negant. In hac controversia à philosophis decertata prudenter Iurifconsulti ajentem partem prætulere: Et Tertullianus juris valde peritus libro de Refurrectione carnis: Navem procella dissipatam vel cario dissolutam, redactis & reconstituta omnibus membris, eandem sepe conspeximus, etiam titulo restitutionis gloriantem. intellige manente carina, quomodo vox resoluta etiam sumenda in Pauli verbis L. inter stipulantem. §. Sacram D. de Verb. Oblig. Idque & apud Tertullianum præcedentia. & apud Paulum sequentia evincunt. Philo de Mundo: ἡ γὰρ διπλοῦν εἶ παλαιὰ μίση φέρει, ἡ γὰρ ἐστὶν αἰετοῦ, ἀλλ' εἰ πίνται τὴ μίση ἀμα καὶ οὐ πωτὸ ἀπλοῦν τὸ αὐτὸ γένος. Non cujus partes pereunt usque interitus obnoxium est, sed cujus omnes partes simul & eodem tempore pereunt.

Quomodo Heraclitus] Et Epicharmus apud Diogenem Laertium. In libris sacris] Adde Matth. xxiii, 35. Act. iiii, 22. Negat Athenienses sui temporis esse Athenienses] Contra de iisdem Atheniensibus Iulianus Misopogone.

Vel sublatis partibus sine quibus corpus consistere nequit, vel sublata corporis ratione] Servius in Fuldensibus Excerptis ad I Æneidos: Duobus generibus deletur exercitus, aut intermissione aut dispersione.

Et alios quorum Tertullianus meminit] Myunta apud Vitruvium: Helicen & Burin apud Pausaniam, Strabonem, Senecam Naturalium questionum libro v, c. 23 & 32. & in Anthologia.

Aut vi ita distrabantur] Philo dicto jam libro de Mundo: τὸ μὲν οὖν αἰετοῦ ἀπλοῦν αἰπὸς, βασιλῆα, χοροί, ἐπιδόματα ἢ πάλιν οὐ συναντιβῆσαν σῆμα καὶ πρὸς τῇ ἀπλοῦν καὶ ἀπλοῦν. Quæ ex distantibus sunt, ut greges, armenta, chori, exercitus, non minus quam corpora ex connexis in unum coacta divorio ac dissolutione intereunt. vide quæ supra de navi.

Cui præfectus Roma missus jus redderet]. Vide Festum voce Præfectura. Vellejus libro II: Ius his restitutum post annos circiter CLII, quam bello Punico à Romanis Capua in formam Præfectura redacta erat. adde exempla in textu & notis allata ad Libri I, c. I, §. 8.

Imaginem rei publicæ nullam] Severus jus buleutarum dedit Alexandrinis, qui sine publico consilio vixerant sub juridico.

A Severo] Vide Xiphilinum Severo: Herodianum libro III. adde quæ infra hoc libro II, cap. XXI, §. VII.

- Antiochia Laodicea supposita*] Vide Zonaram.
 §. VIII. *Populus esse non desinit*] Vt Geloi Phintiada translati. Diodorus
 culus in fragmentis Peiresianis.
 §. IX. *Vniantur duo populi*] Vt ex Celtis & Iberis facti Celtiberi, narra-
 te Diodoro. Vide, si vacat, de hoc argumento Reinkingium lib.
 I, classe IV, c. 17, n. 95. & quæ ibi citata.
 §. X. *Vt pari jure sint*] Salva tamen reverentia matricibus debita, de
 egimus lib. I, c. III, §. XXI. Curtius libro IV: *Carthaginem Tyrii*
diderunt, semper parentum loco culti.

§. XI. *Per se aut per Senatum*] Exempla passim electionum factarum
 Senatu aut probatarum in Adriano, Pertinace, Iuliano, Severo,
 crino, Maximino Balbino, Aureliano, Tacito, Floriano, Probo,
 Dionem, Spartianum, Capitolinum, Lampridium, Vopiscum.
 Aurelianum sex menses imperium fuit sine principe, ejusque elec-
 tionem miles Senatu detulit iterum atque iterum. Pro Senatus
 egregia Albinus epistola apud Capitolinum & Senatus epistola
 Gordianis. Macrinus in oratione: *Detulerunt ad me imperium: ego,*
Patres conscripti, interim suselam recipio, senebo regimen, si & vobis
cueris, quod militibus placuit. Tacitus Imperator apud Vopiscum
Probo: Me quidem Senatus principem fecit, de prudenti exercituum
Arbogastem Vopiscum Probus: Recte atque ordine, Patres conscri-
pti, proximo superiore anno factum, ut vestra clementia orbi terrarum
prædaret, & quidem de vobis, qui & estis mundi principes & semper fuistis
vestris posteris eritis. Majorinus ad Senatum in Novellis: Imperium
me factum, Patres conscripti, vestra electionis arbitrio & fortissimi exercitus
ordinatione agnoscite.

Fons imperii esset] Senatus pro Gordiano apud Herodianum
 vincias hortatur *κέλευσε ἰσχυροῦς αὐτὸν ἀρμύστον αἰώνων τὸ κατὰ τὸν αἰῶνα*
φίδια καὶ τὴν ἀρχὴν ἐκ ἀρχῆων. Parere Romanis, quorum ab antiquo esset
imperium, quibus veteri jure gentes alia amorem obsequiumque præstarent. Apud
eundem Maximus in allocutione ad milites: εἰ ἴδὲ ἀνδρῶν ἰδίων καὶ
ἢ ἀρχῆς, ἀλλὰ κρινόντες Ἰσχυροῦς ἀνδρῶν, καὶ ἐκ τῆς αἰῶνος τῆς πόλεως ἢ βασιλείας
ἰδρυταὶ τύχη. ἡμεῖς δὲ διοικεῖν καὶ διακρίνειν τὰ ἀρχῆς καὶ ὑμῶν ἐγχευόμεθα
Non enim unius viri possessio est hoc imperium, sed antiquitus res est populi
romani: in hac urbe principatus fortuna sita est. nos vero vobiscum, milites
id electi sumus ut in qua imperii sunt curemus ac tueamur. Claudianus
 Roma:

Armorum legumque parens qua fudit in omnes
Imperium.

In urbis sua prerogativa] Ait Zonaras Romæ servata prærogativa, pri-
 vationem, quod inde venisset imperium. Ammianus lib. XIV, de Ro-
 ma: *Per omnes tamen, quotquot sunt partes, ut domina conspicitur, & regia*
 Claudianus Honorio agente Ravennæ:

Quem precor, ad finem laribus sejuncta potestas
Exsulat, imperiumque suis a finibus erras?

Et in honore consulatus] Nam alter consulum ex urbe Romæ
 na, & is quidem priorem habebat locum. Procopius in Arcana hi-
 storia.

Com.

Contra morem ac morem populi Romani] Nero in XIV Annalium Ta-
 ti matrem accusat : *Quod consortium imperii juraturaque in femina ver-*
itas cohortes, idemque dedecus Senarum & populi speravisset. Priscus in
 excerptis legationum : *ὅτι ἡμεῖς, ἀλλ' ἀρρίων ἢ τ' ἰωμαϊκῆς βασιλείας δόχῃ*
in casum feminatum, sed marium est, Romani imperii principatus. Lamprius
 post mortem Heliogabali : *Cautum ante omnia, ne inquam mulier*
in imperio intruderetur, usque inferis ejus caput dicaretur devovereturque per
seu id esset factum. Trebellius Pollio Herenniano : *Zenobia usurpato*
in imperio, diutius quam feminam decuit, rempublicam obtinuit.

Femina Irenes submissens imperium] Dicto etiam ei sacramento, quod
 dicitur Zonaras.

Qui ipsi jus imperii quod habebant in Francos, ut & in Langobardos, à jure
perii in Romanos, ut nova ex causa quasito, sollicite distinxerunt] Vide
 modum Pontigenensem inter capitula Caroli Calvi. Et Paulum
 Julium lib. III de Carolo Magno.

Postea diviso Francorum populo in Occidentalem, qui Galliam nunc obtinet,
Orientalam, qui Germaniam] Vide Withikindum libro I, & ibi no-
 men Meibomii : & pactum Caroli & Henrici post capitula Caroli
 alvi & ad id notas viri magno judicio doctrinaque pradii Jacobi
 Brunoni. Occidentalem illam Franciam Latinam Wibbo vocat,
 sed ibi sermo Romanensis vigeret, ut & nunc viget, cum Trans-
 sylvanarum nationes lingua Germanica uterentur.

Nam & ad id tempus Francorum regum successio quasi agnatica, non tam à
peritis, quam à populi suffragiis pependerat] Observatum id, Prisco in
 excerptis legationum, & Reginoni ad annum M cccv. Carolus
 Magnus in Testamento : *Quod si filius cuilibet horum trium filiorum.*

is tamen ut jus sibi aliquod retineret probanda vel improbanda electionis]
 certissima res, & aperte testata Wibboni vita Conradi Salici.

Rex regni Italia] Sic in excommunicatione Henrici distincte no-
 minat Papa regnum Teutonicorum & Italiae. Vide Ottonis privile-
 gium Alderamo datum editum à Meibomio post Withikindi Saxo-
 nica : & Crazium Saxonorum v, in juramento Ottonis quod
 itatibus intulit in Distinctionem LXIII : *In Roma nullum placitum si-*
ne ordinationem faciam de omnibus qua ad te (Papam) aut Romanos perti-
ent, sine meo consilio.

Insuper tribus feudorum imperii Romani] Nempe ut in Imperio
 Germanico Palatinus & Saxo Vicarii imperii, divisiv partibus. Vide
 terrarum Ludovico XII.

Per primam personam corporis nomine expediri] Nam & in Polonia in-
 ter Regem Archiepiscopus Gnesnensis Regis locum tenet, in folio re-
 gno sedet, tanquam primus inter ordines. Philippus Honorius in dis-
 tertatione de regno Poloniae.

De obligatione quæ ex dominio oritur.

- I. Obligatio reddenda domino rei aliena unde & qualis.
- II. Obligatio de reddendo eo quod quis lucri fecit ex alieno: qua multis exemplis illustratur.
- III. Bona fidei possessorem ad restitutionem non teneri si res perierit:
- IV. Eundem teneri ad restituendas fructus exstantes:
- V. Et consumptos, nisi alias consumptus non fuerit:
- VI. Non eos quos neglexit percipere:
- VII. Non teneri eundem ad restitutionem rei quam donavit alii, cum distinctione:
- VIII. Nec si rem emtam vendiderit, similiter cum distinctione.
- IX. Quando pretium alieni ejus partem servare possit qui rem alienam bona fide emit.
- X. Rem alienam emtam restitui venditori non posse.
- XI. Qui rem habet cuius ignoretur dominus, nemini teneri eam concedere.
- XII. Ob causam turpem, aut aliqui debitam, acceptum non esse restituendum naturaliter.
- XIII. Resoluitur sententia statuens rerum que pondere, numero, mensura constant, dominium sine consensu domini transferre.

EXplicato quantum instituto nostro sufficit, jure eo quod in personam, aut res nobis competit, videndum etiam quæ exinde nascatur obligatio adversum nos. Nascitur autem hæc aut de rebus exstantibus (rerum nomine jam comprehendam, etiam jus in personam qua utile nobis esse potest) aut non exstantibus. De rebus exstantibus obligatio hæc nascitur, quæ * teneri is qui rem nostram habet in sua potestate, efficere quantum in se est, ut in nostram potestatem veniat. Quantum in se est dico; neque enim obligatur ad impossibile, neque ad reddendam rem suis impensis: sed indicare teneri, ut alter recipere suam possit. Nam sicut in rerum communium statu observanda erat æqualitas quædam, ut huic non minus quam alteri rebus communibus uti liceret; ita introducto dominio hæc quasi societas inter dominos contracta est, ut qui rem alienam in sua haberet potestate, eam domino redderet. Nam si dominum ea tantum fuisset vis, ut poscenti domino reddenda res esset, nimis debile futurum fuisset dominium, & nimis sumtuosa custodia. Neque hic consideratur bona quis an mala fide rei possessionem nactus sit: alia enim obligatio est ex delicto, alia ex re. Lacedæmonii delicto se liberaverant, damnato Phœbida qui Cadmeam Thebanorum arcem contra fœdus ceperat, sed ipsi * injustitiæ accusati quod arcem nihilominus retinerent. Eamque injustitiam, ut singularem, etiam singularem Dei providentia vindicatam notavit Xenophon. Sic M. Crassum & Q. Hortensium reprehendit Cicero, quod hereditatis partem retinuisent ex testamento, quod falsum, sed sine eorum culpa, confectum erat. Quia vero hæc obligatio tanquam ex contractu universali omnes homines tenet, & jus quoddam rei domino parit, eo fit ut singulares contractus, quippe tempore posteriores, exceptionem inde accipiant. Inde lucem accipit illud Tryphonini: *Latro spolia qua mihi abstulit, posuit apud Sejum inscium de malis deponensis: utrum latroni, an mihi restituere Sejus debeat. Si per se dantem, accipiamus quæ invenerimus, hæc est bona fides ut commissam rem recipias is qui dedit: Si scitis rei aequitatem, qua ex omnibus personis, qua negotio isto continguntur, impletur,*

*Diod. l. xv.
Plur. Peter-
pida.*

*Hist. Ciri-
lib. v.*

*De officiis
III.*

*L. Bona fi-
dei. D. de-
positi.*

reddenda sunt, quoi (male legitur quo) facto scelestissimo adempta sunt. este aurem addit: *Es probo hanc esse iustitiam, qua suam cuique is avertit, ut non distrabatur ab ullius persona justiore repetitione.* Iustior nimirum est repetitio domini ex jure illo quod ipsi dominio æquævum iminus; unde etiam illud sequitur quod apud eundem Tryphoninum est, ut qui rem suam ignorans depositam accepit, reddere eam non teneatur: & quod ibidem paulo ante quærebatur de bonis depositis ab eo cuius bona erant publicata, hinc potius quam ex eo quod e penarum utilitate adfert Tryphoninus, definiendum est. Nam ad omnium naturam nihil refert ex gentium, an ex civili jure oriatur: semper enim secum habet quæ sibi sunt naturalia, inter quæ est obliatio cuiusvis possessoris ad rem domino restituendam. Et hoc est ad ait Martianus, jure gentium condici posse res ab his, qui non equa causa possident. Ex hoc fonte oritur illud quod ab Ulpiano traditum, qui rem alienam invenit, eum ita ad eam domino reddendam teneri, ut *εὐεργετος*; hoc est præmium inventionis petere non potest. Reddendi autem sunt & fructus salvis impensis.

II. De rebus non exstantibus hoc humano generi placuit, ut si ex re mea factus es locupletior, me rem non habente, in tantum habeas, in quantum es factus locupletior; quia quatenus ex meo lucritus es, plus habes, cum ego minus habeam: introducta autem tua dominia ad servandam æqualitatem in eo scilicet, ut quisque tantum haberet.* *Contra naturam esse* ait Tullius, *ex hominis incommodum augere commodum.* Et alibi: *Illud natura non patitur, ut aliorum malis nostras facultates, copias, opes augeamus.* Est hujus dicti tanta veritas, ut multa hinc definiant Jurisconsulti extra legum præscripta, semper ad ipsam æquitatem, ut evidentissimam, provocantur. Ex actu servi institoris tenetur qui præposuit, ita nisi denunciaverit ne ei crederetur: At etiam si sit facta denunciatio, & servus ex hoc contractu peculium habeat, aut in rem domini versum sit, replenditur de dolo. *Videtur enim, inquit Proculus, dolum malum facere, si ex aliena jactura lucrum querat.* Vbi doli mali vox id omne significat, quod naturali juri & æquitati repugnat. Qui matre jubeente pro filii defensore fide jussit, adversus defensorem mandati actionem non habet, nec proprie ejus gessit negotium, quia contemplatione matris fidejussit: Attamen ex Papiniani sententia dabitur actio negotiorum gestorum (utilis ni fallor) in defensorem; quia pecunia fidejussoris liberatur. Sic uxori quæ marito pecuniam donavit, quasi ex lege posset repetere, datur condictionis aut utilis vindicatio in rem ex pecunia comparatam; quia, inquit Ulpianus, locupletiores esse maritum negari non potest: & hoc quæritur quid ex re mulieris possideatur. Si consumseris nummos quos mihi meus servus surripuerat, pecuniaris putans, condictionis eo nomine mihi adversus te competit, quasi res mea ad te sine causa pervenerit. Pupilli non tenentur commodati secundum leges Romanas; tamen utilis actio dabitur si pupillus locupletior factus sit. Sic si aliena res pignori data & à creditore vendita fuerit, quantum ad creditorem, pro pretii accepti quantitate, liberatur debitor: quia, inquit Tryphoninus, ex quali quali

L. verum. D. de act. rer. amotar.
L. Falsus. §. quid ergo, D. de furtis. Cajer. ad Th. 2, 2, 62. arr, 6. l. Item venient, § prater hac. D. de pettr. hered.
De Off. III. L. iure natura. D. de reg. juris. Et ibi interpretet.
L. Si quis mancipi. D. de inst. act.
L. Quamquam ad S. C. Vell. L. Uxor marito D. de donat. inter vir. & ux. L. Servus. in prin. vers. secundum qua. D. de act. emt. & ven.

L. Sed mihi D. Commo dati.
L. Rescriptum. § 1. de dist. pignorum.

L. Si me & Titium, D. de reb. cred.

obligatione, occasione debitoris redactum pretium æquius debitori proficiet quam creditoris lucro cederet: sed emtori debitor tenebitur ne ex aliena jactura lucrum sibi quærat: nam & si majores fructus à possessore creditor abstulisset uniuersos in quantitate accepto ferre deberet. Similiter si cum debitore meo, non tanquam meo, sed alienum debitorem putans egisti, & mutuum ab eo accepisti pecuniam, obligaris, non quia pecuniam tibi credidi (hoc enim nisi inter consentientes fieri non potest) sed quia pecunia mea quæ ad te peruenit, eam mihi à te reddi bonum & æquum est. Posteriores quoque juris interpretes ad facta familia hæc recte producant: nempe ut cujus latitantis bona uenim ierant, cum exceptionem haberet, is ad pecuniam ex bonis suis redactam admittatur; & ut qui pecuniam patri credidit ad alendum filium, si pater solvendo non sit, in ipsum filium bona materna habentem actionem habeat. His regulis duabus recte intellectis non difficilis erit responsio ad eas quæstiones quæ & à Jurisconsultis, & à Theologis internum animi tribunal instructibus proponi solent.

Acc. in d. l. rescriptum.

Jasoy in d. l. si me & Titium.

Soto l. 14. q. 7. art. 2.

Covarr. ad.

o. peccatum,

par. 11. q. 1.

Situ. in verbo Restituta

n. 3. q. 6.

Medina de

constr. q. 10.

Less. l. 11. c.

14. Navar.

17. n. 7.

III. Primum enim apparet bonæ fidei possessorem (nam malæ fidei possessor ultra rei rationem ex facto suo tenetur) non teneri ad ullam restitutionem si res perierit: quia nec res ipsa apud eum est, nec lucrum ex re.

IV. Secundo, bonæ fidei possessorem teneri ad restituendos etiam fructus exstantes rei: dico fructus rei; nam industriæ fructus etiam si sine re non procederent, rei tamen non debentur. Causa hujus obligationis est ex dominio, nam qui dominus est rei, idem naturaliter dominus est fructuum rei.

V. Tertio, bonæ fidei possessorem teneri ad restitutionem & rei & fructuum consumptorum, si modo alias quoque tantumdem consumpturus fuerat: nam in hoc locupletior censetur. Sic laudatur circa initia imperii C. Cæsar Caligula, quod quibus regna restituit, adjecit & fructus medii temporis.

VI. Quarto, non teneri eum ad fructus quos percipere neglexit quia nec rem habet, nec quicquam quod rei loco succedit.

VII. Quinto, si talis possessor rem sibi donatam alii donaverit, non teneri eum nisi omnino etiam sine hac re donaturus tantumdem fuisset: tunc enim lucrum erit rei suæ pepercisse.

VIII. Sexto, si rem emptam vendiderit, non teneri, nisi quatenus forte pluris vendiderit: quod si donatam vendiderit, teneri ad restituendum pretium, nisi forte prodegerit pretium, alias non producturus.

IX. Septimo, rem alienam bona fide emptam restituendam, nec posse erogatum pretium repeti, cui regulæ hæc addenda mihi videtur exceptio, nisi quatenus dominus rei suæ possessionem recipere sine impendio aliquo probabiliter non potuit, ut puta si res apud pietas fuerit. Tunc enim deduci poterit quantum dominus impensuras libenter fuerat; ipsa enim facti possessio, præsertim recuperanda difficilis, est aliquid æstimabile, & in hoc dominus post rem amissam censetur factus locupletior. Et ideo cum rei suæ emptio ordinario

L. Qui vas, q. ult. D. furti.

L. Si & rem.

D. de petit. hereditatis.

L. Sed & si lege. D. eod.

L. Si eum

seruum, D.

de rebus cred.

ditur. L. Ma-

gor tua.

jare

jure non valeat, valere tamen eam ait, Paulus Iurisconsultus, si ab initio id convenit, ut possessio quæ apud alterum est ematur. Neque hic requiro ut emta res sit * cum animo ut domino restitueretur, quo casu negotiorum actionem nasci sunt qui ajant, sunt qui negent^b. Nam negotiorum gestorum actio ex lege civili nascitur: nullam enim habet eorum fundamentorum ex quibus natura obligationem inducit. Nos autem id quod naturale est hic quærimus. Non dissimile est quod de funeraria scripsit * Vlpianus, justum judicem in ea non meram negotiorum gestorum actionem imitari, sed solutius æquitatem sequi, cum hoc ei actionis natura indulgeat. ^d Et quod alibi idem ait, si quis negotia mea gesserit, non mei contemplatione, sed sui lucri causa, & circa res meas aliquid impenderit, * non quidem in id quod dedit, sed in id quod ego locupletior sum, habiturum actionem. Sic enim & domini rerum quarum jactu levata est navis, partem recuperant ab aliis, quorum res jactu servatz sunt: quia & qui rem aliqui perituram servavit, in hoc videtur locupletior.

L. si mancipium. C. de res vind. L. Sua. D. de cont. emp. L. 1. D. de evictio. L. Si laborante. § Si nax. r. D. ad legem Rhodiam. E. g. d. Res. disp. 31. dub. 7. num. 126. Host. tit. de pen. v. quid de pradam emmentibus. à L. Si in emtrone. § reis. D. o. contr. emt. b Bald. & Cast. l. 1. D. de neg. gest. c L. & si quis § idem Labeo. D. de relig. & f. Balsamo ad cau. x. Greg. Thaum. d L. Si pupilli, § sed si quis. D. neg. gest. e Cajet. 2. 2. 62. 6. Suro l. 4. 9. 7. art. 2. Covar. d. loco. L. 1. D. ad l. Rhod. f Thom. 2. 2. 62. art. 5. ad 2. Cajet. ibi. Covar. p. 2. § 2. ad cap. peccatum. g I Samuel. xlii. 5. 6. h De rest. qu. 10. i L. Rogasti. § uli. D. si cert. pet.

X. Octavo, eum qui rem alienam emittit, non posse eam restituere venditori, ut pretium servet, quia ex quo res in ejus fuit potestate, jam, ut diximus, coepit obligatio restituendi.

XI. Nono, eum qui rem habeat cujus dominus ignoratur, non teneri naturaliter eam rem pauperibus dare: * quanquam valde hoc pius sit, & recte multis in locis constitutum. Ratio est, quia ex dominio nemo jus habet præter dominum. Non esse autem, & non apparere tantumdem valent quoad eum cui non apparet.

XII. Decimo, naturaliter quod ob causam turpem aut honestam, ad quam quis obligabatur, acceptum est, non esse restituendum, quanquam hoc quoque non immerito legibus quibusdam introduatum est. Ratio est * quia ratione rei nemo tenetur, nisi res sit aliena, hic autem dominium transit ex prioris domini voluntate. * Aliud erit si in ipso accipiendi modo vitium fuerit, puta extorsio. hoc enim est aliud obligationis principium de quo hic non agimus.

XIII. Addamus & hoc mendose à Medina traditum, rerum linearum in nos dominium transire sine consensu domini, si res sint tales quæ pondere, numero, & mensura æstimari soleant. Nam res ejus generis functionem quidem recipere dicuntur, id est restitui posse per id quod genere idem est, sed ita demum si consensus præcesserit, aut ex lege aut more præcessisse intelligatur, ut in mutuo; aut etiam si res, utpote consumpta, exhiberi nequeat. At extra talem consensum, vel expressum, vel præsumtum, & extra necessitatem functio ista locum habet.

Annotata ad Caput x.

Tenetur is qui rem nostram habet in potestate, efficere quantum in se est, ut in nostram potestatem venias] Inter præcepta jubentia legis Hebræis datæ est ut res inventa restituatur domino. Præcepto jubente LXXIV. Fundamentum id habet tum in æquitate naturali,

tum in Deuteronomii loco $\chi\kappa\iota\iota$, I. Chrysoſtomus I Cor. v, 8. *καὶ οὐκ ἐστὶν ἡμεῖς ἵσασι νόμοι, οἱ τὰς ἀρκίστους καὶ ἀφελόμενους ἀφίρτες, ἀπένας καλῶσιν ἀπαρτεῖν, καὶ οἷς ἀνὴροι περὶ αὐτῶν κέρμια ἀπαρτεῖ.* Hoc & seculi probant leges qua jus nobis faciunt, omisso raptore aut fure, eos compellere qui res nostras, qualescunque ea sint tenent. Hieronymus ad Leviticum: Multi sine peccato putant esse si alienum quod invenerint teneant, & dicunt: Deus mihi dedit. Cui habeo reddere? Discant hoc peccatum simile esse rapina, si quis inventa non reddat. Augustinus Sermone $\chi\iota\chi$ de verbis Apostoli: Si quid invenisti & non reddidisti, rapuisti. Deinde: Qui alienum negat, si posset & tolleret. Vtrunque Gratianus retulit in causæ $\chi\iota\upsilon$ quaestionem v. idem Augustinus de fide & operibus: Sicut iure pradiorum tamdiu quisque bona fidei possessor rectissime dicitur, quamdiu se possidere ignorat alienum: cum vero scierit, nec ab alieno recesserit, tunc mala fidei possessor perhibetur, tunc iuste iniustus possessor vocabitur. Pertinet huc & lex Wisigothorum lib. ix. tit. I, c. 9. Interdum vero ob causas graves lex civilis intendit augetque hanc obligationem, ut in servo fugitivo lex Burgundica libro I, tit. vi. Bona quæ dominis per injuriam ademerat Domitianus, Nerva restitui iussit. Habet id Xiphilinus. Apud Procopium Gothicorum II Belisarius: οἷμα δ' ἡγάγα νῦν βιασάμεθα, καὶ ὅς ἀντὶ τῆς πύλας ἐκυσίως μὴ δαδιδῆσθ' αὐτῶν ἐκὼν γι εἶνα. *Mihi ita libet credere, pari loco esse res alias sponte reinentem & non reddentem cum raptore. Injustitia accusati* Ita iudicat Diodorus libro xv. Plutarchus Agesilao: πῶν πόλις ἔποιον ἐς αὐτὴν δεῖξασθαι τὸ ἀδικημα. καὶ κρητέων τὴν κρημείαν δι' ἰανθῆς: Civitati persuasit ut in se culpam transferrat, retinendo sibi arcem Cadmeam. Simile facinus Bajazetis in Nicopoli apud Leunclavium libro vi.

§. II. *Contra naturam esse ex hominis incommodo suum augere commodum*] Casiodorus x, 16: Hoc nostris temporibus consistemus inimicum, ut alter alterius latetur incommodo.

§. IX. *Nisi quatenus dominus rei sua possessionem recipere sine impendio aliquo probabiliter non potuit*] Apud Terentium Heautontimorumenon Act. IV, Scena IV:

Sed illud quod tibi

Dixi de argento quod ista debet Bacchidi;

Id nunc reddendum est illi, neque tu scilicet

Eo nunc confugies, quid mea? num mihi datum est?

Num iussi? num illa oppignerare filiam

Meam me invito potuit? verum illud, Chreme,

Dicunt: jus summum summa saepe injuria.

Vbi & Eugrasium vide. Hæc æquitas etiam ab Hebræorum magistris probatur & à Wisigothis libro I, tit. ix, c. 9, & c. 15. Alc. III Præf. 29. Menoch. v. Præf. 29. num. 26. Straccham parte II, n. 18. *Cum animo ut domino restitueretur*] Speculum Saxonum II, 37. Landrecht tit. xv.

§. XI. *Quamquam valde hoc pius sit*] Chrysoſtomus indicato jam loco.

§. XII. *Aliud erit si in ipso accipiendi modo visum fuit, puta extorsio*] Optime hæc distinguit Augustinus epistola LIV.

C A P V T X I.

De promissis.

- I. Refertur sententia statuens promissis jus naturaliter non oriri.
- II. Assertio nem nudam non obligare.
- III. Pollicitationem naturaliter obligare, sed inde alteri jus non nasci.
- IV. Quid sit promissum unde alteri jus oritur.
- V. Regula ad hoc in promittente usum rationis. ubi distinguitur jus naturale à legibus civilibus circa memores.
- VI. Promissio errantis an & quatenus obliget naturaliter.
- VII. Promissionem ex metu obligare, sed qui metus causam dedit teneri ad liberandum promissorem.
- VIII. Id quod promittitur, ut promissio valeat, oportere in potestate sit promittentis.
- IX. An promissio ob causam vitiosam valeat naturaliter, per distinctionem explicatur.
- X. Quid sentendum de promissione facta ad consequendam rem jam ante debitam.
- XI. Modus valide promittendi per nos ipsos.
- XII. Modus valide promittendi per alios;

- ubi & de legatis mandata, excedentibus.
- XIII. Executoria & infistoria obligationes quatenus ex jure natura procedant, ubi & juris Romani error notatur.
- XIV. Ad promissionis validitatem acceptationem requiri.
- XV. An acceptatio immoscere debeat promissori, per distinctionem explicatur.
- XVI. Revocari promissionem posse, mortuo ante acceptationem cui promissum erat.
- XVII. An & internuncius mortuo, per distinctiones explicatur.
- XVIII. An revocabilis sit promissio acceptatione per alterum facta, per distinctiones explicatur.
- XIX. Onus promisso adjici quo tempore possit.
- XX. Quomodo convalescere possit invalida promissio.
- XXI. Promissiones sine causa, naturaliter non esse irritas.
- XXII. Qui factum alienum promissit ad quid naturaliter teneatur.

PErduxit nos ordo ad obligationem quæ ex promisso oritur: ubi statim se nobis objicit vir eruditionis minime vulgaris Franciscus Connanus. Is enim hanc defendit sententiam jure naturæ ac gentium ea pacta, quæ non habent *συνάλλαγμα*, nullam inducere obligationem: honeste tamen impleri, si modo talis res sit, quam præstare etiam citra promissum honestum ac virtuti alicui congruens fuerat. Adfert autem pro sententia sua non tantum Jurisconsultorum dicta, sed & rationes has: quod non minor sit culpa ejus qui temere nulla de causa pollicenti credit, quam ejus qui vanitatem adhibuit promissionis: deinde quod fortunis omnium magnum imminet periculum, si promisso, quod sæpe ex ostentatione magis quam ex voluntate proficitur, aut ex voluntate quidem, sed levi ac parum considerata, tenerentur homines: postremo, quod justum fuit aliqua honestati cujusque relinquere, nec ad necessitatem obligationis exigere: turpe esse promissa non implere, non quod injuste id fiat, sed quod detegatur promissionis levitas. Tullii quoque utitur testimonio, qui dixerit nec promissa servanda, quæ sint iis quibus promiseris inutilia, nec si plus tibi noceant, quam illi prosint cui promiseris. Quod si res integra non sit, vult deberi non quod promissum est, sed quod interest: cæterum pacta, quam ex se non habent vim, eam accipere, aut ex contractibus quibus insunt, aut adjiciuntur, aut ex rei traditione: unde nasci partim actiones, partim exceptiones, & vetitam repetitionem. Quæ vero pacta vim obligandi secundum leges habeant, ut pacta stipulata & alia quædam habere eam

Lib. I. c. vii.
Lib. v. c. i.

eam legum beneficio, quarum ea est efficacia, ut quod per se honestum est id efficere possint etiam necessarium. Verum hæc sententia, ita generaliter ut ab ipso effertur accepta, consistere non potest. Primum enim sequitur inde inter reges & populos diversos, pactorum, quamdiu nihil ex iis præstitum est, vim esse nullam, præsertim iis in locis ubi nulla certa forma federum aut sponsonum reperta est. Tum vero ratio nulla reperiri potest, cur leges, quæ quasi pactum commune sunt populi, atque hoc nomine vocantur ab Aristotele & Demosthene, obligationem pactis possint addere, voluntas autem cujusque hoc omni modo agentis ut se obliget, idem non possit, præcipue ubi lex civilis impedimentum non affert. Adde quod voluntate sufficienter significata transferri rei dominium potest, ut ante diximus. quid ni ergo possit transferri & jus in personam, aut ad transferendum dominium (quod jus ipso dominio minus est) aut ad aliquid agendum, quippe cum in actiones nostras par jus habeamus atque in res nostras? Accedit his * sapientum consensus: nam quomodo dicitur à Jurisconsultis, nihil esse tam naturale, quam voluntatem domini volentis rem suam in alium transferre ratam haberi, eodem modo dicitur † nihil esse tam congruum fidei humanæ, quam ea quæ inter eos placuerunt servare. Sic edictum de pecunia constituta, ubi nulla in constituyente debendi causa præcesserat præter consensum, favere dicitur naturali æquitati. Paulus quoque Jurisconsultus eum ait natura debere quem jure gentium dare oportet, cujus fidem securi sumus: quo in loco primum vox, oportet, necessitatem quandam moralem significat: neque vero admittendum est quod ait Connanus, fidem secutos nos censerī ubi res integra esse desit: agebat enim eo loco Paulus de conditione indebiti, quæ cessat si ex qualicunque pacto solutum quid sit, quia jam antea adhuc integra, naturæ ac gentium jure dari oportebat, etiamsi lex civilis ad præsciendandam litum occasiones auxilium suum non præstabat. M. autem Tullius in officiis tantam promissis vim tribuit, ut fundamentum justitiæ fidem appellet, quam & justitiæ sororem dixit Horatius, & Platonici sæpe justitiam vocant *ἀλίδειαν*, quod fidelitatem transtulit Apulejus: ac Simonides justitiam definiebat, non modo acceptum reddere, sed & verum dicere. Sed ut bene res intelligatur, distinguendi sunt diligenter tres gradus loquendi de rebus futuris quæ nostræ sunt potestatis, aut fore putantur.

I. Primus gradus est assertio explicans de futuro animum qui nunc est: & ad hanc, ut vitio careat, requiritur veritas cogitationis pro tempore præsentis, non autem ut in ea cogitatione perseveretur. Habet enim animus humanus non tantum naturalem potentiam mutandi consilium, sed & jus. Quod si in mutatione sententiæ vitium sit aliquid, ut accidit, id non est intrinsicum mutationi, sed ex materia, puta quia prior sententia erat melior.

III. Secundus gradus est, cum voluntas se ipsam pro futuro tempore determinat, cum signo sufficiente ad indicandam perseverandi necessitatem. Et hæc pollicitatio dici potest, quæ seposita lege civili obligat quidem, aut absolute, aut sub conditione, sed jus proprium

¶ *Per. I. xv.*

L. 2. D. de legibus.

¶ *Per traditionem. Inst. de rer. divis.*

¶ *L. 1. D. de pactis.*

L. 1. D. de pecun. const. L. Cum amplius. D. de reg. jur.

De Off. I. I.

Ap. de Platone. Plato I de repub.

primum alteri non dat. Multis enim casibus evenit, ut obligatio sit in nobis, & nullum jus in alio; sicut in debito misericordiz & gratiz reponendz apparet, quibus simile est hoc debitum constantiz sive fidelitatis. Itaque ex tali pollicitatione res pollicitantis retineri, aut is ipse qui pollicitus est ad implendam fidem cogi jure naturz non poterit.

IV. Tertius gradus est, ubi ad determinationem talem accedit signum volendi jus proprium alteri conferre: quz perfecta promissio est, similem habens effectum qualem alienatio dominii. Est enim aut via ad alienationem rei, aut alienatio particulz cujusdam nostre libertatis. Illuc pertinent promissa dandi, huc promissa faciendi. Eius quod dicimus insigne nobis argumentum præbent divina oracula, quz nos docent * Deum ipsum, qui nulla constituta lege obstringi potest, contra naturam suam facturum nisi promissa præstaret. Nehem. ix. 8. Hebr. vi. 18; & x. 23; I Cor. i. 19; x. 13; I Theff. v. 24; II Theff. i. 11, 13; II Tim. ii. 13. Unde sequitur ut promissa præstentur venire ex natura immutabilis justitiz, quz Deo & omnibus his qui ratione utuntur, suo modo communis est. Accedit iudicium Salomonis: *Fili mi, siquid spondidisti alteri, defixisti externo volas tuas, illaqueatus es verbis oris tui: captus es enunciationibus oris tui.* Et hinc Hebrzis promissio vocatur *תקנה vinculum*, & * voto comparatur, Num. xxx. 4, 5, 6. Similis origo vocis *ὑποχρίσις* notata Eustathio ad secundum Iliados. *ἔλίσκει γὰρ πῦρ καί τι καί τι ὑποχρίσιν ἰὴν ἰκάρηλιον δὲ λέμεν*: * *capit ac vincit quodammodo promissorem is cui sit promissio.* Quem sensum non male secundo Metamorphoseon expressit Ovidius, ubi promissor ei cui promiserat ait: *Vox mea facta tua est.* His cognitis non difficulter respondebimus ad Connani argumenta. Nam Iuriconsultorum dicta de pactis nudis, respiciunt * id, quod Romanis legibus erat introductum, quz deliberati animi signum certum constituerunt stipulationem. Neque negamus similes esse in aliis populis leges. *Qua lex ad id præstandum nos quod alicui promissimus obligat?* ait Seneca de lege humana & * promisso non solenniter facto loquens. Possunt autem naturaliter deliberati animi alia esse signa præter stipulationem, aut si quid ei simile ad actionem pariendam lex civilis postulat. Quod autem fit animo non deliberato, id nos quoque ad vim obligandi non credimus pertinere; quod & Theophrastus libro de legibus notaverat. imo & quod deliberato fit, sed non eo animo, ut jus proprium concedat alteri, ex eo negamus juse exigendi cuiquam naturaliter dari, quamquam non solam hinc honestatem, sed & necessitatem quandam moralem nasci agnoscimus. De eo autem quod ex Cicerone adducitur agemus infra, ubi de interpretatione pactorum sermo erit. Sed quz ad perfectæ promissionis vim requirantur videamus.

Prov. v. 1.

V. de Benef. c. 10.

V. Primum requiritur usus rationis: ideo & furiosi, & amentis, & infantis nulla est promissio. Aliud censendum de minoribus. hi enim etsi non satis firmum iudicium habere credantur, ut & feminz, id tamen nec perpetuum est, nec per se sufficit ad actus vim elidendam. Quando autem puer ratione uti incipiat, non potest certo defini:

finiri : sed ex quotidianis actibus, aut etiam ex eo quod communiter in quaque regione accidit, desumendum est. Itaque apud Hebræos valebat promissio quam fecisset adolescens qui annum impleisset decimum tertium : puella quæ duodecimum. Alibi leges civiles iusta ratione motæ, quasdam promissiones pupillorum ac minorum irritas pronuntiant, non apud Romanos tantum, sed & apud Græcos, ut notatum Dioni Chrystostomo oratione LXXV : adversus quasdam restitutionis beneficium introducunt : sed hi effectus sunt proprii legis civilis, ac proinde cùm jure naturæ ac gentium nihil habent commune, nisi quod quibus locis obtinent, ibi eas servari etiam naturale est. Quare etiam si peregrinus cum cive pacificatur, tenebitur illis legibus : quia qui in loco aliquo contrahit, tanquam subditus temporarius legibus loci subjicitur. Planè aliud erit, si in mari pactio fiat, aut in vacua insula, aut per litteras inter absentes. Talia enim pacta jure solo naturæ reguntur, ut & pacta eorum qui summam habent potestatem, quæ tales sunt. Nam in his quæ privatim agunt, locum habent leges etiam quæ irritum actum faciunt, ubi id in favorem ipsorum fit, non in pœnam.

V I. De pacto errantis perplexa satis tractatio est. Nam distingui solet inter errorem circa substantiam rei, & qui non sit circa substantiam : an dolus causam dederit contractui, an non : fueritne alter quicum actum est doli particeps : sine actus stricti juris, an bonæ fidei. Nam pro harum rerum varietate alios actus irritos pronuntiant scriptores, alios validos quidem, sed ut arbitrio ejus qui læsus est, rescindi possint, aut reformari. Sed harum distinctionum pleræque veniunt ex jure Romano, tum civili vetere, tum prætorio : quædam etiam non satis veræ aut accuratæ sunt. At viam nobis reperiendæ naturali veritati pandit, quod de legum vi atque efficacia omnium ferme consensu receptum est, ut * si lex fundetur in præsumptione aliqua facti, quod factum revera ita se non habeat, tunc ea lex non obliget, quia veritate facti deficiente deficit totum legis fundamentum. Quando autem lex in tali præsumptione sit fundata, ex legis materia, verbis & circumstantiis colligendum. Similiter ergo dicemus, * si promissio fundata sit in præsumptione quadam facti quod non ita se habeat, naturaliter nullam ejus esse vim : quia omnino promissor non consensit in promissum, nisi sub quadam conditione, quæ re ipsa non existit : quo referenda est illa quæstio apud Ciceronem de Oratore primo, de eo qui filium suum mortuum falso credens alium instituerat heredem. Quod si promissor negligens fuit in re exploranda, aut in sensu suo exprimendo, & damnum inde alter passus sit, tenebitur id rescircire promissor, non ex vi promissionis, sed ex damno per culpam dato, de quo capite infra agemus. Si vero adfuerit quidem error, sed in quo fundata non fuerit promissio, ratus erit actus, utpote non deficiente vero consensu : sed hoc quoque casu si is cui promittitur dolo errori causam dederit, quicquid ex eo errore damni promissor fecit, rescircire tenebitur, ex alio illo obligationis capite. Si pro parte fundata erit errore promissio, valebit pro reliqua parte.

VII. De

*Antonin. p.
2, tit. 1. c.
17. § 6.
D. d. ad l.
contractus.
de reg. jur.
Covar. de
contractu.
l. u. q. 57.
Medina x.
de rest. qu.
33.*

*Felm. c. 1.
de constit. n.
40. Bald. in
l. cum quis.
C. de jur. &
factis ignor.*

*Covar. in c.
possessor. de
reg. jur. in
6. p. 2. § 6.
u. 8. Na-
var. c. 12.
n. 1. 3*

VII. De eo quod metu fit, non minus implicita tractatio est. nam & hic distingui solet, inter metum gravem absolute vel ratione habita personæ metuentis, & levem; illatum juste & injuste; ab eo cui promittitur, vel ab alio; item inter actus liberales, & onerosos: & pro his diversitatibus alii actus dicuntur irriti, alii ad arbitrium promittentis revocabiles, alii in integrum restituendi; non sine magna sententiarum varietate circa hæc singula. Ego omnino illorum accedo sententiæ, qui existimant, seposita lege civili quæ obligationem potest tollere aut minuere, eum qui metu promisit aliquid, obligari: quia consensus hic adfuit, nec conditionalis, ut modo in errante dicebamus, sed absolutus. nam ut recte ab Aristotele traditum est, qui naufragii metu res suas jactat, vellet res servare sub conditione, si naufragium non immineret; at absolute vult res perdere, spectata scilicet temporis ac loci circumstantia. Sed illud simul verissimum censeo, si is cui promittitur metum intulerit, non justum, sed injustum, quamvis levem, atque inde secuta sit promissio, eum teneri ad liberapdum promissorem, si promissor velit; non quod inefficax fuerit promissio, sed ob damnum injuria datum. quod quam habeat exceptionem ex jure gentium, * infra suo loco explicabitur. Quod vero quidam actus rescinduntur * ob metum ab alio excussum, quam quicum actum est. ex lege est civili, quæ sæpe etiam actus libere factos ob judicii infirmitatem, aut irritos facit, aut revocabiles. Quæ autem de legum civilium vi atque efficacia supra diximus, eadem hic volumus haberi repetita. At quæ ad promissiones firmandas vis fit jurisjurandi infra videbimus.

*Erb. Nib.
111.*

*Sylv. verb.
Metuag. 8.*

*Sylv. verb.
restitutio 2.
dicto 7. Ng.
var. c. 17.
n. 15. & c.
22. n. 51.
¶ 7. Covar.
ad neg. pec.
catur. p. 2.
¶ 3. num. 7.*

VIII. Materiam promissi quod attinet, eam oportet esse, aut esse posse in jure promittentis, ut promissum sit efficax. Quare primum non valent promissa facti per se illiciti: quia ad illa nemo jus habet, nec potest habere. At promissio, ut supra diximus, vim accipit ex jure promittentis, nec ultra extenditur. Ageilaus de promisso interpellatus respondit: *οὐ δύναται, ἐὰν ἴσῃ δίκαιον· οἱ 3 μὴν, ἰσχυρῶς, ἀμολύγῃσθαι δ' ἔ.* Bene, si justum est: sin minus, dici tantum, non est promissi. Quod si res nunc non sit in potestate promittentis, sed esse aliquando possit, erit in pendenti efficacia; quia tum promissio facta censeferi debet sub conditione, si res in potestatem venerit. Quod si conditio, qua res in potestatem promissoris venire possit, ipsa quoque sit potestativa, tenebitur promissor facere quicquid moraliter æquum est, ut ea impleatur. Sed in hoc quoque genere lex civilis utilitatis causa multa irrita solet facere, quæ naturaliter obligarent, ut promissum futuri matrimonii factum ab eo eave, qui conjugem nunc habeat, & non pauca quæ à minoribus aut filiis familiarum sunt.

*L. item si
cum excep.
tione. 5. in
hac alione.
D. quod
metus cau.
sa.*

IX. Quæri hic solet an promissio facta ob causam naturaliter vitiosam ipsa natura valeat, ut si quid promittatur homicidii perpetrandi causa. Hic ipsam promissionem vitiosam esse satis apparet: in hoc enim adhibetur, ut alter impellatur ad malum facinus. Sed non quicquid vitiose fit effectu juris caret, quod in prodiga donatione apparet. Hoc interest, quod donatione facta jam cessat vitiositas:

nam

nam sine vitio res relinquitur apud donatarium. At In promissis ob causam vitiosam manet vitium, quamdiu non perpetratum est crimen: tandiu enim impletio ipsa promissi, ut mali illex, labem in se habet: quæ cessare incipit peracto crimine. Vnde sequitur usque ad id tempus promissionis talis efficaciam esse in pendenti, ut modo dicebamus: in promissa re quæ juris nostri non est. crimine vero perpetrato jam obligationis vim exferi, quæ ab initio non intrinsecus defuit, sed ab accedente vitio fuit impedita. Et hujus rei exemplum afferri potest in Iuda Jacobi filio, qui Thamari, quam meretricem putabat, promissam mercedem, * tanquam debitam, persolvit. Quod si iniustitia promissarii causam promissioni dederit, aut inæqualitas sit in contractu, hæc quomodo sint reparanda alia est quæstio, * de qua mox videbimus.

Cajet. 2. 2.
q. 32. art. 7.
Genesios
XXXVIII.

X. Quod vero promittitur ob causam ante debitam, non eo minus debetur, si jus naturale spectemus, secundum ea quæ de rei alienæ acceptatione supra diximus: nam & sine ulla causa promissum naturaliter deberetur. Sed hic quoque damnum per extorsionem datum, aut inæqualitas in contractu reparanda venient, secundum tradendas inferius leges.

XI. Modum promittendi quod attinet, is, ut de dominii translatione diximus, requirit actum externum, id est signum sufficiens voluntatis, quale interdum esse potest nutus, frequentius autem vox aut literæ.

XII. Sed & per hominem alterum obligamur, si constet de voluntate nostra quæ illum elegerimus, * ut instrumentum nostrum ad hoc speciatim, aut sub generali notione. Et in generali præpositione accidere potest, ut nos obliget qui præpositus est agendo contra voluntatem nostram sibi soli significatam: quia hic distincti sunt actus volendi. unus quo nos obligamus ratum habituros quicquid ille in tali negotiorum genere fecerit; alter, quo illum nobis obligamus, ut non agat nisi ex Præscripto, sibi non aliis cognito. Quod notandum est * ad ea, quæ legati promittunt pro regibus ex vi instrumenti procuratorii excedendo arcana mandata.

XIII. Atque hinc etiam intelligi potest exercitoriam & institoriam quæ non tam actiones sunt, quam qualitates actionum, ipso naturali jure niti. Adjiciendum hic est male Romanis legibus introductum, ut ex facto magistri exercitores in solidum singuli tenerentur. Nam hoc nec naturali æquitati convenit, quæ satis habet si pro suis singuli partibus conveniantur, nec publice utile est. absterrentur enim homines ab exercendis navibus, si metuant ne ex facto magistri quasi infinitum teneantur. Atque adeo apud Hollandos, ubi mercatura pridem maxime viguit, & nunc & olim lex illa Romana observata non est: imo contra constitutum, ne exercitoria etiam universi amplius teneantur, quam ad æstimationem navis, & eorum quæ in navi sunt.

L. qui ab-
stent. D. de
acq. pass.
Gomez. tom.
II. c. 9. n. 1.

XIV. Ut autem promissio jus transferat, * acceptatio hic non minus quam in dominii translatione requiritur, ita tamen ut hic quoque præcedens rogatio durare intelligatur, ac vim habere acceptationis.

tionis. Nec obstat quod de pollicitationibus factis civitati jure civili est prodictum : quæ ratio quosdam induxit, ut jure naturæ solum promittentis actum sufficere judicarent : nam lex Romana non hoc dicit, ante acceptationem pollicitationis plenam esse vim, sed revocari vetat. * ut acceptari semper possit: qui effectus non est naturalis, sed mere legitimus. cui non dissimile est quod pro infantibus & amentibus jus gentium introduxit. Nam pro his, ut possidendi res quæ possessione quærentur, ita & acceptandi animus jus supplet.

*Molina de
Spus. 263.*

*Vide hoc in
bro cap. 1. &
111. §. 6.
et IV. §. 10.*

XV. Illud etiam quæri solet, an satis sit acceptationem fieri, an vero etiam innotescere debeat promissori, antequam promissio plenam effectum consequatur. Et certum est utroque modo fieri posse promissionem : aut hoc modo, Volo ut valeat si acceptetur; aut hoc modo, Volo ut valeat si acceptatum intellexero. Et in his quidem quæ ad mutuam pertinent obligationem, posterior sensus præsumitur : in promissis vero mere liberalibus, potius est ut prior sensus credatur adfuisse, nisi aliud appareat.

XVI. Sequitur hinc ante acceptationem, quippe jure nondum translato, revocari promissum posse sine injustitia, imo & sine inconstantia, si revera eo animo factum sit, ut ab acceptatione demum valere incipiat. Revocari etiam posse mortuo ante acceptationem eo cui promissum erat, quia videtur acceptatio in arbitrium ipsius collata, non heredum. Aliud enim est velle dari huic jus ad heredes transiturum, * aliud velle dare heredibus : multum enim refert in quem beneficium conferatur. Et hoc est quod Neratius respondit, non videri sibi principem quod eiquem vivere existimabat concessisset, defuncto concessisse.

*L. Multum
refert. C. si
quis alteri
vel sibi. L. si
pater. D. de
manumif.
vindicta.
L. Neratius
D. de reg.
juris.*

XVII. Poterit etiam revocari mortuo eo qui lectus erat voluntatis internuncius; quia in illius verbis posita fuerat obligatio. Aliud in tabellario qui non est instrumentum obligationis, sed perlator instrumenti obligatorii. Itaque literæ consensus indices per quem vis perferri poterunt. Distinguendum quoque inter ministrum qui electus est, ut promissionem significet, & inter eum qui electus est, ut ipse promittat. Priore casu revocatio vim suam habebit, etiam si ministro non innotuerit : altero vero irrita erit revocatio; quia jus promittendi ab ipsius voluntate pendebat, quæ voluntas necdum cognita revocatione, omni culpa vacabat. Sic etiã priore casu * mortuo donatore poterit acceptari donatio, ut perfecta ab una parte, quanquam revocabiliter: quod apertius in legatis conspicere est. altero casu non poterit, quia non facta est, sed mandata fieri. In dubio autem mandantis voluntas fuisse censetur, ut impleatur mandatum, nisi magna mutatio inciderit, qualis est mors mandantis. Possunt tamen suppetere conjecturæ quæ aliud judicandum suadeant, quæ facile admittendæ sunt, ut subsistat quod pia causa dari mandatum est. Ac simili modo definiti potest agitata olim controversia, an in hæredem mandati detur actio, qua de re aliud M. Drusum Prætozem, aliud Sextum Iulium edixisse refert scriptor ad Herennium lib. 11.

*L. Mandatum. D.
Mandati.
Clarus l. 1. r.
17. §. donatio. q. 12.*

*L. Si mandatum. D.
Mandati.*

*L. Nec ambigit. C. de
don.*

*Covar. in
var. c. 14.
v. 16. L. si
pater. D. de
manumif.
vind.*

XVIII. Solent & controversiæ incidere de acceptatione pro altero facta : in quibus distinguendum est inter promissionem mihi factam

P

factam

factam de re danda alteri, & inter promissionem in ipsius nomen collatam, cui res danda est. Si mihi facta est promissio, omissa inspectione an mea privatim intersit, quam introduxit jus Romanum, naturaliter videtur mihi acceptandi jus dari efficiendi, ut ad alterum jus perveniat, si & is acceptet, ita ut medio tempore à promissore promissio revocari non possit; sed ego cui facta est promissio eam possim remittere. Nam is sensus juri naturæ non repugnat, & verbis talis promissionis maxime congruit. neque nihil mea interest si per me alter beneficium acquirat. Quod si promissio in nomen ejus collata est cui danda res est, distinguendum est, an qui acceptat, aut speciale mandatum habeat acceptandi, aut ira generale, ut talis acceptatio ei inclusa censeretur debeat: an vero non habeat. Vbi mandatum tale antecessit, distinguendum ultra non puto, sitne persona sui juris necne, quod Romanæ leges volunt, sed plane ex tali acceptatione promissionem perfici: quia consensus potest & per ministrum interponi ac significari. Velle enim censeo quod in alterius voluntate posui, si & ille velit. Deficiente autem mandato, si alius cui promissio facta non est acceptet volente promissore, tunc is erit effectus, ut promissori revocare promissionem non liceat, antequam is quem spectat promissio eam ratam habuerit aut irritam: sic tamen, ut medio illo tempore is qui acceptavit, remittere promissum non possit, quia hic non adhibitus est ad jus aliquod accipiendum, sed ad adstringendam promissoris fidem in sustentando beneficio: ita ut promissor ipse si revocet faciat contra fidem, non contra jus proprium alicujus.

XIX. Ex superioribus intelligi etiam potest, quid sentiendum sit de onere adjecto promissioni. id enim fieri poterit quamdiu promissio completa nondum est per acceptationem, nec fide interposita facta irrevocabilis. Onus autem in commodum tertii adjectum promissioni revocari poterit, quamdiu à tertio acceptatum non erit: quanquam non desunt tam in hac quam in aliis questionibus qui secus sentiant. Sed recte rem inspicienti facile elucet naturalis æquitas, ut multis probationibus non egeat.

XX. Solet & illud disputari, quomodo convalescere possit promissio cui error causam dedit, si re cognita promissor stare velit promisso. Atque idem queri potest de promissionibus quibus lex civilis impedimentum injicit ex metu aut causa alia, si ista causa postea cessaverit. Nam ad hæc firmanda quidam solum actum internum requirunt, quem conjunctum cum priore actu externo sufficere putant ad pariendam obligationem. Alii, quibus id displicet, ideo quia actus externus non potest signum esse actus interni sequentis, requirunt novam verbis factam promissionem & acceptationem. Verior est media sententia, actum quidem externum requiri, sed non utique verbis factum, cum retentio rei promissæ ex parte ejus cui promissa est, & relicto ejus ex parte promittentis, aut simile aliquid, sufficere possint ad significandum consensum.

XXI. Hoc quoque omnittendum non est, ne jura civilia cum naturali jure confundantur, neque promissiones quæ causam expressam

non

Covar. c.
quamvis. p.
2. §. 4. 13.

Alex. conf.
204. lib. 1.
& ibi Car.
Mol.

L. perfecta.
C. de donat.
qua sub
modo.
Barth. in l.
Qui Rema.
s. Flavius.
de verbo-
rum oblig.
Nava r. c.
22. nu. 51.
& 80. lib.
III.

Sanc. lib. II
de matrim.
disp. 32. n. 8.

Sanc. l. II.
de matrim.
disp. 32. n. 8.

non habent naturaliter esse irritas, non magis quam rerum donationes.

XXII. Neque eum qui factum alienum promisit ad id quod interest teneri, modo facere non omiserit, quod ex sua parte ad id factum obrinendum facere poterat; nisi verba aut negotii natura obligationem inducant strictiorem. *Velut persoluta fide, inquit Livius, quis par eum non stetit quin prestaretur.*

Cover. c. quamvis, p. 2. s. 5. Lib. 11.

Annotata ad Caput XI.

S *Apientium consensus*] Ita ut & silentium in re moram non ferente §. I.
rum sponsonis habere velint Hebræi. Baba Kama cap. x, §. 4.

Demum ipsum] Ita Baldus in L. 1, D. de pactis.

Voto comparatur] *Quasi paciscensur cum Diis homines oblatione vocorum.* §. IV.
Schol. Horatii.

Capit ac vincis] Inde vincula fidei dicta. Donatius ad Eunuchum.

Id quod Romanis legibus erat introductum] Cautè Paulus Sententiarum lib. II, tit. XIV, *Si pactum nudum de prestandis usuris interpositum est, nullum est momenti. Ex nudo enim pacto inter civés Romanos actio non nascitur.*

Depromisso non solemniter facto loquens] Id est non sponso. Sic epistola XIX distinguit: *Iam non promissus est de te, sed spondent.* Strupulatus & sponso, verborum solennitas dicitur Paulo lib. v Sententiarum, & Cajo titulo de obligationibus quæ ex consensu fiunt.

Si ex fidei in presumptione aliqua facti] Exemplum vide in l. mancipia. C. de Servis fugitivis, apud Gailium lib. I, obs. 11, numero §. VI.
7. apud Molinzum ad consuet. Paris. tit. 1, §. 13, Gl. 3.

Si remissio fundata sit in presumptione quadam facti, quod non ita se habet] Seneca de Beneficiis IV, c. xxxvi. Demens est qui fidem præstat errori.

Infra suo loco explicabitur] Hoc libro, tit. xvii, §. 19, & libro III, §. VII.
c. XIX, §. 1.

Ob meum ab alio incussum] Seneca naturam secutus libro IV controversiarum controversia xxvi: *Ita vesinduntur qua per vim & necessitatem gesta sunt, si vis & necessitas à paciscente adhibita est. Nihil enim, inquit, mea, an tu cogaris, si non à me cogaris. Meam culpam oportet esse, ac mea peccata sit, confer quæ infra libro III, c. XIX, §. 4.*

Tanquam debitam] Natura scilicet, secundum cujus legem tunc videbatur. Aliter ex jure civili judicavit C. Aquilius teste Valerio Maximo, lib. VIII, c. 11, n. 2. §. IX.

De qua mox videbimus] Cap. XII, §. 9, 10, 11.

Vi instrumentum nostrum] Servius ad illud Æneidos IX, *Hospitio cum rogari absens: per internuntios ait. vide quæ supra ad caput VI, §. 2.* §. XII.

Ad ea quæ legati promittunt pro rogibus ex vi instrumenti procuratorii excedendo arcana mandata] Vide exemplum apud Marianam xxvii, 18. Aliud apud Guicciardinum Tom. I.

Acceptatio hic non minus quam in dominis translatione requiritur] Tertullianus, ut jurisperitus, libro de jejuniis: *Votum cum à Deo acceptatum est, legem in posterum facit.* §. XIV.

Vt acceptari semper possit] Vide similem legem Wisigothorum l. v. tit. II, c. 6.

§. XVI.

Aliud est velle dare heredibus] ideo ad vitandum ambiguum dici so-
lebat: *Illi liberi que eius*. Servius ad IX Æneidos. Vide & legem Wisigothorum v. tit. II, c. 6.

Morsuo donatore poteris acceptari donatio] Vide Librum de Tem-
Angliz, c. 7.

§. XXII.

Quia per eum non stetit quoniam prestaretur] Confer quæ infra lib. III
c. XX, §. 30.

CAPUT XII.

De contractibus.

I. Diviso actuum humanorum qui alia ho- minibus utiles sunt: ac primum, in simpli- ces ac mixtas. II. Simplicium in beneficos meros, aut cum mutua obligatione. III. Et permutatorios: tum qui dirimunt, IV. Tum qui communionem adferunt. V. Mixtos esse principaliter. VI. Aut per accessionem. VII. Quos actuum contractus dicantur. VIII. Aequalitatem in contractibus re- quiri primum circa actus precedentes. IX. Ad scientiam. X. Ad libertatem volendi. XI. Secundo in ipso actu, si sit permutato- rius. XII. Tertio in eo de quo agitur: quod ex- plicatur. XIII. Qua aequalitas locum habeat in a- ctibus mere aut partim benefico. XIV. Quomodo estimandum rei pretium in venditione, & ex quibus causis iuste cre- scat aut minuat. XV. Quando naturaliter perfecta sit vendi- tio: & quando dominium transeat.	XVI. Monopolia qua sint contra ju- ra, aut diligendi legem. XVII. Pecunia functionem quomodo cipiat. XVIII. De conductioni mercede in- ralicer nihil remittendum ob jeralitatem similes casus: & quid si conductione impedito uti, res alii locata sit? XIX. Iusta merces quomodo crescat & nuat. XX. Quo jure vestita sint usure. XXI. Que commoda usura nomine ma- niant. XXII. Legum civilium qua circa rem vii sit. XXIII. Qualis estimatio facienda in tractu averfi periculi, sive assecu- ni. XXIV. Qualis in societate, ubi multa species explicantur. XXV. De societate navali. XXVI. Jure gentium inaequalitatem quam consensum est, quoad alius exte- res non attendi: & quo sensu id natum catur.

Actuum humanorum qui ad aliorum hominum utilitatem te-
dunt, alii sunt simplices, alii compositi.

II. * Simples alii benefico, alii permutatorii. Benefico
meri, aut cum mutua quadam obligatione. Benefico meri, aut in pre-
sens absolvuntur, aut in futurum prominent. In presentibus absolvuntur
factum utile, de quo nihil loqui necesse est, quando utilitatem que
dem parit, sed nullum juris effectum: item donatio, qua dominium
transfertur, qua de re egimus supra cum de dominii acquisitionibus
ageretur. In futurum prominent promissiones tum dandi, tum fa-
ciendi, de quibus jamjam egimus. Benefico actus cum obligatione
mutua sunt, qui aut de re disponunt sine alienatione, aut de facto ita
ut aliquis effectus supersit. Talis est circa rem usus concessio, que
commodatio dicitur: in factis prestatio operæ sumtuosæ, aut obli-
gatoræ, quæ dicitur mandatum, cujus species est depositum, pre-
statio scilicet operæ in re custodienda, His autem actibus similes sunt
actuum

actuum promissiones, nisi quod, ut diximus, hæc in futurum prominent: quod & de actibus jam explicandis intellectum volumus.

III. Actus permutatorii, aut dirimunt partes, aut communio- nem adferunt. Actus eos qui directorii sunt, recte dividunt Iurif- consulti Romani in Do ut des, facio ut facias, facio ut des: de quibus videri potest Paulus Iurifconsultus in l. Naturalis: Digestis, Præ- scriptis verbis. Sed Romani ab hac divisione eximunt quosdam con- tractus, quos ipsi nominatos vocant, non tam quod proprium ha- beant nomen (habet enim hoc & permutatio quam à nominatorum numero excludunt) quam quod ob usum frequentiore * vim quan- dam & naturam accepissent talem, quæ etiam si nihil esset dictum specialiter, ex ipso nomine satis posset intelligi: unde etiam certæ de illis proditæ erant actionum formulæ: cum in cæteris contractibus minus frequentibus hoc tantum inesset, quod dictum erat, ac proinde non communis aliqua & usitata, sed accommodata ad ipsum factum daretur formula, quæ ideo præscriptis verbis dicebatur. Ob eandem causam usus frequentioris, in conventionibus nominatis, si requisita quædam adessent, ut in venditione * si de pretio convenisset, etiam re integra, id est antequam à partium altera præstitum es- set aliquid, injungebatur implendi necessitas: cum in illis rarioribus re integra daretur pœnirèndi libertas, id est impunitas, quia lex ci- vilis vim coercitivam subtrahebat illis conventionibus, ut sola con- trahentium fide starent. At jus naturæ ignorat hæc discrimina: neque vero qui innominati ab illis dicuntur contractus, aut minus sunt na- turales, aut minus antiqui. imo permutatio, quæ innominatis accen- setur, emptione & * simplicior est, & antiquior. Et Eustathius ad Iliados x, ubi de certamine publico agitur, cui præmium constitu- tum est, quod apud Homerum est ἀρνύχ: interpretatur ἀνταλλάξι- θαι, addens *Ἐπιτάλαγμα γὰρ π καὶ τὰ τιμῶν*: nimirum facio ut des. Nos ergo naturam sequentes, contractus omnes directorios, nullo nominatorum aut innominatorum discrimine, ad tria quæ diximus genera, revocabimus. Dicemus proinde dari ut detur, statim quidem rem pro re, ut in ea quæ specialiter dicitur permutatio, antiquissimum hæc dubie commercii genus: aut * pecuniam pro pecunia, quod collybum Græci vocant, mercatores hodie cambium: aut rem pro pecunia, ut in emptione ac venditione: aut usum rei pro re: aut usum rei pro usu rei: aut usum rei pro pecunia, quod postremum locatio conductio dicitur. Usus autem nomine hic intelligimus tum nudum usum, tum eum qui cum fructu conjunctus est, sive is sit tem- porarius, sive personalis, sive hereditarius, sive alio quovis modo circumscriptus, ut apud Hebræos is qui durabat ad annum Iubilæum. Datur vero, ut interposito tempore tantundem, & genere idem de- tur, in mutuo, quod locum habet in his, quæ pondere, numero, mensura constant, tam rebus aliis quam pecunia. Facti cum facto permutatio innumeras habere potest species pro factorum diversi- tate. At facio ut des, aut pecuniam, atque id quoque in factis quotidiana- rum utilitatis locatio conductio dicitur, in facto præstandæ inden- nita-

Aristotel.
v Eth. 8. &
I Pol. 9.
D. de con-
trahen. emt.
l. 1.

nitatis circa casus fortuitos averſio periculi, vulgo aſſecuratio, qui contractus olim vix cognitus nunc eſt inter receptiſſimos; aut ut deſ rem, aut uſum rei.

IV. Actus autem communicatorii, aut facta communicant, aut res, aut hinc res, inde facta ad utilitatem communem, quæ omnia veniunt ſocietatis nomine: in quo genere comprehenditur & belliæ ſocietas, qualis illa apud nos frequens navium privatarum coitio adverſus piratas, aut alios invaſores, quam vulgo Admiralitatem nuncupant, Græci *ſύμπλοια* aut *ἐμπλοια* vocabant.

V. Mixti autem actus ſunt, aut principaliter, aut per acceſſionem alterius. Sic ſi ſciens rem majoris emam, & quod plus eſt in pretio alteri condonem, partim donatio erit, partim emtio: ſi fabro pecuniam promittam ut de ſuo auro mihi annulos faciat, partim emtio erit, partim conductio. Sic & in ſocietate accidit ut alter factum & pecuniam, alter pecuniam tantum contribuat. Et in feudali contractu rei feudalis conceſſio beneficium eſt, pactio autem militaris operæ pro tutela, eſt factio ut facias. Quod ſi onus penſionis accedat, cætenus miſcetur cum emphyteuſi. Fœnus quoque nauticum mixtum quid eſt ex contractu mutui, & periculi averſi.

VI. Per acceſſionem ad alterum actum fit mixtio, ut in fidejuſſione & pignoris datione. Nam fidejuſſio, ſi negotium ſpectes quod inter fidejuſſorem & principalem debitorem geritur, plerumque mandat eſt: ſi negotium quod inter creditorem & fidejuſſorem qui nihil recipit geritur, videtur actus mere liberalis: ſed quia contractibus oneroſis accedit, inde cenſeri ſolet. Pignoris quoque datio per ſe videtur actus liberalis, qua detentio rei conceditur, ſed hæc quoque naturam trahit ex contractu cui ſecuritatem præſtat.

VII. Omnes autem actus aliis utiles, extra mere beneficos, contractuum nomine appellantur.

VIII. In contractibus natura æqualitatem imperat, & ita quidem, ut ex inæqualitate jus oriatur minus habenti. Hæc æqualitas partim conſiſtit in actibus, partim in eo de quo agitur, & in actibus, tum præcedentibus, tum principalibus.

IX. Ad præcedaneos actus pertinet, quæ ſiſi qui cum aliquo contrahit, * vitia ſibi notæ rei de qua agitur ſignificare debet: quod non civilibus tantum legibus conſtitui ſolet, ſed naturæ quoque actus congruit. nam inter contrahentes propior quædam eſt ſocietas, quam quæ communis eſt hominum. Atque hoc modo ſolvitur quod dicebat Diogenes Babylonius hoc tractans argumentum, non celari omnia quæ tacentur: nec quicquid tibi audire utile eſt idem mihi dicere neceſſe eſſe, ut de rebus cæleſtibus. nam * contractus natura utilitatis cauſa reperta propius quiddam exigit. Bene Ambroſius: *In contractibus etiam vitia eorum qua venient prodi judentur, ac niſi iuſtimaverit venditor, quamvis in jus emptoris tranſcripſerit, doli actione vacuantur.* Laetantius dixerat: *Qui vendentis errorem non redarguit, ut aurum parvo emat, aut qui non proſicitur fugitivum ſervum, vel peſtilentem ſe domum vendere, lucro & commodo ſua conſilens, non eſt ille ſapiens, ut Carneades videre volebat,*

*L. Labo. D.
de vrb.
ſignif.*

*L. 1. D. de
ad. em. &
venditi.*

*Cic. de Off.
11.
Off. 11.
c. 10.*

Libro v.

volebas, sed callidus et astutus. At non idem dicendum est de his quæ rem non contingunt: ut si quis sciat multas naves in cursu esse quæ frumentum advehunt. nam tale quid indicare est quidem officiosum ac laudabile, sæpe adeo ut omiti nequeat, nisi ut caritatis regula violetur; non tamen injustum, id est non pugnans cum jure ejus quicum negotiatus est: ita ut locum hic habere possit illud, quod idem ille Diogenes non incommode dicebat referente M. Tullio: *Ad vexit, cæsus: vendendo mecum, non floris quam cæteri: fortasse etiam minoris cum major est copia, cui sit injuria?* Non ergo generaliter sequendum illud ejusdem Ciceronis, celare esse, cum tu, quod scias, id ignorare, emolumentum tui causa, velis eos quorum interest scire: sed tum demum id locum habet, cum de iis agitur quæ rem subjectam per se contingunt, ut si domus sit pestilens, si à magistratu de jecti iussa, quæ exempla ibidem videas. At vitia ei quicum agas, nota, ut servitutem ædium quas M. Marius Gratidianus C. Sergio Oratæ vendebat ab ipso prius emtas, dici nihil attinet. * Scientia enim utrinque par partes facit-contrahentes. Horatius:

*Ille feret pretium pœna securus, opinor:
Prudens emisti vitiosum.*

Quod notatum & Platoni undecimo de legibus.

X. Neque vero tantum in intellectu rerum, sed & in voluntatis usu quædam contrahentibus inter se æqualitas debetur: non quidem ut si quis antecessit metus juste incussus, is demum debeat; id enim contractui extrinsecum est: sed nequis incutiatur contrahendi causa, aut si incussus est; ut dematur. Hoc spectantes Lacedæmonii resciderunt emtionem agri, quam Elei possessores metu expresserant, *γινώσκεις μὲν δὲν δικαιοσύνην αἰσθάνεσθαι βίαις ἀπειλούμενος ἢ βίαις ἀφιλομένους τῶν δὲ τῆς τιμῆς λαμβάνοντες.* Arbitrari nihil justius esse infirmioribus per emptionis similitudinem, quam vi metum rem extorquere, quæ Xenophontis verba sunt. Quod tamen quam exceptionem ex jure gentium habeat, suo loco videbitur.

XI. In ipso actu principali hæc desideratur æqualitas, ne plus exigatur quam par est. Quod in contractibus beneficis locum vix potest habere. Nam si quis pro commodato, aut opera in mandato aut deposito exhibenda, aliquid mercedulæ stipuletur, non injuriam faciet, sed contractum miscebit, id est ex gratuito efficiet semipermutatorium. At in permutatoris omnibus sollicite id observandum est, nec est quod dicat quispiam, id quod pars altera amplius promittit, donatum censerit. Neque enim solet hic esse tales contractus ineuntium animus, nec præsumendus est nisi appareat. Quod enim promittant aut dant, credendi sunt promittere aut dare tanquam æquale ei quod accepturi sunt, utque ejus æqualitatis ratione debitum. Ioh. Chrysostomus: *ὅταν γὰρ εἰς τοῖς συμβολαίαις καὶ ἀνίκα δ' αὖν ἀγορεύουσι δὲ καὶ ἢ ἐ δῶν δῶν, φιλοκλήμενος καὶ βιαζόμενος ἢ λατρίῃ καὶ ἀξίας ἀγαλασσῶν καὶ πῶν ὅτι τῶν πῶν, ἢ ληστία τὸ πῶν γὰρ ἰσὶ;* Quosies enim in contractibus & quosies emendum quid aut dependendum est, contendimus, omnique modo laboramus ut minus æquo pretio demus, nonne huic factio quoddammodo furtum? Scriptor vitæ Isidori apud Photium, Hermiam narrat,

*Th. 2. 2. 78.
arr. 3. Bal. l.
1. de ad. ed.
Covarr. ad
c. pei casura.
p. 2. § 4.
n. 6.*

d. loco.

*D. l. D. de
contr. emt.
in fine.*

*Histor. Gr.
111.*

*Inst. de
mandato. §
ult. l. 1. §
Si quis ser-
vum. D. de
positis.*

ubi quod emere vellet iusto forte minoris esset indicatum, adiecisse quod iusto pretio dēerat, quod existimaret aliter agere iniustitiæ esse speciem, sed talis quæ plurimos lateret. Et in hunc sensum interpretantur Hebræi legem quæ est * Levit. xxv, 4, & 7.

XII. Restat æqualitas in eo de quo agitur, in hoc consistens, ut etiamsi nec celatum quicquam sit quod dictum opoguitur, nec plus exactum quam deberi putabatur, in re tamen deprehendatur inæqualitas, quamquam sine culpa partium, puta quod vitiam latebat, aut de pretio errabatur, ea quoque sit refarcienda, & demendum ei qui plus habet reddendumque minus habenti: quia in contractu id utrimque propositum aut fuit, aut esse debuit, ut uterque tantundem haberent. Lex Romana hoc constituit non in quavis inæqualitate, minima enim non persequitur, imo & occurrendum censet multitudinilitium, sed in satis gravi, ut quæ dimidium iusti pretii excedit. Nimirum leges, ut ait Cicero, iniqua tollunt quatenus teneri manu possunt, Philosophi quatenus ratione & intelligentia. Hi vero qui legibus civilibus subiecti non sunt, id sequi debent quod æquum esse ipsis ratio recta dicit: imo & illi qui legibus subiecti sunt, quoties de eo quod fas piurique est agitur, si modo leges non jus dant aut tollunt, sed juri duntaxat ob certas causas auxilium suum denegant.

d. loco.

XIII. Sed norandum est quandam rei æqualitatem spectari & in contractibus beneficis, non quidem omnimodam ut in commutatoriis, sed ex suppositione ejus quod agitur, ne quis scilicet ex beneficio damnum sentiat: ob quam rationem mandatarius indemnis præstari debet à sumptibus factis, & damno in quod ex causa rei mandatæ incidit: & commodatarius rem tenetur refarcire si perit, quia non solum rei ratione domino tenetur, id est ex vi domini, quomodo quivis possessor teneretur, ut supra didicimus, sed & ratione beneficæ acceptionis: * quod ita verum est, nisi omnino & apud dominum fuisset peritura. Hoc enim casu nihil per commodatum domino abest. Contra depositarius præter fidelitatem nihil recipit: ideo si perit res, non tenetur: non rei ratione, quia non existat, nec locupletior est; nec acceptionis ratione, qui accipiendo beneficium non accepit, sed dedit. In pignore, ut & in locato, media via sequenda est, ut qui rem accepit, nec de casu quovis teneatur, ut commodatarius, & majorem tamen diligentiam quam depositarius præstare debeat: quia pignoris acceptio est quidem gratuita, sed accedere solet contractui oneroso. Quæ omnia Romanis quidem congruunt legibus, sed non ex illis primitus, sed ex æquitate naturali veniunt. Quare eadem apud alias quoque gentes reperire est. Inter cæteros apud Hebræum Mosem Maimonidem libro III. Ductoris dubitantium * cap. 42. Spectavit huc Seneca cum dixit, *alios fidem d. bere, alios suelam.* Ad hanc vero formam de cæteris quoque contractibus judicium est faciendum. Sed generali tractatione quantum instituto nostro sufficit absoluta, speciales quædam contractuum quæstiones percurramus.

¶ 11. De Beneficium. 19.

XIV. Mensura ejus quod res quæque valeat maxime naturalis est

est indigentia, ut Aristoteles recte ostendit: quod in permutationibus rerum apud barbaros populos maxime spectatur. Non tamen hæc unica est mensura. Nam hominum voluntas, quæ rerum domina est, multas res magis desiderat quam sunt necessariz. *Margaritis*, inquit Plinius, * *pretia luxuria fecit*. Et Cicero Verrina de Signis: *Qui modus est in his rebus cupiditatis, idem est astimationis*. Et contra evenit ut res maxime necessariz minoris sint propter copiam. Quod Seneca multis exemplis ostendit libro de Beneficiis VI, cap. 15; ubi & hoc addit: *Pretium cuiusque rei pro tempore est. cum benevola laudaveris, tanti sunt quanto pleris venire non possunt*. Paulus Iurifconsultus: *Pretia rerum non ex affectu nec utilitate singulorum, sed * communiter funguntur*: id est, ut alibi explicat, quanti omnibus valeret. Hinc fit ut restanti æstimetur, quantum pro ea communiter offerri aut dari solet, quod vix est ut non aliquam latitudinem habeat, intra quam plus minusve dari aut exigi possit, nisi ubi lex certum rebus pretium cõ assignat, ut Aristoteles loquitur, id est in puncto constituit. In communi autem illo pretio, * ratio haberi solet laborum & expensarum quas mercatores faciunt: soletque subito quoque mutari ex copia & inopia e-mentium, pecuniæ, mercium. Cæterum possunt & quædam esse rei accidentia æstimabilia, ob quæ res licite supra aut infra commune pretium ematur vendaturve, puta ob damnum consequens, lucrum cessans, affectum peculiarem, aut si in gratiam alterius res vendatur ematurve, alioqui non emenda aut vendenda; quæ ipsa accidentia ei cum quo agitur indicanda sunt. Ejus quoque damni aut lucri cessantis ratio haberi potest, quod ex pretii solutione dilata aut anticipata nascitur.

Mor. Nic. v. 8.

ix, 35.

L. pretia. D. ad l. Falc.

L. Si servum D. ad legem Aquilæ.

XV. De venditione & emptione notandum etiam sine traditione, ipso contractus momento, transferri dominium posse, atque id esse simplicissimum. ita * Senecæ venditio alienatio est. *Et rei sua jurisque sui in alium translatio*: nam & ita fit in permutatione. Quod si actum sit ne statim dominium transeat, obligabitur venditor ad dandum dominium, atque interim res erit commodo & periculo venditoris: quare quod venditio & emtio constat præstando, ut habere liceat & evictionem, item quod res periculo est emtoris, & ut fructus ad eum pertineant, antequam dominium transeat, commenta sunt juris civilis, quod nec ubique observatur: imo plerisque legum conditoribus placuisse, ut ad traditionem usque res commodo & periculo venditoris sit, notavit Theophrastus in loco qui * apud Stobæum est, ubi & multa alia instituta reperias de solemnitate venditionis, de arrhabone, de pœnitentia, multum differentia à jure Romano: sicut & apud Rhodios perfect solitam venditionem & contractus quosdam alios relatione in acta, notavit in Rhodiaca Dion Prusænsis. Illud quoque sciendum, si res bis sit vendita, ex duabus venditionibus eam valitaram quæ in se continuit præsentem domini translationem, sive per traditionem, sive aliter. Per hanc enim facultas moralis in rem abiit à venditore: quod non fit per solam promissionem.

XVI. Monopolia * non omnia cum jure naturæ pugnant. nam possunt

Arif. Pol.
L. C. VII.

possunt interdum à summa potestate permitti iusta de causa & pretio constituto : cuius rei exemplum nobis illustre præbet Iosephi historia cum is vice regia Ægypto præset. Sic & sub Romanis Alexandrini Indicarum & Æthiopicarum mercium habebant, * ut Strabo loquitur, *μοιροπωλείων*. Potest & à privatis institui, æquo duntaxat compendio. At qui, ut in Velabro olearii, * de compacto id agunt, ut res supra pretium id quod summum nunc est in communi pretio vendantur, aut vi, aut fraude impediunt, ne major copia importetur, aut ideo merces coemunt ut vendant pretio quod tempore venditionis iniquum sit, injuriam faciunt, atque eam reparare tenentur. Quod si alio modo impediunt investitionem mercium, aut ideo coemunt ut pluris vendant, pretio tamen pro temporis ratione non iniquo, faciunt quidem adversus caritatis normam, quod multis evincit Ambrosius libro Officiorum tertio, sed proprie jus alterius non violant.

Cap. 6.

XVII. De pecunia sciendum, eam naturaliter functionem recipere, * non in materia sola, nec in speciali appellatione aut forma, sed in genere magis communi, qua scilicet comparatur ad res aut omnes, aut maxime necessarias : quæ æstimatio, si aliud non convenit, facienda erit tempore ac loco solutionis. Michael Ephesius ad quintum Nicomachiorum : *ὡς ἐπὶ τῆς χρείας τῶν ἐπὶ τῷ νόμισματι ὄντων ἢ περὶ γινόμενον, ὡς ἂν ἐπὶ ἑκάστης ἀπὸ ὁμοίως διόμεθα καὶ ἐν χρείας τῶν ἀλλοτρῶν ἰσότηρ, ἢ τὴν ἐδὲ τὸ νόμισμα αἰὶ ἰσὸν δύνασθαι, ἀλλὰ μεταπίπτεται, καὶ τὸ ἀξίον πηλοῦς δυνατὸν ὑστεροῦν ἢ ἰσότηρ ἢ ἐδὲ ἰσότηρ. ἡμῶν μᾶλλον γὰρ τῶν διαφόρων δὲ αἰς μίσην αὐτῶν τῶν ἀλλοτρῶν χρεῖαν.* Quod de indigentia accidit, idem in nummo videre est. Nam sicut ea non eadem semper, nec enim alienis rebus aque semper opus est nobis, sic nec nummus idem semper valet, sed mutatur, & cum prius plus valuerit, postea aut minus, aut nihil valet : * *diuturnius autem est nummi pretium ; eoque ut mensura aliarum qua comparantur rerum uti solemus.* Cujus loci hic sensus est : quicquid adhibetur in hoc ut mensura sit rerum aliarum, debet esse tale ut per se minime fluctet. talia autem sunt in genere æstimabilem, aurum, argentum, æs. per se enim ferme tantundem ubique, & semper valent : sed prout res aliz, quibus indigent homines, copiosæ sunt aut raræ, ita eadem pecunia ex eadem facta materia, eodem pondere, nunc plus, nunc minus valet.

L. II. D.
Locati.

XVIII. Locatio & conductio, ut recte à Cajo dictum est, proxima est venditioni & emtioni, eisdemque regulis consistit. Respondent enim pretium pensioni sive mercedi, & rei dominium facultati utendi. Quare sicut res domino perit, ita naturaliter sterilitas, & alii casus qui usum impediunt, damno sunt conductoris : neque eo minus locator jus habebit ad pecuniam promissam, quia ipse facultatem utendi tradidit, quæ eo tempore tantum valebat. quanquam & legibus & pactis immutari id potest. Si tamen locator, cum conductor primus re uti impeditus esset, alii eam locaverit, quicquid consecutus inde fuerit rependet primo conductori, ne ex re aliena fiat locupletior.

XIX. Et quod de venditione supra diximus, pluris rem vendi mino-

minorisve emi posse, si in gratiam alterius vendatur ematurve, alias non vendenda aut emenda, idem & de re aut opera locata condicione intelligendum est. Quod si una opera pluribus utilis esse possit, ut itineris susceptio, & locator pluribus se in solidum singulis obstrinxerit, poterit de singulis mercedem pacisci quam ab uno exigeret, ubi lex non obstat: quia quod illa opera secundo quoque utilis est, extrinsecum est contractui qui cum primo est initus, neque respectu primi quicquam minuit de estimatione.

X X. Circa mutuum quæri solet, quo jure veterit sint usuræ: & quanquam jure naturali veritas esse receptior est sententia, contrarium tamen sentit Abulensis. Neque vero videntur argumenta quæ in alteram adferuntur partem, talia esse ut assensum extorqueant. Nam quod de mutuo dicitur gratuitum esse, * tantundem & de commutato dici potest: cum tamen pro usu rei pretium exigere illicitum non sit, sed efficiat ut contractus in aliud nomen transeat. Nec magis urget quod suapte natura sterilis est pecunia. Nam & domos & res alias natura infœcundas hominum industria fructuosas fecit. Illud speciosius, quod hic res pro re reddatur, usus autem rei à re distingui non possit, cum in abusu consistat, ac proinde pro eo nihil debet exigi. Sed notandum est cum rerum quæ usu pereunt, aut in alterius dominium transeunt, ususfructus Senatusconsulto introductus dicitur, non tamen effectum, ut proprius ususfructus esset, de voce ususfructus agi, quæ certe secundum suam proprietatem tali juri non congruit; non tamen sequi inde jus tale nihil esse, aut non æstimabile, cum contractum sit, si quis proprietario tale jus cedat, pecuniam posse exigi eo nomine. Sic & jus illud non nisi post tempus certum reddendi pecuniam aut vinum, est aliquid æstimabile: minus enim solvit qui tempore minus solvit. Atque ideo * *co. ad legem* usus pecuniæ cum fructibus prædii compenatur. Quæ vero à Catone, Cicerone, Plutarcho, & aliis contra usuras dicuntur, ea respiciunt non tam quod intrinsecum ei est, quam quod plerumque ei adest, eamque consequitur. Sed quicquid hac de re sentire libeat, sufficere nobis debet lex à Deo Hebræis data, quæ vetat Hebræos Hebræis pecuniam dare fœnori. Est enim hujus legis materia si non necessaria, certe honesta moraliter, unde & aliis maxime moralibus annumeratur Psalmo qui apud Hebræos est decimus quintus, apud Latinos * decimus quartus, & apud Ezechielem capite decimo octavo. quæ autem hujus generis sunt, Christianos quoque obligant, quippe vocatos ad majora virtutum specimina: & quæ tunc officia homini Hebræo aut alioqui circumciso (nam hujus cum Hebræo par causa erat) præstari jubentur, ea nunc præstanda sunt homini cuivis, * omni populorum discrimine per Evangelium sublato, latiusque extenso proximi intellecto: quod præter cætera ostendit insignis Christi de homine Samarita apologus. Itaque Lactantius de officiis tractans hominis Christiani, *Non dabit*, inquit, *in usuras pecuniam. hoc est enim de alienis malis lucra captare.* Ambrosius: *Subvenire non habens humanitatis est; duritia autem * plus extorquere quam dederis.* Ipse Cæsar Augustus notavit aliquos, quod pecunias levioribus usuris mutuati, graviori fœnore collocassent.

In cap. 17. Mattheas 94. 171. & 172.

L. 11. D. de usufructu ear. rer. qua. usu consum.

L. 1. § si usufructus, D. ad legem Falc.

Lac. x. 39.

Epit. Inst. c. 2. De Officiis 111. c. 2. Suet. c. 39.

XXI. Ob-

XXI. Observandum tamen est, esse quædam * quæ ad usuræ speciem accedant, ac vulgo usuræ esse videantur, cum tamen pacta sint generis alterius: ut de repensando damno quod facit qui pecuniam dat mutuam eo quod diu pecunia careat: item de lucro ob mutui dationem cessante, deducto scilicet incerto spei, & labore qui subeundus fuerat. Sic etiam pro impensis ejus qui multis dat mutuam pecuniam, & in hoc paratam habet: & pro periculo amittendæ sortis, ubi idonee non cavetur, si quid exigitur, usura vere non est. Demosthenes oratione in Pantænetum, eum qui quod ex mercatura aut honesta opera quæsitivæ * sub modico lucello elocat, partim ut suum servet, partim ut gratum faciat alteri, negat feneratorum odio prægravandum.

XXII. Leges vero humanæ quæ concedunt aliquid stipulari pro usu pecuniæ, aut rei alterius; ut apud Hollandos jampridem concessum est aliis quidem * octo nummos in centum, mercatoribus autem duodecim pro usu annali exigere, siquidem vere stant intra compensationem ejus quod abest, aut abesse potest, non pugnant cum naturali aut divino jure: sin eum modum excedunt, impunitatem præstare possunt, jus dare non possunt.

XXIII. Contractus avertendi periculi, quem * affecurationem vocant, omnino nullus erit si contrahentium alter rem de qua agitur, aut salvam quo destinabatur pervenisse, aut periisse sciverit: non tantum ob paritatem quam exigit contractuum permuratoriorum natura, sed quia propria materia hujus contractus est damnum sub ratione incerti. Periculi autem hujus prærium ex communi æstimatione petendum est.

XXIV. * In societate negotiatoria, ubi confertur pecunia cum pecunia, si pecuniæ æquales sint, æquales esse etiam oportet partes in damno & lucro: sin inæquales fuerint, partes quoque fient pro rata. quod Aristoteles sine octavi Nicomachiorum sic extulit: *ὅτι ἕως ἄν τις κοινωνία πλεον λαμβάνουσιν οἱ συμβεβημένοι πλεον*. Atque idem habebit locum si operæ aut æquales aut inæquales conferantur. Sed & opera cum pecunia, aut cum pecunia & cum opera, conferri potest, ut dici solet:

Par pari datum hospitium est opera pro pecunia.

Sed hæc collatio non uno modo fit: nam aut opera confertur cum solo pecuniæ usu, quo casu fors domino perit, & si salva est, domino salva est; aut opera confertur cum ipso dominio pecuniæ, quo casu qui operam impendit particeps fit sortis. In prima specie comparatur cum opera non fors, sed periculum amittendæ sortis, & lucrum quod probabiliter ex ea sperari poterat. In altera operæ pretium habetur quasi sorti adjectum, & pro eo quod valet in ipsa sorte partem habet qui operam præstat. Quod de opera diximus, idem & de labore ac periculo navigationis, & similibus intelligi debet. Ut autem sociorum aliquis lucri sit particeps, immunitis damni, est quidem præter naturam societatis: potest tamen ita conveniri sine injuria. fiet enim mixtus contractus ex societate & ex contractu averfi periculi, in quo ita servabitur æqualitas, si tanto plus lucri ferat, quam alio-

qui

Navar. 17.
num. 250.
Covar. 111.
var. cap. 2.
Less. lib. 11.
2.23. d. 3.

qui laturus fuerat qui in se damnum recepit. Vt autem quis damnum sentiat sine lucro, ideo admittendum non est, quia ita naturalis est societati utilitatum communio, ut sine ea nequeat societas consistere. Quod autem dictum est à Iuriconsulto † non expressis particulis æquales intelligi, ita demum pro vero habendum est, si quæ conferuntur sint æqualia. In societate autem universorum bonorum non id quod hinc aut illinc obvenit, sed quod probabiliter si erari poterat comparandum est.

XXV. In societate navali adversus piratas utilitas communis est ipsa defensio: interdum & præda. Solent autem æstimari naves, & quæ in navi sunt, atque ex his summa confici, ut damna quæ eveniunt, in quibus sunt & vulneratorum impendia, ferantur à dominis navium & mercium * pro parte quam habent in ea summa. Et hæc quidem quæ diximus hæctenus ipsi juri naturæ sunt consentanea.

XXVI. Nec in his jurè gentium voluntario quicquam mutatum apparet: uno excepto, quod inæqualitas rerum, in quam consensus est, ubi neq. mendacium intercessit, nec ejus quod dictum oportuit reticentia, in actionibus exterioribus pro æqualitate habetur: ita ut quomodo jure civili ante constitutionem Diocletiani actio in foro nulla dabatur adversus talem inæqualitatem, ita nec inter eos qui jure gentium solo sociantur exactio aut coactio sit eo nomine. Hoc enim est quod ait Pomponius, in pretia venditionis & emtionis naturaliter licere se mutuo circumvenire: ubi licere est non quidem fas esse, sed ita permitti ut nullum contra proditum sit remedium in eum qui se pacto velit defendere. * Naturaliter autem eo in loco, ut & alibi interdum, positum est, pro eo quod recepti passim moris est, quomodo apud Apostolum, Paulum ipsa natura docere dicitur viro turpe esse coman alere, cum tamen id neque repugnet naturæ, & multos apud populos usitatum sit. Sic idolorum cultores, non autem quosvis homines φυσικῶς κακοίς, id est natura vanas appellat scriptor libri Sapientiz, & πικρὰ φύσιν ἔχει Paulus Apostolus, non tam ex sua, quam ex Romanorum, apud quos tum vivebat, persona loquens. Euenus poëta vetus:

Φυεὶ πολυεταίαν μελέτην ἔδραμα, φίλα, καὶ δὴ
ταύτην εὐθραπύσει, τελευτήσασα φύσιν εὐεχέαν.

Quod meditare diu durabile fiet, amice,
Atque id, cuius vitam credo mortalibus esse.

Eiusdem sensus dictum verus apud Galenum exstat: ἐπιτηδῶσι φύσεις
τῆς ἐπιτηδῶσεως ἀδύνατον ἐστὶν παύσασθαι. Apud Thucydidem simili notio-
ne dicitur τῶν νόμων κατὰ φύσιν ἢ ἀνθρώπων φύσει, βιωτὰ κατὰ φύσιν ἢ νόμους
εἶναι. Sic φυσιοματισταὶ dicunt Græci tum virtutes, tum vitia postquam
altas radices egerunt. Apud Diodorum vero Siculum legitur: οὐ
φύσιν ἴσθησι τὸ ἀνάγκη κατὰ φύσιν, εὐνοίας κατὰ φύσιν, ἢ ἄλλο τι
ἐπιτηδῶσι. Sic Pomponius Iuriconsultus cum dixisset jus Romanum
non pati eundem in paganis & testato & intestato decedere, addidit
earum rerum naturaliter inter se pugnam esse, cum tamen ea regula
à solis Romanorum moribus pendeat, neque apud alios populos
locum

Angetus
verb. Socia
tas 1. 9. 7.
Silv. verbo
Societas, I
9. 2. Nava.
17. n. 255.
Covarr. &
Less. d. locis.
Livius libro
XXXIX.
Arist. III
Polit. c. 6.
† L. Si nov.
D. pro socia

L. in causa
cognitione.
D. de mino-
rib. L. Item
si pretio. D.
locati.
I Corinib.
XI, 14.

XIII. 1.
Eph. 11. 3.

L. III.

L. jus no-
strum, D. de
R. I.

locum habeat, ac ne apud ipsos quidem Romanos * in militum testa-
 tamento. Evidens autem fuit utilitas ejus quod dixi juris introdu-
 cendi, ad præcidendas controversias infinitas, &, ob incerta rerum
 pretia inter eos qui communem judicem non habent, inexplicabiles,
 quæ vitari non poterant si ob inæqualitatem à pactis discedere licuisset.
Hac est emptiois atque venditionis substantia (ajunt Imperatores sub-
 stantiam nomine morem perpetuum significantes) quod emptor viliter
 comparandi, venditor carioris distrahendū vorum gerentes ad hunc contractum
 accedant, vixque * post multas contentiones, paulatim venditore de eo quod ven-
 tioras detrahente, emptore autem huic quod obtulerat addente ad certum con-
 stans pretium. Seneca ait hoc jas respiciens: *Quid interest quanti fiat, cum
 de pretio inter ementem & vendentem convenerit? Nihil venditori debet qui
 bona emit.* Andronicus Rhodius sensu eodem: τὸ ἴδιον τοῖς ἐμποροῖς κα-
 ἀλλὰ μίαν τιμὴν εἶναι ἀδύνατον εἶναι, οὐτε ἰσοῦν. τὴν αὖτὴν ἴδιαν ἰσοῦν.
*Lucrum quod voluntate contrahentium percipitur, nec iniustum est, nec corri-
 gitur. Ejus enim rei licentiam lex concessit. Is, quem indicavi paulo ante,
 scriptor vitæ Isidori, minoris justo emere, aut pluris vendere, vocat
 ἀδικίαν κατὰ νόμον τὸ νόμον ἀφαιρῆναι, τὸ δὲ δικαίον ἀναρτίωντας: injusitiam à
 lege quidem permissam, sed qua re ipsa justum pervertas.*

L. Si volun-
 tate. C. de
 rescind.
 vend.

L. VI. de
 benef. 15.
 Ric. v. 5.

Annotata ad Caput. XII.

f. II. **S** Implices alii benefici, alii permutatorii] Aristoteles illa omnia hinc,
 hæc *πραγματικῶς* nomine comprehendit.
 f. III. *Vim quandam & naturam accepissent talem*] Vide Vasq. lib. con-
 trov. c. x, in fine.

Si de pretio convenisset] Apud Hebræos perfecta non censetur vendi-
 tio antequam traditionem veram vel imaginariam.

Similior est & antiquior] Apparet id ex Homeri versibus produ-
 ctis L. I. D. de contrahenda emptio. Tacitus de Germanis: *Interi-
 ores simplices & antiquius permutatione mercium utuntur.* Servius ad Ec-
 logam IV ad illud: *mutabant mercem. quia antiqui res rebus mutabant.* Et
 ad illud Georg. III: *Vellera mutantur, ingenti pretio comparantur. Nam
 apud majores omne mercimonium permutatione constabat, quod & Cæsar He-
 mero confirmavit exemplo.* Plinius libro xxxiii, 2: *quantum felicitate
 ævo cum res ipsa permutabantur inter se, sicut & Trojanis temporibus factu-
 tum Homero credi convenit.* Libro sexto, cap. xxii, de Seribus: *Venerit
 res ipsa mercem propositas juxta venalia celli ab his si placeat permutatio.* Mela
 de iisdem: *Seres intersunt, genus plenum justitia ex commercio, quod rebus in
 solitudine relicti absens peragunt.* de iisdem Ammianus libro xxiii: *Carum
 ad coemenda sola vel quadam alia stervium transferunt ad vena, nulla firmam
 vice, propositarum rerum pretia, solis oculis affirmantur.* Mela de Sar-
 matis: *Vice rerum commercia exercent.* De Colchis vide Basbequium
 epistola exoticarum III. de Lapponibus Olam Magnum libro
 IV, c. 5.

Pecuniam pro pecunia] de eo vide Procopium arcana historia. Num-
 mus Illyrico advectus quondam in Italia mercis loco, Plinius libro
 xxxiii, c. 3.

Vijia

Vitia sibi nota] vide Scholiaſten ad illud Horatii :

memem niſi litigioſus

§. IX.

Excipere dominus.

Contractus natura utilitatis causa reperta propius quiddam exigit] Valerius Maximus lib. VIII, c. II, 1 : *bona fidei venditorem, nec commodorum spem augete nec incommodorum cognitionem obscurare oportet.* Agitur ibi de rebus dirui iuſſis ab auguribus, quod emptorem venditor celaverat.

Scientia utriusque par, pares facit contrahentes] Edictum Theoderici, c. 141.

Leuitici XXV, 14, 17] Vide Moſem de Korzi, Præcepto iubente §. XI.

LXXXII.

Quid ita verum est, niſi omnino et apud dominum fuiſſet peritium] Lex §. XIII.

Witgotthorum lib. v, tit. v, c. 1, 2, 3.

Caute 42] Convenit cum Exodi loco c. XXXII, 6, 10, 11, 12, 13.

Moſes de Korzi præceptis iubentibus LXXXVIII & LXXXIX.

Pretia luxuria fecit] idem libro XXXVII de gemmis : *Singularum lib. §. XIV.*

libro ſingularum modum facit et maxime regum. et libro XXXII : Quantum apud nos Indici margaritis pretium est, tantum apud Indos in curialio, namque ista perſuaſione gentium conſtant. Auguſtinus de civitate Dei libro XI, cap. 16 : *Sed quid mirum, cum ipſorum etiam hominum aſtimatione, quorum certe natura tanta eſt dignitas, plerumque carius comparatur equus quanto ſeruus, gemma quam famula? ita libertate iudicandi plurimum diſtat ratio conſiderantis a neceſſitate indigentis, ſeu voluptate cupientis, cum iſta quid per ſe ipſum in rerum gradibus pendat, neceſſitas autem quid propter quid expetatur, cogites et iſta quid verum luci mentis appareat, voluptas vero quid iudicandum corporis ſenſibus blandiatur, exquirat.*

Communiter funguntur] Plin. lib. XVIII, c. 31 : *Æqui patrisfamilias modus eſt, annonæ cuiusque anni uti.*

Ratio haberi ſolet laborum et expenſarum] Nec improbat id Auguſtinus ad Pl. LXX : *Sed ait ipſe mercator : Afferro ex longinquo merces : mercedem laboris mei unde vivam peto. dignus eſt enim mercenarius mercede ſua, de mendacio et perſurio agitur, non de negotio.*

Seneca] de Beneficiis v, 10.

§. XV.

Apud Scythiam eſt] titulo de legibus.

Non omnia cum iure natura pugnant] Nota Thaletis historia de olivitate. Pythoclis inventum de plumbo Tyrio coemendo unde lucrum faceret Athenienſis populus, eſt apud Ariſtotelem œconomicon II, de monopolio erinaceorum, quibus expoliantur veſtes, vide Plinium VIII, 37. de monopolio Serici, Procopium in historia arcana.

§. XVI.

Præſtatio laqueus] Libro XVII, vide et Caffiodorum II, 4, & 26.

De compoſito id agitur] Lex æqua et prudens eſt C. de monopolis, et locus notabilis apud Lyſiam adverſus frumeti venditores, qui pretium falſis rumoribus incendebant. Adde Caffiodorum IX, 5. et c. quicunque, cauſa XIV, quaſtione IV.

Non in materia ſola, nec in ſpeciali appellatione aut forma ſed in genere magis communi] non tam ex ſubſtantia quam ex quantitate L. I. D. de contrah. emtione. non corpora hic cogitanda ſed quantitas, L. Si is cui, §. I. D. de ſolutionibus.

§. XVII.

Dintur-

Dinturnius est nummis pretium] publica ac perpetua affirmatio. d. L. I. D. de cont. empr.

f. xx.

Tantumdem & de commodato dici potest] valde enim affinia commodatum & mutuam, ut locatio & generatio. in L. unica. C. Theod. quod iustu est. *pecuniam commodat*. Iustinianus edidit *mutuam dat*. Nummos autem fœnore sumptos, conductos dixit Horatius lib. I, Sat. 2, ubi Scholiastes *merces, usura*.

Hominum industria fructuosas fecit] Nec enim debet sterilis esse pecunia. L. quid ergo. §. Usuras. D. de contr. tutela. L. debitor. D. de Vfuris.

Εν ἀντηχρήσῃ] L. cum debitor. D. in quibus causis pignus. L. ea pactione. c. de Vfuris.

Et aliis] Vt Appiano in civilibus.

Honesta moraliter] Hebræi censent voce *נשׂו* significari usuram in pecunia: voce *נשׂו* & *נשׂו* in quavis specie. Hieronymus ad XVI Ezechielis: *Puantes quidam usuram sansum esse in pecunia: quod providens scriptura divina, omnis rei aufert superabundantiam, ut plus non capias, quam dedisti*.

Decimus quartus] Et Pl. CII, *χρησὸς ἀλλή οὐ δικαίων ἢ κρησῶν*. *Vir bonus est, qui alterius miseretur, eique pecuniam suam mutuam*.

Omni populorum discrimine per Evangelium sublato] Christianos Arnobius libro IV ait esse *communicatores rei & cum omnibus, quos solides germanitatis necessitudine copulatio*. alibi: *qui omnes homines profratribus diligunt*.

Plus extorquere quam dederis] Cyprianus de lapsis gravia peccata enumerans, addit *usuris multiplicansibus fœnus auerere*. Chrysostomus de jejunio v: *ἵνα τῆς δόξης βλάπῃ μὴ δυνείσης τὸ ἀργυρίον ἐν ἐπὶ τόκῳ τῆς δόξης, ἀλλήλων βίαιον συναλλαγμάτων χειρὸς ἕσθον*. Si jejunes, vide ne pecuniam tuam colloces fœnori. jejunas? rumpe violentorum pactorum cautiones. idem in caput ultimum I ad Corinthios pecuniam fœnore partam non magis si in Eleemosynam detur Deo acceptam esse ait, quam si detur ex quaestu meretricio. Augustinus epist. LIV: *quid dicam de usuris, quas etiam ipsa leges & iudices reddi jubent. ita crudelior est, qui subtrahit aliquid vel eripit diviti, quam qui trucidat pauperem fœnore?* Maximus homilia III de quadragesima: *recte frater frequens abis Ecclesiam, si gressus suos lethalius laqueis avida illa non implicet & involvas usura*. His adde Basilium in Sermones Domini in monte, & quæ ex Conciliis, sanctisque scriptoribus collegit Gratianus causa XIV, quaest. III & IV.

f. xxi.

Qua ad usura speciem accedant] Et si cum juris Romani consulti loqui volumus, fœnus odiosum nomen est, usura non item. *Usura non propter lucrum potensimum sed propter moram solvendi iustum infligitur*. L. cum quidam. D. de Vfuris. Cujacius in paratitlo de Nautico fœnore: *Fœnus est quod prater sortem accedit lucri causa: usura quod accedit ne in damno versetur creditor*. Sed quia plerique etiam usurarum abusi sunt nomine, coepit & hoc in sequiorem sumi partem: in bonum autem sensum substitui vox ejus quod interest.

Sub modico lucello] Procopius Gotth. III, in laudibus Germani, qui Iustiniano propinquus: *χρηματίζοις ἀποδοῦναι ἀποδοτικῶς μὲν ἄλλο*

*τὴν τιμὴν ἢ ὅσων λόγων κερμαισθῆναι. ὡς αὐτῶν κέρως. pecunias omnibus opus
habentibus magna: dadas utendas, usuram autem, qua quidem salis diti mero-
retur, nunquam ab ipsis sumebat.*

*Oleo nummos in censum] Idem in Imperio constitutum. §. XXII.
Impunitatem prestare non possunt] Ideo permissas ante se usuras ad
normam æquiorum reducere Iustinianus sui officij censuit : Novellis
XXXII, XXXIII, XXXIV.*

*Affecationem] Id damnus in se suscipere dixit Suetonius Clau- §. XXIIL
dio. Sic Cicero pecuniaz publicæ prædes accepit, ut populo cautum
esset sine vecturæ periculo. Epistola XXI, 17.*

*Exemplum societatis habes in delphinis apud Plinium] Lib. IX, c. 8 & in §. XXIV.
pinna ac pinnote 1X, 40. meminit & Cicerq de Finibus.*

*Pro parte quam habens in ea summa] Vide simile in L. Wisigötho- §. XXV.
rum libro V, tit. V, c. 5.*

*Naturaliter autem eo in loco] Sic Gellius lib. IX, c. 10, de actu con- §. XXVI.
ogali : rem natura lege operiendam.*

*In nullum testamento] Imo & in paganorum testamentis sæpe ubi
inofficiosi querela instituitur, L. mater. L. nam etfi. L. circa. D. de
inoff. Testamento, addita L. cum duobus. C. eodem titulo.*

*Post multas consensiones] Festus : Cociones dicti videntur à consensatione
quod in emendis vendendisque mercibus tarde perveniunt ad justum pretii finem.
naque apud antiquos prima syllaba per V litteram scribebatur. Quintilianus
declamatione pro civibus diu consionatus est.*

*A lege permissam] Sic Andronicus Rhodius ad V Nicomachiorum
c. 5 in fine : τῶν ἢ ἀδικῶν ἢ ἰμῶν. harum enim rerum licentiam
lex dedit.*

C A P V T X I I I.

De jurejurando.

- I. Jurjurandi quanta vis sit etiam ex paga-
norum opinione.
- II. Animum deliberatum requiri nempe ut
qui jurare voluerit.
- III. Verba jurantis obligare in sensu quo ea
credatur accepisse cui juratum est.
- IV. Juramentum dolo elicitum quando obli-
get.
- V. Juramenti verba non extendenda ultra
receptum loquendi morem.
- VI. Insuperantem non obligare de re illicita
factum.
- VII. Ans quod impediatur majus bonum mo-
rale.
- VIII. Ans si factum sit impossibile.
- IX. Quid si impossibile sit ad tempus?
- X. Jurari Deo nominato, & quo sensu.
- XI. Sed & nominatis rebus alii cum respo-
ndendo Deo.
- XII. Juramentum esse etiam si per falsos
Deos juretur.
- XIII. Effectus jurjurandi : inde obligatio

- ex jurejurando duplex, tempore jurjurandi
& postea : quod distincte explicatur.*
- XIV. Quando ex jurejurando jus qua-
natur homini & Deo, quando Deo tan-
tum.
  - XV. Resoluitur sententia statuens eum qui
pirata aut tyranno juravit, Deo non te-
neri.
  - XVI. Qui perjurum juravit an implere de-
beat, distincte explicatur.
  - XVII. Cum Deo solum qui obligatus fuit,
heredem ejus ad nihil teneri.
  - XVIII. Perjurum non esse qui non im-
plet nolenti impleri, aut sublara qualita-
tate ejus cum sub illa qualitate juratum
est.
  - XIX. Quando irritum sit quod contra ju-
mentum fit.
  - XX. Superiorum aliter quid possit circa
id quod subditus juraverit, aut quod sub-
dito juratum est, cum distinctionibus ex-
ponitur.

Q

XXI. Monita

XXI. *Monita Christi de non jurando ad quale juramentum proprie pertinent.* | XXII. *Qua fides injurata juramenti vim ex more habeat.*

A Pud omnes populos, & ab omni ævo circa pollicitationes, promissa, & contractus maxima semper vis fuit jurisjurandi. Nam ut Sophocles ait Hippodamia :

*Mens excitari jurejurando solet,
Vt bina diligenter evites mala,
Culpari amicis, & Deos offendere.*

Lib. I. Nullum vinculum, inquit Cicero, ad adstringendam fidem majores nostri jurejurando arctius esse voluerunt. Hinc gravis poena perjuris imminere nunquam non credita: ut Hesiodus dixit de juramento:

clades mortalibus unde

Adveniunt, quoties fallaci pectore jurant.

* Ita ut posteritas etiam majorum delicta lueret, quod non nisi de gravissimis criminibus creditum: & sine facto voluntas quoque poenam in se accerferet: quorum utrumque Herodotus confirmat narratione de Glaucō Epicydide, qui deliberaverat tantum an juratam de deposito fidem falleret: ubi hoc carmen Pythiæ adfert idem Herodotus:

Lib. II.

*At juramento quadam est sine nomine proles,
Trunca manus, & trunca pedes: tamen impeto magno
Advenit, atque omnem * vastas stirpemque domumque.*

Et eandem historiam recitans Juvenalis ita concludit:

Has patitur poenas peccandi sola voluntas.

Of. III. Bene Cicero: Est jusjurandum affirmatio religiosa: quod autem affirmata quasi Deo teste promiseris, id tenendum est. Quod autem addit: Iam enim non ad iram Deorum qua nulla est, sed ad justitiam & fidem pertinet: si iræ nomine perturbationem intelligit, non improbandum est; si qualemcunque nocendi affectum aut voluntatem, minime est recipiendum, ut recte probat Lactantius. Nunc unde vis jurisjurandi oritur, & quo pertingat usque videamus.

Lib. de ira
Dei.

II. Primum quod de promissis & contractibus diximus, & hic habet locum, ut animus rationis compos & deliberatus requiratur. Quare si quis non putans se jurare verba protulerit jurantia, ut de Cydippe narratur, locum habere potest quod ei tribuit Ovidius:

* Quæ jurat mens est: nil conjuravimus illa.

ex Euripide desumptum qui in Hippolyto dixerat,

jurata lingua est: * mente juravi nihil.

Ita LVIII. q. 1. art. 7. Covax. ad e. quamvis. part. 1. n. 5. Quod si quis volens jurare obligare se noluerit, non eo minus obligatur, quia obligatio à juramento est inseparabilis & effectus ejus necessarius,

III. At si quis, deliberato protulerit verba jurantia, animo tamen non jurandi, hunc non obligari, sunt qui tradunt, peccare tamen temere jurando. Sed verius est teneri cum vera facere dicta quorum Deus adhibuit, testem. nam is actus qui per se est obligatorius, ex animo deliberato processit. Cui consequens est ut quantum plerumque verum est illud Tullii; *Quod ex animi sui sententia*

juraverit,

juraveris, id non facere perjurium est; quo & illud pertinet, quod apud Homerum jurans Vlyssi Calypso ait,

ἀλλὰ τί ποιοῦναι σὺ φερόμενος

Vernum animum quod sentis idem loquar.

Id tamen hanc exceptionem habeat, nisi qui jurat sciat, aut probabiliter credat, ab eo quicum negotium est, verba aliter accipi. nam dictis ipsis testem adhibens Deum, debet dicta facere vera, * quomodo putat intelligi. Et hoc est quod idem ait Cicero: *Quod ita juratum est, ut mens deferentis conciperet fieri oportere, id servandum est.* Apud Tacitum legimus, *Trepidus & verba jurijurandi per varias artes mutantibus,*

Hist. 14.

quos flagitii conscientia inerat. Augustinus: *Perjuri sunt qui servatis verbis respectationem eorum quibus juratum est deceperunt.* Et * Isidorus: *Quacumque arte verborum quis juret, Deus tamen qui conscientia testis est, ita hoc accipit sicut ille cui juratur intelligit.* Atque hoc est quod dicitur * liquido jurare. Ideo Metellus recte recusavit jurare in legem Apulejanam, quamquam erant qui dicerent legem ob rogationis vitium esse irritam, & juramentum in legem ita intelligendum si lex rite rogata lataque esset. Nam quamquam in promissis aliis facile subintelligitur tacita aliqua conditio, quae promissorem exsolvat, id tamen in juramento admittendum non est: quo pertinet egregius ille locus Apostoli ad Hebraeos: *Deus volens abundantissima hereditibus promissionis ostendere immutabilitatem consilii sui, fidem secte jurejurando: ut per duas res immutabiles in quibus fieri non potest, ut fallas Deus (ita recte verti puto illud*

Epistola CCCXIV.

ψαδῶν, sicut aperta locutio vocatur veritas, Dan. VII, 16. VIII, 26; x. I.) firmum habeamus solastium. Quae verba ut intelligantur, sciendum est sanctos scriptores de Deo saepe loqui ἀσπασθησῶν, & magis secundum id quod videtur nobis, quam quod est. Nam Deus vere decreta sua non mutat. Mutate tamen & * poenitentia duci dicitur, quoties aliter agit quam verba sonare videbantur, nimirum * ob conditionem tacite intellectam quae cessat, Jerem. XVII, 1, 8. Exempla videre est Gen. xx. 3; Ex. xxxii, 14; I Reg. xxi, 29; II Reg. xx. 1; Esai. xxxviii, 1; Ion. iii, 5, 11. Quo sensu etiam nos fallere Deus improprie dici potest, & solet vox ψαδῶν, quae in dicto loco ad Hebraeos apparet, significationem habere eventus spem frustratis, ut videre est tum alibi, tum Levit. vi, 2; Iosue xxiv, 27; Esai. lviii, 11; Ose. i, 2; * Abac. iii, 17. Facillime autem hoc procedit in comminationibus, quia illi jus nemini conferunt. In promissis interdum, ubi scilicet conditio tacite quaedam subest. Ideo duas res Apostolus nominat quae immutabilitatem norant, promissionem, quia jus dat, & juramentum, quia conditiones tacitas, & aliquo modo latentes repellit: ut videre est etiam Psal. lxxxix, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36. Nam aliud est si quas conditiones ipsa negotii natura aperte indicet. Quo nonnulli referunt id quod legitur Num. xiv, 20. Sed verius est terram promissam jurato dici ipsis, non personis, sed populo, posterior scilicet eorum quibus Deus juraverat, com. 23. Talis autem promissio impleri quovis tempore potest, nec personis certis adstringitur. Ex his quae diximus intelligi potest quid sentiendum sit de jurejurando quod dolo elicitum est. Nam si certum est, eum

App. de beto lo civil. l. 11 Pan. in c. Clericus de jurejur. Sili in verbis juramentum q. 9. 23. vi, 17. ibi Thom.

lomo 19. 26

qui

I V.

Navar. c.
12. n. 13.

Iosue IX.

Deuter. XX.
10.

1 Reg. IX.
21:

XI. 19. 20.

II Samuel.
XXI, 6.

De Off. II,
c. 14.

Livius lib.
XXXIX.

qui juravit aliquod factum * supposuisse, quod revera se ita non habear, ac nisi id credidisset non fuisse juraturum, non obligabit iuramentum. At si dubium sit, an non etiam sine eo idem fuisset juraturus, standum erit verbis, quia simplicitas quam maxima iuramento convenit. Atque huc refero jusjurandum quod Iosue & primores populi Israëlitici Gabaonitis dederunt. Decepti quidem erant à Gabaonitis è regione longinqua se venire, fingentibus. At non inde sequebatur Iosua & primores, si scissent ex vicinis populis eos esse, non fuisse eis parituros. Nam quod dixerant Gabaonitis: *Fortassis in medio mei habitas, quomodo tecum pacisceris?* hunc habere sensum potest, ut interrogentur Gabaonitæ quale pactum desiderent, sociale an deditiois; aut etiam ut ostendant Hebræi licitum sibi non esse cum quibusdam populis fœdus inire sociale: non etiam ut negent deditiois se vitam relinqui posse. Lex enim divina quæ eos populos inter necioni devovebat, * ex legis alterius comparatione ita erat intelligenda, ut locum haberet nisi si qui moniti statim facerent imperata. Quod inter alia probat historia Rahabæ * cui ob benemerita paritum est, & Solomonis, qui Cananzorum reliquias sub imperium ac tributum accepit. Atque huc pertinet quod in Iosue libro dicitur nullam fuisse civitatem ex populis septem quæ pacem fecerit; obduratos enim ne gratia illis fieret. Quare cum credibile esset, si rem ipsam Gabaonitæ indicassent, quod præ metu non fecerunt, tamen vitam salvam sub parendi conditione impetraturos fuisse, valuit jusjurandum, adeo quidem, ut & de eo violato postea, pœnæ sumtæ sint gravissimæ Deo auctore. * Ambrosius hanc tractans historiam: *Iosue tamen pacem quam dederat, revocandam non censuit, quia firmata erat sacramenti religione, ne, dum alienam perfidiam arguit, suam fidem solveret.* Nihilominus doli sui pœnam aliquam sustinuerunt Gabaonitæ jam sua deditioe subditi facti Hebræorum. Addicti enim sunt * personali cuidam servituti, cum si egissent aperte, potuissent ad tributariam conditionem recipi.

V. Non tamen ultra receptum loquendi morem extendenda est iuramenti significatio. Ideo perjuri non erant qui cum jurassent non daturus se in matrimonium filias Benjaminitis, raptas cum raptoribus vivere permisissent. * Aliud enim est dare, aliud amissum non repetere. Ambrosius de hoc facto: *Qua indulgentia congruo intemperantia supplicio non videtur vacare, quando illis hoc solum permittitur ut raptas inirent conjugia, non connubii sacramento.* Non dissimile est, quod Achæi Romanis quædam non probantibus quæ ab ipsis facta & jurejurando firmata erant, rogarunt ut ipsi Romani quæ viderentur mutarent: nec Achæos religione obstringerent irrita ea quæ jurejurando sanxissent faciendi.

Vt valeat iuramentum * oportet obligatio sit licita. Quare nullas vires habebit jurata promissio de re illicita, aut naturaliter, aut divina interdictione, aut etiam humana, de qua mox agemus. Bene * Philo Iudæus: *ἵστω ὃ πάς συνμίστως ἀδικεῖ θρῶν, ὅτι ἐνορκισθὲν ἄρ' ἔ, τ' ὃ πάλῃς φυλακῆς καὶ ἐπιπλάειας ἀξίον, ὅθεν ἀναστρέφει, ἂν τι καλὰ καὶ δικαίως ἐπιφραγῆς. ἀσπίδων γὰρ ὑπὸ πᾶσι ὑπαιτιοῖς, ἐν ἧ ἔστιν γινόμενος ἕρκος, εἰς πᾶσι*

ἀβίλων

I X. De eo vero quod pro tempore, aut ex suppositione est impossibile in pendenti esse obligationem, ita ut is qui ex suppositione juravit operam quam potest dare debeat, ut quod juravit possibile reddat.

Quasi.
Veni.

Libro 1.
lib. XXI.

X. Forma jurisjurandi verbis differt, re convenit. Hunc enim sensum habere debet, ut Deus invocetur, puta hoc modo, *Deus testis sis, aut Deus sis vindex*, quæ duo in idem recidunt. Nam cum superior puniendi jus habens * testis advocatur, simul ab eo perfidiaz ultio ponitur: & qui scit omnia ultor est, ideo quia testis. Plutarchus: *ταῖς ὄψιν οὐκ ἔστιν ἰσχυρὸν πειθεῖσθαι ἢ ἰσχυρῶς ὀμνοῦντος ἰσχυρῶς ὀμνοῦντος*, si quis pejeraverit. Huc pertinent federum formulæ antiquæ quibus mos erat victimas adhiberi, ut apparet Gen, xv, 9, & sequentibus, Ut illa Romana apud Livium: *Tu Iupiter ita illum ferio, ut ego hanc porcum*. Et alibi: *Deos precatus ita se mactarent quemadmodum ipse agnovisset*. Et apud Polybium ac Festum; *Si sciens fallo, ita me Diespiter ejicias, ut ego hunc lapidem*.

Gen, XLII,
19.
11 Regum
11, 3.

XI. Sed & nominatis rebus personisve aliis jurari mos est vetus, five quod illas sibi noxias imprecabantur, ut solem, terram, cœlum, principem, five quod in illis puniri deposcebant, ut in capite, in liberis, in patria, in principe. Neque profanarum tantum gentium hic mos, sed & Iudæorum, ut idem ille * Philo nos docet. Ait enim non debere juraturos ob rem quamvis statim *ἡμῶν τὸ πνεῦμα ἢ τὸ πνεῦμα* *τῶν ἁγίων ἀποπέμπειν*, ad verum omnium auctorem ac parentem provocare, sed jurare per parentes, cœlum, terram, universum. cui simile est quod Homeri interpretes notant, Græcos illos veteres non solitos *θεοῦ τῆς γῆς καὶ τῆς θαλάσσης, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀστρονομικῶν*, facile per Deos jurare, sed * per res alias præsentis, ut per sceptrum: idque ipsum à justissimo rege Rhadamantho fuisse constitutum tradit Porphyrius, & ad Aristophanem scholiastes. Sic Iosephus per salutem Pharaonis jurasse legitur, ex more apud Ægyptios recepto quem ibi notat Abenesdras, * Elifaz per vitam Eliz. Neque vero Christus Matthæi v, ut quidam existimant, hæc juramenta vult minus esse licita quam quæ expresso Dei nomine fiunt: sed cum Hebræi ea minus curarent, opinione quadam non dissimili illius qui dixit, *Sceptrum non putas esse Deos*, ostendit & hæc esse vera juramenta. Nam & Vlpianus optime dicit: *Qui per salutem suam jurat, Deum jurare videtur*, * *respectu enim divini nominis jurat*. Sic Christus ostendit eum qui Templum jurat, Deum jurare qui templo præferit, & qui cœlum, Deum qui cœlo velut infidet. At Hebræi magistri istorum temporum existimabant, non obstringi homines juramenti per res conditas factis, nisi adjecta pœna, ut si res de qua jurabatur Deo consecraretur. Hoc enim est juramentum *שבעה*, five *בשבעה*, cujus non dicto tantum Matthæi loco, sed in Tyriorum quoque legibus mentio existat, ut ex Iosephi contra Apionem disputatione discimus: nec aliunde arbitrer Orientis populos dictos Græcis *σέβαστος*, quæ vox apud Æschylum & Euripidem existat. *σέβαστος ὁ αὐτός*, apud eundem Æschylum. Huic ergo errori dicto loco Christus occurrit. Christianos veteres Tertullianus jurasse ait per salutem Principis omnibus

L. Qui per.
D. de jure
jur.
Matthæi
XXIII, 31.

omnibus Geniis angustioiorem. Apud Vegetium formula est cujus & supra meminimus, qua Christiani milites jurant non per Deum tantum, sed & per majestatem Imperatoris, quæ secundum Deum humano generi diligenda est & colenda.

XII. Sed & si quis per falsos Deos juraverit, obligabitur: quia inquam sub falsis notis generali tamen complexione numen intratur: ideoque Deus verus si pejeratum sit in suam injuriam id factum interpretatur. Et sanctos viros videmus non detulisse quidem unquam sub ea forma jusjurandum, multo minus ita jurasse, quod à Diareno permitti miror; sed tamen si quibuscum negotium erat ad hui non possent; ut aliter jurarent, contraxissent cum eis, ipsos quidem ut oportebat jurantes, ab illis autem juramentum accipientes quale haberi poterat. Exemplum est in Iacobo & Labane Gen. xxxi, 13. * Hoc est quod ait Augustinus: *Et qui per lapidem juras, si falsum vas, perjurus est. Deinde: Non te audit lapis loquentem, sed punit Deus æternam.*

Augustinus
epist. ad Pablic. 154.

Citatur. c.
mouet causa
xxii, q. 1.

XIII. Effectus juramenti præcipuus est præcidere controversias. Πάση ἀνυπολόγησι πίκρα εις βελαιώσει θ' ἔρηθ, inquit divinus scriptor ad Hebræos: *Omnia dissoluta sunt finis est juramentum rem sanciens.* Cui simile est illud Philonem: *ἔρηθ μετ' ἐμοῦ θεοῦ καὶ ἀδελφῶν μου ἀμφοτέρωθεν* Dei testimonium est iuramentum de re de qua ambigitur. Et illud non dissimile Halicarnassensis: *τελευταία ἢ πικρὰ ἀπιστίῳ ἐστὶν ἀνθρώποις ἔθνηοι τε καὶ βασιλεῖς, ἢ ἕδεις πίπτει ἀκαρπία γένεθ, ἢ δὲ ἔρηθ καὶ ἀπειθῶν ἐξουητις γυῖς πικρὰ τῆσ συμβάσειον.* * *Ultima fides inter homines tum Græcos tum barbaros, quæ nulli delebit atas, est ea qua per jurata pacta sponsores adhibet Deos. Sic & Egyptiis jusjurandum μεγίστη πικρὰ ἀνθρώποις πίσις, maxima fides hominibus inter se.* Duo ergo debet jurans, primum ut verba animo congruant, quod ἀληθευαῖν vocat Chrysiippus; alterum ut factum congruat verbis, quod idem appellat διοικαῖν. Qui in illo peccat * ψυδδρκαῖ, qui in hoc ἰπιορκαῖν eidem Chrysiippo dicitur, satis distincte, quantum confandi interdum hæc solent.

Diod. Sic.

XIV. Ex quidem materia talis sit, & verba ita concepta ut non ad Deum tantum, sed & ad hominem referantur; jus haud dubie homini ex ipso juramento quæretur, tanquam ex promisso aut contractu qui simplicissime intelligi debeat. Si vero aut verba hominem non respiciant jus ei conferendo, aut respiciant quidem, sed aliquid sit quod ei possit opposi, tunc ea vis exit jurisjurandi, ut homo quidem ille jus nullam consequatur, at nihilominus qui juravit Deo obligetur stare jurejurando. Hujus rei exemplum est * in eo qui per metum injustum causam promissioni juratæ dedit Nam hic jus nullum consequitur, aut tale quod reddere debeat, quia causam damno dedit. Sic videmus Hebræos reges, & à Prophetis increpatos, & punitos à Deo, quod fidem juratam Babylonis regibus non servassent. Laudat Cicero Pomponium tribunum qui servavit quod terrore coactus juraverat: *tantum, inquit, temporibus illis jusjurandum valebat.* Quare non Regulus tantum redire in carcerem, ut maxime si fuerit injustus, debuit; sed & decem illi quorum Cicero meminit, redire ad Annibalem: jusjurandum enim intercesserat.

Exec. xvii.
12, 13, 15.

Off. iiii.
Tol. l. iv.
c. 22.
Off. iiii.

Q 4

XV.

Th. 2. 2. 89.
 arr. 7. &
 ibi Cajet.
 Alex.
 Imol. in c.
 verum de
 jurejur. Soto
 lib. VIII.
 q. 1. art. 7.
 Civil. 11.

L. Boha fides, D. de positi.

L. Sicut in fine de jurjurando.

Auth. sacramenta. C. si adv. vend.

Psal. xv.

XV. Neque hæc tantum inter hostes publicos locum habent: sed inter quovis. non enim persona sola respicitur, cui juratur, sed * is qui juratur Deo, qui ad obligationem pariendam sufficit. Repudiandum ergo Cicero cum ait perjurium nullum esse, si prædonibus pactum pro capite pretium non adferatur, ne si juratum quidem sit: quia pirata non sit ex perduellium numero definitus, sed communis hostis omnium, cum quo nec fides esse debeat, nec jusjurandum commune. Quod & de tyranno dictum ab eodem est alibi, & à Bruto apud Appianum: *ἔδωκεν ἰσὶν Παισίου τοῦ τυραννοῦ τὴν ἐξουσίαν, cum tyranno Romanis nulla fides, nulla jusjurandi religio.* Atqui sicut in jure gentium constituto differre hostem à pirata verum est, & à nobis infra ostendetur; ita hic ea differentia locum habere non potest, * ubi, etsi personæ jus deficiat, cum Deo negotium est: qua de causa juramentum voti nomine nuncupatur. Neque id, quod sumit Cicero, verum est, nullam esse cum prædone juris societatem. Nam depositum ex ipso gentium jure reddendum latroni, si dominus non apparet, recte à Tryphonio responsum est. Quare probare non possum quod à quibusdam est traditum, eum qui prædoni quicquam promiserit, momentanea solutione posse delungi, ita ut liceat ei quod solvit recuperare. Verba enim in juramento quoad Deum simplicissime atque adeo cum effectu sunt intelligenda. Atque ideo qui rediit ad hostem clam, iterumque abiit, non satisfacit juramento de reditu, ut recte à Senatu Romano judicatum est.

XVI. Illud vero Accianum: T. *Fregisti fidem.*

A. *Quam neque dedi, neque do infideli cuiquam:*

ita demum probari potest, si jurata promissio aperte respectum habuerit alterius promissionis; * quæ ei quasi conditio fuerit implicita, non si diversi generis sint promissa, & citra respectum mutuum. tunc enim omnino servandum cuique erit quod ipse juravit. Atque hoc nomine Regulam laudans sic compellat Silius:

*Qui longum semper fama gliscente per animum
 Infidis servasse fidem memorabere Pænis.*

Inæqualitatem in contractibus naturaliter locum facere, aut rescindendi, aut reformandi contractus supra diximus. Et quanquam jus gentium aliquid in hac re mutavit, jure tamen civili, quod inter ejusdem populi partes valet, rediri sæpe ad illud quod natura licebat, ut idem supra monuimus. Sed hic quoque, si juramentum intercessit, etiamsi personæ nihil aut minus debeatur, Deo fides erit præstanda. Itaque Psalmorum scriptor ubi viri boni virtutes enumerat addit & hanc: *In iuratum in damnum suum non tamen mutat.*

XVII. Verum illud notandum est, quoties non personæ jus nascitur ex tali aliquo defectu qualem diximus, sed Deo obstringitur fides, heredem ejus qui juravit non teneri. Quia ad heredem sicut bona transeunt, id est quæ in hominum sunt commercio, ita bonorum onera: non item alia quæ quis ex officio puta pietatis, gratiæ, fidei debuit. Hæc enim ad illud quod stricte jus dicitur inter homines non pertinent: ut alibi quoque ostendere meminimus.

XVIII. Sed etiam ubi jus personæ non nascitur, si tamen juramentum

mentum utilitatem spectet alicujus, * atque is eam nolit, non tenebitur qui juravit. * sicut nec tenebitur si cesset qualitas sub qua alicui juravit: ut si magistratus desinat esse magistratus. Apud Cæsarem libro II de bello civili Curio Domitii qui fuerant milites sic alloquitur: *Sacramento quidam vos tenere qui potuistis, quum projectis fascibus & deposito imperio privatus & captus ipse in alienam venisset potestatem?* Et mox sacramentum ait capitis deminutione sublatum.

XIX. Illud quaeritur, an quod contra juramentum fit, illicitum sit tantum, an & irritum, qua de re distinguendum arbitror, ut si sola fides sit obstricta, valeat actus contra juramentum factus, puta testamentum, venditio: non valeat autem si ita conceptum sit jusjurandum, ut simul contineat abdicationem plenam potestatis ad actum. Et hæc quidem naturaliter jusjurandum sequuntur: ex quibus faciendum est iudicium de Regum juramentis, & his quæ exteri exteris jurant, quando actus ex loco subjectionem non accipit.

XX. * Nunc quid superiorum, id est Regum, patrum, dominorum, & maritorum in his quæ maritalis sunt iuris, imperia possint videamus. Superiorum actus hoc quidem effigere non potest, ut jusjurandum quatenus vere sui obligatorium non sit præstandum: id enim juris est naturalis & divini. Sed quia actus nostri non plene sunt in nostra potestate, sed ita ut à superioribus dependant, ideo duplex esse potest actus superiorum circa id quod juratur, alter directus in personam jurantis, alter in personam cui juratur. In personam jurantis dirigi potest, aut antequam juretur irritum reddendo juramentum, quatenus jus inferioris sub potestate superioris continetur, aut postquam juratum est verando ne impleatur. Nam inferior, qua inferior, obstringere se non potuit, nisi quatenus superiori id placitum esset: ampliorem enim non habebat potestatem. Hoc modo lege Hebræa mariti uxorem, patres liberorum qui sui juris nondum erant, juramenta irrita faciebant. Proponit hanc quaestionem Seneca: *† si lex laetaverit, ne id minusquam facias quod ego me amico meo facturum praemiseram? & solvit: Eadem lex me defendit qua verat.* Sed & actus ex utroque mixtus esse potest, ut si superior constituat quod inferior juraverit hoc aut illo causa, puta ex metu, aut imbecillitate iudicii; ita demum valere si ab ipso approbetur. Atqui ex hoc fundamento defendi possunt absolutiones juramentorum, quæ * olim à principibus, nunc ipsorum principum voluntate, quo magis cautum sit pietati, ab Ecclesiæ præsidibus exercentur. In personam ejus cui juratur actus dirigi potest tollendo ab eo jus quod ei partum est, aut etiam, si jus desit, verando ne quid ex tali juramento accipiat. idque duobus modis, sive in poenam, sive ob publicam utilitatem ex vi supereminentis domini. Atque hinc intelligi potest, si jurans non ejusdem sit conditionis cum eo cui juratur, quid aut hujus aut illius rectores possint circa jusjurandum. Ipse autem qui juratus aliquid promisit nocenti qua talis est, puta piratæ, non potest jus promisso quaesitum poenæ nomine ob id ipsum ei auferre: quia tunc verba nullam haberent effectum, quod omnino vitandum est. Similique de causa compensari non poterit quod promissum est; cum jure quod ante erat controversum,

c. dilecto. de probendis. Covar. in d. c. quamvis. p. 2. § 2. m. 10.

Th. 2. §. 2. qu. 89. art. 9.

c. Venientes. de jurejurando. c. 1. de prohibitis. feud. alien. per Fed.

† Lib. IV. de benef. 35.

L. ult. ad mun. Molin. disp. 149. c. si vero. de jurejurando.

jurando: ac supervacua res ipsis habetur jurare. Ab Essenis, aut Hebræorum illis quos secuti sunt Esseni, videtur hoc fuisse* Pythagoras cujus hæc sententia: μη δρανύσαι θεῖς. ἀσπαῖν γὰρ αὐτῶν δῖον ἀξίωται παρῆραι: non jurandum per Deos: quæque enim id curare debere, * ut nec jurato sibi credatur, Scythæ de se ad Alexandrum Curtio referente: Jurando gratiam Scythas sapere no credideris: colendo fidem jurans. Cicero pro Roscio Comædo: Quæratia à Diis immortalibus perjuro, hæc eadem mendaci consiliata est. Nen enim ex pacione verborum, quibus jusjurandum comprehenditur, sed ex perfidia & malitia, per quam insidia tenduntur alicui, Diis immortalibus hominibus irasci & succensere consuevimus. Solonis dictum celebratur: ἀποκατάστατον ὄρεν πιστεύειν ἕχθῃ: Ea esto probitate, ut ei magis quam juramento credatur. Clemens quoque Alexandrinus dixit viri boni esse, ἡ πίστις ἡ ὁμολογία ἐν ἀμετακινήτῳ καὶ ἰδρωτῷ δεινότερον βίη τε καὶ λόγῳ: Fides promissi ostendere in verborum ac vitæ stabilitate & constantia, Alexis Comicus: Ὁρκῶν βιβλαίος ἴσθι αἰνείων μίονι.

Natus tui pro jurejurando valens.

Narrat Cicero oratione pro L. Cornelio Balbo, Athenis cum quidam apud eos qui sancte graviterque vixisset, & testimonium publice dixisset, & jurandi causa ad aras accederet, una voce omnes judices ne is juraret reclamasse, eo quod nollent religione videri potius quam veritate fidem esse constrictam. A Christi dicto non discrepat Hieroclis illud ad aureum carmen: ὁ οἴβη ὄρεον ἐν δρχῇ ἀφῆρημίλας τὰν δαρχῆν τῷ ὁμῶν ἁγῶσπῆτιν ἀσπῆ ἡ ἐδὲρχομῖνον καὶ ἀόρατον ἡ ἀόρατος ἕχθῆτον ἡ πῆρας. ἔνῳ γὰρ τῷ μερῆ καὶ γὰρ πῆρα τῶν. διδὲν ἔτι ἀξίον ἔα αὐτῆς ὁμῖνα καὶ ἡ ἀφῆρα. Qui in principio dixit: Jurandum revere, eo ipso præcepit abstinere à jurando de his* qua possunt fieri & non fieri, & incertum habens casus exitum. Talia enim & parvi dicenda sunt, & mutabilia sunt, unde nec dignum de iis jurare, nec tutum. Et Libanius in Christiani Imperatoris laudibus ponit: ἑποικίας τοῦθῃ δαρχῶν, ἃ καὶ αὐτῶ τῶν ἑποικίας ἕχθῃ ἰολαβῆς: à perjuris sanctorum abest, ut etiam vera jurare verentur. Eustathius ad illud Odyssæ II: ἀλλ' ἄτοι ὄρεον μὲν ἰάσμεν: sic ait: ἡ χεῖρα ὄρεον ἐν τῆς ἀδύλας πρὸς βεβαίωση, ἀλλ' ἰνχῆς πρὸς δαρχῆτισμα: In rebus incertis non ad asserationem juramentum adhibendum, sed preces pro bono exitu.

XXII. Ideo multis in locis vice jurisjurandi repertum est, ut * fides datus dexteris, quæ erat πῆρας βεβαίωσις ἐν τῶ τῶν Πίρῶν firmissimum apud Persas fidei vinculum, aut alio quo signo obstringatur, ea vi, ut ni impleatur promissio, promissor non minus derefestabilis habeatur quam si pejerasset. Præcipue de regibus virisque principibus dictum est usitatissimum, fidem eorum pro jurejurando valere. Tales enim esse debent, ut cum Augusto dicere possint, * Bonæ fidei sum; & cum Eumene, vitam se potius posituros quam fidem: quo & illud pertinet Guntheri Ligurini:

nudo jus & reverentia verbo

Regis inesse soles, quo vis juramine major.

Laudat oratione pro Dejotaro Cicero C. Cæsaris dexteram, non in bellis & præliis, quam in promissis & fide firmiorem. Et heroicis temporibus sceptrum erectum pro regum jurejurando valuisse notatum Aristoteli.

Can. in o. querelam de jurejur. Diod. libro XVI. Pan. in c. ad aurei. De his qua vobis vel meus causa. Inf. in l. 111. §. jurati. D. de jurejurando. Dynf. obs. 17. Cens. 10

111 Pol. XIV.

Anno-

Annotata ad Caput XI I I.

§. I.

ITa ut posteritas etiam majorum delicta lueret] Vide Servium in excerptis Fuldenfisibus ad I. Aeneidos.

Vastat stirpemque domumque] Vide Zachariam v, 1, 2, 3. & intérpretem ejus loci Chryostomum de statutis xv.

Vi de Cydippe narratur] Exstat similis narratio in Metamorphosis Antonii Liberalis de Ctesylla & Hermochare.

§. II.

Qua juras mens est] Ibidem:

*Consilium prudentisque animi sententia juras,
Es nisi iudicii vincula nulla valens.*

mox:

*Sed si nil dedimus prater sine peccatore vocam,
Verba suis frustra viribus orba tenes.*

Non ego juravi: legi jurantia verba.

& quæ sequuntur.

Mente juravi nihil] quia de re honesta tacenda, nûtricus verba intellexerat Hippolytus, non de adulterio & incestu.

§. III.

Quomodo putat intelligi] Augustinus epistola cccxxiv de illo locutus qui è Punicis castris egressus in castra redierat, inde Romam venerat: *ita non attenderunt qui illum senatu moverunt, quid ipse jurando cogitasset, sed quid ab illo quibus juraverat expectarent.* Vide & sequentia. vide ad hanc rem pulchre dicta Concilio Troslejano Tomo III conciliorum editionis Sirmondianæ. & apud Hincmarum in opusculo de divortio Lotharii & Tetibergæ ad interrogationem vi, ubi in hac sententiam recte de Deo dicitur:

*Qui non ut juras, sed ut is jurasse putavit
Cui juras, audis: sic es utrique reus.*

In professione jurata Hebræorum per Hispaniam: *Si non ea intentione perfeceris, sicut à nobis me proficiente audita atque intellecta sunt.*

[Isidorus] Lib. II de Summo bono cap. xxxi, i. citatur causa xxii, quæst. v, c. quacunq.

Liquido jurare] Donatus ad illud in Andria:

*Quia si forte opus ad herum jurejurandum mihi,
Non opposuisse, ut liquido possim.*

Liquido, pure. Et manifeste. *χρειον μὴ ὑποθεδόν τινα φερασι τῆ ἱμέρα, ἀλλ' ὡς ἐπὶ λήσαν εἶχον, ἕτοιμοι ἐν δὴλων* ait in Alexio Nicetas fraudem Andronici Comneni culpans. *Oportuit non quaesita locutione verba adulterare, sed ut concepta ea fuerant eloqui.* qui & alibi, de Alexio contra sensum verba captante; *τοῖς ἱμέραις τῶ τοῖς ἐγκυβλίσις, ὡς αἰ μῦται τῶ μάλωπι.* *ita verbis illis insidebat ut musca vibici.* Graviter in hanc regulam peccavit aula Arcadiana, quæ effecit ut Chalcedone occideretur, is qui Constantinopolim salute ipsi per jpsjurandum promissa venerat. Zozomenus lib. v. Adde quæ infra cap. xvi, 2.

Pœnitentia duci dicitur] Concilium Toletanum VIII, cap. 2: *Jurare namque Dei est à seipso ordinata nullatenus convellere: pœnitere vero eadem ordinata cum volueris, immutare.* Retulit Gratianus in causam xxii, quæst. iv. Explica vero ut in textu nostro.

Ob con-

Ob conditionem tacite intellectam] Senecam vide Naturalium quæstionum II, 37.

Abac. III, 17.] Adde Iosum xxx, 6. Oseam ix, 2.

Suppositum quod revera ita se non habeat] Vt Hippolytus, de quo modo diximus. Ad illud Sophoclis in Oedipode coloneo :

ἰτίους ἰτίους ὠδύβλαμίνια
πῖνοι ἢ χάριν ἀνιδέοισι ἔχει.

Fraus ad fraudem superaccedens,
Non benefactis, sed atroce soles
Clade rependi.

Sic ait. καὶ αὐτοὶ εἰ ταμίχουσι ἀσπιδόδεχθαι αὐτοὺς ἐπαγγέλλου τὴν ἀσφάλειαν
ἐπὶ ἀδικήματι καὶ ἢ ἀσπίδι ἐπιγνώκους, ὅτι οἰκείως πάσεται μίσσηται. τοῦ
ἐν τῷ.

ἢ γὰρ ὁ δόμοχ' ἢ δὲ φρενὶ ἀνάμοτο.

καὶ ἰαῶτο ὅδ' ἀπαιτηθεὶς ἄμοστο. Puzant Thebani se suscepto Oedipodi promississe incoloremiam, causa ab ipso data, cum non ante didicissent piaculo eum domestico teneri. tale & illud :

Iurata lingua est: mente iuravi nihil.

Namque & Hippolytus deceptus iuraverat.

Ex legis alterius comparatione] Imo & ex causa legi de intereacione addita Exodi xxiv, 33. Deut. vii, 4. cessat enim ea causa in illis qui præcepta filiorum Noë suscipiunt, & tributa pendunt. Ita Majmonides & Samson. Mi-cosi & Moses de Korzi in præcepto jubente xv, & cxviii.

Cui ob bene merita paritum est] Et Gazere habitantium, in historia Iosuz xvi, 10. Gergezcos ad Christi usque tempora superstites fuisset ex Evangelio apparet Matt. viii, 28. nam hi ab initio se dediderant. ideo emittuntur in hostium enumeratione Deuter. xx, 17. Ios. ix, 1.

Ambrosius] de Officiis III, cap. 10.

Personali cuicdam servituti] Vt Brutiani olim à Romanis. Gellius x, 3. Festus verbo Brutiani.

Aliud est dare, aliud amissum non repetere] ἢ τι ἀσπιδόδεχθαι, ἢ τι κολυβίον. f. v. ait in hac historia Iosephus. Nec hortabantur Israelita, nec prohibebant. Seneca Exceptorum vi, 2. Lex enim tenet qui iuravit exsulem, non qui patitur iurari. Symmachus: Inanem metum divino animo cur tentas incutere. si quis asserit conscientiam vos habere prabenium, nisi detrahentium subiectis invidiam.

Oportet obligatio sic licita] Tractat hoc bene Ambrosius, de Offic. I. f. vi. & alii relati in causâ xxi quæstionem ix. Pertinet huc canon vii Concilii Hilerdensis relati in Tomum xii Conciliorum Galliz & in Hincmari Opusculis non pauca.

Rhilo] De specialibus legibus.

Augustinus] de bono conjugali c. 4. citatur dicta quæstione. Vide & Gallium de Pace publica, lib. I. c. 4. f. 16. & de Albino historiam apud Paulum Warnafredi lib. II, c. 26.

Majus bonum morale impediens] quale Honorii de pace nunquam facienda

Nam quod superiorum id est regum, patrum, dominorum & maritorum in his que moralis sunt juris, imperia possint, videamus.] Augustinus epistola CXXI & CCXLI. §. XX.

Olim à principibus.] Suetonius Tiberio. 35. Sic & in Hispania diu usurpatam notat Ferdinandus Vasquius de success. creat. lib. II, §. 18.

Cujus apud Paulum Apostolum exempla exstant aliquot.] Rom. I, 9, IX, I, II Cor. I, 23, XI, 31. Philipp. I, 8. I Theff. II, 9. I Tim. II, 7. §. XXI.

Καὶ τοῦ ἄλλο] Recte in hoc Festi loco scripseris καὶ, ut sæpe apud Homerum: id enim ad vocem nauci propius accedit.

Philo] de decalogo.

Et alibi] de specialibus legibus.

Pythagoras] nam & Hermippus Pythagoricus Pythagoræ philosophiam ab Hebræis ductam dicebat, teste Origene contra Celsum. Mem & Iosephus Hebræus prodidit, & Iamblichus Pythagoricus.

Υποκρινόμενος] Bene hoc Festi loco scripseris καὶ, ut sæpe apud Homerum: id enim ad vocem nauci propius accedit. Sophoclis Oedipode Coloneæ dixerat Oedipus:

ἄντις ἑὺ φ' ὄρκου γ' ἄς κινῶν πρὸς ὄσσημα.

Nolote adigere jurejurando ut malium.

respondet Theſeus:

ἀπὸν πρὸς γ' ἂν εἶδὼ ἢ λόγῳ φέροισ.

Nec plus haberes inde quam vocis sonitus.

M. Antoninus in viri boni descriptione. μήτι ὄρκου δεόμενος nec opus habes jurejurando. Chrylost. de statuis xv, εἰ μὴ πιστεύεις ὅτι ἀληθὴς ἐστὶν ἰσχυρῶς καὶ ἐπισημῶς τὸ ὄρκου τὴν ἀνάγκην. εἰ δὲ οἶδας ὅτι ψεύδεται μὴ ἀναγκάσεις ἰσχυρῶς. Si cedis venacem esse eum quicum tibi negotium est, noli ei jurejurandi imponere necessitatem quod si scis fore ut mentiarur, ne cogis eum & perjurare.

Qua: possunt fieri & non fieri.] Bene hoc animadvertit Chrylostomus de statuis XII: ὅτι καὶ μὴ συναρπυαδείς, μηδὲ ἀπών, μηδὲ ἀγνοῶν τὴν τιμὴν τῆς ἀρετῆς τὸ πρῶγμα καὶ φθόνος καὶ ἐκείνου καὶ οἰδῶς ἀναγκάσειται ἰσχυρῶς καὶ πρῶτος. Etiam si non evenias id tibi quod impetu abrepens, aut coactus, aut nec cogitans juraveris, ipsa negotii natura id interdum secum feret ut & volens & sciens factum jurasse reprehendaris. Et mox: σφαλάρην μὲν εἰ καὶ ἀπὸ ἰσχυρῶς καὶ ἀπὸ πρῶτος. πολλά γὰρ ὑπὸ τῶν πρῶτων ἀπὸ ἰσχυρῶς βιαζόμεθα. Periculosum igitur etiam de suo alium jurare, multa enim nobis eripit ipsa rerum natura, subleat casibus.

Fides dantis dextris.] meminere Eustathius ad Odyssæa II: Aristophanis Scholiastes ad Nubes: Diodorus Siculus libro VIIII. Crantzius Saxonorum XI, 27. In c. Ad apres de his quæ vi metusve causa æquantur juramentum & fides interposita. §. XXII.

Bona fidei sum.] de Enagora Salaminis rege Ifoocrates: ὁμοίως τῆς ἐὼ τῆς ἀρετῆς ἰσχυρῶς εἰς τὴν τῶν ἐὼ τῶν ἀρετῆς ἀσφουδάλτων. Symmach. x, 19. numerus major fore, quam in honorum principum sponsione. Nicetas de Alexio Isaaci fratre lib. III, βασιλεῦσι καὶ πᾶσι ἔργοις ἰσορροπῶν ἰσχυρῶς καὶ πρῶτος. regibus jurisjurandi fide: ante omnia alia ponenda est Cicero pro Cornelio Balbo: Athenis ajunt cum quidam apud eos, qui sancte graviterque jurasset, & testimonium publice dixisset, (us mos Græcorum est) jurandi causa ad eas accedere, non voce ostentis iudices, ne is juraret, reclamatione.

CA

De eorum qui summum imperium habent promissis & contractibus & juramentis.

I. Resellitur sententia statuens restitutiones in integrum ex jure civili venientes ad regem altius qua tales sunt pertinere: item regem ex juramento non teneri. II. Ad quos regum actus leges pertineant distinctiōibus explicatur. III. Iurejurando rex quando teneatur, aut non teneatur. IV. Quatenus rex teneatur his qua sine causa promissit. V. Vfus ejus quod de legum vi circa regum contractus dicitur est. VI. Rex subditis obligari naturaliter tantum aut & civiliter quo sensu recte dicatur.	VII. Ius questuum subditis licite quomodo auferatur. VIII. Rejcta hic distinctio questus ex jure naturali aut civili. IX. Contractus regum an leges sint, & quando. X. Quomodo ex regum contractibus teneantur omnium bonorum heredes. XI. Quomodo ex iisdem contractibus obligentur qui in regnum succedunt. XII. Et quatenus. XIII. Beneficia regum qua revocabilia sint, qua non, distinctio explicatur. XIV. Contractibus in ajorum imperis an teneatur cujus erat imperium.

Promissa, contractus & juramenta Regum, & qui alii iis pares in republica summum obtinent, peculiare habent quatuor rationes, tum de eo quod ipsis in actus suos licet, tum de eo quod in subditos, tum de eo quod in successores. Quod primum caput attinet, queritur an ipse rex, ut subditos suos, ita se quoque restituere in integrum, aut contractum irritum facere, aut a jurejurando se exsolvere possit. Bodinus censet iisdem ex causis regem sive aliena fraude ac dolo, sive errore circumventum, sive metu, restitui posse ex quibus subditus restitueretur, tum in iis quæ ad jura majestatis imminuunt, tum in iis quæ ad privata commoda pertinent. Addit ne jurejurando quidem teneri regem, si ejusmodi sint pacta conventa, à quibus discedere lex patiat; etiamsi pacta honestati sint consentanea: non enim ideo teneri quia juraverit, sed quia justis conventionibus quisque teneatur, quatenus alterius interfit. Nos ut alibi distinximus, ita hic quoque distinguendum censemus inter actus Regis qui regii sunt, & actus ejusdem privatos. Nam in regis actibus, quæ rex facit eo loco habenda sunt, quasi communitas faceret: in tales autem actus sicut leges ab ipsa communitate factæ vim nullam haberent, quia communitas seipsa superior non est, ita nec leges regis. Quare adversus hos contractus restitutio locum non habebit: venit enim illa ex jure civili. Non admittenda igitur exceptio regum adversus contractus quos minores fecissent.

II. Plane si populus regem fecerit non pleno jure, sed additis legibus, poterunt per eas leges contrarii actus irriti fieri, aut omnino, aut ex parte, quia eatenus populus jus sibi servavit. De iis autem actibus regum qui pleno jure regnant, sed regnum non ut proprium possident, quibus regnum aut regni pars aut res fiscales alienantur, egimus supra, & ostendimus hos actus ipso naturæ jure nullos esse ut factos de re aliena. At privati actus regis considerandi sunt, non ut actus communitatis, sed ut actus partis, ac proinde facti eo animo,

ut com-

ut communem legum regulam sequantur. Unde etiam leges, quæ actus quosdam aut simpliciter, aut si is qui læsus est velit, irritos faciunt, locum & hîc habebunt, quasi sub ea conditione contractum foret. Sic videmus reges quosdam adversus sænebre malum sibi consuluisse juris remediis. Poterit tamen rex ut aliorum ita suos actus his legibus solvere; quod an facere voluerit, ex circumstantiis erit æstimandum. Si fecerit, judicanda res erit ex mero jure naturali. Hoc addendum, si quæ lex actum irritum faciat, non in favorem agentis, sed in pœnam, hanc in regum actibus locum non habituram, ut nec alias leges pœnales & quicquid vim habet cogendi. Nam punitio & coactio non possunt procedere nisi à voluntatibus diversis: itaque cogens & coactum requirunt distinctas personas, neque sufficiunt distincti respectus.

III. Iuramentum autem Rex irritum reddere antecedenter potest ut privatus, si se ipse potestate tale quid jurandi plane privaverit priore juramento: consequenter non potest, quia hic quoque personarum distinctio requiritur. Nam quæ consequenter irrita redduntur, jam antea exceptionem in se habebant, nisi superior noluerit. at ita jurare ut tenearis nisi ipse nolis, perabsurdum est, & naturæ juris-jurandi contrarium. Etsi vero ex jurejurando jus quæri alteri non possit, ob aliquod vitium in persona, tamen eum qui juraverit Deo obstringi supra ostendimus: quod ad reges non minus, quam ad alios pertinet, contra quam sentit dicto loco Bodinus.

IV. Promissa quoque plena, & absoluta, atque acceptata naturaliter jus transferre demonstratum supra est, quod itidem ad reges non minus quam ad alios pertinet, ita ut improbanda sit hoc quidem sensu eorum sententia, qui negant regem teneri unquam his quæ sine causa promissit; quod tamen quo sensu locum habere possit mox videbimus.

V. Cæterum quod diximus supra, leges civiles regni locum non habere in regum pactis & contractibus, id recte vidit & Vasquius. Sed quod infert emtionem & venditionem sine certo pretio, locationem & conductionem non expressâ mercede, emphyteusin sine scriptura, si à regibus fiant, valitura, non concedendum est: quia hi actus non à rege qua rege, sed ab eo quasi alio quovis fieri solent. In quo actuum genere tantum abest ut communes regni leges vim nullam habeant, etiam leges oppidi ubi Rex habitat valere credimus: quia speciali ratione rex ibi se habet, ut illius cœtus membrum. Quæ tamen ut diximus ita procedunt, nisi circumstantiæ ostendant placuisse regi suum actum ab illis legibus immunem facere. Aliud vero exemplum quod idem adfert Vasquius de promissione quolibet modo facta, bene convenit, & ex his quæ supra diximus explicari potest.

VI. Contractibus quos rex cum subditis inicit obligari eum naturaliter tantum, non civiliter, † Jurisconsulti ferme omnes sentiunt, quod loquendi genus perobscurum est. Nam naturalis obligatio interdum à juris auctoribus dicitur per abusivam de eo quod fieri natura honestum est, quanquam non vere debitum, ut legata integra

R

sine

Ang. L. l. h. civis. D. de evictio. Curt. l. un. conf. 138. n. 4.

Lib. 11. Contr. 111. c. 51. n. 34.

Suar. l. 1. b. 111. c. 35. n. 14.

1 B. d. l. 1. D. de pact. a. L. Præcept. le. s. b. D. de l. e. b. s. Reliqua vide pag. seq. L. un. C. de trans. L. si aquam. C. de servit. D. in c. 1. de Conf.

Bal. L. Si pecuniam, C. de condit. ob causam: & in lex imperfecto. C. de testamento. L. Si pauca. D. de cond. ind. L. I. C. ad l. Falc. L. Sed & si lege, & consuluit. D. de per. hered. l. 1. lib. v. de cond. causa dar. Castal. de Imperio. q. 111. vers. 81. Vasq. lib. 1. contr. lib. c. 3. n. 1. Bod. l. c. 8.

Vasq. lib. 1. c. 11. l. c. 5. in pr. & l. 1. freq. contr. Castal. l. 1. c. 1. conf. 229.

Dal. in l. Casar. D. de publicanis. Barr. in l. ficut. D. quod cuiusque univ. fitatis. l. 1. col. 4. vol. 1. & alii allegati a Vasq. d. c. 4. n. 5.

sine detractioe Falcidiae praestare, solvere debitum quo quis in poenam creditoris erat liberatus, vicem beneficio rependere, quae omnina cessare faciunt conditionem indebiti: Interdum vero magis proprie id quod vere nos obligat, sive inde jus alteri oriatur, ut in pactis, sive non oriatur, ut in plena & firma pollicitatione. Maimonides Hebraeus lib. III ducis dubitantium capite 54, tria haec apte distinguit, & quae non debentur ait venire benignitatis nomine, id est rationem quam alii interpretes ad Prov. xx, 28 explicant *אבות דאנו דאנו דאנו* * *abundantiam bonitatis*; quae debentur ex jure stricte sumto *משפט* iudicium Hebraeis vocari, quae ex honestate *justitiam* *קדושה* id est aequitatem, *איוון*, *איוון*, *איוון* dixit interpretes Matthaei xxiii, 23. ubi *איוון* vocatur quae Hellenistis plerumque est *δικαιοσύνη*. Nam *איוון* pro eo quod stricte debetur reperias etiam Macc. vii, 18. & 32. Civiliter quoque obligari ex actu suo dici potest, aut eo sensu, ut obligatio procedat non ex mero jure naturali, sed ex jure civili, vel ex utroque, aut eo sensu, ut in foro actio inde detur. Dicimus ergo ex promisso & contractu Regis, quem cum subditis iniit, nasci veram & propriam obligationem, quae jus det ipsis subditis: ea enim est & promissorum & contractuum natura, ut supra ostendimus: etiam inter Deum & hominem. Quod si tales sint actus qui à rege, sed ut à quovis alio fiant, etiam civiles leges in eo valebunt: si actus sit regis qui regis, ad eum civiles leges non pertinent. quod discrimen à Vasquo non satis observatum est. neque tamen eo minus ex utrovis actu nascetur actio. nempe ut declaretur jus creditoris, sed coactio sequi non poterit, ob statum eorum quibuscum negotium est: nam subditi cogere eum cui sunt subditi non licet, sed aequalibus in aequales illi jus est à natura, superioribus in subditos etiam ex lege.

VII. Sed hoc quoque sciendum est, posse subditis jus etiam quaesitum auferri per regem duplici modo, aut in poenam, aut ex vi supereminetis dominii. sed ut id fiat ex vi supereminetis dominii, primum requiritur utilitas publica, deinde, ut, si fieri potest, compensatio fiat ei qui suum amisit, ex communi. Hoc ergo sicut in rebus aliis locum habet, ita & in jure quod ex promisso aut contractu quaeritur.

VIII. Neque ullo modo hic admittenda est distinctio quam adferunt nonnulli, juris quaesiti ex vi juris naturalis, & ejus quod venit ex lege civili, nam in utrumvis par jus est regis, nec hoc magis quam illud sine causa tolli potest. Vbi enim dominium, aut jus aliud alicui legitimo modo partum est, id ne sine causa ei auferatur juris est naturalis. Contra si rex faciat, haud dubie tenetur reparare damnum datum: facit enim contra verum jus subditi. Hoc ergo differt jus subditorum & jus exterorum, quod jus exterorum (hoc est qui nulla ratione subditi sunt) supereminetis dominio nullo modo subest: nam de poena infra videbimus: subditorum autem jus ei dominio subest, quatenus publica utilitas desiderat.

IX. Ex his quae diximus & hoc apparet, quam falsum sit quod quidam tradunt, contractus Regum leges esse. Nam ex legibus nemini jus adversus Regem nascitur: ideo si eas revocet nemini facit inju-

injuriam. Peccat tamen si sine justa causa id faciat. At ex promissis & contractibus jus nascitur. Contractibus ligantur contrahentes tantum; legibus subditi omnes. Possunt tamen quædam esse mixta ex contractibus & legibus, ut contractus cum vicino rege, aut cum publicano factus, qui simul pro lege publicatur, quatenus ei in sunt quæ subditis observanda sunt.

X. * Veniamus ad successores: de quibus adhibenda distinctio est, sintne omnium simul bonorum heredes, ut qui regnum quod in patrimonio est, testamento, vel ab intestato accipiunt; an successores regni duntaxat, puta ex electione nova, aut ex præscripto; sive imitatione quadam vulgaris hereditatis, sive aliter: an vero mixto jure succedentes. Nam qui bonorum omnium ita ut regni heredes sunt, quin promissis & contractibus teneantur dubitandum non est. Pro debitis enim etiam personalibus bona defuncti ut obligata sint ipsi rerum dominio eorum est.

XI. * At qui in jus regni duntaxat succedunt, aut partim in bona, in jus regni vero in solidum, quatenus obligentur, tam dignum est quæri, quam confuse hactenus tractatum est. * Directe, hoc est *quædam* successores regni, qua tales, non obligari satis est manifestum, quia jus non accipiunt ab eo qui proxime decessit, sed à populo, sive ea successio propius accedat ad jus hereditatum vulgarium, sive abit longius: de quo discrimine supra egimus. Sed *impiorum*, id est * per interpositam civitatem, obligantur etiam tales successores: quod sic intelligitur. Cæterus quilibet non minus quam personæ singulares jus habet se obligandi per se aut per majorem sui partem. Hoc jus transferre potest tum expresse, tum per consequentiam necessariam, puta imperium transferendo. nam in moralibus qui dat finem, dat ea quæ ad finem perducunt.

XII. Non tamen in infinitum hoc abit, neque enim obligandi infinita potestas ad imperium recte exercendum necessaria est, ut nec ad tutelam aut curationem, sed quatenus ejus potestatis natura exigit. * Tutor domini loco habetur, inquit Iulianus ^a, cum rem administrat, non eam pupillum spoliat. quo sensu & illud intelligendum quod dixit Vlpianus ^b, magistri societatis pactum societati non prodesse tantum, sed & obesse. Neque tamen, ut quidam existimant ^c, rex hæc ad naturam negotiorum gestorum exigenda est, ut tum demum ratur sit habendus actus, si utiliter gestus sit. Nam ad tales angustias reipublicæ imperantem redigere, ipsi reipublicæ esset periculosum. Quare nec sensisse hoc credendus est populus, cum imperium derulit. Sed quod à Romanis Imperatoribus in causa civitatis responsum est, valere transactionem quam magistratus fecissent in re dubia, non si indubitate id quod deberi possit remissum sit, idem ad nostram de populo toto quæstionem referri debet ac potest, sed servata proportionem. Sicut ergo leges non quævis subditos obligant, possunt etiam etiam extra eas quæ jubent quod illicitum est, * esse quædam evidentem stultæ atque absurdæ, sic & contractus regentium ita obligant subditos si probabilem habeant rationem; * quod in dubio ob regentium auctoritatem præsumi debet. Quæ distinctio multo est

a L. qui fundum. §. si tutor. D. pro emto. Lab agnaro. D. de curatoribus. L. 22. pactum. C. de pactis. L. Cont. a. §. si curator. D. de pactis. b L. Item. D. de pactis. L. Praes. C. de transactionibus. c Alph. de Castro. l. 1. de leg. personalibus c. §. V. et. in Re loc. de potest. Papa. & conc. nu. 18. Th. 1. 2. §. 95. art. 3.

*Pan. in c.
cum eccle-
siarum, nu.
14. Felin.
n. 60.
Turrecem-
in c. senten-
tia 11. q. 3.
concl. 6. &
7. n. 8. & 9.
Alis in c.
licet. de vo-
to. Aguirre
Apolog. p. 1.
n. 70.*

Hist. III.

melior, quam illa quæ à multis afferri solet de exitu modicæ aut im-
modicæ læsionis. Non enim exitus in hac re, sed probabilis ratio rei
gerendæ spectanda est. Quæ si adsit, & populus ipse obligabitur,
si quo casu sui juris esse inceperit, & successores ut populi capita.
Nam & si quid populus liber contraxisset, obligaretur is qui postea
regnum plenissimo jure acciperet. * Laudatur Cæsar Titus hoc no-
mine, quod beneficia à superioribus concessa à se peti passus non est,
cum Tiberius, & eum secuti, non aliter rata habuissent superiorum
beneficia, nisi eadem iisdem & ipsi dedissent. Tiri exemplum secu-
tus Imperator optimus Nerva in Edicto quod * apud Plinium ex-
stat sic ait: *Nolo existimet quisquam qua alio principe vel privatim vel publica
est consecutus, id eo falsum à me rescindi, ut potius mihi debeat si illa rata &
certa fecero, nec gratulatio ullius instauratis eget precibus.* At vero de Vitel-
lio cum narrasset Tacitus eum nulla posterum cura lacerasse impe-
rium, vulgo ad magnitudinem beneficiorum accurren- te, quibusdam
& pecunia emergentibus, addit: *Apud sapientes cassa habebantur, * que
neque dari, neque accipi salva republica poterant.* Illud hîc addendum est, si
quo casu contractus incipiat vergere non ad damnum modo ali-
quod, sed ad perniciem publicam, ita ut ab initio contractus in ex-
tensione ad illum casum censendus fuisset injustus & illicitus, tunc
non tam revocari eum contractum posse, * quam declarari eum non
ultra obligare, quasi factum sub conditione sine qua jûste fieri non
potuit. Quæ de contractibus diximus eadem intelligenda sunt * de
alienatione pecuniæ populi, aut rei alterius quam secundum leges
rex alienare bono publico possit. Nam hîc quoque similibus adhiben-
da est distinctio, an probabilis donandi, aut aliter alienandi fuerit
ratio. At si contractus ad regni ejusve partis aut patrimonii regalis,
quatenus id regi permissum non est, alienationem pertineant, non va-
lebant ut facti de re aliena. Tantundem erit in regnis restrictis si
quam materiam aut actum genus populus à potestate regia exce-
perit. Nam ut tales actus valeant populi per se aut per eos qui popu-
lum legitime referunt, consensus requiritur, ut ex iis quæ de aliena-
tione supra diximus intelligi potest. Quibus distinctionibus adhibitis
facile judicari poterit, justæ, an injustæ fuerint exceptiones regum,
qui priorum regum nomina exsolvere recusarunt, quorum heredes
non fuerant: quarum exempla apud † Bodinum videre est.

*Lib. 1. c. 8,
5. Neque
enim.
† Curt.
Iun. conf.
138. n. 4.
conf. 157,
n. 18. Cra-
vetta de
ant. tem. 2.
p. 1. partis
princ. n. 28.
Bell. in spec.
prin. rubr.
26. Ant.
Gabr. lib. 1.
tit. de jure
quasi non
tollendo
conc. 6. n.
20. &
concl. 7.*

XIII. Illud quoque * à multis traditum, beneficia Principum
quæ liberaliter sunt concessa semper posse revocari, sine distinctione
transmittendum non est. Sunt enim quædam beneficia quæ rex de
suo facit, & quæ, nisi adsit precarii clausula, vim habent perfectæ
donationis. * Hæc revocari non possunt, nisi quod subditos attinet
in pœnam, aut ob utilitatem publicam cum compensatione si fieri
potest. Sunt alia quæ vinculum duntaxat legis demunt sine ullo con-
tractu. Et hæc sunt revocabilia. Quia sicut lex sublata, universaliter
reponi universaliter semper potest, ita & particulariter sublata par-
ticulariter reponi. Nullum enim hîc jus quæsitum est adversus le-
gis auctorem.

XIV. Contractibus vero eorum qui sine jure imperium invase-
runt,

runt, non tenebantur populi aut veri reges. nam hi jus obligandi populum non habuerunt. De in rem verso tamen tenebantur, id est quatenus locupletiores facti sunt.

Annotata ad Caput x i v .

A *Abundantiam bonitatis*] Huc pertinent ea quæ non ob aliam causam sunt quam ut liberalitas & munificentia exercentur, ut loquitur lex 1. D. de donationibus. *χρηστότης ἐκ πηγῆς πλουσίας ἀποβῆναι ἢ ἀμειψομένης*. Ex ubere fonte mansueti ingenii manas beneficentia. Plutarchus Catone majore.

Veniamus ad successores] Vide Scriptores quibus utitur Reinkingius lib. 1, classe III, cap. 10.

As qui in jus regni duntaxat succedunt] Vide Aymonium editum à Frehero p. 373.

Directe, hoc est à prioribus hos successores regni qua tales sunt non obligari satis manifestum est] Sic Solomo obligatus non fuit eo promisso quod Semei David fecerat.

Per interpositam civitatem obligantur] Similia vide c. 1. de solutionibus. Propius ad rem facit c. Abbate de sententiis & re judicata, ubi notanda verba: *Cum tam supradicti avi donatio, quam locorum acquisitionis promissorum fuerint nomine regni facta.* vide & Treutl. parte 1, disp. v1, thesi 7. Syr. de pace religionis concl. 19.

Tutor domini loco habetur, inquit Iulianus, cum rem administrat, non cum pupillam spoliat] Huc pertinent ea quæ habet Camdenus parte IV Elisabethæ anno MDCCXCV, & quæ Cromerus habet de Georgii Bohemiz regis ære alieno imprudenter suscepto à Wladislao 1. b. xxvii.

Esse quædam evidenter stulta atque absurda] Vt lex Cabadis Perfarun regis apud Procopium & Agathiam. Hoc legis argumentum ad alienationes aptat Petrus legatus Iustini II, ad Chosroen agens de iis quæ Iustinianus Saracenis promississe videbatur: *ὅτι ἴσως ἀνδρὸς ἐστὶν, ὅρα δὲ τὸ πάλιον καὶ νέον μὴ λυσσέμεναι, καὶ ἐκ πύφου βασιλεὺς ὁ τὸ ἴδιον ἰχυροποιήσας τῶν νομοθετήσας, πάλαια κωδικοποιήσασθαι ποτε.* Non enim ex unius hominis consuetudine, aut etiam lege non utili, etiam si Imperator sit, qui moram salutem firmaverit, aut lege sanxerit, respublica unquam condemnabitur.

In dubio ob regentium auctoritatem præsumi debet] Sidonius lib. v, epistola xvii: *Quicquid sponderit princeps, semper redhibet principatus.* Vide Ambrosium in laudibus Theodosii, Symmachum lib. iv, epist. 7, & 19. lib. v, 37. Conc. Toletanum v. c. 6. C. ceterum de donationibus. debita Iustiniani qui æs magnum reliquerat à Martino imperii successore persoluta narrat Corippus lib. ii.

Laudatus Caesar Titus hoc nomine] Historia apud Suetonium c. 8, apud Xiphilinum ex Dione & apud Victorem, Simile c. Iustitiæ causa xxv, quest. 1. Gail. obs. II, LX, 15. Vide & Radevici historiana. Gailicelmus Ligurino lib. v,

*Nere secuturi factum subvertere reges
Aut revocare queant, regali sua sigillo
Argumenta Duci, monumentis aqua cæsa reliquis.*

*Tanta tamen clari suis indulgentia regis,
 Ut quicumque bona priscorum munera regum
 Hacenus ista fide possederas, idque probare
 Legitimis poterat vel demonstrare Tabellis,
 Principis assensus titulo garvisus eodem
 Nunc quoque possideas.*

Apud Plinium] x, epist. 66.

Qua neque dari, neque accipi salva republica poterant] Laudat & applaudit Mariana ad immensam munificentiam Friderici Regis Neapolitani xxiv, 16. à Nerone donata etiam ab emtoribus repetitur Galba relicta decima. Tacitus historiarum I, & Plutarchus. Pertinax etiam à libertis ea exegit quæ sub specie venditionis Commodi Principi lucrifecerant. Basilus Macedo Imperator repetiit quæ Michas Imperator elargitus fuerat. Zonaras de eo: ἐψήφισα ὁ βασιλεὺς τὰ ἐπιμαίως χεῖματ' αὐτῶν ἐν λόγῳ λαβῆναι, ἀναδοῦναι τοῦτο, ἢ τοῦτο δὲ μισθώματα ἀρῆσαι. *Communi consensu placuit, ut qui pecunias nulla probabili ex causa accepissent, partim totas, partim dimidium redderent.* Vide eundem Isaac Comneno de donationibus Ludovici xi, vide Serranum Caroli viii, de ejusdem donationibus etiam quæ Ecclesiis factæ non sunt vatis Philippum Cominatum lib. ix, Marianam vero de donationibus quas Arragoniæ rex Ramirus fecerat, rescissis, libro x, c. 16. de Isabellæ donationibus rescissis per ipsam xxvii, xi. Cromeram de Casimiri regis Poloniæ testamento partim probato, partim improbat, xii.

Quam declarari eum non ultra obligare] c. Suggestum est de decimis Exemplum in Actis Alfonsi & Sanctii apud Marianam lib. xii, c. ult. timo: apud Camdenum dicto anno c i o i o xcv, & anno c i o i xcvii. in controversia Hansiatica.

De alienatione] Habes huc pertinentia in Conciliis Gallie Tomo III.

§. XIII.

A multis traditum] Vide citatos per Reinkingum libro II, class. II, c. 8, num. 26, & sequentibus.

Hic revocari non possunt] Vide Afflictum decis. cxxviii, num. 10.

C A P V T X V.

De federibus ac sponsonibus.

I. Publica coram omnes qua. II. Dividuntur in federa, sponsones, pactiones alias. III. Federum & sponsonum discrimen, & in quid sponsones obligent. IV. Rejeda divisio federum quam Monipus fecit. V. Federum divisio in ea qua idem statuant eum jure natura: & unde id natum: VI. Et ea qua aliquid adjiciunt: qua sunt aequalia:	VII. Aut inaequalia, quarum sponsones dicuntur. VIII. Federa cum his qui ab eis sunt vera religione licita esse jure natura: IX. Nec universaliter prohiberi legibus. X. Nec Christiana. XI. Cautiones circa talia federa. XII. Christianos omnes obligatos ad fides in eundem adversus hostes Christianos. XIII. Si plures federatorum bellorum

vant, cui potius opem ferri oporteat distin-
ctionibus explicatur.

XIV. An tacita renovatum censeatur fe-
dus.

XV. An partis alterius perfidia alteram li-
beret.

XVI. In quid teneantur sponsores si spon-
sio improbetur, ubi de Caudina spon-
sione.

XVII. An sponsio non improbata obliget
ex notitia & silentio distinctionibus expli-
catur, ubi de sponsione Lullatiana.

Conventiones Ulpianus divisit in publicas & privatas: & publi-
cam exposuit non ut quidam putant definitione, sed exem-
plis additis, qua fit per pacem, quod primum exemplum est: quo-
ties inter se duces belli quadam paciscuntur, quod secundum. Publicas ergo
conventiones eas intelligit, quæ nisi jure imperii majoris aut mi-
noris fieri nequeunt, qua nota differunt non tantum à contractibus
privatorum, sed & à contractibus regum circa negotia privata.
Quamquam ex privatis quoque istis belli causa nasci solet, frequen-
tius tamen ex publicis. Ideo postquam de conventionibus generali-
ter à nobis tractata sunt satis multa, quædam addenda sunt quæ ad
excellentiorem hanc speciem pertineant.

L. Conven-
tionum, D.
de pactis.

II. Publicas has conventiones quas Græci συνθήκας vocant, divi-
dere possumus in federa, sponsones, pactiones alias.

III. De federum & sponsonum discrimine adiri potest Livius
libro IX, ubi recte nos docet federa esse quæ fiunt jussu summæ po-
testatis, & in quibus ipse populus iræ divinæ obstringitur si minus ste-
terit dictis. Ea apud Romanos peragi per feciales solebant addito pa-
tre patraro. Sponsio autem est, ubi hi qui à potestate summa man-
datum ejus rei non habent, aliquid promittunt quod illam proprie
tangit. Apud Sallustium legimus: *Senatus, uti par erat, decrevit, suo sui-
que populi injussu nullum potuisse fedus fieri.* Hieronymus Syracusarum
rex cum Annibale, ut narrat Livius, societatem fecerat: at postea
Carthaginem misit ad fedus ex societate faciendum. Quare * quod
apud Senecam patrem est: *Imperator fedus percussit, videtur populus per-
cussisse Romanus, & federe continetur:* ad antiquos eos pertinet, qui spe-
ciale ejus rei mandatum acceperant. At * in regnis regum est fedus
facere. Euripides Supplicibus:

Lib. XXIV.

τίνας δὲ ἰσχυράς ἔχοντων
Ἀδραστοῦ ἕτερον κύριον τῶσαν ὡς
πάσης ὑπὲρ γῆς Δαναίδων ἰσχυροτέρῳ.

Adrastum hunc opus

Imrare: namque is jus habet regni potens

Vt civitatem federa obstringat suo.

Legendum enim ibi, ut diximus, ἰσχυροτέρῳ, non ἰσχυροτέρῳ. Sicut au-
tem magistratus populum non obligant, ita nec minor pars populi:
quod pro Romano ad Dictatorem Camillum. bifariam autem, ut apud
Gellium est, cum populo agi non potest. Sed ubi qui jus populi non
habent, de eo quod populi est sponsonerunt, videamus in quid te-
neantur. Putet forte aliquis hoc casu sponsones fidem liberasse, si o-
peram omnem dedissent, ut id quod sponsonerunt fieret, secundum
ea quæ de promisso tertii facto * supra diximus: sed negotii hujus,

cui contractus inest, natura obligationem multo strictiorem desiderat. Num qui contrahendo aliquid de suo dat aut promittit, is vicissim præstari re ipsa sibi aliquid vult: unde & jure civili, quod facti alieni promissiones repudiat, promissio tamen ratam rem haberi, ad id quod interest obstringit.

Lib. xxxij.

IV. Federa Menippus regis Antiochi ad Romanos legatus, referente * Livio, magis ex usu suo quam ex præscripto artis ita divisit, ut diceret tria esse eorum federum quæ inter se paciscerentur reges civitatesque genera: unum cum bello victis dicerentur leges, quo in genere quid victum habere, quo mulctari eum vellet, victoris esse arbitrium: alterum cum pares bello æquo federe in pacem atque amicitiam venirent. tunc repeti reddique per conventionem res, & si quarum turbata bello possessio sit, eas aut ex formula juris antiqui, aut, ex partis utriusque commodo componi: tertium esse genus, cum qui hostes nunquam fuerint ad amicitiam sociali federe inter se jungendam coeant: quos nec dicere leges, nec accipere.

V. At nobis accuratius instituenda partitio est, ut primum dicamus federa alia idem constituere quod juris est naturalis, alia aliquid ei adjicere. Prioris generis federa non tantum fieri solent inter hostes qui à bello discedunt, sed olim & fiebant sæpe, & aliquo modo erant necessaria inter eos qui ante nihil cõtraxissent. id inde ortum, quod regula illa juris naturalis, cognationem inter homines quandam esse à natura, ac proinde nefas esse alterum ab altero lædi, ut olim ante diluvium, ita rursus aliquo post diluviũ tempore malis moribus esset oblitterata, * ita ut latrocinari & prædas agere in externos nullo bello indicto, pro licito haberetur: quod Σκιδριμῶν vocat Epiphanius. Hic illa f̄ apud Homerum, an prædones estis? amica interrogatio, * cujus & Thucydides meminit, & in Solonis lege veteri collegia ἐπι λέσσει ἱρχομῆων: quippe, ut Iustinus ait, ad Tarquinii tempora latrocinium maris gloria habebatur: & illud in Romano jure, ut si cum gente aliqua neque amicitiam, neque hospitium, neque fedus amicitie causa factum habeatur, hi hostes quidem non sint: quod autem ex Romano ad eos pervenerat, illorum fiat, & liber homo Romanus ab eis captus servus fiat. idemque sit, si quis inde ad Romanos perveniat: & hoc quoque casu postliminium detur. Sic Corcyrenses olim ante belli Peloponnesiaci tempora hostes Atheniensium non erant, sed nec pacem cum illis, nec inducias habebant, ut ex oratione Corinthiorum apud Thucydidem apparet. De Boccho Sallustius: nobis neque bello neque pace cognitus. Hinc in barbaros prædam exercere laudatum Aristoteli, & ipsa vox hostis, veteri Latio nihil nisi externum significabat. Sub hoc genere comprehendo & federa quibus cavetur, ut utrinque jus hospitii, ut jus commercii sit, quatenus ista sub jure naturali veniunt, qua de re egimus alibi. Vtitur hoc discrimine Arco, in oratione ad Achæos apud Livium, ubi non de societate ait quæri, sed de commercio præbendi repetendique juris: nempe ne servis Macedonum apud se perugium esset. Hoc genus totum conventionum Græci stricte ἐμπνη vocant, & opponunt ἀειδαῖς, ut tum alibi videre est, tum in oratione Andocidis de pace cum Lacedæmoniiis.

V I. Con-

I. vit. D. de collegiis.

Lib. XLIII.

I. ro. lib. * 61.

VI. Conventiones quæ juri naturæ aliquid adjiciunt, aut æquales sunt, aut inæquales. * *Æquales sunt quæ utrimque eodem modo se habent, αἰ ἴσους καὶ κρείττους ἐν ἀμοφοτέραις ἔχουσι*, ut *Isoocrates* in *Panegyrico* loquitur: quo illud *Virgilii* pertinet:

*Nec mihi regna peto, paribus sed legibus ambas
Invictas gentes aeterna in federa missam.*

Græci istas vocant modo *συνηκαιο* simpliciter, modo *συνηκαιο ἐπὶ ἰση καὶ ἰσῆ*, ut apud *Appianum* & *Xenophontem* videre est: has magis proprie *συνῶδαι* & quatenus minus dignos respiciunt *συνῆγμωτα*, aut *συνηκαιο ἐν τῶν ἰσῆ γμῶται*, quas *Demosthenes* in oratione de *Rhodiorum* libertate, fugiendas ait his qui libertatem amant, quia ad servitute[m] accedant proxime. Vtriusque modi federa aut pacis, aut societatis alicujus sunt causa. *Æqualia* pacis, ut quæ de restituendis captivis, rebus captis, & ad securitatem conveniri solent, qua de re agendum erit infra in belli effectibus & consecutaneis. *Æqualia* societatis, aut ad commercia pertinent, aut ad belli communitatem, aut ad res alias, *Æquales* de commerciis pactiones variz esse possunt, puta utrinque ne vestigal ullum solvatur, quod in veteri erat federe *Romanorum* & *Carthaginensium*, excepto eo quod scribæ & præconi dabatur, aut ne majus solvatur quam in præsens, aut ad certam quantitatem. Sic & in bellica societate ut auxilia præstentur paria equitum, peditum, navium, sive ad omne bellum quod *Græci* * *ἑμμεχαιο* vocant, & explicat *Thucydides* *τὸς αὐτὸς ἰχθῆρος καὶ φίλος τομίζει τοὺς αὐτὸς ἑστέμιο* *hostes & amicos habere*: quod & apud *Livium* sæpe reperias, sive ad tuendos fines duntaxat, quod *ἰμμεχαιο*, sive ad certum bellum, aut in certos hostes, aut in omnes quidem, sed exceptis sociis, ut in federe inter *Pænos* & *Macedonas*, quod apud *Polybium* est: quomodo & *Rhodii* *Antigono* & *Demetrio* per fedus auxilia promiserunt in hostes quosvis excepto *Ptolemæo*. Potest, ut diximus, æquale fedus & ad res alias pertinere, * ut ne in confinio alterius alter arces habeat, ne subditos alterius alter defendat, ne iter alterius hosti præbeat.

Plut. Demetrii.

VII. Ex æqualibus qualia sint inæqualia facile est intelligi. Promittuntur autem inæqualia aut ex parte digniori, aut ex minus digna. Ex parte digniori, ut si quis auxilia promittat, nec restipuletur, aut majora promittat: Ex parte indigniori inæqualia, aut ut *Isoocrates* dicto *Panegyrico* loquitur, *τὰ τῶν ἰσῆτος ἰλαπτοῦντα ὡς τὸ δικαιο*, sunt ea quæ diximus *συνῆγμωτα*, aut *ἰσῆ γμῶτα* vocari. Et hæc ipsa aut cum imminutione sunt imperii, aut sine ejus imminutione. Cum imminutione imperii, ut in secundo federe *Carthaginensium* cum *Romanis*, ne cui *Carthaginenses* bellum facerent injussu populi *Romani*. Ab eo tempore, ut *Appianus* loquitur, *Καρχαδῶνιοι Ῥωμαίοις ἐπὶ κῆρος ἰσῆσῶνδε*, *Carthaginenses Romanis ex federe mortem gerebant*. Potest addi huic generi deditio conditionata, nisi quod illa non imminutionem, sed translationem totius imperii continet, qua de re diximus alibi. Talem autem conventionem federis nomine, & alibi *Livius* appellat, ut libro **IX**: *Teates Apuli impetraverunt ut fedus daretur, neque ut æquo tamen federe, sed ut in ditione populi Romani essent*. Sine imminutione

R § tione

rione imperii onera, aut transitoria sunt, aut manentia. Transitoria de solvendo stipendio, de mœnibus diruendis, ut locis quibusdam decedatur: ut dentur obsides, elephanti, naves. Manentia, ut de imperio ac majestate comiter colenda, cujus federis quæ sit vis alibi diximus. Huic proximum est ut hostes & amici habeantur quos velit partium altera: ne cui exercitui, cui cum altero bellum sit, per fines transitus commeatuſve detur. Tum illa minora, ne arces certis locis ædificare, ne exercitum ducere, ne naves habere ultra numerum definitum, ne urbem condere, ne navigare, ne militem certis locis conscribere liceat: ne socios oppugnare: ne comœatu hostes juvare: ne recipere eos qui aliunde veniunt: ut federa prius facta cum aliis dirimantur: quorum omnium exempla apud Polybium, Livium, & alios videre est. Solent autem federa inæqualia contrahi, non tantum inter victores & victos, ut Menippus censebat, sed & inter potentiores & impotentiores etiam qui bello inter se experti non sunt.

VIII. De federibus frequens est quæstio, licitene ineanur cum his qui à vera religione alieni sunt: quæ res in jure naturæ dubitationem non habet. Nam id jus ita omnibus hominibus commune est, ut religionis discrimen non admittat. Sed de jure divino quæritur, ex quo hanc quæstionem tractant, * non Theologi tantum, sed & jurisconsultorum nonnulli, inter quos Oldradus & Decianus.

IX. Videamus primum de jure divino veteri, acturi deinde de novo. Fedus non nocendi causa cum alienis à religione contrahere ante Mosis legem licuit. Exemplum est in federe Iacobi cum Labane: ut jam de Abimeleco nihil dicam, quando non satis constat eum fuisse idololatram. Neque id lex per Mosem data mutavit. Exemplo sint Ægyptii haud dubie tunc idololatæ. Hos tamen averſari vetantur Hebræi. Excipiendi sunt populi septem divina sententia damnati, cujus sententiæ executores erant delegati Israelitæ, nam his in idololatria perstantibus, & imperium detrectantibus parcere vetantur, quibus itidem decreto divino additi sunt Amaleciti. Federa quoque commerciorum, & quæ his similia ad utilitatem communem, aut alterius partis pertinent, inire cum profanis licet per legem, nihil enim reperitur quod obſtet. Et exempla habemus federum quæ David & Solomo cum Hiromo Tyriorum rege fecerunt: ac notandum in sacra historia dici fedus hoc à Solomone factum juxta sapientiam quam Deus ei dederat. Lex quidem Mosis specialiter imperat benefacere popularibus, *ἀγαπᾶν τὸ πλησίον*: præterea peculiaris victus & morum ratio Iudæis præscripta familiarem cum hominibus cæteris consuetudinem vix patiebatur. At hinc non sequitur aut benefacere extraneis non licuisse, aut etiam laudabile id non esse, quod male inde collegit posteriorum magistrorum prava interpretatio: unde illud Juvenalis de Iudæis:

Non monstrare vias eadem nisi sacra colenti.

quo loco exemplum monstrandæ viæ minime molesta neque sumtuosa beneficia indicat, quæ ignotis etiam tribuenda Cicero dicit & Seneca. Eodem pertinet Taciti illud de iisdem: *Apud ipsos fides obstinata, misericordia in præcæntis, adversus omnes alios hostile odium.* Sic in novæ federis

Th. 2. 2. 9.
10. art. 10.
Oldr. conf.
71. Dec.
111. conf.
20.

Gen. XXXI.
44.
Deuteron.
XXIII. 7.

Deut. VII.
1.
Deut. XXV.
17.

II Sam. v.
11.
I Reg. v. 12.

Levit. XIX.
8.
Deut. XXII.
1.

Off. 1.
De benef.
VI. 9
Hist. v.

federis historia legimus sæpe non solitos Iudæos convivere συζήσαντες, σπονδιαν, καλλίασιν, εὐσπέρην αἰσθησάμενοι. Et Apollonius Molo Iudæis objiciebat, ἵνα μὴ παραδιδόντες τὴν ἀλλοδαπὴν ἀσπυριανὴν διέξωσιν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, μηδὲ κοινῶν ἡμεῶν τοῖς κατὰ ἰσθμὸν συνθήκῃσι βίωσιν ἀσπυριανῶν: non admissi ab eis qui de Deo sentirent alia, nec quicquam ipsis commune esse cum his qui infidelitatis differrent: Amici Antiochi apud Diodorum Iudæos accusant: μόνους ἀπὸ πάντων ἰσθμῶν ἀκοινωνήτους εἶναι τὸν Θεόν ἀλλοῖς ἰσθμῶν καὶ παλαμῶν ἀσπυριανῶν πᾶσι: solos ex omnibus populis infociabiles esse extimant, ita ut ceteros pro hostibus ducant. Sequitur de iisdem, μηδὲν ἄλλο ἢ τὸ εὐσπέρην κοινῶν τὸν Θεόν, μηδὲ ἄλλοις, κἄν nulla gente alia mensam habere κοινωνίαν, neque bene eos aliis velle. Mox eis tribuitur μισοσύνη ὀδύνην ἡμετέρου γένους. Et apud Philostratum Tyanensis de Iudæis: οἱ βίω ἀμειψῶν ἐν εὐσπέρῃ, οἱς μὴτὶ κοινὴν εὐσπέρην ἀσπυριανῶν τρέψαντες: vita gentes adeo secretum ab humano commercio repererunt, ut ne mensam quidem cum aliis κοινωνίαν habeant. Sicut & passim Iudæis apud Iosephum objicitur, τὸ ἀμειψῶν, τὸ ἀσύμφωνον, ἢ ἀσπυριανῶν ἀμειψία, infociabilis vivendi ratio. At hunc non esse legis sensum Christus nos docuit exemplo suo, cum à Samaritide femina aquam accipere non recusavit, legis ubique observantissimus. Sed & olim David apud populos irreligiosos perfugium sibi quaesiverat, nusquam eo nomine reprehensus. Apud Iosephum Solomoni templum dedicanti, & oranti ut Deus ἱβὶ etiam alienigenarum preces exaudiret, hæc tribuitur oratio: ἡμεῖς οὐκ ἀπὸ τῶν ἰσθμῶν τὴν φθῶν ἰσθμῶν, ἀλλὰ ἀπὸ τῶν ἀλλοδαπῶν εὐσπέρῃ τὸν Θεόν οὐκ ὁμολογῶμεν: non sumus inhumano ingenio neque male affecti erga extraneos. Excipiendi ab hac regula non illi tantum populi quos supra diximus, sed insuper Ammonitæ & Moabitæ de quibus scriptum est Deut. xxiii, 6; Non queres prosperitatem eorum (ita rectius hoc loco verteris εὐσπέρην quam pacem eorum) nec bonum eorum ullis diebus tuis utique. Quibus verbis federa benefica cum illis populi verantur, non etiam jus belli conceditur: aut certe, quæ Hebræorum quorundam sententia est, vetatur pax ab illis peti, non etiam oblata accipi. Certe jus belli in Ammonitas Hebræis negatur Deut. ii, 19: neque Iephthes arma in eos movit nisi post tentatas æquæ pacis vias, neque David nisi atrocibus injuriis laceffitus. De societate bellica quaestio superest. Ante legem, hanc quoque non illicitam fuisse cum profanis gentibus, exemplo apparet Abrahami, impios Sodomitas bello adjuvantis. Nec lege Moysi quicquam generaliter hac in re mutatam legitur. Atque ita videmus sensisse * Asmonæos, legis & peritos reverentes admodum, ut ex religiosa Sabbathi observatione, permessa sola sui tutela, non alio armorum usu, apparet. Et hi tamen cum Lacedæmoniis & Romanis fedus pepigere, approbantibus sacerdotibus & populo: imo & pro eorum salute sacra publice fecerunt. Quæ vero contra adferuntur, causas habent peculiare. Nam si quos reges aut populos, extra eos qui in lege expressi erant, exosos sibi & infortunio damnatos per Prophetas Deus significasset, eorum tutelam suscipere, aut cum iis arma sociare hand dubie nefas erat. Huc illud pertinet Prophetæ * ad Iosaphatum de rege Israelis: Tene improbo operulari, & eos diligere * qui Dentem odorant? At ob-

Am. VIII, 2.

Iud. xi, 16. II Sam. x.

hoc

II Paralip. *hoc ipsam exarsit in te Dei ira. Nam infelicem belli exitum Micheas*
 XIX. 2. *Propheta jam ante prædixerat. Et alterius Prophetæ ad Amasiam:*
 II Paralip. *Ne ito tecum exercitus Israelitarum: nam non adest Deus Israelitis, ulli inquam*
 XXV, 7. *Ephraimitarum. Hoc vero non venire ex natura federis, sed ex perfor-*
na peculiari quadam qualitate, vel hinc evincitur, quod graviter in-
crepatus est Iosaphatus, etiam diris additis, eo nomine quod commer-
cii causa societatem inisset cum Ochozia rege Israelitarum similem
ei quam David & Solomo inierant cum Hiromo, quos eo nomine
partim non reprehensos, partim laudatos diximus. Nam quod addit
Ochoziam impie egisse, debet ad totam ejus vitam referri ob
quam Deus ipsi omnibusque ejus conatibus infensus fuerit: quomodo
hæc historia explicatur in libro, cui nomen constitutiones Clementis,
VI, capite XVIIII. Notandum & hoc, pejorem fuisse causam eorum
qui à Jacobo orti Deum bene cognitum deseruerant, quam populo-
rum extraneorum. Nam in defectores illos cæteri populares arma-
bantur * lege quæ exstat Deut. XIII, 13. Est & ubi culpantur fede-
ra ob animi vitium unde procedebant: ita à Propheta reprehensus
Afa, quod ad societatem Syri se contulisset, Deo diffusus: quod osten-
derat cum res Deo sacratas ad Syrum mitteret. ^a Sed nempe rex
idem culpatus quod in medicis spem posuisset non in Deo. Non ergo
ex hac historia magis sequitur per se, aut generaliter malum esse so-
cietatem contrahere cum talibus quales erant Syri, quam medicos
consulere. Multa enim non illicita vitiat animus, ut b census in Æ-
gypto, c thesaurorum ostensionem in Ezechia. Sic a alibi fiducia in
Da-
vide, c thesaurorum ostensionem in Ezechia. Sic a alibi fiducia in
gyptio posita reprehenditur, cum tamen Solomoni e cum Ægyptio
affinitatem contrahere licuerit. Quibus & hoc addendum est, f He-
bræos sub statu legis veteris disertas habuisse promissiones victoriæ,
si legem observarent, quominus recurrendum habebant ad humana
auxilia. Exstant quidem & apud Solomonem g sententiæ non pauce
de vitandis consortiis impiorum. Sed hæc prudentiæ monita sunt,
non legis præcepta: & illa ipsa monita, ut moralia pleraque, pluri-
mas habent exceptiones.

X. Lex autem Evangelii nihil hac in parte mutavit: imo magis
 etiam favet federibus, quibus hi qui à religione alieni sunt, in causa
 justa sublevantur, quia beneficentiam in quosvis homines data occa-
 sione, non liberam modo reliquit & laudabilem, sed & sub præ-
 cepto posuit. Nam Dei exemplo, qui solem oriri facit bonis & malis,
 & pluvia utrosque humectat, jubemur nullum hominum genus à be-
 neficis nostris excludere. Bene Tertullianus: *Quamdiu intra Israellem*
erat sacramentum, merito in solos fratres misericordiam mandabat. At ubi
Christo dedit gentes hereditatem & possessionem terminos terra, & cepit ex-
pungi quod dictum est Osee: Non populus meus populus meus, & non misericor-
diam consecuta misericordiam consecuta, Natio scilicet, exinde Christus in om-
nes legem eterna benignitatis extendit, neminem excludens in miseratione sic-
ut in vocatione. Quæ accipi oportet salva gradus differentia, ut in om-
nes simus benefici, præcipue tamen in religionis consortes. In Cle-
mentis constitutionibus legimus: πᾶσιν ἐν δίκαιον διδόναι τῆς οἰκείας πίστεως.
ἀνεπιμετρίον ἢ τῆς ἀγίας. Omnibus largiendum de nostra opera: sed ita ut sancto-

rum potior habeatur ratio. Perfecta liberalitas, inquit Ambrosius, fide, causa, loco, tempore commandatur, ut primum opereris circa domesticos fidei. Simile est illud Aristotelis: ἢ γὰρ ὁμοίως ἀποτίμησιν οὐκ ἴσθ' ἴδιον φρονεῖν. Neque enim par est aequalem curam subiri pro externis & pro amicis. Convictus etiam familiaris cum hominibus qui alieni sunt à religione non prohibetur: ac ne cum illis quidem quorum pejor causa est, & qui à disciplinæ Christianæ regula deficiunt, omne interdicitur commercium, sed familiare extra necessitatem, non etiam quod emendandis ipsis spem præbet. Illud vero quod apud Paulum est, *Nie jugum ducite cum alienis à fide; quod enim consortium est iustitia cum iniquitate, aut qua commixtio est luci cum tenebris, aut qua concordia est Christo cum Satana, aut qua pars credenti cum non credente?* ad eos pertinet qui in idoliis convivabantur, atque ita aut idololatriam committebant, aut certe committentium speciem præbebant. Ostendunt sequentia: *Qua consensio templo Dei cum idolis?* similia illis quæ in priore ad Corinthios eisdem: *Non potestis fieri participes mensæ Domini & mensæ demoniorum.* Neque ab eo quod subeunda sponte non sunt profanorum imperia, nec conjugia cum eis contrahenda, recte procedet argumentum. Nam in utroque hoc casu apparet majus periculum, aut certe plus difficultatis injici veri religionis, usui, adde quod magis perpetua sunt ista vincula: & in matrimonio liberior electio, cum federa ex temporum & locorum occasione sumenda sint. Sicut autem benefacere profanis malum non est, ita nec opem eorum implorare, sicut Cæsaris & Tribuni auxilium Paulus invocavit.

XI. Nulla ergo hinc intrinseca aut universalis est pravitas, sed ex circumstantiis æstimanda. Cavendum enim ne nimia commixtio contagium adferat infirmis; quam ad rem utile erit sedes distinguæ, sicut Israelitæ seorsim ab Ægyptiis habitaverunt. Neque enim ratione caret illud Alexandridæ:

ὅτε αἱ δυνάμεις συμμαχοῦν ἡμῖν ἐγώ.

ἔνθ' οἱ νόμοι γὰρ ὁμοιοὶ σ' ἔθ' οἱ νόμοι

ἡμῶν. ἀπ' ἀλλήλων ἢ δίχρασι πολὺ.

Ego esse vester non queam commilito,

Quando nec leges, nec mores consensiverint,

Sed multis inter se intervallis discrepant.

Quo pertinent & ea, quæ alibi attulimus, de religione Judæorum & Christianorum in commilitio cum paganis. Sed & si ex societate tali profanæ opes magnum sint habituræ incrementum, abstinendum erit extra summam necessitatem: In qua locum habet, quod in simili re dixit Thucydides: *ἀνεπιφθονοὶ ἵ ὅσοι ἄσπερ καὶ ἡμεῖς πρὸ τῶν Ἀθηναίων ἐπὶ ἐκδιδόμεθα, μὴ ἰσθ' ἴδιον μένον, ἀλλὰ καὶ βαρβάρους ἀπολασσοῦντες ἀγασθήναι.* His qui infidiis impetuntur, ut nos ab Atheniensibus, invidia fieri non debet si salutem quarunt non Græcorum modo, sed & barbarorum auxiliis. Non enim jus quodvis sufficit ad id committendum, quod religioni, si non directe, indirecte tamen nociturum putetur. Quærendum enim primo loco est regnum cæleste, id est Evangelii propagatio. Optandum est, ut multi hodie Principes ac populi in animum admitterent liberam

*Of. 1, c. 3.
Nic. IV.*

*II Thessal.
I. 15.
II Corinth.
VI. 14.*

I Cor. X. 21.

*Sylv. verb.
bellum. 1, n.
9, concl. 3.
Pan. in c.
quod supra
de voto.*

*Lib. 1, c. 2.
Sylvest. in
verbo Bellum,
p. 1,
n. 9, v. 3.
Libro 1.*

*Marth. VI.
33.*

Frod. l. IV.
historia Re-
menfis c. 6.

beram & piam vocem Fulconis Archiepiscopi quondam Remensis, Carolum Simplicem sic admonentis: *Quis non expavescat vos* inimicorum Dei amicitiam velle, ac in cladem & ruinam nominis Christiani, pagana arma & federa suscipere desistenda? Nihil enim distat utrum quis se paganis societ, an abnegato Deo idola colat.* Existat apud Arrianum dictum Alexandri: *ἀδικεῖν μάλιστα τὸς ἐπιδιομορφῶν ἰσουλῶν τῆ Ἐλλάδι τῶν τοῖς βασιλεύς, τῶν τοῖς ἀγγέλων τῶν Ἑλλήνων*: graviter eos delinquere, qui ad verum Gracos Barbaris militarent, contra Gracorum iura.

I Cor. XII.
18. 26.

XII. Illud hinc addam, cum omnes Christiani unius corporis membra sint, quæ jubentur alia aliorum dolores ac mala perferentescere, sicut id ad singulos pertinet, ita & ad populos qua populi sunt, & ad reges qua reges pertinere. Neque enim pro se quisque tantum, sed & pro mandata sibi potestate servire Christo debet. Hoc autem præstare reges & populi non possunt, grassante armis hoste impio, nisi alii aliis auxilio sint: quod commode fieri nequit, nisi fedus eo nomine ineatur: quod fedus jam olim initum fuit, & princeps ejus creatus consensu communi Romanus Imperator. Debent ergo Christiani omnes ad causam hanc comm. unem pro virium modo viros aut pecunias conferre: quod quominus faciant non video quomodo possint excusari, nisi si qui bello inevitabili, aut non dissimili malo domi distinentur.

Polyb. l. VI.

XIII. Soler sæpe & illa intidere quæstio, si plures bellum gerant, utri potius opem ferre debeat qui utrique est federatus. Hinc primum sciendum est, quod & supra diximus, ad injusta bella nullam esse obligationem. Quare* qui federatorum justam habet belli causam præferendus, si cum extraneo res sit. Etiam si cum alio federato. Sic oratione de Megalopoli ostendit Demosthenes, Messeniis sociis contra Lacedæmonios item socios opem ferri ab Atheniensibus debere, si ab his incipiat injuria. Sed id ita verum, nisi convenerit hoc quoque ne adversus eum auxilia mittere liceat. In pactione Hannibalis cum Macedonibus erat: *Hostium hostes erimas, exceptis regibus, civitatibus, & portibus quibuscum fedus nobis & amicitia est.* Quod si federati inter se committantur causis utrinque injustis, quod accidere potest, utraque parte abstinendum erit. Sic in Lencrica Aristidis quinta dicitur, *εἰ μὴ ἐπ' ἄλλους ἔρχων, παύσας αὐ. ἐπ' ἀλλήλους ἢ ἑαλίον, οὐκ ἔδεικεν παύσασθαι*: siquidem in alios auxilium poscerent, facile esse negotium: sin sociorum alter in alterum, nolle se misceri. Quod si federati in alios bellent justa quisque de causa, si utrique auxilia mitti possunt, puta in milite aut pecunia, mittenda erunt, ut sit circa creditores personales. At si ipsi qui promissis præsentia requiritur quæ individua est, ratio postulat* ut præferatur cum quo antiquus est fedus, quod Acarnanes Spartanis dicunt apud Polybium: eodemque pertinet Consulis Romani responsum Campanis datum: *amicitias ita institui par est*

Lib. IX.

Sylvest. in
verb. bellum
p. 1, n. 7.

Lib. VI.

* ne qua vetustior amicitia ac societas violetur. Sed addenda exceptio, nisi fedus posterius ultra promissionem aliquid habet, * quod quasi domini translationem in se contineat, puta subjectionis aliquid. * Nam & sic in venditione dicimus priorem præferri, nisi posterior dominium transfulerit. Sic Nepelesinis apud Livium deditiois quam

socie-

societatis fides sanctor. Distingunt hæc alii subtilius, sed quæ dixi-
ur simpliciora, ita veriora arbitror.

XIV. Finito tempore fedus tacite renovatum intelligi non de-
bet, nisi ex actibus qui nullam aliam interpretationem recipiunt, non
enim facile præsumitur nova obligatio.

Dec. conf.
407.

XV. Si pars una fedus violaverit, poterit altera à federe discede-
re: nam capita federis singula conditionis vim habent. Exemplo sit
illud apud † Thucydidem: *λόγοι τῶν ἀσπιδῶν ἔχουσι δὲ ἰσχυρίους ἄλλοις ἀπο-
ρίαις, ἀλλ' οἱ μὲν βουθύοντες οἱς αὖ ἐνομιζόμενοι. Soluti federis culpam suscipiunt,*
nam qui deserti ad alios se conferunt, sed qui quam iurati promiserant opem re-
non præstant. Alibi apud eundem: *ὁ, πρὸς αὐτῶν ἀποδομῶν ἰσχυροῦς*
ἔχουσι, τὸ τε λάδιον τῶν ἀσπιδῶν. Si vel tantillum ex dictis pars alterutra
transgredieretur, rupta fore pacta. Sed hoc ita verum est, ni aliter con-
venit: quod fieri interdum solet ne ob qualvis offensas à federe disce-
dere liceat.

Dec. conf.
285.
Cep. 451.
455. 461.
† Libro 1.

XVI. Sponsionum tot esse materiarum possunt, quot federum. Di-
stant enim hæc personarum facientium potestate. Sed duo sunt quæ
de sponsionibus quæri solent: Primum si improbetur à rege, aut ci-
vitate sponso, in quid teneantur sponsores, ad id quod interest, an
ad restituendam rem in eum statum in quo erat ante sponsionem, an
ad corpus dedendam. Prima sententia videtur juri civili Romano
congruere: secunda æquitati, quam in Caudina controversia tribuni
plebis L. Livius & Q. Melius urgebant: tertia usu probata est, ut ex-
emplis sponsionum duarum nobilium Caudinæ & Numantinæ ap-
paruit. Sed illud ante omnia tenendum, eum qui summum imperium
habet nullam in partem obligari. Bene enim Romanis Posthumius:
Hosti nihil spondidistis: civem neminem pro vobis spondere jussistis. nihil ergo
vobis nec nobiscum est, quibus nihil mandastis; nec cum Samnitibus, cum
quibus nihil egistis. Bene idem: *Injussu populi nego quicquam sanciri posse*
quod populum teneat: & hoc non minus recte: si quid est in quod obligari
populus possit, in omnia potest. Ergo nec ad id quod interest, nec ad re-
stitutionem populus tenebatur: cum quo si negotium sibi esse vo-
lissent Samnites, retinere exercitum apud Furculas Caudinas de-
buerant, & Romam legatos mittere qui cum Senatu ac populo de
pace ac federe agerent, ut quanti ipsis esset exercitus incolumitas id
ipsi æstimarent. Tum demum si pactis statum non esset, potuissent di-
cere quod & ab ipsis & à Numantinis dictum ait Vellejus, publicæ
violationem fidei non debere unius sui sanguine. Majori specie dici
potest * milites omnes fuisse obligatos. Et certe æquum id esset, si
ipsorum jussu ac nomine contractum foret à sponsoribus, ut in pacto
quod Hannibal fecit cum Macedonibus factum videmus. Quod si
* fide sponsores & * sexcentorum quos imperarunt obsidum fue-
runt contenti Samnites, habent quod sibi imputent. Rursum si spon-
sores præ se tulerunt potestatem publico nomine contrahendi, ex
damno per dolum dato ad restitutionem tenebantur. Si id non appa-
ret, tenebantur ad id quod intererat ex vi negotii ratum haberi. Et
hoc casu non corpora tantum, sed & bona sponsores fuissent obli-
gata Samnitibus, nisi poenam vice ejus quod interest expressissent.

Nam

Nam de obsidibus convenerat, ut capite luerent si pacto non staretur. De sponsoribus an eadem dicta sit pœna in obscuro est. Pœnz autem stipulatio tali modo facta efficit, ut si factū præstari nequeat, nihil aliud sit in obligatione: succedit enim certum loco incerti quod interest. Erat autem communis istorum temporum sententia, etiam vitam valide posse obligari. Apud nos autem qui aliter sentimus, existimo tali sponsonne bona primum ad id quod interest, & si ea non sufficiant, corpus ad servitutem obligari. * Fabius olim Maximus cum pacto quoddam ejus cum hostibus factum Senatus improbasset, fundum suum ducentis millibus vendidit, & fidei satisfecit. Samnites vero * Brutulum Papium induciarum ruptorem simul cum bonis suis dedendum recte censuerunt.

Scriptor de
vir. ill. cap.
43. Plur.
Fabio Ma-
ximo. La-
vius libro
VIII &
IX.

Liv. l. XXI.
Polyb. libro
III.

Polyb. &
Liv. dictū
locis.

XVII. Altera quæstio est, an sponson obliget summam potestatem ex notitia & silentio. Hic distinguendum primum an pure facta sit sponson, an sub conditione si rata haberetur à summa potestate. Nam hæc conditio non impleta (debent autem conditiones diserte impleri) nullam facit sponsonem. Quod recte convenit in sponsonem Lucretii cum Pœnis: accedebat quod ea se populus, quia suo injussu facta erat, teneri negaverat: itaque publico consilio aliud de integro fedus factum erat. Videndum deinde, an præter silentium res aliqua accesserit. nam sine re aut facto aliquo silentium non satis probabilem voluntatis conjecturam suppeditat, ut ex his quæ de dominii derelictione supra diximus, intelligi potest. Sed si actus aliqui accesserint, qui ad aliam causam probabiliter referri nequeant, tum recte intelligitur actus ratus esse habitus: quomodo probatum id quod cum Gaditanis convenerat; notat Cicero pro Balbo. Silentium adversus Carthaginienses urgebant Romani de pactione cum Asdrubale facta. Sed cum illa pactio verbis concepta esset negantibus, ne Pœni omnem Iberum transirent, vix erat ut silentium solum ad inducendam ratihibitionem facti alieni valeret, quippe cum factum proprium nullum secutum esset, nisi aliquando Pœnus Iberum transire volens prohibitus à Romanis esset, eorumque dicto Pœni paruisissent. talis enim actus vim habet actus positivi, nec manet intra fines nude abnativos. Quod si Lucretii pactio plures habuisset partes, & cæteras partes à jure communi abeuntes observatas à Romanis semper appareret, jam satis firma esset conjectura probatæ pactionis. Restabat hic dicere aliquid de pactionibus quas duces & milites non de eo quod summi est imperii, sed de re privata sua aut sibi permessa faciunt: sed de his agendi oportunior erit locus ubi ad ea quæ in bello accidunt perventum erit.

Annotata ad Caput xv.

§. III.

Q^{uod apud Senecam patrem est}] Contr. IV, 29.
In regnis regum est fedus facere.] Vide quæ infra lib. III, cap.
XX, §. II, & sequentibus. Servius ad illud II Æneidos.

Servusque servos

Troja fidem;

Quia

Quia quod rex promittit videtur respublica promittere. Et ubi Æneas singulari certamine pugnaturus prius cum Latino fedus facit; Turnum, ait, non inducit jurantem, quia presente rege non habet potestatem.

Supra dicimus] Hoc libro, c. XI, §. XXI I.

Livio] Adde Diodorum Siculum Exc. leg. IV.

§. IV.

Ita ut latrocinari & pradae agere in externos, nullo bello indicto, pro licito habeatur] Cæsar de Germanis : Latrocinio nullam habent infamiam, quia extra fines cuiusque civitatis fiunt. Accedit testis Tacitus de moribus Germaniæ, & Saxo libro XIV, & alibi. Idem de Tyrrhenis scriptum est Servio ad VIII & X Æneidos, & de aliis gentibus ad primum Æneidos. Diodoro Siculo de Lusitanis : quicum Plutarchus consentit Mario : τὸ λεηστεῖον ἔπαι τότε τῶν Ἰσθρῶν ἔχει καλλίον ἢ γυμνασίον. ad id tempus Hispanis latrocinari inter pulcherrima habebatur. Simile est quod Iudæi damnatum datum ei qui nec Iudæus sit, nec Iudæis federatus, sarcientium negant.

§. V.

Apud Homerum] Odyssæe γ. ubi Scholiastes εἶπε ἀλλ' ἔτι ἐν τῷ ποταμῷ τὸ λεηστεῖον, ἀλλ' ἔτι δὲ ξον. Latrocinari apud antiquos non tantum infamia carebat sed insuper gloriosum ducebatur.

Cuius & Thucydides meminit] Libro I. additque εὐχάρτης πρὸς ἀρχὴν τότε τῷ ἔργῳ, φέροντες δὲ ἡ καὶ δίκης μᾶλλον : nondum infamiam habebat id vita genus, quin potius laudi tribuebatur.

Æquales sunt] Sic Plinius Parthos ait cum Scythis ex æquo de gere. Pompejus apud Lucanum de eadem Parthorum gente :

§. VI.

Solus

Ex æquo ma Parthus adit.

ἐμμεχίαν vocant] veteres ὀμμαχίαν. Zosimus lib. V.

Vt ne in confinio alterius alter arcem habens] Exemplum vide apud Procopium Perficorum I.

Non Theologi tantum] puta Antoninus, Cajetanus, Toletus, Molina, Valdesius, Malderus. §. VIII.

Abraham] Idem cum Escole & Anero fedus fecit. Sic & David cum Achi & Naaso. Solomon cum Ægyptiis. Asa cum Benadado. §. IX.

Asmonæus legis & peritos & reverentes admodum] Laus eorum est in Thargume Chaldaico, in libris Maccabaicis, in epistola ad Hebræos. Horum exemplum secuti Imperatores & reges Christiani federa aut cum non Christianis, aut cum non sane Christianis fecere, Constantinus cum Gothis & Vandalis, Iustinianus cum Langobardis : cum Saracenis, Alanis, Gepidis, Francis, Suevis, Vandalis Theodosius, Honorius, Leo, Heraclius, Basilius, Isaacius, Angelus, Palæologus : cum Mauris reges Hispaniæ Alfonso Hispalensis, Ramirus, Alfonso Castus, Sanctius Castellæ, Ferdinandus cognomine Sanctus : Petrus Legionis rex : Alfonso Castellæ rex prudentissimus : cum Tartaris Rodolphus Habspurgenfis. Adi Iohannem de Carthagena libro III de Iure Belli Romani Pontificis, c. I. Iulius II Pontifex Turcisulus.

Ad Iosaphatum] Iosephus : ἡνῶς τῆς αἰῆς Ἀχάου συμμαχίας ἀΐσθησαν ἀποβῆ καὶ πονηρῶν : accusabat enim societatis iniusta cum Achabo homine impio ac scelerato.

S

Qu

Qui Deum oderunt] Gratianus Valenti patruo contra Scythas operam petenti scripsit *ὡς ἂν δὲς τῷ ἰχθῆρι τῷ θεῷ συμμυχοῦν* fas non esse socialiter jungere cum eo qui Dei sit hostis. Zonaras.

§. II.

Lege qua existat Deut. XIII, 13.] Adde exemplum Iosue c. XXII. *Ex circumstantiis estimanda*] Vide orationem Phartazæ ad Lazarum apud Agathiam III. Saxo libro IX, in verbis Ludovici regis Francorum ad Huraldum. *Nullam posse animorum intervenire concordiam in persona sacra complexis. quamobrem petisorem opis, primum religionis contuberniis habere, neque magnorum operum consortes existere posse, quos superna rationis formula disparasset.*

§. XII.

Inimicorum Dei amicitiam velle] Exemplum in Mancafa apud Nicetam rebus Isaaci Angeli lib. II. Prædicatur pietas Emanuelis Duci Sabaudiz, qui Cyprum ope Turcæ recuperare cum posset, noluit. *Nisi alii alius auxilio sint*] Ad hanc rem vide Marianam libro XIII Paratum libro IV. Bizarum VII, & XII.

§. XIII.

Qui federatorum justam habet belli causam præferendus] Vide infra libro III, c. XXV. §. 4. In fidelitate Feudali dicitur: *Es si scivero aliquem juste offendere & inde generaliter vel specialiter fuero requisitus, meum tibi, sicut poterō, præstabo auxilium.*

Ut præferatur cum quo antiquius est fœdus] Vide de Feudis lib. IV cap. 31.

Ne qua vetustior amicitia ac societas violetur] *ἡ δὲ φίλων καὶ ἰχθῆρος ἐπιμαχεῖν, ἢ καὶ φίλων. amicis auxilia ferenda contra hostes, non contra amicos.* dicit Ptolemæus Atheniensibus apud Appianum in legationum excerptis.

Quod quasi domini translationem in se contineat] Vide Radericum II, 7.

§. XVI.

Nam & sic in venditione] Edicto Theodorici c. 138. *Milites omnes fuisse obligatos*] Sic Numantini, si sponsio non probaretur, exercitum sibi dedendum censebant, ea sponsione liberatum *Fide sponsorum*] ii erant Consules duo, quæstores duo, præfecti tribuni XII, narrante Appiano. Hi omnes dediti ex Caudino sponso: ex Numantino Consul solus, cæteris parvitum ob Tibertium Gracchum, ut in Gracchorum vita narrat Plutarchus.

Sexcentorum quos imperarant obsidum] Pontius filius apud Appianum *τῶν πεπικῶν ἐπιλιχομεν τὰς ἐπιφανιστάς, ὁμηγε τῶν δὲ τῶν συνθηκῶν, ἕως ἀπὸ ἡμῶν ἐπιψηφίση* equisum potissimos deligam, qui obsides sint, donec per pacta firmet. Satis esse obsides tenentis arbitrio relinqui, censuere Latitani in re simili. Mariana XXI, 12. qui deditos accipiunt, permittere censetur. Polybius excerpto cxxii.

Fabius olim Maximus] Diodorus Siculus in excerptis Peiresiana Valerius Maximus IV, c. VIII.

Brutulium Papium] Dion excerpto legationum v.

C A P V T X V I.

De interpretatione.

- I. Quomodo promissa obligent exterius.
- II. Verba, si alia conjectura absint, intelligenda ex proprietate populari:
- III. Verba artis ex arte.
- IV. Conjecturæ usum esse ex ambiguitate vocum, ex specie repugnantia, aut quia se ingerunt:
- V. Vt ex materia:
- VI. Ex effectu:
- VII. Ex conjunctis: origine aut etiam loco:
- VIII. Quo pertinet conjectura ex ratione movente, quæ quando & quomodo locum habeat.
- IX. Distinctio significacionum in laxas & strictas.
- X. Distinctio promissorum in favorabilia, adiosa, mixta, & media.
- XI. Rejctis circa actus populorum aut regum differentia contractuum bonæ fidei aut stricti juris.
- XII. Ex dictis distinctiõibus significacionum & promissorum regula formantur circa interpretaciones.
- XIII. An sociorum nomine futuri veniant, & quatenus: ubi de federe Romano cum Asdrubale, & similibus controversis.
- XIV. Quomodo interpretandum. Ne alter populus alterius injuria bellum gerat.
- XV. De illis verbis, Liberam fore Carthaginiem.
- XVI. Qua pacta personalia habenda, quia

- realia, distinctiõibus explicatur.
- XVII. Fedus cum rege vitum extendi ad Regem regno pulsum:
- XVIII. Non ad regni invasorem.
- XIX. Promissum ei qui prius hoc fecerit, si plures simul fecerint, cui debeat.
- XX. Conjectura se ultro offerens: aut extensio, & quando id fiat:
- XXI. Vbi & de mandato per aliud implendo:
- XXII. Aut restringit: idque vel ex defectu originario voluntatis, qui colligitur ex absurdo:
- XXIII. Ex cessatione rationis iuxta:
- XXIV. Ex materie defectu:
- XXV. (Observatio circa conjecturas proxime dictas:)
- XXVI. Vel ex casu emergentis repugnantia cum voluntate, qui sumitur, ex illicito:
- XXVII. Ex onere nimium gravi, habita ratione actus:
- XXVIII. Ex sensu alii, ut ubi partes scripti inter se committuntur.
- XXIX. Quæ tum regula observanda sint.
- XXX. Scripturam in dubio ad contractus validitatem non requiri.
- XXXI. Regem contractus interpretationem ex jure Romano non sumere.
- XXXII. Verba conditionem acceptantis aut offerentis magis spectanda per distinctiõnem explicatur.

Ipsum qui promisit solum si spectamus, sponte id præstare obligatum in quod obligari voluit. *In fide quid senseris non quid dixeris cogitandum*, inquit Cicero. Sed quia interni actus per se spectabiles non sunt, & certi aliquid statuendum est, ne nulla sit obligatio si quisque sensum quem velle sibi attingendo liberare se posset, ipsa dictante naturali ratione jus est ei, cui quid promissum est, promissorem cogere ad id, quod recta interpretatio suggerit. nam alioqui res exitum non reperiret: quod in moralibus pro impossibile habetur. Hoc forte sensu cum de pactis egisset Isocrates præscriptione adversus Callimachum, τὸν, inquit, νόμον ἔχοντα πάντας ἀνθρώπους ἀφ' ἑαυτῶν ἀπαρτίζεσθαι, ut recte eum locum emendavit vir eminentissimæ eruditionis Petrus Faber, hac lege communi homines inter nos perpetuo utimur, nec Græci tantum, sed & barbari, ut paulo ante idem dixerat. Huc illud pertinet in antiqua federum formula apud Livium: *Sine dolo malo* Lib. 1. *utique ea hinc hodie rectissime intellecta sunt.* Rectæ interpretationis mensura est collectio mentis ex signis maxime probabilibus. Ea signa sunt duum generum, verba & conjecturæ aliæ: quæ aut seorsim considerantur, aut conjunctim.

II. Si nulla sit conjectura quæ ducat alio, verba intelligenda sunt ex proprietate, * non Grammatica quæ est ex origine, sed populari ex usu.

Quem penes arbitrium est, & jus & norma loquendi.

Stulto ergo perfidiz effugio usi sunt * Locri, cum polliciti se pactis staturos quamdiu terram hanc insisterent & capita humeris gestarent, terram calcementis injectam, & aliorum capita humeris imposita abjecerunt, quasi eo modo religione se possent exsolvere, quæ historia apud Polybium extat: ac similis perfidiz exempla aliquot apud Polyzenum, quæ transcribere nihil opus est, quia controversiam non habent. Ejusmodi fraudibus recte dixit Cicero adstringi, non dissolvi perjurium.

.De Officiis
111.

III. * In artium autem vocabulis, quæ populari vix capit, adhibenda erit artis cujusque prudentum definitio, ut quid sit majestas, quid parricidium, quæ ad finitivum statum referunt oratoris artis magistri. Vere enim dictum à Cicerone Academicarum primo: *Dialecticorum verba nulla sunt publica: suis vivuntur: & id quidem commune omnium fore est artium.* Sic si in pactis de exercitu dictum fuerit, definimus exercitum esse eam militum multitudinem quæ palam fines hosticos ausit invadere. nam passim opponunt historici id quod furtim fit aut latrocinantium more, & quod justo fit exercitu. Quare pro viribus hostium æstimandum quæ copiz exercitum faciant. Cicero exercitum vocat sex legiones & auxilia. Polybius Romanum exercitum plerumque ait constitisse sexdecim millibus Romanorum, viginti sociorum. at minor quoque numerus implere potest ejus nominis mensuram. Nam Vlpianus exercitui præesse cum ait, qui vel uni legioni cum auxiliis præest: id est ut Vegetius exponit decem millibus peditum, duobus millibus equitum. & Livius in octo millibus speciem ponit iusti exercitus. Pari modo de classe erit æstimandum. Sic * arx est locus qui arcere hostilem exercitum ad tempus possit.

Parad. VI.

L. 2. D. de
his qui not.
infamia.

Libro III.
cap. 1.

IV. Conjecturis assumtis opus est, ubi verba aut verborum complexio sunt *πολύσημα* id est, *plures significaciones recipiunt.* Hunc locum Rhetores vocant *ἰε ἀμφιβολίας*: Dialectici subtilius, si in una voce sensus esse plures possent *ὑμωνυμίαν*, si in complexione *ἀμφιβολίαν*. Similiter conjecturis opus est, quoties in pactis est *ἑσώποφανεια*, *species quadam repugnantis.* Tunc enim conjecturæ quærendæ sunt, quæ partes alias aliis concilient, si fieri potest. nam si certa sit pugna, quod posterius inter contrahentes placuit, prioribus derogabit: quia uno tempore nemo contraria potuit voluisse, & ea natura est actuum qui à voluntate pendent, ut novo actu voluntatis discedi inde possit, sive *μονομερῆς ex parte una*, ut in lege & testamento, sive conjunctim, ut in contractibus & pactis. Hunc locum Rhetores vocant *ἰε ἀντινομίας*. Et his quidem casibus verborum evidens obscuritas cogit recurrere ad conjecturas. Interdum vero ipsæ conjecturæ ita evidentes sunt, ut sponte se ingerant etiam contra receptiorem verborum significationem. Hunc locum Græci Rhetores vocant *ἰε ἰαυτῶ καὶ ἀγνοίας*, Latini ex scripto & sententia scripti. Loci autem ex quibus voluntatis

con-

Alc. v. r. sp.
17.

rabilia, alia odiosa, alia mixta, aut media. Favorabilia sunt quæ æqualitatem in se habent, & quæ communem spectant utilitatem, quæ quo major est, atque latius patet, eo major est promissi favor, ut eorum quæ ad pacem faciunt major quam ad bellum, & belli ob ruitionem suscepti major quam alius de causis. Odiosa sunt quæ partem alteram tantum, aut plus altera onerant, & quæ pœnam in se continent, & quæ actus faciunt irritos, & quæ de prioribus aliquid immutant. Quod si mixtum sit aliquid, ut mutans quidem priora, sed pacis causa, id pro magnitudine boni, aut mutationis; modo favorabile, modo odiosum censebitur, ita tamen ut, cæteris paribus, favor censeatur potior.

XI. Discrimen actuum bonæ fidei & stricti juris quatenus ex jure est Romano, ad jus gentium non pertinet. Potest tamen aliquo sensu huc aptari, ut scilicet si quibus in regionibus actus aliqui formam quandam habeant communem, ea quatenus immutata non est, actui inesse intelligatur: in aliis autem actibus qui per se sunt indefiniti, qualis est donatio, & liberalis promissio, magis stetur dictis.

Cl. in l. Non
possunt. D.
de legibus.

XII. His positis hæ tenendæ sunt regulæ. In non odiosis sumenda verba secundum totam proprietatem usus popularis, & si plures sint, eam quæ latissima est, quale est ut masculinum sumatur pro genere communi, & indefinita locutio pro universalis. Sic verba hæc, unde quis dejectus est, etiam ad eum restituendum pertinebunt, qui vi veritus est ad suum accedere. nam vox laxius sumpta fert eam significationem, ut recte Cicero pro A. Cæcina disputat. In favorabilioribus, si is qui loquitur jus intelligat, aut peritorum juris consilio utatur, verba laxius sumenda, ut etiam includant significationem artis, aut quam lex dedit. * Ad significationes autem plane improprias non recurrendum, nisi alioqui absurdum aliquid aut pacti inutilitas sequeretur. Ex contrario verba etiam strictius, quam fert proprietas, sumenda erunt, si id necessarium erit ad vitandam iniquitatem vel absurditatem: at si non talis est necessitas, sed manifesta æquitas vel utilitas in restrictione, subsistendum erit intra arctissimos terminos proprietatis, nisi circumstantiæ aliud suadeant. In odiosis vero etiam sermo figuratus aliquantulum admittitur, quo onus vitetur. Itaque in donatione & juris sui remissione, verba, quantumvis generalia, restringi solent ad ea de quibus verisimiliter est cogitatum. Et in hoc rerum genere occupatum nonnunquam id demum intelligitur, quod spes sit posse retineri. Sic auxilia promissa ab una tantum parte, intelliguntur deberi impendiis ejus qui postulat.

Barr. in l. Si
qui pro
empione, D.
de usu.

Cottar. III.
Var. c. 3. n. 5.
It. arg. in l. ex
con. sub. Gil.
§. n. 115.

Barr. IV.
Fav. 63.

XIII. Illustris est questio, sociorum nomine veniant tantum qui erant federis tempore, an & futuri, ut in federe facto inter populum Romanum & Carthaginensem post bellum de Sicilia: *Viriusque populi socii ab utroque populo tuti sunt.* Hinc Romani inferebant, etiam si fedus cum Asdrubale ictum de Ibero amne non transeundo, nihil ipsis prodesset quod Carthaginenses id ratum non habuissent, tamen si Carthaginenses factum Annibalis oppugnantis Saguntinos, quos post fedus Romani socios adsciverant, probarent, bellum indictis posse tanquam federe violato. Rationes ita Livius exponit:

Satis

Satis cautum erat Saguntinis, sociis utrorumque exceptis. nam neque additum erat iis qui tunc essent, * nec, ne qui postea assumerentur. & cum assumere novas liceret socios, quis equum conferet, aut ob nulla quenquam merita in amicitiam recipi, aut receptos in fidem non defendi, tantum ne Carthaginensium socii, aut sollicitarentur ad defectionem, aut sua sponte desistentes reciperentur? Quæ ferme ad verbum de Polybio sumpta apparet. Quid dicemus? Quin verbum sociorum & strictam illam de iis qui erant federis tempore, & ampliorem alteram significationem quæ ad futuros quoque porrigitur, recipere possit salva ratione recti sermonis, dubitandum non est. Vtra ergo præferenda sit interpretatio, ex regulis ante traditis erit videndum: secundum quas dicimus, futuros non comprehendendi, quia agitur de federe rumpendo, quæ odiosa est materia: & de adimenda Carthaginensibus libertate, eos qui injuriam ipsis fecisse crederentur, armis cogendi; * quæ libertas est naturalis, nec temere abdicata censetur. Ergo Romanis adsciscere in societatem Saguntinos, aut adscitos defendere non licuit? Imo vero licuit, non ex vi federis, sed ex jure naturali, quod federe non erat abdicatum: ita ut Saguntini apud utrosque eo essent loco, quasi nihil de sociis convenisset: quo casu nec Carthaginenses contra fedus erant facturi, si Saguntinos arma moverent quæ iusta arbitrarentur, nec Romani si eos defenderent. Plane sicut Pyrrhi tempore inter Carthaginenses & Romanos convenerat, ut si eorum populorum alter cum Pyrrho fedus faceret, ita faceret ut jus auxilia mittendi ei, quem Pyrrhus bello impeteret, salvum maneret. Non dico justum utrumque bellum esse potuisse: sed * nego pertinuisse hoc ad federis violationem: quomodo in quaestione de auxilio Mamertinis misso à Romanis distinguit Polybius, an justum id fuerit, & an per fedus licuerit. Et hoc ipsum est quod Corcyrenses apud Thucydidem dicunt Atheniensibus, licere ipsis sibi auxilia mittere, nec ob stare quod Atheniensis habebant cum Lacedæmoniis fedus, quando per id fedus novos socios adsciscere liceret. Atque eam sententiam secuti sunt Atheniensis postea, imperato suis, ne in Corinthios pugnant, nisi ubi ii descendere pararent hostiliter in Corcyram, aut in aliquod solum ditionis Corcyrensi, ne scilicet fedus rumperent. Non pugnat autem cum federe, ut quos alii offenderent, hi defenderentur ab aliis, * manente de cætero pace. Iustinus de his temporibus agens: *Inducias, quas proprio nomine condixerant, ex sociorum personis rumpentibus, quippe quasi minus perjurii contraherent, si ferentes socii auxilia potius, quam si aperto pralio dimicassent.* Sic & in oratione de Haloneso quæ inter Demosthenicas legitur, apparet pace quadam Atheniensium cum Philippo cautum, ut quæ ea pace non comprehenderentur Græciæ civitates liberæ essent: si quis vim inferret, defendere eas in pace comprehensis liceret. Et hoc quidem exemplum est in federe æquali.

XIV. In federe inæquali ponemus alterum, si convenerit ne alter federatorum injussu alterius bellum gerere possit; quod positum fuisse in federe Romanorum & Carthaginensium, post bellum Punicum secundum, supra memoravimus. sicut & positum fuit in fe-

Lib. XXI.

Hist. I. III.

Polyb. hist. III.

Libro I.

Ibidem.

Libro III.

Lrc. lib. 42.

dere Macedonico cum Romanis, ante Perseum regem. Cum belli gerendi nomen, & ad omne bellum pertinere possit, & ad id quod inferitur, non quod repellitur, in dubio arctiorem hinc significatum fumemus, ne nimium coarctetur libertas.

X V. Eiusdem generis est illud, quod Romani promiserant * liberam fore Carthaginem: quod quanquam ex natura actus de plenissima potestate intelligi non poterat, (belli enim suscipiendi jus & alia quaedam pridem omiserant) aliquam tamen illis relinquebat libertatem, & minimum tantam, ut alieno imperio urbem sedibus transferre non tenerentur. Frustra ergo vocem Carthaginis urgebant Romani, dicentes civium multitudinem non urbem significari: (quod quanquam improprium potest, ob attributum quod civibus magis quam urbi convenit.) Nam in voce, liberam relinqui, *αὐτονομία*, ut Appianus ait, manifesta erat captio.

XVI. Huc & illa frequens quaestio referenda est, de pactis personalibus ac realibus. Et siquidem cum populo libero actum sit, dubium non est, quin quod ei promittitur sui natura reale sit, quia subiectum est res permanens. Imo etiam si status civitatis in regnum mutetur, manebit fedus, quia manet idem corpus, etsi mutato capite, & ut supra diximus, imperium quod per regem exercetur non desinit imperium esse populi. Excipiendum erit, si appareat causam fuisse propriam ei statui, ut si liberæ civitates libertatis tutandæ causa fedus contrahant. At si cum rege contractum sit, non statim personale erit censendum fedus: nam ut recto dictum est à Fedio & Vlpiano, plerumque persona pacto inferitur, non ut personale pactum fiat, sed ut demonstrretur cum quo pactum factum est.

Quod si adiectum sit federi ut perpetuum sit, aut factum in bonum regni, aut cum ipso & successoribus: sicut solere adjici in federibus, *ἡγεῖται τοῖς ἐσπέραισι*, & posteris ait Libanius in defensione Demosthenis: aut ad tempus definitum, jam satis apparebit reale esse. Tale videtur fuisse * fedus Romanorum cum Philippo Macedonum Rege, quod cum Perseus ejus filius ad se pertinere negaret, bellum eo nomine exortum est. Sed & alia verba, & ipsa interdum materia conjecturam suppeditabunt non improbabilem. Quod si pares sint in utrumque conjecturæ, supererit, ut favorabilia credantur esse realia, odiosa vero personalia. Federa pacis causa facta, aut commerciorum favorabilia sunt. Quæ belli causa, non odiosa omnia, ut quidam censent, sed *ἰπταρχίαι*, id est federa tuendi se causa propius ad favorem accedunt, *ἑυπραρχίαι* magis ad onera. Ad quæ accedit quod in federe ad bellum quodvis præsumitur ratio habita prudentiæ & pietatis ejus qui cum agitur, ut qui non modo non injuste, sed nec temere bellum suscepturus videretur. Quod vero dici solet, societates morte finiri, huc non adfero: pertinet enim hoc ad societates privatas, & juris est civilis. Iure ergo an injuria * Fidenates, * Latini, Etrusci, Sabini à federe discesserint mortuis Romulo, Tullo, Anco, Prisco, Servio, dijudicari à nobis recte non potest, cum non existent federum verba. Cui non dissimilis est illa apud Justinum controversia, an civitates quæ Medorum tributariæ fuerant, mutato impe-

• *L. jure gentium, s. pactum, D. de pactu.*

Dec. lib. 1, cap. 22.

imperio conditionem mutassent. Spectandum enim an in conventionem fidem Medorum elegerint. Minime vero admittenda est Bordini argumentatio, federa ad regum successores non transire, quia juramenti vis personam non exeat. Potest quippe juramenti obligatio personam tantum obstringere, & ipsa promissio obligare heredem. Neque enim verum est quod sumit, federa jurejurando veluti firmamento inniti, cum plerumque in ipsa promissione satis sit efficaciaz, cui majoris religionis causa jusjurandum additur. P. Valerio Consule juraverat plebs Romana conventuros se jussu Consulis. Mortuo illi succedit L. Quintius Cincinnatus. Cavillantur Tribuni quidam quasi non teneretur religioe populus. Sequitur Livii iudicium: *Nondum hac qua nunc tenet saculum negligentia Deum veneras: nec interpretando sibi quisque jusjurandum & leges aptas faciebant, sed suos potius moris ad ea accommodabant.*

Lib. v. c. ult.

Lib. III.

XVII. Sane cum rege initum fedus manet, etiam si rex idem aut successor regno à subditis sit pulsus. Jus enim regni penes ipsum manet, utcunque possessionem amiserit: quo pertinet Lucani illud de Senatu Romano:

*non unquam perdidit ordo
Mutato sua jura loco.*

XVIII. Contra si alieni regni invasor volente vero rege, aut oppressor populi liberi, antequam sufficiens populi consensus accedat, bello impetatur, nihil eo fiet contra fedus: quia * hi possessionem habent, jus non habent. Et hoc est quod Nabidi dicebat T. Quintius: *Amicitia & societas nobis nulla totum, sed cum Pelope rege Lacedaemoniorum iusto ac legitimo facta est.* Qualitates autem istæ in federibus, regis, successoris, & similes jus proprie significant, & odiosa est invasorum causa.

Livius lib.
XXXIV.

XIX. Tractaverat olim Chrysippus hanc quaestionem, an praemium promissum ei qui primus ad metam pervenisset, debeatur utrique si simul pervenerint, an neutri. Et sane * vox primi ambigua est, nam aut eum significat qui omnes antecedit, aut quem nemo. Sed quia virtutum praemia favorabilia sunt, verius est concursuros ad praemium, quanquam liberalius * Scipio, Cæsar, Iulianus his qui pariter muros ascenderant solida praemia tribuerunt. Et hæc quidem dicta sunt de interpretatione ea, quæ verborum significationi propriae vel impropriae aptatur.

XX. Est & aliud interpretandi genus ex conjecturis extra significationem verborum, eorum scilicet quibus promissio continetur: idque duplex, vel extendens, vel coarctans. Sed quæ extendit interpretatio difficilior procedit, facilius quæ arctat. Nam sicut in rebus omnibus ut effectus non sequatur satis est unam deesse causarum, ut nascatur omnes convenire oportet; ita & in obligatione conjectura extendens obligationem non temere admittenda est: multoque hic difficilior quam in casu de quo supra dicebamus, ubi verba largam aliquam significationem, etsi minus receptam admittunt. Nam hic extra verba promittentia conjecturam quaerimus, quæ valde certa esse debet, ut obligationem inducat, nec ratio similis sufficit, sed

*Everh. in
loco a ratione legis
ad restrictionem, &
in loco a ratione legis
ad extensionem.*

oportet eadem sit; nec id semper satis est, ut dicamus ex ratione faciendam extensionem: quia ut modo dicebamus, sæpe ratio ita movet, ut voluntas tamen sit causa per se sufficiens, etiam sine ratione illa. Ut ergo talis extensio recte fiat, opus est ut constet rationem sub quam venit casum quem volumus comprehendere, esse causam unicam & efficacem quæ promittentem moverit, eamque rationem ab eo consideratam in sua generalitate, quia alioqui promissio futura fuisset iniqua aut inutilis. Hæc quoque pars tractari solet à Rhetoribus in loco *ἡ δὲ τῆς ἀπορίας, cuius speciem unam ponimus*, quoties semper eandem sententiam dicimus: sed & alter locus *ἡ δὲ τῆς ἀπορίας per ratiocinationem* huc pertinet: nimirum ubi ex scripto ducimus quod scriptum non est, ut loquitur Quintilianus. Et quæ à Jurisconsultis traduntur * de his quæ in fraudem fiunt. Exemplū sit * in pactione, ne quis locus muris cingatur, facta eo tempore, cum non aliud esset munendi genus. Is locus ne aggere quidem cingi poterit, si facis constet prohibendi muros unicam fuisse causam ne muniretur is locus. Vulgo solet exemplum adferri de conditione, si posthumus sit mortuus, ab eo scripta qui posthumum omnino expectabat, ut sententia dispositionis producatur ad eum casum, si is posthumus natus non esset, quia constet voluntatem loquentis motam fuisse consideratione non existitæ prolis: quod ipsum non apud Jurisconsultos tantum, sed & * apud Ciceronem, & Valerium Maximum invenire est. Cicero causam hanc adfert oratione pro Cæcina. *Quid? verbis satis hoc cautum erat? minime. qua res igitur valuit? voluntas: qua si tacitis nobis intelligi posset, verbis omnino non uteremur: quia non potest, verba reposita sunt non qua impedirent, sed qua indicarent voluntatem.* Mox in eadem oratione dicit idem jus esse ubi perpicitur * una atque eadem causa æquitatis, id est rationis quæ sola moverat: Ita interdictum, *unde in me vi deieceris hominibus coactis armatisve*, locum habere adversus omnem vim quæ ad caput & vitam pertineat. *Ea enim*, inquit, *plerumque fit per homines coactos armatosque: qua si alio consilio, eodem periculo facta sit, eodem jure esse voluerunt.* In declamatione patris Quintiliani exemplum hoc est: *Cades videtur significare sanguinem & ferrum: si quis alio genere homo fuerit occisus, ad illam legem revertemur. Si incidit in latrones, aut in aquas precipitatus, si in aliquam immensam altitudinem dejectus fuerit, eadem lege vindicabitur, qua ille qui ferro percussus sit.* Similis est argumentatio Isæi oratione de Pyrrhi hereditate, cum ex eo quod testamentum Attica lege vetitum esset fieri filia invita, infert, ne adoptionem quidem ea invita permitti.

Lib. I. &
II. de Orat.
Bruto: &
pro Cæc.

Lib. I. c.
XLII.

Lult. D.
Mandati.

XXI. Atque hinc solvenda est celebris illa quæstio quæ & apud Gellium est de mandato, an impleri possit non per idem, sed per aliud æque utile, aut utilius quam erat id quod mandator præscripserat. Id enim ita demum licet, si constet quod præscriptum erat, non præscriptum fuisse sub speciali sua forma, * sed sub consideratione generaliore quæ aliter quoque obtineri possit: quomodo eum qui fide jubere erat iustus, mandare posse creditori, ut tertio pecuniam numeret, à Scævola responsum est. Cæterum ubi de eo non satis constat, retinendum est quod apud Gellium eo loco legitur, *dissolvi impe-*

imperantis officium, si quis ad id quod facere iussus est, non obsequio dedito, sed consilio non desiderato respondeat.

XXII. Restringens interpretatio extra significationē verborum quæ promissionem continent, aut ex defectu petitur originario voluntatis, aut ex casu emergentis repugnantia cum voluntate. Defectus voluntatis originarius intelligitur ex absurdo quod alioqui evidenter sequeretur; ex cessatione rationis * quæ sola plene & efficaciter movit voluntatem; & ex materiæ defectu. Primum in eo fundamentum habet, quod nemo cogendus est velle absurda.

XXIII. Secundum, ex eò quod contentum in promissione, ubi ratio talis additur, aut de ea constat, non consideratur nude, sed quatenus sub ea ratione venit.

XXIV. Tertium, in eo quod materia de qua agitur, semper intelligenda est obversari animo loquentis, etiam si verba latius pateant. Hæc quoque interpretandi ratio à Rhetoribus tractatur in loco *ἐπιεικῆς ἁπορίας*, & titulum habet, cum dicitur non semper eadem sententia.

XXV. Sed de ratione notandum est sub ea comprehendi sæpe quasdam res, non secundum existentiam, sed secundum potentiam moraliter consideratam, quæ ubi locum habet, restrictio facienda non est. Sic si cautum sit, ne exercitus aut classis aliquo ducatur, non poterit duci, etiam animo non nocendi. Quia in pactione non certum damnum, sed periculum qualecunque spectatum est. Solet & hoc disputari, an promissa in se habeant tacitam conditionem, si res maneant quo sunt loco: quod negandum est, nisi apertissime pateat, statum rerum præsentem in unica illa quam diximus ratione inclusum esse. Sic passim in historiis legimus legatos à suscepto itinere domum rediisse deserta legatione, quod resita mutatas intelligerent, ut tota legationis materia aut causa cessaret.

*Paschal. le-
gato. 149.*

XXVI. Repugnantia casus emergentis cum voluntate solet & ipsa ab oratoriarum artis magistris referri ad eum quem dixi locum *ἐπιεικῆς ἁπορίας*. Est autem duplex: nam aut voluntas colligitur ex naturali ratione, aut ex alio signo voluntatis. Dijudicandæ voluntati ex naturali ratione Aristoteles, qui hanc partem accuratissime tractavit, propriam virtutē tribuit in intellectu *γνώμην*, sive *ἀπογομένην*, id est *aquiprudentiam*, in voluntate vero *ἐπιεικειαν*, id est *aquiritatem*, quam sapienter definit, correctionem ejus * in quo lex deficit ob universalitatem: quod ad testamenta quoque & pacta suo modo referri debet. Nam quia casus nec prævideri omnes possunt, nec exprimi, ideo libertate quadam opus est eximendi casus quos qui locutus est si adesset eximeret: non tamen temere; id enim esset dominum se facere actus alieni; sed ex sufficientibus indiciis. Certissimum indicium est, si quo casu sequi verba illicitum esset, id est pugnant cum naturalibus aut divinis præceptis. Talia enim cum obligationis capacia non sunt, eximenda sunt necessario. *Quadam*, ait Quintilianus pater, *etiamsi nulla significatione legis comprehensa sint, natura tamen excipiuntur*. Ita qui promissit depositum gladium reddere, non redet furenti, ne aut ipsi periculum creet, aut aliis innocentibus.

Sic

L. Bona fides D. depositi.

Sic nec reddetur res deposita ei qui deposuit, si dominus eam repetat. Probo, inquit Tryphonius, hanc esse justitiam, qua suum cuique is a tribuit, ut non distrahatur ab ullius persona iustiore repetitione. Ratio est, quia, ut alibi notavimus, introducti semel domini ea vis est, ut rem domino cognito non reddere, omnino injustum fit.

Molin. disp. 294. Situ. verb. commo- datum. n. 4. Less. l. 11. c. 27. dub. 5.

XXVII. Secundum erit indicium, si verba sequi non quidem per se & omnino illicitum sit, sed æque rem æstimanti nimis grave atque intolerabile: sive absolute spectata conditione humanæ naturæ, sive comparando personam rem, de qua agitur, cum ipso sine actus. Sic qui rem ad dies aliquot commodavit, intra eos dies repetere eam poterit, si ipse valde egeat: qui actus tam benefici ea est natura, ut non credendus sit quisquam ad magnum suum incommodum se soluisse obligare. Sic qui auxilium federato promisit, excusabitur quamdiu ipse domi periclitatur, in quantum copiis opus habet. Et * concessio immunitatis vectigalium & tributorum intelligitur de quotidianis & anniversariis, non de iis quæ summa necessitas exigit, & quibus carere respublica non potest. Ex quibus apparet nimis laxè dictum à Cicerone, non servanda promissa quæ sint iis quibus promiseris inutilia, nec si plus tibi noceant quam illi profint cui promiseris. Nam an res utilis sit futura ei cui promissa est, judicare promissor non debet, nisi forte in casu furoris de quo supra diximus: & ut promissum promissorem non obliget, non satis est quodlibet nocumentum in promissorem, sed tale oportet sit * quod pro natura actus credi debeat exceptum. Sic qui operas vicino ad dies aliquot promisit, non tenebitur, si eum morbus fonticus patris ad filii detineat. Et hoc rectè Cicero de Officiis primo: *Si constitueris te cuiquam advocatum in rem presentem esse venturum, atque interim graviter ægrotare filius coeperit, non sis contra officium non facere quod dixeris.* In eundem sensum accipiendum, nec ultra trahendum est, * quod apud Senecam legimus: *Tunc fidem fallam, tunc inconstantia crimen audiam, si cum omnia eadem sint, quæ erant promittente me, non præstitero promissum.* alioqui quicquid mutatur, libertatem facit de integro consulendi, & meam fidem liberat. Promisi ad vocationem: postea apparuit per illam causam præ iudicium in patrem meum quæri. promisi me peregre una iturum: sed iter infestari latrociniiis nuntiatur. In rem presentem venturus fui: sed ager filius, sed puorperæ uxor tenet. Omnia esse debent eadem quæ fuerint cum promitterem, ut promittentis fidem teneas. Omnia intellige pro actus ejus de quo queritur natura, ut jam modo exposuimus.

De benef. libro 1V. c. 35.

XXVIII. Diximus alia quoque esse posse signa voluntatis quæ ostendant casum exigendum. Inter ea signa nihil validius est quam verba alio loco posita, non ubi directe pugnant, quæ est ἀρτισιμία, cujus supra meminimus, sed cum velut insperato ex ipso rerum eventu inter se committuntur, quam Rhetores Græci vocant, τῶν ἐκ ἀρτισιμίας μυσχῶν.

XXIX. In hac disceptatione utra pars scripti cum ex casu sit collisio prævalere debeat, regulas quasdam ex antiquis auctoribus * Cicero posuit, quæ ut spernendæ nequiquam sunt, ita mihi non suo ordine videntur collocatæ. Nos eas hunc in modum digeremus.

* Vc

* Vt quod permittit cedat ei quod jubet : quia qui permittit aliquid ita permittere videtur, nisi aliud quid obstat, quam de quo ibi agitur: ideoque ut ait Scriptor ad Herennium, plus valet sanctio permissio. Vt quod faciendum est certo tempore ei præferatur, quod quovis tempore fieri potest: unde sequitur ut plerumque pactio vetans vincat jubentem, quia pactio vetans obligat ad quodvis tempus, jubens non item, nisi aut tempus sit expressum, aut jussio tacitam prohibitionem contineat. Inter eas pactiones quæ supradictis qualitatibus pares sunt, ut præferatur quod magis est peculiare, & ad rem propius accedit; nam solent specialia efficaciora esse generalibus. & in prohibitionibus, ut quæ poenam adjunctam habet ei quæ poena vacat, & quæ majorem poenam minatur ei quæ minorem, præferatur. Tum vero ut superet quod causas habet, aut magis honestas, aut magis utiles. Extremo loco, ut quod postremo dictum est vincat. Illud ex superioribus hic repetendum est, pactorum juratorum eam esse vim, ut intelligi debeant secundum receptissimam proprietatem, & ut omnes restrictiones tacitas, & ex natura rei non omnino necessarias, quam maxime repudient. Quare & si juratum pactum cum non jurato pugnet certo eventu, * præferendum erit cui adest jurisjurandi religio.

Libro 19.

XXX. Solet & hoc quæri, an in dubio contractus perfectus censeferi debeat antequam scriptura confecta sit, & tradita. Nam id Murena causabatur adversus ea, quæ inter Syllam & Mithridatem convenerant. Mihi aperta videtur, ni aliud convenerit, * credendum, scripturam adhiberi, ut monumentum contractus, non ut substantiæ ejus partem. Alioqui exprimi id solet, ut in induciis cum Nabide: *Ex qua die descripta conditiones edita Nabidi forent.*

Ap. Mebr.

XXXI. Illud vero non admittam quod quibusdam placuit, contractus regum & populorum quantum fieri potest interpretandos ex jure Romano: nisi appareat inter quosdam populos jus istud civile in his quæ juris sunt gentium, etiam pro jure gentium receptum esse: quod temere præsumendum non est.

Livius lib. XXXIV. Alc. v. conf. 17.

XXXII. De eo vero quod Plutarchus in sympiacis movet, conditionem offerentis, an accipientis verba attendi magis debeant, ita videtur, cum accipiens hic sit qui promittit, ejus verba formam dare negotio, si absoluta & in se perfecta sint. Nam si per affirmationem respiciant verba offerentis, tunc ea ipsa ex natura vocum relativarum repetita in promissione videbuntur. Antequam vero accepta sit conditio, ne eum quidem teneri qui obtulit, certum est, nullam enim adhuc jus quæsitum est, ut ex his quæ de promissione supra diximus apparet. Et hæc oblatio conditionis minus est promissione.

ix. Symp. 13.

Annotata ad Caput xv i.

V *Tique hic ea rectissime intellecta sunt*] Vota interpretanda ut communiter sumuntur notant Hebræi ad Num. xxx.

Non Grammatica qua est ex origine] Bene Procopius Vandalarum I, ubi de voce agit Federatorum: *τὸ ἕρως τὸν ἀσπονδῆον, ἰθ' αὖ*

τίθει.

τιθύνει ημετε αζωϊτος τηρειν. αλλά τ' πραγμάτων αει επιφειροδων η παρ
 αγειν ιδιαισιον αζηρωποι, τ' ασηθηι απομοσφδρωι ολιγωροϊτες. *longa dies non
 les servare voces in quibus primum data sunt sensu vertuntur enim res ipsa
 volunt homines, vocabula illa primitus imposta rebus nihil curantes.*

Locri] Polybius lib. XII. Simile quod Bœoti urbem polliciti red-
 dere non stantem, sed everfam reddidere. Thucyd. v. & quod Ma-
 humetes Sultanus, Eubœa capta, eum dissecuit, cui caput incolum
 fore promiserat.

§. III. *In artium autem vocabulis] Augustinus in rhetoricis: Ut multa non
 tam à technicis & mathematicis quam à philosophis cognominantur, ac-
 pere debemus non tam pro solito usu consuetudinis, quam pro conditi-
 præcepti.*

*Arx est locus qui arcere hostilem exercitum ad tempus possit] Servius ad
 I Æneidos: Arces dicta ab eo quod est arceo, quod inde hostes arcentur, loci
 est prohibentur.*

§. v. *Ex materia] Tertullianus de pudicitia: ex materia dicti dirigendus est
 sermo. idem habet libro de Resurrectione Christi.*

§. VII. *Coniuncta sunt aut origine, aut etiam loco] Bene Augustinus contra Adi-
 mantium c. 4: Particulas quasdam de scripturis eligunt, quibus decipiant im-
 peritos non connectentes quæ supra & infra scripta sunt, ex quibus voluntas &
 intentio scriptoris possit intelligi.*

§. VIII. *Ratio legis] Cicero pro A. Cæcina: non alia est ratio juris in hoc gen-
 re duntaxat, utrum me tuus procurator dejegerit, is qui legitime procurator di-
 citur omnium rerum eius qui in Italia non sit, absitve reipublica causa, quæ
 quidem pœne dominus, hoc est alieni juris vicarius: an tuus colonus, aut citi-
 nus, aut cliens, aut libertus, aut quisvis, qui illam vim, dejectionemve tuo re-
 gatu, aut tuo nomine fecerit.*

§. IX. *Mors in jure civili ad deportationem producitur] Vide Guicciardinum
 libro XVI. ubi de pactis Caroli V ad Mediolanensem Ducatum per-
 tinentibus sermo.*

§. XII. *Ad significaciones autem plane improprias non recurrendum nisi alioqui ab-
 surdum aliquid aut pacti inusilis sequeretur] vide exemplum in L. cum vi-
 rum, C. de Fidei commissis.*

§. XIII. *Nec, ne qui postea assumerentur] quod additum in pace Peloponne-
 siaca inter Lacedæmonios & Athenienses. Thuc. lib. v.*

*Qua libertas est naturalis, nec temere abdicata censetur] Romani, Sam-
 nitibus Sidicinos bello petere volentibus petentibusque ut id per
 Romanos fieri liceret, responderunt, nihil intercedi, quo minus Samniti
 populo pacis bellique liberum arbitrium sit. Livius lib. VIII. In Antiochi
 federe est: Si qui sociorum populi Romani ultro bellum inferrent Antiochi,
 vim ei arcendi jus esto: dum ne quam urbem aut belli jure teneat, aut in
 miciniam accipiat. Livius XXXVIII. Polybius in excerptis legatio-
 num 35.*

*Nego pertinuisse hoc ad federis violationem] Procopius Persicorum II.
 ἰφασκί τι ως αὐτὸς ἐ λέει τῆς Παρθῶν τε καὶ Ρωμαίων σπονδῆς, ἐπεὶ αὐτὸς ἐς πο-
 ζος ἐδέηγοι ἐπιγεγενησθῆ. dicebat Alamundarus rex Saracenorum, non violari
 à se que inter Persas Romanosque convenerant, quandoquidem ipse à neutra
 parte conventus inscriptus esset.*

Memento de cetero pace] Sic post tempora memorata Corcyrenses decrevere Ἀθηναίους μὴ ἐνὶ μάχῃ εἶναι μὲν τὴν ἐνυκλείδῃ, Πυλαπονησίους δὲ Σίδα. Velle se *Asbeniensibus* ex pactis societatem armorum prestare, & cum *Lacedaemoniis* servare amicitia jura.

Liberam fore Carthaginem] Diodorus Siculus sic refert excerpto §. xv. legationum 27 mansura illis νόμοις, χάρις, ἡσέ, τίφος, ἐλευθερία. *leges, religionem, sacra, sepulchra, libertatem.*

Fedus Romanorum cum Philippo Macedonum rege] Livius lib. XLII. §. xvi. praesumitur ratio habita prudentiae & pietatis ejus quicum agitur. Vide Parutam libro v, & VII.

Fidenates] Vide Dionysium Halicarnassensem libro III. * *

Latini] de Appulis & Latinis. idem eodem libro III. de Turno Hordeano & Latinis idem libro IV. Ammianus libro XXVI, *Persarum rex manus Armeniis injectabat, eos ad suam ditionem ex integro vocare vi potius properans, sed injuste; causando quod post Ioviani excessum, cum quo fedus firmaverat & pacem nihil ob stare debeat, quominus ea recuperaret, quae ante ad majores suos pertinuisse monstrabat.* Similia de Justiniani pactis cum Saracenis vide apud Menandrum Protectorem. Adde quae Helvetii causantur post mortem Henrici III apud Thuanum libro XC VII, in anno CIO IO LXXXIX. vide & insignem locum apud Camdenum in anno CIO IO LXXI I, ubi de federe antiquo Galorum cum Scotis.

Hi possessionem habent, jus non habent] Sic Valens non accepit excusationem Gotthorum regis, qui Procopio purpuræ inavatori auxilia se misisse dicebat. excusationem vanissimam dicit Ammianus libro XVII. Apud Græcos scriptores eadem historia, sed sub Scytharum nomine. ita enim Gotthos vocabant. Sic Justinianus negabat fedus se rupturum cum Gizericho factum, si Gelimerem bello impeteret, qui iusto regi Ildericho cum regno libertatem eripuerat. Vide Cardinalem Tuschum pp. verbo Tyrannus concl. 309. num. 6. Cacharanum decis. LXXIX, n. 35.

Vox primi ambigua est] Vide Albericum de Rosato de Statutis qu. §. XIX. 106 & 107.

Scipio] Capta Carthagine Nova Hispania.

De his qua in fraudem fiunt] Bene Seneca excerptis controversiarum §. XX. VI. 3: *Circumscriptio semper crimen sub specie legis involvit: quod apparet, in illa legitimum est: quod latet insidiosum.* Quintilianus controversia CCCXLI I I, *Neque enim unquam decurritur ad hanc legem (nempe de circumscriptio) nisi cum rectum jus nequitia exclusum est.* Exemplum habes apud Plinium historiae naturalis libro XVI I I: *quippe etiam lege Solonis Licinii incluso modo IO jugerum & ipso sua lege damnato, cum substituta filii persona amplius possideres.* est eadem historia apud Valerium Maximum VIII; c. VI, 3. vide aliud exemplum apud Tacitum Annalium XV, de fictis adoptionibus. Aliud in Novella Emanuelis Comneni quæ est in jure Græcoromano.

In pacione nequis locus muris cingatur, facta eo tempore cum non aliud esset muniendi genus] Fuscus Arellius in Controversia quæ est apud Senecam decima libro II: *hunc enim animum fuisse sine dubio jurantium,* ut vs

us vi non diducerentur, cum illud quoque caverint, ne morte dividerentur.

Apud Ciceronem] Etiam de Inventione II.

Vna atque eadem causa aquitas] Sic in sponsam alterius, adulterium committi probat Philo de specialibus legibus addita causa: *αι ὅς ὀμνολογίας τοῖς γαίμοις ἰουδηναιμῶσι.* idem valens sponsalia quod nuptia. Sic in lege per Moſem data sub bovis nomine intelliguntur omnia animantia mansueta: sub nomine putei, fossa quævis, Exodi XXI, 28. & 35. Chaffanæus Catalogo Gloriz mundi v parte, confid. 49.

§. XXI.

Sed sub consideratione generaliore] Quintilianus controver. CLVII: *Servi quædam liberi sub bona mente faciunt, & aliquando indicium fidei putant pro pretio emptæ mancipia, non paruisse.* Exemplum habes in excerptis legationum in illa parte quomodo legationes obeundæ accipiendæque sint, & in iis quæ Iohannes Iustinianeorum ducum unus fecit contra Belisarii verba, Gotthicorum I & IV.

§. XXII.

Quæ sola plene & efficaciter movit voluntatem] Exemplum in L. Adire §. quamvis D. de iure patronatus.

§. XXVI.

In quo lex deficit ob universalityatem] Seneca IV, controverſia 27: *in lege, inquis, nihil excipitur, sed multa quamvis non excipiuntur, intelliguntur, & scriptum legis angustum est, interpretatio diffusa. quædam vero tam manifesta sunt, ut nullam cautionem desiderent.*

§. XXVII.

Concessio immunitatis] Vide Rosenthalium de Feudis cap. v. concl. LXXVIII. num. 2. Heig. illustrium XVIII, num. 16, parte. I. Cothmannum conf. XI, 32. Clarum §. Feudum XXI, 2. Brocam Knich de vestitis pactis parte I, c. 5, num. 20. Henricum Bocer de collectis cap. IV, 12.

Quod pro natura actus credi debeat exceptum] Vide Carolum Molinæum ad consuetudines Parisienses tit. I, §. 2. gl. IV, n. 3. Ferd. Vafquium de successionum creatione libro II, §. XVI, num. 80. Antonium Fabrum rerum in Sabaudia iudicatarum libro IV, tit. 30. Zafium in L. stipulatio hoc modo n. 3, de verborum obligationibus. Adde G. quemadmodum de iurejurando & Alciatum ad C. cum contingat, eodem titulo.

Quod apud Senecam legitur] ejusdem hæc sunt capite XXXIX libri IV de beneficiis: *Ad cœnam quia promisi cibo, etiam si frigus erit. Surgam ad sponsalia, quia promisi, quamvis non concoxerim, sed non si febricitans vero sponsum descendam, quia promisi: sed non si spondere in incertum iubebis, si fisco obligabis. Subest inquam tacita exceptio, si posero, si debebo, si hæc ita erunt. Efficax ut idem status sit cum exigitur, qui fuit, cum promitterem. destituere levis ac non erit, si aliquid intervenit novi. quid miraris, cum conditio promissionis mutata sit, mutatum esse consilium: eadem mihi omnia præsta & idem sum. Vadimonium promittimus, tamen deseritur. Non in omnes datur actio, deserentem vis major excusat. Vñ sæpe hoc effugio Angli. Vide Camdenum in anno CIO I O XCV. tum in controverſia cum Batavis, tum in altera cum Anſiaticis.*

§. XXIX.

Cicero posuit] de Inventione secundo, & ibi Marius Victorinus.

Vi quod permisit, cedat ei quod jubet] Quintilianus declamatione CCCLXXIV: *Semper potentior lex est quæ vetas, quam quæ permisit.* Donatus Phormione Actu I. Scen. 2: *Bene jubet: vinorem enim vira habes ea lex*

an lex qua aliquid permittit, quam illa qua aliquid jubet . vide Cicerone in Verrina II, & quæ habet Connanus libro I, c. 9.

Preferendum erit, cui adest iurisjurandi religio] Acontius apud Ovidium :

Promissis pater hæc: hæc & iuravit amantem :

Ille homines, hæc est testificata Deam.

Hic metuis mendax, hæc & perjura vocari.

Nam dubitas, hic sis maior, an illa metus ?

Credendum scripturam adhiberi, us monogrammaticum contractus, non us substantia ejus partem] L. in re & L. si res gesta D. de Fide Instrumentorum. L. pactum quod bona fide, C. de pactis. sic legem contractus quæ est C. de Fide Instrumentorum interpretantur Bartolus & Iohannes Faber, Salicetus, quorum sententia in judiciis contra Baldum & Castrensem prævaluit. Mynfingerus Decade x, Conf. xci. Neostadius de pactis antenuptialibus, observatione xviii. quare non satis probabile est quod Ligniacus adfert de instrumento à rege subscripto, sed nondum addito sigillo & Secretarii manu, Libro II rerum Italicarum Guicciardini.

f. xxx.

C A P I T U L U M X V I I .

De damno per injuriam dato , & obligatione quæ inde oritur.

- I. Culpam obligare ad restitutionem damni.
- II. Damnum intelligi quod pugnat cum jure stricte dicto.
- III. Accurate distinguendam aptitudinem æ jure stricte dicto ubi concurrunt.
- IV. Damnum & ad fructus pertinere.
- V. Ad lucrum cessans quomodo ?
- VI. Damnum dare facientes primario :
- VII. Et secundario :
- VIII. Item non facientes quod debent : primario .
- IX. Et secundario :
- X. Qualis efficacia circa actum ad hoc requiritur .
- XI. Quo ordine teneantur .
- XII. Obligationem extendi etiam ad damnum consequens .

- XIII. Exemplum in homicida :
- XIV. In eo qui alter vim intulit :
- XV. In adultero & supratore :
- XVI. In fure, rapore, & alius :
- XVII. In eo qui causam promissioni dedit per do'um aut metum injustum .
- XVIII. Quid si metu justo naturaliter ?
- XIX. Quid de metu quem jus gentium pro justo habet ?
- XX. Potestates civiles quatenus teneant ut in damno per subditos dato : ubi questio de pradis in mar: altis in socios. contra imperium publicum .
- XXI. Naturaliter ex animalis sui, aut verus sui factis sine culpa nominem tenentur .
- XXII. Damnum dari, & ut verus factum & honorem, & quomodo reparetur .

SVpra diximus ejus quod nobis debetur fontes esse tres, pactio-nem, maleficium, legem. De pactio-nibus satis tractatum. Veniamus ad id quod ex maleficio naturaliter debetur. Maleficium hic appellamus culpam omnem, sive in faciendo, sive in non faciendo, pugnantem cum eo quod aut homines communiter aut pro ratione certæ qualitatis facere debent. * Ex tali culpa obligatio naturaliter oritur, si damnum datum est, nempe ut id relaxetur.

I L. Damnum forte à demendo dictum, est πῶλον, cum quis minus habet suo, sive illud suum ipsi compertit ex mera natura, sive accedente facto humano, puta dominio, aut pacto, sive ex lege. Natura

ura homini suum est vita, non quidem ad perdendum, sed ad custodiendum, corpus, membra, fama, honor, actiones propriae. Dominio & pactis quomodo suum quid cuique sit, superior tractatio docuit, tum quoad res, tum quoad jus in actiones alienas. Simili modo ex lege jus suum cuique oritur, quia idem, aut plus lex potest, quam in se ac sua singuli. Sic pupillus jus habet exactam quandam diligentiam exigendi à tutore, respública à magistratu, nec respública tantum, sed & cives singuli quoties lex id expresse, aut per sufficientem consequentiam significat. At ex sola aptitudine, quod jus minus proprie dicitur, & ab assignatrice justitia spectatur, non oritur verum dominium, ac proinde restitutionis obligatio: quia non id alicui suum est, ad quod aptus est: *ἀδίκοντα ἄλλοι*, ait Aristoteles, ἢ ἴσθ' *δίκως χρηματὸν εἰ ἀδικουμένην*. *Contra proprie dictam justitiam nihil committit, qui pecunia sua alteri non succurrit praetennacitate.* Cicero pro Cn. Plancio: *Est hac conditio liberorum populorum, posse suffragiis vel dare vel detrudere quod velis cuique. & tamen mox subdit accidere ut populus faciat, quod velit, non quod debeat, voce debendi sumta in laxiore significato.*

Nic. v. c. 4.

Th. & Cajet.
2.2. q. 62.
art. 2.
Soto lib. 1v.
q. 6. Leffius
lib. 11. c. 12.
dub. 18. Co-
ar. ad c.
peccatum.
p. 2. 5. 7.

III. Sed cavendum hic ne confundantur quae diversi generis sunt. Nam cui magistratus collatio mandata est, is respública tenetur ad eligendum eum qui dignus sit, & ad hoc exigendum respública jus habet proprium, quare si ex indigni electione damnatum fecerit respública, ille rescire tenebitur. Sic etiam civis aliquis non indignus, est jus proprium ad officium aliquod non habet, habet tamen verum jus petendi juxta alios: in quo jure si per vim aut dolum impediatur, jam non totius rei expetit, sed incerti illius damni estimationem exigere poterit. Simile erit in eo cui nequid legaret testator, vi, vel dolo fuit impeditus. nam capacitas legati jus quoddam est, cui id est consequens, ut libertatem testatoris in eo impedire injuria sit.

IV. Minus autem quis habere ac proinde damnum facisse intelligitur, non in re tantum, sed & in fructibus qui proprie rei fructus sunt, sive illi percepti sunt, sive non, si tamen ipse eos percepturus fuerat, deductis impensis quibus res melior facta est, aut quae ad fructus percipiendos fuerunt necessariae, ex regula quae nos vetat locupletiores fieri cum aliena jactura.

Soto lib. 1v.
q. 7. Leff.
lib. 11. c. 12.
dub. 16. n. 3.

L. In quan-
titatet &
magno D.
ad legem
Falc. lib. 2.
2. 62. art. 4.
Soto lib. 1v.
q. 6. art. 5.

V. Sed & spes lucri ex nostro aestimabitur, non ut illud ipsum, sed secundum propinquitatem ad actum, ut in semente spes messis.

VI. Tenentur autem praeter ipsum qui per se, & in jure damnum dat, alii quoque faciendo, aut non faciendo: Faciendo alii primario, alii secundario: Primario qui jubet, qui consensum requisitum adhibet, qui adjuvat, qui receptum praestat, aut qui alio modo in ipso crimine participat.

VII. Secundario, qui consilium dat, * laudat, assentatur. *Quid enim interest * inter suasorem facti & probatorem?* ait Cicero Philippica secunda.

VIII. Non faciendo item primario aut secundario: primario, qui cum ex jure proprie dicto debeat vetare praeepto, * aut operem ferre

terrei cui sit injuria, id non facit. Is Chaldæo Paraphrastæ Levit. xx. 9, 10 obfirmator dicitur.

IX. Secundario, qui aut pon dissuadet cum debeat, aut factum reticet quod notum facere debebat. Illud autem debere in his omnibus referimus ad jus proprium quod justitia expietrix respicit, sive illud ex lege, sive ex qualitate exoritur, nam si debeat ex caritatis norma, peccabit quidem omittendo, non tamen ad reparationem tenebitur, cujus origo est jus aliquod proprium, ut ante diximus.

X. Sciendum quoque hos omnes quos diximus ita teneri, si vere causa fuerint damni, id est momentum attulerint, aut ad totum damnum, aut ad partem damni. Nam sæpe accidit in agentibus vel negligentibus secundarii ordinis, interdum etiam in quibusdam qui sunt ordinis primarii, ut etiam sine eorum actu aut neglectu is qui damnum dedit certus fuerit id ipsum dare: quo casu illi quos dixi non tenebuntur. Quod tamen non ita intelligendum est, ut si alii defuturi non fuerint, puta qui suaderent, aut jurarent, non teneantur qui suaserint, aut javerint, si absque ope consilio qui dedit damnum daturus id non fuisset. Nam & illi alii si suassissent aut adjuvissent tenerentur.

XI. Tenentur autem primo loco ii qui imperio aut alio modo aliquem impulerunt ad factum: his deficientibus patratore facinorosi & post eum ceteri: in solidum singuli qui ad actum causam dederunt, * si totus actus ab ipsis quamquam non solis processit.

XII. Qui vero de actu tenetur, * simul tenetur de his quæ illum ex actu vi sunt consecuta. * In Senecæ controversia quadam hoc tractatur in specie platani incendii ex qua domus arserat, ubi hæc ponit sententiam, *Etiamsi partem damni dare noluisse, in totum quasi prudens dederit tenendus es. ex toto enim noluisse debet qui imprudentia defenditur.* Ariarathes Cappadocum rex eo quod Melani amni exitum per lasciviam obstruxerat, cum ejus perrumpentis impetu elatus Euphrates rapta parte Cappadocum terræ magna & Galatis & Phrygiis damna intulisset, permissio Romanis judicio, talentis trecentis dispendium sarcivit.

XIII. Exemplo hæc sint. Homicida injustus tenetur solvere impensas si quæ factæ sunt in medicos, & iis quos occisus alere ex officio solebat, puta parentibus, uxoribus, liberis dare tantum quantum illa spes alimentorum, ratione habita ætatis occisi, valebat: sicut Hercules legitur Iphiti à se occisi liberis multam pendisse, quo facilius expiaretur. Michael Ephesus ad quintum Nicomachiorum Aristotelis: *ἀλλὰ καὶ ὁ φονεὺς ἵλασθαι τρέπου τὴν. ὁ γὰρ ἡ γὰρ ἢ οἱ παῖδες, ἢ αἱ γυναῖκες τῷ φονεῦσι τοῖς ἑταῖροις ἀποπνί τὴν ἐκείνου δίδονται.* Sed & qui occisus est accipit aliquomodo. *Quæ enim uxor ejus & liberi & cognati accipiunt, ipsa quodammodo accipit.* Loquimur de homicida injusto, id est qui non habuit jus id faciendi unde mors sequitur. quare si quis jus habuerit, sed in caritatem peccaverit, ut qui fugere noluit, non tenebitur. Vitæ autem in libero homine æstimatio non sit. secus in servo qui vendi potuit.

XIV. * Qui mutilavit similiter tenebitur ad impensas & ad alti-

Leff. lib. 11. c. 13. dub. 10.

Th. 2. 2. 62. art. 6. Soto lib. 15. q. 7. art. 3.

Cajetan. ad q. 62. art. 6. Medin. q. 76.

Leff. lib. 11. c. 13. dub. 5. 1b. dub. 4.

Strabo x11.

Leff. lib. 11. c. 9. dub. 19.

Diod. l. 11.

Leff. id. 21.

Navar. cap. 15. nu. 22. l. ult. D. de his qui ess. vel.

æstimationem ejus, quod jam qui mutilatus est minus poterit lucrari. Sed sicut ibi vitæ, ita & hic cicatricis in libero homine æstimatorio non fit. de conjectione in carcerem idem dicendum.

*Less. lib. 11.
c. 10. dub. 6.*

XV. Sic adulter & adultera tenentur non tantum indemnem præstare maritum ab alenda prole, sed & legitimis liberis rependere si quod damnum patiuntur ex concursu ita susceptæ sobolis ad hæreditatem. Qui virginem imminuit vi, aut fraude, tenetur ei rependere quanti minoris ipsi valet spes nuptiarum: imo & ducere tenetur si ea promissione corporis usuram impetraverit.

*Less. lib. 11.
c. 10. dub. 2.
& 3. lb. c.
12. dub. 17.
Less. lib. 11.
c. 33. dub. 8.
Covar. c.
peccatum.
p. 2.*

XVI. Fur & raptor tenentur rem subtractam reddere cum suo incremento naturali, & cum sequente danno aut cessante lucro: & si res perierit, æstimationem non summam, non infimam, sed mediam. In hac classe ponendi & illi qui legitima vectigalia fraudant. Similiter tenentur qui judicio injusto, accusatione injusta, testimonio injusto damnum dederunt.

*Covar. c.
peccatum.
p. 2. s. 3.
6. 5.*

XVII. Sed & qui contractui aut promissioni causam dedit dolo, vi aut metu injusto, tenetur eum quicum actum est in integrum restituere, quia ille jus habuit, tum ne deciperetur; tum ne cogeretur; illud ex natura contractus, hoc ex naturali etiam libertate. His annumerandi sunt qui id quod ex officio facere tenebantur facere noluerunt, nisi pecunia accepta.

*Less. lib. 11.
c. 17. dub. 6.*

XVIII. At qui causam dedit cur vim pati, aut metu cogi debeat, habet quod sibi imputet. nam involuntarium ex voluntario ortum habens moraliter pro voluntario habetur.

*De Offic.
111. Bod.
lib. 4. de
rep. cap. 6.*

XIX. At gentium consensu sicut introductum est, ut bella omnia summæ potestatis auctoritate utrinque gesta & indicta, pro justis habeantur, quoad effectus externos, qua de re infra dicemus, ita & hoc ut talis belli merus hactenus pro justo habeatur, ne quod ita obtentum est repeti possit. Atque hoc sensu admitti potest distinctio Ciceronis, inter hostem, qui cum multa jura habemus, ut ait, communia, ex gentium consensu scilicet, & piratas ac latrones. Nam hi si quid metu expresserunt repeti potest nisi jusjurandum intercesserit: quod illi, non item. Quare quod Polybio videtur justam fuisse Carthaginensibus causam belli Punici secundi, quod Romani ab ipsis mercenariorum seditione occupatis bello denuntiatio Sardiniam insulam & pecuniam expressissent, habet naturalis æquitatis aliquam speciem, sed à jure gentium abit, ut alibi explicabitur.

Plut.

XX. Ex neglectu tenentur reges ac magistratus, qui ad inhibenda latrocinia & piraticam non adhibent ea quæ possunt ac debent remedia: quo nomine dånati olim ab Amphictyonibus Scyrii. Quæsitum memini ex facto, cum patriæ nostræ rectores potestatem prædarum in mari ex hoste agædarum per codicillos plurimis dedissent, & eorum nonnulli res amicorum rapuissent, desertaque patria mari vagarentur, ac ne revocati quidem redirent, an rectores eo nomine tenerentur, aut quod malorum hominum usi essent opera, aut quod cautionem non exegissent. Dixi eos in nihil amplius teneri quam ut noxios, si reperiri possent, punirent aut dederent: præterea in bona raptorum jus reddi curarent. Nam ipsos injustæ prædationis causam

causam non fuisse, nec quicquam de ea participasse: prohibuisse etiam legibus ne amicis noceretur: cautionem ut exigerent nullo jure fuisse obligatos, cum possent, etiam sine codicillis, omnibus subditis hostem spoliandi potestatem facere, quod & factum olim esset: neque talem permissionem causam esse cur damnum datum esset sociis, cum possent privati etiam sine permisso tali naves armare & in mare progredi. Mali vero an futuri illi essent provideri non potuissent: neque vero vitari posse quominus & malorum opera utamur, alioqui nullum colligi posse exercitum. Neque vero si quid milites, aut terrestres, aut nautici contra imperium amicis nocuissent, reges teneri, quod Galliarum & Angliarum testimoniis probatum. Ut vero sine culpa sua ex ministrorum facto quisquam teneatur, non esse juris gentium, ex quo dijudicanda esset hæc controversia, sed juris civilis, nec generalis, sed adversus nautas & alios quosdam ex rationibus peculiaribus introductum. Atque in eam partem à supremi auditorii iudicibus contra Pomeranos quosdam pronuntiatum est, idque ad exemplum rerum in causa non dispari ante duo secula judicatarum.

Const. Gal-
lia Tom.
111. tit. 3.
constitutio
annis 1583.
cap. 44.

XXI. Illud quoque notandum est, ut mancipium aut animal quod damnum, aut pauperiem fecit, noxæ dedatur, idem ex jure civili esse. nam dominus, qui in culpa non est, natura ad nihil tenetur. ut nec is cuius navis sine ipsius culpa navi alterius damnum dedit; quamquam multorum populorum legibus, ut & nostra, damnum tale dividi solet ob culpæ probandæ difficultatem.

XXII. Sed damnum, ut diximus, etiam adversus honorem & famam datur, puta verberibus, contumeliis, maledictis, calumniis, irrisu, aliisque similibus modis. In quibus non minus quam in furto atque aliis criminibus vitiositas actus ab effectu discernenda est. nam illi poena respondet, huic damni reparatio quæ fit culpæ confessione, & exhibitione honoris, testimonio innocentæ, & per ea quæ his similia sunt: quanquam & pecunia tale damnum rependi poterit, si læsus velit, quia pecunia communis est rerum utilium mensura.

Less. lib. 11.
c. 11. dub.
19. 25. 27.

Soro lib. IV.
9. 6. art. 3.

Annotata ad Caput x v i i .

EX tali culpa obligatio naturaliter oritur] Ἐπιπέλας δὲ καὶ Græcis. Vide §. I. in decretalibus titulum de injuria & damno dato & digestis ad L. Aquiliam & vicinas rubricas.

• Damnum forte à demendo dictum] Ita Varro libro v: Damnum à demptione, cum minus re factum quam quanti constat. Alii magis probant derivari à Græco δάμνα ut sit dapnum, deinde damnum, ut ἄνωθ' ὄπνος sompnus. Nec absurde deducas à Græco δάμνα quod est βία, aut ex ἔπιπελα damia, damnum, ut regia, regnum.

Laudat] Totilas in oratione ad Gotthos apud Procopium Gothi- §. VII. corum II I: ὁ γὰρ ἰναυῖρας τὸ δὲ δάμνα, ἔδωκεν ἡσῶν τὸ πρῶτον αὐτοῦ γὰρ γέν'. Nam qui facientem aliquid laudas, Et ipse rei facta auctor habendus est. Ulpianus in L. 1. c. de servo corrupto. Et si erat servus omnimodo fugitivus, vel furivus facturus, hic vero laudator ejus propositi fuerit, scetur non enim oportet laudando augeri malum.

Inter suaforem facti & probatorem] Applicat hoc dictum Probo præfecto. Ammianus libro XXVII. Lege Langobardica lib. IV, tit. IV, etiam consulens ad compositionem vocatur. vide Rom. I, in fine & ibi veteres Scriptores.

- §. VIII. *Aus opem ferre ei cui fit injuria, non facis*] Nicetas Choniates Michaelis Comneno : ὁ ἰσχυροὺς τὴν ἀνάψυξιν. ἀλλὰ καὶ τὴν ἀσθενείαν διτταίως, φράσει διὰ τὸ ἴσον ἔλθῃ μὴ βλαβήριον. *Incidium non ei tantum imputatur qui facem intulit, sed & ei qui prohibere eum potest, omnino noluit.*
- §. XI. § *Si totius actus ab ipsis, quantumquam non solis, processit*] Lex Langobardica lib. I, tit. IX, §.
- §. XII. *Simul tenetur de his qua illum ex actus visant confocusa*] Vide Thomam prima secundæ, quæst. XX, art. 9. & L. Si servus servum §. Si quis infulam. D. ad L. Aquiliam.
- §. XIV. *In Seneca controversia*] Excerptis V, §.
- §. XIV. *Qui mutilavit, similiter tenetur ad impensas & ad asimationem ejus quod jam qui mutilatus est minus poterit lucrari*] Idem apud Hebræos servatum, Baba Kama cap. VIII, §. I. & apud Anglos & Danos, quorum fedus vide apud doctissimum Pontanum dissertatione de mari.
- §. XX. *Gallia*] Vide etiam tomo constitutionum III, tit. II. constitutione anni C I O I O X L I I I, cap. 44.
- §. XXII. *Exhibitione honoris, testimonio innocentia*] Vide exemplum Viviani qui accusationis injustæ poenitentia ductus est, apud Cassiodorum IV, 41.

C A P V T X V I I I.

De legationum jure.

I. Obligaciones quasdam ex jure gentium nasci, ut jus legationum. II. Inter quos locum habent. III. An semper admittenda legatio. IV. Adversus legatos periculosa molientes defensionem licitam, non exaltationem pane. V. Legationis jure non teneri eum a quo legatus missus non est.	VI. Hostem ad quem missus est legatum teneri : VII. Nec opponi posse jus talionis : VIII. In hoc & ad comites legationum perigi. si legati voluerint : IX. Et ad bona mobilia. X. Exempla obligationum sine cogendi jure. XI. Quanti sit hoc jus legationis.

HAftenus ea memoravimus quæ ex jure naturæ debentur nobis, paucis duntaxat additis de gentium jure voluntario, quatenus ab eo aliquid erat juri naturæ superadditum. Restat veniamus ad obligationes quas ipsum per se jus illud gentium, quod voluntarium dicimus, induxit. quo in genere præcipuum est caput de jure legationum. Passim enim legimus sacra legationum, sanctimoniam legatorum, jus gentium illis debitum, jus divinum humanique: sanctum inter gentes jus legationum, federa sancta gentibus, fedus humanum: sancta corpora legatorum; Papinio,

Sanctum populis per secula nomen.

Cicero de Harulpicum responsis: *Sic enim sentio jus legationum cum hominum presidio munitum, tum etiam divino jure esse vallatum.* Itaque hoc

violare non injustum tantum esse, * sed & impium omnium confessione ait Philippus in epistola ad Athenienses.

II. Sed primum sciendum est, qualecunque est hoc jus gentium de quo videbimus, ad nos legatos pertinere quos mittunt qui summi imperii sunt eorum inter se. nam qui extra hos legati sunt provinciales, municipales atque alii, non jure gentium, quod inter gentes est diversas, sed jure civili reguntur. Legatus apud Livium publicum se nuntium populi Romani vocat. Apud eundem Livium alibi Senatus Romanus jus legationis externo, non civi comparatum ait: & Cicero ut ostendat non esse legatos mittendos ad Antonium: *Non enim, inquit, cum Annibale res est, hoste reipublica, sed cum civi.* Qui autem externi habendi sint ita clare exposuit Virgilius, ut nemo Iariscursorum possit clarius.

Lib. I.
Lib. VI.

*Omnem equidem sceptris terram qua libera nostris
Dissidet, externam reor.*

* Qui ergo impari junguntur federe, cum sui juris esse non desinant, jus habebunt legationis: imo & hi qui ex parte subditi sunt, ex parte non sunt, pro ea parte qua non sunt subditi. At reges qui bello solenni victi, regnoque exuti sunt, cum aliis regni bonis & jus legandi perdiderunt. Ideo Persei a se victi caduceatores retinuit P. Æmilius. In bellis vero civilibus necessitas interdum locum huic juri facit, extra regulam, * puta cum ita divisus est populus in partes quasi zquales, ut dubium sit ab utra parte stet jus imperii; aut cum jure admodum controverso de regni successione duo decertant. nam hoc eventu gens una pro tempore quasi duæ gentes habetur. ita * Flavianos accusat Tacitus, quod sacrum etiam inter exterarum gentes legatorum jus in Vitellianis civili rabie remerascent. Piratæ & latrones qui civitatem non faciunt jure gentium niti non possunt. Tiberius cum ad eum Tacfarinas legatos misisset, indoluit quod defertor & prædo hostium more ageret: quæ verba sunt Taciti. Sed interdum tales qui sunt, jus legationis nanciscuntur fide data, ut olim fugitivi in factu Pyrenæo.

Hist. III.

Ann. III.
Cæs. I. III.
de illo ex-
vult.

III. Duo autem sunt de legatis quæ ad jus gentium referri passim videmus; prius* ut admittantur, deinde ne violentur. De prioribus locus est Livii ubi Hanno Senator Carthaginienensis in Annibalem sic invehitur: *Legatos ab sociis, & pro sociis venientes, bonus imperator nescit in castra non admisit: jus gentium sustulit.* Quod tamen non ita crude intelligendum est: * non enim omnes admitti præcipit gentium jus: sed verat sine causa rejici. Causa esse potest ex eo qui mittit, ex eo qui mittitur, ex eo ob quod mittitur. Melesippus Lacedæmoniorum legatus auctore Pericle dimissus est extra fines Agri Attici, quod ab hoste armato veniret. Sic * Senatus Romanus negavit se Carthaginensium legationem admittere posse quorum exercitus esset in Italia. Persei adversus Romanos bellum molientis legatos non miserunt Achæi. Sic Totilæ legationem rejecit Iustinianus, & Gothi qui Urbani erant Belisarii oratores. Cynethensium quoque ut gentis sceleratæ legatos undique pulsos narrat Polybius. Secundi exemplum est in Theodoro qui ἑρμῆς vocabatur, quem à Prolemæo

Lib. XI.

Thuc. I. II.

Zonaras.

Liv. I. XII.
Præc. I. II.
C. III.
Libro IV.

ad se missum audire Lyfimachus noluit: idemque aliis evenit peculiaris odii causa. Tertium quod diximus locum habet *ubi causa mittendi, aut suspecta est, ut Rhafacis Assyrii legatio ad populum concitandum merito suspecta erat Ezechia: ut non ex dignitate aut temporibus conveniens. Sic Ætolis denuntiantur Romani, ne quam legationem mitterent nisi permisso Imperatoris: Perseo ne Romam mitteret, sed ad Licinium: & Jugurthæ legatis edictum * intra decem dies Italia excederent ni regnum & regem deditum venissent. Optimo autem jure rejici possunt quæ nunc in usu sunt legationes affiduæ, quibus quam non sit opus docet mos antiquus cui illæ ignoratæ.

IV. * De non violandis legatis difficilior est quæstio, & varie à claris hujus sæculi ingeniis tractata. Videndum autem habemus de legatorum personis, deinde de comitibus eorum ac bonis. De personis alii ita sentiunt, jure gentium vim duntaxat injustam à legatorum corporibus arceri. Censent enim privilegia ex jure communi interpretanda. Alii non omnibus de causis putant legato vim inferri posse, sed ita demum si jus gentium ab eo læsum sit, quod satis late patet: nam in jure gentium jus naturæ includitur, ita ut ex omnibus delictis puniri jam legatus possit, nisi quæ ex mero jure civili oriuntur. Restringunt hoc alii ad ea quæ contra statum reipublicæ, aut dignitatem ejus ad quem legatus mittitur fiunt: quod ipsam sunt qui periculosum putant, & querelas exponendas ei qui misit, ejusque arbitrio permittendum legatum. Sunt & qui putant consulendo reges aut gentes quarum nihil interest: quod prudentiæ esse potest, juris non potest. Rationes quas pro se quisque afferunt nihil definite concludunt: quia jus hoc non ut jus naturale ex certis rationibus certo oritur, sed ex voluntate gentium modum accipit. Potuerunt autem gentes, aut omnino cavere legatis, aut cum certis exceptionibus. nam & hinc utilitas stat. pœnæ in gravia delinquentes, & inde utilitas legationum, quarum mittendarum facilitas securitate quanta potest esse maxima optime promovetur. Spectandum ergo quousque gentes consenserint: quod ex solis exemplis evinci non potest. Exstant enim satis multa in partem utramque. Recurrendum igitur ad sapientum judicia, tum ad conjecturas. Iudicia duo habeo maxime illustria; Livii alterum, alterum Sallustii. Livii hoc est de legatis Tarquinii qui prodicionem concitaverant Romæ: *Quamquam visi sunt commisisse ut hostium loco essent, jus tamen gentium valuit.* Videmus hic etiam ad eos qui hostilia patrant jus gentium extendi. Sallustii dictum ad comites legationis, de quibus mox dicemus, non ad legatos ipsos pertinet: sed recte à majori, id est minus credibili ad minus, id est magis credibile procedet argumentatio. Is ita ait: *Est res magis ex æquo bonoque, quam ex jure gentium. Boni car comites ejus qui Romæ: fide publica venerat.* Bonum & æquum, id est merum naturæ jus patitur pœnas exigi ubi reperitur qui deliquit: at jus gentium legatos, & qui his similes fide publica veniant excipit. Quare ut rei fiant legati contra jus est gentium, quo vetari multa solent quæ jus naturæ permittit. Conjectura quoque hinc stat. Veniunt

II Regum
xxviii.
Livius lib.
xxvii.
Lib. xxxii.
Sall. Jug.

Bello Jug.

rius enim est privilegia ita intelligenda , ut aliquid tribuant ultra jus commune. Quod si legati ab iniusta tantum vi tuti essent, nihil in eo magni esset, nihil præcipui. Adde quod securitas legatorum utilitati quæ ex pœna est præponderat. Nam pœna haberi potest per eum qui legatum misit volentem : & si nolit ab ipso exigi bello, tanquam criminis approbator. Obijciunt aliqui fatius unum plekti quam bello multos involvi. atqui si is qui legatum misit factum ejus probet , legati pœna bello nos non eximet. Parte vero altera valde in lubrico locatur salus legatorum, si actuum suorum rationem alii reddere debeant quam à quo mittantur. Nam cum plerumque diversa, sæpe & adversa sint consilia eorum qui mittunt legatos, & qui accipiunt, vix est ut non semper aliquid in legatum dici possit quod criminis accipiat speciem. Et quanquam quædam sunt ita manifesta, ut dubitationem non habeant, sufficit tamen ad æquitatem & utilitatem legis universalis periculum universale. Quare omnino ita censeo, placuisse gentibus ut communis mos qui quemvis in alieno territorio existentem ejus loci territorio subjicit, exceptionem pateretur in legatis, ut qui sicut fictione quadam habentur pro personis mittentium (*Senatus faciem secum assularat, auctoritatem rei publicæ*, ait de legato quodam M. Tullius), ita etiam fictione simili constituerentur quasi extra territorium. unde & civili jure populi apud quem vivunt non tenentur. Quare si tale sit delictum quod contemni posse videatur, aut dissimulandum erit, * aut è finibus jubendus excedere legatus. quod Polybius ei factum narrat qui Romæ obsidibus fugiendi causam præbuerat. Vnde obiter darur intelligi quod alio tempore legatus Tarentinorum qui idem deliquerat virgis cæsus est, id eo evenisse * quod Tarentini victi sub Romanis esse cœpissent. Si crimen sit atrocius & ad publicum malum spectans, * mittendus erit legatus ad eum qui misit cum postulato, ut eum puniat aut dedat, quomodo Gallos postulasse legimus, ut sibi dederentur Fabii. Sed, quod supra diximus aliquoties, humana jura omnia ita esse comparata, ut non obligent in summa necessitate, id de hoc quoque præcepto sanctimoniz legatorum obtinebit. Verum is apex necessitatis non est in sumptione pœnæ, quam & aliis in casibus tolli jure gentium infra apparebit, cum de solennis belli effectibus agemus : multo minus in loco, tempore ac modo sumendæ pœnæ, sed in præcautione gravis mali, præsertim publici. Quare ut obviam eatur imminenti periculo, si alia nulla est ratio idonea, & retineri & interrogari legati poterunt. Ita Consules Romani Tarquinii * legatos deprehenderunt, * literarum in primis habita cura, ut Livius loquitur, ne interciderent. Quod si vim armatam intenter legatus, sane occidi poterit, non per modum pœnæ, sed per modum naturalis defensionis. Sic Fabios quos violatores juris humani Livius vocat, Galli occidere potuerunt. Itaque apud Euripidem Heraclidis Demophon facialem ab Eurythæo missum & vi supplices abripere conantem, vi prohibuit, & cum ille diceret,

Tum facialem cadere huc missum audeas?

respondet,

Ni facialis dexteram à vi temperes.

T 5

Huic

off. III.

Huic feicali nomen fuisse Copreo, * & quia vi ageret, à populo Atheniensi interfectum narrat Philostratus vita Herodis. Distinctione non dissimili solvit Cicero quæsitum illud, an patrem patriæ proditorem filius accusare debeat. Vult enim debere ad avertendum periculum imminens, non autem vitato jam periculo in facti poenam.

Livius lib.
xxvii.
Idem l. iv.
Libro x.

V. Ea vero quam dixi lex de vi legatis non inferenda, intelligenda est eum obligare ad quam missa est legatio, atque ita demum si admisit, quasi scilicet ab eo tempore tacita pactio intercesserit. Cæterum denuntiari & potest, & soler ne mittantur legati; alioqui pro hostibus fore: ut Ætolis à Romanis est denuntiatum, & olim à Romanis Vejentibus edictam ni facerent urbe, daturos quod Lars Tolumnius dedisset: & Romanis à Samnitibus, quod adissent in Samnio concilium, haud inviolatos abituros. Non pertinet ergo hæc lex ad eos per quorum fines non accepta venia transeant legati, nam

Thuc. l. ii.
App. de bello III.
Lib. vi de exp. Ciri.
Ars lib. II.
Livius libo
xxiii.

* siquidem ad hostes eorum eunt; aut ab hostibus veniunt, aut alioqui hostilia moliuntur, interfici etiam poterunt, quod Athenienses fecerunt legatis inter Perfas & Spartanos, Illyrii legatis inter Effios & Romanos: multoque magis vinciri, quod constituit Xenophon in quosdam, Alexander in eos qui Thebis & Lacedæmone ad Darium missi erant, Romani in legatos * Philippi ad Annibalem, & Latini in legatos Volscorum. Tale si nihil sit, & male tractentur legati, * non illud jus gentium de quo agimus, sed amicitia & dignitas, aut ejus qui misit, aut ejus ad quem eunt, violata censetur. Iustinus de Philippo posteriori Macedonum rege: *Legatum deinde ad Annibalem jungenda societatis gratia cum epistolis mittit: qui comprehensus & ad Senatum (Romanum) perductus, incolumis dimissus est, non in honorem regis, sed ne, dubius adhuc, indubitatius hostis redderetur.*

Lib. xxix.

VI. Cæterum admissa legatio * etiam apud hostes, tanto magis apud inimicos, præsidium habet juris gentium. Caduceatoribus in bello pacem esse dixit Diodorus Siculus. Lacedæmonii qui Persarum fecciales interfecerant, eo dicuntur *συγγίαι τῶ ἀντίων ἀσπίδων ἰσχυροῦ*, confudisse omnium hominum jura. Si quis legatum hostium pulsasset, contra jus gentium id commissum esse existimatur, quia sancti habentur legati, inquit Pomponius. Et Tacitus hoc jus de quo agimus vocat, *hostium jus & sacra legationis & fas gentium*. Cicero prima Verrina: *Nonne legati inter hostes incolumes esse debent?* Seneca de ira: *Violavit legationes rupta gentium jure.* Livio cædes raptura jus gentium, scelus, causa nefanda, cædes impia dicitur, in historia legatorum quos Fidenates occiderunt. Et alibi: *Legatis in periculum adductis: ne belli quidem jura relicta erant.* Curtius: *Caduceatores qui ad pacem eos compellerent, misit, quas Tyrus contra jus gentium occisos præcipitaverunt in altum.* Merito sane: nam & in bello plurima incidunt negotia quæ nisi per legatos transigi non possunt, & ipsa pax vix est ut aliter coeat.

Her. Pal.

L. ult. D. de legatis.
Ann. 1.

Lib. III, cap. II.
Lib. IV.
Lib. xxiv.
Lib. IV.

VII. Soler & illud quæri, an jure talionis interfici, aut male tractari legatus possit ab eo veniens, qui tale quid patriverit. Et sunt quidem ultionis talis exempla in historiis satis multa. sed nimirum historiæ non tantum quæ iuste, sed & quæ inique, iracundè, impetenter facta sunt memorant. Jus gentium non tantum mittentis cavet digni-

dignitati, sed & ejus qui mittitur securitati. quare cum hoc quoque tacite contrahitur. Huic ergo fit injuria, etiam si ei qui misit nulla fiat. Non igitur magnanime tantum, sed & ex jure gentium Scipio, qui postquam legati Romanorum à Carthaginensibus male essent habiti, ductus ad se Carthaginensium legatis, & quid fieri deberet interrogatus, respondit * nihil tale quale factum esset à Carthaginensibus. Addit Livius dixisse eum, nihil se facturum institutis populi Romani indignum. Valerius Maximus Consulibus Romanis in facto simili, sed antiquiore hanc tribuit vocem: *Isto te meum, Hannu, fides civitatis nostra liberat.* Nam tunc quoque Cornelio Asinæ contra jus legationis injectæ à Pœnis catenæ fuerant.

App. de bello Pun.

Lib. xxx. Lib. vi. c. 7.

VIII. Comites quoque & vasa legatorum sui generis sanctimoniam habent. unde in antiquo fecialium carmine erat: *Rex, facisne me in regionem novissimam populi Romani Quiritium? vasa comitesque meos?* Et lege Julia de vi publica teneri pronuntiantur non modo qui legatos, sed & qui comites eorum injuria affecerunt. Sed hæc * sancta sunt accessorie, & proinde quatenus legato videtur. Itaque si quid comites gravius deliquerint, postulari à legato poterit ut eos dedat. * Vi enim abstrahendi non sunt: quod cum factum esset ab Achæis in Lacedæmonios quosdam, qui cum legatis Romanis erant, vociferati sunt Romani jus gentium lædi. quo referri etiam potest Sallustii judicium de Bomilcare quo supra usi sumus. Quod si dedere eos nolit legatus, eadem scilicet facienda erunt quæ modo de legato diximus. Ipse autem legatus an jurisdictionem habeat in familiam suam, & * an jus asyli in domo sua pro quibusvis eo confugientibus, ex concessione pendet ejus apud quem agit. Istud enim juris gentium non est.

L. lege Julia D. ad l. l. de vi publ.

Paus. libro v. 21.

IX. Bona quoque legati mobilia, & quæ proinde habentur personæ accessio, pignoris causa, aut ad solutionem debiti capi non posse, nec per judiciorum ordinem, nec, quod quidam volunt, manu regia, venus est. nam omnis coactio abesse à legato debet, tam quæ res ei necessarias quam quæ personam tangit, quo plena ei sit securitas. Si quid ergo debiti contraxit, & ut fit, res soli eo loco nullas possideat, ipse compellendus erit amice, & si detrectet, is qui misit, ita ut ad postremum usurpentur ea quæ adversus debitores extra territorium positos usurpari solent.

X. Nec metuendum est quod quidam putant, ne si id juris sit nemo inveniatur qui cum legato contrahere velit. Nam & regibus qui cogi nequeunt non defunt creditores, & apud quosdam populos moris fuisse docet Nicolaus Damascenus, ut de contractibus qui in creditum iissent jus nullam redderetur, non magis scilicet quam adversus ingratos: ita ut cogerentur homines, aut pariter implere contractum, aut contenti esse nuda fide debitoris. Et optat hunc rerum statum * Seneca: *Vtinam quidem persuadere possemus, ut pecunias creditas tantum à volentibus acciperent: utinam nulla stipulatio emitorem venditori obligaret: nec pacta conventaque impressis signis custodirentur. Fides potius illa servaret, & æquum colens animus.* Peris quoque Appianus ait displicuisse: * τὸ κληρῶδες ἢ ἀποταλῶν τι καὶ φιλοφροσύνης, pecuniam creditam sumere,

Civil. l.

ut quæ

ut quæres fraudibus & mendaciis esset obnoxia. De Indis idem narrat Helianus: cui consentit Strabo his verbis : Δίκην ἢ μὴ εἶναι πάλιν φέροι καὶ ὑβρίως. οὐκ ἐπ' αὐτοῦ γὰρ τὸ μὴ παθεῖν τινα. καὶ δ' ἐν τοῖς συμβολαίοις ἐπ' αὐτὸ ἔγραψα. ὡς τε ἀνὰ κράτος εἶναι ἰσὺς ἐπὶ τῆν πῆσαν. ἀλλὰ καὶ ἀποτρέψαι ὅταν περὶ ἡμῶν καὶ μὴ ἁπλῶς παθεῖν τὴν πόλιν. Iudicia non esse nisi de cade & injuria : quia homo prestare non possit, ne in ea incidat : At contractus in cuiusquo esse potestate: ideo ferendum si quis fidem violet : & ante videndum cui quisque credas , non autem litibus implendam civitatem. A Charonda quoque constitutum fuit, nequis actionem haberet qui de pretio habuisset fidem : quod & Platon placuit. Noratum & Aristoreli : κατὰ νόμον ἢ τῶν κατὰ νόμον εἰσι δίκαι, αἰσθ' εἰσὶν) δὲν τέρψην καὶ πῆσαν συναλλάττες, ἀπὸν quosdam de his verbis iudicia non sunt ; existimant enim homines contentos esse debere fide quam sunt secuti: Et alibi : εἰσὶν γὰρ τ' εἰσὶν νόμοι, τῶν ἐκὼς τῶν συμβολαίων δίκης μὴ εἶναι, ὡς δὲν ἢ ἐπίσταται ἀγλαυθῆναι ὡς τῶν κηρύσσαι ἐκωνόντων. Est ubi leges de credito jus reddi volans, quasi privatim tantum cum eo negotium sit cum quo quis contraxit, & cuius fidem secutus est. Quæ contra hanc sententiam adferuntur ex jure Romano, non ad nostros legatos, sed ad provinciæ aut municipales pertinent.

Lib. IV. Lib. XV.

Stob. de leg.

Mor. Nic. VIII, 15.

Mor. IX. 1.

II Sam. x.

XI. Bellorum quæ ob male habitos legatos suscepta sunt plenæ sunt * profanæ historix. Exstat & * in sacris libris memoria belli quod eo nomine David gessit adversus Ammonitas. Nec aliam causam justiore existimat Cicero adversus Mithridatem.

Annotata ad Caput XVIIII.

§. I.

Sanctimoniam legatorum] Pomponius L. si quis, D. de legationibus: si quis legatum hostium pulsasset, contra jus gentium id commissum esse existimatur, quia sancti habentur legati : & ideo si eum legati apud nos essent gentis alicujus, bellum cum eis indictum sit, liberos eos manera id enim juri gentium convenit esse. Itaque eum qui legatum pulsasset, Quintus Mucius dedi hostibus, quorum erant legati, solius est respondere. Lege Julia de vi publica tenetur, quod ad legatos, oratores, comitesve attinebit, si quis eorum quem pulsasse sive injuriam fecisse arguetur, Vlpiano respondente in L. lege Julia, D. ad legem Juliam de vi publica. Iosephus Antiquæ historix libro xv multum prædicat legatorum sanctimoniam, quibus ait commune cum Angelis Dei nuntius nomen. Varro lib. III de Lingua Latina : Sancta sunt corpora legatorum. Cicero Verrina III : Legatorum jus divino humanoque vallatum presidio, cuius iam sanctum & venerabile nomen esse debet, ut non modo inter sociorum jura, sed & hostium tela incolome versetur. Scriptor vitæ Epaminondæ : Cum legationis jure se lectum arbitraretur, quod apud omnes gentes sanctum esse consuesset. Diodorus Siculus in excerptis Peirelianis n. 248 : τὴν ἀδύνατον vocat τῆς τῶν περιεβατῶν ἀουλίας, securitatem à legatorum sanctimoniam. Apud Papinium lib. II,

tusique regressus .

Legato.

item:

& sanctum papulis per sacula nomen

Legatorum.

Chry-

Chrysoſtomus : καὶ ἂν τὸν κενὸν νόμον ἠδιδόσαν , ὅτι ἰσχυροὺς ἀδίκους πῶς ἢ ἡ κενός : *no commune quidem fas hominum reueritissis quod iustos praestas legatos ab omni malo.* Servius ad x Æneidos : *ab omni injuria scilicet jura gentium.* Ne omnia loca enotem, adde Livium libro x de Laurentibus, Dionem Chrysoſtomum de lege & consuetudine, Vellejum Patenculum initio lib. xi, Menandrum Profectorem, epistolam Felicis ad Zenonem in appendice Codicis Theodosiani data à Sirmundo. Totilas apud Procopium Gothicorum III : πᾶσι δὲ, ὡς ἐπὶ πλεῖστον εἰπῶν, ἐπιβ. βαρβάρους, ὅ ἕμμε τῶν ἀριστοῦτων εἶεν : *omnibus ut generatim loquar, barbaris nos legatos venerari.* idem de barbaris dixit Scafnaburgensis, Aimoinus regi Clodovzo hæc dicta tribuit : *Ad eorum pro divinis simul humanisque legibus, qua injuriarum immunes sancimus debere esse eos qui mediatores hostilium efficiuntur armorum. Inter arma namque sola legatio pacis sequestra est. Excus hostem qui legatione fungitur.* Vide & Radevicum in appendice, de Polonis vide Cromerum libro xx, de Turcis Leunclavium libro viii & libro xvii, de Mauris Marianam libro xii.

Sed ὁ ἴμπριον] ἕρπον ἀριστοῦτος ait Plutarchus in vita Æmilii . narrans Gentii factum. Iosephus libro xv historiz antiquæ : τὸ τὸ ὄνομα καὶ πολέμιος πολέμιος Ἀγαθάγγελος δὲναιται. πῶς ἢ μείζον ἢ γένος ἀριστοῦτος ἢ ἀριστοῦτος δὲναιται καὶ τὸν τὸν ὄνομα Ἀγαθάγγελος ; *Hoc nomen ὁ hostes hostibus valet reconciliare. quid ergo fieri magis impium potest, quam legatos occidere pro acquisitis loquentes ?*

Qui ergo impari junguntur federe] Cromerus xxx.

§. II.

Fusa enim ita divinus est populus] vide de legatis civitatis Toleti ad regem, Iohannem Marianam libro xxi, 8. de Flandris Crantzium Saxonis xii, 33.

Flavianos accusat Tacitus] Et Magnentium Zosimus libro ii : Μαγνητιῶν δὲ καὶ ἰουδαίων ἐπὶ τῆς γῆρας, ποτερον καὶ Φίλιππον ἀπερκεῖν δὲ πῶς ἢ ἡ κατὰ τὴν ἀριστοῦτων τὸν ἐπὶ ἀριστοῦτων πᾶσι ἢ ἡ γῆρας. Magnentius apud ipsum suum voluebat deberetne Philippum irritum dimittere, an apud se tenere calcato jure legationum. id Philippus à Constantio venerat.

Vt admittantur] Donatus ad prologum Hecyræ : *Oratorem audire oportere jus gentium est.* §. III.

Non omnes admitti precipit Gentium jus] vide Camdenum in anno cix id lxxi. quaestionum ibi propositarum quarta.

Senatus Romanus negavit se Carthaginensium legationem admittere posse quorum exercitus esset in Italia] de hoc Romanorum more vide Servium ad vii Æneidos.

Vbi causa mittendi aut suspecta est] Sic Andreas Burgus Cæsar's Legatus in Hispaniam non admittus, Mariana libro xxix. Simile apud Cromerum libro xx.

Intra decem dies Italiam excedens] Carolus Quintus Imperator Legatos Galliz, Venetorum & Florentinorum ad bellum sibi indicendum missos deduci jussit in locum qui à comitatu suo abesset triginta milliaria. Guicciardinus libro xviii. Bellajus libro iii.

De non violandis legatis] Menander Profector de Infino ii Imperatore : ὁ δὲ τὸν κενὸν τῶν ἀριστοῦτων γῆρας, εἶχεν ὁ δὲ μοῖς. Illo Avatorum Legatos contra jus legationem in vinculis habuit. Vide Ern. Goth.

Gallum captis à Maximiliano Crantzium Saxonicoꝝ XII, 33. Laudatur Belisarii clementia, quod Gelimeris legatis in Hispaniam missis & ab Hispania reversis Carthaginem, quæ jam facta erat Romanorum, pepererit. Procopius Vandalicoꝝ I.

Philippi ad Annibalem] vide Appianum in excerptis Legationum 19.

Non illud jus gentium de quo agitur] Aliud sit si quis extra fines suos insidias ponat legatis alienis, eo enim jus gentium violaretur. Et hoc continetur in Thessalorum oratione contra Philippum apud Livium.

Etiam apud hostes] vide loca modo producta ad §. I. Donatus ad §. VI. illud Eunuchi : convenire & colloqui. Sic promittendum est, ut quasi dicat, licet per te, milites, quod etiam inter hostes & in bello licet.

Nihil tale quale factum esset à Carthaginensibus] Diodorus Siculus §. VII, excerptis Peirefianis : Συναίνουσι οὖν οἱ ἐπὶ τοῖς κρημασθῆναι ἐκτελέσειν : dicit Scipio non esse id faciendum quod ipsi in Carthaginensibus accuserant. & Romani ipsi legatos jam comperito Carthaginensium factis, dimiserunt. Vide Appianum. Constantius Titianum à Magnentio ad se missam remisit, quamquam Philippum à Constantio missam ad se retinebat Magnentius. Zosimus libro II. Vide & historias apud Cromerum libris XIX & XXI. & Parutam de Legatis Venetis in itinere in Galliam revertentis lib. VII.

Sancta sunt accessorie & proinde quatenus legato videtur] vide Fraxini §. VIII. Canai epistolæ paginis 75 & 279.

Vi enim abstrahendi non sunt] Serranus Henrico IV.

An jus asyli in domo] Distingui ferme hac in re solent crimina. Vide Parutam libro X, ubi rex Galliarum hanc ob causam iratus pacatur. Vide eundem libro XI.

Seneca] de Beneficiis III, 15.

Τὸ κρημασθῆναι] τὸ ἐφέλαιν χρεῖον pro eodem dixit Herodotus Clio.

Platoni] VIII de legibus.

Profana historia] Romani ob id bellum suscipere in Senonas, Ap- §. XI. pianum excerpto Legationum 4 & 10. in Illyrios, & Ligures. Polybium excerpto Legationum 125 & 134. in Iffios. Dion, exc. Legationum II. in Corinthios. Livius libro II. in Tarentinos. Dionysius Hæcarnassensis excerpto legationum 4. Francorum & Germanorum exempla habes apud Aimoinum libro III, c. LXI, & LXXXVIII, & Withikindum libro II.

In sacris Literis] vide Chrysofostomum ad Stagirium libro III.

C A P V T X I X.

De jure sepulturæ.

I. Ex eodem jure gentium nasci jus humanis mortuus.

II. Vide ortum?

III. Debent & hostibus.

IV. An & insigniter facinorosi?

V. An & his qui se interfecerint?

VI. Quæ alia ex jure gentium debeantur.

EX jure gentium quod ex voluntate ortum habet, debetur & corporum mortuorum sepultura. Dion Chrysofostomus inter mores, five

Sci. Mus.

*Libro I.
Covr. I.*

*Epist. ult.
edit. 491.*

*Lib. XII.
Lib. XIII.*

*Tac. Ann.
VI.
Bello Gild.
Nov. l. III.
d. loco.*

five ἢν quæ τῆς ἑσέφους, id est *scritto iuri* opponit, post legatorum iura commemorat μὴ κολῶν τῆς πατρὸς ἑσέφου, non prohibere quominus sepeliatur mortui: Et Seneca pater inter iura non scripta, sed omnibus scriptis certiora ponit humum porrigere cadaveri. Naturæ id ius appellant Hebræi Philo ac Iosephus, & Φύσιος νόμος, Isidorus Pelusiotæ: ut solere sub naturæ nomine comprehendi mores communes naturali rationi consentaneos alibi diximus. Apud Ælianum est: τῆς φύσεως τῆς κοινῆς ἀπαιτήσεως μακρὰ ἔστι καὶ ἀκατάληκτος: cum mortalium conditio ipsa imperet communis natura. Idem alibi: τὴν γῆν καὶ τὰ ἕρποντα, terram ac sepulchrum hominibus communia esse et æquo debita. * Leges hominum, νόμος βροτῶν, dixit Euripides Supplicibus, κατὰ νόμον Aristides, Lucanus hominum ritus, terrarum leges & mundi federa Papinius, fortis humanæ commercium Tacitus, spem communem orator Lysias. Qui impedit, hominem exorcere Claudiano dicitur, naturæ dedecus facere Leoni Imperatori: τὴν ἰστέον ὑπερέβη, fas violare Isidoro Pelusiotæ. Et quia veteres iura hæc hominibus bene moratis communia, quo sanctiora viderentur, ad Deos referebant auctores, ut legationis, ita & hoc jus Diis ascribi passim videmus. Itaque in dicta Tragedia Supplicibus * νόμος ἀναγκαστικὸν Deorum legem dictam invenies, & apud Sophoclem Antigone Creontis qui Polynicem humari vetuerat, ita respondit,

*Decreta quippe hæc nec supremus Iuppiter,
Nec fas Deorum Manium dictaveras,
Quæc alia iura debes humanum genus.
Nec id valere credidi iussus tuos,
Vt iura non conscripta, sed nunc Deum
Concessa, sempiterna, mortalis fasces
Violare posses. non enim nuper vigens,
Sed ævo ab omni: initia in occulto latent.
Nonne ergo foris corde, seposito metu
Mortalis ira, par Deis magnis fuit
Me gerere morem?*

Panathenæico.

Ifocrates de bello agens Theseos adversus Creontem ita loquitur: *Quis nescit, quis non didicit, vel in Dionysius ex tragediarum auctoribus, quæ Adraсто mala circa Thebas contigerint, cum reducere volens Oedipodis filium, generum autem suum, Argivorum plurimos perdidit, ipseque ductores vidit irriterentis: ipse vero cum dedecore superstes cum inducias ad humanandos mortuos obtinere non potuisset, suppliciter Athenas venit, quam tunc civitatem Thebæi regebat, eumque oravit ne viros tales insepultos jacere pro nihilo duceret, neci pateretur proculcari antiquum morem. Et jus patrium quo omnes homines inter se usuntur, non quasi ab humana natura tondito, sed tanquam imperato à divina potentia: qua cum ille audisset, sine mora legationem Thebas deternit.* Idem mox * Thebanos reprehendit quod civitatis suæ decreta legibus divinis antehabuisse: ejusdemque historię, & alibi meminit, Panegyrico, Helenæ Encomio, Plataica oratione: Herodotus quoque Calliope, Diodorus Siculus historiarum quarto, Xenophon historię Græcæ sexto, & Lysias ea quæ est in honorem sepulcorum: postremo Aristides in Panathenæico: qui bellum hoc susceptum ait pro

pro communi natura hominum. Et passim apud laudatos auctores videmus egregia virtutum nomina huic officio tribui. Nam humanitatem vocant † Cicero a & * Laetantius; humanitatem ac mansuetudinem b Valerius Maximus, misericordiam & religionem c Quintilianus, misericordiam & humanitatem d Seneca, *ὀλοῦν τῆς ἀνθρώπων φύσεως, μίσσησιν κοινῆς φύσεως* Philo, sortis humanæ commercium Tacitus, misericordiam & pietatem e Vlpianus, f Modestinus memoriam humanæ conditionis: clementiam g Capitolinus: *δικαιοσύνην*, sive iustitiam Euripides & Laetantius: opus benignum Prudentius. Contra Donatistas qui Catholicorum corpora sepeliri vetabant impietatis accusat h Optatus Milevitanus. Apud Papinium,

bello cogendus & armis

In mores hominemque Creon.

i Spartianus tales ait esse sine humanitatis reverentia: & Livius *σεβαστήν* vocat ultra humanarum irarum fidem. * Homerus dixerat *δυσία ἔργα*. Eorum qui supervacaneam facerent sepulturam, l Laetantius impiam vocat sapientiam. Eandem ob causam impius Eteocles n Papinio.

II. Quæ primum causa moris hujus introducendi fuerit, ut corpora humo regerentur, sive condita prius, ut apud Ægyptios, sive cremata, ut apud Græcos plerosque, sive ita uri sunt, quem morem esse antiquissimum notavit Cicero, & post eum * Plinius, de eo non idem omnibus videtur. Nam Moschion existimat occasionem datam ex gigantea feritate mandendi homines, cujus abolitæ signum sepulturam: ita enim ait:

*Tunc morte raptos imperatum legibus
Mandare terra, pulveremve inspergere
Necdum sepultis, ne darentur conspici
Abominanda signa pastus pristini.*

Aliis videntur hoc modo homines velut sponte solvisse debitum quod aliqui vel ab iniuriis repetit natura. Nam hominis corpus * ex terra ortum terræ deberi, non Deus tantum Adamo edixit, sed & Græci Latiniq; passim agnoscunt. Cicero ex Euripidis Hypsipyle:

Reddenda terra terra.

Ex quod apud Solomonem legimus pulverem quidem ad terram redire, quale fuerat, spiritum autem ad Deum qui dederat, Euripides hoc ipsum argumentum ex persona Thesei in Supplicibus tractans sic ait:

*Iam sumite terra mortuos gremio tegi:
Res unde quaque sumpserat primordium
Eo recipitur: spiritus cælo redit
Corpusque terra: jure nec enim mancupi,
Sed brevis ad ævi tempus usendum datur:
Mox terra repetit ipsa quod nutriverat.*

Lucretius similiter de terra:

Omniparens eadem rerum est commune sepulchrum.

Cicero de legibus II ex Xenophonte: *redditur terra corpus & ita locum ac situm, quasi operimento matris obducitur.* Plinius quoque scripsit terram

† Cicero Oratio pro Quirino.
a Laet. l. vii. inf. c. 11.
& 22.
b Val. Max. l. vi. c. 1.
c Quint. lib. XII, c. ult. inf. oratio.
d Sen. de Benef. lib. vi. c. 20.
e Vip. l. 1. At si quis s. interdum, D. de sum. alb. f Modestinus l. quidam in suo. De cond. inf. g Capitol. in M. Anton. philosoph. h Opr. l. vi. i Spart. vita Caracalla. k Lib. vii. l. 1. m Doct. 113. Gen. l. 1. Tac. Hist. v.

Eccl. l. cap. xii, 7.

terram nos nascentes excipere, natos alere, semelque editos sustinere semper, novissime complexam gremio jam à reliqua natura abdicatos, ut matrem operire. Sunt qui resurrectionis spem à primis humani generis parentibus hoc veluti monumento, posteris consignatam putant. Nam & ob reviviscendi promissum adservanda corpora docuisse Democritum, Plinius testis est libro septimo, capite quinquagesimo quinto. Christiani autem sæpe morem honeste condendi corpora ad hanc spem referunt.

Prudentius:

*Quidnam sibi saxa curata,
 Quid pulchra volunt monumenta,
 Nisi quod res creditur illis
 Non mortua, sed data sermo?*

Simplicius est, cum homo cæteris animantibus præster, indignum visum si ejus corpore alia animantia pascerentur: quare inventam sepulturam ut id quantum posset caveretur. Miseratione hominum custodiri corpora * ab incurso avium ferarumque dixit Quintilianus. Apud Ciceronem de Inventione primo: à feris vexatus, communi honore in morte caruit. Et apud Virgilium legimus:

Decl. vi.

*non te optima mater
 Condet humo, patriove onerabis membra sepulchro:
 Alitibus linquere feris.*

Et Deus invisus sibi regibus minatur apud Prophetas futurum, ut a fini sepulturam habeant, ut canes eorum sanguinem lingant. Nec aliud in sepultura considerat Lactantius cum ait: Non enim patiemur figuram & figmentum Dei, feris ac volucris in pradam jacere. & Ambrosius, cujus hæc verba sunt: Nihil hoc officio prestantius ei conferre, qui jam tibi non potest reddere: vindicare à volatilibus, vindicare à bestis consortem naturæ. Sed etsi tales abessent injuriæ, proteri tamen ac lancinari corpus humanum, alienum merito videtur ab istius naturæ dignitate. Vnde non abit illud in Sopatri controversiis: ὅτι τὸ θείον καλὸν, καὶ ὅτι τοῦ θεοῦ ἡ φύσις ἐξέρχεται τοῖς σωμασιν ἵνα μὴ ἀφελούμεθα μὲν θείατα γινώσκοντες καὶ ἀποχρησίζομεθα τὸ φύσιν καλὸν, τὸ τοῦ φιλάθρωποι. τὸ τοῦ φιλόσοφοι, ἔτι θεοῦ ὅτι τοῖς ἀνομοῦ τοῖς μὲν θείατα τοῖς ἀνθρώποις τὴν πηρὴν κατέχουσιν. ἐπιθεῖν καὶ εὖτα ἀλογοῖν τὰ τὸ φύσις ἀπέρρηξε μὲν τὴν τελειότητα ἀποδοῦναι δὲ, γὰρ κρύπτειν τὸ ἀνθρώποι νομοκράτη ἀνομοῖν, ἵνα τὸ καλοῦ καὶ ἀνομοῖν ἐλάττωσιν τὸ σῶμα ἀφελούμενοι. Honestum esse humare mortuos, & ab ipsa natura quasi concessum corporibus, ne velut probro afficiantur post mortem si nuda diffuant, placere id omnibus, siue Dii fuerint, siue semidei qui hunc functis vita corporibus honorem indulserunt. Quia enim à ratione alienum est naturam humanam arcana post mortem omnibus conficiam exponi, morem inde ab antiquo accepimus humanam corpora sepeliendi, ut monumento condita clam & procul à conspectu tabescant. quo & illud pertinet Gregorii Nysseni in epistola ad Letoium: οὐ μὴ ἀναδεδείχθαι τὸ ἄλλο τὴν * ἀσχημοσύνην τῆς φύσεως, ne soli ostendatur id quod dedecori est humane naturæ. Hinc est quod officium sepeliendi, non tam homini, id est personæ, quam * humanitati, id est naturæ humanæ præstari dicitur: unde publicam hanc humanitatem dixerunt Seneca & Quintilianus, tralatitiam Petronius. Cui consequens est, ut

Ier. xxii.

Lib. vi.

De Tob.

De benef. l. 7. c. 20.
 Quint.
 Decl. vi.

nec inimicis nec hostibus invideri sepultura debeat. De inimicis egregia est apud Sophoclem dissertatio Vlyssis pro humando Ajace, ubi hoc est inter cætera.

*Menelaus, post tot dicta sapienter, cave
Injuriosus sis in hominem mortuum.*

Rationem reddit Euripides Antigone :

*Mors jurgiorum finis est mortalibus :
Num majus aliud quid potest letho dari ?*

Idem Supplicibus :

*Fecere vobis si quid Argivi male ,
Cecidere ; in hostes ista vindicta est satis.*

Et Virgilius : Nullum cum victis certamen esse asbere cassis.

Quam sententiam citans scriptor ad Herennium addit : Nam quod malorum est extremum, accidit illis jam. Papinius :

bellavimus ; esto :

Sed cecidere odia, & tristes in sobruis iras.

Et eandem causam reddit Opratus Milevitanus : Si inter viventes fuerat certamen, odia vestra vel mors aliena contempsit. jam tacet cum quo ante litigabatis.

III. * Quare & hostibus publicis deberi sepulturam omnes sentiunt. Belli hoc jus κριών ἐν τοῖς πολέμοις vocat Appianus, belli commercia Philo. Tacitus : Ne hostes quidem sepulturam invident. Dio Chrysofomus servari hoc jus ait etiam ἐν τοῖς πολέμοις, apud hostes: addit : καὶ ἐς ἑκατέρωθεν ἀσφάλῃσιν : etsi ad summum odia processerint. De eadem re agens Lucanus hominum ritus in hoste servandos dixit. Sopater idem qui supra : τίς πόλεμον ταύτης τῆς τιμῆς τὸ πῶν ἀνθρώπων γένος ἐπέχει, τίς ἔχει μνησικακίαν ὡς τὰ πλεγμαλιήματα ἀπὸ τῆσιν ἑσθίων τῆσιν ἄνθρωποις ; Quod bellum hoc ultimo honore humanum privavit gentis ? qua inimicitia consue extendit malefactorum memoriam ; ut hanc legem violare auderet ? Is quem dixi Dio Chrysofomus oratione de lege : ἀπὸ τῶν τῶν ἀσφαλείῃσιν ἕδεις ἢ κερὶ πολέμοις, ἢ διὰ τὴν ἑστῆσαν τὴν ὕβριν ἐς τὰ σώματα ἀνθρώπων ἐπιδικύεται. propter hanc mortuos nemo hostes judicat, neque ira & contumelia in eorum corpora extenditur. * Et passim existant exempla.

Sic Hercules suos hostes, Alexander victos ad Issum, Hannibal C. Flaminium, P. Æmilium, Tiberium Gracchum, * Marcellum Romanos quæsit ad sepulturam. Credas, inquit Silius Italicus, Sidonium ceruisse ducem. Idem Hannoni à Romanis præstitum, Mithridati à Pompejo, à Demetrio multis, Archelao regi ab Antonio. In Græcorum adversus Persas militantium juramento erat: Socios omnes sepeliemus: bello victor etiam barbaros : & passim in historiis legas impetratam νεκρῶν ἀνάσσειν

*Ælian. lib.
XII. var.
historiar.
Diod. libro
XXVII.*

* facultatem tollendi mortuos. Apud Pausaniam in Articis exemplum est: τὸς ἢ Μεδῶν ἀσφαλείῃσιν ἀπὸ τῶν ἀσφαλείῃσιν ἕδεις ἢ κερὶ πολέμοις, ἢ διὰ τὴν ἑστῆσαν τὴν ὕβριν ἐς τὰ σώματα ἀνθρώπων ἐπιδικύεται.

Medos Athenienses à se sepultos ajunt, quia qualemcumque mortuum terra condidit fas sit. Quare Hebræorum veterum interpretat:one Pontifex Maximus, cum alioqui rei ulli funebri interesse veraretur, repositum tamen hominem * insepultum sepelire etiam jubebatur. Christiani vero tanti fecerunt sepulturam, ut ejus causa sicut ad pauperes con-

*Ambr. II.
Off. c. 28.*

lendos, aut ad captivos redimendos vasa Ecclésiæ etiam initiata con-

fari, aut vendi licite existimaverint. Sunt quidem & exempla in contrarium, sed communi iudicio damnata.

Hinc o: o* defende furorem,

est apud Virgilium :

hominemque cruentus

Exiit, & tenuem caesis invidis arenam :

Lib. v.

apud Claudianum. Diodorus Siculus : τὸ πολέμῳ τῶν ὁμοφύλων τοῖς πρὸς ἀλλήλους θυμῶδες ; *ferinum est bellum gerere cum mortuis qui eiusdem natione fuerint.*

IV. De insigniter tamen facinorosis, video esse dubitandi causas. Lex divina Hebræis data, ut omnis virtutis ita & humanitatis magistra, illos ipsos qui suspensi patibulo erant (quod valde ignominiosum censebatur, Num. xxv. 4; Deut. xxi. 23; 11 Sam. xx1, 26.) eodem die sepeliri iubet. Hinc Iosephus tantam Iudæis ait esse curam sepulturæ, ut eos etiam quorum corpora ad publicum supplicium damnata sunt ante solis occasum tollant, & humo mandent : & alii Hebræorum interpretes addunt exhibitam hanc reverentiam divinæ imagini ad quam homo sit conditus. Ægisthum qui ad ultimum eadem rege cumulaverat à regis interfecti filio Oreste humo mandatum Homerus memorat Odyssæe tertio. Sed & apud Romanos Vlpianus corpora eorum qui capitis damnantur cognatis ait neganda non esse : imo & quibuslibet petentibus danda censuit Paulus Iuriconsultus. Et Diocletianus ac Maximinianus Imperatores ita responderunt : *obnoxios criminum digno supplicio affectos * sepultura tradi non vetamus.* Legimus quidem in historiis exempla eorum * qui insepulti abjecti sunt, frequentiora civilibus quam externis bellis : & hodie videmus quorundam damnatorum corpora diu in publico conspectu relinqui : qui tamen mos an laudandus sit disputant, non politici tantum, sed & Theologi. Contra laudatos videmus qui sepeliri iusserunt corpora eorum qui id ipsum aliis non permiserant, ut Pausaniam Lacedæmoniorum regem, qui incitatus ab Æginetis ut Persarum factum in Leonidem simili facto ulcisceretur, consilium ut se ac Græco nomine indignum rejecit. Apud Papinium Theseus Creontem sic alloquitur :

vade atra daturus

Supplicia, extremique tamen secure sepulchri.

Iof. Ant.

*xiii. c. 13.
& Corion.*

Alexandrum quoque Iannæum regem, qui in mortuos populares valde contumeliosus fuerat, sepelierunt Pharisæi. Quod si Deus interduces sepulturæ iactura quosdam puniti, fecit hoc suo jure supra leges constitutus. Et quod Goliathi caput David servavit ostentui, factum scilicet in alienigenam Dei contemptorem, & sub ea lege quæ proximi nomen ad solos Hebræos porrigebat.

*† Lib. III,
de bello Iud.
c. 25.*

*Heg. lib. 111.
c. 17.*

*a Giel. l. xv.
cap. 10.*

*Plutarch. de
Mud. Virt.*

*b Plin. libro
xxxvi. c. 15.*

V. Vnum tamen notatu non indignum, de sepeliendis mortuis regulam apud ipsos Hebræos habuisse exceptionem eorum qui ipsi sibi mortem consciverant ; quod Iosephus † nos docet. Nec id mirum, cum in hos aliud supplicium constitui non possit qui mortem pro supplicio non habent. Sic ^a Milesiæ virgines à voluntaria morte abscerritæ, & * plebs olim Romana quanquam improbante ^b Plinio.

Sic

Sic & Cleomenis corpus qui se interfecerat Ptolemæus suspendi iussit. Et * passim receptum, ait Aristoteles, ut ignominia aliqua afficiantur qui sibi mortem consciverunt: ubi Andronicus Rhodius id exponens ait, sepultura eorum corpora prohiberi. quod inter alia Demonastæ Cypri reginz scita laudat Dion Chrysostomus. Neque huic mori obstat quod Homerus, Æschylus, Sophocles, Moschios, & alii monent, nihil sentire mortuos: quare nec damno nec pudore affici. Satis enim est id quod mortuis accidit à vivis metui, ut hoc patet à peccato retrahantur. Optime enim Platonicus contra Stoicos, & si qui alii servitutis & morbi fugam, imo & spem gloriæ pro iusta causa mortis voluntariæ admittebant, sentiunt retinendum animum in custodia corporis, nec in iussu ejus à quo ille nobis est datus, ex hac vita demigrandum. quam in rem multa videre est apud Plotinum, Olympiodorum & Macrobiū ad somnium Scipionis. Hanc sententiam secutus Brutus olim Catonis factum, quod imitatus postea est, * damnaverat, *ὡς ἔχ' ὅσον ἑσθ' ἀνδρὸς ἔργον ὑπερχεῖν τῷ δαιμονί, καὶ μὴ δέχεσθαι τὸ συμπίπτον αἰδέως, ἀλλ' ὑπερδιδράσκειν.* quippe nec prius censens nec virile cedere fortuna, & imminenti adversa, qua ferenda fortiter erant, subterfugere. Et Megasthenes notabat ab Indorum sapientibus reprehensum Calani factum, neque enim eorum placitis probari * talem exitum hominum vitæ impatientium. Nec aliena Perfarum, ut videretur sententia, quorum rex Darius apud Curtium: *alieno scelere quam tuo mori malo.* Ideo Hebræi mori vocabant *ἀπαλύσθαι*, id est *dimitti*, ut videre est non tantum Luc. 11, 29; sed & in Græca versione, Gen. xv, 2; & Num. xx, in fine quod genus loquendi & Græcis usitatum. Themistius de anima: *ἀπαλύσθαι τὸ ἀπεθνήσκειν, καὶ τὴν πάλω τὴν ἀπὸλυτον καλῶσιν:* cum qui moritur ajunt *dimitti*, & mortem *dimissionem* vocant. Apud Plutarchum in consolatione legimus hoc sensu: *ὡς αὖ ὁ θεὸς αἰτίος ἀπαλύσας ἡμῶς:* donec Deus ipse nos dimittat. * Nonnulli tamen Hebræorum de lege se non interficiendi unam causam excipiunt, tanquam *ἕυλορον ἕξαλογον*, si quis videat se deinceps victurum in probrum ipsius Dei. Nam quia non nobis, sed Deo in vitam nostram jus esse statuunt, (ut recte Iosephus suos edocet) existimant præsumtam Dei voluntarem solam esse quæ mortis anticipandæ consilium absolvat. Atque huc referunt Sampsonis exemplum qui in suo corpore veram religionem videbat esse derisui, & Saulis qui gladio incubuit ne à Dei suisque hostibus illuderetur. nam hunc respuisse volunt postquam Samuelis umbra mortem ipsi prædixerat, quam gnarus sibi imminere si pugnaret, prælium pro patria & Dei lege non detrectavit, æternam inde laudem meritis Davidis etiam præconio: à quo & ii qui Saulem cum honore sepelierant recte facti testimonium retulerunt. Tertium est exemplum Razis Hierosolymitani senatoris in historia Maccabaica. Sed & in Christiana historia exempla legitimus similia eorum qui mortem sibi intulerunt * ne tormentis adacti Christi religionem ejurarent, & virginum quæ * ne pudicitiam amitterent in flumen se jecerunt, quas & in martyrum censum Ecclesia retulit. Sed de his tamen * quid Augustinus sentiat videre est operæ pretium. Alterum quoque exceptionem apud Græcos obri-

Nic. v. 5.

Orat. lxiv. Vide Strab. tit. 126, & Soph. Aju- ce.

Strabo xv.

Lib. v.

1 Samuel. xxxi, 4.

11 Macc. xiv. 37. Lib. 1. de civit. Dei. c. 26. Epist. 61, ad Dulc. & l. 11. c. 23. contra secundam Gaud. Epist.

Diod. lib.
xvi.

nuisse video, quam Locri opponebant Phocenſibus, ἢ τῶν πῶς ἔθ' Ἐλλῆσι κρύος νόμος ἐπὶ ἀπέφες βίπιδος τῆς ἰσθμύλης, *communem Græcis omnibus morem esse ut sacrilegi insepulsi abiciantur.* Sic & Dion Præſæſis Rhodiaca τῆς ἀστῆος κηρ' ἀποσιός ait ſepultura orbari. Idem Athenis* in proditores conſtitutum narrat Plutarchus Antiphonte. Sed ut ad inſtitutum me recipiam, ob negatam ſepulturam bellum juſte ſuſcipi cenſuerunt veteres conſenſu magno, ut ex illa Theſei hiſtoria apparet quam tractant Euripides dicta tragædia Supplicibus, & Iſocrates eo quem adduximus loco.

VI. Sunt & alia quædam quæ ex jure gentium voluntario debentur, ut longo tempore poſſeſſa, ſucceſſiones ab inſtato, & quæ ex contractu quantumvis inæquali veniunt. Nam hæc omnia quantum ex jure naturæ ortum aliquatenus habeant, accipiunt tamen ex humana lege firmitatem quandam, ſive ad verſus conjecturæ incerta, ſive ad verſus exceptiones quaſdam quas alioqui ratio naturalis videtur ſuggerere: ut ſupra obiter à nobis de jure naturæ agentibus oſtenſum eſt.

Annotata ad Caput XIX.

§. I.

L *Ege: hominum*] Φύσας ἰσομῆς, naturæ leges, Eusebius Hiſt. viii, 19. Νόμον δαμῶντος] Sophocles Ajace. idem Ἰπὸν νόμος dixit in Antigone.

Thebanos reprehendit] Pacto, non prælio, obtentum à Thebanis jus ſepeliendi vult Plutarchus Theſeo. At prælio, Pausanias Atticis.

Laërtianus] Cujus & hoc eſt Lib. vi, c. 12: *Vltimum illud & maximum pietatis officium eſt, peregrinorum & pauperum ſepultura.*

Homerus dixit ἀκούει ἔργα] Idem Iliados Ω Iovem & Deos Achilli iratos fuiſſe dicit ob male tractatum corpus Hectoris.

§. II.

Plinius] Hiſtorix Naturalis vii, 54. ubi & hoc: *Sepultus intelligitur quoquomodo conditus: humanus vero, humo conſectus.*

Ex terra ortum terra debet] Job x, 9. Philo in Flaccum: ἀνθρώπους ἡ φύσις οἰκονόμητος χωρίων ἀπίνειμα γῆν, ἡ μόνος ζῶον, ἀλλὰ καὶ ἀπεθνεύει, ἢ αὐτῆ καὶ τὴν ἀσώτην ἀποδέχεται γίνεσθαι καὶ τὴν ἐν τῷ βίῳ τελευτήσαν ἀνάλασθαι.

Proprium hominibus locum natura terram tribuit, nec vivis tantum, sed & mortuis, ut eadem qua primos ſuſcepit natales, ſuſcipiat & ex hac vita exitum. Attamen, ſicut nullum eſt in homine factum laudabile, cujus non veſtigium in alio aliquo animantium genere Deus poſuerit, ita & in hac re evenit, de formicis Plinius Libro xi, 30: *Sepeliuntur inter ſe viventium ſole, præter hominem.* At is ipſe de Delphinis lib. ix, 8: *conſpectique jam deſunctum portantes ne laceraretur à belluis.* Et de apibus Virgilius:

Tum corpora luce carentum

Exportans tellis & triſtia funera ducunt.

Servius: cum exſequiali ſcilicet pompa.

Ab incurſu avium ferarumque] Vide vaticinium de Ieroboami poſteritate in pœnam peccatorum ejus I Regum xiv, 11. Et Tertullianum de reſurrectione. de Ægiſtho Homerus Odiffeæ τ.

τῆς καὶ ἐδὲ θανάτου ἡρώτι ἐπὶ γαῖαν ἔχδον.

Ἄλλ' ἄρα τὴν κρύος τὴν καὶ ἀσώτοι κηρ' ἀποσιός.

Ergo

*Ergo ne leviter glebas injecere perempto,
Illius ut volucres lacerarent ossa canesque.*

De Agistho loquitur, quem, ut adulterum & regni invasorem, Argivi insepultrum abjecerant, cujus tamen reliquias humanior terræ dedit Orestes, ut mox dicitur. Menelaus de Ajace in Sophocle :

Ἄδ' ἀμφὶ χλωροῖν ψαίμαθ' ἄσπεδ' ἠηρήθη.

Ὅρουσι φορβὰ ὠδυσταίους γηῆσιν τε.

*Sed ille arenis jactus in pallentibus,
Gratum marinis pabulum alitibus dabit.*

Sed hoc quoque ibi prohibet Vlysses, prudentiæ exemplar. Sophocles Antigone in ipsius Antigones laudem :

ἦ τις τ' αὐτῆς ἀσπίδα φρονεῖ σὺ φρονεῖς
πικρὰ τ' ἀγλαῖα, μὴδ' ἔσ' ἀμνηστῶν κυνῶν
εἶσ' ὀλοῶς, μὴδ' ἔσ' ὀιωτῶν πνέου.

*Ille obfistum cruore germanium suum,
Non insepultrum sivit, alitibus feris
Canibusque fieri pabulum mordacibus.*

Appianus Civilium I, de interfectis jussu Marii : περὶν τε ἔδου ἐξῆν ἐπιμαυ εἰς αὐτὸν τῶν ἀνωγεινῶν, ἀλλ' οἰνοὶ καὶ κύνες αὐτὰς εὐεῖδι διακείσασκε. Et cuiquam licebat quæquam interfectorum sepelire, sed viros tam egregios laudans aves & canes. Ammianus Marcellinus principio libri XVII, de Iuliano : Sollicitusque ne dira volucres consumerent corpora peremptorum, sine distinctione cunctos humari mandavit.

Τὸ ἀρχαιότατον τῆς φύσεως] Simili modo Agathias dicit moris esse τὴν ἀρχαιότητα τῶν ἀπίων ἐπικαλύπτειν. Obtegere puerperii pudorem. Ita quam nihil natura firmus, apparet in ortu & interitu. Quod ut significarent sapientes Hebræi, vetuere ne plebejæ aut summæ fortunæ qui essent, huiusmodi fasciis involverentur aut modo nati, aut mortui.

Humanitati id est natura humana prestari dicitur] Servius ad XI Æ-

neid. Sepulcrum enim beneficium generaliter debetur universis. 6. III.
Quare & hostibus publicis deberi sepulcrum omnes sentiunt] Philo in Flaccum : ἤδη δὲ καὶ τὸς πικρῶς σὺ τῷ πολέμῳ ἔχθρῶν παρῆς ἀξίωσιν, οἱ μὲν ἰσχυροὶ καὶ φιλόδηρονται τῶν οὐκ ἐπιεικῶν, οἱ δὲ τὴν ἐχθρὰν καὶ αὐτῶν τῶν νεκρῶν ἀποτίωσιν, ἀπέκοντα τὴν σήμερον δίδοντες ἕως τῷ μὴ τ' ἐπιπλαίως χάριθ' ἀποτίωσιν ἢ νομιζομένων. Etiam qui in bello occubuerunt, eos homines solent ad sepulcrum dare, illi quidam quibus bonitatis & humanitatis plus est, suorum impudens, alii vero qui odia & in mortuos extendunt, sub pactis dantes corpora, ne caritas eorum qua nos imperat honore ultimo.

Et passim exstant exempla] Iosephus in legibus ἡμετέρας δὲ καὶ οἱ πόλεμον. Sepeliantur & mortui. Agamemnon Trojanos sepelit Iliados H. Antigonus Pyrrhum apud Plutarchum. Vide eundem in vita Thefei.

Marcellum] Plutarchus Marcello.
Facilitatem tollendis mortuos] Vide infra lib. III. c. xx, §. 45.
Insepultrum sepelire etiam jubebatur] Idem ex jure Pontificio Romano Servius notat.

Defendo furoribus] Interpretatur Servius, Inimicorum iram & post facta scire cupientem.

Sepultura tradi non vetamus] Hujus Romanorum moris mentio est apud Philonem contra Flaccum.

§. IV.

Qui insepulti abjecti sunt] Id *ὅτι φησὶ ὁ ἱερογλυφικὸς ἑρμηνεύων* dixit Iosephus in morte Iudæorum regis Alexandri. Adde Quintilianum declamatorie quarta.

§. V.

Plebs olim Romana] Servius ad XII Æneidos : *Sane sciendum quod causum fuerat in Pontificalibus libris, ut qui laqueo vitam finisset, insepultum abjiceretur. Vnde merito ais informis Lethi, quasi mortis infamissima. Ergo cum nihil sit hac morte deformius, poetam etiam pro regina dignitate dixisse accipiamus. Cassius autem Hemina ais Tarquinium Superbum cum clauca facere populum coegisset, & ob hanc injuriam multi se suspendio nocerent, iussit corpora eorum cruci affigi. Tunc primum turpe habitum est, mortem sibi consciscere.*

Passim receptum] Athenis Æschinis tempore ejus qui se interfecisset manus seorsum à corpore sepelebatur. Æschines in Ctesiphontem. Adde Hegesippum Lib. III, cap. 17.

Damnauerat] Et philosophorum non pauci extra Stoicos. Seneca epist. LXX : *Inuenies etiam professos sapientiam, qui vitam afferendam vitam negent, & nefas judicent ipsam inireptorem suis fieri. Expectandum esse vitium quem natura decrevit.* Procopius Gothicorum IV : *βλασφημία ἐστὶν ἐπιπέσει καὶ ἀνομία ἀπειρίας, τὸ δὲ οἷς ἴαται ἡ ἡρώδης, ἀνομία τὴν ἐπιπέσει ἀπειρίας ἐστὶν ἀπειρίας τὴν ἐπιπέσει ἀνομία δακτύλου. καὶ ἡ ἐπιπέσει ἀπειρίας ἡρώδης, καὶ ἡ ἀπειρίας ἐστὶν ἀπειρίας τὴν ἐπιπέσει ἀνομία δακτύλου.* *Violentus vita exitus rursus in aeterna insipientis impetus, & illa in mortem ferens audacia, consilio cum ceteris prudentibus judicatur immerito sibi fortitudinis nomen usurpare. Tam vero et illud cogitandum, ne in Deum sitis ingrati.*

Tantum exatum hominum vita impatientium] Idem Arabibus visum non minus quam Indis & Persis lobo discas III, 21.

Nonnulli tamen Hebræorum] Variasse Hebræorum super hac quaestione sententias cognoscas ex Iosepho, ubi de morte Phasaelis & de deliberatione Herodis agitur. Iudæi ad Petronium, Philone recitante : *ἀναστροφὴ μὲν τὸ ἴδιον αἶμα καὶ σφαιρακίαν ἰαυδίας. ἀνομιαν δὲ τὴν ἐπιπέσει καὶ ἀνομιαν. μέγιστον δὲ ὅτι θεὸς ἡμῶν, ἀμφοτέρων τὴν ἐπιπέσει καὶ τὴν ἀνομιαν ἀποδοῦναι διὰ τὴν ἀνομιαν, καὶ τὴν ἀνομιαν τὴν ἐπιπέσει ἀνομιαν ἀποδοῦναι. ἡμῶν δὲ τὴν ἐπιπέσει ἀνομιαν ἀποδοῦναι βίαν καὶ φρονήσεως. Miscebimus inter nos sanguinem, morte sponse summa. tum mortuus ista imperentur. Ne Deus quidem mihi culpet in duo intentos, ut & Imperatorem reuerentur & Sacras leges custodiamus. Id autem ita demum efficere dabitur, si abeamus hinc contenta vita minime vitali.*

Ne tormentis ad astra Christi religionem ejurarent] Vide Eusebium.

Ne judicium amitterent] Narrat Cicero nobilissimas virginese in puteos abjecisse, & morte voluntaria nefariam turpitudinem depulisse, oratione de Provinciis consularibus. Tale est & quod de Miletis virginibus memorat Hieronymus adversus Iovinianum; & enigma vetus Anthologiae lib. III, Tit. de Iuvenibus incipiens *ἔρχεται ὁ Μίλητος*. Narrant & Iudæi feminam in navi ad stuprum exsursum cum à marito quaesisset an & mari merfa corpora essent resurrectura, isque id affirmasset, jecisse se in mare. Christianarum autem

nullam esse justam causam dispensandi, nisi qua per modum exceptionis tacita insit legi.

XXVIII. Pena taxatio ex merito :

XXIX. Spectari hic causas impellentes, qua inter se comparantur :

XXX. Item causas qua à peccando abstrahere debuerant, ubi de gradibus præceptum Decalogi qua proximum tangunt & alia quadam :

XXXI. Item aptitudinem peccantis ad utramque qua varie spectatur.

XXXII. Meritum pena extendi posse ad majus nocumentum quam quod peccati intulit : & quare.

XXXIII. Rejicitur sententia de proportionis harmonica in panis.

XXXIV. Minus panam ex caritate nisi major caritas obstat.

XXXV. Facilitas peccandi quomodo ad panam incitet : item consuetudo peccandi quomodo ad panam incitet aut ab ea retrahat.

XXXVI. Clementia usus ad panas minuenda.

XXXVII. Ad superiores locos referuntur qua Hebraei & Romani in panis spectari volunt.

XXXVIII. De bello ad panam.

XXXIX. An justum sit bellum ob deli-

cta inchoata, distinctione explicatur.

XL. An reges & populi bellum recte inferant ob ea qua contra jus naturæ sunt, non tamen adversus ipsos ipsorumque subditos, explicatur, rejecta sententia statuerente naturaliter ad panam exigendam requiri jurisdictionem.

XLI. Discernendum jus naturæ à moribus civilibus late receptis :

XLII. Ex a jure divino voluntario non omnibus cognito.

XLIII. In jure naturæ discernenda manifesta à non manifestis.

XLIV. An ob delicta in Deum, bellum suscipi possit.

XLV. Notitia de Deo maximo communis qua & quomodo primis Decalogi præceptis indicentur.

XLVI. Qui has primis violant puniri posse.

XLVII. Non item alios : quod ostenditur argumento legum Hebræarum.

XLVIII. Bella jure non inferri in quod Christianam religionem amplecti voluit :

XLIX. Injste inferri in quod Christianos ob solam religionem crudeliter trahant :

L. Non etiam hi qui circa legem divini interpretationem hallucinantur : quod autoritatibus & exemplis illustratur :

LI. At illi jure qui in Deos quos putant impiis sunt.

SVpra cum de causis ex quibus bella suscipiuntur agere cœpimus, facta diximus duplici modo considerari, aut ut reparari possunt, aut ut puniri. Priorem partem jam absolvimus. Superest posterior quæ est de pœnis : quæ res eo diligentius tractanda est nobis, quod origo ejus & natura minus intellecta multis errationibus causam dedit. Est autem pœna generali significato *Malum passionis quod instigatur ob malum actionis*. Nam quanquam pro pœna quibusdam injungi opera quædam solent, ea tamen opera spectantur tantum qua molesta sunt, atque ideo ad passionem sunt referenda : Quæ vero incommoda patiuntur aliqui ob morbum contagiosum, aut corpus mutilum, aut alias impuritates, quales multæ existant in lege Hebræa, puta arceri cœtibus aut functionibus, proprie pœnæ non sunt, quanquam ob similitudinem quandam & per abusionem eo vocabulo appellantur. Inter ea vero quæ natura ipsa distat licita esse & non iniqua, est & hoc ut qui male fecit malum ferat, quod antiquissimum & Rhadamanthem jus vocant Philosophi, ut alibi diximus. Spectat eodem dictum Plutarchi libro de Exilio : τῆς Θείας ἰσότητος δίκης ἢ λαοῦ παύσιμον ἢ θεῶν νόμου τιμωρίας, ἢ χρωμένῳ πάντες ἀνθρώποι φέσται πρὸς πῶτος ἀνθρώπου, ἅπαντες πολλῶς. *Iustitia Deum comitatur, ultirix in eos qui adversus legem divinam delinquant : qua omnes homines natura æquius adversus omnes homines ut civitas. Plato dixit, οὐκ οὐκ ἔστι θεῶν ἢ ἀνθρώπων τιμωρία λίγην ἂν ἢ τῆς γὰρ ἀδικουμένη δίκης δίκης, nec Deorum nec hominum quisquam hoc dicere, injuste agenti non luendam pœnam. Et Hierax iustitiam ex parte hac tanquam nobilissima definiebat τιμωρίας ἀπαιτῶν ἔσθ' ἢ προσημασμένον, pœna exactioem ab iis qui priores lesere, & Hierocles ἰστικῶν πονηρίων μαλίστα*

litis mediatrix. * Lactantii dictum est: *Non exiguo falluntur errore, De ira Dei
qui censuram sive humanam sive divinam acerbatis & malitia nomine insu-*
mant, putantes nocentem dici oportere, qui nocentes afflicti poena. Quod vero
diximus poenae quae proprie ita nominatur omnino hoc inesse ut de-
licto reddatur, noratum & Augustino est, qui dixit: *omnis poena, si*
iusta est, peccati poena est: quod ad poenas etiam, quae à Deo irrogantur
pertinet, quanquam in illis interdum ob humanam ignorantiam, ut
idem scriptor loquitur, *laes culpa ubi non laes poena.*

c. 17.

II. Sed an ad assignatricem, an vero ad explettricem justitiam
poena pertineat, diversi diversum sentiunt. Quidam enim quia qui
plus peccavit gravius, qui minus levius puniuntur, & quia poena quasi
à toto parti datur, ideo ad assignatricem justitiam poenas referunt.

Sed quod primum illi ponunt, assignatricem justitiam toties lo-
cum habere, quoties inter terminos plures duobus instituitur æ-
qualitas, verum non esse in principio operis hujus ostendimus: de-
inde quod magis nocentes gravius, minus nocentes levius puniuntur,
id per consequentiam duntaxat evenit, non quod hoc primo ac per
se spectetur. Nam primo ac per se spectatur * æqualitas inter cul-
pam & poenam: de qua Horatius:

I Sat. III.

Cur non

*Ponderibus modulisque suis ratio usitur, ac res
Vt quaque est ita supplicis delicta coerces?*

Et alibi:

Adfit

*Regula peccatis qua poenas irrogat aqua,
Nec scutica dignum horribili sectere flagello.*

Eodem spectat lex divina Deuteron. xxv. & Novella Leonis. Sed
nec alterum quod illi ponunt magis verum est, poenas omnes
venire ex toto ad partem, quod ex his quae dicenda sunt appa-
rebit. Tum vero ostensum à nobis supra est, veram justitiae as-
signatricis rationem, nec in tali æqualitate, nec in processu à toto
ad partem proprie consistere, sed in habenda ratione ejus aptitu-
dinis quae jus stricte dictum in se non contineat, sed occasionem
ei det. Quanquam vero is qui punitur, aptus aut dignus esse de-
bet puniri, non eo tamen id spectat ut ipsi accedat aliquid, quod
assignatrix justitia postulat. Nec tamen qui explettricem justitiam,
quam vulgo commutatricem vocant, in poenis exerceri volunt,
magis se explicant. Ita enim negotium hoc considerant, quasi
nocenti aliquid reddatur, sicut in contractibus fieri solet. Dece-
pit eos vulgaris locutio, qua dicimus poenam deberi ei qui deli-
quit, quod plane est *αυνοος*; Nam cui proprie debetur aliquid, is
in alterum jus habet. Sed cum deberi alicui poenam dicimus, ni-
hil volumus aliud quam æquum esse ut puniatur. Verum tamen
est in poenis primo ac per se exerceri explettricem justitiam, quia
scilicet qui punit, ut recte puniat, jus habere debet ad puniend-
um, quod jus ex delicto nocentis nascitur. Atque hac in re est ali-
quid * quod ad contractuum naturam accedit: quia sicut qui ven-
dit, etiam si nihil peculiariter dicat, obligasse se censetur ad ea omnia
quae

c. v.

vertit Seneca : *Nemo prudens punit, quia peccatum est, sed ne peccetur. Revocari enim praevisa non possunt : futura prohibentur.* Idem alibi : *Ne homini quidem nocebimus quia peccavit, sed ne peccet, nec unquam ad praesertim, sed ad futurum poena referretur : non enim irascitur, sed cavet.* Apud Thucydidem Diodorus de Mitylenzis ad Athenienses verba faciens : *ἢ πῶς δὲ λαφύρα πάλιν ἀδικούσης αὐτῆς, ἢ ἀγὲρ τὸ τοῦ δακτυλίου κολάσει, εἰ μὴ ἐυμοφίαν.* ut maxime illos injuste egisse pronuntiem, non est interficiendos censebo, nisi id expedias. Sed hæc in hominibus punientibus vera sunt: nam homo ita homini alteri ipsa consanguinitate alligatur, * ut nocere ei non debeat nisi boni alicujus consequendi causa. In Deo alia res est, ad quem Plato dictas sententias male extendit. Dei enim actiones niti possunt ipso summi dominii jure, præsertim ubi meritum hominis speciale accedit, etiamsi finem nullum sibi proponant extra ipsas: & ita Hebræi quidam explicant illud Solomonis quod ad hanc materiam pertinet. *כל פעל יהוה לברכה וגם רשע ליום רעה*. Ut sensus sit, *res singulas Deus facit propter ipsas, etiam impium ad diem malum.* Id est etiam tum cum impium punit, non alio fine hoc facit, quam ut puniat. Quamquam etiamsi receptiorem sequamur interpretationem eodem res recidet: ut dicatur Deus fecisse omnia propter se, id est iure summæ libertatis, & perfectionis nihil extra se querens aut respiciens: sicut Deus dicitur *αὐτοφύς*, quia non est natus ex aliquid. Certe poenas quorundam valde perditorum à Deo non ob aliud exigi sacra verba testantur, cum dicunt eum voluptatem capere ex ipsorum malo, subsannari atque irrideri impios à Deo. Tum vero & extremum iudicium post quod nulla expectatur emendatio, imo & in hac vita poenæ quædam inconspicua ut obduratio, verum esse, quod contra Platonem dicimus, evincunt. At homo cum hominem sibi natura parem punit, aliquid sibi debet habere propositum. Et hoc est quod ajunt Scholastici, non debere in malo cujusquam acquiescere ulciscētis animum. Sed & ante ipsos Plato in Gorgia, eos qui quemquam morte puniunt, aut exilio, aut multa, non hoc βέλοσ ἀπολώσ, simpliciter velle, sed boni alicujus causa ἕνεκα τῆ ἀγαθῆ: Et * Seneca ad vindictam veniendum non quasi dulce sit vindicare, sed quasi utile. Etiam Aristoteles septimi de republica capite **xi i i** ait quædam esse honesta simpliciter, quædam ob aliquam necessitatem, & posterioris exemplum ponit in poenarum exactioe.

V. Quod ergo à mimo dictum est:

Leso doloris remedium inimici dolor :

& à Cicerone dolore poena mitigari, Plutarcho ex Simonide : *Γλυκὲ ἔσ' ἡ σκληρῆ ἀσπίς ἀλγούτι θυμῷ ἔφλεγμαίνοντι θεραπεία* & ἀναπλήρωσι *σοφίαν*, congruit quidem ei naturæ * quam homo cum bestiis habet communem: est enim ira ut in bestiis ita in homine ζωὴς καρδίας αἵματι. δι' ὁρεξίν ἀνελυπησίως, ut recte definit Eustratius, * *fervec sanguinis circa cor ob appetitum reponendi doloris*, qui appetitus adeo per se caret ratione ut sæpe feratur in ea quæ non læferunt, ut in foetus feræ quæ læsit, * aut in sensu carentia, ut in lapidem quo ictus est canis. At talis appetitus in se spectatus * non convenit parti rationali, cujus est imperare affectibus: ac proinde nec juri naturæ, quia

I. De Clem. c. 16.

Gorgia.

Moser Maimonides in direttore dubitantium lib. 11. c. 13. 6° Rab. Imm. ad Prov. Prov. xvi. 4

Deuteron. xxv 11. 63. Esai. 1. 24. Prov. 1. 26.

Th. 2. 3. 9. 108. Sitv. in verbo vindicta.

Lib. 11. de Ira, cap. xxxii.

quia id est dictatum naturæ rationalis ac socialis qua talis est. dictat autem ratio homini nihil agendum quo noceatur homini alteri, nisi id bonum aliquod habeat propositum. In solo autem inimici dolore, ita nude spectato, nullum est bonum nisi falsum & imaginarium: ut in divitiis supervacuis multisque aliis rebus ejusmodi. Atque hoc sensu ultionem improbant in hominibus non Christiani modo doctores, * sed & Philosophi, ut Seneca: *Inhumanum verbum est & quidem pro justo receptum ultio, & a contumelia non differt nisi ordine. Qui dolorem rogorit tantum excusatus peccat.* Imo si Maximo Tyrio credimus, ἰπμαρῶν τῷ ἄδικῶν ἄδικότερον, iniquior est qui se ulciscitur eo qui prior nocuit. Musonius, id ait cogitare quomodo quis remordeat mordentem, & nocenti noceat, fera est, non hominis. Apud Plutarchum Dionis qui sapientiam Platoniam in actus civiles convertit: τὸ ἀντιμαρῶν τῷ ἄδικῶν δικαίον νόμον δικαιοτέρων ἀδικῶν. Φύσις γὰρ ἡμῶν ἀδικίας ἀδικίας: ultionem legis arbitrio justiore censeri illata injuria: as si natura spectetur ex eodem animi morbo nasci. Pugnare ergo cum natura hominis in hominem agentis alieno dolore qua dolor est fatiari. Atque adeo quo hominum quisque minus valet rationis ulu eo ad vindictam est pronior. Juvenalis:

At vindicta bonum vita jucundius ipsa.

* Nempe hoc indocti, quorum praeordia nullis.
Interdum aut levibus videas flagrantia causis:
Quantulacumque adeo est occasio, sufficit ira.
Chrysis non dicit idem, nec mise Thales
Ingenium, dulcique senex vicinus Hymetto,
Qui partem accepta sava inter vincula cicuta
Accusatori nollet dare. Plurima felix
Paulatim vitia atque errores excuis omnes,
Prima docet rectum sapientia: quippe minuti
Semper & infirmi est animi exiguique voluptas
Vltio: continuo sic colligo, quod vindicta
* Nemo magis gaudet quam foemina.

Lib. vi. Eodem sensu Lactantius: imperiti & insipientes, si quando accipiunt injuriam, tunc & irrationabili furore ducuntur, & eis, qui sibi nocent vicem retribuere conantur. Liqueat ergo ab homine hominem non recte puniri tantum puniendi causa. quæ ergo utilitates rectam faciant poenam videamus.

VI. Pertinet autem huc poenarum partitio quæ est apud Platonem in Gorgia & Taurum philosophum ad eum locum cujus verba Gellius recitat libro v, cap. xiv. nam partitiones istæ ex fine desumptæ sunt, nisi quod cum duos fines Plato posuisset emendationem & exemplum, tertium addidit Taurus * πικρῶν, quam Clemens Alexandrinus definit, καὶ ἀναπόδδου εἰς τὸ τῷ πικρῶν συμφέρον ἀναφερόμενον: mali retributionem qua ad exigentis utilitatem referitur. Aristoteles qui ommissa poena exemplari hanc solum speciem cum emendatione ponit, adhiberi eam dicit, τῷ ποιῶν ἕνεκα ἵνα δὲ ἀπληρωθῆ, exigentis causa ut ei satisfiat: Plutarchus quoque eam non omisit, cum dixit: αἰ ὑπὸ χρεῶν τοῖς τελευμαίνουσιν ἀπικρῶσιν πικρῶν καὶ τῷ μάλιστα οἷον

Rhet. v.
cap. 10.

ἐπιχρῆσται ἀδικημάτων καὶ μέγιστα τὸ περιχρῆσται τὰς πικρῆτάς ἔστιν ἀνθρώποις.
 Qua facinus statim subsequuntur poena, non modo in posterum inhihent delinquendi audaciam, sed & injuria affectos maxime consolantur. Et hæc proprie est quam idem Aristoteles refert ad δίκαιοσύνης συναισθητικῆς, μίσθιστον quam ipse commutativicem vocat. Sed subtilius ista examinanda sunt. Dicemus ergo, in poenis respici aut utilitatem ejus qui peccarit, aut ejus cujus intererat non peccatum esse, aut indistincte quorundamlibet. Ad horum trium finium primū pertinet poena quæ philosophis modo μετρίως, modo κάλλως, modo περιαιτίως dicitur, Paulo Jurisconsulto poena quæ constituitur in emendationem, σωφροσύνης ἕνεκα Platoni, Plutarcho ἰατρῆα ψυχῆς animi medicatrix, quæ hoc agit ut eum qui peccavit reddat meliorem medendi modo qui est per contraria. Nam quia omnis actio, præsertim vero deliberata ac frequens, quandam gignit sui proclivitatem, quæ adulta habitus dicitur. ideo vitiiis quam primum fieri potest adimenda est illecebra, quod fieri rectius nequit, quam si *dolore quodam subsequente saporem amittant dulcedinis. Platonicus recitante Apulejo: *gravius & acerbius est omni supplicio si noxio impunitis differatur, nec hominum interim animadversione plectatur.* Apud Tacitum est: *corruptus simul & corruptor ager & flagrans animus haud levioribus remediis restringendus est quam libidinibus ardescit.*

Ann. III.

VII. Punitionem quæ huic fini inservit natura cuius esse licitam, qui judicio valeat & ejusmodi generis aut paribus vitiiis non teneatur ex ea quæ verbis sit castigatione apparet.

Th. 2. 2. q. 33. 3.

*Amicum castigare ob meritam noxiam,
 Immune est facinus, verum in astate utile.*

Plant. Tri-
 num.

In verberibus vero & aliis quæ coactionis aliquid continent discrimen * inter personas quibus id liceat aut non liceat non est factum à natura (neque enim potuit, nisi quod ratio parentibus in liberos ejus juris usurpationem pro affectus necessitudine peculiariter commendat) sed à legibus, quæ communem illam generis humani propinquitatem vitandarum rixarum ergo ad proximos affectus restrinxerunt, ut videre est tum alibi, tum Codice Justiniano titulo de emendatione propinquorum: quo & illud pertinet Xenophonis ad milites: *εἰ μὲν ἐπ' ἀγαθῆς ἐπέλασται πῦρ, ἀξιώ ὑπὸ τῶν δικῶν, οἷον καὶ γονεῖς υἱοῖς καὶ διδασκαλοὶ παισὶ. καὶ ἢ ἰατροὶ τιμῶσιν ἐπ' ἀγαθῶν.* Si quem ut prodessem verberavi, poenam debere me profiteor, qualem parentes filiis, & magistri discipulis. Nam & medici agrosuum suo ipsius bono urunt ac secant. Lactantius libro VI: *Iubet Deus ut manus nostras super minores semper habeamus, hoc est ut peccantes eos assiduis verberibus corrigamus, ne amore inutuli & indulgentia nimia educuntur ad malum & ad vitia nutriantur.* Hoc vero puniendi genus ad mortem pertingere non potest, nisi eo modo quem reductivum vocant, quo negationes reducuntur ad rerum oppositarum genera. Nam sicut Christus dixit melius quibusdam futurum fuisse, id est non tam male si nati nunquam essent, ita ingeniis insanabilibus melius est, id est minus est malum, emori quam vivere, quando certum est vivendo pejores evasuros. De talibus Seneca loquitur, cum ait interdum ut pereant interesse pereuntium.

Marc. XIV, 21.

De ira c. 5.

Iam-

Iamblichus : καὶ ἂν τῆ ὑποπόσι βίλπον τὸ καὶ αὐτὸ τῷ διαμίειν , ἔτι καὶ τῷ
 μυχθῆρῶ τὸ πιδάται τῷ ζῆν. *Quomodo suppurato melius est ur. quam sic manere, ita imbrobo mori quam vivere.* Talem vocat Plutarchus ἰπίοις γὰ πάν-
 τος βλαβερὸν, αὐτῶ τε βλαβερῶσιν, *ceteris noxium quidem, at sibi maxime.*
 Et Galenus cum morte puniri homines dixisset, primum ne vivi no-
 ceant; deinde ut alii poenæ metu deterreantur, addit : καὶ τρίτον ἐστὶ καὶ
 αὐτοῖς ἐκείνοις ἀμεινὸν πιδάται διαφθαρμοῖς οὐ τῶ ψυχῆν ἀσ ἀνίστοι ἔχων τῶ
 κακίαν. *Tertio & ipsis expedit mori ita corruptis animo ut ad sanitatem perducere
 nequeant.* Sunt qui hos ipfos esse putant quos Iohannes Apostolus ait
 ad mortem peccare. Sed quia fallacia sunt ejus rei argumenta, di-
 ctæ caritas neminem temere habendum pro deplorato, ita ut hoc
 quidem sine animadversio non nisi raro admodum locum habere
 possit.

I Joh. v. 16.

VIII. * Utilitas ejus cujus intererat non peccatum esse in eo si-
 ra est ne post hac tale quid patiatur aut ab eodem aut ab aliis. Gel-
 lius ex Tauro hanc speciem sic describit, *cum dignitas auctoritasque ejus
 in quem est peccatum tuenda est, ne pratermissa animadversio contemptum ejus
 pariat & honorem levet.* Sed quod de auctoritate læsa dicit, idem de li-
 bertate cujusque aut alio jure læso intelligendum est. Apud Tacitum
 legimus : *consuleret securitati justa ultione.* Ne quis læsus est ab eodem
 malum patiatur tribus modis curari potest : primum si tollatur qui
 deliquit, deinde si vires nocendi ei adimantur : postremo si malo suo
 dedoceatur delinquere. quod cum emendatione de qua jam egimus
 conjunctum est. Ne ab aliis lædatur qui læsus est punitione non qua-
 vis, sed aperta atque conspicua quæ ad exemplum pertinet obtine-
 tur. Ad hos ergo fines, & intra æqui terminos si dirigatur vindicatio,
 etiam privata, si jus nudum naturæ, id est abductum à legibus divi-
 nis humanisque & ab his quæ non necessario rei accidunt, respici-
 mus, non est illicita: sive fiat ab ipso qui læsus est, sive ab alio, quan-
 do hominem ab homine adjuvari naturæ est consentaneum. Atque
 hoc sensu admitti potest quod Cicero cum jus naturæ esse dixisset
 id quod nobis non opinio sed innata vis affert, inter ejus exempla
 collocat vindicationem quam gratiæ opponit : ac ne quis ambigeret
 quantum eo nomine vellet intelligi, vindicationem definit, *per quam
 vim ac contumeliam defendendo aut ulciscendo propulsamus à nobis ac nostris
 qui nobis cari esse debent, & per quam peccata punimus.* Mithridates in ora-
 tione quam ex Trogo excerpit Iustinus : *Adversus latronem si nequeant
 pro salute, pro ultione tamen sua omnes ferrum stringere.* Hoc ipsum
 ἀμύνει νόμος vocat in vita Arati Plutarchus. * Hoc naturali jure
 defendens se Samson adversus Palæstinos infontem se testatur fo-
 re si Palæstinos qui se malo affecerant malo vicissim afficeret : Ex
 post peractam ultionem eadem se tuetur ratione, dicens se ip-
 sis fecisse quod ipsi sibi fecissent priores. Platænses apud Thu-
 cydidem : ἰσθῶς ἕκαστος ἀμύνει καὶ τὸ πᾶσι νόμος καὶ δικαιοσύνη τὸ ἐπιόσθαι
 πολέμιον ὅστιον εἶναι ἀμύνει, merito eos ulsi sumus, jure apud omnes
 ut hostilia patrantem ulcisci liceat. Demosthenes oratione adver-
 sus Aristocratem communem ait esse legem inter homines ut
 eum qui nostra vi rapiat ulcisci nobis fas sit. Et Iugurtha apud

De invent.
11.

Libro
XXXVIII.

Sallu-

L. II. q. 10.
super Ioh.
L. de Rep.
xii.

Homerum sunt Odysseus. Sed maxime frequentia sunt hujus moris exempla inter eos qui communem judicem non habent. hinc bella definiri solent, Augustino teste, qua ulciscuntur iniurias: Et Placeticum certamen probat, *μῆρις ἔστω εἰς αἰῶνα ἀπομνησθῆσθαι τῶν ἀνομιῶν ἀλλοτρίων δύναι διόλου*, ad hoc qui in culpa fuerint cogantur innocentium dolore affecti poenas pendere.

L. Quoniam C. ad L. Faviam, l. 1. C. ad L. Iul. rep. Prac. pol.

IX. Utilitas indistincte quorumlibet, qui finiserat tertius, eadem habet partes quas illa quæ ad læsam pertinet. Nam aut hoc agitur, ne qui uni nocuit aliis noceat, quod fit eum tollendo aut debilitando, sive constringendo ita ut nocere nequeat, aut emendando aut * ne alii impunite illece aliis quibusvis molesti sint, quod & supplicis conspicuis obtinetur, quæ Græci *ὄψιν ποινή*, Latini exemplum vocant: quæ ideo adhibentur, ut unius poena merus sit multo, ut poenæ genere deterreri cæteri possint, ut leges loquantur *ἵνα ἄλλοι ἐπισημασθῶσι καὶ φοβῶνται*) ut Demosthenes. Hujus quoque justitiam potestas naturaliter penes unumquemque est. Sic * Plutarchus verum bonum ait à natura magistratum designari, & quidem perpetuum: nam ipsa naturæ lege ei principatum deferri qui agat iudicium. Sic sapientem nunquam esse privatum Nasicæ exemplo probat Terentius, & Lollium non unius anni consullem Horatius vocat: & Euripides Iphigenia in Aulide:

Mente qui prudente polles is magistratum geris.

Quæ tamen in republica intelligenda sunt quatenus ejus leges id faciunt. De hoc naturali jure ita loquitur Democritus: ipsius enim verba quia notabilia sunt adferam. Primum de jure bestias interficiendi sic illi videtur: *καὶ ἡ ζῴων φύσις καὶ μὴ φύσις ἀδὲ ἔχει τὴν ἀδικίαν καὶ τὴν δίκην ἀδικεῖν ἀδύνατον ὁ κτείνει, καὶ ὡς εἰ ἐστὶν τὸ ἔρδειν μᾶλλον ἢ πρὸς τὸν ἀδικεῖν*. De occidendis aut non occidendis animantibus ita se res habet: *qua imperium faciunt aut facere volunt quisquis occiderit purus est, adeo quidem ut hoc fecerit quam non fecisse sit rectius*. Et mox: *κτείνειν καὶ τὰ κτηνῶν ὡς εἰ δὲ τὰ πάντα ὡς ἐστὶν πάντος*, ea qua iniuste nobis nocent omnino & omnia fas occidere. Et certe non improbabile est hoc more vixisse viros probos * ante diluvium, antequam Deus suam voluntatem de vertendis in hominum alimenta animantibus cæteris prodidisset. Rursus: *ὅπως ὡς ἐστὶν ἀδύνατον πρὸς ἱερῶν γαργαφῶν τῶν πολυμένων, ἔτι καὶ ἀνθρώπων δὲ καὶ κατὰ φύσιν σκεπῆν*. Qua vero de vulpibus & de inimicis serpentibus scriptum: eadem id hominibus facienda videntur. Tum vero subjungit: *καὶ τὸν κλέψαντα καὶ ληστὴν πάντα κτείνειν τις ἀδύνατον εἴη καὶ ἀνομιῶν καὶ καλῶν καὶ ἡμετέρας*. Furrem & latronem qui quocumque modo occidit, sive manu, sive jussu, sive

L. 1. de Ira.

suffragio, innocens est, ad quos locos respexisse mihi videtur Seneca cum ait: *cum cervicem noxio praeclidi imperabo, eo vultu animoque ero * quod serpentes & animalia venenata percutio*. Et alibi: *ne viperas quidem & noxivas, & si qua morsu aut istu nocens affigeremus, si ut reliqua manifeste nocerent, possent, aut efficere ne nobis aliisque periculo essent*. Ergo ne homini quod nocerimus quia peccavit sed ne peccet. Sed cum & facti inquisitio sepe magnam diligentiam & poenæ æstimatio multum prudentiæ & æquitatis desideret, ne dum quisque de se nimium præsumeret, alii non cedentibus, rixæ orirentur, eo placuit hominum justis com-

manitibus eos diligere quos optimos ac prudentissimos putarent, aut fore sperarent. Idem Democritus: *οσα αν ανωλυον οι νομοι εστιν οσα ανωλυον οι νομοι εστιν*. Non prohibuissent utique leges suo quemque arbitrio vivere, nisi alter alterum offensum iisset. Invidia enim seditioni molitur exordium. Sed sicut in ultione factum modo diximus, ita & in hac ad exemplum punitione, manent vestigia ac reliquæ prisca juris, in iis locis, atque inter eas personas, quæ certis judiciis non subsumunt: ac præterea in quibusdam casibus exceptis. Sic Hebræorum moribus Hebræus à Deo & Dei lege deficiens aut ducem se ad falsos cultus præbens * illico à quovis homine poterat interfici. * Iudicium zeli id vocant Hebræi quod à Phinea primo exercitum ajunt, & inde abiisse in morem. Sic Judæum quendam Græcis senitibus polluentem occidit Mathathias. Sic trecenti alii Judæi à popularibus suis occisi referuntur libro qui vulgo dicitur Maccabæorum tertius. Nec alio obtentu instituta lapidatio in Stephanum, & conjuratio in Paulum: multaque alia exempla ejuscemodi existant & * apud Philonem, & apud Iosephum. Tum vero apud multos populos & dominis in servos, & parentibus in liberos mansit jus puniendi plenum etiam ad mortem usque. Sic Spartz Ephoris licuit civem occidere extra judicium. Et ex his quidem quæ diximus quale sit circa pœnas jus naturæ, & quo usque manserit intelligi potest.

X. Nunc illud videndum est num lex Evangelica libertatem illam arctius circumscripserit. Certe ut alibi diximus, non mirum est, quædam quæ natura & per leges civiles licent vetari lege divina, eaque perfectissima & præmium promittente natura humana majus: ad quod consequendum non immerito virtutes requiruntur quæ sola naturæ præcepta excedant. * Castigationes quæ neque infamiam neque damnum permanens relinquunt, & pro ætat' aut ætatis qualitatis ratione sunt necessariæ, si ab iis fiant quibus leges humanæ id permittunt, puta à parentibus, tutoribus, dominis, magistris, nihil habere quod cum præceptis Evangelicis repugnet, ex ipsa rei natura satis intelligi datur. Sunt enim hæc remedia animorum non minus innocentia quam pharmaca sensui ingrata. De ultione aliter sentiendum est. Nam quatenus duntaxat animum dolentis exfatiat illicitam esse etiam naturaliter, tantum abest ut Evangelio conveniat, supra ostendimus. Lex vero Hebræa non modo vetat odium assertari in proximum, id est, popularem, Levit xix, 17, sed & communitia quædam beneficia talibus inimicis impendi præcipit, Exod. xxiii, 4, 5. Quare proximi nomine ad omnes homines prolato per Evangelium, patet à nobis requiri, non modo ne noceamus inimicis, verum etiam ut beneficiamus, quod & diserte imperatur Matthæi v, 44. Lex tamen Hebræis graviore injurias permittebat ulcisci, non manu, sed addito iudice. At Christus dem nobis non permittit, quod appareret ex illa oppositione, *Αντιστις dictum fuisse, oculum pro oculo: & mox: Ego vero dico vobis. Quamquam enim quæ sequuntur de arcenda injuria proprie agunt, &*

Deus.
x111, 9.
N. m. xxv.

Matt. 19.

Altor. vi.
57.
Altor. n.
xx111, 13.

hanc quoque licentiam aliquatenus saltem restringunt, multo tamen magis ultionem improbare censenda sunt, quia veterem permissivam * ut imperfectiori tempore congruentem rejiciunt. *ὡς αὐτῶν ἡμεῖς, ἀλλὰ χριστῶν ἡμεῖς ἀρετῆς ἰσχυρίας, non quod iniqua sit justitio sed quod ei praestet patientia*, ut est in constitutionibus Clementis **VII. cap. XXIII.** qua de re sic loquitur * Tertullianus: *Novam de patientiam docet Christus, etiam vicem injuria prohibens permissam à creatore oculum exigente pro oculo, & dentem pro dente, contra ipse alteram anpsi maxillam offerri jubens, & super tunicam pallio quoque cedi. Plane hac Christus adjecerit ut supplementa consentanea disciplina Creatoris. Atque adeo hoc jura renuntiandum est an disciplina patientia praeferatur penes Creatorem.* per Zachariam praecipit ne unusquisque malitiam fratris sui meminerit, sed proximi. Nam & rursus: *Malitiam, inquit, proximi sui unusquisque ne recitet. Multo magis patientiam indixit injuria, qui indixit oblivionem. Sed quum dicit, mihi vindictam & ego vindicabo, proinde patientiam docet & etiam expectatricem. In quantum ergo non capit, ut idem videatur & dente pro dente, oculum pro oculo, in vicem injuria exigere, qui non modo vicem, etiam ultionem, etiam recollectionem & recogitationem injuria prohibet, tantum aperitur nobis quomodo oculo pro oculo, & dentem pro dente traheret, non ad secundam injuriam talionis permittendam, quam prohibuerat in dicta ultione, sed ad primam coercendam quam prohibuerat opposita talionis unusquisque respiciens licentiam secunda injuria à prima semetipsum committit. Facilius enim vim comprimi scit representatione talionis, quam repraesentatione ultionis. Vtrumque autem constituendum fuit pro natura & fide hominum, qui Deo crederet, ultionem à Deo expectaret: qui minus fideret, leges talionis timeret. Hanc legis voluntatem de intellectu laborantem, dominus & sabbatum & legis, & omnium paternarum dispositionum Christus & regularis & consuetudinem fecit, mandans alterius quoque maxilla oblationem, ut tanto magis vim injuria exstingueret, quam & lex per talionem voluerat impedisse, certe quae prophetia manifeste coercuerat, & memoriam injuria prohibens & ultionem Deum redigens. Ita si quid Christus intulit, non adversario, sed adjuveris accepto, non destruxit disciplinas Creatoris. Denique si in ipsam rationem patientia praecipienda, & quidem tam plena atque perfecta consideramus, non committitur si non est Creatoris, qui vindictam repromittit, qui judicem praestat. Alioquin tantum patientia pondus non modo non repercutiendi, sed & aliam maxillam praebendi, & non modo non remaledicendi, sed etiam benedicendi, & non modo non retinendi tunicam, sed amplius & pallium concedendi is mihi imponit, non sit me defensurus, in vacuum patientiam praecipit, non exhibens mihi mercedem praeccepti, patientia dico fructum, quod est ultio, quam mihi permissivam bueat, si ipse non praestat, aut si mihi non permittebat ipse praestaret, quae & disciplina interest injuriam vindicari. Metu enim ultionis omnis iniquitas frenatur. Ceterum passim emissa libertate dominabitur utrumque oculum & dentem, & omnem dentem excitatura pra impunitatis securitate. Censet, ut videmus, Tertullianus non modo Christianis postulationem talionis esse vetitam, sed ne Hebraeis quidem permissam tanquam quae vitari careret, sed majoris mali vitandi causa. Quod quin verum sit de talionis postulatione quae ex odio venit, non est dubitandum, ut ex superioribus apparet. Nam hanc improbatam etiam illis qui inter Hebraeos*

fapic

sapientia excelebant, nec legis verba tantum, sed & propositum intuebantur, ex Philone apparet, apud quem Iudæi Alexandrini, in Flacci Iudæorum vexatoris calamitate, ira loquuntur: *οὐκ ἐπιδομεύμεν, ἢ διαρῶς, τιμωρίας ἐχθρῶς διδιδυγμένοι ὡς τῆ ἱερῶν νόμων ἀνδρῶν ποταβῆν; non delectamur, ὁ δ' ἄμινε, ulsione de inimico: nam * ex sacris legibus didicimus hominum misereri.* Et huc pertinet quod Christus à nobis indistincte exigit, ut omnibus remittamus qui in nos deliquerunt, Matth. VI, 14, 15. id est ob sensum mali nostri malum illis nec procuremus nec optemus: nam id qui facit, ut cum Claudiano loquar, *ferus est, legumque videtur vindictam prestare sibi.* Quam ob causam Lactantius dictum illud Ciceronis commemorans: *justitia primum munus est ne cui noceat nisi lacessitus injuria*, ait simplicem veramque sententiam duorum verborum adjectione corruptam: & Ambrosius idem illud Ciceronis dictum vacare ait Evangelii auctoritate. Quid autem de ultione dicemus, non quatenus præteritum respicit, sed quatenus in futuram caver? Sane & hanc condonari vult Christus, primum * si qui nos læsit testimonia probabilia det poenitentis animi, Lucæ XVII, 3; quibus locis de pleniore quadam remissione agitur, id est quæ etiam in jus vereris amicitie restituat eum qui peccavit; unde sequitur ut nihil ab eo poenæ nomine exigi debeat. Præterea etiam si absque talis poenitentis signa, damnum haut nimium grave insuper habendum Christus præcepto dimittendæ tunicæ docet. Quin & Plato dixit non referendum malum εἰ τι δὲ ἡμῶς τῶνδε χαλιπώτερον πάσχειν, *etsi aliquid gravius patiendum nobis immineat*, qui sensus & apud Maximum Tyrium exstat. Ὑπερὸς δὲ αὐτοῦ, id est actionem ob acceptam contumeliam aliquam (qualem Christus alapæ nomine indicat) negabat Musonius, aut se institurum, aut cuiquam ut institueret auctorem fore: multo enim rectius condonari talia. Quod si dissimulatio magnum secum periculum ferat, ea cautione contenti esse debemus quæ quam minimum noceat. Nam ne apud Hebræos quidem in usu erat talio, ut Iosephus & alii Hebræorum doctores notant, sed solebat qui læsus erat ultra impendia à se facta, de quibus seorsim lex exstat Exod. XXI, 19; (* hæc enim est simpli restitutio nihil venale continens) pro talione * pecuniariam multam accipere: hoc & Romæ factum docet apud Gellium Favorinus. Sic Iosephus domini nostri Iesu educator, cum uxorem suam adulterii compertam crederet, * divortio se liberare maluit, quam committere ut traduceretur: atque id fecisse dicitur; quia justus erat, id est vir probus ac facilis: ad quem locum Ambrosius ait non tantum ab ultionis atrocitate, sed etiam * ab accusationis severitate alienam esse justis personam, sicut & ante Lactantius dixerat: *neque accusare quemquam crimine capitali justo licebit.* * Iustinus de Christianorum accusatoribus agens: *Nolumus, ait, eos puniri, qui in nos committuntur. Sufficit illis sua pravitas, & verum bonarum ignorantia.* Restant poenæ quæ non privato, sed publico bono consulunt: partim tollendo aut coercendo nocentem, ne cui noceat, partim deterrendo absque severitate exempli, quas non sublatas à Christo certissimo argumento alibi probavimus, quod cum sua daret præcepta simul te-

Lib. VI.
cap. 18.
De Off. 28.
Eph. IV. 32.
Col. 3. 13.

Lib. XX, c. I.

Lib. VI.
c. 10.

statur se nihil legis tollere. Lex autem Mosis, quæ in his rebus, quamdiu stabat respublica, stare debebat, magistratibus rigide imperabat, ut homicidia & alia quædam crimina punirent: Exod. XXI, 14; Num. XXXIII, 14, 37; Deut. XXIX, 13. Quod si Christi præcepta consistere potuerunt cum lege Mosis * quatenus supplicia etiam capitalia irrogabat, * possunt & cum humanis legibus divinam hac in parte imitantibus consistere.

XI. Sunt qui ut contrariam sententiam tueantur adferunt summam Dei lenitatem in novo federe, quæ proinde hominibus, etiam magistratibus, ut Dei vicariis sequenda sit: quod aliquatenus verum esse non negamus, sed non tam late patet quam illi volunt. Nam Dei ingens misericordia in novo federe patefacta, præcipue spectat peccata contra primævam legem, aut etiam contra legem Mosis commissa ante acceptam Evangelii notitiam, Act. XVII, 36; Rom. II, 25; Act. XXI, 38; Hebr. IX, 15. Nam quæ postea committuntur, præsertim si adsit contumacia, comminationem habent * iudicii multo severioris, quam illud fuit quod per Mosem est institutum, Hebr. XI, 23; IV, X, 29; Matth. V, 21, 22, 28. neque vero in altera tantum vita, sed & in hac ipsa in tales culpas Deus non raro animadvertit, I Cor. XI, 30. At talium facinorum indulgentia non solet impetrari, * nisi ipse homo de se quasi pœnas exegerit, I Cor. XI, 3; gravi quodam mœrore, II Cor. II, 27. Vrgentidem saltem pœnitentia ductis dandam impunitatem. Sed ut omittam de vera pœnitentia hominibus vix esse ut constet, nec quemquam non impune sua malefacta laturum si eam quovis modo profitei sufficiat, Deus ipse non semper pœnitentia ductis omnem remittit pœnam. quod vel Davidis exemplo apparet. Sicut ergo pœnam legis. id est mortem violentam aut alioqui immaturam remittere potuit Deus, ita ut non levibus malis afficeret eum qui deliquerat, * sic nunc quoque potest pœnam remittere mortis æternæ, ut interim peccatorem, aut morte immatura ipse punire, aut velle etiam ut sic per magistratum puniatur.

XII. Rursum alii hoc accusant quod cum vita simul spatium ad pœnitendum præciditur. Sed sciunt hujus rei à piis magistratibus summam haberi rationem, nec quemquam ad supplicium rapi nisi dato tempore quo peccata sua agnoscere ac serio detestari possit; * qualem pœnitentiam, etiam si opera morte interclusa non sequantur, acceptam Deo esse posse, latronis cum Christo crucifixi exemplum probat. Quod si dicatur vitam longiorem ad magistratiam respicientiam prodesse potuisse, responderi poterit, inveniri interdum, quibus merito dici possit * illud Senecæ: *Quod unum bonum tibi superest representabimus mortem*, ut & illud ejusdem quo uno modo *nessunt desinant mali esse*; quod Eusebius philosophus dixerat: *ἰπειθὴν ἕχ' οἷον π' ἀλλως ἐν τέταρτῳ ἢ πρὸ τρίτῳ ἀπελευθερῆσαι τὸν ἐκείνου διουμὸν τῆς κακίας πορίσασθαι* Φυγῆν. Hæc ergo, supra ea quæ operi initio diximus, responsa sunt illis qui supplicia aut omnia ad capitalia sine ulla exceptione Christianis prohibita volunt, contra quam nos Apostolus docet qui cum regio officio usum gladii

Synes. Ep.
44.

L. I de Ira
6. 16, c. 15.

dussisset ut exercitium divinæ ultionis, alibi orandum ait, ut reges Christiani fiant, & qua reges sunt, innocentibus sint præsidio: quod, quæ etiam post Evangelium propagatum magnæ partis hominum est improbitas, obtineri non potest, nisi quorundam morte reprimatur aliorum audacia, quippe cum ne sic quidem inter tot cruces & supplicia fontium satis tuta sit innocentia. Neque tamen abs re erit Christianis rectoribus, saltem ex parte aliqua, imitandum proponere * exemplum Sabaconis Ægyptii regis, pietatis nomine laudatissimi, à quo capitales pœnas in damnationem ad opus mutatas felicissimo successu narrat Diodorus: etiam ad Caucasum gentes quasdam ait Strabo: *μῦθον λατρεύοντι τὸν ἱεραμενῶνται τοὺς πόδας*: nemini mortem irrogasse quamvis pessima merito. Neque spernendum illud Quintiliani: *Nemo dubitabit, quin si nocentes mutati in bonam mentem aliquo modo possint, sicut posse interdum conceditur, salvos esse eos magis à republica sinquam puniri.* Notat Balsamo leges Romanas quæ mortis pœnam irrogabant * à posterioribus imperatoribus Christianis mutatas pleraque * in alia supplicia, quo & acrius damnatis inureretur pœnitentia, & magis ad exemplum proficeret pœna diuturnior. *

Lib. I.
Lib. XI.
Lib. XII. I.

XIII. Ex ea autem quam nos fecimus enumeratione finium pœnæ apparet nonnihil prætervisum à Tauro Philosopho, ex quo ita Gellius: *Quando igitur aut spes magna est ut is qui peccavit citra pœnam ipse sese ultero corrigat, aut spes contra nulla est emendari eum posse & corrigi, aut jacturam dignitatis in quam peccatum est metui non necessum est, aut non id peccatum est cujus exemplo necessario metui succurrendum sit, tum quicquid ita delictum est, non sane dignum esse imponenda pœna studium visum est.* Nam ita loquitur quasi uno sine sublato tollatur pœna, cum contra omnes cessare oporteat ut pœnæ locus non sit. Deinde illum finem omittit, cum homo inemendabilis vitæ eximitur ne plura aut graviora peccet: & quod de jactura dignitatis dixit, etiam ad alia damna quæ metuuntur extendendum fuit. Melius Seneca cum dixit, *In vindicandis injuriis hæc tria lex sequens a est qua princeps quoque sequi debet: * ut aut eum quem punit emendet, aut ut pœna ejus ceteros meliores reddat, aut ut sublatis malis securiores ceteri vivant.* Nam hic si per ceteros intelligas non minus qui læsi jam sunt, quam qui lædi adhuc possunt, plenam habebis partitionem, nisi quod ad illud sublatis addendum fuit aut represissis. Nam & vincula & quæcunque est virium deminutio eo pertinet. Minus perfecta est illa alio loco ejusdem Senecæ distributio: *Hoc semper in omni animadversione servabit ut sita alteram adhiberi ut emendet malos, alteram ut tollat.* Illud Quintiliani dictum aliquanto etiam imperfectius: *Omnis pœna non tam ad delictum pertinet quam ad exemplum.*

De Cl. I. I.
c. 21.

L. I. de
Ira. c. ult.

XIV. Ex his quæ dicta sunt hætenus colligi potest quam non tutum sit Christiano homini privato sive sui, sive publici boni causa, * pœnam sumere de improbo quoquam præfertim capitalem, * quanquam id jure gentium nonnunquam permitti diximus, unde laudandus est mos eorum populorum apud quos navigaturi instruantur mandatis à publica potestate ad persequendos piratas si quos

in mari repererint : ut data occasione uti possint, non quasi ausu fopte, sed ut publice iussi.

XV. Cui non dissimile est quod multis in locis receptum est, * ut ad accusationes criminum non admittantur, quibus id liber, sed certi homines quibus id muneris publica potestate impositum est : ut nihil quisquam faciat ad alienum sanguinem fundendum nisi officii necessitate. Huc spectat Eliberinz Synodi canon : *Delator si quis esset fidelis, & per delationem ejus aliquis fuerit proscripsum vel interfectus, placet eum nec in sine accipere communionem.*

MA. VII. I.

XVI. Sed & illud simul ex antedictis intelligitur minime consultum esse homini vere Christiano ac ne ipsum quidem decere, * ut ad munera publica quæ de sanguine judicium habent sua sponte se ingerat, jusque vitæ ac necis in cives sibi tanquam omnium excellentissimo & Deo cuidam inter homines deferri æquum existimet ac profiteatur. Nam certe quod Christus monet periculosum esse de aliis judicare, quia quale judicium in alios ferimus, tale nobis in paribus causis à Deo sit expectandum, omnino huc etiam pertinet.

Covarr. 4.
deor. 12. c. 7.
n. 8. Forr.
tractatu de
iur. sine le-
gum illat. 11.
V. g. l. 14.
C. vit. p. l. c. 8.

XVII. Quæstio est non ignobilis, an leges humanæ quæ interfectionem quorundam hominum permittunt, intersectoribus jus rerum præsentent etiam apud Deum, an tantum inter homines impunitatem. Posterius hoc Covarruz & Fortunio placet, quorum sententia adeo displicet Ferdinando Vasquid, ut nefandam vocet. Dubium non est, ut alibi quoque diximus, utrumvis legem facere posse, in certis casibus. Vtrum autem voluerit, partim ex verbis legis, partim ex materia intelligendum est. Nam si dolori lex indulget, poenam humanam tollit non vitium, ut in marito qui adulteram uxorem * aut adulterum occidit. Si vero periculum respicit futuri mali ex dilatione poenæ, censenda est jus ac potestatem publicam privato concedere ita ut jam privatus non sit. Hujus generis est lex illa in Codice Justiniano sub rubrica, quando liceat unicuique sine iudice se vindicare vel publicam devotionem, ubi cuicumque licentia datur supplicio subjugandi milites populatores hac addita ratione : *melius enim est currere in tempore quam postea iterum vindicare. Vestram igitur vobis permitimus alicui nem, & quod seivum est punire iudicio subjugamus edicto, ut nullus partem militi cui obviare telo oporteat ut latroni.* Et lex subsequens de opprimentibus desertoribus : *cuncti, inquit, adversus latrones publicos desertores militia jus sibi sciunt pro quiete communi exercenda publica ultionis indulgent.* Huc & illud pertinet Tertulliani : * *In reos majestatis & publicas bestis omnis homo miles est.* Aque in hoc differt jus occidendi exfoles, quos bannitos vocant, ab istarum legum specie, quod ibi præcedit specialis sententia, hic generale edictum, * accedente facti evidentiâ, vitæ lætæ sententiæ obtinet.

XVIII. Nunc illud videamus sistit ne omnes actus vitiosus tales ut puniri ab hominibus possint. Pro certo habendum est, non omnes esse tales. Primum enim actus mere interni, etiam si casu aliquo, puta per confessionem subsecutam, ad notitiam aliorum perveniant, puniri ab hominibus non possunt, quia ut alibi diximus, naturæ humanæ

con-

congruum non est ut ex actibus mere internis jus aut obligatio inter homines nascatur. Et hoc sensu accipiendum est quod dicunt leges Romanæ: *Cogitationis poenam neminem mereri*. Id tamen non obstat quo minus actus interni * quatenus in externos influant in estimationem veniant non sui proprie, sed actuum externorum, qui inde meriti sui accipiunt qualitatem.

XIX. Secundo puniri ab hominibus nequeunt actus inevitabiles naturæ humanæ. Quamquam enim peccatum esse non potest nisi quod libere fit, ab omni tamen omnino peccato & semper abstinere supra humanam est conditionem, unde cognatum homini esse peccare inter Philosophos Sopater, Hierocles, * Seneca; * inter Iudæos Philo, inter historicos Thucydides, inter Christianos plurimi prodiderunt. *Si puniendus est*, inquit Seneca, *civis utique pravum maleficum iniquum est, poena neminem excipiet* Sopater vero, *ἴσως αὖ τις ἢ ἀναμεμεινότες καὶ ἀλλή τὸ μίσητον ὑπερβαίνει τῆς αὐτοφύσου ἐπινοήσεως*. *Si quis homines puniat aliquam, nisi ab omni peccato vacare possint mensuram excedit ejus qua secundum naturam est correctionis*, quod Diodorus * Siculus vocat *συναδικεῖν τὴν κριτὴν ἀνθρώπων ἀδίκειαν ἐν ἴσῳ* esse *adversus communem hominum imbecillitatem*: alibi, *τῆς ἀνθρώπινης καὶ κριτῆς ἀδίκειας ἐπιλαυθήσεως, oblivisci inhumanitatis ejus qua communis est humano generi*. Is quem dixi Sopater dissimulanda ait *τὰ μικρὰ καὶ σνήθη τῶν ἀμεμελημένων, culpas minores & quasi quotidianas*. Imo dubitari potest an hæc recte & proprie peccata dicantur, cum libertatem quam in specie habere videntur in sua generalitate considerata non habeant. Plutarchus Solone: *δοῖς ἃ εἶπες τὸ δίκαιον γὰρ φοβεῖται τὸν νόμον, εἰ βιάσεται χρησίμως ὀλίγους, ἀλλὰ μὴ πολλὰς ἀρχαίας καὶ ἀλλήλων*: oportet legem scribi secundum id quod obtinere potest, si quis velit paucos utiliter, non multos inutiliter punire. Sunt & quedam non humanæ simpliciter naturæ, sed huic & nunc inevitabilia * ob corporis concretionem in animum transfentem, aut adultam consuetudinem, quæ tamen puniri solet non tam in sese quam * ob culpam præcedentem, quia aut neglecta sunt remedia, aut ultro attracti in animum morbi.

De ira lib. 11, c. 31.

Lib. XI. Lib. XVII.

XX. Tertio punienda non sunt peccata quæ nec directe nec indirecte spectant ad societatem humanam, aut ad hominem alterum. Ratio est quia nulla est causa cur non talia peccata relinquantur Deo punienda, qui & ad ea noscenda est sapientissimus, & ad expendenda æquissimus, & ad vindicanda potentissimus. Quare ab hominibus puniatio talis institueretur plane sine utilitate, ac proinde mendose. Excipiendæ hinc sunt poenæ emendatorix, quæ causam habent ut qui peccavit melior fiat, etiam si forte id aliorum non interfit. Puniendi quoque non sunt actus oppositi virtutibus quarum natura coactionem omnem repudiat, in quo genere sunt misericordia, liberalitas, gratiæ relatio. Tractat hanc quæstionem Seneca, an ingrati vitium impunitum esse debeat; & cur non debeat, adfert multa, sed hoc præcipuum, quod & ad alia similia extendi potest: *Cum res honestissima sit referre gratiam, desinit honesta esse si necessaria est*, id est honestatis gradum excellentem amittit, quod sequentia indicant: *non enim magis laudabis quisquam gratiam hominem quam eum qui depositam reddidit*.

L. III, de ben. c. 6. & 7.

reddidit, aut quod debebat citra iudicium solvit. Mox: non est gloriosa res gratum esse, nisi tutum est ingratum fuisse. Aptari ad hujus generis vitia potest illud Senecæ patris in controversiis: * Ego reum non laudari desidero, sed absolvi.

XXI. Sequitur illud tractemus, an ignoscere aut veniam dare liceat interdum. * Negant enim Stoici, ut videre est in fragmento apud Stobæum titulo de Magistratu, in oratione Tullii pro Murena, & in fine librorum Senecæ de Clementia, sed levi argumento: Veniq; ajunt, debita pœna remissio est: Sapiens autem quod facere debet facit. Hic fraus later in illa voce debita. Nam si intelligas eum qui peccavit pœnam debere, id est sine injuria puniri posse, jam non sequetur si quis non puniat, facere quod facere non debet. Si vero ita accipias debitam esse pœnam à sapiente, id est omnino oportuisse exigi, dicemus id non semper accidere, ac propterea hoc sensu pœnam posse esse non debitam, sed licitam tantum. Arque id verum esse potest tum antelegem pœnalem, tum post eampositam.

XXII. Ante legem pœnalem constitutam dubium tamen non est quin pœnæ locus esse possit, quia naturaliter qui deliquit in eo statu est, ut puniri licite possit: sed * non ideo sequitur debere eum exigi: quia hoc pendet ex connexionione huius ob quos pœna instituta est cum ipsa pœna. Quare si fines illi per se morali æstimatione necessarii non sint, aut alii fines ex opposito occurrant non minus utiles aut necessarii, aut fines pœnæ propositi alia via obtineri possint, jam apparet nihil esse quod ad pœnam exigendam præcise obliget. Sit primi exemplum in peccato paucissimis cognitio, cujus proinde publica traductio non necessaria sit, aut damnosa etiam: quo

Ad 2. fr. 1. 21.

illud pertinet Ciceronis de Zeuxi quodam: Adductum in iudicium fortasse dimitti non oportuerit: conquiri vero ad iudicium necesse non fuit. Secundi in eo qui benemerita aut sita aut parentum repensari digna, culpæ opponit: nam, ut ait Seneca, beneficium superveniens injuriam apparere non patitur. Tertii in eo qui verbis emendatus est, aut læso verbis satisfacit ut ad eos fines pœna jam opus non sit. Et hæc pars una est clementiæ à pœna liberans: quam respiciens Hebræus sapiens dixit: δει τὸ δικαίον εἶναι φιλάθρωπον: justum decet clementia. Nam quia pœna omnis, præcipue gravior, aliquid habet quod per se spectatum non quidem justitiæ, sed caritati repugnet, facile patitur ratio ea abstineri, nisi major ac justior caritas quasi irrefragabiliter obster. Appositus est ad hanc rem Sopatri locus, cum ait: τὸ εὖ καὶ συναισθητικῶς τὸ δικαίον ἐπινοητικῶς ἐμφανῶς καὶ πιστοῦς τὸ τὴν χάριτα ἰσοῦν. τὸ δὲ ἐπὶ τοῖς ἐγκλημάσι κείμενοι οὐκ ἀνάγκη τὸ πρῶτον ἐν φιλάθρωπον τὴν χάριτα προσσωποι. Iustitia pars illa quæ contractus ad æqualitatem reducit omnino respicit omne gratiæ genus: at ea pars quæ circa delicta occupatur non recusat suavem & blandam gratiarum faciem, cujus sensus partem priorem sic expressit Cicero: Via juris ejusmodi est quibusdam in rebus ut nihil sit loci gratiæ: posteriorem sic Dion Præsensis oratione ad Alexandrinos: χάρις ἡ γὰρ ἡγάμιος, συγγνώμη: boni præsidis est, ignoscere. Favorito ἢ καλὰ μὲν χάρις ἡ δὲ τοῖς ἀνθρώποις τῶν ἔσθ' ἐστὶν, ὑψηλοῖς ἀκαταστάσιας ἐν δίκῃ: ea quæ dicitur clementia apud homines, est temporaria relaxatio de summo jure.

xii. 19.

Ad 2. fr. 1. 2.

XXIII.

XXIII. Possunt autem tria hæc occurrere aut ut pœna omnino sit exigenda, * ut in pessimi exempli sceleribus, aut ut omnino non exigenda, ut si bonum publicum omitti eam exigat, aut ut liceat utrumvis: quo pertinet quod ait Seneca clementiam liberum habere arbitrium. Parcitur tunc, inquit Stoici, sapiens, non ignoscit. Quasi vero nobis non liceat cum vulgo loquendi domino ignoscere vocare quod parcere illi vocant. Nimirum & hic & alibi, ut Cicero, Galenus atque alii notarunt, magna pars Stoicarum disputationum * circa voces consumitur, quod Philosopho apprime cavendum est. Nam ut verissime dixit scriptor ad Herennium: *viciosum est controversiam intendere propter nominum mutationem*: quod Aristoteles dixerat: *Ἀλαβητίον τὸ πρὸς τοῖς ὀνόμασι μεταλλάξαι*.

Lib. II.

Top. I, 24.

XXIV. Major esse difficultas videtur post legem pœnalem, quia legis auctor aliquo modo legibus suis obligatur, sed hoc diximus verum esse * quatenus auctor legis ut pars civitatis spectatur, non qua civitatis ipsius personam atque auctoritatem sustinet. Nam qua talis est potest legem etiam totam tollere, quia legis humanæ natura est ut à voluntate humana pendeat non in origine tantum, sed & in duratione. Non debet tamen legis auctor legem tollere nisi probabili de causa, peccaturus alioqui in regulas justitiæ gubernatricis. Sicut autem totam legem tollere potest, ita & vinculum ejus circa personam aut factum singulare manente de cætero lege, Dei ipsius exemplo, qui Lactantio teste, *legem cum poneret non usique ademissit sibi omnem potestatem, sed habet ignoscendi licentiam*. * Imperatori, inquit Augustinus, *licet revocare sententiam, & reum mortis absolvere & ipsi ignoscere*: causam explicat, *quia non est subjectus legibus qui habet in potestate leges ferre*. Seneca Neronem hoc vult cogitare: *Occidere contra legem nemo potest: servare nemo præter me*. Sed hoc quoque faciendum non est nisi causa subsit probabilis. quæ autem sint causæ probabiles, quanquam non potest præcise definiri, tenendum tamen est majores esse debere post legem quam quæ ante legem spectabantur, quia legis auctoritas, quam servat. Utile est, ad causas puniendi accessit.

De Clem. I.

I. 5. 5.

XXV. Causæ autem liberandi aliquem à pœna legis solent esse aut intrinsecæ, aut extrinsecæ. Intrinseca cum si non injusta, dura tamen est pœna ad factum comparata.

XXVI. Extrinseca ex merito aliquo aut alia re commendante: aut etiam spe magna in posterum: quod causæ genus tunc maxime sufficiet, si ratio legis saltem particulariter cesset in facto de quo agitur. Nam quanquam ad sustinendam legis efficaciam satis est ratio universalis sine repugnantia contrariæ rationis, * tamen cessatio rationis etiam quæ particularis est efficit ut lex facilius & minore cum damno auctoritatis solvi possit. Id autem maxime usu venit in iis delictis quæ per ignorantiam, quamvis culpa omni non carentem, aut per animi infirmitatem superabilem quidem sed difficulter superabilem committuntur, ad quæ Christianus hominum rector maxime respicere debet ut Deum imitetur, qui in veteri quidem federe multa talia hostiis quibusdam expiari voluit: Levit.

IV &

IV & V, at in novo federe verbis & exemplis testatus est se ad talia respicientibus condonanda esse facilem. Lucæ XXI, 34. Hebr. IV, 15; V, 2. I Timoth. I, 13. Et quidem illis Christi apud Lucam verbis, *condona illis pater, quia nesciunt quid faciant*, * adductum Theodosium ut Antiochenis ignosceret, notat Iohannes Chrysostomus.

Lib. I. c. 46.

XXVII. Atque hinc apparet quam male Ferdinandus Vasquius dixerit, justam causam dispensandi, id est lege solvendi, esse eam tantum, de qua legis auctor consultus dixerit, extra mentem suam esse eam observari. Non distinguit enim inter *impenitentem* quæ legem interpretatur, & inter relaxationem. Vnde & alibi Thomam & Sorum reprehendit quod dicant legem obligare etiam si causa particulariter cesset, quasi legem esse putassent solam scripturam, quod illis nunquam in mentem venit. Tantum vero abest ut omnis legis relaxatio, quæ sæpe libere & dari & omitti potest, referenda sit ad *impenitentem* proprie dictam: ne illa quidem relaxatio quæ aut ex caritate aut ex justitia rectrice debetur, eo referri potest. Aliud enim est legem aut probabili aut etiam urgente causa tollere, aliud declarare factum ab initio mente legis non fuisse comprehensum. De tollendis pœnis vidimus, de taxatione earum videamus.

Lib. I. c. 26,
& c. 46.

XXVIII. Ex supra dictis apparet in pœnis duo spectari, id ob quod, & cujus ergo. Ob quod, est meritum; cujus ergo, est utilitas ex pœna. * Puniendus nemo est ultra meritum, quo ea pertinent quæ ex Horatio jam ante protulimus, & Ciceronis illud: *Est pœna modus sicut rerum reliquarum & quadam mediocritas*. Ideo pœnam æstimationis nomine appellat Papinianus. Et Aristides Leuctrica secunda humanæ naturæ conveniens esse ait, ut in quoque crimine sit aliquid ultra quod vindicta procedere non debeat. Demosthenes vero in epistola pro Lycurgi liberis æqualitatem in pœna non ita nude spectandam ait, ut in ponderibus & mensuris, sed expenso proposito ac voto ejus qui deliquit. Intra meriti vero modum magis aut minus peccata puniuntur pro utilitate.

Epist. xv ad
Brut.

L. Sanctio.
D. de pan.
dam.

XXIX. In merito examinanda veniunt * causa quæ impulit, causa quæ retrahere debuit, & personæ idoneitas ad utrumque. Vix quisquam gratis malus est, aut si quem malitia propter seipsam delectat is ultra modum humanum processit. Pars maxima ad peccandum ducuntur affectibus: *ἡ ἐπιθυμία συλλαβοῦσα τὴν ἀμετρίαν*: *Appetitus concipiens parit peccatum*. Appetitus nomine jam & declinandi mali impetum comprehendo, qui maxime est naturalis ideoque inter appetitus honestissimus. unde quæ mortis, carceris, doloris aut summx egestatis vitandæ causa injuste fiunt maxime excusabilia videri solent. Et huc illud Demosthenis pertinet: *Æquum est his qui cum divites sint mali sunt magis irasci, quam his quos egestas impellit: nam apud humani utentes iudices necessitas aliquid adferre venia, cum si qui in rerum affluentia injusti sunt nihil habeant prætexti probabilis*. Sic Acarnanas excusat Polybius quod impendentis periculi respectu federis cum Græcis in Ætolos initi leges non impleverent, Aristoteles: *ἐκ τῆς*

Iac. I, 15.

Lib. IV.

μὴ δύναν

μῆλον ἴσταν ἢ ἀγκυρασία τ' δειλία. ἢ μὲν γὰρ δι' ἕδωλὸν ἢ δι' ἀλφ' λύπη. καὶ ἢ μὲν
 λήθη ἕξιςται καὶ φθείρεται τὴν ἔξουσι φέρον. ἢ ἢ ἕδωλὸν ἕδωλὸν τοῦτον ποιῶν, μῆλον τ'
 ἰάσων. *Magis voluntaria est incontinentia quam timiditas: nam illa volupta-
 tu ergo: hac propter dolorem. * Dolor autem hominem quasi extra se rapit
 natura exitum adferens: Voluptas nihil tale, * ideo plus habet voluntarii.* In
 eundem sensum insignis est * locus apud Porphyrium de nonesu
 animalium libro tertio. Cæteri appetitus ad bonum aliquod ten-
 dunt aut verum aut imaginabile. Vera bona extra virtutes & earum
 actiones quæ ad peccatum non ducunt (ἀνὸν ἀγκυρασίαι τῶν ἀνδρῶν τῶν
 φασιματῶν ἐν αὐτοῖς) sunt aut delectantia, aut delectantium
 causa quæ utilia vocantur, ut possessionum abundantia. * Imagina-
 bilia non autem vere bona sunt, excellentia supra alios quatenus à
 virtute & utilitate se jungitur, & vindicta: quæ quo magis à natura
 abeunt eo sunt foediora. Et hos tres appetitus Iohannes his vocibus
 exprimit: ἐπιθυμία σαρκῶς, ἐπιθυμία τῶν ὀφθαλμῶν, ἀλαζονεία ἔστιν. I Joh. II.
16. Pri-
 mum enim membrum voluptatum desideria, secundum habendi
 cupiditatem, tertium vanæ gloriæ confectionem & iracundiam
 complectitur. Philo in decalogi explicatione omnia mala esse dicit,
 ἢ ἐπιθυμίας ἢ ἀλαζονείαν ἢ δόξην ἢ ἕδωλὸν. Lactantius libro sexto: *Virtutes esse
 in eis continere, cupiditatem compescere, libidinem refranare. Nam fere omnia
 quæ sunt iniuste atque improbe ab his oriuntur affectibus. quod & alibi re-
 petit.*

XXX. Causa quæ à delinquendo abstrahere debet generalis est
 iniustitia. Versamur enim non in quibusvis peccatis, sed illis quæ
 respectum habent extra peccantem. Iniustitia eo est major quo ma-
 jus alteri damnum infertur. Ideo primum locum obtinent delicta
 consummata, postremum quæ ad actus aliquos, sed non ad ultimum
 processerunt: in quibus tanto quidque est gravius quo ulterius pro-
 cessit. In utrovis genere ea iniustitia eminent, quæ communem ordi-
 nem perturbat, ac quæ deinde plurimum nocet. Sequitur ea quæ singulos
 tangit. Maxima hic est quæ vitam: proxima quæ familiam, cujus fun-
 damentum est matrimonium: postrema quæ res singulas expetibiles
 spectat, sive directe subtrahendo, sive dolo malo causam dando dam-
 ni. Possunt hæc ipsa subtilius dividi, sed quem indicavimus ordinem
 Deus in Decalogo secutus est. Nam parentum nomine, qui naturales
 sunt, magistratus, etiam alios rectores par est intelligi, quorum au-
 thoritas societatem humanam continet: sequitur interdictio homi-
 cidii: deinde matrimonii sanctio inhibitis adulteriis, tum furta, &
 falsimoniz: loco ultimo delicta in consummata. Inter causas autem
 abstrahentes non debet poni tantum qualitas ejus quod directe fit,
 sed & ejus quod secuturum probabile est, ut in incendio & perfollo
 aggere multorum summæ calamitates & mortes etiam spectandæ
 sunt. Ad iniustitiam quam generalem causam posuimus * interdum
 & aliud accedit vitium, puta impietas in parentes, inhumanitas in
 propinquos, ingratus animus in beneficos, quæ augent delictum. Ap-
 pareret quoque major pravitas * si quis sæpius deliquit: quia habitus
 mali actibus sunt pejores. Et hinc intelligi potest quatenus natura
 æquum sit quod apud Persas fiebat, * ut vita anterior simul cum
 delicto

c. XVIII.

Lib. I.

Lib. III.

Rom. VII.

13.

De vera re-
lig. c. 6.

Ann. III.

delicto in æstimationem veniret. Id enim locum habere debet in his quibus alioqui non malis subito aliqua peccandi dulcedo subrepsit non in his qui totum vitæ genus immutarunt in quibus ipse Deus apud Ezechielem nullam se habere ait prioris vitæ rationem, quibusque adeo Thucydideum illud aptari potest? *Διαπλασίας ζήμιας ἀξίον ἔστιν ὅτι αὐτὸ ἀγαθῶν καὶ κατὰ γὰρ ἡμετέων*: *Dupliciter peccata merentur eo quod ex bono mali facti sunt. quod & alibi dixit: ὅτι οὐκ ἐστὶν ἀποσιγήσειν ἀμαρτανίαν, quis ipsos peccare minime decebas. Itaque optime Christiani veteres in penis canonum æstimandis* non nudum delictum voluerunt aspici, sed simul vitæ quod præcessit, & quod sequitur, ut ex Ancyrana & aliis Synodis videre est. Sed & lex posita ad versus vitium specialem quandam malitiam veteri superaddit: quod ita docet Augustinus: * *Lex prohibens omnia delicta congenerat: non enim simplex peccatum est non solum malum sed etiam vitium committere. Tacitus: Si velis quod nondum vitium est, timeas ne vetere: ac si prohibita impetris transgredieris, neque metui ultra, neque pudor est.**

XXXI. Personæ aptitudo aut ad considerandas causas avergentes, aut ad suscipiendos affectus incitantes considerari solet in corporis mixtura, ætate, sexu, educatione, circumstantiis actus. Nam & pueri & fœminæ, & crassi ingenii homines maleque educati, iusti & iniusti, liciti & illiciti discrimina minus habent cognita: & in quibus bilis prævalet iracundi sunt, in quibus sanguis ad venæm proni, tum vero huc juvenus, illuc senectus propendet. Andronicus Rhodius: *φαίνεται τίνων ὅτι ἀπολογίαν πρὸς διδασκῶν αἰχμοῖς, τὸ πεφυκίαν ὡς αὐτῶν, καὶ ἀνεκῆτερον ποιεῖ τὸ ἔγκλημα*: *Videntur scilicet turpibus excusationis aliquid adferre natura, & delictum efficere tolerabilius. Metum accendit mali imminentis cogitatio, & iracundiam recens ac necdum sedatus dolor, ita ut rationem audiri vix sinant: suntque illorum affectuum delicta merito minus odiosa quam quæ ex voluptatis nascuntur desiderio, quod & minus effluaciter movet, & differri* & aliam sibi materiam sine injusta querere facilius potest. Aristoteles Nicomachiorum septimo: Ο ἡμῶν φυσικώτερον ἔστι χαλεπότης ἢ ἐπιθυμίαν τὴν ἀναγκαίαν ἔστι τῶν μὴ ἀναγκαίων. Magis naturale ira & acerbitas, quam cupiditas eorum qua modum excedunt minimeque sunt necessaria. Omnino enim illud tenendum est, quod animi eligentis iudicium magis impeditur quoque magis naturalibus causis, eo quod delinquitur minoris esse. Aristoteles dicto libro *καὶ οὐκ ἀκόλαστον ἀνὲν ἐπιθυμῶν, ὅπως μὴ ἐπιθυμῶν ἢ ἡρέμα διὰ τὴν τῶν ἀναγκαίων καὶ φύσει μετρίαν λύπην, ἢ τινῶν ὅπως ἀπὸ τῶν ἐπιθυμῶν σφόδρα. τί γὰρ ἀναιδέος πῶς οὐκ εἰς ἀποστροφὴν ἐπιθυμία τσαοικὴ καὶ ὡς τῶν ἀναγκαίων εὐδίας λόγον ἔχει*. Minus temperantem dicimus hunc qui à motu concupiscentie aut non tentatur, aut leviter sentiat us quærit enormes voluptates aut mediocria incommoda desurgit, eo qui vehementi affectu percellitur. Nam quid idem ille facturus fuisse putandus est, si ad fuisset juvenilis quadam perturbatio animi aut gravis dolor et penuria eorum quibus negatis natura doleat? Quicum convenit illud Antiphonis:*

* *Quis cum sis opulens nequiser quicquam facit, Hunc si esset pauper quid non facturum putas?*

Et

Et quæ in senum amores passim in comœdiis legimus. Ex his igitur causis æstimandum meritum intra quod pœna consistere debeat.

XXXII. Tenendum autem est quod Pythagorici dicebant, justitiam esse * τὸ ἀντιποσότης, id est parem passionem in pœnis, id non ita accipi debere quasi qui alteri nocuit deliberato & sine causis culpam valde minuentibus tantundem nocementi nec amplius ferre debeat. Id enim non ita esse ipsa lex, quæ legum omnium perfectissimum exemplar est, ostendit cum furta quadruplo aut quintuplo vult sui. Et lege Attica fur * ultra dupli condemnationem per dies aliquot vincetus habebatur, ut Demosthenes in Timocratem nos docet. Leges, inquit Ambrosius, ea qua detracta sunt alicui cum injuria persona aut rei ipsius cumulo restitui imperant, quo furem à detrabendo aut pœna deterreant, aut multa revocent. Aristides Leuc̄rica secunda: τοῖς ἀδικησασί ἐπιτίθει τοῖς ἀδικήσασιν μείζονα ἢ καὶ ἂν πεινῶντι δίδου αὐτοῖς τῶν ἡμῶν ἐς πρῶτης λόγων. His qui judicio illatas sibi injurias persequuntur, majora leges permittunt pro vindicta exigere quam qua ipsi acciderant. Seneca de judicio post hanc vitam:

De Officiis III. c. 3.

scelera taxantur modo

Majora nostra.

* Aquæ Indos ut Strabo notat, qui quem mutilasset, supra talionem, manu truncabat. Et in Magnis Moralibus quæ Aristotelis nomen præferunt legimus: ἂ δικαίον εἰ τις τὸ ὀφθαλμὸν ἐξήλωσεν πρὸς ἀνταναστανῶν μῦθον, ἀλλὰ πλεονεκα παλαιο: Iustum est si qui oculum alicui effoderit, non tantundem modo, sed et amplius patiatur. Nec enim æquum est, ut par sit periculum innocentis & nocentis, ut recte ostendit * Philo quo loco de homicidii pœna tractat. Atque hoc inde quoque æstimari potest; quod delicta quædam * non consummata, & ideo consummatis minora nocementum insigant par cogitato, quod in lege Hebræa * de falso teste proditum, & in lege Romana, de eo qui hominis occidendi causa cum telo ambulavit. Cui consequens est ut perfectis criminibus major respondeat pœna, sed quia morte nihil est gravius eaque iterari non potest, ut Philo notat dicto loco, ideo intra eam necessario consistitur, additis tamen interdum pro merito cruciatibus.

Lib. xv. l. c. xxxiv.

Deur. xix. 19.

XXXIII. Pœnæ autem magnitudo non tantum nudè spectatur, sed cum respectu ad patientem. Nam multa eadem pauperem onerabit, divitem non onerabit: & vili ignominia leve erit majorem, honorato grave: quo genere diversitatis sæpe utitur lex Romana: unde harmonicam proportionem extruxit Bodinus: cury tamen revera simplex hic fit & qualis in numeris æqualitas, meriti ad pœnam, sicut in contractibus mercis ad nummos, quanquam alibi merx eadem plus, alibi minus valet, itemque nummi. At fatendum sæpe in lege Romana id non fieri, ἀλλὰ ἀσυνταξίως, id est sine nimio personarum & qualitatum ad factum non pertinentium respectu, à quo vitio longissime semper abest lex Mosis. Et hæc quidem ut diximus intrinseca est pœnæ taxatio.

Lib. vi de Rep. ult.

XXXIV. Sed intra concessum modum ad minimum ducit caritas

caritas ejus qui punitur, nisi plerumque justior caritas aliud suadeat ob causam extrinsecam, quæ interdum est ingens periculum ab eo qui deliquit, plerumque autem necessitas exempli. Ea autem nasci solet ex generalibus invitamentis ad peccandum quæ reprimi nisi acribus remediis nequeunt. Invitamenta autem præcipua sunt, consuetudo & facilitas.

XXXV. Ob facilitatem lex divina Hebræis data gravior punit furtum * de pascuo quam de domo, Exod. xxii. 1 & 9. Iustinus de Scythiis: *Nullum scelus apud eos furto gravius, quippe sine ictu munimentoque pecora & armenta habentibus, quid salvum esset si furari liceat? Simile illud in Aristorelis problematis sectione xxix: ὁ νομοθέτης ὅχι ἰκανὸς ὄντας ἠγνοῦσιν ἑαυτοῦ αἰῶν φύλακας τὸ νόμον αὐτοῖς ἐπισησοῦ. Legis auctor sciret * illis in locis dominos res suas custodire non posse custodem legem addidit. Consuetudo facti etsi aliquid detrahid de culpa (non sine ratione veniam dedit, inquit Plinius, factio vetito quidem, non tamen inusitato) poenæ tamen acrimoniam ex aliqua parte flagitat: quoniam ut Saturninus loquitur, nimium multis grassantibus opus exemplo est. Sed in judiciis magis illud, in legibus hoc sequendum est, ratione habita temporis quo leges aut judicia feruntur: quia poenæ utilitas magis in universalitate spectatur circa quam sunt leges: culpa autem major aut minor est in singulis.*

*Laus facta.
D. de poen.*

XXXVI. Quod autem diximus ubi magnæ urgentesque causæ cessant, ad minuendam potius poenam promptos nos esse debere, in eo clementiæ pars altera sita est. Nam priorem in tollenda poena collocavimus. *Quia difficile est temperamentum, inquit Seneca, quiddam æquo plus futurum est in partem humaniorem praeponderet.* Alibi: *Pœnam si tuto poterit donet, sin minus temperet.* Et apud Diodorum Siculum laudatur rex Aegyptius quod imponeret *παιδείας ἰσότητος τὸ ἀξίως * supplicia meritis minor.* De M. Antonio Capitolinus: *Erat mos iste Antonio ut omnia crimina minore supplicio, quam legibus plecti solerent, puniret.* Isæus quoque orator dixit, oportere leges quidem constitui rigidas, sed * poenas exigi legibus mitiores. Et Isocratis est monitum: *ταῖς πτωχίας ἰσότητος ποιῶν τῶν ἀμετανοητῶν, ut poena infligantur inf. a peccati modum.* * Augustinus comitem Marcellum sic admonet sui officii: *Mihi sollicitudo maxima incussa est, ne forte sublimitas tua censeat eos tanta legum severitate esse plectendos, ut qualia fecerunt, talia patiantur, ideoque his literis obtestor fidem suam, quam habes in Christo, per ipsius Domini nostri misericordiam ut hoc non facias, nec omnino feri permittas.* Cujus est & hoc: *Sic etiam ipsos criminum ultores, atque in hoc officio non ira propria concitatos, sed legum ministros, nec suarum sed alienarum examinarum injuriarum vindices, quales judices esse debent, terruit divina censura ut cogitarent propter sua peccata misericordiam Dei necessariam, nec putarent ad culpam officii sui pertinere, siquid erga eos misericorditer agerent, quorum vita necisque haberent legitimam potestatem.*

*Lib. 1 de Cl.
cap. 1.
Cap. 33.*

XXXVII. Speramus nihil à nobis prætermisum; quod ad hujus argumenti satis difficilis & obscuri cognitionem magnopere faciat: nam quatuor illa quæ * Maimonides maxime ait spectari in poenis, magnitudinem peccati, id est damni, frequentiam talium pecca-

peccatorum, quantitatem concupiscentiæ & operis facilitatem ad sua loca retulimus. nec minus illa septem quæ confuse satis in pœnis considerat Saturninus. Nam persona ejus qui fecit ad aptitudinem illam judicandi maxime pertinet, & persona ejus qui patitur interdum aliquid confert ad æstimandam culpæ magnitudinem. * Locus injuritiæ culpam aliquam addere solet peculiarem aut etiam ad facilitatem operis pertinere. Tempus ut diuturnum est aut breve, ita libertatem judicandi auget, aut minuit, interdum & pravitatem animi ostendit. Qualitas partim ad genera appetituum refertur, partim ad causas quæ abstrahere à peccando debebant. Quantitas quoque ad appetitum referenda est. Eventus ad causas abstrahentes.

L. Aut fan
G. a. D. de
panis.

XXXVIII. Solere pœnæ expetendæ causa bella suscipi & supra ostendimus & passim docent historiæ: ac plerumque hæc causa cum altera de damno reparando conjuncta est, quando idem actus & vitiosus fuit & damnum reipsa intulit, ex quibus duabus qualitatibus duæ diversæ nascuntur obligationes. Non esse autem bella suscipienda ob delicta quævis satis constat. nam ne leges quidem suam illam ultionem, quæ tuto nec nisi nocentibus nocet, omnibus culpis impendant. Recte, ut modo diximus, Sopater oportere ait ea quæ minora & vulgaria sunt delicta dissimulari, non vindicari.

XXXIX. Illud autem quod in oratione pro Rhodiensibus à Cætone dictum fuit, non esse æquum pœnas quemquam dare ob eam rem quod arguatur male facere voluisse, suo quidem loco non male erat positum, quia nullum populi Rhodiensis decretum adferri poterat, sed animi fluctuantis conjecturæ: universaliter autem hoc recipiendum non est. Nam voluntas quæ ad externos actus processit (internos enim ab hominibus non puniri supra diximus) pœnis solet esse obnoxia. * Seneca pater in Controversiis: *Scelera quoque, quamvis citra exitum subsederunt, puniuntur. Injuriam qui facturus est iam facit.* * ait alter Seneca: non exitus rerum sed * consilia legibus vindicari Cicero dixit pro Milone. Periandri dictum erat: *μη μόνον τὸς ἀμαρτανόους, ἀλλὰ καὶ τὸς μέλλοντας ἔργαζ.* Sic Romani censent bellum ineundum cum Rege Perseo, nisi satisfaciatur de consiliis belli parandi adversus populum Romanum initis, quia scilicet arma, milites, classem jam comparaverat. Atque hoc ipsum in Rhodiensium oratione apud Livium recte notatur: neque moribus, neque legibus ullius civitatis ita comparatum esse, ut si quis vellet inimicum perire, si nihil fecerit quo id fiat, capitis damnetur. Sed nec omnis perversa voluntas factio jam aliquo indicata pœnæ facit locum. Nam si ne perpetrata quidem peccata omnia vindicantur, multo minus cogitata ac cœpta. In multis locum habet, quod Cicero dicit: *hanc scio an satis sit eam qui lacefferit injuria sua pœnitere.* Lex Hebræis data adversum pleeraque delicta inchoata contra pietatem, aut etiam contra hominis vitam extra judicium, nihil speciale constituit: quia & circa res divinas utpote nobis inconspicuas facilis est error, & iracundiæ impetus non indignus est cui ignoscatur. Cæterum in tanta matrimoniorum copia alienas nuptias attentare, aut in tam æquabili possessionum di-

Gal. 1. 11.
6. 3.

De Ira lib.
111.

Livius lib.
xlii.

1. Off.

visione fraudem struere qua cum aliena jactura se quis locupletet, minime erat ferendum. Nam illud, non concupisces, quod in Decalogo est, quanquam si scopum spectes legis, id est τὸ πρὸς μὲν πατρῶν, latius patet * (vellet enim lex, omnes etiam mente esse purissimos) tamen ipsum præceptum externum, ἐπιτολήν σκευαίην, quod attinet, ad motus animi pertinet qui facti produntur, quod aperte liquet ex Marco Evangelista qui idem illud præceptum extulit, μὴ δάσκαρῆσαις idque cum jam ante posuisset. μὴ κλέψῃς. Atque eo sensu vox Hebræa & ei respondens Græca reperiuntur tum Mich. 11, 2, tum alibi. Inchoata ergo delicta armis vindicanda non sunt, nisi & res sit gravis, & eo processum sit ut ex tali actu aut certum malum, etsi nondum illud quod intendebatur, secutum jam sit, aut certe ingens periculum, ita ut vindicatio aut conjuncta sit cum cautione futuræ noxæ (de qua supra egimus in capite de defensione) aut dignitatem læsam tueatur aut pernitioso exemplo occurrat.

XL. Siendum quoque est reges, & qui par regibus jus obtinent, jus habere pœnas pœcendi non tantum ob injurias in se aut subditos suos commissas, sed & ob eas quæ ipsos peculiariter non tangunt, sed in quibusvis personis jus naturæ aut gentium immaniter violantibus. Nam libertas humanæ societati per pœnas consulendi, quæ initio ut diximus penes singulos fuerat, civitatibus ac judiciis institutis penes summas potestates refedit, non proprie quæ aliis imperant, sed quæ nemini parent. Nam subjectio aliis id jus abstulit. Imo tanto honestius est alienas injurias quam suas vindicare, quanto in suis magis metuendum est ne quis doloris sui sensu aut modum excedat, aut certe animum inficiat. & hoc nomine ab antiquis prædicatus est Hercules quod Antæo, Busride, Diomede & similibus * tyrannis liberarit terras, quas ut Seneca de eo loquitur, transiit non concupiscendo, sed vindicando, maximorum bonorum auctor hominibus, ut Lyfias indicat, injustos puniendo. Diodorus Siculus de eo sic loquitur: τὸς ἀδικοῦντων ἀνθρώπων ἢ δυναστῶν ὑπερηφάνων ἀποκτείνων τοὺς πόλεις ἐπιπέτον δὲ δαίμονας: homines injustos & reges insolentes tollendo beatas reddebat civitates. Alibi dixit: ἐπῆλθε τὴν οἰκουμένην κλάζων τὸς ἀδικούς: orbem obivit rursus de iniquis expetens. Dio Prusænsis de eodem: τὸς πονηρῶν ἀνθρώπων ὑπελαζε καὶ τῶν ὑπερηφάνων ἀνθρώπων κατέλυε καὶ ἀφῆρειτο τὴν ἐξουσίαν: Homines malos puniebat, & superborum regna destruebat, aut in alios transferebat. Aristides in Panathenæico ait eum suscepta communi humani generis cura meruisse in Deos referri. Laudatur similiter Theseus quod latrones Scirona, Sinin, & Procasten sustulerit, quem sic de se loquentem Supplicibus inducit Euripides:

Pridem facinora nomen hoc per Graciam

Mihi dederunt, * ulior ut scelerum vocer.

Lib. 7, c. 3.

Valerius Maximus de eodem: *quicquid ubique monstri aut sceleris fuit, virtute animi ac robore dextra comminuit.* Sic non dubitamus quin justa sint bella in eos qui in parentes impii sunt, quales Sogdiani antequam eos Alexander hanc feritatem dedoceret: in eos * qui humanam carnem epulantur, * à quo more abstinere Gallos veteres Hercules coegit, narrante Diodoro; in eos qui piraticam exercent,

Seneca:

Cap. 2. 19.

I De benef.
cap. 14.
Isocr. Hel.
Enc.

Plutarch. de
Fort. Alex.

Seneca: *Si non patriam meam impugnat, sed sua gravis est, & sepositus à mea gente suam exagitat, abscedit nihilominus illum tanta pravitatis animi.* Augustinus: *Opinantur scelera faciendâ decerni, qualia si aliqua terrena civitas decerneret, decrevissetve, genero humano decernente fuerat evitanda.* De talibus enim barbaris, & feris magis quam hominibus, dici recte potest quod de Persis qui Græcis nihilo deteriores erant, perverse dixit Aristoteles, naturale in eos esse bellum, & quod Isocrates Panathenaco dixit, iustissimum esse bellum in belluas, proximum in homines bel-luis similes. Et eatenus sententiam sequimur Innocentii & aliorum qui bello ajunt peti posse eos * qui in naturam delinquant: contra quam sentiant Victoria, Vasquius, Azorius, Molina, alii, qui ad justitiam belli requirere videntur, ut qui suscipit aut læsus sit in se aut republica sua, aut ut in eum, qui bello impetitur, jurisdictionem habeat. Ponunt enim illi puniendi potestatem esse effectum proprium jurisdictionis civilis, cum nos eam sentiamus venire etiam ex jure naturali, qua de re aliquid diximus libri primi initio. Et sane si illo-rum à quibus dissentimus admittatur sententia, jam hostis in hostem puniendi jus non habebit; etiam post susceptum bellum ex causa non punitiva: quod tamen jus plerique concedunt & usus omnium gen-tium confirmat, non tantum postquam debellatum est, sed & manente bello, non ex ulla jurisdictione civili, sed ex illo jure naturali quod & ante institutas civitates fuit, & nunc etiam viget, quibus in locis homines vivunt in familias non in civitates distributi.

vii de be-nef.
L. v de Crõ-Dei.

Inno. c. quod super hu: de voto Arelii Flor. 3 part. tit. 22. s. 5. Sylv. in verbo Papa. s. 7. Vilt. Rel. 1 de Indu. n. 40: Vasq. cont. ill. s. c. 85.

XL I. Sed cautiones hinc nonnullæ adhibendæ sunt, prima, nè mores civiles, quamvis inter multos populos non sine ratione recepti, sumantur pro jure naturæ: qualia ferme erant illa quæ Persas à Græcis disparabant, ad quæ recte Plutarchi illud referas: *περὶ φωνῆς ἀνομιῆς, ἡμαρτῶν τε βαρβαρικῶν, barbaras gentes ad mores cultiores reducere velle obtentum esse quo veletur alieni cupiditas.*

XLII. Secunda, ne temere annumeremus à natura vetitis ea de quibus id non satis constat, & quæ lege potius divinæ voluntatis interdita sunt, in qua classe forte ponere liceat * inuptos concubitus, & quosdam eorum qui incesti dicuntur, & fœnus.

XLIII. Tertia, ut diligenter distinguamus inter principia generalia, quale est honeste vivendum, id est secundum rationem, & quædam his proxima, sed ita manifesta ut dubitationem non admittant, quale est alteri suum non rapiendum, & inter illationes quarum aliæ facilem habent cognitionem, ut posito matrimonio * non admittendum adulterium, aliæ vero difficiliorem, ut ultionem quæ in dolore alterius acquiescit esse vitiosam. Ferme idem hic evenit quod in mathematicis, ubi quædam sunt notitiæ primæ, aut primæ proximæ, quædam demonstrationes quæ statim & intelliguntur & assensum obtinent, quædam veræ quidem, sed non omnibus patentes. Sicut ergo circa leges civiles eos excusamus qui legum notitiam aut intellectum non habuerunt, ita & * circa naturæ leges par est eos excusari quibus aut ratiocinationis imbecillitas aut privata edu-catio obstant. Nam ignorantia legis sicut inevitabilis si sit tollit peccatum; ita etiam cum aliqua negligentia conjuncta delictum mit-tuit.

L. Si adulterium. s. fr. u tres. D. ad L. Tul. de adultri

Math. x, 15. Luc. xlii, 47. Nicom. vii:

nuit. Atque ideo Aristoteles barbaros qui prave educati circa talia delinquent iis comparat qui morbo corruptos habent appetitus. Plutarchus ait esse quædam νοσήματα καὶ πάθη τῆς ψυχῆς πρὸς τὴν φύσιν ἐκπεσόντα τὸν ἀνθρώπον : morbos animi qui hominem de naturali statu dejiciant. Postremo illud addendum, quod semel dico ne sæpe repetam, quæ ad pœnam exigendam suscipiuntur bella suspecta esse injustitiæ, nisi scelera sint atrocissima & manifestissima, aut alia simul aliqua causa concurrat. De Romanis Mithridates forte non extra verum ajebat : non delicta regum illos, sed vires ac maiestatem insequi.

Iustinus
XXXVIII.

C. peccatum.
p. II. s. 10.

XLIV. Perduxit nos ordo ad delicta quæ in Deum committuntur, quæritur enim an ad ea vindicanda bellum suscipi possit, quod late satis tractat Covarruvias. Sed ille alios secutus existimat punitivam potestatem non esse sine proprie dicta jurisdictione : quam sententiam nos jam ante rejecimus. Vnde sequitur, sicut in rebus Ecclesiæ dicuntur Episcopi aliquo modo τὴν καθολικὴν πεπεσέναι, id est * universalis Ecclesiæ curam accepisse, ita & regibus præter peculiarem suæ civitatis etiam generalem pro humana societate curam incumbere. Porior ratio pro sententia negante justa esse bella talia, hæc est, quod Deus sufficiat vindicandis quæ in se committuntur, unde dici solet, Deorum injurias diis cura, & perjurium satis Deum habere ultorem. Verum sciendum est idem & de aliis delictis dici posse. Nam illis quoque puniendis Deus haud dubie sufficit, & tamen ea ab hominibus recte puniuntur nemine dissentiente. Instabunt quidam & dicent, alia delicta ab hominibus puniri quatenus homines alii inde læduntur aut periclitantur. Sed notandum contra, non tantum ab hominibus puniri delicta quæ directe alios lædant, sed & quæ per consequentiam, qualis est sui occisio, concubitus cum bestiis & alia quædam. Religio autem quanquam per se ad conciliandam Dei gratiam valet, habet tamen & suos in societate humana effectus maximos. Neque enim immerito Plato religionem propugnaculum potestatis ac legum & honestæ disciplinæ vinculum vocat. Plutarchus similiter συνέλιξις ἀπάντων κοινωνίας καὶ ταμοδότης ἕρθεμα, coagulum omnis societatis & fundamentum legislationis. Philoni quoque est φιλοῦτος ἀνοσιμώτατος καὶ δεσμὸς ἀλυτῶ ἐνοχίας ἑρωτικῆς ἢ τῆς ἐνὸς θεοῦ πρῆξις : efficacissimum amatorioium & vinculum indissolubile benevole amicitia, * unius Dei cultus. Contraria omnia ab impietate :

Sil. Italicus.

Hæc prima scelerum causa mortalibus egris

* Naturam nescire Dei.

Omnis falsa, inquit Plutarchus, de rebus divinis persuasio perniciofa, accedente animi perturbatione perniciosissima. Exstat apud Iamblichum sententia Pythagorica : ἡ γνώσις τῶν θεῶν δευτέρα τε ἐστὶ καὶ σοφία καὶ διδασκαλία τελεία : Dei cognitio est virtus est sapientia est perfecta felicitas. Hinc Chrysippus legem dixit reginam divinarum humanarumque rerum, & Aristoteli * inter curas publicas prima de rebus divinis, & Romanis jurisprudentia divinarum humanarumque rerum notitia. Philoni ars regia πραγμάτων ἰδιωτικῶν καὶ δημοσίων καὶ ἑρῶν ἐπιμέλεια, rerum privatarum, publicarum & sacrarum curatio. Hæc vero omnia non tantum in una aliqua civitate consideranda sunt, ut cum apud

VII. Pol.

De creat.
magistr.

Xeno-

Xenophontem Cyrus ait subditos hoc sibi additiores fore quo Dei essent metuentiores, sed & in communi societate generis humanae pietate sublata, inquit Cicero, fides etiam & societas humani generis & una excellentissima virtus iustitia tollitur. Idem alibi: iustitiam adfert cum communitatem habeas, quod sit summi rectoris & domini nomen, quod consilium, quae voluntas. Atque huius rei evidens argumentum est, quod Epicurus non divinam providentiam sustulisset, * iustitiae quoque nihil eligit nisi nomen inane, ut quam nasci diceret ex sola conventionem, neque durare ulterius quam communis duraret utilitas, abstinendum enim ab his quae alteri nocitura essent solo poenae metu. Verba ipsius ad hanc rem sane insignia exstant apud Diogenem Laertium. Vidit hunc nexum & Aristoteles, qui v de republica cap. xi sic ait de rege: *ὁ φόβος τῶν τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ θεοῦ φόβος ὑπὸ τῶν τοιούτων, ἵαν διοικηταί μὴ νομιζέσθαι αὐτῶν τὸ ἄρχοντα*: minus enim populus timebit injuste tractari à Principe quem religio credit. Et Galenus libro ix de placitis Hippocratis & Platonis, cum multa de Mundo divinaque natura quaeri dixisset nullo ad mores usu, quaestionem de providentia agnoscit usum esse maxime non ad privatas tum ad publicas virtutes. Vidit hoc & Homerus in Odyssae sexto & nono hominibus *ὕβριος καὶ ἀργείας φερίαι & iniustis* apponit eos quibus *ἡ ἐστὶ θεοῦ μήναις mens religiosa*. Sic Iudaeorum veterum * iustitiam religione permixtam laudat ex Trogo Iustinus, sicut eosdem Iudaeos Strabo *δικαιοσύνη καὶ ἰσοπέθειαι ἀλλήλων ὄντας*. Lactantius: Si ergo pietas est cognoscere Deum, cuius cognitionis haec summa est ut eum colas, ignorat utique iustitiam, qui religionem Dei non tenet. Quomodo enim potest eam nosse qui unde oriatur ignorat? Idem alibi: Religio est propria iustitia. Iam vero maiorem etiam usum habet religio in maiori illa quam in civili societate, quia in civili partem eius suppleant leges & facilis legum executio: cum contra in magna illa communitate juris executio sit difficillima, ut quae nisi armis expleri nequeat, & leges paucissimae: quae ipsae in super sanctimoniam suam habeant praecipue à metu numinis, unde qui in jus gentium peccant divinumque violare passim dicuntur. Non male ergo religionem communitatem ad omnium pertinere injuriam dixere Imperatores.

Cyri inst. lib. viii. Lib. I de Nat. Deor. De Fin. IV.

Inst. lib. v. De Ira Dei.

L. 4. C. de hereticis.

Exc. pr.

XLV. Ut rem totam penitus introspeciamus, notandum est religionem veram, quae omnium aetatum communis est, quatuor praecipue pronuntiatis niti, quorum primum est Deum esse & esse unum. Secundum Deum nihil esse eorum quae videntur, sed his aliquid sublimius: tertium à Deo curari res humanas, & æquissimis arbitriis iudicari: quartum eundem Deum opificem esse rerum omnium extra se. Haec quatuor totidem decalogi praecipis explicantur. Nam primo aperte traditur Dei unitas: secundo natura eius inconspicua: nam propter eam imago eius exstrui vetatur Deut. iv, 12. Quomodo & * Antisthenes dicebat: *ὁ φθάλμιος ἔχει ὄραται, ἡ δὲ οὐρα ἰσίου, οὐδέ τις αὐτῆς ἔδιδε ἐκμαθεῖν ἐξ ἑσῶν ὀφθαλμοῦν*. oculis non conspicitur, rei nulli est similis, unde nec quisquam eum potest ex effigie cognoscere. * Philo autem: *τὸ ἀόρατον ἡτοιμασθῆναι ἢ ἀβυσσῶσιν ἔχει ὄσιον*. Profanum est eius qui inconspicuius est pingendo aut fingendo imaginem exhibere. Diodorus Siculus de Mose: *καταλλὰ δὲ κρηττάδιστι ἀπὸ τοῦ μη τιμίσει ἀνθρωπομόρφου εἶναι τὸ θεῶν*; simulacrum

non confisus, eo quod Deum non crederet humana forma esse. Tacitus: *Indai mente sola unumque numen intelligunt: profanos qui Deum imagines mortalibus materiis in speciem hominum effingunt.* Plutarchus vero cur * Numma de templis simulachra fustulerit causam hanc reddit: *ὅτι οὐκ ἐπίτηδες ἦν δυνάστην ἀλλὰ καὶ ἰσχυρῶς. Quod Deus concipi nisi sola mente non possit.* Tertio præcepto intelligitur cognitio & cura rerum humanarum, etiam cogitationum: nam id iurjurandi fundamentum est. Deus enim testis, etiam cordis, & si quis fallat vindex invocatur, quo ipso simul & iustitia Dei significatur & potentia. Quarto origo mundi totius auctore Deo, * in cuius rei memoriam institutum fuit olim sabbatum, & quidem singulari quadam sanctimonia supra ritus alios. Nam si quis in alios ritus peccasset poena legis erat arbitraria, ut de cibis vetitis; si in hunc poena capitis: quia sabbati violatio ex instituto continebat abnegationem mundi à Deo creati. Mundus autem à Deo creatus & bonitatem ejus & sapientiam & æternitatem & potentiam tacite indicat. Ex his autem notionibus contemplativis sequuntur activæ, ut Deum honorandum, amandum, colendum, eique obtemperandum. Itaque Aristoteles eum qui Deum honorandum aut parentes amandos neget, non argumentis sed poena edomandum dixit. Et alibi alia quædam esse honesta, Deum honore prosequi ubique. Istarum autem quas contemplativas diximus notionum veritas haud dubie etiam petitis ex rerum natura argumentis demonstrari potest, inter quæ illud validissimum est quod res aliquas esse factas ostendat sensus, res autem factæ omnino nos ad aliquid non factum deducant, Sed quia hanc rationem & similes alias non omnes capiunt, sufficit quod ab omni ævo per omnes terras, paucissimis exceptis, in has notiones consenserunt & hi qui crassiores erant quam ut vellent fallere, & alii sapientiores quam ut fallerentur: * quæ consensio in tanta & legum & opinionum aliarum varietate, satis ostendit traditionem à primis hominibus ad nos propagatam, ac nunquam solide refutatam, quod vel solum ad fidem faciendam satis est. Conjunxit ea quæ memorata nobis jam sunt de Deo, Dion Prusænsis cum dixit, *ὑπόληψιν*, id est persuasionem de Deo, aliam esse nobis cognatam, ex argumentis scilicet petitam, aliam *ἐπιπέθεσιν* acquisitam ex traditione. Plutarchus eandem vocat *παλαιὴν πίστιν*, *ἣν οὐκ ἔστιν ἐπιπέθεσιν ἀλλὰ ἀποδείξειν τεκμηρίων συναρτάσθαι ἰδέσθαι καὶ βίβασιν ὑπερτάτων καὶ τὴν πρὸς ἰουσιδάμαν*: antiquam persuasionem qua nullum haberi possit aut dici argumentum certius, fundamentum in commune pietati positum. Aristoteles: *πάντες ἀνθρώποι κατὰ θεῶν ἔχουσιν ὑπόληψιν*. Idem sensus apud Platonem de legibus decimo.

XLVI. Quare non vacant culpa qui etiamsi heberioris sint ingenii quam ut certa ad illas notiones argumenta aut reperire possint, aut comprehendere, eas repudiant, cum & ad honestum sint duces, & diversa sententia nullis argumentis nitatur. Sed quia de peccatis & quidem humanis agimus, discrimen hic adhibendum est inter notiones ipsas, & inter modum ab iis discedendi. Hæ notiones, nomen aliquod esse (unum an plura sepono) & curari ab eo res humanum, maxime sunt universales & ad religionem sive veram sive falsam

Sup. I. 9.

Sup. II. 4.

De calo. 3.

fam constituendam omnino necessariz. τ̄ θεοτεχνημοποι τῶ θεῷ (id est qui religionem habeas : nam religio Hebræis accessus ad Deum vocatur).

Hebr. xi. 6.

πιστεύει θεῶν ἕκαστον, καὶ ταῖς ἀρεταῖς αὐτοῦ μὴ ἀποδείξας γίνεται : eum credere oportet & esse Deum, & ab eo premia dari se colentibus.

De Nat. Deor. I.

Similiter Cicero: Sunt Philosophi, & fuerunt, qui nullam habere senserent humanarum rerum precationem Deos, quorum si vera sententia est, qua potest esse pietas, qua sanctitas, qua religio? Hac enim omnia pure ac caste tribuenda Deorum ita numini sunt, si animadvertuntur ab his & si est aliquid à Diis immortalibus humano generi tributum. Epictetus : τίς ἀρετὴ τῆς θεῶν εὐσεβείας ἰδοὺ ἅτε τὸ κυβεῖν τὸ οὐρανοῦ ἴστω, ὁρᾶν τὸ ἀετὸν ἀετῶν ἀετῶν ἀετῶν ἔχειν, αἰετῶν καὶ ἀετῶν τῶ ἅλῳ καλῶν καὶ δικαίων. Pietatis hoc precipuum bene sentire de Diis, ut qui & sint & res omnes iuste ac recte administrant.

Lib. II. c. 31.

Ælianus ait barbarorum neminem delapsum ad ἀθεΐαν, sed ab omnibus affirmari * & esse numen, & nostri curam gerere. Plutarchus libro de communibus notitiis ait eam quæ de Deo est notitiam tolli sublata providentia :

ὅ ἂν ἀθῆναι καὶ μακρότερον μόνον, ἀλλὰ καὶ φιλαίθρων καὶ κηδεμονικῶν καὶ ἀφιμῶν ἀφελαιμῶν καὶ τοῦ θεῷ τῷ θεῷ. Non enim immortalem tantum & beatum, sed & hominum amantem, ita ut & curet eos & prosit ipsis, concipi atque intelligi Deum. Lactantius: Neque honor ullus deberi potest Deo, si nihil prestat colenti, nec ullus metus si non irascitur non colenti. Et revera negare Deum esse, aut negare à Deo curari actiones humanas, si moralem effectum respicimus, tantundem valet. Quare ipsa quasi necessitate auctore hæc duæ notiones * apud omnes ferme quos novimus populos per tot jam sæcula conservatæ sunt. Hinc Pomponius erga Deum religionem, juri ascribit gentium : & apud Xenophontem, Socrates τῶν θεῶν σέβειν, Deos colere legem esse ait quæ apud omnes homines valeat : quod & Cicero tum de natura Deorum libro primo tum secundo de inventionione affirmat. Dion Prusænsis oratione xli vocat

L. veluti de iust. & jure.

θεῶν καὶ ἐπιτοίαν καὶ τὴν εὐμπαλίαν ἀνθρώπων ἄλλοις, ὁμοίως μὲν Ἑλλήνων, ὁμοίως Ἰβηρῶν ἀναγκαίων καὶ ἱμῶντοις ἐν παντί τῶ λαοῦ γενόμενον καὶ φύσει, persuasionem qua insit hominibus communiter omnibus non minus barbaris quam Græcis necessariam ac naturalem cunctis ratione utentibus. Et paulo post :

πανταχοῦ καὶ ἀπαντα ἐν τῷ παντί ἕθεν καὶ ὅτι πάντες τοῖς ἔθνεσιν ὁμοίωσιν καὶ ἀφ᾽ ἑαυτῶν, persuasionem valde robustam ac sempiternam apud omnes gentes & coeptam ac permanentem. Xenophon in convivio & Græcos & Barbaros ita ait existimare, nota esse Diis & præsentia & futura. Has igitur notitias qui primi incipiunt tollere, sicut in bene constitutis civitatibus coerceri solent, ut Diagoræ Melio accidisse legimus, & Epicureis qui ex bene moratis urbibus ejecti sunt, * ita & coerceri posse arbitror nomine humanæ societatis quam sine ratione probabili violant. Himerius Sophista actione in Epicurum : δὲ γὰρ ἐν ἀπανταῖς δικαίαις, ἐστὶν ἀπὸ ἀσεβείας. δὲ γὰρ ἐξ ἑξῆς, ἀσεβείας ἢ ἐστὶν ἐπιτιμῶνται :

Æli. c. ix.

Placii igitur pœnam exigit? Neutiquam : sed impietatis : pœnitentiam tradere permittitur, non & pietatem oppugnavit.

XLVII. Cæteræ notiones non æque sunt evidentes, ut Deos plures uno non esse : nihil eorum quæ videmus Deum esse, non mundum, non cœlum, non solem, non aërem : mundum non esse ab omni æternitate, ac ne ejus quidem materiam, sed à Deo facta. Itaque harum

harum cognitionem temporum lapsu apud multos populos oblitterata, & quasi extincta videmus, eoque facilius quia leges hanc partem minus curabant ut sine qua aliqua saltem consistere religio posset. Ipsa lex Dei illi populo data quem Prophetae & prodigia partim conspecta, partim non dubitandæ auctoritatis fama ad ipsos perlata, cognitione harum rerum nec obscura, nec incerta imbuerant, quanquam falforum deorum cultus maxime detestatur, non tamen omnes ejus culpæ convictos morte punit, sed eos demum quorum facta circumstantiam habent singularem, ut eum qui principes alios faduxerit. Deut. XIII, 16. civitarem quæ incepit colere deos ante ignotos, Deut. XII, 23. eum qui astra colit ut legem totam ac proinde Dei veri cultum deserat, Deut. XVII, 2. (quod Paulo est *λατρεῖν ἀπὸ τῆς κτίσεως ὡς εἰς τὸ κτίσαντες* * *opificio servire non opifici: nam ὡς εἰς ἑαυτὸν & alibi sæpe vim habet exclusivam*) quæ res etiam apud Esavi posteros aliquo tempore pœnis fuit subdita, ut videre est Iobi XXXI, 26, 27. eum quoque, qui liberos suos Molocho id est Saturno dederit, Levit. XX, 2. Cananzos vero & vicinos illis populos pridem delapsos ad pravas superstitiones non statim Deus puniendos judicavit, sed tum demum cum hanc culpam magnis sceleribus cumulassent, Gen. xv, 16. Sic & in aliis populis dissimulavit ignorantiam tempora circa falforum numinum cultus, Act. XVII, 38. Nimirum recte à Philone dictum est, religionem suam cuique videri optimam, ut quæ plerumque non ratione sed affectu dijudicetur: unde non longe abit dictum Ciceronis, nemini ullam disciplinam philosophiæ probari, præter eam quam ipse sequatur. Addit plerosque teneri adstrictos antequam quid esset optimum judicare possent. Sicut autem excusabiles sunt & ab hominibus certe non puniendi, qui cum legem à Deo proditam nullam acceperint, aut astrorum, aut aliarum rerum naturalium virtutes, aut spiritus, sive in imaginibus, sive in animantibus, sive in rebus aliis colunt, aut etiam animas eorum qui virtute & beneficiis in humanum genus excelluerunt, aut mentes quasdam incorporeas, præsertim si nec ipsi tales cultus commenti fuerint, * nec summi Dei cultum ideo deserant: ita impiis magis quam errantibus annumerandi sunt, qui aut cacodæmonas quos tales esse norunt, aut vitiorum nomina, aut homines quorum vita fuit flagitiis plena, divinis honoribus colere instituunt. Nec minus illi qui deos colunt hominum innocentum sanguine, à quo more quod Carthaginenses abstineri coegerit laudatur * Darius Perfarum rex & Gelo Syracusarum tyrannus. Narrat & Plutarchus barbaros quosdam qui humanis victimis deos colebant, pœnas duros Romanis fuisse: sed cum antiquitate moris se excusarent, nihil mali passos: vitios tantum nequid in posterum tale facerent.

XLVIII. Quid de illis armis dicemus quæ inferuntur populis aliquibus eam ob causam, quod illi Christianam religionem sibi propositam amplecti nolunt? Non jam quæram an talis proponatur qualis debet, & quomodo debet. Demus ita fieri: duo notanda dicimus. Prius est veritatem Christianæ religionis, quatenus scilicet naturali ac primævæ religioni non pauca superaddit, argumentis mere

natu-

Leg. ad Ca-
jum.

Acad. IV.

Just. l. xix.
Pia... Apo-
phib. & de
ser. num.
vond.
Pia. quæst.
Tom. 12.

naturalibus persuaderi non posse, sed niti historia tum resurrectionis Christi, tum miraculorum ab ipso & Apostolis editorum: quæ res est facti olim quidem irrefragabilibus testimoniis probata, sed olim, ita ut & hæc quæstio facti sit, & jam perantiqui. Quo magis sit, ut doctrina hæc ab his qui nunc primum eam audiunt penitus in animum admitti nequeat nisi secretis Dei auxiliis accedentibus, quæ sicut quibus dantur non dantur in operis alicujus mercedem, ita si quibus negantur aut minus large conceduntur, id fit ob causas non iniquas illas quidem sed plerumque nobis incognitas, ac proinde humano judicio non punibiles. Huc respicit Canon Concilii Toletani: *Præcipi sancta Synodus * nemini deinceps ad credendum vim inferre. Cui enim vult Deus miseretur, & quem vult indurat.* Mos enim est sacrorum Librorum * quarum rerum causæ nos latent eis causam assignare divinam voluntatem. Alterum hoc est, * Christo novæ legis auctori omnino hoc placuisse ut ad legem suam recipiendam nemo hujus vitæ poenis aut earum metu pertraheretur, Rom. VIII, 15; Hebr. II, 15; Joan. VI, 67; Luc. IX, 54; Matth. XII, 24; quo sensu verissimum illud Tertulliani: *Lex nova non se vindicat ultore gladio.* In libro antiquo cui nomen constitutionis Clementis de Christo dicitur, *ἡ ἀνθρώπων τῶ ἀθρόωτον ἀφῆκεν ἐλευθερίαν, ἕως οὐραίων ἡμετέων δικάζων, ἀλλ' ὡς ἴππερ κελύσαισι λογιστῶν αὐτῶ. Liberam reliquit hominibus arbitrii potestatem, non morte temporali eos puniens, sed in altero seculo ad reddendam rationem vocans.* * Athanasius: *Dominus non cogens, sed libertatem suam voluntati permittens dicebat quidem vulgo omnibus: Si quis vult venire post me: Apostolis vero: * numquid & vos abire vultis?* Chrysostomus ad eundem Iohannis locum: *ἔρωτᾷ λέγων, μή κ' ὑμεῖς θέλετε ὑπάγειν, ὅπως πάσαν ἡν ἀφῆκεν ἡμῖν βίαν καὶ ἀνάγκην: interrogat an & ipsi velint discedere, quod omnium est amissionis vim ac necessitatem.* Nec obstat illud in fabula de nuptiis, quod quidam jubentur cogi intrare, Luc. XIV, 23: nam sicut in ipsa fabella illud cogere * instantiam vocatoris significat, ita & in asfabulatione, quo sensu vox ejusdem significationis accipitur Luc. XXIV, 29; nec aliter Matt. XIV, 22; Marc. VI, 45; Gal. II, 14. Procopius in arcana historiæ parte docet à sapientibus culpatum fuisse * Justiniani consilium, quod Samaritas vi ac minis ad Christianam religionem compulerit: addit & incommoda inde secuta quæ apud ipsum legas.

Cap. de Iudaï, dist. 45.

XLIX. Qui vero Christianismum docentes aut profitentes eam ob causam poenis subdunt, haud dubie faciunt contra ipsam rationem, nihil enim est in disciplina Christiana (ipsam hic per se considero, non quatenus ei insincerum aliquid admiscetur) quod humane societati noceat, imo nihil quod non prosit. Res ipsa loquitur, & extranei coguntur agnoscere. Plinius Christianos sacramento inter se obstringi ait, ne furta, ne latrocinia committant, ne fidem fallant. * Ammianus eam religione nihil ait doceri, nisi justum & lenem. Et vulgi verbum, *Bonus vir Cajus Sejus, tantum quod Christianus.* Nec admittendæ excusationes, nova omnia metuenda, præsertim cætus: nam neque metuenda sunt dogmata quamvis nova, si modo ad honesta omnia atque ad exhibendam superioribus obediendam ducant, nec suspecti esse debent cætus proborum hominum, & qui

Tert. Apol. c. 3. & I. advers. Nat. c. 4.

Thom. 2.2.
108.

qui latere non quærunt nisi cogantur. Recte huc aptem quod Augustinus de Iudæorum conventibus dixisse * Philo commemorat: non eos bacchanalia esse aut cœtus turbandæ paci, sed virtutum scholas. Qui in tales sæviunt ipsi in ea causa sunt ut puniri iuste possint, quod & Thomæ videtur. Atque eam ob causam * Constantinus Licinius, Imperatores * alii Persis bellum intulerunt: quanquam hæc bella magis ad innocentem defensionem, de qua & infra agemus, quam ad poenæ exactionem pertinent.

L. In eos vero qui Christi legem pro vera habent, sed de quibusdam quæ aut extra legem sunt, aut in lege sensum videntur habere ambiguita, & ab antiquis Christianis non eundem in modum sunt exposita, dubitant aut errant, suppliciiis qui grassantur perinique faciunt: quod ostendunt & ea quæ ante diximus, & Iudæorum exemplum verus. Nam hi cum legem haberent quæ suppliciiis hujus vitæ sanciebatur, nunquam tamen poenis subdiderant Sadducæos, qui rejiciebant dogma resurrectionis, verissimum quidem, sed in ea lege non nisi obscure & sub verborum aut rerum involacris tractatum. Quid si vero gravior sit error, & qui apud æquos iudices facile possit sacra autoritate aut veterum consensu revincitur cogitandum hic quoque quanta sit vis inolitæ opinionis, & quantum libertatem iudicium minuat in suam cuiusque sectam studium, malum, ut Galeus ait, quavis scabie insanabilius. Apposite ad hanc rem Origenes: *ὁμοίως γὰρ ἀίψωνται τοῖς ἀπὸ τῆς ἀλλοτρίου συνήθειας, καὶ δημοπρατοῦσιν ἑαυτοῖς ἔργα, ὅμοιω δὲ καὶ αὐτοῖς τοῖς ἀπὸ τῆς ἀλλοτρίου.* Facilius quis alia sibi consuetæ exuat, quantum vis illis affixus sit, * quam ea quæ dogmatum sunt. Adde quod quanta hæc sit culpa pendet ex modo illuminationis & aliis animi dispositionibus quas hominibus pernoscere non est datum. * Hæreticus Augustino is demum, qui alicujus * temporalis commodi & maxime gloriæ principatusque sui gratia, falsas ac novas opiniones vel gignit vel sequitur. Audiamus de Arianis Salvianum: *Hæretici sunt, sed non scientes: denique apud nos sunt hæretici, apud se non sunt: nam in tantum se Catholicos esse iudicant, ut nos ipsos titulo hæretica pravitate infamant. Quæd ergo illi nobis sunt & hoc nos illis. Nos illos injuriam divinæ generationi facere certi sumus, quod minorem patre filium dicant. Illi nos injuriosos patri existimant, quod aequales esse credamus. Veritas apud nos est, sed illi apud se esse præsumunt. Honor Dei apud nos est, sed illi hoc arbitrantur honorem divinitatis quod credunt. Inofficiosi sunt, sed illis hoc est summum religionis officium. Impii sunt, sed hoc putant veram esse pietatem. Errant ergo, sed * bono animo errant, non odio, sed affectu Dei, honorare se dominum, atque amare credentes. Quævis non habeant rectam fidem, illi tamen hoc perfectam Dei affirmant caritatem, & qualiter pro hoc ipso falsa opinionis errore in die iudicii puniendi sint, * nemo potest scire nisi iudex. Interim iccirco eis, ut reor, patientiam Deus commodat, quia videt eos etsi non recte credere, affectu tamen pia opinionis errare. De Manichæis audiamus eum qui in illorum crassis sordibus diu hæsit Augustinum: *Illi sæviunt in vos qui nesciunt, quo cum labore verum inveniantur: & quam difficile caveantur errores. Illi in vos sæviunt qui nesciunt quam rarum & arduum sit carnalia phantasmata pia mentis serenuitate superare. Illi in vos sæviunt, qui nesciunt quanta difficultate sanentur**

oculos

oculus interioris hominis, ut possis intueri solem suum. Illi in vos seruiant, qui nesciunt quantum gemitis & suspiriis fiat ut ex quantumlacunque parte possit intelligi Deus. Postremo illi in vos seruiant qui nullo tali errore decepti sunt, quali vos deceptos vident. Ego autem seruire in vos omnino non possum, quos sicut me ipsum illo tempore, ita nunc debeo sustinere, & tanta patientia vobiscum agere, quanta mecum egerunt proximi mei cum in vestro dogmate rabiosus & cecus errarem. * In Arianam hæresin acriter invehitur Athanasius epistola ad solitarios, quod prima in contradicentes usque esset iudicum potestate, & quos non potuisset verbis inducere, eos vi, plagis, carceribusque ad se pertrahere anniteretur: *Atque ita, inquit, seipsam quam non sit pia, nec Dei cultrix manifestat*, respiciens ni fallor ad illud quod legitur * Gal. xv, 29. Similia habet Hilarius oratione ad Constantium. * In Gallia jam olim damnati sunt Ecclesie iudicio Episcopi qui ut in Priscillianistas gladio animadverteretur curaverant, & in Oriente damnata Synodus, quæ in Bogomili exustionem consenserat. Sapienter dixit Plato * errantis poenam esse, doceri.

L I . * Iustius illi punientur qui in eos quos Deos putant irreverentes atque irreligiosi sunt. Atque hæc causa inter ceteras allata belli Peloponnesiaci inter Athenienses & Lacedæmonios, & à Philippo Macedone in Phocenses: de quorum sacrilegio sic Iustinus: *quod Orbis viribus expiari debuit*. Hieronymus ad Danielis VI: *Quamdiu vasa fuerunt in idolo Babylonis, non est iratus Dominus (videbantur enim rem Dei secundum pravam quidem opinionem, tamen divino cultui consecrassent) postquam autem humanis visibus divina contaminant, statim poena sequitur post sacrilegium*. Nimirum & Augustinus existimat auctum à Deo Imperium Romanorum quod cordi illis fuisset quamvis falsa religio: & ut Lactantius loquitur, summum hominis officium, etiam non re ipsa, tamen proposito tenerent. Et supra diximus qualiacunque quæ putantur numina pejerata à vero numine vindicari: *Punitur, quia tanquam Deo fecit, ait Seneca: opinio illum sua obligat poena*. Sic accipio & illud Senecæ: *Violatarum religionum aliubi atque aliubi diversa poena est: sed ubique aliqua*. Et quod Plato capitis damnat religionis temeratores.

Thuc. I.
Diod. libro
xvi.
Lib. viii.

vii de ben.
cap. 7.
iii de ben.
6.
De legib. x.

Annotata ad Caput xx.

P Lato] Verba ejus sic posuit Irenæi interpres Libro III, c. xiv. *Es Deus quidem, quemadmodum & vetus sermo est, initium & medietas omnium qua sunt habens, recte perficit, secundum naturam circumiens: hunc autem semper consequitur Iustitia ultrix in eos qui deficient à lege divina.*

§. I.

Lactantii dictum est] Convenit huc & illud Belisarii apud Procopium Vandal. I. *ἡ δὲ δικαιοσύνη ἡ ἀδικία ἡ ἀνομία ἡ ἀπειρία ἡ ἀπειρία ἡ ἀπειρία*. Primum iustitia documentum erit, poena exacta de injustis interfectioribus, Adde Agathiam lib. v, ubi de Anatolio.

Aequalitas inter culpam & poenam] Seneca de ira II, 6. *Iniquus eris si equaliter irascetur inaequalibus*. Tacitus Annalium III: *Sin flagitia & facinora sine modo sunt supplicii & remediis principis moderatio, majorumque & vestra exempla temperant, & vana à scelestis, dicta à maleficiis differunt*.

§. II.

est

est locus sententia, per quam neque huic delictum impune sit, & nos clementia simul ac severitatis non poeniteat. Ammianus libro XXVIII: *Oraturus ne delictis supplicia sint grandiora.* Scholiastes ad Horatium: *Si in minimis peccatis etiam maxima poena consumuntur, restat ut maxima peccata aut maneat impunita, aut nova supplicia inveniantur.* Lex Wisigothorum libro XII, tit. III, cap. I: *Nam quaedam leges sicut culpam habent diversitates, non ita discretas in se continent ultiones, sed permixta scelera transgressorum ad unius permittuntur legis poenale iudicium. Nec secundum modum culpa modus est adhibitus poena, cum maior minorque transgressio non unius debeat mulctationis praedermari supplicio: praesertim cum dominus in lege sua praecipiat: pro mensura peccati, eris & plagarum modus.* Vide infra hoc capite, §. XXVIII, & XXXII, & lib. III, C. XI, §. I.

Quod ad contractuum naturam accedit] Saepe hoc notat Servius ad IV Aeneidos: *Nam qui excedunt delinquendi modum, ipsi sibi poenam sanciunt.* ibidem: *Damnare est debito liberare, unde damnabis tu quoque votis ad X Aeneidos: Luant peccata. luant id est absolvant.* Diximus autem & luo poenam, sed melius est hic peccatum, nam peccatum solvitur poena, qui enim crimini tenetur obnoxius, poena eum a pristina liberat obligatione. Contra, luo poenam, non procedit, quasi poena solvatur. Auctoritas tamen ista confundit licenter, more quo solet poni vel a sequenti quod praecedit, vel a praecedenti quod sequitur. Idem locutio sacrae Scripturae frequens indicat. Nam, ut Tertullianus ait de oratione, *Debitum in scripturis delicti figura est, quod perinde iudicio debeat, & ab eo exigatur.* Chrysostomus oratione de Terramotu quae est Tomo V, de divite illo agens qui Lazaro opponitur, & explicans vocem ἀπλάσῃ, quae est in illo Euangelii loco, ἔχουσίν τὸ αὐτὸ πῦρ, ἔχουσίν τὸ αὐτὸ ὄδινα: debebantur ipsi poena, debebantur ipsi dolores. idem II de poenitentia: τὰ ἀμάρτημα εἰς ὀφείματα ἀναγούσι. peccata ad debiti genus referuntur. Augustinus III de libero Arbitrio, Itaque si non reddit faciendo iustitiam, reddet patiando miseriam: quia in utroque verbum illud debiti sonat. Hoc enim etiam modo dici potuit: si non reddit faciendo quod debet, reddet patiando quod debet.

Ipse te huic poena subdidisti] Philo sine libri primi de vita Moysis: αὐτοὶ γὰρ τοὶ ἀδικούντες ἀμάρτανον, ἀδικεῖτε καὶ εἰς τὴν ποινὴν. peccare dum festinatis, ad poenas ferendas festinatis.

§. III.

In censum bestiarum] Sic & Moses Maimonides ad Deuteron. XXXIII.

Namquid & ipsi tale aliquid commisimus] Pertinet huc & Ambrosii locus sermone XX in Psalmum, Beati immaculati, ad versiculum, Miserationes tuae Domine, citatus causa III, quaestione VII. item Cassiodori, VI, 21.

§. IV.

Ut nocere ei non debeat, nisi boni alicujus consequendi causa] Cassiodorus de Amicitia: *Quod si manus una casu aliquo forte ladat alteram, illa qua lesa est non repercutit, nec se erigit in vindictam.*

Seneca] Eiusdem est libro eodem de Ira secundo, capite XII: *Exsequar, quia oportet, non quia dolet.*

§. V.

Quam homo cum bestia habet communem] Inde ista Homericæ: χιλῶ δὲ μὲν ἀγρίῳ ἦσθ, illum fera prenderat ira.

item:

nem: ἄγριος ὡς σήθιος ἦτο μεγαλύτερος θυμὸν
Efferat ipse animatum magnam sibi pectore in alto.

nem: Ἀλλ' Ἀχιλλεὺς δαίμασσι θυμὸν μέγαν
Magnam animatum sed Achille doma.
 Feror] inde εἰσομαχὸν χόλον bilem extinguere apud Homerum.
 An in sensu carentia] Seneca de Ira libro II, c. 26: *His irasci quam*

liberum est, qua iram nostram nec meruerunt nec sentiunt. Brasiliani, feri homines, de ferro, ita ut de homine, se vindicant.
 Non convenit parti rationali, cuius est imperare affectibus] Vide quæ in hoc rem Seneca de Ira libro I, c. 5.
 Sed et Philosophi] Plato. Gorgia. Vide de eo Theodoretum libro de carationis.

Nempe hoc indocti] Seneca de Ira l. 13: Atque iracundissimi infantes se-
que et agri sunt, et invalidum omne, natura querulum est.
Nemo magis gaudet quam femina] Terentius Hecyra:
Pueri inter sese quam pro levibus noxiis iras gerunt.
Quapropter? quia enim qui eos gubernat animus
Infirmum gerunt.
Idem mulieres sunt ferme, ut pueri, levi sententia.

Amnianus Marcellinus libro xxvii de ira sic loquitur: *Hanc esse ul-*
lissimi diuturnum, interdumque perpetuum, prudentes desiniunt, nasci ex
lucis mollitibus consuetum, id afferentes argumento probabili, quod iracundiores
sunt incole mibus languidi et femina maribus et juvenibus senes et felicibus
ammosi.

Τριμῶν] tria hæc ὑποδοχῆς, πρῶτῳ, κλάσει, emendationem, satis- §. VI.
 factionem, exemplum, etiam Chrysostomus ponit in I ad Corinth.
 III, 32.

Dolore quodam subsequente] Seneca de ira l. v: quemadmodum quedam
lupula detoria, ut corrigamus, adurimus, et adactis cuneis, non ut frangamus,
sui us explicemus, elidimus, sic ingens visio prava, dolore corporis, animique
corrigimus. idem de Ira II, 27: In his erunt boni magistratus, parentesque
et iudices, quorum castigatio sic accipienda est, quomodo scalpellum et abstin-
tia et alia qua profutura torquent.

Inter personas quibus id liceat] Vide Augustinum Enchiridio cap. 72. §. VII.

Ad mortem peccare] τὸς ἀνίατος νοσήσας: morbo tentos infanabili hos
 vocat Chrysostomus II Corinth. XIII, 9. Iulianus secundo libro
 de Constantio: οὐδὲν ἕσσον ἢ ἀμαρτημάτων καὶ τῶν ἀποφανόντων ἐλπίδας
 ἀμείων, καὶ ἢ πῶτε τὴν διεσπείων ἀπειραμύδων, τῶν δὲ ἀνίατος παρημελήτων.
 τύπος δὲ οἱ νόμοι γένωντος λύσει τῶν κακῶν ἐπιπόνησιν, ὅτε εἰς τὴν ἐκείνων μάκρον, εἰς
 δὲ τὴν τῶν ἀδῶν ἀφίλειαν. Cum duo sint delictorum genera, alia quidem qua
 sem prabent rerum meliorum neque curationem penitus repudiant, alia vero
 hominum insanabiliter peccantium. huic generi leges mortem malorum exitum
 reperere, non tam ipsorum quam omnium aliorum bono.

Vilitas eius cuius intererat non peccatum esse] Etiam hujus rei in feris §. VIII.
 imago quædam. *Leo in adultera pænam consurgit.* Plinius historiarum natu-
 ralis VIII, 16.

Hoc naturali jure] Φόνου Φόνη λελάσθ: Romulus de Tatio occiso à Laurentibus, eadem eade pensat am. apud Plutarchum. idem Plutarchus de Mantineensibus male tractatis ab Achæis: καὶ πῶτα μὲν ἔχθη τὸ αἰμόνους νόμοι: & hac quidem ultionis æquitatem in se habebant. Belisarius apud Procopium Vandalicorum I: Φόνου γὰρ ὡς οἷος τοῖς ἀδικημένοις ἰσῶς τὸς βιαζομένοις ἐχθρῶ: naturalis enim est læsi hominis in eum qui vim intulit inimicitia.

Ambrosius] Eundem vide oratione contra Symmachum.

Vlti sunt innocentiū necem fratrum suorum] Vide Iosephum Antiquæ historiz XIII, I, de vindicata Iohannis morte.

Ius gentium vocat par pari referre] Sic & Livius libro I, cum Laurentes jure gentium agerent.

Ex legibus iudicium exerceri, non autem ex cuiusque impetu atque arbitrio] Tyndareus ad verfus Orestem sic declamat in Euripidis Oreste:

ὡς τὸ τοῦ ἀγῶνι πρὸς τὴν σφίρας πίρι;
 εἰ τὰ κελεύει πᾶσι φανερῶ, καὶ τὰ μὲν κελεύει,
 τί τε τίς ἀνδρῶν γένος ἀσυνετώτερον;
 ὅστις τὸ μὲν δικαιοσύνην ἐπέψατο,
 καὶ δ' ἤλθεν ἐπὶ τὴν κραδίον ἰδίων νόμοι.
 ἔπειτα γὰρ ἐξέπυθοντο Ἀχαιοὶ μὲν βίον
 ἀλλήλους θυγατρὸς τὴν ἐμὴν ὑπὲρ κρήνη
 (αἰχμητὴν ἔργον, καὶ γὰρ αἰνίου ποτὶ)
 χεῖρῶν αὐτῶν ἐπιθέσθαι μὲν αἵματ' ὀδύνη
 οἴσταν, δάκρυον ἑσθλὸν αἰὲν ἐπιματῶν
 μητέρων, τὸ σῶφρον τὴν ἔλαβον ἀντὶ συμφορῶν,
 καὶ τὸ νόμον τὸν αἰχμητὴν ἐσεβῆς τὸν ἦν.
 οὐδ' εἰς τὸν αὐτὸν δαίμον' ἤλθον μητέρων.
 κακῶν γὰρ αὐτῶν ἐσθλὸν ἠγάθη μὲν,
 αὐτὸς κακῶν γένος μητέρων κλεινῶν.
 ἐρήσεται δὲ Μενέλαος τοσοῦτον σέ.

εἰ τοῦδ' ἀπακτείνων ὀμόλογοι γυνή,
 καὶ τὸ τοῦ πατρὸς αὐτῆς ἀντιποικνεῖ,
 ἀσπείθ' ὁ κείνη γυρόμενον Φόνου Φόνου
 λύσει, πύργος ἢ ποῖ κακῶν ὡς οἷος];

Hinc te jubet certare de sapientia?

Qua pulchra quaque fæda si cunctis patens,

Isto homine tandem quis fuit dementior,

Qui nec quod æquum est mente pervidit sua,

Nec quod per omnem Graciam leges jubent?

Namque ubi Agamemno spiritum efflarat suum,

Transverberatus à mea nata caput,

(Quod turpe facinus absit ut dicto probem)

Tunc ille rite debuit matrem ream

Peragere cadis è lare eiecram suo.

Ita temperate pertulisset miseriam,

Pœnas petisset jure, servasset pium.

Nunc subiit illum, quod prius matrem, nefas,

Illam malam vocat ille, non injuria;

Sed peior illa est ipse, dum matrem necas.
 Adnelae, si permittis, hoc te interrogo :
 Irata si uxor conjugum occides suum,
 Hanc ulsor ipse filius tradet neci,
 Et rursus illo genitus hanc cadem nova
 Cade expiabit, sine quo stabunt mala ?

Quae postrema plena prudentiae materiam differendi & philosophiae & oratoribus prae buerunt. Maximus Tyrius in dissertatione an referenda injuria: οὐ γὰρ ὁ ἀδικηθεὶς ἀμύνει, ἀλλὰ μετὰ βλάβην τὸ κακὸν ἀπ' ἄλλου πρὸς ἑαυτὸν καὶ μετὰ πῦρ καὶ ἀλγὸν δίδεται ἀδικία ἀδικίῳ. οὐ γὰρ τὰ αὐτὰ τῶν δικαίων τὸ κακὸν ἐκ συγχωρητικῆς ἐπιείκειας εἰς τὸ ἀδικήσαντα, ἰκαναχωρεῖ αὐτοῦ ἀπ' ἑαυτοῦ πρὸς τὸ αὐτὸ ἢ πῦρ καὶ ἀλγόν. τὸ γὰρ δικαίον ἐκ ἀμφοῖν ἴσων. ἢ (εἰ καὶ οἷον πικροῦ καὶ, ἀδικησάντων ἐξ ἀδικησάντων; καὶ πῶς βωδύεται τὸ κακὸν καὶ πῦρ σῆσι); Nam si is qui passus est injuriam, ultionem sumet, transibit malum ab hoc ad illum velut saltu quodam, & in iustitia iniustitia succedet. quippe si hoc jure posito concedis ei qui malum perculsit, vindicare in eum qui fecit, sequitur ut rursus ab hoc ad illum se referat ultio, est enim iustum, par utrique parti. Si id ita est, quid nobis fecisti Iupiter, justitiam ex in urvis constat? Et quo procedet, ubi vero stabit hoc malum? Aristides oratione de Pace: τίς γὰρ τῶν ἰσθμίων λειψθήσεται, ἢ ἀλγὸν τὸς ἄσπετος ἀπολωλέσθαι, οἱ μετ' αὐτὸς ἀεὶ πῦρ τῶν πῦρ πισύονται; quis enim Graecorum erit reliquus, si propter eos qui jam periere, superstites alii perpetuo idem malorum ferens? Habet idem Aristides sensum similem in Leu-trica secunda.

Sic apud Umbros] An Umbros in Italia significatos voluit? Apud Afrorum multos idem moris fuisse testis est Leo Afer lib. II. C. de Tefechis & capite de Teijuta & alibi.

Germanicis nationibus] Gothos suos corrigens rex Theudericus apud Cassiodorum III, 23: Remove consuetudines abominanter inolitas, verbis ibi; potius non armis res tractetur. & 24: Cur ad monomachiam recurritis? quid opus est homini lingua, si causam manus agit armata? Trachonitis in oriente, νόμος πάντων πρὸς τὸν ἐπιείκειαν τὸς οἰκίαν φονεῖς. Mos omnibus modis ultionem sumere de propinquorum homicidiis.

Ne alii impunitate illecti aliis quibusvis molesti sint] Polybius leones ob hominem appetitum crucifixos vidit, quia ceteri mesu poena similis absterrentur eadem noxa. Plinius lib. VIII, c. 16.

Plutarchus] idem Pelopida: οὐ γὰρ πρὸς τὸν αἰσῶν καὶ κρυάσῳ νόμος τῶν σὺν δὲ διοδῶν τὸ σὺν δὲ δυνάμει ἀρχόντων καὶ φύσιν ἀποδίδωσι. Prima eademque antiquissima lex eum qui servare potest ei qui salute opus habet naturaliter magistratum designat. & Philopœmene: τὸς αὐτὸ πολλὰς ἀναλαβὰς ἔπι νόμον, ἔπι χειροβουλίας ἀφαιρέσας, ἀλλ' ὡς ἀλγὸν πῦρ ἀρχόντων τῶν κρείττωνων καὶ φύσιν ἐποδῶν: Suscepit ciues suos qui neque legum neque suffragiorum tem-pus expectaverant: sed ipsum sequabantur, natura lege que semper potiore est vult imperare deterioribus. Similia apud eum habes sine vitæ T. Flaminii. Scriptor de causis corruptæ eloquentiæ, de oratoribus agens: Hi ne privati quidem sine potestate erant, cum ἔς populum ἔς senatum consilio ἔς auctoritate regerent. Chrysofostomus II ad Corinthios VII, 13, de Mose: καὶ πρὸς τῆς χειρονομίας δημαγωγὸς ἦν ἀλγὸν τῶν ἔργων, διὰ τὸ σφόδρα ἀνοήτως ἴλασε πρὸς αὐτὸν ὁ Ἐβραῖος οὐκ ἴσους. τίς σε κρατήσῃ ἀρχόντων καὶ

§. IX

& δικαστήν ἰφ' ἡμᾶς. τί λίγαις; ταῖς ἔργα ὀρέσθαι καὶ ἀπὸ τῆς ἀποθηρίας ἀμφιβάλλει,
 ὅσπερ αἱ αἰετὶς ἰδοὺ τιμωροῦσθαι τὴν ἰατρὴν ἀέριον καὶ τὴν πιπρηκίαν μίλει ἔσάματ' ὁ
 βουθύνῃ. λίγαι, τίς σε κατίσθαι ἰατρὸν καὶ τιμωρὸν ἐκείλοισι; ἡ τέχνη, ἢ βέλυστ' καὶ ἡ
 νόσ' ὁ σὴ. ἔτι καὶ τῆτον ἡ ἐπιστήμη τοῖσθαι ἐποίησε. καὶ γὰρ τέχνη τὸ ἀρχαῖον ἐστίν, ὡς
 αἰτίωμα μόνον καὶ τέχνη τεχνῶν πᾶσθαι ἀνωτίσθαι. *Etiā antiquam tantum populū
 eduxeret, dux erat ipsi factis. Valde igitur stulte Hebraeus ille et dixit: Quis te
 constituit nobis principem ac judicem? quid dicis? Facta vides, & de nomine fa-
 cis controversiam, velut si quis medicum videat optime secantem ac sic opitulā-
 tem ergo corporis membro, deinde ei dicat, qui te constituit medicum, quis se-
 care precepit? Ars, mi bone vir, & morbus tuus. sic & Moysen sua peritiam sa-
 lem fecit, nam & imitari, non dignitas tantum est; sed & ars, & quidem ar-
 tium omnium sublimissima.* tractat idem scriptor hoc ipsum argumen-
 tum ad Eph. III, in fine: ἡ ἀδικία ἡ σὴ καὶ ἡ ἀνομία φησὶν, αὐτῆμα κατί-
 σθαι ἀρχόντ' καὶ δικαστήν; *Tua, inquit, iniustitia, tua ferita: me constituit
 principem & judicem.*

Ante diluuium] Aliquos & postea moris primævi memores. ita
 Dicæarchus & alii quos testes citat Hieronymus contra Iovinianum.

Οἱοὺς serpentes & animalia venenata percussio] κατὰ τὴν ἑλ' ἔχεις καὶ σκορ-
 πῆς ὅσα ἰσόδρα σπῆν δακεῖν ἢ τρώσκει καὶ συνόλους ἐρήσκει διασάβηροι μόνου χωρὶς
 ὁσφῆστῶσις κλεινοῦ. ὡσφύλα πτόμῳ δὲ τὴν ἐνοπάρχουσα ἐν αὐτοῖς κακία, τὸ
 μηδὲν παθεῖν. τὸ αὐτὸ τρώπει καὶ ἀνθρώπους ἀξιοὺ τιμωρεῖσθαι. οἱ φύσις ἐπιλαχόντες
 ἡμεῖς δὲ τὴν κρινώϊας αἰτίαν λογικῆν πηγὴν, ἐπιτηδύσθαι ὡς θηρίων ἀπιδίασθαι
 ἀρχαῖσθαι μετὰ ἀλλήλοισι, ἐν ἡδονῇ καὶ ὠφελείᾳ πτόμῳ τὸ κακίως ποιεῖν ὅσθαι ἀδ-
 νωνται. *Sicut ergo viperas & scorpions & quæ aliâ veneno nocent priusquam aut
 mordeant, aut vulnerent, aut ullum in nos impetum faciant, sicut sine mora
 occidimus, præcaventes ne quid patiamur mali ab ea quæ in ipsis est malitiae,
 eundem ad modum & homines puniri par est, qui naturam nacti mansuetam
 propter fontem rationis quæ ad societatem trahit, ipsi iunctis in ferarum feritiam
 transeunt, militatiquæ ac voluptati habent nocere quam possunt plurimè. Hæc
 Philo de specialibus legibus II. Claudius Neapolitanus apud
 Porphyrium lib. I de non esu animalium: ὅσθαι ἐπὶ γὰρ ὅσθαι ἰδοὺ ὄφιν
 ὅσθαι ἐκείνη δυνάμει, ὡς μήτ' αὐτὸς δειχθεῖν μήτ' ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἀνθρώπων.
 nemo est qui serpentem sibi conspectum, si possit, non occidat, ne aut ipse ab
 eo vulneretur, aut alius. Vide, si vacat, & sequentia. ibidem non
 multo post: ὄφιν καὶ σκορπίον, καὶ μὴ ἐπίωσιν ἡμῶν, κλεινοῦ, ἵνα μὴδ' ἀλλος
 ὡς αὐτῶν τι παθῇ, τῶν κρινῶν γῆν τὴν ἀνθρώπων ἀμυνόμενοι. *Serpentem & scor-
 pium, etiamsi ipsi ab iis non impetatur, occidimus, ne cui noceant alii, & vin-
 dictam hanc præstamus humano generi.* Porphyrius ipse libro II: ὡσφῆ
 γὰρ οἰκιστῆσθαι ἕως ἡμῶν πρὸς τὴν ἀνθρώπων τὴν κακίαν καὶ κατὰ τὸ ὑπὸ πτό-
 μῳ ἰδίας φύσις καὶ μηχανίας φερούσθαι πρὸς τὸ βλάπτειν τὸ ἐκτροχάσθαι,
 ἀναιρέιν ἡγῆμεθα δεῖν καὶ πολάζειν ἀπαυτοῦ, ἔτως καὶ τὸ ἀλόγων ζῶων τὰ ἀδικῶν τὴν
 φύσιν καὶ κακίαν, πρὸς τε τὸ βλάπτειν ἀρμηδία τῆ φύσις τὴν ἐπιλαχόντων, ἀναι-
 ρεῖν ἵσως ὡσφῆσθαι: *Sicut enim, quanquam societas nobis quadam est cum homi-
 nibus malis etiam qui suo ingenio ac malitia veluti vento vehemente aguntur,
 ut cuius sine discrimine noceant, tamen eos omnes recte à nobis cense-
 mus, ita & multorum animantium ea quæ sui naturæ sunt injusta & nocere
 amantia, quæque impetu ingenii sui feruntur in obvium cuiusque perta-**

Pecuniariam multam] Vide eundem Constantinum d. cap. VIII, §. I.

Divortio se liberare maluis] Augustinus libro II de adulterinis conjugis, *Si autem (quod verius dicitur) non licet homini Christiano adulteram conjugem occidere, sed tantum dimittere.*

Ab accusationis severitate] Vide Hincmarum de divortio ad interrogationem v. in fine. C. Laicos. 2. quæst. 4. & ibi Panormitanum. Gail. de pace publica VIII, 3. Adde C. accusasti de accusationibus, ita ut est apud Brocardum.

Iustus] Eiusdem est: μηδὲ μίαν ἐν ἀμείτοις, & μηδὲνα βυλόρροισ, αἷς ὁ κωδὸς νομοθέτης ἐκέλευσεν: ne minimum quidem ulcisci quenquam volentes, ut novus legis conditor præcepit. Adde quæ infra §. xv.

Quatenus supplicia etiam capitalia irrogabas] Phariseorum circa poenas impenitentiarum prædicat Iosephus. Hinc tot. legum ad publicas poenas pertinentium exceptiones, & illud, ut ubi omnino mors inferenda est, inferatur quam lenissime. quod est in Thalmude titulo Ketuboth.

Possunt & cum humanis legibus, divinam hac in parte imitantibus, consistere] Augustinus quæstionum Evangelicarum libro I, quæstione x.

§. XI.

Iudicii multo severioris quam illud fuit quod per Moysen est institutum] Chrysofomus idem dicit tum in oratione ad Patrem fidelem, tum secunda de Iejunio.

Nisi ipse homo de se quasi poenas exegerit] Peccator ante veniam desistere debet. Tertullianus de poenitentia. Ambrosius in Psalmum xxxvii. Chrysofomus in I ad Corinthios Hom. xxviii. & in Mattheum Hom. xlii. Adde I Cor. vii, 9, & 10.

Sic nunc quoque potest poenam remittere mortis aterna atque interim peccatorem aut morte immatura velle punire] Hieronymus in cap. I in Naum, qui locus relatus est in causæ xxiii quæstionem v. Agathias lib. v. ex Platone.

§. XII.

Qualem poenitentiam etiam si opera morte exclusâ non sequantur] Hieronymus ad Damasum, citatus in C. importuna de Poenitentia, Dist. I.

Illud Seneca] Cujus & hoc est de Beneficiis VII, 10: *Ingeniis talibus vitæ exitus remedium est, optimumque est abire ei qui ad se nunquam rediturus est. item: Eadem manu beneficium omnibus dabo: illi reddam, quando ingeniis talibus vitæ exitus remedium est.*

Exemplum Sabæonis Egyptii regis] Imo & Romanorum magna ex parte, quorum nemo post legem Porciam mortis aut verberum supplicio affici potuit, nisi perduellis aut ab ipso populo damnatus.

A posterioribus Imperatoribus Christianis] Vide quæ infra hoc libro cap. xxiv, §. ix. vide apud Nicetam libro I, juramentum Isaaci Angeli. Idem Iohannis Comneni imperium sine morte cuiusquam fuisse ait. Vide de Zenone Malchum. & Augustini epistolam clviii, & clix, ad Marcellinum Comitem, citatum C. circumcelliones causa xxii, quæst. v, & capitulis sequentibus. & Chrysofomum v adversus Iudæos, ubi de Caini poena.

In alia supplicia] Ad opera maxime. Augustinus epistola clx =
alicui

alicui utili operi integra eorum membra deferuntur. Vide & Nectarii epistolam ad Augustinum, quæ est cci.

Ut aut eum quem punis emendas, aut ut poena ejus ceteros meliores reddas] §. XIII.

Hæc duo etiam Philo posuit in legatione : ἢ καὶ ἢ κλάσεις ἐπιβίη καὶ οὐ φρονίη παλάσι μὴ καὶ τὰς ἀπορροίας. εἰ ἢ μὴ, πάντως γὰρ τὰς πλησιάζοντες. αἱ γὰρ ἐπιτρον πμορίαι βαλπίσι τὰς παλάς φύβη ἢ μὴ πνευνολήσιον πιαδῶν, Poena saps corrigis & emendas etiam eum qui peccavit : quod si id non eveniat, certe alios quorum ad nocissimam pervenit. multos enim meliores faciunt aliena supplicia parvi mali formidine.

Poenam sumere de improbo quoquam] Vide quædam supra posita lib. I, §. XIV. C. III. §. 3.

Quæquam id jure gentium nonnunquam permitti dicimus] Hoc capite, §. 8.

Ut ad accusationes criminum non admittantur] Chrysofomus de Poenitentia VIII : καλὸν μὲν εἶναι, ὅταν εἴπω καὶ τὰς χρηματικὰς δικὰς φησίων ἀπολόσεις φιλικὰς, ἵνα σὺς τῆς πείλ ἢ δικῆς κινδύνησ ἢ φίλων. ἐγκληματικὰς ἢ μὴδὲ ἀπολόσεις ἔχουσιν, ἀλλὰ μὴδὲ τῶν ἀφῆν ἐξυμναζέων : optimum isaque, ut dixi, etiam privatas lites antevertere benignis transactionibus, ut anticum dirigas ad id quod lites sibi propositum habens : publicorum autem judiciorum accusationes, non dicam transigendo abrumpere, sed nunquam eas incipere.

Ut ad munera publica qua de sanguine judicium habens sua sponte se ingerat] An sapienti capeienda snt re publica vide Senecam de otio sapientis. §. XVI.

Aut adulterum occidit] Vide Augustinum de civitate Dei citatum §. XVII. C. quicunque, causa XXII, quæstione VIII. Et C. inter cum, C. sequente, causa XXXIII, quæst. II.

In reos maiestatis & publicos hostes omnis homo miles est] Agathias libro IV : ἐ γὰρ ἀπορροίης μόνος ἢ τοῖς ἄλλοῖς ἀναπαύοιτο ἢ ὁ Διοκίος ἠδὲ σκοπὸς ἱμφοῦ, καὶ ἀπορροίαν, ἀλλὰ πῶς τῆ βυλορδῶν βαθεῖ δῆκε καὶ ἀπορροίης ἢ εἰ ἢ τιπικτωῦ παλλείας ὑπερλαγῆν καὶ τὸ κινῆ σωώσι εἰς ἀνάμην κροτορῆν. Non solis ducibus alijve potentibus innasci solet atque immorari bene agendi propositum, sed cuique volenti & licet & honestum est ejus in qua vivit reipublica malis commoveri & publicas utilitates pro suis viribus promovere. vide quæ supra hoc capite, §. IX.

Accedens facti evidentia] Quintilianus declamatione cclx : quædam sunt reipublica lase ad quorum pronuntiationem oculi sufficient.

Quædam in externos influunt] Ita Sayrus libro III Thesauri, §. XVIIII. cap. 6.

Inter Iudæos Philo] de Mose libro III. addi potest Abenefdras ad §. XIX. Iobum v, 7. & Rabbinus Israel c. 8.

Seneca] Eiusdem est eodem de Ira libro c. 14 : Nemo invenitur qui se possit absolvere. capite 9 dixerat : Inter cetera martialitatis incommoda hoc est caligo mentium, nec tantum necessitas errandi, sed errorum amor. Postea cap. 27 : quis iste est qui se profitesur omnibus legibus innocentem ? & libro III, c. 20 : Omnes mali sumus. de Clementia I, 8 : Peccavimus omnes : alii gravia, alii leviora, alii ex destinato, alii forte impuls, aut aliena nequicia ablati : alii in bonis consiliis parum fortiter steterimus, & innocentiæ

inviti ac remittentes perdidimus. Non delinquimus tantum, sed usque ad extremum auri delinquemus. Etiam si quis tam bene purgavit animum ut nihil obtrahere eum amplius possit ac fallere, ad innocentiam tamen peccando devenit. Procopius Gothicorum III, in oratione Belisarii: τὸ μὲν ἔστι μὴδ' ἴσασιν ἀμάρτανον ἢ τὴν ἀνθρώπων καὶ τῆς τῶν πραγμάτων φύσεως ἔχει. nihil plane delinquere neque hominis est, neque id reverti fert natura. Adde Basilium Imperatorem cap. 50.

Diodorus Siculus] Idem in fragmentis: μὴ συκοφαντεῖν ἀνθρώπων φύσεως τὴν ἀδίκησιν: non oportet per calumniam traducere infirmitatem humane nature.

Ob corporis concretionem in animum transantem] Seneca de ira libro II, cap. 18: motum varietates, mixtura elementorum facit, et proinde in aliquo magis incumbunt ingenia, prout alicujus elementi major vis abundavit. Alibi hæc ea vocat, quæ attribuit conditio nascendi & corporis remperatura. Epistola XI.

Ob culpam præcedentem] Vide c. inebriaverunt, causa xv, quæst. I.

§. XX.

Nisi tantum est ingratum non fuisse] Idem Seneca de Beneficiis I. c. I: Ita demum turpe est non reddere (beneficia nempe) si licet. Pater Seneca controversiarum v, 34: Dicis mihi: Hoc facere non oportet. huic rei astimatio immensa est: itaque nulla vindicta est. Augustinus lib. II, c. 83, contra Petilianum: Sic igitur quedam adversus vos leges constituta sunt, non eis bene facere cogimini, sed male facere prohibemini.

Ego reum non laudari desidero, sed absolvi] Est hoc IV, contr. 23. simile eodem libro controversia 24: Non speramus ut probe, sed ut dimittat. Et in excerptis v, 1, 8: multum interest objurgas, an punias. Sunt enim quedam ut Cimone ait Plutarchus ἡλιθιωμένους μὲλλον ἄρετῆς πρὸς ἢ κακίας πονηρόμεθα: deliquit magis virtutis alicujus, quam ex vitio crimina.

§. XXI.

Negant enim Stoici] Contra eos bene Diodorus Siculus in fragmentis, συζητοῦμεν πτωχίας ἀδελφότητος, unia melior poena exactione. Pro Christianis sententiam dicit Cyprianus epistola LII: Alia est philosophorum et Stoicorum ratio, qui dicunt omnia peccata paria esse, et unum gravem non facile scilicet oportere. Inter Christianos autem et philosophos plurimum distat.

§. XXII.

Non ideo sequitur debere eam exigi] Iulianus de Eusebia: ἔστι γὰρ αἰσχροπραγία ἐπιτιμώσις πνίς εἰς πύχρον κακῶς καὶ καλῶς, τῆς οὐκ αὐτοῦ δόξης καὶ καλῶς. Non enim si qui sunt meriti male tractari, puniri que, hos perire utique necesse est.

§. XXIII.

Ut in pessimi exempli sceleribus] Iosephus: παρὰ τὴν ἰσχυρίαν καὶ τὴν ἀδίκησιν καὶ τῆς φύσεως καὶ τῆς βίης, καὶ ὃ μὴ καλῶς ἀδικεῖ τὴν φύσιν. Parricidium et naturam et vitam humanam violat, ita ut qui id non puniat et ipse in naturam peccat.

Circa voces consumitur] Extra usum, ut ait Scholiastes Horatii. Augustinus contra Academicos: Turpe dispersionibus in verborum quaestione immorari, cum certamen nullum de rebus remanseris.

§. XXIV.

Quatenus auctor legis ut pars civitatis spectatur] Vide quæ supra in textu & notis hoc libro cap. IV, §. 12.

Imperatori licet revocare sententiam] Symmachus lib. III, epist. 63, Alia enim est conditio magistratum, quorum corrupta videntur esse sententia si sint

si sine legibus mitiores: alia divorum principum potestas, quos decet acrimoniam severi juris infloere. Idem discrimen inter regem & judicem est apud Themistium oratione v.

Tamen cessatio rationis, etiam qua particularis est, efficit ut lex facilius & §. XXVI. minore cum damno auctoritatis solvi possit] Multa ad hanc rem utilia con- gessit Gratianus causa I, quaestione VII.

Adductum Theodosium] Historiam vide apud Zonaram. Pausanias nemo est ultra merisum] Bene hac de re differunt Me- §. XXVII. diolaneses in oratione quae apud Guicciardinum est libro XVI I. con- fer quae hoc capite habuimus §. IX, & quae habituri sumus libro XII I, cap. XI § I.

Causa qua impulsit] Chrysofomus x de statuis: ὃ γὰρ διὰ τῶν ἀμετρητοῦ §. XXX. τῶν αὐτῶν φέρει τιμωρίαν, ἀλλὰ τὰ ἐπισημώμενα μείζονα ἡμῖν ἐπιφέρει τῶν προαι- ριασ. Non enim omnis culpa eandem poenam meretur, sed graviolem illa qua facile corrigi potuit. Et in secunda oratione cur obscurum sit vetus testamentum, hinc probat calumniatorem pejorem esse scortatore, fure, homicida.

Dolor autem hominem quasi extra se rapit] Vide egregiam compara- tionem furis & adulteri Proverbiorum VI, 30.

Ideo plus habet voluntarii] Philo ad Decalogum: πάντες μὲν γὰρ τῆς ψο- χῆς πάθη χαλεπαὶ, καὶ τὸ ἐπισημῶν αὐτῶν ὡς φῶς ἐστὶν ἡμετέροις σὺν ἰσῶν. χα- λεπώτερον δὲ ἐπιθυμία, διὸ τῶν μὲν ἄλλων ἕκαστος ἕνεκεν ἰκαιοῦν καὶ ἀποσταθῆναι ἐξῆν, ἀκέραιον εἶναι δεῖν. μόνη δὲ αὐτῆ ἐπιθυμία τῶν ἄλλων ἐξ ἡμῶν λαμβάνει τῆσιν ἐκείσιν. Omnes quidem animi perturbationes graves, ut quae animos extra naturalem statum moveant atque concutiant, sed omnium harum gravis- sima est cupiditas, nam cetera, quia extrinsecus ad nos impetum faciunt nosque pulsant, videntur velut invitis evenire: ac sola cupiditas, utpote ex nobis intus ortum habens, magis spontis esse nostra videtur.

Locus apud Porphyrium] Et similis apud M. Antoninum de vita sua libro XI, ubi iram & cupiditatem inter se confert. Plutarchus Ro- mulo: ἢ διὰ κινήσεως τῆ θυμῶν ἄρχῃ μὲλλον ὡς ἐπισημῶν τῆ ὑπὸ μείζονα αἰτίας ὡς τῆ ὑπὸ ἀληθῆς χαλεπωτέρας ἀναλογίῶν. Commovens animum causa plus excusationis ei praestat qui ex graviore causa, velut icu validiore, evenit.

Imaginabilia non autem vere bona sunt] Seneca epist. XV I: Naturalia desideria finita sunt, ex falsa opinione nascuntia, ubi desinant, non habent. vide Chrysofomum in tractationibus moralibus ad Rom. VI, ad I I Cor. XI, 12. ad Ephes. I, 14.

Interdum & aliud accedit vitium] Vide locum insignem in Lucæ §. xxx. verbis apud Xiphilinum ex Dione.

Si quis sapiens deliquit] Τὸ μὲν γὰρ ἀγνοῦσαι ποτε τὸ κατὰ τὸ βίον ἐστὶν ἀνθρώπου ὃ δὲ ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς πράγμασι παλαιῶν ἀμαρτωλοῦν, τίλειν ἕξαστητόν τοῖς λο- γισμοῖς ὅταν γὰρ παλιόσιν ἰλαστίμασι ὡς ἐπισημῶν τῶν αὐτῶν μείζονα πηροῦν ἀξιοῖ τῶν ἐπισημῶν. Aliquando ignorasse quid vita exigit, hominis est: ac in- iusdem rebus sapiens aberrare, etota est mentis: quo enim plura sunt in qua in- cidimus delicta, hoc majorem poenam commeremur.

Ut vita antecedens simul cum delicto in estimationem veniret] Afinius Pollio: qua major pars vita atque ingenii stetit, ea judicandum de homine est. Cicero in Sul. Omnibus in rebus, Iudices, qua graviores major-

resque sunt, quid quis voluerit, cogitarit, admisserit, non ex crimine, sed ex moribus ejus qui arguitur est ponderandum.

Non nudum delictum voluerunt aspici] Canon Ancyranus xxv. Chrysofomus ad II ad Corinthios cap. II. ὅτι μασφίνοισιν, ὅτι ἢ διὰ μοῦν αὐτῶν τῶν φύσει τ' ἀμαρτηρικῆται, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν ἀφίπειαν καὶ τῶν ἔξω τῶν ἀμαρτηριῶν τῶν μέσσιον ὀρίζων. Unde discimus poenitentia fines determinandos non sola delictorum natura inspecta, sed et prospecti et moris eorum qui peccaverunt. Idem III de Sacerdotio : ἢ ἡ ἀπειρία πρὸς τὴν τῶν ἐξ ἁγίων μετῆται καὶ τοῦ ἐπιτελεῖν ἐπιγύν. ἀλλὰ καὶ τ' τῶν ἀμαρτηριῶν τῶν ἐξ ἁγίων. Non enim ad solam mensuram delictorum poena imponenda est, sed et inquirendum quis fuerit ejus qui peccavit animus.

Lex prohibens omnia delicta congerminat] Bene Chrysofomus : κόβουνα ἢ μέσοι ἱουδαίων δεῖκνυσι ἰουδαῖοι καὶ ἔθνη, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ ἰουδαῖοι βασιλεῖδες καὶ ἑβραῖοι διδάσκον. Hic non tantum per jus dignitatemque offendit Judaei et Graeci, sed et Indaeum hoc ipso praevarari, quod legem acceperit. deinde : ἢ ἡ πείρα ἡ ἀπειρία καὶ διδασκαλία μοιζῶσα αἰσῶν καὶ πρῶσιον αἰσῶν ἱουδαίων καὶ ἑβραίων. Nam qui plus institutionis accepit, is majores etiam contempta legis poenas meretur.

§.XXXI.

Es aliam sibi materiam sine injuria querere facilius potest] Chrysofomus ad Galatas : ἢ ἐπιθυμία μίσην ἐπιζητεῖ μέσοι, ἢ τιμῶν μίσην. Cupido concubitum tantum querit, non hujus aut illius concubitum. Tertullianus libro II ad uxorem : Nam quanto grandis est continentia carnis, qua viduati ministrat, tanto, si non sustineatur, ignoscibile videri potest. Difficilium enim facilius est vania. Quanto autem habere in domino perpetrabile est, usi nostra potestatis, tanto culpabilis est non observare quod possis : Et mox : quanto potestas vitandi fuit, tanto contumacia crimine oneratur. Adde M. Antoninum loco modo indicato, ubi Theophrasto auctore utitur.

Qui cum sit odulens, nequiter quicquam facit] Chrysofomus de Providentia IV : ὅτι ὅταν ἰδῆς τ' ἀλλοτρίαν ἀδικίαν, πρῶσιον αἰσῶν, ἀπειρία καὶ ἀπειρία. Quare ubi divitem videris injustum, avarum, rapacem, hoc magis eum miserrare, quod salia divites faciat. Ob id ipsum enim puniatur gravior.

§.XXXII.

Tὸ ἀπειρία τῶν ἁγίων Harmenopulo.

Ultra dupli condemnationem] Alludit huc locus Apoc. xviii, 6, Reddite duplam. Hercules Minyas qui à Thebanis sine jure tributum exorferant, duplum coëgit ejus tributi pendere Thebanis. Apollodorus libro II.

Apud Indos] Apud Indorum alios furtum morte punitum notavit Nicolaus Damascenus.

Philo] Secundo de legibus Specialibus.

Non consummata, et ideo consummatas minora] Plinius de Leone : Vulneratus observatione mira percussorem novit, et in quantalibet multitudine appetit. Eum vero qui telum quidem miserit, sed tamen non vulneraverit, corruptum raptatumque sternit, nec vulnerat.

De falso teste proditum] Et de eo qui uxorem stupri insimulavit, ut dorem lucraretur. Deut. xxii, 19. Et de eo qui cateroqui ex causa injusta aliquem in judicium deduxerit, alienum sibi vindicans. Exodi xxii, 9.

De

De pascuo quam de domo] Vide Maimoniden Directore III, 41. §. XXXV.
 Cicero pro Sexto Roscio Amerino: *Atque ea sunt animadvertenda peccata maxima, qua difficillime praeventur.*

Illis in locis] In balneis. morte pledebantur Athenis fures balnearii, si æstimatio esset major decem Drachmis. Demosthenes contra Timocratem. Adde L. I. D. de Faribus Balnearibus.

Subpublica meritis minor] Iustinus II Hunnis scribens, *ῥωμαίοις ἐστὶν μὴ ἀντάλλομαι τοῖς πρώτοις ἰσθμίοις τοῖς πλημμυλιμασι. Romanis mos hic est, non irrogare poenas pares peccantium merito.* §. XXXVI.

Poenas exigi legibus mitiores] Hoc sibi volebat Henricus Imperator Symbolo mali Punici, cum dicto: *Subacra.* Rex apud Cassiodorum XI, 40: *Qui periculose iusti sumus, sub securitate semper ignoscimus.*

Augustinus] Epistola CLIX, quæ citatur c. Circumcelliones, causa XXI I, quæst. v. vide, si placet, ad Augustinum eundem epistolam Macedonii, & eam qua responderet Augustinus numeris LIII, & LIV. Adde de Theodosio juniore quæ sunt in Excerptis Iohannis Antiocheni ex Manuscripto Peirefii. Macedonius ad Augustinum: *Officium sacerdotis est, intervenire pro reis.*

Maimonides] Lib. III directoris, c. 41. Confer c. Sicut dignum §. XXXVII de Homicidio voluntario vel casuali.

Locus iniustitia culpam aliquam addere solet peccatiarem] Philo lib. I de legibus Specialibus: *ἢ ἂν πατρὶ πατρὶ καὶ ἀδικολοῦν πληγαὶ ἐμφοροῦται, ἢ δ' ἀρετῆ ἢ ἰδιώτη κακῶς ἐπαῖν, ἢ δ' ἐργαζέσθαι π τῶν μὴ ἰσθμίοις ἐν βεδίλοις ἢ ἰσθμίοις χρεῖαι, ἢ δ' ἐν ἰσθμίοις καὶ παρονομοῦσι ἐ δημοτικῆσι θυσίαις. Non idem est patri & extraneo inferre violentas manus: nec idem magistratus & privato maledicere: nec illicitum aliquid patrare in loco profano & sacro, in die festo, in conventu, in sacris publicis. Cum his convenit quod ex Labeone adfert Vlpianus L. prætor edixit. in fine D. de injuriis. *Persona atrocior injuria sit, ut cum magistratus, cum parenti, patrono fiat, tempore, si ludis & in conspectu. nam populi Romani in conspectu, an in solitudine injuria facta sit, multum interesse ait.**

Seneca pater] Excerptorum IV, 7. §. XXXIX.

Consilia legibus vindicari] Valerius Maximus de Cn. Sergio Silo damnato ob nummos matrifamiliz præmissos: *Non factum tunc, sed animus in questionem deductus est, plusque voluisse peccare nocuis, quam non peccasse profuit.*

Ait alter Seneca] Et de beneficiis libro v, c. 14: *Latro est etiam antequam manus iniquet: quia ad occidendam jam armatus est, & habet spoliandi atque interficiendi voluntatem.* Philo in primo de specialibus legibus: *ἀνδροφόνος καὶ τομίζων ἢ τὸς κτείνουσι αὐτὸ μόνον ἀλλὰ ἔ τὸς πάντα δρῶντες οἷς τ' ἀπειλοῖ, ἢ φασεργῆς, ἢ λαθρα, καὶ μὴ τὸ ἀδικημα ὅστιν εἰργασθῆται. Ἠοικίδια ἐπιεξιπταῖν οἱορτες non eos solum qui vitam adimunt, sed & eos qui omnia faciunt palam aut clam, ut quæquam interimant, etiamsi facinus ipsum nondum commiserint.*

Vellet enim lex omnes etiam mente esse quam purissimos] Chrysothomus ad Rom. III, 13, & ad caput VII, multa habet in hanc rem.

Tyrannici liberavit terras] Et maria. Philo de legatione: *ἰσχυρῶς ἐκείνη γὰρ ἐξ ἰσχυροῦ, ἀλλὰ ἀναγκαστικῶς ἐξ ἀφελιμοῦ ἀπαισι ἀνθρώπων ἰσχυρῶς,* §. XL.

ἡρώδης, ἵνα τῷ θεῷ βλάβος καὶ κακὰ φύσως ἐκπίπτει ἀελαῖν. Hercules purgavit terras ac maria, certamina subiens hominibus armibus partim necessaria, partim perusilia, ut tolleret hominum animantiumque aliorum ea que utilia aut noxia essent.

Vltor ut scelerum vincer] Ibidem dicenti Fetiali :

ἢ πᾶσιν ἢ σ' ἔφουσι δρῶσιν πατήρ ;

Ten' ergo sevis omnibus genitor parem ?

Responder Theseus :

οἶσι γ' ὕβρισται. χρεστὰ δ' ἢ κολάζομαι.

Injuriosis. Nam bonos non tangimus.

Plutarchus in ejus vita : ἀπὸ δουλείας τῆς Ἑλλάδος θεῶν τρυφῶν. Pestis tyrannis Græciam liberavit. Item : ἑδὼν αὐτὸς ἀδικήσασθαι ἀέμενον ἕπερ ἀλλῶν ἐπὶ τῆς ποτινῆς. Nihil ipse passus injuria, pro aliis in homines malos impetum sumebat.

Qui humanam carnem epulansur] Hoc quoque Scythas Alexander dedocuit.

A quo more abstinere Gallos vatores Hercules coëgit] Vide Dionysium Halicarnassensem narrantem ut Hercules hunc morem aliaque multa abstulerit in beneficiis suis Græcos à barbaris non distinguens. Romanorum non minora in genus humanum merita prædicat Plinius xxx, 1 : Non satis estimari potest quantum Romanis debeatur, qui sustulere monstra, in quibus hominem occidere religiosissimum erat, mandati vero etiam saluberrimum. Conjunge quæ hoc ipso capite dicentur §. XLVII. Sic Iustinianus principibus Abasgorum edixit ne subditorum pueros castrarent. Procopius meminit Gotthicorum iv, & Zonaras Leone Isauo. Et Inchæ in Peruana reges vicinos populos, qui imoniti non parenter, vi coegere abstinere ab incestis, à marium cum maribus concubire, à comestione hominum, aliisque id genus facinoribus, atque eo modo imperium sibi pararunt omnium quæ usquam legitur, excepta religione, justissimum.

Qui in naturam delinquunt] Vide Iosephum Acoſtam de procuranda Indorum salute lib. II, cap. 4.

§. XLII.

Inniptos concubitus] Asterius Amasez episcopus : οἱ τοῖς τῷ βίω τῶν νομοθεταῖς ἀπειρητοῖς ἀδύνατοι καὶ ἀλοπίτσι τῆς πορνείας τῶν ἕξουσιον. Qui hujus tantum seculi leges condentibus obtemperant, impunitam relinquunt meretricis licentiam. Adde locum Hieronymi ad Oceanum productum à nobis ad caput v. §. 9.

§. XLIII.

Non admittendam adulterium] Adulteria ubique puniri testatur Philo vita Iosephi : Adulterium natura turpe esse Vipianus i. Probrum D. de verborum significatione i. Lactantius in Epitome : Corruptum perire alienum matrimonium etiam communi gentium jure damnatur.

Circa natura leges par est eos excusari, quibus aut rationis imbecillitas aut prava educatio obstat] Hieronymus II adversus Iovinianum : Vnaqueque gens hoc legem natura putat quod didicit.

§. XLIV.

Universalis Ecclesia curam accepisse] Est id in constitutionibus præferentibus nonjen Clementis. Cyprianus epist. xxx : Omnes enim nos debet pro corpora totius Ecclesia, ejus per varias quasque provincias membra digesta

digesta sunt, excubare. Et de unitate Ecclesiz: *Episcopatus unus est, cuius à sanguinis in solidum pars senetur.* Exempla hujus curæ universalis passim apud Cyprianum. Illustre imprimis epistola LXXII. Adde Chry- stomum in laudibus S. Eustathii.

Vnius Dei cultus:] Idem de fortitudine: *αἴλιον τ' ὁμοίως τὸ ἀνίστασθαι καὶ μάχεσθαι ἢ ἀεὶ τῷ ἐνὸς Θεοῦ δόξα, ἀφ' ἧς οἷα πηγῆς ἐκβάλλει ἔσθ' ἀγαθὸν φιλικὸν καὶ χρηστὸν πρὸς ἀλλήλους.* Summa & maxima concordia causa, de uno Deo sensus, ex quo velis fonte procedit insolubilis & animos inter se vinciens amicitia. Iosephus autem contra Appionem libro: *τὸ γὰρ μίαν μὲν ἔχειν ἔτι αὐτῶν δόξαν ἀεὶ Θεῷ τῷ βίῳ ἢ καὶ τοῖς ἴστοι μηδὲν ἀλλήλων ἀμφίβου, κακίστην οὐ ἔστιν ἀνθρώπων συμφωνίαν ἐπιτελεῖ.* Eandem de Deo habere sententiam, nihilque vicia & insularis inser se discrepare pulcherrimam in animis hominum concordiam excitas.

Naturam nescire Dei:] Sic & Iosephus adversus Appionem libro altero causas cur multæ civitates male constitutz fuerint has reddit: *τὸ μὴ εἶναι τὴν ἀληθῆ τῷ Θεῷ φύσιν ἐξ ἀρχῆς συνιδεῖν αὐτῶν τὴν τομολογίαν μὴ ὅσον καὶ λαοὶν ἠδυνήθησαν, ἀερόθεν γινώσκοντες διορίσασθαι πρὸς τὸ τοιοῦτον τῶ ἀλλοφύτων τῷ πολιτεύματι.* Vide & quæ sequuntur ibidem optime.

Inter curas publicas prima de rebus divinis] Ad quarum cognitionem Imperatores vocans Iustinus Martyr addit: *βασιλευσὶν ἂν ἔτι τοῦ ἔργου εἴη.* Erit hoc opus sane regium. Adde quæ habet Covarruvias in c. possessor, §. 10.

Injustitia quoque nihil reliquit, nisi nomen inane] Seneca epist. xcvi: *Illis dissentias cum Epicuro, ubi dicit nihil justum esse natura, & crimina vitanda esse, quia vitari metus non possit.*

Institutam religione permixtam] Philo vita Abrahami: *τὸ ἀντὶς φύσεως εἶναι διστάει διαμαρτυροῦν καὶ φιλάθεον, καὶ περὶ τὸ αὐτὸν ἐκείτων ἰσότητι μὲν πρὸς θεοὺς, δικαιοσύνην ἢ πρὸς ἀνθρώπων ἡμετέρας.* Eiusdem est natura religiosum esse & hominum amantem: apud eundem spectantur pietas in Deum, & in homines iustitia.

Amisthenes:] Laudatus Clementi Alexandrino. ex illo videtur hoc promississe Seneca Lib. vii, c. 30 Naturalium quæstionum: *ipse quæ es trahat, qui condidit, qui totum hoc fundavit, deditque circa se, majorque est pars operis sui ac melior, effugit oculos, cogitatione visendus est.*

§. XLV.

Philo autem] Dicit hæc apud Philonem Rex Agrippa.

Simulacrum non constituit] Dion libro xxxvi: *ἐπὶ ἀγαθὰ ἔδον οὐ αὐτοῖς ποτε τοῖς ἱεροσολύμοις ἔχον. ἀρῆσθαι δὲ καὶ αἰετῶν αὐτῶν τομολογίας οὐκ ἔστι.* Nec ullum Hierosolymis simulacrum habebant, quod Deum crederent neque conspici neque verbis explicari posse. Vide & Strabonem libro xvi.

Numa] De hoc Numæ instituto vide & Dionysium Halicarnassensem.

In cuius rei memoriam institutum fuit olim Sabbatum] Scriptor respon- sorum ad orthodoxos, ad quæstionem LXXIX: *ἵνα ἂν φυλαχθῆ ἡ μνήμη τὸ τῷ θεῷ πεποιησὶς οὐ τοῖς ἀνθρώποις διὰ τὸ τοιοῦτον ἔσθ' ἀδελφικὸν ἔσθ' ἡ ἐπὶ τὸν θεὸν ἐκείνην τῆς δέκα γὰρ φῆ. Ut ergo memoria Mundi conditi inter homines servaretur, ideo voluit Deus Septenarium numerum in Sacris Literis o- minere ceteris honoratiorem.* Vide & quæ præcedunt.

Quæ consensio] Tertullianus adversus Marcionem: *Agima à primordio,*

Servius ad initium III Æneidos , *Quotiescumque ratio vel iudicium non apparet , sic visum interponitur* . Sic & Donatus ad actum v , Scena II Eunuchi . Atque in eum sensum poni Hebræum *ps* notat Abarbaniel .

Christo nova legis auctori omnino hoc placuisse , ut ad legem suam recipiendam nemo huius visa pœnis , aut earum metu pertraheretur] Tractat hoc Gregorius Nazianzenus oratione cum assumtus est à Patre : & Beda l. 26 . Isidorus de Sisebuto rege : *Qui in initio regni sui Iudaos ad fidem Christianam permoveans emulationem quidem Dei habuit , sed non secundum scientiam , potestate enim compulsi , quos provocare oportuit fidei ratione* . Transcripsit hoc in historiam Rodericus II , 13 . Posteriores in Hispania reges eodem nomine culpant Oforius , & Mariana . quem vide *xxvi* , 14 . *xxvii* , 5 .

Athanasius] Epistola ad solitarios .

Numquid & vos abire vultis ?] Cyprianus epistola *lv* : *Conversus ad Apostolos suos dixit : Numquid & vos vultis ire ? servans scilicet legem , qua homo libertati sua relictus , & in arbitrio proprio constitutus , sibimet ipse vel mortem appetit , vel salutem* .

Instantiam vocatoris significat] Cyprianns de Idolorum vanitate hunc locum respiciens : *Per orbem vero discipuli , magistro & Deo monente , diffusi , præcepta Dei in salutem darent , ab errore tenebrarum ad viam lucis adducerent , cecos & ignavos ad agnitionem veritatis ocularent . Ac , ne esset probatio minus solida , & de Christo delicata confessio , per tormenta , per cruces , per multa pœnarum genera tentantur* .

Iustitiam consilium] Ad eundem Iustinianum epistolam Theodahadi vide in Cassiodoro *x* , 26 .

Ammianus] Idem vere , Christianam religionem absolutam & simplicem vocat : Zosimus & ipse paganus : *χρησιωδὴν πίστιν ἐπισηλῆα παντὸς ἀμαρτήματος & τῆς πῆνης ἀσθένειας ἀπαλλαγὴν* : *Christiana fidei hac est pollicitatio , libertas ab omni crimine atque impietate* . Secta nemini molesta passim à paganis dicebatur . Tertulhanus Scorpiaco . Iustinus A. pologetico *ii* : *ἀγαθὸν δὲ ὑμῖν καὶ σύμμαχοι εἶναι ἐργάζεσθαι ἐμὴν πάντων μὴδολο ἀσθένειαν , ὅτι πάντες δεξιόζωοι , ὡς λαθεῖν διὰ τὴν κακίαν ἢ πηλοσύνην , ἢ ἐπιβουλήν , ἢ ἐκείρεται , ἀδύνατον εἶναι , καὶ ἕνα εἶναι εἰς αἰωνίαν κόλασιν ἢ σωτηρίαν καὶ ἄξιον ἔσθαι καὶ πορεύεσθαι* . *Nos vobis ad imperii tranquillitatem maxime adiutores & collaboratores sumus , ut qui docemus fieri non posse ut Deo quis lateat , sive sit maleficus , raptor , insidiosus , sive aequi amans . tum vero ad aeternam aut salutem aut pœnam quomodo mitti pro factorum suorum dignitate* . Arnobius de conventibus Christianorum loquens lib. *ii* : *In quibus aliud auditur nihil , nisi quod humanos facias , nisi quod mites , veracundos , pudicos , castos , familiaris communicatores rei cum omnibus , quos solidet germanitatis necessitudine copulatio* .

§. XLIX.

Philo commemoratus] In legatione . Similiter & libro de Sacrificariibus facunde ostendit quantum Synagoga distent à paganis mysteriorum . Locus uterque dignus inspicere . Simile habet libro altero contra Appionem Iosephus .

Constantinus Licinio] Vide Zonaram . Simile illud apud Augustinum epist. *L* : *Maximianus episcopus Vagiensis auxilium petiit ab Imperatore Christiano contra hostes Ecclesie , non tam sui salvandæ causa , quam tuenda Ecclesia sibi credita* . Relatum est in causam *xxiii* , quæst. *iii* .

Alii

f. i.

Alii Persis] Vide Menandram Protectorem.

Quam ea qua dogmatum sunt] Sequitur hoc Chrysofomus in 1 Cor. II: ὧν δὲ καὶ τῶν δόγματασιν ἡ συνάθεια ἢ βέλαιστίς ἐστίν. πῶς γὰρ πρὸς ἀνθρώπους αἰμαῖνοι ἢ ὡς πρὸς τοὺς θρησκείας. Vbi vero consuetudo in dogmata incidit, multa fit immobilior. Nihil enim est quod non facilius homo mouet quam ea qua religionis sunt.

Hæreticus Augustino] Libro de utilitate credendi. Locus refertur in causam xxiv, quaestione 3. Addit Augustinus non idem sibi videri hæreticum & hæreticis credentem hominem. Vide eundem epistola clxii. Hæresis obstinatoris animi dementia, l. 2. c. de summa Trinitate, 1.

Temporalis commodi & maxime gloria principatus ius sui gratia] Scriptor responsum ad orthodoxos quaestione xv: ὅλοι εἰσιν τὸ οὐ φιλοδοξίαν ἢ ἀπάθειαν καὶ αἰρισταρχίαν πᾶσαι αἱ αἰετίς τῆς ἀφάρτου ἰαχίμοι καὶ σοφίας αὐτῶν. Aperitum est ex cupiditate gloria aut ex amulau qui primos repertores agitauerit, scilicet omnes existendi originem cepisse. Chrysofomus ad Gal. v: ἡ γὰρ καὶ αἰετίσιν μήτηρ, ἢ καὶ φιλαρχίας ἐπιπιθυμία, Maser hæresium, cupiditas principatus.

Bono animi errant] Agathias ubi de Alemannorum absurdis superstitionibus egerat Historiarū I: ἰλιούχων δὲ ἢ χαλαπαίνοντων δικαιοσύνῃ καὶ ἀπείθει καὶ ἀπείθει μὴ ἀλαγχάνον συγγνώμης, ἀπειθεῖ οὖτοι τῷ ἀληθῆς ἀμαρτανύσθ. ἢ γὰρ διὰ τὴν ἰκάντην αἰλιότην ἐ δλιοθαίνοι, ἀλλὰ τῶ ἀγαθῷ ἐπιμίνοι, ἰαταῖα ἰαταῖα λίντες τῇ κρείστ τὸ λοιπὸν ἔχοντες πᾶν δοκῆντων ἀπειθεῖ, ἰπῶτα ἄπῃ καὶ τόχουσι οὐκ. misericordione quam odio digniores sunt, ac tales quibus ignosci par sit, quicunque a vero aberrant. Neque enim volentes palantur & cessant, sed cum bonum appetant, in iudicando decepti, qua semel visa sunt retinens mordicus, qualiacunque ea fuerint.

Nemo potest scire nisi iudex] Chrysofomus homilia contra Anathematizantes: τὸ κρυμμένον τῷ πᾶσι αἰῶνι κριτῇ ἀνεπισηφάλλῃ ἀποφαίνον, μὴ ἐῖδεν καὶ μύστα γνώσις καὶ ποσότης πίστεως. πῶν γὰρ ἰδίσαν, ἐπὶ μοι, ὡς καλῶ, ποιοῖς ἰμῶσι καταργησὶ αὐτῷ ἢ καὶ ἀπολογησῶν ὅ ἡμέρα ὅτι μύστος ἰδὸς κρινεῖν τὰ κρυπτά τῶν ἀνθρώπων, ὄντως ἀνεξερεύνητα τὰ κρυμμένα καὶ ἀνεξεργαστα αἱ ἰδοὶ αὐτῷ. id quod absconditum, solus sine periculo diiudicet saculorum iudex, cui soli patet & scientia mensura & fidei quantitas: Vnde enim nos sciamus, dic mihi quæso, quibus verbis ille se accusaturus aut occisurus est, in die illa, qua Deus diiudicabit arcana hominum? Vere inscrutabilia sunt iudicia eius & via eius impervestigabiles.

In Arianam hæresin] Non immerito odimus tam mali exempli inter Christianos repertores. Vide eorum sæva facta apud Eusebium de vita Constantini libro I, §. 38. Socratem libro IV, 29. Procopium Vandalicorum I, ubi de Honoricho. & Goththorum I. de Amalaricho. & Victorem Vrunensem. de Semiarianis Epiphanius: τὸς πρὸ ἀλήθειας διδασκῶντες διόκουσι, ἐπὶ λόγοις βυλίμοι ἀναστῆσαν, ἀλλὰ ἐ ἰχθῆρας & πολίμοις & μηχανίμοις ὡς ἰδιόδοτες τὸς ἰδῶς πιστῶν. ἰμῶν γὰρ ἢ μὴ πῶλοι & χῶρα ἰεργασῶν ἀλλὰ πῶλοι. Veritatem docentes vocant, neque verbis evertunt sed odii, bellis, gladiis, tradunt velle sentientes. exitum quippe jam non uni, sed multis urbibus regionibusque attulero. de talibus Gregorius Episcopus Romanus ad Constantinopolitanum Episcopo-

Episcopum: Nova & inaudita est ista predicatio, qua verberibus exigis fidem. Gal. IV, 29.] Ad quem locum vide Hieronymum, citatum c. qui secundum. causa XXI, quæst. IV.

In Gallia jam olim damnati sunt] Sulpitius Severus: Tum vero Idacius atque Ithacius acrius instare, arbitrans posse inter initia malum comprimi, sed parum sanis consiliis, saculares iudices adiens, ut eorum decretis atque executionibus hæretici verbibus pellerentur. MOX: Secuti etiam accusatores Idacius & Ithacius Episcopi, quorum studium in expugnandis hæreticis non reprehenderem, si non studio vincendi plus quam oportuisset certassent. Ac mea quidem sententia est, mihi tam reos quam accusatores displicere. Postea: Martinus apud Treviros constitutus non desinebat increpare Ithacium ut ab accusatione desisteret: Maximianum orare, ut sanguine infelicium abstineret. sasis superque sufficere ut Episcopali sententia hæretici iudicati Ecclesie pellerentur. Vide & sequentia.

Errantis poenam esse doceri] Seneca in Tragedia:

Quis nomen unquam sceleris errori dedit?

Et de Ira l. 14: Non est prudentis errantes odisse. alioquin ipse sibi odio erit. M. ANTONIUS libro IX: ἐὶ μὴ δύνῃσαι, μὴ δὲ δύνῃσαι. οἱ δὲ μὴ μίμνηται, οὐκ ἀφ' ἑτέρου ἢ ἰσχυρίου σοὶ δίδεται. καὶ οἱ σοὶ δὲ ἰσχυρῆς τοῖς τοῦτοῖς ἔστιν. Si potes, melior doce; si non potes, memento in hoc tibi lenitatem datam. Ipsi Diu lenes sunt talibus. Chryostomus Eph. IV, 17: ἢ ᾧ ἀγνοῦντα, ἢ κακῆς πύργου, ἢ ἰσχυρῆς λόγῳ αἰδῶς μανθάνου δὲ καὶ ἰσχυρῆς ἀγνοῦντα. eum qui ignoras neque malo affici neque accusari oportet, sed æquum est ut discat qua ignoras. Valentinianus, laudante Ammiano Marcellino libro xxx: nec quenquam iniquitate reus, neque ut hoc coleretur imperavit, aut illud: nec interdicitis minacibus subiectorum cervicem ad id quod ipse coluit inclinabat, sed insematas reliquit has partes, ut reperit.

Iustius illi puniuntur qui in eos quos putant Deos irriverentes atque irreligiosi §. LI. sunt] Vide de hac re egregia apud Cyrillum libro contra Iulianum v, & vi. Solone auctore Amphictyones bello persecuti sunt Cirrhos, quod in templo Delphico vim intulissent. Plutarchus Solone. sic & qui falso sibi vatum nomen induunt, recte puniuntur. Consule Agathiam lib. v.

C A P I T U L U M XXI.

De Poenarum communicatione.

- I. Pena quomodo transeat ad eos qui delicti sunt participes.
- II. Communitas aut rectorum tenentur ex subditi delicto si ad sui scientia & non prohibito cum prohibere possint & debeant.
- III. Item ex receptu eorum qui alibi deliquerunt.
- IV. Nisi aut puniantur aut dedant: quod exempli illustratur.
- V. Iura supplicium ad infortunatos non ad nocentes pertinere: cum exceptionibus.
- VI. Defendi tamen supplices dum de causa cognoscatur: & ex quo iure facta cognoscitur.
- VII. Quomodo delicti rectorum participes sint subditi aut communitatis hi qui ejus

membra sunt: & quomodo differant pena communitatis & pena singulorum.

VIII. Pana jura in universitatem quamvis dures.

IX. An sine delicti communicatione pena transeat.

X. Distinctio ejus quod directo inferitur & in consequentiam venit.

XI. Distinctio ejus quod fit occasione peccati & quod ex causa peccati.

XII. Proprie loquendo neminem iuste puniri ob delictum alienum & cur t

XIII. Non filios ob parentum delicta:

XIV. Respondetur ad Dei facta circa filios nocentium.

XV. Mus-

XV. Multo minus cognatos alios.

XVI. Possit tamen liberis & cognatis nocentem aliquid negari quod alioqui habere poterant: cum exemplis.

XVII. Nec subditos proprie puniri posse ob regis delictum:

XVIII. Nec singulos qui non consenserunt ob delictum universitatis.

XIX. Hæredes ad poenam qua poena est non tenent: & cur?

XX. Tenent tamen si poena in aliud debet genus transferri.

QUOTIES de poena communicanda quaeritur, aut de iis quaeritur * qui delicti sunt participes, aut de aliis. Qui delicti participes sunt, non tam ex alieno quam ex suo delicto puniuntur. Hi qui sint, ex his quæ supra de damno injuria dato dicta sunt intelligi potest. Ferme enim iisdem modis in delicti partem quis venit, quo in damni dati: non tamen semper ubi damni obligatio est, etiam delictum est, sed tum demum si qua malitia notabilior accesserit, cum ad damni dati obligationem sæpe qualiscumque culpa sufficiat. Ergo * qui factum vitiosum jubent, qui consensum requisitum adhibent, * qui adjuvant, * qui receptum præstant, aliove modo in ipso crimine participant: * qui consilium dant, * laudant, assentantur: qui cum ex jure proprie dicto teneantur vetare * non vetant, aut cum teneantur ex simili jure opem ferre injuriam patienti non ferunt, qui non dissuadent cum dissuadere debeant, qui factum reticent quod notum facere ex jure aliquo tenebantur, hi omnes puniri possunt, si in ipsis talis sit malitia quæ ad meritum poenæ sufficiat, secundum ea quæ proxime tractata sunt.

II. Exemplis res fiet illustrior. Communitas ut alia ita & civilis non tenetur ex facto singulorum sine facto suo aut omissione. bene enim Augustinus: *Aliud est quod in populo quisque habet peccatum proprium, aliud quod commune, quod uno animo fit & una voluntate ad aliquid multitudi- dine comparata committitur.* Hinc in formula fœderum est: * *Si defecit publico consilio.* Locri apud Livium ostendunt Senatui Romano culpam defectionis procul à consilio publico abfuisse. Narrante eodem Zeno pro Magnetibus deprecator apud T. Quintium, & legatos qui ei aderant flens petebat, ait, Livius, *ne unius amentiam civitatis assig- narent; suo quemque periculo facere.* Et Rhodii apud senatum publicam causam à privatorum causa segregant dicentes, *nullam esse civitatem qua non improbos cives aliquando, & imperitam multitudinem semper habeat.* Sic nec pater ex delicto liberorum tenetur, nec dominus ex servi, nec alii qui præsent, nisi aliquid in ipsis vitiosum hæreat. Ex his autem modis quibus rectores aliorum in crimen veniunt, duo sunt qui maximum usum habent, & diligenti consideratione indigent: patientia & receptus. De patientia ita habendum est, qui scit delinqui, qui prohibere potest & tenetur nec prohibet, eum ipsum delinquere. Cicero in Pisonem: *Neque vero multum interest, præsertim in Consule, utrum ipse permissis legibus, improbis concionibus rempublicam vexet, an alios vexare patiatur.* Brutus ad Ciceronem: *Aliena igitur, inquires, culpa me veniri facies? Prorsus aliena, si provideri potuit, ne existeret. ἴσον τῆς πλάμης μελέει τὸ μὴ καλύπει τὴν πλάμην αὐτῆς,* ait Agaperus ad Iustinianum: *par est delinquere & delinquentes non prohibere. Quisquis patitur peccare peccantem, is vires subministrat audacia,* ait Arnobius. *In cuius manu est ne prohibeatis, jubet agi, si non prohibet admitti,* ait Salavianus. Augustinus vere:

Liv. l. xlv.

Adv. gent. l. 1v.

Qui

Qui desinit obviare cum potest, consensit. Sic qui mancipium cum possit eximere prostitutum esse patitur pro prostituente habetur Romanis legibus. Si servus sciente domino occidit, in solidum dominum obligat: ipse enim videtur dominus occidisse. Et lege Fabia in dominum animadvertitur si servus domino sciente alienum servum subdlexerit. Sed ut diximus præter scientiam requiritur facultas prohibendi. Et hoc est quod ajunt leges * scientiam cum puniri jubetur accipi pro patientia, ut qui prohibere potuit teneatur si non fecerit, & scientiam hic spectari quæ habeat & voluntatem: scientiam accipere cum consilio: ideoque non teneri dominum si servus in libertatem proclamaverit, si dominum contemserit: quia scilicet culpa vacat qui scit quidem sed prohibere non potest. Sic parentes tenentur ex delictis filiorum, sed eorum demum quos habent in potestate. Vicissim etiam in potestate habeant & alioqui prohibere potuerint non tenebuntur nisi & sciverint. Pariter enim concurrere hæc debent, scientia, & non prohibitio, ut quis ex facto alieno teneatur, quæ omnia ad subditos pari ratione sunt referenda: Veniunt enim ex naturali æquitate. Egregie Proclus ad illud Hesiodi:

πολλὰκι κ' ἔμπροσθεν πόλιος καὶ ἀνδρὸς ἐπαυρεῖ.

Sæpe luit populus pœnas unius iniqui,

ait, αὖς ἔξω κελύου, μὴ κελύουσα τῷ ἰνὸς πονηρίαν, ut qui cum prohibere possit non prohibet unius malitiam. Sic in exercitu Græcorum, ubi Agamemnon ipse & alii concilio communi suberant, non immerito

Quidquid delirant reges plectuntur Achivi:

* Ipsorum enim erat cogere Agamemnonem ut sacerdoti filiam redderet. Sic post eorumdem classis exusta narratur

* Unius ob culpam & furias Ajacis Oilei,

qua de re Ovidius Metam. XIV:

Virgine raptâ

Quam meruit pœnam solus, digessit in omnes;

quia cæteri non impedierant ne virgo sacerdos raperetur. Apud Livium est: *Propinqui regis Tatii legatos Laurentium pulsant. Cumque Laurentes jure gentium agerent, apud Tatium gratia suorum & preces plus potuerunt.* Igitur illorum pœnam in se vertit. Huc proprie pertinet illud Salviatini de regibus: * *Potestas magna & potentissima qua prohibere scelus maximum potest, quasi probat debere fieri si sciens patitur perpetrari.* Et apud Thucydidem est: *ἰ δυναμὸς καὶ πῦρ, ἀληθιστὸν δρᾶ.* Magis ille facit qui potest prohibere. Sic apud Livium Veientes & Latini Romanis se excusant, quod hostes eorum à subditis suis adjuti essent se inficiis. Contra Teucæ reginæ Illyriorum non accipitur excusatio quod diceret non à se, sed à subditis piraticam exerceri: neque enim prohibebat. * Olim ab Amphictyonibus damnati Scyrii, quod suorum quosdam piraticam exercere patiebantur. Sciri autem facile est ut præsumantur quæ conspicua sunt, quæ frequentia, τὸ ἐκ πολλῶν συμβαῖνον, ἀνάγκη μηδὲν ἀγνοῖν: id quod à multis fit, necesse est à nomine ignoretur, ait Dion Præsænsis Rhodiaca. Ætolos graviter reprehendit Polybius, quod cum hostes Philippi videri nollent, suos tamen palam paterentur agere hosti-

l. Imperator. D. quo sine manum.
l. 2. de noxal. act.
Paul. l. 5. Sens.

l. Scientia ad l. Aquila
l. 1. 5. Hac autem, se fam. furt.
f. d. l. in delictis. de nox. act. l. Culpæ de R. l. 1. nullam crimen co sit. l. 1. 9. qui eam in fine.
l. Quid ergo. 9. l. l. Non alia.
D. qui not. inf. l. Furtum. 9. Quid si.
D. arb. furt. casar.

Liv. lib. 1.

Lib. 1. 6 vi.

Polyb. l. 11.

hostilia, & eorum qui talia facerent principes honoribus ornarent.

III. Veniamus ad quaestionem alteram de receptu ad versus poenas. Poenas ut ante diximus naturaliter cuivis cui nihil simile objici potest exigere licet. institutis civitatibus id quidem convenit, ut singulorum delicta quae ipsorum coetum proprie spectant ipsis ipsarumque rectoribus pro arbitrio punienda aut dissimulanda relinquerentur. at non etiam jus tam plenum illis concessum est in delictis quae ad societatem humanam aliquo modo pertinent, quae persequi ita civitatibus aliis earumve rectoribus jus est, quomodo in civitatibus singulis de quibusdam delictis actio popularis: multoque minus illud plenum arbitrium habent in delictis quibus alia civitas aut ejus rector peculiariter laesus est. & quo proinde nomine ille illave ob dignitatem aut securitatem suam jus habent poenae exigendae secundum ea quae ante diximus. Hoc ergo jus civitas apud quem nocens degit ejusve rector impedire non debet.

IV. Cum vero non soleant civitates permittere ut civitas altera armata intra fines suos poenae expetendae nomine veniat, neque id expediat, sequitur ut civitas apud quem degit * qui culpa est comperdit, alterum facere debeat, aut ut ipsa interpellata pro merito puniat nocentem, aut ut eum permittat arbitrio interpellantis. * hoc enim illud est dedere, quod in historiis saepissime occurrit. Sic Israelitae alii à Benjaminitis postulant ut dedant facinorosos, Jud. xx: Philistaei ab Hebraeis ut Samsonem quasi maleficum sibi dedant, Jud. xv. Sic Lacedaemonii Messeniis bellum intulerunt, quod imperfectorem quandam Lacedaemoniorum non dederent: & alio tempore ob non deditos eos qui missis ad sacrum virginibus vim intulerant. Sic Caesarem Germanis ob bellum injuste illatum dedi voluit Cato. * Sic Fabios sibi dedi Galli postulabant quod in se pugnasent. Ab Hernicis agri sui populatores dedi sibi postularunt Romani, & à Poenis Amilcarem non illum nobilem ducem, sed alium qui Gallos concitabat: * postularunt & postea Annibalem: item Iugurtham à Boccho his apud Sallustium verbis: *simul nobis demeres acerbam necessitudinem pariter se errantem & illum sceleratissimum persequi*. Ab ipsis Romanis dediti qui Carthaginensium quique Apolloniatarum legatis manus intulerant. Achaei à Lacedaemoniis dedi sibi postularunt eos qui Lanvicum oppugnassent, addito ni dederentur, violatum videri fedus. Sic Athenienses per praconem pronuntiarunt, si quis Philippo insidias struxisset, & Athenas confugisset, *οὐδὲν ἴσμεν εἶναι ἐν τῷ ἑαυτοῦ ἑστίῳ ἵσμεν εἶναι ἐν τῷ ἑαυτοῦ ἑστίῳ* in eo statu esse ut dedi debeoret. Bæoti ab Hippotenisibus exegerunt, ut qui Phocum interfecerant, dederentur. Quae omnia tamen sic intelligenda sunt ut non stricte populus aut rex ad dedendum teneatur, sed ut diximus ad dedendum aut puniendum. Nam ita legimus Eleos bellum intulisse Lacedaemoniis quod illi in eos qui Eleis injuriam fecissent non animadverterent: id est nec animadverterent nec reos dederent. est enim disjunctiva obligatio. * Interdum fontes desipientibus optio datur quo cumulatus satisfiat. Cærites apud Livium Romanis significat: *transseuntes agrum infesto per agrum suum Tarquinenses cum prater viam nihil petissent, traxisse quosdam aggressum*

Pau/I. xv.
Strabo libro
viii.

Livius libro
xxviii.

Livius libro
xxxviii.

Diod. I. xvi.

Plut. Narr.
amar. Val.
Max. lib.
vi, c. 6.

Liv. I. xlii.

agrestium populationis ejus qua sibi orimini detur comites: *Eos seu dedi placeat, dedere se paratos esse, seu supplicio affici, daturus penas.* In fœdere Carthaginiensium & Romanorum secundo, quod apud Polybium, exstat locus male vulgo & distinctus & versus: *εἰ ἴμῃ, ἴδῃα ποσὲ τρουπέδῃα, ἐν δὲ πῶ τῷ πῶνῃ, διμῶτος γῶιδῃα τὸ ἀδικηῃα.* Ni id fiat (quid id sit incertum est: nam quæ præcedunt sunt mutila) privatim quisque jus suum persequitur. Id ubi feceris (nimirum ni jus reddatur) publicum delictum habetor. Æschines in responso adversus accusationem Demosthenis de male obita legatione, narrat se, cum apud Philippum Macedonem ageret de pace Græciæ, dixisse inter alia, æquum esse ut pœnas luerent commissorum criminum non civitates, sed qui peccassent: nec quicquam nocendum civitatibus quæ accusatos judicio sisterent. Quintilianas declamatione cclv: *Proximos exilium eos transfugis * à quibus transfuga recipiuntur.* Inter mala quæ ex discordiis civitatum nascuntur & hoc ponit Dion Chrysostomus oratione ad Nicomedienfes: *ἐν τοῖς ἀδικηῃατος τῇ ἑτέρῃ πῶς τῇ ἑτέρῃ καὶ φυγῃς:* Licet his qui alteram injuria affecerunt ad alteram confugere. Hic de deditis occurrit quæstio an si à sua civitate dediti, nec recepti sint ab aliis, cives maneant. Non manere censebat Pub. Mutius Scævola, quia quem populus dedidisset, expulisse ex civitate sua videretur, sicut faceret cum aqua & igni interdiceret. Contrariam sententiam defendit Brutus, & post eum Cicero: quæ & verior est, non tamen proprie ob id argumentum quod Cicero affert, quia ut donatio ita deditio sine acceptione non possit intelligi. Nam actus donationis perfectionem non habet nisi ex duorum consensu. At dedere de quo hic agimus nihil est aliud quam civem alterius populi potestati permittere, ita ut de eo statuat quod voluerit. Hæc autem permissio, jus nullam dat, aut adimit; executionis tantum impedimentum tollit: Quare si alter populus concessio jure non utatur, erit is qui deditus est eo loco ut à suo populo possit puniri (quod in Clodio Corfio dedito, nec ab iis accepto evenit) aut non puniri, ut multa sunt delicta in quibus utrumvis fieri potest. Jus autem civitatis, ut & jura & bona alia, non amittitur ipso facto, sed decreto aliquo aut judicio, nisi lex aliqua factum velit haberi pro re judicata, quod hic dici non potest. Hoc denique modo & bona si dedita nec accepta sint, manebunt cù jus fuerant. At si deditio accepta sit, & postea casu aliquo reversus sit is qui fuerat deditus, is civis non erit, nisi ex novo beneficio: quo sensu veram est quod Modestinus de dedito respondit. Quæ autem diximus de nocentibus dedendis aut puniendis, non tantum ad eos pertinent qui subditi semper fuerunt ejus apud quem nunc reperiuntur, verum etiam ad eos qui post crimen commissum aliquo confugerant.

V. Neque obstant illa adeo prædicata * supplicum jura & a sylo- rum exempla. Hæc enim illis profant qui immerito odio laborant, non qui commiserunt quod societati humanæ aut hominibus aliis sit injuriosum. Gylippus Laco apud Diodorum Siculum agens de illo supplicum jure sic ait: *qui initio jura ista introduxerunt, infelicibus quidem misericordiam, ut his qui malo animo injuriam insulerunt, pœnam expectandam voluerunt.* Postea: *Hi vero si dolo malo, si injusta alicui cupiditate*

L. ult. D. de legat.

L. 1. & 11. de Or. Top. & pro A. Cæcina.

Val. lib. vi, c. 3.

L. Eos qui. D. de captiv. vii.

Lib. xlii. 1. bibl.

in mala hac inciderunt, ne accusent fortunam, ne supplicium sibi nomen imponant. Id enim jure hominum illis debetur, * quibus innocens est animus, irata fortuna. Horum vero vita plena factis injustis, nullam ipsis locum reliquit qui ad misericordiam et perfugium pateres. Duo illa, fortunam & injuriam, Menander optime distinguit:

* Ἀτύχημα ἔ ἀδικημα ἀσφοροῦ ἔχῃ.
Τὸ γὰρ ἀδικεῖν τύχῃ γίγνεται, τὸ δὲ αἰετοῦ.
Injuria illud distat infortunio,
Hoc casus, illam quod volens us efficit.

In Aphorismis I.

Non abit hinc Demosthenis dictum: δίκαιός ἐσθ' ἰστέον, ἔ τὸς ἀδικίης τῶ ἀνθρώπου, ἀλλὰ τὸς ὡς λόγον δετυχόντες. quod Cicero ita vertit de Inventionem secundo: Misereeri oportet, qui propter fortunam, non propter malitiam in miseris sunt. Et Antiphani illud, τὸ ἀμείνων ἀμείρεται τῶς τύχῃ ἐστὶ, τὸ γὰρ ἰκύνει τῆς γῆρας: Quod non sponte fit, fortuna est; quod sponte, consilii. Et hoc Lytix: ἔδνι ἔδνι ἰκύνει δετυχημα γῆς: nemini infortunium sponte sua accidit. Sic in sapientissima lege quibus telum manu fugisser, quo interfectus esset homo, asyla patebant: servis quoque perfugium datur: at qui deliberato hominem innocentem occidissent, qui civitatis turbassent statum, his ne ipsum sanctissimum Dei altare patrocinebatur. Hanc legem Philo explicans ait, ἀσυλίας ἀνίτοις τὸ ἀνομία πειράζει, profanis in sano nullum esse receptum. Nec aliter Græci antiquiores. Nauplium narratur Chalcidenses Achivis * dedere noluisse, sed causa additur, quia fatis se purgaverat de his quæ ab Achivis objiciebantur. Erat apud Athenienses ara Misericordix, cujus meminerunt Cicero, Paulanias, * Servius, etiam Theophilus in Institutionibus, & quam late describit Papinius duodecimo Thebaidos. At quibus patebat illa? Audi Poëtam.

Deu XIX, I. XXIII, 15. Ex. XXI, 14. I Reg. II, 19. II Reg. XI, 13, & seq. De spec. legibus. Plur. quæst. Gr. 32.

Et miseri fecere sacram: mox convenisse eo ait, viros bellis patriaque à sede fugatos, Regnorumque inopes.

Panathen.

De pace II.

Aristides * propriam Atheniensium laudem esse ait τὸ τῶν πτωχῶν δετυχόντων ὑποδοχὴν καὶ τῶν ἡμιδικῶν, quod omnibus undique infelicibus perfugio ac solatio esset. Et alibi: τοῖς κατὰ ἰκύνει ἀτυχῶσι κατὰ πῶλον ὑπὸν ἀνομήν, τὸ τῆς πύλας τῶν τῆς ἀθῶν ὅφ' ἔ τῶν τῶν: His qui ubivis locorum infelices sunt, communis eis una est felicitas, bonitas civitatis Atheniensis, per quam saluti compotes fiunt. Apud Xenophontem Patrocles Phialisus in oratione quam Athenis habebat: ἐξέλειν τῆς τῶν πύλων, ὅτι πῶλον ἔ τὸς ἀδικημάτων ἐστὶν ἀνομήν ἀνομήν ἐπιτηδείας διομήν ἔκων τῶν τῶν: laudabam hanc urbem quod omnes aut injuria affectos, aut sibi premeventes: si huc perfugissent anctis compotes fieri intellexeram. Idem sensus est in epistola Demosthenis pro Lycurgi liberis. Itaque Oedipus ad Colonom confugiens in ejus nominis tragedia apud * Sophoclem ita testatur:

Hec, Cecropida, mala multa tuli:
Sed nempe tuli: Deus est testis,
Nihil horum sponte patratum.

Respondet Theseus:

Non me pigebat hospitium, qualem Oepida

Te tuor, omni sospitare in tempore;

Homo esse memini.

Similiter Thefei filius Demophon cum Herculis posteti Athenas confugissent, sic ait :

Hæc patria nostra semper invalidos solet,

Sed jure fretos, ope sua defendere.

Antehac amicis mille relevandis tulle,

Discrimina : Et nunc aliud in promptu imminet.

Et hoc illud factum est ob quod Athenienses præcipue prædicabat

Callisthenes : τὸν ὃ καὶ αὐτὸς Εὐρυθία πολυμήσῃ ἰατρῇ τῶν παιδῶν τῷ

Ἡρακλῆος παραπύλω ἐν τῷ τότῳ τῆς Ἑλλάδος : hos enim Et in Eurystheæ bellum

suscipisse * pro Herculis liberis, cum Graciam Eurystheus tyrannide premeret.

Contra de maleficis hæc habes in eadem tragœdia :

Hunc qui fatinorum conscius, nec legibus

Fidens, ad aras voluitur supplex Deum,

Trahere ad tribunal nulla religio mihi :

Mala semper æquum ferro qui fecit male.

Idem Ione :

Non enim tangi decet

Manu nocente memina, ac justum fuit

Piis patere templa contra injurias.

Narrat orator Lycurgus Callistratum quendam, qui capital commi-

serat, consulto oraculo responsum accepisse, si Athenas iisset, τὸ ἐξ ἄ-

τῶν νόμων, * consecuturum quod jus esset : illum vero confugisse * ad id

quod Athenis sanctissimum esset altare, impunitatis fiducia. et nihilo-

minus occisum eum ab observantissima suarum religionum civitate,

atque ita impletam oraculi fidem. Et Tacitus improbat *Ann. 111.*

septem suorum sæculum morem per Græcas urbes flagitia hominum, ut ce-

remonias Deum protegendi. Apud eundem est : *Principes quidem in-*

far Deorum esse : Sed neque à Diis nisi justas supplicum preces audiri. Tales

ergo aut puniendi, aut dedendi, aut certe amovendi. Sic narrante

Herodoto Cymæi Pætyen Perfam cum nec dedere vellent, nec re-

tinere auderent, permiserunt abire Mitylenen. Demetrium Pharium *Lib. 1.*

qui bello victus ad Philippum Macedonum regem fugerat, à rege

deposcerunt Romani. * Perseus rex Macedonum in purgatione *Livius libro*

ad Martium de his agens qui Eumeni insidiati dicebantur : *xxii.*

Ego istos, ut primum in Macedonia esse admonitus à vobis comperi, requisitos abire exre-

gno jussi, Et in perpetuum interdixi finibus meis. Samothracæ Euandro *Livius libro*

qui Eumeni insidias struxerat denuntiant, liberaret religione tem- *xxvii.*

plum. Cæterum jus hoc quod diximus deposcendi ad pœnas eos qui

extra territorium profugerunt, hoc & proxime actis sæculis in ple-

risque Europæ partibus circa ea demum crimina usurpatur, quæ

statum publicum tangunt, aut quæ eximiam habent facinoris atrocita-

tem. Minora mutua dissimulatione transmitti invaluit, * nisi fe-

deris legibus propius quiddam convenerit. Sed & hoc sciendum est,

latrones ac piratas qui ita invaluerunt ut formidabiles se fecerint,

recte recipi ac defendi pœnam quod attinet, quia interest huma-

ni generis ut si aliter non possunt impunitatis fiducia à maleficiis de-

vocentur, ejusque negotium gerere qui vis populus aut populi rector potest.

VI. Notandum & hoc, interim dum de causâ justitia cognoscitur defendi supplices. Sic Demophon ad legatum Eurystheos :

Si crimen istis aliquod hospitisibus struis.

Ius impetrabis : vi quidem hinc non abstrahes.

Et in altera tragœdia Theſeus ad Creontem :

Es facinus ausus temet indignum, Creto,

Tuisque Thebis ac tuis majoribus :

Ingressus urbem qua colis fas ac piam,

Qua cuncta rite legis ex norma facis,

Nostris omissis moribus, quicquid lubet

Moliris, & vi cuncta te acturum putas.

Adeone hominibus vidua vel patiens jugi

Vrbs ista visa est, & eo nullius rei ?

Non te ista docuit ciuitas Amphionis,

Quippe educare haud solita mortales feros ?

Nec approbabit illa cum te audierit

Qua sunt Deorum, quaque mea pervadere,

Et rapere ab alma sede miseros supplices.

Ego Labdacea si urbe posuissem pedem,

Quamvis fuissent justa mihi certissima,

Indubia, nulli injicere tentassem manum

Nisi anteuente qui soli regnum tenet,

Quid in urbe deceas hospitem excersas memor.

Tu nec merentem patriam aspergis tuam

Probro atque maculis, & senem certe tuas

Te fecit atas, sed parum mentis potem.

Quod si id cujus accusantur supplices non sit vetitum jure naturæ aut gentium, res dijudicanda erit ex jure civili populi unde veniunt, quod optime ostendit Æschylus Supplicibus, ubi Rex Argivus Danaïdum gregem ex Ægypto venientem sic affatur :

Εἰ τίς κερῆσι πικρὸς Αἰγυπτοῦ σθέν,

Νόμῳ πόλιος φάσκοιτες ἐχέτε τίς ἤϊο.

Εἶπαί, ἢς ἂν ἴσοι δ' ἀνελθῆναι ἦλοι ;

Δῶ τοί σι φαίνοι κ' ἰνόμους τῶς αἰσθῶν,

Ὡς σὺν ἔχουσι κ' εὖ δ' εἰ ἀμφὶ σῶ.

Manum tibi simmistas Ægypti genus

Quod lege patria proximos se sanguine

Dicans, quis hac objicere se contra velis ?

Quare tuum est docere, natalis soli

Ex lege, nullo jure te illis subjici.

VII. Vidimus quomodo à subditis, aut veteribus, aut advenis culpa in rectores transeat : vicissim à summa potestate in subditos culpa transibit, si in crimen subditi consenserint, aut siquid fecerint summæ potestatis imperio, aut suasu, quod facere sine facinore non poterant : qua de re rectius erit infra agere, ubi quæ partes sint subditorum examinabitur. Etiam inter universos & singulos communi-

catur

catur delictum : quia , ut Augustinus ait loco supra adducto , ubi uni-
 versi , ibi et singuli : universi non possunt nisi ex singulis quibusque constare :
 Nam singuli quique congregati , vel in summam repusati faciunt universos . Per-
 tinet autem culpa ad singulos qui consenserunt , non ad eos qui alio-
 rum sententis victi sunt . Distinctæ enim sunt pœnz singulorum & uni-
 versitatis . Sicut singulorum pœna interdum est mors , ita πόλις ἡνείκα
 ἡ ἀνάγκη θανάτου , mors civitatis everis : quod fit cum corpus civile dis-
 solvitur ; qua de re diximus alibi . Atque hoc modo si civitas esse de-
 finat , usum fructum velut morte finiri recte dixit Modestinus . Singuli
 in servitatem pœnz nomine redigantur , ut Thebani sub Alexandro
 Macedone : exceptis his qui decreto exuendæ societatis contradixe-
 rant . Sic & civitas sub servitatem civilem in provinciam redacta .
 Singuli bona sua amittunt confiscatione . Sic civitati adimi solent quæ
 habet communia , muri , navalia , naves bellicæ , arma , elephantium , æra-
 rium , agri publici . At ut singuli ob delictum universitatis citra con-
 sensum suum ea amittant quæ ipsorum sunt propria , injustum est , ut
 recte ostendit Libanius in ea quæ est de seditione Antiochena . Idem
 * Theodosii probat factum , qui commune delictum punierat inter-
 dictione theatri , balnearum , nominis Metropolitanæ .

*Lyenog ora-
 ter.
 Supra cap.
 IX. §. 4.
 L. Si Jus-
 fructus. D.
 quomodo
 usufr. am.
 Plus. Alex.*

VIII. Egregia hic occurrit quaestio , an pœna ob delictum uni-
 versitatis semper exigi possit . Quamdiu durat universitas videtur
 posse , quia idem corpus manet , quanquam particulis succedentibus ,
 ut alibi ostensum est . Sed ex adverso notandum est quædam de uni-
 versitate dici primo ac per se ; ut habere ærarium , leges & similia :
 quædam non nisi derivatione à singulis . Sic namque doctam dicimus
 universitatem & fortem , quæ plurimos habet tales . De hoc genere
 est meritum : primo enim vonvenit singulis , ut animum habentibus
 quem universitas per se non habet . Extinctis ergo illis per quos ad
 universitatem meritum deducebatur , ipsum quoque meritum extin-
 guitur , ac proinde & pœnz debitum , quod sine merito diximus non
 consistere . Libanius in dicta oratione : ἰμοὶ μὲν γὰρ δικαίως ἄρκειν ἡ γὰρ πα-
 ροὶ τὸ μακρὸν εἶναι μὲν τῶν τούτ' ἠδικησάντων : Ita opinor existimo , sufficere tibi
 ad pœnam quod nemo superis eorum qui deliquerunt . Probanda igitur
 Arriani sententia damnantis vindictam * Alexandri in Persas , cum
 pridem interiissent qui in Græcos peccaverant . De excidio Branchi-
 darum facto per eundem Alexandrum , hoc est Curtii iudicium :

*Arif. VII.
 Pal. XIII.*

Quæ si in ipsos proditoris auctores excogitata essent , iusta ultio esse non crudeli-
 tas videretur . Nunc culpam majorum posteris luere , qui ne viderant quidem Mi-
 letum , adeo Xerxi non potuerant prodere . Simile est alio loco Arriani judi-
 cium de Perselopio incensa in ultionem eorum quæ Athenis Perse fe-
 cerant : εἰ μὲν ὅλ' ἰμοὶ δικαίως εὐνὴν εἶδ' ἀποποιεῖν τὸ ἔργον γὰρ Ἀλιεῦστρον , εἰ δὲ εἰσὶν τις ἄν-
 η Περσῶν τῶν πύλων τιμωρία : At mihi non videtur hoc prudenter fecisse Ale-
 xandrum , neque vero hac vera esse vindicta in eos Persas qui pridem esse desin-
 erant . Nam Agathoclis illud nemo non ridet , qui ad Ithacensium que-
 relas de damnis illatis respondit , plus mali Siculos ab Vlyxe olim
 pertulisse . Et Plutarchus libro contra Herodotum minime ait vero
 esse simile , Corinthios ulcisci voluisse acceptam à Samiis injuriam
 μὲν ἑστὶς ἡρώων πᾶσι τρεῖς ἄνθρωπων ἀτάτας . Nec procedit hujus & similitum

factorum defensio, quam apud Plurarchum legere est de fera numinis vindicta. Aliud enim est jus Dei, aliud hominum, ut mox apertius fiet. Neque si æquum est posteros honores & præmia accipere ob merita majorum, ideo & puniri eos ob eorum peccata æquum est. Beneficii enim talis est materia, ut in quemvis conferri sine injuria possit; pœnæ non item.

I X. Diximus de modis per quos communitas pœna accidit ex culpæ communitate. Restat spectemus, an & culpa non communicata communicetur pœna. quæ res ut recte intelligatur, & ne quæ re ipsa diversa sunt ob vocum similitudinem confundantur, monenda sunt quædam.

X. Primum, aliud esse damnum directe datum, aliud quod in consequentiam venit. Directe datum voco quo cuiquam auferitur ad quod jus proprium habet. Per consequentiam, quo fit ut quis non habeat quod habiturus alioqui fuisset, cessante scilicet conditione sine qua jus non habebat. Exemplum est apud Vlpianum: Si in meo puteum aperui quo factum est ut venæ ad te perventuræ præciderentur: negat operis mei vitio damnum datum in ea re in qua jure meo usus sum. Et alibi, multum ait interesse, utrum damnum quis faciat, an lucro quod adhuc faciebat uti prohibeatur. Et Paulus Jurisconsultus, *proposterum esse ait, ante nos locuplates dici quam acquiserimus*. Sic parentum bonis confiscatis sentiunt quidem incommodum liberi, sed proprie ea pœna non est, quia bona illa illorum futura non erant nisi à parentibus ad ultimum spiritum essent conservata. Quod recte ab Alpheno notatum est, cum ait patris pœna amittere liberos id quod ab ipso perventurum esset ad eos: quæ vero non à patre, sed à rerum natura, aut aliunde tribuerentur, ea manere incolomia. Sic Themistoclis liberos eguisse scribit Cicero, nec iniquum putat, ut eandem calamitatem ferant liberi Lepidi. Idque ait antiquum esse & omnium civitatum: cui tamen mori leges posteriores Romanæ multum temperamentum adjecerunt. Sic cum ex delicto majoris partis, quæ ut alibi diximus personam universitatis sustinet, universitas in culpa est, eoque nomine amittit ea quæ diximus, libertatem civilem; muros, & alia commoda, sentiunt damnum & singuli innocentes; sed ea in re quæ od ipsos non pertinebat nisi per universitatem.

XI. Præterea norandum, interdum imponi alicui aliquid mali, aut boni aliquid auferri, occasione quidem alicujus peccati, sed non ita ut id peccatum causa sit proxima ejus actionis quod jus ipsum agendi attinet. Sic qui occasione alieni debiti aliquid promissit malum patitur, ex veteri verbo, *in sum, nō ex d' a'me*. Sponde, *maxa praflo est*: at proxima causa obligationis est ipsa promissio. Nam ut qui pro emtore fidejussit, non proprie ex emto tenetur, sed ex promisso: ita & qui pro delinquente, non ex delicto, sed ex sua sponfione. Atque hinc fit quod malum illi ferendum mensuram accepit non ex delicto alterius, sed ex potestate quam ipse in promittendo habuit. Cui consequens est ut ex sententia, quam veriore credimus, occidi nemo possit ex fidejussione, quia statuimus neminem jus tale habere in vi-

tam.

*L. Flumina.
s. ult. de
dam. inf.
L. Proculus
d. r.
L. Prætia. D.
ad L. Falc.*

*L. Exm. D.
de interditt.
& releg.*

*L. II. Ep.
11, & 19.*

*L. Cum pa-
rio. D. de
bonis damn.*

ram, ut eam sibi ipse adimere, aut adimendam obligare possit : cum veteres Romani Græcique aliter ea de re senserint : ideoque & * vades capitali iudicio crederint obligari, ut in Aufonii est versu, & ex notissima Damonis & Pythiæ historia apparet: & obsides sæpe capite plexerint,* ut alibi memorabimus. Quod de vira diximus, idem & de membris intelligi debet : nam & in illa jus homini datum non est nisi corporis servandi causa. Quod si exsilium, si pecuniarum damnatum in promissione fuerit, & alterius delicto impleta sit conditio, damnatum feret fidejussor, quæ tamen in ipso, si exacte loquimur, pœna non erit. Simile quid occurrit in eo jure quod quis habet sic ut ab alterius voluntate pendeat, quale est jus precarii, respectu habito ad reidominium; & jus privatorum, respectu habito ad eminentis dominium quod utilitatis publicæ causa civitas habet. Nam si quid tale alicui auferatur occasione delicti alieni, pœna in illis proprie non est, sed exsecutio juris antecedentis, quod erat penes auferentem. Scilicet quia in bestias proprie delictum non cadit, ubi bestia occiditur,* ut lege Moïsi ob concubitum cum homine, non ea vere pœna est, sed usus domini humani in bestiam.

XII. His distinctionibus positis dicemus neminem delicti immunem ob delictum alienum puniri posse: Cujus rei ratio vera non est ea quam adfert Paulus Jurisconsultus, quod pœnæ constituantur in emendationem hominum : nam exemplum videtur statui posse etiam extra personam delinquentis, in ea tamen persona quæ ipsum tangat, ut mox dicemus; sed quia obligatio ad pœnam ex merito oritur: meritum autem est personale, quippe ex voluntate ortum habens, qua nihil est magis nobis proprium, unde *αὐτοκρίσιον* vocatur.

XIII. *Noque virtutes, noque vitia parentum*, inquit Hieronymus, *liberis imputantur.* † Augustinus vero, *Deus, ait, ipse foret injustus si quemquam damnaret innocuum.* Dion Chrysostomus oratione ultima cum sanctione Atheniensium adjecta Solonis legibus devoveri posteros dixisset, de Dei lege hæc subjicit : *ὡλὴν παῖδας καὶ ἡλικίᾳ σὺν ἐπιχειοῖν, ὡς ἐμὴ, ἢ ἀμαρτανόντων. ἀλλ' ἕνασθε ἀνομιὰν γίνεσθαι ἢ ἀποχίας αἰνέσθε :* *verum hæc non, ut illa, liberos & posteros peccantium punis : sed sibi quisque sit infortunii causa, & huc illud vulgatum pertinet : Noxa caput sequitur. Sancimus,* ajunt Imperatores Christiani, *ibi esse pœnam, ubi & noxa est.* Deinde: *Pœcata igitur suos tenent auctores : nec ulterius progredietur metus, quam reperitur delictum.* Iustum est,* ait Philo, eorum esse pœnas quorum sunt peccata; reprehendens morem quarundam gentium quæ tyrannorum aut proditorum infantes liberos morte puniebant. quem reprehendit & Dionysius Halicarnassensis, ostenditque iniquam esse rationem quæ obtenditur, quod parentibus similes futuri putantur, cum id incertum sit, nec incertus metus ad mortem cujusquam sufficere debeat. Nescio quis Christiano Imperatori Arcadio ausus est hoc dictare, debuisse paterno perire supplicio in quibus paterni criminis exempla metuantur : & Ammianus narrat interemtam sobolem, parvam etiam tum, *ne ad parentum exempla succresceret.* Nec magis justa causa metus ultionis, unde natum est Græcum proverbium :

Deſpicit occidens qui patrem pignora ſervat.

Epist. 3 de morte Nepotiani.
† *Epist. 105.*

L. Sancti. znu. C. de panu.
Lib. II de leg. spec.

L. Quisquis C. ad L. Tul. Majest. Libro XXVIII. Victoria de jure belli. n. 38.

Sen. lib. II.
de ira. 4.
Her. Call.

at Seneca : *Nihil est iniquius quam aliquem heredem paterni odii fieri.* Attagini, qui Thebanis ad Medos deficiendi auctor fuerat, liberis nullo malo affectis Pausanias Græcorum Imperator, *φῆς τὴν Μυθρῶν παῖδας ὡς ἀνὰ πατρῆϊους :* dicens illos extra culpam esse partium Medicarum. Marcus Antonius in Epistola ad Senatum : * *Quare filius Avdii Cassi (is in eum conjuraverat) & genero & uxori veniam dabitis. Et quid duo veniam, cum illis nihil fecerint ?*

II Samuel.
XXI.
I Reg. XIV.
II Regum
VIIII, 9, 10.

Hemil. 29,
in 9 Gen.

XIV. Deus quidem in lege Hebræis data paternam impietatem in posteros se vindicaturum minatur: sed ipse jus dominiū plenissimum habet, ut in res nostras ita & in vitam nostram, ut munus suum, quod sine ulla causa & quovis tempore auferre cuius quando vult potest. Igitur si morte immatura ac violenta rapit liberos Acanis, Saulis, Ieroboami, Achabi, * in ipsos jure dominiū non pœnæ utitur, sed eodem facto gravius punit parentes. Nam sive superstites sunt, quod maxime spectavit lex divina, atque ideo lex minas istas * ultra abnepotes non extendit, Exod. xxv, quia ad eorum conspectum pertingere potest humana ætas; certum est parentes puniri tali spectaculo: gravius enim illi iddus quam quod ipsi ferunt, ut à Chrysolotomo recte dicitur, quicum consentit Plutarchus *ἢ λυπῶσι μᾶλλον ἰτεροὺς κληροῖς ἢ τὸς ἐξ ἑαυτῶν κακῶς παροχῶς δι' αὐτῶν ὀρεῖ.* Nullum divinus supplicium quam eos qui ex se sunt ob se miseris spectare: sive non eo usque provivunt, tamen cum eo metu occidere magnum est supplicium: *Duritia populi*, inquit Tertullianus, *ad talia remedia compulerat,* * *ut vel posteritasibus suis prospicientes legi divina obedirent.* Sed simul notandum est hac graviore vindicta non uti Deum nisi adversus scelera proprie in suam contumeliam perpetrata, ut falsos cultus, perjurium, sacrilegia. Nec aliter Græci existimant: Nam quæ crimina credita sunt posteritatem obstringere, * quæ *ἄλλοι* ipsi vocant, omnia istius sunt generis: quo de argumento facunde disserit Plutarchus libro de fera numinis vindicta. Exstat apud Ælianum oraculum tale Delphicum:

*At scelerum fontes divinum persequitur jus,
Nec fote vitari: non si genus ab Iove ducant:
Sed capiti ipsorum quique enascuntur ab ipsis
Imminet; inque domo cladem subit altera clades.*

* Agebatur autem ibi de sacrilegio: quod & historia comprobatur aui Tolofani apud Strabonem & Gellium. De perjurio similes sententias supra adduximus. Deinde vero etsi id comminatus est Deus, non tamen semper eo jure utitur, maxime si * insignis quædam virtus in liberis eluceat, ut videre est Ezech. cap. xviii, & exemplis quibusdam à Plutarcho dicto loco probatur. Et cum in novo federe apertius quam olim declarata sint supplicia quæ impios post hanc vitam manent, * ideo in eo federe nulla exstat comminatio personarum peccantium egrediens; quo præcipue, quanquam minus aperte, ut mos est vatibus, spectat dicta jam Ezechielis oratio. Factum autem illud Dei hominibus imitari non licet: neque par ratio est, quia, ut jam diximus, Deus sine culpæ intuitu jus habet in vitam; homines non nisi ex gravi culpa, & quidem quæ personæ sit propria. Quare eadem illa divina lex ut parentes pro liberis, ita ob parentum facta libe-

liberos mortis pœna affici vetat: quam legem * pii reges etiam in perduellibus secuti leguntur: eamque legem valde laudant Iosephus & Philo, ut & similem Ægyptiam Isocrates & Romanam * Dionysius Halicarnassensis. Platonis est πατρός ὀνειδὴ καὶ πτωχίας παιδῶν ἢ δὲ ξυρίμαξ. Quod Latine ita exprimit Callistratus Iuriconsultus: *Crimen vel pœna paterna nullam maculam filio infligere potest. Addita causa: Namque unusquisque ex suo admisso foris subicitur, nec alieni criminis successor constituitur.* Ferrone, inquit Cicero, *nulla civitas latorem istiusmodi legis, ut condemnetur filius aut nepos, si pater aut avus deliquissent?* Hinc factum ut prægnantem mulierem mortis supplicio afficere nefas habitum sit Ægyptiorum, Græcorum & Romanorum legibus.

Deuteron. xxiv, 16.
Ios. lib. 11.
Philo de leg. sp. lib. 11. Ios.
Bufiride.
Dionys. lib. 1111.
L. Crimen.
D. de panis.
Lib. 1v de Nat. Deor.

XV. Quod si injustæ leges humanæ, quæ liberos occidunt ob parentum delicta, injustior sane lex Persarum & Macedonum * devovens & propinquorum capita, quo qui in regem peccarant triftiores perirent, ut Curtius loquitur: *cujus legis diritate exsuperari leges omnes scripfit Ammianus Marcellinus.*

Dan. 111.
22.
Iust. lib. x.

XVI. Illud tamen est norandum, siquid habeant, aut expectare possint perduellium liberi in quod jus proprium sit non ipsis, sed populo aut regi, id auferri ipsis posse jure quodam dominii, cujus tamen usus simul in pœnam redundet eorum, qui peccaverint. Huc refer quod Antiphanis ut proditoris posterius ἀλμοὶ ἐν γράφῃσιν, narrante Plutarcho, id est * *honoribus prohibitis suis, ut Romæ liberi à Sulla proscriptorum.* Sic in dicta Arcadii lege illud tolerabile in liberis: *Ad nullos honores, ad nulla sacramenta perveniant.* Servitus autem quomodo & quatenus in liberos sine injuria transeat, alibi à nobis est explicatum.

Lib. xxiii.

XVII. Quod de liberis malo afficiendis ob parentum delicta diximus, idem aptari potest & ad populum vere subditum: (nam qui subditus non est, ex sua culpa, id est ex negligentia puniri potest, ut diximus) si queratur an is populus malo possit affici ob regis, aut rectorum facinora. Non jam querimus * si ipsius populi consensus accesserit, aut factum aliud quod per se sit pœna dignum, sed agimus de eo contractu, qui ex natura oritur ejus corporis cujus caput est rex, membra cæteri. Deus quidem ob Davidis peccatum populum pestilentia confecit, & quidem ut David censet innocentem, sed Deus qui in vitam ipsorum jus habebat plenissimum. Interim hæc pœna erat non populi, sed Davidis: nam, ut ait scriptor Christianus, *πικροτάτη πινωρία ἢ ἡμαρτωλῶτων βασιλῆων ἢ πινωρία Ἐλαῶ.* *Acerbissimum est delinquentibus regibus supplicium, id quod populis infligitur.* Perinde enim hoc est, ait idem scriptor, ac si quis qui manu peccavit, in tergo feriatur: quomodo in simili argumento Plutarchus non aliter id ait accipiendum quam si medicus ad curandam coxam urat pollicem. Homini bus cur id non liceat jam antea diximus.

Quæst. ad orib. 138.

XVIII. Idem dicendum de singulis qui non consenserunt malo afficiendis circa eorum quæ ipsorum sunt, ob delictum universitatis.

XIX. Heres vero cur de cæteris debitis teneatur, * de pœna non teneatur, sicut à Paulo Iuriconsulto scriptum est, *si pœna alicui irrogat*

L. Si pœna, D. de panis.

Si deservit publico consilio] Chrysoſtomus de ſtaruis III : ὅτι ἂν κινῶν τὸ πῶλον τὸ ἀμάρτημα γένοιτο, ἀλλὰ ἀνθρώπων τῶν ἕνων Ἐπιπλόων, ἔδιν λογιμαί πικρίτων, ἢ τὸ λην καὶ ὀργιστοίαι πύση. καὶ ὅτι ἂν οἷα δικαιοῦ ὑπὲρ τὸ ὄλθον ἀ-
 πικρῶσιν πάλιν τοσαύτη ἀναρπύξασθ, καὶ τὸς ἔδιν ἰδιωμαίως διδόναι δ' αὖτο.
 Non committens fuisse delictum civitatis, sed extraneorum & advenarum, qui
 civitas temeritate ac legum ignorantia quam ratione facerent. neque vero a-
 quatum, ut ob raucorum imperitiam tanta urbs everteretur & poenam ferrens
 culpa exfortes. Ammianus libro xxx de Quadis : nihil ex communi mente
 procerum gentis delictum asseverantes in nostros.

Scientiam, cum parvis jubetur, accipi pro patientia] Lege Wisigottho-
 tum libro VIII, tit. IV, cap. 11, cap. 26, & alibi. Libro IX, tit. 1, c. 1.
 Ipsorum erat cogere Agamemnonem] ita hanc rem explicat Cyrillus li-
 bro v contra Iulianum.

Præsumptio ob culpam & ferias Ajacis Oidei] Euripides Troadibus sic lo-
 quentem Neptunum facit:

οἶδ' ἴνικ' Αἴας εἶλες κροσσῶνδρος βία.
 Cum Phabadem vi traxit Ajacis manus.

Et Minervam respondentem

κ' ἔδιν γ' Ἀχαιῶν ἰπαστι, ἔδ' ἤκυσ' ὕπα.
 Nilque audiit, nil passus à Græcis mali est.

Pari jure omnes Antiochenos statuarum crimine involvit Chryso-
 stomus, prima ejus argumenti oratione, ἰδὲ τὸ ἀμάρτημα γένοιτο ἄλλων,
 καὶ τὸ ἔγκλημα γίνετο κινῶν. ἰδὲ δ' οἰκίους ἄκωτες διδρακάρων ἦν ἔ τῶν οἰκίους
 πύλας κινῶν αὐτοὶ πῶς πικρίας ἀναρπύξασθ. οἱ δὲ ἀφελῶντες αὐτοὺς ἐξ ἑβόλου
 τὸ πύλας καὶ τὸ ἰνοσηρῶς διαρπύξασθ μίλθ, ὅτι ἂν τὸ πικρῶς ἰφθαίμης φέ-
 ρον. Ecce facinus raucorum fuit, accusatio in omnes fertur. Ecce propter illos
 πικρῶς in metu omnes sumus, & eorum qua illi ausi sunt poenam nos ipsi expecta-
 mus. Quod si anteverissemus eam, illos de urbe pellendo, & partem morbidam
 sic ut oportet tractassemus, abesset jam à nobis hic timor. deinde: δι' αὐτοὺς ἂν τῶ-
 ν πύλας, φησι, ἰδὲ δικῆν τὴν ἰχάστη, ὅτι μὴ πικρῶς, μηδὲ οἰκίους, μηδὲ τὸς ἀ-
 πορμῶνως κροσσῶς, μηδὲ κινῶνδρος ὑπὲρ τὸ εἰς τὸ βασιλῆα πικρῶς ἢ ματίχως τὸ
 πύλας κινῶν; ἰπαστι τῶτο ἔ δροδίχουμαι. ἀλλ' ἔδ' ἰπύχως τὴν ἰφθαίμης, τῶτο κροσσῶ-
 ρίας αἰών. Ob hoc ipsum, inquit, ser poenas, & ultima lue supplicia quod non
 adfuisi, quod non prohibuisti, quod insanientes non retinuisi, quod pericula
 non subisti pro honore Imperatoris. Particeps non fuisti facinororum? Laudo
 hoc, & boni accipio. sed nec qua fiebant impediisti. hoc vero jam dignum a-
 causari.

Potestas magna & potentissima, qua prohibere scelus maximum potest] Phi-
 lo in Flaccum: ὁ γ' ἐπιπλοῖται ἢ τὸ πικρῶς ἰπύχως ἂν ἰφθαίμης, εἰ μὴ ἀκώ-
 λους, δ' αὖτο ἢ ἰφθαίμης καὶ ἰπύχως αὐτοῖς. nam qui castigare, certe inhibere po-
 suit, si non impediit, habendus est permisisse aut etiam probasse quod agebatur.
 Dion-Galba: τοῖς μὲρ γ' ἰδιώταις λαχρῆν μηδὲ ἀδικῶν. τοῖς δ' ἂν τοῖς γυμνοίαις
 ἰχάστη ἀνάγκη ἀπορμῶν ὅπως μὴδ' αἰδῶ κροσσῶς. Privatis sufficit non delin-
 quere. in imperio agentibus incumbit & hoc curare ne delinquat alius. in C.
 4 Synodi Pistensis positæ inter capitula Caroli Calvi habemus: Non
 est liber à consensu qui quod emendare potest, emendare negligit, quapropter sine
 dubio peccati se participem facit. Vide Nicetam Choniatem libro 11 de
 Andronico.

Olim

Olim ab Amphichyonibus damnati Scythi] Plutarchus Cimone.

§. IV.

Qui culpa est compertus] deditioem enim præcedere debet causæ cognitio, non decet *αίρετους εὐδιδόναι*, homines dedere causâ non cognita, Plutarchus Romulo. Rex Scotiæ apud Camdenum in anno LXXXV ait Elisabetæ, transfissurum se in Angliam Fernhurstium, imo & Cancellarium, si præcogitate securitatem violasse vel eadem conscisse liquidis & legitimis probationibus convincerentur.

Hoc illud est debere quod in historiis sæpissime occurrit] Mithridatem à Tigrahe poposcit Lucullus, & non dediti bellum intulit. Appianus Mithridatico & Plutarchus Lucullo. Romani Salgas ab Allobrogibus dedi sibi postularunt. Appianus excerptis legationum XI. de Episcopo quem Romani dedere Scythis volebant, vide Priscum excerpto legationum XI. Dux Beneventanus à rege Vasconum deditus Ferdinando Castellam regenti. Mariana XX, 1.

Sic Fabios sibi dedi Galli postulabant] Plutarchus Camillo. Appianus excerpto legationum 9.

Postularunt & postea Annibalem] Diodorus Siculus in fragmentis. Livius.

Interdum fontes depositibus optio datur] Vide fœdus inter reges Angliæ & Daniæ, memoratum Pontano de Mari.

A quibus transfuga recipiuntur] Zonaras Basilio Porphyrogenneto: *ἔπιμνησθε τῶν Χοσροῦν ἀξιῶν μὴ ἐπιδοῦναι, ἢ τοσύντατος ἐν τῷ οἴκῳ διατίτηναι ἄλλοις, ἢ αὐτῶν κατ' ἑαυτῶν ἐπιδοῦναι ἢ ἐν τῷ οἴκῳ αὐτῶν. μισθὸν ἀποδοῦναι ἢ ἀποδοῦναι ἢ ἀποδοῦναι ἢ ἀποδοῦναι*. misit ad Chosroem postulatam ut dederetur sibi regni affellator, qui domino contraria cepisset arma, neve in semetipsum perniciosum exemplum siatueret Chosroës. vide de piratis Lesbi mendose receptis Chalcocondylam libro IX.

§. V.

Supplicium jura] *ῥησὶς ἰσοκράτους νόμοι* Polybio, & Malcho in excerptis legationum.

Quibus innocens est animus, irata fortuna] Oraculum vetus.

ἔκτενας ἢ ἐτάραξεν ἀμύνων. ἢ ὁ ἰμλάνων

αἰμῶ. πλείους ἢ χίους καὶ παρῶτες ἢ πᾶς ἢ ἴδα.

Carum occidisti, dum vis succurrere, nullum

Crimen habes, manus est tibi purior, ac fuit ante.

Ἀτύχημα & ἀδικημα] Philo de Iudice: *ἔλεος ἐπ' ἀτυχήματα. ὁ δ' ἐκείνη γνώμη ποταπὸν ἄλλοις ἐστὶν ἀδικημα. misericordia infortunatis deditur, at qui deliberata sententia male agit, non infelix est, sed iniustus. Sic M. Antoninus mentem vult inspicere: ἵνα ἐπιστήσης ποτε ἐν ἀγνοίᾳ ἢ γνώμῳ, ἐν ἀμα λογιῶν ὅ, π συζητῶν, ut noris ignorantia in aliquo an consilium fuerit, & simul ea consideres quæ his coherent. Sic τὰ ἐξ ἀγνοίας ἢ λαθῶν, quæ ab ignorantia aut oblivione veniunt; & τὰ ἐκ ἀπορίας quæ ex consilio fiunt, distinguit Totilas apud Procopium Gotthiicorum III.*

Dedere noluisse] Recepti nec deditit Pipinus ex Neustria ob tyrannidem ad se confugientes. Est id apud Fredegarium in rebus Pipini ad annum 10 CLXXXVIIII. Etiam ab Ecclesia Romana ad se confugientes recepit Ludovicus Pius Imperator, ut apparet ex ejus decreto facto anno 10 cccxvi, inserto in Tomtum II Conciliorum Galliarum: Et Carolus Calvus, qui ex parte fratris sui Ludovici ad se profugerant. Aymonius lib. v. cap. 34. de Cegenâ Patzinacâ non dedito

po-

conferetur, tali ex causa gestum, non à Gracis in Trojanos, non à Macedonibus in Perfas vel puero liquat. non enim illi obfita vetustate crimina feris poenis, ne in nepotes quidem aut liberos, persequuntur; sed illas impetebant qui viros non bene meritorum posteris vim inferabant, regnà extorquebant.

§. XI.

Vades capiti iudicio credideris obligari] Apertum id in verbis Raben- nis ad patrem Iacobum Gen. XLII, 37 : & apud Iosephum II An- tiquæ historiæ cap. 3. Hos vades ἀνὸς ψυχῆς animæ vicarios vocat Eu- tropius Caligula. ἐχθρὸς θανάτου mortis sponsores Diodorus Siculus in excerptis Peirefianis. Chrysofomus ad Galatas II : κατὰ τὴν πρὸς κο- λωδιμῶν διττῶν ἀποστολῆν, ἵτις ἀνὰ δόξαν ἰλομῶν ἡμεῶν ὑπὲρ οὐκ οἰκτιρῶν ἐξαρπάξῃ τὸ πρῶτον αὐτῶν. Sicut homine aliquo ad mortem damnato, innocens alter pro illo se mori devovens, illum supplicio liberat. Augustinus epistola LIV ad Macedonium : & aliquando qui causa fuit mortis potius in culpa est, quam ille qui occidit, velut si quis piam decipiat fidei iussorem suum, atque ille pro isto legi innum supplicium luat.

Vs alibi memorabimus] Libro III, c. IV, §. 14.

Vs lege Mosis] de qua vide Maimonidem directore dubitantium III, 40.

§. XIII.

Ait Philo] Idem libro de Pietate : ἥς ὅσα ἐν οἴδ' αἰ περ βαλθερωτικῆς χροιάσθ' αἰν ὑπογῆσι, εἰ μὴ τι τῆς ἐξ ἀγαθῶν ποιεῖσθ' ὁμοίως ἐπαυλοῦσθ' ἡμεῶν δίκη, ἢ τι τῆς οἰα ποικῶν ἀγαθῶν ἐχρησθ' ἡμεῶν, ἔνομα δικάζοντ' ἑκάστῳ αὐτῶν ἐφ' ἑαυτῷ μὴ συζητῶν δραστικῶν ἐπαυλοῦσθ' ἢ (addendum hic κημίασι) κηλάζοντ'. Haud scio an possis ullum poena induci institutum, quam si nec malos à bonis ge- nitos sequetur poena, nec bonos habebitur bonis qui ex malis parentibus nati sunt. Aliter lex qua de suis actionibus quæque iudicat, non ex cognatorum vir- tutibus laudat, aut ex eorundem vitis punis. Iosephus contrarium factum in rege Iudæorum Alexandro vocat ὑπὲρ ἀνθρώπων δίκην ἐξαιτίαν ποῖνα qua humanum excedis modum. Ovidius:

Illis immeritam materna pendere lingua
Andromedam poenas iniustus iusserat Ammon.

Quare filius Avidii Cassii] Vide & Vulcatium vita Avidii. Laudat pa- trem Constantii humanitatem Iulianus, ostenditque sæpe ex malis parentibus bonos venisse liberos, sicut è saxis apes evolant, è ligno amaro nascuntur ficus, è spinis prodit pomum Punicum. Eiusdem hæc sunt : αἰ δὲ καὶ τὸ παιδὸν ἔτελλε δειπνῶντ' ἠπιοῦ κομῶντ' ἑ κατὰ τῆς ἑδῆς ἡσπας μετὰ τὸν ζῆμιαν. ἢ τῶν σοι πατρὸς ἐπιμακίαν ἢ πατρὸς ἑπίμακον πλοίας δραστικῶν ὑπὲρ τῆ γένεσθ' μακίαν. etiam mortui filium, infantem admodum, non siviisti poena paterna implicari. ita tua agendi ratio ad lenitatem semper vergens perfecta virtus est iustitiam.

§. XIV.

Im ipse iure domini, non poena utitur] Hæc est sententia Rabbinii Si- meonis Barfema, longe veriffima.

Vltra abnepotes non extendit] exempla habes in Zimri & Iehu.

Vs vel posteritatis suis prospicientes divina legi obedirent] Alexander a- pud Curtium libro VII : Non oportebat vos scire quid de his statuissem, quo tristiores periretis.

Qua αὐτὸν ipse vocans] Vide Plutarchum Pericle : & quæ supra dicta hoc libro XIII, §. I.

Apud Elianum] Libro III, 43.

Agit autem ibi de sacrilegio] ut & Libanius *ἀν οἱ ἠδρῖδραυ ἦδη δίκην, οἱ δὲ ἔτι πῶ ἠδρῖ. εἰς τὰ δὲ οἱ αὐτὸς ἔλαρῆσι*). *λέγω δὲ αὐτὸς καὶ παῖδας λέγω καὶ τὸς ἑξαιέται. quorum alii jam poenas dedere, alii nondum quidem, sed nemo eos poena excimes: nec ipsos tantum dico, sed & liberos & ex eis nascituros.* Similia habet idem Libanius oratione quam edidit Gothofredus.

Insignis quaedam virtus] & publica paterni criminis detestatio, qualem fecit Andronicus Palzologus Imperator, apud Gregoram libro v. c. 81.

Ideo in eo federe nulla exstat comminatio personas peccantium egradiens] Tertullianus de Monogamia: desiruit una acceptra patribus manducata deos filiorum oblitescere? unusquisque enim in suo delicto morietur.

Pirætes] ut Amafias.

Dionysius Halicarnassensis] qui sic ait: τὸ ἴδιον τῶν παλαιῶν ἐπιχρῆσαι γέγραπται ἀφ' οὗ καὶ τῆς πρώτης ἀπάτης τὸς παῖδας, ἀντὶ οἱ πατέρες ἀδικήσαν. mos ille Romanis proprius à poena omni liberis excimere quorum parentes deliquerunt. Similia habet idem lex Wisigothica libro VI, tit. I, cap. 8.

Pregnantem mulierem mortis supplicio afficere nefas habitum] Landat Philo libro de Humanitate.

Romanorum] L. Imperator Adrianus, D. de statu hominum. L. Prægnantis D. de poenis.

Devotens & propinquorum capita] Philo morem esse tyrannis dixit §. XV. cum damnatis una tollere quinque familias eis proximas. Vide Herodianum libro III, & exemplum Mediolanense occiso Galeatio apud Bezarum lib. XIV.

Amniamus Marcellinus] abominandas leges vocat. vide & Concilium Toletanum IV.

Homoribus prohibiti sunt] Simile reperies in C. in quibusdam de poenis §. XVI.

Si ipsius populi consensus accesserit] Philo de Ægyptii regis subditis Abrahami tempore: ἡ δὲ πύλανος δὲ τῆς πρώτης συμπαίας αὐτοῦ ὁ δὲ καὶ μηδὲν ἀπὸ τῆς ἑξαιέται ἀδικήσαντος, ἀλλὰ πάντων ἰσικῶν ἑσται αὐτῶν μισοῦ συγγενεργαῖον τὸ ἀδικήσαντος. Scis & poenam omnium cum eo familia, quod nemo indignatus esset super iniusto facto, sed omnes laudando pane & ipsi illud fecissent. Iosephus, ubi vicinium contra Ieroboamum prolatum narrat: μαδίκα δὲ τῆς πρώτης καὶ τῶν ἄλλων ἐκείνων, ἡ δὲ γὰρ ἡσ γὰρ καὶ διασπαρῆσι εἰς τὸς νίκων ἐφ' ἑστὸν ἰσικῶν, ἢν τοῖς τῶν βασιλέως ἀστέμασι κρητολόγηται. Particeps poena & populus erit, excidet quippe felice terra, sparsusque per loca transjordanensia exsulabit, quod impietati regis socium se fecerit.

De poena non tenetur] Maimonides titulo הל' c. VII, sectione 6. §. XIX. Gemara Baba Cama cap. IX, §. II.

Sed in bonis] Vide Concilium Toletanum VIII, in causa Reccewinthi. vide quæ supra hoc libro, c. XIV, §. 10. Nulla est persona quæ ad vicem ejus qui è vita emigraverit propius accedat, quam hæres, ut Cicero ait secundo de legibus.

De causis injustis.

I. Explicatur discrimen inter causas justificas & suasorias. II. Bella qua utroque causarum genere carent, ferina esse. III. Bella qua suasorias causas habent, non justificas, esse pradam. IV. Quasdam esse causas qua falsam habeant iustitiam esse. V. Ut metum incertum : VI. Veritatem sine necessitate : VII. Negatum matrimonium in magna feminarum copia : VIII. Cupiditatem melioris soli : IX. Inventionem rerum occupatarum ab alio. X. Quid si priores occupatores amentes sint ?	XI. Injustam causam esse, & libertatis desiderium in populo subdito : XII. Et voluntatem regendi alio iuribus quasi ad ipsum bonum. XIII. Item titulum universali imperii quem quidam attribunt Imperatori, qui refellitur : XIV. Alis Ecclesia, qui item refellitur. XV. Item voluntatem implendi vaticus, sine Dei mandato. XVI. Item id quod debetur, non ex iure stricto dicitur, sed aliunde. XVII. Distinctio belli cuius causa iniusta, & eius cui aliunde virtus accedit : & utriusque effectus.

Lib. II. c. 1.

Diximus supra, cum de causis agere institueremus, causas alias esse justificas, alias suasorias. Polybius, qui ad discrimen primus notavit, * illas vocat : *αἰσχροίαι*, quia palam proferri solent, (titulum dixit aliquoties Livius) has generis nomine *αἰσχροίαι*. Sic in bello Alexandri adversus Dariam *αἰσχροίαι* fuit ultio injuriarum quas Persæ Græcis intulerant, *αἰσχροίαι* cupido gloriæ imperii & divitiarum, cui accedebat spes magna facilitatis concepta ex Xenophonis & Agesilai expeditionibus. Sic *αἰσχροίαι* belli Punici secundi controversia de Sagunto, causa indignatio Carthaginensium ob pactiones quas Romani iniquis temporibus ipsis expresserant, & aucti spiritus ex secundis per Hispaniam rebus, quæ Polybio notata. Similiter Thucydides belli Peloponnesiaci veram causam censet fuisse vires Atheniensium augescentes & Lacedæmoniis suspectas, obtentum vero controversiam Corcyrensiem, Potidærensiem & alia; * ubi tamen ille *αἰσχροίαι* & *αἰσχροίαι* nomina permiscet. Est idem discrimen in oratione Campanorum ad Romanos cum adversus Samnites pugnasse se ajunt verbo pro Sidicinis, re pro seipsis: quod viderunt ubi conflagrassent Sidicini ad se trajectoryum esse incendium. Antiochum quoque Livius memorat in Romanos bella suscepisse, in speciem causas habentem Barcillæ necem & alia quædam, revera quod ex labente Romanorum disciplina spem magnam concepisset. Sic Plutarchus notat non ex vero objectum Antonio à Cicerone quod causa esset belli civilis, cum Cæsarbellandi certus * prætextum tantum ab Antonio cepisset.

Lib. II de Clem. c. 7.

II. Sunt qui neutro causarum genere feruntur in bella, * periculorum, ut Tacitus loquitur, propter ipsa avidi. Horum vitium humanum excedit modum, *δυναστεύω*. Aristoteles vocat. De his Seneca: *Possunt dicere non esse hanc crudelitatem, * sed feritatem, cui voluptati servitia est: possunt insaniam vocare: nam varia sunt genera ejus, & nullum certius quam quod in cadis hominum & laniationes pervenit. Cui sententia perquam similis est illa Aristotelis ultimo Nicomachiorum: δὲ καὶ ἡ*

αὐτὸν κερταλὸς μισοφόνος τὸς οἴτου οἱ τὸς φίλους πολέμιος ποιοῦσθαι ἵνα μάχηται καὶ φέ-
νθ' ἄγχι πύθθ. *Optimo enim crudelis habendus sis qui ex amicis hostes faciat pug-*
mandi & fundendi sanguinis cupiditate. Dion Pruzensis: τὸ δὲ καὶ χρεῖς
ἐπιδιδούς πολέμιον καὶ μισοφόνον, ἢ ἄλλο ἢ μόνια παρτιλῆς ἐστὶ καὶ Διὸς παύτην κη-
κὸν ἐπιθυμία; *Nam siue causa in bella ac pugnas ferri, meta est insania malum*
sibi querens. Idem ille Seneca epistola IV, *Nemo ad humanum sanguinem*
proprie ipsium venit, aut animulorum pauci.

Orac.
xxxvii.

III. Plerique vero bellantium causas suasorias habent, aut sine
iustificis, aut cum iustificis. Sunt qui iustificas plane non curant, de
quibus dici potest illud quod à Romanis Iuriconsultis est proditum,
pardonem esse eum, * qui rogatus de possidendi causa, nullam a-
liam adfert, nisi quod possideat. Aristoteles de belli suasoribus:
ὅς ἐκ ἀδελφῶν τὸς ἀνυγείλους ἐκβουλεύσθαι, καὶ τὸς μὲν ἀδικήσας παύσαι ἔδιν
φρονησῶσι; *qui iustum sis vicinis innocios in servitutem redigere, saepe nihil*
curant? Talis Brennus qui omnia dicebat esse validiorum. Talis Sillio
Annibal, cui

I. 1. 11.

*pro fœdere, proque
Iustitia est ensis.*

Talis Attila, & quibus illud in ore est,

*Quaritur belli excus,
Non causa.*

Ex: *Hac acies victum factura nocentem est:
Et, id in summa fortuna aquinas quidd validius.*

Nec male his aptes illud Augustini: *Inferro bella sumimus, & inde in ca-*
tera procedere, ac populos sibi non molestos sola regni cupiditas & conserere, quid
aliud quam grande latrocinium nominandum est? De talibus bellis Vol-
lejus: *Bella non causis inita, sed prout eorum mores sunt.* Apud Cicero-
nem legimus de Officiis primo: *Ea animi elatio, qua cernitur in pericu-*
lis & laboribus, si iustitia vacat, non modo virtutis non est, sed potius * imma-
nitatis omnem humanitatem repellentis. Andronicus Rhodius: οἱ μισοφόνου
ἴτα κερτὸν λαμβάνουτες ἔδιν ἢ δὲ, ποτηροὶ καὶ ἀσθεῖς καὶ ἄδικοι καλῶν. οἱ οἱ-
ον οἱ τέρωνοι, καὶ οἱ τὸς πόλεις πορτῶντες. *Qui magni compendii sui causa acci-*
piunt inde non oportet, hi pravè, ipsii, iniusti appellantur, * quales sunt tyran-
ni & urbium vastatores.

Lib. IV de
Civ. Dei
c. VI.

IV. Alii causas quas iustificas adferunt, quæ expensæ ad rectam
rationem iniustæ reperiuntur: & ut Livius loquitur, non certamen
juris, sed vim quæri apparet. Reges plerosque, ait Plutarchus, duo-
bus nominibus, pacis & belli, tamquam nummis uti, non ad id quod
iustum est, sed ad id quod expedit. Quæ autem sint causæ iniustæ,
cognosci aliquatenus potest ex iustis causis quas hæctenus explicavi-
mus. Rectum enim obliqui est index. Sed perspicuitatis causa summa
genera annotabimus.

Pyrho.

V. Metum ergo ex vicina potentia non sufficere supra diximus.
Ut enim iusta sit defensio, necessariam esse oportet, qualis non est ni-
si constet, non tantum de potentia, sed & de animo, & quidem ita
constet, ut certum id sit ea certitudine quæ in morali materia locum
habet. Quare minime est probanda eorum sententia, qui iustam bel-
li causam statuunt, si vicinus nulla pactione impeditur in suo arcem

Bb faciat,

faciat, aut munitionem aliam quæ damnum aliquando dare possit. Nam adversus tales metus contrariæ in suo munitiones & si qua sunt similia remedia quærenda sunt, non vis bellica. Injusta igitur bella Romanorum in Philippum Macedonem, Lyfimachi in Demetrium, ni alia causa adfuit. Valde mihi placet Taciti illud de Cauchis: *Populus inter Germanos nobilissimus, quique magnitudinem suam malis iustitia turri, sine cupiditate, sine impotentia: quiesci, secretique: nulla provocans bella, nullis raptibus aut latrociniis populantur: idque præcipuum virtutis ac virum argumentum est, quod, ut superiores agant, non per injurias assequuntur. Prompta tamen omnibus arma, ac, si res poscas, exercitus: plurimum virorum equorumque, et quiescentibus eadem fama.*

VI. Nec utilitas par jus facit cum necessitate.

VII. Ita ubi laxa est matrimoniorum copia, negatum aliquod matrimonium causam bello præbere non potest: qualem olim Hercules arripuit in Eurytum, * Darius in Scythas.

VIII. Nec magis mutandæ sedis amor, ut paludibus & solitudinibus relictis solum fœcundius possideatur: quam Germanis veteribus bellandi causam fuisse ait Tacitus.

Hist. IV.

Vit. de Ind.
rel. I. n. 31.

IX. Æque est improbum inventionis titulo sibi vindicare ea quæ ab alio tenentur, eorumque is qui tenet sit improbus, de Deo male sentiens, aut hebetis ingenii. Nam inventio est eorum quæ nullius sunt.

X. Neque ad dominium requiritur, aut virtus moralis, aut religiosa, aut intellectus perfectio: nisi quod hoc videtur posse defendi, si qui sint populi omnino destituti à rationis usu, eos dominium non habere, sed ex caritate tantum iis deberi quæ ad vitam sunt necessaria. Nam quæ alibi diximus de sustentatione domini, quam pro infantibus & amentibus facit jus gentium, ad eos populos pertinet, cum quibus est pactorum commercium: tales autem non sunt populi si qui reperiuntur toti amentes, de quo merito dubito. Male ergo Græci Barbaros ob morum diversitatem, forte & quod ingenio cedere videntur, hostes sibi quasi naturaliter dicebant. Quatenus autem ob peccata gravia & naturam aut societatem humanam impugnantia, auferri dominium possit, alia est questio, & modo, cum de pœnarum jure ageremus, nobis tractata.

Vit. de bello, n. 5. 6. 7.
8. Id. n. 18.
Plato de Repub. l. II, c. Eurip. Hecuba.
Liv. l. XXXI. Ifo. Panath. Hoc libro c. xx. §. 40.

XI. Sed * nec libertas sive singulorum sive civitatum, id est *ἐλευθερία*, quasi naturaliter, & semper quibusvis competat, jus * bello præstare potest. Nam libertas cum natura competere hominibus aut populis dicitur, id intelligendum est de jure naturæ præcedente factum omne humanum, & de libertate *κατὰ φύσιν*, non de ea quæ est *κατὰ συνθήκην*, hoc est ut natura quis servus non sit, non ut jus habeat ne unquam serviat: nam hoc sensu nemo liber est. quo pertinet illud Albutii: *Neminem natum liberum esse, neminem servum; hac potestatem nominis singulis imposuisse fortunam.* Et Aristotelis illud: *νόμος ἢ δούλος εἶμι, ἢ δὲ ἐλεύθερος: de lege venisse ut alius esses liber, alius servus.* Quare qui legitima causa in servitutem, sive personalem sive civilem devenerunt, contenti sua conditione esse debent, ut & Paulus Apostolus docet, *δούλος ἢ κληθῆς, μὴ σὺ μάλιστα, Vocatus es ad servitutem, ne id te torquet.*

Senec. III.
contr. 21.
1 Pol.

1 Cor. VII.
21.

XII. Neque

XII. Neque minus iniquum armis subigere aliquos velle, quasi dignos qui serviant, quos naturaliter servos interdum Philosophi vocant. Non enim siquid alicui est utile, id statim mihi licet ei per vim imponere. Nam his qui rationis habent usum libera esse debet utilium & inutilium electio, nisi alteri jus quoddam in eos quaesitum sit. Infantium plane alia est ratio, quorum regimen, cum ipsi jus exercendae *κυβερνητικῆς* actionumque suarum moderandarum non habeant, occupanti & idoneo natura concedit.

XIII. Vix adderem stultum esse titulum quem quidam tribuunt Imperatori Romano, quasi ipse etiam in remotissimos & incognitos hactenus populos jus imperandi habeat, nisi Iurisperitorum divi princeps habitus Bartolus haereticum ausus esset pronuntiare qui id negat, nimirum quia & Imperator interdum se mundi dominum vocet, & in sacris literis imperium illud, quod Romaniam posteriores scriptores vocant, appelleretur *τῆς οὐκ ἐπιεικῆς* nomine: quahia sunt & illa:

Orbem jam totum victor Romanus habebat,

multaque similia per complexionem, aut excessum, aut excellentiam dicta: quippe cum & in iisdem sacris literis sola *τῆς οὐκ ἐπιεικῆς* Iudaea saepe veniat nomine *τῆς οὐκ ἐπιεικῆς*, quo sensu accipiendum dictum vetus Iudaeorum, medio telluris sitam urbem Hierosolyma, id est in medio Iudaeae, sicut in medio Graeciae Delphi similiter dicti orbis umbilicus. Neque est quod quemquam moveant Pantis argumenta, quibus probare nititur Imperatori jus esse competere, quia id humano generi expediat. Nam commoda quae adfert suis compensantur incommodis. Ut enim navis aliqua ad eam magnitudinem pervenire potest quae regere nequeat, sic & hominum numerus & locorum distantia tanta esse, ut unum regimen non ferat. Deinde vero concessio hoc expedire, jus imperii non sequitur, ut quod nisi ex consensu aut poena nasci nequit. Ne in omnia quidem quae olim fuerit populi Romani, Imperator Romanus jus nunc habet, multa enim ut bello quaesita, ita bello amissa sunt, alia pactionibus, alia derelictione in aliarum gentium aut regum jus transferunt. Quaedam etiam civitates olim plane subditae, postea tantum ex parte subditae, aut tantum inaequaliter foederatae esse coeperunt. Nam omnes hi modi aut amittendi aut mutandi juris, non minus adversus Rom. Imperatorem, quam adversus alios valent.

XIV. Sed & Ecclesiae jus fuerunt qui adsererent etiam in populos ignotae hactenus partis terrarum, cum tamen ipse Paulus Apostolus aperte dixerit eos qui extra Christianismum sunt iudicandi sibi jus non esse: *τί γὰρ μοι τὸς ἕτερον*; I Cor. v, 12. Et quod jus Apostolis iudicandi competiit, quanquam etiam ad res terrenas suo modo pertinebat, erat tamen caelestis, ut ita dicam, non terrestris ingenii, exercendum scilicet non per arma & flagra, sed per verbum Dei generaliter propositum, & ad circumstantias peculiaris aptatum, per sigillorum divinae gratiae exhibitionem, aut negationem, prout cuique conduceret: postremo loco etiam per vindictam non naturalem, sed natura ipsa superiorem, ac proinde à Deo procedentem:

B b 2

qualis

Tit. de Ind. n. 24. Ayala de iure belli, lib. 1. c. 2. n. 29. Covar. c. peccatum, p. 2. n. 9. n. 53. & seq. Ad L. Host. l. de capere. L. de iur. ad L. Rhod.

Lac. 11. 1.

Arist. vii. Pol. IV.

Silv. verb. bellum. p. 10 n. 21. Covar. loco citato. n. 90.

Vit. de Ind. rel. 21. & seq. Ayala. L. 1. n. 29.

qualis in Anania, Elyma, Hymenzo, & aliis apparuit. Christus ipse, à quo omnis potestas ecclesiastica fluxit, & cujus vita exemplar est Ecclesie, qua talis est, propositum, negavit regnum suum esse de hoc mundo, hoc est, ejus naturæ cujus sunt cætera regna: addens alioqui futurum fuisse, ut more aliorum regum opera militum uteretur. Nunc vero etiam si legiones voluisset poscere, poposcisset, non hominum, sed Angelorum, Matth. xxvi, 53. Et quicquid fecit pro jure suæ potestatis, id fecit non humana, sed divina virtute, etiam tum cum nundinatores à templo ejecit. Flagrum enim tum quoque divinæ iræ erat signum, non instrumentum; ut alias spiritum & oleum signum medendi, non remedium. Augustinus ad indicatum Iohannis locum: *Audite ergo Iudæi & gentes: audi circumcisio: audi per apostolum: audite omnia regna terrena: non impediō dominationem vestram in hoc mundo: regnum meum non est de hoc mundo. Nolite metuere metu vanissimo, quo Herodes ille major, cum Christus natus nuntiaretur exparuit, & tot infantes, ut ad eum mors perveniret, occidit, timendo magis, quam irascendo crudelior. Regnum, inquit, meum non est de hoc mundo. quid vultis amplius? Venite ad regnum, quod non est de hoc mundo: Venite credendo, & nolite servire metuendo.* Episcopo inter cætera interdicit Paulus ne percussor sit, I Tim. iii, 2. ἀνάγκη κερταί, imperare imposta necessitate, ea scilicet quæ ex humana vi proficiuntur, regum esse non Episcoporum, * dixit Chrysostomus. Et alibi: *Non est nobis data potestas ut auctoritate sententia (talis scilicet quæ jus exsequendi per manum regiam, aut militarem, * aut juris qualiscunque humani ademptionem in se contineat) cohibeamus homines à delictis: Et Episcopum officio suo fungi ait & βασιλευσιν, ἀλλὰ κερταί, non cogendo, sed suadendo.* Et ex his quidem satis apparet, Episcopos, qua tales sunt, jus regnandi in homines humano more nullum habere. * Hieronymus regem & Episcopum comparans: *Ille nolentibus præest, hic volentibus.* An vero reges ipsi iis qui Christianam religionem rejiciunt arma quasi pœnæ nomine inferre possint, supra capite de pœnis à nobis disquisitum est quantum instituto sufficit.

XV. Hoc quoque monebo non frustra, sed quia veteribus recentia conferens magnum malum, ni caveatur, prævideo, justam belli causam non dare * spem conceptam ex aliqua divinorum vaticiniorum explicatione. Nam præterquam quod * quæ nondum impleta sunt oracula interpretari certo vix contingit sine prophetico spiritu, etiam rerum certarum latere nos possunt tempora, ac postremo prædictio, nisi expressum adsit Dei mandatum, jus nullum dat, cum Deus quæ prædixit, sæpe per improbos homines, aut pravas actiones ad exitum ire permittat.

XVI. Illud quoque sciendum est, si quis quid debet, non ex justitia propria, sed ex virtute alia, puta liberalitate, gratia, misericordia, dilectione, id sicut in foro exigi non potest, ita nec armis depositi. Nam ad utrunque horum non sufficit, ut id quod postulatur sit ex morali ratione faciendū, sed præterea opus est in nobis jus quoddam sit ad illud, quale jus interdum leges divinæ & humanæ dant etiam circa debita aliarum virtutum, quod cum sit, nova tunc debendi

Iob. xviii.
36.

V. d. Petri,
Dam. l. iv.
epist. 9. &
Bern. epist.
221.

Ab. Ap.
hom. iii.
epist. ad Tit.
hom. i. ep. i.
ad Thess.
hom. iv de
sacerd.
Lib. ii.

bendi ratio accedit, quæ jam ad justitiam pertinet. Id cum deest, injustum ex hac causa bellum est, ut Romanorum in regem Cypri tanquam ingratum. Nam qui beneficium dedit, nullum habet jus ad reposcendam gratiam: alioqui contractus esset, non beneficium.

XVII. Notandum & hoc sæpe accidere, ut bello causa quidem justa subsit, sed vitium actioni accidat ex animo agentis: sive quod aliud quiddam, non illicitum per se, magis & principalius animum movet quam jus ipsum, puta * honoris studium aut utilitas aliqua, sive privata, sive publica, quæ ex bello ipso seorsim à causa sua justifica considerato expectatur: sive quod adest affectus plane illicitus, ut gaudium acquiescentis in malo alieno sine boni respectu. Sic Aristides de Societate secunda Phocenses ait merito periisse, at non bene fecisse Philippum cum eos perderet, quippe non religioni studentem, quod præferbat, seu augendo imperio. *Vna & ea vetus causa bellandi est*, inquit Sallustius, *profunda cupido imperii & divitiarum. Aurum & opes præcipua bellorum causa*, apud Tacitum. & in Tragœdia:

† *Rapero fœdas impius lucri furor*

Et ira præceps.

Quo & Augustini illud recte referas: *Nocendi cupiditas, ulciscendi crudelitas, implacatus, & implacabilis animus. feritis rebellandi, libido dominandi, & si quæ sunt similia, hæc sunt quæ in bellis jure culpantur.* Sed hæc, ubi causa justifica non deest, peccatum quidem arguunt, ipsum tamén bellum proprie injustum non faciunt, unde nec ex tali bello restitutio deberet.

Viñ. de jure bell. n. 2.

† Sen. Hipp. Contra Faustian. lib. xxii. c. 74. Eovar. d. s. 1. n. 2. Cajet. 2. 2. q. 40. art. 1. Silvester in verbo bellum n. 2. Summa Ang. in verbo Bellum. n. 9. Sum. Res. 16. n. 3. & 8. Th. 2. 2. 66, 8.

Annotata ad Caput XXI I.

Illas vocat *αἰτίας* quia palam præferri solent (titulum dixit aliquoties Livius) *has generis nomine αἰτίας*] Sic & Plutarchus distinguit in Galba, & Dion in rebus Cæsaris & Pompeji: Et Polybius, ubi de Romanorum bello in Illyriis agit, excerpto legationum 126. Cum Suetonio recte illas prætextum, has causas dixeris. Ita enim ille de Julio Cæsare: *Et prætextum quidem illi civilium armorum hoc fuit: causas vaneem alias fuisse opinantur.* Thucydides alibi distinguit *αἰτίων* & *καρῶν* ut in Atheniensium motu adversus Siciliam, prætextum fuit opitulari Egeænis, res ipsa, cupiditas Siciliæ sibi acquirendæ. Hermocrates in oratione de Atheniensibus loquens illud *αἰτίων* prætextum vocat, hoc *καρῶν* propositum. utrumque est in libro Thucydidis vi. Appianus etiam *αἰτίων* vocem usurpat in Mithridatico. idem Civilium v, ubi de rupta pace inter Octavium & Sextum Pompejum agit, dicit *αἰτίας* causas alias intus fuisse, alias quæ præferbantur. Agathias libro quinto id quod alii *αἰτίων*, vocat *καὶ ψιν καὶ ἀπλομεν*, figmentum & obtentum, cui opponit *αἰτίας* in historia Hunni Zanurganis. Adde quæ diximus supra libri hujus capite i. §. i. Procopius Persicorum i i dicit stultum esse non libere loqui, ubi dux est justitia, comes utilitas.

§. I.

Vbi tamen ille αἰτίας & αἰτίων nomina permiscet] sic & libro v

de Argivis contra Epidaurios agens, quam prius vocaverat *αἰλιάω*, mox vocat *αἰλιάω*, quomodo & Græcum *αἰχμήν*, Latinum principiorum vocem, aliaque ejus generis, esse sensus ambigui notavimus d. c. I. §. I. hujus libri. Scriptores Constantinopolitani Imperii id quod alii *αἰχμήων* sæpe *πύργουλον* vocant, nimirum ex Achillis historia, qui ad resumenda arma ex Patroclo sumpsit materiam.

. Prætextum tantum ab Antonio cepisset] *πῶτε πάλαι διορίνην αἰχμήων ἤματι λόγῳ διαστῆναι τῷ πάλαι πύργουλον. Hac pridem prætexto usus habenti speciem aliquam & decorum titulum bellandi dadero. Verba sunt in hac historia Plutarchi. Lucani autem :*

*Cumbrasque pudoris
Rumpunt fata moras. Iustus Fortuna laboras
Esse ducis motus & causas invenit armis.*

f. II. *Periculorum, ut Tacitus loquitur, propter ipsa avidi] De Alanis Ammianus libro xxxi : Vi hominibus quietis & placidis etiam est voluptabile, ita illos pericula juveni & bella.*

Sed feritatem] Idem libro II de Ira c. 5: de Apollodoro locutus & Phalaride : Hac non est ira, feritas est.

f. III. *Qui rogatus de possidendi causa, nullam aliam adfert, nisi quod possident] L. Pro hærede. §. ultimo & sequentibus legibus. D. de Hæreditatis peritione. Talis Herulorum in Langobardos *πάλαι αἰχμήων*, bellum sine prætextu. Galli apud Livium v, in armis se jus ferre, *ὅσων πια foritum virorum esse.**

Immanitatis omnium humanitatem repellentis] Agathias libro II : ὅσοι δὲ κίρην ἐκλήνῃ ἢ δυσμενίας ἀλόγου, μηδὲ ἐγκλημα ἰσθίου ἔχοντες, ἔπειτα φωνῆσι εἶνα τῶν ἰδιωτῶν τὰς μαθῆναι ἡδὲ κληθῆναι σπόμενοι, ἔτοι δὲ ἀλάστοις εἰσι καὶ ἀπίστοι. Quis vero in lucra causa aut caco odio nullam habentes justam querelam, alienas terras invadunt innoxii noxii, hi homines sunt & superbi & improbi. Exemplum nobis dat illustre Menandæ Protector. ὅν Βασιλῆος ἰστῆ Ἀβάρων χόρται ἔδραμις ἀφορμῆς ἢ σκῆψους λαβόμενοι, ἔδὲ ψάδι γὰρ τῆ μαμίων αἰλιάω αἰχμήων ἰνα συνδραίνου, ἀνασχοντῶν καὶ βαρεβαρμῶν παρῆσι τῆς τυθῆνας. Bñjanus Avatorum chaganus, nulla occasione aut obtentu, ne conatus quidem causam vel falsam contra Romanos comminisci, invorecunde planeque barbarum in morem exiit pæla.

Quales sunt tyranni] Bene Philo ad Decalogum : ὅσοι τῶν τῆ κλεπτῶν ἐκτὸν αἰχμήων, ἕλας συλῶσι πόλεις, ἀλογῶντες πμωρῶν, ἀπὸ τὸ ἰπικυδίστην τῆ νόμων εἶνα δοκῆν. ἔτοι δὲ εἰσι οἱ ἀλιγαρχικῶν τῆς φύσει, οἱ τυραννίδος καὶ δυναμείας ἰπικυδίστην, οἱ τῆς μεγάλας ἐργαζόμενοι κλοπῆς, σπμῶσι οἰόμενοι τῆ αἰχμῆς καὶ ἔργων ἰπικυδίστην τῆς ληστείας τῆ ἀληθίστην. Quis vero furum vires nacti sunt, hi totas pradantur urbes, pœnarum securi, quod supra leges eminere videantur. Tales sunt homines ingenio minime civili, dominatum & potentatus avidi, magna furta committentes, qui pulchris nominibus magistratum & imperium id obtegunt quod verius latrocinium appelletur. Optime conveniunt hæc cum iis quæ ex Curtio, Iustino, Seneca & Augustino producta sunt ad dictum cap. I, §. I, libri hujus.

f. VII. *Darius in Scythas] Antonius Caracalla in Artabanum Parthorum regem. Vide Xiphilinum.*

f. XI. *Nec libertas sive singulorum sive civitatum, id est ἀυθρομία, quasi naturæ*

ūter & ſemper quibusvis competat, jus bello prædare poteſt] Vide Concilium IV Toleranum, & quæ nos ſupra cap. IV hujus lib. §. 14.

Mundi Dominum vocet] Vt in Concilio Chalcedonenſi Actione XI §. XIII. & XII.

Romaniam posteriores Scriptores vocant] Vt & Athanaſius ad Solitarios. id vix ſexta pars erat mundi tunc cogniti.

Τῆς οὐκωμίνης nomine] Philo de legatione: τῶν οὐκωμίνων καὶ ἀναγκασθέντων μαρῶν τῆς οὐκωμίνης, ἀ δὴ καὶ κωμίνης αἰ τις οὐκωμίνην ἴππει, δυοὶ πῶροις ὀφθαλμοῖσιν Ἐυφρατὴν τε καὶ Πάρον. Duplex orbis miſiſſimiſque orbis partibus loquor, quas & eminenter aliquis orbem appellet, definitum annis duobus Euphrate & Rheno.

Judæa ſæpe veniunt nomine τῆς οὐκωμίνης] Hieronymus: Nomen terra, etiam cum additum particula omnis, reſtringi debet ad eam regionem de qua ſermo eſt.

Id eſt in medio Judææ] Diſcas hoc ex Joſephi lib. III belli Judaici.

In aliarum gentium aut regum jus tranſierunt] Exemplum fume in Hiſpania, de qua vide Gomezium in §. fuerat, num. 5, de actionibus: Panormitanum in c. Venerabilem, col. 9. de Electione. Iſonem in L. Cunctos populos. col. 2, C. de ſumma trinitate. Menochium conf. II, num. 102. Cardinalem Tuſchum practicarum conſuſionum 345. §. Rex Hiſpaniæ. Molinæum in conf. Pariſ. in pr. num. 20. Chaffanæum de Gloria Mundi parte v, confid. 28. Azorium Inſtitutionum moralium lib. II, c. 5, p. 2.

Signum medendi] Bene hoc explicat Abulenſis ad Matth. IX.

Non impedit dominationem veſtram in hoc mundo] Hilarius Arelatenſis: Non enim ad hoc venerat Chriſtus, ut alienam invaderet gloriam, ſed ut ſuam donaret: non ut regnum terreſtre præriperet, ſed ut caleſte conferret.

Dixit Chryſoſtomus] Verba ejus ſunt de Sacerdotio Libro II: μάλιſτα μὲν ἔν τῆς χριſτιανῶς οὐκ ἀφείται πρὸς βίαν ἐκαστοῦ τὰ τῶν ἀμαρτανῶν πατῆρ ῥα. ἀλλ' οἱ μὲν ἔλαθον δικαιοσύνην καὶ κωμίνης, ὅταν ὑπὸ τῶν νόμοις λάβωσι, πολλὴν ἐπιδείκνυνται τὴν ἐξουσίαν, καὶ ἀκατοῦς τοῖς πρόποις κωμίνουσι χρεῖα τοῖς αὐτῶν. οὐκ ἔστι δὲ βίαζόμενοι, ἀλλὰ πείθονται δεῖ ποιῆν ἀμείων τῶν ἰσθ. ἔτι ἡμῶν ἐξουσία ποιῶν τῶν νόμων δίδεται πρὸς τὸ κωμίνου τὴν ἀμαρτανῶν. ἔτι, εἰ δὲ δίδεται, ἔχομεν ὅπου ἐχρησάμεθα τῇ δυνάμει, ἔ τὴς ἀνάγκη κακίας ἀλλὰ τὴς ἀγαθῆς ταύτης ἀπὸχόμενοι φαυλοῦντες τῷ βίῳ. Ἄλλο τὸ πολλὴν χρεῖαν τῆς μακαρίας ἵνα ποιῶσιν ἰσθῆτες ἑαυτῶν ὑπὸ τῶν νόμων τῶν ἱερῶν ἱεροποιῶν οἱ κάμωτες. Omnium maxime Chriſtianiſ non licet vi caſtigare fontium delicta. Seculi quidem judices, ubi maleficos ſub legum poteſtatem naſti ſunt, malum poteſtatis jus exercent, & invitoſ quamvis prohibent ex ſuoſte ingenio vivere. At apud nos non cogendo ſed ſuadendo id agenda eſt, ut qui ejuſmodi ſit melior evadat. Neque enim nobis à legibus ad coercedendoſ peccator poteſtatis jus datum eſt, & ſi datum maxime eſſet, locus non eſſet juris ejus exercedendi, cum Deus coronet non eos qui neceſſitate, ſed qui voluntate libera à malo abſtinent, quare multo labore opus ut perſuadeantur morbidi ſponſe ſua ſe præbere ſacerdotali curationi. Et mox: ἔ ἡμῶν ἐκαστοῦ πρὸς βίαν ἴππει. ἔδὲ ἀναγκασθῶν φέροι: Neque enim qui à ſide aberrat vi pertrahi, imo nec metu compelli poteſt. Idem ad Eph. IV: εἰς διδασκαλίαν λόγου ἀποχευεῖσθαι οὐκ εἰς δόξαν, ἔδὲ εἰς αὐδιτῆσαν, συμβούλων τῶν ἐπιχομῶν τῶν ἀγαθῶν. ὁ συμβούλων λόγου τῶν ἀγαθῶν

§. XIV.

το ἄλλο ἰαυτῶν, ἢ ἀπογοῖζον ἢ ἀκροατῆν, ἀλλ' αὐτοῖ ἀφίσει τ' ἢ λαγορῶριον αἰρε-
σιος κέρων. Ad docendas vero homines consensit summus, non ad imperium,
non ad exercitum potestatis. Consiliarium locum abstinens suadentium, qui
consilium dat, de suo dicit, auditorem non cogit, sed liberam ei relinquit electio-
nem circa ea qua dicuntur. Ambrosius libro II de Cain & Abel, c. 4:
Sacerdos quidem officium suum exhibet, ut nullius potestatis jura exerceat. Cita-
tur c. verbum. de Poenitentia distinct. I.

Aus juris qualiscumque humani ademptionem] Ad reges enim non ad ec-
clesiam pertinet judicare de feudis, & novit de judiciis: de Feudis:
de possessionibus, c. causam quæ inter qui filii sint legitimi. Reges e-
nim superiorem in temporalibus minime recognoscunt, c. Pervene-
rabilem eod. tit. *Christus voluit ut Christiani Imperatores pro vita aeterna*
Pontificibus indigerent, & Pontifices pro cultu temporalium rerum Imperialibus
legibus uterentur, quatenus spiritalis actio à carnalibus distaret incursum &
Deo miles ante minime secularibus negotiis se implicaret. c. quoniam. distinct.
x. & c. cum ad verum. distinctio xvi. unde aliena non sunt quæ
libro primo sunt posita, c. II, §. ultimo, ex sexto & octuagesimo
capone eorum qui Apostolici dicuntur, & quæ in eam rem tibi plura
in textu notis que afferuntur.

Hieronymus] Idem in Epitaphio Nepotiani: *Minus licet episcopo quam*
regi. Ille enim volentibus præest: hic volentibus. Ille terrori subjicit, hic servitu-
ti donatur. Cassiodorus lib. XI, in epistola ad Episcopos: *Episcopus do-*
cent, ne iudex possit invenire quod punias. Fredericus Primus Imperator
apud Guntherum Ligurino de Pontifice:

Ecclesiam regat ille suam, divinaque jura
Temperet: imperium nobis fascesque relinquat.

Suenonem Daniæ regem excommunicatum cum Roschildensis
Episcopus Wilhelmus ab ingressu Ecclesiæ oppositu batuli pastorali
arceret, & regii capulis admoverent manum, fecit quod Episco-
pi erat, & cervicem perrexit. Adde quæ supra habuimus libro I,
§. 5.

§. XV.

Sperem conceptam ex aliquo divinorum oraculorum explicatione] Vide de
Theodoro quodam Gratiani tempore Zosimum & Ammianum
Marcellinum de Ioanne Cappadoce Procopium Perficorum II, &
Leunclavium historiæ Turcicæ libro XVIII.

Qua novum implet sunt oracula interpretari certa vix contingit sine pro-
phético spiritu] Clausi enim obsignatique sunt libri Prophetici ad præ-
finitum usque tempus, ita ut intelligi nequeant, Danielis XII, 4, 8,
9. Hieronymus ad Daniele: *Si Propheta audiuit & non intellexit, quid*
facient hi qui signatum librum & usque ad tempus consummationis nullis ob-
scuris autibus involutum præsumptione mentis edisserunt? Procopium Gotthico-
rum II: τὸ ἴδιον Ζήσου δὲ λαλοῦν τῆν ἀπόκρυφον αὐτῶν ἐξ ἀρχῆς αἰῶνος
ἐδύνατο εἶναι. *Sibyllinorum oraculorum sensum ante rei eventum invenire exhi-*
stimo supra hominem esse. MOX: τὰς τε ἀδυνατοῖς ἐπὶ ἀνθρώπων ἐπὶ τῶν αὐτῶν
ἐπὶ Ζήσου δὲ λαλοῦν ἐκείνου, ἢ μὴ καὶ ὁ χεῖρον αὐτοῦ κάθεται ἢ δὴ τῶν προ-
φητῶν. Ἐτὶ ἀλλὰ οἱς πικρὰ ἰδύσονται, ἀκελεύθως τῶν ἐπισημασμένων γένεται.
Figri nequit, ut homo qualiscumque ante exitum Sibyllina oracula intelligat, sed
expectandum, donec ipsa dies, re jam consummata & verbis experiendo con-
probatis.

II. Primum autem illud est tenendum, etiam si quid iustum re ipsa est, sed ab eo fit qui omnibus expensis iniustum id existimat, actum esse viciosum. Hoc enim est quod dicit Paulus Apostolus, quicquid non fit ex fide peccatum esse: * quo in loco fides animi iudicium de re significat. Nam vim iudicatricem humanis actionibus ducem Deus addidit, qua contempta obbrutescit animus. Sepe autem accidit, ut iudicium nihil certi monstrat, sed hæsitet: quæ hæsitatio si attentæ consideratione expediri nequeat, sequendum erit illud Ciceronis: *Bene præcipimus * qui vestans quicquam agere quod dubius æquum sit an iniquum.* Hebræi magistri dicunt: *פסוקי יסודות אבטמו אה אה דוביא.* Sed hoc locum habere non potest, ubi alicui omnino alterutrum est faciendum, & de utroque an æquum sit dubitatur: tunc enim licebit ei eligere quod minus iniquum ei videtur. Sæpe enim ubi electio evadit non potest, minus malum rationem induit boni: *τοι ἰλάσσει λαπίον τῶν κραιῶν*: ait Aristoteles: Cicero, *de malis minimis.* Quintilianus: *In comparatione malorum, boni locum obtinet levius.*

III. Plerumque vero in rebus dubiis post examen aliquod animus non in medio hæret, sed huc aut illuc ducitur * argumentis ex re petitis, aut ex opinione quam habet de aliis hominibus sententiam super ea re pronunciantibus. Nam & hic verum est * illud Hesiodi, præstantissimum esse per se sapere; proximum, duci aliena opè. Argumenta ex re petuntur è causis, effectis & adjunctis aliis.

IV. Sed ad hæc recte noscenda, usu quodam & peritia opus est quam qui non habent, ut activum iudicium recte conformetur, ut nentur audire sapientum consilia. Nam *ἰδύλας*, sive probabilia sunt, Aristotele teste, quæ omnibus videntur, aut plurimis, aut certe sapientibus; iisque rursus, aut omnibus, aut pluribus, aut præstantioribus. Et hac via iudicandi maxime utuntur reges quibus artium momenta edificere aut expendere vix vacat.

σοφοὶ τῶν ἄλλων τῶν σοφῶν συνουσία.

Dat sapere regi turba sapientum comes.

Aristides de concordia ad Rhodios ait, sicut in facti questionibus id pro vero habetur unde plures maximeque idonei stant testes, ita sententiarum eas sequendas quæ plurimis præstantissimisque nitantur auctoribus. Sic Romani veteres non nisi consulto collegio fecialium ad id instituto, Imperatores Christiani vix nisi auditis Episcopis, bella suscipiebant, ut si quid esset quod religionem posset injicere, ejus mōnerentur.

V. Accidere autem in multis controversiis potest, ut ab utraque parte probabilia se ostendant argumenta, sive intrinseca, sive ab aliorum auctoritate. Id cum accidit, si res mediocres sunt de quibus agitur, videtur vitio carere posse electio, in utramvis partem ceciderit. At si de re magni momenti, ut de supplicio capitali hominis, agitur, jam propter magnum discrimen quod est inter eligenda, * præferenda est pars tutior, ut dici solet:

In istam partem potius peccato tamen.

Ideo satius est nocentem absolvere quam innocentem condemnare. Scriptor problematum quæ Aristotelis nomen præferunt: *ἄλλοτε ἢ ἀπὸ τοῦ κακοῦ*

Deff. 29.

Rem. XIV,
23.

De Of. I. I.

Covar. tom.
I de matr.
p. 2. c. 7. §.
27 n. 9.

Nic. II. c. 9.
Cic. Of. III.

Vasques I. 2.
disp. 62. cap.
1, num. 1.
Med. 1, 2.
quest. 14.

Vitt. de Ind.
rel. 1. n. 12.
& de jure
bel. 21, &
24. Arist. I.
Top. cap. 1.

μηδὸν αὖ ἐπιλάσῃς τὸ ἀδικεῖν. ὁ δὲ ἀδικεῖ, ἢ τὸ μὴ ἀδικεῖν. καταψηφίσατο ὡς ἀδικεῖ (quibus in verbis vulgo pro ἀδικεῖν, legitur μὴ ἀδικεῖν, & contra.) Nemo est nostrum, ait, qui non malis absol- vere quamvis nocentem, quam damnare innocentem. Et mox addit rationem quam jam dedimus: ἢ γὰρ ὅταν περὶ μηδὲν τῶν ἀμείνων αἰ- ρεῖται. Nam ubi quis dubitas, eligendum in quo minus delinquitur. Antiphon: αἱ δέοι τι ἀμείνων, τὸ ἀδικεῖν δὲ πλοῦστον ἁγιώτερον ἢ τὸ ἀδικεῖν ῥητρίστον. τὸ γὰρ ἢ ἀμείνων ἐστὶ, τὸ ἢ ἀδικεῖν δὲ πλοῦστον ἀποσῆμα. Si errandum est, sine jure ab- solvere, quam per injuriam condemnare est sanctius. Nam in illo error est, in damnatione insontis, facinus.

V I. Maximi autem momenti est bellum, ut ex quo mala pluri- ma etiam in innocentes sequi soleant. Ideo inter sententias altissimas vergendum ad pacem. Laudatur Silio Italico Fabius:

lib. 1.

causa speculatur mente futuri,

Nec lasus dubiis parvisque laceessere Martem.

Tres autem sunt modi quibus vitari potest, ne controversiæ in bel- lum erumpant.

V II. Primum est colloquium: Cum duo sint genera disceptandi, ait Cicero unum per disceptationem, alterum per vim, cumque illud proprium sit hominis, hoc belluarum, confugiendum est ad posterius si uti non licet priore.

De Of. 1.

Vill. de jure bel. n. 28.

Et Terentius:

* omnia prius experiri quam armis sapientem decet:

Quis scis, an que jubeam sine vi facias?

Apollonius Rhodius dixit: Μηδὲ αὐτὸς ἄλλῃ σὺν ἑπιστάτῃ πειρηθῆναι. Et Euripides:

Λόγῳ κείσται. εἰ γὰρ μὴ, βία δὲ οὐκ.

Verbis id impetrabo; sin nequeo, manu.

Idem reprehendit Supplicibus civitates quæ hanc viam omitterent:

Et vos quoque urbes qua quod est verbis datum

Transigere, positis fortis ad eadem arbitram.

Achilles Iphigenia in Aulide:

Si parer aquo, nil mea vobis opa

Opus est. salutis est in hoc uno satis.

Ego simul amici gratiam servaverim:

Minusque vitio verget omne agmen mihi,

Ratione si rem gesserim, non viribus.

Quod in Phœniis apud Euripidem legitur:

πῶν γὰρ ἐξαιεὶ λόγῳ

ἢ καὶ σίδῃ. πολέμῳ δὲ ἀσπίδι αἰ:

id auctum sic extulit apud Livium Phaneas: * multa homines ne bellare necesse sit, voluntate remittere, qua bello & armis cogi non possint. Mardonius apud Herodotum Polymnia Græcorum culpam hac in parte: τὸς ῥητῶν ἰούσας ὁμογλώσσας, κήρυξι τι ἀλλογενῶν & ἀγγέλῳις καὶ ἀπολαμβάνειν πῆς ἀπο- ρῆς & πῶν μῶν ἢ μῆχῃ. quos oportuit, cum ejusdem essent lingua, caducea- torum & legatorum opera non preliis controversias tractare. Coriolanus apud Halicarnassensem: τὸ μὴ τὸ ἀλλογενῶν ἰσχυρῶν, ἀλλὰ τῶν ἰαυτῶν ἀπαιτεῖν, & μὴ τρυφῶν τετὴ πολέμῳ, ἀπαιτεῖν αἰ ὁμογλώσσῳ εἶναι καλόν. Siquis non alie- na cupiat, sed sua postulet, atque iis non impetratis bellum moveat, id omnium confes-

fuis de regni divisione iudicium permisisse Francos reges legimus.

I X. Tertia ratio est * per sortem : quam in hoc commendat Dion Chrysofostomus oratione in Fortunam altera : & multo ante Solomo Prov. xviii, 18.

X. Sortis autem affine quid est certamen figgulare , cujus usus non videtur omnino repudiandus , si duo , * quorum controversiæ alioqui totos populos gravissimis malis sint implicaturæ , inter se parati sint armis decernere , ut olim de Peloponneso Hyllus & Echemus , de regione ad Inachum Hyperochus & Pheinius , de Elide Pyrachma Atolus & Degmenus Epeys , de Iba Corbis & Orsua. Videtur enim id si non ab ipsis recte fieri , certe à civitatibus posse acceptari , ut minus malum. Apud Livium Metius Tullum sic alloquitur : *Incertum aliquam viam qua usri usris imperans , sine magna clade , sine multo sanguine utriusque populi decerni possit.* Strabo vetustam hanc fuisse ait Græcorum consuetudinem : & apud Virgilium Æneas æquum fuisse ait ut inter se & Turnum eo modo res definiretur. Certe * inter cæteros Francorum veterum mores hunc impense laudat Agathias libro primo , cujus ipsa verba (sunt enim insignia) apponam : *ἀλλ' ἵσθ' ἄρα καὶ πρὶ ἑσθαι τῶν βασιλεύσων ἐξήνδρα συντηθεῖν , καὶ τὸ πρῶτον μὲν ἀπαρτῆς ὡς πολεμήσοντες καὶ τοῖς ὅπλοις ἀφελήσασθαι , καὶ εἰ περὶ χερσῶν ἰδιότης ἢ ἀλλήλων ἐκατέρωθεν ἢ παρῆς , αὐτὰ καὶ τὸ χαλκῶν οὐ λαβῶντος εἰς ὀμφροσύνην μετὰ χερσῶν , καὶ τὰς ἡραμίνας καλέουσι δικὴ μετὰ πρὶ ἀμφιβολα ἀφελήσασθαι . εἰ ἢ μὴ , μόνος οὐκέν τις ἀγχιζέσθαι , καὶ εὐσφίσιον αὐτοῖς ἀγαθόν εἶναι , ὡς ἔχουσιν ἔν , ὑδὶ πύργιον , ἰδίως αὐτῶν ἵνκα δυσμῆρας , καὶ κοινὰ πηρώσασθαι καὶ ἀκρίτως ἀφῆσαι . ἰσθὺς τε ἔν τις τε φάλαγγας ἀφελήσασθαι , καὶ πρὸς ἄλλα πρῶτον , ἔ τὸ λοιπὸν εἰρήνη αὐδὴς ἔ ἡμῶντες . φωνήσας τε καὶ ἀλλήλους ἀφύλακτοι , ἔ ἐπιμῆσαι , καὶ φρεσὶ οὐκ ἔ ται δεινὰ . ἔ τως ἄρα αὐτοῖς τὸ μὲν ἰσθῆσον δικαίον καὶ φιλόπολις . τὸ δὲ γὰ ἀρετὴν ἀμῶντες εὐ δεινὴ καὶ πειθήνιον .* Si qua forte inter reges oriantur controversia , aciem quidem omnem instruant , sanquam bellaturi ad rem armis decernendam : & obviam aliis aliis procedant . At ubi conspicati sunt se invicem exercitus , abjecta ira ad concordiam redeunt , & regibus auctores sunt , ut iure potius certent : aut si id nolint ipsi inter se singulari dimicent certamine , & suo duntaxat ipsorum periculo rem transigant : Neque enim aut æquò & bono , aut patriis institutis convenire , ut ipsi ob propria odia bonum publicum labefaciant , aut evertant . Ergo confestim solvunt exercitus , & restituta pace tuto inter se commeant , sublatiis malorum causis . Tanta in subditiis cura iustitia & patria amor : in regibus vero animus placidus & suis obsequens .

Herod. Pd. Mus. quæst. Gr. Strab. viii. Livius lib. xxviii.

Lib. v. D. loca.

XI. Quanquam vero in causa dubia pars utraque tenetur quætere conditiones quibus bellum vitetur , * magis tamen id tenetur qui petit quam qui possidet . Ut enim in pari causa melior sit possidentis conditio , non civili tantum juri , sed & naturali convenit . cuius rei causam alibi etiam ex Aristotelis quæ dicuntur Problematibus attulimus . Atque hæc & illud addendum est , ab eo qui iustam causam habere se scit , sed documenta non habet , sufficientia quibus possessorem de injustitia suæ possessionis convincat , bellum licite non sumi : quia non habet jus cogendi alterum , ut de possessione decedat .

L. in pari. D. de R. I. Vill. de iure bel. n. 27. & 30. Less. de Inst. n. 29. dub. 10. Molina disp. 103. s. in secundo vero. Lorca. 2. 2. sect. 3. disp. 53. n. 4.

XII. Vbi

Lorea. 2. 2.
 gust. 40.
 disp. 53.
 Soto v de
 Institut. jur.
 41. art. 7.
 Covar. c.
 peccat. s.
 10. num. 6.
 Alc. 2. Pa-
 rad. 21.
 Fulgof. l. 5.
 de iust.
 Piccolom.
 lib. vi.
 Crat. Phil.
 c. 21.
 Alb. Gent.
 l. 1. c. 6.
 a L. v Eth. c.
 10. & 11.
 Reth. 1. c.
 33.
 Aug. lib. xv
 de civit. Dei
 c. 5. & lib.
 XIX. c. 15.
 Covar. c.
 peccat. s.
 10. num. 2.
 Vist. n. 32.
 Suares de
 legibus libro
 III. c. 18.
 Alph. de Ca-
 stro de po-
 test. leg. pa-
 nal. l. 1. c.
 1. & 3.
 B III Rhet.
 c. 17.
 Lib. II. 8.

Top. I. 13.
 Nic. 12.

XII. Vbi vero & jus ambiguum est, & neuter possidet, aut ex quo uterque, ibi iniquus censendus erit, qui oblatam rei controversiæ divisionem repudiat.

XIII. Ex his quæ diximus definiri potest illa à multis agitata quæstio, an bellum ratione habita eorum qui principales belli motores sunt utrinque iustum esse possit. * Distinguentur enim sunt variz acceptiones vocis iusti. Iustum enim aliquid dicitur, aut ex causa, aut secundum effectus. Ex causa rursus, aut speciali acceptione iustitiz, aut illa generali qua omnis rectitudo eo venit nomine. Specialis acceptio iterum dividitur in eam quæ ad opus pertinet, & eam quæ pertinet ad operantem: nam ipsæ operans iuste agere interdum dicitur, quoties iniuste non agit, etiam si id quod agit iustum non sit: quomodo recte distinguit Aristoteles, τὸ ἀδικεῖν, & τὸ ἀδικεῖν ἀρετῆς, iniuste agere, & agere quod iniustum est. Speciali & ad rem ipsam relata acceptione bellum utrumque iustum esse non potest, ut nec lis, quia facultas moralis ad contraria, puta ad agendum & ad impediendum, non datur per rei ipsius naturam. At vero ut neuter bellantium iniuste agat, fieri sane potest: iniuste enim agit nemo nisi qui & scit se rem iniustam agere: multi autem id nesciunt. Sic iuste, id est bona fide litigari potest utrimque. Multa enim & in iure & in facto, unde jus oritur, fugere homines solent. Generali acceptione iustum dici solet quod omni culpa agentis vacat. Multa autem etiam sine iure fiunt absque culpa ob ignorantiam inevitabilem: cuius rei exemplum est in his qui legem non observant, quam sine culpa sua ignorant postquam lex ipsa promulgata est, & tempus per se ad scientiam, sufficiens transit. Sic & in litibus accidere poterit, ut pars utraque non modo iniustitiz, sed & omni alio vitio careat, præsertim ubi pars utraque, aut altera litigat non suo sed alieno nomine, puta ex tutoris officio, cui congruit jus etiam incertum non deserere. Sic Aristoteles in litibus juris controversi, ait neutrum esse improbum, quod ipse dicit πῶνός. Cui consentiens Quintilianus posse accidere ait, ut ex utraque parte orator id est vir bonus dicat. Imo & iuste iudicare iudicem ambigue dici ait Aristoteles, significat enim aut iudicare οἷς δὲι plane ut oportet, sine ulla ignorantia, aut οἷς τὴν ἰαυτῆ ἡρώμην ex animi sui sententia. Et alibi ait: οἷς ἀγνοῦν ἐκεῖνος, οὐκ ἀδικεῖ, si quis per ignorantiam iudicavit, non agit iniuste. At in bello vix est, ut temeritas salutem omnis & dilectionis defectus absit, ob negotii ipsius gravitatem, quæ omnino talis est ut causis probabilibus non contenta quam maxime evidentes requirat. At, iustum si accipimus, quoad effectus quosdam juris, certum est bellum hoc sensu iustum utrimque dari, ut ex iis apparebit quæ de bello publico solenni infra à nobis dicentur. Sic enim & sententia non ex iure lata, & possessio sine iure habent quosdam juris effectus.

Annotata ad Caput XXI I I .

§. I.

VT nihil habeat in iustum] in his mutatio fit οἷς τὸ ἀδικεῖν πῶνός, in aliis οἷς τὸ μὴ ἀδικεῖν.

Solent

Solent habere interjectum aliquid] Vide Chrysoſtomum ad Ephesiorum I I Morali.

Quo in loco fides animi iudicium de re significat] Eodem tendunt in eadem Pauli epistola eodem capite ista : *καὶ οὐκ ἐστὶν τοῖς πολλοῖς γινώσκοντες*. unusquisque sui sensus sibi certus sit. & : *μακάριος ὁ μὴ κρίνον* *ἑαυτὸν ἐν ᾧ ἠδικαίηται*. beatus ille qui quod praefert in eo sui damnator non est.

Ambrosius : Peccatum est quod aliter sit quam probatum est. Sequitur Augustinus citati ambo à Gratiano post cap. 14, causa 28, quæst. 1. Non longe hinc abit illud Plutarchi in Timoleonte : *δοῖ ἢ μόνον πλὴν πράξειν οἷον καλῶν καὶ δικαίων, ἀλλὰ ἔτι πλὴν ὁδῶν ἐφ' ἧς πράττειται μνημὸν ἔα μνησθῆναι*, *ἵνα πράττωμεν δικαιοσύνης*. Requiritur non modo, ut quod agitur sit honestum ; iustumque, sed ut firma ac constans adsit persuasio, unde fiat actio, ut quod sit fiat ideo quod animus ita faciendum iudicaverit.

Qui vetant quicquam agere quod dubites] Plinius lib. I, epist. 19 : Quod dubitas non feceris.

Argumentis ex re petitis aut ex opinione quam habet de aliis hominibus] Augustinus lib. III de ordine : Duplex est via quam sequimur cum rerum nos obscuritas movet, aut rationem, aut certe auctoritatem. Explicat hoc Gabriel Vasquez disput LXII cap. 3. num. 10.

Illud Hesiodi] Vfus est Minutius post malam pugnam apud Livium libro XXI : Eum primum esse virum qui consulat, quid in rem sit : secundum eum, qui monenti obediat : qui nec ipse consulere nec alteri parere scit, eum extremi ingenii esse. Et pro A. Cluentio Tullius : Sapientissimum esse dicant eum, cui quod opus sit, ipsi veniat in mentem : proxime accedere illam, qui alterius benevolentis obtemperet. Hesiodi versus ; unde hæc fluxere, sic habent :

Ἰππὸν μὲν πάντας ὅς αὐτῷ καὶ τοῖσι, φροσάμενον τὰ κ' ἵππεια καὶ εἰς τίλη ἦσιν ἀμείνων, ἰσθλὸς δ' αὖ καί κεν ὅς ἐν οἰκίῃ κήνηται, ὅς δὲ καὶ μὴδ' αὐτῷ νοίη, μήτ' ἄλλω ἀκύνον ἐν θυμῷ βιάσθηται, ὅδ' αὖ ἀρχὴν ἀνίη.

Ille quidem ante omnes, per se ipse quid utile, quid non tibi videt, et longe fines prospectas agendi : Qui bene consultis didicit parere, secundus : At qui consiliis pollet nihil ipse, nec audit suadentes alios, nullus homo vivit ad usus.

Preferenda est pars tustior] Anianus Marcellinus libro XXVIII : Si implacabiles iracundia sunt, summa est acerbitas. sin autem exorabiles, summa lenitas ; qua tamen, ut in malis, acerbitati anteponenda est. Et hoc explicat Vasquez dicto libro, c. 4, num. 21.

Omnia prius experiri quam armis] Dionysius Halicarnassensis in excerptis legationum : *μὴ ἀσπίτερον ἀρξαι τῶν ἔργων πρὶν ἢ περὶ ἡνάγει τῶν λόγων*, non ante ad res veniendum est, quam tentata sit verborum via. Menelaus apud Libanium : *πρῶτον μὲν ἂν τὰ δίκαια τῶν λόγων περὶ ἑαυτὸν λαμβάνειν, ἀλλὰ μὴ τοῖς ὄπλοις ἐπιπηδῶν ἀδρακτικώτερον δὴ πρῶτον*. Homini convenientius, prius verborum experimentum facere, quam statim ad arma proflire. Non abeunt hinc illa chori dicta in Euripidis Helena :

το γένος

ἴππῳ ἀληθὲς εὐροῦ
 ἀφ' ὅσων, ὅσοι τὰς ἀρετὰς πολέμου
 κλέβει, δι' ὅσων ἀλλοίω
 λογαίωσι καὶ παυόμενοι
 πόνους θνατῶν ἀπαυῶσι.
 οἱ γὰρ ἀμύλλα κρατῶσι τοῦ
 αἰμαίνου, ἢ ποτ' ἔχεις
 δειψία κατ' ἀσπράσσει πόλεις.

*Suavis nimium, quous virtutis
 Mensura placet unica, ferrum?
 Quibus humani pausa laboris
 Non nisi saevo quaeretur ense:
 Nam si virtus sanguine tantum
 Spectanda venit, nunquam discors
 Furor infestas deseret urbes.*

*Multa homines, ne bellare necesse sit, voluntate remittere, qua bello & animi
 cogi non possint.] Donatus ad Eunuchum: Per vulgatum est enim quod
 summa vi defenderis quum extorquesur, hoc idem postmodum remissi re-
 mittenti.*

§. VIII.

*Compromissum.] Spreta plerunque potentioribus via. Vide Con-
 nestagium de conjunctione regnorum Castellæ & Portugalliz. digna
 tamen, quam insistant æqui & pacis amantes. Fecerunt magni reges ac
 populi, quorum in textu memoria. Addamus alios. Arbitri sumpti
 inter magnum Norwagiz & Canutum Daniz reges de regno utro-
 que certantes. Nempe quomodo Iulianus primus ejus nominis cum
 Severo de principatu Romano certante interdicto agere voluit.
 Magnus rex Suediz arbiter sumptus inter Ericos duos Daniz &
 Norwagiz reges. de Salamine inter Athenienses & Megarenses ju-
 dices capti Spartiaz quinque, Critolaidas, Amompharetus, Hypse-
 chidas, Anaxilas, Cleomenes. Plutarchus Solone. In federe Lac-
 cædæmoniorum & Argivorum apud Thucydidem v: *διπλὰς δὲ δίκης καὶ
 πύττεια qui stare arbitris volent more auito. Et mox: αἱ δὲ τῶν ἑταίρων
 πόλεις πᾶσι ἐρίζοι, ἢ πόλιν ἰδέσθαι εἴ τινα ἴσως ἀμφότες τὰς πόλεις διαγί-
 νησι.* Si qua sociarum civitatum cum sociis civitate controversiam habeat, rem de-
 ferant ad civitatem, qua utrisque aqua videbitur. Est utrumque apud
 Thucydidem libro v. M. Antonium multi extra Romanum Im-
 perium populi controversiarum suarum, ut bella vitarent, arbitrum
 sumptere. meminit Victor & alii. Apud Procopium Gotthic. III,
 Gepidæ Langobardis dicunt: *διηγήθη δὲ Ἀγαθὸς τῷ Ἀλέξανδρῳ τὸ αὐτῶν ἔθνος
 δικασθῆναι ἵ οἱς εἰν ἀποδιδόναι, βιάσει δὲ ἠδὲ μὴ πύττειν.* Arbitro sumpto dirimere
 controversia parati sumus. at qui stare iudicio volunt, eos vi impetere iniquum
 est. Apud eundem Gotthicorum IV, Theudibaldus Franc. rex pa-
 ratum se ostendit iudicem accipere de iis quæ Romani disputabant.
 Vide & quid olim Romani Philippo significaverint apud Polybium
 excerpto legationum n. 4. & quod est in federe Antiochi ex eodem
 Polybio itidem in excerptis n. 35. Rex Angliz Iudex de Scotiz suc-
 cessione: Comes Holfatus inter Regem Daniz & fratres, Pontano*

memo-

rememorante historis Danicæ libro VII. Adde exempla apud Mariamam libro XXIV, cap. 20, XXI, cap. 23. Parutam libris VII, & XI. Bizarum libro XII. Crantzius libro VI. Saxoniorum c. 15. & nostra infra libro III, cap. xx. §. XLVI.

Maxime autem Christiani reges & civitates tenentur hanc inire viam] Gregoras libro x de Alexandro Bulgaro: *ὅτι αἰεὶ οἱ βασιλεῖς Χριστιανοὶ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ἕως ἄρτι ἀλλήλων ἐπίτηται, ἐν δὲ ἀποδοξῆν ἀλλήλους καὶ οὕτως εἰρήνην καὶ ἁμῶν καὶ τῶν ἀλλοτρίων ἐπιπέταται.* Indecorum esse Christianis tanta cum acerbitate inter se armis certare, etiam rationes sint conveniendi ad pacem, & communes viros in impios vertendi.

Cogendi partes ut aquis legibus pacem accipiant] Vide exemplum apud Cassiodorum III, 1, 2, 3, 4. & Gallium de pace publica XI, cap. XVIII, n. 12.

Druidum fuisse usum] Druidibus hac in parte, & meliori cum jure, Episcopi succellere. Vide epistolam Episcoporum ad Ludovicum regem in capitulis Caroli Calvi, & de Episcopis Hispaniæ Rodericum Toletanum libro VII, c. 3.

Per sortem] Vide Augustinum de Doctrina Christiana lib. I, c. 28. §. IX.

Quorum controversia alioqui totos populos gravissimis malis sint implicitura] §. X. Scriptor tragiæ Thebaidos:

rex sis à vobis iter,

Memento regno quarite.

Dion Othone: *πολλὸν γὰρ πῦρ καὶ κρούτην καὶ δικαιοτέραν ἐστὶν ἢνὰ τῶν πάντων ἢ πολεμῆς ὑπὲρ τῆς εἰρήνης.* multo enim satius justiusque est unam pro omnibus, quam multos unius causa perire.

Es apud Virgilium] Æneidos XI:

Æquius huic Turno fuerat se opponere morti.

Pari de causa Antonius Octavium ad singulare certamen provocabat. Plutarchus Antonio.

Inter ceteros Francorum mores] Vide Caroli Calvi capitulum apud S. Arnulfum & pactiōnem Aquisgranensem. Æquitas eadem apud Langobardos. vide Paulum Wernafredi libro I, cap. 12. IV, cap. 17. v, cap. 40.

Magis tamen id tenetur qui patit, quam qui possidet] Vide Herreram §. XI. Tomo II.

Distinguenda sunt varia acceptiōnes vocis iusti] Sic Gratianus causa XI, §. XIII. questione III post C. Episcopus, distinguit justitiā causæ, ordinis, animi.

C A P U T X X I V.

Monita de non temere etiam ex justis causis suscipiendo bello.

I. In saepe remittendum ut bellum vitetur:

II. Maximo jure ad pacem:

III. Praferendo à rege laeso,

IV. Etiam cura sui & suorum abstinentium saepe bello.

V. Regula prudentia circa electionem bonorum.

C

VI. Excusatio

VI. Exemplum in deliberatione inter studium libertatis & pacis : qua internecio populi evitetur.

VII. A patris exigendis abstinere debere qui non multo sit validior.

VIII. Restare ut bellum non sit suscipiendum nisi ex necessitate :

IX. Aut ex maxima causa cum maxima occasione.

X. Bellorum mala ob oculos posita.

Quoniam instituti, quod de jure belli inscriptum est, pars proprie non videtur exsequi quid circa bellum virtutes aliaz precipiant, aut suadeant, obiter tamen obviam eundum est errori, ne quis existimet ubi jus satis compertum est, statim aut oportere bellum suscipi, aut semper etiam licere. Contra enim evenit ut plerumque magis pium rectumque sit de jure suo cedere. Nam nostrae quoque vitae curam honeste deferri, ut alterius & vitae & salutis perpetuum quantum in nobis est consulamus, supra suo loco dictum est. Maxime autem Christianis hoc convenit qui in eo perfectissimum Christi imitantur exemplum, qui pro nobis adhuc impiis & infestis mori voluit, Rom. v. 6. Quod ipsum multo etiam magis nos excitat, ne res nostras aut nobis debitas persequamur cum tanto aliorum incommodo, quantum secum ferunt bella. * Non ob quamvis causam talem bellum suscipiendum, & Aristoteles monet, & Polybius. Nec à veteribus laudatus Hercules quod Laomedonti & Augiae arma intulit ob non solutam laboris mercedem. Dion Prusænsis in ea oratione quæ est de bello & pace, non hoc tantum ait queri solere *εἰ συμβέβηκεν ἀδικησέν τις τῶν οἰς ἀγωνίζονται πολυμῶν, ἀν ἰπηνία ἀσπείρα* sit ab his de quibus bello petendis agitur, sed etiam *πῆλικοι π τῷ το συμβέβηκεν* quanti estimandum sit id quod accidit.

II. Ad pœnas vero omittendas multa sunt quæ nos hortantur. Videamus quam multa patres in filii dissimulant; qua de re dissertatio est Ciceronis apud Dionem Cassium. *Patet*, * ut; Seneca ait, *nisi multa & magna injuria patientiam devicerint, nisi plus est quod times quam quod damnat, non accedet ad decretorium stylum*: unde non multum discrepat Phineci dictum recitante Diodoro Siculo: *μηδὲνα πικρῶτε λαβῶν περὶ οἰῶν ἐκείνης πικρῶτερον, εἰ μὴ τῆ μεγάλῃ τῆ ἀδικημάτων ὑπερβολῆ τῆ φωνῆς τῆ γῆρας εἰς τίκτα φιλοσυργίαν*: & illud Andronici Rhodii, *αἰεὶς πικρῶτε ἀφῆσται τῆ οἰῆς, εἰ μὴ ὑπερβολῶντος οἴη μοχθηροῦς*. At quisquis alium punire vult, * rectoris, id est patris quodammodo personam suscipit: quo respiciens Augustinus ad Comitem Marcellinum: *Imple*, inquit, *Christiane iudex, pii patris officium*. Pittaci dictum laudat Iulianus Imperator: *ὅς τῶν συνηθῶτων τῆ πικρῶτε ἀσπείρα, qui veniam pœna præferabat*. Libanius in oratione de seditione Antiochena: qui Deo, inquit, similis esse vult, *ἀφῆς τιμωρίας χαίρειτω μεγάλων ἢ λαμῶντων* magis gaudeat condemnatione quam pœna. Interdum ex sunt rerum circumstantiæ, ut jure suo abstinere non laudabile tantum sit, sed & debitum ratione ejus quam hominibus etiam inimicis debemus dilectionis, sive in se spectatz, sive qualiter eam exigit sanctissima lex Evangelii. Sic quosdam esse diximus pro quorum, etiamsi nos imperant, salute mortem optare debeamus, quod eos sciamus rei communi humanæ aut necessarios, aut valde utiles. Si res quaedam negligi vult Christus, ne lites subeantur, tanto credendum est majora à nobis negligi voluisse ne ad bellum eatur, quanto bellum lite est nocentius. *De suo*

Vilt. de jure belli, n. 14. & 33.

Pol. lib. IV. Rhet. ad Alex. c. 3. Pauslib. v.

Lib. v.

Molina trakt. 11 de Iust. disp. 103. Lorca disp. 153. n. 11. Egid. Regius de alt. supern. disp. 31. dub. 7. n. 107.

jure virtutum bonorum aliquid relaxare non solum liberalitatis, sed plerumque etiam commoditatis est, ait Ambrosius. Aristides suadet civitatibus συγχωρεῖν ἢ παρῆναι ἢ, πῶς ἢ μίσηται. concedere & largiri si quid sit modicere. Rationem addit: ὡσαύτῃ δ' ἔ τῶν ἰδιωτῶν ἱπανοῖσι τὸς διγυμνάσιος ἔ βλαβῆσαι πικρῶς αἰσθηθῆσαι ἢ ἀσφίρασαι πρὸς πῶας. Nam & privatorum hominum eas laudat qui facili sunt ingenio, & damni aliquid subire malunt quam litigare. Xenophon historiz Græcæ sexto: εὐφροσύνην ἰδῆν δὴν ἐστὶ μαθῆναι ἐν μὴ μακρῶν τῶν ἀσφίρασαι ἔν, πῶας μὲν ἀναιρεῖται. Sapientum est ne ob graves quidem causas, bellum suscipere. Et apud Philostratum Apollonius: πῶας μὲν ἰδῆν ἔπι ἔπι μακρῶν αἰσθηθῆσαι: ne ob magnas quidem causas bellum capendum.

Lib. II de Off. c. 2.

III. Circa poenas, officii primum nostri est, si non ut hominum, * certe ut Christianorum, ut facile, ac libenter condonemus, quæ in nos sunt commissa, sicut Deus nobis condonat in Christo, Eph. iv. 32.

τί γὰρ ἐστὶ τῶν αἰσθηθῆσαι ἔπι ἔπι τὸ ζῆν ἔπι ἔπι τῶν ἰδιωτῶν τῶν ἰδιωτῶν, Θῆς φρεσὶ ἔπι ἔπι, ait * Iosephus. Ira vacare circa ea ob qua nocentes poena mortis sunt obnoxii ad divinam naturam accedit.

Lib. I de Clem. c. 20.

Seneca de principe: Longe fit in suis quam in alienis exorabilior injuriis. Nam quemadmodum non est magni animi qui de alieno liberalis est, sed ille qui quod alteri donat sibi detrahit: ita clementem vocabo, non in alieno dolore facilem, sed eam qui cum suis stimulis agitur, non proflit: qui intelligit magni animi esse injurias in seipso potentia pati, * nec quicquam esse gloriosius Principe impune laeso. Quintilianus: Suadebitur Principi ut laudem humanitatis potius quam voluptatem ultionis concupiscat. In C. Cæsaris laudibus posuit Cicero ut præcipuum, quod oblivisci nihil soleret nisi injurias. Livia in allocutione ad Augustum apud Dionem: τὸς ἀρχῆσι νομιζοῦσι οἱ πολλοὶ τὸς ἰδῆν τὸς ἀδικῶν ἐπιεῖναι χρεῖναι, τὸς δ' ἰδῆν πῶς αὐτὸς πλημμελῶν δεινῶς φεῖται. Ita plerique existimant, rectoribus puniendâ qua contra communitatem vitiositatem peccantur; qua vero in ipsos, dissimulanda. * Antoninus Philosophus in oratione ad Senatam: Non enim unquam places in Imperatore vindicta sui doloris, qua etsi justior fuit, acrior videtur.

Ambrosius in epistola ad Theodosium: Antiochenis tuam donasti injuriam. Et in eisdem Theodosii laudibus ad Senatam Themistius: ὅτι σὺ ἀντιόχωνος χρεῖ τὸς ἀδικῶν βασιλείᾳ, ἀλλ' ἔπι ποιῆσαι μείζων φαινοῦ τῶν ἰδικῶν. Bonum regem oportet his qui in se peccarunt superiorem esse, non vicissim nocendo, sed bene faciendo. Magnanimus qui fit eum Aristoteles negat esse μνηστικῶν injuriarum memorem: quod Cicero sic exprimit: nihil magno & præclaro viro dignius placabilitate atque clementia. Hujus eximie virtutis insignia nobis exempla sacre literæ suppeditant in Mose, Num. xi. 12: & Davide, 1 I Sam. xvi. 7. Maxime vero id locum habet, ubi aut nos quoque nobis peccati alicujus fumus conscii, aut id quod in nos peccatum est ab humana quadam & excusabili infirmitate procedit, aut satis apparet poenitere eum qui nocuit. Est ulciscendi & puniendi modus, inquit Cicero, & haud scio an satis sit * eum qui lacefferis injuria sua poenitere. Sapienter, inquit Seneca, multa remittet; multos parum sani, sed sanabilis ingenii servabit. & hæc quidem causæ a bello abstinendi ex dilectione nascuntur, quam ipsis inimicis, aut debemus, * aut recte impendimus.

De Off. I.

Dried. Lib. II de lib. Christ. c. 6.

IV. Saepè vero * nobis ipsis nostrisque præstandam habemus ne

ad arma veniatur. Plutarchus in Numæ vita ait , postquam iuste posse suscipi bellum decrevissent feciales , * consultatum à senatu an ex usu esset suscipere. In fabella quadam Christi dicitur , si quis rex cum rege altero bello certandum habeat, primo sedentem , qui mos est cum cura consultantium, expensurum apud se, an ipse qui decem millia militum habeat, hosti ducenti bis totidem par esse possit. quod si videat se imparem fore , antequam ille intra fines adsit , missurum legationem cum mandatis pacis causa. * Sic Tusculani omnia patiendo & * nihil recusando pacem à Romanis meruerunt. Apud Tacitum est : *Frustra adversus Æduos quaesita belli causa. Insuper pecuniam atque arma deferre , gratuitos insuper commensus præbuere.* Sic * legatus Iustiniani Amalasantha regina negavit armis se certaturam. Potest & temperamentum adhiberi ut à Syrho Triballorum rege factum Strabo memorat , qui Alexandrum Macedonem & insulam Peuceon intrare vetuit, & simul donis eum honoravit , ut ostenderet se quod faceret iusto metu, non odio aut contemptu ipsius facere. Quod Euripides de Græcis dixit civitatibus , idem ad alios quosvis recte aptes :

Lib. lib. vi.

Lib. vii.

*De Marte quoties itur in suffragia,
Nemo imminere cogitat mortem sibi,
Sed quisque cladem destinamus alteri:
Quod si in comitiis fuhera ante oculos forent,
Furiata bello non perisset Gracia.*

Apud Livium est : *Cum tuus vires , tum vim fortuna , Martemque communitatem proponere animo.* Et apud Thucydidem : *Ἐ πολὺμα τὸ ἀδύνατον ἔστιν ἐν πλείονσι αὐτῶν ἡνίκα ἀποδιὰ γινώσκει.* Quicquid inopinatum accidere potest in bello priusquam aggrediari considera.

V. Qui deliberant , partim de finibus non quidem ultimis sed interjectis deliberant , partim de iis quæ eo ducunt. Finis semper est bonum aliquod , aut certe mali declinatio quæ vicem boni obtinere possit. Quæ vero huc aut illuc ducunt , per se non expetuntur , sed quatenus ducunt : quare in deliberationibus comparandi sunt , & fines inter se , & eorum quæ ad fidem ducunt facultas effectiva ad finem producendum : nam ut recte dixit Aristoteles de animalium motione , *αἱ ἀποδείξεις αἱ πρὸς τὴν ἀποδείξιν αἱ δύο εἰδῶν γίνονται , αἱ δὲ τὴν ἀποδείξιν αἱ δὲ τὴν ἀποδείξιν :* propositiones quæ actionem efficiunt duorum sunt generum , ab eo quod bonum est , & ab eo quod fieri potest : quæ comparatio tres habet normas. Prima est ; si res de qua agitur æqualem , morali scilicet æstimatione , efficaciam habere videatur ad bonum & ad malum , ita demum eligenda est si bonum aliquanto plus habeat boni quam malum mali. Hoc est quod Aristides sic enuntiat : *ὅτι ἰσότητος τῶν ἀγαθῶν καὶ κακῶν ἀποδείξιν ἀποδείξιν.* Andronicus Rhodius ubi magnanimitatem describit , ait eum non ob quasvis causas pericula subiturum , sed ob maximas. Altera ; si videatur esse æquale bonum & malum , quod à re de qua queritur possit procedere , ita demum ea res eligenda est si efficacia ad bonum quam ad malum major sit. Tertia ; si videatur & bonum & malum esse inæquale , nec minus inæqualis rerum efficacia , res ea ita demum eligenda est , * si efficacia ad bonum major sit colata

lata

lata efficaciz ad malum quam ipsum malum est collatum bono; aut si bonum fit majus comparatione mali quam efficacia ad malum comparata ad bonum. Hæc nos limatius paulo: sed eodem tendit via planiore Cicero: cum ait fugiendum ne offeramus nos periculos sine causa, quo nihil potest esse stultius: quapropter in adeundis periculis consuetudinem imitandam medicorum, qui leviter ægrotantes leviter curant; gravioribus autem morbis periculosas curationes & ancipites adhibere coguntur, quare subvenire tempestati sapientis esse dicit, etoque magis si plus adipiscare re explicata boni quam addebita mali. Et alibi: *Vbi ἐπιτυγχεῖσθαι magnum nullum fieri posse, δῆλον ὅτι οὐκ ἐπιτυγχεῖσθαι non magnum nociturum sit, quid opus est εὐφραδύνεσθαι.* Dion Prusænsis Tarfensis altera: *ἴστω δεινὸν καὶ ἀδύνατον. ἀλλ' ὅσον εἴ τι μὴ δίκαιον πύθοικε χιλιῶν, δεῖ ὡς τὸ φιλονηθῆναι αὐτῆς ἀεὶ βλάπην ἀντιπαραναι.* Sit sane hoc iniustum & indignum, quod toleretur. At non si quid injusii accidit, nos ideo debemus certandi studio nosmet incommodis objicere. Et postea: *ἡμεῖς, οἱ μὲν, πρὸς βλάβην τοῦτ' ἀνὰ μὲν σφόδρα πικρὰ καὶ ἀνίτηκται μὴ δυνάμεθα, ζῆτῶμεν ὡς πικρὰ δὲ ἀποφύναμι. ματαίως δ' εὐαχλύμενοι καὶ ὀρῶντες ἀνάγκη ἴστω φέρει ἢ τὸ τὸ ἢ τὸ τὸ μείζον ἴστω, σπουδῶν ὡς κεφάλαιον ἴστω.* Sicut onera ubi ita valde nos urgens ut durare non possumus, quamvis abjicere: mediocriter autem pressi & rebus salubribus aut ista aut graviora ferenda sint, in hoc nos comparamus ut quam expeditissime subsequamur. Aristides Sicula fecunda: *ἴστω μείζον ὁ φόβος τῆς λαμπρότητος, πῶς ὅσον αἴτιον φυλάττεται;* ubi major spe metus est, quomodo non tempus est cavendi?

De Off. 1.

Ep. ad Att. l. xlii. 27.

VI. Exemplum sumamus ab eo quod inter Galliz civitates consultatum olim narrat Tacitus: *Liberi an pax placeret*: Libertatem intellige civilem, hoc est jus regendæ per se reipublicæ: quod jus plenum est in statu populari, temperatum in statu optimate, præsertim tali ubi nemo civium ab honoribus arceatur. pacem vero talem qua bellum redimatur internecinum, id est, ut Cicero alibi Græcis verbis hanc quæstionem explicat, *ἴστω μάλιστα ἀλλ' οὐ τὸ τοῦτ' ὅσον τῶν ἄλλων ἡ πόλις κωδύνεται*: Puta ubi recta æstimatione futuri nihil ferme aliud quam totius populi exitum videatur portendere: qualis erat status Hierosolymorum obsessorum à Tito. Hic Cato quid dicturus sit qui mori quam uni parere maluit, nemo nescit: quo & illud pertinet:

Lib. IX. Ep. ad Att. ep. 112.

Quam sit non ardua virtus

Servitium fugisse manu.

Et multa alia ad eum modum. At aliud dicitur recta ratio: Vitam scilicet, quæ fundamentum est omnium bonorum temporalium & ætæternorum occasio, plaris esse quam libertatem; sive utrumque sumas in uno homine, sive in toto populo. Itaque Deus ipse pro beneficio impurat quod non perdat homines, sed in servitum tradat. Et alibi suadet per Prophetam Hebræis, ut sese Babylonis * in servitum dedant ne fame ac peste moriantur. Quare illud quamquam laudatum antiquis,

II Paral. XII, 78. Jer. xxvii. 13.

Obsessum Pæno gessis quod Marto Saguntum:

laudandum non est, nec quæ eo ducunt. Internecio enim populi in hoc rerum genere pro maximo malo haberi debet. Cicero de Inventionione secundo necessitatis hoc ponit exemplum, necesse esse Ca-

August. de Civ. Dei, l. xlii. c. 6.

filinenses se dedere Annibali, quanquam necessitati aderat hæc adju-
ctio, * nisi malint fame perire. De Thebanis qui Alexandri Macedo-
nis temporibus vixerunt extat hoc Diodori Siculi iudicium: *πῆς*
καρτερίας ἀδρείτερος μάλλον ἢ φρονηματώτερος χρησιμώτεροι ἐβρίβησαν οἱς παύθη
μοῖ πῆς πατριδὸς ἄλαστον: *animi spiritum * forti magis quam prudente inter-*
mitione patria accersiverunt. De eo quem diximus Catone & Scipione,
qui post victoriam Pharfalicam cedere Cæsari noluerunt, iudicium
extat apud Plutarchum: *αἰτίας ἔχουσι οἱ πολλοὶ ἔ ἀγαθῶς ἀσθενεὶ οὐ*
βῆν τὸ ἄσπονδλῶς οὕτε ἀναγκάσιος: *culpandi sunt, tanquam qui vero: multos*
Egregios in Africa perdiderint, nullo opera presio. Quod autem de liber-
tate dixi, idem de aliis rebus expetibilibus dictum volo, si oppositi
mali majoris justior aut par sit expectatio. Nam, ut recte Aristides,
moris est navem servare rerum, non vectorum jactu.

Cajet. 2, 2,
q. 95. art. 3.
Molina
tract. 1 de
iust. na. cap.
102.
lib. 2.

VII. In pœnis quoque exigendis illud maxime observandum est,
ne unquam eo nomine bellum suscipiatur in eum cui pares sunt vires.
Nam ut iudicem civilem, ita qui armis facinora velit vindicare
multo esse validiorem altero oportet. neque vero prudentia tantum,
aut suorum caritas exigere solet, ut bello periculoso abstinetur, sed
sæpe etiam iustitia, rectoria scilicet, quæ ex ipsa regiminis natura su-
periore non minus ad curam pro inferioribus, quam inferiores ad
obedientiam obligat. Cui conlequens est id quod recte à Theolo-
gis est traditum, regem qui ob causas leves, aut ad exigendas pœnas
non necessarias, & magnum secum periculum trahentes, bellum
suscipit, teneri subditis ad reparationem damnorum quæ inde oriam-
tur. nam etsi non in hostes, in suos tamen veram committit injuriam,
qui talibus de causis tam gravi malo eos implicat. Livius: *Insum bel-*
lum quibus necessarium, ἔχῃ πια ἄρμα, quibus nulla nisi in armis relinquitur spe-
optat hunc statum Ovidius Fastorum 1:

Sola gerat miles, quibus arma coerceat, arma.

VIII. * Rara ergo belli sumendi causa est quæ omitti aut non
possit aut non debeat, puta cum jura sunt, ut Florus loquitur, armis
sæviora. Seneca *incurri ait in pericula ubi quiescenti paria metuentur.* aut
etiam pejora: quem sensum Aristides sic extulit: *τότε ἔρη καὶ ἀδελφῶ*
ἢ ἑμίλλον ἀετοῖσιν κινδυνεύειν, ὅταν ἔ τῶ ἰσυχίῳ ἀγῶ φανερῶς χεῖρον ἦ. Mis-
erat pacem bello bene mutari, ait Tacitus, nempe cum, ut idem ait, aut
ausos libertas sequetur, aut victi iidem erunt: aut ubi (ut Livius loquitur)
pac servientibus gravior quam liberis bellum. Non si, ut apud Cicero-
nem est, apparet futurum ut si victus eris, proscribaris; si viceris,
tamen servias.

Lib. 2.

Ad Att.
VII. 7.

IX. Alterum belli tempus, si, ita ut oportet rem æstimanti, à ju-
re, & quidem quod momenti sit maximi simul stent vires. Hoc est
quod Augustus ajebat, bellum non suscipiendum nisi cum major
emolumentis spes quam damni metus ostenderetur. Et quod de
prælio dicere solebant Scipio Africanus & L. Æmilius Paulus,
idem huc non male aptaveris: *Non decertandum esse * nisi summa ne-*
cessitudo, aut summa occasio data esset. Locum autem tum maxime
hoc habebit, cum spes est * terrore ac fama, nullo aut exiguo pericu-
lo rem confici posse: quale erat Dionis consilium ad liberandas Sy-
racusas.

Suet. c. 34.

Col. lib.
XIII. c. 3.
Val. Max.
lib. VII.
c. 2.
Diod. l. XVI.

racus. In epistolis Plinii est : quod est pulcherrimum victoria genus terro-
re perdomis.

X. Sæva res bellum est, inquit Plutarchus, cumulumque secum
trahit injuriarum & insolentiæ : Et sapienter Augustinus : Quorum
malorum (de his loquitur quæ ex bello nascuntur) multas & multiples
clades, diras & duras necessitates, si, ut dignum est, eloqui velim, quanquam ne-
quaquam sicut res postulas possum, quis erit prolixæ disputationis modus ? Sed
sapienter, inquit, bella gesturus est : quasi non, si se hominem incinit, multo
magis dolebit justorum necessitates sibi existisse bellorum : quia nisi justa essent,
gerenda non essent : ac per hoc sapienti nulla bella essent. iniquitas enim parvis
adversa justa bella ingerit gerenda sapienti, imo & necessaria : qua iniquitas
homini usque dolenda quia hominum est, & si nulla ex eo bellandi necessi-
tas nascatur. Has itaque tam magna, tam horrenda, tam sæva quisquis cum
dolore considerat, miseriam necesse est fateatur. quisquis autem vel parvis ea si-
ne animi dolore verbocitat, multo usque miserius ideo se putat beatum quod &
humanum perdidit sensum. Idem alio loco : Belligerare malis videtur felici-
tas, bonis necessitas. Maximus autem Tyrius : τῆς τοῦ πολυμῆν χρείας καὶ
ἀφίλης τὸ ἄδου, ἰλιθὺν αὐτῆς τὸ ἀναγκαῖον : de bello etiam si demas injustitiam,
ipsa per se necessitas miseranda est. Idem : φαίνεται ὁ πόλεμος τοῖς μὲν δι-
καῖς ἀναγκαῖον ἂν, τοῖς δ' ἀδίκαις ἐκείνη : Apparet bellum à justis non sumi
nisi necessario, ab injustis sponte. Cui Seneca illud addendum, non esse
homini homine prodige utendum, Philiscus Alexandrum monebat
ut gloriæ quidem studeret, sed ea lege ne se pestilentiam aut magnum
morbum faceret : intelligens populorum occidionem, defolationem
urbium pestilentie esse opera : nihil autem magis esse regium quam
confulere omnium saluti quæ pace continetur. Si jure Hebræo & qui
non volens hominem occidisset fugere debebat : Si Deus à Davide
qui pia bella gessisse dicitur, ideo templum suum ædificari vetuit,
quod multum sanguinem fudisset : Si apud Græcos veteres expia-
tione opus habebant etiam qui sine culpa manum cæde maculassent :
quis non videat, præsertim Christianus, quam res sit infelix & mali
omnis, quantoque nifu fugiendum bellum etiam non injustum ? Cer-
te apud Græcos Christianismum professos diu observatus est canon
quo sacris * ad tempus arcebantur qui hostem in qualicumque bello
interficerent.

Vita Ca-
mills.
De Crust.
Dei. l. xix,
c. 7.

Lib. iv de
civ. Deo
c. 15.

Elian. lib.
xiv. ii.

Basil. ad
Amphil. x,
13.

Annotata ad Caput xxiv.

Non ob quamvis causam saltem bellum suscipiendum] Seneca sua so-
ria v : Gallio dixit, bellum suscipiendum fuisse, pro libertate, pro conjugibus,
pro liberis : pro re supervacua & nihil nocitura si fieret, non esse
suscipiendum. Plus aliquid Apollonius dixit regi Babylonis apud Phi-
lostratum l. 23 : αὐτοὶ δὲ καὶ τὸ μὴ εἶναι ὑπὲρ κωμῶν, ἂν μείζους κίνηται
πικρὰ καὶ ἰδιώται ἀφίρησθαι πρὸς ἰσχυροὺς, καὶ πόλεμον ἢ εἰ ὑπὲρ μεγάλων
αἰετοῦ. Addidit vero, non oportere cum Romanis disputare de vicis, quibus ma-
jores privati sapere possident, ad bellum vero ne ob magnas quidem venire causas.
Iosephus altero libro adversus Apionem de popularibus suis : ἢ το
τῶν αἰσθητῶν ἡμετέρων ἐπὶ τοῦ πολέμου ἀποδῆχθαι χάριον ἀλλοτριότητος, ἀλλ' ἐπὶ τῶν τῶν

§. I.

νόμους ἀφωλύσθην. τίς γάρ ἄλλων ἰλαστικός σφέας ὑπερβύουσι, ἐκουσίῳ ἴσως ἡμῶς τῶ νόμῳ κρείν ἄναγκάζουσι, τότε καὶ τῶ νόμῳ δύναμιν αἰρέματα πολέματι καὶ μάχῃ τῶ ἰσχύου τῶ συμφορῶν ἔγκρατι ἐσθῆρῃ. Neque nostris fortis iudicatus exercens, ut suas res augeant, sed ut leges ipsis maneant. cetera igitur damna ferentes leniter, ubi sunt qui nos à legibus cogunt discolorere, tunc etiam supra viros bella sumimus, & ad ultima usque mala duramus.

§. II.

Vt Seneca ait] de Clementia I, cap. 14. Augustus patri in consilio affidens de filio qui in parricidio deprehensus esset, dixit : relegendum quo patri videretur. Non cullenam, non serpentes, non carcerem dabo viri. memor non de quo censes, sed cui in consilio esset, mollissimo genere poena contentum esse debere patrem dixit. verba sunt Senecz eodem libro c. 15. Terentius Andria:

Pro peccato magno paululum supplicii satis est patri. Philo ἀπὸ Διογένης ait : πατήρας ἀπαρνήσας χερματίζων τῶ ἡμῶν, διαπορεύσας αὐτούς τῆς οἰκίας καὶ συγγενείας ἕταν τῶν ἐν φέρεται ἀφῆτη καὶ ὑπερβάλλου ἕνουαι ἢ ἐν ἰσχύοις μαχθηρία καὶ κερματίζων. Patres abdicationis tristitia verba pronuntiant, filiosque à domo sua & omni cognatione abrupturum, ita dantem, ubi amorem illum, quem ingentem ac super omnia eximium nascitur paternis ubi indidit, filiorum improbitas vicit. Cicero pro Ligario : Ignoscite, Iudices, erravit : lapsus est : non putavit : si unquam posthac, ad parentem sic agi solet.

Reftoris, id est patriis, quodammodo personam sustinet] Seneca epistola LXXXVII : Clementia alieno sanguini tanquam suo parcat, & scis homini non esse homine prodigi utendum. Diodorus Siculus in Fragmentis : ὁ δὲ τῶς ἀμαρτησῶν ἐν πτωχῶν τῶν καλῶν, ἀλλὰ τῶν ἐπὶ τῶν ἡμαρτηρῶν καὶ μετὰ δῶδοιο ἄρως. Non omnes omnino qui deliquere puniendi sunt, sed ii quos male fastidimus nihil poenitet. Chrysoftomus de statutis VI : μαρτυροῦσι ἂν ἀπὸ πάντες, ἢ ὁ τῶ Χριστῶ φέρεται πᾶσι ἐξουσίαν δῶδοιο χαλῶν. διδάσκοντι οὐ τῶ δαπνῶν, τίς συδύλοισ ἀφῆς τῶ ἀμαρτησῶν, ἵνα καὶ αὐτοῖς σε δέξασθαι μαρτυροῦσι, ἵνα ἡμεῖς οὐ καὶ τῶ τῶς κρείσως ἡμεῖς δέξῃ τῶ ὄμμα καὶ χαλῶν, πῶντες μετρημαῖν σὺ τῶς φιλανθρωπίας. Discant omnes qui à fide nostra sunt extranei reverentiam qua Christo exhibetur tantam esse, ut cuilibet potestati injicias frenos. Honora dominum tuum : condona peccata conservis tuis, ut & ipse multo magis te honoret, ut in illo iudicii die vulnum tibi ostendas serenum atque clementem, hujus tua lenitatis memor. citat Gratianus causa XXIII, quæst. IV, ex Augustino : Duo ista nomina cum dicimus, homo & peccator, non utique frustra dicuntur : quia peccator est, corripere : quia homo, miserere : vide & quæ sequuntur, & quæ supra posuimus ad caput XX, §. XII, §. XXVI, & XXXI.

§. III.

Certe ut Christianorum] Theodosius ut Antiochenis condonaret crimen in se commissum à Flaviano Episcopo illis maxime Christi verbis permotus fuit : Dimitte illis Pater, quia nesciunt quid faciunt. Nartrat Chrysoftomus de statutis vicefima.

Josephus] Antiq. hystoriz II, 3. Nec quicquam gloriosius Principe imperio lafo] Chrysoftomus in lande Clementiz : ἀπαντα μὲν γὰρ ἀφῆραπον τῶτο κρομῆν δύναται. ἀφῆραπῶν δὲ τῶς ἐν ἐξουσίαις, τὸ γὰρ πάντα ποιεῖν ἰπταφικῶν τῶς βασιλείας, κατῆχον ἰσχύων, καὶ τῶ τῶ νόμοι ἡμεῖς πῶν τῶν ἡμεῖς, μὲν μὲν οὐκ ἀφῆραπῶν τῶ δέξασθαι omnem illa humanitas ornare insigniter potest : maxime vero eos qui in imperiis

De causis belli pro aliis suscipiendi.

I. Bellum suscipi iuste pro subditis :

II. Non semper tamen suscipiendum :

III. An subditus innocens hosti deds possit, ut periculum vitetur.

IV. Bella rem iuste suscipi pro federatis aequalibus & inaequalibus,

V. Et pro amicis :

VI. Imo & pro hominibus quibusvis :

VII. Possit tamen id sine peccato omitti, si

qui aut sibi metuat, aut etiam nocentis vit a.

VIII. An pro subditis alienis defendendis iustum sit bellum, distinctione explicatur.

IX. Injustus esse societates & mercenariam militiam sine causarum discrimine.

X. Etiam precipue prada aut stipendii causa militare vitiosum esse.

Supra cum de his qui bellum gerunt egimus, dictum ostensumque à nobis est, naturaliter non tantum unumquemque sui juris esse executorem, sed & alieni. quare quæ causæ iustæ sunt ipsi cujus res agitur, eadem iustæ sunt iis qui aliis opem ferunt. Prima autem maximeque necessaria cura * pro subditis, sive qui familiari, sive qui civili subsunt imperio. Sunt enim quasi pars rectoris, ut ibidem diximus. Sic pro Gabaonitis qui se populo Hebræo subjecerant arma sumpsit is populus duce Iosua. *Majores nostri*, inquit Cicero ad Quirites, *sepe mercatoribus ac naviculariis injuriosius tractatis bella gesserunt*. Alii: *Quot bella majores nostri susceperunt quod cives Romani injuria affecti, navicularii retenti, mercatores spoliati esse dicerentur?* Idem Romani pro quibus socii arma sumere noluerant, pro iis deditis, id est, factis subditis, eadem sumere necessarium duxerunt. Campani ad Romanos: *Quandoquidem nostra sverni ad versus vim atque injuriam justa vi non vultis, vestra certe defendetis*. Florus à Campanis fedus quod ante habebant, sanctius ait factum omnium suorum deditioe: *Fides agi visa*, inquit Livius, *deditos non prodi*.

II. Non tamen semper quamvis justa causa subditi alicujus obligat rectores ad bella sumenda: sed ita demum si id sine omnium aut plurium subditorum incommodo fieri potest. Rectoris enim officium magis circa totum quam circa partes versatur: & quo pars est major, eo ad totius naturam propius accedit.

III. Itaque si civis unus quamvis innocens ad exitium ab hoste deposcatur, dubium non est quin deserat, si appareat civitatem hostium viribus multo esse imparem. Disputat contra hanc sententiam Ferdinandus Vasquius: sed si non tam verba ejus quam propositum spectetur, hoc videtur agere ne civis talis temere deseratur, ubi eum defendi posse spes sit. Nam & historiam adfert Italici peditatus qui Pompejum rebus nondum plane desperatis deseruit, de sua salute certior factus à Cæsare, quod ille non immerito improbat. An vero etiam tradi in manus hostium possit civis innocens, ut vitetur imminens alioqui civitatis excidium, disputant eruditi, & olim disputatum est, ut cum Demosthenes nobilem illam de canibus, quos lupi pacis causa ab ovibus tradi sibi postulabant, fabulam protulit. Negant id licere non Vasquius tantum, sed is cujus sententia ut perfidiz propinqua à Vasquio arguitur Sotus, Ponit tamen

Lib. 1, c. 7.

Navar. XXIV. 18.

Ios. x. 6.

Verr. II.

Lib. VII.

Soto de Just. & jur. lib. vi. q. 1, art. 7. l. 1. contr. III. c. 13.

Sotus

Sotus teneri talem civem se hostibus tradere: hoc quoque negat Valquius, quia natura societatis civilis, quam sui quisque commodi causa inivit, id non postulet. Sed hinc nihil aliud sequitur quam ex jure proprie dicto, civem ad hoc non teneri: at non etiam caritatem pati, ut aliter faciat. Multa enim sunt, non justitiæ proprie dictæ, sed dilectionis officia, quæ non tantum cum laude præstantur, quod Valquius agnoscit, sed etiam omitti sine culpa nequeunt. Tale autem omnino hoc videtur esse, ut maximæ multitudinis innocentis vitam suæ unius quis præferat. Praxitheæ in Euripidis Erechtheis:

Εἰπέ γδ ἀγαθὸν εἶδεν ἢ τυλάσειον·

Τὸ μῦλλον, εἰς μὲν οἶκον ἢ πᾶσιον δίνε,

Πταίσας ἀπάσης πύλας, ἔδ' ἴσον φέρε.

Si namque numeros quidque sis plus aut minus

Percipimus animo, * non malo unius domus

Communis vinci, sed nec avari potest.

Diod. libro
xvii.

Atque ita Phocion Demosthenem atque alios hortabatur ad exemplum Lei filiarum & * Hyacinthidum potius mortem ipsi subirent, quam malum irreparabile patriæ inferri sinerent. Cicero pro P. Sextio: *Si mihi in aliqua nave cum meis amicis naviganti hoc accidisset, ut multi ex multis locis pradones classibus eam navem se oppressuros minarentur, nisi me unum sibi dedidissent: jecissem me potius ipse in profundum, ut cæteros conservarem, quam illos mei tam cupidos non modo ad certam mortem, sed in incognitum vita discrimen adducerem.* Idem de Finibus III: *Vir bonus & sapiens & legibus parens & civilis officii non ignarus, utilitati omnium plus quam unius alicujus aut sua consulit.* Apud Livium de Molossis quibusdam dictum legimus: *Equidem pro patria qui lethum appetissent saepe fando adivi: qui patriam pro se perire aequum censerent, hi primi inventi sunt.* Sed hoc

Lib. xlv.

posito restat dubitatio, an quod ille facere tenetur ad hoc cogi quoque possit. Negat hoc Sotus exemplo divitis qui egeno stipera dare ex misericordiæ præscripto tenetur, cogi tamen nequit. Sed notandum est aliam esse rationem partium inter se, aliam superiorum ubi cum sibi subditis comparantur. Nam par parem cogere non potest nisi ad id quod ex jure debetur stricte dicto. At superior cogere potest etiam ad alia quæ virtus quælibet præcipit, quia in jure proprio superioris, qua superior est, hoc est comprehensum. Sic in magna frumenti penuria cives cogi possunt quod habent in medium conferre: quare & in nostra illa controversia verius videtur cogi posse civem, ut id faciat quod exigit caritas. Atque ita is quem dixi Phocion amicissimum quendam sibi Nicoclem nomine demonstrans ajebat huc malorum ventum, ut si Alexander eum deposceret, ipse dedendum censeret.

Lefflib. II.
c. 9. dub. 7

Plut. Phoc.

IV. Subditis proximi, imo pares sunt in hoc, ut defendi debeant focii, in quorum federe comprehensum, id est, sive in tutelam sese & fidem aliorum dederunt, sive mutua auxilia pacti sunt. *Qui non repellit injuriam à socio si potest, tam est in vitio quam ille qui facit,* ait Ambrosius. Pactiones autem tales * ad bella quibus justa causa non subsit porrigi haud posse diximus alibi. Et hæc est causa cur Lacedæmonii, priusquam bellum in Athenienses susciperent, fociiis omnibus de cau-

Off. I. c. 36.

ſæ iuſtitia iudicium permiferint : Et Romani Græcis de bello in Na-
bidem. Nunc illud addamus, ne tunc quidem teneri ſocium ſi nulla
ſpes ſit boni exitus. Boni enim non mali cauſa ſocietas contrahitur.
Defendendus autem ſocius eſt etiam contra alium iridem federata-
rum, niſi priori federe aliquid ſpecialius convenerit. Sic Corcy-
ræos, ſi cauſa eorum juſta erat, Athenienſes defendere potuerunt
etiam contra Corinthios ſocios vetuſtiores.

V. * Tertia cauſa eſt, amicorum quibus auxilium promiſſum
quidem non eſt, ſed tamen amicitiz quadam ratione debetur, ſi fa-
cile & ſine incommodo exhiberi poſſit. Sic pro Lotho cognato ar-
ma ſumſit Abrahamus; Antiatibus præceperunt Romani ne in Græ-
cos, utpote Italorum cognatos, piraticam exercerent. Iidem ſæpe
non pro ſociis tantum quibus ex federe id debebatur, ſed pro ami-
cis bella ſuſceperunt, aut ſuſcipere minati ſunt.

VI. Poſtrema latiſſimeque patens eſt hominum inter ſe con-
iunctio, quæ vel ſola ad opem ferendam ſufficit. *Homo in adiutorium mu-
tuum generatus eſt*, * ait Seneca. Ejuſdem eſt : † *Sapiens quoties poterit for-
tuna intercedes*. Euripides in Supplicibus :

*Præbent ſæcra per fugiunt foris
Ataque famulis, urbibus preſſis malo
Tuſamen urbes.*

Ambroſio, *fortitudo qua defendit infirmos plena juſtitia eſt. Qua dere ſu-
pra quoque egimus.*

VII. Queritur hæc, an teneatur etiam homo hominem, populus
populum ab injuria defendere. * Plato puniendum cenſet qui vim
alteri illatam non arcet : quod & Ægyptiorum legibus cavebatur.
Sed primum ſi manifeſtum ſit periculum, non teneri certum eſt, po-
teſt enim ſuam vitam & res alienis præferre. Atque ita interpre-
tandum cenſeo illud Tullii: *Qui non defendis, nec obſiſtis ſi poteſt injuria,
tam eſt in vitio quam ſi parentes, aut patriam, aut ſocios deſeras*: ut poteſt il-
lud intelligamus, cum ſuo commodo : nam & idem alibi dicit, *non
defendi homines ſine viſuperatione fortæſſe poſſunt*. Apud Salluſtium eſt in
hiſtoriiſ: *omnes qui ſecundis rebus ſuis ad belli ſocietatem oriantur, conſido-
rare debent, liceatne ſum pacem agere. dein quod queritur ſatisne pium, tu-
tum, glorioſum an indecorum ſit* : * Senecæ quoque hoc non ſpernen-
dum : *Succurram pericuro, ſed ut ipſe non peream, niſi ſi futurus ero magni
hominis aut magna rei merces*. Sed ne tunc quidem tenebitur, ſi op-
preſſus niſi morte inſaſoris eripi non poteſt. Nam ſi inſaſoris vi-
tam qui invaditur ſuæ poteſt præferre, ut alibi diximus, non pecca-
bit qui inſaſum id aut credet, aut volet malle : præfertim cum ex
parte inſaſoris majus ſit periculum damni irreparabilis & ſempi-
terni.

VIII. Eſt & illud controverſum, an juſta ſit belli cauſa pro ſub-
ditis alienis, ut ab eis arceatur imperantis injuria. Sane ex quo civi-
les ſocietates inſtitutz ſunt, certum eſt rectoribus cujuſque ſpeciale
quoddam in ſuos jus quæſitum. Euripides Heraclidis.

*Δίκαιοι δ' ἑσπέρω οἰκίους πόλις
ἀντι κατ' αὐτῶν νεγίαις νεγίαι δίκαις.*

*Livius lib.
XXXIV.*

*Vit. de Ind.
p. 2. n. 17.
Cajet. 2, 2,
q. 4. art. 1.*

*Cic. de ſen.
III. de off.
II. L. ut
vini. D. de
juſt. & jure
7 de Ira l.
I. cap. 7.
7 de Clem.
II. 5.
De Off. I.
lib. c. 5.*

*De legib.
IV.
Diod. l. I.*

*Leſſ. lib. II.
c. 4. dub.
15.*

Nos

Nos quotquot huius colimus urbis moenia,
Sufficimus ipsi nostra iudicia exsequi.

Nec alio illud pertinet :

Spartam tibi qua contigit orna :
Nobis fuerint cura Mycena.

Et Thucydes inter summi imperii signa posuit *τὸ ἀποδοῦναι ἰudiciorum summam potestatem*, non minus quam *τὸ ἀποδοῦναι τὴν ἀρχὴν τῆς ἀποφαστικῆς*, id est, *legum & magistratuum creatorum jus*. Nec alio pertinet poeticum illud:

Non illi imperium pelagi regnumque tridentis,
Sed mihi forse datum.

Virg. *Æn.* 1.

Et huic non dissimile illud :

Ovid. *Met.*
xiv.

* Rescindere numquam
Dis licet acta Deum :

Et apud Euripidem :

Hippolyto.

Mos ille est Deum.

Quod cupiit unus ; huic nefas obistere :

Libro 1. de
Off.

L. v.

Liv. l. xlii.

Vit. *rel. de*
Ind. n. 15.

Vit. *de Ind.*
rel. p. 2. n.
13.

Nimirum ut recte explicat Ambrosius : *ne usurpata aliarum partium sollicitudine bellum inter se incitarent. τὸς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν πᾶσι κατὰ τὴν ἀρχὴν*, * *ut in suis quisque animadvertant æquum esse censent* Corinthii apud Thucydem. Et Perseus in oratione ad Martium quod in Dolopes fecisset negat se defensurum : *jure, inquam, feci meo, cum mei regni, mea ditio nis essent*. Sed hæc omnia locum habent ubi vere delinquant subditi, adde etiam ubi dubia est causa. In hoc enim instituta est illa imperiorum distributio. At non etiam, si manifesta sit injuria, si quis Busris, Phalaris, Thrax Diomedes ea in subditos exercent, quæ æquo nulli probentur, ideo præclusum erit jus humanæ societatis. Sic in Maxentium & in Licinium Constantinus, * in Persas alii Romanorum Imperatores arma ceperunt, aut capere minati sunt nisi vim à Christianis religionis nomine arcerent. Imo etiam si daretur ne in summa quidem necessitate arma recte à subditis sumi (qua de re dubitare vidimus illos ipsos quorum institutum fuit regiam potestatem defendere) non tamen inde sequetur non posse pro ipsis ab aliis arma sumi. Quoties enim actioni alicui impedimentum ponitur personale, non ex re ; toties quod uni non licet, alteri pro eodem licere potest, si modo tale sit negotium in quo alter alteri prodesse possit. Sic pro pupillo, cujus persona iudicium non capit, litigat tutor aut alius: pro absente etiam sine mandato defensor. Impedimentum autem quod resistere subditum prohibet, non ex causa venit quæ eadem est in subdito & in non subdito, sed ex personæ qualitate, quæ in alios non transit. Sic Seneca existimat bello à me peti posse, qui à mea gente sepositus, suam exagitat, ut diximus, cum de pœnis exposcendis ageretur : quæ res sæpe cum defensione innocentium conjuncta est. Scimus quidem ex veteribus novisque historiis alieni cupiditatem hos sibi querere obtentus : sed non ideo statim jus esse desinit si quid à malis usurpatur. Navigant & piratæ: ferro utuntur & latrones.

IX. Sicut autem societates bellicaseo initas animo * *ut in quodvis bellum nullo causæ discrimine promittantur auxilia, illicitas dixi-*

diximus, ita nullum vitæ genus est improbius quam eorum qui sine causâ respectu mercede conducti militant, & quibus

Soto in verbo Bellum. p. 1. s. 10. circa f. Livius libro xxxii.

Ibisas, ubi plurima merces.

Quod Plato ex Tyræo probat. Hoc ipsum est quod Ætholis à Philippo exprobratum legimus: & Arcadibus à Dionysio Milesio his verbis: ἀρχὴ πολέμου ὁσπικεῖται, καὶ τὰ ἴδιόντων κατὰ τὴν Ἀρκάδιον τρίφει καὶ ἀφ' ἧς ἔχεται πόλεμος αἰῶνα ἀπέχων: belli instituntur nundina, & Græcorum mala in fructu sunt Arcadibus, & sine casarum respectu modo huc modo illuc arma circumferuntur. Res sane miseranda, ut Antiphanes loquitur,

ὅς ἔτακα τοῦ ζῆν ἰσχυρὰ δασυμένῳ μῦθῳ,

Miles qui vita causa se audiverat neci.

Dion Prusænsis: καὶ τοὶ τὸ ζῆν ἀνωγειότερον ἔσιν. ἢ τί τὸν ἀφ' ὧν αἰῶνα ποιεῖται πάντες; ἀλλ' ὅμως καὶ τοῦτο δαπλύσει ἀφ' ἡμετέρων ἐπιθυμίων. Quid magis est necessarium nobis, aut quid plaris sit quam vita? & tamen hanc quoque non pauci perdunt dum pecuniam quaerunt. Parum vero quod suam vendunt necem, nisi & aliorum sæpe innocentium venderent; tanto carnifices detestabiliores, * quanto pejus est sine causa quam ex causa occidere: Sicut Antisthenes dicebat carnifices tyrannos esse sanctiores, quod illi nocentes, hi innocentes interficerent. Major Philippus Macedo huic hominum generi, τὰς τεφὰς εἰσάδων ἔχων ἐὰν τὴν μεθοφεῖν, quibus unus ex militia quæstus esset, dicebat bellum esse pacem, prout bellum. Non est inter artificia bellum, imo res est tam horrensca, ut eam nisi summa necessitas, aut vera caritas honestam efficere nequeat: quemadmodum ex iis intelligi potest quæ capitum antecessentium proximo dicta à nobis sunt. Augustino iudice *militare non est delictum, sed propter prædam militaris peccatum est.*

Bellinus de re milit. II p. 11. 2. n. 4.

Diod. libro XVIII.

De verbis Domus secundum Matthæum circa causam xxxiii. quæst. I. I Cor. x. 7.

X. Imo & propter stipendium, si id unice aut præcipue spectetur: cum alioqui stipendium accipere licitum sit omnino: τίς ἐρετόδωται ἰδίους ἐψωνίος ποτι; ait Paulus Apostolus: quis suis impensis militat?

Annotata ad Caput xxv.

Pro subditis] Procopius Perficorum II: εἰ γὰρ ὁ μὲν αὐτὸς αἰδέων δίκαιος, εἰ μὴ καὶ τοὺς ὑπ' ἐπὶ τὴν ἀδικυμένους ἔχων ἐὰν ἐξουσία εἴη καὶ πίσυρας. §. I.

Neque enim statim justus est qui injuriam nulli facit, nisi & eo sit animo ut taceatur sibi commissos adversus alienas injurias.

Dubium non est quin deseri possit.] Vide Consilium Nicephori Patriarchæ datum Michaëli Langabæ de transfugis pacis causa reddendis Bulgarorum duci, ubi hæc verba apud Zonaram: κρείσσον εἶναι παρὰ τὴν κερδορτίαν μετρίως τινας, ἢ πολλὰ πύχων ἀντιελεῖμα. Satius judicemus esse paucos aliquos mala ferre, quam immensam multisitudinem. §. III.

Non malo unius domus

Communis vinci, sed nec avari potest.] εἰ δίκαιον ὁσπικεῖται τὸ ὅλον μίχρως εἶναι. Iniquum est totum fieri accessionem partis. Locus est apud Philonem fine libri XI de vita Moïsis, ubi & alia lectu dignissima.

Hyacinthidum.] Vide Apollodorum in Bibliotheca.

Esiam ad alia qua virtus aliqua præcepit.] Sic apud Lucanos pœna erat dicta prodigis, ingratis apud Macedonas, otiosis apud eosdem

Luca-

Lucanos & Athenienses. adde quæ allata ad Libri I, c. I, §. 9.

§. IV.

Ad bella quibus iusta causa non subsit] Vide Simlerum de republica Helvetiorum. *Domino guerram faciente alicui, si sciatur, quod iuste, aut cum dubitabitur, vasallus eum adjuvare tenetur. Sed cum palam est quod irrationabiliter eum facis, adjuves eum ad ejus defensionem, ad offendendum vero eum non adjuves.* Lib. II de Feudis, c. 28. Hic finitur.

§. V.

Tertia causa est amicorum] Oraculum vetus:

Ἄνδρα φίλον θνητὸν κἀνδρὶ πῖλας ἔν τε βούδης.

Ἄν τις ἴσῃσιν ἄλλοις ἀφ' ἑαυτοῦ ἔσθ' ἰσθ' ἰσθ'.

Non ope juvisti praesens in morte sodalem:

Effabor tibi nil, nisi, Templi finibus exi.

§. VII.

Plato puniendum censet qui vim alteri illatam non arceat] Et Hebraei, Mo- se de Kotzi præcepto jubente LXXVII, LXXX, vetante CLXIV, CLXV. Seneca quoque] Locus est de Beneficiis II, 15. alter non dissimilis ejusdem argumenti lib. I, c. 10: *Dignum etiam impendio sanguinis mei suobor, & in partem discriminis veniam: indignum si eripere latronibus potero clamore sublato, salutarem vocem homini non pigebit emittere.* Vide quæ supra libro II, c. I, §. 8.

§. VIII.

Rescindere nunquam

Dis licet astra Deum] Eiusdem est III Metamorphoseon:

Noque enim licet irrita cuiquam

Facta Dei fecisse Deo.

Vt in suos quisque animadvertant] Augustinus II de Libero] Igitur: *Non enim ut alicuius est bonitatis, alienis prestare beneficia, ita iustitia, vindicare in alienos.* Procopius Vandalicorum I: τὸν ὑπὸ γένουσι ἡγεμονίας ἀντι- τὴν αὐτοῦ διοικεῖ καλὰ, καὶ μὴ ἀποτέλλει οὐκ εἰς τὸ φρονεῖν. *Quod cuique obrigit imperium id us admittet, ac ne alienas curas in se irabatur, honesto convenit.*

In Persas alii Romanorum Imperatores] Exemplum simile habes in rebus Pipini apud Fredegarium in fine.

§. IX.

Vt in quodvis bellum nullo causa discrimine promittantur auxilia] Iterum Simlerum hac dere vide.

Qui vita causa se auctorat neci] Vita parari ea in quibus vita confirmatur, dixit Seneca naturalium v, 18. Plantus Bacchidibus:

Suam qui auro vitam venditant.

Guntherus:

Ære dato conductæ cohors & bellica miles

Dona sequens, pretioque suum munere favorem

Suetus & accepto pariter cum munere bello

Hunc habuisse, dator pretii quem iusseris, hostem.

Quantopejus est sine causa, quam ex causa occidere] Seneca Naturalium v, 18: *Hoc vero quid aliud quis dixerit, quam insaniam? circumferre pericula, & ruere in ignotos, iratum sine injuria, occurruntia devastantem, ac fortu- rum more occidere, quem non oderis?*

C A P V T X X V I .

De causis justis ut bellum geratur ab his qui sub alieno imperio sunt.

I. Qua dicantur esse sub alieno imperio.

I I. Quid hu faciendum si ad deliberationem adhibeantur, aut liberam electionem habeant.

I I I. Si imperetur ipse, & causam belli injustam credant, non multandum.

I V. Quid si dubitent?

V. Pietati esse hac in re dubitantibus subditis parcere sub onete tributi extraordinarii.

V I. Quando subditorum arma justa sint in bello injusto.

E Gimus de his qui sunt sui juris : sunt alii in conditione parendi positi, aut filii familiarum, servi, subditi, etiam cives singuli; si cum civitatis suae corpore comparentur.

I I. Hi vero si aut ad deliberationem adhibentur, aut libera ipsis optio datur militandi aut quiescendi, easdem regulas sequi debent, quas illi qui suo arbitrio pro se aut aliis bella suscipiunt.

I I I. At si edicitur ipsis ut militent, quod fieri solet, siquidem constat ipsis injustam esse belli causam, abstinere omnino debent. Deo potius obediendum quam hominibus, non Apostoli tantum dixerunt, * sed & Socrates: & apud magistros Hebraeorum existat sententia, indicans regi contra Dei legem quid praecipiente profus non parendum. Polycarpi jamjam morituri dictum exstat: *ἔδωκεν ἡμεῖς τὸν ἑαυτοῦ θυμὸν ὑμῖν ὡς τὸ θεοῦ νόμον, ὃν οὐκ ἐπιτρέψομεν ἀλλοτρίῳ ἀνθρώπῳ, ἀλλὰ τῷ θεῷ.* didicimus imperiis ac potestatibus à Deo ordinatis exhibere honorem quem par est, quique salutem nostram non impediatur. Et Paulus Apostolus; Filii, inquit, obedite parentibus * in Domino, id enim aequum est. Ad quem locum Hieronymus: Peccatum filiorum est non obedire parentibus, quae poterant parentes aliquid imperare parvulum, adjuvit, in Domino. Et de servis addit: Gum Dominus carnis à Domino spiritus diversum imperat, non est obediendum. Idem alibi: In illis tantum debent dominis & parentibus esse subditi quae contra Dei mandatum non sunt. Nam & idem ille Apostolus dixerat sui quemque operis mercedem reportaturum sive liberum sive servum. Tertullianus vero: satis praescriptum habemus, in omni obsequio esse nos oportere, secundum Apostoli praeceptum, * subditos magistratibus, principibus & potestatibus: sed intra limites disciplina. In martyrologio Silvanus martyr: Iccirco Romanas leges contemnimus ut iussa divinum servemus. Apud Euripidem dicenti Creonti:

Nonne exsequi mandata fas ipsum jubet?

Respondet Antigone:

Non imperata jure nec jus exsequit.

Mufonius ita ait: Si quis, aut patri, aut magistratui, aut domino turpia, aut iniqua factu imperanti non pareat, is nec inobediens est, nec injurians facit, nec peccat. Gellius negat probam esse sententiam, omnia esse quae pater jussit parendum. Quid enim, ait, si prodicionem patria, si matris necem, si alia quadam imperaris turpia aut impia? Media igitur sententia optima atque iustissima visa est, quadam esse parendum, quadam non obsequendum. Seneca pater: Non omnibus imperis parendum est. * Quintilianus: Non

Agid. Reg. de act. super dispens. 31. v. 8. viti. de jure belli n. 22. Act. 5. y.

Eph. vi. 1.

Eph. vi. 8.

Phaness.

Stob. tit. li. betos parent. honorand. L. 11. c. 7.

Doct. 271.

omnia nocēssē, est facere liberis quacunque patres imperant. Multa sunt quæ fieri non possunt. Si imperes filio ut sententiam dicas contra quam occidimes : si seftimonium jubeas dici ejus rei quam ignores : si sententiam in senatu : si Capitulum me incendere jubeas, arcem occupare, licet dicere : Has sunt quæ fieri non oportet. Seneca: Non aut nos omnia jubeere possumus, aut in omnia servi parere coguntur. Contra rempublicam imperata non facient : nulli sceleris minus commodabunt. Sopater: Ἰσθ, Φυοί, πικρῶταυ τῶ πικρῶ. ἐν μὲν κτῆ νόμου καλῶς. ἐν δὲ ἀπὸ τῶ ἀσπίου, ὁμῶ ἰυλογοῦ. Patri, inquit, parendum est. Si quidem iura jura, recte: sed ultra honestum, non convenit. * Irrisus olim Stratocles

De Benef.
l. III. 20.

qui legem Athenis rogaverat, ut quicquid Demetrio regi placuisset, id in Deos pium & inter homines justum esset. Plinius alicubi elaboratum à se ait, ut constaret * ministerium crimen esse. Ipsa jura civilia, quæ peccatis excusabilibus facile veniam præbent, favent quidem his qui parere necesse habent, sed non in omnibus. Ex-

Lib. III.
Epist. ad
Minutianum.

cipiunt enim ea quæ atrocitatem habent facinoris vel sceleris, quæ sua sponte scelerata ac nefaria sunt, ut loquitur Tullius, maleficia quæ sponte & non disputatione Jurisconsultorum, sed naturali interpretatione fugienda sunt, ut Asconius interpretatur. Narratum

L. Adeo. D.
de R. I.
l. 111.

Hecatoz Josephus memorat, Iudæos qui Alexandro Macedoni militabant, neque verberibus neque contumeliis ullis adigi potuisse ut ad Beli templum, quod Babylone erat, instaurandum, humum cum militibus cæteris aggererent. Sed propius nostri argu-

Viti. de jure
bell. n. 23.

menti exemplum habemus in Thebæa legione, de qua supra egimus, & in Juliani militibus, de quibus sic Ambrosius: *Julianus Imperator quamvis esset Apostata habuit tamen sub se Christianos milites: quibus cum dicebat, producite aciem pro defensione reipublica, obediebant ei: * cum autem diceret eis, producite arma in Christianos, tunc agnoscebant Imperatorem cali.* Sic & spiculatorum legimus ad Christum convertos

inori potius elegisse, quam edictis & judiciis in Christianos manum commodarent. Tantundem erit si quis persuasus sit quod imperatur injustum esse. Nam huic tantisper ea res pro illicita est, quam-

diu eam opinionem non potest deponere: ut ex supra tractatis apparet.

IV. Quod si dubiter, res licita sit necne, eritne quiescendum an parendum? Parendum plerique censent: nec obstare illud laudatum, Quod dubites ne feceris: quia qui contemplative dubitat, potest activo judicio non dubitare: Credere enim potest in re dubia obsequendum superiori. Et sane quin hæc distinctio judicii duplicis in multis actionibus locum habeat, negari non potest. Iura civilia non Romanorum tantum, sed & aliarum gentium in tali circumstantia,

L. Damnum
de R. I. L.
Liber homo.
D. ad L. A.
quil. L. Non
videtur. §.
Quis juss. de
R. I. Paul.
l. v. Sen. tit.
22. §. 1. Le-
ges Longo-

non modo * impunitatem concedunt obedientibus, sed & actionem in eos civilem denegant. Is damnum dat, ajunt, qui juber dare: ejus vero nulla culpa est, cui parere necesse est. Necessitas potestatis excusat, & similia. Ipse Aristoteles Nicomachiorum quinto, his qui injustum quidem aliquid faciunt, non autem injuste, annumerat famulum domini imperantis: injuste autem eum ait agere, à quo actionis principium est; nimirum quia in famulo vis deliberatrix plena non est, ut indicat proverbium.

ἡμῶν

ἤμισυ τῶ ἀρετῆς ἀπολαύσει δὲ ἄλλοις ἡμεῶν.
Dimidia virtus e caris seruire conatus.

Et simile:

ἤμισυ γάρ τι νόσ ἀπαμείβεταί εὐερόσπι Ζεὸς
 ἀνδρῶν ἕς ἂν δὴ κτῆ δὲ ἄλλοις ἡμεῶν ἔλθῃ.
*Tollitur huic hominum generi pars altera mentis
 Ab Iove, seruirem voluit quos ducere vitam.*

Et illud quo Philo utitur:

Δῦλῳ πείθουκας. ἢ μή τι σοι λόγῳ.
Serui tua est fortuna: * ratio ad te nihil.

Et illud Taciti: *Principi summum rerum iudicium Dii dederunt, subditis obsequii gloria relicta est.* Narrat idem scriptor Pisonis filium à Tiberio crimine belli civilis purgatum: *patris quippe iussa, nec potuisse filium detestari.* * Seneca: *Seruus herilis imperii non censor est, sed minister.* Et specialiter in hac de militia quaestione ita sentit Augustinus. Sic enim ait: *Ergo vir iustus si forte sub rege etiam sacrilego milites, recto potest illo iubeat bellare, si civica pacis ordinem servans, quod sibi iubetur, vel non esse contra Dei praeceptum certus est, vel utrum sit, certus non est: ita ut fortasse reum facias regem iniquus aut imperandi, innocens autem militem ostendas ordo servandi.* Et alibi: *Miles cum obediens potestati sub qua legitime constitutus est hominem occidit, * nulla civitatis sua lege reus est homicidii: imo nisi fecerit, reus est imperii deserti atque contempti. quod si sua sponte atque auctoritate fecisset, in crimen effusi humani sanguinis incidisset. Itaque unde puniatur si fecerit iniustus, inde punietur si non fecerit iustus. a* Atque hinc passim recepta est sententia, subditos quod attinet, dari bellum utrumque iustum, id est iniustitia vacans, quo illud pertinet:

Quis iustus induat arma

Scire nefas.

Non caret tamen hoc sua difficultate. Et b Adrianus nostras, qui Cispalpinorum ultimus Pontifex Romanus factus est, * contrariam defendit sententiam, quæ stabiliri potest non illa præcise ratione quam ille adfert, sed hac quæ magis urget, quod qui dubitat contemplative, debeat iudicio activo eligere partem tutiorem. Est autem pars tutior abstinere bello. Laudantur Essenii quod inter alia jurarent *μη βλάψου μή ἐξ ἐπιτάγματος*: *non nocituros se cuiquam, ne si iuberentur quidem: & imitatores horum Pythagorei, qui, Iamblichio teste, bello abstinebant, causa addita, quia φόνος χορηγίτης κτῆ το μεθ' αὐτοῦ ὁ πόλεμος*, *bellum caedes subministrat atque imperas.* Neque obstat quod ex altera parte periculum est inobedientiae. Nam cum utrumque incertum sit (nam si iniustum est bellum, jam in ejus vitiatione nihil est inobedientiae) caret peccato, quod ex duobus minus est. Inobedientia autem in ejusmodi rebus suapte natura minus malum est quam homicidium, præsertim multorum innocentium. Narrant veteres cum Mercurius ob Argum interfectum accusatus Iovis mandato se defendisset, non tamen ausos Deos eum absolvere. Sed nec Pothinum Ptolemæi satellitem Martialis, cum ait:

*Antoni tamen est peior, quam causa Pothini:
 Hic facinus domino praestitit, ille sibi.*

bar. tit. 96.
 de termino
 offoso. Legos
 Wisigoth. L.
 II. tit. II.
 c. 2. L. VIII.
 tit. I. c. I.
 Libro VII.
 tit. II. c. II.

Ann. III.

Lib. XXII.
 c. 74. com.
 Faustum.

De civit.
 Dei lib. I.
 c. 26.
 a Sil. in
 verbo bel-
 lum, l. n. 9.
 concl. 4.
 Cass. in l. v.
 D. de Insti-
 tuto l. v. q.
 1. art. 7. &
 q. 3. art. 3.
 Viet. de jure
 bell. n. 32.
 Covarr. n.
 c. peccat.
 part. II. §.
 10.
 b Adr.
 Quaestione
 quod. II.

Bald. II.
 cons. 385.
 Sorus de
 et. fecr.
 membr. 3. q.
 2. n. resp.
 ad 1.

Vitt. de jure
belli, n. 25.

Nec magni ponderis est quod contra nonnulli adferunt fore, ut id si admittatur pereat sæpe respublica; quia plerumque non expediatur rationes consiliorum edi populo. Ut enim hoc verum sit de causis suasoriis belli, de justiciis verum non est, quas oportet claras esse & evidentes, & proinde tales quæ palam exponi & possint & debeant. Quod de legibus nimis forte indistincte dictum à Tertulliano est, in his legibus sive edictis de bello gerendo locum justissime habet: *Næque civis fideliter legi obsequitur ignorans quale sit quod ulciscitur lex, nulla lex sibi soli conscientiam justitiæ suæ debet, sed eis à quibus obsequium expectat. Cæterum suspecta lex est, quæ probari se non vult: improba autem, si non probata dominetur.* Apud Papinium Achilles Vlyxi se ad bellum excitanti ait:

Apolog. c. 4.
1. Adversus
Nat. c. 6.

Quæ Danais tanti primordia belli,

Ede: libet justas hinc sumere protinus iras.

Apud eundem Theseus:

Ite alacres, tantæque precor confidite causæ.

Propertius dixerat:

Frangit & attollit vires in milite causæ:

Quæ nisi iusta subest, excutit arma pudor.

Cui par illud Panegyristæ: *Tantum etiam inter arma bona conscientia sibi vindicat, ut jam experit non virtutis magis quam integritatis esse victoria.* Ac sic viri quidam eruditi interpretantur pro quod legitur Gen. XIV, 14: ut sensus sit ministros Abrahami ante prælium ab ipso plene institutos de armorum suorum justitia. Et sane denuntiationes, ut mox infra dicemus, palam fieri solebant & expressa causæ, ut totum quasi genus humanum de justitiæ causæ possit cognoscere. Scilicet prudentiæ virtus est, ut & Aristoteli visum, imperantis propria justitia vero hominis qua homo est, omnino autem sequenda videtur ea quam diximus Adriani sententiæ, si subditus non modo dubitet, sed argumentis probabilibus inductus magis in id propendeat ut bellum injustum esse putet: præcipue vero si de aliis imperendis, non de suis tuendis agatur. Quin probabile est, etiam carnifici qui damnatum occisurus est, hætenus, aut quod quæstioni & actis interfuerit, aut ex rei confessione cognita esse debere causæ merita, * ut satis ei constet mortem ab eo commeritam: idque nonnullis in locis observatur. nec aliud spectat lex Hebræa, cum ad lapidandum eum qui damnatus est testes vult præire populo.

A.oid. Re-
gius de alt.
supern. disp.
31. dub. 5. n.
85. Hæmnes
2. 2. 9. 40.
art. 1. Mo.
lina tract.
11. disp.
113. Deut.
xv 11.

Silv. in ver-
bo bellum, p.
1. n. 7. circa
fin.

V. Quod si subditorum animis per causæ expositionem satis nequeat fieri, omnino officium erit boni magistratus tributa ipsis potius extraordinaria imperare, quam operam militarem: præsertim ubi non defuturi sunt alii qui militent, quorum voluntate non tantum bona, sed & mala uti potest rex justus, quomodo Deus & Diaboli & impiorum parata opera utitur; & sicut culpa caret qui egestate pressus pecuniam sumit ab improbo fœneratore. Imo etiam si de causâ belli dubitari non possit, minime tamen videtur æquum ut Christiani inviti cogantur militare, cum à militia abstinere, etiam cum militare liceat, majoris cujusdam sit sanctitatis, quæ & à clericis & à penitentibus diu exacta est, aliis vero omnibus multis modis commendata. Origenes Celso Christianis objectanti militiæ detrectationem sic respondet:

Spondet : *His qui à fide alieni pro republica militare nos jubent, & homines occidere, ita respondebimus: Hi qui simulacrorum vestrorum sunt sacerdotes, & deorum quos putatis flamines, dexteras puras servant sacrificiorum ergo, ut ea incrementis & nulla cade maculatis manibus offerant his qui creduntur dii: neque si quod exoritur bellum, sacerdotes ascribuntur numeris. Quod si id ratione non caret, quanto magis ceteris militantibus, illi quoque suo modo censendi sunt militare, tanquam Dei sacerdotes atque cultores, qui manus quidem servant puras, sed precibus apud Deum certant, pro his qui juste militant, & pro eo qui juste regnat? quo in loco sacerdotes vocat quosvis Christianos exemplò sanctorum scriptorum, Apoc. I, 6; I Pet. II, 5.*

VI. Arbitror vero evenire etiam posse ut in bello non dubio tantum, sed & manifeste injusto justa aliqua esse possit subditorum defensio. Nam cum subditos innocentes, & à belli culpa remotos interficiendi jus verum & internum hostis, justum quamvis bellum gerens, non habeat, nisi aut ad necessariam defensionem, aut per consequentiam & extra propositum, (pœnæ enim illi obnoxii non sunt) sequitur ut si certo constet hostem eo venire animo, ut hostilium subditorum vitæ parcere cum possit omnino nolit, subditi illi tueri se possint ex jure naturæ, quod gentium jure ademptum illis non est. Neque tunc dicemus bellum utrimque justum esse. non enim de bello, sed de certa ac defînita actione quæritur. Illa autem actio, quamvis de cætero jus ad bellum habentis, injusta est, & proinde juste repellitur.

Annotata ad Caput x x v i.

Sed & Socrates] Plato id nos docerit ipsius Apologia. Et Apollonius, qui Neronis Edicto illud Sophocleum opponebat: §. 111.

Ὁ ἄλλοτε πρὸς τοὺς θεοὺς ἢ ὁ κηρύξας τὴν δίκην.

Nam iussa non hac Iuppiter dederat mihi.

Hebraeorum existat sententia] Quam & Iosephus eis tribuit Antiquæ Historiæ XVII, θεωμεν δὲ ἕδιν ἐν τῶν ὄντων δογματικῶν ἀξιοπείρας τιμητῆς ἡ γένηται νόμος ἕς Μωϋσῆος ὑπαγορεύσας καὶ διδασχῆ τῆς Θεῆς γραφάμενος καὶ περὶ τῆς. Nihil vero mirum, si servatu digniora credimus iussis tuis, ea que Moses Deo suggerente ac docente scripta reliquit. Adde Rabbinum Tanchumam citante Drusio ad locum Actorum.

In domino] Chrysofostomus hoc in Domino sic explicat: ταπεινὸν ἐν οἷς μὴ ἀποκαρῆσθαι Θεῷ: id est in quibus Deum offensurus non es. Idem ad Patrem infidelem: ἡ γὰρ δὴ μικρὸς ἡμῶν καίτοι μισθὸς τοῖς τῆς γαμνητικῆς τιμῆς, ἀλλ' ὡς διακίβητος ἀπὸ τοῦ ἡγεῖσθαι καλοῦσθαι, λόγῳ τε καὶ ἔργῳ παροτρύνει, ὅταν μὴ διὰ τῆς ἀποστολῆς ἀποδοῦναι τὴν ἀποδοῦναι, non enim exigua nobis merces proposita est, si honorem exhibeamus parentibus, sed ut dominos eos habere jubemur, verèque & rebus obsequium ipsis prestare, extra quam si pietas laudanda est. Sic accipe illud Hieronymi, Per calcatum perge patrem, declamatorie dictum, sumptumque à Latrone declamatore apud Senecam: & quæ apud Ambrosium de virginitate, & apud Augustinum epist. xxxviii ad Lætum & Canone IV Arabicæ interpretationis Concilii Niceni I.

De servis] Chrysofostomus I Cor. VII, 24: καὶ γὰρ εἰσιν ὄφρα, δούλο,

ὅτι τῷ Θεῷ κείμενοι, καὶ μέγχι πρὸ τοῦ Φυλάττου αὐτοὺς καὶ τῶν νομοθετῶν, καὶ ὑποτάσσονται αὐτοῖς ἐ χειρὶ ὅταν ᾗ μὲν ἡ διακρίσις ἐπιβλήτη τῶν μὴ δεκνόντων τῶν ἰσχυρῶν καὶ τῶν πειθιστῶν, περιετῖται δὲ μὲν. *Sunt & servis limites sui à Deo praescripti: & quousque eos servare oporteat & hoc praeceptum est, neque eos licet excedere. Vbi enim nihil dominus jubet eorum qua Deo improbandum, sequi & obsequi oportet, non ultra.* de matrefamilias Clemens Alexandrinus: πᾶσι τῶν ἀνδρῶν πειθαρχεῖν, ὡς μὲν δὲ ἀκούειν ἑαυτῶν καὶ πάλιν ὅσοι εἰς δεξιὰν καὶ ἀριστερὰν ἀσφίγειν νομιζῶσι. *in omnibus viro parebit, neque eo invito faciet quicquam extra qua credit ad virtutem salutemque momentum habere.*

Subditos magistratibus] *Exempla illustria & poenae & laudis vide I Sam. xxii, 18, 19. I Reg. xviii, 4, 13. II Reg. I, 10, 12, 14. Apud Christianos Manuel & Georgius detrectarunt ministerium occidendae Augustae. Niceas Alexio Manuelis filio.*

Aut magistratus] *In paganis hominibus duo sunt nobilia exempla eorum qui principibus ad inhonesta obsecuti non sunt, Papiniani factis celebratum, & alterum Helpidii apud Ammianum, xxi. Severus ne eos quidem poenae expertes voluit esse qui Imperatori obsecuti essent ad necem Senatoris. Vide Xiphilinum.*

Seneca pater] *Libro I, controversia I.*

Quintilianus] *idem alibi: Non omnia praestanda etiam parentibus. Alioquin nihil est perniciosius acceptis beneficiis, si in omnem nos obligans servitutem.*

Irrisus olim Socrates] *Talis erat syngrapha illa quam à Basilio Camarero Andronicus Comnenus exegerat: ἰκεῖνα ἐστὶ τῶν ἀρχιεπιστῶν Διογένητος ὅσα φιληται Ἀνδρονίκου καὶ εἰς νότον πειθαρχεῖται, καὶ κείνη ἀπὸ τοῦ ἀρχιεπιστοῦ ἰσχυρῶν, ὅσοι ἐστὶν ὑπόστα Ἀνδρονίκου. illa in Pontificio se facturum qua grata Andronico essent, quaevis plane nefaria: contra defugiturum se ea, qua Andronico non placerent.*

Ministerium crimen esse] *Tertullianus de Anima: Plus caditur qui jubet, quando nec qui obsequitur excusatur. & de Resurrectione carnis: Cum humana censura eo perfectior habeatur, quo etiam ministros facti cuiusque deposcit, nec parcens aut invidens illis, quo minus cum auctoribus aut poena aut gratia communicens fructum. vide Gailium de pace publica lib. I, cap. IV, num. 14.*

Cum autem diceret producite arma in Christianos] *Non enim ab omni vi in Christianos abstinnit Iulianus, tunc maxime ubi colorem aliquem nactus sibi videbatur. Iulianus Christiani jugulator exercitus in Hieronymi scripto ad Nepotianum coeptam ejus imperio Antiochiae persecutionem, & juvenem quendam tortum, narrat Augustinus de Civitate Dei, lib. I, cap. 52. in Martyrologiis memoria celebratur S. Eliphii Scoti & sociorum ejus 33. quos Iulianus inter Tullensem & Grandensem civitatem decollari fecit. Vide & Iohannem Antiochenum in excerptis ex manuscripto Peiresiano. Augustinus epistola ad Bonifacium citatus à Gratiano causa XI, quaestione III: Iulianus existit infidelis Imperator. nonne existit apostata iniquus & idololatra? Milites Christiani servierunt Imperatori infideli, ubi veniebant ad causam Christi, non agnoscebant nisi illum qui in caelo erat: quando volebat ut idola colerent & thurificarent, praeponebant illi Deum.*

§. IV. Impunitatem concedant obedientibus] *Chrysofostomus de Providentia*

III : πολλοὶ γὰρ ἀρχόντων ἐπὶ φόνοις ἀδικοῖς χρητηροθήντες, δίκην ἴδουσαν τὸς δὲ δαίμονας τὸς ἀδικουμένους τῶ φόνῳ καὶ ἀντιχειρας γαιόμενος τ' οφραγῆς, ἢ εἰς διαπραξίαν ἰλασάμ πε, ἀλλ' ἢ δι' ἐπιτήρησιν τῆν ἀρχὴν, τ' ἀνάγκης ὑπὲρ αὐτῶν δόλο γαιόμενος. καὶ τῷ τ' ἀρχῆς ἀξιωματῶ καὶ τῷ τ' ὑποταγῆς φέβου. *multi sepe magistratum ob injustas causas accusati poenas dedervnt. At carnifices qui cadi ministerium, qui manuum operam prabuerit, nemo in jus vocaverit, imo de iis ne quaesierit quidem. excusat enim eos necessitas ex dignitate jubentis & ex parentis timore.* Ex Celfo Vlpianus, *servum, ait, nihil deliquisse qui domino jubenti obtemperavit.* L. 2. D. de Nox. Act. *Velle non creditur qui obsequitur imperio patris vel domini.* D. de regulis juris, & ibi Cujacius. Seneca : *In volentis necessitas non est.* Adde legem Langobardicam lib. I. tit. IV, capite II. Mithridates libertos Attili, conscios cædis in se cogitatæ, impunitos dimisit, & ejus qui à se defecerat filios. Appianus Mithridatico. Absolutus Tiberius Gracchus à culpa Numantini federis, quoniam alieno imperio peccaverat.

Ratio ad te nihil] Themistius oratione IX principes rationi esse dicit firmiles, milites iræ.

Seneca] de controversiis III, 9.

Nulla civitatis sua lege reus est homicidii] Idem Augustinus de libero Arbitrio libro I: *Si homicidium est hominem occidere, potest aliquando occidere sine peccato, nam & miles hostem, & judex vel minister ejus nocentem, & cæci forte invito atque imprudenti telum de manu fugerit, non mihi videntur peccare, cum hominem occidunt : sed nec etiam homicida isti appellari solent.* Recitavit Gratianus in causâ XXXI questionem V.

Contrariam defendis sententiam] Exemplum hanc sequentium est apud Scafnaburgensem.

Genesis XIV, 14.] quidam in eundem sensum trahunt vocem יָצִיא & interpretantur à se institutos. Herodes in oratione ad Iudæos post cladem in Arabia apud Iosephum : βόλομαι δι' ἐπῶτον μὲν ὑπὲρ τῷ πολέμῳ ὡς δικαίως αὐτὸ ποιῆσαι, ἐπιδείξαι, ἀλλ' ἐπὶ τῆν ὕβριν τ' ἰσχυρῶν ἠπαγκασμένων, ἵνα εἰ μὴ εἰδοίτε τῷτο, ἐσθουμίας ἀρεπον ὑμῖν ἔσται. *volo autem ostendere vobis, quam iusto susceperimus hoc bellum, coacti inimicorum contumeliosis. Id enim si intellexeritis, magnum vobis ad audendum erit incitamentum.*

Vt satis ei caperet mortem ab eo commeritam] ideo indicta causa sacerdotes Nobæ habitantes occidere noluerit Saulis ministri Doego probiores, I Sam. XXII, 17. Et Achabi spiculator tertius nocere Eliæ noluit, II Regum I, 13, & sequentibus. Aliquot etiam carnifices ad Christum conversi in posterum eo munere, ut periculoso, abstinuerit. Vide Martyrologium, & Bedam L. I. cap. 7.

DE IVRE BELLI
HVGONIS GROTII
DE IVRE BELLI AC PACIS
LIBERTERTIVS.

CAPVT I.

Quantum in bello liceat regulæ generales ex iure
naturæ: ubi & de dolis & mendacio.

- I. **O** *Redo sequentium.*
- II. *Regula prima: licere in bello qua ad finem sunt necessaria: explicatur.*
- III. *Secunda: jus non tantum ex principio, sed & causis in bello subnascentibus spectari.*
- IV. *Tertius: quadam consequi sine injuria qua ex proposito non liceret: cui cautio additur.*
- V. *Quid liceat in eos qui hostibus res subministrant per distinctiones explicatur.*
- VI. *An dolo uti in bello liceat.*
- VII. *Dolus in actu negatio per se non est illicitus.*
- VIII. *Dolus in actu positivo distinguitur in eum qui fit per usus libere significantes, & per usus significantes velus ex conventionibus: & ostenditur dolum prioris generis licitum esse.*
- IX. *in secundo genere indicatur quaestio difficultas.*
- X. *Non omnem usurpationem locutionis que sciatur in alium sensum accipiendam, esse illicitam.*
- XI. *Mendacii qua illicitum est formam consistere in repugnantia cum iure alterius, quod explicatur.*
- XII. *Et ostenditur licitum esse falsum loqui apud infantes & amentes:*
- XIII. *Et cum in decipitur ad quem sermo non est & quem extra sermonem decipere liceret:*
- XIV. *Et cum sermo est ad eum qui vult in decipi.*
- XV. *Et cum qui loquitur utitur iure supereminente in sibi subditum:*
- XVI. *Forte & cum vitam innocentis aut par aliquid tueri alter non possumus.*
- XVII. *Apud hostes licitum falsiloquium qui sensum audientes.*
- XVIII. *Non extendendum hoc ad verba promittentia.*
- XIX. *Nec ad iuramenta.*
- XX. *Generosus tamen est: ac Christiana simplicitatis convenientius falsiloquio in hanc quoque abstinere: quod per similes illustratur.*
- XXI. *Non licere nobis quenuquam impellere ad id quod nobis licet, ipsi non licet.*
- XXII. *Licere tamen uti opera a'itro oblat*

L qui bellum gerant, & quibus ex causis belligerare liceat vidimus. Sequitur expendamus, & quid quantumque in bello liceat, & quibus modis. quod aut nude spectatur, aut ex promisso antecedente. Nude ex naturæ primum, deinde ex Gentium iure. Quid ergo natura liceat videamus.

*V. 7 de iure
bel. m. 15.*

II. Primum, ut jam ante diximus aliquoties, ea quæ ad finem ducunt in morali materia æstimationem intrinsecam accipiunt ab ipso fine: quare quæ ad finem juris consequendi sunt necessaria, necessitate sumpta non secundum Physicam subtilitatem sed moraliter, ad ea jus habere intelligimur. Ius dico illud quod striete ita dicitur, & facultatem agendi in solo societatis respectu significat. Quare si vitam aliter servare non possum, licet mihi vi qualicumque arcere eum qui eam impetit, etiamsi forte is peccato vacet, ut notavimus alibi: quia jus hoc non proprie ex peccato alterius oritur, sed ex iure quod mihi pro me natura concedit. **Quin & rem**

rem alienam ex qua certum mihi periculum imminet, citra culpæ alienæ considerationem invadere possum; non tamen dominus fieri: id enim ad eum finem accommodatum non est: sed custodire donec securitati meæ satis cautum sit: quod ipsum quoque tractatum est à nobis alibi. Sic rem meam quam alius derinet eripere ei naturaliter mihi jus est: & si id difficilius, aliud tantundem valens: ut & debiti consequendi gratia: quibus ex causis dominium quoque sequitur, quia alio modo læsa æqualitas reparari nequit. Sic ubi justa est punitio, justa etiam vis omnis, sine qua ad pœnam veniri non potest: & omne quod pœnæ pars est, ut rerum corruptio per incendium aut aliter, intra justum scilicet & qui peccato respondeat modum.

Vult. de jure bell. n. 18. & 39 & 55.

Lib. 11. c. 11. §. 10.

Silv. in verbo bellum. p. 1, n. 10. v. prima.

III. Sciendum secundo est jus nostrum non ex solo belli principio spectandum, sed & ex causis subnascentibus, sicut & in judiciis post litem contestatam jus sæpe parti novum paritur. Sic qui se aggreant me impetant, sive focii sive subditi, in se quoque jus tuendi me mihi porrigunt. Sic qui bello se miscunt quod injustum est, præfertim si ipsi id injustum esse scire possunt ac debent, obligant se ad sumptus & damna refarcienda, quia culpa damnum dant. Sic qui bello sine probabili ratione suscepto accedunt, ipsi quoque pœnæ meritum contrahunt, pro ratione injustitiæ quæ ipsorum actui inest. Ita Plato probat bellum *μικροί τε αὖ οἱ αἰνοὶ ἀναγκασθῆναι καὶ ἀναγκασθῆναι ἀπορίας δίκαια δίκαια*, donec hi qui sones sunt cogantur insontibus malis affectis pœnas dare.

IV. Observandum tertio, *ad jus agendi multa consequi indirecte & extra agentis propositum, ad quæ per se jus non esset. In sui defensione quomodo id locum habeat explicavimus alibi. Sic ut nostrum consequamur, si tantundem accipi non potest, plus accipere nobis jus est, sub obligatione tamen restituendi pretium ejus quod redundat. Sic navis piratis plena aut domus latronibus, tormentis peti potest, & etiam si intra eandem navem aut domum sint pauci infantes, mulieres aut alioqui innocentes quibus inde creetur periculum. *Nec reus est mortis aliene*, inquit Augustinus, *qui sua possessioni murum circumduxit, si aliis ex ipsorum usu percussus intereat*. Sed sic ut antehac monuimus sæpe, non semper ex omni parte licitum est quod juri stricte sumpto congruit. Sæpe enim proximi caritas non permittet ut summo jure utamur. Quare etiam quæ extra propositum accident, & accidere posse prævidentur, cavenda erunt, nisi multo majus sit bonum quo nostra actio tendit, quam malum id quod metuitur, aut nisi in pari bono & malo multo major sit spes boni quam mali metus, quod prudentiæ arbitrandum relinquitur: sed ita ut semper in dubio ad eam partem quæ alteri magis quam sibi confulit, ut tutiorem, inclinandum sit. *Sinite crescere zizania*, inquit optimus magister, *ne dum ea evellere vultis, evellatis & triticum*. Multos occidit & indiscretos, inquit Seneca, *incendii & ruina potente est*. Docent nos historiarum quam seria pœnitentia, Ambrosio potente, talem vindictæ immodestiam Theodosius expiaverit. Nec si quid Deus interdum facit tale, id nobis in exemplum trahendum est, ob ple-

Vult. d. libro num. 37.

Ad Publ. epist. 154.

Matthæi XIII. 29. Thom. 2. 2. q. 64. art. 2. Sen. in fine l. 12 de Clem.

Gen. XVII.
23. & seq.

niffimum illud domini jus quod ille in nos habet, nobis vero alteri in alterum non concessit, ut alibi notavimus. Et tamen ille ipse Deus, hominum suo jure dominus, ob paucissimos bonos parcere solet quamvis magnæ malorum univrsitati, & eo suam, qua judex est, æquitatem testatam facit, ut Abrahami cum Deo colloquium de Sodomis aperte nos docet. Et ex his quidem generalibus regulis cognosci potest quantum in hostem liceat naturaliter.

Procop. I
Goth.

V. Sed & quæstio incidere solet quid liceat in eos qui hostes non sunt, aut dici nolunt, sed hostibus res aliquas subministrant. Nam & olim & nuper de ea re acriter certatum scimus, cum alii belli rigorem, alii commerciorum libertatem defenderent. Primum distinguendum inter res ipsas. Sunt enim quæ in bello tantum usum habent, ut arma: sunt quæ in bello nullum habent usum, ut quæ volutari inferviunt: sunt quæ & in bello & extra bellum usum habent, ut pecuniæ, commeatus, * naves, & quæ navibus adsunt. In primo genere verum est dictum Amalasuinthæ ad Iustinianum, in hostium esse partibus qui ad bellum necessaria hosti administrat. Secundum genus querelam non habet. Sic Seneca tyranno gratiam se relaturum ait, * si beneficium illi neque vires majores daturum est ad exitium commune, neque confirmaturum quas habet, id autem est quod reddi illi sine pernicie publica possit: quod explicans addit: *pecuniam quæ fasellis stipendio teneas, non subministro; si marmora & vestes desiderabit, nihil oberis cuiquam id quo luxuria ejus instruitur: militum & arma non suggeram. Si pro magno petet munere artifices scena & qua feritatem ejus emolliant, libens offeram. Cui virgines & aras non mitterem, lustras, & cubiculo- tas, & alia ludibria regum in mari lascivientium mittam.* Et Ambrosio ju- dice largiri ei qui conspiret adversus patriam non est probabili- lis liberalitas. In tertio illo genere usus accipitur, distinguendus erit belli status. Nam si tueri me non possum nisi quæ mittuntur intercipiam, necessitas, ut alibi exposuimus, jus dabit, sed sub onere restitutionis, nisi causa alia accedat. Quod si juris mei executionem rerum subvectio impedi- erit, idque scire potuerit qui advexit, ut si oppidum obsessum tenebam, si portus clausos, & jam deditio aut pax expectabatur, tenebitur ille mihi de damno culpa dato, ut qui debitorem carceri exemit, aut fugam ejus in meam fraudem instruxit: & ad damni dati modum res quoque e- jus capi, & dominium earum debiti consequendi causa quæri poterit. Si damnum nondum dederit sed dare voluerit, jus erit rerum retentione eum cogere ut de futuro caveat obsidibus, pignoribus aut alio modo. Quod si præterea evidentissima sit hostis mei in me ini- justitia, & ille eum in bello iniquissimo confirmet, jam non tantum civiliter tenebitur de damno, sed & criminaliter, ut is quæ judici imminenti reum manifestum eximit: atque eo nomine licebit in eum statuere quod delicto convenit, secundum ea quæ de penis diximus. quare intra eum modum etiam spoliari poterit. Et has ob causas solent à bellum gerentibus * publicæ significationes fieri ad alios populos, tum ut de jure causæ, tum etiam ut de spe probabili ju- ris exequendi appareat. Hanc autem quæstionem ad jus naturæ ideo

Lrb. I. c. 30.
de Off.

Can. in c.
Ita quorun-
dam, & c.
ad liberan-
dam. de
Judaï:

Silv. in
verbo resti-
tutio, p. 3.
§. 12.

retrali-

retulimus, quia ex historiis * nihil comperire potuimus ea de re jure voluntario gentium esse constitutum. Romanos qui Carthaginensium hostibus commeatus attulerant, ipsi Carthaginenses, aliquando ceperunt: eosdem iidem Carthaginenses repetentibus Romanis reddiderunt. Demetrius cum Atticam teneret exercitu, jamque vicina oppida Eleusina & Rhamnunte cepisset, Athenis famem facturus, navis frumentum inferre parantis * & magistrum & gubernatorem suspendit, atque eo modo deterritis cæteris potitus urbe est.

Polyb. 1.

Plus. Demetrius.

VI. Modum agendi quod attinet, vis ac terror maxime propria bellorum. An & dolo uti liceat quæri solet. Nam Homerus quidem dixit hosti nocendum

ἢ δόλῳ, ἢ βίῃ, ἢ ἀμφαδῶν, ἢ κρυφῶδῶν.

Sive dolo, seu vi manifesta, clamve palamve.

Et Pindari est:

ὅστις ἴπῳ ἴσῃ

δοτ' ἀμυνεῖται τ' ἐχθρῶν.

Quid vis agendo scilicet hostica

Delenda, vis est.

Apud Virgilium quoque dictum illud,

Dolus an virtus quis in hoste requirat?

sequitur ipse

Ripheus justissimus unus

Qui fuit in Tauris & servantissimus aquis.

Et legitur hoc ipsum imitatus sapientia nomine nobilissimus Solon. Silius in rebus Fabii Maximi:

Lib. xv.

Exim virtuti placuit dolus.

Apud Homerum Vlysses viri sapientis exemplum, plenus ubique fraudium in hostem: unde Lucianus regulam elicit, laude dignos, qui hostem fallunt. Nihil utilius in bello dolis Xenophon dixit, & Brasidas apud Thucydidem præclaram imprimis laudem esse ex * belli furtis: & apud Plutarchum Agefilas hostes decipere & justum & licitum esse. Polybius, quæ vi sunt in bello minoris censenda quam quæ ex occasione & dolo: & ex eo Silius Corvinum sic inducit loquentem:

* Bellandum est astu: levior laus in duce dextra.

Atque ita censuisse ipsos illos feveros Laconas notat Plutarchus, ac majorem etiam victimam ab eo immolatam, qui dolo, quam qui aperto Marte rem confecisset. Idem * Lysandrum magni facit ἀπάτης πὶ πολλὰ Διπροκίλωνος τῷ πολέμῳ, pleraque belli dolis variantem. Et in Philopœmenis laudibus ponit, quod Cretensium disciplina instittutus, simplicem illum ac generosum bellandi morem dolis ac furtis miscuisset. Ammiani est: Nullo discrimine virtutis ac doli, prosperos omnes laudari debere bellorum eventus. Jurisconsulti Romani bonum dolum vocant si adversus hostem quis machinaretur: & alibi, nihil interesse vi quis an fallacia potestatem hostium evaserit: δόλῳ ἢ ψικτὸς, οἷα φραπτοκίως notat ad Iliados. Eustathius. Inter Theologos Augustinus: Cum justam bellam suscipitur, vi aperta pugnet quis aut ex insidiis, nihil

Luc. Phil.
Xenophon
de Cyri inst.
1, & de re
equestri.
Thuc. l. v.
Plutarch.
Apoph.
Polyb. l. ix.
Lib. v.
Plus. Mar-
cel.

D lib. I. de
dolo.
L. Nihil. D.
de captiv.
Quæst. x. su-
per Iosue.

ad

1 De Sacerdotio.

ad justitiam interest. Et Chrysoſtomus, maxime laudari imperatores qui fraude victoriam quaſiſſent. Sed nec deſunt ſententiæ quæ ſuadere videntur partem contrariam, quarum nonnullas infra adferemus. Quaſtionis hujus definitio pendet ex eo, an dolus in genere ſit ſemper malorum, in quibus locum habet non eſſe faciendum malum ut eveniat bonum, an ex iis quæ vitium non habent univerſaliter ex ſuaſte natura, ſed quibus accidere etiam poteſt ut bona ſint.

L. 1. §. dolum malum. D. de Dolo malo.

De Off. 3.

VII. Norandum igitur, dolum alium conſiſtere in actu negativo, alium in actu poſitivo. Doli vocem etiam ad ea quæ in negativo actu conſiſtunt extendo, Labeone auctore, qui ad dolum, ſed non malum, refert, ubi quis per diſſimulationem tuetur ſua vel aliena. Haud dubie crude nimis à Cicerone dictum eſt: *ex omni viſa ſimulationem diſſimulationemque tollendam.* Nam cum nec quæ ſcias, nec quæ velis omnia àperire aliis tenearis, ſequitur ut diſſimulare quædam apud quosdam, id eſt tegere & occultare fas ſit. Licet, inquit

Libro contra mend. c. 10.

Th. 2. 2. q.

40. art. 3. in

reſp. & qua.

71. art. 7.

Situ. in ver-

bo bellum

p. 1. num. 9.

a Cic. pro

Milone & l.

VII. ep. 9.

& pro ſa.

Plancio.

a Gen. xx.

Th. 2. 2. qu.

110. art. 3.

in reſp.

* Auguſtinus, *veritatem occultare prudenter ſub aliqua diſſimulatione.* Et * neceſſariam hanc omnino atque inevitabilem, his præſertim quibus republica commiſſa eſt, non uno loco fatetur ipſe a Cicero. Exemplum ad hanc rem inſigne præbet Jeremiæ hiſtoria capite xxxviii. Iſ enim Propheta à rege interrogatus de obſidionis eventu, apud proceres, regis poſtulatū, hoc ipſum prudenter occultat, aliam interim cauſam, nec falſam tamen, colloqui adferens. Et hæc quoque referri poteſt b quod * Abrahamus Saram ſororem, id eſt, ex ultrato tum loquendi more, propinquam conſanguineam vocat, matrimonium diſſimulans.

L. Labeo §. ult. D. de ſup. legata.

L. Non ſigura. D. de obl. & act.

De interp. c. 4.

VIII. Dolus qui in actu poſitivo conſiſtit, ſi in rebus, ſimulatio; ſi in ſermone, mendacium vocatur. Quidam inter hæc duo hanc conſtituunt differentiam, quod dicant voces naturaliter ſigna eſſe intellectuum, res non item. Sed contra verum eſt, voces natura ipſa & citra hominum voluntatem nihil ſignificare, niſi forte vox ſit conſuſa & ἀναρρητόν, qualis in dolore, quæ ipſa rei magis appellatione venit quàm locutionis. Quod ſi hoc dicatur, hominis naturam hanc eſſe peculiarem ſupra animantes cæteras, ut conceptus animi poſſit aliis indicare, & ad eam rem voces repertas, verum quidem dicitur: ſed addendum eſt, non ſolis vocibus tale fieri indicium, * ſed & notibus, ut apud mutos, ſive illi nutus aliquid habent cum re ſignificata commune ipſa natura, ſive tantam ex iſtituto ſignificant: quibus nutibus pares ſunt notæ illæ quæ non voces lingua figuratas ſignificant, ut * Paulus Iuriſconſultus loquitur, ſed res ipſas, ſive ex aliqua convenientia, ut notæ hieroglyphicæ, ſive mero arbitrato, ut apud Sinenſes. Alia igitur hic adhibenda diſtinctio eſt, qualem adhibuimus ad tollendam ambiguitatem in voce juris gentium. Diximus enim jus gentium dici, & quod ſingulis gentibus placuit ſine mutua obligatione, & id quod mutuam obligationem in ſe continet. Voces ergo & nutus & notæ, quas diximus, reperta ſunt ad ſignificandam cum mutua obligatione, quod Ariſtoteles dixit ἡ ἐπισημασμένη: res aliæ non item. Hinc ſit * ut rebus aliis uti liceat etiam ſi prævideamus futurum ut alter inde falſam concipiat opinionem.

Loquor

Loquor de eo quod intrinsecum est, non de eo quod accidit. Iraque exemplum ponendum est, * ubi nullum sequitur inde nocumentum, aut ubi nocumentum ipsum, seposita doli consideratione, licitum est. Prioris exemplum est in Christo qui apud comites Emauntinos *ωσπερ οὐκ ἔτι* ire longius, id est speciem prætulit ituri longius, nisi malimus vere quoque voluisse eum ire longius, sub conditione tamen nisi magno nisu retineretur, quomodo & Deus multa velle dicitur quæ non fiunt, & alibi Christus ipse dicitur voluisse præterire Apostolos navigantes, nempe nisi impense rogaretur navem ascendere. Alterum exemplum dari potest in Paulo qui Timotheum circumcidit, cum satis sciret Iudæos hoc ita accepturos, quasi circumcisionis præceptum, quod revera abolitum jam erat, adhuc obligaret Israelis posteros, quasque ita sentirent ipsi Paulus & Timotheus: cum tamen non hoc quæreret Paulus, sed tantum familiarius cum Iudæis versandi facultatem sibi & Timotheo præbere. Neque vero circumcisio, sublata lege divina, ex instituto amplius significabat talem necessitatem, neque malum quod inde sequebatur erroris ad tempus, dedocendi postea, tanti erat, quanti illud bonum quo Paulus tendebat: nimirum Evangelicæ veritatis insinuatione. Hanc simulationem Patres Græci sæpe vocant * *διγυρωμα*, de qua egregia existat sententia Clementis Alexandrini qui de viro bono agens, sic ait: *ἐπι τῷ πλησίον ἀφιλοία μὴ ποιῆσθαι αὐτὸν ὡς ἀνὴρ ὡς ἐγγυάλμυρος αὐτὸν παραχρῆναι*: *ob militatem proximi faciet quædam quæ sponte alioquin ac primaria intentione non faceret.* Tale in bello Romanorum illud, qui de Capitolio panem in hostium stationes jecerunt ne fame premi crederentur. Exemplum posterioris est in ficta fuga, qualem Iosue suis præcepit ad Hajum expugnandum, & alii duces sæpe. Nam hic quod sequitur nocumentum licitum esse ponimus ex belli justitia, ipsa autem fuga ex instituto nihil significat, quanquam hostis eam accipit ut signum pavoris, quod alter cavere non tenetur, utens sua libertate huc vel illuc eundi, & magis minusve celeriter, & hoc vel illo gestu habituve. Eodem referri debet eorum actus qui hostium armis, signis, vestibus, velis usi passim leguntur. Hæc enim omnia ejus sunt generis ut à quovis pro arbitrio etiam contra consuetudinem usurpari possint, quia consuetudo ipsa singulorum arbitrio, non quasi consensu communi introducta est, qualis consuetudo neminem obligat.

Luc. xxiv. 28.

Marc. vi. 48.

Act. xvi. 3.

Irvius v.

Iosue viii. *Silu. in verbo bell. am. p. I, n. 9.*

IX. Gravior est disputatio de illis notis, quæ, ut ita dicam, in commercio hominum versantur, in quo genere proprie mendacium fitum est. Multa enim sunt contra mendacium in sacris literis. *Verbum mendax odio habebis justus*, id est, vir bonus, Prov. xiii, 5: *Falsiloquentiam es verbum mendax amove à me*, Prov. xxx, 8: *Perdes loquentes mendacium*, Psal. v, 7: *No mentimini alter alteri*, Còloss. iii, 9. Et hanc partem rigide tuetur Augustinus: & sunt etiam inter Philosophos & Poetas qui cum eo sentire videantur. Notum illud Homeri:

*Ille mihi invisus pariter cum faucibus Orci,
Cisius meus aliud condit quam lingua profatur.*

Sopho-

Sophocles:

Aliena vero proloqui nunquam decet :

At vera certam si cui pestem ferunt

Huic danda venia est, si facit quod non decet.

Cleobulus:

Mendacium odit quisquis animatus sapit.

Aristoteles dixit: καὶ αὐτὸ τὸ μὲν ψῦδος φαῦλον καὶ ψυχρὸν, τὸ δὲ ἀληθὲς καλὸν καὶ ἰσχυρὸν: per se mendacium turpe atque visuperabile, veritas pulchra ac laudabilis. Neque tamen deest in alteram quoque partem auctoritas: primum in sacris literis exempla * laudatorum hominum sine reprehensionis nota: deinde veterum Christianorum pronuntiata, Origenis, Clementis, Tertulliani, Lactantii, Chrysostomi, Hieronymi, Cassiani, imo pene omnium ut ipse fatetur Augustinus, ita dissentiens, ut tamen magnam questionem, lasciviosam et agitationem, disputationem inter doctos alternantem (hæc enim omnia ipsius verba sunt) agnoscat. Inter Philosophos aperte hinc stant, Socrates & discipuli ejus Plato, Xenophon, & alicubi Cicero, & si Plutarcho ac Quintiliano credimus Stoici, qui inter sapientis dotes ponunt mentiri ubi & quomodo oportet: neque videtur dissentire aliquot in locis Aristoteles, cujus illud καὶ αὐτὸ quod diximus exponi potest communiter, sive re spectata sepositis circumstantiis. Interpres autem ejus Andronicus Rhodius de medico apud ægrotum mentiente sic ait: ἀπατῶ μὲν, ἀπατῶν δὲ σὺν ἴσῳ: decipit quidem, ac deceptor non est: Causam addit: ἔγὼ τίλλω ἕχθρὸν ἀπατῶ τὴν ἰατρονίαν, ἀλλὰ τὸ σωμεῖσθαι: non enim propositum sibi habet decipere, sed servare ægrotum. Quintilianus, quem dixi, hæc ipsam partem defendens, pleraque esse ait quæ non tam factis, quam causis eorum, vel honesta fiant, vel turpia. Diphilus,

Quod pro salute dicitur mendacium

Me iudice habere nil potest incommodi.

Quærenti apud Sophoclem Neoptolemo,

Non tibi videtur turpe falsiloquentia?

Respondet Ulysses,

Non, si salus nascatur ex mendacio.

Cui similia ex Pisandro & Euripide adferuntur. Et apud Quintilianum lego: Nam & mendacium dicere etiam sapienti aliquando concessum est. Eustathius Metropolitæ Thessalonicensis ad secundum Odyssæ: ψεύσεται * καὶ κατὰ τὸ σῶσθαι: mentietur sapiens re urgente: ubi & ex Herodoto & Hecrate testimonia adfert.

X. Tam diffidentiarum conciliatio forte aliqua reperiri poterit ex largiore aut strictiore mendacii acceptione. Neque hic mendacium sumimus * quatenus & imprudenti accidit, quomodo mendacium dicere & mentiri apud Gellium discernantur: sed de eo agimus, quod scienter profertur cum significatione quæ mentis conceptui, sive in intelligendo, sive in volendo, discomveniat. Nam quod primo καὶ ἀμείβεσθαι verbis & similibus notis indicatur sunt mentis conceptus: ideoque non mentitur qui dicit rem falsam quam veram existimat, sed qui dicit rem veram quidem sed quam falsam putat,

Plato I & II & V de rep.

Xenoph. quarto. Socratic. Plat. de Stoicorum tract.

Quint. XII. Nic. VII. 3. IV. Nic. 8.

Th. 2. 2. qu. 110. art. 1. in resp. Gell. XI. c. XI.

putat, mentitur. Significationis ergo falsitas id est quod ad communem mendacii naturam requirimus. Cui consequens est cum vox aliqua aut sermonis complexio est *πλῆθυσ*, id est plures uno significatus admittit, sive ex vulgi usu, sive ex artis consuetudine, sive ex figura aliqua intelligibili, tunc si animi conceptus uni istarum significationum congruat, non admitti mendacium, * etiamsi putetur is qui audit in aliam partem id accepturus. Verum quidem est talem locutionem usurpatam temere non probandam : sed potest ex accedentibus causis honestari : puta si id pertineat ad erudiendum eum qui curæ nostræ est traditus, aut ad evitandam iniquam interrogationem. Prioris generis exemplum ipse Christus dedit, cum diceret, *Lazarus amicus noster dormit*, quod Apostoli accipiebant, tanquam de dormitione somni diceretur. Et quod de Templo instaurando ipse dixerat, intelligens hoc de suo corpore, Iudæos sciebat accipere de Templo proprie dicto. Sic & cum Apostolis ad instar Pylarcharum apud Hebræos sedes eximias & regi proximas duodecim promitteret, & alibi vini novi potationem in partis regno, satis scivisse videtur non aliter hoc ab illis accipi, quam de regno aliquo hujus vitæ, cujus spe ad ipsum momentum Christi ad cælum ascensuri pleni erant. Idem alibi per fabularum ambages populum alloquitur, ne audientes ipsum intelligerent, nisi scilicet animi attentionem talem ac docilitatem afferrent, qualem afferri par erat. Posterioris usus exemplum ex profana historia dari potest in L. Vitellio, cui Narcissus instabat, aperiret ambages & veri copiam faceret : sed non ideo pervicit, * quin suspensa & quo ducerentur inclinatura responderet. Dictum * Hebræorum huc pertinet : אם יודע איש יחזיק לו מן המדבר אם לא יודע יחזיק לו אם לא יודע יחזיק לו *si quis noris uti perplexiloquio, recte : sin minus laceas*. Contra accidere potest, ut tali loquendi genere uti non modo illaudabile sit, sed & improbum, * puta cum Dei honos, * aut amor proximo debitus, aut reverentia adversus superiorem, aut rei quæ agitur natura exigunt, ut quod animo cogitatur omnino patefiat : sicut in contractibus diximus id aperiendum quod natura contractus intelligitur exigere, quo sensu non incommode accipi potest Ciceronis illud, *sollendum esse ex rebus contrahendis omne mendacium*, desumptum ex veteri lege Attica *ἢ τὴν ἀγγελίαν ἀψυδῶν* quibus in locis mendacii vox videtur ita laxè accipi ut etiam obscuram locutionem includat. At nos proprie loquendo à mendacii notione id ipsum jam exclusimus.

Iob. XI, II.

Iob. II, 20, 21.

Luc. XXI, 30.

Matth. XXVI, 25.

Act. I, 6.

Tac. Annal. VI.

Demost. in Leptinem.

XI. Ad communem ergo mendacii notionem requiritur ut quod dicitur, scribitur, notatur, innuitur, intelligi aliter nequeat, quam in eum sensum, qui à mente proferentis discrepet. Huic autem notioni laxiori strictior mendacii, quàm naturaliter illicitum est, significatio differentiam aliquam propriam adjiciat necesse est, quæ, si recte res inspiciatur, saltem secundum communem gentium existimationem, nulla videtur alia dari posse præter repugnantiam cum jure existente ac manente ejus ad quem sermo aut nota dirigitur : nam sibi neminem mentiri, ut maxime falsum proferat, satis constat. Ius hic intelligo non quodvis & rei extrinsecum, sed quod proprium sit huic

huic negotio atque cognatum. Id autem nihil est aliud quam * judicandi libertas, quam homines colloquentes his quibus colloquantur debere quasi pacto quodam tacito intelliguntur. Hæc enim, nec alia est, mutua illa obligatio quam homines introduci voluerant, simul atque sermone notisque similibus uti instituerunt. Nam sine tali obligatione inane fuisset tale repertum. Desideramus autem ut quo tempore sermo sit, jus illud subsistat, ac maneat: fieri enim potest ut jus quidem fuerit, sed sublatum sit, aut tollatur ex alio jure superveniente, sicut debitum acceptilatione aut conditionis cessatione. Tum vero requiritur ut jus quod læditur ejus sit quicum loquimur, non alterius, sicut & in contractibus injustitia non nascitur nisi ex læso jure contrahentium. Huc forte non male referas quod veriloquium ad justitiam refert post Simonidem Plato, & quod mendacium, illud vetitum, sacræ literæ sæpe describunt testimonio sive elocutione adversus proximum, & quod ipse Augustinus in mendacii natura constituenda ponit * fallendi voluntatem. Et Cicero questionem de veritate eloquenda referri vult ad justitiæ fundamenta. Tolle autem videtur posse jus quod diximus, sicut consensu ejus quicum agimus expresso, ut si quis prædixerit se falsa dicturum & alter permiserit, ita & tacito æquave ratione præsumto, aut oppositione juris alterius quod communi omnium judicio multo plus valeat. Hæc recte intellecta multas nobis suppeditabunt illationes, quæ ad concilianda sententiarum supra designatarum dissidia non parum valituræ sint.

Lib. 1 de re-
pub.

1 Off.

XII. Primum est, etiãmsi quid dicatur quod falsam habeat significationem infanti aut amenti, in eo mendacii culpam non esse. Videtur enim communi omnium hominum sensu permissum esse,

Lucret.

Vt puerorum etas inprovida ludificetur.

Et Quintilianus de pueris locutus: *utilitatis*, inquit, *eorum gratia verba fingimus*. Ratio proxima est, quia cum in infantibus & amentibus non sit judicii libertas, non potest eis circa eam libertatem injuria fieri.

XIII. Secundum est, quoties sermo ad eum dirigitur qui non decipitur, etiãmsi tertius inde falsam hauriat persuasionem, nullum esse mendacium: Non ratione ejus ad quem sermo est: quia illi libertas manet integra plane ut illis quibus id intelligentibus fabula narratur, aut apud quos profertur sermo figuratus κατ' εἰρηκείαν aut κατ' ὑπερβολήν, quæ figura, ut Seneca ait, * ad verum mendacio venit: & Quintiliano cumentiens superjectio dicitur. Neque ratione ejus qui obiter id audit: quia cum eo non agitur, ideoque nulla est ad illum obligatio. Imo si ipse sibi opinionem informat de eo quod non ipsi, sed alteri dicitur, habet quod sibi non alteri rem imputet. Quippe si recte judicare volumus illius respectu sermo non sermo est, sed res quæ significare quidlibet potest. Nihil ergo peccavit aut Cato Censorius, qui sociis auxilia falso est pollicitus, aut Flaccus, qui hostium urbem ab Æmilio expugnatam aliis narravit, quantum eo hostes decepti sunt: cui rei similem de Agesilao narrat Plutarchus. Nihil enim hic dictum hostibus: nocumentum autem quod inde

VII de Be-
nes. 23.

Liv. XXXIV.
App. Hisp.

inde securum est extrinsecum quid est, & per se non illicitum optari aut procurari. Ad hoc genus * Chrysoſtomus & Hieronymus retulerunt Pauli sermonem, quo Antiochiæ Petrum, ut nimium Iudæzantem, reprehendit. Censent enim Petrum satis intellexisse non id serio fieri: interim vero consultum infirmitati adstantium.

XIV. Tertium est, quoties certum est eum ad quem sermo est, libertatis suæ in iudicando læsionem non ægre laturum, imo gratias habiturum eo nomine, ob commodum aliquod quod inde allequitur, tunc quoque mendacium strictè dictum, id est, injuriosum non committi, sicut furtum non perpetraret qui ex præsumta domini voluntate rem ipsius exiguam consumeret, ut inde magnam eadem utilitatem pararet. In his enim quæ adeo certa sunt, præsumta voluntas pro expressa habetur. Volenti autem constat injuriam non fieri. Sic ergo videtur non peccare, qui aut ægrotantem amicum persuasione non vera solatur, ut Arria Prætorum filio mortuo, quæ historia est * in Plinii epistolis: aut in prælio periclitanti ex falso hunc animam addit, quo incitatus Victoriam & salutem sibi pariat, ac sic deceptus non capiatur, quemadmodum Lucretius loquitur. Democritus: ἀληθομυθεῖν ἄλλαν ὅπου λαίον: *Omnino veriloquio utendum est ubi id est melius.* Xenophon: φίλος δικαίον ἐξαπατᾶν, ἐπι ἧ ἀγαθῷ: *amicos decipere licet, ipsorum bono.* Et Clemens Alexandrinus concedit ψεῦδος ἐν θεραπευτικῆς μέλει, *mendacio uti pro remedio.* Maximus Tyrius: καὶ ἰατρὸς νοσήσαντα ἐξαπατᾶ ἐ στρατηγὸς στρατιῶν ἐ κυβερνήτης ναυγῶν. καὶ δεῖνόν ἐστιν. *Et medicus ægrotum, & imperator exercitum, & gubernator nautas decipit: nec ququam in hoc male est.* Rationem reddit ad Platonem Proclus: τὸ ἦ ἀγαθὸν κερῖνον ἐστὶ τὸ ἀληθῆς, *nam quod bonum est, id vero est melius.* Tale illud * apud Xenophontem, socios jamjam adfore, & Tulli Hostilii, suo jussu circumduci Albanum exercitum: & Quintii Consulis, ut historię loquantur, salubre mendacium, hostes ab altero cornu fugere: ac similia passim apud historicos. Notandum autem est læsionem iudicii in hoc genere eo minoris esse quia ferme momentanea est, pauloque post aperitur veritas.

IV. Sott.
LIVIIUS LIBRO
XXXIV.

XV. Quartum & superiori affine est, quoties * qui habet jus supereminens in omnia jura alterius, eo jure bono ipsius sive proprio sive publico utitur. Et hoc maxime spectasse videtur Plato, qui imperium habentibus concedit falsum dicere. Idem cum * medicis modo dare videatur, modo adimere, discrimen hoc adhibendum videtur, ut priore loco medicos intelligat publice ad hoc vocatos, posteriore eos qui privatim id sibi arrogat. Deo tamen, quanquam jus summum in homines habenti, non convenire mendacium rectè agnoscit idem Plato, quia infirmitatis nota est ad talia confugere. Exemplum forte inculpatæ falsiloquentiæ, laudante etiam Philone, dari poterit * in Iosepho, qui regia vice imperans fratres primum quasi exploratores, deinde quasi fures fecte nec ita sentiens accusat. Et in Solomone qui sapientiæ divinitus datæ specimen dedit, cum apud mulieres de partu litigantes voces eas protulit, quæ voluntatem scindendi infantis significarent, cum animus ei longissime à tali voluntate abesset, & veræ matri suum partum attribuire velle.

III de rept.

Lib. II. 18.

Quintiliani est dictum : aliquando excigit communis utilitas ut etiam falsi defendantur.

XVI. Quantum esse potest * quoties vita innocentis, aut per aliquid, aliter servari, & alter ab improbi facinoris perfectione alter averti non potest : quale fuit factum Hypermetrae quae hoc nomine laudari solet.

Horat. III.
Carm. 11.

* Splendide mendax, & in omne virgo
Nobilis avum.

Lib. II de
rep. l. 11 de
Cyrus instr.
& V Socr.
Philo de
migr.
Abr. Chryf.
L. 1. de Sac.
I Sam. 11.
I Reg. VI.
18. & seq.

XVII. Latius quam quae jam diximus patet quod passim statuunt sapientes, apud hostem falso sermone uti licere. Sic regulae de non mentiendo exceptionem nisi adversus hostes addit Plato, Xenophon, Philo inter Iudaeos, * inter Christianos Chrysostramus.

Quo forte non male referas quod in sacris litteris extat labefactum in obsidione mendacium, & factum non dissimile Prophetæ * Elisaei & Valerii Levini, qui Pyrrhum à se interemtum iactabat. Ad tertiam, quartam, & quintam observationum earum quae jam posuimus, pertinet Eustratii Metropolitæ Nigrensis locus ad sextum Nicomachiorum :

ὁ ἐν βυλδομῶν σὺν ἐξ ἀγαθῆς ὁ ἀληθῶς ἐστὶν ἰσχυρὸς ἢ ἰσχυρὸς βυλδομῶν ἐπὶ αὐτῷ τῷ ψεύδους βυλδομῶν. ἢ ἐπιτιμῶν ψεύδους παρὰ ἢ ἐχθρῶν οὕτω, ἵνα σφάλῃ αὐτοῖς, ἢ φίλοι ἐν σέσωκῃ αὐτῶν ἀποκαταστήσῃ τὰς αὐτῶν ἀρετὰς ἐν ταῖς ἰσοχρείαις ποικίλῃ. Qui recte consultat non vitiosum & verum dicit.

Fieri enim potest ut quis recte consultans hoc ipsum consulet quo pacto de industria mentisur aut hosti ut eum fallas, aut amico ut eum malo liberet : quarum rerum exemplis plena sunt historia. Et Quintilianus si ab homine occidendo grassator. avertendus sit, aut hostis pro salute patriæ fallendus, quod alias in servis reprehendendum sit, fore ait in ipso sapiente laudandum. Non placent hæc scholæ actorum paulo ante seculorum, ut quæ unum ex veteribus * Augustinum ferme in omnibus sequendum sibi delegerit. Sed eadem schola tam ab omni usu abhorrentes admittit interpretationes tacitas, ut dubitari possit, an non satius sit adversus quosdam falsiloquium admittere in iis quos diximus casibus, aut eorum aliquibus, (nihil enim definiendum hic sumo) quam ista à falsiloquio tam indiscrete eximere : ut cum dicunt, nescio, intelligi posse nescio ut dicam, non habeo intelligi posse ut tibi dem, & id genus alia quæ sensus communis repudiat, & quæ si admittantur jam nihil obstat quominus qui quid affirmat id ipsum negare, qui negat affirmare dicatur. Verissimum quippe est nullam omnino esse vocem * quæ non ambiguum recipiat, cum omnes præter significatum quem vocant primæ notionis, * alterum habeant secundæ, eumque varium * secundum varias artes, tum vero alios quoque ex translatione ac similibus figuris. Neque magis eorum commentum probo, qui, quasi vocem non rem exhorrescerent, joca vocant ea quæ vultu ac pronuntiatione maxime seria proferuntur.

XVIII. Sciendum vero quæ de falsiloquio diximus ad asserentem sermonem, & quidem talem qui nulli nisi publico hosti noceat, * non ad promittentem referenda. Nam ex promissione, ut jam modo dicere cœpimus, jus speciale ac novum confertur ei cui sit promissio : idque inter hostes etiam locum habere sine ulla hostilitatis jam

Th. 2, 2. qu.
110. art. 1.
& 3.
Covar. in c.
quatuor de
pactis in 6.
p. 1. s. 5. n.
15.
Soro de jus-
titia 7, q. 6.
art. 2.
Tolet. lib. 17.
c. 21. lib. 4.
c. 58.
Less. lib. 11
de justitia,
c. 42, dub. 9.

jam existentis exceptione, neque tantum in promissis expressis, sed & in tacitis, ut in colloquii postulatione, ostendemus cum ad eam partem quæ de fide in bello servanda est ventum erit.

XIX. Illud quoque ex superiori quæ de jurejurando fuit dissertatione repetendum est, sive id assertivum sit, sive promissivum, vim habere excludendi omnes exceptiones, quæ ex persona ejus quicum agimus peti possent, quia non cum homine tantum, sed & cum Deo res est, cui per jusjurandum obligamur etiam si homini jus nullum nasci possit. Ibidem & illud diximus, non sicut in alio sermone, ita in jurato, ut à mendacio excusemur admitti interpretationes verborum quasvis non plane inusitatas: sed omnino veritatem requiri eo in sensu quem homo exaudiens intelligere fide optima existimatur: ut plane detestanda sit illorum impietas, qui ut pueros talis, ita viros jurejurando fallendos asserere non dubitabant.

XX. Scimus etiam fraudium, quas concessas naturaliter diximus, genera quædam à populis aut hominibus nonnullis repudiata: sed id non accidit ob injustitiæ opinionem, sed ob eximiam quandam animi celsitudinem, interdum & virium fiduciam. Exstat apud Ælianum dictum Pythagoræ duabus rebus hominem ad Deum proxime accedere, vera semper loquendo, & benefaciendo aliis: & apud Iamblichum veracitas dux dicitur ad omnia divina humanaque bona. Aristoteli ὁ μεγαλόψυχος παρρησιασπὴς καὶ ἀληθευτικὸς, magnanimus verum & libere loqui amat. Plutarcho τὸ ψεύδιον ἀπολαστικὸν servile mentiri. Arrianus de Ptolemæo: καὶ αὐτῷ βασιλεῖ ὄντι αἰσχρότερον ἢ τὸ ἀλλοψύχως εἶναι: Et ipsi, utpote regi, turpius mentiri quam alii quiviv. Apud eundem Alexander: ἢ χεῖναι τὴ βασιλῆα ἀλλοπῆ ἢ ἀλατῆρῃ αἰσὺς τὸς ἰατρούς: non debere regem apud subditos aliud quam verum eloqui. Mamerlinus de Iuliano. Mira est in Principe nostro mentis linguaque concordia. Non modo humilis & parvi animum, sed & servile vitium scit esse mendacium: & vere cum mendaces homines aut inopia aut timor faciat, magnitudinem fortune sue imperator qui mentitur ignorat. Laudatur Plutarcho Aristidis φόνος ἰδυρῆν ἐὸ ἡδὴ βεβαίῃ καὶ αἰσὺς τὸ δίκαιον αἰτιῆς, ψεύδιον δ' ἐδ' ἐὸ παιδίας πνεύματι αἰσχυρῆν ingenium morum constantia præditum, & justis tenax, mendacii etiam in joco fugiens. De Epaminonda Probus: adeo veritatis diligens ut ne joco quidem mentiretur. Quod profecto Christianis eo magis observandum est, quia ipsis non simplicitas tantum imperata est Matth. x, 16, sed & vaniloquentia interdicta Matt. xxi, 26; & is in exemplum propositus in cujus ore dolus inventus non est. Lactantius: Itaque viator ille verus ac justus non dicit illud Lucilianum:

Homini amico ac familiari non est mentiri meum,

Sed etiam inimico atque ignoto existimabit non esse mentiri suum: nec aliquando committet, ut lingua interpretis animi à sensu & cogitatione discordet. Talis est in Philoctere Sophoclis Neoptolemus ὑπερβόλαιον ἀπαθῆναι καὶ ἀσφραξία, generosa simplicitate excellens, ut recte notavit Dion Præzænsis, qui Vlyssi ad dolos hortanti sic respondet:

Ego audiens qua doleo, Laerta fate,

Implere factis oderim multo magis:

Nam sic nec ego sum natus, ut fallacias

Ee 2

Seſter,

Nic. IV, 1.

Lib. I.

Lib. VII.

*Secler, * nec olim genitor, ut perbibens, mens :
Asium paratus vi merna, non fraudibus
Pertrahere raptum.*

Euripides Rheso :

*Generosus animus hostibus furtim nocem
Inferre nefcius.*

Lib. IX. Sic Alexander furari negabat se velle victoriam. Et Achaos abhorruisse ab omni in hostes fraude narrat Polybius, ideo quod eam deum firmam censerent victoriam, quæ, ut Claudiani verbis sensum ejus exprimam,

Confessos animo quoque subjungat hostes.

Tales Romani ferme ad usque belli Punicis secundi finem. *Alianos* *ἰσως Ρωμαῖοι εἰσαδοῖ εἰρα, καὶ ἡ μὲν ἀπὸ τῆς ἰσως καὶ ἐπιβουλῆς ὑπερβαντικῆς ἐκ τῆς ἰσως :* Romanis propria est virtus, non per astus & vasritiem quaesita victoria. Vnde cum Perseus Macedonum Rex deceptus esset spe pacis, negabant veteres senatorum se agnoscere Romanas artes : majores nunquam ut astu magis quam virtute gloriarentur bella gessisse : non versutiis Punicis, non calliditate Græca, apud quos fallere hostem quam vi superare gloriosius foret. Tum illud addebant : *Interdum in presens tempus plus profici dolo quam virtute, sed ejus demum animum in perpetuam vincit, cui confessio expressa esset, se neque arte neque casu, sed callidis cominus viribus justo ac pio bello esse superatum.* Etiam serius apud Tacitum legimus : non fraude, neque occulte, sed palam & armatum populum Romanum hostes suos ulcisci. Tales etiam Tibareni qui prælii quoque locum & tempus condicebant. Quod & de Græcis sui temporis apud Herodot. prodit Mardonius.

*Ann. l. II.
Scholaster
ad II A.
polloni.*

XXI. Ad modum agendi & illud pertinet, quod * quicquid alicui facere non licet, ad id eum impellere aut sollicitare non liceat. Pro exemplo sint hæc : regem suum occidere subdito non licet, nec oppida sine consilio publico dedere, nec spoliare cives. Ad hæc ergo subditum, qui talis maneat, permovere non licet. Semper enim qui alteri peccandi causam dat, peccat & ipse. Nec est quod reget quisquam, ipsi qui talem hominem ad facinus impellit, actum talem, puta hostis interfectionem, esse licitum. Licet enim id ei facere, sed non eo modo. Bene Augustinus : *Nihil interest utrum ipse scelus admittas, an alium propter te admittere velis.*

*L. Transfugam. D. de
aeq. rerum
dom.*

XXII. Aliud est si quis opera sponte nec suo impulsu peccantis ad rem sibi licitam utatur : quod iniquum non esse * Dei ipsius exemplo alibi probavimus. *Transfugam jure belli recipimus,* inquit Celsus, id est, * contra jus belli non est, ut eum admittamus qui desertæ hostium parte nostram eligit.

Annotata ad Caput I.

§. I.

Quid quantumque in bello liceat] Bene Augustinus epistola LXX. ad Bonifacium comitem : *Vt in ipsis bellis (si adhuc in eis versari in opus est) fidem teneas, pacem queras.* Epistola CCV : *Esto ergo etiam bellando pacificus.* De justitia in bello gerendo servanda dissertatio est.

est egregia Belisarii ad milites apud Procopium Vandalicorum I. Orosius libro VII : *Ecce regibus & temporibus Christianis, qualiter bella civilia, cum vitari nequeant, transiguntur.* Idem de Theodosio : *Vnum aliquod ab initio orbis condita bellum profertur, tam pia necessitate susceptum, tam divina felicitate confectum, ubi nec pugna gravem cadem, nec victoria cruentam exegeris ultionem.*

Ad jus agendi multa consequi indirecte & extra agentis propositum] Vide hac de re Thomam Prima Secundæ, quæstione LXXIII, art. 8. Molinam tractatu secundo disputatione CXI.

Naves & qua navibus adsumt] Athenis *ἄσπις*, id est evehi vetita, lina, utres, lignum, cera, pix. Scholiastes ad Aristophanis Nubes & Equites.

Si beneficium illi, neque vires majores daturum est ad exitium commune] Vide Paratam libro VII.

Publica significationes fieri] Vide exempla in bello communi contra Ægyptios, Saracenos, aliosque. c. ult. de transactionibus. c. significavit de Iudæis. Extravagante copiosus de Iudæis & c. I, lib. v. Extravag. de Iudæis. Liber consularis maris editus est lingua Italica, in quem relatæ sunt constitutiones Imperatorum Græciæ, Germaniæ, regum Francorum, Hispaniæ, Syriæ, Cypri, Bælgarum, Venetorum, Genuensium, cujus libri titulo CC LXXIV tractantur hujus generis controversiæ : ac sic definitur, si & navis & mœres hostium sint, rem esse in aperto, fieri ea capientium : si vero navis sit pacem colentium, merces autem hostium, cogi posse ab his qui bellum gerant, navem, ut merces eas in aliquem portum deferat, qui sit suarum partium, ita tamen ut vecturæ pretium nauta solvatur. Si contra navis hostilis fuerit, merces vero aliorum, de nave transigendum, aut, si nolint vectores transigere, cogendos ut cum navi eant in portum aliquem partium capientis, & ut capienti solvant pretium quod pro navis usu debebatur. Apud Hollandos, anno CIO CCCC XXXVIII, cum bellum ipsis esset cum Lubeca aliisque civitatibus ad mare Balticum & Albim sitis, frequente senatu judicatum est, etiam in hostium navibus repertas merces, quas aliorum esse constaret, in prædam non cedere, idque ibi pro lege deinceps habitum est. Sic & Daniæ rex sensit, cum anno CIO IO XCVII, ad Hollandos eorumque federatos legationem mitteret, qua libertatem navigandi mercesque ferendi in Hispaniam, cum qua Hollandi bellum gerebant acerrimum, suis vindicabat. Apud Gallos libertas mercaturam exercendi pacatis populis etiam apud eos qui Galliæ hostes essent semper permissa, & quidem adeo indiscrète, ut hostes sæpe sub alienis nominibus res suas occultarent, ut apparet ex Edicto anni CIO IO XLIII, capite XLII. quod tralatam est in Edictum anni CIO IO LXXXIV, & sequentia. His edictis diserte cavetur, ut Gallorum amicis liceat belli tempore exercere mercaturam, dummodo suis navibus, suosque per homines, naveque ac merces, quocumque visum ipsis esset, perducere, dum ne merces eæ sint belli instrumenta, quibus res hostium fovere velint : quod si fiat, permittitur Gallis talia belli instrumenta sibi sumere persoluto æquo pretio. Hic duo notanda, his

legibus nec belli instrumenta in prædam cessisse, multo magis ab eo periculo abfuisse merces innocuas. Non negem aliud jus usurpassè interdum Septentrionis gentes, sed varie, ex usu magis temporum, quam ex æquitate perpetua. Nam cum Angli bellorum suorum obtentu Danorum commercia impedissent, natum inde jam olim bellum inter eas gentes eo exitu ut Dani Anglis tributum imponerent, cui Danico denario nomen, cui, mutata quamvis causa, nomen mansit adufque tempora Guilielmi ejus qui stirpem nunc regnantem in Anglia fundavit, ut notavit vir magnæ fidei Thuanus in historia anni **CIO IO LXXXIX**. Rursum ab Elisabeta, sapientissima Angliæ regina, missi anno **CIO IO LXXV** ad Batavos Wilhelmus Winterus ex ordine equestri & Robertus Bealus regio consilio ab epistolis, qui ostenderent ferre Anglos non posse, quod Batavi, in ipso æstu belli in Hispanos, naves Anglorum ad Hispanicos portus vestas deterrassent. Narrat Rhedanus in historia Batavica anno **CIO IO LXXV**, & Britannus Camdenus anno sequente. Cum vero Angli, & ipsi Hispanis hostes facti, Germaniæ civitatibus jus in Hispaniam navigandi turbarent, quam id non certo jure fecerint, apparet ex scriptis adversariis gentis utriusque, dignis lectu ad noscendam hanc controversiam. Et notandum Anglos in suis scriptis ipsos id agnoscere, cum duo maxime pro sua afferunt causa, & belli instrumenta fuisse quæ à Germanis in Hispaniam deferebantur, & pactioes veteres intercedere, quo minus id fieri liceret: quales postea pactioes & Hollandi sociique eorum cum Lubecensibus sociisque eorum fecere anno **CIO IO CXII**, ne aut hi aut illi hostium subditos intra suos fines mercari permitterent, aut hostes, pecunia, milite, navibus, victu juvarent: & posterius anno scilicet **CIO IO CXVII**, inter Suediz Daniæque reges convénit ut Danus impediret omnem mercatum cum Dantiscanis Suedi hostibus, sed nec ad alios Suedi hostes merces ullas per fretum Cimbricum ire sineret, pro quo rex Daniæ alia sibi vicissim commoda stipulatus est: sed hæc sunt pacta specialia ex quibus nihil inferri potest quod omnes obliget. Nam & illud in scriptis suis dixere Germani, non omnes pactis merces prohiberi, sed eas quæ in Angliam semel importatæ, aut in Anglia comparatæ essent. Neque vero soli Germani Anglis cum hoste suo commercia vetantibus contradixere. Etiam Polonia misso legato conquesta est jus gentium imminui, quando ob Anglicum cum Hispania bellum ipsis cum Hispanis commercia agitandi libertas adimeretur, ut in anno **CIO IO CXVII**, narrant memorati jam nobis Camdenus & Rhedanus. Galli vero post pacem Verbinianam cum Hispano factam, Elisabeta Angliæ regina in bello persistente, rogati ab Anglis ut naves Gallicas in Hispaniam euntes excutere liceret, nequis forte bellicus paratus occurreretur, concedere ne hoc quidem voluere, dicentes obrentum rapinæ & commerciis turbandis quæri. Et eo federe quod Angli cum Hollandis eorumque sociis anno **CIO IO XXV** pepigere, id quidem convenit, ut rogarentur cæteræ gentes, quarum intererat magnitudinem Hispanicam infringi, ut & ipsæ verarent cum Hispanis commercia, sed, si ultro id non facerent, placuit inspicere naves

num-

umquid bellici instrumenti ferrent, sed ultra neque naves neque merceres retentari aut quicquam pacatis noceri eo nomine. Atque e-
 rit eodem anno ut Hamburgenses quidam in Hispaniam irent
 ave maxima ex parte onusta apparatu bellico, qui ipse quidem ap-
 paratus ab Anglis vindicatus est, sed cæterarum mercium perfolu-
 um est pretium. Galli autem, cum ab Anglis naves Gallicæ in Hi-
 spaniam euntes in fiscum raperentur, ostenderunt pati se id nolle.
 iene ergo dictum à nobis significationes publicas requiri, quod &
 ingli ipsi ita sensere à quibus factæ significationis talis exemplum
 st apud Camdenum circa CIO IO XXI & CIO IO XXVIII.
 Neque vero talibus significationibus semper paritum, sed distincta
 tempora, causæ, loca. Anno enim CIO cccc LVIII Lubecensis ci-
 iras significationi à Dantiscanis sibi factæ, ne cum Malgënsibus &
 Memelensibus Dantisci hostibus mercaturam exerceret, parendum
 on censuit. Neque magis paruere Hollandi anno CIO IO LI, cum
 abecensës ipsis denuntiarent, ut à Danorum, quos ipsi hostes tum
 abebant, commercio abstineretur. Anno vero CIO IO XXII, quo
 tempore inter Suedos Danosque bellabatur, cum Danus Ansiaticas
 ivitates rogasset ne cum Suedis commercia haberent, quædam civi-
 ares, amicitia ipsius indigentes morem gessere, aliæ non item. Hol-
 andi bello ardente inter Suediam & Poloniæ regem nunquam passî
 unt sibi aut hujus aut illius gentis commercio interdici. Gallis au-
 em semper reddidere naves quas ab Hispania revertentes, aut in Hi-
 spaniam, ipsis tunc hostilem, euntes Hollandicæ naves interceperant.
 Vide Ludovici Servini Advocati quondam regii orationem habi-
 tam anno CIO IO XXI, in causa Hamburgensium. Verum iidem Ba-
 tavi Danuercam, ad quam classem habebant, ab Anglis merces in-
 ferri non siverunt, quomodo Dantiscani anno CIO cccc LV Batavis
 denunciarunt nequid in urbem Regiomontanam inferrent, narrante
 Gaspere Schurzio in historia Pruffica. Adde Cabetum decisione
 XLVII, num. 2, & Seraphinum de Freitas in libro de justo imperio
 Lusitanorum Asiatico, ubi complures adducit alios.

Nihil comparire potuimus ei de re jure voluntario gentium esse constitutum]
 Multa hujus quæstionis habet vir doctissimus Iohannes Meursius in
 historia Danica libro I, & II. Vbi videbis Lubecenses & Impera-
 torem esse pro commerciis, contra ea Danos. Vide & Crantzium
 Vandalicorum libro XIV. Thuanum in dicto anno CIO IO LXXXIX,
 Libro historiarum XCVI. Camdenum, præter jam dicta loca, in an-
 no CIO IO LXXXIX, & CIO IO XCV. Vbi illa inter Anglos & Germanos,
 quos Ansiaticos vocant, controversia tractatur.

Es magistrum & Gubernatorem suspendit] Non multum dissimile est
 quod de Pompejo narrat Plutarchus in Mithridatici belli historia :
 ἐπισημὰ φύλακας τῶν πᾶσι ἐπὶ τὰς ἀπορίας εἰς Βοσπόρον ἰμπόρους, καὶ ἵνα τὸ
 ἰ ζῆμιαι τοῖς ἀλλοτριοῦσιν, Custodes imposuit Bosphoro qui observarent si qui mer-
 catorum in Bosphorum navigarent. apprehensis poena mors.

Belli furis] Ita & Virgilius loquitur Æneidos XI, & Sallustius, §. VI.
 quem citat Servius.

Bellandum est astu] Muhammedis dictum simile: *Elharbu Hindia-
 sum,*

sum, id est, pugna fraudem requirunt. Apud Virgilium in comitatu Martis :

Iraque insidiarum,

Vbi Servius : *Non tantum virtute, sed insidiis comitatum se ostendit.*

Lysandrum] Ei Sullam comparat Plutarchus, in cujus animo leonem esse & vulpem dicebat Carbo.

§. VII.

Augustinus] Et in V Psalmum versiculo : *Perdes omnes. Aliud est mori; aliud est verum occulare.* Citatur causa XXI I. quaestione II.

Necessariam hanc omnino atque inevitabilem] Vide Chrysostrum primo de Sacerdotio.

Abrahamus] *Veritatem voluit calari, non mendacium dici.* Augustinus quaestione xx in Genesim, relatus à Gratiano dicta causa XXII, quaestione III.

§. VIII.

Sed & nutritus] Plinius de Æthiopum gente libro VI. 30 : *Quidam pro sermone nutus, utriusque membrorum est.* Vide c. tuz fraternitatis de Sponsalibus.

Paulus Iurisconsultus loquitur] *Non figura, inquit, literarum sed orationem quam exprimus litera obligamus, quatenus placuit non minus valere quam Scriptura quam quod vocibus lingua figuratis significaretur.* Valde Philosophice dixit placuit, ut ostenderet hæc valere *καὶ ὁμοίως*.

Vt rebus aliis uti liceat, etiam si prævideamus futurum, ut alter inde falsam concipiat opinionem] Vide Augustinum de Doctrina Christiana lib. II, c. 24.

Vbi nullum iuda sequitur nocumentum] Vt in facto Micholis I Sam. XIX. 16.

Οὐροποιία] Sic hæc vocanda, non *ἀπαρτίω* id est fraudem, ait Chrysostrum indicato jam libro primo de Sacerdotio. Idem I ad Corinthios IV, 6 : *ἢ διὰ πῦλιν ἐχ' ἰσχυροῦς, ἀλλὰ συγγνωστῶς καὶ οὐροποιία.* Non hic fraus fuit, sed obsequentia quadam & dispensatio. Et IX, 20 : *ὡς ἂν τὸς οὐλοὺς ἀληθῶς εἰς πῦλιν μεταστήσῃ, ἐχθρὸς αὐτοῖς ὅτι ἀληθῶς, ἰσχυροῦς.* *Ὁ μῦθον ὅτι ἂν δὲ, εἰδὲ ὅτι ἀλαοίας πῦλιν κερτίων ἕτους ἐχθρὸς,* Vt enim qui tales revera erant corrigeres, factus ille talis, non revera, aliud quam quod erat præ se ferens, agens talia, sed non ex tali animi proposito. Huc referri potest simulatus David's furor.

§. IX.

Laudatorum hominum sine reprehensionis nota] Irenæus ex veteris presbyteri institutione didicit docuitque : *De quibus Scriptura non incorpant, sed simpliciter sunt posita, nos non debere fieri accusatores.* Locus est libro IV, c. 50.

Ὁ κατὰ ὄρα] In tempore, ut Donatus loquitur ad Adelphos IV, 3 : *Et ipsum fallere in tempore, quidam de officii scribentes rectum putant.* Cicero pro Q. Ligario, *Aliquod mendacium honestum & miserum vocat.*

§. X.

Quatenus & imprudens accidit] *Ream linguam non facit, nisi rea mens.* Et : *Nemo mentis iudicandus est qui dicit falsum quod putas verum, quia, quantum in ipso est, non fallit ipse, sed fallitur.* Sunt hæc Augustini, de verbis Apostoli Sermone XXVIII, & Enchiridii c. 22, relata à Gratiano in causam XXII, quaestione X.

Etiam si putetur is qui audit in aliam partem id accepturus] *Quomodo*

modo Abraham captiose loquebatur cum servulis, ita iudicante & probante Ambrosio, quem sequitur Gratianus post c. si quilibet, dicta causa xxii, quæst. ii.

Quin suspensa & quo ducerentur inclinatura responderes] Idem Tacitus Historiarum I II : *Incerta differunt, tracturus interpretationem, prout conduxisset. Item: Ita compositus, ut ex eventu rerum adversa abnueres, vel prospera agnosceres.*

Hebraicum] Quorum & hoc est *עֲשֵׂה נֶגְדִי בְּיָמַי וְתָוֶה לִּי מִלְּפָנֶיךָ*. Licet perplexæ loqui boni causa. Citat doctissimus Manasses Benisrael in suo conciliatore quæstione xxxvii. Chryostomus I de Sacerdotio : *ἀπαπιῶν καὶ αἰεὶ αἰεὶ κελεῖται δικαιοσύνη, ὁ τὸ πρῶτον κερχεραῖο ἀδικίας ἕχῃ μὲν ἡγάγετο γινώσκων τῷ πῶτον, Fallax jure vocetur qui re tali injuste utitur, non qui saluari proposito.*

Putæ cum Dei honos] Philo de vita Mosis : *ἐν ἑσθραῖς ἀπὸ ἀναφίρεται ἐς θεῖον πρῶτον δὲ ἀ μόνον καὶ τὸ ἐν τοῖς ἀλλοῖς τὸ ἡθροῦ ἐψόδοτμον, ἀναγκῶν ἢ ἀλλοθόων. ἀλλοθόων γδ ὁπαδὸς θεῖο. De factis loquor quæ ad Dei honorem pertinent, in quibus solis veracem esse oportuit, etiam si quis caterum ingenio efficit mendace. Veritas enim Dei comes. Augustinus epistola viii. Alia quæstio est, sine aliquando mentiri viri boni : & alia quæstio est, utrum Scripturæ Sanctarum Scripturarum mentiri oportuerit. Vide quæ infra §. xv.*

Aus amor proximo debitus] Æschylus Prometheo :

Λίξω τῶς ἐσι πᾶν, ὃ, πρῶτον ζεῖς μαδῶν,
Ὅουκ ἰμπελικῶν αἰνίγματ', ἀλλ' ἀπὸ λόγῳ
Ἦ' ἄσπερ δικαιοσύνῃς φίλος ἀγειν ἑσμε.
Dicam diserte quicquid audire exetis,
Sermonē nudo, non per implicitos modos,
Quo more amicos alloqui verum ac bonum est.

Indicandi libertas] Hinc furari cor Hebræis dicitur qui adimit sci. §. xi. endi vias. Gen xxxi, 20, 26, 27. & ibi Onkelos & Lxx. Rabbi David Libro Radicum & Rabbi Salomo in commentario & Abenefdra.

Fallendi voluntatem] Laetantius Institutionum vi, 18 : *Vi non mentitur unquam decipiendi aut nocendi causa.*

Ad verum mendacio venit] *Incredibilia affirmas, ut ad credibilia pervenias.* Seneca ibidem. §. xiii.

Chryostomus & Hieronymus] Adde Cyrillum adversum Iulianum libro ix, circa finem. Nec multo aliter Tertullianus primo & tertio contra Marcionem.

In Plinii epistolis] III, 16. §. xiv.

Apud Xenophonem] Et Agesilaus cum in Bœotiam venisset & intellexisset Pisandrum navali prælio victum à Pharnabazo & Conone, iussit militibus suis contrarium dici, coronatusque incedens sacra fecit pro victoria. Plutarchus Agesilao.

Qui habet jus supareminens] Iliados secundo Agamemnon Græco- §. xv. rum Imperator :

Πρῶτον δὲ ἡγὼν ἔπεισι κερήσμεα ἢ θίμῃ ἰσι,
καὶ φάσγαν σὺν ἡνὸς πολυκλήσι καλῶσι.
Ante tamen Danaos verbis tentabo (sinit fas)
Vique cici fugiant arata classe monebo.

E e f

Medicis]

Medicis] Exempla medicorum affert Chrysoſtomus dicto Libro I de Sacerdotio.

*In Iosepho] Cum fratribus dispensatoria severitate criminum explorationis in-
veniret ait Caffiodorus de amicitia.*

§. XVI.

*Quoties vita innocentis aut per aliquid servari, & alter ab improbi facinoris
perfectione aliter averti non potest] Augustinus in V Psalmum, reſarus à
Gratiano in causam XXI, quæst. II, c. Nequis, Duo vero sunt genera
mendaciorum in quibus non est magna culpa, sed tamen non sunt sine culpa, cum
aut jocantur, aut proximo consulendo mentimur. Illud autem primum in joca-
ndo ideo non est permississimum, quia non fallit. novit enim illo cui dicitur, causa jo-
candi fuisse dictum. Secundum autem ideo minus est, quia recinet nonnullam be-
nevolentiam. Tertullianus Libro de Pudicitia inter delicta quotidianæ
incurſationis, quibus omnes sumus objecti, ponit, necessitate menti-
turi.*

*Splendide mendax] Vbi Scholiaſtes, decanter. Pulchrum est enim pro in-
ſtitia mentiri. Simile est illud Chrysoſtomi de Rahabe: ἡ καλὴ ψεύδεις, ἢ
καλὴ δόλις, ἢ ἀσπίδιος τὴν θῆρα ἀπὸ φουλάτιος τῶν ἀλλόθιων, aut ut alii
habent codices, τῶν ἐοικέντων. O pulchrum mendacium, ὁ laudabilem do-
lum, non prodentis res divinas, custodientis veram pietatem. Augustinus de
obſetricibus Ægyptiis: O magnum humanitatis ingenium, ὁ pium pro ſalu-
te mendacium. Laudat easdem obſetrices & præmia illis data, etiam
æterna, credit Hieronymus ad Ezechielem XVII, & ad Eſaiam LVI.
Ambrosius ad Syagrium libro VI. Augustinus ipſe, ut solet, varians,
ad Conſentium contra Mendacium, c. 15. Tostatus negat in eo pec-
carum. Hæſitant Augustinus lib. II, quæſtione super Exodum, Tho-
mas 2, 2, quæſtione CX, art. LV, ad 4, & ibi Cajetanus. Vide, si vacat
& Moriz Encomio* Erasmus, & doctissimum Masium ad Iosuan
II, 5.*

§. XVII.

*Inter Christianos Chrysoſtomus] Sic loquens: ἡ βέλαια τῶν ἐστυγῶν τὴν
ἐξ αἰῶνος ἀδικημάτων ἐξέλιπον, τὴν πολλοῦ αὐτῶν ἡρώδου τῶν ἀπίων ἀγα-
θῶν ἔργοις καὶ ἐξωμύθησιν, καὶ μάλλον τὴν ἐκαστοῦ ἢ τὴν φασκῶν κερτῶνται.
Si nobilissimos ducunt ad examen voces, pleraque eorum trophæa verioris fraudum
esse opera, magisque tales laudari quam qui aperte agendo vicerunt.*

*Elisai] Eiusdem Elisæi alterum simile est II Regum VIII, 10. ita
ut legunt Masoretæ, id est secundum ἡρ, quod sequitur Latina vul-
gata versio.*

*Augustinum] Contra cujus posteriorem in hac re sententiam scri-
psit Rupertus Abbas.*

*Qua non ambiguum recipiat] Id Chrysippus defendit apud Gellium
libro IX, c. 12. Et Seneca de Beneficiis secundo, capite 34: Ingens est
copia rerum sine nomine, quas non propriis appellationibus notamus, sed alienis
commodatisque.*

*Alterum habeant secunda] Augustinus de Magistro: Nullum nos signum
comperisse quod non inter cætera qua significat, se quoque significet.*

*Secundum varias artes.] Vide quæ supra notata ad paragraphum deci-
mum.*

§. XVIII.

*Non ad promittentem] Distinguit hæc & Agesilaus & cum eo Pla-
tarchus: τὸ μὲν ἀποσπόμενον ἀδικεῖν, τῶν θῶν ἐν κατὰ φύσιν. οὗ δὲ τῶν ὀφ-
λογικῶν*

λογίζεσθαι τὸς παλαίμους, ἢ μόνον τὸ δικαίον, ἀλλὰ καὶ δόξα πολλὰ, καὶ τὸ μὴ ἰδίως κτεράσθαι ἕνεκα *Federa vi: laue, Deas est contemnere. Extra ea verbis hostem decipere, non iustum modo est, sed & gloriam habet & cum lucro voluptatem.*

Servile mentis] Philo libro: Omnem virum probum esse liberum: §. XX.
 καὶ ὁ καὶ τὸς δούλους καὶ δδλαγῆς ἀπεισοὶ ἐνομαζόντο ἰσοδουλῶδες καὶ δδλα-
 κρεπῆες. Vnde & eos qui duplitas juns atque fallaces, eos illiberales servilisque a-
 nimi vocare solent.

Nec olim genitor, ut prohibens, meus] Achilles: de quo Horatius car-
 minum lib. IV, ode VI:

Ille non inclusus equo Minerva

• *Sacra mentio, male feriatos*

Troas & lasam Priami choreis

Falleret aulam:

Sed palam captis gravis.

Et quæ sequuntur, ubi Scholiaſtes, dicit Achillem nihil fraude, sed
 semper palam virtutis fiducia dimicasse. Nota illud virtutis fiducia, quod
 optime convenit cum iis quæ nos hujus paragraphi initio in textu di-
 ximus.

*Quicquid alicui facere non licet, ad id eum impellere aut sollicitare non li-
 cet*] Ita docet & Maimonides in הנהגותיו cap. v, sect. 10. §. XXI.

De ipsius exemplo] Libro II, c. XXVI, §. 5.

*Contra jus belli non est, ut eum admittamus qui deserta hostium parte no-
 stram eligit*] Neque reddendi tales, nisi pace convenerit, ut pace cum
 Philippo, Ætolis, Antiocho, Polybius in Excerptis legationum IX,
 XXVIII, XXXV. Menander Protector idem nos docet. §. XXII.

C A P V T I I.

Quomodo jure gentium bona subditorum pro de-
 bito imperantium obligentur: ubi
 de repressaliis.

I. Naturaliter ex facto alieno neminem teneri, nisi heredem.

II. Jure tamen Gentium introductum ut pro debito imperantium teneantur res & alius subditorum.

III. Exemplum in prehensione hominum:

IV. Es rerum.

V. Locum habere hoc post jus denegatum & quando id factum censeatur debet, ubi ostenditur rem judicatam proprie jus non dare aut adimere.

VI. Vitam non obligari.

VII. Distinctio ejus quod in hac materia est juri civilis & Gentium.

Veniamus ad ea quæ ex jure descendunt gentium. Ea partim ad quodvis bellum spectant: partim ad certam belli speciem. A generalibus aufpicemur. Mero naturæ jure ex facto alieno nemo tenetur nisi qui bonorum successor est: * ut enim cum oneribus bona transirent simul cum dominiis rerum * introductum est. Imperator Zeno æquitatè naturalis contrarium dicit ut pro alienis debitis alii molestentur. Hinc tituli in jure Romano, ne uxor pro marito, ne maritus pro uxore, ne filius pro patre, ne pater vel mater pro filio conveniantur. Nec quod universitas debet singuli debent,

L. unica. C. ut nullus ex vicariis. C. ne uxor. pro mar. & ne fil. pro patre. totus titulus.

ut

*L. Sicut §. 1.
D. quod cu-
jusque uni-
versus nomine
Lib. V. de
Benef. c. 20.*

*Cap. 19. d. l.
unica, C. ut
nullus ex
vicaniis l.
XI. L. Nul-
lam C. de
execut. &
exactionibus
lib. XII.
Nov. 52. &
134.
Lib. IV.
var. epist.*

*Infr. de Iur.
nat.
Tit. 2. 2. qu.
47. art. 1.
Molin. disp.
120 &
121. Valen-
tia disp. 3.
q. 16. num.
3. Navar. c.
27. num.
136.*

Liv. lib. 1.

Lib. XXXI.

*Gell. l. XVI.
cap. 4.*

*Livius lib.
XXXVIII.
& alibi.*

*Plur. Agef.
& Xen. hist.
Gr. IV.*

ut diferte loquitur Vlpianus : nimirum si universitas bona habeat ; alioqui enim tenentur non singuli , sed quia pars sunt universorum. Seneca: *Si quis patria mea pecuniam credat, non dicam me illius debitorem, nec hoc as alienum profitebor.* * ad exsolvendum tamen hoc portionem meam dabo. Supra dixerat: *Unus è populo non tanquam pro me solvam, sed tanquam pro patria conferam.* Et: *singuli debebunt non tanquam proprium, sed tanquam publici partem.* Hinc speciatim jure Romano constitutum, ut nullus ex vicanis pro alienis vicanorum debitis teneatur, & alibi nullâ possessio alterius pro alienis debitis etiam publicis conveniri præcipitur, & in Novella Iustiniani vetantur *εισπραξαμοί*, id est, * pignorationes pro aliis, addita causa, quod rationem non habeat alium quidem esse debitorem, alium vero exigi, ubi & hujusmodi exactiones odiosæ vocantur. Et Rex Theodoricus apud Cassiodorum, foedam vocat licentiam alterum pro altero pignorandi.

II. Hæc quanquam vera sunt, tamen jure gentium voluntario induci potuit, & inductum apparet, ut pro eo quod debet præstare civilis aliqua societas, aut ejus caput, sive per se primo, sive quod alieno debito jus non reddendo se quoque obstrinxerit, pro eo teneantur & obligata sint bona omnia corporalia & incorporalia eorum qui tali societati aut capiti subsunt. Expressit autem hoc quædam necessitas, quod alioqui magna daretur injuriis faciendis licentia, cum bona imperantium sæpe non tam facile possint in manus venire, quam privatorum qui plures sunt. Est igitur hoc inter jura illa quæ Iustinianus ait usu exigente, & humanis necessitatibus agentibus humanis constituta. Non autem ita hoc naturæ repugnat, ut non more & tacito consensu induci potuerit, cum & fidejussores sine obla causa ex solo consensu obligentur. Et spes erat facilius membra ejusdem societatis à se mutuo jus consequi posse, & indemnitati suæ consulere, quam externos, quorum multis in locis exigua habetur ratio : deinde commodum ex hac obligatione commune erat omnibus populis, ita ut qui nunc eo gravaretur, alio tempore indidem sublevari posset. Receptum autem hunc morem non tantum apparet * ex bellis plenis quæ populi populis inferunt : in his enim quid observetur ostendunt denuntiationum formulæ : *Populus prætorum Latinarum, hominibusque præcis Latinis bellum indico, facioque.* & in rogatione: *Vellent, juberent Philippo regi Macedonibusque qui sub regno ejus essent bellum indici: & in decreto ipso : Populus Romanus cum populo Hermandulis, hominibusque Hermandulis bellum jussit, quod ex Cincio est in re militari: & alibi: Hostis sit ille, qui intra præsidia ejus sunt: verum etiam ubi ad eam belli plenitudinem nondum ventum est, sed tamen violenta quadam juris executione, id est, bello imperfecto opus est, idem videmus usurpari. Pharnabazo Regis Persarum subdito dicebat olim Agefilaus: *ἡμεῖς ὡς Φαρνάβαζοι, καὶ φίλοι οἵτις ἀπέναντι βασιλεῖς, ἐγγράμφοις ἐκένυ πρῶτα φιλικῶς, καὶ οὐ πολίμιοι γαρόντες, πολυμικῶς ἐν ἰσχυρῇ τῷ βασιλεῖος ἐπημάτω ὀρώντες εἶναι βυλόμφοι, εἰσπῶς δὲ αὐτῷ βλάπτωμεν ἐκείου.* Nos Pharnabaze & cum amici Regis essetis amice nos erga ea quæ ipsius erant gerebamus, & nunc cum hostes simus facti hostiliter nos gerimus. Quare cum & tu esse velis inter ea quæ Regis sunt, jure per te illum ladimus.*

III. Ejus

III. Ejus quam dico executionis species erat quam Athenienses vocabant ἀνδροληψία: de qua sic habebat lex Attica: *ἴαν τις βίαιῳ ἴαντι ἀνδροληψίῳ ὑπὲρ τούτου τοῦ ἀποσπῆσαι εἶναι τοῦ ἀνδροληψίας, ἴως ἀν ἢ δικας τῷ φωνὴ ὑποσχεσθῶσι, ἢ τὸς ἀποσπῆσαι εὐδῶσι, τῇ δὲ ἀνδροληψίῳ εἶναι μίξις ἡσίων, ὡσίων ἢ μᾶ: id est, Si quis morte per vim illam obierit, pro eo proximis a necessariis jus esto homines apprehendendi, donec aut poena sumatur de cade, aut homicida dedantur: liceas autem tres tantum homines apprehendere, non ultra. Hic videmus pro debito civitatis, quæ obligatur, subditos suos qui aliis nocuerunt plectere, obligari jus quoddam incorporale subditorum, ipsam scilicet libertatem morandi ubi velint, & agendi quod velint, ita ut in servitute interim sint, donec civitas id faciat quod facere tenerur, id est puniat fontem. Quamquam enim Ægyptii, ut ex Diodoro Siculo discimus, disputabant corpus sive libertatem pro debito obligari non debere, nihil tamen in eo est naturæ repugnans, & mos non Græcorum tantum, sed & aliarum gentium in contrarium valait. Aristocrates Demostheni coævus decretum rogaverat, si quis Charidemum occidisset eum abripere undecunque liceret, & si quis obdisteret is hostium esset numero. Hic multa reprehendit Demosthenes: primum quod non distinxerit Aristocrates inter cædem justam & injustam, cum & justa aliqua esse possit: deinde quod non exigit ut prius postuletur iudicium: præterea quod non eos apud quos facta sit cædes, sed eos qui homicidam recipiant teneri velit. Verba Demosthenis sunt: ὁ μὲν νόμος, ὃν μὴτι δικας ὑπόσχεσαι πρὸς αἰς ἀν τὸ παιθεῖν γίνῃ, μὴτι τὸς διδραμῶντας εὐδῶσι, κελδία κτ' ἑτάων εἶναι τοῦ ἀνδροληψίῳ κτ' ἡσίων. ὁ δὲ τούτους μὲν εἰδῶντας παρεῖκα κελ' ὑδὲ λόγον πεισίου) ὡς εἰ ἀντὶν εἰδῶν, τὸς ἢ τὸν ἡδὴ πεφουγῶτα, φήσω ἢ ἕτω, κτ' ἢ ἡσίων ἀνδρῶντων ἰομοι, ὅς κεί) τ' φουγῶτα διχραδ, ὑποδὲξάμινους ἐκαονόδους εἶναι γρηφ. ἴαν μὴ τ' εἰκίτω (male editur εἰκίτω) ἰκδοτων διδῶσιν. Lex, si apud quos cades evenit, neque jus reddant neque fontes dedant, adversus eos dat trium hominum prehensionem. At hic hos quidem relinquit intactos, ac ne mentionem quidem eorum facit. At eos qui jam fuga elapsi sunt, ita enim rem ponam, suscepit esse secundum jus omnium hominum quod fugientes vult posse suscipi, hos vult esse hostium loco nisi supplicem dedant. Quarta prehensio est quod Aristocrates rem statim ad plenum bellum deducit, cum lex prehensione contenta sit. Ex his primum illud & secundum & quartum ratione non caret. At tertium illud, nisi ad solum eventum cædis casu aut ob sui tutelam factæ restringatur, non est ut non oratorie magis, & argumenti causa, quam ex vero & jure sit dictum. Nam jus gentium ut supplices suscipiantur & defendantur, ut supra diximus, ad eos tantum quibus fortuna, non crimen obstat, pertinet. Cæteroqui par jus est eorum apud quos crimen est factum, & eorum qui fontem punire aut dedere recusant. Atque adeo aut illa ipsa lex, qua utitur Demosthenes, interpretationem eam quam dico ex usu recepit, aut adversus cavillationes tales expressius postea est posita: horum enim aliterum quin sit, non negabit qui attenderit ad illud Iulii Pollucis: ἀνδροληψίῳ δὲ ὅπου τις τὸς ἀνδρῶντας κελ' φουγῶτας ὡς πινος ἀπαιτῶν μὴ λαμῶν, ἕξαιαν ὡς τ' ἐκ εὐδῶδωνται ἀχρεῖ τ' ἡσίων ἀπαγαγεῖν. *Hominum prehensio est, quoties quis homicidas qui ad aliquos confugerunt non recipit eam id postulaverit. Nam jus est tres**

Lib. II, c. XXI. s. 7.

Lib. VIII. c. 6.

est itas hominesprehendendi adversus eos qui dederit recusant. Nec aliter Harpocraton: ἀποβολήν τὸ ἀρπαζέειν ἀνδρας ἐκ τῆς πόλεως. ἐπιχρῆσθαι ὃ δὲ τῆς ἰχθυῶν πόλις τῶν ἀνδρῶν, καὶ μὴ ἀπομῆναι ἀντὶς ἐῖς πρῶτον.

Ius hominum prehensionis est, ius rapiendi aliquos ex urbe aliqua. Nam in eam civitatem, qua homicidam teneret, nec poena dederet, pigroatione utebatur.

Simile huic est quod ad recuperandum civem injuria manifesta captum, civitatis apud quam id factum est cives retinentur. Sic Carthagine quidam impediunt ne Arifton Tyrius caperetur, hac addita causa: idem Carthaginiensibus & Tyri & in aliis emporiis in qua frequenter commoneo eventurum.

Livius libro xxxiv. † Bal. III, con. 58. Bart. de repress. q. 5, ad tertium n. 9. a L. Indian. D. de cond. indeb. L. Refcriptum, s. l. D. de dist. pign. Innocen. & Pan. in c. plerique de sumu. Ecc. Soto l. ult. q. 4, art. 5. Iac. de Canibus. Anchar. Dominic. Franc. in c. 1 de injuria in 6. Fulg. & Satic. in auth. C. de alt. & obl. Iac. de bello visis in Auth. Ut non fiat pignora. Sil. in verbo repress. Bart. in trañ. de repress. Guido Papa p. 32. Gall. de pigno. c. 1. n. 5. Vist. de iure belli, n. 41. Covar. c. peccatum. n. 11. §. 9. h. Lev. 11. c. Halic. lib. VII.

IV. Alia executionis violentæ species est ἐπιχρησμός five * pignoratō inter populos diversos, quod jus repressaliarum vocant recentiores iurifconsulti †, Saxones & Angli Withernamium, & Galli, etiam ubi à Rege impetrari id solet, literas Marcz. Locum autem habet, ut ajunt iurifconsulti, ubi jus denegatur.

V. Quod fieri intelligitur non tantum si in fontem aut debitorem iudicium, intra tempus idoneum obtineri nequeat, verum etiam si in re minime dubia (nam in dubia re præsumptio est pro his qui ad iudicia publice electi sunt) plane contra jus iudicatum sit. nam auctoritas iudicantis non idem in externos, quod in subditos valet. Etiam inter subditos non tollit quod vere debebatur: Verus debitor, licet absolutus sit, * natura tamen debitor permanet: inquit Paulus a iurifconsultus: Et cum per injuriam iudicis domino rem qua debitoris non fuisset abstulisset creditor quasi obligatam sibi, & quæretur, hoc soluto debito restitui eum oporteret debitori, Scævola restituentiam probavit. Hoc interest, quod subditi executionem etiam injustæ sententiæ vi impedire, aut contra eam jus suum vi exsequi licite non possunt, ob imperii in ipsos efficaciam: exteri autem jus habent cogendi, sed quo uti non liceat quamdiu per iudicium suum possint obtinere. Tali igitur de causa aut * corpora aut res mobiles subditorum ejus qui jus non reddit capi posse non quidem natura introductum est: sed moribus passim receptum. Vestustissimum exemplum est apud Homerum Iliados A ubi Nestor narratur ob ereptos patri equos Elidensium pecora & armenta cepisse ῥῆσ' ἰλαυνόμεν' ut poeta loquitur, ubi ῥῆσ' interpretatur Eustathius τὰ ἀντὶ τῶν ῥαίμενα ὁ ἐπὶ ἰλαόμενα τῶ ἀντὶ τῶ ἀποαρπαδίντων ἀρπαζόμενα. Sequitur deinde in narratione, convocari edicto ad jus suum persequendum omnes eos quibus aliquid ab Elidensibus debebatur, nimirum,

μή τις οἱ ἀτιμώμενον κλοῖ ἴσση.
Ne quis iusta sibi parte careret.

Aliud exemplum est in historia b Romana de Romanorum navibus, quas pro bonis Tarquiniorum Cumis Aristodemus Tarquiniorum hæres retinuit. Famulos, jumenta, pecunias retenta dixit, Halicarnassensis. Et apud Aristotelem Oeconomicōn secundo de decreto Carthaginiensium adprehendendas exterorum naves οἱ πὺς ὁδῶν ἔχει ut ibi loquitur, si quis jusprehendendi haberet.

VI. Vita autem subditorum innocentium ut ex tali causa obligetur, forte creditum fuit apud aliquos populos, eo nimirum, quod cre-

crederent unicuique; hominum jus vitæ plenum esse in se, & id ad rempublicam potuisse transferri, quod minime esse probabile, nec saniori Theologiæ consentaneum alibi diximus. Fieri tamen poterit non ex intentione, sed ex accidenti ut occidantur qui juris executionem per vim volunt impedire. Sed id si prævideatur, ex caritatis lege omittendam potius juris persecutionem alibi ostendimus, cum ex ea lege, Christianis præsertim, pluris esse debeat vita hominis, quam res nostra, ut alibi demonstratum est.

*Lib. 1. c. 1.
9. 12. & 13.*

V II. Cæterum non minus in hac materia quam in aliis, cavendum est, ne confundamus ea quæ juris gentium sunt proprie, & ea quæ jure civili aut pactis populorum constituuntur. Jure gentium subjacent pignorationi omnes subditi injuriam facientes qui tales sunt ex causa permanente, sive indigenæ, sive advenæ: non qui transfundi aut moræ exiguæ causa alicubi sunt. Introductæ enim sunt pignorationes ad exemplum onerum quæ pro exsolvendis debitis publicis inducuntur, quorum immunes sunt qui tantum pro tempore loci legibus subsunt. A numero tamen subditorum jure gentium excipiuntur legati, non ad hostes nostros missi, & res eorum. At jure civili populorum sæpe excipi solent personæ mulierum & infantium, eorum vero qui literis operam dant, & ad mercatus veniunt etiam res jure gentium singulis pignorandi jus est, ut & Athenis ἐν ἀγορᾷ. Jure civili multorum locorum peti id solet alibi à potestate summa, alibi à iudicibus. Jure gentium ipso facto dominium rerum captarum acquiritur ad summam debiti & sumptuum, * ita ut residuum reddi debeat. Jure civili solent citari quorum interest, res publica auctoritate divendi aut addici iis quorum interest. Sed hæc atque alia peti debent ab his qui jura civilia tractant, & nominatim in hac materia à Bartolo qui de repressaliis scripsit. Illud hic addam, quia ad juris hujus satis per se rigidi emollitionem pertinet, eos qui non solvendo quod debebant, aut jus non reddendo causam dederunt pignorationibus, ipso naturali ac divino jure * teneri ad resarcienda damna aliis, quibus eam ob causam aliquid decedit.

*Dec. cons.
352. Bal. l.
3. 10. off. 4.
siff.*

*Eccl. Regime
de altibus
Supern. disp.
XIII. du. 70.
n. 117.*

Annotata ad Caput XI.

V *T enim cum oneribus bona transirent, simul cum dominii rerum introductum est*] Vide supra lib. II, c. XXI, §. 19. Adde C. in literis de raptoribus. C. tua de usuris. §. I.

Ad exsolvendum tamen hoc portionem meam dabo] Vide leges Siculas fine libri I.

Pignorationes] c. unico de injuriis in sexto: *Pignorationes quas vulgaris elocutio repressalias nominat.* Rectius scribas, ut libri quidam, *repressalias*. Id enim voci Saxonice Withernamii ad amussim responder, sed usus alterum recepit.

Ex bellis plenis] Distinguit bella ab his pignorationibus vir prudens §. II. Nicolaus Damascenus, ubi ostendit Herodi, cui non licebat bellum inferre Arabi, licuisse *ῥόστα λαμβάνειν*, pro sibi ex contractu debitis uti pignoratione. Iosephus VI Antiquæ historiæ, ubi hæc verba:

verba: τὸ δάνειον εἰπὼν ἔπειτα πεντακοσίαις ἀλάττειν καὶ τὴν συλησθῆναι ἢ ἢ καὶ τῆτι ἢ ἀποστελεσθῆναι, ἔξαιτα ἢ ἀποδομίας περιλήψεως ἴσως λαμβάνειν ἐξ ἀπίσης, ἢ χάριτος, τὴν μὲρ ἑσθίαν ἢ ἑσθίαν ἔλαβαν, ἀλλ' ἐπὶ δικαίῳ ἢ ἰδίῳ ἀπαιτήσῃ

Cum narrasset quingenta Herodi talenta debita, cautionemque de iis expositam id continere ubi dies praesituta transisset, posse ipsum ex omni Arabum terra pignora capere, hanc expeditionem non expeditionem esse dicebat, sed justam debiti exactionem.

Pignoratō inter populos diversos] Σύλας id dicit Demosthenes in oratione pro Corona, & Aristoteles Oeconomicōn secundo.

§. v.

Natura tamen debitor permanet] Spectant huc quæ habet Gailius de Pace publica lib. II, cap. VIII, nūm. 7. & Vasquius libro IV controverfiarum illustrium cap. x, §. 41.

Corpora] Vide exemplum apud Ammianum libro XVI, ubi Iulianus Francorum quosdam retinet usque dum captivi ex pacto liberentur. Adde quæ habet Leo Afer lib. III de Monte Berrigualid.

ῥύσι' ἰλαυνίδησθαι] Hoc sensu ῥύσις invenias excerptis legationum ex Polybio XXXVII, ubi de Achæis contra Boeotos, & excerpto cxxiii. ῥύσιάζειν apud Diodorum Siculum excerptis Manuscripti Peiresiani. Alibi vero ῥύσις καθ' ἑλπίαν in bello usurpat, ut dicemus mox capite III, §. VII.

§. VII.

Ita ut residuum reddi debeat] Vsi hac æquitate Veneti, captis in Galata Genuensium navibus, memoranté Gregora libro IX. ἀλλ' ἔδιδε ἢ ἐλιποκρίθειν ἰκέων ἰσὼν ἀπασῶν τῶ πηρέματι ἢ ἐλυμήνασθε τὸ ὄψωπον ἔδει. ἢ ἢ τὸ μὲρ πηρέμασι οἷον καὶ κερθῆ. ἢ δὲ ὄψων περιχρῆ ποτα γαυροσσι λίμνη κωπαιδὲς τι καὶ μαιωίδης, καὶ πύραμοι κωαίδης. ἀλλὰ διτήρησεν εἰς τ' ἀερόδης ἀλώσησθε, ἴως ἀπλωθόντες τὸ χρεῖσθαι, ἀπίδδσαν ἀπασθαι. Sed neque de onere captivorum à se navium participerunt quicquam. onus erat frumentum & hordeum: ad hæc, salsamenta piscium, qualia profertur Copaides & Mæotides paludes, & Tanais flumina: sed ea servarunt anxie nihil imminata, donec, receptio debito, integra redderent.

Teneri ad rescacienda damna] Plutarchus in Cimone de Scyriis: καὶ βυλομῆσι τὰ χρεῖμασθαι ἢ ποδῶν συνικλήσειν, ἀλλὰ τὸς ἔχουσι καὶ διηρησθῆσι δαπνῶσαι κελδόντων. Plerique pecunias contribuere volebant, sed jubebant eos qui res alienas aut habebant aut rapuerant sarcire datum.

C A P V T I I I.

De bello justo sive solenni jure Gentium, ubi de indictione.

- I. Bellum solenne juri Gentium esse inter diversos populos.
- II. Distinctio populi quatenus injuste agentis à piratis & latronibus.
- III. Mutationem interdum incidere.
- IV. Requirit ad naturam belli solenni, ut auctorem habeat eum, qui summam potestatem habeat: quod quomodo intelligendum.
- V. Requirit & denuntiationem.

- VI. Quid in denuntiatione sit juri natura, quid proprium juri Gentium, distat explicatur.
- VII. Denuntiatio alia conditionata, alia pura.
- VIII. Qua in denuntiationibus sint juri civilis, non Gentium.
- IX. Bellum alicui indictum simul indictum esse ejus subditis & sociis qua ipsius sequitur.

X. Non qua per se considerantur : quod ex-
emplis illustratur.
XI. Causa cur denuntiatio ad effectus quos-
dam requiratur.
XII. Hic effectus non reperiri in alio belli.

XIII. Bellum an simulatque indicium est
geri possit.
XIV. An indicendum ei qui legationis
vult avit.

SVpra * dicere incepimus justum bellum apud probos auctores
dici saepe non ex causa unde oritur, neque ut alias ex rerum ge-
starum magnitudine, sed ob peculiare quosdam juris effectus.
Qualem autem sit hoc bellum optime intelligitur ex hostium definitio-
ne apud Romanos Iurisconsultos. *Hostes sunt qui nobis aut quibus nos
publice bellum decernimus : ceteri latrones aut pradones sunt,* ait Pomponius:
*nec aliter Vlpianus : Hostes sunt quibus bellum publice populus Romanus de-
crevit, vel ipsi populo Romano, ceteri latronaculi vel pradones appellantur. Et id-
eo * qui a latronibus captus est, servus latronum non est, nec postliminium illi
necessarium est. Ab hostibus autem captus, puta a Germanis & Parthis, & ser-
vus est hostium, & postliminio statum pristinum recuperat. Et Paulus : * A
pirasis aut latronibus capti liberi permanent. Accedat illud Vlpiani : In civi-
libas diffensionibus, quamvis saepe per eas respublica legatur, non tamen in exi-
tiam respublica contenditur, qui in alterutras partes discedent vice hostium non
sunt eorum inior quos iura captivitatum, aut postliminiorum fuerint : & ideo
captos, & venditos, posteaque manumissos, placuit supervacuo repetere a prin-
cipe inopemunitatem, quam nulla captivitate amiserant. Illud tantum notan-
dam sub exemplo populi Romani quomvis intelligi qui in civitate
summum imperium habeat. Ille hostis est, ait Cicero, qui habet repu-
blicam, curiam, aerarium, consensum & concordiam civium, & rationem ali-
quam si res ita sulerit pacis & federis.*

L. Hostes de
verb. sign.
L. Hostes. De
de captivis.
L. Postlimi-
nium. s. 2.
De de capt.
L. si qui
ingenuant.
¶ 1. eod. tit.

Philipp. IV.

II. Non autem statim respublica aut civitas esse definit, si quid
admittat injustum, etiam communiter, nec coetus piratarum aut la-
tronum civitas est, etiam si forte aequalitatem quandam inter se ser-
vent sine qua nullus coetus posset consistere. Nam hi * criminis causa
sociantur : illi etsi interdum delicto non vacant, juris tamen fruendi
causa sociati sunt, & exteris jus reddunt, si non per omnia secundum
jus naturae, quod multos apud populos ex parte quasi obliteratum
alibi ostendimus, certe secundum pacta cum quibusque inita : aut se-
cundum mores. Sic Graecos, quo tempore mari praedas agere pro-
licito habebatur, abstinnisse a caedibus & populationibus nocturnis,
& a raptu boum aratorum, notat ad Thucydidem Scholiastes. Ali-
os etiam populos, itidem ex rapto viventes, ubi ex mari domum se
receperant, misisse ad dominos * ut rapta si vellent aequo pretio
redimerent, memorat Strabo. Ad tales pertinet & ille Homeri lo-
cus Odyssaeae §.

Lib. 1.

Lib. XI.

Και μὴ δουλοπρεπὲς καὶ ἀνάσσει, οἱ τ' ἐπὶ γαίης
Ἄλλοτρίους βῶσιν, καθ' ἑσθὶν ἕως ληϊδῶν δαίη,
Πλησύνδροι δὲ τι νῆας ἕκαστ' οἰκοῦσι κίεας.
Και μὴ τῶς ἐπιθεῖν κερταγῆ δὲ ἑὸς φρεσὶ πικτῆ.
Ipsi etiam raptores avidi, qui aliena pererrant
Littora, concessu Superborum si praeda reperta est,
Navibus impletis abeunt, & vela retorquent :
Quippe Deos matrem memoras fandi atque nefandi.

FF

Prin.

Principale autem pro forma est in moralibus: & ut recte Ciceroni dictum est de Finibus Quinto: *ex eo quod maximas partes consistat, latissimeque funditur, tota res appellatur: cui convenit illud Galeni: λὸν τὴν πολιτικὴν τὴν ἐν τῇ κοινῇ γίνουσαν αἰ ἀποσπείρειν.* Idem talia saepe vocat *ὁνομαζόμενα καὶ ἐπιχειρήματα.* Quare crude nimis dictum est ab eodem Cicerone de republica tertio, ubi injustus est rex, ubi injusti optimates, aut ipse populus, non jam vitiosam, sed nullam esse rempublicam: quam sententiam Augustinus corrigens: *Nec ideo tamen, ait, ut ipsum non esse populum, vel ejus rem dixerim non esse rempublicam, quoniam manet qualiscunque multitudinis rationalis coetus verum quas diligit cunctis communiōe sociatus.* Corpus morbidum corpus tamen est: & civitas, quanquam graviter ægrotata, civitas est, quamdiu manent leges, manent judicia, & quæ aliæ necessaria sunt ut ibi jus exteri consequi possint, non minus quam privati inter se. Rectius Dion Chrysostomus, qui legem (eam præsertim quæ jus Gentium facit) dicit esse in civitate, ut mentem in corpore humano: *ea enim sublata civitatem non esse amplius. Et Aristides in ea qua Rhodios ad concordiam hortatur, ostendit etiã cum tyrannide leges multas bonas posse consistere. Aristoteles quinti de republica capite nono ait, si quis nimium intendat vim paucorum aut populi, primo vitiosam fieri rempublicam, postremo nullam. Exemplis rem illustremus. A latrocinibus captos capientium non fieri supra dicentem audivimus Vlpianum. Idem captos à Germanis ait libertatem amittere. Atqui apud Germanos latrocinia quæ extra civitatis cujusque fines fiebant, nullam habebant infamiam, quæ verba sunt Cæsaris. De Venedis Tacitus: *Quicquid inter Pencilos Ferinosque silvarum ac montium erigitur, latrocinii pererrant.* Idem alibi Catto nobilem Germanicæ populæ latrocinia agitasse dicit. Apud eundem Garamantes latrocinii sæcunda gens, sed gens tamen. Illyrici sine discrimine mari prædas agere soliti, de iis tamen triumphus fuit: Pompejo de piratis non fuit. Tantum discrimen est inter populum quantumvis sceleratum, & inter eos qui, cum populus non sint, sceleris causa coeunt.

III. Potest tamen mutatio incidere, non in singulis tantum, sicut Iepthes, Arfaces, Viriatus ex prædonum ducibus justii duces facti sunt, * sed etiam in coetibus, ut qui prædones tantum fuerant aliud vitæ genus amplexi civitas fiant. Augustinus de latrocinio locutus: *Hoc malum si in tantum perditorum hominum accessibus crescit, ut & loca inæneat, sedes constituat, civitates occupet, populos subjuget, regni nomen assumit.*

IV. Summum autem imperium qui habeant diximus supra, unde intelligi & hoc potest, si qui pro parte habeant, pro ea parte justum bellum gerere: multoque magis eos qui non subditi, * sed inæqualiter sunt federati, quomodo inter Romanos & eorum socios, quanquam federati inferiores, Volscos, Latinos, Hispanos, Pœnos omnia justii exercita ex historiis discimus.

V. Sed ut justum hoc significatu bellum sit, non sufficit inter summa, utrinque potestates geri: sed oportet, ut audivimus, ut & publice decretum sit, & quidem ita decretum publice * ut ejus rei significatio ab altera partium alteri facta sit, unde promulgata prælia di-

De Civ. Dei
lib. I. c. 24.

Borsshemica & de
lege.

Lib. VI.

De morib.
Germ.
Annal. XII.
Histor. IV.
App. III.

De Civ. Dei
lib. IV. c. IV.

Cajet. 2. 2. q.
40. art. 1.

xit Ennius, Cicero Officiorum primo: *At belli quidem agnitas sanctissime feciali populi Romani jure præscripta est: ex quo intelligi datur, nullum bellum esse justum, nisi quod aut rebus repetitis geratur, aut denunciatum ante sit & indictum.* Minus plene vetus scriptor apud Isidorum: *Iustum bellum est quod ex edicto geritur, rebus repetitis aut propulsandum hominum causa.* Sic Livius bellum palam & ex edicto gerere dixit in justii belli descriptione. Et cum narrasset Acarnanas agrum Atticum esse populatos: *Irritatio animorum ea prima fuit: postea justum bellum decretis civitatum ulro indicendo factum.*

Lib. I.

Lib. xxxi.

VI. Quæ loca & alia de belli promulgatione agentia ut intelligantur, accurate distinguenda sunt quæ jure naturæ debentur, quæ natura non debentur sed honesta sunt, quæ jure gentium requiruntur ad effectus juris gentium proprios, & quæ præterea ex peculiaribus populorum quorundam institutis veniunt. Naturali jure ubi aut visillata arcetur, aut ab eo ipso qui deliquit poena deposcitur, nulla requiritur denuntiatio. Et hoc est quod Sthenelaidas ephorus dicit * apud Thucydidem: *ὁ δίκαιος ἔτι λόγῳ ἀδικεῖται μὴ λόγῳ καὶ ἄνευ τῆς βλαπτομένης: non est quod verbis & judiciis discipiemus ultra verba læsi.* Et Latinus apud Halicarnassensem: *ἢ ἀρχόντε πολέμου πᾶσι ὁ ἀστυπύδῳ ἀμύνηται: bellum inferentem is qui impetitur à se repellere solet.* Et Ælianus ex Platone ait quod ad propulsandam vim suscipitur bellum, non à caduceatore, sed à natura indici. Hinc Dion Chrysostomus in ea quæ est ad Nicomedienses: *πόλεμοι αἰεὶ ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀκέρυκτοι γίνονται. πλεονεξία βέλοισι δὲ ἀπονομιῶν ἐπιλαμβάνεται. Nec ob aliam causam Livius Menippo præfecto Antiochi objicit quod Romanos quosdam cecidisset, nondum aut indicto bello, aut ita commisso, ut strictos gladios aut sanguinem usquam factum audissent: eo ipso ostendens ex his duobus alterum potuisse ad facti defensionem sufficere. Neque magis per naturæ jus indictio necessaria est si dominus rei suæ manum injicere velit. At quoties pro re una res alia, aut pro debito res debitoris invaditur, multo que magis si res eorum qui debitori subditi sunt occupare quis velit, interpellatio requiritur, qua conflet, alio modo fieri nequire ut nostrum aut nobis debitum consequamur. Jus enim illud non primarium est, sed secundarium & surrogatum ut alibi explicavimus. Sic etiam antequam summam potestatem habens impetatur ex debito aut delicto subditi, interpellationem oportet intercedere, quæ illum in culpa constituat, ex qua aut damnum dare censeatur, aut & ipse delinquere, juxta ea quæ à nobis supra tractata sunt. Verum etiam ubi jus naturæ non præcipit talem interpellationem fieri, * honeste tamen & laudabiliter interponitur, puta ut ab offendendo abstineatur aut delictum poenitentia & satisfactione expietur, secundum ea quæ * de tentandis rationibus belli vitandi diximus: quo & illud pertinet:*

Lib. I.

Lib. I.

Extrema primo nemo sentavit loco.

Et * præceptum quod Deus Hebræis dedit, ut civitatem oppugnandam prius ad pacem invitarent: quod cum specialiter illi populo datum sit, male à nonnullis cum jure gentium confunditur. Næque enim erat illa qualiscunque pax, sed sub lege subjectionis, & tributum.

Deus. xl.

11.

Hæstor. II.

Cyrus cum in regionem Armeniorum pervenisset, antequam noceret cuipiam, misit ad regem qui debitum ex federe tributum & militem exigent: *το μίλλον φιλικότερον εἶναι ἔστας, ἢ μὴ ἀσθενέστερον πολεμικόν, humanis id existimans quam si ultra ducaret, nihil prodicens, ut in ea historia Xenophon loquitur. Cæterum jure gentium ad effectus illos peculiare omnibus casibus requiritur denuntiatio; non utrinque, sed ab altera partium.*

Lib. VIII.

Lib. I. Annal.

VII. Sed hæc denuntiatio aut conditionata est, aut pura. Conditionata ubi cum rerum repetitione conjungitur. * Rerum autem repetitarum nomine jus faciale comprehendebat non tantum vindicationem ex jure domini, sed & persecutionem ejus, quod ex causa civili aut criminis debetur, ut recte explicat * Servius. Inde illud in formulis, *reddi, satisfieri, dedi, ubi dedi, ut alibi diximus, intelligendum est, ni punire fontem malint ipsi qui conveniuntur. Hanc rerum repetitionem dictam esse clarigationem testis est * Plinius. Conditionata est denuntiatio apud Livium. *Eam se injuriam nisi ab ipsis qui fecerint dematur: ipsos omni vi depulsuros esse. & apud Tacitum: ni supplicium in malos præsumant, usurum promiscua cedo: & vetus ejus exemplum in Supplicibus Euripidis, ubi Theseus caduceatori hæc dat mandata ad Creontem Thebanum:**

** Vicina Theseus qui tenet regni sola
Humare possis mortuos: quod si datur,
Sis amica facies gens Erechsidom tibi.
Hæc si probantur, tum refer retro pedem:
Sin nemo paret, verba sint hæc altera:
Iam mox ut arma pubis expectent mea.*

Papinius in ejusdem rei narratione:

Aut Danais edico rogos, aut pralia Thebis.

Polybius hoc vocat *ῥηθια καὶ ῥηθίλλειν*: Romani veteres condicere. Pæra denuntiatio est quæ specialiter indictio aut edictum, ubi aut bellum jam alter intulit (& hoc est quod apud Isidorum dicitur bellum propulsandorum hominum causa) * aut ea deliquit ipse quæ pœnam merentur. Interdum autem conditionatam pura subsequitur, quanquam id necesse non est, sed ex superabundanti. Hinc illa formula: *Testor populum illum injustum esse neque jus reddere. Et altera: * Quærum rerum, litium, causarum condicis Pater patratus populi Romani Quiritium Patri patrato populi Priscorum Latinorum, hominibusque Priscis Latinis, quas res nec siverunt, nec dederunt, nec fecerunt, quas res dari, fieri, solvi oportuit, puro, pioque duello querendas censeo, consentio, consciscoque. Et tertium carmen: Quod populi Prisci Latini adversus populum Romanum Quiritium fecerunt, deliquerunt, quod Populus Romanus Quiritium bellum cum Priscis Latinis iussit esse, Senatusque Romanus Quiritium cessavit, consensit, conscivit; ut bellum cum Priscis Latinis fieret, ob eam rem ego populusque Romanus populo Priscorum Latinorum bellum indico, facioque. Hoc autem casu ita ut dixi, non esse præcise necessariam denuntiationem ex eo quoque apparet, quod ad proximum præsidium rite fieret, ut faciales in Philippi Macedonis & postea in Antiochi causa consulti responderunt, cum prima denuntiatio ipsi facienda esset qui bello petebatur. Imo & belli in Pyrrhum*

Liv. l. XXXI,
c. XXXVI.

rum indictio facta est uni militum Pyrrhi, idque in Circo Flaminio, ubi is miles locum emere dicis causa jubebatur, ut Servius narrat ad nomen Aeneidos. Supervacua observatio & hoc argumentum est, quod bellum saepe utrinque indictum est, ut Peloponnesiacum à Corycensibus & Corinthiis, cum ab altera parte indictum esse sufficiat.

V III. A more autem & institutis quorundam populorum, non à jure gentium sunt, * caduceus apud Græcos, sagmina & hasta sanguinea apud Æquicolas primum, & horum exemplo apud Romanos, renunciatio amicitiae & societatis si qua intercessisset, post res repetitas triginta dies solennes, * hastæ missio iterum, & aliæ id genus, quæ cum his quæ proprie juris gentium sunt confundi non oportet. Nam & horum magnam partem suo tempore usurpari decessisse docet nos Arnobius: imo jam Varronis ævo quædam omittebantur. Punicam bellum tertium simul indictam, simul illatum est. Et Mæcenæ apud Dionem quædam horum vult propria esse status popularis.

Arnob. l. II
cont. Gent.
Varro l. IV
de lingua
Latina.

IX. Indictum autem bellum ei qui imperium in populo summum habet, simul indictum censetur omnibus ejus non subditis tantum, sed & qui se socios adjuncturi sunt, ut qui accessio sunt ipsius, & hoc est quod ajunt recentiores Jurisconsulti diffidato principe diffidatos ejus adherentes. Nam indicare bellum vocant diffidare. quod intelligendum est de eo ipso bello, quod adversus eum cui indictum est geritur, quomodo bellum Antiocho indictum cum esset, Ætholis separatim indici non placuit, quod ipsi palam se Antiocho adjunxissent: *Ætolos ultro sibi bellum indicisse* respondebant feciales.

Bald. ad l.
2. C. de serv.
n. 70.

Livius libro
XXXVI.

X. At eo bello absoluto, si ob auxilia suppeditata populus, aut rex alter bello impetendi sint, ut effectus juris gentium consequantur, opus erit nova indictione. Iam enim non ut accessio spectatur, sed ut principale aliquid. Ac propterea recte dictum est * non fuisse justum jure gentium bellum aut Mantii in Gallogræcos, aut Cæsaris in Ariovistum: non enim jam ut accessio alieni belli, sed principaliter impetebantur, quam ad rem sicut ex jure gentium indictio, ita ex jure Romano novus populi Romani jussus desiderabatur. Nam quod in rogatione contra Antiochum dictum erat: *vellent, juberentque cum Antiocho rege quique sectam ejus secuti essent bellum indiri*: quod & observatum in decreto adversus regem Persea, videtur intelligi debere quamdiu cum Antiocho aut Perseo bellum esset: & de his qui reipsa ei bello se immiscerent.

Livius libro
XXXVI.
Lib. XII.

XI. Causa autem cur gentes ad bellum illud, quod jure gentium justum diximus, denuntiationem requirerent, non ea fuit quam adferunt nonnulli, ne quid clam aut dolo agerent, id enim ad fortitudinis præstantiam magis quam ad jus pertinet, * sicut nationes quædam etiam prælii diem & locum condixisse leguntur: sed ut certo constaret non privato ausu sed voluntate utriusque populi, aut populi capitum geri bellum: nam inde nati sunt effectus peculiare, qui neque in bello adversus prædones, neque in eo quod rex gerit in subditos locum habent. Ideo Seneca distincte dixit: *Indicta bella finitimis, aut gesta cum civibus*.

Att. Gent.
lib. I. c. 2.

Lib. III de
ira, c. 2.

XII. Nam quod notant quidam & exemplis docent, etiam in bel-

Ayala l. I,
c. 5.

Alb. Gen.
4. l. 11. c. 2.

bellis talibus capta fieri capientium, verum est, sed ex una demer-
xat parte, idque ex jure naturali non ex jure voluntario gentium, ut
quod gentibus tantum prospicit, non his qui sine gente sunt, aut
pars gentis. Errant & in eo, quod putant bellum sui tuendi aut re-
rum tuendarum ergo susceptum, indictione non egere; nam eget
omnino: non quidem simpliciter, sed ad eos quos dicere coepimus,
& mox explicabimus effectus.

XIII. Ne illud quidem verum, non statim atque indictum est
inferri bellum posse, quod Cyrus in Armenios, Romani in Cartha-
ginenses ut modo diximus fecerunt. Nam indictio nullum post se
tempus jure gentium requirit. Potest tamen fieri, ut ex naturali jure
tempus aliquod requiratur ex negotii qualitate, puta cum res repe-
ritae sunt, aut poena in nocentem postulata, & id negatum non est.
Tunc enim id dandum est tempus quo quod petitura est commodum
fieri possit.

XIV. Quod si jus etiam legationum violatum sit, non ideo ta-
men denuntiatione opus non erit ad eos quos dico effectus: sed suf-
ficient eam fieri quomodo fieri tuto potest, per literas scilicet: quo-
modo & citationes & denuntiationes alias fieri mos habet in locis
miquis tutis.

Annotata ad Caput III.

§. I. *S*upra] Lib. I, cap. III, §. 4.

Qui à latronibus captus est, servus latronum non est] Hinc argumen-
tum Pœnulo Plauti: Eunuchō Terentii. Talis & Eumelus
Odyss. O.

A Piratis] Pompejus à piratis captos liberos pronuntiavit. Appia-
nus Mithridatico. Adde Herreram Tomo II.

§. II.

Criminis causa sociantur] Ομηλ. ἀνθρώπων ἢ νόμου συνίεται, αὐτὰ οὐκ ἐπι-
κρυβεῖσθαι μὲν: turba hominum non lege congregata, sed injuria causa
unum coacta] Procopius II Vandalicorum.

Vt rapta si vellens a quo pretio redimerent] Tales & illi, quorum Saxo
meminit libro XIV. Ideo Scyrios Plutarchus cum tempore peiores
factos notat. ληξιομοίαι δὲ τῶν ἡλιασσεῶν οὐκ ἐπιλαύει. τὰ δὲ τῶντος εἰδὲ τῶν ἐπι-
κρυβάντων πλεῖς αὐτῶν τὴν χρωμαίνων ἀπειχόντων εἶναι. cum ab antiquo mari praedae
egissent, postremum ne eis quidem qui ad eos ipsos commercii causa navigabant
abstinere injuriam.

Ea enim sublati civitatem non esse amplius] Cicero libro X, epist. I.
*Nec leges sunt nec judicia, nec omnino simulacrum aliquod ad vestigium civi-
tatis.*

§. III.

*Sed etiam in ceteris ut qui praedones tantum fuerant, aliud visae gentis im-
plexi, civitas fiant*] Exemplum in Mamertinis. Diodorus Siculus in
Fragmentis.

§. IV.

Sed inaequaliter sunt federati] Vt Dux Lotharingiae, apud Crantzium
Saxonicis XI, 13. Civitas Sundenfis Principibus suis Pomeranis
bellum indixit. Idem Crantzium Vandalicorum XIV, 35.

§. V.

Vt ejus rei significatio ab altera partium alteri facta sit] Iosephus Anti-
quus

quæ Historiæ libro xv. πόλεμος ἀκήρυκτος ἐπέγενετο, ἀνομιμία. bellum inferre non ante denunciatum, iniustum est. Vide hujus Gentium moris exempla apud Crantzium Saxoniorum xi. apud Oderbornium in vita Basilidis lib. iiii. Facta contraria Turcæ Olizasthlanis, & Neemonis Servii reprehendit Nicetas lib. iiii, & iv.

Apud Thucydidem] Idem libro iiii, in Platzenfium oratione: §. vi. ἔτι τῶσδε νόμοι καθιερωθέντες, ἔτι ἐπιόντες πολέμοιο ὅσοι ἀνάγκη ἀμύνειν. ex jure apud gentes omnes recepto, fas est arcere eum à quo hostiliter impetitur. Flaminius apud Diodorum Siculum in excerptis Peirefianis, ἐπιμαρτύρησθε πίνυας ἀφ' ἑσπέρας πρὸς Θίως, ἐπὶ τῇ στρατηγεύου τῷ πολέμῳ ἔ βασιλεία, omnes deos hominesque testabatur, incersum à rege bellum. Adde quæ habet Mariana xix, 13. De bello non iudicito vide Dexippum in excerptis de legationibus.

Honesto tamen & laudabiliter interponitur] Vide Marianam xxvii, 13. De tentandis rationibus belli vivandis diximus] Lib. ii, c. xxiii, §. 7.

Præceptum quod Deus Hebræis dedit] Iosephus Antiquæ Historiæ v, 2: ἐπιτοὶ δὲ αὐτῶν ἡ γερουσία, πεισισαὶ μὴ δεῖν ὀξίως ἕτως ὡς τὴν ὁμοφύλιον ἐμφύριον πόλεμον, πρὶν ἢ λόγους ἀγαγεῖν, ἀπὸ τῆς ἐγγλημάτων, τῷ νόμῳ μὴδ' ἐπὶ τὴν ἀλλοτρίαν ἐφίμην. διχὰ ἀποστολίας καὶ τοιαύτης πρὸς τὸ μισοφιλίαν πειρας, τὴν δεξιῶν ἀδοκίαν ἐγγυῖαν ἀναγαγῶν. Sed retinuit eos senatus, ostendens non oportere ista subito bellum inferri popularibus, priusquam querela verbis disceptata sint, cum lex ne in externos quidem permittat injuria affectis producere exercitum, nisi legatione prius missa tentatisque viis quibus ad saniozem mentem injuria auctiores revocari possint.

Retium repetitarum nomine] Vide Parutam de bello Cyprio, lib. i, §. vii. Bizarum lib. xxiii de Turcis, Reinking. lib. ii, classe iiii, c. iv.

Servius] Ad x Æneidos.

Plinius] Libro xxii, 12. Et legati cum ad hostes clarigastum mitterentur, id est res raptas clara repetitum, unus utique Verbenarius vocabatur. Et de Verbena agens libro xxv, 9: Hac est quam legalis ferro ad hostes indicavimus. Vide Servium ad ix, & x Æneid.

Vicina Thefus qui tenet regni sola] Similis denuntiatio est in Batrachomyomachia, & in Amphitruone Plauti initio. Vide & Crommerum xxi.

Aut ea deliquit ipse qua pecuniam morantur] Exemplum vide apud Bembum libro vii.

Quarum rerum, litium, causarum] confer Græca Dionysii Halicarnassensis excerpto legationum ii.

Caduceus apud Græcos] Vnde Caducei origo discas ex Plinio xxix, §. viii.

3. & Servio ad iv. & viii Æneidos.

Hæsta missio] Vide Servium ad ix Æneidos, Ammianum xix. & quæ ad eum notata à doctissimo Lindenbrogio.

Non fuisse justum jure gentium bellum aut Manlii in Gallogræcos] Aut Vlyffis sociorum in Ciconas Priamo quondam auxilios, de quibus Homerus Odysseæ i, & ibi Didymus. §. ix.

Sicut nationes quedam etiam prælii diem & locum condixisse leguntur] ut §. x. Porfenz Romani, memorante in Publicola Plutarcho. Turcæ biduo ante præliam ignes plurimos accendunt. Chalcocondylas vii.

CAPVT IV.

De jure interficiendi hostes in bello solenni,
& alia vi in corpus.

- I.** Belli solennis effectus generaliter exponitur.
- II.** Vex licere distinguitur in id quod impune fit, nec tamen sine vitio, & in id quod vitio caret, etiam si id non facere virtutis sit abicujus: additur exemplum.
- III.** Effectus belli solennis in sua generalitate consideratus refertur ad licere impunitatis.
- IV.** Cur tales effectus introducti sint.
- V.** Testimonia de his effectibus.
- VI.** Ex hoc jure interfici & offendi omnes qui intra fines hostium sunt.
- VII.** Quid si eo ante bellum venerint?
- VIII.** Subditi hostium ubique offendi, nisi lex alieni territorii obstat.
- IX.** Jus hoc offendendi etiam ad infantes & feminas pertinet:
- X.** Etiam ad captos & quovis tempore:
- XI.** Etiam ad eos qui se dedere voluerunt, nec recipiuntur:
- XII.** Etiam ad deditos sine conditione.
- XIII.** Perpetram id jus ad causas aliam refertur, ut ad talionem, pertinaciam defensionis.
- XIV.** Pertinet & ad obfides.
- XV.** Iure Gentium venenum veneno quam intermittere:
- XVI.** Aut tela aut aquas aliquas veneno inficere:
- XVII.** Non & aquas alteri corrumpere.
- XVIII.** Percussoribus nisi an contra jus Gentium sit, distinguitur.
- XIX.** Stupra an sint contra jus Gentium.

AD illud Virgilii:

Tum certare iudis, tum res rapuisse licebit.

Servius Honoratus cum juris fecialis originem ab Anco Mar-
tio & ulterius ab Æquiculis petiisset, sic ait: *Si quando homines aut animalia ab aliqua gente rapta essent populo Romano, cum fecialibus, id est sacerdotibus, qui faciendis præsunt federibus, proficisceretur etiam Pater patratus, & ante fines stans clara voce dicebat belli causam, & nolentibus res captas restitueret, vel auctores injuria tradere, jaciebat hastam qua res erat pugna principium, & jam licebat more belli res rapere. Ante autem dixerat: Venores ledere res rapere dicebant, etiam si rapina nullum crimen existeret: similiter satis facere res reddere dicebant.* Quibus docemur belli inter duos populos eorumve capita indicti * effectus quosdam esse proprios, qui bellum ex sua natura non sequuntur: quod cum iis optime convenit quæ ex Iurifconsultis Romanis modo attulimus.

II. Sed quod dixit Virgilius *licebit* videamus quo pertineat. Interdum enim licere dicitur id quod rectum ex omni parte piumque est, etiam si forte aliud quid fieri possit laudabilius, quale est illud Pauli Apostoli: *πάντα μοι ἔξεσι, ἀλλ' ἢ πάντα συμπιγεν.* *Omnia* (illius scilicet generis cujus sunt de quibus agere cœperat, & acturus erat) *licent mihi, sed non omnia expediunt.* Sic * licet matrimonium contrahere, sed laudabilior est ex pio proposito cælebs castitas, ut ad Pollentium ex eodem Apostolo disserit Augustinus. Repetere quoque nuptias licet: sed laudabilius est uno contentum esse matrimonio, ut recte hanc questionem explicat * Clemens Alexandrinus. Christianus conjux * paganam conjugem licite relinquere potest, ut sentit Augustinus, (quod quibus circumstantiis verum sit, discutere non est hujus loci) sed & potest retinere: itaque addit ille: *Virumque quidem pariter licitum est per justitiam qua coram Domino est: & ideo nihil*

I Cor. vi.

17.

Lib. I. c. 18.

Ad Pollentium lib. I.

6. 35.

hæc verba prohibet Dominus, sed non utrumque expedit. Vlpianus de venditore cui post diem præstitutum vinum licet effundere : *Si tamen cum possit effundere, non effundit, laudandus est potius.* * Alias vero licere aliquid dicitur, non quod salva pietate & officiorum regulis fieri possit, sed quod apud homines pœnæ non subiacet. Sic apud populos multos scortari licet : apud Lacedæmonios & Ægyptios etiam furarilicebat. Apud Quintilianum est : *Sunt quadam non laudabilia natura, sed jure concessa, ut in XII tabulis, debitoris corpus inter creditores dividit licuit.* Est autem hæc vocis licere significatio minus propria, ut recte notat Cicero Tusculanarum quinta de Cynna loquens : *Mihi constat non solum eo videretur miser, quod ea fecit, sed etiam quod ita se gessit ut ea facere ei liceret : est peccata nemini licet, sed sermonis errore labimur : id enim licere dicimus, quod cuique conceditur ;* Recepta tamen, ut cum idem Cicero pro Rabirio Posthumo iudices sic alloquitur : *Quid deceat vos, non quantum liceat vobis, spectare debetis : si enim quod liceat queritis, potestis tollere à civitate quem vultis.* Sic regibus dicuntur omnia licere quia sunt ἀνεπίθυτοι, exempti à pœnis humanis, ut alibi diximus. At regem sive Imperatorem informans Claudianus recte ait :

Nec tibi quid liceat, sed quid fecisse docebis

Occurrat.

Et Musonius castigat reges *μη τὸ καὶνὸν μοι λίσσιν μαρτυροῦντες, ἀλλὰ τὸ ἔχει μοι, qui in more habent dicere hoc mihi licet, non hoc me decet.* Eoque sensu sæpe opponi videmus quod licet, & quod oportet, * ut à Seneca patre in controversiis non semel. Ammianus Marcellinus : *Sunt aliqua qua fieri non oportet, etiam si licet.* Plinius in epistolis : *Oportet quæ sunt inhonesta non quasi illicita sed quasi pudenda vitare.* Cicero ipse oratione pro Balbo : *Est enim aliquid quod non oporteat, etiamsi licet.* Idem pro Milone fas esse ad naturam, licere ad leges refert. Et in declamatione Patris Quintiliani est, aliud esse jura spectare, aliud iustitiam.

III. Hoc ergo modo lædere hosti hostem licet, & in persona, & in rebus : id est non ei tantum qui ex justa causa bellum gerit, qui que lædit intra eum modum quem naturaliter concessum iniuria huius libri diximus, sed ex utraque parte : ita ut eam ob causam nec puniri possit in alio forte territorio deprehensus tanquam homicida, aut fur ; nec bellum ipsi ab alio talis facti nomine inferri. Hoc sensu apud Sallustium legitur : *cui omnia in victoria lege belli licuerunt.*

IV. Causa cur id gentibus placuerit hæc fuit ; quod inter duos populos de jure belli pronuntiare velle periculosum fuerat aliis populis, qui ea ratione bello alieno implicarentur, sicut Massilienses in causa Cæsaris & Pompeji dicebant, neque sui iudicii neque suarum esse virium discernere utra pars iustiorum haberet causam : deinde quod etiam in bello iusto vix satis cognosci potest ex indicis externis, quis iustus sit se tuendi, sua recuperandi aut pœnas exigendi modus, ita ut omnino præstiterit hæc religioni bellantium exigenda relinquere quam ad aliena arbitria vocare. Achæi in oratione ad Senatam apud Livium : *Quoniam modo ea que jure belli acta sunt, in disciplina*

L. I. S. licet
D. de peric.
& com. rei
vend.

Lib. III.
c. 8.

Decl. l. III
& v.

Am. l. XXX.
Plin. l. v.

Decl. cc. ft.

Libro
XXXIX.

sionem veniam? Præter hunc effectum licentiæ, id est impunitatis, est & alius, domini scilicet, de quo posterius agemus.

V. Illa autem quam nunc tractare cœpimus lædendi licentiæ primum ad personas porrigitur: de qua multa existant apud probos auctores testimonia. Græcum est proverbium * ex tragœdia Euripidis:

Καθ' ἑσὶ ἀπὸς τοὶ πολέμιος ἢς εἰς κέρη.

Purus profecto est quisquis hostem occidens.

Itaque more Græcorum antiquo cum his, qui extra bellum occidissent hominem, lavare, potum sumere, multoque magis sacra facere fas non erat, cum his qui in bello, fas erat. Er passim occidere, jus belli vocatur. Marcellus apud Livium: *quicquid in hostibus feci, jus belli defendit.* Apud eundem Alcon ad Saguntinos: *Sed hac patienda censeo potius, quam trucidari corpora vestra, rapti trabique ante ora vestra conjuges ac liberos belli jure sinatis.* Idem alibi cum narrasset, Astapenes occisos; addit factum jure belli. Cicero pro Dejotaro: *Tibi vero inimicus cur esset à quo cum vel interfici belli lege potuisses, regem se & filios suos constitutos esse meminisses?* Et pro M. Marcello: *Nam cum ipsius victoria conditione jure omnes occidissetis, clementia tua judicio conservasti sumus.* Cæsar Hædus significat suo beneficio conservatos quos jure belli interficere potuisses. Iosephus in bello Iudaico, *καλὸν ἐὶν πολέμῳ θνήσκων, ἀλλὰ πολέμῳ νόμῳ, τὸτ' ἔστιν ἰσὺν τῷ ἔργῳ:* *Pulchrum in bello occumbere, sed belli jure, id est vitam adimens victore.* Papinius:

*Nec querimur casos: * hac bellica jura, vicesque
Armorum.*

Jure autem belli cum dicunt hi scriptores, non tale intelligi quod actum culpa omni liberet, sed quale dixi impunitatem, ex aliis locis apparet. Tacitus dixit *in pace causas & merita spectari, ubi bellum ingruat innocentes ac noxios juxta cadere.* Idem alibi: *Nec illis aut honorari eam eadem jus hominum, aut ulcisci ratio belli permittebas.* Neque aliter sumendum jus belli quod abstinuisse Achivos Ænea & Antenore memorat Livius, eo quod pacis actores semper fuissent. Seneca in tragœdia Troadibus:

Quodcumque libuit facere, victori licet.

Et in epistolis: ** Quia commissa capite luens tuum quia paludati fecerunt laudamus: & Cyprianus, Homicidium cum admittimus singuli crimen est. Virtus vocatur cum publice geritur. Impunitatem sceleribus acquisitis, non innocentia ratio, sed severitas magnitudo.* Deinde: *Consensere jura peccatis & cœpit esse licitum quod publicum est.* Sic Lactantius Romanos ait legitime injurias intulisse. Nec alio sensu Lucanus: *Insque datum sceleri.*

VI. Late autem patet hoc jus licentiæ, nam primum non eos tantum comprehendit, qui actu ipso arma gerunt, aut qui bellum moventis subditi sunt, sed omnes etiam qui intra fines sunt hostiles: quod apertum fit ex ipsa formula apud Livium, *Hostis sit ille, quisque intra presidia ejus sunt.* Nimirum quia ab illis quoque damnum metui potest, quod in bello continuo & universali sufficit ut locum habeat jus de quo agimus: aliter quam in pignorationibus, quæ, ut diximus, ad exemplum onerum impositorum ad luenda civitatis debita introducuntur: quare mirum non est, si, quod Baldus notat, multo plus li-

Liv. XXVI.
Lib. XXI.
Libro
XXVIII.

Comm. libro
VII.

Ann. I.
Hist. III.

Epist. xcvi.
Epist. II.

IV Inf. c. 9.
Pharsal. I.

Lib. XXXVII.
& alibi passim.

centiarum sit in bello, quam in pignorandi jure. Et hoc quidem quod dixi in peregrinis qui commisso cognitoque bello intra fines hosticos veniunt, dubitationem non habet.

Ad l. v. D. de justitia.

VII. At qui ante bellum ediverant, videntur jure gentium pro hostibus haberi postmodicum tempus intra quod discedere poterant. Nam sic Epidaurum obsessuri Corcyraei peregrinis primum discedendi faciebant copiam, denuntiantes alioqui pro hostibus futuros.

Thuc. L. I.

VIII. Qui autem vere subditi sunt hostium, ex causa scilicet permanente, eos offendere ubique locorum jure hoc gentium licet, si ipsorum personam respicimus. Nam cum alicui bellum indicitur, simul indicitur ejus populi hominibus, ut supra ostendimus in formula indictionis: sic & in decreto: *Vellent juberent Philippo regi Macedoniae pique qui sub regno ejus essent bellum indici.* Hostis autem qui est, ubique secundum jus gentium imperi potest. Euripides:

Livius libro xxxi.

Νόμος ὅδ' ἐχθρῶν ἀπὸ τοῦ λαοῦ κακῶς.
Ubiunque presunt jura laedi hostem sinunt.

Marcianus Jurisconsultus: *Transfugas licet ubiunque inventi fuerint, quasi hostes interficere.* Interfici ergo possunt impune in solo proprio, in solo hostili, in solo nullius, in mari. In territorio autem pacato quod eps interficere aut violare non licet, id jus non ex ipsorum venit persona, sed ex jure ejus qui ibi imperium habet. Nam civiles societates constituere poterunt in eos qui in aliquo sunt territorio nihil per vim agi, nisi iudicio tentato: sicut ex Euripide citavimus:

L. 3. in fine D. ad l. Corn. de sicariis.

*Si crimen istis aliquod hospitibus struis
 Ius imperabilis: vi quidem hinc non abstrahes.*

Vbi autem judicia vigent, ibi personarum spectantur merita, & cessat jus istud promiscuum nocendi, quod inter hostes introductum dicimus. * Narrat Livius septem triremes Pœnorum fuisse in portu ejus ditionis cui Syphax imperabat, cui pax eo tempore erat cum Carthaginensibus Romanisque, advenisse eo cum duabus tririmibus Scipionem: opprimere à Pœnis potuisse priusquam portum intrarent: sed vento acriore illatas in portum antequam Pœni anchoras molirentur: tum vero Pœnos nihil ausos in regio portu.

Libro xxviii.

IX. Cæterum ut ad rem redeam, quam late licentia ista se pretendat vel hinc intelligitur, quod infantium quoque & feminarum cædes impune habetur, & isto belli jure comprehenditur. Non huc adferam quod Hesbonitarum feminas & pueros Hebræi occiderunt, & quod idem fieri imperatur in Cananzos, * & quorum connexa cum Cananzis erat causa: Dei ista sunt opera, cujus in homines jus majus est, quam hominum in bestias ut alibi disseruimus. Illud propius accedit ad testandum morem communem gentium, quod in Psalmo beatus dicitur fore qui Babyloniorum infantes petrae allidet, cui par est * Homericum illud:

Deuter. 41. 34. Deuter. 22. 16.

Psalmo cxxxvi.

ἡ γῆ πᾶσι τίμα
 Βασιλεῖς αὐτῶν αἰὼν ὡς αἰὼν διήσουσα.

*Illis quoque corpora terra
 Infantum, servus dum concussit omnia mœnora.*

Thra-

Lib. I.

Thracas olim capta Mycalesſo feminas quoque, & infantes occiderunt; narrante Thucydide. Idem de Macedonibus cum Thebas cepiſſent narrat Arrianus. * Romani capta Ilurgi urbe Hiſpaniz,

Lib. An. I.

ἡλικίαν ἀμφωλῶς καὶ παιδία καὶ γυναικας, ſine diſcrimine interemerunt etiam mulieres & pueros, quæ verba ſunt Appiani. Germanicus Cæſar Tacito narratur vicos Marſorum (Germaniz is populus) ferro flammifque pervaſtaſſe, additurque: *non ſexus, non ætas miſerationem attulit*. Titus Iudæorum etiam pueros & feminas in ſpectaculo feris laniandos propoſuit. Et tamen hi duo ingenio minime ſævo fuiſſe creduntur: adeo ſævitia illa in morem verterat. Quo minus mirum ſi & ſenes interficiuntur, ut à Pyrrho Priamus.

Lib. II.

X. * Ne captivi quidem ab hæc licentia exempti. Pyrrhus apud Senecam exrepto tunc more :

Troas.

Lex nulla capto parcat aut poenam impedit.

In Ciri Virgilians belli lex hæc dicitur etiam in feminas captivas. Ita enim ibi Scylla :

At belli ſaltem captivam lego necaſſes.

Sed & illo Senecæ loco de femina, Polyxena nimirum, occidenda agebatur. Hinc illud Horatii :

Vendere cum poſſis captivum, occidere noli.

Adelph.

act. 2 ſcen. I.

Lib. 1.

Ap. Annib.

Dion. xlvii.

Ponit enim licere : & Donatus, ſervos dictos qui ſervati eſſent *quam eos occidi oporteret jure belli* : ubi illud oporteret, improprie pro liceret poſitum videtur. Sic à Corcyraiz interfecti captivi ex Epidamno narrante Thucydide. Sic quinque millia captivorum ab Annibale occiſa. Apud Hirtium bello Africano Scipionem ſic alloquitur centurio Cæſarianus : *Tibi gratias ago, quod mihi vitam incoluimus at emque belli jure capto polliceris*. Nec tempore ullo excluditur poteſtas occidendi tales ſervos id eſt bello captos, quantum ad jus gentium pertinet: etſi legibus civitatum hic magis, illic minus adſtringitur.

3 de Civit.

Des. 2.

Ann. xii.

XI. Quin & ſupplicum occiſorum paſſim occurrunt exempla, ut ab Achille apud Homerum, apud Virgilium Magonis & Turni: quæ ita narrari videmus ut defendantur ſimul illo quod dixi belli jure. nam & Auguſtinus laudans Gothos qui ſupplicibus & in templa perſugientibus pepercant : *Quod belli jura fieri licuiſſet*, ait, *illicitum ſibi eſſe judicantur*. Nec qui ſe dedunt ſemper recipiuntur, ut in pugna ad Granicum Græci qui Perſæ militabant : apud Tacitum Viſpenſes veniam liberis corporibus orantes : *quod aſpernati*, inquit, *ſunt victores, ut belli potius jure caderent*. Nota & hic belli jus.

Dion. xlv.

Liv. 110.

XII. Sed & * acceptos in deditioem ſine conditione ulla, legas interfici, ut à Romanis Pometiz principes, à Sulla Samnites, à Cæſare Numidas, & ipſum Vercingentorigem: imo mos hic ferme perpetuus Romanorum in hoſtium duces ſive captos, ſive deditos, * ut triumpho die occiderentur, quemadmodum Cicero nos docet quinta Verrina, Livius tum alibi, tum libro xxviii, Tacitus Annali xii, & alii multi. Eodem Tacito memorante Galba decimari juſſit quos deprecantes in fidem acceperat: & Cæcina in deditioem accepto Aventico in Iulium Alpinum è principibus, ut concitorem belli animadvertit: cæteros veniæ vel ſævitiz Vitellii reliquit.

Hſt. 1.

XIII. * So-

XIII * Solent interdum historici causam interfectorum horum, captorum præsertim aut supplicum, referre aut ad talionem, aut ad pertinaciam in resistendo: sed hæ causæ ut alibi distinximus satisfactoriæ magis sunt, quam justificæ. Nam talio justa & propie dicta in eandem personam quæ deliquit exercenda est, ut intelligi potest ex his quæ de pœnæ communicatione dicta sunt supra. Contra vero ex bello plerumque id quod talio dicitur in malum redundat eorum quorum in eo quod accularur nulla est culpa. Cujus morem sic describit Diodorus Siculus: *ὃ δὲ ἡγνοῖν δι' αὐτῶν τῶν ἔργων μωρόντες, ὅτι τοῖς ἀπολαμβούσι τοῦ τῶν ἐπιχειρήσεως, ἀμφοτέρως καὶ τοῖς ἡλίως τοιαῦτα ἀνάγκη παθεῖν, οἷα αἰ ἀνὸς ἀεὶ ἐξέμισσι οἷς τὸς ἀντιχρῆστῶς.* Neque enim ignorabant ipsi rebus edociti, cum bellantium par sis fortuna, alterutris, si male rem gessissent id expectandum quod ipsi in victos statuisserent. Apud eundem Philomelus dux Phocensium *ἀφ' ἧς καλῆτος τὸς ἐχθρὸς ἐποίησε μωροῦδ' ἧς ἐπισηφαῖος καὶ δὲ τὸς ἀμφοτέρως: * pari pœna exælia efficit ut hostes à superbo & insolenti supplicio temperarent.* Pertinax vero studium in partes nemo est qui supplicio dignum judicet, ut apud Procopium Neapolitani Belisario respondent, quod tunc maxime obtinet cum partes illæ aut à natura assignatæ aut honesta ratione electæ sunt. Imo tantum abest ut in eo crimen sit, pro crimine habetur, si quis præsidio decesserit, præsertim veteri jure militari Romano quod hic nullam ferme admittebat metus aut periculi excusationem. *Præsidio decedere apud Romanos capitale est,* ait Livius. Ob utilitatem ergo suam quisque summo illo rigore, ubi visum est, utitur: defenditur autem rigor ille apud homines eo gentium jure de quo nunc agimus.

I Gub.

Polyb. lib. 9.
& VI.
Lib. XXIV.

XIV. Idem jus & in obfides usurpatum, nec in eos tantum qui se obligaverant, quasi ex convectione, sed & in eos qui ab aliis traditi. A Theffalis occisi olim ducenti quinquaginta, à Romanis Volsci Aurunci ad trecentos. Notandum autem solitos obfides dari etiam pueros ut à Parthis, quod & à Simone Maccabæorum uno factum legimus, & feminas ut à Ramanis Porsenæ temporibus, & à Germanis narrante Tacito.

Plut. de Clari
m. mulierib.
Dionys. XVI.
Tac. Ann.
XII.
I Maccab.
XIII. 17.
IV Hist.

XV. Sicut autem jus gentium permittit multa, eo permittendi modo quem jam explicavimus, quæ jure naturæ sunt vetita, ita quædam vetat permittit jure naturæ. Nam quem interficere liceat, eum gladiò an veneno interimas nihil interest, si jus naturæ respicias: jus inquam naturæ: nam generosius quidem est ita occidere ut qui occiditur sui defendendi habeat copiam: sed non debetur hoc cuiquam qui mori meruit. At jus gentium, si non omnium, certe meliorum jam olim est, ne hostem veneno interficere liceat: qui consensus ortus est ex respectu communis utilitatæ, ne pericula in bellis quæ crebra esse coeperant nimium intenderentur. Et credibile est à regibus id profectum, quorum vita ab armis ante alios defenditur, à veneno minus quam aliorum tuta est, nisi defendatur juris aliqua religione & metu infamiz. Glandestina scelera vocat Livius de Perseo loquens: nefas Claudianus agens de insidiis in Pyrrhum à Fabricio rejectis, & Cicero scelus eandem historiam tangens. Communis exempli interesse ne tale quid admittatur ajunt Consules Romani

Livius libro
XIII de bo.
lo Gild.
Of. III.

mani in epistola ad Pyrrhum quam ex Cl. *Quadrigario* recitat *Cel-
lius*: apud *Valerium Maximum* est. *armis bella, non venenis gravi debent.*
L. III, c. 8.
Lab. v. c. 5.
Ann. 111.
II Conf.
188.
 Et *Tacito* memorante cum princeps *Cattordm Arminii* mortem
 veneno promitteret, rejecit *Tiberius*, ea se gloria æquans imperatoribus.
 Quare qui licitum volunt hostem veneno occidere, ut
 ex *Vegetio Baldus*, respiciunt merum naturæ jus, illud autem quod
 à gentium voluntate ortum trahit prætervident.

XVI. Distat à tali veneficio nonnihil & ad vim accedit proprius,
 spicula veneno inficere & geminare mortis causas, quod * de *Getis*
 tradit *Ovidius*, de *Parthis* *Lucanus*, de *Afris* quibusdam *Silius*, &
 nominatim de *Æthiopicis* *Claudianus*. * Sed hoc quoque contra
 jus est gentium non universale, sed gentium *Europæarum* & si quæ
 ad *Europæ* melioris cultum accedunt. quod recte à *Salisberienfi* ob-
 servatum est, cujus hæc sunt verba: *Nec veneni licet videam ab infideli-
 bus aliquando usurpata nullo unquam jure indultam lego licentiam. Ideo fur-
 rum infamare veneno dixit Silius.* Nam & fontes veneno inficere,
 quod ipsum quoque aut non latet aut non diu latet, *Florus* ait esse
 non tantum contra morem majorum, sed & contra fas *Desim*, sicut
 jura Gentium *Diis* ascribi auctoribus solere alibi quoque à nobis
 annotatum est. Neque vero mirum videri debet, si ad minuenda
 pericula tales sint quædam bellantium tacitæ conventiones, cum
 olim *Chalcidensis* & *Eretriensis* manente bello convenerit
 µὴ ῥεῖν ἄλλοῖς τοῖς ποταμοῖς ne missilibus usi liceret.

XVII. Cæterum non idem statuendum, de aquis * sine veneno
 ita corrupendis ut bibi nequeant, quod *Solon* & *Amphictyones* le-
 guntur in barbaros justum censuisse. & *Oppianus* de *Piscatu* quarto,
 ut suo sæculo solum commemorat. Id enim perinde habetur quasi
 avertatur flumen * aut fontis venæ interceptantur, quod & natura &
 consensu licitum est.

XVIII. An vero hostem interficere immisso percussore per jus
 gentium liceat, quæri solet. Sed omnino discrimen adhibendum est.
 inter percussores qui fidem expressam vel tacitam violant, ut subditi
 in regem, vasalli in seniore, milites in eum cui militant, recepti ut
 supplices aut advenæ aut transfugæ in eos qui ceperunt, an vero
 nulla teneantur fide, quomodo * *Pipinus Caroli Magni* pater uno
 comitatus satellite trajecto *Rheno* hostem in cubiculo interfecisse
 narratur: quod & à *Theodoro Ætolo* in *Ptolemæum Ægypti* re-
 gem simili modo tentatum refert *Polybius*, οὐκ ἀναδρον τὸ λῆμα, τὴν
 ἑλπίδα vocans. Talis & ille laudatus ab historicis *Q. Mutii*
Scævola conatus, quem ipse sic defendit, *hostis hostem occidere volumus.*
Porsena ipse in hoc factò, nihil nisi virtutem agnoscit. *Valerius*
Maximus pium ac forte propositum vocat: laudat & *Cicero* pro *P.*
Sextio. Nimirum hostem occidere ubivis licet, non naturæ tantum
 sed & gentium jure ut supra diximus: nec refert quot sint qui fa-
 ciant, aut patiantur. Sexcenti *Lacones* cum *Leonida* castra hostilia
 ingressi recta tentorium regis petebant. * Paucioribus idem licuit.
 Pauci erant qui *Marcellum* consulem ex insidiis circumventum oc-
 ciderunt: & qui *Petilius Cerialem* parum absuit quin in lecto con-
 foderent.

Liv. lib. II.
Lib. 111.
 c. 3.

Justin. II.
Livius libro
XXVII.
Tac. Hist. v.

belli solennis indicendi jus habent, id non licet: extra vero bellum solenne habetur pro licito eodem Gentium jure. Sic in Gannasum defestorem structas * insidias tales degeneres negat Tacitus. Curtius Spitamenis perfidiam minus ait inuisam esse potuisse, quia nihil ulli nefastum in Bellum interfestorem regis sui videbatur. Sic & in latrones & piratas perfidia, vitio quidem non caret, sed apud gentes odio eorum in quos committitur impunita est.

XIX. Stupra in feminas in bellis passim legas & permissa & impermissa. Qui permiserunt spectarunt injuriam solam in alienum corpus, cui subjacere quicquid hostile est, juri armorum non incongruens judicabant. Melius alii, qui non solam injuriam sed ipsam efferatæ libidinis actum hic considerarunt, & quod is neque ad securitatem pertineat, neque ad pœnam, ac proinde non bello magis quam pace impunitus esse debeat, atque hoc posterius jus est gentium non omnium, sed meliorum. Sic Marcellus antequam Syracusas caperet legitur * gessisse curam pudicitia etiam in hoste servanda. Scipio apud Livium, & sua & populi Romani interesse ait, ne quid quod uspiam sanctum esset apud ipsos violaretur. uspiam, id est apud moratioris populos. Diodorus Siculus de Agathoclis militibus: οὐτις ἐν εἰς γυναῖκας ὕβριος καὶ ἀσεβειῶν ἀπέχουσι: ne à mulieribus quidem * vim nefariam abstinerebant. Ælianus cum narrasset à Sicyoniis victoribus feminarum ac virginum Pellenzarum pudicitiam prostitutam, sic exclamat: ἀγέλαστα πάντα, ἢ ἴδι Ἕλληνας, καὶ οὐδὲ ἐν βαρβάρους καλὰ, καὶ εἰς τὴν ἡμῶν πατρίδα. Cruelitas hac per Deos Gracia, & quantum memoria complector, ne ipsis quidem barbaris probata. Atque id * inter Christianos observari par est, non tantum ut disciplina militaris partem, sed & ut partem juris Gentium: id est ut qui pudicitiam violavit, quamvis in bello, ubique pœnæ sit obnoxius. Nam nec Hebræa lege impune quisquam idtulisset, ut intelligi potest * ex ea parte quæ de captiva ducenda neque vendenda postea, constituit. Ad quem locum Bacchai magister Hebræus: Voluit Deus ut castra Israelitarum sint sancta, non projecta in scortationes & abominations ceteras ut castra gentium. Arrianus cum narrasset captum Roxanes amore Alexandrum, cum ἑλλήσας ὕβριος καὶ ἀσεβειῶν ἀπέχουσι, ἀπὸ τῆς γῆρας ἣν ἔδειξεν ἐπὶ τῆς ἀπαθείας, noluisse ea ut capere per libidinem abusi sed matrimonio dignatum, adicit facti laudationem. Plutarchus de facto eodem: ὅχι ὕβριος, ἀλλ' ἔγχετο φιλοσόφως, non per libidinem abusus ea est, sed uxorem duxit, ut dignum philosopho. Et Torquatum quendam quod hostili virgini vitium obrulisset, Romanorum decreto * in Corsicam deportatum annotavit Plutarchus.

Annotata ad Caput iv.

§. I.
§. II.

Effatus quosdam esse proprios] Crantzius Saxoniorum **xx**, §.
Licet matrimonium contrahere, sed laudabilior est ex pio proposito calce castitas] Tertullianus adversus Marcionem **i**: vacat abstinentia testimonium, si licentia eripitur. Vide de hac re, & de fuga in persecutione eundem lib. **i** ad uxorem. Hieronymus ad Helvidium: Virgo majoris est meriti, autem id continentis, quod si feceris, non delinquis. Adversus

versus Iovinianum : Ideo plus amat virginos Christus, quia sponte tribuitis, sed sibi non fuerat imperatum. Ad Pammachium : semper grandia in audentium ponuntur arbitrio. Non tibi imponitur necessitas, ut voluntas praerogatum consequatur. Chrysofomus ad I Cor. cap. VII : βελτίονα δικυνοσ πτω̄ ἐγγεγραυοσ, meliorem ostendis continentiam. Ad Rom. VII, 6 : κἀν μὴ πωρῆμεθα κῆ γῶνασ ἠπειλήσῃ, δεικνὺσ ὅτι ἔ τ̄ φιλοδομίας τῶν ἀγοσιζομῶν τῶ ζῆλῶσ ῥῆμα, ὡσπερ ἡ περῆσια κῆ ἀικτημῶσῃσ, ἀλλὰ πάντοσ αὐτῶ ἀινωδῆσ δει. nisi praeceptis obediamus, Gebeniam minatus est, ostenditque hac qua postulas, non esse exius qua certantes super studio praestant, qualia sunt virginitas & possessio: omnia abdicatio, sed omnino ea debent impleri. Secunda oratione de jejuniis: τὸ φῶσ ἐξ τῶν πτω̄δων, ἀφῆκασ ἀνωτῆρ τῶν ἀγῶσ τῶν περῆσιασ. ἡ α κῆ οἱ κῆσ ορθῶντες τῶ δικίαν μαζαλοφῶσῃσ ἰπιδεῖσῃσ, κῆ οἱ μὴ κῆσ ορθῶντες τ̄ συρῶμεν δὲ πωλῶσῃσ ἔ διασῃσ. Reliquis extra gradia, reliquis supra certandi legem continentiam virginalem, ut & qui id praestant, animi sui ostendant magnitudinem, & qui non praestant, indulgentiam Domini fruuntur. Quod mox aptat & ad ἀικτημῶσῃσ possessionum abdicatiōem. Adjice quae habet Gratianus ex Augustino & aliis in causa XIV, quaestione I.

Clemens Alexandrinus] Stromateon IV. ubi inter alia de secundas nuptias faciente ait : ἔ τ̄ ὅ ἔ ἄμωρῃσ μῶ κῆ ἀσθῆκῃσ. ἔ ῥδ πικῶλυ) αὐτοσ ἔ ἴομεν. ἔ πωρῆσ ῆ τ̄ κῆ τὸ δισῶσῃσ πωλῶσῃσ τῶ κῆ τ̄ ἐπίσῃσ πωλῶσῃσ : non peccat is quidem in fedus : neque enim ulla lex est qua prohibeat, sed non implet excellentissimam Evangelica vita perfectionem.

Paganam conjugem licite relinquere potest ut sensis Augustinus] Libro I de adulterinis conjugis ad Pollentium cap. 13, & 18. ex quibus locis multa transcripsit Gratianus in causam XXVIII, quaest. I.

Aliis vero licere dicitur, non quod salva pietate & officiorum regulis fieri potest, sed quod apud homines poena non subiacet] Tertullianus in exhortatione ad castitatem: Licentia plerumque tentatio est disciplina. ibidem: omnia licent, sed non omni pro salute. Chrysofomus de poenitentia VIII: ἔ ἀπειδασ ὅκ βοσῶν ἰδιων κῆ μίλι ἄγῃσ τῶ τῶ λαμπρῶν ὡσῆσ ἡμῶσ κῆ βασιλικῶν τῆσ πῆσ ἐξ αὐτῆσ ὡσῆσ τῆσ. ὅκ ἐξῆσ σῃ κῆ τῶ ἰδοκ βασιλεῖ πῆσ ἐξῆσ. Hic qui herbarum cacuminibus vescebatur & fero melle, illi splendendam & regiam mensam sibi apponere solito, cum auctoritate edicit, non licet si is. At qui videntur regi omnia licere. Columella praefatione libri VII: Nec sane est vindicandam nobis quicquid licet : nam summum jus antiqui putabant summam crucem. Hieronymus ad Iovinianum : Et ὅ ἔ ἔ ἔ jus summum, summam malitia.

Vt à Seneca patre] Inter alia controversiarum libro IV, 24.

Ex tragedia Euripidis] Iōne.

Hac bellica iura] Servius in excerptis Fuldenibus ad II Aeneidos : Iure belli Politen Pyrrhus occiderat : sed cur ante oculos patris ? Spartianus Severo : praeter eos quos jus praelii abstulisset.

Qua commissa capite luere, tum quia paludati fetorunt laudamus] Confer quae supra libro II, cap. I, §. I.

Post modicum tempus] Bembus VII historiz. Ea defensione utitur Cicero pro Ligario. Exemplum habes apud Livium libro XXV, de civibus Campanis. Alia apud Thucydidem libro I, & v.

Sed ex jure ejus qui ibi imperium habet] confer dicenda infra cap. VI, §. 26.

§. 26. & Albericum Gentilem Hispanicarum Advocationum lib. 1, c. 6. Wechnerum in consilio Franconico 92.

Livius] Vide simile factum Venetorum Græcos impediendum re in portu juris Veneti Turcis noceant, apud Chalcocondylam lib. IX. de Venetis & Turcis apud Tunetem, Bembum lib. 4. de Pisanis & Genuatibus in Sicilia, Bizarum bello Pisano. de Rostochio & Gripwaldia Paulinum Gotthum.

§. IX.

Et quorum conexa cum Campanis erat causa] ut Amalecithæ de quibus Iosephus libro VI. 8. in Saulis rebus: ἐπὶ σφαιρῇ γυναικῶν καὶ ταπίου ἐποίησεν, ἕδην ἀμύδι εἰδὲ ἀθηραιῶσι σκληρότερον ἀξίως δότι, ἄφροντος ἔργου, ἀφροντος ἔργου πολυαίως καὶ ἔργου. *Ad eadem feminatum etiam et proceperat, nihil existimans se crudele aut natura humana adversum in eo facere, primum quod hostes erant in quos id fiebat, &c.*

Homericum illud] Ex eodem Homero Severus in Britannos his verbis usus:

μηδ' ἴν τινα γυναικὲς μήτηρ
κῆρον ἰόντα φίλοι, μηδ' ἔς Φύζης ἀπικυῖ ὄλεθρον.

*nec qui lætes abditus intra
Viscera matris adhuc, fugies crudelia facta.*

Romani capta Ilurgi] Scipio capta Numantia: Iuliani milites in mulieres Daciris relictas, Zofimus III. Idem Iulianus capta Majorzamaltha. *Sine sexus discrimine vel ætate, quicquid impetus reperit, potestis iratorum absumis*: ait Ammianus libro XIV.

§. X.

Ne captivi quidem ab hac licentia exempti] Elifæus apud Iosephum: τοὺς γὰρ νόμον λαφύρατος πολέμου, ἀποκλείων ἕνεκα δικαίου. *belli jure captos interficere justum dicebat.* itaque Virgilius captivum inducit rogantem:

Per patrios manes, per spes surgentis Iuli

Te precor hanc animam serves, natoque patrique.

LXX millia Slavorum captorum ab Ottone interfecta narrat Withkindus lib. II.

§. XII.

Acceptos in deditionem sine conditione ulla, legas interficere] Vide Thea-num libro LXX, in anno cō 15 LXXX, in rebus Hibernis.

§. XIII.

Vt triumphi die occiderentur] simile apud Reginonem in anno 15 ccccv. *Solent interdum historici causam interfectorum hostium, captorum præsertim aus supplicum, referre aut ad salutem aut ad pertinaciam*] ut Chalcocondylas libro VIII.

Pari poena exacta] Vide eundem Diodorum de Spendio & Amilcare Barca in Excerptis Peiresianis.

§. XV.

Et manus infamie] Senatores ad Pyrrhum: ἴνα μὲ τὸ σὸν καὶ ἔργον ἀπὸ ἀξιοδοκίης ἐνέγκῃ. *ne nobis infamiam adferat si quid tibi acciderit.*

Qui licitum voluit hostem veneno occidere] Vide de Venetis Bembum sine libri III.

§. XVI.

De Getis tradit Ovidius] de Scythis Plinius libro XI, 53: *Scythæ sagittas tingunt viperina sanie, & humano sanguine: irremediabile id scelus mortem illico adfert levi tactu.* de Serviis vide supplementum Helmoldi c. 4.

Sed hoc quoque contra jus est gentium] ideo Ius Mermerides in Odyssæ A. Vlyffi negat venenum ad spicula,

ἔπειτα πάλιν ἰσχυρίζεται αὐτὸν ἰσχυρῶς.

Veritus vim Divinum morte carentium.

Sine veneno] cadaveribus, asbesto, quibus usus in obsidione Auxi-
ni Belisarius. Procopius Gothlicorum 11. calce, ut Turcz ad Di-
abram. Nicetas lib. 1 de Alexio Isaaci fratre. Sunt talia & apud
Ottone[m] Frisingensem & Gontherum Ligurino.

§.XVII.

Fontis vena intercipientur] Vide Priscum in Excerptis legationum.

Pipinus] Vide Paulam Warnafredi libro VI.

§.XVIII.

Quilucii Scaevole] qui Plutarcho ἀπὸ τοῦ ἀγαθοῦ ἀγαθῶς, vir ad om-
nem virtutem egregius.

Paucioribus idem licuit] Valens pecuniam promisit ei qui Scythz cu-
susquam caput attulisset. ita pax obtenta. Zosimus IV.

Laudat Eleazarum Ambrosius] Et Iosephus Antiquz historiz XV,
14. Factum non dissimile Theodosii in Eugenium est apud Zosimum
libro IV. Gallorum in regem Persarum apud Agathiam : Persarum
decem in Iuhanum apud Ammianum XXIV, & Zosimum III. Alexii
Comneni in Torufen apud Nicetam Choniaten lib. IV de Manuele.
Bulgarorum in Nicephorum Imperatorem apud Zonaram.

Qui tali opera uti noluerint] Vide Cromerum p. 113.

Viriani cades] Scriptor de viris Illustribus : qua victoria, quia empti
erat, a senatu non probata. Eutropius : cum interfectores ejus premium a
Capione consule peterent, responsum est, nunquam Romanis placuisse Imperato-
rem a suis militibus interfici. ubi forte legendum, a Capione consule pro-
missum. Sic quod in Sertorium admissum est, damnat Ammianus li-
bro xxx.

Insidias tales degeneres negat] Sic de Florentio & Barchalba, qui de-
fectorem Procopium adduxerant Ammianus : si principem legitimum
prodidissent, vel ipsa justitia jure casus pronuntiaret. si rebellem & oppugnato-
rem interna quietis, ut ferebatur, amplas ei memorabilis facti oporsuerat defer-
ri mercedes. Sic laudatur Artabanes occiso Gontharide apud histori-
cum Procopium sine Vandalicorum secundi. Adjice de Sechodolii
cade Cromerum libro XXVII L.

Gessisse curam pudicitie] & Lucullum narrante Xiphilino. vide edi- § XIX.
ctam Mauri Cabaonis apud Procopium Vandalicorum 1.

Vim nefariam] Appianus Mithridatico de Chiis captis : τὰ γυναῖκα καὶ
τὰ παῖδια βαρβαρικῶς καὶ ἄνευ νόμου ὑπέλαβον. mulieres & pueri barbarum
in mortem ab iis qui dicebant stuprati.

Inter Christianos] Servarunt id Belisarius ubique, Totilas captis
Cumis & Roma capta. Procopius hæc tradit Gothicorum III.

Ex ea parte qua de captiva ducenda] quam facunde explicat Philo li-
bro 1 Philadelphicus. Iosephus altero contra Appionem : ἡ ἀρχὴ
λατῶν ἐπιτοίχων ἵππων αὐτῶν ὑπέλαβον. μέγιστη ἡ γυναικῶν. Lex etiam pro bel-
lo captis curam gessit, ut absit ab eis consumelia, maxime à mulieribus.

In Corsicam deportatum] At Persarum rex Chosroes eum qui Apa-
mez puellæ vim intulerat, cruci affixit. Procopius Persicorum II.

De rebus vastandis eripiendisq̄ue.

I. Res hostium corrumpi & rapti posse.
 II. Etiam sacras, quod quomodo intelligendum.

III. Et religiosas, addita videtur cautela.
 IV. Deli quatenus tunc permitti.

Ofic. III.

Lib. xxxi.

Ann. XIII.

L. cum loca.
 D. de religiosis.

Lib. I. cap.
 III. §. 8.

Non * esse contra naturam spoliare eum quem honestam est necare, dixit Cicero. Quare mirum non est si jus gentium corrumpi ac rapti permiserit res hostium, quos interficere permiserat. Polybius itaque historiarum quinto jure belli comprehendit ait ut munitiones hostium, portus, urbes, viros, naves, fructus, & si qua sunt similia, aut eripiantur aut corrumpantur. Et apud Livium legimus esse quadam belli jura quae ut facere ita pati sit fas: *fasa exciri, dirui sedes, praedas hominum pecorumque agi.* Ipsas urbes totas dirutas aut moenia solo æquata, populationes agrorum, incendia singulis ferme paginis apud historiarum scriptores invenias. Et notandum licere hæc & in deditis. *Oppidani*, inquit Tacitus, *portis sponte patefactis se suaque Romam permiserunt, quod salutem ipsis tulit: Artaxatis ignis immixtus.*

II. Neque jus gentium merum, seposita officiorum aliorum consideratione, de quibus dicemus infra, sacra excipit, id est quæ Deo aut diis dicata sunt. *Cum loca capta sunt ab hostibus, * omnia defuncti sacra esse*, ait Pomponius Jurisconsultus. *Sacra Syracusarum victoria profana fecerat*, ait Cicero Verrina quarta. Causa hujus rei est, quod quæ sacra dicuntur revera non eripiuntur humanis usibus, * sed publica sunt, sacra autem nominantur à fine cui destinata sunt. Signum ejus quod dico est, quod cum quis populus alteri populo aut Regi se dedit, tum etiam ea dedit quæ divina dicuntur, ut ex formula apparet quam citavimus alibi ex Livio, cui convenit illud in Amphitruone Plauti:

Urbe[m], agrum, aras, focos, seque uti dederent.

Deinde:

Deduntque se divina humanaque omnia.

Et ideo Vlpianus publicum jus etiam in sacris ait consistere. Pausanias Arcadicis ait morem fuisse Græcis barbarisque communem, ut res sacræ arbitrii eorum fierent qui urbes cepissent. Sic Iovis Hercæ simulacrum Troja capta concessum Sthenelo, multaque alia ejus moris exempla commemorat. Thucydides lib. IV: *τὸ νόμον τοῖς ἱεραῖς εἶναι, ὡς δὲ ἢ τὸ κερταῖον τὸ γῆς ἱεράτης ἢ τὸ ὀλίον ἢ τὸ βραχυτέρας, τῶν καὶ τῶν ἱερῶν ἀεὶ γίνεσθαι.* jus hoc apud Græcos esse, ut qui imperium obtineant in terra aliqua magna aut parva, * eorum sint & templa. A quo non discrepat illud apud Tacitum: *Cunctas caeremonias Italicis in oppidiis, templaque & numinum effigies, juris atque imperii Romani esse.* Quare & populus ipse mutata voluntate potest ex sacro profanum facere, quod non obscure indicant Jurisconsulti Paulus & Venulejus: & temporum necessitate videmus res sacras ab his qui sacraverant: * in belli usus conversas, ut à Pericle sub pollicitatione restituentur tantundem, à Magone in Hispania, à Romanis bello Mithridatico, à Sulla,

Ann. XII.

L. inter stipulan. em. §. sacrum, & l. continuus. §. cum quis. D. de verb. oblig.

1 Sulla, Pompejo, Cæsare atque aliis factum legimus. Apud Plutarchum Tiberius Gracchus : *ἰσθὶν ἔσουλαι ἕδην ἕτας ἰσθιν, ὡς παὶ τῶν θῆων ἀνακρίματα. ἄλλ' οὐδ' ἴ τῆτος ἐκινῶν ἐξ μὲν φέρειν ὡς βύλαται τ' δὲ μὲν ἕδεις κακάλυκς.* Nihil *sanctum sacrum sanctumque est quam quæ Deorum honori dicantur. Et his antea nisi populum, hac transmovere nemo prohibet.* * In controversiis Senecæ patris legimus, *Pro republica plerumque templa nudantur, & in usum stipendiæ dona consumuntur.* Trebatius jurisconsultus temporum Cæsaris : ** profanum quod ex religioso vel sacro in hominum usum proprietatemque conversum est.* Hoc ergo gentium jure usûs Germanicus in Marfio, narrante Tacito : *profana simul & sacra, & celeberrimum illis gentibus templum quod Tanfava vocabant, solo aquantur.* Pertinet huc illud Virgilio :

Colui vestros si semper honores

Quos contra Æneada bello fecere profanos.

Deorum donaria * capi à victoribus solere notavit Pausanias : & Cicero belli legem id vocat de P. Servilio loquens : *Signa, inquit, & ornamenta ex urbe hostium vi & virtute capta belli lege atque imperatorio jure sustulit.* Sic Livius templorum ornamenta quæ Syracusis Marcellus Romam advexit *parta ait belli jure.* C. Flaminius pro M. Fulvio : *Signa ablata & cetera facta quæ captis urbibus soleant.* * Fulvius quoque in oratione belli jus hoc ipsum appellat. Et Cato in oratione apud Sallustium referens quæ victis solent accidere, ponit & * fana spoliari. Illud tamen verum est, si quo in simulacro numen aliquod inesse credatur, id violari aut corrumpi nefas ab iis qui in ea persuasionem conveniunt : & hoc sensu impietatis, aut læsi etiam gentium juris accusantur interdum, qui talia commiserunt, nimirum ex talis opinionis positione. Aliud est si hostes non idem sentiant : sicut Judæis non permixtum tantum, sed & præceptum est gentium simulacra abolere, nam quod sibi accipere vetantur, id eam causam habet quo magis Hebræi superstitiones gentium derestarentur, impietatis admoniti ipso contactu interdicto; non quasi alienis lacris parceretur, quomodo * Iosephus exponit, Romanis haud dubie blandiens, sicut & in expositione præcepti alterius, de non nominandis gentium diis, quod ille ita explicat quasi illis obloqui vetarentur, cum revera honoris causa aut sine abominatione eos nominare lex non sineret. Sciebant quippe Hebræi Dei certissimo monitu in simulacris illis non habitare, aut Dei spiritum, aut bonos Angelos, aut vim astrorum, ut deceptæ gentes existimabant, sed pravos & humano generi infestos Dæmonas, ita ut recte dixerit Tacitus in Iudæorum institutis describendis *profana illic omnia quæ apud nos sacra.* Non mirum ergo est si templa profani cultus à Maccabæis incensa non semel legimus. Sic & Xerxes cum simulacra Græcorum corruptit, nihil fecit contra jus gentium, etsi multum id ad invidiam exaggerant Græci scriptores. Nam * Persæ non credebant in simulacris esse ulla numina, sed Deum esse Solem & portionem ejus aliquam ignem. Lege Hebræa, ut idem Tacitus recte, *templi limine præter sacerdotes arcebantur.* At Pompejus eodem auctore *templum jure violata ingressus est* : aut ut Augustinus rem eandem narrat *non devotione*

Macr. sat. 111.

Ann. I.

Lib. VIII. Verr. 111.

Lib. xxv.

xxxix.

Deut. VII. 5.

Hist. v.

I Macc. v. & x. Asc. Ped. in Verr. 111.

De Cru. Des lib. xv111, c. 45.

Pro Flacco.

Dan. v. 23.

Bell. Ind.
1 b. vi. c. 24.
c. 34.I. Sepul-
chra.
D. d. sepul-
chro violato.

supplicis, sed jure victoris: bene ille quod templo poperit, & rebus templi, quanquam ut Cicero dixerit ait, pudore & obrestatorum metu, non religione: male quod ingressus est, quippe convento vero Deo, quod & Chaldæis exprobrant Prophetæ: quam etiam ob causam quidam factum arbitrantur singulari Dei providentia, ut is quem dixi Pompejus quasi in conspectu Iudææ trucidaretur, ad Cassium Ægypti promontorium. at si spectes opinionem Romanorum, nihil in eo factum contra jus gentium. Sic idem Templum excidio datum à Tito Iosephus memorat, additque factum
τοῦ Ἱεροσολύμων ἱεροῦ.

III. Quod de sacris diximus, idem & de religiosis intelligi debet. nam hæc quoque non mortuorum sunt, sed viventium, sive populi alicujus sive familiar. Quare sicut sacra loca ab hostibus capta, ita & religiosa talia esse desinere scripsit dicto loco Pomponius, & Paulus Iurisconsultus: *Sepulchra hostium religiosa nobis non sunt, ideoque lapides inde sublatos in quælibet usum convertere possumus*: quod ita tamen intelligendum ne ipsa mortuorum corpora male tractentur, quia id contra jus est hominum sepeliendorum, quod jure gentium introductum alibi demonstravimus.

IV. Illud hic breviter repetam non vi sola res hostium hostibus eripi ex jure gentium, sed & dolos qui perfidia careant permittos censer, imò alienæ perfidiæ incitationem. Nimirum ad minora & frequentia hæc delicta ita connivere cœpit jus gentium, sicut leges civiles ad meretricium & improba fœnora.

Annotata ad Caput v.

§. I.

Non esse contra naturam spoliare eum quem honestum est necare] Sætonius Nerone XL, tanquam occasione nata *spoliandarum jure belli opulentissimarum provinciarum*. Cyprianns de Mortalitate: *Sic cum irruptione hostili civitas aliqua possessa est, omnes simul captivitas vastas.*

§. II.

Omnia desinunt sacra esse] Tertullianus Apologetico: *Porro bella & victoria, captis & everfis plurimum urbibus constant: id negotium sine Deorum injuria non est. eadem strages ædificiorum & templorum, paros cades civium & sacerdotum: nec dissimiles rapine sacrarum divinarum & profanarum. Tot igitur sacrilegia, Romanorum quot trophæa, tot de Diis quot de gentibus triumpho, tot manubia, quot manent adhuc simulacra captivorum ædificiorum, mox: Et bene, quod si quid ad versi urbibus accidit, eadem clades templorum quæ & ædificiorum fuerant.*

Sed publica sunt] Marfilus Patavinus in defensore Pacis cap. v, p. 2. Nicol. Boërius Decif. LXIX, num. I. Bossius in crim. de foro competente num. 101. Cothmannus conf. 100, num. 30.

Eorum sint & templa] ostendit hunc morem & Polybii locus infra capite VIII, §. 4.

In belli usus conversas] ut à Syracusis tempore Timoleontis, in cujus vita id habet Plutarchus. Chii multam sibi à Mithridate indictam etiam è sacris vasis conficiunt. Appianus Mithridatico. Plinius lib. VII, cap. ultimo de Porcio Catone agens: *Idem arbores religiosas lucosque*

utroque succidi permisit, sacrificio prius facto: cuius rei rationem quoque eodem volumine tradidit. Sulla bello Mithridatico donaria ab Olympia, Epidauro, Delphis abstulit, Plutarcho narrante, & Appiano. dem pretium restituit. Diodorus Siculus in excerptis Peiresianis. Augustus ex templis thesauros accepit mutuos, Appiano docente civilium v. vasa sacra ab Agapeto oppignorata tradit Cassiodorus XII, 20. Heraclius in gravi necessitate vasa Ecclesie in nummos vertit, sed postea pretium reddidit, ut narrat Theophanes. vide & Annam Comnenam libro v. & libro vi. Cromerum libro XXI. orationem Laurentiani apud Bembum libro vi. Adde quæ infra dicentur capite XXI, §. 23.

In controversiis Seneca] in Excerptis IV, 4. Profanum quod ex religio vel sacro in hominum usum proprias aemque conversum est] Servius ad Æneidos II; de Cereris templo: Æneus scit ante esse profanatum. idem habet ad III, & ad IX Æneidos & ad XII. Ad Eclogam vero septimam: Dona oblata numinibus tam diu sacra sunt, & dona possunt dici, quandiu non fuerint profanata.

Capti à victoribus solere] Virgilius Æneidos v, Neptuni sacro Danais de poste restitum.
Plutarchus Fabio narrat, signum ab eo Herculis Tarenti captum missumque in Capitolium: reliquos Deos Tarentinis relictos ut iratos. Hoc spectat & quod modo ex Tertulliano attulimus, & ejusdem hoc ad Nationes II: Tot deinde de Diis quot de gentibus triumphi: manent & simulacra captiva: & utique sentiunt, quos non amant.

Fulvius] Vide Polybium excerpto legationum 27. Fana (spoliari)] Vide Cromerum libro XVII. de rebus Antiochenis Ecclesie captis à Chosroë, vide Procopium Perficoram II.

Iosephus] Antiquæ historiæ IV, 8. & libro adversus Appionem altero. Perse non credebant in simulacris ulla esse numina] Diogenes Laertius initio, τῶν ἱερῶν ἀγάλματων τὸς μόνους: damnari simulacra à magis.

C A P V T V I.

De jure acquirendi bello capta.

- I. Circa acquisitionem rerum bello captarum, quale jus natura.
- II. Quale jus gentium: cuius testimonia adduntur.
- III. Quando res mobilis capta censetur ex Gentium jure:
- IV. Quando agri.
- V. Res que non sunt hostium non acquiri bello.
- VI. Quid de rebus repertis in navibus hostium?
- VII. Jure gentium nostra fieri qua hostes nostri alii bello eripuerant, quod testimonio probatur.
- VIII. Resoluitur sententia statuenti res captas ab hostibus omnino singularum capientium fieri.

- IX. Naturaliter & possessionem & dominum per alium acquiri.
- X. Distinctio aliorum bellicorum in publicos & privatos.
- XI. Agros acquiri populo aut ejus cuius est bellum.
- XII. Res mobiles & se moventes actu privato captas singularum capientium fieri;
- XIII. Nisi lex civilis aliud statuat.
- XIV. Captas actu publico fieri populi aut ejus cuius est bellum:
- XV. Arbitrium tamen in res tales aliquod solere imperatoribus concedi:
- XVI. Qui aut eas referunt ad ararium:
- XVII. Aut dividunt militis: & quomodo:

XXVIII. *Aut direptionem permittunt :*

XIX. *Aut alius concedunt :*

XX. *Aut factis partibus aliud atque aliud statuant : & quomodo.*

XXI. *Peculationem circa prædam committi.*

XXII. *Lege aut alio voluntatis actu de jure hoc communi aliquid immutari posse.*

XXIII. *Sic focus prædam concedi :*

XXIV. *Sapo & subditis : quod variis exemplis terrestribus & maritimis illustratur.*

XXV. *Vsu ante difforium.*

XXVI. *An capta extra territorium utriusque partis hostilitatem acquiritur belli jure.*

XXVII. *Ius hoc quod diximus quomodo belli solemniter fit proprium.*

PRæter quorundam actuum in homines impunitatem, de qua egimus hæctenus, est & alius effectus bello solenni ex jure gentium proprius. Ac jure naturæ quidem bello justo ea nobis acquiruntur, * quæ aut paria sunt ei quod cum nobis sit debitum aliter consequi non possumus, aut etiam quæ nocenti damnum inferunt * intra æquum pœnæ modum, ut alibi dictum est. Hoc jure Abrahamus de spoliis, quæ à quinque regibus acceperat, * decimam Deo dedit, ut historiam quæ exitat Gen. xiv, explicat divinus scriptor ad Hebræos vii, 4. quo more Græci quoque, Carthaginienses & Romani diis suis, ut Apollini, Herculi, Iovi Feretrio decimam de præda sacraverunt. Iacobus autem Iosepho præ fratribus præcipuum relinquens legatum : *Do tibi, inquit, partem unam supra fratres suos, quam à manu Amorrhæi cepi gladio meo & arcu meo*, Gen. xlviii, 22. Quo in loco * illud cepi prophætico loquendi genere pro certo capiam sumi videtur, & Iacobo attribui quod posteri ab ejus nomine dicti facturi erant, quasi eadem esse progenitoris & liberorum persona. Id enim rectius, quam cum Hebræis verba hæc trahere ad illam expiationem Sicimorum quæ jam ante à filiis Iacobi facta erat. nam eam ut eum perfidia conjunctam Iacobus pro sua pietate semper improbavit, ut videre est Gen. xxxiv, 30; xlix, 6. Probatum autem à Deo jus prædæ, inter eos quos dixi naturales terminos aliis quoque locis apparer. Deus in lege sua de civitate post pacem repudiatam expugnata loquens sic ait : *Omnia ejus spolia diripies tibi : & frueris præda hostium quam tibi Deus dederit.* Rubenitz, Gaditz & pars Manassitarum dicuntur vicisse Ituræos & eorum vicinos, multamque prædam ab eis abstulisse, hac ratione addita, quod in bello Deum invocassent, & Deus eos propitius exaudiisset : quomodo & rex pius Asa narratur Deo invocato de Æthiopibus, injusto bello se laceffentibus, & victoriam & prædam reportasse : quod eo magis notandum, quia arma illa non ex speciali mandato, sed ex communi jure sumebantur. Iosue autem eosdem quos dixi Rubenitas, Gaditas & Manassis partem secundis omnibus prosequens : *participes, inquit, sitis præda hostium cum fratribus vestris.* Et David cum ad Senatores Hebræos mitteret partem de Amalecitis spolia, pretium dixit muneris : *Ecce donum hoc est vobis de præda hostium Domini.* Nimirum, ut Seneca dixit, militarium viris speciosissimum est divitem aliquem spoliis hostilibus facere. Exstant & divinæ leges de præda dividenda Num. xxxi, 27. Et Philo inter diras legis esse ait ut ager ab hostibus demetatur, unde sequitur *ἀγρὸν μὴ φιλῶνος, ἐξ ἁποῦς ἢ ἀσεμῶνος, ἰν̄ suas famem, copiam hostibus.*

II. Cæterum jure gentium non tantum is qui ex justa causa bellum gerit, sed & quivis in bello solenni & sine fine modoque domi-

Deut. xx,
14

I Par. v.
20, 21, 22.
II Paral.
xiv, 13.

Ios. xxi, 8.

III. Benef.
37.

De diru.

Aut sit eorum quæ hosti eripit, eo sensu nimirum ut à gentibus omnibus & ipse & qui ab eo titulum habet in possessione rerum talium tuèdi sint. quod dominium quoad effectus externos licet appellare. Cyrus apud Xenophontem: νόμος ἐστὶν πᾶσι ἀνθρώποις αἰδώς ἐστίν, ὅταν πολυμένων πόλεις ἄλλῃ, ἢ ἰλιότων εἶναι τὰ χερσίν. *Lex est sempiterna inter homines, capta hostium urbe, eorundem res atque pecuniaque victoris cadere.* Plato dixit: πᾶσι τῷ ἢ νικημένοις ἀγαθὰ ἢ νικούντων γένηται, βόνα quæ victus habuit omnia victoris fieri: qui & alibi inter genera quasi naturalia acquisitionis statuit πολυμικρῶν, quæ & λείψανον, ἀγωνιστικῶν & χειροκλήτων vocat, assentientem hac in re habens eum quem dixi Xenophontem, apud quem Euthydemum Socrates interrogando eo perducit, ut spoliæ non semper injustum fateatur, ut si in hostem id fiat. Sed Aristotele quoque auctore ὁ νόμος ὁμολογία τίς ἐστίν ἢ τῷ κτὶ πολέμου κερτάρημα ἢ κερτάρων ἀπὸ φωνῆ: *Lex velus pactum quoddam commune est quo bello capta capientium sunt.* Eodem respicit dictum illud Antiphanis: ὅτι τοῖς πολυμίοις ἐν χερσίν οὐκ ἐπιγαθὰ παρῶναι χωρὶς αἰδώς. γίνεται ἢ ἄλλως ἢ ἢ ἰλιότων ἄλλα τῶν κερτάρων. *Optatissimi ut hostibus bona adsint sine virtute: Sic enim sunt illa non eorum qui habent, sed eorum qui capiunt.* Apud Plutarchum in vita Alexandri: τὰ τῶν ἡττημένων εἶναι τὰ δὲ ἐκ ἀποσυρμένων τῶν κερτάρων, ea quæ victi fuerant esse ἢ appellari debent victoris. Idem alibi: τὰ τῶν ἡττημένων ἐστὶν τοῖς νικηταῖς ἀγαθὰ, τοῖς νικῶσι ἀθλα ἀπονέμονται: quæ verba sunt ex Xenophonte secundo de Cyri institutione. Philippus in Epistola ad Athenienses: πᾶσι τοῖς πόλεσι οὐκ ἔμμερον ἢ τῶν ἀπογόνων ἀποδοῦναι ἢ κατὰ πόλεμον κέρλοι κερτάρων. *Omnes tenemus oppida à majoribus relicta aut possessa belli jure.* Æschines. ἐν δὲ πρὸς ἡμᾶς πολυμίοις δευτέρας τῶν πόλεων εἶδες, κερταίως ἔχεις τὰ τοῦ πολέμου νόμον κτησάμενοι: Si bello in nos suscepto armis cepisti urbem, jure eam possides belli lege. Marcellus apud Livium quæ ademit Syracusas * ademisse se ait belli jure. Romani legati Philippo de Thraciæ & aliis civitatibus dicebant, si Philippus bello cepisset eas præmium victoriæ belli jure habiturum: & Mafaniffa quem agrum pater suus Carthaginensibus bello ademisset, habere se jure Gentium ajebat. Sic & apud Iustinum Mithridates: non Cappadocia filium educitum quam jure gentium victor occupaverat. Cicero Mitylenas aut populi Romani factas belli lege ac jure victoriæ. Idem privata aliqua esse cœpisse ait, aut occupatione vacuorum aut bello, eorum scilicet qui victoria potiti sunt. Dion Cassius: τὰ τῶν ἡττημένων τοῖς κερτάρων ἀποδοῦναι. Etiam Clemens Alexandrinus ait res hostium rapi & acquiri belli jure. *Quæ ex hostibus capiuntur jure gentium statim capientium sunt* ait Cajus Jurisconsultus. Naturalem hanc acquisitionem, φυσικὴν κτήσιν appellat Theophilus in Græcis institutionibus, sicut & Aristoteles dixerat παλαμικῶν φύσει κερτάρων rem militarem secum ferre naturalem acquirendi modum, nimirum quia non causa aliqua, sed ipsum nudum factum spectatur & ex eo jus nascitur, sicut & Nerva filius. referente Paulo Jurisconsulto, dominium rerum ex naturali possessione cœpisse agebat, ejusque rei vestigium remanere de his quæ terra, mari, cocloque capiuntur. item in bello captis, quæ omnia protinus eorum fiant qui primi possessionem apprehenderunt. Hosti autem eripi consentur & quæ subditis hostium eripiuntur. Sic Dercyllides argumentatur apud Xenophon-

Xenoph. v de inst. Cyri. De leg. bu.

Sophist. Comm. IV. I Polit.

De male obita legatione. Livius libro xxxix. Lib. xxxix.

Libro xxxviii. II. contra Rullum. Off. I. Strom. I.

Lnaturalitem, s. nlr. D. de acq. rerum dom. tit. de rer. druis. Arist. I de rep. c. 8. L. i. §. D. de acq. poss.

Hist. Gr.
111.

rem, cum Pharnabazus hostis esset Lacedæmoniorum, Mania autem subdita Pharnabazo, Maniæ bona in ea esse causa ut à jure belli restet occupentur.

III. Cæterum in hac belli quæstione placuit gentibus, ut cepisse rem is intelligatur, qui ita detinet ut recuperandi spem probabilem alter amiserit, ut res persecutionem effugerit, ut loquitur in simili quæstione Pomponius. Hoc autem in rebus mobilibus ita procedit ut capta dicantur ubi intra fines id est præsidia hostium perducta fuerint. Eodem enim modo res amittitur quo postliminio redit. Redit autem ubi intra fines imperii esse coepit, quod alibi explicatur intra præsidia. Imo & aperte Paulus de homine dixit amitti eum ubi fines nostros excessit: & Pomponius captum bello explicat eum quem hostem ex nostris ceperunt, & intra præsidia sua perduxerunt: antequam enim in præsidia perducatur hostium manere civem. Hominis autem & rei in hoc gentium jure eadem fuit ratio. Vnde facile intellectu est quod alibi dicuntur capta statim capientium fieri cum conditione aliqua, continuandæ scilicet eo usque possessionis, debere intelligi, cui consequens esse videtur, ut in mari naves & res aliæ captæ censeantur tum demum, cum in navalia aut portus, aut ad eum locum ubi tota classis se tenet, perducta sunt. nam tunc desperari incipit recuperatio. sed recentiori jure gentium inter Europeanos populos introductum videmus, ut tanta capta censeantur ubi * per horas viginti quatuor in potestate hostium fuerint.

IV. At agri non statim capti intelliguntur simul atque in seßi sunt. nam quamquam verum est eam agri partem quam cum magna vi ingressus est exercitus ab eo interim possideri, ut à Cælio notatum est, tamen ad eum quem tractamus effectum non sufficit qualiscunque possessio, sed firma requiritur. Itaque Romani agrum extra portam quem Annibal castris insidebat adeo non amissum judicabant, ut eo ipso tempore nihilo minoris venierit quam ante venisset. Is ergo demum ager captus censebitur, qui mansuris munitionibus ita includitur, ut nisi iis expugnatis parti alteri palam aditus non sit. Et hæc non minus probabilis videtur nominis territorii origo à terrendis hostibus à Siculo Flacco allata, quam illa Varronis à terendo, aut Frontini à terra, aut Pomponii Iurisconsulti à terrendi jure quod habent magistratus. Sic Xenophon libro de Vestigaliis agri possessionem belli tempore ait retineri per munimenta quæ τείχεα καὶ ἰσχυρά ipse appellat.

V. Liqueat & hoc ut res aliqua nostra belli jure fiat requiri ut hostium fuerit: nam quæ res apud hostes quidem sunt, puta in oppidis eorum aut intra præsidia, sed quorum domini nec hostium sint subditi nec hostilis animi, ex bello acquiri non possunt, ut inter cætera Æschinis dicto jam loco ostenditur Amphipolim, quæ urbs esset Atheniensium, Philippi bello in Amphipolitanos ipsius Philippi non potuisse fieri. Nam & ratio deficit, & jus hoc mutandi per vim dominii odiosius est quam ut produci debeat.

VI. Quare quod dici solet * hostiles censeri res in hostium navibus repertas, non ita accipi debet quasi certa sit juris gentium lex, sed

L. Pomponius. D. de acq. re. dom.
L. Postliminium § postliminio. D. de captiv. ult. ibid. l. Postlimini, § in bello dicit. Inst. de rer. divisi. § item ea. Inst. d. loco. L. naturalium. § item de acq. rer. dom.

Consulat. maris c. 283, & 287.

Const. Gallia lib. xx. tit. 13. art. 24.

Corn. de lapide in Gen. c. xiv. Molina disput. 118.

L. quod meo D. de acq. vel amitt. poss. l. l. xxvi.

Consul. maris §. 273.

meri noscunt. Sed & eas Galliarum partes quas Gallis eriperant Cimbri Romani pro suis habuere.

VIII. Gravior disputatio est, cui in bello publico ac solenni res hostium acquiratur ipsi ne populo, an singulis qui de populo aut in populo sunt. Valde enim hic variant recentiores juris interpretes, quorum plerique cum in jure Romano legissent capta capientium fieri, in Canonum autem corpore distribui prædam publico arbitrio, alii post alios, ut fieri solet, dixerunt, primo ac jure ipso fieri capta singulorum qui manu capiunt, at tamen duci assignanda qui inter milites distribuat: quæ sententia cum recepta non minus quam falsa sit, hoc accuratius à nobis refutanda est, ut specimen sit quam parum tuto in hoc controversiarum genere tali auctoritati credatur. Enimvero dubitandum non est quin gentium consensu utrumvis potuerit constitui, aut ut capta populo bellum gerenti, aut ut cuivis qui manu caperet in dominium cederent. Sed quid voluerint querimus, & dicimus gentibus placuisse ut res hostium hostibus essent non alio loco quam quod sunt res nullius, ut ex Nervæ filii dicto jam antea pertum fecimus.

IX. At res quæ nullius sunt, fiunt quidem capientium, sed tam eorum qui per alios, quam qui per se capiunt. Ita non servi tantum aut filii, sed & liberi homines qui in piscando, aucupando, venando, margaritas legendo operam suam addixerunt aliis, statim quod acceperunt acquirunt ipsis quibus operam navant. Modestinus Iurisconsultus recte dixit: *quod naturaliter acquiritur, sicuti est possessio, per quemlibet volentibus nobis possidere acquirimus:* & Paulus receptis: *Possessionem acquirimus animo & corpore: animo utique nostro: corpore vel nostro vel alieno.* Idem ad edictum: *Per procuratorem, tutorem curatorem possessio nobis acquiritur,* quod explicat si id ea mente faciant ut operam nobis accommodent. Sic apud Græcos qui in Olympiis certabant præmia acquirebant iis à quibus mittebantur. Ratio est, quia naturaliter homo hominis alterius volens volentis instrumentum est, ut & alibi diximus. Quare discrimen quod traditur inter liberas personas & serviles circa acquisitiones, juris est civilis & ad civiles acquisitiones proprie pertinet, ut ex dicto Modestini loco apparet: & tamen has ipsas Severus Imperator postea ad naturalium exemplum admovit propius, non utilitatis tantum, ut ipse profiteretur, ratione, sed & jurisprudentiæ. Semoto ergo civili jure, locum habet quod dicitur per alium facere quem posse quod per seipsum potest, & perinde esse per se quis faciat an per alium.

X. Distinguendum ergo in nostro negotio inter actus vere publicos belli; & inter actus privatos qui fiunt occasione belli publici: per hos actus privatis res queritur primo ac directe: per illos actus populo. Ex hoc gentium jure Scipio agit cum Malinissa apud Livium: *Syphax populi Romani auspiciis victus captusque est. Itaque ipse, conjux, regnum, ager, oppida, homines qui incolunt, quicquid denique Syphacis fuit, præda populi Romani est.* Nec aliter Antiochus Magnus argumentabatur Coelen Syriam Seleuci factam non Ptolemæi, eo quod Seleuci bellum fuisset, cui Ptolemæus navasset operam. Historia est apud Polybium quinto.

XI. Res

Barr. a. 1. l.
Si quid bello D. de capt. Alex. & Inf. l. 1. D. de acq. poss. Aug. Inst. de rer. divis. 9. Item qua ex hostibus, Pan. ad c. sicut de jur. rejur. n. 7. Th. Gram. decis. Neap. 71. num. 17. Mart. Laud. de bello q. 4.

Lex qua D. de acq. dom. Lib. v. tit. 2. L. 1. 9. per procur. D. de acq. poss. L. quacunque. D. de oblig. l. stipulatio. 9. alteri de verb. signif. L. 1. c. per quas pers. potest & c. qui facit de reg. jur.

Liv. xxx.

XI. Res soli nisi publico actu, inducto exercitu, impositis praesidiis capi non solent: ideo ut respondit Pomponius, publicatur ager quæ ex hostibus captus sit: id est ut ibidem exponit prada non cedit: prædæ nomine stricte accepto. Salomo prætorii præfectus * apud Procopium: ὡς τὰ μὲρ ἀπὸ θρασύων καὶ τὰ ἄλλα πλείω χρήματα τοῖς στρατιώταις εἰς λάφυρα εἰσάγουσιν ἢ εἰς ἀπὸ τῶν αἰσίων. Ἦν μὲν τοὶ ἀπὸ τῆ βασιλείας τὸ ἔθ' ῥωμαίων ἀρχῆς ἀποσπῆσθαι. Captivos sane & res alias malisibus prada loco cadere ratione non caret: (accipiendum hoc ut fiat publico concessu quemadmodum infra expone-mus) agros autem ad principem & imperium Romanum pertinere. Sic * apud Hebræos & Lacedæmonios ager manu captus sortito divisus est. Sic Romani captos agros aut locandos retinuerunt, interdum modico veteri possessori honoris gratia relicto, aut distraxerunt, aut assignarunt colonis, aut fecerunt vestigales, quarum rerum passim in legibus, historiis, & agrimenforum commentariis testimonia exstant. Appianus libro primo belli civilis: ἰωμαῖοι τὴν Ἰταλίαν πολέμῳ χειρῶν μὲν ἡσῆς μέρῳ ἰλάμβανον: Romani cum Italiam armis subegissent vicis parte agri publicaverunt. & secundo libro: τῶν δὲ πολέμων ὅτι κερτοσίων ἕδ' ἑτέων ἀπαισῶν τὴν γῆν ἀπὸ τῶν ἐκτὸς ἰμαρτίζοντο. Etiam victis hostibus terram non omnes adimebant, sed partiebantur. Notat Cicero oratione pro domo sua ad Pontifices, consecratos interdum ab imperatore agros de hostibus, captos, sed populi iussu.

L. Luc. Titius. D. de evictio-nibus. Litem si verb. §. 1. de rei vind.

XII. At res mobiles & se moventes, aut in ministerio publico capiuntur, aut extra illud. Si extra ministerium publicum, sunt singulorum capiendum. Et huc referendum est Celsi illud: quæ res hostiles apud nos sunt, non publica sed occupantium fiunt. Quæ apud nos sunt, id est bello orto apud nos deprehenduntur. Nam idem & in hominibus observabatur, quo tempore homines hac in parte rebus captis accensebantur. Insignis est in eam rem Tryphonini locus, Verum in pace qui pervenerant ad alteros, si bellum subito exarsisset, eorum servi efficiuntur apud quos jam hostes suo facto (ita legendum non facto aut pacto ut habent libri) deprehenduntur. fato hoc ascribit Iurisconsultus, quia * nullo suo merito in servitutem deveniunt: nam talia fato ascribere tralatitium est. Tale illud Nævii: Fato sunt Romæ Metelli consules, id est sine suo merito. Indidem venit quod si quid milites capiunt non in procinctu aut in eo quod facere jubentur, sed in eo quod promiscuo jure aut solo permisso faciunt, id statim sibi acquirunt: capiunt enim non ministri. Talia sunt spolia quæ detrahuntur hosti in dimicatione singulari: talia etiam quæ procul ab exercitu (extra decem millia passuum dicebant Romani, ut mox videbimus) in liberis & injustis excursibus capiunt: quod genus prædæ Itali hodie corra-riam vocant, & à butino distinguunt.

L. transu-gam §. 1. D. de a. q. re. dom.

L. in bello. D. de capt. & post.

Salic. in l. ab hostibus. C. de cap. Tho. Gram. De-cis. Neap. 71. n. 18.

XIII. Sed quod diximus jure gentium talia singulis directe acquiri, intelligendum est ut id juris gentium sit ante omnem ea de re legem civilem. nam populus quisque inter suos aliter potest constituere, & dominium singulorum antevertere, sicut multis in locis de feris & avibus factum videmus. Sic enim introduci etiam lege potest, ut quæ apud nos reperiuntur hostium res, publicæ fiant.

XIV. At de his quæ quis actu bellico capit alia est ratio. Ibi enim

enim singuli reipublicæ personam sustinent, ejusque vice funguntur, ac proinde per eas populus, si lex civilis aliud non statuat, ut possessionem ita & dominium nanciscitur, & id in quos vult transfert. Quod quia directe pugnat cum vulgari opinione, probationes nobis video solito largius admetiendas ex nobilium populorum exemplis. Incipiam à Græcis, quorum morem Homerus non uno loco describit:

Ἄλλα τὰ μὲρ πολλῶν ἱερατάων, τὰ δίδωμι.

Omnia jam divisa quibus spoliavimus urbes.

Apud eundem Poetam Achilles, de urbibus agens quas ipse expugnaverat,

Τῶν δὲ πύλαισι κειμήλια πολλά κ' ἐδωλόμην
Ἐξελόμεν, κ' ἅπαντα φέρων Ἀγαμέμνονι δόντες
Ἀτρεΐδῃ, ὃ δ' ὅπως μείων ἔδωκε ναυσὶ Δῆσι
Διζήμενοι δὲ πᾶσι δωσάμεν, πολλά δ' ἔχλαστο.

*Omnibus his ingens pretio numeroque supellex
Nostra rapta manu: regi sed victor Atreida
Cuncta tuli, celeras residens qui pone carinas,
Divideret cum pauca aliis, sibi multa creabat.*

Spectandus enim hic Agamemnon, partim ut totius Græciæ eo tempore princeps, atque ita populi gerens vicem: quo jure ipse sed cum senatu prædam dividebat: partim ut munere fungens imperatorio, ac proinde de communi partem cæteris majorem ferens. Eum ipsum Agamemnonem sic alloquitur idem Achilles:

Ὅου γὰρ σοὶ ποτὶ ἴσῃ ἔχω γίγναι, ὅππότε δ' ἄχαιοι
Τρώων ἐπιέσω: ἔνυ ναυόμενοι πηλείδῳ:

*Nam neque me tecum præda pars aqua sequetur,
Si Danaum virtus Trojanum everteris urbem.*

Et alibi Achilli offert Agamemnon de consilio publico navem plenam æris & auri, & viginti mulieres, quæ præcipiat de præda Troja jam capta, Virgilio narrante,

Æn. II.

Custodes lecti Phoenix & dirus Ulysses
Prædam asseruabant: huc undique Troia gaza
Incensæ: epta adyctis, mensaque Deorum,
Cratereſque auro solidae, captivæque vestis
Congeritur.

*Plut. Aris-
tide.
Herod. l. 1x.
Plut. Lysan-
dro.*

Sic posterioribus temporibus prædam Marathoniam asseruat Aristides. Post prælium ad Platæas severe edictum ne quis de præda privatim quicquam tolleret: deinde præda pro populorum meritis distributa. Athenis postea devictis in publicum relata à Lysandro præda. Et publici officii nomen * apud Spartanos, λαφυροπάλαια præda venditores. Si ad Asiam venimus, Trojani soliti, ut docet nos Virgilius, præda ducere fortem ut in rebus communibus dividendis fieri solet. Alias arbitrium ejus dividendæ penes imperatorem, quo jure Hector Doloni id expresse stipulanti promittit equos Achilles, ut intelligas jus acquirendi domini in captura sola non fuisse. Ad Cyrum Asiæ victorem, nec minus ad Alexandrum postea, perlata præda. Si Africam respicimus, idem mos occurrit. Sic quæ Agrigenti capta,

*Homer. II.
x. Enr. p.
Rheso.
Plinius libro
xxi. l. c. 3.*

capta, quæque in pugna Cannensi & alibi, Carthaginem missa. Apud Francos veteres, ut ex Gregorii Turonensis historia apparet, quæ capra erant * sorte dividebantur: neque rex ipse aliud habebat de præda quam quod fors ipsi addidisset. Sed quanto re militari Romani cæteris præstiterunt, tanto sunt digniores quorum exemplis immoremur. Donysius Halicarnassensis morum Romanorum diligentissimus observator ita nos hac de re edocer: τὰ ὅτι τῶν πολέμων λαΐνοι, ὅσοι αἰν αἰνὴν ὑπάρχει τυχόν δι' ἄρετήν, δημόσια αἰνὰ κελδεῖ ὁ νόμος. καὶ τῶτο ἔχει ὅπως τις ἰδιώτης γίνῃ κύριος, ἀλλ' ἔτι αὐτὸς ὁ τῆς δυναμείας ἡγεμῶν. ὁ δὲ παρὰ αὐτὰ τῶν λαβῶν ἀπέμπολεῖ ἔ ἐν δημοσίῳ ἀναφέρει. Quæcumque ex hostibus per virtutem captasunt, ea lex jubet publica esse, ita ut non modo privati eorum domini non fiant, sed ne ipse quidem imperator exercitus. verum quæstor illa accipit & vendita in publicum refert. Verba hæc sunt eorum qui Cæriolanum incusant, nonnihil ad invidiam composita.

Plus. Alex. Curt. Diod. libro XVII. Strabo l. xv. Diod. libro XIII. Liv. l. xxIII. Greg. Tur. l. II. c. 17.

XV. Nam * populum dominum esse prædæ verum erat: sed illud non minus verum, * ejus dispensandæ arbitrium imperatoribus libera republica permillum fuisse, sed tale ut actus sui rationem populo deberent. L. Æmilius apud Livium: captas non deditas arripit urbes, & in his tamen arbitrium esse imperatoris, non militum. Sed hoc arbitrium quod mos deferebat imperatoribus, ipsi interdum, quo longius ab omni suspicione essent, rejiciebant ad Senatum ut Camillus, & qui retinebant, prout religioni, famæ, ambitioni serviebant, diverso modo usi reperiuntur.

Libro XXXVII. Liv. lib. v.

XVI. Qui sanctissimi esse aut credi volebant, * prædam non attingebant omnino, sed sive pecunia erat in præda, eam jubebant à quæstore populi Romani percipi, sive res aliæ, eas per quæstorem sub hasta venundari: ubi redactam pecuniam manubiæ nomine significatam Favorinus apud Gellium sensit. Hæc pecunia per quæstorem in ærarium deferebatur, prius tamen, si res triumphi esset, ostentata publice. Livius libro IV de C. Valerio Consule: Præda ex assiduis populationibus, quod omnia in locum suum congesta erant, fuit aliquantum: venditum sub hasta Consul in ærarium redigere quæstores iussit. Idem fecit Pompejus de quo hæc sunt Velleji verba, Pecunia Tigranis, * sicut Pompejo moris erat, redacta in quæstoris potestatem ac publicis descripta literis. Ita & M. Tullius qui sic de se ipse in literis ad Sallustium, De præda mea præter quæstores urbanos, id est populum Romanum, servuntium nec attigit: nec tacturus est quisquam. Atque id antiquis & melioribus temporibus fuit maxime usitatum, quo Plautus respiciens sic ait:

Lib. XIII. cap. 23. Lib. II. Lib. II. E. pist. 7.

Nunc hanc prædam omnem jam ad quæstorem deferam.

Et de hominibus captivis similiter:

Quos emi de præda de quæstoribus.

Sed alii sine quæstore ipsi prædam vendebant & referebant in ærarium, quod & ex Halicarnassensi sequentibus verbis colligere est. Sic à Tarquinio rege jam olim victis Sabinis prædam & captivos Romam missos legimus. Sic Romulius & Veturius consules narrantur prædam vendidisse ob ærarii penuriam, ægre id ferente exercitu. Sed cum passim id occurrat, quantum ducum quisque ex triumphis Italicis, Africanis, Asiaticis, Gallicis, Hispanicis in ærarium per se

Liv. lib. I. Liv. l. III.

aut

*Dion. Halic.
lib. 11.*

Liv. l. 1.

aut quæstorem retulerit, exempla congerere nihil est opus. Illud magis notandum datam prædam aut ejus partem interdum diis, interdum militibus, interdum & aliis. Diis aut res ipsæ datæ, ut spolia quæ Romulus Iovi Feretrio suspendit, aut redacta inde pecunia, ut ex Pometinis manubiis Superbus templum Iovis in monte Tarpejo statuit.

Liv. d. lib.

Liv. lib. 7.

D. loci.

Liv. 5.

*1 Sam.
xxx. 24.
Liv. l. xlv.
Ibid.
Ibid.*

*Suet. Casar.
38. & App.
11. Crivil.
Liv. d. lib.*

XVII. Militibus prædam dare præcis Romanis ambitiosum videbatur: uti Sextus Tarquinius Superbi filius, sed Gabius profugus, prædam militi dilargitus dicitur, ut eo modo potentiam sibi conciliaret. Appius Claudius in senatu similem largitionem arguit ut novam, prodigam, inconsultam. Præda autem militi concessa aut dividitur, aut diripitur. Dividi potest aut ratione stipendiorum, aut ratione meritorum. Stipendiorum ratione dividi prædam Appius Claudius volebat, si illud obtinere non posset ut redacta inde pecunia in ærarium deferretur. Totum autem dividendi ordinem accurare explicat Polybius: nempe in dies aut vigiliis partem exercitus alteram aut minorem ad comportandam prædam mitti solitam: & quod quisque reperisset ad jussu in castra perferre ut per tribunos æqualiter divideretur, vocatis ad partem etiam his qui castra servarent (quod & apud Hebræos regi Davidi placuisse & inde in legem transiisse legimus) quique per valetudinem aut delegata ministeria aberant. Interdum non ipsa præda sed redacta inde pecunia prædæ loco militibus donata, quod sæpe in triumpho fiebat. Proportionem hanc invenio, simplex pediti, duplex centurioni, triplex equiti datum. Interdum simplex pediti, equiti duplex. Alias simplex pediti, duplex centurioni, tribuno & equiti quadruplex. Meritorum etiam sæpe habita ratio, sicut Marcius quod fortiter fecisset ex præda Coriolana donatus est à Posthumio. Utrovis modo fieret divisio licet imperatori, hoc est præcipuum sibi accipere quantum vellent: id est quantum æquam arbitraretur: * quod & aliis interdum virtutis ergo concessum. Euripides Troadibus de nobilibus feminis Trojanis agens, ait:

*τοῖς πρώτοις ἐνεργήσασθαι
σπαῖτα.*

Qua principibus eximia data

Erant Achivis:

Et de Andromacha,

Καὶ τῶν δ' Ἀχιλλείας ἵλαρα καὶ ἐξαιρέσθαι:

Accepit illam Pyrrhus eximiam sibi.

Afcanius de equo apud Virgilium:

Ipsum illum clypeum, cristasque rubentes

Excipiam sorti.

Liv. 14.

Pausanias post in Platæis prælium eximia data mulieres, equos, camelos narrat Herodotus. Sic Ocrisiam Corniculanam præcipuam accepit rex Tullius. Fabricius apud Halicarnassensem in oratione ad Pyrrhum: *ἐπισην δειρακτηῶν ἐξῆς μοι λαβῆσαι ὀπίσσω βυλδιμῶν: ex his que bello erant capta, licebat mihi quantum vellem excipere.* Isidorus huc respiciens ubi de jure agit militari: *præda, ait, decisio & pro personarum qualitatibus*

bus ac laboribus iusta divisio , ac principis portio . Tarquinius Superbus , ut
 pud Livium est , & ipse ditari volebat , & delinire præda populatium
 animos . Servilius in oratione pro L. Paulo ait eum præda partienda
 locupletem se facere potuisse . Et hæc imperatoris portionem sunt
 qui potius significatam volunt manubiarum nomine , quos inter est
 Asconius Pedianus . Sed laudatiores illi qui jus suum remittentes ni-
 hil sibi de præda ceperunt , qualis quem dixi Fabricius *τὸν ἀναλίσ-
 κωτος ἐν πλεονεξίᾳ τῆς πόλεως* , etiam iusto partas divitias præ gloria contemnens :
 quod ipse se facere aiebat Valerii Publicolæ & aliorum paucorum
 exemplo : quos M. Porcius Cato imitatus est in Hispaniensi victo-
 ria , negans quicquam ad se perventurum è bello captis , præter ea
 quæ in cibo ac potu infumisset : addens tamen non à se culpari im-
 peratores qui concessas utilitates sumerent , sed malle se de virtute
 cum optimis , quam de pecunia cum ditissimis certare . Proxime ad
 hanc laudem accedunt qui prædam modice delibant , ut Pompejus
 apud Lucanum à Catone laudatur qui

Plura reseratis

Instulit.

In divisione interdum & absentium habita ratio , ut capto Anxure
 constituit Fabius Ambustus : interdum ob causam quorundam quam-
 vis præsentium non habita , ut Minutiani exercitus dictatore Cincin-
 nato . Quod autem jus vetere republica imperatores habuerant , id
 post occupatam rempublicam ad magistrōs militum translata ex
 Codice Iustiniano apparet , ubi à gestorum insinuatione absolvun-
 tur donationes rerum mobilium vel se moventium , quas magistrī
 militum militibus præstant ex spoliis hostium , sive in ipsa bellorum
 occupatione , sive in quibuscumque locis deperire noscerentur . Sed
 hæc divisio jam olim sæpe in calumniam patuit , quasi duces ea ratio-
 ne privatam gratiam captarent , quo nomine accusati Servilius , Co-
 rolianus , Camillus , quasi amicis & clientibus de publico largientes .
 Ipsi contra se tuebantur publico bono , *ὅτι οἱ ἐπιμαχόμενοι τῷ ἔργῳ τὸ πῶτον
 ἔργον ἐπιμαχόμενοι ἀποδίδουσι τῷ κοινῷ ἀδελφῶν ἀπαιτῶν* , ut qui operi ad-
 fuerant , fructu laboris percepto ad alias expeditiones fierent promiores , quæ
 Halicarnassensis in hanc rem verba sunt .

XVIII. Venio ad direptionem . ea militi concessa aut in popula-
 tionis , aut post prælium oppidive expugnationem ut signo dato dif-
 curreretur : quod antiquis sæculis rarius , nec tamen exemplis caruit .
 Nam Sueffam Tarquinius militi diripiendam dedit : castra Æquo-
 rum Q. Servilii Dictator : Vejos urbem Camillus : castra Volscō-
 rum Consul Servilius . Permisit & direptionem L. Valerius in agro
 Æquorum , Q. Fabius fufis Volscis , captaque Ecetra , mox alii sæpe .
 Victo Perseo Paulus Consul spolia jacentis exercitus peditibus , e-
 quitibus prædam circumjacentis agri concessit . Idem ex Senatus-
 consulto diripiendas dedit militi * Epiri urbes . * Lucullus victo
 Tigrane militem à spoliis legendis diu inhibuit , mox certa jam vi-
 ctoria jus spoliandi hostes indulfit . Cicero de inventionione primo in-
 ter modos acquirendi dominiū ponit , siquid ex hostibus captum sit ,
 * cujus prædæ sectio non venierit . Qui morem hunc improbant ,

H h

ajunt

Lib. 1.
 Liv. l. xlv.
 III Verr.
 Plut. M. Cato-
 rum.

Liv. lib. IV.
 Idem l. 188.

L. Si quis
 in redempto.
 §. simili et-
 iam modo.
 C. de Donat.
 D. an. l. VI.
 §. VII.
 Liv. lib. V.
 Dion. Halic.
 lib. VII.

Dion. l. IV.

l. v. lib. IV.
 Dion. y. l. V.
 VI. IX. X.

Liv. l. XLVI.

Ap. Mistr.

ajunt avidas in direptiones manus præripere fortium bellatorum præmia, cum ita ferme eveniat, * ut qui lægior sit prædetur, at fortissimus quisque laboris periculique præcipuam partem petere solear, quæ sunt verba Appii apud Livium : unde non longe abit Cyni illud apud Xenophontem : *εὐ τῆ ἀεπρωτῆς ἀεὶ οὐδ' ὅτι οἱ κρηγεὶ πλεονεκτη-
σθαι αἶν.* Sed contra dicitur, gratius id fore lætiusque quod sua quisque manu ex hoste captum domum retulisset, quam si multiplex accepisset alterius arbitrio. Interdum quoque concessa direptio quod impediri non posset. In expugnatione Cortuolæ Hetruscorum oppidi, narrante Livio, *publicari prædam tribunus placebat, sed imperium quam consilium segnius fuit. jam milisum præda erat, nec nisi per invidiam adimi poterat.* Sic & Gallogræcorum castra à C. Helvii agmine direpta legimus contra ducis voluntatem.

XI X. Quod dixi aliis interdum extra milites prædam aut pecuniam è præda redactam concedi solere, id ferme ita contigit ut his qui tributum ad bellum contulerant tantundem redderetur. Ludos quoque ex manubiis interdum instructos notes.

X X. Neque vero diversis tantum bellis aliter atque aliter usurpatum, sed eodem bello eadem præda sæpe in usus diversos impensa aut partibus divisis aut rerum generibus distinctis. Sic Camillus decimam ex præda * Apollini Pythio dedit, Græcorum exemplo, sed quod primitus ab Hebræis venerat : Quo tempore sub decima prædæ vota, non res moventes tantum, sed & urbem, & agros venire à pontificibus judicatum est. Eodem victore prædæ de Faliscis pars maxima ad quæstorem redacta est, haud ita multum militi darum.

Sic & L. Manlius *prædam aut vendidit, quod ejus in publicum redigendum erat, aut cum cura ut quam æquissima esset per milites divisit.* quæ Livii verba sunt. Genera in quæ præda dividi potest sunt hæc : homines captivi, armenta & greges, quæ Græci, cum proprie loquuntur *λαίω* vocant, pecunia, res mobiles aliæ pretiosæ aut viliores. Q. Fabius Volscis devictis *λαίω* & spolia per quæstorem vendi jubet : argentum ipse defert. Idem Volscis & Æquis devictis captivos extra Tusculanos militi donat, & in agro Ecerano homines ac pecora diripienda cœcedit.

L. Cornelius Antio capto aurum, argentum, *æ* in ærarium defert : captivos & prædam per quæstorem vendit : militi ea permittit, quæ ad victum & vestem pertinebant. Nec dissimile huic Cincinatti institutum, qui Corbione Æquorum oppido accepto pretiosiora prædæ Romam misit: cætera centuriatim divisit. Camillus captis Vejis præter pecuniam ex venditione captivorum nihil in publicam redegit. Hetruscis devictis, captivisque venditis, ex ea pecunia aurum matronis quod contulerant persolvit, pateras tres aureas in Capitolio posuit. Cossio dictatore, ex Volscis præda omnis præter libera corpora militi concessa est. Fabricius superatis Lucanis, Brutiis, Samnitibus militem ditavit, tributa civibus reddidit, quadringenta talenta * in ærarium retulit. Q. Fulvius & Appius Claudius cum Hannonis capta essent castra, prædam vendiderunt, diviseruntque, donatis quorum opera fuerat singularis. Scipio capta Carthagine quæ in urbe erant dedit diripienda militi, excepto auro, argen-

to,

Lib. VI.
Ibid.

Lib. VI.

Livius libro
XXXVIII.

Dion. Hal.
lib. v.

Liv. l. v.

Ibid.

Lib.
XXXVIII.

Dionys. lib.
VIII.
Idem lib. X.

Ibidem.

Liv. lib. x.

Liv. lib. v.
Dionysius
fragm.
Lib. VI.

Livius libro
XXXVII.
Liv. J. XXV.

o. donariis. Atilius capta Lamia partim divisit, partim vendidit prædam. Cn. Manlius victis Gallogræcis, concrematis ex Romana substitutione hostium armis, cæteram prædam conferre omnes iussit, & ut vendidit, quod ejus in publicum redigendum erat, aut cum cætera, ut quam æquissima esset, in milites divisit.

App. Pant.
Lrusus libro
xxxvii.
Idem libro
xxxviii.

XXI. Ex his quæ diximus apparet, non minus apud Romanos quam apud alias gentes plerasque prædam fuisse populi Romani, sed jus dispensandæ arbitrium aliquod imperatoribus concessum, ita amen ut quod ante diximus, rationem actus sui populo deberent. quod inter alia docet exemplum L. Scipionis, qui damnatus est peculatus judicio, ut loquitur Valerius Maximus, quadringenta octoginta argenti plus accepisse quam in ærarium retulisset: & aliorum juos ante retulimus. M. Cato in oratione quam de præda scripsit, vehementibus atque illustribus verbis, ut ait Gellius, de impunitate reculatus atque licentiæ conquestus est: ex qua oratione hoc exstat fragmentum:

Lib. x. c. 3.
& Lru. lib.
xiv.

Fures privatorum furtorum in nervo atque compedibus atatem vident. Fures publici in auro atque purpura. Idem alibi dixerat, *mirari se auferre quemquam capta bello signa pro supellestiliæ domi statueret.* Ita & Verri peculatus invidiam auget Cicero, quod signum sustulisset, & quidem captum de præda hostium. Nec imperatores tantum, sed & milites peculatus prædæ nomine tenebantur, si nempe eam in publicum non detulissent: adigebantur enim omnes sacramento, ut ait Polybius,

Lib. II. c.
18.
Priso. libro
vii.
Verr. IV.

οὐδὲν τῶν μανδύων τοῦ φίλου, ἢ μανδύων τῶν ἐκ τῶν ἀλλοτρίων, ἀλλὰ τῶν ἐν τῷ πύθῳ τῶν ἰσθίων: nihil quemquam ex præda interversurum, sed fidem servantibus ex religione sacramenti. Quo forte referri potest formula jurisjurandi apud Gellium, quæ militi imperatur ne quid tollat in exercitu decemque millia passuum prope, quod pluris sit nummi argentei, aut si sustulerit ad Consulem proferat, aut triduo proximo profiteatur. Hinc intelligi potest quid sit quod Modestinus dicit: *Is qui prædam ab hostibus (surripit) peculatus tenetur:* quod vel unum satis esse debuit ut juris interpretes moneret ne ex hostibus capta singulis acquiri crederent, cum constet peculatum non esse nisi in re publica, sacra aut religiosa. Hæc omnia eo pertinent, ut appareat, quod supra diximus, semota lege civili & primo, in bellicis actibus capta populi aut regis bellum gerentis fieri.

Lib. xvi.
c. 4.

XXII. Addidimus semota lege civili & primo sive directe: illud quia de rebus nondum actu quaesitis lex ad utilitatem publicam potest imperare, sive lex illa lex populi est ut apud Romanos, sive regis, ut apud Hebræos & alibi. Sub legis autem nomine etiam consuetudinem recte introductam volumus comprehendere. Alterum illud eo pertinet, ut sciamus sicut res alias ita & prædam posse à populo aliis concedi, nec tantum post acquisitionem, sed & ante eam, ita ut subsæcra captura conjungantur actiones brevi manu ut loquantur Iurifconsulti: nec tantum ea concessio nominatim fieri potest, sed & in genere, ut viduis, senibus & egentibus pupillis pars prædæ data est temporibus Maccabaicis, aut etiam personis incertis ad exemplum missilium quæ Romani Consules capientium faciebant. Neque vero hæc juris translatio quæ lege aut concessu fit

L. penult. ad
l. l. ul. pecul.
L. l. cond. stru.

11 Mac.
viii. 28.
30.

semper mera donatio est, sed interdum contractus, interdum solutio ejus quod debetur, aut remuneratio ob damna quæ quis passus est, aut ob id quod ipse bello impendit, si ve sumtu sine opere, cum socii aut subditi nullo stipendio militant, aut non tali quod operæ respondeat. Nam ex his causis prædam aut omnem aut ejus partem concedi solitam videmus.

Cald. conf.
85. Job. L.
opus de bello.
9. si bene
advertat.
Ias. in l.
quod apud
hostes: de
Legati 1.
Franc. à Re-
pa in l. 1.
de acq. poss.
n. 5. Covar.
ad C. peccan-
tum, p. 2. 9.
11. Bon. fin.
l. 14. dec. v.
† 14. de Be-
nes. 15.
† Ann. IX.

XXIII. Et illud quidem tacita consuetudine ubique ferme in-
 doctum Iuriconsulti nostri notant, ut sua faciant quæ capiunt aut
 socii aut * subditi qui sine stipendio & suo sumtu suoque periculo
 bellum gerunt. * Ratio in sociis est evidens quia naturaliter socius
 socio tenetur ad reparationem damnorum quæ ob negotium com-
 mune aut publicum eveniunt. Adde quod opera quoque gratis præ-
 stari vix solet. Sic medicis, ait Seneca †, *pretium opera solvi quod deserunt,*
quod à rebus suis advocati nobis vacant. In oratoribus idem æquum judi-
 cat Quintilianus, quia hæc ipsa opera tempusque omne alienis nego-
 tiis datum facultatem aliter acquirendi recidunt: quod Tacitus dixit
 † *omitti curas familiares ne quis se alienis negotiis insendas.* Credibile ergo
 est, nisi causa alia appareat, puta aut beneficentia mera, aut contractus
 antecedens, * spem ex hostibus lucrandi spectatam in damni & ope-
 ræ compensationem.

XXIV. In subditis id non æque evidenter procedit: quia bi-
 operam civitati suæ debent: sed contra occurrit quod ubi non om-
 nes sed aliqui militant, his ipsis à corpore civitatis retributio de-
 beretur ejus quod plus cæteris operæ aut sumtus impendant, multo-
 que magis damnorum, in cujus retributionis certæ locum spes præ-
 dæ totius aut partis incertæ facile, nec sine ratione conceditur. Sic
 Poëta, *

Præda sit hæc illis quorum meruere labores.

Prop. Liv. l.
IV, § XXXIV.
Dionys. l. VI.
Polyb. l. XI.
Plus. Deme-
trio. Livius
l. XXVIII.
Lib. 1. de
Abrah. c. 3.
Nuon. XXII.
27. 47.
1 Sam. XXX,
22, &
deinceps.
II Mac.
VIII. 28.
30.
Plus. A-
popht.

* De sociis exemplum est in federe Romano, quo Latini in præ-
 dam æquam admittuntur in iis bellis, quæ populi Romani auspiciis
 gerebantur. Sic in bello quod Ætoli gerebant adjuutoribus Romanis,
 Ætolis quidem urbes & agri, Romanis autem captivi & res mobiles
 cedebant. Post victoriam de rege Ptolemæo partem prædæ Athe-
 niensibus dedit Demetrius. Ambrosius historiam tractans Abrahami
 moris hujus æquitatem ostendit: *Sane his qui secum fuissent in adjuver-*
tum fortasse sociati, partem emolumentis tribuendam afferit, tanquam merce-
dem laboris. De subditis exemplum est in populo Hebræo, apud quem
 pars prædæ dimidia cedebat * his qui in procinctu fuerant. Sic &
 Alexandri miles prædam privatim ereptam suam faciebat, nisi quod
 eximia quædam solitus esset ad regem referre: unde accusatos eos
 videmus qui ad Arbela conspirasse dicebantur de præda omni ita sibi
 vindicanda, ut nihil in ærarium deferrent. At quæ publica hostium
 aut regis fuerant, exempta erant huic licentiæ. Ita legimus Macedo-
 nas cum Darii castra ad Piramum amnem irrupissent, ingens auri ar-
 gentique pondus diripiisse, nec quicquam reliquisse intactam, * præ-
 ter regis tabernaculum: *tradito more,* inquit Curtius, *ut victorem victi*
regis tabernaculo exciperent: unde non abit mos Hebræorum qui victi
 regis coronam regi imponebant victori: eidemque assignabant (quod

(quod in Thalmudicis Digestis legitur) regiam supellectilem bello captam: & quod in rebus gestis Caroli Magni legimus cum is Hungaros vicisset, privatas opes militis, regias arario cessisse. At apud Græcos *λοβύρα* erant publica ut ante ostendimus, *αλλὰ* singulorum. Vocant autem *αυτολα* ea quæ durante certamine eripiuntur hosti, *λοβύρα* quæ post certamen: quod discrimen & aliis gentibus nonnullis placuit. At apud Romanos veteri quidem republica non tantum fuisse concessum militibus, satis apparet ex his quæ supra diximus. Plurimum indulgeri cœpit militi in bellis civilibus. Ita à Sullano milite Æquulanum direptum legas. Et Cæsar post pugnam Pharsalicam castra Pompejana militi dat diripienda cum hoc dicto apud Lucanum,

Suspensæ pro sanguina merces,

Quam monstrare meum est, nec enim donare vocabo

Quod sibi quisque dabit.

Bruti & Cassii castra diripuerunt Octaviani & Antoniani milites. Bello civili alio Flaviani ad Cremonam ducti, quanquam instabat nox, eoloniam divitem festinant impetu capere; veriti alioqui ne opes Cremonensium in sinu præfectorum legatorumque essent, gnari scilicet, ut Tacitus loquitur: *expugnata urbis prædam, ad militem, dedita ad ducem pertinere.* Atque id languescente disciplina eo libentius concessum militi, ne manente periculo omissis hostibus præda manus impediret, quod plurimas sæpe victorias corrumpit. Cum castellum Volandam in Armenia Corbulo expugnasset: *in bello vulgus, narrante Tacito, sub coronis venditum, reliqua præda victoribus cessit.* Apud eundem scriptorem in prælio Britannico Suetonius suos hortatur ut eadem continent, prædæ immemores: addens parta victoria cuncta ipsis cessura: qualia & alibi passim invenias. Adde quod * ex Procopio jam modo attulimus. Sunt autem quædam tam exigua ut publicari digna non sint. Hæc ubique solent capientes sequi populi concessu. Talia erant vetere Romana republica, hasta, hastile, ligna, pabulum, uter, follis, factula, & si quid minoris esset nummi argentei. Nam hæc exceptiones sacramento militari additas apud Gellium legimus. Cui non dissimile est quod nautis etiam stipendio militantis conceditur. Galli despoliationem aut pilagium vocant, & eo comprehendunt vestem, aurum quoque & argentum intra decem scutatos. Alii pars aliquota prædæ militibus datur, ut in Hispania * modo quinta, modo tertia, alias dimidia penes regem manet: & septima, interdum decima penes duces exercitus: cætera sunt capientium, * exceptis navibus bellicis quæ totæ regi cedunt. Est & ubi operæ periculi sumtuumque habita ratione partitio instituitur, ut apud Italos captæ navis pars tertia cedit domino navis victricis, tantundem ferunt quorum merces in navi erant, tantundem hi qui pugnaverunt. Nec non & illud accidit, ut qui suo periculo ac sumtu bellum ministrant non totam prædam auferant, sed partem debeant publico, aut ei qui ex publico jus suum trahit. Sic apud Hispanos si in bello naves privatis sumtibus instruantur, de præda pars regi, pars & maris præfecto debetur. Galliarum moribus decimam fert maris præfectus: sic

II Samuel.
XII. 30.
Tit. de Rege.

Arius de bello n. 162.
Bellin. p. 2.
tit. 18. n. 3.
Domell. l. xv.
Com. C. 21.
Sylv. in verbo bello l. m. p. ex Rosch.
Wesemb. ad 3. item ex Inst. de rer. divis.
App. civile l.
Lib. vii.
App. civil. l. v.
Tac. Hist. III.

Tac. Ann. XIII.
Ann. XIV.

Lib. XVI, c. IV.
Const. Gall. lib. XX, tit. XIII, art. 10. & 16.
Leg. Hysp. lib. IV, tit. XXVI, p. 2.

Consulatus Maris cap. CCLXXV.

Lib. XII, tit. XXVI, p. 2, l. 14.

Const. Gall.
LXXIII. tit. 14.
art. 1. In-
struēt. rei
marit. c.
XXII.

& apud Hollandos: sed hic quinta prius prædæ pars à republica deducitur. Terra vero passim nunc usurpatur, ut in direptionibus oppidorum & præliis suum quisque faciat quod cepit: in excursibus vero capta communia fiant eorum qui in comitatu sunt, inter ipsos pro dignitatis ratione partienda.

Lib. V. c. 4.

XXV. Hæc autem eo pertinent ut sciamus si apud populum bello non permixtum controversia oriatur de re bello capta, addendam rem ei cui favent leges aut mores populi à cuius partibus res capta est: quod si ejus nihil probetur, ex jure gentium communi retri ipsi populo adjudicandam, si modo ea res in actu bellico capta est. Nam ex his quæ dicta jam ante à nobis sunt satis apparet non omnino verum esse id quod pro Thebanis adfert Quintilianus; in eo quod in judicium deduci potest, nihil valere jus belli, nec armis cepta, nisi armis posse retineri.

Hoc cap.
§. 5.

Lib. VI. c. IV.

XXVI. Quæ vero res hostium non sunt, * et si apud hostes reperiantur, capientium non fiunt: id enim, ut jam ante diximus, nec naturali juri congruit, nec jure gentium introductum est. Sic Romani Prusiam dicunt: * Si ager Antiochi non fuisset, eo ne populi quidem Romani factum apparere. Si quod tamen in illis rebus jus habuit hostis quod possessioni connectatur, puta pignoris, retentionis, servitutis, id quominus capientibus acquiratur nihil obstat. Solet & hoc quæri, an extra territorium utriusque partis bellum gerentis capta fiant capientium: quod & de rebus & de personis solet in controversiam vocari. Si jus solum gentium respicimus, puto locum hic non considerari, sicut & hostem ubique recte interfici diximus. Sed qui in eo loco imperium habet potest lege sua prohibere ne id fiat; & si contra legem factum sit, de eo tanquam de delicto poscere potest ut sibi satisfiat. Simile est quod in agro alieno capta fera dicitur capientium fieri, sed à domino agri prohiberi posse accessum.

L. quod e-
nim. D. de
acq. re dom.
L. Drom
Pius D. de
servit. prad.
quæst.
Situ. in ver-
bo bellum.
§. 5. 3. & 4.
II. vers.
estave.

XXVII. Jus autem hoc externum acquirendi res bello captas ita proprium est belli solennis ex jure gentium, ut in aliis bellis locum non habeat, nam in bellis aliis inter externos res non acquiruntur vi belli, sed in compensationem debiti quod aliter obtineri non potest. In bellis autem inter cives, sive magna ea, sive parva sint, nulla fit domini mutatio nisi auctoritate judicis.

Annotata ad Caput VI.

§. I.

Qua aut paria sunt ei quod cum nobis sit debitum aliter consequi non possumus] Libro II, cap. VII, §. 2.

Intra æquum poena modum] Libro II, c. 20.

Decimam Deo dedit] Et alimenta servis & partem prædæ sociis. vide Iosephum in hac historia, & quæ infra cap. XVI, §. 3.

Illud cepi] Chaldeus interpretatur id factum precibus ad Deum, qui singulari quadam benevolentia Sicima & Iacobo & posteris ejus conservaverit.

§. II.

Apud Plusarchum in vita Alexandri] ibidem *ἡνίκα ἐπέλασαν τὸν ποταμὸν* vincentes etiam in qua hostium sumi sibi acquirere.

Admissi

Admissio sit belli iure] Diodorus Siculus excerptis Peiresianis numer. 467: τὴν δὴ τῶν ὁπλίων κτήσις τῶν τῷ πολέμῳ νόμῳ μὴ ἀσπίδων: quæ armis quaesita essent & parva belli iure, non dimittenda. Gotthi apud Agathiam lib. II de Theudericum rege, postquam is Odoacrum vicerat, πᾶσι τοῖς πᾶσι τοῖς ὁπλίωσι τῶν πολέμῳ νόμῳ, quæ ejus fuerant omnia tenuit belli iure.

Per horas viginti quatuor] Etiam terra id observari discas è Thurno libro CXIII, in anno CIO IOXCV. Ex Germanicis legibus id venit, ad exemplum ejus quod de fera vulnerata constitutum apud ipsos non sine ratione fuerat, ut lege Langobardorum lib. I, tit. XXI, §. 6. Idem in Anglia & Castellæ regno servari ait Albericus Gentilis Hispanicæ Advocacionis l. 3.

Hostiles censei res in hostium navibus repertas] Sed neque amicorum naves in prædam veniunt ob res hostiles nisi ex consensu id factum sit dominorum navis. L. Cotem. D. de Publicanis. Rodericus Zuarius libro de Usu maris, consilio II, num. 6. Atque ita interpretandas puto leges Galliz quæ ex rebus naves, ex navibus res prædæ subjiciunt, quales sunt Francisci I, data anno CIO IOXLI, cap. 42. Henrici III, anno CIO IOXXXIV, mense Martio, capite 69. lex Portugallica libro I, tit. XVII. Alioqui res ipsæ solæ in prædam veniunt. Meursius Danicorum libro II. Sic bello Venerorum cum Genuensibus pertentatæ Græcorum naves & extracti si qui hostium laterent. Gregoras libro IX. vide & Crantzius Saxoniorum II. & Albericum Gentilem advocacionis Hispanicæ l. 20.

Sic & David] Sic Refin rex Syriz Elotham urbem quæ Idumæorum fuerat non Idumæis sed Syris tradidit habitandam, secundum lectionem Masoreticam II Regum XVI, 6.

Cum Volsci] De Vejis idem in Romulo narrat Plutarchus: οὐλοὶ δὲ οὐλοὶ ἐπιπορεύοντες πολέμῳ φιδίους ἀπαίτεον ὡς ἀσπιδόμονοι αὐτοῖς. τὸ δὲ ἐκ ἀδικοῦ ἢ μύθου, ἀδικῶν καὶ γαλοῖον ἢ κινδυνόουσι τότε καὶ πολέμου λόγοις ἢ ἀσπιδόμονοι, ἀλλ' ἰάσονται ἀπολιθῶν τὴν ἀνδραί, οἰκίαις καὶ γῆν ἀπαίτεον ἀπὸν ἐξήτων. Veji principium belli faciebant postulationem ut Eidenā ipsi redderentur, velut ad quos pertinerent. verum id non injustum modo erat sed & ridiculum, ut qui periclitantibus bellamque gerentibus non subvenissent, sed ipsos homines si vissent perire. nunc domos & agros à bello possidentibus vindicarent.

Cui eam eriperat Tigranes] Appianus sic: οὐκ τὴν Σελευκίδας ἐκ τῶν Τιγράνων ἐκπορεύοντες ἐκ εὐχῆς ἢ ἐκ Σουλίας ἀρχῶν μᾶλλον ἢ Ρωμαίων Πρωστῆρι πικροῦς. non aequum esse Seleucidæ à Tigraue ejectos potius Syriam tenere quam victores Tigranis Romanos. Et alibi: ἡγήμην τῶν κερταίων ἢ Ἀντιόχῳ τῶν ἡσθεταίων βασιλείας αὐτοῦ καὶ τὸ ἐκ ἀσπιδόμονοι. Credebas se cum victorem Antiochi ea terra capulisset, hoc ipso eam terram acquisivisse Romanis. Ipse Antiochus apud Polybium in Excerptis legationum num. 72: ἡγήμην τῶν πόλεμον ἰσχυροτάτην καὶ κινδυνόου εἶναι εἶπον. arbitrabatur eam qua bello feret firmisimam & honestissimam esse possessionem.

Gallia partes] & Franci agros Italiz à Gotthis acceptos Romanis non reddiderunt. Procopius Gothicorum IV. vide quæ dicit rex Suediz apud Thuanum libro LXXVI, in anno CIO IOXXXII.

Apud Procopium] Vandalicorum IX. vide & ibi sequentia. Etiam Severus sola ab hostibus capta limitaneis ducibus & militibus dona-

vit. Lampridius notat. In federe Helvetico est ut oppida & arces captæ communiter pagorum cedant, apud Simlerum multis locis.

Apud Hebræos] Apud eosdem de agro qui bello captus esset, rex tantum ferebat quantum singulæ tribus. Notatum id Digestis Themudicis titulo de rege.

§. XII. • *Nulla suo merito*] Sic & hæc duo opponit Servius ad Æneidos I. *Acti factis. Laboras Virgilius nil Trojanorum moris, sed omnia factis ascribere.*

§. XIV. *Apud Spartanos*] Agefilao in Asia agente castris Pharnabazi captis Spithridates subtraxerat prædam; inquisitione ab Erispida Lacedæmonio instituta aufugit.

• *Sorte dividebantur*] Habes hoc apud Turonensem libro XI, cap. 27. Aymoium lib. I, cap. 12. & in epitome edita à Frehero cap. 9. Mos idem & aliarum gentium vetus. Servius ad illud Æneidos III: *Servitius persulit ulla: quia captivi & præda inter victores sorte dividebantur. ut: Ex præda ducere sortem.* de prædæ collatione in commune, & expurgatione per juramentum apud Suedos & Gothos Iohannem Magnum vide libro XI, c. II.

§. XV. *Populum dominum esse præda verum erat*] Vide & hac de re Simlerum in Helveticis.

Ejus dispensanda arbitrium Imperatoribus libera republica permissam fuisse] Polybius in Excerptis Peiresianis de L. Æmilio Paulo: *κύριον γὰρ ἦν αὐτῷ πάσης βασιλείας τῆ λαοῦ τῆ τῆ ἐλευσίαν ἐς βύλαται χειροῦ. μηδὲν ἐπιθυμῆσαι: cum dominus factus esset regni integri, possesque cuncta disponere suo arbitratu, nihil eum concupisse.*

§. XVI. *Prædam non attingebant omnino*] Manius Curius juravit se ex præda nihil attingisse, præter gustum faginum quo sacrificaret. Scriptor vitæ virorum illustrium de Mummio agens: *Corinthum signis tabulisque spoliavit, quibus eum totam replevit Italias, in domum suam nil contulit.* de nominato modo Æmilio Paulo Plutarchus: *ἠδὲν δὲ ἔτιον αὐτῷ τίον ἰλλοθεῖατος ἐξ τῶ μεγαλοψυχίας ἐπήκων οἱ ἀνθρώποι, πολλὰ μὲν ἀργύροισι, πολλὰ δὲ χρυσίοισι καὶ βασιλικῶν ἠδ' ἐγορμῆνων ἢ δὲ ἰδῶν ἰθαλίαισι, ἀλλὰ τοῖς ταμίαις ἐς τὸ δημόσιον παρεδίω. Nec minus liberalitatem ipsius & animi magnitudinem predicabant hincines, quod congestam ex regis opibus auri argentique vim magnam nec inspicere voluisset, sed quastoribus in publicum defendendam dedisset.*

Sicut Pompejo moris erat] ut plurimum. vide quod sequente paragrafo ex Luciano adducetur.

§. XVII. *Ratione meritorum*] Id apud Hebræos factum docet Iosephus libro III antiquæ historię.

Tribuno & equitum] Tribuno & præfecto equitum ait Appianus Civilium II.

Ex præda Cariolana] Vide Plutarchum Coriolano.

Licet Imperatori] Vide Leunclavium in Turcicis.

Quod & aliis interdum virtutis ergo concessum] Sic Nestor feminam possidebat

ἢ οἱ Ἀχαιοὶ

ἔταλον.

— univere Grajium
Excerptam sorti.

Est id

Est id Iliados A. At Odysseæ & Ulysses ait :

*ἦν ἔλαβον Μενεαίαν, πολλὰ δ' ἰπίων
Λάγχυον.*

*Excimiam accipi Menecass, plurima deinde
Sorte tuli.*

Euripides de Cassandra :

Ἐλαίεσσι τοῖς ἰθαίοις Ἀγαμέμνων ἀνάξ

Sibi hanc Atrides major excimiam tulit.

de iis quæ Atheniensium duci Demostheni è præda *ἐχέθησαν*, præcipui jure data sunt, vide Thucydidem libro II.

Fabricius] cujus exemplum & sibi & militi proponit Iulianus apud Ammianum libro XXIIV.

Epiri urbes] Et Athenas Sulla. Appianus Mithridatico.

§. XVIII.

Lucullus] Ab eo data diripienda militi Tigranocerta; narrat Plutarchus, ex spoliis datas singulis præterea drachmas octingentas. Severus Ctesiphontis prædam concessit militi : idem & tribunos & duces & ipsos milites habere iussit quæ per vicos diriperant. Ælius Spartianus narrat. Mahumetes II Constantinopoleos & prædam & mancipia promisit militi.

Cujus præda sectio non venierit] Varro sex modos numerat quibus dominus legitimus perficiatur : hæreditatis juxta aditionem, mancipationem, in jure cessionem, usucapionem, è præda sub corona venditionem, & ab auctione publica cum bona cujusquam sectione veneunt.

Vi qui segnior sit prædatur] Vide quæ jam nunc ex Procopio adferemus ad §. 24.

Apollini] meminit & Appianus in Excerptis Peirefianis.

§. XX.

In ararium resulis] Et Fabius pecuniam venditorum hominum capto Tarento, cum prædæ reliquum militibus dispertisset.

Subditi qui sine stipendio & suo sumptu suoque periculo bellum gerunt] Vide de Cromerum XIX Polonicorum.

§. XXIII.

Ratio in sociis est evidens] utitur eâ Amalasantha in epistola ad Iustinianum Gotth. I.

Spem ex hostibus lucrandi spectatam in damni & opera compensationem] Vide Plutarchum Marcello.

De sociis exemplum est] Priscis Latinis tertias prædæ populus Romanus præstabat. Plinius libro XXXIX, §. Pro modo missi militis prædam partiuntur pagi Helvetici, teste Simlero : pro modo sumptuum partiti Pontifex, Imperator, Veneti, bello contra Turcam. Paruta VIII. Pomponius Armeniam minorem Dejotaro Galatiæ regi donavit, quia socius belli Mithridatici fuerat.

His qui in proximum fuerant] Pisdæ partem prædæ dabant his qui domos servarant. Chalcocondylas lib. v.

Præter regis tabernaculum] Vide & Diodorum libro VI, & Plutarchum Alexandro. Similia vide apud Xenophontem II de Cyro, & belli sui IX, & VII.

Ex Procopio] is Vandalicorum II narrat Salomoni in Levatas bellum gerenti infensos fuisse milites, quod prædam detineret. Dicebat

H h §

id se

recitasset : *επι το εδαισιως επι το*, *εταυ εδαι πολιμυ λαβδν αιχμηλων τυτων*
ε επι το ιχη κηδιδωσι ρβου, *ubi quiet quis bello pacis carerunt hoc modo*
servum facit possides. Sic pueros bello captos abducere *πολιμυ νεμυ*
 vocat Oppianus de piscaru II.

II. Neque vero ipsi tantum servi fiunt, sed & posterius in perpetuum, nempe qui ex matre serva post servitutem nascuntur. Et hoc est quod jure gentium servos nostros fieri dixit Martianus qui ex ancillis nostris nascuntur. Servitio subjectum uterum dixit Tacitus, agens de Germani ducis uxore.

III. Effecta vero juris hujus infinita sunt, ita ut in servum domino nihil non licere dixerit pater Seneca. Nulla permissio est quae non imponere illis imponatur, nulla actio quae non quovis modo impetretur aut extorqueatur: ita ut etiam saevitia dominorum in serviles personas imponita sit, nisi quatenus lex civilis saevitiae modum peccatamque ponit. *Apud omnes peraeque gentes*, ait Cajus, *animadvertere possimus dominis in servos visa necisque potestatem fuisse*. Addit deinde fines huic potestati positos ex lege Romana in solo scilicet Romano. Huc pertinet illud Donati ad Terentium, *Quid non justum domino in servum?* Sed & res omnes quae captae fuerant cum persona acquiruntur domino. Ipse servus qui in potestate alterius est, ait Iustinianus, nihil suum potest habere.

IV. Vnde refellitur aut certe * restringitur eorum sententia qui dicunt incorporalia belli jure non acquiri. Nam verum est non primo ac per se acquiri, sed media persona cujus ea fuerunt. Excipienda tamen sunt ea quae ex singulari personae proprietate fluunt ac proinde inalienabilia sunt ut jus patrium. Haec enim si manere possunt, manent penes personam: si non, extinguuntur.

V. Atque haec omnia jure gentium de quo agimus non aliam ob causam introducta sunt quam ut tot commodis deliniti captos libenter abstinerent a summo illo rigore, quo captos & statim & post mortem interficere poterant, ut ante diximus. * *Servorum appellatio*, inquit Pomponius, *ex eo facta quod imperatores captivos vendere ac per hoc servare nec occidere solent*. Dixi, ut libenter abstinerent: neque enim quasi pactio est ut abstinere cogantur, si jus hoc gentium spectes, sed modus persuadendi ab eo quod est utilius. Eademque ex causa hoc jus etiam in alios transcribitur, perinde ut rerum dominium. Ad natos autem dominium hoc porrigi ideo placuit, quia alioqui si summo jure captos uterentur, illi ipsi nascituri non erant. Cui consequens est ut nati ante calamitatem, nisi ipsi capiantur, servi non fiant. Ideo autem natos maternae esse conditionis placuit gentibus, quia serviles concubitus nec lege nec certa custodia erant constricti, ita ut nulla sufficiens praesumptio patrem indicaret. Atque ita capiendum Vlpiani illud; *Lex natura haec est, ut qui nascitur sine legitimo matrimonio matrem sequatur*, id est lex consuetudinis generalis ab aliqua ducta ratione naturali, quomodo juris naturalis vocem abusione quadam interdum sumi alibi quoque demonstravimus. Non frustra autem a gentibus introducta haec jura exemplo bellorum civilium intelligi potest, in quibus plerumque videmus captos interfectos, quia in servitutem redigi non

L. Et servorum §. 1. D. de statu hominum. Ann. 1.

I Contr. §.

L. 1. D. de his qui sui sunt juris. Inst. de his qui sui vel ali. juris sunt. Andria act. 1. scen. 1.

Inst. per quas pers. cuique acq. §. item vobis.

L. Pupillus, D. de V. S.

L. lex natura. D. de statu hominum. Lab. 11, c. XIII. §. 26.

pot-

poterant : quod & Plutarchus notavit vita Othonis : & Tacitus historiarum secundo. Cæterum populine an singulorum fiant qui capiuntur, ex his quæ de præda diximus definiendum est. nam homines hæc in re jus gentium rebus æquavit. Cajus Iuriconsultus libro II rerum quotidianarum : *Item quæ ex hostibus capiuntur jure gentium statim capiuntur suos, adeo quidem ut & liberi homines in servitutem deducantur.*

*L. natura-
lem & l.
adve : D. de
acq. rer.
dom.*

*Less. l. 1. p. 5,
dub. 5.*

V I. Quod tamen Theologi nonnulli sentiant, qui bello injusto capti sunt, aut ex captis nati, iis fas non esse fugere nisi ad suos; in eo eos falli non dubito. Id quidem interest, quod si ad suos fugiant bello manente libertatem consequantur ex postliminii jure : sed alios aut etiam pace facta ad suos, vindicanti domino reddendi sunt. Sed non ideo sequitur animo quoque injici religionis vinculum : cum multa sint jura quæ tantum exterius judicium spectant, qualia sunt hæc belli jura quæ nunc exponimus. Nec est quod objiciat aliquis ex domini natura talem in animo obligationem sequi. Respondeo enim, cum multæ sint domini species, posse & dominium dari quod tantum in judicio humano & quidem coactivo valeat. quod & in aliis juris generibus occurrit. Tale enim aliquatenus & jus est testamenta nulla dicendi ob deliquim solennitatis alicujus quam jura civilia præscribant. Probabilior enim sententia est etiam quod tali testamento relicto est retineri salva pietate posse, saltem quamdiu ei non contradicitur. Nec longe abit dominium ejus qui secundum leges civiles mala fide præscripsit : nam & hunc civilia judicia ut dominum teneant. Et hac distinctione facile solvitur nodus ille, quem Aristoteles nectit de cavillationibus libro II, c. 5 : *Ἐπεὶ δὲ νόμος τῶν αὐτῶν ἔχει ἕνα νόμον ; ἀλλ' αἰὲν ἡμεῖς καὶ οἱ ἄλλοι δίκην τοῦ νόμου, αἰὲν ἢ ψάδῳ, καὶ ἐπὶ ἑνὶ καὶ ἑνὶ. τὸ αὐτὸ ἀπὸ δίκης καὶ ἐπὶ δίκης. Nonne jus est ut sua quisque habeat ? At quæ ex animi sui sententia iudex judicaverit, ex lege rata sunt. Erit ergo idem jus & non jus.* In nostra vero quæstione nulla causa fingi potest cur gentes aliud spectaverint quam externum illud. nam facultas vindicandi servum, & cogendi, imo & vincendi & res ejus habendi, sufficiebat ut captis captores vellet parcere : aut si tam feri essent ut istis utilitatibus non moverentur, certe nec moturum eos fuerat vinculum aliquod animis injectum, quod ipsum tamen si omnino sibi necessarium crederent, * poterant exigere fidem aut jusjurandum. Neque vero temere in lege quæ non ex æquitate naturali sed majoris mali vitandi causa lata est, ea sumenda est interpretatio quæ peccato obnoxium faciat actum cæteroqui licitum. Florentinus Iuriconsultus : *nihil interest, quomodo captivus reversus est : utrum dimissus an vi vel fallacia potestatem hostium evaserit.* Nimirum quia hoc jus captivitatis ita jus est, ut alio sensu plerumque & injuria sit, quo nomine & à Paulo Iuriconsulto nominatur : jus quoad effectus quosdam : injuria si id quod rei intrinsicum est sedetur. Vnde & hoc apparet si quis bello injusto captus in potestatem hostium venerit, ab eo non artaminari furti crimine animum si res suas subducat * aut laboris sui mercedem, si quam supra alimenta præstati æquum est : modo ipse neque suo neque publico nomine quicquam debeat domino aut ei cujus jus dominus acceperit. Nec refert quod fuga

*Soto de just.
& jure l. iv.
qu. 4, art. 3.
Less. lib. 2,
c. 14, dub. 3.*

*L. Nihil. D.
de caps.*

*L. postlimi-
nium est jus
in princ. cod.
tit.*

fugalis & subductio deprehensa gravitur puniri soleant. Nam & hæc & alia multa faciunt potentiores, non quia æqua sunt sed quia ipsis expedit. Quod vero prohibent * canones nonnulli suadere ser-
 vo ministerium domini sui destituere, si ad servos referas qui pec-
 nam justam ferunt, aut voluntaria pactione se addiderunt præcep-
 tum justitiz, sin ad eos qui bello injusto capti sunt, aut ex captis na-
 ti, offendit Christianos Christianis auctores potius patientiz esse de-
 bere quam rei talis, quæ quamvis licita, animos tamen à Christianis-
 mo alienos, aut alioqui infirmos posset offendere. Similemque in
 modum accipi possunt Apostolorum ad servos monita, nisi quod illa
 magis videntur obedientiam à servis exigere dum serviunt; quod
 naturali æquitati consentaneum est. nam alimenta & operæ sibi mu-
 tuo respondent.

Romer 2, 2.
 quæst. 40.

C. si quis ser-
 vum 17, 9.
 & c. seq.

VII. Cæterum ab iisdem, quos indicare cœpi Theologis, illud
 dictum recte arbitror, servum domino jus illud externum exsequen-
 ti resistere illuso justitiz officio non posse. Est enim inter hoc & ea
 quæ diximus manifesta discrepantia. Externum jus, quod quidem
 non sola agendi impunitate, sed & judiciorum tutela constat, inane
 erit si ex adverso resistendi jus maneat. nam si domino vi resistere
 licet, licebit & magistratui dominum tuenti, cum tamen magistratus
 ex jure gentium dominum in illo dominio, ejusque usu defendere
 debeat. Est ergo hoc jus simile ei quod summis in quaque civitate
 potestatibus alibi tributum est à nobis, ut vi illis resistere licitum
 piumque non sit. Ideo & Augustinus utrumque conjunxit cum dixit:
*Ita à plebibus principes & à servis domini ferendi sunt, ut sub exercitatione to-
 lerantia sustineantur temporalia. & sperantur æterna.*

VIII. Sed & hoc sciendum est, jus istud gentium de captivis nec
 semper receptum fuisse, nec apud gentes omnes: quanquam Roma-
 ni Jurisconsulti universaliter loquuntur, partem notiosem indigetan-
 tes totius nomine. Sic * apud Hebræos, qui specialibus institutis ab
 aliorum populorum communitate segregabantur, perfugium erat
 servis, nimirum ut recte notant interpretes, his qui nulla sua culpa
 in eam calamitatem venerant: quali ex causa videri potest ortum
 jus quod in solo Francorum servis datur proclamandi in libertatem,
 quanquam id nec quidem nunc tantum bello captis, sed & aliis qua-
 libet libet servis videmus dari.

Deuterom.
 XXIII, 15.

Bodi. de rep.
 lib. c. 1. 5.

IX. * Sed & Christianis in universum placuit bello inter ipsos
 orto captos servos non fieri, ita ut vendi possint, ad operas urgeri, &
 alia pari quæ servorum sunt: merito sane; quia ab omnis caritatis
 commendatore rectius instituti erant aut esse debebant quam ut à
 miseris hominibus interficiendis abduci nequirent, nisi minoris sævi-
 tiz concessione. Atque hoc à majoribus ad posteros pridem transi-
 disse inter eos qui eandem religionem profiterentur scripsit * Grego-
 ras, nec eorum fuisse proprium qui sub Romano imperio viverent,
 sed commune cum Thessalis, Illyriis, Triballis & Bulgaris. Atque
 ita hoc saltem, quanquam exiguum est, perfectit reverentia Christia-
 næ legis, quod cum Græcis inter se servandum olim diceret Socra-
 tes, nihil impetraverat. Quod autem hac in parte Christiani, idem &

Bart. in l.
 hostes. D. de
 capt. Covar.
 in c. pecca-
 tum, p. 11. 9.
 11, n. 6.
 Vid. de jure
 belli, n. 42.
 Boer. decif.
 178.

Silv. in ver-
 bo bellum, l.
 num. 1.
 Lib. IV.
 Plat. v. de
 rep.

* Mahu-

memis, non per avaritiam, aut quod calumniator aliquis dixerit, alieni cupiditatem. Unde enim hoc illis? sed primum quidem ut ministerii tam longi temporis mercedem sibi necessariam haberent, deinde pro servitute per vim imposta poenam non parvam sed multo minorem expectantes. Est similis historia Malchi viri sancti descripta ab Hieronymo in epistolis, & Lango-bardi Leuggis quam nobis dat pronepos ejus Paulus Warnafredi libro IV. Adde si placet & Confessionem editam ab Lanici Patricii nomine.

Canonones nonnulli] ex Synodo Gangrensi. vide quæ supra libro XI, sine capitis v.

Apud Hebraos] Vide Præceptorum vetantium CLXXX.

Sed & Christianis] Sed & Essenis à quibus ortum primi Christiani duxere. Vide Iosephum. §. VIII. §. IX.

Gregoras] Lib. IV. ubi hæc verba: νόμος γάρ τῶν ἑταίρων ἐστὶν ἀναστῆναι ἀλλοθῆρας αἰεὶ καὶ ἄνθρωπος ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων ἀκροβόλος, ὁ μόνον ἰσχυροῦς καὶ ἡττιαλοῖς, ἀλλὰ καὶ ἰσχυροῖς καὶ ἑταίροις καὶ Βουλγαρίῳ, ἀλλὰ πᾶσι τῶν πιστῶν ταυτοτήτων, τὰ μὲν πρῶτα γὰρ μὴ σκυλαῖον, τὰ δὲ σκυλαῖον μὴ ἀνδραποδίζεσθαι ἀλλὰ φρονεῖν ἕξαι τὸ πλεονεξῆσαι ἀνθρώπων μηδέν. Mos hic est ab antiquo deductus ad posteros, nec corruptus unquam, non Græcoromanis modo & Thessalis, sed Illyriis quoque Triballis & Bulgaris, propter fidei consortium, ut res quidem in pradam vertere liceat, homines autem nec captivos facere nec interficere extra prælis tempus. Adamus Bremensis de sancto Angario: Inde Hammaburg reuertus de venditione Christianorum Nordalbianos correxit. meminit hujus moris & Boërius Decisione CLXXV III, additque servari in Francia, Anglia, Hispania, ut si captus sit Dux, Comes, Baro, is non militum sit sed Principis bellum gerentis.

Mahumetista inter se servans] Chalcocondylas libro III. Leunclavius libro III, & libro XVII: Busbequius epistola exoticarum tertia.

C A P V T . VIII.

De imperio in victos.

- I. Acquiri bello & imperium civile, tum ut est in regem, tum ut est in populo & ejus acquisitioni effecta.
- II. Acquiri & imperium herile in populum qui tum civitas esse desinit:

- III. Interdum hæc miseri.
- IV. Acquiri & res populi, etiam incorporales, ubi tractatur questio de chirographo Thessalorum.

Qui sibi singulos subjicere potest servitute personali, nihil mirum est si & universos, sive illi civitas fuerunt, sive civitatis pars, subjicere sibi potest, subjectione sive mere civili sive mere herili sive mixta. Hoc argumento quidam utitur in controversia de Olynthio apud Senecam: *Servus est meus quem ego emi belli jure. vobis, Athenienses, expedit. alioquin imperium vestrum in antiquos fines redigitur, quicquid est bello partum.* Itaque imperia armis quarri, victoriis propagari dixit Tertullianus. Quintilianus jure belli regna, populos, fines gentium atque urbium contineri. Alexander apud Curtium leges à victoribus dici, accipi à victis. Minio in oratione ad Romanos:

Apolog.

Erigitur finium Coriolanorum fuisse, captisque Coriolis jure belli, publicum sibi Romani factum. Annibal in oratione ad milites apud eundem: *esse quid Romani tot triumphis parvum congestumque possident, id omne nostrum cum ipsis dominis futurum est.* Antiochus apud eundem; *quo victo omnia quae illius fuissent jure belli Seleuci facta sint, existimare sua ditionis esse.* Ita Pompejus, quae Mithridates bello capta imperio suo adjecta fuerant, populi Romani fecit. Ergo & incorporalia jura quae universalitatis fuerant, sicut victoriis quatenus velit. Sic Alba victa quae Albanorum jura fuerant sibi vindicaverunt Romani. Unde sequitur omnino liberatos Thefalos obligatione centum talentorum, quam unquam cum ipsi Thebanis deberent, Alexander M. Thebarum dominus factus jure victoriae ipsis donaverat: neque verum quod pro Thebanis apud Quintilianum adfertur, id demum victoris esse quod ipse teneat: jus quod sit incorporale apprehendi manu non posse: aliam conditionem esse heredis, aliam victoris, quia ad illam us, ad hunc res transeat. Nam qui dominus est personarum, idem & rerum est & juris omnis quod personis competit. Qui possidetur non possidet sibi nec in potestate habet qui non est suae potestatis. Imo etiam si quis populo victo jus civitatis relinquat, potest quaedam quae civitatis fuerant sibi sumere. In ipsius enim arbitrio est quem velit esse sui beneficii modum. Imitatus fuit factum Alexandri Caesar, donato Dyrrachinis aere alieno quod nescio cui adversarum partium debuerant. Sed hic objici poterat bellum Caesaris non ex eo esse genere de quo jus hoc gentium constitutum est.

Lib. XXI.
Lib. XLIII.
Strab. l. XII.
Dion. III.

L. Qui in servitute est de reg. jur.
L. Sic eveniet. D. ad l. Jul. de adult.
Cic. Epist. ad Brutum 6.

Annotata ad Caput VII.

V*T est in rege]* Alexander post pugnam ad Gaugamela rex Asiae salutat. Romani quae Syphacis fuerant sua dixere πολίμω νόμο lege belli. Appianus Excerptis legationum x. c. 28. Legati Gorthorum apud Agathiam I, de Theudericho: *Οδάρων κρητάν τ' ιππλότην τ' Τύρηνοι (lege Σκυθήνοι) ταπεινὴ ἀπαιτῆ κατὰ τὴν πολίμω :* Cum Odoacrum devicisset ad venam Scyrum, ejus quae fuerant belli jure tenuit. At Hunnis dicentibus suos esse Gepidas, quod eorum regem cepissent, negarunt id Romani, quia Gepidae habebant principem magis quam regem, nec in ipsius patrimonio erant. Meminit Menander Protector.

§. I.

Et in populo est] Persae apud eundem Menandrum de Daras urbibus territorio: *ἡ πόλις (Δάρα) αὐτοῖς τῶ ἑσμεῖ τ' πολίμω ὑπεκλήθη, σὺν δὲ τῶ ἑσμεῖ καὶ τῶ ὄρει γὰ ὑπὸ τῶ πολίμω, ἀρμύζην αὐτοῖς :* Cum urbs ipsa belli jure subjugata a se esset, rationis esse ut ea quae sub urbe fuerant ad se pertinere. Vandalis devictis volebat Belisarius etiam in Sicilia Lilybæum Romano imperio cedere, ut quod Vandalis dedissent Gothi. Sed ii dedisse se negabant. Procopius Vandalicorum II. Henricus FridERICI Barbarossae filius capta Sicilia, Epidamnum, Thessalonicam, aliaque a Siculis possessa sibi vindicabat. Nicetas Lib. I, de Alexio Isaacii fratre. Baiannus Avatorum Chaganus ad Imperatorem de Sirmio: *αὐτῶν ἡ πόλις Γηπιδῶν αὐτοῖς ἐστὶν κτήμω ἡμοῦν, αὐτῶν δ' ὑπὸ Ἀλέ-*

των πολυμηνητων : Ad se eam urbem pertinere, ut qua Gepidarum fuisset, quæ Gepida victi essent ab Avaris. Petrus Iustiniani legatus in oratione ad Chosroem. ο φδ διαδοσας τ ημαρικη πης εχ ηη το ιασεσθαις ; απι φδ λε ζοι, απι φδ απτοι Σουασι απεσ αμφοσθησασ ειπουν ος εχ ιασησος ι Σουασι λε ζου ανισθησ ην. Nam qui dominus est principalis, quomodo non erit & accessarii? neque enim aut Lazi aut Suani unquam constoverlam hanc movebant, non fuisse ab antiquo Lazorum Suamiam. Vtrumque est ex Menandro Prorectore. Adde quæ hoc capite, §. IV.

§. IV.

Vbi omnia ei qui armis plus potest dedita sunt] Vide supra libro I, c. IV, §. 8. & lib. II, c. v, §. 31. & hoc libro cap. v, §. 2. & infra c. xi, §. 49. & adde Polybii hæc Excerpto legationum 142: οι διδοσας απτες εις απω ρομικων επιστροφησ διδοσασ απτων ηδη χωρησ απω ιααρχαμοσ απτες και πολεις απς ει απτησ. σνν η τες απσρας και ησναικας απς ιααρχαμοσ ει η χωρησ και απς πολισιν, απκισιασμοσ απσρας, λιμνησ, ιεσφ, απφωσ συδωσφ, απσ απτων απτα κυρησ ρομικωσ απτες η απς διδοσασ απωσ ρομικησ ρομικωσ. Qui se dedunt in Romanorum potestatem, ii dant primum regionem quam ipsorum fuit & qua in ea regione sunt urbes: viros præterea omnes ac feminas qui aut in regione aut in urbibus sunt. Insuper flumina omnia, portus, sacra, religiosa universim omnia, ita ut omnium domini sint Romani, ipsi autem qui se dederunt plane rei nullius. Vide quæ modo dicta cap. VII, §. 4. Iustinus libro xxxv, de Iudæis loquens: Postea cum ipsis Persis in ditium Alexandri Magni venire.

Non ex eo esse genere de quo hoc jus gentium constitutum est] Antonius Tyrios iussit reddere quæ Iudæorum tenebant à senatu non concessa & ante Cassii bellum possessa. Memorat Iosephus. Vide & Bizarrum Genueusis historiz libro x.

CAPUT IX.

De postliminio.

- I. Orio vocis postliminii.
- II. Quibus in locis postliminium sit.
- III. Postliminio quedam reverti, quedam recipi.
- IV. Jus postliminii esse in pace & in bello, & quid si nihil in pace dictum sit?
- V. Liber homo bello manente quando postliminio redeat:
- VI. Quæ jura recipiat, qua non recipiat.
- VII. Iura & in ipsum restitut.
- VIII. Cur qui se dedunt jus postliminii non habeant.
- IX. Populus quando postliminii jus habeat.
- X. Quæ in his qui postliminio redeunt sint jura civilia.

- XI. Servus postliminio quomodo recipiatur, etiam transfuga: quomodo qui redempti sunt.
- XII. An subditi postliminio recipiantur.
- XIII. Agros postliminio recipi.
- XIV. Circa res mobiles quod discrimen est observatum.
- XV. Quid circa res mobiles hodie juri?
- XVI. Quæ res recipiantur ita ut postliminio non egent.
- XVII. Mutationes ex lege civilis, quæ subditos suos.
- XVIII. Postliminium quomodo observatum inter eos qui hostes erant.
- XIX. Quando id hodie locum habere possit.

Sicut de his quæ ex hostibus capiuntur, ita & de postliminii jure nihil ferme sani prodiderunt hi qui retro actis sæculis juris cognitionem professi sunt. Accuratius hæc res à veteribus Romanis tractata est, sed sæpe confuse nimis, ita ut quæ juris gentium, quæque civilis Romani esse vellent lector nequireret distinguere. De

VOC

voce postliminii rejicienda Servii sententia qui partem ejus posttorem productionem putat esse verbi sine significato : sequendus Scævola qui junctum docebat esse verbum à * post quod reditum notat & limine. Nam limen & limes exitu & flexionis modo differunt, cum alioqui origine (veniunt enim * ab antiqua voce limo, quæ transversum significat) & primitiva notione idem sint, sicut materia & materies, pavus & pavo, * contagio & contages, cucumis & cucumer, quanquam usu seriore factum est ut limen magis ad privata, limes ad publica referretur. Sic veteres eliminare dicebant è finibus ejicere, & exsilium * nominabant eliminium.

Cicero Top.
& ibidem
Beetius.

II. Est ergo postliminium jus quod nascitur * ex reditu in limen, id est fines publicos. Sic Pomponius reversionem postliminio ait qui intra præsidia nostra esse cœpit : Paulus cum in fines nostros intraverit. Sed ex paritate rationis consensus gentium rem eò perduxit, ut postliminium locum haberet, etiam si quis homo aut res ejus generis in quo postliminium esse placuerat, pervenisset ad amicos nostros, ut loquitur dicto loco Pomponius, aut ut Paulus exempli causa explicat, ad regem socium vel amicum. Quibus in locis * amici aut socii intelligendi sunt non simpliciter quibuscum pax est, sed qui partes in bello easdem sequuntur : ad quos qui venerunt, ut Paulus loquitur, nomine publico tuti esse incipiunt. Nihil enim interest homo aut res ad hos aut ad suos pervenerit. Apud eos vero qui amici sunt, sed non earundem partium, bello capti statum non mutant, nisi ex speciali pacto, quomodo in secundo federe isto inter Romanos & Carthaginenses convenerat, ut qui à Carthaginensibus capti è populis amicis Romanorum in portus Romanis subditos venissent in libertatem vindicari possent : utque Carthaginensium amicis par jus esset. Ideo * qui Romanorum bello Punico secundo capti in Græciam commercio pervenerant, jus ibi postliminii non habuerunt, quia Græci in eo bello neutras secuti fuerant partes : ac propterea opus fuit eos redimi ut liberarentur. Quin & apud Homerum non uno in loco videmus bello captos in locis pacatis venditos, ut Lycaonem Iliados ☉. Eurimedusam Odyssæz H.

L. Postlimi-
nii. §. 1. D.
de capt.
L. postlimi-
nium. §. post-
liminii ib.

Polyb. III.

Plut. Flaminio.

III. Vetus Romanorum locutio receptos postliminio etiam homines liberos dicebat. Postliminio receptum (ita enim legendum est) Gallus Aelius in libro primo significationum qua ad jus pertinent, ait esse eum qui liber è qua civitate in aliam civitatem abierat, in eandem civitatem redit eo jure quod constitutum est de postliminio. Item qui servus à nobis in hostium potestate pervenit, postea ad nos redit in ejus potestatem cuius antea fuit, jure postliminii. Equi & muli & navis eadem ratio est in postliminii receptu (ita tria hæc verba, quæ delenda censet vir incomparabilis in Romani juris studio Iacobus Cujacius, levi mutatione retineri posse arbitror) qua servi, qua generarum ab hostibus ad nos postliminio redeunt, eadem generarum à nobis ad hostes redire possunt. Sed posteriores Romani Iurisconsulti discrete magis duas statuerunt species postliminii ut aut nos revertamur, aut aliquid recipiamus.

F. ff. Pompo.

L. cum dua
D. de capt.
& postlim.
§. v. L. in
bello. D. eod-
dem tit. de
postlim.

IV. Retinendum & illud Tryphonini, qui postliminii jus com-
petere

petere ait in bello aut in pace : sensu paulo alio quam quo idem dixerat Pomponius. In pace postliminium nisi aliter convenierit et * his qui non virtute bellica superati , sed fato suo deprehensi sunt. ut qui cum bellum subito exarsit apud hostes reperiuntur. Aliis autem captivis in pace postliminium non est , * nisi id pactis erat comprehensum, ut optime eum Tryphonini locum emendat doctissimus Petrus Faber , non improbane Cujacio. nam hoc & subjecta ratio & oppositum membrum aperre evincunt. *Pacem feceras captivos dimissis , ita enim convenerat*, inquit Zonaras. Et Pomponius : *si captivus de quo in pace cautum fuerat ut redires , sua voluntate apud hostes mansit, non est ei postea postliminium.* Paulus : *Si in bello captus pace demum facta refugit, postliminio redit ad eum à quo priore bello captus erat : si modò non convenierit in pace ut captivi redderentur.* Causam cur de his qui bellica virtute capti sunt id placuerit ex Servio hanc asserti Tryphoninus, *quoniam sperem revertendi civibus in virtute bellica magis quam in pace Romani esse voluerunt*, nimirum ut Livius loquitur ab antiquo minime indulgens in captivos civitas. Sed hæc ratio Romanorum propria non potuit constituere jus gentium : potuit tamen inter causas esse cur Romani illud jus ab aliis gentibus introductum & ipsi amplecterentur. Verior hæc est ratio, quod reges aut populi qui bellum suscipiunt, credi volunt iustas sibi fuisse causas cur id facerent : contra autem injuriam facere eos qui adversum se arma ferrent : quod cum utraque pars credi veller, nec tutum esset pacem servare cupientibus huic se controversiæ interponere, nihil melius facere potuerunt populi pacati, quam * ut id quod evenisset pro jure acciperent : atque ita captos in actu repugnandi haberent quasi ex justa causa captos. At de his qui bello exorto deprehensi erant, dici idem non poterat. nam in illis nullum injuriæ consilium fingi poterat. Tamen ad minuendas hostium vires retineri eos manente bello non iniquum videbatur : bello autem composito nihil obtendi poterat quominus dimitterentur. Itaque consensum in hoc est, ut tales in pace semper libertatem obtinerent, ut confessione partium innocentes : in ceteros vero ut quisque usurparet quod vellet credi jus esse, nisi quatenus pacta certi aliquid præscriberent. Atque eandem ob causam * nec servi nec res bello captæ pace redduntur, nisi pactis expressum id sit : quia victor credi vult jus sibi fuisse ista querendi : cui contradicere, id vero fuerat bella ex bellis serere : ex quibus apparet ingeniose non ex vero allatum illud apud Quintilianum pro Thebanis : Ideo captivos si in patriam suam redierunt, liberos esse, quia bello parta non nisi eadem vi possideantur. Diximus de pace. In bello redeunt postliminio homines qui antequam caperentur liberi fuerant : recipiuntur servi & alia quædam.

V. † Liber homo ita demum postliminio redit si hoc animo ad suos venerit ut eorum res sequeretur, ut à Tryphonino proditum est : nimirum quia ut quis servus liber fiat, se debet, ut ita dicam, acquirere, quod non est nisi volentis. Cæterum * an vi bellica receptus sit ab hostibus an dolo profugerit, nihil refert ut à Florentino notatum est. Tantundem erit si ab hostibus sponte sit traditus. Quid * si ab hoste

*Sem. lib. I.
c. 7.
Tam. III.
L. si capt.
D. de capt.
L. si quid.
bello d. III.*

† d. l. in bello. §. manumittendo. & l. postliminio. §. captivus. D. de capt. L. nihil. D. de capt. l. cum non redemptus. C. de postl.

hoste venditus commercio, ut sit, ad suos pervenerit? Tractatur hæc controversia * apud Senecam in Olynthio quem Parrhasius emerat. Quærit enim cum decretum factum esset ab Atheniensibus, quo Olynthii juberentur liberi esse, hoc contineretur liberi ut fierent, an ut liberi judicarentur, quorum hoc est verius.

V I. Liber autem homo, postquam ad suos rediit, non se tantum sibi acquirit, sed & res omnes quas habuerat apud populos pacatos, sive corporales, sive incorporales. Quia populi pacati sicut factum pro jure secuti erant in capto, ita & in liberato, ut se æquos præbeant utrique parti. Ergo dominium quod habuerat in res ejus is, qui belli jure eum possidebat, non erat sine omni conditione: cessare enim poterat ipso invito, si captus qui fuerat ad suos pervenisset. Has ergo res sic ille perdit, quomodo hominem cujus erant accessio. Quid si tamen alienasset? an qui titulum habet ab eo qui belli jure eo tempore erat dominus, tutus erit gentium jure, an & hæc recuperabuntur? De his loquor quæ apud populum belli medium exstabant. Distinguendum videtur inter res quæ ejus sunt generis ut postliminio redeant, & quæ extra id genus sunt, quod discrimen jam mox explicabimus, ut illa videantur alienata cum sua causa & sub conditione: ista vero simpliciter. Alienata autem intelligo etiam quæ donata aut acceptilata sunt.

V I I. At sicut ad postliminio redeunt jura redeunt, ita & jura in ipsam restituuntur, ac pro eo habentur ut Tryphoninus loquitur ac si nunquam ille hostium potitus fuisset.

V I I I. Huic regulæ de liberis hominibus exceptionem hanc recte ascribit Paulus: *Postliminio cavent qui armis victi hostibus se dederant, nimirum quia pactiones cum hostibus factæ valent jure gentium ut alibi dicemus, nec adversus eas est postliminium.* Ideo Romani illi à Pœnis capti apud Gellium: *postliminium justum non esse sibi, quoniam de jure victi forent.* Unde & induciarum tempore non esse postliminium recte à Paulo notatum est. At hos qui hostibus deduntur sine ulla scilicet pactione, postliminio reverti respondit Modestinus. •

I X. Quod de singulis personis diximus idem & in populis locum habere arbitror, ut qui liberi fuerunt suam recipiant libertatem, si forte eos vis fociorum eximat hostili imperio. At si ipsa multitudo, quæ civitatem constituerat, dissoluta sit, verius puto non eundem populum censerem, nec postliminio res restitui ipso gentium jure, quia populus, ut navis, partium dissolutione plane interit, eo quod tota ejus natura in illa perpetua conjunctione consistit. Non ergo quæ fuerat Sagunti civitas eadem exstitit cum veteribus cultoribus ea sedes octavo post anno restituta est. neque Thebæ cum jam Thebani in servitutem ab Alexandro venissent. Hinc apparet quod Thessali Thebanis debuerant, non esse Thebanis postliminio restitutum: idque duplici de causa: tum quod novus erat populus: tum quod Alexander quo tempore dominus erat hoc jus alienare potuerat & alienaverat: & quia creditum non in eorum est numero quæ postliminio redeunt. Ei quod de civitate diximus haud multum dissimile est quod veteri illo Romano jure quo dissolubilia erant

L. in bello. §. cetera, l. mulier. D. de capti.

L. postliminio d. tit. L. postliminium §. inducia. D. de capti. L. cor qui. d. tit.

L. non ut l. cum dua. 9. l. d. de capt. conjugia, * matrimonium non censebatur postliminio restitui, sed novo consensu redintegrari.

d. l. postliminium. 9. transfuga, et 9. filius quoque. X. Et ex his quidem intelligi potest quale sit jure gentium postliminium in liberis hominibus. Ceterum jure civili idipsum jus quod ea attinet quæ intra civitatem aguntur, & adstringi additis exceptionibus aut conditionibus, & produci ad alia comoda potest. Sic jure civili Romano de numero eorum qui postliminio redeunt, emptri sunt transfuga, etiam filii familias in quos patri videtur salva esse debuisse potestas illa patria quæ propria erat Quiritium. Sed hoc ideo placuisse ait Paulus, quia disciplina castrorum antiquior fuit parentibus Romanis, quam caritas liberorum: cui congruit

De finib. 1.

Dem. in Nicostiratum. C. de post. l. ut. L. si patre. D. de capt. L. si u qui se C. de post. l. si disjuncta eod. tit.

quod de Manlio ait Cicero suo dolore sancivisse eum militaris itinerii disciplinam, ut saluti prospiceret civium, qua intelligebat contineri suam: ipsique naturæ & patrio amori prælatum ab eo jus majestatis. Detrahit & hoc aliquid de jure postliminii, quod legibus Atticis primum, deinde Romanis constitutum est, ut qui redemptus est ab hostibus redemptori * serviat, donec pretium reddiderit. Sed hoc ipsum favore libertatis introductum apparet, ne adempta spe recuperandæ pecuniæ multi in hostium manu relinquerentur. Et illa ipsa servitus iisdem Romanis legibus multis modis mitigatur & postrema lege Iustiniani finitur operis quinquennii: morte quoque redemptri jus reperendæ pecuniæ extinguitur: sicut & contracto inter redimentem & redemptum matrimonio remissum censetur: & redemptæ mulieris prostitutione amittitur, multaque alia jure Romano in favorem redimentium & in pœnam proximorum qui suos non redimunt constituta sunt. Rursum auctum est postliminii jus lege civili, eo quod non ea tantum quæ in postliminio sunt jure gentium, sed res omnes, jura omnia perinde habentur, ac si is qui rediit nunquam hostium potitus esset: quod & jure Attico obtinuit. Nam ut apud Dionem Pruszensem oratione xv legimus quidam Calliæ se filium dicens captum in clade ad Acanthum & servisse in Thracia, cum Athenas postliminio rediisset, hæreditatem Calliæ à possessoribus petit, nec aliud quæsitum est in judicio, quam an is revera Calliæ esset filius. Idem narrat Messenius: cum longo tempore serviissent, tandem & libertatem & regionem recepisse. Imo & quæ per usucapionem aut liberationem ex bonis subtracta, vel non utendo finita esse videbantur, actione rescissoria restituantur. nam in edicto de majoribus in integrum restituendis is comprehenditur qui in hostium est potestate. Et hoc quidem venit ex jure Romano antiquo. At lex Cornelia etiam hæredibus consuluit eorum qui capti apud hostes decessissent: bona eorum conservans perinde quasi qui non redit jam eo tempore quo captus est decessisset. Quæ jura civilia si tollas, haud dubie statim ut quis ab hostibus captus esset * bona ejus futura fuissent occupantium, quia qui apud hostes est pro nullo habetur. Quod si qui captus fuerat rediret, nihil reciperet præter ea quæ jure gentium postliminium habent. Quod vero captivorum bona fisco cedunt, si hæres nullus sit, ex jure speciali est Romano. Vidimus de his qui redeunt: videamus de his quæ recipiuntur.

L. ab hostibus. C. de postliminio. L. 1. 9. D. quibus ex caus. major. tit.

L. Drusus D. de jure fisci. l. bona. 9. ap. parot. D. de capt.

XI. Inter hæc sunt primum servi & ancillæ * etiam sæpe aliena-
 ti. * etiam ab hoste manumissi : quia hostium jure manumissio obesse
 tivo nostro servi domino non potuit : ut bene notat Tryphonius,
 sed ut servus recipiatur necesse est ut aut revera habeatur à veteri
 domino, aut haberi facile possit. Quare cum in rebus aliis sufficiat
 eas intra fines esse perductas, ad postliminii jus in servo id non erit
 satis, nisi & cognoscatur. nam qui in urbe Roma est ita ut sciat,
 nondum receptus Paulo videtur. Ac sicut hac in parte à rebus ina-
 nimis distat servus, ita vicissim à libero homine in eo distat, quod
 ut postliminio recipiatur non requiritur ut animo res nostras se-
 quendi venerit. Id enim in eo requiritur qui se recepturus est, non
 in eo qui ab altero sit recipiendus, & ut Sabinus scripsit de sua qua
civitate cuique constituendi facultas libera est, non de dominis iure. Non ex-
 cepit ab hoc gentium jure servos transjugas lex Romana, nam &
 in his dominus pristinum jus recipit, ut Paulus nos docet : ne con-
 trarium jus non tam ipsi injuriosum sit, qui servus semper permanet,
 quam domino damnosum. Generaliter de servis qui virtute militum
 recuperant dictum est ab Imperatoribus illud quod ad res omnes
 male à nonnullis trahitur : *Receptos eos non captos judicare debemus, &*
militem nostrum defensorem eorum decet esse, non dominum. Qui ab hosti-
 bus redempti sunt servi protinus Romano jure fiunt redimentis,
 sed oblato demum pretio postliminio recipi intelliguntur. Verum
 hæc subtilius explicare juris civilis interpretum est. Nam & poste-
 rioribus legibus mutata sunt nonnulla : & quo servi capti ad reditum
 invitarentur, proposita libertas his quibus membrum ruptum esset
 statim, cæteris post quinquennium, ut videre est in legibus militari-
 bus à Rufo collectis.

L. in bello. §. manumittendo. L. ult. D. de capt.

d. l. in bello §. manumittendo.

d. l. postliminium. §. si vero servus.

L. ab hostibus. C. de post.

XII. Illa quæstio magis ad nos pertinet, an & populi qui subje-
 cti alieno imperio fuerunt in veterem causam recidant : quod tractari
 potest si non is cujus imperium fuerat, sed sociorum aliquis eos
 hosti eripuisset. Puto hic idem dicendum quod in servis, nisi sociali
 federe aliter convenerit.

XIII. Intes res primum occurrunt agri, qui in postliminio sunt.
Verum est, ait Pomponius, expulsis hostibus ex agris quos ceperint dominia eorum ad priores dominos redire. Expulsi autem hostes intelligi de-
 bent ex quo aperte eo accedere amplius non possunt ut alibi expli-
 cavimus. Sic Æginam insulam Atheniensibus ereptam * veteribus
 dominis Lacedæmonii reddiderunt. Agros ex Gothis & Vandalis
 recuperatos veterum possessorum hæredibus reddiderunt Justinia-
 nus aliique Imperatores : * non admissis adversus dominos præscri-
 ptionibus illis quas Romanæ leges induxerant. Quod de agris jus est
 idem esse arbitror de omni jure quod solo adhæret. Nam & loca
 capta ab hostibus quæ religiosa vel sacra fuerant, si ab hac calamita-
 te fuerint liberata, quasi quodam postliminio reversa pristino sta-
 tuti restitui scripsit Pomponius : quicum convenit illud Ciceronis
 in Verrina de Signis, de Diana Segestana : *P. Africani virtute reli-
 gionem simul cum loco recuperavit.* & Marcianus cum postliminii jure
 comparat jus illud quo solum ædificio occupatum eo collapso liti-

L. si captivus. §. verum est. D. de capt. libro 1. Nov. xxxvi. Nov. Valent. de episc. iud. Proc. 1, de bel. Vand. Cujac. obs. x. L. cum loca. D. de religiosis. L. in tantum. de div. vis. rer.

L. si ager D. quibus mod. usufr. amst.

Reg. Conf. lib. x. tit. 29. p. 2.

tori redditur. Quare & usumfructum agri recepti restitui dicendum erit ad exemplum ejus quod de agro inundato Pomponius respondit. Sic Hispanis lege cautum est ut comitatus & alia jurisdictiones hæreditariæ postliminio redeant, majores omnino, minores si intra quadriennium à receptione vindicentur; nisi quod arcem bello amissam & quomodocunque recuperatam retinendi jus rex habet.

XIV. De mobilibus generalis in contrarium regula est, ut postliminio non redeant, sed in præda sint: ut hæc opponit Labeo. Quare & commercio parata, ubicunque reperiuntur, manent ejus qui emittit: nec apud pacatos reperta aut intra fines perducta vindicandi jus est veteri domino. Sed ab hac regula videmus olim excepta quæ in bello usum habent: quod ideo placuisse gentibus videtur ut recuperandi spes ad ea comparanda alacriores homines redderet. Plurimum enim civitatum instituta eo tempore ad rem bellicam referebantur, quare facile in hoc consensus est. Vsum autem in bello hæc habere censentur quæ modo ex Gallo Ælio artulimus, sed quæ distinctius exposita existant tum apud Ciceronem in Topicis, tum apud Modestinum: Naves scilicet longæ atque onerariæ, non item lutoriæ, aut actuariæ voluptatis causa paratæ: muli, sed clientarii: equi & equæ, sed fræni patientes. Et hæc res sunt quas & legari recte voluerunt Romani, & in præstationes familiarum herciscundæ venire. Arma & vestis usum quidem in bello habent, sed postliminio non redibant, quia minime favorabiles erant qui in bello arma aut vestem amitterent: imo id flagitii loco habebatur, ut passim in historiis apparet. Atque in hoc norantur arma ab equo distare, quod equus sine culpa equitis proripere se potuit. Et hoc quidem rerum mobilium discrimen videtur usum habuisse in accidente, etiam sub Gothis, ad Boëthii usque tempora. Is enim Ciceronis Topica explicans ita videtur de hoc jure loqui quasi quod ad eum diem vim suam obtineret.

L. 2. & 4. D. de capti.

L. id quod apud hostes. D. de leg. 1. L. item Labeo cum. l. seq. D. de fam. herc.

XV. At posterioribus temporibus, si non ante, sublata videtur hæc differentia. Passim enim tradunt morum periti res mobiles postliminio non redire, & * id de navibus constitutum multis in locis videmus.

Bart. in l. si quid bello. D. de capti. Ang. & lic. in l. hostibus. C. de capti. Const. Gall. l. xx. tit. 13. art. 24. Consul. mari, c. 287. l. hostes, & l. Latrones. D. de capti. l. postlim. ¶ a piratis. od. tit. De hostib. de f. i. c. 287.

XVI. Ex vero res quæ intra prædicia perductæ nondum sunt, quanquam ab hostibus occupatæ, ideo postliminii non egent, quia dominum nondum mutarunt ex gentium jure. Et quæ piratæ aut latrones nobis eripuerunt non opus habent postliminio, ut Vlpianus & Iavolenus responderunt; quia jus gentium illis non concessit ut jus domini mutare possunt; quo innixi Athenienses Halonesum quam ipsi prædones, prædonibus Philippus eriperat, ut redditas à Philippo, non ut donatas volebant accipere. Itaque res ab illis captæ ubicunque reperiuntur vindicari possunt, nisi quod ex naturali jure aibi censuimus ei qui suo sumpto possessionem rei adeptus est tantum esse reddendum, quantum dominus ipse ad rem recuperandam libenter impenurus fuerat.

XVII. Potest tamen lege civili aliud constitui: sicuti * lege Hispana

Si spanica naves à piraticaptæ eorum fiunt qui eas eripiunt piratis : neque enim iniquum est ut privata res publicæ utilitati cedat , præsertim in tanta recuperandi difficultate. Sed lertalis non obstatit exteris quo minus res suas vindicent.

Sup.lib. II.
c. 2. §. 9.
Lib. xxxi.
tit. 29 p. 2.
Covar. ad c.
peccatum,
p. II. §. 2,
n. 8.
Lib. II. c. 15.
§. 5.

XV III. Illud magis mirandum quod restantur Romanæ leges postliminii jus locum habuisse non tantum inter hostes , sed & inter Romanos & populos externos. Sed alibi diximus reliquias has esse sæculi Nomadum , quo sensum naturalis societatis. quæ est inter homines , mores exfurdaverant. Itaque apud gentes , etiam quæ bellum publicum non gererent , erat quædam belli inter privatos quasi ipsi moribus indici licentia , ac ne ea licentia ad interficiendos homines profiliret , placuit captivitaris jura inter eos introduci , cui consequens fuit ut & postliminio locus esset , aliter quam cum latronibus ac piratis , quia illa vis rem producebat ad æquas pactiones quæ à latronibus & piratis contemni solent . Juris olim controversi videtur fuisse an qui apud nos serviunt ex populo federato si domum revenissent postliminio redeant. ita enim hanc quæstionem proponit Cicero primo de Oratore. Et Gallus quidem Ælius sic ait : *Cum populis liberis & cum federatis & cum regibus postliminium nobis est itæ uti cum hostibus* Contra Proculus : *Non dubiso quin federati & liberi nobis externi sint : non inter nos atque eos postliminium esse. tgo arbitror distinguendum inter federa , ut si qua essent quæ belli duntaxat publici componendi aut cavendi causa essent inita ea nec captivitati in posterum , nec postliminio obstarent. at si qua id continerent ut tuti essent publico nomine qui ab his ad illos venissent , ut tunc captivitate sublata cessarent & postliminium . Et hoc mihi indicare videtur Pomponius cum ait , *si cum gente aliqua neque amicitiam neque hospitium neque fedus amicitia causa factum habemus , hi hostes quidem non sunt : quod autem ex nostro ad eos pervenit illorum fit , & liber homo noster ab eis captus servus fit & eorum : Idemque est si ab illis ad nos aliquid perveniat , hoc quoque igitur casu postliminium datum est.* Cum dixit fedus amicitie causa , ostendit & alia esse posse federa quibus nec hospitii nec amicitie jus infit. Proculus quoque eos à se populos federatos intelligi qui amicitiam aut hospitium tutum promississent , satis significat cum subjicit : *Etenim quid inter nos atque eos postliminii opus est , cum & illi apud nos , & libertatem suam & dominium rerum suarum atque apud se retineant , & eadem nobis apud eos contingant ?* Quare quod apud Gallum Ælium sequitur , *quæ nationes in divisione nostra sunt , cum his postliminium non est* , ut recte legit Cujacius , hoc additamento supplendum erit , nec cum his quibuscum fedus amicitie causa habemus.*

L. non dubito. D. de cap.

D. l. postliminii. §. in pace.

Obs. xx. c. 23.

Ed. lib. 3. de rep. c. 7.

X I X. At nostris temporibus non inter Christianos tantum , sed & apud plerosque Mahumetistas , jus ut captivitaris extra bellum. ita & postliminii evanuit , sublata utriusque necessitate ob restitutum vim ejus cognationis quam inter homines natura esse voluit. Habere tamen locum poterit vetus illud jus gentium , si res sit cum gente tam barbara ut sine indictione aut causa omnes externos & res eorum hostiliter tractare pro jure habeat. Atque eam in partem dum hæc scribo , judicatum est in summo Auditorio Parisiensi , coetus principe

Nicolao Verdonio : bona quæ Francorum civium fuerant ab Algeriensibus, populo prædationibus maritimis in omnes alios gratia solito, capta belli jure mutasse dominum : ac proinde cum recepta ab aliis essent, facta eorum modo recepissent. In eadem cognitione & hoc judicatum est quod modo diximus, naves hodie inter ea non esse quæ postliminio recipiuntur.

Annotata ad Caput IX.

§. I.

Post, quod reditum notas] Unde Postvorta dea. *Ab antiqua voce limo*] Servius ad XII Æneidos & Donatus ad illud Eunuchi *limis oculis*. Festus : *Limus obliquus id est transversus, unde & limina*. Isidorus libro XV, c. 14. *limites appellati antiquo verbo transversi, nam transversa omnia antiqui limina dicebant, a quo & limina dixerunt, per quæ foris & intus itur : & limites quod per eos foras in agros eatur*. in Glossario *Limes πλωρία ιδίος*.

Contagio & contagies] compages & compago, quod ipsum olim fuit compagen, ut docet genitivus & verbum inde deductum, sicut & sanguis fuit sanguen.

Nominabant eliminium] Et colliminium in Solimo est quod vulgo collimitium.

§. II.

Ex reditu in limen] Hic sumpta translatione postliminium ecclesiasticæ pacis dixit Tertullianus de pudicitia.

Amici aut socii intelligendi non simpliciter quibuscumque pax est] ita scripsit Maroci & Fesæ regem apparet ex Thuani libro CXXX in anno CIJ DCIII.

Qui Romanorum bello Punico secundo capti in Græciam commercio perueniunt, juxta ibi postliminii non habuerunt] Valerius Maximus libro V, cap. II, 6. Diodorus Siculus Excerpto legationum n. 3. Sic & Rhodii quos Atheniensium cives bello Philippi emerant liberaliter Atheniensibus reddidere. Polybius Excerpto legationum n. 3.

§. IV.

His qui non virtute bellica superati sed fato suo deprehensi sunt] Vide exemplum apud Parutam belli Cyprii lib. I.

Nisi id pactis erat comprehensum] Vide Iosephum antiquæ historiz XIII, 2. Polybius pacta ponit comprehendentia ut captivi redderentur in pace Philippi, Ætolorum, cum exceptione tamen, & Antiochi. excerptis de legationibus 9, 28, 35. Eadem exempla habet Livius, & præterea pacis cum Nabide. Similia aliquot suppeditat Zosimus. Ut ecce Probi pax cum Vandalis & Burgundis sic inita : *ἵσ' ἔπ' ἔ τῆς λέγειν ἔ τῆς ἀρχιμαλόντις, ἔς ἰπταχί ἰχαντις, ἀπαδ' ἄναι, ut & prædictum omnem & quo scunque habebant captivos redderent*. Lib. I. similem pacem narrat Iuliani cum Germanis, item cum Quadis qui in Germania libro III. Ammianus Marcellinus libro XVII de rege Alemannorum Suomario : *pacem genibus curvatus orabas. Et eam cum concessione præteritorum sub hac meruit lege, ut captivos redderes nostros*. mox de Sarmatis : *jussi obtinere sedes impavidi nostros reddidere captivos*: de alia rursus Sarmatarum parte idem dicit. Apud Zonaram multa talia : inter cætera in rebus Michaelis qui filius Theophili, de Bulgaro loquens : *τῆς ἀρχιμαλόντις ἰσινδόντι*

καθημεριον ουκ εστιν, promissis captivis se daturum libertatem. Nicetas libro I I captivis omnibus libertatem ait datam, exceptis Cofinthiis & Thebanis viris ac mulieribus. Interdum convenit, ut reddantur captivi, qui à Republica possidentur: ut apud Thucydidem v.

Vt id quod evenisset pro jure acciperens] Vide Priscum excerpto delegationibus 28. & Bezarus de bello Genuensium in Venetos libro I I.

Nec servi] Totilas Pelagio Diacono à Romanis ad se misso edicit ne de reddendis Sicularum servis verba faciat, dicens iniquum fore ut Romani commilites suos veteribus dominis dedant. Locus est Gotthoricorum I I I.

In bello redeunt postliminio homines, qui, antequam caperentur, liberi fuerant] Iulianus oratione in malos Cynicos: οταν ποτε αν ειεν οικειται και οπειουσ ται αιχμηλατων λυτρηματα. και τοι οι νομοι ταις βασιλευσιν τον ελθεον ειναι. Hoc modo servi essent etiam quos bello captos liberavimus. Atque talibus ubi ad nos redierint libertatem adjudicant leges.

An vi bellica recaptus sit ab hostibus] Vt illi quos à Slavis captos liberare Hunni, apud Procopium eodem Gotthoricorum I I I. §. v.

Si ab hoste venditis commercio ad suos pervenerit] Vt eodem Procopii libro Ivenis Childubius τοι νυν δε ερες εσθιουσ οis πατριαι ηδην ελθεου τον λουπον και ειναι τον και αυτους εσται: dicebat se cum in patriam redisset, libertum ex iure in posterum fore. Et apud Turcas nullum olim fuisse captivis postliminium notat Leunclavius.

Apud Senecam] Libro v, controversia 34.

Matrimonium non censetur postliminio restitui] Aliter inter Christianos. Leo Papa ad Nicetam Aquilejensem Episcopum: Vt sicut in mancipiis vel agris aut etiam in domibus ac possessionibus, in captivitatem duobus postliminium reversis de captivitate servatur, ita etiam & conjugia, si alius juncti fuerint, reformantur. Vide Hincmarum in opusculo de divortio Lotharii & Tetbergæ ad interrogationem x I I I. & responsum Stephani Papæ cap. 19, in Tomo I I Conciliorum Galliz.

Servus donec pretium reddideris] Idem cap. 34. Edicti Caroli Calvi §. x. Piftis.

Bona ejus futura fuissent occupantium] Vide legem Wisigothicam lib. v, tit. I v, c. I c.

Etiam saepe alienati] At edicto Tenderichi ira constitutum est: Servi aut coloni ab hostibus capti & reversi domino restituantur, si non sunt ante ab alio vendentibus hostibus in commercio comparati. Vide & Cassiodorum I I I, 43. At lege Wisigothica mancipium bello receptum domino redditur. is qui recepit, tertiam partem accipit justii pretii. Si ab hostibus venditum receptum fuerit, redit ad dominum pretio reddito & melioramentis. lib. v, tit. I v, 21.

Etiam ab hoste manumissi] ut à Mithridate, qui retracti in servitutum. Appianus Mithridatico.

Veteribus dominis] nempe qui partium Lacedæmoniarum fuerant. §. x I I I. Confer quæ supra cap. vi, §. 7.

Non admissis adversus dominos prescriptionibus illis] Idque ex lege Honorii, qui quanquam relicta Vandalis Hispania, tamen dum eam tene-

tenerent Vandali, præscriptionem tricenariam dominis nocere noluerat, meminit Procopius Vandalicorum I. Valentinianus in Novella lege de Episcopali iudicio: *Triennali temporum defensione conclusa præcepimus, qua perpetuis aut infinitis seculis servabantur, exceptis Africæ negotiis, qui se probaverint necessitatem Vandalicam persuadisse: ut de illorum causis illa tempora præfixo triennio subtrahantur, qua claruerit sub hostilibus consumpta.* In concilio Hispalensi relato in causam XVI, quæstione IV: *ficus per legem mundialem huiusmodi barbarica severitas captiva necessitate transvexit, postliminiorevertentibus redditur antiqua possessio.* convenit C. Ex præscriptionibus. vide & Cujacium ad titulum C. de præscriptione xxx annorum.

- §. XV. *Id de navibus constitutum in pulvis locis videmus.]* Decisio Genuensis centesima prima.
- §. XVI. *Prædonibus Philippus eripueras.]* Vide ipsam Philippi epistolam inter opera Demosthenis.
- §. XVII. *Lege Hispanica naves à piratis capta eorum fiunt qui eas eripiunt piratis.]* Idem apud Venetos. Patet ex literis Fraxini Canzi Tomo I.

C A P V T X.

Monita de his quæ fiunt in bello injusto.

I. Quo sensu pudor vetare dicatur quod lex permittit:	IV. Qui hinc, & quatenus ad restitutionem obligentur.
II. Aptarum hoc à ea qua jure Gentium permixta diximus.	V. An res capta bello injusto reddenda sit ab eo qui cepit.
III. Interna injustitia injustum esse quod ex bello injusto fit.	VI. An & ab eo qui detinet.

L. III. ♦
64

Legenda mihi retro vestigia, & eripienda bellum gerentibus pene omnia quæ largitus videri possum, nec tamen largitus sum. nam cum primum hanc juris gentium partem explicare sum aggressus, testatus sum juris esse aut licere multa dici eo quod improbe fiant, partim etiam quod judicia coactiva suam illis auctoritatem accommodent, quæ tamen aut exorbitent à recti regula, sive illa in jure strictè dicto, sive in aliarum virtutum præcepto posita est, aut certe omittantur sanctius & cum majori apud bonos laude. In Troadibus Senecæ dicenti Pyrrho

Lex nulla capto parcis, aut prænam impedit;

Regerit Agamemnon,

Quod non vetat lex, hoc vetat fieri pudor.

Quo in loco pudor non tam hominum & famæ, quam æqui & boni, aut certe ejus quod æquus meliusque est, respectum significat. Sic in Justinianeis Institutionibus legimus: *Fideicommissa appellata sunt, quæ nullo vinculo juris, sed tantum pudore eorum qui rogabantur, continentur.* Apud Patrem Quintilianum: *Non aliter salvo pudore ad sponsorem venit creditor, quam si recipere à debitore non possit.* Atque eo sensu sæpe videas justitiam cum pudore conjungi.

Nondum justitiam facinus mortale fugaras:

Ultima de Superis illa reliquis humanum.

Proque

Proque meum populum sine vi Pudor ipse regebat.

Hesiodus : Δίκη δ' ὡς χρεῖτι καὶ αἰδῶς
 Οὐκ ἔσται. βλάψῃ δ' ὁ κραιπὸς τ' ἀρείονα φῦλον.

Operibus.

— *nusquam Pudor: amsca nusquam
 Iustitia: insultans pravus melioribus ultero.*

Plato libro XII de legibus : περιδίνου ἢ αἰδῶς Δίκη λέγεται τε καὶ ὄλιος αἰ-
 ρη). Emendem περίδινου : ut sensus sit : Comes pudoris iustitia vocatur,
 & merito quidem. Nam & alibi idem Plato sic loquitur : τῶς δεισῶς
 αἰδῶς τε καὶ γίνῃ ἀνθρώπων μὴ ἀπίστοις πᾶν, δειρῶται ἀνθρώπους αἰδῶς τε καὶ δικῶν ἵ-
 εῖον πάλαιον κρῆμοι τε καὶ δῆμοι φιλίας συνάγωγῃ. Deus metuens ne plane interiret
 gentes humanam, dedit hominibus Iustitiam ac Pudorem, ornamenta civitatis
 suae, & ad amicitiam colligendam vincula: & Plutarchus simili modo
 δικῶν vocat ἵνοιον αἰδῶς, Iustitiam pudoris cohabitatricem: qui & alibi jun-
 git αἰδῶς & δικαιοσύνη. Apud Dionysium Halicarnassensem simul no-
 minantur αἰδῶς κρῆμοι καὶ δίκη. pudor decorum & honestum. Sic & αἰδῶς &
 ἐπιεικειῶν copulat Iosephus Pudorem & Aequitatem: Paulus quoque Iu-
 risconsultus conjungit naturale jus & pudorem. Cicero autem inter
 justitiam & verecundiam ita fines regit, ut justitiæ partes statuat non
 violare homines, verecundiæ non offendere. Cum eo quem ex Se-
 neca adduximus versu bene convenit dictum ejusdem in scriptis phi-
 losophicis. * Quam angusta innocentia est ad legem bonum esse? Quanto
 Latius officiorum patet quam juris regula? quam multa pietas, humanitas, libe-
 ralitas, justitia, fides exigant? qua omnia extra publicas tabulas sunt. Vbi vi-
 des jus à justitia distingui, quia jus accipit id quod in judiciis exter-
 nis viget. Idem id alibi explicat egregie exemplo juris herilis in ser-
 vos. In principio cogitandum est, non quantum illud impune pati possit; sed
 quantum sibi permittat æqui bonique natura, quæ parcere etiam captivis & pre-
 cio paratis jubet. Deinde: Cum in servum omnia liceant, est aliquid quod in
 hominem licere commune jus animantium vetat. quod in loco notanda ite-
 rum vocis licere diversa acceptio, altera exterior, altera interior.

Protagora.

*Ad meru-
 ditum pra-
 fidem.*

*Vita Thest.
 Lib. VI.
 Lib. XII.
 antiq. c. 19.
 L. adopti-
 vus, D. de
 ritu nupt.
 Off. 1.
 Lib. 1. de
 Ira. c. 27.*

*Lib. 1. de
 Clem. c. 18-*

*Lib. I. de
 Clem. c. 18-*

Pol. 1. c. 6.

Lib. III.

*L. postlim.
 in pr. D. de
 capti.
 Epi. xxxv. II.
 Libro
 xxviii.
 Orat. xv.*

II. Eundem habet sensum illa Marcelli in Senatu Romano distin-
 ctio : non quid ego fecerim in disquisitionem venit, quem quicquid in hostibus
 fecimus belli defendis, sed quid isti pati doberim: ex æquo & bono scilicet.
 Idem discrimen Aristoteles innuit disputans an justa dicenda sit quæ
 ex bello oritur servitus: ὅλος δ' ἀντεχόμενοι τῆς, ὡς οἴονται δικαίως πρὸς
 (ὁ ἦν νόμος δικαίως π) τὴν καὶ πόλεμον δουλείαν πηδῆσαι, δικαίως. ὅλος δ' ἔκ φασι.
 τῶν ἦν ἀρχῶν ἐσθιέσθην μὴ δικαίως εἶναι πολέμων. Quidam respicientes iusti ali-
 quid (* nam & lex iustum quid est) iustam esse ajunt servitutem ex bello: at
 omnino iustam esse negant, quando accidere potest ut iniusta fuerit bellandi cau-
 sa. Simile est illud Thucydidis in Thebanorum oratione : ὡς ὡς χρεῖσι
 ἀπειταῖσι καὶ ἕχ ὁμοίως ἀλγῶν καὶ νόμον ἦν δὲ πάντα ἵπταρον : de his quos in con-
 flictu occidistis, non adeo quærimur, accidit enim hoc illis jure quodammodo.
 Sic & ipsi Iurisconsulti Romani, quod sæpe jus captivitatis vocant
 alibi injuriam appellant, & æquitati opponunt naturali, & Seneca
 servi nomen ex injuria natum, id quod sæpe accidit respiciens.
 Apud Livium quoque Itali retinentes ea quæ Syracusanis bello ad-
 emerant, pertinaces ad obtinendam injuriam appellantur. Dion Prus-
 senis cum dixisset bello captos si ad suos rediissent libertatem re-
 cipere,

cipere, addit, *ως ἀδικῶς διὰ λόγον* &c. ut qui per injuriam in servitute fuisset.
 * Lactantius de Philosophis loquens: *Cum de officiis ad rem militarem pertinentibus disputant, neque ad iustitiam neque ad veram civitatem accedunt: datur illa omnis oratio, sed ad hanc vitam, moremque civilem. Idem mori à Romanis ait legitime illatas injurias.*

III. Primum ergo dicimus, si belli causa injusta sit, etiam si bellum solenni modo susceptum sit, injustos esse interna injuria omnes actus qui inde nascuntur: ita ut qui scientes tales actus operantur, aut ad eos cooperantur, habendi sint in eorum numero, qui ad regnum cæleste sine poenitentia per venire non possunt. Vera autem poenitentia, si tempus & copia suppetat, omnino requirit, ut is qui damnum dedit, sive interficiendo, sive res corrumpendo, sive prædas agendo, id ipsum resarciat. Ideo Deus * negat grata sibi esse jejunia eorum qui non jure captos detinebant: & Ninivitis rex indicens justitium præcipit ut rapina manus vacuefaciant, naturæ ductu agnoscens sine tali restitutione poenitentiam fictam & inanem fore. Atque ita videmus sentire * non Mahometanos tantum & Christianos, sed & * Mahometistas.

IV. Ad restitutionem autem tenentur, secundum ea quæ generaliter à nobis alibi explicata sunt, belli auctores, sive potestatis jure, sive consilio, de his scilicet omnibus quæ bellum consequi solent: etiam de iniuriis, si quid tale jusserunt, aut suaserunt, aut cum impedire possent non impedierunt. Sic & duces tenentur de his quæ suo ductu facta sunt: & milites in solidum omnes qui ad actum aliquem communem, puta urbis incendium, concurrerunt: in actibus divinis pro damno quisque cujus ipse causa unica, aut certe inter causas fuit.

V. Neque admittendam putem exceptionem quam nonnulli adferunt de his qui alii operam navant: si modo in ipsis aliquid hæreat culpæ. Ad restitutionem enim sine dolo culpa sufficit. Sunt qui videntur existimare res bello captas, etiam si justa belli causa non adfuerit, reddendas non esse, eo quod bellantes inter se cum bellum inierunt ista capientibus donasse intelligantur. Sed nemo suum jactare temere præsumit: & bellum per se longe abest à contractuum natura. Ut vero pacati populi certi quid haberent quod sequerentur, nec bello implicarentur inviti, sufficiebat introductio externi de quo diximus dominii, quod cum interna obligatione restitutionis potest consistere. Atque id illi ipsi auctores videntur statuere in jure captivitatis personarum. Ideo Samnites apud Livium, *res hostium in præda captas qua belli jure nostra videbantur remisimus.* Videbantur aut, quia injustum id bellum fuerat ut jam ante agnovissent Samnites. Non dissimile est quod ex contractu sine dolo inito cui inest inæqualitas, jure gentium nascitur facultas quædam cogendi eum qui contraxit ad implenda pacta: nec eo tamen minus qui plus æquo stipularus est rem ad æqualitatem reducere ex probi ac pii hominis officio tenetur.

VI. Sed & qui damnum ipse non dedit, aut sine omni culpa dedit, sed rem bello injusto captam ab alio penes se habet, tenetur eam reddere, quia cur alter ea carere debeat nulla causa subest naturali-

I Cor. VI.
10.

Jen. II. 10.

Libro præceptorum legis præcipio jubente
 XVI. Situ. m. verbo bellum, p. 1. n. 10. & 11. & 12. Co. var. d. 9. 11. n. 8. Less. lib. 11. c. 13. dub. 4. Adde l. vulgatis 5. si duo. D. de furtu. Situ. d. loco num. 10. Vasq. lib. 1. c. controu. III. e. 4. num. 17. Molin. disp. 118. s. ut vero.

Lib. IX.
 Lib. VIII.
 Vide supra. l. 116. II.

Vide supra. Lib. 11. c. 9.

et justa, non consensus ipsius, non malum meritum, non compensatio. Non aliena ab hac re historia est apud Valerium Maximum: *Populus*, inquit, *Romanus cum P. Claudius Camerinus ductu atque auspicio* *seis captos sub hasta vendidisset, et si ararium pecunia, fines agris auctos animadvertebat, tamen quia parum liquida fide id gestum ab imperatore videbatur, maxima cura* * *conquisitos redemit & pradia restituit.* Similiter Phocensibus Romanorum decreto reddita libertas etiam illa publica, & qui ereptierant agri. Et postea * *Ligures qui à M. Pompilio venditi fuerant, reddito emtoribus pretio restituti sunt in libertatem, bona quoque reddi curata. Idem de Abderitis decrevit senatus addita causa, quod injustum bellum illatum iis esset. Poterit tamen siquid sumtus aut operæ impendit is qui rem tener, deducere tantum, quantum domino valebat adipisci desperatam possessionem, secundum ea quæ alibi explicata sunt. Quod si rei possessor culpæ exfors eam consumserit aut alienaverit, non tenebitur nisi in quantum censeripotest locupletior factus.*

Lib. VI. c. 5.

Livius libro XXVIII. Liv. l. XLII.

Lib. LXIII.

Annotata ad Caput x.

Quam angusta innocentia est ad legem bonum esse] Idem Seneca de Beneficiis v, 21. *Multa legem non habent, nec actionem ad qua consuetudo vita humana lege omni valentior dat aditum.* Quintilianus Institutionum oratoriarum lib. III, c. 8. *Sunt enim quadam non laudabilia natura, sed lege concessa, ut in XII tabulis debitoris corpus inter creditores dividi licuit, quam legem mos publicus repudiavit.* Cicero de Officiis libro III: *Aliter leges, aliter Philosophi tollunt astutias. Leges, quatenus manutegerere res possunt: philosophi, quatenus ratione & intelligentia.*

§. I.

Nam & *lex justum quid est*] Seneca ad Helviam c. 6. *Alii armis sibi jus in aliena terra fecerunt. Pugnare videntur jus & aliena. Sed concilianda ut docet hic textus. Repete quæ supra hoc libro cap. IV, §. 2.*

§. II.

Lactantius] Augustinus vero epistola IV, quæ est ad Marcellinum: *Ac per hoc si terrena ista republica Christiana præcepta custodiat, etiam ipsa bella sine benevolentia non gerentur. Idem de diversis Ecclesiæ observationibus, Apud veros Dei cultores etiam ipsa bella parata sunt.*

Vi is qui damnum dedit, sive interficiendo, sive res corrumpendo, sive prædas agendo, id ipsum resarciat] Num. v, 6. Hieronymus ad Rusticum: *Nec differatur ultionis sententia si non reddantur universa.* Augustinus in epistola ad Macedonium quæ est LIV: *Si res aliena propter quam peccatum est, reddi possit, & non redditur, poenitentia non agitur sed simulatur. Retulit Gratianus in causam XI, quæstione VI.*

Negat grata sibi esse jejunia eorum qui non jure captos destinebant] Locus est illustris Esaiæ LVIII, §, 6, 7. *Habes eum Græce apud Iunium Martyrem in colloquio cum Tryphone.*

§. III.

Non Indæos tantum] Vide canones poenitentiales Mosis Maimonidæ cap. II, §. 2. Et Mosem de Kotzi præcepto jubente XVI.

Mahumetistas] Vide Leunclavium Turcicorum v, & XVII.

Conquisitos redemit, & pradia restituit.] Antonius Tyrius coegit reddere

§. VI.

pat nos ipsi, & quis justus poenarum modus. Laudatur Propertio Minos:
Victor eras quamvis, * aequus in hoste fuit.
 Sed & Ovidio: *Leges capris justissimus auctor*
Hostibus imposuit.

II. Quando autem justa sit interfectio (inde enim nobis incipien-
 tam est) jus in bello justo, secundū justitiam internam, quando non
 fit, ex iis intelligi potest quæ capite primo hujus libri à nobis expli-
 cata sunt. Interfici enim aliquem contingit ex proposito, aut citra
 propositum. Ex proposito juste interfici nemo potest, nisi aut in poe-
 nam justam aut quatenus absque eo vitam & res nostras tueri non
 possimus: quamquam illud ipsum ob res caducas hominem occide-
 re, etiamsi à justitia stricte dicta non abeat, à caritatis tamen lege
 discedit. Poena vero justa ut sit, opus est ut ipse qui interficitur deli-
 querit, & quidem tantum quod apud æquum judicem mortis sup-
 plicio possit vindicari. qua de reo nunc minus differemus, quia
 quicquid ejus sciri oportet satis explicatum arbitramur capite de
 poenis.

Virg. de ju-
 re belli, n.
 36. & 44.

III. Supra cum de supplicibus ageremus (sunt autem ut in pace
 ita & in bello supplices) discrevimus ἀτύχημα καὶ ἀδικησά infortunium
 & injuriam. Gylippus eo quem ibi citare cepimus Diodori Siculi lo-
 co querit, utra in classe Athenienses poni debeant, infortunatorum
 an injustorum: & pro infortunatis habendos negat qui ultro nulla la-
 cessiti injuria Syracusanis bellum intulissent: unde infert cum
 sponte bellum susceperint, ferenda quoque ab ipsis belli mala.
 Infortunatorum exemplum sunt illi qui non hostili animo apud hos-
 tes sunt, quales Athenienses temporibus Mithridaticis, de quibus sic
 loquitur Vellejus Paterculus: *Si quis hoc rebellandi tempus, quo Athenæ ο-
 pugnatæ à Sulla sunt impunitæ Atheniensibus, nimium veri necessitati que ignarus
 est. adeo enim certa Atheniensium in Romanos fides fuit, ut semper & in omni
 re, quicquid sincera fide gereretur id Romani Attica fieri prædicarent. Caeterum
 tum oppressi Mithridatis armis homines miserima conditionis; cum ab inimicis
 tenerentur, ο-pugnabantur ab amicis, & animos extra moenia, corpora ne-
 cessitati servientes, intra muros habebant. quæ pars postrema ex Livio
 sumpta videri potest, apud quem Indibilis Hispanus corpus duntaxat
 suum apud Carthaginenses, animum apud Romanos ait fuisse. Nimi-
 rum, ut ait Cicero, omnes quorum in alterius manu vita posita est, scilicet
 cogitans quid possit is, cujus in ditione ac potestate sunt, quam quid debeat facere.
 Idem pro Ligario: Tertium est tempus, quo post advenum Vari in Africa
 resistit, quod si est criminofum, necessitatis crimen est, non voluntatis. Atque hoc
 secutus est Iulianus in causa Aquilejensium teste Ammiano, qui cum
 paucorum supplicium narraffer, adjicit: *Residui omnes abierunt innoxii,
 quos in certaminum rabiem * necessitas egerat, non voluntas.* Ad Thucydi-
 dis locum de Corcyrensiu captivis venditis vetus commentator:
 τὸ ἤμαρ τῆ ἰατρικῆ πρὸς πᾶσι θελοῖ, καὶ ὡς ἀπὸν μὲν μάχην τῆς ἰατρικῆς ἡμεῖς
 ἔσθ' ἄλλως πρὸς δὲ τὸν πολέμου οἰκίαν πολυμύστας. Ostendit clemen-
 tiam dignam Græcorum ingenis: durum enim post pugnam captos occidere
 servos præferimus, qui non sua voluntate bellum gerunt. Platæenses in dicta
 oratione apud Isocratem: ἢ ἴδοντες αἰδῶ ἀναγκασθέντες αὐτοῖς ἰδὲ ἀποδρῶν
 non*

Lib. II,

 Lib. XXVI.
 Pro Ligario.

 Lib. XXI.
 Lib. 3.

non volentes sed coacti illis (Lacedæmoniis) servivimus. Idem de Græcis aliis: τῆς σώμασι μὲν αἰσίοις ἀπαλατῆν ἀναγκάζοντες, ταῖς δὲ διανοίαις παρ' ὑμῶν ἦσαν: illorum (Lacedæmoniorum) partes corpore sequi cogebantur, animi vobiscum erant. Herodotus de Phocensibus dixerat: ἐπαύθον ὕχ ἀγορεύειν.

Vran.

Medorum partes sequebantur, non sponte sed vi necessitatis.

Lib. I.

Zeldis, ut Arrianus narrat, ἑπερκεῖτο Ἀλέξανδρος, ὅτι πρὸς βίαν ἄγνωστον εὐσεβειῶσαι τῆς βασιλείας quod coacti fuissent in partibus barbararum.

Lib. XIII.

Nicolaus Syracusanus apud Diodorum in oratione pro captivis: οἱ σύμμαχοι τῆ Ἰππεύτων ὑπερχῆ βιασθέντες, ἀναγκάζοντες εὐσεβείαν. ἀπὸ τῆ ἐξ ἐπιβουλῆς ἀδικήσαντες δικαίη ἐστὶν πειρασθεῖς, τὴν ἀκυσίαν ἀμαρτυροῦντες ὡσεὶ κλονεῖν εἴη συνηώμας αἰεῖν. Socii vi imperantium adacti sunt militare: quare sicut par est eos puniri, qui data opera injuriam inferant, ita aequum est ignoscere hiis, qui prater voluntatem suam peccant. Sic & apud Livium Syracusani Romanis se purgantes ajunt, se metu ac fraude turbatis pacem oppressam. Similem ob causam Antigonus bellum se cum Cleomene, non cum Spartanis habuisse dicebat.

Lib. XXV.
Justinus lib.
XXVIII.

IV. Sed notandum est inter plenam injuriam & merum infortunium medium sæpe aliquid intercedere, quod ex utroque quasi conflatum sit, ita ut actio neque mere scientis & volentis, neque mere aut ignorantis aut inviti dici possit. Aristoteles huic generi nomen posuit ἀμείριμνος: Latine culpam aliquam liceat dicere. Sic enim ille Moralium libro quinto capite decimo: Eorum que sponte facimus alia facimus deliberato, alia non deliberato. Deliberato fieri dicuntur que precum et consultatione quadam animi sunt, que vero aliter, indeliberato. Cum ergo damni datio tribus modis in hominum societate contingat, ea que ab ignorantia procedit infortunium dicitur, ut si quis egerit quippiam non in quem existimabat, aut quod non putabat, aut non quo putabat modo, aut non tali fine: ut si quis se ferire non hoc instrumento, non hunc hominem, aut non hujus rei causa credidit: sed evenit quod ipse non proposuerat sibi: puta vellicare voluit non vulnerare, aut non hunc, non hoc modo. Ergo si ita prater id quod expectari possumus dampnum detur, erit infortunium. At si ita ut expectari ac prævideri aliquo modo potuerit, sed non improbo animo, culpa erit aliqua, nam culpa affinis est qui in se habet agendi principium: qui vero extra, infelix. At quoties quis id quod facit sciens facit, non tamen deliberato, fatendum est adesse injuriam: ut qua facere homines solent per iracundiam & perturbaciones similes aut materiales aut necessarias. nam qui ira commoti cadunt & culpam admittunt ab injuria non vacant: neque tamen injusti aut improbi dicuntur: at si quis idem consulto admittat, is vero improbus & injustus recte nominabitur. Merito igitur que per iram sunt sensentur non ex proviso fieri. non enim incipit is que ex ira quid facit, sed is qui iram provocavit: atque eo fit ut sæpe in judiciis rerum ejusmodi non facti, sed legitima fiat questio. nascitur enim ira ex eo quod quis injuriose factum existimat. Non ergo sicut in contrariis, an hoc factum sit disputant: ibi enim nisi qua intercesserit oblivio, omnino altera partium improba est, que fidem non implet: sed an juste factum sit quod factum est, exquiri voluit. At qui prior struxit insidias nihil ignorans fecit: quare non mirum si alter sibi injuriam factam putat, alter non putat. Est tamen ut & qui tali ex causa latus injustus censeri debeat, si nempe equalitatis aut proportionis normam excedat quod reponitur. Sic justus est qui deliberato juste agit: alioquin juste agere potest aliquis

spons

*Sponste tantum, non & deliberato, Caserum eorum qua non sponste sunt alia ve-
rius digna sunt, alia minus. * Venia digna qua non ab ignorantibus modo sed &
ob ignorantiam sunt. At si qua ab ignorantibus admittantur, nec tamen per
ignorantiam, sed tali animi morbo qui communes humana natura sines excedat,
non digna sunt quibus ignoscas. Locum sane egregium & usus maximi
integrum Latine posui quia minus recte verti ideoque nec satis intel-
ligi solet. Michael Ephesius eum locum interpretans ejus quod ex-
spectari non potuit exemplum ponit, in eo qui fores aperiens pa-
trem læsit, aut in loco solitario jaculando se exercens aliquem
vulneravit. Ejus quod prævideri potuit, sed sine dolo, in eo qui
jaculatus est in via publica. Idem scriptor necessitatis exemplum
ponit in eo qui fame, aut siti adigitur ut quid faciat: perturba-
tionum naturalium, in amore, dolore, metu. Per ignorantiam fieri
ait ubi factum ignoratur, ut si quis mulierem nesciat nuptam.
Ab ignorante non per ignorantiam, ubi jus ignoratur. Jus au-
tem ignorari interdum excusabiliter, interdum inexcusabiliter:
quæ cum Iurisperitorum dictis optime congruunt. Est ejusdem
Aristotelis locus huic non dissimilis libro de arte oratoria: *Α-*
γκυτας imperat ne pari loco habeamus injurias & culpas, neque item culpas
& infortunia. infortunia autem sunt qua nec provideri potuerunt, nec im-
probo animo admittuntur: culpa qua provideri potuerunt, non tamen im-
probo animo sunt: injuria qua & destinato & animo improbo. Tria hæc
notarunt veteres & in illo Homeri versu de Achille Iliados po-
*stremo:**

VII. Nic. II.

D. & C. de
juri & se-
si ign.
Lib. 1.

Ὅτι γὰρ ἀφρη ἔτ' ἄσκοπῶ, ἔτ' ἀλιτήμων.

Non ignara illi, male provida, nec mala mens est.

Similis est divisio apud Marcianum: *delinquitur aut proposito, aut im-*
petu, aut casu. proposito delinquunt latrones qui factionem habent: impetu au-
tem casu per ebrietatem ad manus aut ad ferrum veniunt: Casu vero cum in ve-
nanando telum in feram missum hominem interfecit. Duo illa quæ proposito
& impetu fiunt hunc in modum distinguit Cicero. Sed in omni injustitia
permissum interest, * utrum perturbacione aliqua animi, qua plerumque brevis
est & ad tempus, an consulto & cogitato fiat injuria. Leviora enim sunt qua
repentino aliquo motu accidunt, quam ea qua meditata & preparata inferuntur.

L. perspi-
ciendum, D.
de panis.

De Off. 1.

* Philo autem in legum specialium explicatione sic ait: *ἡμέτε-*
ρον τῆν πᾶσιν εἶται ἡ ἀπολας μὴ ἀσχετηχημένης ἐν μακρῶ τοῖς μιάροισι:
dimidiatum esse facinus ubi non antecessis longa animi deliberatio. Cujus ge-
neris ea præcipue sunt * quæ necessitas si nos defendit, tamen excu-
sat. Nam ut Demosthenes ait in Aristocratem, ἀι ἀναγκῶν χρεῖαι τὸ π
περισσιον ἢ μὴ λογισμῶς ἀπαιροῦν ἄπειρος. ὡς ἂ πᾶν ταῦτ' ἀκελεύοιτο, δὲ
τὸν δικαίως ἐξέλωσθε. * Necessitatis impulsus auferunt adjudicationem de eo
quod agendum vel non agendum est, quare non nimis rigide expendenda hæc
sunt ab æquis rerum arbitris. Qui sensus etiam latius ab eodem expri-
mitur in oratione de falso testimonio adversus Stephanum. Thucy-
dides libro quarto: πᾶν δ' εἰκὸς εἶται τὸ πολέμου κὲ δὲ τῶν τι κατεργασμένων
ἐγγυραμένων πὲ γήγηδ' κὲ πρὸς τῷ Θιῷ. Ἐ γὰρ ἡ ἀκούσιον ἀμαρτυράσασθαι
ἑσθοντὸν εἶται τὸς βωμῶς ἐπὶ θεομῶν πὲ ἐπὶ τοῖς μὴ εἰάγῃ κακῶς ὀνομασθῆ-
ται κὲ οὐκ ἐπὶ τοῖς ἀπὸ τῶν ἐυμορεῶν πὲ πλάσμασι. Credibile esse * apud

Deum quoque paratam esse veniam his qui bello aut qua simili necessitate trahi aliquid admittunt. nam & Deorum altaria perfugium patere culpis non voluntariis: & iniustitiam iis ascribi qui ultero malisunt, non his quos ad audandum res extrema impellunt. Cærites apud Livium ad Romanos: Ne appellarent consilium, qua vis ac necessitas appellanda esset. Iustinus: Factum Phœ-

Lib. VII.
Lib. VIII.

centium, tametsi omnes execrarentur propter sacrilegium, plus tamen invidia Thebanis, à quibus ad hanc necessitatem compulsi fuerant, quam ipsis intulit. Sic Ilocrate iudice, qui salutis causa prædatur, ἐχθ' ἀσφαλισμῶ τ' ἀδίκιας τῷ ἀνάγκη, habet necessitatem injuria velamentum. Aristides Leuctrica secunda: αἱ δυσπραγίαι τῶν κερῶν ἀπλογίας ἐκόδιδασιν τοῖς ἀφιστησῶσι: difficilia tempora excusationem aliquam dant deficientibus. De Messeniis accusatis quod ab Athenis exules non receperunt ita Philostratus: ἡ ἀπλογία καὶ συγνώμῃ ἴσῳται, τ' Ἀλέξανδρον ἀσπυχομένων καὶ τ' ἐμῶν φόβον ἢ μαδὴ ἢ ἄλλ' Ἑλλὰς ἀπέριτος εἶχε. Causa ipsorum in deprecatione posita est, obediens factu Alexandrum, & metum ab ipso, quem nulla non pars Græciæ experta esset. Talis & ille apud Aristotelem ἡμιπονηρὸς καὶ ἕκ ἀδικῶ. ἢ ἡ ἐπιβουλῶ. semiprævens, non iniustus; * neque enim insidiosus. Discrimina hæc ad argumenti nostri usum sic aptat Themistius in laudibus Valentis Imperatoris: Ἐ δὲ θεοῦ τὸ ἀδίκημα καὶ ἀμάχημα, καὶ ἀτόχημα. καὶ ἡ δὲ εἰ μὴ τὴ Πάτριον ἀποσημαπτιζέσθαι μὴδὲ τὸ Ἀεραττίλας μίχρα χεῖρα. ἀλλὰ τὰ γε σκίσιον δεινῶ τοῖς ἐχθροῖς βεβαίοις. ἢ ἡ δὲ τ' ἴσῳς πρῶτα ἀξίως ἀήθης τὴς τι εἰς ἀρχῆς βυλαδύσας τῶν ἱππιάσων καὶ τὴς ὑπὸ τῶν ὀπλων πρῶτα σφύρας καὶ τὴς ἡδὴ τῶν δευτέρων σφύρας ὑποψυχίας. ἀλλὰ τῶν μὲν κατὰ γινῶς, τὴς δὲ ἡμέτερον, τοῖς δὲ συλλήγοι.

* Distinxisti inter injuriam & culpam & infortunium. * Quamquam nec Platonis verba ediscis, nec Aristotelem tractas, ipsorum tamen placita factis exsequeris. Non enim parè poena dignos existimasti qui ab initio bellum susceperant; & qui postea abrepsissent à moram impetu, & qui succubuerunt ei qui jam terribis potiri videbatur. Sed illos damnasti, hos castigasti, postremos miseratus es. Idem alibi adolescentem Imperatorem vult discere, τὸ δεινόνων ἀτιμῶμα καὶ ἀμάχημα καὶ ἀδικημα. καὶ ὅτι ἀσφαλίς τ' βασιλῆα, τὸ μὲν οὐκ εἰρεῖν, τὸ δὲ ἐκπαιδεῖν, μόνον δὲ τὸ ἴσῳτα πρῶτα: quid distet infortunium, culpa aliquid, & injuria: & quomodo regem deceat illius misereri, hanc corrigere, & postremum vult solam ultione prosequi. Sic apud Iosephum Titus unum criminis ducentem puniit μέχρα ἔργα, re ipsa, multitudinem μέχρα λόγῳ, sola verborum increpatione. Mera infortunia nec poenam merentur, nec ad restitutionem damni obligant. Injustæ actiones ad utrumque. Culpa media ut restitutioni obnoxia est, ita poenam sæpe non meretur, præsertim capitale. Ad hoc illud pertinet Valerii Flacci:

Lib. v belli
Iul.

At quibus invito maduerunt sanguine dextra,
Si fors seua premas miseris, sed proxima culpa,
Hos varijs mens ipsa modis agit, & sua captans
Facta viros resides.

V. Quod monet Themistius * distinguendos qui actores belli fuerunt ab his qui alios ducentes secuti sunt, ejus passim exempla in historiis existant. Narrat Herodotus Græcos poenas sumpsisse de his qui Thebanis ad Medos deficienti auctores fuerant. Sic Ardez principes securi percussi, narrante Livio. Eodem auctore, Valerius Levinus, Agrigento capto, qui captae urbis erant, virgis casus secuti percussi.

Gal.

Lib. IV.

causis: ceteros pradamque vendidit. Idem alibi: *Atella Calasiaque in deditioem accepta: ibi quoque in eos qui capita rerum erant, animadversum. Rursum alibi, quoniam defectionis auctores meritis poenas à Diis immortalibus & à vobis habens P. C. quid placet de innoxia multitudine fieri? Tandem ignominiosum est illis & civitas data. nimirum, ut idem ibi loquitur, ut unde orta culpa esset, ibi poena consisteret. Laudatur apud Euripidem Eteoclus Argivus quia*

Lib. xxvi.

*Culpam ferebas semper illo iudice
Reus ipse non urbs patria, qua passim mali
Rebberis ergo sustines calumniam.*

Libro
X VIII.

Et Athenienses, ut Thucydides narrat, poenituit decreti adversus Mitylenzos, πῶλον ἄλλω ἀποφθίρειν μάλλον ἢ τὸς αἰτίους, ut scilicet civitates terrore potius quam solos defectionis auctores interficerent. Narratur & Dioodoro Demetrius captis Thebis decem solos interfecisse auctores defectionis.

Lib. III.

VI. Sed in ipsis quoque belli auctoribus distinguendæ causæ: sunt enim quædam non iustæ quidem, sed tamen tales ut non improbis possint imponere. Scriptor ad Herennium deprecationis causam æquissimam hanc ponit, si quis quæ peccavit, non odio neque crudelitate, sed officio & recto studio commotus fecerit. Sapiens Senecæ, *hostes dimittes salvos, aliquando etiam laudatos, si honestis causis pro fide, pro federe, pro libertate in bellum accincti sint.* Apud Livium * petunt errori veniam Cærites quod fuerint auxilio consanguineis Phocensibus. Chalcidensibus & aliis qui ex federe Antiochum juverant data à Romanis venia. Aristides Leuctrica secunda Thebanos qui Lacedæmoniorum ductum contra Athenienses secuti erant, ait κρηναίην μὲν ἢ δικαίην προσηύμεθα δικαίην δὲ ἐπὶ τῶν ἀφιστάμενων πῶλον μέρημι, τῆς πικρῆς εἶναι τοῖς ἡγεμόνευσι: in partem quidem venisse injusta actionis, sed quam iusto aliquo velarent, fide in principes sui federis. Cicero de Officiis primo conservandos eos dicit qui non crudeles in bello, non immanes fuerunt: tum bella quibus imperii gloria proposita est, minus acerbè gerenda esse. Sic Ptolemæus rex Demetrio significat, ἢ ἀφὶ πάντων ἄμω, ἀφὶ δὲ τῶν δὲ τῶν ἀρχῶν πολυμητίων ἀνθρώπων. non de rebus omnibus, sed de imperio & gloria inter ipsos certamen esse. Severus * apud Herodianum: *Cum bellum adversus Nigram gessimus non ita sane speciosas inimicitiarum causas habebamus. nam positum in medio principatum atque adhuc in discipatione versantem pari ambigui uterque nostrum ad se traheret.* Sæpe habet locum quod de bello Cæsaris & Pompeji est apud Ciceronem. *Erant obscuritas quædam: erat certamen inter clarissimos duces: multi dubitabant quid optimum esset.* Et quod idem alibi: *essi aliqua culpa tenemur erroris humani, à seclere certe liberati sumus.* Plane ut apud Thucydidem dicuntur venia digna quæ fiunt μετὰ κακίας, δέξασθαι δὲ μᾶλλον ἢ μωροῦσι. De Dejotaro idem ille Cicero: *non ille odio sui progressus, sed errore communi lapsus est.* Sallustius in historiis: *Cætera multitudo, vulgi more magis quam iudicio, post alium alium quasi prudentiorem secuti.* Quod de bellis civilibus Brutus scripserat putem non male ad pleraque bella alia referri posse: * acrius esse prohibenda, quam in superatos iracundiam exercendam.

Vit. de jure belli, n. 53. Lib. II.

Lib. II de Clem. c. 7. Lib. VII.

Lib. III.

Cic. epist. ad Brut. 2. Pro M. Marcello.

VII. Etiam ubi iustitia hoc non exigit, sæpe tamen conveni: bonitati

Ann. XII.
De Clem. 1.
cap. 5.

nitati * convenit modestiz, convenit animo excelso. Ignoscendo auxiſſo populi Romani magni iudicem ait Salluſtius. Taciti eſt: quanta perveſcacia in hoſtem, tanta beneficentia adverſus ſupplices utendam: At Seneca: Ferrarum, nec generoſarum quidem permordere & urgere abjectas. Elephanſes leoneſque tranſſentis qua impulſerunt. Saepe oportunum eſt illud Marónis:

Non hic victoria Teucrium

Virtuſur, aut anima una dabit diſcrimina tanta.

Eſt in eam rem inſignis locus in libro quarto ad Herennium. Bene maiores noſtri hoc comparaverunt, ut neminem regem quem armis cepiſſent vix privarent. Quid ita? quia, quam nobis facultatem fortuna dediſſet, iniquum erat in eorum ſupplicio conſumere, quos eadem fortuna paulo ante in amplexibus ſuis collocarat. Quid quod exercitiſum contra ducis? d'afino meminiſſo. Quid ita? Quia viri ſortis eſt, qui de victoria contendans eos hoſtes putare: qui viciſi ſunt, eos homines iudicare, ut poſſis bellum fortitudo minore, pacem humanitas argere. At ille, ſi viciſſet, num idem faciſſet? Quid igitur ei parcis? quia ſolum ſtultitiam contemere, non imitari conſuevi. Si de Romanis hoc accipias (incertum enim hoc, cum & peregrinis & fictis argumentis utaturis ſcriptor) adverſa fronte pugnat cum eo quod habemus in panegyrico qui dictus eſt Conſtantino Conſtantii filio: Cavetior licet ſis qui devictos habes per veniam perduelles, fortior tamen eſt qui calcas iratas. Romoſi Imperator veterem illam Romani Imperii ſiduciam qui de capſis hoſtium ducibus vindictam morte ſumebat. Tunc enim captivi reges cum à portis uſque ad forum triumphantiſium curruſ honestaſſent, ſimulacque in Capitolium curruſ ſteſſere ceperat Imperator, abrupti in carcereſm nocabant, unius pro ſeipſo Paulo qui ſedentem ſe acceperat deprecante (lege: unus Perſoni ipſo Paulo qui deditentem ſe acceperat deprecante) legem illius ſeveritatiſ evaſiſſet: ceteri in vinculuſ luce privati aliis regibus dedere documentum, ut molleſt amicitiam colere Romanorum quam exaſperare juſtitiã. Sed & hic nimis laxe. Dicit quidem Iosephus idem de ſeveritate Romanorum in hiſtoria interfecti Simonis Bar-joræ: ſed de ducibus loquitur qualis Pontius Samnis, non de hiſ quibus regium eſſet nomen. Verborum ſenſus Latine ſic habet: Finis triumphuſ erat poſtquam ad Capitolium Iovis eadem erat perventum: nam ibi exſpectare imperatores moſ antiquoſ patria jubebat donec nuntiata eſſet moſ hoſtium ducis. Is erat Simon Iora filius qui inter captivos in triumpho ducebatur: is tum in jeſſo laqueo in forum trahitur verberantibus in ſuperiſ ſummoſtibus. Nam eo in loco moſ eſt Romanis ſupplicium ſumere de damnatis ob noxas capitales. Hic ubi vitam finiſſe monſtratus eſt, ſocia ſunt ſauſta omnia, deinde ſacrificia. Idem ferme dicit Cicero Verrina de Suppliciis. De ducibus paſſim exempla exſtant: de regibus aliqua, ut * de Ariſtonico, Iugurtha, Artabaſdo: ſed tamen præter Perſea * Syphax, Gentius, Iuba, & Caſarum tempore Caractacus atque alii, tale ſupplicium evaſerunt, ut appareat & belli cauſas & gerendi modum ſpectata à Romanis, quos tamen æquo aſperiores in victoria fuiſſe Cicero atque alii agnoſcunt: itaque M. Æmilius Paulus apud Diodorum Siculum non male in Perſei cauſa Romanos ſenarores moſter, et pà & ἀνθρώπων φέρον διδάσκου, τὴν γὰρ τῶν ὑπερβύτων τῶν ἰβηρίων χερσίων μεταρχομένη Νίμωσιν αἰδέει. Si humani nihil metuerent, et divinam vindictam timerent, ius imminens em qui victoria in ſolentium

Vida Plut.
Paulo Æ.
milio.

Exo.

οὐκ ἔστιν. Et * Plutarchus notat bellis inter Græcos ipsos etiam hostes regibus Lacedæmoniiis manus abstinuisse reverentia dignitatis. Hostis ergo qui non id quod humanæ leges permittunt, sed quod sui est officii, quod fas & piū est vult respicere, parceret etiam hostili sanguini: neminique mortem irrogabit nisi quo mortem mortive simile quid evitet, aut ob peccata personæ propria quæ ad capitalem mensuram devenerint. Et tamen quibusdam id meritis aut omnem aut mortis pœnam condonabit, sive humanitatis intuitu, sive ob alias probabiles causas. Egregie idem quem dixi Diodorus Siculus:

οὐκ ἔστι πόλεον πολιορκίας καὶ ἀποκρίσεως καὶ πῦρ ἀλλὰ πῦρ ἔστι πόλεμον ἀσπυρίμαθαι τὰς πόλεις ἀφ' ὧν καὶ ἡ δὲ ἀρμήν ἵπποναχίται, ὁ δὲ ὡς τοῖς ἔξωτοις ἐκ τῆς ἐπιπέδατος ἰσλὸς μαρμαρόμορος ἀφ' ὧν μόνος ἔστι θρησῖος γένος. *Urbium expugnaciones, secunda prelia, & si quid aliud in bello prosperum, sæpe fortuna magis quam virtus debentur. At in summo imperio victis misericordiam impartiri solius providentia opus est.* Apud Curtium legimus: *Alexander quanquam belli auspiciis poterat irasci, tamen omnibus venia data.*

Lib. XVII.

VIII. De nece autem eorum qui casu non destinato occiduntur, tenendum quod supra diximus, si non iustitiz, misericordiz tamen esse non nisi magnis, & ad multorum salutem perventuris causis tale quid aggredi, unde innocentibus imminere pernicius possit. Idem nobiscum sensit Polybius qui libro v sic loquitur: ἡ γὰρ ἐν ἀπωλείᾳ δὲ καὶ ἀφαισισμῶ τῶν ἀγαθῶν πόλεμοι τὸς ἀγαθὸς ἀνδρας, ἀλλ' ἐπὶ διορθώσῃ καὶ μετὰ δὲ τῆς ἡμετέρας ἐπὶ ἀδυναμίας τὰ μὲν ἀδικεῖν τοῖς ἀδικησάντων, ἀλλὰ σπουδαίως καὶ συζητῶν τῶν ἀδικησάντων (male editur ἰνασίου) τὸς δὲ πῦρ ἀδικεῖν. *Benorum virorum est etiam cum minus probis non internecium gerere bellum, sed hætenus ut delicta surciantur atque emendentur: neque insones cum sentibus una pœna involvere, sed insonitum causa etiam sentibus parcere.*

IX. His cognitis, de his quæ magis specialia sunt non difficilis erit definitio. * *Puerum ætas excuset, feminam sexus, ait Seneca libris quibus iræ irascitur.* Deus ipse in bellis Hebræorum etiam post pacem oblatam & repudiatam parci vult feminis & infantibus: extra paucas gentes speciali jure exceptas: adversus quas quod erat bellum non erat hominum, sed Dei, atque ita appellabatur. Er cum mulieres Madianitidas vellet occidi ob proprium ipsarum crimen, exceptit virgines intactas. Imo cum Ninivitis ob gravissima peccata internecionem severe admodum minatus esset, retrahi se passus est misericordie mulierum millium ejus ætatis quæ honesti & inhonesti discrimina ignoraret: Cui similis est apud Senecam sententiæ: *Num quis irascitur pueris, quorum ætas nondum novit rerum discrimina?* Et apud Lucanum:

Lib. III, 24. Deuter. XX. 14.

Num. xxxi. 18. Ion. IV. 2.

De ira II, c. 9.

Crimine quo parvi cadem potuerit mereri?
Si hæc Deus fecit ac statuit, qui quosvis homines cujuscumque sexus aut ætatis sine ulla causa non injuste potest occidere, utpote vitæ dator ac dominus; quid homines facere æquum est quibus ille nullum jus tribuit in homines, quod non ad hominum salutem ac societatem conservandam esset necessarium? Accedit primum de pueris iudicium eorum populorum ac temporum quibus fas maxime

Vid. de jure belli, p. 36.

valuit. *Arma habemus* (ait apud Livium Camillus) *non adversus eorum e-*
tatem cui etiam captis urbibus parcitur: sed adversus armatos. Addit hoc esse
 inter belli jura, naturalia scilicet. Plutarchus de eadem re agens:
Sunt, inquit, apud bonos etiam belli quadam leges. Vbi nota illud apud bo-
 nos, ut hoc jus ab eo quod in moribus & impunitate positum est dif-
 crimines. Sic Florus negat aliter fieri potuisse salva integritate. Ap-
 ud Livium alio loco est: *à qua etiam etiam hostes irati abstinerent.* Et a-
 libi: *usque ad infantium eadem ira crudelis pervenit.* Quod autem in puer-
 ris rationis usum non adeptis semper, id in feminis plerumque obtri-
 net, id est nisi aliquid peculiariter vindicandum admiserint, aut vi-
 rilia officia & ipsæ usurpent. Est enim, ut Stadius loquitur, *sexus rudis*
in sciusque ferri. Neroni hostem vocanti Octaviam in Tragedia repo-
 nit præfectus.

— * *Femina hoc nomen capit?*
 Lib. v. Alexander apud Curtium: *Cum captivis & feminis genere bellum non so-*
 Libro xxxviii. *leo: armatus sit oportet quem oderim.* Grypus apud Iustinum: *à nullo un-*
quam majorum suorum inter eos domestica & externa bella post victoriam in fo-
 Lib. ix. c. i. *minas servitum, quas sexus ipse & periculis bellorum & servitia victorum excusat.*
 Apud Tacitum alius: *neque adversus feminas, sed palam adversus armatos*
 Lib. xiiii. *bellum se tractare.* Valerius Maximus Munatii Flacci in infantes &
 Lib. xiv. *feminas efferatam vocat crudelitatem, & auditu etiam intolerabi-*
lem. Apud Diodorum Carthaginienses Selinunte narratur interfe-
 cisse feras, feminas, infantes, *ὀδυμίαν οὐκ ἐπιτάσσουσιν ἀμειβόμενοι, sine huma-*
nitatis affectu. Et alibi hoc ipsum *ὀδυμίαν* crudelitatem vocat. Latinus Pa-
 catus de feminis: *sexus cui bella parant.* Simile Papini de senibus
 pronuntiatum.

Nullis vi. labilis armis

Turba senes.

Vict. d. loco. X. Idem statuendum universaliter de maribus quorum vitæ genus
 Libro xxxviii. ab armis abhorret. *Iure belli in armatos repugnante, quo cades.* ut ait Li-
 An. xii, vius, id est eo jure quod naturæ congruit. Sic Iosephus æquum ait
 cap. 3. ut in pugna pœnas dent qui arma ceperunt, insonitibus non nocen-
 Liv. lib. v. dum. Camillus Vejis expugnatis edixit, ut ab inermi abstineretur.
 In hac classe primum ponendi sunt hi qui sacra curant. nam ut hi ab
 armis abstinerent mos ab antiquo fuit gentium omnium: atque ideo
 vicissim vi in illos temperabatur. Sic Philisthi hostes Iudæorum non
 nocebant * collegio Prophetarum quod erat Gabæ, ut videre est
 I Sam. x, 5 & 10: Et sic ad alium locum ubi simile erat collegium
 tanquam sepositum ab omni armorum injuria, cum Samuele confu-
 git. David I Sam. xix, 18. Cretenfes, narrat Plutarchus, cum bellis
 intestinis colliderentur, omnem noxam abstinuisse * à sacerdotibus,
 & iis quos humanis mortuis præpositos *ἑσθλαίους* vocabant. Huc
 & proverbium illud Græcum pertinet *ὀδὴ πνεφίης: ὀπιλείθη.* * No-
 rat Strabo olim cum tota Græcia armis ferret Eleos; utpote
 Iovi sacros, & eorum hospites in alta pace vixisse. Sacerdotibus
 merito hac in parte æquantur qui vitæ genus simile elegerunt, ut
 monachi & conversi id est penitentes, quibus proinde æque ut sa-
 cerdotibus parci volunt canones naturalem æquitatem secuti, Addas
 his

Lib. viii.
 C. de reug.
 & pace.

Ibidem Eurystheus captivus :

Qua me necabunt non erunt pura manus.

Lib. XII.

Apud Diodorum Siculum Byzantiū & Chalcedonii, quod captivis satis multos interfecissent hoc elogio notantur : *ἰππὶ ληυοὶ περὶ αἴματος ἀποπλή Αἰθιοπίου* : perpetrarunt facinora eximia crudelitatis. Idem alibi * captivis parcere vocat *πὶ κρείν νόμιμας ἴου κομμάτας* : qui aliter agunt, eos ait extra controversiam peccare. Parcere captivis jubet boni & æqui natura, ut in Philosophicis scriptis dicentem Senecam non diu est cum audivimus. Et laudari in historiis eos videmus qui cum nimia captivorum multitudo oneri aut periculo esse posset, dimittere omnes quam occidere maluerunt.

v. De bonif.
cap. 18.

XIV. Easdem ob causas * vitam salvam paciscentium, si ve in prælio, si ve in obsidione non repudianda deditio. Ideo Arriani in deditos editam à Thebanis stragem, ait fuisse non Græci moris, *ἢ ἡ Ἐλληνικὴν σφαιρῆν*. Ac similiter Thucydides libro III, *ἰσχυρῶς πῖ ἰλάσσει, καὶ χεῖρας ἀσπίδων ἀφαιρῶν ὃ ἴ νόμος τῆς Ἑλλάδος μὴ κτείνει τόνους* : Volentes nos & manus tendentes accepistis in potestatem. Mos autem Græcorum est tales non interficere. Et apud Diodorum Siculum Syracusanū senatorem *σώζειν τὴν ἰσχυρῶν, ἀλλοὶ τὴν μεγαλοψυχίας* : magno animo dignum est supplices parcere. Sopater : *νόμος ἐστὶ τῶν ἰσχυρῶν ἐν τοῖς πολέμοις* : moris est in bellis servare supplices. In obsessis oppidis observatum id Romanis antequam murum aries percussisset. Cæsar Advaticis denunciat se eorum civitatem conservaturum, si priusquam aries murum attigisset, se dedidissent. qui mos nunc quoque obtinet in locis infirmis antequam machinæ igniaris explodantur : in munitioribus, antequam in moenia impetus fiat. At Cicero non tam quid fiat, quam quid natura æquum sit respiciens, sic ea de re pronuntiat. *Et cum eis quos vi deviceris consulendum est, cum is qui armis positus ad imperatorum fidem confugiam, quamvis murum aries percussisset, recipiendi.* Notant Hebræi interpretes majoribus suis in more fuisse ut quam oppugnarent urbem eam non cingerent corona, sed * partem liberam relinquerent effugere volentibus, quo minori sanguine res transfret.

Lib. II de
bello Gall.

Off. I.

XV. Eadem æquitas jubet parci his qui sine conditionibus se victori permittunt aut supplices fiunt. *Trucidare deditos servum censentem Tacito, Sallustius similiter de Campanis qui se Matio dederant, cum puberes interfectos narrasset, addis facinus fuisse contra jus belli, naturale scilicet. Idem alibi : non armatos, neque in prælio belli iure sed supplices interfectos.* Et Livio ut jam diximus *juris belli in armatos repugnantesque cedes.* & alibi : *qui deditis contra jus ac fas bellum intulisset.* Imo & in hoc laborandum, ut potius metu ad deditonem cogantur quam ut interficiantur. Laudatur id in Bruto, qui adversarios cœm *εἰσὶν ἰσχυροὶν, ἀλλὰ ἀσπίδων οὐ φοβέσθαι καλῶν, οἱ μὲν μὴ ἐν ἰδίῳ ἰσχυροὶν non passus est impetu oppugnari, sed equitatu circumdeditis : parci jubens ut mos suis futuris.*

Ann. XII.
Bello Jug.
Lib. I de
rep. ord.

Lib. XIV.

XVI. Adversus hæc æquitatis ac juris naturalis præcepta exceptiones adferri solent minime justæ, nempe si talio exigatur, si terrore opus sit, si pertinacius restitum sit. Atqui hæc non sufficere ad justam cædem, facile intelliget qui eorum meminerit, quæ de justis occi-

II de Ira.
cap. 10.

offerri voluit, quæ vitam ipsis sub tributaria conditione concederet. Pertinet huc Senecæ dictum : *In singulis severitas imperatoris destruitur : ac necessaria est venia , ubi totius deseruit exercitus. Quid tollit iram , pietatis ? Turba peccantium.* Et Lucani illud :

*Tot simul infesto juvenos occumbere leto
Sape famæ pelagique furor , subitæque ruina,
Aut calî terræque lues , aut bellica clades ,
Nunquam pœna fuit.*

Pro Cluent.

Ne nimium multi pœnam subirent , sortitio comparata est , inquit Cicero. Sallustius ad Cæsarem : Neque quisquam se ad crudeles pœnas aut acerba iudicia invocat , quibus civitas vastatur magis quam corrigitur.

Vit. de jure
belli , n. 43.

Lib. I.
Livius libro
XXVIII.

Menech.
arb. 9. 7.

Lib. II.

Act. lib. 7.

XVIII. De obsidibus quid ex jure naturæ statuendum sit accipi potest ex iis quæ in superioribus dicta à nobis sunt. Olim cum vulgo crederetur quisque in vitam suam id juris habere quod in res alias quæ in proprietatem veniunt , atque id jus consensu aut tacito aut expresso à singulis pervenisse ad civitatem , minus mirandum est si obsides privatim innoxios ob peccatum civitatis morte affectos legamus , sive tanquam ex suo peculiari consensu , sive tanquam ex publico cui & suis includeretur. At postquam verior sapientia nos docuit dominium in vitam Deo exceptum , sequitur ut solo consensu nemo jus cuiquam dare possit in vitam aut suam aut civis sui. Atque ideo Narseti bono duci atrox visum de innoxiiis obsidibus supplicium somere narrat Agathias : de aliis alii : etiam Scipionis exemplo , qui aiebat se non in obsides innoxios , * sed in ipsos qui defecissent sciviturum : nec ab inermi , sed ab armato hoste pœnas expectiturum. Quod autem ex recentioribus Jurisconsultis non ignobiles , conventiones tales valere dicunt si moribus firmentur , accipio , si jus vocant solam impunitatem quæ in hoc argumento sæpe venit sub tali nomine : sin à peccato immunes putant qui ex conventionem sola vitam adimunt alicui , vereor ne & fallantur ipsi , & periculosa auctoritate alios fallant. Plane si qui obses venit , est aut ante fuit in numero graviter delinquentium , aut postea fidem à se datam in re magna sefellit , fieri potest ut supplicium injuria vacet. At Clæliz quæ * non sua sponte sed civitatis jussu obses venerat , cum tranato Tyberi effugisset , apud regem Etruscum non tuta solum sed & honorata virtus fuit , quæ Livii in hac re enarranda verba sunt.

XIX. Illud adhuc addendum est , omnes commissiones quæ ad jus consequendum aut bellam finiendum nullius sunt usus , sed meram habent virium ostentationem propositam , id est , ut Græci loquuntur , *ἐπιδειξν γαίμης μάλλον ἢ αἰσῶς πολέμους ἀγῶνα* , & cum officio Christiani hominis & cum ipsa humanitate pugnare. Itaque serio hæc vetare debent rectores , inutiliter fusi sanguinis rationem ei reddaturi , cujus vice gladium gestant. Quippe & Sallustio laudati duces qui incruento exercitu victoriam deportarent. Et de Cartis notæ virtutis populo Tacitus : * *rari excursus & fortuita pugna.*

Annotata

Annotata ad Caput xi.

E *Se enim ulciscendi ut puniendi modus.]* Vide quæ supra lib. II, cap. xx, §. 2, & 28. & loca Augustini de Christianorum in ipsis bellis benevolentia quæ modo produximus. Aristoteles Politicorum cap. 6, narrat asperiores æquo pœnas exactas Thebis & Heracleæ, ποσειδωνῆος factionis studio. Et Thucydides III. Τιμωρίας μείζους, ἢ ἔξωθεν ἔδουκέναι ποenas iusto majores. Tacitus III Annalium: Pompejus gravior remediis quam delicta erant. idem eodem libro Augustum culpatur quod in puniendis adulteris clementiam majorum suasque ipse leges egressus sit. Juvenalis:

*exigit autem
Interdum illa dolor plus quam lex ulla dolori
Concessit.*

Quintilianus: Non nisi ab ultimo parricidio exigitur pœna trans hominem. **M. Antoninus Imperator** referente Vulcatio vita Cassii: ad Senatuum scribam, ne aut proscriptio gravior sit, aut pœna crudelior. **Ausonius:**

Crimine visa suo est.

Ammianus libro xxvi: *severum est in multos acrius quam errata flagitantis vel delicta.* Similis est apud Agathiam locus libro III.

Æquus in hoste fui.] Ovidius Tristium I, elegia 8.

Est etiam in miseris pietas, & in hoste probatur.

Necessitas egerat, non voluntas.] Addit mox: *Id enim equitate pensata statueras placabilis Imperator & clemens.* Thucydides libro III, in oratione Cleonis: οἱ πῦες ὑπὸ τῷ πολέμῳ ἀναγκασθέντες ἀπίστησαν, συστράσαν ἔχον. *Ignosco illis qui defecerunt à nobis cogente hoste.* contemplatio extremæ necessitatis hæc dicitur Paulo sententiarum v, Tit. I. certe enim, ut Synesius ait, ἰσχυρῶς ἀνάγκη πρῶτον ἔχει βίαιον, *Res est valida ac violenta necessitas.* Juvenalis de Calaguritanis:

Quisquam hominum veniam dare: quisque Deorum

Viribus abnueret dura atque immania passis?

vide de famis necessitate **Cassiodorum IX, 13.** **Pertinax de Læto & alius:** *Paruerunt in viis Commodo: sed ubi habuerunt facultatem, quod semper voluerunt ostenderunt.* **Cassius Clemens** apud Xiphilinum in rebus Severi: ἰγὼ ἔπι σε ἔπι Νίγρον ἠπιστάμην καὶ ἀλειφθεὶς ἢ δὴ ἐν τῇ σκείνῃ μεράδι, τὸ πῦρον ἀναγκασθεὶς ἐξέγειν ὄντα, ἔχων ὡς οἱ πολέμῳ, ἀλλ' ὡς Ἰβλιανὸν καὶ ἀλλοτρίον: *Ego neque te neque Nigrum noveram: sed in parte quam ille obtinebat relicta, feci quod necesse erat, presenti parvi, non tibi bellum volens inferre, sed Iulianum depellere.* **Aurelianus** Antiochiam ingressus ubi multi Zenobiz partes secuti fuerant, edictum proposuit τῶ ἀκυσίῳ καὶ ἀναγκασίῳ ἔπι τῶ ἀναγκασίῳ καὶ ἀναγκασίῳ ἀναγκασίῳ. *magis ad necessitatem impositam in viis quam ad voluntatem qua acta erant referens.* **Belisarius** apud Procopium **Mandalicorum I:** Διούνας καὶ ἄπαντας ἡμεῶν ὑπὸ Βανδουλοῦ ἔπι ἰθελῆσις. *Astros enim omnes sub Vandalis fuisse inuitos.* Apud eundem **Gotthi-corum III Totilas** Neapolitanis ait, scire eos sub hostibus fuisse inuitos, **Nicetas** autem, aut continuator scriptæ ab eo historię, de **Henrico**

Henrico loquens fratre Balduini : τὸ ἰουκαῖν σάδες εἰς σφαιρῶν , ὡς εἰ παρῖοι ἢ καὶ βυβῶλιοι, ἀλλ' ἢ Χριστιάνοι τὸ ἰουκαῖν, καὶ βίαι μὲν αἰετὸν ἢ περὶ τὰ Βλαχίαις ὑποπέψω, μηδὲ ἀσεχμῆσαι ἐκαστότην. Qui: ut bene incolebatur, eos quasi interfici, quasi armentum aut grex essent, non Christiani homines qui interficerentur, praesertim tales qui Blachis non verborum suavis, sed vi succubuerant neque sponte eis paruerant.

§. IV.

Venia digna qua non ab ignorantibus modo, sed et ob ignorantiam sunt] Dionysius Halicarnassensis libro I : ἄπαν συζητήματα ἀξίον τὸ ἀκούειν. quod non sponte fit, omne dignum venia. Procopius Gothicorum III : ὅσοι μὲν ἀδικῶσι τὰς πόλεις, ἢ ἀσπλαγῆσαι ἀγροίας. ἢ λήθης ἐπιχειροῦσθαι τῶν ἐπιπέτοις ἀξίον τὰς τι δυνάμιτι ποιοῦσθαι ἐπιζητήματα εἶναι, Qui alius molesti sunt, sine quad occupaveris eos ignorantia, sive quod obliuio superveneris aliqua, his etiam ipsos, qui mala sunt passi, aequum est veniam dare.

Utrum perturbatione aliqua animi, qua plerumque brevis est et ad tempus, an consulto et cogitato fiat injuria] Seneca de Ira I, 16 : Dimittis scire, si intelligis non ex alto venire nequitiam, sed summo, quod ajunt, animo habere. deinde : Nonnunquam magna scelera levius quam minima committuntur, si illa lapsu non crudelitate commissa sunt : his inest latens et aperta et inveterata calliditas. idem : delictum in duobus non eodem modo afficiet, si aliter per negligentiam admisit, aliter curavit ut nocens esset.

Philo] Libro II Specialium legum.

Qua necessitas, si non defendit, tamen excusat] Adde quae supra lib. II, cap. xx. §. 29. & hoc capite supra §. 3. Samii apud Thucydidem libro III, Alcidae Lacadaemonio cum captivos Chios occideret, hæc dicitur : καὶ πῶς τὰν ἐλάδων ἐλάθησαν αὐτοῖ, οἱ ἀνδρες διέφθειραν, ἢ τε χεῖρας ἀβελήθησαν, ἢ τὴν πόλιν, Ἀθηναίων δὲ ὑπὸ ἀνάγκης ἐμμενέμενοι. Non recte enim se dicere venisse ad liberandam Græciam, qui homines interficeret, nec manibus ipsi contrarios, nec animo infestos, Atheniensium quidem socios, sed necessitate adactos. Chrysostronus de Providentia v : καὶ ἐχθροὶ αὐτῶν καὶ πολέμοιοι τοῖς αὐτῶν πόλεμοις ἴσασιν συζητήσασιν, ὅταν ἀγνοῦντες καὶ μὴ βυβῶλιοι περὶ τῶν πῶν χαλεπότητων αὐτοῖς : Non sunt et inimici inimicis, et hostes hostibus ignoscere, ut inimici ac contra voluntatem aliquid in ipsos quamvis grave patiantur. Misimiani apud Agathiam III : Χρὸν παλαιοῖσι ἀσπλαγῆσαι, ἢ τὴν τὴν ἐλαυθῆσαι εἰς τὸ ἀνελθῆσαι βαρβάρων καὶ τῶν ἀνομιῶν, ἢ μὴν παλαιάταις γὰρ φειδῆσαι καὶ συζητήματα ἀνάγκης εἶναι. cum plurimas perpessi injurias, ita truci essent ad talionem, barbarorum impetu, at tamen non omnino indignos se quibus ignoscere, parceres utique.

Apud Deum quoque paratam esse veniam] Deuteronomii xxII, 26. Moses Maimonides Directore dubitantium III, 41.

Non insidiator] Mitylenæorum causam hac parte onerat Cleon apud Thucyd. III : ἀγνοῦντες μὲν ἢ οὐκ ἐβλάψω, εἰδότες δὲ ἐπιβλάσασιν. ἐπιζητήματα δὲ ἐστὶ τὸ ἀκούειν : Non inviti nobis nocere, sed de industria fecerit insidias. Id vero demum ignosci dignum est, quod præter voluntatem fit. Philo libro de constituendo principe : Διακρίνει δὲ ὅποτε πρὸς ἄρματα ἴοι, τὸ ἐπιβλάσασιν ἄρματα καὶ τὸ ἀκούειν. τὸ ἢ πᾶν καὶ τῶν ἐλαυθῆσαι ἢ μὲν δὲ ἰσχυροῦται τὸν φοῦν, ἀπαμείβεσθαι καὶ ἀπὸ τῆς ψυχῆς. Si ad ulionem veniendum sit, non discernere inter eos qui vitam agant insidiatricem, et eos qui longe alterius sunt animi. In omnes enim etiam qui minima deliquerunt grassari cadibus, animi est immanissimi ac ferri.

Disi-

Distinguis inter injuriam & culpam & infortunium] Seneca Natara-
 rum II, 44, ubi de Fulminibus: *Voluerunt admonere eos, quibus adver-*
sus peccata hominum fulminandum est, non eodem modo omnia esse percutienda:
quaedam frangi debere, quaedam elidi & distringi, quaedam admoneri.

Quantquam nec Platonis verba ediscis, nec Aristotelem tractas, ipsorum ta-
men placis a factio exsequeris] Talis Trajanus inter principes Romanos
 egregius: *καὶ δέος ἔδωκεν ἀνθρώποις, ὅσην ἐν λόγῳ ἢ μυστικῶς τὸ θεοῦ μὴ ἔργον αὐτοῦ*
καὶ ἡπίστευε καὶ ἐπίειθε. illius exacta eruditionis, in verbis posita, compos non erat,
 rem tamen ejus & norat & implebat. Xiphilinus. De Marco Aurelio
 Herodianus: *μὴ ὅτι βασιλῶν φιλοσοφίαν ἐ λόγῳ, ἀλλ' ἰδρυμένῳ γινώσκοντι,*
καὶ ἐπὶ αὐτῶν ἔστι βίη σωφροσύνη ἡπίστευε: Solus principum sapientiam non verbis
 aut dogmatum cognitione, sed moribus gravibus, & vita temperata ostendebat.
 De Macrino Xiphilinus: *ταῖς τὴν νόμον ἢ χεῖρας ἀνθρώπων ἡπίστατο ἵς πεισῶν*
μακροχρόνῳ leges non tam norat exacte quam fideliter exsequabatur. Da no-
 stro principio, Deus, vel tales principes.

Distinguendos qui auctores belli fuerunt] Vide Gailium lib. II de Pa- §. v.
 ce publica, n. 18.

Petunt errori veniam] Ignosci debere interdum armis superato rectori ju- §. VI.
 stam quid sit ignorant. ex Isocrate transcripsit Ammianus in librum
 xxx.

Apud Herodianum] Verba Græca hæc sunt: *καὶ Νίσεω ἄρ' ὑπερβύσσῳ*
ἔχ' ἔπος ἀλόγῳ ἐχρησάμενος αἰτίας ἔχθρας, ὡς ἀναγκάσιαι. ἢ γὰρ παρ' ἡμῶν ἐσθλοῦ
χρῆσι δὲ καὶ ὑφ' αὐτῶν μαμίσθη, ἐν μίση ἢ ἰρριμῶν ἔ ἀμφότεροι ἔσθη, ἰκ-
τησὶ ἡμῶν ἐξίστημι φιλοπρίας οἷς αὐτῶν ἀνδραγαθῶν. optinē.

Acrius esse prohibenda, quam in superatos iracundiam exercendam] Bem-
 bus IX.

Convenit modestia] Rex Theuderichus apud Cassiodorum II, 41: §. VII.
illa tibi feliciter bella provenerunt, qua moderato sine peracta sunt. is enim
vincit assidue qui novit omnia temperare.

Luce privati aliis regibus dedere documentum] Nolim reduci hunc
 morem. tamen & Iosua reges captos interfecit. Iosephus Antiquæ
 historię v, 1. & de Soffio Dion: *Ἀντιγονοῦ ἰκματισμοῦ σωφροσύνης.*
Antigonum virgis cecidit alligatum cruci. sed provide addit, ὁ μηδὲν βασι-
λεῖς ἰσπερ ἰσραηλῶν ἐπιπέθει, quod nemo regum à Romanis victoribus percule-
rat. Est eadem historia apud Iosephum libro xv. De Maximiano
Herculio Eutropius libro x: casis Francis atque Alemannis, captisque eo-
rum regibus; quos etiam bestiis, cum magnificum spectaculum numeris para-
set, objicit. De rege Alemannorum patibulo suffixo, vide Ammianum
 xxvii. Theuderichus rex Wisigothorum Athinulfum Suevorum in
 Hispania regem capite plectit, memorante Iornande historia Got-
 thica. Nimium hæc documenta sunt regibus ad modestiam, & ut
 cogitent se quoque subiectos, si Deo ita visum; humanis vicibus, &
 quod in simili periculo, à Solone dictum, meminerat Cræsus, de fe-
 licitate hominis ante mortem non judicandum.

De Aristonico] Vide Appianum Mithridatico in fine.

Syphax] variant de eo historici. multi tradunt cum prope Romam
 ante triumphum decessisse; Polybius in triumpho ductum; Appia-
 nus dum de eo deliberatur, morbo obiisse.

Plutarchus

deditio] Romani Persis qui in arce Petre erant Goth. IV: *ὅς ἦν ἰσχυρῶς καὶ ἐπὶ ζυγομαχῆσι οὐκ ἔλαττο, καὶ ἰνὰ πῦρ φειδόμενος, ἔσθ' ἔτι ἐν οὐδ' ἄνθρωπος πρὸς τὴν βλακείαν ἰσοῦν ἀξίωμα, αἷς ἰσχυροῦς Ἰσπανοῦς ἰμῶ.* Nos vero vestrum miseretur iugum cervicis jactantium, mortemque concupiscentibus parcere volumus, Et vitam delicate fastidientes servare, ut dicit Christianos et Romani Imperii cives. Vide Serranum in rebus Francisci I, & Henrici II.

Partem liberam relinquentes effugere volentibus] Sic Scipio Amilianus cum Carthaginem everfurus esset, edixit fugerent qui vellet. Polybius.

§. XVI. *Facinusque animo versabat iniquum*] Crudele hoc visum sæculis posterioribus notat ad x Æneidos Servius.

§. XVII. *Turba peccantium*] quicquid multis peccatur, impletum est. Scholiastes Juvenalis ex Lucano: Livia apud Xiphilinum ex Dione: *αἰ τι πρὸς πάντας ἀποκῆς τὴν τοιαύτην καὶ πλὴν ἀξίαν ἐλάξῃ, λίσσ' τὸς ἀλοῖας τῶν ἀγρῶνται δαυλίαν.* Si quis salis omnia rigore punire velit, non videt se ferri ut maximam bonitatem partem interimat. Augustinus epistola LXIV: *Magis monendo, quam minando.* Sic enim agendum est cum multitudinem peccantium, *Peccatis autem exercenda est in peccata paucorum.* Adde Gailium de pace publica libro II, cap. 9, 36.

§. XVIII. *Sed in ipsos qui defecissent seviturum*] Idem ait Iulianus apud Eneasium Excerpto legationum 9.

Non sua sponte] Confer historiam obsidum id onus detrectantium, & ob id punitorum, apud Nicetam libro XI.

§. XIX. *Rari excursus et fortuita pugna*] Demetrium reprehendit Plutarchus φιλονικίας ἵνεκα μάχων ἢ ῥαίσις μάχων καὶ κινδυνῶν τῶν ἐπιλοῦστος ἀναγκασθῶ. quod gloria magis studio quam ex utilitate milites in pericula traherent, praelisque obisceret.

CAPUT XII.

Temperamentum circa vastationem & similia.

- I. Qua vastatio justa sit & quatenus.
- II. Abstinentium a vastatione si res nobis fructuosa sit & extra hostium potestatem.
- III. Si magna sit spes celeris victoriae.
- IV. Si hostium habeat aliunde quo se sustentet:

- V. Si res ipsa ad bellum fovendum nullius sit usus.
- VI. Hoc maxime locum habere in his qua sacra sunt aut sacra accedunt:
- VII. Item religio:
- VIII. Utilitates que ex tali moderatione sequuntur annotata.

Lib. II, c. 31. §. 9.

Res alterius ut perdere quis sine injuria possit, horum trium unum antegedat necessè est: aut necessitas talis quæ in primi domini institutione excepta debeat intelligi, ut si quis tertium gladium quo usurus sit furiosus periculi sui evitandi causa in armem projiciat, quo ipso tamen casu manere obligationem damni refarciendi ex veriore sententia alibi diximus: aut debitum aliquod procedens ex inæqualitate, nimirum ut res perdita imputetur in illud debitum quasi percepta: alioqui enim jus non esset: aut meritum aliquod malum cui poena talis par sit, aut cujus mensuram poena non excedat.

arborem frugiferam excindi. Exstat & lex Platonis de Republica quinto, μήτε γῆν τιμωρεῖν μήτε αἰετῶν ἰπποπέδιον, ne terra vastetur, ne domus incendatur. Multo vero magis hoc locum habebit post plenam victoriam. Corinthum excisam non probat Cicero, ubi tamen fœde tractati erant Romanorum legati: idemque alibi horrificum, nefarium, omni imbutum odio dicit bellum, quod parietibus, tectis, columnis, postibus fit. Laudat Livius Romanorum lenitatem victâ Capua. quod non sœviturum sit incendiis ruinisque * in tecta innoxia murosque. Agamemnon apud Senecam:

Off. I.
Pro domo
sua ad Pont.

Lib. xxvi.

Troadibus.

Equidem fatebor (pace dixisse hoc tua
Argiva tellus liceat) affligi Phrygas,
Vincique volui; ruere & aquari solo,
Etiam arguissem.

Jos. vi.
11 Reg. III.
19.

Sane docet nos sacra historia urbes quasdam à Deo dampnatas excidio: etiam contra legem illam generalem arbores Moabitarum iustas excindi. Verum non factum id odio hostili, sed in justam destinationem facinorum quæ aut publice erant cognita, aut Deo iudice tanti æstimata.

Lib. xi.
Vita Flami.

Herod. i. 1.

III. Secundo eveniet quod diximus etiam in dubia agri possessione, si magna spes sit celeris victoriæ, cujus præmium & ager & fructus futuri sint. Sic Alexander Magnus milites, narrante Iustino, à populatione Asiæ prohibuit. * parcendum suis rebus præfatus nec perdenda ea qua possessuri venerant. Sic Quintius Philippo Thessaliam transcurrente populabunda manu, ipse hortatus est milites, ut Plutarchus loquitur, iter facere tanquam per concessam & ipsorum jam factam regionem. Cræsus Cyro suadens ne Lydiam populandam militi daret: non meam, inquit, urbem, non res meas diripies: nihil enim ad me iam ista pertinent: tua sunt: tua illi perdens. Aliter qui faciunt in eos non male quadrant illa Iocastæ ad Polynicem verba Thebaidibus Senecæ:

Petendo patriam perdis: ut fiat tua
Vis esse nullam. quin tua causa nocet
Ipsum hoc, quod armis vertis infestis solum,
Segetesque adultas sternis & totos fugam
Edis per agros. Nemo sic vastas sua.
Qua corripit igne, qua meti gladio jubet,
Aliena credis.

Lib. ix.
Ep. 7, 9, 10.

Lib. xxii.

Par sensus apud Curtium illis verbis: quicquid non corrupissent hostium esse confessi. unde non longe abeunt ea quæ Cicero in literis ad Articum disputat, adversus Pompeji consilium fame patriam necandi. Atque hoc nomine Alexander Ilius culpat Philippum libro Polybii xvii, cujus verba Latine hunc in modum vertit Livius: In bello non congregi (Philippum) equo campo, neque collatis signis dimicare, sed refugientem incendere ac diripere urbes, & vincientium præmia victuum corrumpere. At non sic antiquos Macedonum Reges, sed acie bellare solitos, verbibus parcere quantum possent, quo opulentius imperium haberent. Nam de quorum possessione dimicatur solentem nihil sibi præter bellum relinquere, quod consilium esse?

IV. Ter.

I V. Tertio idem fiet si hostis habere possit aliunde quo se sustentet: puta si mare, si fines alii pateant. Archidamus apud Thucydem in oratione qua Lacedæmonios suos à bello in Athenienses dehortatur, querit quas belli gerendi spes habeant: an forte quod militum copia valeant sperent Atticum agrum à se facile posse vastari: atqui, inquit, habent illi & terras alias suæ ditionis (Thraciam & Ioniam intelligens) & maritimis adyectionibus adipisci possunt ea quorum indigent. Tali ergo statu optimum factum ut agricultura etiam in ipso collimitio tuta maneat: quod sub tributo utriusque parti præstando factum diu in Belgicogermanico bello nuper vidimus. Estque id consentaneum mori veteri Indorum, apud quos ut * Diodorus Siculus loquitur, τῶν χωρῶν ἰσθῶν καὶ ἀσέλων ἐπιθήσει οἱ πολλοὶ τοῦ ὄρους χωρῶν ἄνεκαστοὶ τῶν κτηνῶν εἰσι: *Agricola intacti sunt ac velut sacrosancti, imo prope castra & agmina opus faciunt se: osii à periculo.* Addit, οἱς χεῖρας τῶν ἀνικηλαμένων ἢ ἱμνωεῖσθαι, ἢ διδρασκεῖσθαι: *Hostiam agros neque urunt, neque excindunt arbores. Postea: ἔδιδυ ἀνὸς πολέμου ἀδελφῶν χωρῶν καὶ τὴν χεῖρα ἀδελφῶν, ἀλλ' οἱς χεῖρας διδράσκειν ἡγεῖσθαι πῶς ἀδελφῶν ἀπέρχεται: Hostis nemo cuiquam agricola datum dat, sed id hominum genus, ut in commune beneficium ab injuriis omnibus immune præstat.* Inter Cyrum quoque & Assyrium convenisse ait Xenophon ut cum agricolis pax esset, cum armatis bellum. * Sic Timotheus partem agri maxime frugiferam elocabat colonis, ut Polyænus narrat: imò quod Aristoteles addit, ipsos etiam fructus vendebat hostibus, & ex ea pecunia stipendium præbebat militi: Quod à Viriato etiam factum in Hispania testis est Appianus. Idque ipsum in eo quod diximus Belgicogermanicæ bello summa cum ratione & utilitate fieri vidimus. exteris mirantibus. Hos mores humanitatis magistri canones Christianis omnibus, ut majorem cæteris humanitatem debentibus ac profitentibus, imitandos proponunt, ideoque non agricolas tantum sed & animalia quibus arant, & semina quæ ad agrum portant, extra belli periculum poni volunt; nimirum similem ob causam ex qua civiles leges quæ ad arandum usui sunt vetant in pignus capi, & apud Phrygas ac Cyprios olim, postea * apud Atticos & Romanos bovem aratorem occidere nefas erat.

Oecon. 11.
G. 2 de treue. & pace.
Nrc. Damasc.
Alian. v. 14 Dion. Chrysorati. lxiv.
l. executores C. qua res pign.

V. Quarto evenit ut res quædam ejus sint naturæ quæ ad bellum faciendum aut ducendum nihil momenti habeant: quibus rebus parti etiam manente bello ratio vult. Huc pertinet * Rhodiorum oratio ad Demetrium urbecapum pro pictura Ialyi, sic à Gellio Latine expressa: *Quæ malum ratio est ut tu imaginem istam velis incendio adium falso disperdere? nam si nos omnes superaveris, & oppidum hoc totum ceporis, imagine quoque illa integra & incolum per victoriam poteris: sin vero nos vincere obsidendo nequieris, petimus consideres, ne turpe tibi sit, quia non potueris Rhodios vincere, bellum cum Protogene mortuo gessisse.* Polybius gabioli esse animi ait ea perdere quæ nec hosti perdita vires adimant, nec peridenti emolumentum adferant, qualia sunt templa, porticus, statuar, & similia. Marcellus, laudante Cicerone, adficiis omnibus Syracasarum publicis & privatis, sacris & profanis sic pepercit quasi ad ea defendenda cum exercitu non expugnanda venisset. Idem postea:

Lib. xv. c. 31.
Lib. v.
Verr. 11.

Lib. IV.

Majoras nostros relinquebant iis qua jucunda viciis, nobis levita videbantur.

V I. Hoc vero sicut in aliis ornamentis valet ob eam quam jam diximus causam, ita specialis ratio accedit in iis quæ sacris usibus dicata sunt: quanquam enim & hæc, ut alibi diximus, publica suo modo sunt, atque ideo impune per jus gentium violantur, tamen si nullum inde periculum sit, conservari talia ædificia & quæ eis accedunt * suadet rerum divinarum reverentia, inter eos maxime quibus eundem Deum ex eadem lege colunt, etiam si forte sententii quibusdam aut ritibus dissideant. Thucydides jus ait fuisse inter Græcos sui temporis, *ἰοῦτος ἐπὶ τῶν ἁγίων, ἰερῶν τῶν κοινῶν ἀπίχθησθαι, ut qui in hostilitatem impetum facerent à locis sacris abstinerent.* Alba à Romanis diruta Deum templis temperatum ait Livius. De Romanis Capua capta sic Silius libro XIII,

84' de bello.
p. 3. n. 5.

*Ecce repens tacito percurrit pectora sensu
Religio & sacras componit numine mentes,
Ne flammam tædæque velint, ne templa sub uno
In cinerem sedisse rogo.*

Lib. XIII.

Adversus Q Fulvium Censorem dictum narrat Livius: *Obstringit eum religione populum Romanum ruinis templorum tanquam non iidem ubique*

Lib. XIII.

Dii immortales sint, sed spoliis aliorum alii colendi exornandique. At Marcius Philippus ad Diem cum venisset metari sub ipso templo nequid

Lib. IV.

in loco sacro violaretur iussit. Narrat Strabo Tectosages qui cum aliis pecunias Delphicas rapuerant, placandi numinis causa domi eadem cum additamento consecrassent. Ad Christianos ut veniamus,

Lib. II.

commemoratur Agathias Francos templis pepercisse, ut qui cum Græcis essent ejusdem religionis. Imo & hominibus ob templa parcosolium, quod (ne profanarum gentium quæ multa sunt exempla adferam, quippe cum morem hunc *κοινὰ τῶν Ἑλλήνων ἰσχυροῦς* Scriptores

Died. l. XI.
libro 1 de
C. vit. Dei.

vocent) in Gothis Romæ captoribus sic laudat Augustinus. * *Teslantur hoc Martyrum loca & basilica Apostolorum quæ in illa vastatione vicis ad se confugientes suos alienosque receperunt. huc usque cruentus sæviebat inimicus: ibi accipiebat limitem trucidationis furor: illo ducebantur à miserabilibus hostibus, quibus (malim qui, nam distinguit mitiores à durioribus) etiam extra ipsa loca pepercissent ne in eos incurrerent qui similem misericordiam non haberent; qui tamen etiam ipsi alibi truces atque hostili more sævientes * posteaquam ad loca illa veniebant, ubi fuerat interdictum quod alibi jure bellilicuisse, tota sævienti refrænabatur immanitas & captivandi cupiditas frangebatur.*

I. sunt per
sona. D. de
Religiosis.

V II. Quod de sacris dixi, idem de religiosis intelligendum est, etiam de iis quæ in honorem mortuorum structa sunt. Nam & hæc, quanquam jus gentium impunitatem iræ in ista exercendæ indulget, violari non possunt nisi contempta humanitate. Summam esse rationem ajunt Iurisperiti quæ facit pro religione. Tam pro religiosis quam pro sacris pia existat Euripidis sententia Troadibus:

*Μῆδ' ἴθι θνητῶν ὅτις ἀκροθεῖ πόλει,
Παῖς τι τύμβος τ', ἰερῶν τῶν κεκλητότων,
Ἐρημία δὲς αὐτὸς ἦλαθ' ὕπερον.
Homo quisquis urbes vastat & dis Manibus*

Sedes.

Sedes sacratas, templaque, haud recte sapit:

Non similis ipsum pestis excidii manet.

Apollonius Tyanus de caelo à gigantibus oppugnato fabulam sic interpretabatur: ὁμοίω ἐὶς τὴν πᾶς αὐτῶν καὶ τὰ ἴδη, vim eos intulisse Deo-
 mōn 1 et aplis ac sedibus. Statio Annibal sacrilegus qui deum face mi-
 cuit aras. Scipio capta Carthagine milites donis ornat, χειρὶς τῶν ἐῖς P. m.
 ἢ Ἀπολλωνίου ἀμαρτήτων, inquit Appianus: exceptis qui in Apollinis tem-
 plis p. cœverant. Irophæum à Mithridate structum Cæsar, ut nar-
 rat Dio, καὶ γὰρ ὅσοι ἐτόλμησαν ὡς τοῖς ἱεροπολείοις θεοῖς ἱερῶδηρον, tollere αυ-
 τας fecerat, religione impeditus non attigit, ait Cicero Verriqua
 quarta, & ibidem addit hostes esse aliquos qui in bello religionis &
 consuetudinum jura retineant. Idem alibi Brenni bellum fano Apol-
 linis illatum nefarium dixit. Pyrrhi factum, qui Proserpinæ thesaus-
 ros spoliasset, fœdum vocat Livius & in Deos superbum. Simile Lib. xlv.
 idem ille Livius nefarium quasi Dus superis inferisque illatum: et-
 iam furorem, ac scelera. Florus de eodem: * *Philippus ultra jus vi-
 cioria in templa, aras, sepulchra saevit.* Eandem historiam tangens Poly-
 bius hoc addit iudicium: τὰ μὴτε τοῖς ἰδοῖς πρᾶγμασιν ἐπικυροῖαν μίθου-
 ῖα μὴδ' ἢ πῶν τοῦ θεοῦ δόξαν. μήτε τοῖς ἐχθροῖς ἐλάττωσι ὥστε γὰρ ἴ' εὐσιώτε πύ-
 λαρον, ἐκ ἀερίῃ καὶ ναῖς. ἀμα ἢ τέτοις ἀνδραγαθῶς καὶ πᾶσαν δὴ πῶν τοιαύτων
 καὶ θεοῦ δόξαν λυμναίωσιν, πῶς ὅσοι ἀν εἴποι τις εἶνα πρᾶγμα καὶ θυμῷ λυτῶν ἴσθ' ἱερῶν.
*Que neque nobis ad bellum futura sunt usui, nec hostibus incommoda iura, ea in
 perditum, templa maxime et qua in iis simulacra et similia ornamenta, quis ne-
 get mala mentis et pra ira furibunda esse opera?* Atque ibidem talionis non
 admittit excusationem.

VIII. Quanquam vero proprie instituti nostri hic non est quid
 ex usu sit inquirere, sed laxam bellandi licentiam adducere ad id
 quod natura licitum aut inter licita melius est, tamen ipsa virtus,
 vilis hoc sæculo, ignoscere mihi debet, si, quando per se contemni-
 tur, ex utilitatibus ipsi pretium facio. Primum igitur moderatio ista
 in servandis rebus quæ bellum non morantur, magnum hosti relum
 eripit, desperationem. Archidami dictum est apud Thucydidem,
 μὴ γὰρ ἄλλο π νομίζετε πῶν γῆν τῶν πολεμίων ἢ ὄμηρον ἔχειν καὶ ἔχ' ἕπον ὄση
 ἀμεινον ἰδέμεσθαι, ἢ σφιδάδ' ἔχ' ὡς ἐπιπλεῖσιν καὶ μὴ εἰς ἀπόνοιαν καὶ ἄσησται-
 τας αὐτῶν ἀληθετέρας ἔχου. Terram hostilem non aliud quam obsidem cen-
 sere, tantoque meliorem quanto magis exculta est: quare et ut plurimum ei par-
 cendum est, ne desperatio hostes reddat invictiores: * idem Agesilæ consi-
 lium cum Acarnanibus, contra quam sentiebant Achæi, liberam reli-
 quit sementem, ajens quo plus sevisent eo pacis cupidiores fore.
 Hoc est quod dicit Satyra: *Spoliatis arma supersunt.* Livius narrans
 captam à Gallis urbem: *Placuerat*, inquit, *principibus Gallorum non om-
 nia concremari sæcra, ut quodcumque superesset urbis id pignus ad flectendos ho-
 stium animos haberent.* Adde quod speciem hoc præfert manente bello
 magnæ de victoria fiducia: & quod clementia apta per se frangen-
 dis & conciliandis inimicis. Annibal apud Livium in Tarentino agro Lib. xxxiv.
 nihil violat: *apparebat*, ait, *non id modestia militum aut ducis, nisi*
 ad

ad conciliandos Tarentinorum animos fieri. Simili de causa Augustus Caesar in Pannoniis rapina abstinebat. Causam Dio adfert, ἡλασζὶ ἰφίλωντας αὐτὸς ἐπαυλάξ. Sperabat enim fore ut sic eos sine vi sibi adiungeret. Timotheus ea cura quam supra narravimus præter alia πικρῶν τῶ δόσιων τῶν πολέμιων ἠγέρδων, ait Polybius, magnam ab hostibus ipsis benevolentiam captabat. * De Quintio, & qui cum eo erant Romanis Phlartarchus cum quæ supra diximus commemorasset, addit: Huius modestia non multo post fructum capere. nam ut in Theffaliam peruentum est, defecerunt ad eum urbes. Tum vero ἑ qui intra Thermopylas habitabant Græci Quintianam ardentibus votis desiderabant: Achai vero renuntiatæ Phælippi amicitia societatem adversus eum cum Romanis inierunt. De Lingonum civitate quæ bello, quod ductu Cerealis, auspiciis autem Domitiani in Civilem Batavum ejusque socios gerebatur, populationem formidatam evaserat, sic narrat Frontinus, quod contra expectatationem incitata nihil ex rebus suis amiserat, ad obsequium reduceta septuaginta milia armatorum tradidit ei. Consiliis contrariis contrarii quoque eventus. Exemplum dat Livius in Annibale. Præceptis in avaritiam & crudelitatem quinuis, ad spoliantia qua tueri nequibat, ut vastata hosti relinquerentur, inclinavit. Id foedum consilium, cum incepto tum etiam exitu fuit: neque enim indigna patientium modo abalienabantur animi, sed cæterorum etiam: quippe ad flares exemplum quam calamitas perinobas. Verissimum autem sentio, quod à Theologis quibusdam notatam est, & summarum potestatum & ducum qui Christianos se & à Deo & ab hominibus haberi volunt, officium esse, violentis urbium direptionibus & siquid his simile est intercedere, ut quæ abire non possint sine gravissimo multorum innocentium malo, & sæpe ad belli summam parum proficiant: ita ut bonitas Christiana fere semper, ipsa quoque justitia plerumque ab ipsis abhorreat. Majus sane est Christianorum inter se vinculum, quam olim Græcorum fuit, quorum bellis ne qua urbs Græca excinderetur cautum erat Amphictyonum decreto. Et Alexandrum Macedonem narrant veteres nullius rei à fe actæ magis ductum prænitentia, quam quod Thebas evertisset.

Liv. XLII. Lib. III.

Lib. V. c. 3.

Liv. XXVI.

Ægid. Regius de altibus supern. diffus. 31. d. v. 7. num. 147.

Annotata ad Caput XII.

§. I.

Pecuniarum & frugum penuria bellum minuit] Philo de vita contemplativa: οἱ πολέμιοι κέρουσι ἢ διπλοῦραῖσι τῶν τῶν ἀποπικίλων χρεῶν. ἢ αὐτῶν τῶν ἀναγκαίων πειδιῖτες ἐσθῆσι. solent hostes vastare & ardentibus vastare terram hostilem, ut hostes eo facilius se dedant tenent necessitatem penuria. Idem in Diris: οἱ τῶν ἐργαζόμενοι συμφερόν, ἀρκῶν μὲν φίλων, ἐχθροῖς ἢ ἀδελφῶν. duplex sibi malum acquirunt, inopiam amicis, iriam hostibus.

§. II.

Philon] Alter ejusdem scriptoris locus de Humanitate dignas & ipse qui huc transcribatur: ἐπιδὼν φιλοδωρίμῳ ἢ τὸ ἐπικεῖν, πικρὸν ἄλλοις αὐτῶ καὶ πικρῶς ἔχεται, μάκρον δὲ μὲν τῶν λογικῶν ἐστὶ τὰ ἄλογα, δὲ ἢ πῶ ἄλλοι ἐπὶ τὰ φύσιν, ἔπει δὲ αὐτῶν λεκτικῶν, ἐπειδὴ ἐπὶ τῶν ἀσώτων ἄνθρωπων καὶ τῶν ἰσχυρῶν ψυχῶν μεμψίζονται, λέλεκται. ἀπειρεσις τῶν αὐτῶν μὲν διπλοῦραῖσι ἴσκι τῆς ἡμῶν ὕλης, μὲν κέρου ἐπὶ λῆμν συγκροφῶσι αὐτῶν πικρῶν.

πελάγη, μὲν συνάλωσιν κρηπὶν ἀλφειοῦ, ἵνα περιεσθίῃ ἄφθονον
 χορηγῶται τῶν ἀνθρώπων γίνῃ, ὁφισιολογία δὲ μὴ μόνον τῶν ἀναγκαίων, ἀλλὰ ἔ-
 ἔπερὸς τὸ ἀεσθδιασθῆ βίον. ἀναγκαῖον μὲν ἦδ' ὅ τῷ σίτη κρηπὸς εἰς τροφὴν ἀνθρώ-
 πων ἀποκρίσθαι. περὸς δὲ τὸ ἀεσθδιασθῆ βίον, αἱ τῶν ἀεσθθῶν ἀμύθηται ποικιλίαι
 γίνονται διὰ τὸ εὐδαιμονίας πολλὰς εἶναι καὶ τροφῆν δόξασθαι, καὶ ὡς οὐκ ἀεσθῶν, ἕτε-
 ροπλασμαῖν χόρην τίνασθαι εἶναι. ὡς ἄλλοι γὰρ διὰ αἰτίων διανοηθῶν, ἀδμοῖν ὑπο-
 λαμβάνουσιν τῶν περὸς ἀνθρώπους ὀργῶν ἀποσκήπτει εἰς τὴν μηδὴν αἰκία κακῶν. ἔπειτα
 δὲ αἰετοὶ μὴ μόνον πικρῶν ὡς οὐκ ἀδμοῖν, μηδὴν εὐδαιμονίας, ἀλλὰ πικρῶν
 τροφῶν καὶ μακροχρόνως χροῖσθαι, ὡς αἰκίας, εἶναι τὸς τίνας διανοητοὺς ἐπιπικρῶν
 σαρκῶν καὶ συμβατικῶν ἀρεσκῶν, εὐσπῶνδης αὐτῶν γὰρ εἶναι. φίλος δὲ τροφῶν ἀ-
 ναγκαῖον ἀποσπῆναι χροῖσθαι, μηδὴν μακροχρόνως τὸν ἀφελῆσθαι. ἀλλὰ τῶν ἴσθαι μιλ-
 λιστῶ ἀδελφῶν. πάντων ἦδ' ἰκῶν κρηπὸς εἰσθῆται τοῖς πάλαιοις, εἶναι καὶ φίλους κρη-
 νωπιῶν, μὴ ἀποσπῆσθαι ἕχθρῶν, καὶ ὡς οὐκ ἀδμοῖν ὡς φίλους ἰσομῶν, ἵνα ἕκαστος
 ἐκ τῆ ἰαυτῆ φύσει μακροχρόνως πᾶσι εἰς ἀφελῆσθαι, καὶ μὴ ἀποσπῆσθαι εὐδαιμονίας,
 καὶ λόγῳ, μακροχρόνως ἀναγκαῖον, ὅτ' ἔστιν ὄφελος, αἰκίωσθαι ἰαυτὸν. τὸ λό-
 γῳ τῶν τῶν φιλῶν καὶ τῶν πόλεων, εὐδαιμονίας ἰαυτῶν ὡς οὐκ ἀδμοῖν, ἀλλὰ τῶν λό-
 γῳ δὲ πάλαιον τὸν ἰαυτῶν, καὶ μὴ τῶν συμβατικῶν αἰτίων ἀποσπῆσθαι, ὡς ἔ-
 χροῖσθαι μακροχρόνως μακροχρόνως τὸ ἀφελῆσθαι, μὴ τῶν πόλεων εἰσθῆσθαι ἀπῆσθαι, ὡς
 ἔστιν ἀποσπῆσθαι τότε μακροχρόνως περὸς τὸ ἰαυτῶν. εἰ μόνον μηδὴν ὑπὲρ ἕχθρῶν περ-
 κτίων δι' ἰαυτῶν κρηπῶν, ἔστιν ἕχθρῶν φύσει, ἀλλὰ πάλαιον ἰαυτῶν καὶ ἀφελῆ-
 σθαι. πᾶσι δ' ἴσθαι καὶ ἀφελῆσθαι ἀναγκαῖον, ὅτ' ἔστιν ὄφελος ἢ τροφῆ ἰαυτῶν, ἢ ἰσομῶν
 περὸς τῶν κρηπῶν. ἢ δὲ πάλαιον περὸς τὴν μὴ πολέμια τίνασθαι ἢ καίοντας ἢ ἕχθρῶν
 αὐτοῖς ἀποσπῆσθαι, ἀλλὰ αὐτῶν ἢ φύσει ὑδάτων ἐπιρῶν καὶ θίους ἀποσπῆ-
 σθαι ἐπιρῶν, διανοητοὺς ἰαυτῶν ἰαυτῶν ἀνθρώπων εἰς βασιλευσθαι ἐπιρῶν
 εἰ αὐτῶν κρηπῶν ἀναγκαῖον ὡς οὐκ ἀδμοῖν ἄλλοι πᾶσι εἶναι μὴ μόνον ζῶντας, ἀλλὰ καὶ φυ-
 τῶν ἰαυτῶν εἰς ἰαυτῶν καὶ μάλιστα τοῖς ἰαυτῶν, ἰαυτῶν καὶ πάλαιον ἕχθρῶν φρο-
 νῶσθαι. καὶ ἕχθρῶν ὡς οὐκ ἀδμοῖν τοῖς ἀγροῖς ἕχθρῶν, μακροχρόνως ἐπιρῶν διανοητοὺς
 περὸς τὸ κρηπῶν ἰαυτῶν. *Aequitatem suam etiam largitus dispensans Moses*
valde ea uberosius ac liberaliter usitur, descendens à ratione utentibus ad multa
animantia, ab his vero ad ea qua è terra nascuntur, de quibus nunç dicendum
est quando de hominibus ut praestantissimis et aliis que animam sentientem na-
ta sunt, jam egimus. Diserte itaque vetuit aut excidere arbores mistes, aut
existialiter ante tempus demerere frugiferas terras, aut ullos omnino fructus cor-
ruptere, ut abundantia alimentorum instruatur humanum genus. abundantem
autem non modo necessariam, sed et qua ad vitam delicatorem faciunt. Necessa-
ria enim fruges, ad homines nutriendos seposita res. ad delicias vero, omnium
de arboribus nascentium varietas. qua sapor, ubi alia deficiunt, succedunt in ali-
mentorum locum: Vltia procedens terram etiam hostilem vastari non sinii: præ-
cipue vero excidiis arborum abstineri jubet, iniquum existimans iram in homines
conceptam erogari in ea qua causa mali nullius sunt. Hoc ipso et illud docet, non
præfens tempus prædicta tantum, cum nihil in suo statu maneat, sed sancta vi-
cibus ac mutationibus subiecta sint, ita ut facile sit eos qui nunc sunt hostes ubi
ad colloquia et facta venient erit, rursus federatos fieri. At amicos necessariis
frustrare durum, quibus ob futurum insertum etiam assertuari debuerant, qua
usui esse possint. Verissime enim dictum antiquis, ita amicos utendum ut non pu-
teatur nulla super venire posse inimicitia, et ita tractandas offensas ut amicitia
spereatur, inimicum ut quisque intra amicum aliquid recondat quo tutus sit, et
non eo inimicum pudato per verba et facta, mox penitentiam agas vitia sua
 vide-

aulasim effecta, monumenta sua virtutis post futuris reliquere. Quare in eam
 vivere id vero in iriam sit facere humano generi omnis aui, eripiendo iis, qui
 olim fuero, debet laudis memoriam, venturis vero spectaculi voluptatem. Hac
 cum cum in m[ ] se habeant, cogita de duobus alterum necessario futurum,
 ut aut in hoc bene vincaris ab Imperatore, aut tua fortuna sit superior. Si tu vi-
 bor, eversa urbe, non aliena, sed tua perdidideris: eadem servata, possessione fruc-
 tu omnium speciosissima. si adversa tibi fors ceciderit, Roma per te incolumi, re-
 posita tibi erit apud victorem gratia: eadem jacente, jacobunt extra omnem spem
 misericordia, res tua. Neque tantum nullus ad te facti fructus redibit, sed & di-
 gna factio fama te ab hominibus universis sequetur. Ea in usum velis partem tibi
 parata est: Nam potentum quales sunt actiones, talis existimatio. Vide & le-
 gem Friderici I apud Conradum Abbatem Vrpergensis; & de Fri-
 derico Comite Palatino Chronica Melanchthonis.

Parcendum suis rebus prafatus] Gelimer & Vandali obsidentes Car- §. III.
 thaginem neque prædas egere, neque terram vastarunt, sed curæ ha-
 buerunt ut suam. Procopius initio Vandalicorum secundi. Apud
 Helmoldum lego lib. I, cap. 66: Nonne terra quam devastamus, terra
 nostra est, & populus quem expugnamus populus noster est? Quare ergo irveni-
 mus hostes nostrimet, & dissipatores vectigalium nostrorum? cum his conveni-
 ant, quæ Bembus habet libro IX. Paruta vero contra Germanos
 libro historiz VI.

Diodorus Siculus] Libro II.

Sic Timotheus] De Magarensibus idem prodidit Plutarchus quæ-
 stionibus Græcis de Totila cum Romam obsideret Procopius Gothi-
 corum III: τὸς ἀπὸ τοῦ γαργυλῶν ἐδὲν ἄρχον ἀπὸ πᾶσαν τὴν Ἰταλίαν ἐξελά-
 σκετο, ἀλλὰ τὴν γῆν ἰταλῶν ἀδίας ἤσθη ἐπιθέσαν, ἰστέν γαργυλῶν, τὸς φόρος αὐτοῦ
 ἀναφείοντες. Agricolis interim per omnem Italianam nihil mali intulit, sed iussit
 eos, ita ut soliti erant, terram perpetuo securos colere, modo ad ipsum tributa
 perferrent. Cassiod. XII, 5: Defensorum maxima laus est, si cum illi videantur
 prædictas regiones protegere, isti non desinans patriosque possessiones excolere.

Apud Atticos & Romanos] Etiam in Peloponneso. Varro XII de re
 rustica: Columella principio libri VI. His adde Plinium VIII, 45:
 Ælianum de historia animalium II. capite ultimo. Porphyrium II
 de abstinentia: Vegetium III de arte veterinaria.

Rhodiiorum oratio ad Demetrium] de hac re vide Plinium historiz na- §. V.
 turalis VIII, 38, & XXXV, 10. & Plutarchum Demetrio. Sensus idem
 in epistola Belisarii modo à nobis recitata.

Suadet rerum divinarum reverentia] Polybius in Excerptis Peirefias- §. VI.
 nis. τὸ ὃ τοῖς ἀνθρώποις δευτέριον εἰς τὸ θεῖον ἀσθεῖν, ἔστι πῶτος ἀλογικῆς ἐπι-
 στῆμης. Cum hominibus irasciam, ob id impie in Deos agere, summa stultitia si-
 gnum est. Merito sane. nam & Severus rescripsit melius esse ut quomodocum-
 que illic Deus colatur quam popinarius desur, Lampridio referente. Sagun-
 tinæ Dianæ templo pepercit religione inductus ait de Annibalē Pli-
 nius Naturalis historiz XVI, 11: ἰστέν αὖ ἐδὲ τὸς εἰδοφύλους πολέμους ἀφαι-
 ρεῖσθαι: Tempa hostibus nec externis eripimus. Appianus id habet civi-
 lium II. De Agesilao scriptor Latinus vitæ ejus: Neque hoc solum
 in Græcia fecit us etia templum Deorum sancta haberet, sed etiam apud barbaros sua
 ma religione simulacra, arasque conservavit. Itaque predicabat mirari
 se non

se non sacrilegorum numero haberi qui supplicibus eorum nocuissent: aut in gravioribus poenis affici, qui religionem minuerunt, quam qui fana spoliaverunt. De Agesilai sanctimonia in hac re etiam Plutarchum vide. Idem multos pariter Romanos ejus laudis participes facit in *Παιδοποιία*: οἱ μάλιστα τῶντο μὲν τοὶ Ἰωνεῖς καὶ Φλαμίνοι, καὶ Μάνιος Ἀπόλλωνος. τῶντο δὲ Αἰμίλιος Παῦλος, οἱ δὲ μὲν Ἀΐψοχος ἱερέας καὶ Ἐλαῖος, οἱ δὲ τῶν Μακεδόνων βασιλεῖς καὶ πικραλέωντες ἢ μόνον ἀπίστοι τοὶ Ἰσραὴν τῶν Ἑλληνικῶν, αἵμα καὶ δῆλον καὶ κατὰ αὐτοὺς καὶ σπουδαίως πολλὰν ἀσπασίθησαν. In memoriam revocabant alii *Manium*, alii *Manium Aquilium* & *Emilium Paulum*, quorum ille Antiocho ejecto à Grecia, hi vero debellatis Macedonum regibus, non modo Graeciam templis pepercerant, sed & donis ea multoquo honore ac sanctimonia accurrunt. Adi & *Vitruvium* lib. II. *Dionem* XLII. *Plutarchum* Cæfare: *Brodæum* v *Miscellaneorum*. Cabao Maurus ipse non Christianus honorem volebat haberi Christianorum Ecclesiis contra quam fecerunt *Vandali*, quibus sperabat iratum fore, quisquis ille esset, Christianorum Deum. Testatur hoc *Procopius* *Vandalicorum* I, qui & *Perficorum* II, *Chosroen* *Persam* non Christianum Ecclesiæ *Antiochenisium* Christianorum ait pepercisse. *Iustinianus* etiam, ut idem refert *Vandalicorum* II, retinere apud se non ausus est res illas quas *Hierosolymorum* templo *Vespasianus* abstulerat *Romam*, *Roma* autem repertus in *Africam* asportaverat *Gizerichus*. De sanctimonia à *Mahumetistis* servata loco in quo *Ezechielis* & trium *Danielis* locorum ossa erant condita, testis est in itinerario *Judæus Benjamin*.

In *Gothis Roma captoribus*] sub *Alarico Ariano*: cujus & hoc factum memorabile apud *Cassiodorum* XII, 20: *Rex Alarichus Apostoli Petri vasa sua deferentibus cum excepisset, mox, ut rei causam habita interrogatis cognovit, sacris liminibus deportari diripientium manibus imperavit, ut captivitas qua depraedationis ambitu admiserat scelus, devotione largissima delicti excessum.*

Testantur hoc *martyrum loca*] Exscripsit hunc locum *Isidorus* in *Chronicis Gothicis* *Æra* ccccXLVII.

Malim qui] omnino sic legendum ostendit *Orosius* eandem historiam referens lib. VII, c. 28.

Posteaquam ad illa loca veniebant] Eisdem *Apostolorum* basilicis *Gothi* sub *Vitige* *Romam* obsidentes pepercerant, teste *Procopio* *Gothicorum* II. Etiam barbaris & non Christianis jus confugii in talia loca profuit. Vide *Zosimum* libro IV de *Tomitanis barbaris*. Adde *Helvetiorum* legem apud *Simlerum*: *Nicetam* *Alexio*, *Manuelis* filio, eundem lib. I de *Andronico* ubi *Siculos* calpat ob violatas *Antiochenisium* Ecclesias.

De calo à gigantibus oppugnato fabulam sic interpretabatur] ut & alterum de *Epotheo*, *Diodorus Siculus*.

§. VII.

Philippus ultra jus victoria in templis, aras, sepulchra secivis] Simile Præfix factum detestatus *Polybius* cujus verba *Suidas* servavit in vocabulo *Prusiz*, & excerpta *Peiresiana*.

§. VIII.

Idem *Agesilai consilium*] Meminit & *Plutarchus* *Agesilao*. De *Quintio*] nempe *T. Quintio* *Flaminio*.

C A P V T X I I I.

Temperamentum circa res captas.

I. *Retentiam hostilium subditorum bello captas* III. *Debitum hic intelligi etiam quod in bello subnasctur. Exempla.*

II. *Non etiam in pernam alieni criminis.* IV. *Humanitatis esse summo jure hic non uti.*

Sed neque peccato vacare aut à restitutionis onere immunis censi debet rerum hostilium in bello justo captura. Quippe * si id quod recte fit spectas, non ultra licitum est capere aut habere quam causa subest debendi in hoste: excepto quod etiam extra eam ad securitatem necessariam res possunt detineri, sed restituendæ, cessante periculo, in se aut in pretio secundum ea quæ libro II cap. II tractavimus: nam quod & in re pacatorum liceret, multo magis in re hostium licet. Hoc igitur est capiendi quoddam jus sine acquirendi jure. Cum autem deberi aliquid nobis possit aut ob inæqualitatem rerum, * aut ex pœna, potest ex utraque causa acquiri res hostilis sed cum discrimine tamen. nam supra diximus, ex debito illo priore non res tantum debentis sed & subditorum ejus ex introducto jure gentium quasi fidejussione obligari. Quod quidem jus gentium alterius generis credimus quam illud quod in impunitate sola, aut externa vi judiciorum consistit. Nam sicut in res nostras ex consensu privato nostro ei qui cum actum est non externum modo sed & internum jus quæritur, sic & ex communi quodam consensu, qui singulorum consensum vi quadam in se continet, quo sensu lex *πάλαιος συνδικη κρηνη*, communis pactio civitatis dicitur. Atque id in hoc negotii genere placuisse gentibus eo est credibilius, quia hæc lex gentium non sola majoris mali vitandi causa, sed etiam juris cuique sui conferendi gratiâ introducta est.

II. At in altero debendi genere quod pœnale est non video gentium consensu tale jus in res subditorum esse proditum. odiosa enim est talis rerum alienarum obligatio, ideoque latius produci non debet, quam actum appareat. Neque vero par est utilitas in posteriore hoc, & in priore debendi genere. nam prius illud est in bonis, posterius hoc non est, ideoque persecutio ejus sine damno omitti potest. Nec obstat quod supra de jure Attico diximus. Nam ibi homines obligabantur non ex eo proprie quod civitas puniri poterat, sed duntaxat ad cogendam civitatem id facere quod facere debebat, id est judicium reddere in fontem, quod debitum ex officio ad prius illud non ad posterius debendi genus refertur: aliud enim est debere punire, quod debere aut posse puniri, quanquam ex cessatione circa illud hoc sequi solet, sed ita ut distincta sit causa illa & hoc effectum. Ergo pœnæ nomine acquiri res subditorum hostilium non poterunt, sed eorum duntaxat qui ipsi deliquerint, in quibus & magistratus continentur qui delicta non puniunt.

III. Cæterum res subditorum & capi & acquiri possunt non tantum

Vit. de jure belli, n. 55, 56.

Cajetan. in sum. pecc. verb. belli damnium. Covar. ad d. cap. peccatum, p. 11, n. 11.

Vit. de jure belli, n. 39, & 41.

Molina II. tract. disp. 117.

L. III. cap. 2.

tum ad consecutionem debiti primarii, unde ortum est bellum, & subnascens secundum ea quæ diximus initio hujus libri. Et sic accipiendum est quod scribunt Theologi quidam, capta in bello non compensari cum debito principali: intelligendum enim hoc non secundum sanum judicium satisfactum sit de eo damno quod in ipso bello datum est. sic in disceptatione cum Antiocho Romano Livio narrante, *impensam quæ in bellum facta esset omnem præstare regem æquum censebant cujus culpa bellum excitatum esset. Apud Iustinum est *impensas belli lege iusta suscepturus*: Apud Thucydidem damnantur Sarraceni *ἡμετέρας τῆς ἀναλωθείσης διαδοῦσιν*, *solvere belli impensas*. Et alibi sæpe. Quod autem victis juste imponitur, idem & bello juste extorquetur.

IV. Cæterum sciendum est quod & alibi meminimus, latius patere caritatis quam juris regulas. Qui divitiis floret immisericordie reus erit si inopem debitorem omnibus reculis suis excutiat, ut ipse ultimum quadrantem consequatur, multoque magis si is ipse debitor in id debitum venerit sua bonitate, ut si pro amico fidejusserit, ipse autem nihil pecuniæ verterit in rem suam. *Miserabile enim est, ut ait Pater Quintilianus, sponsoris periculum. Tamen tam durus creditor contra jus stricte dictum nihil facit. Quare *exigit humanitas ut his qui extra culpam sunt belli, quique non alio quam fidejussorio nomine obstructi sunt, relinquuntur res istæ quibus nos facilius quam ipsi careamus, præsertim vero si satis appareat illos ipsos id quod eo modo amiserunt à civitate sua non recuperaturos. Huc pertinet quod Babylone capta Cyrus militibus dixit: *ἔπιτιθεσθε τὰ ἔπιτεσθε, καὶ ἔχοντες, ἀλλὰ φιλαδελφικὰ ἔκ ἀφαιρήσεσθε ἢ πικρὰ ἔχοντες*, *Injuste quidem non possidebitis quæ tenetis: sed si quid non auferetis hostibus, id vestra erit humanitatis*. Notandum & hoc cum in subsidium introductum sit jus hoc in bona subditorum innocentium, quamdiu spes est nos nostrum factis facile consequi posse ab originariis debitoribus, aut ab iis qui jus non reddendo sponte sua debitores se faciunt, ad eos venire qui culpa vacant, etiamsi concedatur cum stricto jure non pugnare, abire tamen ab humanitatis regula. Exempla hujus humanitatis extant passim in historia præsertim Romana, ut cum agri hostibus devictis ea conditione concessi ut in civitatem venirent, id est victæ civitatis cederent, aut cum ex agris modicum honoris gratia veteri possessori relinquebatur. Sic à Romulo Vejentes agri parte multatatos narrat Livius. Sic Vxiis * Alexander Macedo agros quos habuerant dedit vectigales. Sic deditas urbes non diripi sæpe legimus: & supra diximus non personis tantum, sed & rebus agros colentium cum laude & ex pio Canonum præscripto parci, saltem sub tributo; & sub simili tributo solere & mercibus concedi à bello immunis.

Silv. verb. bellum. n. 10. Vilt. n. 51. Barr. in l. ff. quid bellum D. de capt. Lib. xxvii. Libro xxxiii.

Ægid. Regiu de agribus supernatura libus. disp. 31. dub. 73. n. 117. L. in agris de acq. re. dom. D. l. in agris l. si verberatus, §. non si ager. D. de rei vind. Vilt. de jure belli. n. 40. Sil. in verb. bellum. p. 1. §. 10. num. ver. 3. * Arr. lib. 111.

Annotata ad Caput x i i i.

S *Id quod recte fit spectas*] Vide quod iudicavit Innocentius Romanus Pontifex apud Bembum I. §. I.

Aut ex poena] Romani Prusiam Attalo iusserunt & damnum escarcire & poenam insuper pendere.

Impensam qua in bellum facta esset] meminit Polybius Excerpto legationum 23. Sic & à Sulla damnati Asiatici, narrante in Mithridatis Appiano. morem hunc pro se allegat Rex Poloniae apud Thuaum libro LXXIIII. anno CIO IOLXXXI. Sic apud Homerum Iliados vocem *μηδὲν* Scholiastes interpretatur *αὐθιμοὶ τῷ πολέμῳ*, λέγει δὲ τὸ μισοῦ τῶν ἐν πόλει κτημάτων. *belli estimationem : dimidiam nempe rerum qua in urbe erant.* §. III.

Miserabile enim est, ut ait pater Quintilianus, sponsoris periculum] Addit alio pudore ad sponsorem non aliter creditorem venire quam si recipere à debitore non possit. Bene salvo pudore, nam sponsores appellare videtur habere quandam *δουκίαν* ut ait Cicero ad Atticum XVI, 15. §. IV.

Exigit humanitas] Ptolemæus Demetrio Antigoni filio tabernaculum & alia ad curam corporis ipsius pertinentia, pecunias quoque captas remisit, dicens non de omnibus rebus sed de imperio & honore inter ipsos certari. Narrat Plutarchus Demetrio. Vide & factum Sanctii Vasconum regis apud Marianam lib. XI, cap. 16.

Veteri possessori relinquebatur] Appianus civilium II. *τῶν δὲ πολεμίων ὅτε παρὰ τῶν αἰκιστῶν τὴν γῆν ἀφαιρῶντο, ἀπὸ ἑμαυτοῦ.* *Romani veteres ne hostibus quidem victis omnes agros adimebant, sed cum eis partiebantur.* Sic & Vandalos in Africa & in Italia Gotthos fecisse historiz nos docent.

C A P U T X I V.

Temperamentum circa captos.

I. Quousque capere homines liceat iustitia interna :	V I. Peculium quomodo domini, quomodo servi.
II. Quid interno iustitia dominio in servum liceat :	V II. An servis fugare liceat
III. Non licere occidere innocentem.	V III. An è servis nas domini teneantur & quatenus.
IV. Non punire inclementer.	I X. Quid faciendum ubi captorum servitus in usu non est.
V. Non operas nimium graves imponere.	

Quibus in locis captivitas hominum & servitus in more est, si internam iustitiam respicimus, limitanda primum est ad rem instar, ut scilicet eo usque licita sit talis acquisitio quousque debiti aut primarii aut subnascentis quantitas patitur, nisi forte in ipsis hominibus peculiare sit delictum quod libertatis damno puniri æquitas ferat. Hactenus igitur nec ultra iustum bellum gerens in hostis subditos captos jus habet, idque in alios valide transfert. Erit autem æquitatis & bonitatis officium hic quoque ea adhibere

Vid. de jure belli, n. 41. Dec. li. II. c. 5. dub. 4. Covar. c. peccatum. p. 11. q. 1. Molina d. sp. 120. c. 121.

Valema
dist. 3. 9. 46.

bere discrimina quæ cum de interficiendis hostibus ageretur
annotata sunt. Demosthenes in epistola pro Lycurgi liberis laudat
Philippum Macedonem * quod non omnes qui inter hostes fuerat
servos fecisset, ἡ γὰρ ἔτι δίκαια εἶναι αὐτὸς ἀπαύτως τοῖς αὐτοῖς ἢ τοῖς πρὸς ἑαυτὸν
ἀλλὰ τῶν ἑ ἀλλίως ἀποδίδειν συλλογιστῆρα τοῖς τοιαῖσ' ἐπέχειν. Neque
inquit, eadem in omnes aut æqua aut honesta censebas, sed rem ex præmissa
accessione ejus quod quisque meruisset etiam in talibus velis iudicari
bat.

I I. Sed primum notandum hic est jus illud quod quasi ex fidei
sione pro civitate oritur nequiquam tam late patere quam jus quod
ex delicto nascitur in eos qui pœnæ servi fiunt. Vnde Spartanus quædam
* captivum se dicebat non servum. nam si rem rectè in speciem
jus hoc generale in captos ex bello justo par est ei juri quod habent
domini in eos qui se paupertate coacti in servitutem vendiderunt,
demò quod etiam magis miseranda est eorum calamitas quam non suo
facto speciali sed regentium culpa in eam sortem deveniant.

Platone.

Sen. de be-
nes. lib. 111.
cap. 22.

Διόνυσος δολιχολωτὸς ἦτορ: Res acerbissima est belli jure captivum fieri, recte
Isocrate. Est ergo servitus hæc perpetua obligatio operarum pro
alimentis itidem perpetuis. Chryssipea definitio huius generi servito-
rum optime congruit: Servus est perpetuus mercenarius. Et lex Hebraea
eum qui inopia coactus se vendidit diserte mercenario comparat,
Deut. xv, 18, 40, 53. & in redemptura ejus operas ita vult ipsi pro-
desse sicut fructus ex agro vendito percepti prodesse veteri Do-
mino, Deut, xviii, 50. Multum ergo distat id quod impune in ser-
vum fit ex gentium jure & id quod naturalis ratio fieri sinit. Ex Seneca
supra citavimus. Cum in servum omnia liceant est aliquid quod in ho-
minem licere commune jus avimantium vetet. Philemonis illud eodem
tendit:

I de Clem.
c. 18.

Καὶ δὲ λαοὶ ἢ τὶς εὐδὴν ἦτορ, διασωθῶ,
Λόθρον ἔσ' ὅτ' ἐστὶ αἰὶ ἀνθρωπος ἦ.

Here quisquis est homo natus, quantumvis serviat
Is servitutem, tamen esse homo non desinit.

Ep. xlvii.

Colof. iv. 1.
Epist. vi. 9.

Alibi item Seneca: Servi sunt, imo homines: servi sunt, imo contubernales
servi sunt, imo homines amici: servi sunt, imo conservi. quæ & apud Ma-
crobium legas sensum plane eundem habentia cum Pauli Apostoli
dicto: Domini, jus est quod æquum est servis præstare, gnari vobis quoque Do-
minum esse in caelo. Et alibi vult dominos cum servis non minaciter agere
eo quod jam diximus argumento, quod & ipsi Dominum in caelo ha-
beant, qui ad talia qualitatum discrimina non attendat. In constitu-
tionibus quæ Clementi Romano ascribi solent legitur, αἱ ἐπιτάξεις
δὲ λαοῦ, ἢ παιδίσκη ἐὶ πικρὰ ψυχῆς, cave servo aut ancilla impera acerbe u-
nimo. Clemens Alexandrinus servis nos uti vult tanquam alteris no-
bis, quando homines sunt non minus quam nos, secutus sapientis
Hebraei dictum, αἰ ἐστὶ σοὶ οἰκίτης ἄρα αὐτὸν ἄς ἀδελφῶν, ὅτι αἰς ἢ ψυχῆ ἐσ'. Si
servum habeas ut fratre utere, talis enim est, qualis es.

Lib. vii.
c. xiv.
Pad. ultim.

I de Clem.
18.

I I. Jus ergo vitæ & necis quod dicitur in servum domino præ-
stat, ut domesticam habeat jurisdictionem, sed nimirum eadem reli-
gione exercendam, qua publica exercetur. Hoc voluit * Seneca cum
dixit

dixit in mancipio cogitandum non quantum illud impio passi possit, sed quantum tibi permittat equi bonique natura que parcere etiam captivis & pretio paratis jubet: qui & alibi, Quod interest, ait, quali quis teneatur imperio si summo tenetur? quo loco comparat subditum servo & ait dispari titulo, paria in illos licere: quod certe in hac parte vitæ adimendæ & si quid eo accedit verissimum est. *Majores nostri*, ait idem Seneca, *dominum nostram pufillam tempulicam esse judicamus*: & Plinius: *Servus est publica quadam & quasi civitas, domus est*. Cato Censorius narrante est Plutarcho si quis servus capital admisisse videretur de eo supplicium non fovebat nisi postquam damnatus esset etiam conservorum judicio. Quicum conferenda verba Iob. xxxi. 13, & deinceps.

Lab. III de Benef. c. 18.

Ep. xliii.

IV. Sed & circa minores pœnas puta verbera in servos, adhibenda est æquitas, imo & clementia. *Non opprimes eum, non dominaberis eum dure*, ait lex divina de servo Hebræo quod nunc prolata vi proximitatis ad omnes servos debet extendi, Deut. xv. 17, 45, 53. Ad quem locum sic Philo: *Ἐξέπορτες τύχη μὲν ἐλάττωι κίχρηται, φύσει δὲ ἴσους ἐστὶν ἅπαντες τῶν δίκαιων ἰσὺν ἔχοντες τὴν τύχην, ἀλλὰ τὸ φῶς τῆς σωτηρίας διὰ τῆς κρείττης καὶ κακίας καὶ ἰσότητος ἐστὶν ἰσότητος τῶν οἰκτῶν, ἀλαζονείαν καὶ ὑπεροψίαν καὶ δεινὴν ἀμόνησιν ἰπιδεικνυμένων. πῶς γὰρ ἔστιν ἐν δειγμάτων ψυχῆς ἐρηκτικῆς, ἀλλὰ ὑπὲρ ἀκρασίας τῆς οὐδυνίας (male editum ἀνυδυνίας) καλαζέσης καὶ τυραννικῆς δυναστείας. Servi fortuna quidem inferiores sunt: natura autem parei dominis: at divina legi iusti regula est non quod fortuna, sed quod natura congruit. Ideo non oportet dominos potestate sua in servos proterve uti, nec eam materiam sumere superbia & insolentia, & diva ferisati. Hac enim signa animi non placidi, sed male temperati, & in subditos tyrannico quodam dominatu savientis. Numquidnam æquum est, ait Seneca, *gravius homini & durius imperari quam imperatur animalibus minus: atqui æquum non crebris verberibus exteres dominandi peritus magister; set enim formidolosus & consumax nisi eum tactu blandiente permulseris*. Et mox: *quid stultius quam in jumentis quidem & canibus erubescere iram exercere, pessima autem conditione hominem esse?* Hinc est quod Hebræa lege servo aut ancillæ * non pro oculo tantum sed & pro dente excusso, per injuriam scilicet, libertas debebatur.*

Exod. xxii 26, 27.

V. Sed & operæ cum modo exigendæ sunt, & valetudinis servorum humane habenda ratio. Quod ipsum præter alia spectat lex Hebræa in Sabbati institutione, nimirum ut laboribus aliquod daretur spiramentum. Est C. Plinii epistola ad Paulinum quæ sic incipit: *Viduo quam molliter tuos habeas, quo similitius confitebor tibi, qua indulgentia meo tractem. Est mihi semper in animo Homericum illud ἐκυρὸς δὲ πωτὴρ ὤς, ἴππῳ ἦν, hoc nostrum præterfamilias*. In eadem voce veterum humanitatem observat & Seneca: *Ne illud quidem videtis quam omnem invidiam majores nostri dominis, omnem consumeliam servis detraxerint? dominum patremfamilie appellaverunt, se vero familiares*. Dion Præsenfis optimum regem describens: *διατίτω δὲ ἕχ' ὅπως τῶν ἐλεύθερων, ἀλλὰ μηδὲ τῶν δούλων χαίρειν καλῶμενος; domini nomen adeo in homines liberos non usur at, ut & in servos eo absineat*. * Vlyxes apud Homerum servos quos fidos reperit apud se ait futuros eo loco quasi Telemachi filii ipsius fratres essent Tertullianus: * *Gratius est nomen pietatis quam potestatis: etiam familia*

Exo. xx. 10, xxiii, 12. Deut. x. 14.

Ep. xlvii.

Od. i.

magis patres quam domini vocantur. Hieronymus sive Paulinus ad C-
lantiam : Familiam suam ita rege & consuevit ut te matrem magis tuorum
quam dominam videri velis à quibus benignitas potius quam severitas te
reuerentiam. Augustinus: Domestica pax à justis patribus ita olim aduimstra-
ta est, ut secundum hac temporalia bona filiorum sortem à seruatorum condicione
distinguerent, ad Deum autem colendam omnibus domus sua membris pari de-
ditiōe fulcrent; quod naturalis ordo ita prescribit ut nomen patrisfamilie
hinc exortum sit, Et iam late vulgatum, ut inique etiam dominantes hoc se gan-
deant appellari. Qui autem veri patres familias sunt omnibus in familia sua
tanquam filius ad colendum & promerendum Deum consulens. Similem pi-
etatem in voce puerorum quo seruos significabant annotavit Servius
ad illud Maronis, *Claudite jam rivos pueri*, nec diffimile quod Hera-
cleotæ seruos suos Mariandynos * δωροφύους id est donatarios appella-
bant, ἀφαιρῦντες τὸ πικρὸν τῷ εὐεργετικῷ παρκεντες acerbitati nominis, ut ad
Aristophanem vetus interpres Callistratus notabat. Laudat Germano-
sus Tacitus, quibus serui tanquam coloni habebantur. Theano in e-
pistola: *δικαία γένεσις ἴνα μὴτε ἄλλοι τὸ κέρπον κέρμωσι, μὴτε ἀδυνατοὶ ἄλλοι
ἰδέσθωσι*. Inustus mancipiorum hic est usus ut nec pro labore deficiant, nec per ex-
statem impares sint ferendo.

Lib. XIX de
Cruis. Dei.
cap. 16.

De Off. 1.

VI. Pro opera ut diximus * alimenta seruo debentur. Seruus, ait
Cicero, non male precipiunt qui ita iubent uti ut mercenariis: operam exigend-
dam, iusta prabenda. Aristoteles: *δύναμις μὲν ἐστὶν ἡ ἐργασία*. Seruo pro mercede ali-
menta. Cato: *Familia ut bene sit provideo, ne algeat, ne esuriat. Est aliquid,*
ait * Seneca, quod dominus prestare seruo debeas: ut cibaria, vestimenta. In
cibariis erant quater ni modii frumenti in mensem, quos praestitos
seruis Donatus auctor est. Martianus Iuriconsultus esse ait quæ do-
minus necesse habet seruo praestare, ut tunicas & similia. Damatur
ab historiis * Sicularum crudelitas qui captivos Athenienses fame
necabant. Insuper Seneca dicto loco probat in quædam liberum esse
seruum & beneficii quoque habere materiam, si quid fecerit quod
seruilis officii modum excedat, quod non ex imperio sed ex volun-
tate praestetur, ubi ex ministerio in affectum amici transitur, quod
late explicat. His consentaneum est, ut si quid seruus, quemadmo-
dum * apud Terentium est, suum defraudans genium comparit,
aut succisivi temporis diligentia quæsiuit, id aliquo modo sit ipsius.
Non male Theophilus peculium definit *οὐκ ἴσθαι φρονεῖν* * naturale pa-
trimonium; quæsi contubernium definitas naturale matrimonium;
sed & Vlpianus peculium dixit pusillum patrimonium. Nec refert
quod peculium dominus suo arbitrio adimere potest aut minere:
neque enim quod æquum est faciet, si sine causa id faciat. Causam
vero intelligo non pœnam modo, sed & domini necessitatem: nam
serui utilitas utilitatibus domini subest, magis etiam quam res ci-
uium civitati. Apposite ad hanc rem * Seneca: *non ideo nihil
habet seruus quia non est habiturus si dominus illum habere voluerit*. Et
hinc est quod dominus non repetit si quid seruo in seruitute debi-
tum post manumissionem solvit: quia (ut Tryphonius ait) debiti
non debiti ratio in conditione naturaliter intelligitur: Domi-
nus autem seruo debere naturaliter potest, Itaque sicut clien-

1 Oecon. v.

Lib. III.

de Ben.

Ad Phorm.

act. 1. Sc. 1.

L. Peculium

nascentur. D.

de peculio.

Thuc. l. VII.

Diad. libro

XI

1

Inst. quod
cum eo quis
in act. p.
L. de postui,
q. 5. D. de
peculio.

VII de be-
nes. 14.

L. si quid.
D. de cond.
indeb.

tes in usum patronorum & subditos in usum regum, sic servos in usum heriles contulisse legimus. ut si filia dotanda, si captivus filius redimendus, & si quid his evenisset simile. Plinius, ut ipse in epistolis narrat, servis suis concedebat etiam quaedam quasi testamenta facere, id est dividere, donare, relinquere intra domum. Apud aliquos gentes etiam plenus quoddam res acquirendi jus servis concessum legimus, sicut servitutis plures esse gradus à nobis alibi tractatum est. Ad hanc internam quam exponimus justitiam multos apud populos etiam jus illud exterius dominorum leges retraxerunt. Nam & apud Græcos servis darius habitis licebat *ἀγών ἑστῆναι* ad venditionem proclamare, & Romæ ad statuas confugere, aut præsidium implorare opem contra sævitiam vel vim vel intolerabilem injuriam. Illud vero jam non ex jure stricto, sed ex humanitate & beneficentia venit, interdum tali quæ & debeat, ut post longas operas aut valde magnas libertas detur servo. Posteaquam jure gentium servitus invasit, securum est beneficium manumissionis, ait Ulpianus. Exemplo sit illud Terentianum:

feci è servo ut esses libertus mihi

Propterea * quod servitibus liberaliter.

Salvianus in usu quotidiano esse ait ut servi etsi non optimæ saltem non improbæ servitutis libertate decenterentur. addit, *Si illa qua in servitute positi conquiescant ex dominorum domo tollere non vetantur.* Cujus benignitatis multa exempla in martyrologiis apparent. Et hic quoque laudanda benignitas legis Hebrææ, quæ servum Hebræum certo tempore exacto manumitti omnino jubet, * nec fine donis, de cuius legis contemptu graviter queruntur Prophetæ. Canonem majorem reprehendit Plutarchus quod servos senectute confectos venderet, immemor ejus quæ est inter homines communis naturæ.

VII. *Quæstio hic incidit an fugere fas sit ei qui bello justo captus est, non de eo agimus, qui suo proprio delicto poenam eam est commeritus, sed qui publico facto in hanc fortunam decidit. Verius est fas non esse, quia ex conventionem ut diximus gentium communi operas suas civitatis nomine debet. Quod tamen ita est intelligendum, nisi intolerabilis sævitia hanc ipsi imponat necessitatem. Videtur circa hanc rem potest responsum Gregorii Neocæsariensis xvi.*

VIII. † *Movimus alibi dubitationem an & quatenus nati ex servis domino teneantur interno jure, quæ hic ob specialem bello captorum considerationem omitti non debet. Si parentes suo delicto poenam mortis erant commeriti, poterunt eorum posterius qui sperabantur, ad vitam servandam obstringi servitio, quia alioqui existituri non fuerant, nam & ob alimenta alioquin defutura prolem suam parentes in servitorem vendere possunt, ut ibi diximus. Tale est jus quod in Cananorum posteros Hebræis Deus concedit. Pro debito autem civitatis ii quidem qui jam nati erant, ut pars civitatis obligari poterant non minus quam parentes ipsi, at in nondum nati non videtur hæc causa sufficere, sed alia requiri: aut ex parentum consensu expresso accedente alendi necessitate, idque etiam in perpetuum: aut ex ipsa alimentorum præstatione, idque dumtaxat usque*

*Diomy. l. 1.
Lib. VIII.
epist. 16.*

*Lib. II,
c. 111.*

*Inst. de his
qui sui vel
al.
L. manumissiones,
D. de Inst.
& Inst.*

Lib. III.

*Deut. xv.
13.*

*Silv. verbo
servitus.
§. 3. Fortunius in l.
manumissiones, D. de
just. & jur.
c. q. reg. de
act. sup. n.
disp. 31.
dub. 7. num.
119.
† Lessl. 11.
c. 5. dub. 5.*

*L. 11. c. 5.
Deut. xv.
13.*

dum operæ totum quod impensum est expunxerint. Si quid ultra juris in hos domino datur, id videtur ex lege civili dominis plus æquo largientibus procedere.

IX. At quas apud gentes jus illud servitutis ex bello in usu non est, optimum erit permutari captivos: proximum dimitti pretio non iniquo. Hoc quale sit præcisè definiti non potest: sed humanitas docet non ultra intendi debere quam deducto ne egeat captus rebus necessariis: nam & leges civiles hoc multis indulgent qui suo factio proprio in debitum inciderunt. Alibi hoc pactis aut moribus denitur: ut apud Græcos olim mina, nunc inter milites menstruo sit pendio. Narrat Plutarchus olim inter Corinthios & Megarenses bella gesta ἡμίρας καὶ συγγυμῶς mansuete *Quæta ut populos consanguineo decubis.* Si quis captus esset, eum à capto habitu ut hospitem & fide de pretio accepta dimissum domum: unde natum δουξίων nomen. Excelsioris animi est illud Pyrrhi à Cicerone laudatum:

* *Nec mi aurum posco nec mi presium dederitis:*

Ferro non auro vitam cernamus utrique:

Quorum virtuti belli fortuna pepercit

Eorundem libertati me parcere certum est.

Non dubium quin crediderit Pyrrhus justum à se bellum geri: tamen parcendum existimabat eorum libertati quos probabiles causæ in bellum tulissent. Simile Cyri factum celebrat Xenophon, Philippi Macedonis post victoriam in Chæronea Polybius: Alexandri in Scythas Curtius: Ptolemæi regis & Demetrii inter se non bello magis, quam in captivos benignitate certantium Plutarchus. Lyfimachum vero Getarum rex Dromichætes bello captum hospitem suum fecit, paupertatisque simul Geticæ ac comitatis tellem factum perpulit, ut talibus amicis quam hostibus uti mallet.

II Cyrop.

Vita Dem.
Strabo lib.
VII.

Annotata ad Caput x i v.

§. I.

Quod non omnes qui inter hostes fuerant servos fecisset] Filius ejus Alexander Thebis captis exemit servituti & sacerdotes & eos qui decretis in se factis non adfenserant. Narrat Plutarchus in vita ejus.

§. II.

Captivum se dicebat, non servum] Philo: ἐπεὶ καὶ πατέρας ἡμῶν παρὰ καίθεσσι, καὶ οἱ πολλὰς κατέρων ἢ καὶ ληθείας ἀπαχθίντων, ἢ καὶ πολέμων ἀχμαλώτων γαιουμένων, οἷς οἱ τὸ φύσιν νόμοι τῶν κριτῶν ὅπως βέλτοις τοῖς ἰσχυροῖς ἰσχυροῖς. Nam & patres pro filii & filii pro parentibus sese prestavit voluntati. Nam qui in terra sumi legibus, scribunt liberos. Nimirum ut apud Theodectem Helena loquebarur:

Ὅτι ἀπ' ἀμφῶν ἐγγόνων βίβραται

Τὶς ἀν' προσοικεῖν ἀξιώσει λάτρει;

Vitaque generis pante prognatam deis

Erunt servam nominare qui videat?

Εἰ πικρία ψυχῆς] Sic & in epistola Barnabæ est: ἢ μὴ ἐπιπέσει καὶ σπῆ ἢ δὲ λαὸς οὗ πικρία, τοῖς ἐπ' αὐτὸν ἐπιπέσει, μήποτε ἢ φοβηθῆσθαι τὸν ἐπ' αὐτῶν φοβῆται

¶ *Ut apud Græcos olim* *Antina*] Bello Gallorum cum Hispanis in Italia e- §. IX.
ques redemptus quarta parte anni stipendii, non comprehensi qui
ordines ducerent eisque superiores: nec qui justo prælio aut oppi-
do per vim capto venirent in potestatem. Mariana xxvii, 18.

Nec mi auctum posco] Similem Tiburii Christiani Imperatoris in Per-
sas bonitatem laudat Menander Protector: Sisebuti Mariana, item
Sæctii Castellæ regis libro xi.

Gatarrum rex Dromichetis] meminit & Diodorus Siculus in Excer-
ptis Peiresianis. .

C A P U T X V .

Temperamentum circa acquisitionem imperii.

- I. Quatenus iustitia interna permittat impe-
rium acquiri.
- II. Laudabile esse hoc iure in victis abstinere:
- III. Sive eos miscendo victoribus:
- IV. Sive relinquendo imperium hi qui ha-
buerant:
- V. Interdum impositum præsidii:
- VI. Aut tributis etiam & similibus oneri-
bus.

- VII. Utilitas ab hac moderatione indica-
tur.
- VIII. Exempla: & de mutata forma res-
publica apud victos.
- IX. Imperium si assumendum sit, recte par-
tem ejus victis relinqui:
- X. Aut certe libertatem aliquam:
- XI. Præcipue in religione:
- XII. Saltem victis clementer haberi oportere: & cur?

QUæ in singulos aut exigitur æquitas, aut laudatur humanitas, tanto magis in populos aut in populorum partes, quanto in multos insignior est & injuria & beneficentia. Iusto bello ut a-
lia acquiri possunt, ita & jus imperantis in populum, & jus quod in imperio habet ipse populus: sed nempe quatenus fert aut poenæ na-
scens ex delicto aut alterius debiti modus. Quibus addenda est causa vitandæ periculi summi. Sed hæc causa plerumque cum aliis miscetur, quæ tamen ipsa tum in pace constituenda, tum in utenda victoria maxime spectanda est. Nam cætera est ut remittantur ex mi-
sericordia. In publico autem periculo quæ modum excedit securitas, immisericordia est. Isocrates ad Philippum ἡ βαρβαρία ἐπὶ τοῦτο ἕταρῆρι νεοτῶν ὄντι ἐὸ ἀσφαιλοῖα κλέϊ τῆσιν τῶ σωτῆρι χάρατ. barbari haecenus edomandi sunt, quantumvis satis erit ut tuam regionem in tuo colloces.

Vit. de jure belli, n. 38. & 59.

II. Crispus Sallustius de Romanis veteribus, *Majores nostri religiosissimi mortales nihil victis oripiebant, præter injuria licentiam.* Digna quæ à Christiano diceretur sententia: quicum illud ejusdem convenit: *Sapientes pacis causa bellum gerunt, & laborem spe etiam sustentant.* Aristoteles non semel dixerat *πάλαιος ἄνθρωπος οὐδέ τις χάρατ, ἀρχαῖος δὲ πολεῖς bellum pacis & negotium otii causa institutum.* Nec aliquid vult Cicero cuius hoc est sanctissimum effatum: *Bellum ita suscipiatur ut nihil aliud nisi pax quaesita videatur.* Ejusdem & hoc simile: *Sic suscipienda bella sunt ob eam causam, ut sine injuria in pace vivatur.* Nihil hæc distant ab his quæ nos docent veræ religionis Theologi finem belli esse amovere ea quæ pacem perturbant. Ante Nini tempora ut ex Trogo alibi dicere coepimus, fines imperii * tueri magis quam proferre mos erat; intra suam cuique patriam regna fimebantur: Reges non imperium sibi, sed

Ingenit.

De rep. VII. c. 14 & 15 & x. Nic. c. 7. De Off. 1.

Th. 1. 29. 40. art. 1. ad 3. Wil. Mar. de bel. li sic. requis. q. 7.

De civ. Dei,
lib. IV. 15.

populis suis gloriam querebant, contentique victoria imperio abstinabant: quo nos retrahit, quantum potest, Augustinus cum ait: *Videant tamen ne forte non pertinent ad viros bonos * gaudere de imperii latitudine. qui & hoc addit: felicitas major est vicinum habere concordem, quam vicinum malum subjugare bellantem.* Adde quod in ipsis Ammonitis Propheta Amosus severe reprehendit hoc studium proferendorum per arma finium.

L. 13.

III. Ad hoc antiquæ innocentie exemplar proxime accessit veterum Romanorum prudens modestia: *Quid hodie esset imperium, ait Seneca: nisi salubris providentia victos permisisset victoribus? Conditor noster Romulus, ait apud Tacitum Claudius, tantum sapientia voluit ut plerisque populos eodem die hostes, deinde civis habuerit: addit exitio Lacedæmonis & Atheniensibus nihil aliud fuisse, quam quod victos pro alienigenis arcebant. Livius rem Romanam auctam dicit hostibus in civitatem recipiendis. Exempla existant in historiis Sabinorum, Albanorum, Latinorum, deinde aliorum ex Italia: donec postremo,*

L. 11 de
IRA, c. 34.
Ann. v.

Lib. I.

Cæsar Gallos in triumphum duxit, idem in curiam.

Cerialis in oratione ad Gallos quæ apud Tacitum: *Ipsi plerumque legionibus nostris præsidetis: ipsi has aliasque provincias rogatis. Nihil separatim clausumve. Et mox: Proinde pacem & vitam quam victi victoresque eodem jure obtinemus, amate, colite.* Tandem quod mirandum maxime, in orbe Romano qui sunt, ex constitutione Imperatoris Antonini cives Romani effecti sunt, quæ verba sunt Vlpiani. ex eo ut Modestinus ait Roma communis patria est. Et de ea Claudianus:

L. in orbe,
D. de stat.
hom. l. Roma.
D. ad
mun. c.

Hujus pacificis debemus moribus omnes,

Quod cuncti gens una sumus.

IV. Aliæ modestæ victoriæ species est, victis, aut regibus aut populis relinquere, quod habuerant imperium. Sic Hercules, Priami

Sen. Troad.

Hostis parvi victus lachrymis,

Suscipe dixit, rector habenas,

Patrioque sede celsus solio:

Sed sceptrum fide meliore tene.

Æt. l. IV. 5.

Herod. VII.
de Clem. 1.
cap. 21.

Idem victo Neleo filio ejus Nestori regnum permisit. Sic Peria reges victis regibus regnum relinquebant. Sic Cyrus Armenio: * Sic Poro Alexander. Laudat hoc * Seneca, nihil ex rege victo præter gloriam sumere. Et Polybius celebrat Antigoni bonitatem, qui cum Spartam haberet in potestate reliquerit ipsis in patriam libertatemque, rem publicam majorum ac libertatem. quo ex facto maximas per Græciam laudes consecutus ibidem narratur. Sic Capradocibus permissum à Romanis uti qua vellent reipublicæ forma: Et multi populi post bellum relictæ liberi. Carthago libera cum suis legibus est, ajunt Rhodii ad Romanos post bellum Punicum secundum, Pompejus τὴν ἑλευθερίαν ἐστὶν αὐτῶν καὶ μὴ ἀντιθέσθαι ἑσθιν, inquit Appianus, ex devictis gentibus * quasdam reliquit liberas. Et Quintius Ætolis dicentibus pacem firmam esse non posse nisi Philippus Macedo regno pelleretur, dixit sententiam eos dixisse immemores Romanorum moris, victis par-

Livius lib.
XXXII.

Mithrid.

incendi: addidit: *Adversus victos mississimum quemque maximum animi habere.* Apud Tacitum est: *Zorini victo nihil erebrum.*

Ann. XII.

V. Interdum simul cum concessione imperii consultum victorum securitati. * Sic à Quintio decretum, Corinthus redderetur Achæis, t in Acrocorintho tamen præsidium esset: Chalcidam ac Demetriaem detineri, donec cura de Antiocho decessisset.

VI. Tributorum quoque indictio sæpe non tam ad factorum summam restitutionem, quam ad securitatem & victoris & victi in postulum pertinet. Cicero de Græcis: *Simul illud Asia cogitet nullam à se neque illi externi neque discordiarum domesticarum caliginem abfuturam fuisse, i hoc imperio non teneatur: id autem imperium cum retineri sine vectigalibus bello modo possit, a quo animo parte aliqua suorum fructuum pacem sibi sempiternam redimat atque otium.* Petilius Cerealis apud Tacitum pro Romanis apud Lingonas aliosque Gallos sic differit: *Nos quamquam toties lactessisi jure victoria id solum vobis addidimus quo pacem tueremur. nam neque quies gentium sine armis, neque arma sine stipendiis, neque stipendia sine tributis haberi queunt.* Eodem pertinent & alia quæ expressimus cum de inæquali federe ageremus, * tradere arma, classem, elephantos, non habere aciem, non exercitum.

L. I ad Qu. frat. epist. 1.

Hist. IV.

Lib. II. c. XV. A. 7.

VII. Ut autem victis relinquatur suum imperium, non tantum humanitatis est, sed sæpe & consilii. Inter Numæ instituta laudatur, quod à Termini sacris omnem sanguinem abesse voluit, significans ad quietem & certam pacem nihil utilius quam suis se finibus tenere. Optime Florus: *Difficilius est provincias obtinere quam facere: viribus parantur, jure restituntur.* cui non dissimile apud Livium illud: *facilius parari singula quam teneri universa: & Augusti dictum apud Plutarcham: μέλλοις ἔκτισται παράλλω ἡγεμονίῳ τὸ ἀσθενέτωι τῶι παρὰ ξυνοῦ.* Darii regis legati Alexandro: *Periculosum est peregrinum imperium: difficile est continere quod capere non possis. Facilius est quadam vincere quam tueri: quam Hercule expeditis manus nostra recipiunt quam continent.* Quod * Callanus Indus & ante eum Oebarus Cyri amicus explicabant corii similitudine, quod alia parte se tollat simul aliam pede presseris: Et

Plu. quæst. Rom. 15.

Libro XXXVIII.

T. Quintius apud Livium comparatione testudinis tutæ ad ictus ubi collecta in suum regmen est, obnoxia atque infirmæ simul exseruerit sui partem. Plato III de legibus huc aptat Hesiodi dictum: *Omni dimidium plus.* Et Appianus notat non paucos populos qui sub Romano imperio esse vellent, ab ipsis repudiatos: aliis etiam reges datos. Scipione Africano judice jam suis temporibus tantum Roma possidebat, ut avidum esset quicquam ultra appetere, abunde felix, si nihil ex eo quod obrinebat amitteret. Itaque & Iustri condendi carmen quo Dii rogabantur ut res populi Romani meliores amplioresque facerent, ita emendavit precatum ut eas perpetuo incolumes fervarent.

Livius libro XXVIII. Val. Max. IV, 1.

VIII. Lacedæmonii & initio Athenienses in captas civitates nullum sibi vindicabant imperium: tantum eas republica uti volebant ad suam accomodata, Lacedæmonii quidem sub primorum potentia, Athenienses sub arbitrio populi, ut Thucydides, Isocrates, Demosthenes nos docent, ipse etiam Aristoteles quarti de republica

Th. I. Isoc. Pan. Dem. oratione de Chers. Diod. Lib. XIII & XV.

capite XI, & quinti VII, quod ipsum in comœdia sic notat *Heu-*
chus illorum temporum scriptor :

Γυναῖς δ' αὐτῶν δὲ ἐπιγεγῆσθαι τῶν πατρῶν,

Ἄνδρες οὐκ ἔχουσιν, δημοκρατικὴν ἰσχυρίσασθαι

Ὅτι μὲν ἴσθαι, τῆ δ' ἀπολαύσεως ἰσχυρίσασθαι,

Δι' αἷς πεπενηνέμενοι ἦδη ποικίλλουσιν.

Tunc gemina ad illas accesserunt mulieres

Qua cunctis conturbantur : Optimis ut

Est nomen, aliter, aliter Popularitas,

Quotum incipit priorem extenuat a furiunt.

Ann. VI.

Simile est quod Tacitus ab Artabano narrat Seleuciz factam : *Fidem*
primoribus tradidit, inquit, *ex suo usu : nam populi imperium iuxta Libertatem,*
paucorum dominatio regia libidini propior est. Sed ejusmodi mutationes ad
 ad victoris securitatem faciant non est nostræ inspectionis.

Eff. 11.

I X. Si minus tutum sit omni in victos imperio abstinere, tem-
 perari tamen res potest, ut aliquid imperii relinquatur ipsis aut ipso-
 rum regibus. Populi Romani consuetudinem vocat Tacitus ut ha-
 beret instrumenta servitutis & reges. Eidem Antiochus infervien-
 tium regum ditissimus, βασιλεὺς Παμφυλίων ὑπερῶτατος, in commentariis de
 Masonio : & apud Strabonem circa finem libri sexti, Lacanus :

Atque omnis * Latio qua servit purpura ferro.

Lib. XV.

Lib. XVII.

Sic apud Iudæos mansit sceptrum in Synedrio etiam post confisca-
 tionem Archelai. Enagoras Cypri rex, ut apud Diodorum est, dice-
 bat velle se Persæ obedire, sed ut regem regi. Et Dario victo aliquo-
 ties hanc conditionem ferebat Alexander, ut * ipse imperaret aliis,
 pareret Alexandro. Nos de modis miscendi imperii diximus alibi.
 Quibusdam pars regni relicta, sicut veteribus possessoribus agrorum
 pars.

Lib. I. cap.

III. 9. 17.

Lib. III. c.

VIII. 3.

X. Sed & cum omne imperium victis eripitur, relinqui illis pos-
 sunt circa res privatas & publicas minores * suæ leges sui que mores
 & magistratus. Sic in Bithynia proconsulari provincia Apamza civi-
 tas privilegium habuit * suo arbitrio rempublicam administrandi, ut
 Plinii epistolæ nos docent, & alibi Bithynis sui magistratus, suos se-
 natus. Sic & in Ponto Amisenorum civitas legibus suis utebatur Lu-
 culli beneficio. Gothi victis Romanis leges reliquerunt Romanas.

Lib. 7. epist.

567. 84.

6. 111. 6.

313.

lib. epist. 93.

XI. Hujus indulgentiæ pars est * vitæ religionis usum victis ni-
 si persuasis non eripere : quod ut victis pergratum, ita victori innox-
 ium probat Agrippa oratione ad Cajum, quam Philo recitat in lega-
 tionis suæ renuntiatione. Et apud Iosephum, tum ipse Iosephus tum
 Titus Imperator rebellibus Hierosolymitis objiciunt, quod Roma-
 norum beneficio sacris suis tanto cum jure uterentur, ut templo aie-
 nigenas arcere possent etiam capitis periculo. At si falsa apud victos
 religio, ne vera opprimatur, recte curabit victor, quod Constanti-
 nus fecit fractis Licinii partibus, & post eum Franci alique reges.

Xen. de Cy-

ri inst. l. 11.

XII. Postrema cautio hæc est ut in imperio etiam plenissimo &
 quasi herili, victi clementer habeantur, & ita ut eorum utilitates
 cum victoris utilitatibus socientur. Cyrus victos Assyrios jubebat
 bono esse animo : eandem ipsorum sortem fore quæ fuisset, mutaro
 tantum

antum rege. Mansuras ipsis domos, agros, jus in uxores, in liberos
 ut fuisset hactenus. Quin si quis injuriam ipsis faceret, se ac suos vin-
 dices fore. Apud Sallustium legimus: *Populo Romano melius visum ami-
 cos quam servos querere: tutiusque rati* volentibus quam coactis imperitare.*
 Britanni temporibus Taciti delectum ac tributa & injuncta imperii
 monera impigre obibant, si injuriæ abessent: has ægre tolerabant:
 jam domiti ut parerent, nondum ut servirent. Privernas ille in Se-
 natu Romano interrogatus, qualem ab ipsis pacem Romani exspe-
 ctandam haberent: *Si bonam dederitis, ait, & fidam & perpetuam. si ma-
 lantem haud disurnam: ratione addita: ne credideris ullum populum, aut ho-
 minem denique, in ea conditione, cujus eum poenitentia durescit quam necesse sit
 mansurum.* Sic Camillus dicebat, firmissimum imperium esse quo
 obediens gaudeant. Scythæ Alexandro: *Inter dominum & servum
 nulla amicitia: etiam in pace, belli tamen jura servantur.* Hermocrates
 apud Diodorum: *καλύτερον ἐστὶν ἢ νικᾶν τὴν νικῶντα ἐπιτρέψαι ἀνθρωπίνους: non tam
 vincere pulchrum, quam victoria clemens uti.* Salubris ad victoriæ usum
 Taciti sententia: *Bellorum egregii fines quoties ignoscendo transigitur.* In
 Cæsaris Dictatoris epistola est: *Hac nova sit ratio vincendi, ut miseri-
 cordia & liberalitate nos muniamus.*

Vit. Agr.
 Liv. l. VIII.
 Liv. l. VIII.
 Curt. l. VII.
 Liv. xlii.

Annotata ad Caput xv.

TVeri magis quam proferre] Alexander Imperator Artaxerxi Persæ: §. II.
*δὲν μᾶλλον τι αὐτῷ ἐσὶ τοῖς ἰδίοις ἄρχῃ καὶ μὴ καταδουλοῦναι, μηδὲ μεταίτιαις
 ἰλιπίσιν ἀνὰ ἑαυτῶν μίγαν ἐγγύρειν πύλασιν. ἀζαπητῶς δ' ἔχειν ἐκαστοῦ
 ἐσούσιν.* *Manendum cuique intra suos fines nihil novando, neque debere quæquam
 incerta spe sublatum bella incipere, sed suo esse contentum.*

Gaudere de imperii latitudine] Vide Cyrillum libro v contra Iulia-
 num reges Hebræos hoc nomine laudantem, quod suis contenti
 essent finibus.

Sic Porc Alexander] Pipinus Aistolfo Langobardo.

Seneca] Totus locus dignus inspicere, ubi & hoc egregie dictum: §. IV.
*Hoc est etiam ex victoria sua triumphare, restatque se nihil quod dignum esset
 victore apud victos invenisse.* Tigrani pars regni à Pompejo relicta. Eu-
 tropius vi.

Quasdam reliquis liberat] Earum ut noscatur conditio vide Poly-
 bium Excerptis legationum num. 6. Suetonium in Cæsare ubi de
 Gallia. Habet & quædam Guillemannus non indigna lectu in rebus
 Helvetiorum.

Sic à Quintio decretum] Remissum id tamen postea. Polybius ex- §. V.
 cerptis legationum num. xi. Plutarchus Flaminio.

Tradere arma, classim] Vide de Persis Agathiam libro iv.

Calanus Indus] Habet id Plutarchus Alexandro. §. VI.

Comparat' uno restudinis] Plutarchus sic narrat: *Ἀχαιοὶς οὐρανοῦ ἰσχυρῶς
 τῷ Ζακυνθίῳ ἦσαν ἀνοστήσαντες, κινδυνεύειν αὐτῶν, ὥστε αἱ χεῖρες, πομπητέρῳ
 τῷ κεφαλῷ τῶ Πιλοποννήσου ἐβλήθησαν.* *Achaos Zacynthium insulam appetentes
 cum debortari vellet dixit, periculum eos adituros, si, restudinis more, caput ex-
 ita Peloponnesum excussissent.*

Ita commendavit] Vitur hac historia Claudianus Julianus Consul epistola ad Pupienum & Balbinum. Imitatus Augustus, qui Dionis narrante, ἰπηνῆτο ἰφ' οἷς εὐκ ἔξιν ἰπ' ἔθ' ἡ ἀσσοπύτου δ', ἀλλ' ἀκροῦς δ' ἄκ' αὖ τοῖς ἡπ' ἔχουσιν ἰδικαῖν. *Laudatus est, quod nihil novi acquirere voluit, sed quajam habebantur sufficere est arbitratus.*

f. IX.

Latius qua servis purpura ferro] Vide Panegyricum Maximiano dictum.

Ut ipse imperaret alii, pareret Alexandro] Tales & olim in Italia reges sub aliorum regum imperiis: Servius ad x Æneida. Sic apud Æschylum Persis:

Βασιλῆς βασιλῆος ὄψοις μεγάλας.

Regis regis magni subices.

Sic & apud Turcas teste Leunclavio libro xviii.

f. X.

Sua leges] Philo legatione ad Cajum: Σὺ δ' αὖτὸν τοσαύτων ἰπηνῆτο ἰφ' οἷς εὐκ ἔξιν ἰπ' ἔθ' ἡ ἀσσοπύτου δ', ἀλλ' ἀκροῦς δ' ἄκ' αὖ τοῖς ἡπ' ἔχουσιν ἰδικαῖν. *Augustinus non minus cura sua duxit custodiam legum propriarum cuique genti quatenus Romanarum.*

Suo arbitrio rempublicam administrandi] Vide epistolam xciii Plinii, & sequentem Trajani libro x. Sinope sub Persis rempublicam habebat popularem. Appianus Mithridaticis. Talis apud Græcos sub Romanis umbra libertatis. Vide Ciceronem lib. vi ad Atticum epist. 1. Plinium lib. viii, epist. 24. Evocari ex insula Cyprios non licebat. Cicero ad Atticum v, 21.

f. XI.

Avisa religionis usum] melius est tibi aliquem Deum coli quam nullum: ut Soveri verbis modo diximus. Sic Gotthi apud Procopium Goth. II, dicunt se ad suam religionem adegisse neminem.

f. XII.

Volentibus quam coactis imperare] Lacedæmonii apud Thucydidem v: νομιζομεν τι τὰς μεγάλας ἔχθρας μάλιστα ἔχειν Ἀσπυδῶν βροχίως, εὐκ ἂν ἀνταρμιῶν τις καὶ ἰπηνῆτο ἰφ' οἷς εὐκ ἔξιν ἰπ' ἔθ' ἡ ἀσσοπύτου δ', ἀλλ' ἀκροῦς δ' ἄκ' αὖ τοῖς ἡπ' ἔχουσιν ἰδικαῖν. *Sic existimamus, magnas inimicitias ita in firmam concordiam mutari, non si quis se miscens & fortuna usus prosperiore necessitatem alteris imponat jurandi in leges inæquales, sed si, cum id facere possit, equitate usus non minare, quam in vincendo vincente, quam potest moderatissime rem transigat.*

CAPUT XVI.

Temperamentum circa ea quæ jure gentium postliminio carent.

I. In æternam justitiam exigere ut reddantur qua hostis noster alii injusto bello eripuit.

II. Exempla.

III. An quid deducere possit.

IV. Etiam populos subditos aut populorum

partes reddendas, his quorum fuerant, si ab hoste injuste occupati sint.

V. Quo tempore obligatio reddendi extinguitur.

VI. Quid faciendum in dubia causa.

QUousque ex bello justo res capientium fiant diximus supra, quibus de rebus deducenda sunt quæ recipiuntur postliminii jure sunt

sunt enim hæc pro non captis. At quæ bello injusto quærentur restituenda diximus, nec ab iis tantum qui ceperunt, sed & ab aliis ad quos res quoquo modo pervenit. nemo enim plus juris ad alium transferre potest, quam ipse habuit, ajunt juris Romani auctores, quod Seneca breviter explicat, *nemo potest quod non habes dare*. Dominium internum non habuit qui primo cepit: quare nec illud habebit qui causam ab ipso obtinet: dominium ergo secundum aut tertium possessor accepit, quod docendi causa externum vocamus: id est commodum hoc ut ubique judiciaria auctoritate ac manu pro domino tuendus sit; quo tamen si utatur adversus eum cui res malo facto erepta est, faciet non probe. Nam quod de servo qui à latronibus captus mox ad hostes pervenerat responderunt Iuriconsulti notabiles, verum esse eum subreptum esse, nec quod hostium fuisset aut postliminio rediisset ei rei impedimento esse, idem ex naturali jure respondendum est, de eo, qui bello injusto captus, mox bello justo, aut alia ratione, in alterius venit potestatem. nam in jure interno bellum injustum atrocitatem nihil distat. Atque in hanc sententiam ex facto consultus respondit * Gregorius Neocæsariensis cum Pontici quidam res civium à barbaris captas recepissent.

L. Si male. 9. ex his, D. de nox. alt. l. traditio. D. de acq. dom. Lib. 4 de benef. c. 12.

L. latrones, D. de capt.

Ægid. Regius de alt. super. diff. 31, dub. 70 n. 122. Can. 2.

II. Reddendæ ergo res tales his quibus fuerant ereptæ, quod & factum sæpe videmus. Livius cum retulisset à L. Lucretio Tricipitino victos Volscos & Æquos, expositam ait in campo Martio prædam, ut suum quisque per triduum cognitum abduceret. Idem cum narraisset, Volscos à Posthumio dictatore fusos: *Præda pars sua cognoscensibus Latinus atque Hernicus reddita: partem sub hasta dictator vendidit*. Alibi: *Biduum ad recognoscendas res datum dominis*. Idem ubi Samnitium de Campanis victoriam narraverat, *quæ lætissimum victoribus fuit, captivorum recepta septem millia est quadringenti: præda ingens sociorum: accisi que edito domini ad res suas noscendas recipiendasque præstituta die*. Mox simile recitat eundem Romanorum: *Samnites Interamnæ coloniam Romanorum occupare conati urbem non tenuerunt: agros depopulati cum prædam aliam inde mixtam hominum atque pecudum colonosque captos agerens, in viam incidens, consulem ab Luceria redeuntem, nec prædam solum amittunt, sed ipsi longo ac impedito agmine incompediti caduntur. Consul Interamnæ ed: Et dominis ad res suas noscendas recipiendasque convocatis exercitus ibi relicto comitiorum causa Romam est profectus*. Alibi de præda agens, quam ad Ilipam Lusitanæ urbem Cornelius Scipio ceperat, sic ait idem scriptor: *Ea omnis ante urbem exposita est, potestasque dominis res suas cognoscendi facta: cætera vendenda quæstori data: quod inde effectum est, militi divisum*. Post pugnam T. Gracchi ad Beneventum: *præda omnis, præterquam hominum captivorum, militi concessa est et pecus exceptum est, quod intra triginta dies domini cognovissent, eodem Livio auctore*. De L. Æmilio Gallorum victore Polybius *τὸ δὲ λείπον ἀπὸ τῶν αἰχμαλώτων, πρὸς τὸν βασιλέα ἐπέστειλεν*. Idem fecisse Scipionem Plutarchus & Appianus narrant, cum Carthagine capta multa ibi invenisset donaria, quæ à Sicilia urbibus & aliunde Pœni eò adveherant. Cicero Verrina de Jurisdictione Siciliensis: *opidum Himeram Carthaginenses quondam ceperant, quod fuerat imperantis Sicilia clarum et*

Lib. III.

Lib. X.

Lib. XXIV.

Hist. l. II.

Plutar. App. P. III.

OTTAUINI

ornatum. Scipio qui hoc dignum populo Romano arbitraretur, bello confecto sociis
sua per nostram victoriam recuperare, Siculis omnibus, Carthagine capta, quae
potius, restitunda curavit. Idem late satis id ipsum Scipionis factum pro-
sequitur Verrina de Signis. Rhodii naves quatuor Atheniensium
captas à Macedonibus recuperatasque Atheniensibus reddiderunt.
Sic Phaneas Ætolus restitui Ætolis æquum censebat, quæ ante bellum
habuissent. Nec negabat T. Quinctius, si de urbibus bello captis age-
retur, & societatis leges non rupissent Ætoli. Etiam bona, olim con-
secrata Ephesi, quæ reges sua fecerant, Romani in veterem statum
restituerunt.

Livius libro
XXXI.

Livius libro
XXXIII.
Strabo libro
XIII.

Lib. II, c. X.
9. 9.

Genes. XIV.
16.

Com. 20. 21,
22, 23, 24.

Liv. l. II.
Id. lxxIII.
Xen. Hist.
Gr. III.

Lib. xxxiv.

III. Quod si commercium res aliis ad aliquem pervenerit, pote-
ritne is ei, cui res fuit erepta, pretium à se numeratum imputare? Con-
sentaneum est his quæ alibi diximus posse imputari, in quantum ipse
qui rem amiserat valitura fuerat desperatæ possessionis recuperatio.
Quod si tale impendium repeti potest, quidni & æstimatio laboris ac
periculi, perinde ac si quis rem alienam in mari perditam urinando
eduxisset? Apposita ad hanc quæstionem mihi videtur historia Abra-
hami cum quinq; regum victor Sodoma rediret: ויבא את כל הרכוש אר
Moses, Reduxit omnes illas res nempe quas à regibus captas, superius
narraverat: Nec alio referenda conditio regis Sodomorum quam
fert Abrahamo, ut captivos redderet, cætera sibi retineret pro labo-
re & periculo. At ipse Abrahamus * vir non pii tantum animi sed &
excelsi, sibi quidem nihil voluit sumere: cæterum de rebus receptis
(nam ad eas, ut diximus, spectat ista narratio) quasi suo jure decum
mam Deo dedit, detraxit sumtus necessarios, & sociis suis partem æ-
liquam tribui voluit.

IV. Sicut autem res domino reddendæ sunt, * ita & populi &
partes populorum his qui jus imperii habuerant, aut etiam sibi, si sui
fuerant juris ante vim injustam. Ita Surtium receptum restitutumque
fociis Camilli ævo ex Livio discimus. Æginetas & Mænos suis urbi-
bus restituerunt Lacedæmonii, Græciæ civitates quas Macedones in-
vaserant à Flaminio reddidit libertati. Idem & in colloquio cum An-
tiochi legatis æquum esse censuit liberari Asiæ urbes quæ Graji essent
nominis, quas Seleucus Antiochi proavus bello ceperat, amissas rece-
perat idem Antiochus: Neque enim in Æolidem Ioniæque colonia in ser-
vutem regiam missa sunt, aiebat, sed stirpis augenda causa, gentiisque vetustissi-
ma per orbem terrarum propaganda.

V. Solet & de temporis spatio quæri, quo reddendæ rei obliga-
tio interna possit exstingui. Sed hæc quæstio inter ejusdem imperii
cives definienda est ex legibus ipsorum; (si modo illæ internum jus
concedunt, non in externo solo consistunt; quod ex verbis & propo-
sito legum prudenti inspectione colligendum est:) inter eos vero
qui aliis externi sunt ex sola conjectura derelictionis, de qua di-
ximus alibi quantum instituto nostro sufficit.

Lib. II, c. 4.

Gr. Off. II.

VI. Quod si valde ambiguum sit jus belli, optimum erit * Arati
Sicyonii consilium sequi, qui partim novis possessoribus persuasit ut
pecuniam accipere mallent, possessionibus cederent; partim veteri-
bus dominis ut commodius putarent numerari sibi quod tanti esset
quam suum recuperare.

Anno-

Annotata ad Caput XVI.

Gregorius Neocæsariensis] sequuntur Petr. de Potestate Principis §. I.
 c. 3, quæst. 4. Bruñingius de Homagiis concl. 241.

*Idem fecisse Scipionem Plutarchus & Appianus narrant] Etiam §. II.
 Diodorus Siculus Excerptis Peiresianis. Et Valerius Maximus lib.
 , cap. I, num. 6: Africani quoque posterioris humanitas speciosa lætæque
 usuit. Expugnata enim Carthagine, circa Sicilia civitates liberæ misit, ut orna-
 menta Templorum suorum Poenis rapta per legatos recuperarent, inque pristina
 sedibus reponenda curarent.*

*Si de urbibus bello captis ageretur] Pompejus Attalo & Pylæmeni, Pa-
 blagoniam reddidit. Eutropius VI. in federe Pontificis Impera-
 toris Caroli V, & Venetorum contra Solimannum convenerat, ut
 possessa quisque reciperet. Paruta VIII. itaque Cephalenia ab Hi-
 panis capta reddita Venetis. Est ad eam rem pertinens locus & in
 Anna Comnena, ubi de Gothofredo agit.*

*Vir non pii tantum animi sed & excelsi] Bene hoc notavit Iacchiades §. III.
 ad Daniele v, 17. Sulpitius de Abrahamo: Reliqua his quibus erepta
 erant reddidit. Ambrosius lib. I de Patriarchis: Ideo quoniam sibi mer-
 cedem ab homine non quaesivit, à Deo accepit. Non multum hinc distant fa-
 cta Pittaci & Timoleontis: Pittacus Mitylenæus cum recuperati agri dimi-
 dia pars consensu omnium offerretur, avertit animum ab eo munere, deforme
 iudicans virtutis gloriam magnitudine præda minuire. Valerius Maximus
 libro VI, cap. v, n. I. De Timoleonte Plutarchus: εἰ τὸ λαβεῖν εἰς
 τιμῶν αἰχρῶν, εἰ δὲ τὸ μὴ λαβεῖν κρείττον ἐστὶν ἀφαιροῖα τὸ δροτῆς εἰς εἰς ἕξιν ἐπα-
 δεκκουμένης τὸ μὴ δειρῶν: Non accipere in talibus turpe, sed non accipere melius
 & virtutis cuiusdam exuberantis & in iis qua licita sunt ostendens, se &
 his cavere posse. Confer quæ supra lib. II, c. XI, §. VI. & hoc libro
 c. IV, §. I.*

*Ita & populi] Exfules Saguntini post sex annos à Romanis restitu- §. IV.
 ti. Antonius Cassii bello in servitutem redactos, liberos esse iussit,
 bona dominis reddi. Sic Calatrava militibus, quibus erepta à Mau-
 ris erat, reddita à rege Castellæ aliisque. Mariana lib. XI. Confer
 quæ supra hoc libro cap. x, §. 6.*

*Arati Sicyoniis consilium sequi] quod fecit rex Ferdinandus memo- §. VI.
 rante Mariana lib. XXI, c. 14.*

C A P U T X V I I.

De his qui in bello medii sunt.

I. A pacatis nihil stonendum nisi ex summa necessitate cum restitutione pretii :	I II. Quod sit officium pacatorum circa bellantes.
II. Exempla abstinentia & præcepta.	

Super vacuum videri posset, agere nos de his qui extra bellum sunt positi, quando in hos satis constet nullum esse jus bellicum. Sed quia occasione belli multa in eos, finitimos præsertim, patrari

Lib. II, c.
II. 9. 10.

patrari solent prætexta necessitate, reperendum hic breviter quod diximus alibi, necessitatem ut jus aliquod det in rem alienam, summam esse debere: requiri præterea ut ipso domino par necessitas non subit: etiam ubi de necessitate constet, non ultra sumendum quam exigit: id est si custodia sufficiat, non sumendum usum: si usus, non sumendum abusum: si abusu sit opus, restituendum tamen pretium.

II. Moses cum summa ipsum & populum necessitas urgeret transeundi per agros Idumæorum, primum ait transiturum se via regia, neque deflexurum in arva aut vineta: si vel aqua ipsorum opus haberet, persolaturum se ejus pretium. Idem præstiterunt laudati & Græcorum, & Romanorum duces. Apud Xenophontem Græci qui cum Clearcho Persis pollicentur, nullo se damno iter facturos: & si venales commeatu præberentur, neque esculenta se neque poculenta cuiquam erepturos. Dercyllides narrante eodem Xenophonte

περὶ τῆς τοῦ ἐπιτάκτου Διὸς τῆς Φιλίας χάριτος μηδὲν βλάβης τῶν συμμέτρων, copias duxit per fines pacatos ita ut nullo detrimento socii afficeretur. Livius de Perseo rege: *Per Phibiotidem Achaiam, Thessaliamque sine damno injuriaque agrorum per quos iter fecit, in regnum rediit.* De Aëtidis Spartani exercitu Plutarchus: *ἦσαν τοῖς πόλεσι ἴσως, ἀδελφοῖς καὶ πατέρας καὶ μητέρας καὶ ἀποφύβη Διὸς ποσειδῶντος τῶν Παλοπόννησον: spectaculum*

Lib. II.

erant civitatibus clementer ac sine noxa (S) pene* sine strepitu peragrantes Peloponnesum. De Sulla Vellejus: *Putares venisse in Italiam, non belli vindicem, sed pacis auctorem: tanta cum quiete exercitum per Calabriam Apuliamque cum singulari cura frugum, agrorum, urbium, hominum, perduxit in Campaniam.* * De Pompejo Magno Tullius: *Cujus legiones sic in Asiam pervenerunt, ut non modo manus tanti exercitus, sed nec vestigium quidem cuiquam pacato nocuisse dicatur.* De Domitiano ita Frontinus: *Cum in finibus Vbiorum castella poneret, pro fructibus eorum locorum qua vallo comprehendebat pretium solvi jussit, atque ea justitia fama omnium fidem sibi adstrinxit.* De Parthica Alexandri Severi expeditione Lampridius:

Tanta disciplina, tanta reverentia sui egit, ut non milites, sed senatores dicerentur: quacumque iter milites faciebant, tribuni accincti, centuriones verterendi, milites amabiles erant: ipsum vero ob hac tot (S) tanta bona provinciales ut Deum suscipiebant. * De Gothis, Hunnis, Alanis, qui Theodosio merebant Panegyrista: *Nullus tumultus, nulla confusio, nulla direptio ut à barbaris erat: quin si quando difficilior frumentaria res fuisset, inopiam patienter ferebat, (S) quam numero arctatas annonam compartendo laxabat.* Stiliconi Claudianus idem tribuit:

*Tanta quies tantusque metus servator honesti
Te moderante fuit, nullis ut vinea furtis
Aut seges erepta fraudaret messe colonum.*

* Et Belisario Suida. Hoc præstabat exacta cura * provifus rerum necessariorum, & bene soluta stipendia, & vigor disciplinæ, cojus legem audis * apud Ammianum: *pacatorum terras non debere calcari.* Et apud Vopiscum Aureliano: *Nemo pullum alienum rapiat: ovem nemo contingat, uvam nullus auferat, segetem nemo deterat, oleum, sal, lignum nemus exigat.* Item apud Cassiodorum: *Vivant cum provincialibus: jure civis:*

Lib. XVIII.
Aurelian.

c. insolestat animus qui se sentit armatum : quia clypeus ille exercitus nostri ierem debet prestare Romanis. His accedat illud Xenophontis expeditionis libro VI, μη ἀναγκάζειν πόλιν φίλιαν ὅ, τι μὴ αὐτοὶ ἰθλοῦτες διδίδω:

amicam cogendam non esse ut quicquam daret invita. Ex quibus Lnc. III. 14.

Optime interpreteris illud magni Prophetæ, imo Prophetae aioris monitum : μηδὲν ἀγορεύετε, μηδὲ συλοφρατίσητε, καὶ δεκείδητε ὁψωνίους ὑμῶν : A concessione, * à calumnia in quosvis abstinete. * contentore stipendiis v'stris. Cui simile illud Aureliani apud Vopiscum dolo loco : annona sua contentus sis ; de prada hostis non de lachrymis provinciarum habeat. Nec est quod quis putet dici hæc pulchre sed præstare non posse. Neque enim aut moneret hæc vir divinus, aut sapientis legum auctores præciperent, si crederent impleri non posse. Deque * necesse est concedamus fieri posse, quod factum videmus.

leo attulimus exempla, quibus accedat illud insigne quod * ex cauro memorat Frontinus, pomiferam arborem quam in sede carorum fuerat complexa metatio, postero die abeunte exercitu inactis fructibus relictam. Livius cum narrasset milites Romanos in astris ad Sucronem procacius egisse, & quosdam eorum noctu præ- Lib. IV. c. 1.

atum in agrum circa pacatum iisse, adjicit omnia libidine ac licentia militum, nihil instituto ac disciplina militari gestum. Est & alter insignis ejus scriptoris locus, ubi iter Philippi per Denthelatarum Libro XXVIII.

agos narratur : Socii erant sed propter inopiam haud secus quam hostium fines Macedones populati sunt, rapiendo enim passim, villas primum, deinde quosdam etiam vicus evastarunt, non sine magno pudore regis, cum sociorum voces requicquam Deos sociales nonneque suum implorantes audiret. Apud Tacitum Peligni turpis fama, dum socios magis quam hostes præda: ur- Lib. XI.

idem Vitellianos notat per omnia Italiae municipia desides & tantum hospitibus metuendos. In Verrina quoque Ciceronis de Prætura urbana hæc est accusatio : oppida pacata sociorum, atque amicorum, diripienda ac vexanda curasti. Atque hic omittere non possum Theologorum sententiam quam verissimam puto, regem qui quæ debet stipendia militibus non solvit, non tantum militibus teneri de damnis inde secutis, sed & subditis suis & vicinis quos inedia coacti milites male habebunt. Ann. XII.

III. Vicissim eorum qui à bello abstinere officium est nihil facere quo validior fiat is, qui improbam fovet causam, aut quo justum bellum gerentis motus impediatur secundum ea quæ dicta à nobis supra sunt. In re vero dubia * æquos se præbere utrisque in permitendo transitu, in comæatu præbendo legionibus, in obsessis non sublevandis. Corcyrenses apud Thucydidem Atheniensium officii esse ajunt, si extra partes esse velint, aut Corinthios prohibere ne ex agro Attico militem conducant, aut idem sibi permittere. Philippo Macedonum regi objectum à Romanis dupliciter ab eo sedus violatum, & quod focis populi Romani injurias fecerit, & quod hostes auxilii & pecunia juverit. Eadem urget T. Quintius in colloquio cum Nabide : Vos tamen, inquis, vestramque amicitiam ac societatem proprie non violavistis. Quoties vis te arguam id fecisse? sed nolo pluribus : summam rem complectar : quibus igitur rebus amicitia violatur? nempe his maxime Hist. III.

Lib. I. Regius de actibus super-naturalibus disp. 31. dub. 7. p. 95.

Libro III. esp. I. L. 6. 1.

N

me duabus, si socios meos pro hostibus habeas, si hostibus te conjungas. Apud Agathium legimus hostem esse qui faciat quod hosti placet; & in Procopio, * in exercitu hostium eum censeri qui quæ proprie bellum usui sunt, hostili exercitui subministrat. Demosthenes ostendit dixerat: ὁ γὰρ οἷς ἀνὴρ ἰσχυρῶς ταῦτα πράττει καὶ ἐπιπορευόμενος ἔσται ἡμῶν πολέμῳ καὶ μὴ πῶς βλάβη μηδὲ τὴν δόξην. *Qui ea facit & machinatur quibus ego capi possim, etiamsi nec feriat, nec aculum emittat, hostis tibi est.* M. Acilius Epirotis qui milite Antiochum non juverant, sed pecuniam ei misisse insimulabantur, negavit scire se hostium an pacatorum numero eos habere deberet. L. Æmilius Prætor Teios arguit, quod commertu classem hostium juvissent, vinum promississent: addens ni eadem Romanæ classis darent, se pro hostibus eas habiturum. Memoratur & Cæsar Augusti dictum: ἔκαστον πόλις εἶναι, πολέμιοι ἕχματα πᾶσι: *pacis jus amittere civitatem, qua hostem recipiat.* Proderit etiam cum utraque parte bellum gerente fœdus miscere, ita ut cum utriusque bona voluntate à bello abstinere, & communia humanitatis officia utrisque exhibere liceat. Apud Livium est: *pacem, quod medios decet amicos, optant. bello se non interponant.* Archidamus Spartæ rex Eleis, cum viderentur in Arcadam partes inclinare, epistolam scripsit hoc tantum continentem: καλὸν ἡσυχία: *bonum est quiescere.*

Lib. III. Gotb. I.

Phil. III.

Lib. XXXVI.

L. XXXVII.

Plut. Bruto.

Lib. XXXV.

Annotata ad Caput XVII.

§. I. **S**ine strepitu peragrantes Peloponnesum] Par testimonium Tito Quintio Flaminio perhibet Plutarchus.

De Pompejo Magno Tullius] Et Plutarchus: ἀέκων τὸς στρατιῶτας ἐν ταῖς ὁδοῖς πορείας ἀπαλείπειν, σφραγίδι ταῖς μαχαίραις αὐτῶν ἐπιστολεῖν. ἢ ὁ μὲν φουλάξας, ἠγλαΐζειτο. Cum audisset milites suos per itinera licentiosius agere, sigillum gladiis eorum apposuit; quod qui non custodisset, is puniebatur.

De Gotthis] multa de hujus gentis modestia habemus apud Casiodorum ut v, 10. & 11, 13. Eodem autem libro epistola 25. Non possessorum segetes aut prata vastetis. sed sub omni continentia properate: ut grata nobis esse vestra occurso possit. Quia ideo exercitiales gratis submissis impensas, ut ab armatis custodiatur intacta civilitas. lib. IX, 25: Arma ejus mala possessorum damna senserunt.

*Et Belisario Suida] Sæpe hanc in Belisario virtutem prædicat comesejus testisque actionum Procopius. vide egregiam ejus orationem huc pertinentem quam ad milites habuit prope Siciliam, cum in African tenderet, narrationemque itineris per Africam Vandalicorum primo. Ex Gotthorum autem IIII integrum huc locum apponam: εἰς ἃ τὸς ἀρχαῖους ἐπὶ τοσαύτη Φειδῶ καὶ ἄθροιά ἔχρηστο, ἄσπ βικ. Σημῶν ἰδρὸν αὐτῶν εὐδία πᾶσι, στρατηγῶν Βελισαρίου, πτυχαὶ πλεῖστον ἢ ἄλλῃ δόξαν ἐξῆλθεσαν πᾶσι, οἷς ἀνὴρ ἐπιδημῶν στρατῶν πᾶσι. ἀποδοῦναι γὰρ αὐτοῖς καὶ γνώμην τὰ ἄνια πᾶσι. καὶ ἴνῃκα ἰδρὸν ἀκμῶν τὰ λῆα εἰς τὸ ἀκροῦς διφυλάττει, μή τινα παρεῖται ἢ ἴππῳ λυμῆσται. ἢ ἢ ἀρχαῖον ἐν ταῖς διαδρομαῖς οὕτως ἀψυχοῦν αὐτῶν εὐδία τὸ ἄλλῃ πᾶσι ἐξῆσται ἐγὼ. *Adversus agricolam tanta cura providentiaque agebat, ut eorum nemo vim patiretur, exercituum ducens Belisario: contra vero opulenti fierent omnes quocumque ille cum multis militibus**

advenisset : vendebant enim illi militibus res suas suorum arbitratu. & cum matura essent segetes, sollicitè cavebat ne ab equite corrumperebantur. tum vero poma in arboribus pendentia tangere nemo omnino permittēbatur. Similem Alemannorum laudem in expeditione ad sanctum Sepulchrum vide apud Niceram Manuele Comneno. Gregoras aurem libro 1x idem in Venetis prædicat : ἦσαν γὰρ μὲν ἕδνεις, ἄς ἔ μείλα ἐξέπληξεν ἡ τῶ Βασιλικῶν διπέσια, καὶ ἡ μὲν δικαιοσύνης μεγαλοπρέπεια. ἕδι γὰρ ἤξιωσε τῶν πάντων εὐαίων ἕδνεις ἐξελθὼν ἀφελίδης π τῶν ἀπάντων ἄνδρ πρῆς ὄργου. Nemo erat quem non admittance percelleret Venetorum disciplina, & conjuncta cum justitia animi magnitudo. Nemo enim de exercitu egressus quicquam rerum sumere volebat nisi pecunia depensa.

Provisus rerum necessariorum] Plinius historię Naturalis xxvi, 4: curve Romani duces primam semper in bellis commerciorum curam habuere? Cassiodorus iv, 13 : Habeat quid emas ne cogatur cogitare quod auferat. Similia habet v, 10, & 13.

Apud Ammianum] quem vide & libro xxi.
A calumnia] possis vertere à ra:ma. quo sensu ea vox sumitur in Græca versione Iobi xxxv, 9. Psal. cxviii, 121. Prov. xiv, 33. xxii, 16, cxviii, 3. Ecclesiastę iv, 1. item Leviticę xix, 11. Eandem Græcam vocem per defraudare vertit vulgatus interpres Lucę xix, 8.

Contenti estote stipendiis vestris] Ambrosius ad hunc Lucę locum : Iccirco stipendia constituta militia, ne dum sumptus queritur, prado grassetur. Quę transcriptit Augustinus Sermone xix, de verbis Domini secundum Matthæum. Sunt egregię ad hanc rem constitutiones apud Gregorium Turonensem libro 11, cap. 37. in capitulis Caroli & successorum lib. v, tit. clxxxix. in concilio Gallię Tomo 11. in Capitulari 11 Ludovici Pii capite xiv. & Tomo 111. in Concilio ad S. Macram. Adde legem Bajoariorum tit. 11, 5. Friderici 1 legem sic refert Guntherus :

Si quis patifica plebis villasve domosve
Viserit, ab rasis signabitur ora capillis,
Et pulsus castris post verbera multa recedet.

Neesse est concedamus fieri, oss: quod factum videmus] Sic & Guicciardinus disserit libro xvi.

Ex Scavo memorat Frontinus] De Nigri severitate ob raptum gal- lum gallinaceum vide Spartianum.

Equos se probere utrisque in permittendo transitu, in commentu præbendo] §. II. Exemplum nobile vide apud Parutam libro viii.

In exercitu hostium eum censer] Et contra, socium & amicum recte ait dicinon eum modo qui juxta stat in procinctu, sed & qui omnia quibus opus habet bellum aperte suppeditat, in Epistola Amalathę ad Iustinianum.

CAPVT XVIII.

De his quæ in bello publico privatim fiunt.

I. An privatim hosti nocere liceat expositum cum distinctione juris naturalis, Gentium & civilis. II. His qui suo sumtu militant aut naves instruant quid per internam iustitiam liceat respectu hostium. III. Quid respectu sua civitatis:	IV. Quid Christiana dilectionis regula a ipsi exigat. V. Quomodo bellum privatim cum publico miscetur. VI. Ad quod remeatur qui sine mandato hostibus nocuit, cum distinctione explicatur.

QUæ diximus hæctenus pleraque ad eos pertinent, qui aut summum in bello arbitrium habent, aut publica imperia exsequuntur. Videndum etiam quid privatim in bello liceat, qua natura, qua divino, qua gentium jure. Narrat officiorum primo Cicero in Pompeii imperatoris exercitu militasse Catonis Cenforii filium, sed mox dimissam legionem in qua is militabat, cum nihilominus adolescens amore pugnandi in exercitu remansisset, Catonem scripsisse ad Pompilium ut si eum vellet remanere in exercitu, secundo eum sacramento militiæ obligaret, addita causa, quia priore amisso, jure cum hostibus pugnare non poterat. Addit & ipsa Catonis ad filium verba ex epistola, quibus eum monet ut caveat ne præsumat ineam: neque enim jus esse qui miles non sit pugnare cum hoste.

Plut. Quæst. Rom. 39, & Marcello. De ira c. 9.

Lib. III. cap. 6. L. desertorem D. de re milit. Lxxv. 11.

11. 6.

* Sic & Chrysantam Cyri militem laudatum legimus qui hosti imminens repressit enssem, simul receptui canere audierat. & Seneca: *inutilis miles dicitur, qui signum receptui datum negligit*. Sed falluntur, qui venire hoc putant ex jure gentium externo: nam id si spectes, sicut rem hostilem cuilibet occupare licet, ut supra ostendimus, ita & hostem occidere: nam illo jure hostes pro nullis habentur. Venit ergo quod Cato monebat ex disciplina militari Romana, cujus ea lex erat Modestino notante, ut qui mandata non servasset, capite puniretur etiam si res bene cessisset: mandata autem non servasse intelligebatur etiam qui extra ordinem, sine ducis imperio in hostem pugnasset, ut Manliana imperia nos docent: nimirum quia si id temere liceat, aut stationes deferentur aut etiam progrediente licentia exercitus parve ejus inconsultis præliis impicaretur, quod omnino cavendum erat. Itaque Sallustius ubi Romanam disciplinam describit: *in bello, inquit, sapius vindictarum in qui contra imperium in hostem pugnaverant, quique tardius revocati prælii exceperant*. Laco quidam cum hosti imminens audito receptus signo ictum repressisset, causam reddidit: *ὄν βέλτιόν ἐστι τὸ φουδῶν τὸ πρὸς τὸ ἀεγρῶν*: quia præcæcis parere satius est quam hostem occidere. Et Phartarchus cur qui militia solutus est occidere hostem non possit, causam reddit, quod legibus militaribus non teneatur, quibus teneri debeant pugnaturi. Et apud Arrianum Epictetus memoratum modo Chrysantæ factum referens: *ὄτι αὐτοματιτερον ἰδεῖν ἀνατὶ τὸ φουδῶν αὐτοπυγμα ἢ τὸ ἰδεῖν ποιεῖν*: tanto illi potius videbatur ducis quam suam voluntatem exsequi. At jus naturæ & internum si respicimus, videtur

in bello iusto cuilibet concessum ea facere quæ parti innocenti intra istum bellandi modum profutura confidit : non etiam res captas ias facere, quia nihil ipsi debetur : nisi forte pœnam iustam exigat communi hominum iure. Quod postremum quomodo per Euan-elii legem restrictum sit ex his quæ supra à nobis tractata sunt intelligi potest. Mandatum autem esse potest aut generale aut speciale. Generale ut in tumultu apud Romanos Consul dicebat, *qui rempublicam salvam volunt me sequantur*. Imo & singulis interdum subditorum jus datur occidendi etiam extra sui tutelam ubi id publice expedit.

L. II, c. 17.

Serv. ad VIII Senecid.

I I. Speciale mandatum habere possunt non hi tantum qui stipendia percipiunt, sed & qui suo sumtu militant, & qui, quod plus est, suo sumtu partem belli administrant, ut qui naves instruunt ac sustentant suis impendiis, quibus vicè mœcedis concedi solet ut captiva faciant, sicut alibi diximus. Id vero quatenus procedat illa sicut iustitia interna, & caritate, non immerito queritur. Iustitia autem hostem respicit, aut ipsam civitatem cum qua contrahitur. Hosti diximus eripi posse possessionem rerum omnium quæ bellum alere possunt, securitatis causa, sed hoc sub onere reddendi : ipsum vero dominium ad compensationem usque ejus quod aut ab initio belli aut ex post facto civitati iustum bellum gerenti debetur ; sive res sint civitatis hostilis, sive singulorum, etiam per se innocentium : bona vero nocentium etiam ex pœnæ causa adimi & acquiri capientibus posse. Fient ergo res hostiles eorum qui belli partem suo sumtu administrant, quod hostes attinet hætenus, ut is quem expressi modus non excedatur, quod æquo arbitratu æstimandum est.

C. quando liceat uricuique L. 1. & 2.

L. III, c. 6.

I I I. Adversus suam autem civitatem iustum iustitia interna id ipsum erit, si contracti æqualitas insit, hoc est si sumtus & pericula tanti sunt, quanti prædæ alea. nam si hæc spes multo pluris valeat, reddendum erit civitati quod supererit, perinde ac si quis nimium vili pretio iactum incertum quidem, sed tamen facilem & magnæ spei emisser.

I V. Cæterum etiam cum iustitia strictè dicta non læditur, est ut peccet adversus id officium quod in aliis diligendis consistit, præsertim quale Christiana lex præscribit, ut si appareat talem prædationem præcipue nocituram non hostium universitati, aut regi, aut his qui per se fontes sunt, sed innocentibus, & quidem adeo ut eos detrusura sit in summas calamitates, in quas etiam eos qui privatim nobis debent conjicere, immisericiordiæ foret. Quod si ad hæc accedat ut ea deprædatio neque ad finem bello imponendum, neque ad hostium publicas vires accendendas notabile aliquod momentum habeat, tum vero probo homine præsertim Christiano, indignus cenferi debet * quæstus ex sola temporum infelicitate.

Situ. in verbo bellum. n. 8. vers. 5.

V. Evenit autem interdum, ut occasione belli publici nascatur bellum privatum, puta si quis in hostes inciderit, & vitæ aut rerum adeat periculum, quo eventu ea erunt observanda quæ de concessione modo alibi diximus. Solet & conjungi auctoritas publica cum privata utilitate: ut si quis magno ab hostibus damno

L. II, c. I.

L. III, c. 2.

affectus impetret jus ex rebus hostium damna farciendi : quod definiendum est ex iis quæ de pignorationibus supra à nobis sunt dicta.

Syl. in ver-
bo bellum,
p. 1.

VI. At si quis miles aut alius etiam in bello justo ædificia hostium incendit, agros vastaverit atque id genus dederit damna, non minus, adde cum neque necessitas subesset, neque justa causa, teneri cum ad farcienda damna recte à Theologis est proditum. Merito autem addidi, quod ab illis omissum est, si justa causa non subit, nam si adsit, tenebitur forte suæ civitati cujus leges transgressus est; non item hosti cui nullam fecit injuriam. Non dissimile est quod Carthaginensis quidam Romanis Annibalem dedi postulantibus respondebat: *Non privato publicoque consilio Saguntum oppugnatum sit quemvis sentio: sed utrum jure an injuria, nostra enim hæc questio atque animatio: si in civem nostrum est, nostro an suo feceris arbitrio: vobiscum una disquisitio est licetissimo per fœdus fieri.*

Annotata ad Caput XVIII.

§. I.

Sic & Chrysanam] Vide Xenophontem Cyri institutione. *Inconsultis pr. iis implicaretur*] ita Avidius Cassius causam sententia suæ reddebat: *Evenire potuisse ut essens insidia.* Narrat Valerianus.

§. IV.

Quæ sitis ex sola temporum infelicitate] Nam & Crassum hoc nomine culpavit Plurarchus *τῶν πλεῖστων τῶν αἰώνων ἐκ τῆς συνήθειας ἐπὶ πλείον, πῶς τοῖς ἀποτυχῶσι ἐπιβῶν τῆ μάλιστα χρονοῦ αἰῶνος.* Pleraque hominum ex igitur bellorum va. ut, nihil magis lucro habens quam communes calamitates.

CAPUT XIX.

De fide inter hostes.

I. Fidem deberi hostibus quibusvis.

II. Resolvitur sententia qua prædonibus & tyrannis fidem servandam negat.

III. Solutur argumentum sumtum ex eo quod tales penam merentur & ostenditur hoc non considerari ubi tanquam cito salutum est.

IV. Non ob stare quod promissio metu extorta sit, si ei qui promissit metus illatus non sit.

V. Aut si juramentum accesserit, quanquam id adversus prædonem impune quod homines attinet violatur.

VI. Externam apertam ad subditos bellantes.

VII. Speculæ difficultas circa promissa subditis facta ob supereminens dominum tractatur:

VIII. Et ostenditur talia promissa firmam civitatis jurejurando:

IX. Aut si tortus se inierponat cui sit promissio.

X. Mutatio status publicæ promissio fit.

XI. Metus exceptionem ad bellum solum juris gentium non pertinere:

XII. Quod intelligendum de metu tali quæ jus Gentium agnoscat.

XIII. Servandam fidem & perfide:

XIV. Non si conditio deficiat: quod locum habere si alter parti partiorum non fit.

XV. Nec si justa compensatio opponatur:

XVI. Quamvis ex alio contractum:

XVII. Aut damno dato:

XVIII. Imo & ex pena:

XIX. Quomodo hæc in bello locum habeant.

Quid quantumque in bello liceat, diximus partim nude spectari, partim ex promisso antecedente. Parte priorè absolutè restat posterior, quæ est de fide hostium inter se. Egregium est Consulis Romani Silii Italici dictum:

Lib. xxv.

OXYMUS

Optimus ille

Militia, cui postremum primoque tueri

Inter bella fidem.

Xenophon oratione de Agesilao, ἄτα μέγιστον καὶ καλὸν κτήμα τῆς πολιτείας
 καὶ ἀνδρῶν δι' ἐρατηγῆς, τὸ ὅσιόν τε καὶ πιστὸν εἶναι τε καὶ ὄντα ἐργάζεσθαι. *Tanta
 utique praeclara res est in omnibus quidem, sed praecipue in ducibus religionis
 & fidei observantes esse aique haberi.* Aristides I. euctrica quarta: ἐν εἰρήνῃ
 καὶ ἀσφαλείῃ μέγιστοι οἱ τοὶ δίκαια ποιεῖν βουλευόμενοι κερύονται: *in pace aliisque
 publicis conventionibus servandis maxime spectantur qui iustitia student.* ut
 nim recte dixit Cicero de finibus quinto, nemo est qui non hanc
 affectionem animi probet atque laudet, qua non modo utilitas nulla
 iuritur, sed contra utilitatem etiam conservatur fides. Publica fides,
 ut apud patrem est Quintilianum, inter armatos hostes inducias
 facit, deditarum civitatum iura conservat. Apud eundem alibi: *Fides
 supremum rerum humanarum vinculum est: sacra laus fidei inter hostes.*
 Sic & Ambrosius: *Liquet igitur etiam in bello fidem & iustitiam servari
 oportere.* Et * Augustinus: *Fides quando promittitur etiam hosti servanda
 est, contra quem bellum geritur:* Nimirum hostes qui sunt, homines esse
 non desinunt. At homines omnes qui ad rationis usum pervenerunt,
 capaces sunt juris ex promisso. Camillus apud Livium ait, sibi cum
 Faliscis eam esse societatem, quam ingeneravit natura. Ex hac autem
 facietatem rationis & sermonis, nascitur ea de qua agimus obligatio
 ex promisso. Neque vero putandum est, quia hosti falsum
 eloqui aut licere aut crimine vacare, ex multorum sententia supra
 diximus, pari ratione hoc & ad fidem datam referri posse. Nam
 verum eloquendi obligatio est ex causa, quae bello fuit anterior &
 bello tolli forte aliquantulum potest: at promissio per se ius novum
 confert. vidit hoc discrimen Aristoteles. quum de veriloquio agens
 ait: ἢ ἀπὸ τῆς ἐν ταῖς ἐμφυλίαις ἀληθείας ἢ ἀπὸ τῆς ἐν τοῖς ἐξωμένοις καὶ
 ἀλλοθινοῦσιν εὐνοίας, ἀλλῶς ἢ ἂν εἴη παρ' ἑαυτοῦ. *Non de eo loquimur qui in
 conventionibus verax est, & in iis qua ad iustitiam & iniustitiam pertinent: sunt
 enim hac alterius virtutis.* Pausanias Arcadicis de Philippo Macedone:
 ἐρατηγῆς ἀγαθὸν εἶναι ἂν τις ἔσθῃ καλίστην αὐτῶν. ὅς γὰρ καὶ ἕκαστος ἑαυτὸν κατὰ πᾶν
 αἰὲς καὶ ἀσφαλείῃς ἐπιπέσει ἐψεύσας πῶς τε ἡγεμόσι μέγιστον ἀνθρώπων. *Bonum
 eum Imperatorem nemo recte vocaverit, ut qui pro more habuerit, iurjurandum
 contemnere, fidem qua vis occasione violare, ita ut nulli homini fides vilior fuerit.*
 Valerius Maximus de Annibale: *Bellum adversus populum Romanum
 & Italiam professus, adversus ipsam fidem acris gessit, mendacis &
 fallacia quasi praeclaris artibus gaudens, quod evenit, ut alioqui insignem
 sui memoriam relikturus, in dubio, majorne vir an peior haberi deberet,
 poneret.* Apud Homerum semet accusant, adacti conscientia Trojanis

lib. II. c.
29.
Epist. ccc.
ad Bonif.

Nic. IV. 19.

lit. x.

Νῦν δ' ἔρχεται πιστῶ
 Ἐδωπιμένοι μαχόμεθα τῷ εὐ τὸ πικρῶν ἔστι.

Rumpentes fœdera sacra
 Iuratamque fidem pugnamus non quibus est fas.

II. Et supra jam diximus non recipienda illa Ciceronis: *Nulla Lib. II. cap.
 nobis societas cum tyrannis, sed potius summa distractio est.* Item: *Pirata xlii. 9. 15.
 non*

Lib. VII. de
benef.

non est ex perduellium numero definitus: cum hoc nec fides esse debet nec iurandum commone. De tyranno etiam Seneca: *Quicquid erat quomodo cohereret interscisa juris humani societas abscedit.* Ex quo fonte error Machaëlis Ephesii profluxit, qui ad quintum Nicomachiorum dixit, in tyranni uxorem * adulterium non committi: quod ipsum pari errore quidam * Iudæorum magistri de alienigenis dixerunt, quorum conjugia pro nullis habent. Atqui belli piratici magnam partem Cn. * Pompejus pactationibus confecit, vitam illis pollicitus, & sedes in quibus sine rapto viverent. Et tyranni interdum libertatem reddiderunt, impunitatem pacti. Cæsar belli civilis tertio à Romanis ducibus cum prædonibus & fugitivis, qui in Pirenæis erant montibus, actum de compositione scribit, quis dixerit, si quid convenisset, nullam inde exstituram fuisse obligationem? Non habent quidem ista speciem istam communionem, quam inter hostes in bello solenni & pleno introduxit jus gentium: at quia homines sunt, communionem habent juris naturalis, ut recte differit Porphyrius libro de non esu animalium tertio, ex quo nascitur ut pacta servanda sint. Sic Diodorus fugitivorum duci Apollonio à Lucullo fidem servatam memorat. Et Dio scribit, ab Augusto Crocotæ latroni persolutum pretium capiti ejus impositum, cum se ipse listeret, ne fides violaretur.

I. 36.

III. Videamus tamen equid à Cicerone non allatum profertur speciosius possit. Primum hoc est, quod qui atrociter malefici sunt, neque pars sunt ullius civitatis, hi à quovis homine puniri possunt si jus naturæ respicimus, ut alibi à nobis explicatum est. At qui puniri possunt, ut vitam amittant, his & res & jura sua possunt auferri: sicut recte dixit idem Cicero: *Non est contra naturam spoliare eum, si possis, quem honestum est necare.* Inter jura autem est & hoc jus ex promissis quæsitum: potest igitur & hoc in poenam ei auferri. Respondeo, profecturum hoc, si non tanquam cum malefico actum esset; * at si quando cum tali quæ talis est, actum est, simul de remittenda, quod hanc remanet, poena actum censi debet, quia semper, ut alibi diximus, ea sumenda est interpretatio, quæ caver, ne actus in vanum recidat. Non male apud Livium Nabis cum tyrannidem ipsi objiceret Quirius Flaminius: *De nomine hoc respondere possum, me qualiscumque sum, eundem esse qui fui, cum tu ipse mecum T. Quirius societatem pepigisti.* Et mox: *Imferam hæc, qualiscumque sum, cum societatem mecum pepigisti.* Addit, si quid ego mutassem, mihi mea inconstantia: cum vos mutetis, vobis vestra res reddenda est. Locus est non dissimilis in oratione Periclis, ad cives suos apud Thucydidem: *τῆς πόλεως ἀνθρώπων ἀφιστάμεθα, ἐν ᾗ ἀπολύμεθα ἕχοντες ἰσχυρίμεθα.* Civitates socias liberare esse patiemur, si tales fuerint, qui tempore factum est sedus.

Off. III.

Lib. II. c.
21. 7. 7.

Lib. II.
cap. 21.

IV. Deinde objici potest quod alibi diximus, eum qui metu causam dedit promissa, teneri liberare promissorem, quia damnum dedit per injuriam, id est per actum pugnantem & cum natura libertatis humanæ, & cum natura actus qui liber esse debuit. Hoc vero sicut fatemur interdum locum habere ita non ad omnia promissa prædenibus facta pertinet, nam ut cui promissum quid est, ad liberandum

andum promissorem teneatur, opus est, ipse metu injusto causam promisso dederit. Si quis ergo, ut amicum vinculis eximeret, promiserit pretium, tenebitur: huic enim metus illatus non est, qui ad contrahendum sponte venit.

V. Adde quod & qui injusto metu coactus promiserit, teneri poterit accedente jurisjurandi religione; nam inde ut alibi diximus homo non homini tantum, sed & Deo obstringitur: adversus quem metus exceptio non est. Verum tamen est, ex tali vinculo solo promittentis heredem non teneri, quia in heredem transeunt quæ in humano sunt commercio ex primævâ dominiî lege. at in his non est jus illud Deo quæsitum qua tale. Iterum illud quoque ex superioribus repetendum est, si quis fidem juratam aut injuratam prædoni datam violet, eum eo nomine pœnam apud alias gentes non debitorum: quia odio prædonum placuit gentibus quæ adversus eos etiam vitiose committuntur dissimulare.

Lib. III.
c. IV. §.
10.

VI. Quid dicemus de subditorum bellis adversus reges aliasque summas potestates? His, etiamsi causam per se non injustam habeant, jus tamen per vim agendi deesse ostendimus alibi. Potest interdum & tanta esse aut causæ injustitia, aut resistendi improbitas, ut puniri graviter possit. Tamen si quasi cum desertoribus aut rebellibus actum sit, pœna promisso opponi non potest secundum ea quæ modo diximus. Nam & servis fidem servandam veterum pietas existimavit, credito Lacedæmonios iram divinam expertos, quod Tenares servos contra pacta occidissent. Et Diodorus Siculus notat fidem servis datam in fano Palicorum nunquam à quoquam domino fuisse violatam. Metus autem illati exceptio & hic poterit elidi interposito jurejurando, sicut * M. Bomponius tribunus plebis jurejurando obstrictus servavit quod L. Manlio metu coactus promiserat.

Lib. I. c. IV.

Æl. VI. 7.
Lib. X I.

VII. Sed hic supra priores specialem difficultatem facit jus legis constituendæ, & jus supereminens dominiî in res subditorum, quod civitati competit, & ejus nomine à summam potestatem habente exercetur. Id enim jus si ad omnes spectat res subditorum, quidni etiam ad jus ex promisso bellico natum? quod si conceditur, videntur inanes fore omnes tales pactiones, ac proinde belli nisi per victoriam finiendi spes nulla. Sed notandum contra est, jus illud supereminens non promiscue competere, sed quatenus communiter expedit in regimine non dominico sed civili, etiam regio. Pleramque autem communiter expedit pacta talia servari, quo ea pertinent quæ de præsentî statu tuendo alibi dicta à nobis sunt. Adde quod ubi hujus dominiî usum res exigit, compensatio tamen facienda est, ut infra latius explicabitur.

VII. Præterea possunt pacta sanciri jurejurando, nec tantum à rege aut senatu, sed & ab ipsa civitate, quomodo in leges suas Lacedæmonios jurare fecit Lycurgus, Athenienses Solon, & ne personarum mutatione jus jurisjurandi intercideret, repeti quotannis jusjurandum. Id enim si fiat omnino ne publicæ quidem utilitatis causa recedendum à promisso erit; nam & de suo cedere civitas potuit, &

Lib. V. c. 3.

verba possunt ita esse aperta, ut nullam exceptionem admittant. Valerius Maximus Athenas ita alloquitur : * *Lege legem qua te iurejurando obstrictam tenes.* Romani hoc genus * *leges sacratas appellabant,* quas ipse populus Romanus, ut Cicero pro Balbo explicat, religione obligabatur. Et ad hanc rem pertinens disputatio per se obscura apud Livium libro tertio, ubi ex sententia multorum juris interpretum ait tribunos esse sacrosanctos, non etiam aediles, iudices, decemviros, quorum tamen si cui noceretur id non jure fieret. *Causa ducriminis est, quod aediles atque alii lege sola defendebantur : quod autem postremum populus iussisset id ratum erat, manente tamen lege neini contra agere jus erat. at tribunos religio publica populi Romani tuebatur, nam jusjurandum intercesserat quod ab his ipsis qui juraverant salva religione tolli non poterat.* Dionysius Halicarnassensis libro sexto: *Ἐστὶν ὁ κατασκευασίας συναγωγῆς ἐπιπέδου τοῦ δημοῦ ἐργὸν καὶ ἀστυλὸν ἀποδείξαι τῶν ἀρχῶν νόμον καὶ ὅρκον βεβαιώσασθαι αὐτοῖς τὸ ἀσφαλεῖς ἰδίᾳ τῶν πᾶσι.* *Brutus concione advocata auctor Quiritibus fuit, ut monstratum hunc non lege tantum sed & jurejurando in violabilem redderent, quod omnibus placuit.* Hinc lex illa sacrata appellatur. Ideoque improbatum fuit bonis * *factum Tiberii Gracchi cum Octavio tribunatum abrogavit, dicens tribunitiam potestatem à populo habere sanctimoniam non adversus populum. Ergo ut diximus jurejurando & civitas & rex obstringi poterunt, etiam in causa subditorum.*

Livius libro XXXIX.

IX. Sed & tertio, qui metum non intulit, promissio valide fiet: nec scrutabimur quid aut quatenus ejus intersit, quæ juris Romani sunt subtilitates. Natura enim omnium hominum interest ut hominibus aliis consulatur. Sic Philippo pace cum Romanis inita jus faciendi in Macedonas qui in bello ab eo defecerant ademptum legimus.

Lib. I. c. 111. s. 17. & seq.

X. Sed & quemadmodum probavimus alibi, status mixtos interdum existere, sicut de statu puro in purum, ita & in mixtum transferi pactis potest: ita ut subditi qui fuerant incipiant summum habere imperium, aut certe partem ejus, etiam cum libertate partis ejus vituendæ.

De Off. 111. Verr. 14.

XI. Bellum vero solenne, id est publicum utrinque & indictum, sicut alia habet peculiaria in jure externo posita, ita & hoc, ut quæ in eo bello aut ejus finiendi causa promittuntur adeo sint valida, ut ex causa metus injuste illati, invito eo cui promissa sunt in irrium deduci non possint: quia sicut alia multa quantumvis vitio concurrentia ex jure gentium pro justis habentur, * ita & metus qui tali bello utrinque infertur. Quod nisi id placuisset, bellis talibus quæ valde sunt frequentia, nec modus nec finis potuissent imponi: quod tamen fieri interest humani generis. Et hoc potest intelligi jus illud esse bellicum quod cum hoste servandum ait Cicero, cui & alibi dictum, hostem in bello jura retinere, scilicet non tantum naturalia, sed & quædam ex gentium consensu orta. neque tamen hinc sequitur, eum qui tale quid bello injusto extorsit; salva pietate, salvis viri boni officiis posse retinere quod accepit, aut etiam cogere alterum ut stet pactis, sive juratis, sive injuratis. Intus enim, & ipsæ rei

cura id injustum manet: neque interna hæc injustitia actus tolli potest nisi ex novo & vere libero consensu.

XII. Cæterum quod metum dixi haberi pro justo qui bello fortiter inferitur, * de eo metu intelligi debet quem jus gentium non improbat. Nam si stupri inferendi metu extortum sit quippiam, ut alio terrore contra datam fidem, verius erit rem constitutam in a jus naturale: quia jus gentium ad talem metum suam vim non corrigit.

XIII. Servandam autem fidem etiam perfidus, & nos in generali ratione supra diximus & idè docet Ambrosius: quod haud dubie corrigendum ad hostes quoque; perfidos, quales Poeni, quibus Romani dem sancte servaverunt *Senatus non eos quibus hoc prestabatur aspexit*, ait in hoc argumento Valerius Maximus. Et Sallustius: *Bellis Punicis omnibus cum saepe Carthaginienses & in pace & per inducias multa nefanda facinorosa fecissent, nunquam ipsi per occasionem Italia fecere.* Appianus de Lucanis foedifragis, quos Sergius Galba nova ractione decemprostricidaverat:

Perfidiam ultis contra Romanam dignitatem barba: os smitabatur. Et quoque nomine idem Galba postea à Libone tribuno plebis accusatus est: quam rem narrans Valerius Maximus: *Miseritordia*, inquit, *illam questionem, non aequitas rexir: (male editur texit) quoniam, qua innocentia tribui non poterat absolutio, respectus puerorum data est.* Caro, in Originibus scripserat, nisi pueris & lachrymis usus esset, poenas eum daturum fuisse.

XIV. Sed simul sciendum est, duobus modis fieri posse, ut quis à perfidia vacet, nec tamen id faciat quod promissum est, defectu scilicet conditionis, & per compensationem. Defectu conditionis non vere liberatur promissor, sed eventus ostendit, nullam esse obligationem, ut quæ non nisi sub conditione contracta erat. Et tunc referendus casus, si prior alter non implevit, quod ex sua parte implere tenebatur. Nam unius ejusdemque contractus capita singula alia aliis inesse videntur per modum conditionis, quasi expressum esset, hæc ita faciam, si & alter faciat, quæ promissit. Ideo Tullius Albanis respondens, *Duos testes facit, uter prius populus vos repentes legatos aspernatus dimiserit, ut in eum omnes expostans clades belli. Nam tenebitur pro socio*, ait Ulpianus, *qui ideo renuntiavit, quia conditio quadam qua societas erat inita ei non prestatur.* Hanc ob causam quoties alia mens est, solet diserte poni, ut si contra hanc aut illam partem quid fiat, cætera non eo minus rata maneant.

XV. * Compensationis originem alibi indicavimus, cum diximus nos, si quod nostrum est, aut quod nobis debetur, consequi aliter non possumus, ab eo qui nostrum habet aut nobis debet, tantundem in re quavis accipere posse: unde sequitur, ut multo magis possumus id, quod penes nos est, sive corporale est, sive incorporale, retinere. Ergo quod promissimus poterit non prestari, si non amplius valet quam res nostra, quæ sine jure est penes alterum. * Seneca libro de beneficiis sexto: *Sic debitori suo creditor saepe damnatur ubi plus ex alia causa abstulit, quam ex credito petiit. Nam tantum inter creditorem & debitorem iudex sedet, qui dicat pecuniam credidisti. Quid ergo? agellum, quomodo*

Lib. II, c. XIII, § 16.

Lib. VI, c. 6.

Lib. VIII, c. 2.

Cic. de Oratore lib. I, § Bruto.

L. si convenit. D. pro socio.

Lib. I, c. VII, § 2.

non

non emeris, possides : astimacione facta debitor discide, qui creditur teneras.

XVI. Idem erit si ex alio contractu is quicunq; negotium est, plus aut tantundem debet, idque ego aliter consequi non valeo. In foro quidem, ut * idem Seneca ait, actiones quædam separantur, nec confunditur formula : sed illa exempla, ut ibidem dicitur, certis legibus continentur, quas necesse est sequi : lex legi non miscetur : eundem est qua ducimur. Jus gentium ista discrimina non agnoscit, ubi scilicet alia juris sui obtinendi spes non est.

XVII. Idem dicendum erit si qui promissum urget, non contraxerit, sed damnum dederit. * Seneca ibidem : *Colonum suum non tenes quamvis tabellis manentibus qui segatem ejus proculcavit, qui succidit arbusta, non quia recepit, quod pepigeras, sed quia ne reciperetur effecit.* Mox alia addit exempla : *Pecus abegisti, servum ejus occidisti.* * Deinde : *licet me comparare inter se, quantum profueris mihi quisque, aut quantum nocueris ; & tum pronunciare utrum plus debeatur mihi, an d. beam.*

XVIII. Postremo & quod ex pœna debetur ei quod promissum est, potest contribui, quod eodem loco late explicatur. *Ei beneficio gratia debetur, & injuria ultio ; nec ego gratiam illi debeo, nec ille mihi pœnam : alter ab altero absolvimur. mox : * comparacione facta inter se beneficij & injuria, videbo an etiam ultro mihi debeatur.*

XIX. Sed sicut si quid inter litigantes convenerit, ei quod promissum est, opponi lite manente non poterit, aut actio de qua lis erat, aut litis damna & impensæ, ita nec manente bello compensari poterit, aut id unde ortum est bellum, aut quidquid bellico gentium jure fieri solet. Negotii enim natura, ne nihil actum sit, ostendit convenisse scpositis belli controversis. nam alioqui nulla esset pæctio quæ non posset eludi : nec forte male huc aptem, quod * apud eundem, quem jam laudavi aliquoties Senecam est : *Nullam excusationem receperunt (majores) ut homines scirent fidem utique præstandam. Satis enim erat à paucis etiam justam excusationem non accipi, quam ab omnibus aliquam tentari. Quæ ergo sunt, quæ compensari cum eo, quod promissum est, poterunt ? nimirum si quid alter quamvis ex alio contractu inter bellum inito debet : si damnum dedit intra induciarum tempora : si legatos violavit, aut aliud quid fecit, quod inter hostes jus gentium damnat. Observandum tamen ut inter easdem personas fiat compensatio, ac ne jus tertii cujusquam lædatur ; ita tamen ut subditorum bona pro eo, quod civitas debet, jure gentium obligata intelligantur, ut alibi diximus. Addamus & hoc, generosi esse animi stare federibus etiam post aliquid injuriæ acceptam, quo nomine sapiens Indus Iarchas laudabat regem, qui læsus à vicino federato, ἢ παρὰ σι τὸς ὄρκους, ἢ τὸ βίβλαιος ὁμωμυρίων Φίλος, ἢ μὴδὲ ὀπίτῃ ἰδικεῖτο λυπητὸν ὄνθῃ. non discessit à jurata fide, ajens tam sancte se jurasse, ut alteri ne post acceptam quidem injuriam nociturus esset. Quæ vero de fide hostibus data incidere solent quæstiones, ferme omnes solvi possunt, si adhibeantur regulæ supra traditæ, cum de vi, tum quorumvis promissorum, tum speciali jurisjurandi, federis, ac sponsonum, & de regum jure ac obligatione, deque ambiguis interpretandis differtavimus. Tamen ut & antedictorum usus sit manifestior, & siquid præterea controversi est,*

*Li. ro II.
c. II.*

*Philosfr. lib.
III. c. 6.*

*L. II. c.
XI. & seq.*

discu.

iscutiatur, specialium quaestionum frequentiores atque illustriores tringere non pigebit.

Annotata ad. Caput x i x.

- [*Nec bella fidem*] Archelaus Philosophus apud Appianum Civilem §. I.
IV, ἡρωϊκὸς τῶν τοῖς ἀγῶνις ἰαριώτερος καὶ δεικνὺς ἐνθρονοῦ, αἰ καὶ ἐπὶ τοῖς νόμοις ἰσχυρότερος; federa jurastis, dedistis dexteras, qua etiam inter hostes varent. Laudat hujus virtutis nomine Africanum minorem Diodorus Siculus in Excerptis Peiresianis.
- [*Augustinus*] qui idem argumentum late tractat epistola cccxxv.
- [*Adulterium non committi*] Seneca in Excerptis IV, 7: *Non putans adulterium uxorem tyranni polluere: sicut nec homicidium tyrannum occidere.* §. II.
 Iulius Clarus in §. Homicidium num. 56. feminam bannitam impune adulterio corrumpi censuit.
- [*Judeorum magistri*] Rabbi Levi Ben-Gerson & Rabbi Salomo ad Levit. xx, 10.
- [*Pom: ejus passionibus confectis*] Sic improbata Didii perfidia in Celtiberos ex rapto viventes.
- [*Si quando cum tali, qua talis actum est*] Terentius in Adelphis: §. III.
Leno sum, faseor: permittis communis adolescentium: Perjurus, pestis: tamen tibi à me nulla est orta injuria.
- vide hac de re scriptorem de compositione pacis inter Principes & ordines imperii.
- [*M. Pomponius tribunus plebis*] Iuravit tribunus, nec sefellit. & causam accusationis remissa centoni reddidit. Nulli alii licuit impune tribunum in ordinem redigere. Seneca de Beneficiis III, c. 37. §. VI.
- [*Leges sacratas appellabam*] Vide Manutium de legibus. §. VIII.
- [*Factum Tiberii Gracchi*] Vide id late narratum Plut. in ejus vita.
- [*Pace cum Romanis inita jus sciendi in Macedonas qui in bello ab eo defertens adeptum legimus*] Est simile exemplum apud Parutam lib. VI. §. IX.
- [*Ita & metus qui tali bello utrimque infertur*] Vide dictum scriptorem §. XI.
 de compositione pacis.
- [*De eo metu inteligi debet, quem jus gentium non improbat*] Sic nihil prodest extorquenti promissio quam legato capto is extorfit. Mariana xxx. §. XII.
- [*Compensationis originem alibi indicavimus*] Libro II, cap. VII, §. 2. §. XV.
 Tertullianus Scorpiace: *Nulli comparatio invidiosa est, in qua aut gratia aut injuria communis est ratio.*
- [*Seneca libro de Beneficiis VI*] cap. 4.
- [*Idem Seneca*] eodem libro capitibus 6 & 7. §. XVI.
- [*Seneca ibidem*] dicto cap. 4. §. XVII.
- [*Deinde*] dicto cap. 6.
- [*Comparatione facta*] eodem cap. 6. §. XVIIII.
- [*Apud eundem quem jam laudavi aliquoties Senecam est*] de Beneficiis §. XIX.
 VII, 15.

C A P V T X X.

De fide publica qua bellum finitur, ubi de pacis pactione, de sorte, de certamine condicō, de arbitrio, deditioe, obfidibus, pignoribus.

- I. Fidei inter hostes diviso ad redamem sequentiam.
- II. Pacem facere in regio statu esse regis.
- III. Quid si rex sit insans, furiosus, captivus, exsul?
- IV. In procerum aut populi statu jus pacis facienda esse penes plures.
- V. Quomodo imperium aut pars imperii aut regni bona pacis causa videri alienentur.
- VI. Quatenus ex pace per regem facta populus aut successores teneantur.
- VII. Res subditorum pace concedi posse ob utilitatem publicam, sed cum onere damni referre endi.
- VIII. Quid de rebus jam bello amissis?
- IX. Non distingui hic inter quasita jure gentium & jure civilis.
- X. Utilitatem publicam apud externos pro probata haberi.
- XI. Regula generalis in pace interpretanda.
- XII. In dubio credi conventum ut res maneat quo sunt loco, quod quomodo accipiendum.
- XIII. Quid si convenerit ut restituantur omnia in eum statum quo ante bellum fuerant?
- XIV. Tunc, qui sui juris cum essent sponte se alicui subjecerunt, non reddi.
- XV. Damna bello data remissa in dubio censeri:
- XVI. Non etiam qua ante bellum privati debebantur.
- XVII. Penas etiam ante bellum publice debitas in dubio remissa censeri.
- XVIII. Quid de jure privatorum ad penas?
- XIX. Ius quod ante bellum publice obrendebatur, sed controversum erat, facile censeri remissum.
- XX. Capta post pacem reddenda.
- XXI. De pacto reddendarum rerum qua bello capta sunt, regula quadam.
- XXII. De fructibus.
- XXIII. De nominibus regionum.
- XXIV. De relatione ad pactum associandis: & de eo per quem fitur.
- XXV. De mora.
- XXVI. In dubio interpretationem faciendam contra eum qui leges dedit.
- XXVII. Distinguiuntur, novam bello causam praebere, & pacem rumpere.
- XXVIII. Quomodo rumpatur pax facienda contra id quod omnis pax est:
- XXIX. Quid si socii vim insularum?
- XXX. Quid si subditi? & quomodo eorum saltum approbatus censeri debeat.
- XXXI. Quid si subditi alius militent?
- XXXII. Quid si subditi non utuntur? ubi distinctio adhibetur.
- XXXIII. Quid si socii? ubi etiam distinctio.
- XXXIV. Quomodo rumpatur pax facienda contra id quod in pace distinctum est.
- XXXV. An facienda distinctio captivum pacis.
- XXXVI. Quid si pena sit adjecta?
- XXXVII. Quid si necessitas obstruit?
- XXXVIII. Pacem manere si id velit qui laesus est.
- XXXIX. Quomodo rumpatur pax facienda contra id quod est de speciali natura cuiusque pacis.
- XL. Amicitia nomine quid veniat?
- XLI. Subditi & exsules recipere an contra amicitiam fit.
- XLII. Sorte quomodo bellum finiat.
- XLIII. Quomodo condicō certaminis & an id licitum.
- XLIV. An saltum regum populos hoc obiget.
- XLV. Qui victor censendus.
- XLVI. Quomodo per arbitrium fiat bellum, & arbitrium hic intelligi sine provocazione.
- XLVII. Arbitros in dubio intelligi adstrictos juri:
- XLVIII. Arbitros de possessione praesertim non debere.
- XLIX. Qua sit vis deditiois perae.
- L. Quod officium victoris circa eos qui sic se dedunt.
- LI. De deditioe conditionata.

Obsides dari qui possent & debeant.

L VII. *Rege qui obsidem dedit mortuo, an obses teneatur?*

I I. *Quod jus in obsides.*

L VIII. *Obsides interdum principaliter obligari: & alteram ex alterius factis non teneri.*

An fugere obsidas liceat.

An obses in aliam causam rebello retineatur.

L I X. *Pignorum obligatio qualis?*

L X. *Luendi jus quando amittatur.*

I. *Mortuo eo pro quo qui obses venit ob idem liberari.*

Nter hostes quæ conveniunt fide aut expressa, aut tacita constant.

Fides expressa aut publica est aut privata. Publica aut summorum potestatum aut inferiorum. Quæ summarum est potestatum bello finem imponit, aut eo manente vim habet. In his quæ bellum finiunt spectantur principalia & accessiones. Principalia sunt ipsæ quæ bellum finiunt, sive acti suo, ut pactiones, sive ex consensu ad aliud relap, aut sortes, prælii exitus, arbitri pronuntiatio. quorum læ mere sunt fortuitæ, alia duo casum temperant cum viribus animi aut corporis aut cum facultate judicante.

II. Pactiones inire quæ bellum finiunt eorum est quorum est bellum. rei enim suæ quisque moderator. Vnde sequitur ut in bello utriusque publico hoc eorum sit qui summi imperii exercendi jus habent. Regis igitur hoc erit in statu vere regio, modo is rex etiam jus habeat non impeditum.

Vide lib. II, c. XV. §. 3.

III. Nam rex qui ætatis est ejus quæ judicii maturitatem non habet, (quod in regnis aliquibus lege definitur, alibi probabilibus conjecturis erit æstimandum) qui imminutæ mentis est pacem facere non potest. Idem dicendum est * de rege captivo si quodo regnum ex consensu populi ortum habet. non enim credibile est à populo imperium delatum ea lege ut & à non libero exerceri possit. Ergo & hoc casu imperii non quidem jus totum, sed exercitio & quasi tutela erit penes populum aut eum cui id populus commiserit. De his tamen quæ privatim sua sunt si quid pepigerit rex etiam captivus valebit, ad exemplum eorum quæ de privatis conventionibus dicemus. Quod si exsul sit Rex, * pacemne facere poterit? Sane, si constet eum non obnoxium vivere: cæteroqui parum à captivo fors ejus distabit: nam sunt & læ custodiæ. Regulus sententiam in senatu dicere recusavit, dicens quamdiu jurejurando hostium teneretur non esse se Senatorem.

Vide lib. I, c. III. §. 24.

IV. Inprocerum aut populi imperio jus paciscendi erit penes majorem partem, illic consilii publici, hic civium sententiæ dicendæ jus ex more habentium secundum ea quæ diximus alibi. Itaque sic pacta obligabunt etiam eos qui aliter senserunt: Livius: *Vbi semel decretum erit, omnibus id etiam quibus ante displicuerit, pro bono atque utili defendere defendendum.* Dionysius Halicarnassensis, *δικαιον ποιεῖται τοῖς ὄντοῖς παρὰ τὸν νόμον, παρὸν τὸν νόμον, παρὸν τὸν νόμον.* Appianus, *οἱ δὲ νόμοι τὸ κέρδιον ἀποφασίζουσιν: Omnes decreto obsequi tenentur, nulla admissa excusatione.* Plinius: *quod pluribus placuisset, cunctis tenendum.* Quos autem obligat pax, iisdem & volentibus prodest.

Cic. de Off. II.

Lib. II. c. v. § 17. LXXXII.

L. XI.

L. VI.

L. VI. Epist. 13.

V. Nunc de rebus pactioni subjectis videamus. Imperium aut omne aut ejus partem reges, quales nunc sunt plerique, regnum habentes, non in patrimonio, sed tanquam in usufructu, paciscendo alie-

Vass. cont. lib. I. l. c. eos multos alioq. &

e. 5. vide
supra libro
11. c. VI.
q. 3. &
seq.

alienare non valent. Imo antequam regnum accipiant, quo tempore populus adhuc ipsis superior est, lege publica tales actus in futurum plane irriti reddi possunt, ita ut nec ad id quod interest obligationem pariant. Atque id populos voluisse credible est, ne alioquin ad id quod interest salva esset actio contrahenti, subditorum bona pro debito regis caperentur, ac sic de non alienando imperio vanum esset cautio. Ergo ut imperium totum valide transeat, populi totius consensu opus est, qui expediri potest per partium legatos quos Ordines vocant. Ut pars aliqua imperii valide alienetur duplici opus est consensu, & corporis, & specialiter ejus partis de qua agitur, ut quae invita a corpore cui coaluit avelli nequeat. Sed pars ipsa tamen valide in se imperium transcribet. sine populi consensu in summa atque alias inevitabili necessitate, quia eam potestatem credible est recepit cum societas civilis coita est. At in regnis patrimonialibus quo minus rex regnum alienet nihil impedit. Fieri tamen potest ut rex partem aliquam imperii alienare non valeat, si nempe regnum sub onere ejus non dividendi in proprietatem acceperit. Bona vero quae regni dicantur quod attinet, possunt & haec in patrimonium venire regis duobus modis, aut separabiliter, aut individue cum ipso regno. Si hoc modo, transcribi poterunt, sed non nisi cum regno: si illud, etiam seorsum. Qui vero reges in patrimonio regnum non habent, his vix est ut jus regni bona alienandi concessum videatur, nisi diferte id appareat ex primitiva lege aut more cui contradicendum nunquam sit.

Lib. II. c.
13.

Lib. II. c.
XIV. q. 10.
& seq.
Vasq. d. c.
5. n. 9.
Supra lib.
III. cap.
VIII. q. 2.

V I. Sed & quatenus promisso regis populus ac simul successores obligentur alibi diximus: nempe quatenus obligandi potestas sub imperio comprehensa est, quod nec in infinitum protrahi, nec ad angustias nimias arctari debet, sed ita intelligi ut valeat quod probabili ratione nititur. Plane aliud erit si quis rex simul subditorum dominus sit, neque tam civile quam familiare imperium acceperit: ut qui bello victos in servitutem redigunt: aut si in personam quidem dominium non habeat, sed in res habeat, ut Pharaon in terra Aegyptiae emto, & alii qui advenas in suum privatum receperunt. Nam hic prae ter regium accedens efficit ut ex eo consistat, quod alioquin per se solo regio jure consistere non posset.

V II. Disputari & hoc solet quid in res singulorum possint pacis causa statuere qui reges sunt, nec in * res subditorum aliud jus habent quam regium. Alibi diximus res subditorum sub eminenti dominio esse civitatis, ita ut civitas, aut qui civitatis vice fungitur, iis rebus uti, easque etiam perdere & alienare possit, non tantum ex summa necessitate, quae privatis quoque jus aliquod in aliena concedit, sed ob publicam utilitatem, cui privatas cedere illi ipsi voluisse censendi sunt qui in civilem causam coierunt. Sed addendum est, id cum sit civitatem teneri his qui suam amittunt, sarcire damnum de publico, in quod publicum nomen & ipse qui damnum passus est, si opus est, contribuet. Neque hoc onere leyabitur civitas si nunc forte ei praestationi par non sit, sed quodcumque copia suppetit, extoret se quasi sopita obligatio.

Vasq. lib. I.
c. 5. Rem.
conf. 310.
Syl. in verb.
belli, l. 5.
43.

VIII. Ne.

VII. Neque illud indistincte admitto, quod dicit Ferdinandus /asquius, agnoscere civitatem non debere id damnum quod jam bello datum est, eo quod jus belli talia permittrat. Nam jus illud belli populos alios spectat, ut alibi exposuimus: partim & hostes inter e, non cives inter se, qui cum socii sint, æquum est ut communia habeant damna, quæ societatis causa contingunt. Plane civili lege & ioc constitui poterit ut rei bello amissæ causa nulla adversus civitatem actio sit, ut sua quisque acrius defendat.

L. III, com. II, c. 3, in fine. Lib. III, c. VI, s. 2, c. 2, §. 5. L. cum duob. §. quodam. D. pro socio.

IX. Sunt qui latum discrimen collocant inter ea quæ civium sunt & gentium jure & ea quæ eorundem sunt ex jure civili, ut in hæc us laxius regi concedant, etiam auferendi sine causa & compensatione, in illa non item: Perverse: nam dominium ex qualicunque causa ortum sit, suos semper effectus habet ex ipso jure naturali ut scilicet auferri nequeat nisi ex causis quæ aut dominio insunt suapte natura aut ex dominorum facto ortum habent.

X. Sed hæc inspectio ne nisi ex publica utilitate res privatorum concedantur regem spectat & subditos, ut illa de damno sarciendo civitatem & singulos. Nam externis, qui cum rege contrahunt, sufficit factum regis, non tantum ob præsumptionem quam secum adfert dignitas personæ, verum etiam ob gentium jus, quod bona subditorum obligari ex facto regis patitur.

Lib. III, c. 11.

XI. Circa interpretandas pacis conventiones observandum est quod supra à nobis est traditum, quo quidque plus habet favoris, eo laxius accipiendum: quo longius abit, eo restrictius. Si jus naturæ merum spectamus, maximus favor in eo esse videtur, ut suum quisque consequatur, quod Græci dicunt *ἕκαστον ἕξει τὰ ἰαυτῶν*: & proinde videtur ambigue positorum interpretatio eo ducenda, ut qui iusta arma habuit, id consequatur ob quæ arma sumpsit, & damna sumptusque recuperet: non item ut pœnæ nomine quicquam lucretur, id enim est odiosius. Sed quia ad pacem veniri vix solet injuriæ confessione, ideo ea sumenda est in pactis interpretatio, quæ partes quoad belli justitiam quam maxime æquet: quod fieri solet duobus maxime modis: aut * ut quarum rerum turbata bello possessio est, ex formula juris antiqui componatur: (quæ verba sunt Menippi in oratione qua de federum generibus differit) aut ut res maneat quo sunt loco: quod Græci dicunt *ἕκαστος ἀ ἕκαστος*.

L. II, c. 15, §. 12.

Livius libro XXXIV.

XII. Ex his duobus posterius in dubio magis est ut præsumatur, quia facilius est, & nullam inducit mutationem. Hinc est illud quod à Tryphonino notatum est, ut in pace illis demum captivis postliminium sit, de quibus id in pactis erat comprehensum ut recte emendare Fabrum diximus supra, & certis argumentis evicimus. Sic & transfugæ non reddentur nisi convenerit. Nam * transfugas jure belli recipimus: id est per jus belli licet nobis admittere, & nostris ascribere eum qui partes mutat. Res cæteræ tali pacto manent penes tenentem. Illud autem tenere non civiliter, sed naturaliter sumitur: in bellis enim sufficit facti possessio, nec alia attenditur. Agros autem diximus ita teneri si munitionibus quibusdam clausi sunt: nam temporariam in sessionem ut per stativa hic non spectari.

Lin bella. D. de captivis. Supra hoc libro, c. 9. L. quamquam. D. de acq. rer. dom.

Dec. T. III, conf. 74.

Supra l. III,
c. 6, §. 4.

Supra l.
III, c. VII,
§. 4.

Livius libro
XXXIII.

Dec. Conf.
§. 1.

L. II Off.

Demosthenes pro Ctesiphonte festinatum ait à Philippo, ut quæ perisset loca occuparet, gnarus ut res erat, pacis confecto negotio, retenturum se quæ teneret. Incorporalia non tenentur nisi per res quibus adhærent, ut servitutes prædiorum, aut per personas quarum sunt, dum ne in solo quod hostium fuit exercenda sint.

XIII. In altero illo paciscendi genere quo restituitur possessio bello turbata notandum est, ultimam quæ ante bellum fuit possessionem respici, ita tamen ut privatis dejectis interdicto aut vindicatione apud judicem experiri liceat.

XIV. At si quis sui juris populus sponte se bellantium alteri subjecerit, ad eum restitutio non porrigetur, ut quæ ad ea tantum pertineat quæ vi, metu facta sunt, aut alioqui & dolo non nisi in hostem licito. Sic pace inter Græcos Thebani * Platæam retinuerunt dicentes, *ἡ βία ἀλλ' ὁμολογία αὐτῶν ἀσχυρησάντων καὶ ἡ ἀσθένεια ἔχει τὸ χάρις, habere se eum locum non vi, non prodicione, sed eorum quorum eras libera voluntate.* Parique jure Nisæa penes Athenienses mansit. Eadem distinctione adversus Ætolos utebatur T. Quintus: *Carthagini, iniqui, urbem illa lex. Thessalia civitates sua voluntate in ditionem nostram venerunt.*

XV. Si nihil aliud convenerit, omni pace id actum censeri debet ut quæ bello data sunt damna eorum nomine actio non sit, quod de damnis etiam privatim acceptis intelligendum est: nam & hæc belli effecta sunt. In dubio enim ita censentur contrahere voluisse bellantes, ut neuter injustitiæ damnaretur.

XVI. Non tamen & quæ privatis deberi cœperunt belli tempore condonata censeri debent: nam hæc non belli jure quæ sita sunt sed bello tantum exigi verita. Itaque sublato impedimento vim suam retinent. Jus vero quod ante bellum fuit, quanquam nemini facile ademptum censeri debet (hanc enim ob causam maxime ut sua tenerentur res publicæ civitatesque constitutæ sunt ut recte ait Cicero) intelligendum id tamen de eo jure quod ex rerum inæqualitate nascitur.

XVII. * De jure ad pœnas non æque, nam id jus quatenus inter ipsos reges aut populos versatur remissum ideo censeri debet, ut pax non satis pax sit si veteres ad bellum causas relinquat. Quare & ignorata hic venient sub verbis generalibus, ut de mercatoribus Romanis quos à Carthaginensibus merfos ignorabant Romani narrante Appiano. *καρτίαι ἀγαθὰ καὶ αἰς ἑδὴν ἐπιέχοντο ἔδει μνηστῆρων, inquit Dionysius Halicarnassensis: optima conciliationes que in amicitiam offensarum memoriam delent.* Isocrates Plataica: *εἰρήνης ὕψος ἡ ἀσθένεια μνηστῆρων περὶ τὸ πρὸς γαροφύων: In pace non decet ante peccata exsequi.*

XVIII. De privatorum jure ad pœnam non tanta est ratio ut remissum censetur: quia sine bello judicii expediri potest: Tamen cum hoc jus non ita nostrum, sit ut quod ex inæqualitate nascitur, & pœnæ semper aliquid odii habeant, levis verborum conjectura sufficiet, ut hoc quoque donatum intelligatur.

XIX. Quod vero diximus jus quod ante bellum fuit ademptum facile censeri non debere, id in privatorum jure firme tenendum est.

n Jure autem regum & populorum facilius est ut condonatio aliqua intelligatur facta, si modo verba ut conjecturae non improbabiles apperant: maxime vero si jus de quo agitur non liquidum erat, sed in controversia positum. Benignum enim est credere id actum ut belli semina evellentur. Idem quem modo laudavi Dionysius Halicarnassensis: *ὅτι ἀπὸ βίης τῆς το μόνον ἡμῶς συγκρίει ὅπως ἐν τῷ παρῶν ἐχθρῶν ἀγλυταίμεθα πρὸς ἀλλήλους, ἀλλ' ὡς μηδ' αὐτοῖς πότε πολυμήσοι ἐπὶ δεῖν ἐξουδύνασθαι. ἢ γὰρ ἀναβολὰς ποιησόμενοι ἢ κακῶν συνελθῆμεν ἀλλ' ἀπικλοῦμεν.* Non tam cogitandum est de sarcienda in praesens amicitia, quam id curandum ne bello iterum implicemur: neque enim ad differenda, sed ad auferenda mala convenimus: quae postrema verbo tonus ferme desumpta sunt ex Hocrate oratione de pace.

L. III.

XX. Quae post perfectas pactiones capta sunt, reddenda satis constat. sublatum enim jam erat bellij jus.

XXI. At in pactionibus, quae sunt de reddendis his quae bello capta sunt, primum latius interpretandae quae mutuae sunt quam quae claudicant: deinde quae de hominibus agant plus favoris habent quam quae de rebus: & inter eas quae de rebus haec quae de agris plus quam quae de rebus mobilibus: & quae de his quae penes publicum sunt plus quam quae penes privatos: & inter eas quae penes privatos, plus illae quae reddi jubent lucrativo titulo possessa, quam oneroso, ut quae emtionibus, quae dotibus tenentur.

Alc. v resp. 17.

Cic. de Offi. II.

XXII. Cui pace res conceditur, ei & fructus conceduntur à tempore concessionis, non retro, quod recte defendit Caesar Augustus contra Sextum Pompejum, qui Peloponneso sibi concessa simul etiam tributa quae pro exactis annis debebantur sibi vindicabat.

App. civ. v.

XXIII. * Nomina regionum accipienda ex usu praesentis temporis, non tam vulgi quam peritorum, nam à peritis negotia talia tractari solent.

XXIV. Habent & illae regulae frequentem usum, quoties ratio fit ad pactum antecedens aut vetus, toties repetitas censeri qualitates aut conditiones priore pacto expressas: Et pro faciente habendum qui facere voluit si per alterum, quicum controversia est, stetit quo minus fieret.

Quint. de cl. cxlviii.

XXV. Quod vero quidam ajunt more purgationem intra breve tempus admitti, * verum non est nisi improvisa necessitas impedimento fuerit. Nam quod canones nonnulli purgationi tali favent, mirum non est, cum eorum officium sit, Christianos ad ea permoveere quae caritati mutuae conveniunt. At in hac quaestione de pactis interpretandis non jam quaerimus quid melius sit, imo nec quid à quoque religio & pietas exposcat, sed ad quid cogi possit, quod totum versatur in eo jure quod externum diximus.

XXVI. In dubio autem sensu magis est ut contra eum fiat interpretatio, * qui condiciones elocutus est, quod esse solet potentioris: (est ejus qui dat non qui petit condiciones pacis dare, ait Annibal) sicut & contra venditorem fit interpretatio. Habet enim quod sibi imputet qui non apertius locutus est: alter autem quod plures sensus recipiebat id suo jure accipere potuit in partem sibi utiliore,

L. Veteribus D. de pa. lli.

liorem, unde alienum non est quod Aristoteles dixit: *ἂν τὸ χροῖστος*
ἔφιδιος ἕως ἢ τὸ πικρόν *ἂφιδιον μέτρον ἴστω*, Vbi utilitatis causa amicicia
est, ibi ejus qui accipit utilitas ejus quod debetur mensura est.

XXVII. Quotidiani usus & illa disputatio est quando pax ru-
pta censeatur: quod Græci vocant *ἠδυσπόνημα*. non enim idem est
novam bello causam præbere & pacem rumpere: sed multum inter
hæc interest, tum ad committendam pœnam à peccante, tum ad li-
berandam in cæteris fidem ejus in quem peccatum est. Rumpitur pax
tribus modis, aut faciendo contra id quod omni paci inest, aut con-
tra id quod in pace dictum est aperte, aut contra id quod ex pacis cu-
jusque natura debet intelligi.

XXVIII. Contra id quod omni paci inest fiet, si vis bellica in-
feratur, nimirum ubi nulla nova subest causa: quæ si probabiliter ad-
ferri potest, fatius est injustitiam sine perfidia quam cum perfidia ad-
missam credi. Illud Thucydidis vix opus habet moneri: *λέγουσιν*
σπουδῆς ἔχει οἱ ἀμυνόμενοι, αἰδῶσιν οἱ ἐπιτιθεῖσιν ἐπιόντες, * Pacem rumpunt non qui
vim vi arcens, sed qui priores vim inferunt. Hoc posito à quibus, & qui-
bus illata vis armata pacem solvat videndum est.

XXIX. Qui focii fuerunt siquid tale faciant, pacem rumpi, vi-
deo esse qui sentiant. Nec nego ita conveniri posse, non proprie ut ex
alieno facto alius fiat pœnæ obnoxius, sed ut pax non videatur plene
inita, sed sub conditione, partim potestativa, partim casuali. Verum
hoc modo facta pax, ni manifeste appareat, credi non debet: est e-
nim enorme, & communi pacem facientium voto non convenit. er-
go qui vim intulerunt aliis non adjuvantibus pacis ruptæ tenebun-
tur. & in eos bellandi jus erit, non in alios: contra quam Thebani a-
liquando contra Lacedæmoniorum socios dixerunt.

XXX. Si quid subditi per vim armatam faciunt sine jussu pu-
blico, videndum erit an privatorum factum publice probatum dici
possit: ad quod tria requiri, scientiam, puniendi potentiam, & ne-
glectum ex his quæ supra tractavimus, facile potest intelligi. Scien-
tiam evincunt facta manifesta, aut denunciata. Potentia præsumitur
nisi defectio appareat. neglectum ostendit elapsum temporis
spatium quale in quaque civitate ad crimina puniendi sumi solet: Et ta-
lis neglectus decreto idem valet, nec aliter accipiendum quod ait apud
Iosephum Agrippa, regem Parthum arbitraturum pacem rum-
pi, sed subditi sui contra Romanos armati procedant.

XXXI. Quæri sæpe solet an & hoc locum habeat, si cujus sub-
diti non per se arma moveant, sed aliis bellum gerentibus militent.
Certe Cerites apud Livium se purgant, suos non publico consilio
militasse. Eademque Rhodiensium fuit defensio. Et verius est, ut id
quoque permittendum non sit, nisi probabilibus argumentis appareat
actum aliud, ut nunc interdum fieri solet, exemplo veteri Astolorum
quibus pro jure erat *ἀγειν λάφυρον δὲ τὸ λαφύρον*, ex omni præda prædam ju-
mere, cujus moris hanc vim esse ait Polybius: *καὶν ἕνεκα τῆς πολέμου*
ἡδὲ ἀλλήλων, ὅπως Αἰτωλῶν φίλοι ἔσονται, μηδὲν ἕτιος εἶσθαι τοῖς Αἰτωλοῖς
αἰὲν κρινῆσθαι δόγματι *ἔσται* *ἀμφοτέροις πολέμοισι τὴν χάραν ἀγειν ἔσται ἀμφο-*
τέρων. Etiam si non ipsi sed alii bellum gerant amici ipsorum aut socii, ut eo nec

Paul. IX.

Lib. II. c.
XXI. §. 2.
¶ seq.

L. VII.
Gell. VII.
c. 3.

Polyb. libro
XVII.

omnes Aetolis liceat * citra publicum decretum utrique parti militare, & utrinque preda agere. Livius de iisdem: *Invenitsem ad versus suos socios publica tantum auctoritate demta militare sinunt, & contraria saepe acies in utraque parte Aetolica auxilia habent.* Olim Etrufci negato Vejentibus auxilio, si qui suæ juventutis voluntarii, ad id bellum irent, non impediebant.

Liv. lib. v.

XXXII. Rursum pax rupta cenferi debet, non modo si toti corpori civitatis, sed & si subditis vis armata inferatur, nimirum sine nova causa. Nam ut omnes subditi tuti sint, pax initur: est enim pax actus civitatis pro toto, & pro partibus. Imo & si causa nova subsit, per pacem licebit se suaque defendere. Naturale enim hoc, ut ait Cassius, arma armis repellere: ideo abdicatum inter pares non est ut facile credatur. ulcisci autem aut oblata recuperare per vim non licebit, nisi postquam judicium erit negatum: Hæc enim res moram fert: illa non fert. At * si quorum subditorum ita perpetuum sit malefium ac juri naturæ contrarium, ut quod faciunt, id credendi sint omnino facere rectoribus suis improbantibus, & in eos judicium postulari non possit, quales sunt qui piraticam exercent, ab his & res recuperare & ultionem exposcere licebit tanquam à deditis. At alios innocentes eo nomine armis impetere, id vero est contra pacem.

*L. viii. vi.
D. de vi &
vi arm.*

XXXIII. * Sociis quoque vis armorum illata pacem rumpit: sed his demum qui in pace comprehensi sunt, ut ostendimus cum Saguntinam controversiam examinavimus. Vrgent hoc Corinthii in oratione quæ est apud Xenophontem historiz Græcæ sexto: *πᾶσι ἡμῶν πάντες ἡμᾶς ἀμύσασμεν omnes nos vobis omnibus juravimus.* Quod si ipsi socii non pepigerint, sed alii pro ipsi, idem tamen statuendum erit, postquam satis constat, eos socios pacem ratam habuisse. Nam quamdiu adhuc incertum est an ratam habere velint, hostium loco sunt. Aliorum sociorum ut & cognatorum & affinium, qui nec subditi sunt nec in pace nominati, separata causa est, nec ad pacem ruptam vis in eos trahi potest. neque tamen sequitur ut & supra diximus bellum eo nomine suscipi non posse, sed id bellum erit ex nova causa.

*Lib. II. c.
xvi. s. 13.*

*Cep. Conf.
690.
Dec. conf.
531.*

XX XIV. Rumpitur & pax, ut diximus, faciendo contra id, quod in pace dictum est: sub faciendo autem comprehenditur & non facere quod & cum oportet.

XXXV. Neque admittam hic discrimen capitum pacis quæ majoris quæque minoris momenti sint. Satis enim magna ut serventur videri debent quæ pace comprehensa sunt. Bonitas tamen, maxime Christiana, leviores culpas, accedente præsertim poenitentia facilius condonabit, ut illud locum habeat,

Quem poenit et peccasse, poenit est innocens.

Sen. Ag.

Sed quo magis paci caveatur, consultum erit, * ut capitibus minoris momenti adjiciatur, ut siquid adversus ea factum erit pacem non rumpat: aut ut arbitri prius adeantur, quam arma inferre liceat, quod erat in federe Peloponnesiaco, memorante Thucydide.

*Vide supra
lib. II. c.
xv. s. 15.
Lib. VII.*

XX XVI. Et plane sentio id actum videri, si qua specialis poena adje-

adjecta sit : non quod nesciam posse ira contrahi , ut electio sit ejus cui facta est injuria, pœnam malit, an à transactione recedere, sed quod negotii natura hoc, quod dixi potius, requirat. Illud quidem constat & jam supra dictum à nobis est, & historiz auctoritate probatum, pacem non rumpere, qui pactis simpliciter factis posterior non sit: neque enim tenebatur nisi sub conditione.

Lib. III. c.
§ 12, § 14.

XX XVII. Quod si necessitas aliqua in causa sit quo minus pars una impleat id quod promissum est, puta si res perierit, aut ablata sit, aut factum redditum sit aliquo eventu impossibile, pax quidem rupta non censebitur: nam ut diximus, non solet illa pendere à conditione casuali. Sed alter optabit, an expectare malit, si qua spes sit, impleri promissum serius posse, an æstimationem accipere, an mutuis præstationibus isti capiti respondentibus aut æquum valentibus liberari.

Vide supra
hoc libro c.
§ 12, § 14
tract.

XX XVIII. Certe etiam post læsam fidem integrum est innocenti pacem servare, sicut Scipio fecit, post multa Carthaginiensium perfida facta, quia contra obligationem faciendo nemo se obligationi eximit: & si additum est, ut tali facto pax rupta habeatur, adjectum id censei debet in commodum innocentis duntaxat, si eo uti velit.

XX XIX. Postremo diximus, pacem solvi faciendo id, quod specialis pacis natura repudiat.

l. Postlimi-
nis. D. de
capt.
l. ro Gabm.

XL. Sic quæ contra amicitiani sunt, rumpunt pacem, quæ sub amicitiz lege contracta est: quod enim inter ceteros solius amicitiz officium exigeret, hic etiam pacti jure præstandum est. Et huc, non vero ad quamvis omnino pacem (est enim & fedus non amicitiz causa, ut nos Pomponius docet) refero multa quæ de injuriis non armatis, & contumelia à legum peritis dissertari solent, & præcipue illud Tullii: *Post reditum in gratiam siquid est commissum, id non neglectum sed violatum putatur, nec imprudentia sed perfidia assignatur.* Sed hic quoque detrahenda quantum fieri potest factio invidia. Itaque personæ quamvis conjunctæ aut subditæ facta injuria, ipsi qui cum pax inita est facta non censebitur, nisi aperte ad ipsius fugillationem facta sit, quam naturalem æquitatem in servis atrociter læsis sequuntur leges Romanæ: & adulterium aut stuprum libidini potius quam inimicitiz imputabitur: & invasio rei alienæ novæ potius cupiditatis reum faciet, quam fidei læsæ. Atroces sane minæ nulla nova causa præcedente cum amicitia pugnant: & huc referam arces in finibus structas, non tuendi sed nocendi causa, & insolitam copiarum conscriptionem, si justis satis indicis appareat in non alium hæc, quam in eum qui cum pax facta est, comparari.

l. itæ si
qui. D. de
injur. Instut.
§. servus
eod. tit.
Alex. 11.
Cons. 3.

XLI. * Subditos singulos qui ex altera dititione in alteram migrare volunt suscipere, non est contra amicitiam. Neque enim naturalis tantum sed & favorabilis est ista libertas ut alibi diximus. Eodem loco pono perfugium exsulibus datum. Nam in exsules ut ex Euripide diximus alibi nullum jus civitatis, Perseus apud Livium dicit: *Quid attinet cuiquam exsiliium patere si nunquam exsuli futurus est locus?* Aristides Leuctrica secunda dicitur τὸς ἐκπεσόντας vocat ἄγων ἀπαρ-

L. II. c. v.
§. 24.

l. xlii.

κοινωνία: commune jus hominum exsules recipere. Plane* oppida aut mannos cœtus, qui civitatis partem integrantem faciunt, recipere non cer, ut alibi diximus: neque magis eos qui ex sacramento aut aliter ministerium aut servitutem debent. De his autem qui belli forte ervi sunt idem introductum gentium jure apud quosdam populos supra memoravimus. Sed & de his qui exsules non acti pœnam justam effugiunt dedendis egimus alibi.

L. II, c. XXI,
s. 3. & seq.

X L I I. Sortis alex subijci belli exitus licite non semper potest, sed tum demum quoties de re agitur inquam plenum habemus dominium. Nam ad subditorum vitam, pudicitiam, & similia tuenda civitas, & ad bonum civitatis tuendum rex arctius obligatur, quam ut omittere possit eas rationes, quæ ad sui & aliorum tutelam maxime sunt naturales. Attamen si vera æstimatione qui injusto bello impetitur, tanto sit inferior ut resistendi nulla spes sit, videtur fore ut offerre posse, ut certum periculum incerto evadat. hoc enim est de malis minimum.

X L I I I. Sequitur valde agitata quæstio de præliis quæ definito numero condicuntur belli finiendi causa, pura inter singulos utrinque ut Æneam & Turnum, Menelaum & Paridem; inter binos utrinque ut inter Ætolos & Eleos; inter ternos utrinque ut inter Horatios Romanos & Curiatios Albanos; inter tricenos utrinque ut inter Lacedæmonios & Argivos. Si jus gentium externum tantum spectamus non est dubitandum quin per idipsum talia certamina sint licita: hostium enim cædem id jus indiscrete permittit. Quod si vera esset veterum Græcorum, Romanorum & aliarum gentium opinio, quemque vitæ suæ esse summo jure dominum, jam & interna justitia talibus præliis non deesset. Sed hanc sententiam rectæ rationi ac Dei præceptis pugnare aliquoties jam diximus. In proximi caritatem peccare eum qui ob res quibus carere possumus retinendas hominem occidit alibi ostendimus & ratione & sacrorum oraculorum auctoritate. Addemus nunc, & in se, & in Deum peccare, qui vitam sibi à Deo pro magno beneficio concessam tam vili æstimat. Si res bello digna agitur ut multorum innocentium salus, pro ea totis viribus nitendum est. Condicto certamine uti tanquam testimonio bonæ causæ aut judicii divini instrumento, vanum est & à vera pietate alienum. Vna res est quæ tale certamen justum ac pium potest reddere ex una duntaxat parte, si alioqui omnino expectandum sit, ut qui injustam causam fovet, victor sit futurus cum magna innocentium strage. nihil enim ei imputandum est qui mavult ea ratione certare quæ ipem ipsi maxime probabilem ostentat. Sed & hoc verum est quædam quæ non recte fiunt, ab aliis tamen recte, non probari, sed permissi, ut graviora mala, quæ aliter vitari non possunt, vitentur, quomodo multis in locis tolerantur & improba scœnora, & impudicitiam professæ mulieres. Quod ergo supra diximus cum de præveniendo bello ageretur, si duo quos inter de regno controversia est, parati sint inter se armis cernere, pati id posse populum, ut major calamitas cæteroqui imminens evitetur, idem & cum de bello finiendo agitur dicendum erit. * Quomodo Assyrium

Paul. v.

L. II, c. XIX, §. 5. &
XXI, s. 1.
L. II, c. I,
§. XII, &
seq.

Th. II, c. 95, art. 8. &
de Cajet.

Cajet. d. l.

L. II, c. 23.

Ægid. Reg.
gum disp.
32, dub. 2,
n. 18.

rium regem Cyrus provocavit, & apud Dionysium Halicarnassensem Metius ait, non iniquum fuisse * ut ipsi principes populorum armis rem inter se disceptarent, si de ipsorum non de populorum potentia aut dignitate controversa fuisset. Sic * Heraclium Imperatorem cum Cosroë filio Persarum Regis, pugnasse singulari certamine legimus.

XLIV. Cæterum qui sic in prælii exitum conjiciunt controversiam, sibi quidem jus si quod habent adimere possunt, non & alteri qui non habet dare, in illis quidem regnis quæ in patrimonio non sunt. Itaque ut valeat pactio & populi & si qui jam nati jus ad successionem habent consensum necesse est accedere: in feudis non libens etiam domini sive senioris.

XLV. Sæpe in talibus præliis quæri solet uter pro victore sit habendus. Victi non possunt videri nisi qui aut omnes occubuerunt aut in fugam dati sunt. Sic * in fines se aut oppida recipere apud Livium victi signa. Apud tres nobiles historicos Herodotum, Thucydidem, Polybium tres proponuntur de victoria controversæ, quorum primum ad conditum certamen pertinet. Sed si quis recte advertat, inveniet omnibus illis præliis sine vera victoria discessum. Nam Argivi non fugati ab Othryade sed nocte superveniente abierant, victores se rati & id suis renuntiaturi. Neque Corinthios fugaverant Corcyræ, sed Corinthii cum sæliciter pugnassent, Atheniensem classem validam conspicati nullo cum Atheniensibus virium periculo facto cessiterant. Philippus vero Macedo Attaliquidem navem à suis desertam ceperat, at classem nihil minus quam fugaverat: Itaque ut Polybius notat magis pro victore se gerebat quam victorem se sentiebat. illa vero, spolia legere, * cadavera ad sepulturam concedere, prælio iterum laceßere, quæ & dictis locis & apud Livium aliquoties reperias ut signa poni victoriæ, per se nihil probant, nisi quatenus cum aliis indiciis valent ad docendam hostium fugam. Et certe qui loco cessit in dubio magis est ut fugisse credatur. At ubi victoriæ firma argumenta non sunt, res manet eo loco quo ante prælium fuit: & aut ad bellum, aut ad novas pactiones venturum est.

XLVI. Arbitrorum Proculus eos docet duo esse genera, unum ejusmodi ut sive æquum sive iniquum parère debeamus, quod observatur, ait, cum ex compromisso ad arbitrum itum est; alterum ejusmodi ut ad boni viri arbitrium redigi debeat, cujus generis exemplum habemus in Celsi responso: *Si libertus, inquit, ita juraverit dæse quot operas patronus arbitrasus sit, non aliter easum fore arbitrium patroni quam si æquum arbitrasus sit.* Sed hæc jurisjurandi interpretatio, ut Romanis legibus induci potuit, ita verborum simplicitati per se spectatæ non convenit. Illud tamen verum manet utrovis modo arbitrium sumi posse, aut ut conciliatorem tantum, quales Athenienses inter Rhodios & Demetrium fuisse legimus, aut ut cujus dicto parendum omnino sit. Et hoc est genus de quo nos hic agimus, & de quononnulla supra diximus cum de cavendi belli rationibus loqueremur. Quanquam vero etiam de talibus arbitris in quos compromissum

L. lib. III.

Lib. III.

Herod. I.

Thuc. I.

Lib. XVI.

L. lib. 10
XXI. XL.

L. societatem. D. pro socio.

S. l. libertus, D. de op. lib.

L. lib. II.
c. XXI.

issum est lex civilis statuere possit, & alicubi statuerit, ut iis pro-
ocare & de injuria queri liceat, * id tamen inter reges ac populos
cum habere non potest. Nulla enim hic est potestas superior quæ
romi fsi vinculum aut impediatur, aut solvat. Standum ergo omnino
ive æquum, sive iniquum pronuntiaverint, ita ut Plinü illud huc re-
te aptes: *summam quisque causa sua iudicem facit, quemcumque eligit.* Aliud
nim est de arbitri officio, aliud de compromittentium obligatione
juzrere.

Prof. nat.
hist.

X L V I I. In arbitri officio spectandum, an electus sit in vicem
udicis, an cum laxiore quadam potestate quam arbitri quasi pro-
riam vult Seneca cum dicit: *melior videtur conditio causa bona si ad
udicem quam si ad arbitrum mittitur: quia illum formula includit, & certos
terminos non excedat terminos ponit. Hujus libera & nullis adstricta vinculis religio
& destrahere aliquid potest, & adicere, & sententiam suam non prout lex aut
justitia suadet, sed prout humanitas & misericordia impulit regere.* Aristot-
teles quoque ἐπιεικὴς, id est æqui & commodi hominis esse ait, εἰς δια-
τασθεῖσθε εἰς εἰς δίκην βούλησθε ἵνα, malle ire ad arbitrum, quam in jus, ratio-
nem adjiciens, οἷον διατασθεῖσθε τὸ ἐπιεικὴς ὄψιν. οἷον δίκης τὸ νόμον. καὶ τὰ τοιαῦτα
διατασθεῖσθε ἀγῆσθαι ὅπως τὸ ἐπιεικὴς λόγῳ: Nam arbiter id quod æquum est, respicit:
judex legem: imo arbiter ejus rei causa repertus est ut valeret æquitas. Quo in
loco æquitas non proprie significat ut alibi partem illam justitiæ, quæ
legis sonum generalem ex mente auctoris adductus interpretatur
(nam hæc & judici commissa est) sed omne id quod rectius fit quam
non fit, etiam extra justitiæ proprie dictæ regulas. Sed tales arbitri,
sicut inter privatos & ejusdem imperii cives frequentes sunt, & spe-
cialiter Christianis commendantur ab Apostolo Paulo, 1 Cor. vi, ita
in dubio non debet tanta potestas concessa intelligi: in dubiis enim
quod minimum est sequimur: præcipue vero id locum habet inter
summam potestatem obtinentes, qui cum judicem communem non
habeant, arbitrum censendi sunt adstrinxisse iis regulis quibus iudicis
officiam adstringi solet.

Lib. 11 de
benef. c. 7.

Rhet. 1, c.
19.

X L V I I I. Illud tamen observandum est, arbitros lectos à po-
pulis aut summis potestatibus * de principali negotio pronuntiare
debere, non de possessione. nam possessoria judicia juris civilis sunt:
Iure gentium possidendi jus dominium sequitur. Ideo dum causa
cognoscitur nihil est innovandum, tum ne præjudicium fiat, tum
quia difficilis est recuperatio. Livius in historia disceptatorum inter
populum Carthaginensem & Masinissam: *Legati, inquit, jus possessio-
nis non mutantur.*

X L I X. Alterius generis est arbitri sumtio cum quis ipsi hosti de
se arbitrium permittit, quæ est deditio pura, subditum faciens eum
qui se dedit, ei vero cui fit deditio summam deferens potestatem.
ἐπιτρέψαντι τὴν καὶ ἑαυτὸν dicunt Græci. Sic Ætolos in senatu rogatos
legimus, permittentem de se arbitrium populo Romano. Consili-
um L. Cornelii Lentuli apud Appianum circa finem belli Panici
secundi de re Carthaginensium hoc erat: *Permittant, inquit, Cartha-
ginenses se arbitrio nostro ut visci solent, & multi ante hac fecerunt: videbi-
mus deinde nos, & si quid fuerimus largiti habebunt nobis gratiam: neque*

Livius lib.
xxxv 11.

Lib. xiv.

enim fides dicere poterunt . permulsum autem interest. Quamdiu federati
 illis inimus, ut ea rumpant, semper aliquid casusabuntur, tanquam lesi adven-
 aliquam federis partem. Nam quia multa sunt dubia interpretationis, patet
 per perplexandi materia. At ubi ut deditis abstulerimus arma, corpora ipsa
 ceperimus in potestatem, tum demum intellegens nihil se habere proprium, dicitur
 vent animos, & quodcumque a nobis acceperint, id tanquam de alieno datum
 bentibus animis accipient. Sed hic quoque distinguendum est, quod victus
 pati debeat, & quid victor jure, quid enim salvo omni officio face-
 re possit, quid denique eum maxime deceat. Victus post dedita-
 nem nihil non patiendum habet. quippe jam subditus, & si res
 belli externum respicimus, eo in loco ut ei nihil non eripi possit, et-
 iam vita, etiam libertas personalis, multo magis bona non publica
 tantum, sed & singulorum. *Ætoli*, inquit alio loco Livius, *permissio-
 beyo arbitrio, ne in corpora se viresur metuebant.* Citavimus alibi ubi
 ei qui armis plus potest dedita sunt, qua ex iis habere victor, quibus multo
 eos velit, ipsius judicium atque arbitrium est. Eodem illud Livii per-
 tinet: *Romanis mos vetustus erat, cum quo nec federe nec agnis legibus
 jungerentur amicitia, non prius imperio in eum tanquam pacatum nisi, quam
 omnia divina humanaque dedidisset, obsides accepti: arma adempta, præcipua
 urbibus imposta forent.* Etiam occidi licite interdum deditos osten-
 dimus.

Libro
 XXXVII.
 Lib. III. c.
 VIII. s. 4.
 L. b. v. II.

Lib. III. c.
 XI. §. 18.

L. At victor nequid injuste faciat, spectare primum debet, ne
 quem occidat, nisi id suo facinore meritum. sic & ne cui quicquam
 auferat nisi in justam poenam. * Intra hunc autem modum, quantum
 securitas patitur, ad clementiam & liberalitatem propendere sem-
 per honestum est, interdum pro circumstantiis etiam ex morum re-
 gula necessarium. Diximus alibi bellorum egregios fines quoties
 ignoscendo transigitur. Nicolaus Syracusanus apud Diodorum:
 παρίδουκαί αυτὸς μὴ τῶν ὀνῶλων πινδουαντες τῆ τ κρατῶντων διγρημοστη, δι-
 ωφ ὄκ αἰτιον αὐτὸς τ ἡμετέρας ψωδῶναι φιλαυθρωπίας. tradiderunt se cum
 armis confisi clementia victoris: quare indignum foret eos decipi spe postea
 manisatis. Postea: τίς Ελληναι τὸς ὀφδοίως αὐτὸς & τῆ τ κρατῶντων διγρη-
 μοσύη πινδουαντες ἀπαρμητήν τιμωραίας ἤξισον. Quis unquam Græcorum es
 qui se clementia victoris permitterent, indeprecabili supplicio puniendas confisi?
 Et Cæsar Octavius apud Appianum, L. Antonium qui se deditum
 venerat alloquens, αὐοιδας μὴ πιδέμῃ τῆ τυχῆς ἀν ἡδικαμῃς κῆ τιμωραίας τῆ
 αἰωνοῖο ἢ αὐτοῖο τε & τὸς φίλας ἐπιτιπῶν ἡμῖν κῆ τ ερωτῶν, ἀφραση μὴ τῶν
 ὀργῆν, ἀφωρη ἢ & τῆ ἐξυσίας ἢ αὐνοδομῃ ἀν ἡδικαῖς (male editur ἡδικαῖς
 ἀναγκῆς. συμπίπλοικται ἢ οἰς αἰτιοῖ ὑμῶς παρτεῖ τὸ αὐτοῖο ἢ ἡμῶς ἀναγκῆς
 ποιεῖν. ὁ δὴ αὐτομηῶσω. Si ad scelera paciscenda venisses, sensisses me & vider-
 rem & injuria affectum, nunc cum te & amicos & exercitum arbitrio nostro
 permittis, demis mihi iram, demis & eam potestatem quam in federe coactus es
 ses concedere. Nam cum eo quod vos dignum est pati, simul jam & alterum sic-
 etandum est, quid me facere par sit: atque hoc praeferam. Occurrit sæpe in
 Romanis historiis locutio tradere se in fidem, tradere in fidem &
 clementiam. Sic apud Livium lib. xxxvii: *Legationes finitimas tra-
 dentes in fidem civitate. suas benigne audivit.* Lib. xlii: *Paulo, ut se sua-
 que in fidem & clementiam populi Romani permitteret, contendente, ubi de
 rege*

Lib. III. c.
 xv. in fine.
 Lib. xlii.

rege Perseo fermo est. sciendum autem est his verbis nihil aliud quam deditioem meram intelligi: neque fidei nomen his in locis aliud significare quam ipsam probitatem victoris cui se victus committit. * Nobilis est apud Polybium & Livium historia de Phanea Ætolorum legato, qui in oratione ad Manium consulem eo prolapsus est ut diceret: *διότι νικῶν τοῖς Αἰτωλοῖς σφᾶς αὐτῶς ἐγχαρίζεν εἰς τὴν Ῥωμαίων πίσιν.* Ætolos (ita vertit Livius) *se summe fidei populi Romani permittere.* Cumque percunctanti consuli iterum id affirmasset, postulat se Consulem, ut quidam belli incensores sibi sine mora dederentur. Cum Phaneas excepisset, non in servitutem sed in fidem tuam nos tradimus, & quod imperaretur non esse moris Græcorum, respondisse Consulem nihil se curare quid Græci esset moris: se more Romano imperium habere in deditis suo decreto, & catenis vinciri legatos iussisse. In Græco est; *ἄξι ἔδιδοντο καὶ καθήκοντο ποιεῖν λόγον διδραπέτις ἰαυτῶς εἰς τὴν πίσιν;* De officio & decore hic disputatis cum jam vos fidei nostræ permiseritis? Ex his verbis apparet quantum impune & non violato gentium jure facere possit is, in cuius fidem populus aliquis se permisit. Neque tamen hac potestate usus est Romanus Consul, sed & legatos dimisit, & Ætolorum concilio de integro deliberandi fecit potestatem. Sic populus Romanus Faliscis respondisse legitur, edoctum se, Faliscos se non potestati sed fidei Romanorum commisisse: & de Campanis legimus eos non federe sed deditioe in fidem venisse. Ad officium vero ejus, cui facta est deditio, non male retuleris Seneca illud: *Clementia liberum arbitrium habet: non sub formula, sed ex æquo & bono judicat, & absolvere illi licet, & quanti vult taxare litem.* Neque referre existimo an dedens se dicat se dedere alterius sapientiae, an moderationi, an misericordiae. hæc enim omnia blandimenta sunt; res manet ut victor arbiter fiat.

Livius libro xxxvi.

Val. Val. lib. vi, c. 4.

Livius libro viii. l. 11, de l. c. m. 7.

L I. Sed sunt tamen & deditioes conditionatæ, quæ aut singulis consulunt, ut quibus vita salva, aut corporum libertas, aut & quædam bona excipiuntur; aut etiam universitati, quarum nonnullæ etiam mixtum quoddam imperium possunt inducere, de quo egimus alibi.

Lib. I, c. 111, §. 17.

L II. Accessiones pactionum sunt obsides & pignora. * Obsides diximus dari aut sua voluntate, aut ejus qui imperium habet. nam in summo civili imperio comprehenditur & jus in actiones subditorum, ut in bona. Sed civitas aut ejus rector tenebitur illud incommodum ei qui patitur, aut proximis repensare; & si plures sint, quorum quis obses eat reipublicæ nihil interfit, danda opera videtur ut forte res dirimatur. In vasallum, nisi idem subditus sit, jus hoc feudum dominus non habet: neque enim reverentia & obsequium, quæ debet, huc usque pertingunt.

L III. Interfici obsidem posse diximus per jus gentium exterium. non etiam interno jure nisi par ipsius culpa accedat. Servi quoque non fiunt: imo & jure gentium bona habere & hæredibus relinquere possunt, quanquam Romano jure cautum est ut bona eorum in iscum cogantur.

L. Divus. D. de jure fisci.

L IV. An fugere obsidi liceat quæritur? & constat non licere, si ab

ab initio aut postea quo laxius haberetur, fidem dederit. Alio videtur non is animus fuisse civitatis obligandi civem ne aufugeret sed hosti dandi facultatem qualis vellet custodire. Et sic defenditur test Clælia factum. Sed etsi ipsa nihil peccaverat, civitas tamen accipere & retinere obsidem non poterat. Sic Porfenna: *Si non daretur obses pro rupto se fedus habiturum.* Deinde: *Romani pignus pacis ex dero restituerunt.*

Liv. lib. II.

L V. Odiosa autem est obsidum obligatio, tum quia libertati inimica, tum quia ex facto alieno venit. Ideoque stricta interpretatio hic locum habet. quare in unam causam dati in aliam retineri non poterunt, quod ita intellige si aliud quid sine obsidum accessione promissum sit. At si in alia causa fides jam violata sit, aut contractum delictum, jam poterit obses retineri, non ut obses, sed eo gentium iure quo subditi ex facto imperastrum detineri possunt, *non imperastrum*, quod ipsum tamen ne fiat caveri poterit, adjecto pacto de reddendis obsidibus ubi id cuius nomine dati erunt impletum erit.

*Vide supra
I. v. III.
c. II.*

L V I. Qui obses datus est tantum ut alterum captivum, aut obsidem redimat, eo mortuo liberatur. nam in illo dum moritur jus pignoris extinctum est, ut in captivo redempto dixit Vlpianus, quare sicut in Vlpiani questione pretium non debetur, quod in personæ locum successit, ita nec hic persona manebit obligata, quæ personæ vicaria facta est. Sic Demetrius à Senatu Romano non inique postulabat dimitti, *ut Antiochus pater deditis, Antiochus ÷ deditis*, inquit Appianus: Iustinus ex Trogo: *Demetrius, qui obses Roma erat, cepit a morte Antiochi fratris senatum adiit, obsidemque se (malim legere obsidem inquit se, ut cohæreat oratio) vivo fratre venisse, quo mortuo eius obses sit ignorare.*

*L. si pater.
D. de capt.*

*Syr. Lib.
XXXIV.*

*L. II, c.
XVI, §. 18.*

L V I I. Rege autem qui fedus fecit mortuo an teneatur adhuc obses, pendet ab eo quod alibi tractavimus, an fœdus habendum sit personale an reale. nam accessoria non possunt efficere in principalium interpretatione à regula recedatur. ejus autem naturam & ipsa sequi debent.

*L. II, c.
XV, §. 18.
Alb. Gent.
lib. I, c. 19.*

L V I I I. Obiter hoc addendum est, obsides interdum non accessionem esse obligationis, sed revera partem principalem, ut cum quis ex contractu factum promittit non sum, & quia eo non præstito teneri ad id quod interest, ejus vice obsides obligantur, quam fuisse videri sententiam Caudinæ sponfionis diximus alibi. Non dura tantum, sed & iniqua est sententia existimantium, obsides etiam sine consensu suo alterum ex facto alterius posse obligari.

L I X. Pignora quædam communia habent cum obsidibus, quædam propria. Commune, quod & ex alio jam debito retinentur, nisi obstat data fides: proprium quod quæ de iis est pactio, non tam strictè sumitur, quam illa de obsidibus: neque enim æquale est odium. Res enim natæ sunt ut teneantur, non & homines.

*Lib. II, c.
XV, §. 17.*

L X. Illud alibi quoque diximus, nullum tempus id efficere posse ne luitio sit pignoris si id præstetur pro quo pignus suppositum est. Nam qui actus causam veterem & notam habet, non creditur ex nova procedere. Ideo patientia debitoris veteri contractui non derogat.

tioni imputatur, nisi certæ conjecturæ aliam interpretationem expriment: ut si quis luere cum vellet, impeditus id silentio transmississet tanto tempore, quod ad consensus conjecturam sufficere possit.

Annotata ad Caput xx.

Regis igitur hoc eris] Mariana, **xxI**, **I**. §. **II**!
 De rege captivo] Vide Guicciardinum lib. **xvi**. & lib. **xviii**, §. **III**!
 non semel.

Non quidem jus totum] Arumzus in aureæ Bullæ discursu: *Rudolfus Palatinus metum in Angliam profugerat, Henricus Moguntinus à Treverensi vi was ejectus. Electuram tamen eo non perdidit.*

Pacemne facere poteris] Lucanus.
Vejos habitante Camillo

Illic Roma fuit.

Vide Chaffanzum de Gloria Mundi, parte **v**, confid. **89**.

Quatenus obligandi potestas sub imperio comprehensa est: quod nec in infinitum protrahi, nec ad angustias nimias aritari debet] Vide Reinking. lib. **I**, Classe **III**, c. **5**, Num. **30**. Vide & supra lib. **II**, c. **xiv**, §. **7**, & **12**. §. **VI**!

Res subditorum sub eminenti dominio esse civitatis] Gail. **II**, obs. **57**. §. **VII**!
 Ut quantum rerum turbata bello possessio est ex formula juris antiqui componatur] Vide Parutam Lib. **v**. §. **XI**!

Transfugas jure belli recipimus] Supra hoc libro cap. **x**, in fine, in pace convenire & hoc solet, ne transfugæ recipiantur. Vide pacem Iustianum cum Chosroë apud Menandrum Protectorem. §. **XII**!

Plataam retinuerunt] Locus hic est apud Thucydidem **v**. Præcesserat similis Lib. **III**: *μη ἀνάδδιδε ἢ ἢ Πλαταιῶν, ὡς αὐτῶν ἰσχυρῶν ἀποχρησθέντων.* Ne reddenda sit Plataea, cum ejus urbis homines sponte accesserint. §. **XIV**!

De jure ad poenas non aequè] Gail. de arrestis c. **xiv**, n. **7**. §. **XVII**!
 Nomina regionum accipienda ex usu presentis temporis.] Vide Guicciardinum Libro **v**. §. **XXIII**!

Verum non est, nisi improvisa necessitas impedimento fueris] Vide Albertum Argentinensem. §. **XXV**!

Qui conditiones elocutus est] Plautus Perfa: *Tua merx, tua indicatio est.* In hac re solet prior loqui is qui plus valet: Ut vero petantur conditiones, loqui prior solet qui est infirmior. Plutarchus Sulla: *οὐδὲ διαρρηθῆναι τὰς προτάσεις λίγους. τοῖς δὲ νικῶσιν ἕκαρκεῖ τὸ σιωπᾶν.* Eorum est prius loqui qui opus habent pace. Victori satis est tacere. §. **XXVI**!

Pacem rumpunt non qui vim vi arcunt, sed qui priores vim inferunt] Vide Ammianum Marcellinum initio libri **xxix**, qui sic de Romanis: *Opera consilia retro cedentes, ne ferro violarent adversorum quenquam primis, & judicarentur discissi federis rei, ultima trudente necessitate congressi sunt.* Armenii in oratione ad Chosroen apud Procopium Persicorum **II**. *λύσει ἂν γὰρ τῶ ἐρήθῃ ἔχῃ οἱ ἂν ἐν ἑαλωτοῖς ἡσίοις πρῶτοι, ἢ δὲ οἱ ἂν ἐπιτοῦλδιον τοῖς ἐν ἀποδῶς τοῖς πῆλας ἀλοῖν.* Rumpunt pacem, non qui primi in armis sunt, sed qui federis tempore deprehenduntur insidiari alteris. Apud eundem Vandalicorum **II**, Mauri. *λύσει γὰρ τοῖς ἀποδῶς, ἔχῃ οἱ ἀδικῆρτοι ὡς ἔμφορῶς*

ἰμφοῦς τὸς πύλας κρηρῶντες ἀφίστανται, ἀλλ' ὅσοι ὑποσώδους ἔχουσιν ἀφίστανται, εἴτα βιάζονται, καὶ τ' ἑδὸν πολέμοιο σφισι ποιῶν), ἕχθρῳ ἂν τὸ σφέτερον ἀποκρίσθαι ἐφ' ἑτέρου χροσίου, ἀλλ' ὅσοι τῶν ἀλλοτρίων ἐπιποταλοῦτες εἰς κατὰ πολέμου κρηρῶν). *Frangunt pacis federa, non qui injuriis affecti, palamque dequesti ad alios se transferunt, sed qui quos federatos habere volentes utriusque Dentique sibi faciunt hostem, non si qui rebus suis secum sumptis ad alios transeant, sed si qui aliena invadentes eorum dominos in belli pericula cogunt.*

§. XXXI. Ἀγαν λαφύρον ἀπὸ λαφύρου] Plautus Truculento : *de praeda praesidio.*

Polybius] Vide eum & in Excerptis.

Circa publicum decretum] Idem de Hunnis Sabiris suo tempore narrat Agathias libro IV.

§. XXXII. Si quorum subditorum ita perpetuum sit maleficium] Ita Augustus judicavit contra Syllam pro Herode. Iosephus XVI, 16.

§. XXXIII. Sociis quoque vis armorum illata pacem rumpit] Thuanus lib. LXV, anno CIO IO LXXVII. Est &, quod huc pertineat, apud Harazum hoc Tomo II, historiae Brabanticae in anno CIO IO LVI.

§. XXXV. Ut capitis minoris momenti adiciatur, ut siquid adversus ea factum erit pacem non rumpat] Vide egregium exemplum in pace Iustiniani, Iustinianum inter & Chosroen. Menander Protector eam habet.

§. XXXVI. Si qua specialis poena adiecta sit] Ut in Gotthorum pactis cum Francis. Vide Procopium Goth. I.

§. XLI. Subditos singulos, qui ex altera ditioe in alteram migrare volunt, suscipere non est contra amicitiam] Solon : ἄλλοις πολιτῶν εἰ δίδωσι πολλὰ τῆς φιλίας, οὐκ ἀφύρῳ πᾶσι καὶ ἰσῶν, ἢ πάντοτε ἀθροῖς μετὰ κρηρῶν ἐπὶ τέρῳ. Civium albo ascribi non sinit, nisi eos qui de sua patria in exsilium perpetuum reiecti essent, aut cum omni familia artificii alicujus exercendi causa Athenas migrassent. Perseus apud Appianum in Excerptis Legationum num. 25 : κρηρῶν πάντων ἀθροῖν νόμον, κατὰ καὶ ὑμῶν τ' ἑτέρον φέρῳ τῶν ἀλλοτρίων. *Feci hoc communi hominum jure quomodo & vos alibi ejectos suscipitis. Commune hoc jus pactis firmari aut adstringi solet. Vide pacem Antiochi apud Polybium Exc. Leg. n. 35. & apud Livium : pacem inter Romanos & Persas apud Menandrum Protectorem : Simlerum de Helvetiorum inter se pactis. Aradii, regibus Syria inter se certantibus, obtinere, ut fugientes suscipere possent, sed non emittere. Testatur id Strabo XVI.*

Oppida aut magnos caetus, qui civitatis partem integram faciant, recipere non licet, ut alibi diximus] Libro II, cap. v, §. 24. Vide & Bizarum libro XII.

§. XLIII. Quomodo Assyrium regem Cyrus provocavit] Et multo ante Hylles Eurystheum. Vide Euripidem Heraclidis.

Ut ipsi principes populorum armis rem inter se disceptarent] Hoc Adrianopolitae respondebant Mahumeti de ipso & Musa Zelebe. Leunclavius lib. XI. Sic Cunibertus Langobardorum rex Alachin provocat. Paulus Warnafredi lib. v. Sic de Cherstonis castro Pharnacus cum Sauromato pugnare volebat, ne multitudo ob ipsorum controversiam periculis objiceretur. Narrat Constantinus Porphyrogeneta capite de Castro Cherstonis. Vide exemplum singularis certaminis

ninis de regno apud Pontanum historia Danica : & quæ de pro-
ocationibus inter Carolum V imperatorem , & Franciscum pri-
um Galliarum regem narrant historici.

Heracium] Vide Aymoium libro IV , cap. 21 , & Fredegarium
ap. 64.

Vter pro victore sit habendus] Ennius.

§. XLV.

Qui vicit non est victor nisi victus fatetur.

Vide Scaligerum ad illud Festi , herbam do.

In fines se aut oppida recipere apud Livium victi signa] Et apud Guic-
ardinum lib. II.

Cadavera ad sepulturam concedere] Plutarchus Agesilao. *ὡς δ' ἔπε-
ψαν οἱ πολέμοιοι νικρῶν ἀνείρεσσι αἰτῶντες, ἰασείσασθαι, καὶ τῶν νικῶν ἕτασι σὺνδομα-
κίμῳ εἰς Δελφῶς ἀπικραίνεθαι.* Postquam autem hostes misere ut mortuos tol-
ere liceret , concessit , eoque modo victoria testimonium adeptus, Delphos abiit.
Idem Nicia : *καὶ τοὶ κτ' ἵερον πᾶσι καὶ σωθήσονται οἱ νικρῶν ἀποσπόνδων λαβόντες
ἐνείρεσσι, ἀπολέσασθαι τῶν νικῶν καὶ τῶν ποικίλων ἰστένων τῶν τῶν τυχόντων ὅτι ἐνέσταν
ἔ. Quamquam more ἔ. instituto recepto qui mortuos deportandos concessu acce-
perant, censebantur a se abdicasse victoriam, & qui id impetrassent eis jus non
erat trophæa figendi.*

Id tamen inter reges ἔ. populos locum habere non potest] Mariana libro §. XLVI.
xxix, 15. Bembo libro IV. Paces per arbitrum factas habes ali-
quam multas in Polonica historia Cromeri libris x, xvi, xvii, xxi,
xxiv, xxvii, xxviii. Habes & in Danica Pontani libro II. confer
quæ nos supra libro II, c. xxiii, §. 18.

De principali negotio pronuntiare debere, non de possessione] Id Dux Sabau-
diz dicebat in controversia Salucia. Vide Serranum Henrico IV. §. XLVIII.

*Intra hunc autem modum, quantum securitas patitur, ad clementiam ἔ. li-
beralitatem propendere semper honestum est*] Vide nobile exemplum Fer-
dinandi Legionensium regis apud Marianam lib. xi, c. 15. Et repete
quæ nos supra hoc libro cap. xi, §. 14, & 15. §. L.

*Neque fidei nomen his in locis aliud significare quam ipsam probitatem vi-
toris cui se victus permittit*] Polybius *ὡς δὲ ῥωμαῖοις ἰσοδυναμεῖ τὸ, πῆ εἰς
πλοῦσιν αὐτῶν ἰγχειρίσθαι καὶ τὸ τῶν ἐπιτασσῶν δόξαν ὡς αὐτῶν τῶν κρατῶν ἔ.
Apud Romanos idem valet, se in fidem alicujus committere, & victori de se sta-
tuendi liberam facere potestatem. Græci dicunt, εἰς δίκην σφῶν αὐτῶν ὡς δὲ δι-
δόναι, ut Thucydides Libro III. aut καὶ αὐτῶν ἐπιτασσῶν ἔξουσίαν, ut
Diodorus Siculus Lib. xiv.*

Nobilis est apud Polybium] in Excerptis legationum num. 13.

Obsides diximus dari] Hoc libro c. iv. §. 14. vide & caput II. §. 18. §. LII.

Civitas tamen recipere ἔ. retinere obsidem non poterat] vide Plutar-
chum in Publicola hac de re. Ad illud Virgilii, §. LIV.

Vinculis innaret Clivia ruptis.

vinculis federis ait Servius.

negotia cessant. Et in panegyrico Latini Pacari legimus: *inducia bella sus-
cendebant.* Quod eo dico ut sciamus, si quid convenit, ut belli tem-
pore valeat, id per inducias quoque valere, nisi manifeste appareat
non statum spectari sed ipsas functiones. Contra si quid de pace
dictum erit, id induciarum tempore locum non habebit: quan-
quam Virgilius pacem (sequestram dixit, Servius ad eum locum pa-
cem temporalem, ut & Thucydidis Scholiastes *εἰρήνην ἀπόστασις ἐστὶν πρὸς
λεῖπον ἀδύνατον*, Varro pacem castrorum, paucorum dierum, quae om-
nes sunt non definitiones sed delineationes quaedam eaque figuratae.
Qualis & illa Varronis qui cum inducias dixit bellorum ferias, po-
tuerat & belli somnum dicere. Sic & ipsas forenses ferias pa-
cem vocavit Papinius: & somnum Aristoteles vinculum sen-
suum, quo exemplo & inducias belli vinculum recte dixeris. In
M. Varronis autem expositione quam & Donatus sequitur hoc
recte reprehendit Gellius quod paucos dies adjecit, ostendens sole-
re & in horas dari, addam ego & in annos etiam viginti, triginta,
quadraginta, etiam centum: quarum apud Livium exempla: quae
& illam Pauli Iuriconsulti definitionem redarguunt: *Induciae sunt
causa in breve & in praesens tempus convenis, ne invicem se lacessant.* Fieri
tamen poterit, ut si appareat alicujus conventionis rationem unicam
& per se moventem in solidum fuisse cessationem actuum bellico-
rum, ut tunc quod de pacis tempore dictum est, per inducias va-
leat, non ex vi vocis, sed ex mentis certa collectione de qua alibi
egimus.

II. Videtur autem induciarum nomen non ab eo quod Gellius
vult inde uti jam, nec ab endoitu id est introgressu, ut Opilius voluit,
venisse, sed quod inde, id est à certo tempore otium sit, quomodo
εναχρησῖα Graeci vocant. Apparet enim etiam ex Gellio & Opilio,
veteribus per t, non per c, literam scriptum hoc nomen, quod nunc
pluraliter profertur, olim haud dubie etiam singulariter. Vetus scri-
ptura fuit indoitia; nam otium tunc oitium enunciabant à verbo
oiti, quod nunc uti dicimus, * sicut ex poina (nunc poeniam scribitur
mus) fit punio, & ex Poino (qui nunc Poinus) fit Punicus. Sicut
autem ex eo quod est ostia, ostiorum, factum est nomen * Ostia Ostiar;
sic ex indoitia indoitorum, factum est indoitia, indoitiz; deinde in-
ducia, cujus ut dixi plurale nunc tantum in usu est; olim, ut Gellius
monuit, etiam unitatis numero enuntiabatur. non longe abit Dona-
tus cum inducias dictas vult quod in dies otium praebent. Sunt ergo
induciz in bello otium; non pax: itaque accurate loquuntur historici
qui narrant sepe, pacem negatam; inducias datas.

III. Quare nec nova definitione opus erit: nam sublato impedi-
mento temporali ipso jure se exferit status belli non mortuus sed som-
pitus, ut dominium & patria potestas in eo qui à furore convaluit.
Legimus tamen apud Livium ex feacialium sententia finitis indu-
ciis indictum bellum: sed nimirum istis non necessariis cautionibus
ostendere veteres Romani voluerunt, quantum opere pacem amarent &
quam justis de causis in arma traherentur. Innuat hoc ipse Livius:

*Caris Venerabilibus imperatoribus dimissam ad Nomentanum & Fidena fuerat,
inducias*

Ad Ter.
Eun. lib.
I. Sc. 1.
Lib. I. c. 21.

L. postimo.
num. D. de
capitulu.

Lib. III.
c. 164. 22.

Gell. XII.
c. VIII.

d. loco.
Ad Ter.
Eun.
Liv. Philo.
Iustin.

Ant. l. si no
nu 4. l. D.
de pabitu
Mart. Laman
q. 29.

Lib. 30.

induciaeque inde, non pax facta, quarum & dies exorat, & ante diem rebulo verans: missi tamen faciales, nec eorum, cum more patrum jurati repeterent, verba sunt audita.

IV. Tempus induciis ascribi solet aut continuum ut in centum dies, aut cum designatione termini ut usque calendas Martias. In priori ad momenta temporum facienda est numeratio: id enim naturae convenit, nam quae fit ad civiles dies computatio ex legibus aut populorum moribus venit. In altero genere dubitari solet utrum ad quem diem aut mensem aut annum dictum est duraturas inducias, is dies, mensis, annus exclusus an comprehensus intelligatur. Certe in rebus naturalibus duo sunt terminorum genera, intra rem, ut cutis terminus est corporis, extra rem, ut flumen terminus est terrae. Ad utrumque hunc modum etiam qui voluntate constituuntur, termini constitui possunt. Magis autem naturale videtur * ut terminus somatur qui pars sit rei: πικρὸς λίπος ἢ ἔκαστο ἰσχυρῶ, terminus dicitur qui ultimam cuiusque est, inquit Aristoteles: nec usus repugnat. si quis sit arietis ut intra diem mortis ejus aliquid fiat, ipse quoque dies, quo quis mortuus est, numeratur. Praedixerat Caesari Spuria periculum quod non ultra Idus Martias proferretur. Interpellatus ipsis Idibus, dixit * venisse quidem, sed non praeteriisse. Quare multo magis sumenda est haec interpretatio ubi temporis productio favorem in se habet, ut in induciis quae humano sanguini parcunt. At vero à quo die mensura aliqua temporis incipere dicitur, is dies intra mensuram non erit: quia ejus praepositionis vis est discernere, non conjungere.

V. Illud obiter addam, inducias & siquid est simile, ipsos contrahentes statim obligare, ex quo contractus absolutus est: at subditos utrinque obligari incipere ubi induciae acceperunt formam legis cui inest exterior quaedam publicatio: qua facta statim quidem incipit habere vim obligandi subditos, sed ea vis, si publicatio uno tantum loco facta sit, non per omnem ditionem eodem momento se exerit, sed per tempus sufficiens ad perferendam ad singula loca notitiam. Quare si quid interea à subditis contra inducias factum sit, ipsi à penis immunes erunt, * neque tamen eo minus contrahentes damnum refarcire debebunt.

VI. Quantum per inducias liceat, quantum non liceat, ex ipsa definitione datur intelligi. Illiciti enim sunt omnes actus bellici: sive in personas: sive in res: id est, quicquid vi fit adversus hostem: id enim omne per induciarum tempus fit contra jus gentium, ut in concione ad milites loquitur L. Aemilius apud Livium. Etiam quae res hostium casu aliquo ad nos pervenerunt, ex reddendae erunt, etiam si ante nostrae fuissent: quia quod jus externum attinet, ex quo haec dijudicanda sunt, ipsorum sunt factae: Et hoc est quod ait Paulus Iurisperitus, induciarum tempore postliminium non esse, quia postliminium requirit ut antecedit jus bello capiendi: quod per inducias non est. Ire & redire ultro citroque, sed eo paratu qui periculum nullum ostentet, licet. Notatum hoc * à Servio ad illud Maronis, *Mixtione impune Latini*, ubi & hoc narrat obfessa urbe à Tarquinio inter Fossennam & Romanos factis induciis, cum ludi Circenses in urbe celebra-

*L. anniculus,
D. verb.
Signif.*

*Mes. v. 17.
Lst quis. D.
de verb. sig.*

*Suet. in Cas.
5.*

*Bart. l. omnes pop.
Pan. c. 2. de
conf. &
ibid. Fel.
n. 7.*

lebrarentur, ingressos hostium duces curuli certamine contendisse & victores coronatos.

VII. Interius recedere cum exercitu quod Philippum fecisse legimus apud Livium, cum induciis non pugnat: nec rescire moenia, nec militem conscribere, nisi quid specialius convenerit. *Lib. xxxi. Frontinus l. 11. c. 19.*

VIII. Corruptis hostium praesidiis loca invadere quae ipsi tenebant, haud dubie contra inducias est. talis enim acquisitio iusta esse non potest, nisi ex iure belli. Idem habendam si qui subditi deficerent ad hostem velint. Exemplum est apud Livium, lib. XLII: *Coronae & Haliartii favore quodam iusto in reges, legatos in Macedoniam miserunt praesidium petentes, quo se adversus impotentem superbiam Thebanorum iuri possint. Cui legationi responsum ab rege est, praesidium se ob inducias cum Romanis factum mittere non posse.* Apud Thucydidem libro quarto Brasidas Mendam civitatem ab Atheniensibus ad Macedaemonios deficientem induciarum tempore recipit: sed additur excusatio, quia habebat quae ipse vicissim Athenienses criminaretur. Derelicta sane occupare licet, dum vere derelicta, id est eo animo ne amplius sint quorum fuerant, non si incustodita, sive custodia ante inducias, sive factis induciis omissa sit. dominium enim manens injustam facit alterius possessionem. quo refellitur Belisarii adversus Gothos cavillatio, qui tali obtentu * loca praesidiis nudata per inducias invaserat. *Proc. 11. Goth.*

IX. Quæritur an qui vi majore impeditus quo minus recederet, intra fines hosticos deprehenditur postquam exierit induciarum, jus rediendi habeat. Si jus externum gentium respiciamus, non dubito quin hic par sit ei qui cum in pace venisset bello repente exorto inter hostes fato suo deprehenditur, quem captivum manere ad pacem usque supra notavimus, neque iustitia interna deest quatenus bona & actiones hostium pro debito civitatis obligantur, & in solutum capiuntur: nec magis hic quod queratur habet quam tot alii innocentes in quos bellorum mala recidunt. nec quæ de commissa causa circa merces tractantur adferri huc debent, nec quod apud Ciceronem est de inventione secundo, de nave rostrata vi ventorum in portum delata, quam ex lege quaestor publicari volebat. Ibi enim vis major à poena liberat, hic proprie de poena non agitur, sed de jure quod certo tantum tempore interquiescebat. Tamen quin talem remittere benignus, quin & generosius sit nullam habet dubitationem. *Lib. 111. c. 9.*

X. Sunt & quaedam per inducias illicita, quod specialem conventionis naturam, ut si tantum sepeliendorum hominum causa datae sint induciæ, nihil erit immutandum; sic * si obsessis datae induciæ tantum ne oppugnentur, jam auxilia & commearus admittere non licebit, nam cum tales induciæ alteri partium profint, non debent interim ejus qui dedit causam duriores facere. Interdum & convenit ne commeari liceat. * Interdum personis cavetur, non & rebus: Quo casu si ad res defendendas lædantur personæ, nihil contra inducias fiet: nam cum liceat res defendere, personarum securitas ad id quod principale est, non quod in alicujus consequentiam venit referendum est. *l. Casar. 1. m. terdum. 9. si propter. D. de public.*

XI. Si fides induciarum à parte altera rumpatur, quin læso liberum

Libro hoc c.
xix. §. 19.
¶ xx. §. 36.
Lex. lib. ix.
¶ xi.

rum sit etiam sine indictione ad arma venire, frustra dubitatur. Nam capita conventionis insunt conventioni per modum conditionis ut paulo ante diximus. Reperias quidem in historiis exempla eorum qui sustinuerint in finem induciarum: Sed & bellum illatum Hetruscis & aliis quod contra inducias fecissent legas: quæ diversitas argumento est jus ita esse ut dicimus, sed eo jure uti vel non uti, in arbitrio esse ejus qui læsus est.

XII. Illud constat si pœna conventa poscitur, & persolvitur ab eo qui contra fecit, jam bellandi jus non esse. Ideo enim pœna solvitur, ut cætera salva maneant. Et contra si bellum moveatur, recessum à pœna censeretur, quando optio data est.

XIII. Privata tamen facta non rumpunt inducias, nisi publicus actus accedat, puta imperii aut rati habitionis, quæ etiam intelligitur accedere, si qui deliquerint nec puniantur nec dedantur: si non reddantur res.

XIV. Ius commeandi extra inducias privilegium quoddam est, quare in ejus interpretatione sequenda sunt quæ de privilegiis traduntur. Est autem hoc privilegium neque tertio noxium, neque danti admodum grave: ideo intra verborum proprietatem laxa magis quam stricta interpretatio admittenda est, eoque magis si non petenti datum beneficium, sed ultro oblatum sit; multoque magis, si ultra privatam publica quædam utilitas in negotio vertatur. Rejicienda ergo stricta interpretatio etiam quam ferunt verba, nisi aliqui absurdum aliquid sequeretur, aut eo ducant probabiles admodum voluntatis conjecturæ. Contra vero etiam extra proprietatem laxior interpretatio locum habebit, ut simile absurdum vitetur, aut ex valde urgentibus conjecturis.

XV. Hinc colligimus datum militibus commeatum non ad medios tantum sed & summos duces porrigi: quia verbi proprietates admittit eam significationem, quanquam est & alia strictior. Sic nomine clericorum venit episcopus. Etiam qui in classibus sunt nautæ milites intelliguntur & omnes omnino qui sacramentum dixerunt.

XVI. In itinere caurum & de reditu censetur, non hoc ex vi verbi sed ut absurdum vitetur: neque enim inutile esse beneficium debet. Et abitus tutus intelligendus usque dum eo pervenerit ubi in itinere sit, unde * Alexandri fides accusata qui quibus abitum indulserrat eos in ipso itinere iussit interfici. At cui abire datum, non & redire: sed nec cui venire concessum est mittere poterit: nec contra: sunt enim hæc diversa, nec extra verba exspatiari ratio cogit: ita tamen ut error etsi jus non det, à pœna certe si qua adjecta est relever. Sed & ea venire permittitur, semel venit, non iterum, nisi temporis adjectio aliam suppeditet conjecturam.

XVII. Patrem filius, uxor virum non sequitur, aliter quam in jure commorandi, nam morari solemus cum familia, peregrinari tunc ea. Famulus tamen unus aut alter etiam si expressus non sit comprehensus censebitur in eo, quem sine tali comitatu ire indecorum foret. nam qui aliquid concedit, concedit quæ necessario sequantur: necessitas autem hic moraliter intelligenda est,

XVII.

Vide supra
l. ii. c. xvi.
¶ 12.

Can. in c.
eum in can-
clis. §. cum
vero: de
elect.

l. i. §. I. D.
de bon. poss.
e x test. mil.

Diod. Sic.
lib. xvii.

l. penult. de
Preclaro.

Abbas c.
quam sit. de
Judic.

XVIII. Similiter bona non quævis comprehenduntur, sed quæ
lita sunt ad iter assumi.

XIX. Expresso comitum nomine non sunt intelligendi hi, quorum
causa magis est odiosa, quam ipsius cui prospicitur. Tales sunt
rari, latrones, transfugæ, desertores. Gentis expressum nomen in
omnibus, satis ostendit facultatem ad alios non porrigi.

XX. Ius commendi cum veniat ex vi potestatis, in dubio non
extinguitur morte concedentis, secundum ea quæ alibi diximus de
egum & aliorum imperantium beneficiis.

Lib. II. c. 13

XXI. Disputari solet de eo, quod dictum est, in hunc modum,
quam diu voluero. Et verior est sententia eorum qui existimant du-
rare beneficium tale etiam si novus volendi actus non intercedat,
quia durare in dubio præsumitur, quod ad juris affectum sufficit;
non etiam ubi is qui concessit desit posse velle, quod per mortem
contingit. Persona enim sublata collabitur etiam illa præsumtio du-
rationis, sicut accidens interitu substantiæ.

Canon. in. c.
sp. gratiosi,
de Reser. in
VI.

XXII. Commendi autem securitas ei cui data est, debetur et-
iam extra territorium concedentis: quia datur contra jus belli quod
per se territorio non includitur: ut alibi à nobis dictum est.

L. III. c. 49

XXIII. Captivorum redemptio multum habet favoris, maxime
apud Christianos, quibus lex divina hoc misericordiæ genus pecu-
liariter commendat. *Captivorum redemptio, magnum atque præclarum ju-
stis munus est*: verba sunt Lactantii. Ambrosio captivos redimere,
maxime ab hoste barbaro, præcipua & summa liberalitas vocatur.
Idem defendit suum & Ecclesiæ factum, * quod vasa ecclesiæ, etiam
iniuriata, confregerint ut captivi redimerentur. *Ornatus, inquit, sa-
cramentorum, redemptio captivorum est, & multa alia in eandem senten-
tiam.*

Matt. xxv.
36. 39.

Lib. VI.

Lib. II. off.
c. 28.

L. II. c. 18.

XXIV. Quibus adducor ut non audeam indistincte probare
leges illas quæ captivos redimi vetant quales apud Romanos fuisse
legimus: *Nulli civitati viliores captivi quam nostra*, ait in senatu Roma-
no quidam. Eadem civitas Livio dicitur minime in captivos jam
inde antiquitus indulgens. Nota est in hanc rem Horatii ode, ubi cap-
tivos redimere vocat conditiones fœdas & exemplum perniciem
trahens: flagitio additum damnum. Sed quod Aristoteles in Laco-
num institutis reprehendit, idem in Romanorum culpam solet: nimis
scilicet illa omnia directa ad res bellicas, quasi in illis solis salus ci-
vitaris consisteret. Atqui si rem humanitatis modo æstimamus, sa-
tius sæpe esset, jus quod bello petitur amitti, * quam plurimos homi-
nes, & quidem cognatos aut populares, relinquere in gravissimis æ-
rumis. Non videtur ergo lex talis justa, nisi appareat opus tali rigore
ut majora aut plurimum mala alioqui moraliter inevitabilia ca-
veantur. Nam in tali necessitate, cum ipsi captivi ex caritatis lege
suam fortem patienter ferre debeant, potest hoc eis injungi, & alius
nequid contra faciant præcipi, secundum ea quæ de cive ob bonum
publicum dedendo scripsimus alibi.

Livius lib.
xxii.
Ibid.

Lib. II. c.
xxv. s. 3.

XXV. Non sunt quidem moribus nostris servi qui bello capiun-
tur: non dubitem tamen quin jus exigendi pretium redemptionis à

capto, possit ab eo qui captum tenet in alium transcribi : nam & incorporalia alienari patitur.

XXVI. Et potest idem pluribus debere pretium, si ab uno dimissus, pretio nondum soluto, captus sit ab alio : sunt enim diversæ hæc debita ex diversis causis.

XXVII. Conventio de pretio facta rescindi non potest, eo quod captus intelligatur locupletior quam credebatur : quia jure gentium externo, de quo querimus, nemo cogitur supplere, quod in contractu minus æquo pretio promissit, si dolus non intercessit ; ut intelligi potest ex his quæ de contractibus supra à nobis explicata sunt.

L. II. c.
s. 26.

XXVIII. Ex eo quod diximus captivos nostros servos non esse, sequitur cessare illam acquisitionem universalem, quam accessionem esse domini in personam diximus alibi. Non alia ergo captori acquiruntur quam quæ specialiter apprehenderit : quare si quid clam secum habet captivus non erit acquisitum, quia nec possessum. Sicut Paulus Iurisconsultus contra Brutum & Manlium respondit, qui fundum possessione cepit, thesaurum quem in fundo esse nesciat, non cepisse : quia qui nescit nequeat possidere, Cui consequens est, ut res eo modo celata ad redemptionis pretium solvendum prodesse possit, quasi retento dominio.

L. III. c.
VII. §. 4.

L. possidet.
§. Neratius
D. de acqu.
possi.

XXIX. Quæri & hoc solet an pretium conventum, & ante mortem non solutum ab herede debeat. Expedita mihi videtur responsio, si in carcere mortuus est, non deberi : promisso enim inerat conditio si liberaretur, mortuus autem non liberatur. Contra si mortuus est cum in libertate esset, deberi. Iam enim lucratus erat id pro quo promissum erat pretium. Plane fateor & aliter conveniri posse ut ab ipso contractus momento pure debeat pretium, & captivus tantum retineatur, non jam ut jure belli captus, sed ut à se oppignoratus : Et contra pactum iniri posse, ut procedat pretii solutio, si die præfinito qui captus sit, liber vivat. Sed hæc ut minus naturalia non præsumuntur acta, nisi manifestis documentis.

L. II. c. XI,
§. 23. §
XV. §. 16.
Hoc libro c.
XX. §. 58.

J. naturalis,
§. 1. de
præsc. verb.
l. ult. D. de
cond. ob
caus. dati.

XXX. Proponitur & illud an in carcerem redire debeat, qui dimissus est sub pacto ut faceret dimitti alterum, qui factum morte prævenerit. Diximus alibi factum tertii liberaliter promissum satis impleri, si nihil omittitur ex parte promissoris : at in onerosis obligari promissorem ad id quod tantundem valer. Sic ergo in proposita questione non tenebitur quidem dimissus reddere se custodiz, neque enim id conventum fuit, neque tacite actum intelligi patitur favor libertatis, neque debet lucrifacere libertatem, * sed ejus quod præstare non potest, æstimationem præstabit. Hoc enim naturali simplicitati congruentius, quam quæ in actione de præscriptis verbis & de conditione ob causam dati causa non secuta, Romani juris interpretes tradunt.

Annotata ad Caput XXI.

V *T quamvis tacet Hermogenes] Seneca de Beneficiis v. c. 21: Est di- §. I.
servus etiam qui tacet.*

Abjecto instrumento artis clausaque taberna
Sator erat.

Seneca dicto jam loco: Artifex est etiam cui ad exercendam artem instru-
veris a non suspensus.

Sacus ex poma (nunc pomas scribimus) fit panis] vide Servium in x §. II.
Eneidos ad vocem *moerorum.*

Ostia Ostia] Et ex ostrea, ostreorum, factum est ostrea, ostrea.

*Ve terminus sumatur qui pars fit rei] Baldus de statutis in verbo us- §. IV.
que. Bartolus in l. Patronus. D. de Legatis III. & l. Nuptæ. D. de Se-
uatoribus. Archidiaconus in c. Ecclesiis XIII. q. I. Hieronymus de
Monte libro de Finibus c. 23.*

Venisse quidem sed non praterisse] Dion: περιεσπν, ἀδύνα 3 περιελάσθη.
Appianus: περιεσπν αι Eιδι, ἀδύνα 3 περιελάσθησιν.

*Neque tamen eo minus contrahentes damnatum resarcire debent:] ut de §. v.
Scione apud Thucydiden xv. Defendi itaque non potest quod ab
Hispanis in Italia factum narrat Mariana xxviii, 7.*

A Servio] ad xi Eneidos.

Nisi quid specialius convenerit] ut apud Parutam lib. III.

Loca praefidiis nudata] Portum, Centum cellas, Albanum.

*Si obsessi data inducia tantum ne oppugnarentur] ut à Totila Neapo- §. x.
litanis apud Procopium.*

*Interdum personis cavetur, non & rebus] Vide c. significavit. De Iu-
daeis. De induciis cum exceptione locorum, exempla habes apud
Procopium & Menandrum Protectorem.*

*Alexandri fides accusata] Plutarchus: Και τῶτο τοῖς πολυμάχοις ἔργοις §. XVI.
αὐτῶ πρὸς ἄλλα νομίμως ἢ βασιλικῶς πολυμάχου αἰς καλῆς αἰτίας. Hac velut
paucula adhasit bellicis actionibus regis, caetera in bello agere & iusto & regali-
ter soliti. Simile factum Baiazetis contra Vidynenses in Servia habes
apud Leunclavium lib. vi.*

*Non etiam ubi is qui concessit desit posse velle quod per mortem contingit] §. XXI.
L. Lucius Titius De donationibus, ita ut eam emendat vir magnus
Antonius Faber, Voluero ponens pro Volueris. Adde l. Locatio §. Lo-
cati: Cardinalem Tuschum pp. conclusion. 751. lit. p. Reinking. lib.
II. classe II. c. 8. num. 30.*

*Quod vasa ecclesiae, etiam iniuriata, confregimus ut captivi redimerentur] §. XXIII.
Imitatus hoc Ambrosii factum Augustinus, narrante Possidio, qui
contra carnalem sensum quorundam id factum dicit. Imitatus est
& in eadem Africa Episcopus Deopratias narrante Victore Vticen-
si lib. I, vas quod Remigii fuerat datum ad redimendos à Nort-
mannis captivos narrat in Remigii vita Hincmarus. Simile factum
Archiepiscopi Bremensis Rimberti laudat M. Adamus Bremensis
Ecclesiasticae historiae cap. 32. Probat hoc Synodus universalis sexta
decreto relato in causam XII. questione II. Quae adjungenda his
quae diximus supra hoc libro cap. v. §. 2.*

§. XXIV.

Quam plurimos homines & quidem cognatos aut populares retinere in gravissimis armis] De Mauritii Imperatoris ob tale factum seria admodum poenitentia vide Zonaram.

§. XXX.

Sed ejus quod prestare non potest astimationem prestabit] id non fecit Paulus Balionius ea lege dimissus ut Carvaialium restitueret libertati, qui Carvaialius antequam liberaretur mortuus fuit: quo nomine reprehendit Balionium Mariana libro xxx. Sed facti speciem paullo aliter narrat Paruta libro II.

C A P I T U L U M XXII.

De fide minorum potestatum in bello.

I. Ducum genera.

II. Quatenus eorum pactio obliget summam potestatem:

III. Aut occasionem obligationi det.

IV. Quid si factum quid contra mandatum: ubi distinctiones adhibentur.

V. An tali casu pars altera obligetur.

VI. Quid belli duces aut magistratus possint circa inferiores se, aut pro iisdem.

VII. Pacem facere ducum non esse:

VIII. An inducias dare, distinguitur.

IX. Qua securus personarum, qua res ab ipsis concedi possint.

X. Stricto interpretanda talia pacta & quae

XI. Quomodo interpretanda deditio & eius acceptio.

XII. Quomodo cautio, si regi aut populo sum fuerit.

XIII. Quomodo promissum de oppido tendendo.

I. conventio-
num. D. de
pactu.

Lib. IV.

Comm. III.

L. II. c. XI.
q. 12.Lib. II. c.
II. §. 5. &
c. XV. §. 17.

INter publicas conventiones Vlpianus & hanc speciem posuit, quoties inter se duces belli quaedam paciscuntur. nos diximus post fidem datam à summis potestatibus agendum & de ea quam dant minores inter se aut aliis: sive minores illi summis sint proximi, quales sunt duces excellenter dicti, de quibus illud Livii capiendum: *Nos duces nominamus nisi cuius auspicio bellum geritur: sive longius remoti, quos sic distinguit Cæsar: alia sunt legati partes, alia imperatoris. Alter equo ad prescriptum, alter libere ad summam rerum consulere debet.*

II. Est autem in horum promissis duplex inspectio. nam aut hoc queritur, an summam potestatem obligent, aut an se ipsos. * Prior questio definienda est ex eo quod alibi diximus, obligari nos & per eum quem voluntatis nostræ ministrum elegerimus, sive voluntas illa specialiter expressa est sive ex ipsa præpositionis natura colligitur. Nam qui dat facultatem, dat quantum in se est, quæ ad facultatem sunt necessaria, quod in materia morali intelligendum est moraliter modo. Duobus ergo modis potestates minores supremam suo facto obstringunt, faciendo id quod probabiliter ipsorum officio contineri censetur, aut etiam extra illud ex speciali præpositione nota publice, aut iis quorum res agitur.

III. Sunt & alii modi quibus potestas summa obligatur antecedente ministrorum facto, sed non ita ut id factum causa sit proprie dicta, sed ut occasio sit obligationis: idque dupliciter, vel per consensum, vel per rem ipsam: Consensus apparet ratihabitione, non tantum expressa, sed & tacita, id est ubi scivit summa potestas quod actum erat, & fieri passa est, quæ ad aliam causam referri probabiliter non possunt. quod ipsum quomodo procedat alibi tractavimus. Per rem hætenus obligantur ne locupletiores fiant aliena jactura, id est ut

Et ut aut contractum præstent ex quo commodum volunt consequi, ut de commodum discedant, de qua æquitate itidem à nobis alibi dictum est. Et hæcenus nec ultra recipi potest, quod dicitur valere si vid utiliter gestum est. Contra vero ab injustitia excusari non possunt, qui cum pacta improbent, tamen retinent quod sine pactis non haberent: Ut cum Senatus Romanus, narrante Valerio, factum Commoditii neque probare potuit, neque rescindere voluit: qualia multa in historiis occurrunt.

Lib. II. c. 11.
9. 2.

Lib. IX. 16.

IV. Illud quoque ex supra à nobis dictis repetendum est, obligari eum qui præposuit, etiam si præpositus fecit contra mandata arcana, intra limites tamen publicæ functionis. Hanc æquitatem recte fecutus est Prætor Romanus in institoria actione: neque enim omne

L. II. c. XI.
9. 12. & 13.

quod cum institute geritur obligat eum qui præposuit, sed ita si ejus rei gratia cui præpositus fuerit contractum est, de quo autem palam proscripsum fuit, ne cum eo contrahatur, is præpositi loco non habebitur: quod si proscripsum quidem sit, sed non pateat, tenetur qui præposuit, conditio quoque præpositionis servanda est: nam si quis sub certa lege vel interventu cujusdam personæ contrahi voluit, æquissimum erit id servari in quo præpositus est. Cui consequens est ut alii reges aut populi magis, alii minus ex ducum suorum contractibus teneri possint, si satis notæ sint ipsorum leges atque instituta. De his si non constat, sequendum est quod conjectura dicat, ut concessum intelligatur id, sine quo satis commode quæ officii sunt, expediri non possunt. Mandati fines si excesserit minor potestas, tenebitur ipsa, si quod promisit præstare non potest, ad æstimationem: nisi lex aliqua satis cognita id quoque impediat. Quod si dolus accesserit, id est si præ se tulerit jus majus quam habebat: jam tenebitur & de damno culpa dato, imo & ex crimine ad pœnam crimini respondentem. Ex priorè causa bona obligantur, & si ea deficiant operæ, aut libertas corporis: ex posteriore quoque persona, aut bona, aut utrumque pro delicti quantitate. Quod autem de dolo diximus procedet etiam si quis testationem interposuerit semetipsum obligari nolle, quia & damni dari & pœnæ justè debitum cum delicto non voluntario sed naturali nexu coherent.

L. cunctum-
que, 9. non
tamen, D.
de inst. act.
1. sed si 9. de
quo, & 9.
perscribere,
& 9. pro-
scripsum,
ead. 11.

V. Quia vero semper aut summa potestas obligatur aut minister ejus, ideo & certum est partem alteram obligari, nec dici posse claudicare contractum. Egimus de comparatione eorum qui medii sunt ad superiores.

VI. Videamus & quid in inferiores possint: Nec puto dubitandum quin dux militis, magistratus oppidanus obligent intra eos actus qui solent ab ipsis imperari: alioqui consensu opus esset. Contra ducis aut magistratus pactum inferioribus proderit in mere utilibus omnino: id enim in potestate comprehensum satis est: in his quæ onus annexum habent, intra ea quæ imperari solent, omnino; extra ea, ita si acceperint: quæ congruunt his quæ de stipulatione pro tertio ex naturali jure alibi disseruimus. Generalia hæc illustriora facient subjectæ species.

Alc. VIII.
conf. 40.

L. II. c. X.
9. XI.

VII. *De belli causis & consequentibus transigere ad belli ducem

cem non pertinet, neque enim belligerendi pars est bellum finire: imo et si cum maxima potestate præpositus fuerit, ea de belli ductu erit intelligenda. Agefilai responsum ad Persas fuit *οὐκ ἔστιν ἡμῶν τὸ μάχεσθαι, ἀλλὰ τὸ εἰρηνεύειν*; de pace constituendi jus esse civitati. *Quam pacem A. Albinus cum Iugurtha rege senatus injussu facerat, senatus rescidit*, inquit Sallustius. Et apud Livium est: *qui rata ista pax erit, quam non ex auctoritate senatus, non jussu populi Romani peregerimus?* Sic Caudina, sic Numantina sponsio populorum Romanorum, ut alibi exposuimus, non obligavit. Et carenus verum est illud Posthumii, *si quid est in quo obligari populus potest, in omnia potest*, nempe eorum quæ ad ductum belli non pertinent, quod ostendunt antecedentia, de ditione, de sponsione relinquendæ aut incendendæ urbis, de statu murando.

VIII. * Inducias dare ducum est, nec summorum tantum, sed & minorum, iis nempe quos oppugnant aut obsessos tenent, & se suasque copias quod attinet. Nam alios duces partes non obligant, quod Fabii & Marcelli historia apud Livium declarat.

IX. Homines, imperia, agros bello quaesita concedere itidem ducum non est. Hoc jure Syria Tigrani ademta quanquam Loculus dederat. De Sophonisba quæ bello capta erat ait Scipio Senatus populique Romani judicium atque arbitrium esse; ideo à Masanissa, quo duce capta erat, libertatem ei dari non potuisse. In res alias quæ in præda sunt, jus aliquod concedi imperantibus videmus non tam ex vi potestatis quam cujusque populi moribus, qua de re satis superius à nobis dictum est. At nondum quaesita condonare omnino in ducum est potestate; quia oppida pleraque & homines sæpe in bello dedunt se sub conditionibus vitæ salvæ, aut & libertatis, aut & bonorum, de quibus summæ potestatis arbitrium exquiri res plerumque non patitur. Pari ratione jus hoc & ducibus non summis dandum est intra ea quæ ipsis agenda commissa sunt. Maharbal Romanis quibusdam, qui ex prælio ad Thrasymenum evaserant, satis longe absente Annibale, fidem dederat non tantum vitæ & corporis, ut nimium concise narrat Polybius, sed, si arma tradidissent, abire cum singulis vestimentis passurum: retinet eos Annibal hoc causatus *ὅτι Μασσαίτης ἐστὶν ἡ πόλις, ἣν οὐκ ἔστιν ἔτι ἀντὶ τῶν ἡμετέρων διδόναι τὴν ἀσφάλειαν τοῖς ὑποστανέοις*. In potestate Maharbalis non fuisse se inconsulto fidem dare se dicensibus qua ipsas illos aut indemnes præstaret. Judicium de hoc facto Livii sequitur: *Pacta religione servata fides ab Annibale est*. Quare & M. Tullium, in Rabirii causa, ut oratorem audire debemus, non ut judicem. Vult à Rabirio Saturninum jure cæsum quem Consul C. Marius datâ fide ex Capitolio abduxerat. Fides, ait, qui potuit sine senatusconsulto dari? & in rem agit quasi Marium solum fides ista obstringeret. Atqui C. Marius ex senatusconsulto potestatem acceperat operam dandi ut imperium populi Romani majestasque conservaretur. * In ea potestate, quæ Romanis moribus erat maxima, quis neget comprehensum jus dandæ impunitatis si eo modo omne periculum à republica arce-

retur?

X. Cæterum in his ducum pactis, quia de re agunt alienæ, quantum contractus natura patitur, adstringenda interpretatio, nempe

aut ex ipsorum facto summa potestas plus quam vellet obligetur, aut ipsi damnum subeant officium faciendo.

X I. Ita qui in deditionem puram à duce accipitur, eo jure accensus censetur ut de eo victoris populi aut regis arbitrium sit. cuius exemplum est in Gentio Illyrii, & Perseo Macedoniæ rege, qui se, ille nicio, hic Paulo dederunt.

X I I. Sic adjecta cautio, *ita ratum sit, si populus Romanus consuisset*, iam sæpe in sponsonibus invenias, efficiet ut ratihabitione non senta, dux in nihil ipse teneatur, nisi si quà locupletior factus sit.

X I I I. Et qui oppidum tradere promiserunt, possunt præsidium imittere, ut fecisse Locrenses legimus.

Lsu. l. XXIV, s. IV.

Annotata ad Caput XXI I.

Prior questio definienda est ex eo quod alibi diximus] Vide Camdenum §. II. in anno C I O I O X C I V: in pronuntiatio Comitum Mirandæ in causa Haukinfi.

De belli causis & consequentibus transigere ad belli ducem non pertinet] Beisarius Gotthis: *ὅτι καὶ ἰσχυροὶ τοὶ βασιλεὺς πρὸς ἄλλοις διοικῶσι. νεμενὲς αὖτις nos jus habemus ordinandi res imperatoris.* §. VII.

Inducias dare ducum est] Vide Parutam lib. v. §. VIII.

Is potestate Maharbalis non fuisse se inconsulto fidem dare se dedentibus] §. IX.

Non magis probabile erat in re simili effugium quo usus Bajazetes adversus Servios Cratovianos; narrante Leunclavio lib. VI. *Is ea potestate, qua Romanis moribus erat maxima*] Vide Sallustium in bello Catiliniæ. Tullianæ huic cavillationi non dispar illa Confalvi in Ducem Valentinum Guicciardini libro VI.

C A P V T XXIII.

De fide privata in bello.

- I. Resellitur sententia statuenti privatos fide hosti data non obstringi.
- II. Offenditur obstringi eos etiam pirata & latrones: & quatenus:
- III. Minor hic non excipitur.
- IV. Error an liberet:
- V. Solvitur obiectio summa ex publico utilitate.
- VI. Aprantur ante dicta ad fidem datam reditus in carcerem:
- VII. In certum locum non redendus: non militandi:
- VIII. Non fugiendi.

- IX. Captum aly se dare non posse.
- X. An privati cogendi sint a sui potestatis implere quod promiserant.
- XI. Quæ interpretatio in hujusmodi pactu adhibenda.
- XII. Quomodo sumenda voces vita, vestium, adventus, auxilii.
- XIII. Rediisse ad hostem qui ducendus:
- XIV. Iusta auxilia qua, in deditione, sub conditione facta.
- XV. Qua ad executionem pertinent, conditionem non facere.
- XVI. De talium pactorum obsequiis.

Ciceronis est illud satis tritum: *Etiamsi quid singuli temporibus adducti hosti promiserint, est in eo ipso fides conservanda*: singuli, milites puta aut pagani: nihil enim ad fidem refert. Mirum est inventos esse juris magistros, qui docerent pacta publice cum hostibus inita fidem adstringere: at quæ à privatis fierent non item. Nam cum privati jura privata habeant quæ obligare possunt, & hostes capaces

Bart. in l. conventus.

num D. de
pactis, Zaf.
in apol. con-
tra Echiom.

paces sint acquirendi juris, quid esse potest quod obligationem impediatur? Adde quod nisi id statuatur, datur cædibus occasio, libertas impedimentum: nam & illæ cavere sæpe, & hæc obtineri à captivis fide privatorum sublata non poterit.

Hoc libro c.
XIX, §. 2.

Supra li.
11. c. XIX, §.
7. & 10.

111. c. XIX.
§. 5. Oldr.
conf. 7. Co-
var. de ma-
trim. p. 11.
c. 3. §. 4. n.
21.

II. Imo non hosti tantum illi quem jus gentium agnoscit, sed & latroni & piratæ data privatim fides obligat perinde ut de fide publica supra diximus. Id interest, quod si merus injustus ab altero incusus impulerit ad promittendum, is qui promisit petere restitutionem, aut si alter nolit sibi eam præstare potest. Quod in metu præcedente ex bello publico jus gentium locum non habet. Quod si & jusjurandum accesserit, jam omnino quod promissum est, præstandum erit ab eo qui promisit, si perjurii crimen effugere volet. Sed tale perjurium, si in hostem publicum commissum sit, puniri ab hominibus solet: si in latrones aut piratas, dissimulari odio eorum, quorum commodum agitur.

III. In hac quoque privata fide minorem non excipiemus, qui ejus status est, ut actum intelligat. Nam quæ minoribus consulunt beneficia ex jure sunt civili. Nos de jure gentium quaerimus.

Lib. 11. c.
XII, §. 6.

IV. Et de errore alibi diximus, ita jus dare à contractu recedendi si id quod per errorem creditum fuit, in mente agentis vim haberit conditionis.

c. XXII.
c. 7.

V. At quousque se extendat privatorum in paciscendo potestas difficilior inspectio est. Quod publicum est à privato alienari non posse satis constat: nam si ne ducibus quidem belli id permittitur, ut modo probavimus, multo minus privatis. Sed de ipsorum actionibus ac rebus quaeri potest, quia videmus hæc quoque concedi hostibus non posse sine aliquo damno partis: unde videri possunt talia pacta illicita cum civibus ob jus supereminens civitatis, tum conductis militibus ob fidem sacramento datam. Sed sciendum est ea pacta quæ malum majus aut certius evitant magis utilia quam damosa etiam publico censi debere, quia minus malum induit rationem boni: *ἢ τῶν κακῶν ἐπιλιπιδαι τὴν μισθώσεσιν*, ut ait quidam apud Appianum. neque vero fides sola qua quis potestatem ipsam sui & suarum rerum non abdicat, neque utilitas publica sine legis auctoritate id efficere possunt, ut quod factum est, etiamsi contra officium factum esse detur, irritum sit & effectum juris omni careat. Lex quidem potest adimere subditis aut perpetuis, aut temporariis hanc potestatem: Sed neque lex hoc semper facit, parcit enim civibus: neque semper facere potest: nam leges humanæ, ut alibi diximus, vim obligandi tum demum habent, si latæ sint ad humanum modum, non si onus injungant, quod à ratione & natura plane abhorreat. Et ideo leges & præcepta specialia quæ tale quid aperte præ se ferunt pro legibus haberi non debent: Generales autem leges interpretatione benigna ita accipiendæ sunt, ut casus summæ necessitatis excludant. Quod si actus qui lege aut præcepto interdictus erat, & valere vetitus, interdici æquo jure potuit, jam irritus erit actus privati, sed puniri tamen id poterit, ideo quod promisit, id quod sui juris non erat, maxime si juratus id fecerit.

Lib. 1, c. IV.
q. 7. 21.

Lib. 1, cap.
XIV, §. 12.

VII. Promissio captivi de redeundo in carcerem merito toleratur. Neque enim deteriore reddidit captivi conditionem : non ergo ut quidam existimant gloriose tantum fecit M. Artilius Regulus, sed & quod debebat: *Regibus, inquit Cicero, non debuit conditiones pactio-*

Off. III.

nesque bellicas & hostiles perturbare perjurio. Nec obstat illud:

Atqui sciebas quæ sibi barbarus

Tortor pararet.

Herac.

Nam & hoc fieri posse jam scierat, cum promitteret. Sic & de decem captivis, ut quidem ex antiquis scriptoribus rem narrat Gellius, *esse postliminium justum non esse sibi responderunt, quoniam * de jure victi forem.*

Lib. VII.
c. 18.

VIII. Solent & promittere quidam ne in certum locum redeant, ne adversus eum, qui ipsos in potestate habet, militent. Prioris exemplum apud Thucydidem; ubi sic Ithomenses promittunt Lacedæmonis, exituros se Peloponneso, nec unquam redituros. Posteriorius nunc frequens est. Vetus exemplum est apud Polybium ubi dimittuntur ab Amilcare Numidæ, sub lege, *μηδὲν φέρειν ἔσθλον πολέμου* *καὶ ἀντὶς, Ne adversus Carthaginenses eorum quisquam arma hostilia ferret.* Simile pactum habet in Gotticis * Procopius. Hoc pactum quidam irritum pronuntiant, quia sit contra officium quod patriæ debeat. At non quicquid contra officium est, statim & irritum est, ut & alibi, & supra diximus. Deinde vero ne contra officium quidem, libertatem sibi parere id promittendo, quod jam est in hostis manu. Nihilo enim deterior sit patriæ causa, cui is qui captus est, ni liberetur, jam perire oensendus est.

Lib. I.

Goths III.

IX. Promittunt & nonnulli non fugere, tenet hoc eos, etiam si victi promiserint, contra quam quidam sentiunt. Nam & sic foret aut vita servari, aut mitior obtineri custodia. Si vero victus sit postea, ita demum liber erit si id eo promiserit ne vinciretur.

X. Satis inepte queritur an qui captus est alii dedere se possit. Nimis enim certum est, neminem sua pactione jus alteri questum adimere posse. Est autem captori jus questum, aut ipso belli jure, aut partim belli jure, partim concessu ejus qui bellum gerit secundum ea, quæ supra exposuimus.

Lib. III, c.
VI, §. 23.
& seq.

XI. Circa effectus pactorum egregia questio est, an privati si in fide præstanda negligentes sint, à suis potestatibus cogendi sint, eam implere. Et cogendos verius est in bello duntaxat solenni, ob jus gentium, quo bellum gerentes obstringuntur, alter alteri jus reddere, etiam de factis privatorum, ut puta si à privatis violati essent hostium legati. Sic Cornelius Nepos recitante Gellio scripserat, multis * in senatu placuisse, ut ii de decem captivis, qui redire nolent, datis custodibus, ad Hannibalem deducerentur.

Lib. VIII,
c. 8.

XII. De interpretatione, tenendæ regulæ jam aliquoties memorata, ut à proprietate verborum non recedatur, nisi absurdi vitandi causa, aut ex alia facis certa mentis conjectura: ut in dubio magis interpretemur verba contra eum, qui legem dedit. Vitum pactus non etiam ad libertatem jus habet. Vestium nomine arma non veniunt: sunt enim hæc diversa. Venisse auxilium recte dicitur, si sit in

Lib. II, c.
XVI, §. 2.
Hoc lib. c.
XX, §. 26.

con-

conspicua, etiam si nihil agat, nam ipsa presentia suam vim habet.

De Off. III.
Lib. VIII.
c. 19.

XIII. At rediisse ad hostem non dicitur qui clam rediit ut scilicet exiret: rediisse enim ita intelligi debet, ut in potestate hostium iterum sit. Contraria interpretatio veteratorum Ciceroni, stulte callida, quæ fraudem in se & perjurium habeat. Eadem Gellio fraudulenta calliditas, à Censore ignominiiis notata, qui eam adhibuerat: intestabiles & inuisi.

XIV. * Iuxta auxilia in pactis deditiois non faciendæ si ea advenierint, intelligi debent talia quæ periculum cessare faciant.

XV. Notandum & hoc, si quid de executionis modo convenit, id conditionem non injicere pacto, ut si dictum certo loco solvi, qui locus postea dominum mutaverit.

Hoc libro c.
20. s. 58.

XVI. De obsidibus tenendum quod supra diximus, plerumque eos accessionem esse principalis actus: sed tamen conveniri etiam posse, ut disjunctiva sit obligatio, nimirum ut aut fiat aliquid, aut obsides retineantur. Sed in dubio tenendum est illud, quod maxime est naturale, id est ut accessio tantum credantur.

Annotata ad Caput XXI I I.

§. VII.

D Ejurio vincii] id est capitis minores, ut Horatius de Regulo loquitur.

§. VIII.

Procopius] Goth. II de Heralis.

§. XI.

In [enatu placuisse] idem jam ante Senatus redire eos coegerat, quos Pyrrhus sub conditione dimiserat. Appianus Exc. Legat. n. 6.

§. XIV.

Iuxta auxilia in pacto deditiois] Sunt ejus pacti exempla quatuor in III Gothicorum Procopii. Aliud de Luca apud Agathiam lib. I. de Castello Corsicæ apud Bizarum Historiæ Genuensis x. alia libro XVII. & in bello in Mauros. Habet tale & Cromerus lib. XI.

C A P V T X X I V.

De fide tacita.

I. Tacite quomodo fides interponatur.

II. Exemplum in eo qui in tutelam recipi a

populo aut rege expetit :

III. Quis colloquium postulat aut admittit :

IV. Hinc tamen dum collocutori non noceat

integrum esse res suas promovere.

V. De manu signis ex consuetudine aliquid significantibus.

VI. De tacita approbatione Sponsionis.

VII. Parca quando tacite remissa.

ea lege, D.
locati.

Lib. II. c.
IV. §. 4.
L. III. c. II.
§. 8.

Silencio quædam conveniri non male à Lavoleno dictum est, quod & in publicis, & in privatis, & in mixtis conventionibus usu venit. Causa hæc est, quod consensus qualitercunque indicatus & acceptatus vim habet juris transferendi. Signa autem consensus sunt & alia præter voces & literas, ut non semel jam indicavimus. Quædam natura insunt actui.

II. Exemplum sit in eo, qui aut ab hostibus, aut ab externis veniens, in alterius populi, aut regis fidem se dar. nam hic quin tacite se obliget, nequid faciat adversus eum statum, in quo præsidium petit,

et dubitari non debet. Quare sequendi non sunt qui Zopyri factum reprehensione remotum ajunt: neque enim fides ejus in regem perfidiam in eos ad quos confugerat, excusat. Idem de Sexto Tarquinii filio, qui ad Gabios se contulerat, dictum esto. De Simone Irgilius:

*Accipe nunc Dardanem insidias, & crimine ab uno.
Disce omnes.*

Lib. lib. I.

Æneid. II.

III. Sic & qui colloquium aut postulat, aut admittit, * tacite ollicetur, collocutoribus id innoxium fore. Hostibus per colloquii peciem violandis jus gentium violari, pronuntiat Livius: addit colloquium perfide violatum. nam per fidem mendose eo loco scribitur. En. Domitius eo quod Bituitum regem Arvernorum per colloquii imulationem accersitum, hospitioque exceptum vinxit, hoc à Valerio Maximo judicium refert: *Nimia gloria cupiditas perfidum existere oegit.* Quamobrem mirari subit, cur scriptor libri octavi belli Gallici Cæsaris, sive is Hirtius est, sive Oppius, simile factum T. Labieni referens adjecerit, *infidelitatem ejus (Comii scilicet) sine ulla perfidia judicavit comprimi posse, nisi hoc Labieni magis quam scriptoris judicium est.*

Libro XXXVIII.

Lib. I. p. 6.

IV. At non ultra tacita illa voluntas trahenda est, quam dixi. nam dum collocutores nihil patiantur, specie colloquii avertere hostem à belli consiliis, sua interim promovere, perfidia vacat, & dolis bonis annumeratur. quare qui deceptum spe pacis regem Perseum arguebant, non tam juris & fidei, quam animi excelsi & gloriæ bellicæ habebant rationem, ut ex his quæ de dolis bellicis diximus, satis potest intelligi. Ejusdem generis erat fraus illa qua Asdrubal ex Ausetanis salibus exercitum servavit, & qua Scipio Africanus major situm castrorum Syphacis perdidicit, utrumque narrante Livio. Quorum exemplum imitatus * L. Sylla bello sociali apud Eserniam, ut apud Frontinum legimus.

II

*Lib. I. XLII.
L. III. c. II.
¶ 6. & seq.
Liv. I. XXVI.
& XXX.*

Lib. I. c. 5.

V. Sunt & signa quædam muta ex consuetudine significantia, ut olim vittæ & rami olivarum, apud Macedones hastarum erectio, apud Romanos * scuta capiti imposta, * signa supplicis deditiois, quæ proinde obligant ad arma ponenda. Qui vero deditioem accipere se significat, an obligetur & quatenus, ex his quæ supra dicta sunt, petendum est. * Hodie vela candida tacitum habent signum petiti colloquii: obligabunt ergo non minus, quam si voce petitum esset.

VI. Sponsio à ducibus facta quatenus tacite approbata, à populo aut rege censi debet, & hoc jam supra diximus, nimirum ubi & actus fuit cognitus, & aliquid factum, aut non factum; cujus rei alia causa extra voluntatem foederis probandi dari non possit.

*Lib. III.
c. IV. s. 12.
& XI. ¶ 19.
Lib. II. c. XV.
s. 17. &
Lib. I. II. s.
XXII. ¶ 3.*

VII. Pœnæ remissio ex sola dissimulatione non potest colligi: sed opus est accedat actus talis, qui aut amicitiam per se ostendat, ut fedus amicitia causa; aut opinionem de tali virtute cui merito antefacta condonari debeant, sive ea opinio verbis indicata est, sive rebus quæ ex more instituta sint, ad talem significationem.

Anno.

Annotata ad Caput xxiv.

§. III.

T *Acito pollicetur collocatoribus id innocuum fore*] Merito Agathia Ragnarim Hunnum culpat, quod abeuntem à colloquio Naretum telo transigere voluerit. Agath. lib. 11.

§. IV.

L. Sylla] Et Cæsar Dictator adversus Tencteros & Vspetes. Ap-
pianus Exc. Legat. n. 16.

§. V.

S:usa capiti imposta] Appianus Civilium 11.

Signa supplicii deditionis] Apud Persas manus post tergum complicata. Ammianus lib. xviii. ad quem locum notata Lindenbrogi vide. scuta & vexilla perversa apud Romanos. Notat idem Ammianus libro xxvi. Submittere vexilla. Latinus Pacatus Panegyrico. Apud Germanos & eorum exemplo alios, herbam porrigere. Plinius lib. xxii. qui victi se dedunt inermes supplicant, ait Servius ad Æneid.

Hodie vela candida tacitum habent signum petiti colloqui] ignis succensus petiti colloqui signum apud Septentrionis populos. Meminit Iohannes Magnus & alii. Plinius lib. xv. 30. de lauru: *Ipsa pacifera ut quam prætendi etiam inter armatos hostes quietis sit indicium.*

§. VII.

Pœna remissio] Tractat Polybius servatus in Excerptis Legationum num. 22. an si remissa sit pœna iis qui facinus fecere, simul remissa sit mandatoribus. Non puto. Singulos enim tenent sua delicta.

CAPUT XXV.

Conclusio cum monitis ad fidem & pacem.

I. *Monita ad fidem servandam.*

II. *In bello pacem semper spectandam:*

III. *Et amplectendam etiam cum damno, Christiana præsertim.*

IV. *Vide ad viii.*

V. *Et victori:*

VI. *Et quorum res dubia sunt.*

VII. *Pacem fallam summa religione servandam.*

VIII. *Votum & finis operis.*

A T que hic finire me posse arbitror, non quod omnia dicta sint, quæ dici poterant, sed quod dictum satis sit ad jacienda fundamenta, quibus si quis velit superstruere speciosiora opera, adeo me invidentem non habebit, ultro & gratiam referet. Tantum antequam dimitto lectorem, sicut, cum de bello suscipiendo agerem, monita quædam de bello, quantum fieri potest, declinando adjecti, ita nunc quoque monita pauca addam, quæ in bello & post bellum valeant, ad fidei curam & pacis: & fidei quidem tum propter alia, tum ne spes pacis adimatur. Fide enim non tantum res publica quælibet continetur, ut Cicero dicit, sed & major illa gentium societas: Hac sublata ut vere Aristoteles ἀνθρώπων ἢ πρὸς ἀλλήλους ἡ πόλις ἔσθ' ἀδύνατον, tollitur, quod insar hominēs est, commercium. Itaque merito idem ille Cicero nefarium esse ait, fidem frangere quæ continet vitam: *Sanctissimum*, ut Seneca loquitur, *humani pectoris bonum*: quam tanto magis præstare debent summi hominum rectores, quanto cæteris impunitus pec-

Off. III.

Rhet. ad

Theod. I.

c. 15.

Epistola

Lxxviii.

cant: Itaque fide sublata * feris erunt similes, quarum vim omnes exhorrent. Et iustitia quidem in cæteris sui partibus sæpe habet aliquid obscuri: ac fidei vinculum per se manifestum est, imo ideo quoque usurpatur, ut de negotiis omnis dematur obscuritas. Quo magis regum est religiose hanc colere, primum conscientiz, deinde & famæ causa qua stat regni auctoritas. Ne dubitent igitur, eos qui ipsis fallendi artes instillant, id ipsum facere quod docent. Non potest diu prodesse doctrina, quæ hominem hominibus infociabilem facit, adde & Deo invisum.

Cic. pro Re.

I I. Deinde in tota belli administratione non potest securus & Deo fidens animus retineri, nisi semper in pacem prospectet. Verissime enim dictum à Sallustio: *Sapientes pacis causa bellum gerere: Cui congruit Augustini sententia: non pacem queri ut bellum exerceretur, sed bellum geri ut pax acquiratur.* Ipse Aristoteles non semel accusat gentes, quæ bellicas actiones, quasi pro ultimo fine sibi proponerent. Ferrum quiddam vis est: quæ in bello maxime eminet: quo diligentius curandum est ut humanitate temperetur, ne nimium feras imitando dediscamus hominem.

Oratio ad Cas.
Ephr. 1. ad Bonif.
VII Pol. II.
& XIV,

I I I. Pax ergo tuta satis haberi si potest, & malefactorum, & damnorum & sumtuum condonatione non male constat: præcipue inter Christianos, quibus pacem suam Dominus legavit. Cujus optimus interpretes nos vult, quantum fieri potest, quantum in nobis situm est, cum omnibus pacem querere. Viri boni est initia belli invitum suscipere, extrema non libenter persequi: ut apud Sallustium legimus.

Rom. XII. 18.

I V. Satis quidem hoc unum esse debet, sed & plerumque utilitas humana eodem trahit: primum eos, qui minus valent: quia periculo sum est longum cum valentiore certamen, & ut in navi sit, iactura aliqua redimenda major calamitas, omissa ira ac spe fallacibus, ut recte Livius dixit, auctoribus, hunc sensum * Aristoteles sic enuntiat: *πρῶτον τοῖς κρείττοις μάχῃ ἢ τῷ ἰπικεχέρῳ ἀποδίδῃ, ἢ πολέμῳ κερταδιῶδες εὐτυχίας εὐτυχίας χεῖρασι ἀποδίδῃ.* Satis est his, qui plus pollent aliquid rerum suarum relinquere, quam bello victos cum rebus perire.

V. Sed & eos qui validiores sunt: quia bonis suis rebus, ut idem Livius non minus vere ait, ampla ac speciosa dantibus pax est: ac melior tutiorque quam sperata victoria. Cogitandus enim Mars communitis: *δυστυχίῳ*, ait Aristoteles, *τοῖς μὲν βολῆς τοῖς δὲ πολέμῳ ὡς πολυλαοὶ καὶ ὡς ἄλλοι γίνονται.* Cogitandum in bello quam multa quamque improvisa invasiones accidere soleant. In oratione quadam pro pace apud Diodorum culpantur *οἱ τὸ μίγνῃ τῶν ἰσημερημαίων ἀποφραγμένοι, ἀσπῆ καὶ τῆχος ἕν ἡλικίῳ ἔτιο ρήτης βροχάουσι τὰ καὶ πόλεμον ἀσπτερήμαθ.* qui totam gestantem à se magnitudinem extollunt, plane quasi non is mos esset fortuna belli prospera vicibus largiri. * Et maxime metuenda desperantium audacia, tanquam acerrimi morientium belluarum morsus.

Vol. civ. II. 1.

V I. Quod si uterque pares sibi videantur, id vero Cæsare auctore, optimum tempus de pace agendi, dum sibi uterque confidit.

V I I. Pax autem facta qualibuscumque legibus, servanda omnino ob eam quam diximus fidei sanctimoniam, sollicitæque cavenda, non

tanrum perfidia , sed & quidquid animos exasperat. Nam quod de privatis amicitiiis dixit Cicero, ad has publicas non minus recte apte, quæ cum omnes summa religione ac fide tæendas, tum eas maxime ex inimicitiiis revocatæ sunt in gratiam.

VIII. Inscripta hæc Deus (qui solus hoc potest) cordibus eorum quorum res Christiana in manu est, & iisdem mentem divini humanique juris intelligentem dicit, quæque semper cogiter lectam se ministram ad regendos * homines, Deo carissimum animal.

Annotata ad Caput x x v.

- §. I. *Feris erunt similes*] Legati Justiniani apud Procopium Perficorum II. Chosroen sic alloquantur: *εί μὴ σὺ εἰς παρθένον σὺ, ὁ βασιλεὺς, εἰ λόγῳ ἡγήσοιτο, εἴ κ' αἰνῶντι ἡμίθεα Ἰσοπέλω τῷ Καβάδῃ ἐς γῆν τὴν ἰαμυρίαν ἐν ὁπλοῦσι καὶ ἀκρόασι μὴ τὸς διωμομοσμίνας σοι ἱναγγεῖ ὄρεκε, ὁ δ' ἐν ἀνθρώποις ἀπάντων ὑψιστὸν τι καὶ ἰχυρώτατον εἶναι δοκεῖ τ' ἐς ἀπάλην πίστεως πρὸς ἀληθείας ἐπίτησθ. Ἀγλύσκιον δὲ τὰς σοισδίας, εἴ η ἰλαπὶς δαυλίλοισται μόνῃ τοῖς ἀπ' ἑστέου ἐν πλάσῃ καυροπραγίαν ἐκ ἐν τῷ ἀσφαλοῖ βιωτῶν σὺν, ὃ δ' ἀποκρίθῃ τὸ τοῦτο εἶπαι πρὸς εἰ σῖναι, ἢ τῶν ἀνθρώπων τὴν διαίαν ἐς τὴν τῶν θεῶν μεθεβελήσῃ. ἐν ᾧ τῷ μὴ μὴ σὺν δὲ, τὸ πολυμῶν ἀπίστησιν λαλεῖσται πάντως. πλάσῃ δὲ, ὁ πῖστα ἐξ ἔχον, ἐξοικίζῃ τ' φύσις τὸς ἀντὶ ζῶντων ἐς ἀπίστησιν. Nisi ad te præsertim, rex, hæc haberetur oratio, nunquam pugnasset Chosroen Cambata filium cum armis instratum in fines Romanos, consentis primum iur amicitis iuratum, quod inter homines summum firmissimumque creditur veritatis & fidei principium, ruptis præterea federibus, qua sola spes relinquitur iis qui ob belli mala non in tuto vivunt: Quid enim hoc aliud esse dicamus, quam hominum vitam in ferarum vitam mutare. Nam sublatis federibus, sequetur ut omnes inter se æterna gerant bella. Bella autem sine fine hæc vim habent, ut homines perpetuo inaneant natura sua extorres.*
- §. IV. *Aristoteles sic enuntiat*] Philo vero de constitutione principis hæc in modum: *εἰρήνη καὶ ἡ σφόδρ' ἐπιζήμιον, λυσίταστος καλίστη. Pax quævis cum magno detrimento, bello utilior.*
- §. V. *Et maxime metuenda desperantium audacia*] *Δεινὰ γὰρ καὶ κριτὰ δειχομένησι δὲ τῷ.*
- §. V. *Quippe timenda etiam morientis lastra leonit.*
- §. V. *Homines, Deo carissimum animal*] Sic Chrysostomus sermone de Eleemosyna dixit: *ἄνθρωπος τὸ πλεονέταστον ζῷον τῷ θεῷ.*

F I N I S

Librorum de jure Belli ac Pacis.

61

*Ex vita S. LUDOVICI Regis Francorum descripta
à Joinville, cap. lxxxix.*

Qui in magno erant regis consilio sæpe eum reprehendebant, quod tantum laboris sumeret ad pacem inter externos repouendam; mendoſe eum facere quod non eos bellare ſineret; aliquando poſt ſone ut rectius transigaret. Reſpondebat rex non recte ſe loqui. Si, inquit, Principes & dynaſta vicini regni mei viderent me facile perpetui ut bella inter ſe gererent, dicerent inter ſe: Rex Francorum dolo malo non bellare patitur, atque inde odium in me conciperent, & aliquando me incurſarent, unde malum regno meo evenire poſſet: Præterea fieri poſſet ut & Dei iram in me accerſerem, cum dicat Deus benedictos eſſe qui operam dant ut ad pacem & concordiam revocentur diſcordantes. Affirmare poſſum & Burgundiones & Lotharingos conſpecta regis bonitate & juſtitia tam ejus fuiſſe amantes eique obſequentes, ut cauſas controverſiarum inter ipſos ortarum apud ipſum egerent. Vidi eos ſæpe venientes modo Lutetiam, modo Remos, modo Melodunum, modo in loca alia in quibus Rex erat.

*Ex vita ejusdem juxta Mandata S. LUDOVICI Regis data
filio ex Actis Collegii Rationalium in urbe Pariſienſi.*

Siqua controverſia aut actio in te moveatur, inquire in veritatem tam contra te quam pro te. Siquid alieni habere te animadvertas quod aut te aut majores tuos cepiſſe conſtet, fac illico reſtituatur. Cave bellum geras ad verſus Chriſtianum quemquam, niſi ex multorum conſilio, & ita ſi bellum evitare non poſſis. Quod ſi bellum habeas abſtine ab Eccleſiaſticis & iis qui tibi nihil nocere. Si inter ſubditos tuos bellum aut rixæ oriantur, fac eos ad concordiam reducas quamprimum fieri poſteſt. Sæpe ſpecta quid Bailivi, Præpoſiti, & alii officiales tui faciant, & in eorum actus inquire, ut ſi quid corrigendum ſit id corrigas. Fac nullum turpe peccatum regnare in regno tuo.

TYPOGRAPHVS LECTORI.

Cum circa hoc tempus in manus nostras venisset scriptoris hujus commentatio in epistolam Pauli ad Philemonem, visum est eam hic ponere, tum ut cum majori opere seruetur, tum quia quadam continet nom. aliena ab his qua in hoc opere, lib. I. cap. II. & lib. III. cap. VII, & cap. XIV tractantur.

HVGONIS GROTII COMMENTATIO IN EPISTOLAM PAULI APOSTOLI AD PHILEMONEM.

Π Αὔλοσ διςμοσ Χριστοσ Ιησοσ, Paulus vincens Christi Iesu] Romæ agens sub militis, eadem catena vinciti, custodia. Act. XXIII, 16. Genitivus hic causam significat, ut & infra 9. Ephes. III, 1. II Tim. I, 8. pro quo Ephes. IV, 1. διςμοσ εσ κριστοσ, vincens in Domino.

Και Τιμοθεοσ ο αδελφοσ, & Timotheus frater] Fratres vocabant se merito Christiani ob communem regenerationem. Timotheus perpetuus ferme Pauli comes, ut videre est II Tim. III, 10. etiam Romæ ipsi aderat Eph. I, I Coloss. I.

Φιλεμονι τοσ αγαπητοσ Philemoni dilecto] Philemon nomen est græcum, quo appellatus fuit & Poëta nobilis, & rerum naturalium scriptor quidam Plinio memoratus. Videtur habitasse Ephesi, ubi Onesimus postea episcopatu functus est, ut & Ignatii literæ, & alii scriptores tradunt. Hunc Philemonem dilectum sive carissimum vocat Paulus, quod eum interiore quadam amicitia, ut virum valde pium, complecteretur.

Και συνργοσ ημωνσ & adjutori nostro] id est uni presbyterorum illorum, qui Ephesi plures erant. Act. XX, 17. omnes autem ομοσλογοσ, atque etiam προσευχουσ, quæ feminis ad Christum vocandis dabant operam, Apostoli sui operis adjutores vocabant. Rom. XVI, 3. 9. Philipp. II, 25, Coloss. IV, II.

2. Και Απφια τοσ αγαπητησ & Appia dilecta] Appia nomen est Romanum. Π mutatur in φ more Hebræo.

Και Αρχιππο τοσ συσργατοσ ημωνσ & Archippo commilitoni nostro] Evangelistæ manus hic obiisse videtur, modo Ephesi agens, modo Colo-

Col. iv, 17. ubi postea eum resedisse, ac sic episcopum factum statat Ambrosius. Tales ob molestiam muneris commilitones suos curare Paulus solebat, ut videre est Philipp. II, 25.

Καὶ τῆ κατ' οἴκου σου ἐκκλησίᾳ & *Ecclesia qua in domo tua est*] ad Philemonem hoc referendum, cui præcipue inscribitur hæc epistola. In eisdem domo complures erant Christiani. Etiam tres Ecclesiam faciunt, este Tertulliano. Sic in Aquilæ, & Priscillæ domo, qui erant, ecclesia dicuntur. Rom. xv, 15. I Cor. xv, 19. & qui in Nymphæ domo. Col. iv, 15.

3. *Χαίρει ἡμῖν, καὶ ἡμῶν ἀπὸ τοῦ πιστεύει ἡμῶν, καὶ κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ*, Gratias vobis & pacem à Deo patre nostro, & Domino Iesu Christo.] precatur illis favorem Dei, & Christi, & prospera omnia, quæ Hebraei pacis nomine solent appellare. Vtitur sæpe hac precatione Paulus, ut I Cor. I, 3. II Corinth. I, 2. Gal. I, 3. Ephes. I, 2. Col. I, 2. I Thess. I, 1.

4. *Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ μου* Gratias ago Deo meo] Gratias Deo debemus pro donis, non tantum in nos, sed & in alios collatis. Rom. I, 8. I Cor. I, 4. Ephes. I, 16.

Πάντοτε μετὰ τὸν πνεῦμα & *ἐπὶ τῶν ἀποστόλων μου* semper memoriam tuam faciens in orationibus meis] eadem verba habes dicto loco Eph. I, 16. unde discas ἀποστόλων ὁράσεις: hic dici omnes ad Deum allocutiones, etiam per quas non poscitur aliquid, sed gratiæ aguntur.

5. *Ἀκούω ἐν τῷ ἀγάπῳ καὶ τῷ πιστῷ ἀκούειν* charitatem tuam est fidem] Causam reddit suæ gratiarum actionis, qualem videbis & dictis locis: Rom. I, 8. I Cor. I, 4. Ephes. I, 16. Egregia hic biga nominatur dilectio & fides. Vid. I Cor. XIII. Gal. v, 6. Ephes. vi, 23. I Thess. III, 6. I Tim. I, 14, vi, 11. II Tim. I, 13, 11, 22.

Ἦ ἔχεις ἀπὸ τοῦ κυρίου Ἰησοῦ quam habes in Dominum Iesum] hoc ad fidem refertur.

Καὶ οἱ πάντες τὰς ἀγγέλους & *erga omnes sanctos*] Hoc ad dilectionem. Sancti vocantur Christiani omnes, ut Ephes. I, 1. & alibi sæpe.

6. *Ὅπως ἡ κοινῆ τῆς πίστεως οὐ κοινῆς γίνεται* & *ὡς ἐπιγνώσει πάντες ἔργα* & *ἀγαθὰ τῷ εὐαγγελίῳ* & *Χριστῷ Ἰησοῦ*, ne communicatio fidei tuæ efficax fiat, in agnitione omnis boni operis, quod est in vobis in Christum Iesum.] Est primum hic tractatio. Nam verba illa *eis Χριστῷ Ἰησοῦ* in Christum Iesum pertinent ad id quod præcessit *τῆς πίστεως σου* fidei tuæ. Deinde *κοινῆ τῆς πίστεως* communicatio fidei, positum est pro ipsa fide, quæ Philemoni cum aliis illis Christianis erat communis. Et *ὡς ἐπιγνώσει* in agnitione hic *καθηλικῆς* passivo sumitur, habetque innotescendi significationem. Sensus enim est: eo spectabat tua ista dilectio, ut fides, quæ tibi cum aliis sanctis communis est, actiuosa fieret, ac sic cognosceretur per bona illa opera, quæ abs te, aliisque procedunt. *Ἐνεργῆς γίνεται* & *efficax* fiat hic dicitur eodem sensu, quo *πίστις δι' ἔργων ἐνεργεῖται* fides quæ per charitatem operatur. Gal. v, 6. Inde sequitur *ἐπιγνώσει* id est patefactio ejusdem fidei. Ostenditur enim fides per opera. Jac. II, 18.

7. *Χαίρει ὁδὸν ἔχοντες πολλὰ καὶ ἠδονήσαντες* Gaudium enim magnum habemus & consolationem] merito inquit, gratias Deo pro istis vestris virtutibus habeamus, quia nobis, maximum inde gaudium, & in

in malis, quæ Euangelii causa toleramus, solutius provenit. Sic & 11 Cor. VII, 4, 13. 1 Theff. III, 7.

Ὅτι τὰ ἀνάγχη τῶν ἀδελφῶν ἀναπίπτει] ἀδελφί quia viscera sancti
vultu refocillata sunt per te, frater] ἀνάγχη viscera hic pro animo, ut E-
rach. xxx, 7. xxxiii, 5. Itaque ἀναπίπτει τὰ ἀνάγχη refocillata sunt
viscera, & infra 20: ἀναπίπτει με τὰ ἀνάγχη refocillata sunt
sensum habet, cum illo ἀναπίπτει τὸ ἕρως τοῦ πνεύματος refocillata sunt
spiritum, 1 Cor. xvi, 18. Pauperes inquit tranquillo sunt animo, eo
quod experiendo didicerint, in tuis divitiis paratum esse tuis necessi-
tariis subsidium.

8. Διὰ τοῦτον ἐν Χριστῷ παθητικῶν ἔχει ἐκπύεσιν τὸ εὐαγγέλιον] Apostolica
functio à Christo mihi injuncta hoc jus mihi datur, ut tibi Christiani-
que aliis ea præcipere possim, quæ officii vestri sunt. Παθητικῶν fiducia
vox ex Græco sermone ad Syros venit' latiore significatu, ita ut sapere
jus, auctoritatem significet.

9. Διὰ τοῦ ἀγαπᾶν μᾶλλον ἐξ ἡμετέρῃ προpter charitatem magis obsecro] malo
ut amicis precari per necessitudinem amicitiar nostrarum.

Τοιοῦτος ὅς ἐστιν ἡμεῖς] id est, ad preces descendendo, cum talis
sim, qualem me esse nosti.

Ὡς Παῦλος] tor Ecclesiarum conditor.
Περὶ τούτου] jam & provedta ætate, cui multa concedant, etiam
ignoti.

Νῦν δὲ ἐν δέσμῳ] Ἰησοῦ Χριστοῦ πάρεσται] id est, vinctus Iesu Christi] id est,
propter Christum vinctus, ut modo diximus. Magna debetur revo-
luntia iis qui dura ferunt honestissimis de causis. Coloss. iv, 18. E-
phes. iv, 1.

10. Παρηκαλῶ σε obsecro te] ἐξ ἡμετέρῃ] hic precandi, aut potius
deprecandi habet significationem. Servi si quid deliquissent proca-
torem sibi parare solebant, ut notat ad Terentium Donatus. Similis
est huic deprecatio Plinii pro liberto Sabiniani epistola libri noni et
& vicefima.

Περὶ τῶν ἐμῶν σκηνῶν, ὅν ἐγέννησα ἐν τοῖς δεσμοῖς] pro filio meo quem genui in
vinculis meis.] quem hic Romæ, dum vinctus sum, Christianum feci.
Dei opus est regnare hominem. Sed tanta est ejus bonitas, ut in
nominis sui consortium ministros suos admittat. 1 Cor. iv, 15. Ga-
lat. iv, 19. Sic & πάρεσται salutare dicuntur Apostoli. Rom. xi, 14. & a-
lii. 1 Cor. vii, 16.

Τὸν ποτὶ σε ἀχρεῖον] qui tibi aliquando inutilis fuit] deprecantium mos
est rerum asperitatem verbis lenire. Onesimus non utilis modo Phi-
lemoni fuerat, sed & damnum dederat. Coniuncta esse solent fuga,
ac furtum. Itaque in Codice Iustiniano titulo de servis fugiatis,
sequitur ille de furtis, Martialis,

A pedibus didicere manus peccare prociava:
Non miror furem qui fugiit unus eras.

Et qui servum vendebant, promittere solebant furem non esse, fugi-
tium non esse. L. Cum in venditione, L. Lucius. §. ult. L. evicta re.
§. ult. L. Si emptor. L. Si ita quis. L. Quia dicitur, D. de Emptioni-
bus.

us . L. quoties D. si familia furtum fecisse dicatur . L. Et emptor §. enditorem D. de act. empt. Varro II de re Rust. Seneca Controversia III, XI.

12. *Νὺν δὲ σὺ, καὶ ἰμὰ δὲ χάριτος ποιε αὐτὸν Ἔ mihi ἔ tibi utilis]* quia paulo utilis erat, erat & Philemoni. Communia enim sunt τὴν φίλων *ὠνείκωτον*, alludit ad nomen Onesimi.

Ὁν ἀπέμψα χροῖα ῥεμισί] nempe cum hac epistola.

Σὺ δὲ αὐτὸν, τὸτις πὶ ἰμὰ σπλάγγνα, ἀφρολαβὴ Tu autem illum, id est mea viscera, suscipe] ἀφρολαβὴ ἀναχvarias habet significationes, omnes ad benevolentiam & beneficia pertinentes, ut apparet Actor . XVIIII, 26. Rom. XIV, 1, 3, XV, 7. Hic interpretor benigne in domum recipere, quomodo Act. XXI, 2, πὶ ἰμὰ σπλάγγνα μεα ῥίσφωρα, id est, ita mihi dilectum, quomodo viscera nostra diligimus.

Sic apud Plautum :

monum corculum.

13. *Ὁ ἰγὰ ἰβυλάμην ὡς ἱμαντὸν κατῆχων quem ego volebam mecum retinere.]* Est hic indicativus pro subjunctivo more Græco, Voluisssem eum mecum retinere, nempe nisi obtitissent rationes aliz, quæ jam sequentur. De hoc loquendi genere, vide quæ diximus ad Matth. XXVI, 39.

Ἴνα ὠπίε σου ἀλακονῆ μοι us pro te mihi ministraret] ut mihi præstaret quæ tu si hic esses præstiturus mihi omnia esses.

Ἐν τοῖς δεσμοῖς τῷ Ευαγγελίῳ in vinculis Evangelii] In his vinculis, quæ Evangelii causa sustineo. Idem loquendi genus, quod habuimus supra 9.

14. *Χωρὶς δὲ ἐ σὺς γνάμους ἔδην ἰθὺλασιν ποιῆσαι prater tuam assensum nihil volui facere.]* Nolui eo uti, nisi te ultro id volente.

Ἴνα μὲ us ἔ ἀνάγκη τὸ ἀγαθὸν σου, ἀλλὰ ἔ ἐκῆστων usi ne velus ex necessitate ἔκωστω tuam esset, sed voluntarium.] Si eum Paulus retinisset, non tam apparuisset voluntas Philemonis, quam si eum ad se missum ipse ad Paulum remitteret. Seneca II de Benef. IV. *Si vis scire an velim, effice us possim nolle.* Ἐκῆστων voluntarium, & ἀνάγκηστων necessarium, sive τὸ κατ' ἀνάγκηστων ex necessitate inter se opponuntur, ut I Pet. v, 2. Sic libera voluntate aliquid exsequi, & ex necessitate, inter se opponit Paulus Iurisconsultus I. Atqui natura §. Si libero D. de negotiis gestis. Laus autem non debetur nisi liberis actionibus.

15. *Τάχα ἔδ ἀλὲ τῦτο forsitian animideo]* quasi dicat, forte id Dei consilium fuit, cum eum fugere permisit. Confer Gen. XLV, 5.

Ἐχρησάσθω discessis] Vides & hic quod modo diximus, lenitate verbi mitigari id quod in re est asperum. ἔχρησάσθω dixit, pro fugit. Talia sunt, quæ Græci ἀφρησάσθωστων honestas appellationes vocant.

Περὶ ἀεσθῶν ad horam] id est ad modicum tempus. Idem loquendi genus II Cor. VII, 8. Gal. II, 5. I Theff. II, 17.

Ἴνα ἀϊόνιος αὐτὸν ἔχης us æternum illum recipias] ut à me correctus perpetuo tibi sit utilis. Ἀϊόνιος æternum ita hic dictum, quomodo apud Horatium, *Serviet æternum*. Doctrina Evangelica non tollit statuum differentias, & imperia dominorum in servos, ut apparet I. Tim. VI, 1, 2. Tit. II, 9. I Pet. II, 16. Eph. VI, 5, 6. Coloss. III, 22.

Nulla ergo causa est, cur Christianus, qui ut Dominus in servos habere imperium potest, non possit habere in subditos, ut princeps. Patrizi sunt in domo dominus, in regno rex. Seneca III de beneficiis, 18. *Si servo, quo minus in nomen meriti perveniat, necessitas obest, & pariter illi ultimum timor, idem istud obstat & ei, qui regem habet, & ei qui ducem, quoniam quamquam sub dispari titulo varia in illis licent.* Ideoque Petrus imperia regum & dominorum inter se æquat. Nam & servos male meritos domini non adito magistratu torquere, imo & occidere poterant. L. 1, D. de his qui sui, vel alieni juris sunt. Instit. eod. tit. §. In potestate. Nec Romæ tantum id jus fuit, sed & in Græcia. Vide Senecam Controversia v, 35. Venit enim hoc ex jure gentium, ut nos docent dicta juris loca. Hoc jure quomodo domini uti deberent, ex quo Christiani facti sunt, Paulus eos docuit, eadem dicturus regibus, si tam reges tunc fuissent Christiani, quam multi dominorum erant Christiani. Et Nicodemus & Iosephus Arimathensis senatores fuerunt, tum imperio, & puniendi potestate. Nam senatus tam publicus populi, quam urbis Hierosolymitanæ jus verberandi habebat, ut apparet Matth. x, 17. Act. v, 48. II Cor. xi, 24. imo & morte puniendi, si quando Romani id permitterent sicut generalem permissum habebant Iudæi occidendi alienigenam, qui intra templi septa intrasset. Hos tamen senatores, discipulos suos, Christus nunquam monet, ut ab eo munere desisterent. Et si id fecisset, ropisset haud dubie legem, quæ legitimo more ad tale munus vocatis imperabat, funderi munere, quod longe ab ipso abfuit, qui dum vitam egit mortalem factus fuit sub lege. Gal. iv. nec ullam ejus partem infringit ipse, aut aliis infringendi autor fuit.

16. *ὡς ἂν ἴσῃ δούλον* non jam ut servum] Supple *tantum* quod sequentia ostendunt. Saepè apud omnes gentes, maxime vero apud Hebræos, hæc particula subauditur: deinde repetendum ex superioribus *ὡς ἂν ἴσῃ* suscipe.

Ὡς ἂν ἴσῃ δούλον (sed supra servum.] pertinentem ad te non solo jure herili, sed &

Ἀδελφόν ἀγαπητόν fratrem dilectum Pnempe Christianis omnibus.

Μάλιστα ἰμοὶ maxime mihi] mihi qui ejus operam fidelem sum expertus.

Πόνη δι μᾶλλον σοι. quanto auserit magis tibi] tibi multo carior, quam mihi esse debet, quia in tuo usu semper futurus est, dum voles

Καὶ ὅς κατὰ τὸ ἐν carnis] Corpus Onesimi non tam ipsius est, quam tuum est, *κτῆσει καὶ χεῖνοι παθήσει ἐν ἑαυτῷ.* Apud Aristophanem *Carion*

Τὸ σῶμα τὸ ὅδ' ὄντι ἐγὼ τ' ἰκρίων

Κεῖν τὸ δαίμων, ἀλλὰ τ' ἰσσηρῶς

Domino dominium corporis non dat sui

Fortuna, sed ei qui suum pretio facit.

Solent permisceri inter se *ὡς ἐξέ caro* & *ὡς ἑμα corpus*, ut apparet ex Hebræo. Sophon. 17. Ezech. x, 12, & alibi, collatis versionibus Græcis & Latinis.

17. *Εἰ ἂν ἔμὲ ἔχῃς κοινωνοῦ* Si ergo me habes socium] Si me habes pro amico, ac proinde rerum tuarum particeps.

Παρολαβὴς αὐτῶν suscepit illum] non modo poenam, quam jure tuo exigere poteras ei condona, sed & benignè eum excipe. In domum, in animum recepti dixit in re plane simili Plinius in Epistola IX, 24.

Ὡς ἔμὲ φίλος μοι] nam amicus Paulo cum esset Onesimus, quod ipsi præstatur, Paulo ipsi præstari videbatur.

18. *Εἰ δὲ πὲρ ἠδύνασθαι σε* Si autem aliquid nocuit tibi] si quid fugiens abstulit.

Ἡ ὀφείλη αὐτὸν debes] aut si ex rationibus tuis reliquator erat. Nomen generis pro specie.

Τὴντο ἔμολι ἰδούμην hoc mihi imputa] id meis rationibus imputa. Me pro eo fac tuum nomen.

19. *Ἐγὼ Παύλῳ ἔγραψα ἐν τῇ ἐμῇ χειρὶ* Ego Paulus scripsi mea manu] Ut certus sis, habes hic manum meam. Poteris me ubi voles convenire ex chirographo. Hoc est, quod scribere cautionem vocat Scholiastes ad L. Titius D. quæ res pignori. Adde l. lect. D. Si certum petatur. & L. Aurelius. §. quidam. D. De liber. leg.

Ἐγὼ δόσω μοι Ego reddam] hoc Latine dicitur pecuniam constituere, de quo titulus est in Digestis. Forma ipsa continetur his verbis, *ἐγὼ δόσω μοι*, aut satisfaciam tibi, ut habet Novella cxv, 6. Quæ inferi solet titulo Codicis, de pecunia constituta. Sic in l. Eum qui. §. Iulianus, Formula hæc legitur. *Scripsi secundum mandatum Seji, si quid tibi debitum approbatum eris, me tibi castruam, & soluturam sine controversia.* Et alia, L. quidam, eodem titulo : *Docem qua Lucius Titius ex arca tua mutua acceperat, salva ratione usurarum, habes pones me domine.* Constitui autem pecunia potest, etiam quæ naturaliter tantum debetur, L. I. §. debitum. D. dicto titulo. Servi Dominis debere possunt, non quidem civiliter, sed natura. L. stipulatur, §. adhiberi, cum lege sequente. Sic & pro obligatione naturali rectè fidejussor accipitur. L. fidejussor. §. fidejussor. D. de fidejussoribus.

ἵνα μὴ λέγω σε ὅτι καὶ σταντὴν μοι ἀποδοίσεις ne non dicam tibi, quod tibi seipsum mihi debes] Est *χρησὸν* figura *ἀποδοίσεις* five reticentiæ, cum dicimus omittere nos velle quod maxime dicimus. Poteram dicere ait Paulus, te non tantum rerum tuarum, sed & tui ipsius mihi esse debitorem : nempe quia Philemon absque Paulo fuisset, mansisset in crassis tenebris vitiisque, longè à spe salutis. •

20. *Ναὶ ἀδελφεὶ ἴτα φρασερ*] Ναὶ hic est precantis, ut apud Hebræos.

Ἐγὼ σε ἰναίμεν ἐν κυρίῳ ego te fruor in Domino] id est, liceat mihi gaudere de tuis in Christo profectibus. Syr. xxx, 2. *ὁ πνεύματι τῷ ἰσὺ αὐτοῦ, ἰσθηται ἐπὶ αὐτοῦ* qui castigat filium suum gaudet in eo. Ignatius ad Magnesios : *Διακόνου Σωλίου* & *ἐγὼ ἰναίμεν* Diaconi Sotionis quo ego gaudeam. Idem ad Ephesios : *ἰναίμεν ὑμῶν ἀφ' παντός*, gaudeam vobis semper.

Ἀνάπαυσέν με τὸ πάλαιον ἐν κυρίῳ refice viscera mea in Domino] id est propter Christum fac me tranquillum hac de re.

21. *Πισθίως τῇ ὑπακοῇ σου ἔγραψά σου* confidens in obedientia tua scripsi tibi] Fiduciam mihi fecit, cognita illa tua, quam Evangelio præstas obedient-

obediencia. Ita ὑπακοὴ obedientia sumitur Rom. I, 5. xv, 18. xvi, 19, 26. II Cor. vii, 15. x, 5, 6. I Petr. I, 14, 22.

Ἐπίδοσ ἐπ' ἐμοὶ ὑπὲρ ὃ λόγῳ ποιήσεις sciens quoniam ego ἔσpero id quod dico, facies] pro certo habeo pluste facturum, quam ego audeam poscere.

22. Ἄρα μὲν ἔτι ἐπιμελήσῃ μοι ἑταίρου σου τοῦ αἰχμῶν ἔσπερος μοι τὸ βίβσιον] Hospitium para. ita sumitur ἑταίρου hospitium Act. viii, 23, & apud Iosephum & alios.

Ἐπεὶ μὲν γὰρ ἐπὶ τῶν ἡμετέρων ἡμεῶν χάρις ἐστὶν ὑμῶν κατὰ πρόνοιαν ὑμῶν ἵνα ἡμεῖς ἴδωμεν ὑμᾶς] spero fore ut ad preces vestras Deus me (id est ad adventum ad vos meum) vobis concedat. Sunt qui spem hanc Pauli impletam putant, & liberatum eum à vinculis ivisse in Asiam; rediisse Romanam.

23. Ἀνατίθειαι σοι Ἐπιφροῦς Saluans το Ἐραφίαν] Nomen plenum est Ἐπιφροῦς Ph. II, 25. iv, 18. Contractum Ἐπιφροῦς Coloss. I, 7. iv, 12. Cujus generis nomina in ἄλλοις contracta multa adduximus ad Lucæ initium.

Ὁ σὺναιχμηλάντις μου concarpiuus meus] Vnus eorum, quorum mentio Act. xxvii.

Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ in Christo Iesu] id est propter Iesum Christum, ut supra 20.

Μάρκος Marcus] is cuius mentio Act. xii, 12, 25. xv, 37, 39. Coloss. iv, 10.

24. Δημήτριος Demetrius] cui plenum nomen Demetrius, Nominatur Coloss. iv, 14. II Tim. iv, 10.

Λυκάς Lucas] Medicus qui Euangelium & Acta nobis dedit. Vid. Col. iv, 14. II Tim. iv, 11.

Οἱ συντεταγμένοι μου adiutores mei.] Vide supra I.

Ἡ χάρις ἡ χάρις ὑμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ Gratia Domini nostri Iesu Christi] Favor Christi.

Μετὰ τὸ πνεῦμα ὑμῶν cum spiritu vestro] id est, sit vobiscum: Eadem locutio Gal. vi, 18. Alibi pro eo dixit μετ' ὑμῶν, ὡς μετ' ὑμῶν vobiscum, ἔστω cum omnibus vobis.

Ἄρα μὲν Amen] Est vox quam Ecclesia respondebat lectis epistolis. Ideo omnibus Pauli epistolis cœpit adscribi. Vide quæ ad Marth. vi, 13.

F I N I S.

LIBRI

LIBRI PRIM I

CAPIT A.

I.	Q uid Bellum, quid Ius ?	Pag. 1
II.	An Bellare unquam iustum sit.	15
III.	Belli partitio in publicum & privatum. Summi imperii explicatio.	45
IV.	De bello Subditorum in Superiores.	79
V.	Qui bellum licite gerant.	93

LIBRI SECVNDI

CAPIT A.

I.	D E belli causis, & primus de defensione sui & rerum. Pag. 100	100
II.	De his qua hominibus communiter competant.	112
III.	De acquisitione originaria rerum: ubi de mari & fluminibus.	126
IV.	De derelictione praesumpta & eam secuta occupatione: & quid ab usucapione & praescriptione differat.	137
V.	De acquisitione originaria juris in personas: ubi de jure parentum de matrimoniis: de collegiis, de jure in subditos: servos.	145
VI.	De acquisitione derivativa facta hominis: ubi de alienatione imperii, & rerum imperii.	170
VII.	De acquisitione derivativa qua fit per legem: ubi de successioneibus ab intestato.	174
VIII.	De acquisitionibus qua vulgo dicuntur juris Gentium.	195
IX.	Quando imperia vel dominia desinant.	205
X.	De obligatione qua ex dominio oritur.	214
XI.	De Promissis.	219
XII.	De contractibus.	228
XIII.	De jurejurando.	241
XIV.	De eorum qui summum imperium habent promissis & contractibus & juramentis.	256
XV.	De federibus ac sponfionibus.	262
XVI.	De interpretatione.	275
XVII.	De damno per injuriam dato, & obligatione qua inde oritur.	289
XVIII.	De legationum jura.	294
XIX.	De jure sepulturae.	304
XX.	De poenis.	313
XXI.	De poenarum communicatione.	365
XXII.	De causis injustis.	384
XXIII.	De causis dubiis.	393
XXIV.	Monita de non temere etiam ex justis causis suscipiendo bello.	401
XXV.	De causis belli pro aliis suscipiendi.	411
XXVI.	De causis justis ut bellum geratur ab his qui sub alieno imperio sunt.	417

LIBRI

LIBRI TERTII CAPITA.

I.	Q uantum in bello liceat, regule generales ex jure natura : ubi & de dolis & mendacio. Pag. 424	
II.	Quomodo jure gentium bona subditorum pro debito imperantium obligentur : ubi de repressaliis. 443	
III.	De bello justo sive solenni jure gentium : ubi de indictione. 448	
IV.	De jure interficiendi hostes in bello solenni, & alia vix in corpore. 456	
V.	De rebus vastandis eripiendisquo. 468	
VI.	De jure acquirandi bello capta. 471	
VII.	De jure in captivos, 490	
VIII.	De imperio in viclos. 495	
IX.	De Pestilimio. 498	
X.	Memoria de his qua fiunt in bello injusto. 508	
XI.	Temperamentum circa jus interficiendi in bello justo. 512	
XII.	Temperamentum circa vastationem & similia. 530	
XIII.	Temperamentum circa res captas. 541	
XIV.	Temperamentum circa captos. 543	
XV.	Temperamentum circa acquisitionem imperii. 551	
XVI.	Temperamentum circa ea qua jure gentium pestilimio carent. 556	
XVII.	De his qui in bello modis fiunt. 559	
XVIII.	De his qua in bello publico privatim fiunt. 564	
XIX.	De fide inter hostes. 566	
XX.	De fide publica qua bellum finitur : ubi de pacis pactione, de ser- de certamine conditio, de arbitrio, deditio, obsidibus, pig- vibus. 574	
XXI.	De fide, momento bello : ubi de induciis, commoatu, captivorum redemptione. 592	
XXII.	De fide minorum potestatum in bello. 600	
XXIII.	De fide privata in bello. 603	
XXIV.	De fide tacita. 606	
XXV.	Conclusio cum memitis ad fidem, & pacem. 608	

LOCI

L O C I S C R I P T O R V M

IN HOC OPERE SPECIALITER

EXPLICATI, AVT EXAMINATI,

AVT EMENDATI.

Ex sacris Literis Veteris Testamenti.				Caput	Verf.	Pag.						
<i>Genesis.</i>	IV.	14.	19	II Regum qui Latinis IV Regum. III.	18.	520						
			20				VI.	18. & seq.	434			
		IX.	5, 6.				19			XVIII.	296	
		XIV.	16. & seq.				558			I Paralip. XIX.	2.	64
			20.				472			XXIII.	92	
		XVIII.	23. & seq.				426			XXVI.	32.	64
		XX.	12.				428			II Paralip. XVI.	2, 7.	268
		XXV.	6.				179			XIX.	2.	268
		XXXVIII.					224			XX.	37.	268
		XVII.					17			Psalmsi.	II.	22
<i>Exodus.</i>	XX.	2. & seq.	341	Esaies.	II.	4.	26					
			338	Ierem.	XXXVIII.	5.	65					
			12. & seq.	333			26.	428				
			17.	338	Ezechiel.	XVIII.	327.	328				
		XXI.	14.	370	Ecclesiast.	XII.	7.	305				
		XXII.	2.	46, 106	Proverb.	XVI.	4	317				
			1, 9.	336	Novi Testamenti.							
	<i>Leuiticus.</i>	XVIII.		151	Matthaus. V.	17.	19, 26					
	<i>Numer.</i>	XIV.	30.	243			21. & seq.	21				
		XX. & XXI.		117			23.	246				
<i>Deuterom.</i>	XIX.	19.	335			30. & seq.	27					
	XX.	10, 15.	17			26.	33, 47, 48					
		II.	451			44. & seq.	24					
		19.	531		XI.	13.	24					
		XXII.	1.	266	XXII.	20.	93					
		XXII.	28.	87	XXIII.	21.	246					
	XXIII.	6.	267	XXIV.	51.	250						
<i>Iosue.</i>	IX.		244	XXVI.	25.	431						
<i>Iudicum.</i>	III.	15.	93			52.	48					
	XX.		244	Marcus.	VI.	48.	429					
I Samuelis qui Latinis				X.	19.	338						
II Regum.	VIII.	2.	81	Lucas.	II.	1.	387					
	X.	5, 10.	520		XIV.	13.	345					
	XI.		434		XVII.	3.	325					

	Caput	Verf.	Pag.	
<i>Zacch.</i>	XXII.	30.	431	
	XXIV.	28.	429	
	<i>Iohannes.</i>	IV.	9.	267
		VIII.	7.	316
<i>Ab. Apost.</i>	XVII.	36.	388	
	VII.	27.	7	
	X.	2.	7	
<i>Ad Roman.</i>	XVI.	3.	429	
	XVII.	4.	8	
	I.	25.	344	
	III.	27.	21	
	VII.	14.	22	
	X.	5.	9	
	XII.	17.	29	
	XIII.	1.	23	
			2,45.	81
			4.	25,29
<i>I ad Cor.</i>	XIV.	23.	349	
	VII.	21.	159	
		25.	151	
		36.	149	
<i>II ad Cor.</i>	XI.	14.	237	
	X.	3.	30	
	XI.	3.	133	
<i>Ad Galat.</i>	XII.	14.	178	
	III.	25.	9	
	IV.	1.	128	
<i>Ad Ephes.</i>	IV.	5.	159	
	II.	3.	237	
	VI.	12.	30	
<i>Ad Coloss.</i>	III.	22.	159	
<i>I ad Tim.</i>	II.	1,2,3.	22	
<i>Ad Titum.</i>	II.	9.	159	
<i>Ad Hebr.</i>	IV.	17.	243	
	VII.	13.	21	
		19.	9	
	VIII.	7.	9	
	XI.	6.	343	
<i>Iacobus.</i>		33,34.	17	
	I.	15.	332	
	IV.	1.	30	
	V.	12.	250	
<i>I Petri.</i>	II.	12.	83	
		16.	159	
<i>I Iohannis.</i>	II.	16.	333	
	III.	16.	21	
	V.	16.	320	

Ex Theologis:

<i>Synodus Nicœensis can. XII.</i>	34
<i>Synodus Arelatensis I can. III.</i>	35
<i>C. concilium Toletanum I.</i>	155
<i>Leonis epistola.</i>	35
<i>Augustinus quest. super Iosue.</i>	427
<i>Augustinus de libero arbitrio.</i>	47,107
<i>de mandacio.</i>	428. & 14.
<i>de civitate Dei.</i>	534
<i>c. si quis sarum.</i>	XVII, q. 4. 159.
	493
<i>c. de Indajis. dist. 45.</i>	345
<i>c. 2. de Tronca & pace.</i>	521,533
<i>Adrianus quodlibet. 2.</i>	419
<i>Dominic. Soto de iust. & iure. l. v. l. 1.</i>	411
<i>Franciscus Victoria relectione de Indis.</i>	
<i>& de iure belli.</i>	50,121,375
<i>Madina de restitutione, q. 10.</i>	426

Ex Iure.

<i>Lex Solonis.</i>	46,106
<i>Lex XII Tabularum.</i>	28,46,106

Digestis.

<i>De iustitia & iure. l. 1. § huius fudi.</i>	468
<i>l. ex hoc iure.</i>	18
<i>De divisione rerum l. quedam.</i>	128
<i>De pactis. l. conventionum.</i>	263
<i>De minoribus. l. in causa cognita.</i>	237
<i>l. 1.</i>	18
<i>Si quadrupes pauperium fecisse dicatur.</i>	
<i>Ad l. Aquil. l. quemadmodum. § item.</i>	116
<i>De religiosis & sumibus funerum. l. cum loca.</i>	468,503
<i>De conditione inobedi. l. Inimam.</i>	446
<i>De lege Rhodia de jactu. l. 2. § cum in eadem. II 6. l. ut illos.</i>	387
<i>Depositi l. bona fides.</i>	214,248
<i>De districtione pignorum. l. rescriptum. §. I.</i>	446
<i>II. De legatis & fideicommissis. l. cum ita legatum. §. in fideicommissis.</i>	185

Ad

Ad legem Falcidiam. l. provia. 233
Si tabula testamenti nulla existat.
Unde liberi. l. scripto § I. 177, 178
De damno infecto. l. Fluminum. § ult.
§ l. Proculus. 374
De acquirendorum Dominio. l. quod
in litore. 128
l. in agris limitatis. 131
l. transugam. 436, 477
De acquirenda vel amittenda possessio-
ne. l. I. § I. 473, 474
Nequid in loco publico vel itinere fiat. l.
litore. 128
De diversis temporum prescript. l. si
quisquam. 129
De furtis. l. I. 4
De incendio, ruina, naufragio. l. quo
naufragium. §. quod ait. 116
De sepulcro violato. l. sepulchra. 470
Ad legem Corneliam de sicariis. l. fur-
tum. 106
De poenis. l. aut facta. 336
l. crimen. 377
De jure fisci. l. Imperatores. 316
De captivis & de postlimin. l. navibus,
et seq. 503, 504
l. postliminii § in pace. 505
l. non dubito. *ibid.*
l. in bello. 500
l. postliminium. § postliminio. 499
576
§ filius quoque. 502
l. si captivus. 500
l. hostes. 449
l. si quid bello. 500
De verborum significationibus. l. pro-
brum. 4
De regulis juris. l. jus nostrum. 237

Codice.

De Iudeis. l. nulli. 321
De legibus l. non dubium. 155
Quando Imperator inter pupillos cogno-
scat. 63
Quando liceat unicuique vindicare se,
vel publicare devotionem. 327
De postliminio reversis. l. ab hostibus.
 504

ad legem Juliam Majestatis. l. ult.
 316
De emendatione propinquorum. 319

Institutionibus.

De verum divisione. § I. 128.

Ex Iuriconsultis.

Bartolus in l. conventionum. D. de pa-
ctis. 603
in l. hostes. D. de captivis. 387
Zufius Apologia contra Eckium. 604
Dialacus Covarruvius in Clem. si fu-
riosus : De Homicidio parte III.
§ I. 103
in c. peccatum. p. II. § 10. 340
Ferdinandus Vasquius Menchacensis
controvertiarum illustrum. I. 6. 9.
 510
c. 13. 411
c. 25. 339
c. 46. 332
II. c. 51. n. 34. 257
III. c. 3. 577

Menochius arbitrarium questionum.

524
Ioannes Bodinus de repub. l. I. c. 8.
 256, 260

v. c. ult. 281
VI. c. ult. 335

Guili. Barclajus adversus Monarcho-
machos. III. 8. 86
IV. 16. 90
VI. 23, 24. 86

Franciscus Connanus commentariorum juris civilis.

lib. I. c. 6. & V. c. I. 219
lib. III. c. 6. 202

Ex Philosophis.

Plato. Gorgia. 317
de legibus. IX. 106
 XIII. 509
Xenophon I. Socraticorum. IV. 150
Aristoteles Nicomachiorum. V. 10.
 514
 15. 309
Politicorum IV. 4. 51
 Proble-

I N D E X.

<i>Problematum sessione XXIX.</i>	394	<i>Valerius Maximus.</i>	571
<i>M. Tullius Cicero de officiis I.</i>	405	<i>Tacitus Historiarum. II.</i>	199, 200
III	230, 428	<i>Eucherius in historia martyrum Agun-</i>	
<i>Ad Atticum, XIII. 27.</i>	405	<i>nensium.</i>	89
<i>L. Annæus Seneca De beneficiis IV.</i>	249, 284	Ex aliis.	
<i>Plutarchus quaestiones Romanarum.</i>		<i>Demosthenes. V.</i>	445
CVIII.	150	<i>Virgilius.</i>	295
Ex Historicis.		<i>Scriptor ad Florentinum. IV.</i>	518
<i>Polybius.</i>	369, 519	<i>Philo de legibus specialibus.</i>	377
<i>Livius V.</i>	120	<i>Plinius VIII. epistola ad Aristum.</i>	156
XXXIV.	264	<i>Panegyricus dictus Constantino Con-</i>	
<i>Appianus Civilibus.</i>	585	<i>stantii filio.</i>	518
<i>Mithridatico.</i>	285	<i>Festus Pompejus.</i>	249, 499
<i>Iustinus ex Trogo.</i>	588	<i>Dantes.</i>	387

I N D E X

I N D E X

R E R U M P R Æ C I P V A R U M

A C V E R B O R U M,

quæ in hoc opere continentur.

A.

A bdicari regnum an possit. 185	gentium. 196, & seqq.
Abdicato filio an quid debeatur. 178	Actio injuriæ an Christiano conveniat. 323
Abitus tutus quomodo sumatur. 196	Actionum injustarum gradus. 332, & 333
Abrahamus bello adjuvit extraneos à fide. 267	Actionum forensium & belli iidem fontes. 101
Abrahamus res hostiles sibi acquisitas judicat. 472	Actor ut bellum vitetur, re dubia potius cedere debet. 397
Abrahami filii ex Cethura non habuerunt partem hereditatis. 179	Actus homini inevitabiles an puniri possint. 309
Absentes an partem prædæ ferant. 481	Actus, qui humanam societatem non spectant, puniendi non sunt. 379
Absentium jus præsentibus accrescit. 156	Actus ex more communes nemini prohibendi. 121
Absolvere cur satius quam condemnare. 498	Actus interni an punibiles inter homines. 328
Absolutio à juramento, unde vim habeat. 249	Actus imperfecti an puniantur jure gentium. 337
Absinentiæ in solo pacatorum exempla. 560, & seqq.	Actus contra conscientiam illiciti. 394
Absurdus intellectus, vitandus. 276, & seqq.	Actus publici, & privati in bello publico. 476
Acceptio pro altero facta quid operetur. 225	Actus beneficii. 228
Acceptatio an præcedere alienationem possit. 170	Actus permutatorii. 219
Accessionis jus quale. 200, & seqq.	Actus diremtorii. <i>ibid.</i>
Accipi plus potest quam quod nostrum est, sed sub onere restituendi quod excidit. 425	Actus communicatorii. 230
Accusare an Christiano conveniat. 315, & 328	Actus mixti. <i>ibid.</i>
Accusatores ex officio publico constitui melius. 328	Actus positivi & negativi quantum differant. 272
Achæi dolis abstinerebant. 436	Actus communes à dividuis distinguendi circa restitutionem. 510
Acquiri bello non possunt, quæ penes hostes sunt, sed non hostium. 475, & 486	Actus contra juramentum factus quando sit vitiosus tantum, quando & irritus. 249
Acquiruntur bello quoad jus externum, quæ hostis noster bello acquisiverat. 475	Actuum humanorum, qui aliis hominibus sunt utiles, plura genera. 228
Acquisitio naturalis in bello. 472	<i>Adiuramentum.</i> 197, & 198
Acquisitio rerum originaria. 126	Admiraliratis natura. 227
Acquisitiones improprie dictæ juris	Admiraliratis contractus. 230
	Adonia à regno exheredatus. 185
	Adoptatus ex conjectura voluntaria succedit. 179
	Adoptivi

Adoptivi non succedunt in regnis à populo delatis.	182	Alienam rem accipere pro debito non licet, ubi debitum per iudicium consequi datur.	<i>ibid.</i>
Adulter & adultera ad quam restitutionem teneantur.	292	Alienam rem restituere unde, & quantum teneantur.	214
Advocatæ jus.	67	Alienam rem reddens, præmium inventionis non recte petit.	215
Ædificare in littore an liceat & quantum.	120	Alienandi sua jus naturale.	151
Ædificatio in mari aut littore.	128	Alienati imperii exempla	59, 60
Æqualitas exigendi in contractu qualis requiratur, & quare.	231	Alienatio requirit actum externum & acceptionem.	170
Æqualitas in contractibus requisita quoruplex.	230. <i>¶ seqq.</i>	Alienationis requisita quædam mere sunt juris civilis.	170
Æqualitas rei in contractibus qualis.	232	Alieno uri quomodo liceat.	115
Æquivocatio. <i>vide</i> Locutio ambigua.		Alieno qui utitur in necessitate, tenetur ad restitutionem.	116
Æs, & aurum diduci possunt.	202	Alieno debito nemo obligatur naturaliter, nisi heres.	259, 377, 378, 443
Ætas est quid personale.	183	Alimenta an liberis debeantur, & quo sensu.	176. <i>¶ seqq.</i>
Ætolorum mos.	580	Αληθορεϊν.	247
Afrorum mos circa prædam.	478	Allodialia regna quam successionem sequantur.	183, 184
Agamemnonis iuramentum de re illicita.	245	Alluvio cuius naturaliter.	200
Ager potest vendi mensura nominata, non tamen ad mensuram.	200	Alluvio quando cedat proximorum prædiorum dominis.	200, 201
Agri divisi, sive assignati, sive limitati: mensura comprehensi, arcifinii sive occupatorii.	131	Alvei mutatio an fines immutet.	131, 132
Agri capti quando intelligantur.	47	Alveus siccatus cuius naturaliter.	198
Agri capti publici sunt.	47	Alveus siccatus privatis quando cedat.	200, 201
Agri capti: de his Hebræorum, Lacedæmoniorum, & Romanorum mos & consuetudo.	<i>ibid.</i>	Alvei siccati cuius jure gentium.	198
Agri in dubio non censentur arcifinii.	200	Αμείτημος quid.	514
Agri postliminio recipiuntur.	503	Amenis promittendo non obligatur.	221
Agricolis parcendum.	521	Amenti falsum dicere, non est mendacium.	432
Ager Bœotus secundum fines, qui ante bellum erant, intelligendus.	277	Amentes populi, an dominium habeant.	386
Agelilai dictum.	377	Amici qui sint in jure postliminii.	499
Αγν.	377	Amicorum causa bellum recte suscipitur.	413
Agnatice successio linealis.	184	Amicitia non ex sola indigentia nascitur.	104
Alapam occidendo alterum arcere an liceat jure naturæ, an Evangelico.	105	Amicitie conventio in pace quid operetur.	582
Alendi liberi, etiam vulgo quæsti: etiam ex incestis, quod jus Romanum sprevit.	177	Amonitæ nec federati, nec perpetui hostes Hebræorum.	267
Alexander latro & prædo dictus.	101	Αμφιβολία apud Rhetores.	176
Algerientes prædones.	506	Animantia muta alunt sobolem.	<i>ibid.</i>
Aliena res occupari potest, ad vitandum periculum.	425	Animantibus quæ ruri inserviunt parcendum.	533
Aliena res ad debiti consecutionem accipi quando possit.	175	Ανδροληψία quid.	41

Angaria

I N D E X.

Angariatus sequi quo sensu à Christo jubetur. 27
Angliz regni successio. 187
Angliz jus circa prædones, quæ contra legem fiunt. 293
Animus vitiat actiones sua natura licitas. 268
centum Anni tres ferme ætates. 140
Antiochus an jus habuerit in Hebræos. 87
Α. Ἰστροπυθίας figura. 243
Anthropophagi. 305
Aodis factum quale. 93
Αφθροσία quid. 113
Απολοτης quid. *ibid.*
Appellationis exemptio an à subdito acquiri possit. 143
Α. ποστειν. 338
Apostolorum judicatio qualis. 387
Apitudo juris species, quid. 269
Apitudo moralis non facit nasci obligationem restitutionis. *ibid.*
Apitudo, & proprie delictum bene distinguenda, ubi concurrunt. 270
Aqua profuens quænam sit. 117
Aquas corrumpere in bello an liceat. 462
Ara Misericordiæ apud Athenienses. 370
Aratori bovi parcendum. 533
Arbiter de bello lectus de possessione pronuntiare non debet. 586
Arbitri officium quod. *ibid.*
Arbitri reges vel judices. *ibid.*
Arbitrorum genera. 584
Arbor scientiæ boni & mali, cujus rei symbolum. 113
Arbor vitæ, cujus rei symbolum. *ibid.*
Arcifinii agri, sive occupatorii. 131
Αρχιπικουκή Aristoteli quæ. 52
Argumentis paribus pars utra præferenda. 394, 395
Argumenta, qualia in judicandis moralibus. *ibid.*
Arma apud Rom. postliminio cur non recepta. 504
Arma hosti alicujus subministrare hostis est. 426
Armis hostium uti licitum. 429
Armosum vox quid significet. 276
Arragonica successio. 188
Arrogatio. 158

Arx quid. 276
Artium vocabula quomodo accipiendæ. *ibid.*
Asiæ mos circa prædam. 478
Asmonzi. *vide* Macabæi.
Assurationis contractus. 230. natura. 236
Assertio à promissione multum distat. 434
Assertio mera futuri quid, & quam vim habeat. 220
Atticum jus de captivis redemptis. 504
Auctores belli injusti ab aliis discernendi. 516
Aves quorum sint. 115
Auxilia ab una parte promissa intelliguntur sumptu petentis. 278
Auxilium mittere quis excusetur. 284
Auxilium venisse quando dicatur. 605

B.

Barbari male à Græcis pro hostibus haberi. 386
Barclaji sententia de jure resistendi, quod sit penes populum, vel majorem ejus partem. 86
Bellandi pro alio justæ causæ. 511
Bellandi jus inferioribus potestatibus quibusdam concessum. 50
Bellantium extra territorium quæ capiuntur, an jure belli acquirantur. 486
Bellare quidam lege vetantur. 99
Bellum à natura quo sensu. 16
Bellum juris gentium quo sensu. 18
Bellum an veteret lege, quæ data est Noæ. 19. an veteret lege Evangelica. 21, 22
Belli definitio. 1
Belli vocis origo. *ibid.*
Bellum an justum aliquod jure naturæ. 16
Bellum aliud privatam: aliud publicum: aliud mixtum. 46
Bellum privatam an licitum post constituta judicia, & quibus casibus. 46. privatam aliquod lege Moïsi permissum. 46. an cum Evangelio pugnet. 46. Ambrosii & Augustini dicta contra illud. 47
R r 2 Bellum

I N D E X.

Bellum justum , ac solemne quid.	449	cari.	420
Bellum ex edicto.	451	Belli efficientes causæ, principales, adjuvantes, instrumentales.	98
Bellum Cn. Manlii in Galatas an justum. 50. Caji Cæsaris in Germanos an justum. 50. 51. Octavii & Decimi an justa bella : Cassii quoque bellum an justum.	51	Belli causa justa , injuria sola. 101. & defensio vitæ. 102. causæ Belli faustoriz , & justificæ , & principia illius.	100
Bellum publicum solemne , vel minus solemne.	49	Belli injusti effectus injusti.	510
Bellum gerere reservatum habenti summum imperium.	50	Belli vindicta modum excedere non debet.	512
Bellum quando & quatenus ab inferioribus potestatibus geri possit : & an tale bellum publicum dicendum. 50. & an geri possit ab illis ex conjectura voluntatis superioris.	50	Belli non justæ causæ possunt esse probabiles.	517
an Bellum civile sit pejus tyrannide.	92	Belli jure quinam occidi possint. <i>vide</i> Occidere & Occidi.	452
Bellum pro sociis , & pro amicis.	413	Belli denunciandi formulæ.	452
Bellum suscipi potest pro quibusvis hominibus.	413	Belli indictio.	452
Bellum an licitum pro amicis alienis.	413, & 414	circa Belli indictionem instituta civilia.	453
Bellum geri potest per homines improbos.	420	Bello non indicto an capta capiuntur fiant.	454
Bellum an licitum in eos , qui in naturam delinquant.	338	Bello capta jure gentium acquiruntur.	473
Bellum an licitum , ut cogantur alii qui fieri Christiani.	344	Bello capta cujus jure ipso gentium fiant.	475
ad Bellum injustum obligatur nemo.	270	Bello capta singulorum fieri frequens sententia.	476
Bellum pro solo offensivo quando sumendum.	279	Bellorum civilium crudelitas.	492
Bellum non licitum ob nimiam potentiam vicini tantum?	108	Bello injusto capta an restituenda ab eo , qui cepit. 510. & an restituenda ab eo , qui detinet.	510
Bellum justum aliunde vitium habere potest.	389	Bello injusto capta , cum restituantur , an quid detrahi possit.	510
Bellum an utrinque justum detur.	398	Bello injusto capta , si consumta sint , bonæ fidei possessor non restituit.	511
Bellum omittendum sæpe nostri , & nostrorum causa.	404	Bello civili res quomodo acquirantur.	476
Bellum ob poenam suscipere debet esse validioris multo.	406	Bello non solemniter res quomodo acquirantur.	486
Bellum suscipiendum ex necessitate aut occasione.	406	Bello quædam quædam Regis propriae sunt.	62
Bellum pacis causa gerendum.	609	Bello injusto extortum secuta pace an reperti possit.	292
Bellum statim geri potest , ut indictum est.	454	ex Bello irregularitas.	457
Bellum injustum qui gessit , rectè ad impensas solvendas cogitur.	542	in Bello quæ capi & non capi possunt.	542
Bellum pacis causa.	551	Bellorum mala.	457
Belli causæ justificæ debent publicari.	420	Bellorum pro alienis subditis susceptorum exempla.	474
		Bella publica , sine causa , injusta.	100
		Bella pro aliis per naturam licita & probata.	95
		Bello an peti possint persecutores Christianismi.	322
		Belli	322

Bella sine ulla causa, feritas. 385
Bella ex causis suavoriis, non iustifi-
cis, prædatoria. 385
Bella an suscipienda ob delicta in
Deum. 340
Bella pro subditis iusta: & an neces-
saria suscipienda. 411
Bella ob leves causas vitiosa. 402
Bella iusta ante Mosem. 17
Bella iusta Moysi extra causas à Deo
iustas. *ibid.*
Bella improba Hebræorum postremis
temporibus. 30
Bella ob legatos violatos. 300. ob se-
peliendos mortuos. 384. ob pœ-
nam. 337
Benjaminitarum cum cæteris Israeli-
tis controversia. 244
Beneficia principis an durent post ejus
mortem. 260
Beneficia principum an semper revo-
cari possint. 260
Beneficia Regum quorumplicia. *ibid.*
Beneficia quædam ignotis tribuen-
da. 266
Beneficia etiam malis debent Chri-
stiani. 268
in Beneficiis conferendis gradus ob-
servandi. *ibid.*
Bestiz dominus an ex facto bestia te-
neatur. 293
publicum Bonum privato præhab-
endum. 82
Bona avita in successione distinguun-
tur à noviter quæsitis. 180. quibus
naturaliter relicta censeantur. 180
Bona noviter quæsitâ naturaliter cre-
duntur proximo relicta. 180
Bona legatorum an possint pro deli-
cto capi. 229
Bona subditorum ex facto superio-
rum obligantur ex jure gentium.
 444
Bona jure civili, aut jure gentium
quæsitâ æque alienantur in pace.
 576
Βυλαδικὰ quæ Aristoteli. 52
Brabantorum lex contra liberos ex
secundis nuptiis. 179
Brasidæ dictum. 428

C.
Cælare quid. 230
C. Cæsaris bellum in Ariovistum
quale. 455
Cananæis se deditibus parere po-
tuerunt Israelitæ. 244
Canones quid constituant circa popu-
lationes. 533
Canones de servis quomodo intelli-
gendi. 493
Cæpere bello quomodo sit contra ca-
ritatem. 542
Cæpere homines in bello quatenus li-
ceat. 543
Capienda non sunt bona innocen-
tium, si ex debitoribus principalibus
nostrum consequi possunt.
 542
Capita rerum. 517
Capitalia quædam delicta post Evan-
gelium prædicatum. 25
Capitales cognitiones cur defugerint
Christiani. 32
Capti quando possint interfici. 523
Captio Romanorum adversus Car-
rhaginentes 280
Captivum exempla. 276
Captivus idem pluribus pretium de-
bere potest. 598
Captivus an redire debeat, mortuo
eo, quem redimere debebat. 598
Captivi promissum de reditu in carce-
rem valet. 605
Captivi res, nisi apprehensæ, non ac-
quiruntur. 598
Captivi quorum in potestate nunc
sunt. 494
Captivi occidi belli jure possunt.
 460
Captivi an quovis tempore occidi
possint. *ibid.*
de Captivis & rebus cur specialiter
conventi debeat. 500
Captivorum redemptio. 548. permuta-
tio. 548
Captivorum redemptio quam favora-
bilis. 597
Captivorum posterius, servi. 491
Captivorum redemptionem quæ ve-
rant leges, an iustæ. 597
Captivorum bona Romano jure fisco
cedunt, si heres nullus sit. 503
Captus alii se dedere non potest. 605
Captus

Capus in bello justo an licite fugiat.		Causæ abstrahentes à peccato quæ	
	547		355
Capus actu bellico quorum sint.	478	Causæ dispensandi intrinsecæ & extrinsecæ.	331
Capta bello quatenus conscientia pura acquirantur aut retineantur.		Causæ subnascentes in bello.	455
	541	Cepisse bello rem quando quis dicatur.	474
Capta bello injusto non sunt capiendum jure interno.	557	Certamen singulare an permittendum ad bellum vitandum.	397
Capta bello injusto, prioribus dominis reddita.	<i>ibid.</i>	Certamina certo numero an licita.	583
Capta post pacem initam reddenda.	579	Certus non est certiorandus.	331
Capti bello servi fiunt etiam citra delictum.	490	Chirographi Thesalorum controversia.	501. & 457
Capti censentur qui intra præsidia ducti sunt.	<i>ibid.</i>	Christus non est tantum interpret legis per Moysen datæ.	21
Capti gratis dimissi.	548	Christi facta non omnia nos ad imitationem obligant.	49
Capri quibus acquirantur.	492	Christiani non restiterunt malis Imperatoribus : etiam cum præteritus esset probabilis resistendi.	84
Captorum bello liberi an servi : & quatenus.	490	Christiani jurarunt per res creatas cum respectu ad Deum.	246
Captis parcendum in bello. 521. exceptiones, quæ vulgo contra adferuntur.	522	Christiani etiam sine armis militant.	421
Captis quid faciendum, ubi servitus in usu non est.	548	Christiani tenentur auxilio esse Christianis periclitantibus ob Religionem.	270
Captivitas jus etiam injuria dicitur.	492	Christianis an resistere superioribus permittatur in summa necessitate.	88. veteres etiam in summa necessitate non resistebant, cum possent.
Captivitas jus non est jus gentium universale.	493		88
Captivitas jus quale his temporibus.	494	Christianorum fedus inter se : ejus obligatio.	270
Caput civitatis interitus.	207	Christianorum veterum sententia de juramento.	200. 251
Caritas nos obligat sæpe, ut clare loquamur.	429	Christianorum mos circa captos.	494
Caritas multa vetat, quæ ex jure strictè sumto fieri possunt.	425	Christianos an deceat ex præda questum facere.	565
Caritas vetat sæpe quod jus permittit.	<i>ibid.</i>	Circumcidi Christiani an poterint.	429
Carnifex quomodo de justitia sententia instruendus.	420.	Circumcisio ad quos populos pertinuerit. 8. olim multis populis cur necessaria. 8. ab extraneis sponte suscepta, & quare.	414
Caro imbecillam corporis conditionem significat.	30	Citatio in locis non tutis.	447
Carthago cives an urbem significet.	280	Cirario in repressaliis.	447
Castellæ regni successio. 184, & 187		Civis eorum capi potest, qui nostrum civem injuria detinent.	446
Castigatio utilis ei qui castigatur.	319	Civis innocens an juste dedici possit, ut excidium vitetur.	411
Casus improvisi conductorem non liberant.	234	Civium & servorum differentia.	496
Catonis Censorii dolus.	432		Cives
Causæ injustæ, & suavorizæ, & exemplæ utriusque.	584		
Causæ impellentes quæ peccatum excusant.	332		

I N D E X.

Cives Romani quo sensu dicantur, qui in orbe Romano vivunt. 209	Colloquii usus ad vitandum bellum. 395
Cives quando jus damni repetendi habeant in Magistratus. 290	Coloniz naturaliter non subsunt civitati matri. 208
Cives an abscedere à civitate possint. 157	Comites legatorum an sint inviolabiles. 299
Civis civitatem indemnem quomodo præter. <i>ibid.</i>	Commeandi jus qualem interpretacionem recipiat. 596
Civitas quomodo dividatur, & quo effectu. 208	Commeandi securitas etiam extra territorium dantis porrigitur. 597
Civitas bello victa an desinat civitas esse. 496	Commeatus an ad bona extendatur. <i>ibid.</i>
Civitatis res belli jure acquiruntur. 497	Commeatus morte dantis an extinguatur. <i>ibid.</i>
Civitas injusta non desinit Civitas esse. 450	in Commeatu comites qui. <i>ibid.</i>
Civitas injusta à piratarum coetu quid distet. <i>ibid.</i>	Commodatarius ad quid teneatur. 232
Civitatis jus in cives. 157	Comminatio nemini jus dat. 243
Civitates federatz imperio distinctz. 52	Commissiones. <i>vide</i> Dimicationes. 243
Civitates immortales quo sensu. 206	Commerciorum libertas. 119
Civitates desciscetes recipere, contra amicitiam est. 583	Commodator quando intra prædictum tempus rem repetere possit. 284
Civitatis jus in magistratus quale. 290	Communio an durare possit. 113
Classis quid. 276	Communio quibus ex causis cessaverit. 114
Clausula , ut cætera tamen rata maneat. 581	Compensari non potest id quod bello causam dedit, aut jure gentium factum est. 572
Clarigario. 412	Compensatio debetur subditis, quorum bona pace alienata sunt. 576
Clausula , si populus velit, quid operetur. 603	Compensatione non est lædendum jus tertii. 572
Clemens Alexandrinus pro pœnis & militia. 33	Compensatur cum promisso res injusta derenta. 571
Clementia in bello. 518	Compensatur cum promisso debitum. <i>ibid.</i>
Clerici bello arcentur, & quatenus. 99	Compensatur cum promisso damnum datum. 572. & pœna. <i>ibid.</i>
Clericis interdicta est militia. 35	Compromissi usus ad bellum vitandum. 396
Clero olim exclusi, qui post baptismum militassent, aut magistratum gessissent. 35	Concessio immunitatis à vestigialibus & tributis quomodo intelligenda. 284
Coemptio an licita. 122	Concessum an morte concessoris intereat. 597
Cogendus ad religionem Christianam nemo. 345	Concubinatus quidam species matrimonii naturalis. 154
Cogere pugnat cum statu inferioris. 63	Concupiscere in Decalogo quid. 338
Cognatica successio linealis: & ejus fundamentum. 384	Condicere. 452
Collegio destructo an res maneat eorum, qui aliis supersunt. 207	Conditio non impleta liberat fidem. 571
Colloquium postulans ad quid obligetur. 607	Conditiones contra eum, qui elocutus
Colloquio durante res suas promoveri licet. <i>ibid.</i>	

rus est, potius interpretandz.	579	Contractus Regum secum ferentes alienationem pecuniz populi, regni, partis regni, patrimonii regalis, an valeant.	260
Conditio, si res maneat eodem loco, quando tacite insit.	283	Contractus Regis, an actionem periant.	257
Conditionem deferentis an accipientis verba plus valeant.	285	Contractus Regis subditis jus cogendi non dant.	<i>ibid.</i>
Conjecturæ ad interpretationes.	281	Contractus Regum an leges dicendz.	258
Conjecturæ extendentes.	281	Contractus & leges misceri possunt.	259
Conjecturæ restringentes.	283	Contractus perfectus sine scriptura.	285
Conjectorum locus ad interpretationem.	277	Contractus Regum & populorum an interpretandi ex jure Romano.	<i>ibid.</i>
Conjugium, <i>vide</i> Matrimonium.		Contractui extrinseca non sunt indicanda.	231
Consensus solus inducit obligationem.	172	in Contractibus vitium rei indicandum, & quare.	230, & 231
Consensus populi in rebus modicis sequi facilius præsumitur.	<i>ibid.</i>	de Contractibus leges Romanorum & Hebræorum.	232
Consilia & præcepta interdum distinctè efferuntur.	33	Contractibus invalorum sive tyrannorum populi non tenentur.	261
Consilia sapientum quantum valeant.	394	Contractuum natura repudiatur ambiguas locutiones.	431
Consilarii Regum quomodo obligentur ex bello injusto.	510	Contumelia quo sensu ab injuria distinguatur.	18
Consilia an solo cedant.	202	Conventio de redemptione an rescindi possit oblationem.	597
Constantiæ debitum quale.	221	Conventionum divisio in publicas, & privatas.	263
Constantinopolitanis nullum jus ad eligendum Imperatorem habuerunt, quod non dependeret à populo Romano.	209	Conventionum publicarum divisio.	<i>ibid.</i>
Constituent non semper superior constituto.	56	Conventiones. <i>vide</i> Contractus, & Federa.	
Consuetudo quomodo introducatur.	139	Convictus cum impiis & contumacibus quatenus sit illicitus.	268, quælis prohibeatur.
Consuetudo pro consensu populi in jure concedendarum jurisdictionum.	172	Cornelius mansit Centurio post baptismum.	25
Consuetudo horum temporum de mobilibus bello captis.	504	Cornelia lex pro heredibus eorum, qui postliminio redierunt.	503
Consuetudo hodierna de recipiendis deditis.	522	Corpus ad servitutem obligari potest.	272
Consumens nummos furtivos ad restitutionem tenetur.	215	Corpus naturale idem quamdiu dicitur.	206
Consortia impiorum vitare, sapiens monitum.	268	Corpus ex terra ortum terræ debetur.	305
ad Contrahendum nemo metu impellendus.	231	Corpus humanum bestiis dari miserandum.	306
Contractus quid.	230	Corpora hominum debent dissolvi extra conspectum.	<i>ibid.</i>
Contractuum divisio.	229		
Contractus innominati qui, & unde dicuntur.	210		
Contractu populi facto cum liber esset, Rex postea factus tenetur.	260		
Contractus vergens ad perniciem publicam an obliget.	260		

I N D E X.

Corcyrensis controversia inter Athenienses & Corinthios. 279
Corraria quid. 477
Credens pecuniam patri ad alendum filium, actionem habet in filium. 216
Creditor tenetur de perceptis fructibus supra usuram. 216
Culpa sine dolo sufficit ad restitutionis obligationem. 510
Culpa media inter injuriam & infamiam. 514
Curatores regni summum imperium habere possunt. 59
Curæ clericis interdicitur. 35
Cyri & Aricæ controversia. 186

D.

Dammum quid, & unde dictum. 289
Dammum contra honorem & famam datum. 293
Dammum faciendo quomodo detur. 290
Dammum non faciendo quomodo detur. 290
Dammum directe dati, & in consequentiam, distinctio. 374
Dammum causa qui dicantur. 291
Dammum dari consequentia quæ censentur. 291
Dammum in dubio pace remissa censentur. 578
Datum ob causam turpem retineri potest. 217
Datum ob rem honestam, sed aliqui debitam, an retineri possit. 217
David quo modo & quatenus Sauli restitit. 87
David res acquirit jure belli. 475
David à juramento illicito implendo abstinere. 245
Debendi vox diversas habet significationes. 176
Debitum non ex justitia causam justam bello non dat. 388
Debita an remissa pace præsumantur. 577
Debito universitatis an singuli obligentur, & quatenus. 155
Debitorem carceri eximens creditori tenetur. 426
Deceptiones quæ vitandæ Christianis.

nis. 536
Decemvirorum Romæ juramentum de re illicita. 245
Decima de præda consecrata. 472
Deditus nec receptus an civis maneat. 369
Dediti sine conditione an occidi possint. 460
Deditio conditionata, & ejus effectus. 265
Dediti quando possint interfici. 523
Dediti recipiendi. 522
Deditis pure quid faciendum sit, statuendum à rege, aut à populo. 603
Deditorum oppida incendi possunt jure belli. 468
Deditio pura. 585
Deditio antequam murum aries percusserit. 522
Defendere innocentem an teneamur, & quando. 413
Defensens se nos opus habet denuntiatione jure naturæ. 451
Defensio an jus det in tertium qui non invadit. 102
Defensio rerum an jus det occidenti. 105
Defensio licita in aggressoris adjutores. 425
Defensionis actus pacem non rumpit. 580
Defensio in bellis publicis quæ, & qualis. 108. in his, qui bello causam dederunt, non licita. 108
Deflorator virginis ad quid teneatur. 292
Defunctis gratia redditur in liberis. 180
Dejectus dicitur qui vetitus est accedere. 278
Deliberati & indeliberati actus distinctio. 514
super Deliberationibus politicis regulæ. 404
Deliberationum fines, & media inter se comparanda, & quomodo. 404
Delicta quomodo contractibus comparantur. 315
Denuntiatio honesta etiam ubi non necessaria. 451
Denuntiatio in quibus bellis necessaria. 450
Denuntiatio pura & conditionata. 452

I N D E X.

Denuntiatio ad proximum praesidium.	452	Dius ascripta quae juris sunt gentium.	304
Denunciatio cur requiratur.	453	<i>Δικαιώματα</i> .	4
Denuntiatione an opus, ubi legati violati sunt.	454	<i>Δικαιώματα</i> quae Aristoteli.	51
Depositarius ad quid teneatur.	232	Dilatio conditionis ante acceptationem non obligat.	215
Depositum praedoni reddendum, si dominus non appareat.	248	Diligendorum gradus.	29
Deposita bona post publicationem fisco non priori domino reddenda, & quare.	215	Dimicatio singularis quibus casibus licita.	108
Depositam apud se rem suam nemo reddere tenetur.	<i>ibid.</i>	Dimicationes sine fructu illicitae.	534
Derelictum quid censetur, spe recuperandi amissa.	139	Dimidium navium de integris intelligendum.	277
Desertores jus legationis non habent.	295	Direptio praedae qualis.	481
Desperatio hosti eripitur, rebus servatis.	535	Direptionis concedendae aut negandae rationes.	481, 482
Despoliatio quid.	485	Disciplina militaris Romana.	564
Deus promittendo obligatur.	221	Dispensandi in lege poenali causae quae.	338
Deus in juramento testis & ultor.	246	Dispensatio distinguitur ab exemptione.	332
Deus probavit jus praedae.	472	Diffimulatio an licita.	428
Deus nocentibus parcat innocentium causa.	426	Divisio rerum.	127
Deus quo jure efficiat, ut peccata posteris noceant.	376	Divortia olim licita. 148. Christianis prohibita.	<i>ibid.</i>
Deus quo sensu dicatur mutare consilium, & poenitentia duci.	243	Do ut des.	229
quando dicatur improprie nos fallere.	243	Dolor non dat jus occidendi.	523
Deus populo cladem immittit, ob Regum facta.	377	Dolus bonus quis.	427
Deus <i>αὐτοφύης</i> quo sensu.	317	Dolus an ex genere semper malorum.	428
Deus propter se omnia fecisse quo sensu dicatur.	<i>ibid.</i>	Dolus in bello an licitus, & quis.	427, 428
Deus an non possit agere, nisi ob finem.	<i>ibid.</i>	Doli mali vox.	215
Dei jus in homines.	426	Dolo contrahens ad quam restitutionem teneatur.	592
Dei lenitas in novo federe.	326	Dolo res hostium capere licet.	477
Dei factum circa liberos peccantium cur hominibus non imitandum.	376	Dolis abstinere generosum.	435
Deo mendacium non convenit.	433	Domanii fructus distinguendi à domanio.	172
Deo magis quam hominibus obediendum agnoscunt & Philosophi.	80	Domanium. <i>vide</i> Patrimonium populi.	
Dictatoris potestas aliquando summa.	58	Dominatio paucorum ad regnum accedit.	537
ad eum Diem, exclusive, an inclusive intelligendum.	594	Dominium externum.	473
Dierum vox in federibus quomodo intelligenda.	277	Dominium naturaliter & per alium acquiritur.	476
		Dominium furiosi unde.	128
		Dominium infantis unde.	<i>ibid.</i>
		Dominium conditionatum.	132
		Dominium rerum, quae pondere, mensura, & numero constant, quando transeat.	217
		Dominium externum sine interno.	492
		Dominia quomodo intereant sublati subjecto.	205
		Do	

Dominus rei præferendus ei, qui de-
posuit, & quare. 214, 215

Dominus qui denunciavit ne seruo
crederetur, tenetur de peculio aut
in rem verso. 215

Dominium rei, quam possidet, igno-
rans, nemini tenetur. 217

Domini rerum, quæ de navi jactæ
sunt, partem ab aliis repetunt.
ibid.

Domus incendere inhumanum. 532

Donare, pro transigere. 277

Donatio an acceptari possit mortuo
donatore. 225

Donationes à magistris militum fa-
ctæ. 481

Δωροφόρος servi unde. 546

Dubitare quis potest contemplative,
non active. 418

Dubitans subditus an recte militet.
418

Dubitans de jure quid facere debeat.
394

Dubitans quomodo ad judicandum di-
rigi possit. *ibid.*

Duellum. *vide* Dimicatio singularis.

Dux proprie quis. 600

Dux milites quatenus obliget. 601

Dux de belli causis transigere non
potest. *ibid.* inducias dare potest.
ibid.

Dux homi concesserit, agros jam
acquisita re non potest.
ibid.

Dux condonare potest nondum quæsi-
ta: etiam qui summus dux non est.
602

Ducis belli jus eximium in præda.
480

Duces belli dispensatores prædæ apud
Romanos. 479

Duces Romani quomodo se gesserint
circa prædam. *ibid.*

Duces belli quidam de præda nihil
decerpserunt. 481

Duces belli quomodo obligentur ex
bello injusto. 510

Ducum pacta quam recipiant inrer-
pretationem. 603

E.

Ecclēsia jus an habeat in infideles.
387

Εκδουῖς quid apud Paulum Aposto-
lum. 48

Ελεῖν quid. 264

Eleazari factum. 463

Eligens indignum, reipublicæ tenetur.
250

**Emens rem alienam, restituere eam
venditori non potest.** 217

**Ementi pignus à creditore, tenetur
qui oppignoravit, etiamsi res sit a-
liena.** 215

**Emptor rei captæ bello injusto an
quid impendii deducat.** 558

Επιλοφάρια. 276

Επιχειρησμοί. 444

Επιβολή. 3

Επιπέτα. 283

Επιπέτας fontes & regulæ. *ibid.*

Επιπέτας. 265

Επιτοκίον. 247

Episcoporum consilia circa bella. 394

Επύχαι. 129

**Equi & Equæ quæ postliminio apud
Romanos receptæ.** 504

Errans hosti obligatur ex pacto. 604

**Errantes in partem Christianæ reli-
gionis an puniendi.** 346

Error an irritum actum faciat. 222

Esseni non jurabant. 250

**Evangelii præcepta an contineantur in
jure naturali.** 21

Ευορκίον. 247

Εξαιρέσις. 480

**Exceptionem habens jus habet ad pe-
cuniam redactam ex bonis suis ven-
ditis.** 216

**Executionis ad modum quod pertinet,
conditionem non facit.** 606

Exercitoria actio unde. 224

**Exercitores an teneantur in solidum
ex facto magistri.** 224

Exercitus quid. 276

Exheredato filio, an quid debeat.
178

Εξις. 206

**Exitus liber cum itinere libero intelli-
gendus.** 277

Exploratores graviter puniendi causa.
463

**Exfules non tenentur imperiis civita-
tis.** 158

**Exteri quomodo de rebus bello captis
judicare debeant.** 486

**Exteris quomodo jus nascatur ex le-
ge**

ge civili. 203
 Exterorum res retinentur pro jure no-
 stro, aut civis nostri. 446
 Externi testari non prohibentur jure
 naturali. 173
 Externi juris qualis efficacia. 493
 Externum dominium sine interno. 493
 Extrinseca contractui non sunt indi-
 canda. 231

F.

Facio ut facias. 229
 Facio ut des. *ibid.*
 Facinorosi an sepeliendi. 308
 Facultas, juris species, quid & quotu-
 plex. 3
 Facultas eminens, quid. 2
 meræ Facultatis quæ sunt, an tempore
 amittantur. 143
 Falsum dicere amenti, & infanti, non
 est mentiri, stricte sumta voce. 432
 Fato fieri quæ dicantur. 477
 Favor in promissis. 278
 Favorabilia in dubio realia. 280
 Favorabilia quomodo interpretanda. 278
 Feccialium usus Romæ. 394
 Federatus an defendendus contra fe-
 deratum. 413
 Fedus quid. 263
 Fedus quando renovatum censeatur. 271
 Fedus an duret parte violata. *ibid.*
 Fedus antiquius quando præferen-
 dum. 270
 Fedus cum populo reale. 280
 Fetus cum Rege non semper perso-
 nale. *ibid.*
 Fedus jns dat Regi qui regno pulsus
 est. 281
 Fedus cum populo, aut justo rege, in-
 vavori sive tyranno non prodest. 281
 Fedus inæquale proprie jurisdictionem
 non dat. 66
 Fedus inæquale quod. 65
 Federe inæquali qui tenetur populus,
 liber esse non desinit. 66
 Federe inæquali qui tenetur rex po-
 test summum imperium retinere. *ibid.*

in Federe superior quis dicatur. *ibid.*
 Federis rumpendi materia odiosa. 279
 Federa quædam idem statuntur, quæ
 jus naturæ, & quare. 264
 Federis princeps imperium in quibus
 rebus habeat. 67
 Federis inæqualis pericula unde. 69
 Federa inæqualia contrahuntur, etiam
 ubi bellum non fuit. 266
 Federa an contrahi possint cum his,
 qui alieni sunt à vera Religione,
 quæ, & quatenus jure naturæ, jure
 Hebræo, jure Evangelico. 266, 267, 268
 Federa cum quibusdam populis vetera
 lege Hebræa. 246
 Federa quæ favorabilia, quæ odiosa. 280
 Federa æqualia, tum pacis, tum socie-
 tatis. 265
 Federa inæqualia. *ibid.*
 Federa æqualia de commerciis. *ibid.*
 Federa personalia. 280
 Federa realia. *ibid.*
 Federati inæquales an jus legandi ha-
 beant. 295
 Federum divisio. 264
 Federum inæqualium divisio. 265
 Federum distinctio circa jus postimi-
 nii. 504
 Femine captivæ: Hebræorum lex
 pro illis. 464
 Femine succedunt in regnis patrimo-
 nialibus. 181
 Femine quomodo obnoxie bellico
 juri. 519
 Femine parcendum. *ibid.*
 Feræ quorum sint. 115, lex, quæ eis
 regi addicit, non injusta. *ibid.*
 Feræ in sylvis privatis non sunt nul-
 lius. 196, 197
 Feræ sunt Principum in Germania. 198
 Feras an dominus amittat, si assege-
 rint. 197
 Ferruminatio non facit confusionem. 202
 Feuda Franca, sive libera. 69
 Feuda longævæ possessione acquirun-
 tur. 141
 Feudale jus in personam, & in rem. 69
 Feudalis obligatio non tollit sum-
 mum

rum imperium.	69	Filius an debeat accusare patrem pro-	
Feudalia regna qua successione defe-		ditorem.	298
rantur.	183	Filius à patre rege in regno exhereda-	
Feudum ligium.	69	ri an possit.	185
Fides in bello.	597	Filius natus patre jam rege, an præse-	
Fides prædoni, & tyranno debetur.	567, 568	rendus ante nato.	186
Fides perfido an servanda.	571	Filio abdicato & exheredato an quid	
Fides compensando quomodo libere-		debeat.	178
tur.	571	Filii naturales an succedant patri, &	
Fides tacita quæ.	606, 607	adoptari possint.	179
Fides commendata in bello.	608	Finitivus status Rhetorum.	276
Fides quæ vim habeat juramenti.	251	Flacci dolus.	432
in Fide esse quid?	66	Flumen totum interdum ripam alter-	
bona Fide rem alienam qui emit, pre-		ram sequitur.	131, 132
tium an repetat.	217	Flumen idem quo sensu.	206
Fidei bellicæ partitio.	575	Flumina quomodo occupentur.	129
bonæ Fidei, & stricti juris discrimen		Fluminis cursu mutato an imperii fi-	
an valeat inter populos diversos.	278	nes mutantur.	132
bonæ Fidei possessor non tenetur de		Fœtus nauticum.	230
re, quæ periit.	216	Funeraria actio cujus naturæ.	217
bonæ Fidei possessor, si rem alii dona-		Francici juris successio in regnis.	184
verit, an teneatur. 216. si rem		Francorum imperium distinctum à	
vendiderit, an & quando teneatur.	<i>ibid.</i>	Romano.	209
bonæ Fidei possessor an naturaliter		Francorum regni divisio in orientale	
fructus suos faciat.	202	& occidentale.	<i>ibid.</i>
bonæ Fidei possessor ad rei restitutio-		Francorum regum successio olim ali-	
nem tenetur.	214	quatenus à populi voluntate pepend-	
malæ Fidei possessor quale jus tempo-		dit.	<i>ibid.</i>
re acquirat.	492	Francorum jus de postliminio extra	
malæ Fidei possessor an speciem per-		bellum publicum.	505
dat.	202	Francorum jus circa servos.	493
bonæ Fidei possessor recte impendia		Francorum mos ad bellum virandum.	397
reperit, & quæ.	<i>ibid.</i>	Francorum moderatio in bello circa	
malæ Fidei possessor impendia repe-		res sacras.	534
tit.	<i>ibid.</i>	Francorum mos circa prædam.	479
Fideicommissum familiæ relictum		Frater minor an præferatur fratris	
quem ordinem sequatur.	185	majoris filio.	187
Fideicommissio obnoxia longævo		Fratris filius an patruo regis præse-	
tempore acquiruntur.	141	rendus in successione.	188
Fidei jubens & solvens pro aliquo con-		Fraudantes vectigalia ad quid tenean-	
templatione tertii actionem habet		tur.	192
in eum, qui liberatus est.	215	Fructus ut uni populo vendantur pa-	
Fidejussio qualis actus.	230	ctio an licita.	122
Fidejussor ad mortem obligari non		Fructus qui restituendi.	216
potest, ad exilium potest.	375	Fructus industriales rei non debentur.	216
Fidejussoris obligatio, immediate un-		Fructus consumpti an restituendi.	216
de.	<i>ibid.</i>	Fructus in pace qui concessi intelli-	
Filia matris majoris an præferenda		gantur.	579
fratri minori in regni successione.	188	Fructus cum re restituendi.	215
		Fructus restituendi ex damno dato.	290
			Fur

I N D E X.

Fur ad quid teneatur.	292
Furis nocturni & diurni distinctio quo jure nitatur.	106
Furiosus promittendo non obligatur.	211
Furtum contra jus naturale.	4

G.

G Abaonitarum controversia.	244
Gallicum jus de præda maritima.	485
Gallæ jus circa prædationes quæ contra legem publicam fiunt.	293
Germani una uxore contenti antiqui- tus.	148
Gelicum jus de insula & alluvione.	200
Generis nomen sæpe adheret speciei.	277
Germania non fuit pars Rom. Impe- rii.	208
Germanorum veterum atrocinita.	450
Gigantum ætas.	113
Gladium accipiens gladio peribit, quo sensu dictum.	48
Gladios gesserunt Apostoli quidam.	47
Γράμνη Aristoteli quid.	283
Gothorum moderatio in bello circa res sacras.	534
Gradus in Levitico prohibiti, an & nunc matrimonium impediunt.	151
Gradus qui in Levitico per interpre- tationem prohibiti censeantur.	152
Græci aliquando plures uxores ha- buere.	148
Græcorum mos circa prædam.	478
Gratia mortuis quomodo reddatur.	180
Gratiam referre prius quam benefi- cium conferre.	<i>ibid.</i>
Gravia supra modum exigenda à ver- borum universitate.	284
Gubernandi tres formæ.	54

H.

H Abitatio an concedenda exter- nis, & quibus legibus.	120
Hæres non tenetur ex vi sola jura- menti facti à defuncto.	248
Hæres an de pœna teneatur.	358

Hæreticus Augustino quis.	346
Harmonica proportio an in pœnis lo- cum habeat.	335
Hæstarum erectio.	607
Hebraei iusti sacra gentium abolere.	469
Hebraeis an licuerit beneficia dare extraneis, aut ab iis accipere.	266
Hebræorum lex pro foeminis capti- vis. <i>vide</i> Foeminae captivæ.	
Hebræorum mos de agris captis. 477. de corona victi Regis.	484
Hebræorum jus circa servos.	493
Hebræorum lex. <i>vide</i> Lex.	
Hebræorum jus in liberos.	546
Hebræorum lex de arboribus in bel- lo. §31. pro servis.	547
Hebræorum leges in contradicibus.	232
Hebræorum sententia distinguens ea, quæ natura honesta sunt.	158
Herodis Magni liberorum contro- versia.	186
Hispanicum jus de prædis terrestribus & maritimis.	485
Hispanicum jus de postliminio, de Comitatibus & arcibus. §04. de navibus, quas piratæ ceperunt.	505
Hollandiæ jus circa prædationes, quæ contra legem fiunt.	292
Hollandiæ mos circa obligationes ex- ercitorum.	124
Hollandicum jus de agris innotatis: 200. circa insulas, & alveos sicca- tos.	199
Homicida quid restituere tenetur.	191
Homicidas occidere ut liceat, unde ortum habeat.	19
Homo ad quæ jus habeat.	290
Homo homini instrumentum.	46
Hominum reddendorum pactum de viviis intelligendum.	277
Honestatis generale præceptum in Eu- angelio.	27
Honestum quid & quotuplex.	15
Honoribus arcentur nocentium liberi.	
Hostis quid antiquis.	377
Hostis occiso, indistincta quo sensu licita.	264
Hostis an offendi possit in solo pœna- to.	417

I N D E X.

to.	459
Hosti subministrans res an pro hoste habendus.	426
Hosti mentiri licere qui senserint.	433
Hostem spoliare an liceat. <i>vide</i> Spoliare.	
res ad Hostem missæ quando , & quatenus intercepti possunt.	426
Hostes sepeliendi.	307
apud Hostes esse possunt qui non hostili sint animo.	513
Hostes qui.	449
Hostes sunt & qui pro parte summum imperium habent.	<i>ibid.</i>
Hostes sunt etiam , qui inæqualiter federati sunt.	450
Hostium subditi, hostes.	453
Hostium subditi ubique offenduntur jure belli.	459

I.

I acobus probat jus acquirendi bello.	472
Iacobi filii ex ancillis ab ipso adoptati in jus succedendi.	179
Idololatrias quos morte puniat lex Hebræa.	344
Idololatriæ species & gradus.	323, 344
Iehu factum quale.	93
Iepthis controversia cum Ammonitis	138
Ignoscere an liceat interdum. 330. an liceat posita lege poenali.	331
Ingorantia quæ delictum minuere.	339
Illicita eximenda à verborum uni Verſalitate.	284
Illyrii prædari soliti, triumphati.	450
Immemoriale tempus. <i>vide</i> Tempus immemoriale.	
Immunitas rerum ad agriculturam pertinentium.	542
Impediens aliquem à petendo mune re quando teneatur.	290
Impendens in rem alienam receptu difficilem sumptus seruat.	216
Imperator Romanus an imperium habeat in omnes.	387
Imperator Romanus qua talis , unde jus suum habeat. 209. & seq. vica-	

rium ei quis dare possit.	210
Imperator Germaniæ qua talis , unde jus suum accipiat.	209
Imperium acquiri quatenus possit.	551
Imperium in victos accipi recte ad sui tutelam.	551
Imperium bello acquiritur.	495
Imperium ut in Rege est bello acquiritur.	496
Imperium alienari potest à Rege consensu populi.	170. & seq.
Imperium Romanum distinctum ab imperio Francorum, & regno Langobardorum.	209
Imperium & majestatem conservare, quid?	65
Imperii Romani nunc non sunt omnia quæ olim fuerunt.	387
Imperii summi jus tam populo, quam Regi longa possessione acquiritur.	142
Imperii subjecta personæ, & territorium.	127
Imperii pars pignori dari non potest.	172
Imperii exempla.	60
Imperii summi partitio quomodo fiat.	62, 63
Imperii vox improprie sumta producta, & pro postulatu.	68
Imperio partito singuli imperantes pro sua parte jus belli habent.	91
Imperia magna difficile custodiuntur.	553
Imperia successiva non semper summa.	58
Imperia non summa plene haberi, & in patrimonio esse possunt.	61
Imperia electiva quædam summa.	58
Imperia quædam in patrimonio, & alienabilia.	59
Imperia quomodo intereant sublato subjecto.	205
Imperia prophanorum sponte non subeunda	269
Impietatis authores jure gentium punibiles.	344
Impossibilitas facti promissi excusat, ne pax rumpatur.	532
Inæqualitas , quæ inest contractui, jure gentium non resarcitur.	336
Incarcerans alterum injuste ad quid teneat.	

I N D E X.

teneatur.	292	Injuriæ quædam ferendæ, & qualis.	28
Incestum jure gentium.	150	Injustitia committi potest in bello ju-	512
Incorporalia cum persona acquiruntur.	491	sto.	2
Juramentum militare Romanorum de præda.	483	Injustum quid.	292
Indefinita pro universalis quando sumenda.	278	Injusti judices, testes, accusatores ad quid teneantur.	413
Indi plures uxores habebant.	148	Innocentem an teneamur defendere, & quando.	58
Indictum bellum principali, simul indictum subditis & focis.	453	Insignia regis potestatis conceduntur principibus populi liberi.	224
Indictio belli.	451, 452	Institoria actio unde.	533
Indictio belli utrinque facta.	453	Instrumenta ruris pignori capi vetita.	200
Indictio specialis non requiritur, si focii per se, & apud se bello impetantur.	452	Insulæ quomodo distinguatur ab alluvione.	115
Indirecte licent quædam, quæ directe non licent.	425	Insulæ cujus.	275
Induciæ quid: & unde dictæ.	593	Interpretationis fontes.	278
quando incipiunt obligare.	594	Interpretandæ regulæ.	196
Induciæ ad certum finem; & earum effectus.	595	Inundati agri cujus jure Romano.	195
Induciæ à ducibus dantur.	602	Inundationis duæ species.	199
Induciarum tempus an veniat sub belli an pacis nomine.	592, 593	Inundatione dominium naturaliter non amittitur.	199
Induciarum tempus quomodo computandum.	594	Inundatus ager quando derelictus habeatur.	ibid.
Inducis finitis nova indictione non opus.	593.	Intentio mala per se ad restitutionem non obligat.	389
earum tempore quid liceat.	594.	Interfectio: vide Occisio.	245
an deficientes & relicti recipere liceat.	595	Interim pro interdum.	91
Inducis elapsis, qui sine culpa penes hostem reperitur, an capi possit.	ibid.	Invasor imperii præceptis suis quatenus obliget.	91.
Inducis ab altera parte ruptis indictione non opus.	596	quomodo possit interficere belli jure: & ex lege antecedente: & ex autoritate jus imperandi habentis.	92.
Inermibus parcendum.	520	cur extracausa exceptos interficere à privato non possit.	92
Infans promittendo non obligatur.	221	Inventionis titulus locum non habet in his, quæ jam possidentur.	386
Infantis dominium unde.	128	Involuntarium ex voluntario habendum pro voluntario.	292
Infantium dominium quale.	128, 146	Ioannis Baptistæ & Christi doctrina quatenus eadem.	23, 24
Infantibus parcendum.	519	Ioannes Iudæus in legis expositione Romanis blanditur.	469
Infeudatio est alienatio.	171	Iosephe Patriarchæ dolus.	433
Infeudationes regnorum irritæ sine consensu populi.	171, 172	Iosephe Patriarchæ monopolium.	334
Infortunium & injuria quo distent.	370	Ira quid.	317
Infortunii & injuriæ distinctio.	514	Ira in Deo quatenus.	242
Ingrati non puniuntur.	329	Irregularitas ex bello.	467
Inimici sepeliendi.	307	Irriti actus quinam jure naturæ.	149
Injuria quando alteri in persona alterius facta censetur.	582	Irriti actus à lege civili non sunt, eorum qui subsunt.	154
Injuriæ, culpæ, & infortunii discrimen.	514		

I N D E X.

- Iras** quomodo reditum comprehendat. 596
- Judæi.** *vide* Hebræi.
- Judæorum opinio** de necessitate restitutionis. 510
- Index quasi pater.** 402
- Judicandi libertas** homini ab homine quomodo debeat. 432
- Judicare an possit** de regni successione, sive Rex. sive populus. 186
- Judicia in subditos.** 414
- Judicium zeli.** 323
- Judicii cessatio momentanea** aut continua. 45
- Judicii cessatio jure** aut facto. *ibid.*
- Judicia criminæ** quare instituta. 326, 327
- Judicia capitalia** an permissa Christianis. 326. non sunt affectanda. 327
- Judicia apud Hebræos** quedam regis potestati exempta. 64
- Jurans non daturum se** potest repetitionem erepti omittere. 244
- Jurans prædioni datum** non recte repetit. 248
- Jurans redire ad hostem**, si clam redcat, non satisfacit. 248
- Jurans tenetur ex animo jurare**, & re implere quod juravit. 247
- Jurans quando Deo tantum obligetur**, quando & homini. 147, 148
- Jurans non tenetur**, si is, cui juratum est, eum liberet. 248, 249
- Jurans implere debet contractum**, cui inest inæqualitas. 248
- Jurantis verba** quomodo accipienda. 242
- Jurare volens obligatur**, etsi obligare se nolit. 242
- Jurans deliberato animo se non obligandi**, tamen obligatur. 242
- Juravit Paulus.** 250
- Juramentum per sceptrum, salutem, & similia.** 246
- Juramentum per salutem Principis, & majestatem Imperatoris.** 246, 247
- Juramentum per Deos falsos** an obliget. 247
- Juramentum piratæ** aut tyranno præstitum obligat. 248
- Juramentum metu extortum obligat**: & quatenus. 247
- Juramentum per juro datum** an obliget. 248
- Juramentum per res creatas** an licitum, & quo sensu. 246, 247
- Juramentum de re impossibili nihil operatur.** 245. de re pro tempore impossibili quid operetur. 246
- Juramentum, impediens majus bonum morale**, non valet. 245
- Juramentum violatum.** *vide* Perjurium.
- Juramentum quomodo ex lege actui invalido validitatem conferat.** 249
- Juramentum de re illicita** non valet. 244
- Juramentum non extendendum** ultra consuetam significationem. 244
- Juramentum Regis irritum esse potest** ob actum ipsius præcedentem. 257
- Juramentum dolo elicitum** quam vim habeat. 243
- Juramentum non intelligendum** sub conditione tacita. 243
- Juramenti forma.** 246
- Juramenti effectus.** 247. *Cap. 109.*
- Juramenti efficacia** quatenus pendeat à superiore. 249, 250
- Juramenti vis & interpretatio.** 242, 435
- Juramenti violati poena** ad posteros manat. 242
- Juramenti obligatio ex animo** deliberato. 242
- Juramento promissum** non potest retineri ob peccatum alterius antecedens. 249
- Juramento convenit maxima simplicitas.** 244
- Juramento testis & ultor Deus.** 246
- absolutio à Juramento** unde vim habeat. 249
- circa Juramenta** quid possunt superiores. 249
- Juramento promissum compensari** non potest cum eo, quod ante erat controversum. 249
- leges Romanæ** circa Juramenta quid statuunt. 250
- Juramenta à Christo** quæ prohibita. *ibid.*
- Juramenta Regum.** *vide* Reges. *ibid.*

I N D E X.

Iuramentum pactum fortius non iurato.	285	non recte dicitur. 8. quem ubi nunc habeat, & quem in permissa.	9
Inirridictiones summa inferiores concedi jure hereditario possunt populi consensu.	172	9. nihil continet juri naturæ contrarium.	9
Iuris naturæ dictata alia magis alia minus manifesta.	339	Ius gentium quid: & quomodo probatur. 7. non est commune omnibus populis.	70
Iuri naturæ non pugnant quedam, quæ vetita sunt lege divina.	339	Ius, & usus juris distinguenda.	7
Iusjurandum. <i>vide</i> Iuramentum.		Ius supereminens Regis, aut civitatis, an liberet à fide subditis data.	169
Iusjurandum à civitate factum & repetitum.	469	Ius externum quale.	509
Ius pro eo quod iustum est.	2	Ius pro jure externo.	509
Ius pro qualitate sumtum, quid sit.	2	Ius regum & populorum quando peccate remissum censeatur.	578
Ius pro lege.	3	Ius gentium circa ægualitatem in contractibus.	237
Ius pro lege ad aliarum à iusticia virtutum materiam pertinet.	3	Ius internum ab externo distinctum.	232
Ius naturale. 4. quid, & quomodo differat à diviso voluntario.	4	Ius exterorum supereminenti dominio non subest.	248
Ius voluntarium. <i>vide</i> <i>in</i> <i>co</i> <i>in</i> <i>tes</i> .	4	Ius naturæ moribus obliteratur.	264
Ius naturale à Deo immutabile, & quare? 4. est aliquod consequens actum humanum. 4. sumitur aliquando pro eo quod est honestum. 4. videtur mutari propter materię mutationem. 4. esse aliquid juris naturalis probatur à priori & à posteriori, quomodo. 5. juris naturalis reductivè quæ sint. 4. ejus juris permissivè tantum quæ sunt, & præcipi, & vetari à Deo possunt.	19	Ius gentium de bello captis.	472
Ius naturæ pro certo statu.	5	Ius pignoris, retentionis, servitutis an bello acquiratur, & quomodo.	486
Ius naturæ & gentium quomodo à Romanis Iurifconsulis sumatur, & an rectè.	5	Ius captivitatis etiam injuria dicitur.	492
Ius rectorium & æquatorium.	2	Ius gentium vetat permissa jure naturæ, & permittit vetita.	461
Ius non est in brutis animantibus. 5. de illis improprie quo sensu dicitur.	5	Ius gentium apud populos quosdam.	464
Ius voluntarium humanum, vel divinum.	6	Ius gentium improprie quod multi populi usurpant sine mutua obligatione.	428, 429
Ius voluntarium humanum civile, civili latius, civili arctius.	6	Ius sæpe remittendum ut bellum vitetur.	428
Ius voluntarium divinum. 7. aut est unius populi, aut omnium.	7	Ius luendi pignoris an tempore antitatur.	463
Ius voluntarium divinum omnibus populis commune triplex.	7	Iure gentium bona subditorum obligantur ex facto superiorum.	444
Ius gladii quid in sacris &, prophetis literis.	22	Iuri naturæ non pugnant quedam quæ vetita sunt lege divina.	339
Ius divinum Hebraicum alios populos non obligat.	7	Iuris gentium dicuntur multa, quæ communia sunt populis sine mutua obligatione.	117
Ius Hebraicum quoad nos abrogatum		Iuris derelicti signa ex factis & non factis.	139
		Iura quedam ad summam imperium pertinent separabiliter aut communitabiliter.	142
		Iuris naturæ quedam sunt, quæ non ubique observantur.	150
		Iuris gentium multa improprie dicuntur.	150

I N D E X.

Centur.	196	tenentur.	<i>ibid.</i>
Iuris questiti jure naturali ab jure civili distinctio repudianda.	258	Legati habentur quasi essent extra territorium.	<i>ibid.</i>
Iuris facialis origo.	456	Legati delictum per quem puniendum.	<i>ibid.</i>
Iuris externi efficacia qualis.	493	Legati per modum defensionis occidi aut repelli possunt.	<i>ibid.</i>
Iuris ignorantia aut excusabilis, aut inexcusabilis.	515	Legati an subiaceant juri talionis.	298
Iura quaedam realia quo sensu dicantur.	2	Legati domus an pro asylo.	299
Iuris societas aliqua cum pradone.	248	Legatorum jus.	294
Iustitia expletrix.	3	Legatorum jus an valeat apud eos, ad quos non mittuntur.	298
Iustitia attributrix, <i>dispositiva</i>.	3	Legatorum jus valet in bello.	<i>ibid.</i>
Iustitia attributa an tantum circa res communes, expletrix circa res singulorum versetur.	3	Legatorum comites an inviolabiles.	299
Iustum, id est, solemne.	49, 449	Legatorum bona an possint pro delicto capi.	<i>ibid.</i>
L.		ob Legatos violatos bella.	300
Lacedaemone nepos ex filio majore filio minori natu in regno praeratus.	187	Lex quid.	3
Lacedaemone filius rege patre natus praeferebatur ante nato.	186	Lex Moysi dupliciter sumitur.	21
Lacedaemonii dolum in bello pluris quam vim faciebant.	427	Lex Moysi judiciaria quando & quomodo sublata.	24
Lacedaemoniorum mos de agris capitis.	477	Lex Moysi. <i>vide</i> Jus Hebraeorum.	
Laconum jus in Messeniam.	138	Lex Moysi non habet prius & posterius.	153
<i>Aspura</i>.	485	Lex non semper irritum facit quod vetat.	155
Latroni fides servata.	568	Lex imperfecta Vlpiano quae.	155, 155
Latrones jus legationis non habent.	295	Lex de sabbato & de decimis quomodo ad Christianos pertineat.	9
Legationes assidue rejici possunt.	296	Lex idem potest quod consensus expressus.	541
Legatus an jurisdictionem habeat.	299	Lex in praesumptione facti non existentis fundata, an obliget.	222
Legatus, si quid debeat, quomodo compellendus.	<i>ibid.</i>	Lex Romana de laesio ultra dimidium pretii.	232
Legati mittentem obligant etiam contra arcana mandata.	224	Lex occidi aliquem permittens an conscientiam liberet, & quando.	107
Legatus quando sponte domum redire possit.	283	Lex, quae feras, pisces, aves regi addicit, non injusta.	115
Legati qui jure gentium utantur.	295	Lex justa quae vetat, quod jure naturae licet.	<i>ibid.</i>
Legati in bellis civilibus quo jure sint.	295	Lex de usucapione an pertineat ad summum imperium, aut ejus partes.	142
Legati an admittendi.	295	Legis ratio particulariter cessans casum a lege non eximit.	50
Legati ob quas causas possint non recipi.	<i>ibid.</i>	Legis dispensatio Regem non obligat.	260
Legati quo casu mutabiles.	275	cessatio Legis in particulari dispensatio est ad dispensationem.	331, 332
Legati referunt personam mittentis.	297		
Legati jure civili loci ubi facti non			

I N D E X.

Legis conditor an se obliget, & quatenus. 142, 331
 Lex Hebræa an prohibeat divortia & matrimonia plurium uxorum. 148
 in Lege pœnali dispensandi causæ quæ. 331
 Leges pœnales aut coactivæ locum non habent circa actus Regum. 256, 257
 Leges Romanæ de contractibus. 212
 Leges Romanorum pœnales in quo iniquæ. 232
 Leges quæ obligent. 604
 Leges à Christianis ferri possent similes Hebræicis, nisi trium casuum aliqua obster. 9
 Leges & contractus misceri possunt. 259
 Leges non omnes obligant. *ibid.*
 Leges quæ validiores si casu contingant. 394
 Leges interficere aliquos permittentes quando jus internum dant, quando solam impunitatem. 323
 Leges an obligent summam potestatem. 331
 Leges quasi pacta. 220
 Leges civiles quædam plane injustæ. 175
 Leges humanæ quædam præcipere possunt cum mortis periculo observanda. 86. humanius sunt interpretandæ. *ibid.*
 Leges quædam, etiam divinæ, tacitam habent exceptionem summæ necessitatis. *ibid.*
 Leges recipiunt id quod plerumque. 82
 Leges ferri possunt de tempore quo summum imperium amittatur. 142
 Leges de re promissa obligant. 221
 Leges injustæ, quæ propinquos nocentium innocentes interficere jubent. 377
 Leges civiles de promissis minorum. 222
 Legitima an lege humana tolli possit, & quatenus. 177
 Legum finis & efficacia. 232
 Legum diversitas circa venditionem & emtionem. 233
 Axiomata. 482
 Lenitas in errantibus circa divina. 346

Liber homo postliminio quomodo redeat. 100
 Liber homo postliminio sua recuperat: an & alienata? 101
 Liberam fore Carthaginem quomodo interpretandum. 380
 Liberi filiarum alendi. 177
 Liberi pignorari ac vendi à parentibus quando possunt. 146. jus ipsorum in liberos. 146, 147
 Liberi ex quibusdam matrimonii impediuntur succedere. 179
 Liberi ob parentum delicta non puniendi. 375
 Liberi an debeantur alimenta, & quo sensu. 176. an alendi vulgo quaesiti, & ex incesto nati. 177
 Liberos cogendi jus. 146
 Liberos cum parentibus matrimonia contra jus naturæ. 150
 Libertas quando justa belli causa. 386
 Libertas quo sensu naturalis. 386
 Libertas an pax placeat, gravis interdum deliberatio. 405
 Libertati præferenda vita populi totius. *ibid.*
 Libertas populi quid significet. 59
 Libertas subditorum obligatur ex facto superiorum. 444
 Libertas bellandi non præsumitur abdicata. 279
 Licere pro jure externo. 109
 Licere, vox ambigua quæ significationes habeat. 456, 457
 Licere quædam dicuntur, quæ rectum aliter sunt. 456
 Licere quædam dicuntur, ob impunitatem. 457
 Licere oppositum ei quod dicitur oportet. 457
 Limen & limes idem. 499
 Limitati agri. 131
 Lis potest utrinque esse sine peccato. 398
 Literæ Marce. 446
 Litigare Christianis quo sensu verum. 26, 27
 Lirtus quorum. 138
 Loca in solo peccato posita quo casu recte occupentur à bellare. 117
 Locans pluribus operam an à singulis mercedem in solidum exigere possit.

fit.	235
Locationis & conductionis natura.	234
Locator tertio rem locans, conductori tenetur de eo quod percipit.	234
Locator operæ ad quid tenetur.	235
Locupletatus ex re aliena, eatenus ad restitutionem tenetur, & quare.	215
Locutio de futuro nostræ potestatis quotuplex.	220
Locutionis, ambiguarum usurpatio quando licita.	432, 433
Ludovici & Galeatii controversia de Mediolano.	186

M.

M Acabæi bello adjuverunt extraneos.	267
Macabæorum resistentia qualis.	87
Macedonum lex quædam injusta.	377
Magistratus inferiores summum imperium habenti iuste resistere non possunt.	85
Magistratus Christiani Pauli tempore.	22
Magistratus Hebræi non resistunt malis Regibus.	84
Magistratus ex quibus damnis teneantur.	292
Magistratus an teneantur, eo quod à nautis cautionem non exegerint.	<i>ibid.</i>
Magistratus oppidanos quatenus obliget.	601
Maharbalis factum.	602
Mahumetistarum opinio de necessitate restitutionis.	510
Majestas pro dignitate imperatoris sumitur. 66. quid sit.	<i>ibid.</i>
Majoratum jura tempore amittuntur.	141
Majoratum successio in regno Castellæ.	184
Mandantis morte an pereat mandatum.	225
cum Mandatario qui contrahit etiam si mandatarius mandatum excedat, obligatur.	224
Mandatarius mandatum excedens quando nos obliget.	224
Mandator ad quid teneatur.	232

Mandatum an impleri possit per æquipollens.	282
Mandatum excedens, & sic cum alio contrahens, ad quid obligetur.	601
Mandatum generale, & speciale in bello.	565
Mandata publica, quæ nautis dantur adversus piratas.	327
Manlii bellum in Gallogræcos quale.	453
Manubiæ quid.	479
Manumissio interdum omitti sine peccato nequit.	547
M. Marcelli moderatio in victoriis.	535
Mares feminis præferuntur in regnis à populo delatis.	183
Mare an proprium fieri possit. 114. an terra contineatur.	114
Mare non divisum.	115
Mare in fundum admissum.	129
Mare occupatione omissa ad naturam redit. 129. navigandi jus in Mari. 129. imperium in Mari quorum sit.	130
Maris pars quatenus occupari possit.	128
Mariti jus supra uxorem.	147
Masculina pro communibus.	277
Mater quomodo magis certa patre.	178
Matrimonium quid sit ex jure naturæ.	147, 148
Matrimonium an irritum deficiente consensu parentum.	149
Matrimonium irritum cum alterius viventis conjugæ.	<i>ibid.</i>
Matrimonium ad morgengabicam.	179
Matrimonium apud veteres Romanos postliminio non restituebatur.	502
Matrimonii petitio injusta belli causa.	386
Matrimonii jura ex lege Christiana.	148
Matrimonia non ineunda cum prophanis.	269
Matrimonia quædam talia sunt ex lege, ut liberi ad hæreditatem non admittantur.	179
Matrimonia plurium uxorum olim licita.	148
Matrimonia cum propinquis sanguine, aut	

ne, aut aſſinitate, unde, & quatenus illicita.	150, <i>ſeqq.</i>	ficiendi alterum.	102
Matrimonia parentum cum liberis & liberorum cum parentibus contra jus naturæ : & unde illicita.	150	Merus exceptio non liberat à religioſe jurijurandi.	569
Matrimonia an licita in gradibus expreſſis in Levitico.	151	Metus qui pro juſto habeantur in bello publico.	570
Matrimonia fratrum & ſorum quo jure vetita & unde illicita.	152	Metu promittens an teneatur.	223
Matrimoniorum contrahendorum libertas quibus & quatenus debeat.	121	Metu quid faciens, abſolute velle dicendus.	213
Maxillam obvertere Hebrais quid.	28	Metu cauſam dans contractui quando ad reſtitutionem teneatur.	247
Maximus nati in regnis à populo delatis præfertur inter pares ſexu.	183	Metum inferens teneatur ad reſtitutionem.	223
Membri conſervandi cauſa interfectio licita.	103	Miles de incendiis, & rapto ſine juſſu publico, an teneatur.	566
Mendacium prohibitum.	429	Milites Chriſtiani ſub Juliano. 35. ſub Diocletiano.	36
Mendacium qui auctores certis caſibus admittant.	430	Militis Chriſtiani officium.	<i>ibid.</i>
Mendacium dicere & mentiri apud Gellium quomodo diſtinguantur.	<i>ibid.</i>	Militis Indæi externis militabant.	23
Mendacium à Deo alienum.	433	Militi quæ ex præda cederent apud Romanos.	485
Mendacium ſtrictè dictum quid.	431	Militis ab Eccleſia non excommunicati.	33
Mendacium à committatur reſpectu tertii, ad quem ſermo non dirigitur.	432	Militis quomodo tenentur ex bello injuſto.	510
Mendacii, qua illicitum naturaliter, quid materiale, quid formale.	430, 431	Militibus datus comæſtus prodeſt & duci.	596
de Mendacio & æquivocatione Scholaſticorum ſententia.	434	Militum nomine qui veniant.	596
Mendacium pro vita.	<i>ibid.</i>	Militare propter prædam, aut ſtipendium præcipue non licet.	415
Meſura ejus quod res valent.	233	Militia mercenaria ſine delectu cauſis improbat.	<i>ibid.</i>
Mentiri apud volentem an liceat.	433	Militia poenitentibus olim interdicta, & quare. 35. eſt interdicta clericis. 35. eam Eccleſia verus probat.	36
Mentiri hoſti licere qui ſenſerint.	434	Militia repetitio qualis damnata Synodo Nicæenſi.	34
Mentitur qui dicit quod falſum putat, licet verum ſit.	430	Militiam concedit Origenes interdum Chriſtianiſ.	31
Mercatoribus parcendum in bello.	525	Militiam & capitalia ſupplicia concedit illis Tertullianus.	32
Meritum ex libera voluntate.	378	Militiam ob quas cauſas Indæi detrectaverint. 32. quas ob cauſas olim etiam Chriſtiani eam detrectaverint.	32
Metus à tertio illatus an actum vitiet.	223	Minor annis hoſti obligatur.	604
Metus alterius an tollat jus tranſire volentis.	118	Minor an promittendo obligetur.	221
Metus à vicino an juſta belli cauſa.	385	Miſericordia digni qui bello capiuntur.	544
Metus ſolus non ſufficit ad jus interficiendi alterum.		Miſericordiæ ara apud Athenienſes.	370
		Mobilia res quando ſunt ſingulorum capientium.	416
			Mobi-

Mobilia generaliter postliminio non recipiuntur. 504
Moderatio in belli jure circa performance. 517, 518
Modus in poena unde petendus. 332
Modi habendi qui. 58
Monomachia bellum finire an liceat. 583
Monomachia de regno quis effectus. 584
Monopolia quae licita, quae contra jus, & quae contra caritatem. 234
Monopolium. vide Coentrio.
Mora in territorio alieno an licita. 120
Morae purgatio in pace an admittenda. 579
Moralium incertitudo unde. 393
Mori Hebraeis dimitti vocatur. 309
Mores generales in aliqua parte mundi non faciunt jus naturae. 339
Mors deportationem quando comprehendat. 277
Mors pro vera religione quanti facienda. 90
Mortem patri potius quam alium occidas, quando liceat, quando non. 104
Mortem aeternam aggressoris an quis sua morte cavere debeat. 47
Mortis casus expressio quando extendatur ad casum non nati. 282
Muli qui apud Romanos postliminio recepti. 504
Mulierum imperia Romanis incognita. 209
Multitudini etiam in delicto parcendum. 123
Mandiburgii jus. 66
Murenae controversia cum Michriate. 285
Muri facienda prohibitio quando ad aggeres extendatur. 282
Murii Scyzolae factum. 462
Mutilator quid restituere teneatur. 292
Motuum gratuitum quo sensu. 235
Mutam accipiens pecuniam à debitore meo, mihi tenetur. 216

N.

NAbidis controversia cum Romanis. 281

Nay vae quid. 250
Nay quid significet. 250
Nay vae, *ou* *ou* quid significet. *ibid.*
nondum Nati an jus suum amittant, & quomodo. 141. *Et seq.* leges post sunt eorum jus conservare. 141
Naturale, vox, pro solito fieri. 237
Naturales filii succedunt patri, nisi lex impediat: & adoptari possunt. 179.
non succedunt in regnis à populo delatis. 182
Naturalia pro certo statu. 197
Naturae prima & consequentia quae? 15
Naturaliter licita an omnia etiam apud Deum licita. 105
Naufragorum bona confiscare injustum. 175
Navigandi libertas pactis imminui potest. 130, 131
Navis, quae apud Romanos postliminio recepta. 504
Navis si cui noceat, an dominus teneatur. 293
Navis in qua innocentes sunt an peri tormentis possit. 425
Naves captae quando jure belli censentur. 474
Naves nunc nullae postliminio redeunt. 504
Necessaria ad finem licitum licita. 424
Necessitas excepta in lege dominii. 116
Necessitas jus non dat, si sit evitabilis. 117
Necessitas quod jus det in pacatos. 559, 560
Necessitate factum pacem non rumpit. 582
Necessitate pari possessor preferendus. 116
Neglectus puniendi punibilis. 367
Negotium alienum gerens sui lucri causa, repetit impensas, in quantum alter est locupletior. 217
Nepos ex filio priore an filio posteriori preferendus in regno. 187
Nepos ex filio, an filio preferendus. 187
Nepos minor ex filio an preferatur nepoti majori ex filia in regni successione. 188
Nepos ex primogenito an filium alterum excludat. *ibid.*
Nepo-

Nepotes alendi.	176	Obligatio feudalis non tollit summum imperium, <i>vide</i> Feudalis obligatio.	
Ninus primus imperium ampliavit.	496	Obligatio ex dominio qualis.	214
Nocentes dedendi aut puniendi.	368	<i>Et seq.</i>	
Nocentes dedendi obligatio, unde.	369	Obligatio ex rebus extantibus, & non extantibus.	214
Notamentum quod ex occasione peccati, non ob peccatum sentitur poena proprie non est.	374	Obligatio interdum est in nobis, ut alteri jus nullum quæratur.	210
Nocentibus parcendum ob multos innocentes.	426	ad Obligationem requiritur animi liberatio.	221
Nocentibus sæpe parcendum innocentium causa.	519	Obfes an teneatur, mortuo, qui misit.	188
Nomina regionum in pace quomodo accipienda.	579	Obfes qui fugit, recipi à civitate non potest.	<i>ibid.</i>
Nostrium quibus ex causa quid dicitur.	112	Obfes datus pro altero, si is mortuus sit liberatur.	<i>ibid.</i>
Notitia de Deo quod inconspicuis.	341	Obfes an ex alia causa possit retineri.	<i>ibid.</i>
Notitia de Deo uno.	<i>ibid.</i>	Obsidi fugere an liceat.	<i>ibid.</i>
Notitia de Deo ut omniscio: & ut creatore.	342	Obsides an occidi possint jure belli.	461
Notitiæ activæ de Deo.	<i>ibid.</i>	Obsides an occidi possint jure interno.	514
Notitiæ de Deo quomodo probentur.	342	Obsides servi non sunt.	587
Notitiæ de Deo quæ maxime universales.	<i>ibid.</i>	Obsidum bona cui cedant.	<i>ibid.</i>
Notitiæ de Deo, quæ obliterantur.	344	Obsidum obligatio odiosa. eorum obligatio. § 8. interdum <i>principalis</i> .	<i>ibid.</i>
Notitiæ de Deo quæ & quales.	341	Obsidum alter an ex facto alterius teneatur.	<i>ibid.</i>
Noxales actiones ex quo jure.	293	Obstinata resistentia non sufficit ad jus interdum occidendi. <i>vide</i> Resistentia obstinata.	
O.		Occidere hostem, jus belli dicitur.	418
O bedientia sæpe illicita.	417.	Occidere se an unquam liceat.	309
<i>Et seq.</i>		Occidere supplices an liceat.	460
Obligari naturaliter quis quot modis dicatur.	257, 258	Occidere obsides an liceat.	461
Obligari civiliter quis quot modis dicatur.	258	Occidendi deditos aut captos an iusta causa talio, aut resistendi pertinacia.	<i>ibid.</i>
Obligatur nemo ad bellum injustum.	270	Occidi possunt jure belli, qui intra hostium fines sunt.	458
Obligemur quomodo per alium.	224	Occidi an possint, qui ante bellum aliquo venerunt.	459
Obligatur valide prædonis, cui miertus incussus non est.	568	Occiduntur senes belli jure.	460
Obligatio ex facto ministrorum, cuius sit juris.	293	Occiduntur captivi belli jure.	<i>ibid.</i>
Obligationis sine coactione exempla.	299	Occiduntur infantes belli jure.	<i>ibid.</i>
Obligatio ex culpa qualis.	289	Occiduntur mulieres belli jure.	<i>ibid.</i>
Obligatio cadit in actum aut facultatem: & quomodo hæc differant.	62	Occisio quando licita jure interno in bello	<i>ibid.</i>

bello iusto. 113
Occisio quatenus licita in repressaliis. 446, & 447
Occisio hostis indistincte quo sensu licita. 457
Occisio extra propositum, sive indirecte, quando licita. 425
Occisio pro vitæ defensione quomodo vitiosa. 104
Occisio, ne fugere cogamur: pro ruenda existimatione & pro rebus an licita. 105
Occupandi jus in statu rerum communium. 112
Occupatio post omissam communionem. 114
Occupatio non est nisi in re terminata. 114
Occupatio alia per universitatem, alia per fundos. 115
Occupatio imperii. 127
Occupatio domini. *ibid.*
Odiu in promissis. 278
Odiu carentia quomodo intelligenda. *ibid.*
Odiosa quomodo interpretanda. *ibid.*
Odiosa in dubio personalia. 280
Oligarchia. 429
Oligarchia. 387
Onus vitandum in verbis interpretandis. 278
Onera ex federe transitoria aut manentia. 266
Opera & pecunia quot modis inter se comparentur. 236
Operas qui promissit, quibus ex causis excusetur. 284
Opificibus parcendum in bello. 521
Oppidum tradere qui promissit, potest præsidium dimittere. 603
Or *ov* quid. 250
Orbis pro Romano dictus. 387
Orbi toti an unum imperium expediat. 387
Ordo eorum qui damnum dederunt in debito restitutionis. 290
Ordo qui servandus inter socios. 156
Ordo considendi inter Reges Christianos. *ibid.*
Ordo inter eos, qui partes in re dispartes habent. 157
Ordinum conventus populum referunt. 58
Ordinum conventus alibi alios usus

habet. *ibid.*
Ordinatio divina esse regia potestas quo sensu dicatur. 23

P.

Pacatorum quod officium circa bellantes. 561
Pacta quæ passis alius praveant, si casu colliduntur. 284
Pacta, quibus imperii mixtura sit. 170
Pacta nuda an obligent jure naturæ, & gentium. 219
Pacta in mari, in vacua insula, aut inter diversarum civitatum cives per literas facta, reguntur jure naturæ, & gentium. 222
Pacta regum pro jure regantur. *ibid.*
Pacta errantium. *ibid.*
à Pactis posterior discedens non est perfidus. 571
Pactorum personalium & realium discrimen. 280
Paganus an hostem licite occidat. 564
Παγιδιουμα. 322
Parentes alendi. 177
Parentes liberos pignora ac vendere quando possint. 146
Parentum jus in liberos secundum tempus distinguitur. *ibid.*
Parentum cum liberis matrimonia contra jus naturæ. 150
Pars major jus habet universitatis. 155
Participes delicti qui. 366
Partus an ventrem sequatur, & quo jure. 201
Partus matrem naturaliter non magis quam patrem sequitur. 159
Pater jus suum in filium alienare an possit. 158
Paterfamilias quid significet. 545
Patientia quæ punibilis in rectore, aut republica. 366
ad Patientiam Christi exemplo invitamur. 90
Patrimonium populi rex alienare non potest. 172. illius pars, id est, domini à rege oppignorari cur possit. *ibid.*
Paucorum dominatio. *vide* Dominatio.
Paulus Apostolus non imp:obat præsidium

I N D E X.

fidium militare.	25	Perfidorum opera qualium uti contra jus gentium.	463
Pax religioſe ſervanda.	609	Perjuria poſſa poſteritatem contingit.	242
Pax utilis validioribus, invalidioribus, & paribus.	<i>ibid.</i>	Perjuria voluntas punitur.	<i>ibid.</i>
Pax rupta quando ceſſatur.	580	Perjurus in piratam, aut latroſem non punitur.	569
Pax rumpitur ab eo, qui ex veteri cauſa vim inferit.	580	Permiſſio quotuplex.	9
Pax alienans bona coronæ.	576	Permiſſio ex more diſtinguitur à permiſſione ex beneficio.	221
Pax, qua imperiata, aut pars imperii alienatur.	575, 576	Permiſſio an legis ſit actus.	3
Pecis cauſa an bona ſubditorum valide alienentur.	576	Permittere ſe arbitrio aliorum quid ſit.	585
Pacis conventionum interpretationes.	577	Permutatio, contractus antiquiſſimas.	219
Pacis capita an diſtinguenda in majora & minora.	581	Petræ multas uxores habebant.	148
Pace non reddi civitates liberæ, quæ ſe ſponte ſubjecerunt.	578	Perſarum opinio de Deo.	469
Pace Regis an teneantur ſucceſſores & populus.	576	Perſarum mos in judiciis criminum.	333
Pacem ſervare qui vult poſtquam ab adverſario rupta eſt, poteſt.	582	Perſarum lex quædam injuſta.	377
Pacem facere cujus ſit.	575	Perſarum jus in liberos.	147
Pacem major pars faciens obligat univerſitatem.	<i>ibid.</i>	Perſecutio difficilis præſumi facit derelictionem.	197
an Pacem facere poſſit Rex aut minor, aut captivus, aut exul.	<i>ibid.</i>	Perſei Macedonis controverſia cum Romanis.	280
Pactiones de rebus reddendis, quæ magis minusque favorabiles.	579	Perſonarum aptitudo ad cauſas peccandi impellentes, & abſtrahentes.	334
Peccandi facilitas cauſa non minuenda pœnæ.	319	Petenti dare, quo ſenſu Chriſtus præcipiat.	27
Peccatum ad mortem.	<i>ibid.</i>	Petri factum gladio utentis cur improbarum?	48
Pœcata quæ facile condonanda.	331, 332	Plantata an ſolo cedant.	202
Peccata quæ excuſabilia.	334	Plebs in Ariſtocratico regimine exſoci omnis poteſtatis civilis.	53, 54
Peculatus committitur circa prædæ.	483	Pignorationes jure civili veteræ.	444
Peculium quid.	546	Pignus accipiens ad quid tenetur.	232
Peculium quatenus domini, quatenus ſervi.	<i>ibid.</i>	Pignoris datio qualis actus.	209
Pecunia communis meſura.	293	Pignorum conventio quam interpretationem recipiat.	588
Pecunia quanti æſtimanda.	234	Pelagium quid.	485
Pecunia ſterilis quo ſenſu.	235	Pipini factum.	462
Pœnitentibus militia olim interdicta & quare.	35	Piratæ non triumphantur.	450
Pœnitatio non repugnat cum ſummo imperio.	69	Piratæ quæ capiunt non mutant dominium.	504
Percuſſorem immittere an liceat in bello.	462	Piratis darum repeti poteſt.	292
Peregrini tenentur legibus loci, in quo contrahunt.	222	Piratæ jus legationis non habent.	295
Perfidiaꝝ uſus in deſectores, piratas, latrones, jure gentium diſſimulatur.	464	Piſcandi jus in mari, quorum ſit.	128
		Piſcandi jus in diverticulo ſummi occupari poteſt.	129
		Piſces quorum ſint.	115
		Piſces in ſtagno privato non ſunt nulli.	196

Puzæ

penae definitio. 314
pena iusta nulla nisi ob culpam. 314,
 315
pena deberi quo sensu dicatur. 315
pena exigi debet propter quid. 317
pena divina qualis & an ob finem.
 317
Pœna cum beneficiis compensatur.
 330
*Pœna potest esse circa legem pœna-
 lem.* *ibid.*
*Pœna an semper prærequirit iurisdic-
 tionem.* 339
*Pœna an transeat in eos qui non deli-
 querunt.* 375
*Pœna accepta auferit jus belli moven-
 di.* 596
modus in Pœna unde petendus. 332
*Pœna proprie dicta in bestias non ca-
 dit.* 375
Pœna an delictum excedere possit.
 335
*Pœna remittenda, ne ad bellum venia-
 tur.* 402
*Pœna maxime remittenda ab eo, qui
 læsus est, etiam rege.* 403
Pœna pace remissa quæ censetur.
 578
Pœnæ privatæ permissio. 321
Pœnæ exactio an Evangelio permissa.
 323
Pœnæ improprie, irregularitates.
 314
*Pœnæ exactio ad quam iustitiæ spe-
 ciam spectet.* 315
*in Pœnâ aequalitas primo ac per se
 quæ spectetur.* *ibid.*
Pœnæ in mari. 321
finis Pœnæ. 317
Pœnæ omittendæ causæ. 330, 331
fines quomodo cessent. 330
*Pœnæ quomodo ab aliis in aliis
 transeat.* 366, 367
*Pœnæ civitatum distinctæ à pœnis sin-
 gulorum.* 373
*Pœnæ obligatio in universitate quam-
 diu duret.* *ibid.*
*Pœnæ remissio quibus signis intelli-
 gatur.* 607
*Pœnæ minuendæ aut non minuendæ
 causæ.* 336
Pœnæ mensura. 335
*Pœnæ jus remissum, ubi actum est
 cum tyranno, quasi tali, aut cum*

prædone. 568
Pœnarum partitio: fines. 318, 319
*Pœnale pactum aut lex, fortior non
 pœnali.* 285
Pœnalia quando ad hæredes transeant.
 378
*Pœnitentibus an pœna omnis condo-
 nanda.* 326
Πόλις unde dictum. 2
*Pollicitatio quid, & quem effectum
 habeat.* 221
Πολιτικὴ ars quæ Aristoteli. 52
*Politici scriptores magis spectant quo-
 tidianam administrationem quam
 jus imperii.* 63
*Pompejus templum Hierosolymorum
 ingressus contra legem.* 470
*Pontifex Romanus coronat Imperato-
 rem, quæ Romanus est Imperator.*
 209
*Pontifex Romanus pronuntiavit ele-
 ctionem factam à populo Romano.*
ibid.
*Pontifex Romanus vacante imperio,
 feudorum investituras quo jure tri-
 buat.* *ibid.*
*Populus potest jus se regendi totum a-
 lienare. 53. eorum exempla qui se
 aliis subjecerunt.* 53
*Populus liber factus Magistratum sine
 mandato non obligatur.* 271
*Populus Romanus jus Imperatorem
 eligendi semper retinuit.* 209
Populus Romanus idem qui olim.
 208
*Populus regimine mutato tenetur de
 debito ante contracto.* 207, 208
*Populus liber factus sedet eo loco quo
 ante rex aut princeps.* 208
*Populus idem sub Monarchico, Ari-
 stocratico, Democratico regimine.*
 207, & seqq.
Populus migrans idem. *ibid.*
Populus idem quamdiu. *ibid.*
Populus quomodo intereat. 206, 207
*Populus subditus an ob Regis deli-
 ctum puniri possit.* 377
*Populi ob regum peccata puniri, qua-
 re.* 57
*Populi pars alienari non potest, nisi &
 ipsa consentiat. 170. nec potest re-
 cedere à populo, nisi ex summa ne-
 cessitate. 171. ne quidem ex neces-
 sitate recte alienatur.* 171
 Po-

I N D E X.

Populi consensus circa alienanda imperia quomodo intelligatur.	171	tum : & apud quos locum habeat.	504, 505
Populi testimonium de jure successio- nis quid valeat.	186	Postliminii non est jus durancibus in- ducitis.	501
Populi minor pars populum non ob- ligat.	263	Postliminio quæ dicantur recepta.	499
Populi an postliminio à regibus reci- piantur.	503	Pace qui postliminio redeant, qui non.	500
Populo destructo an res maneat eo- rum, qui populo supersunt.	207	qui Postliminio rediit, jura in eum re- stituuntur.	501
Populatio inutilis ubi hostis aliunde ali potest.	533	Postliminio an aliquando populi se- suaque recipiant.	<i>ibid.</i>
Populatio quibus ex causis exhibenda.	531	civitas Postliminio quomodo redeat.	<i>ibid.</i>
Populatio quæ utilis : & quæ inutilis.	<i>ibid.</i>	Potestas.	2
Populatione abstinendum ubi spes est celeris victoriæ.	132	Potestas civilis in quibus rebus constat.	51
Populatione inhibita conciliantur ho- stium animi.	535, 536	Potestas summa quæ. §2. illius sub- jectum. §2. non est semper peses populum.	53
in Populationibus inhibendis Belga- rum, & Indorum mos.	533	Potestas summa temporaria aliqua.	55
Possessio per alium acquiritur.	476	Potestas civilis humana ordinatio Petro, Paulo divina: quo sensu.	86
Possessio in re dubia imperii sequenda privato.	93	Potestas patria quædam ex jure civili.	147
Possessio ferarum per instrumenta quomodo quærat.	197	Potestas summa per res quomodo ob- ligeretur, ex pacto minorum pote- statum. 600. quomodo obligetur raturum habendo. <i>ibid.</i> & ex eo quod contra arcana mandata factum est.	601
Possessio longæva inter reges & po- pulos.	138	Potestates minores quibus modis summam obligent.	600
Possessio non acquiritur jaculi immis- sione.	197	<i>Peg-ziv aivai.</i>	547
Possessionis longæ favor circa impe- ria.	140	Præceptum Christi de non resistendo, quem sensum habeat.	48
Possessionis immemorialis quæ vis ju- re gentium.	141	Præcepta Evangelii an continentur in jure naturali. <i>vide</i> Evangelii præcepta.	
Possessor necessitate pari præferendus.	116	Præceptorum ordo secundæ tabulæ in Decal.	333
Possessor malæ fidei quale jus acqui- rat.	492	Præda : Græcorum, Asiæ, Afrorum, Francorum & Romanorum mos circa eam.	472, 479
Possidentis jus.	116	Præda militibus interdum data, & quibus ex causis.	485
Possidentis melior conditio in re du- bia.	397	Præda eadem in diversos usus distri- buta.	482
Posteri captivorum servi.	491	Præda in solum concedi solet. <i>ibid.</i>	
Posteriora prioribus derogantur.	276	Præda militi dari quando coeperit r- pud Romanos.	485
Posteriora fortiora prioribus.	285	de Præda lex civilis statuere potest.	483
Postliminium quid: & illius vocis o- rigo.	499		
Postliminium apud socios, & amicos.	499		
Postliminium in bello & pace.	500		
Postliminii species.	500		
Postliminium an dediti habeant.	501		
Postliminium extra bellum unde or-			

I N D E X.

Præda interdum subditis conceditur.	484.	focii aliquando partem habent in ea.	<i>ibid.</i>	conjugi potest.	98
Præda decima consecrata.	472	Præda jus probavit Deus.	472	Privilegia quomodo interpretanda.	297
Præda nomine urbes & agri veniunt in piis causis.	482	Præda genera.	482	Privilegia quæ late interpretanda.	596
Præda divisio quot modis facta.	480	Præda quæ late interpretanda.	480	Prohibita non semper etiam irrita.	255
<i>§ seq.</i>		Præda pars data iis qui non militarent.	482	Promissio non omnis tollit summum imperium.	61
Præda pars data miserabilibus personis.	<i>ibid.</i>	Prædari veritum manente periculo.	485	Promissio ut valeat acceptanda.	224.
Prædandi licentia olim inter populos diversos.	264	Prædandi licentia olim inter populos diversos.	264	illius acceptatio quomodo fiat: & an innotescere debeat promissori, ut perfectam vim habeat promissio.	225
Prædictio divina an jus det.	388	Prædones duces facti.	450	Promissio an revocabilis ante acceptationem: & mortuo ante acceptationem promissario.	<i>ibid.</i>
Prædones fides debetur.	568	Præmium cui debeatur, si duo simul impleverint conditionem.	181	Promissio an revocari possit mortuo internuntio: item mortuo tabellario.	225
Præsentem reipublicæ statum tueri civis boni est.	140	Præsumitur in dubio pax inita hoc sensu, ut res maneant in statu, in quo postremo erant.	577	Promissio per ministrum facta quando revocabilis.	225
Præsumitur in dubio pax inita hoc sensu, ut res maneant in statu, in quo postremo erant.	577	Præterea rerum unde.	233	Promissio facti alieni quid operetur.	227
Præterea rerum unde.	233	Præterea rerum unde.	233	Promissio requirit usum rationis in promittente.	221
Præterea rerum unde.	233	Præterea rerum unde.	233	Promissio in errore fundata quando dicatur, & quid operetur.	222
Præterea rerum unde.	233	Præterea rerum unde.	233	Promissio rei illicitæ non valet.	223
Præterea rerum unde.	233	Præterea rerum unde.	233	Promissio facti, quod nunc in potestate promittentis non est, quid valeat.	<i>ibid.</i>
Præterea rerum unde.	233	Præterea rerum unde.	233	Promissio ex metu.	<i>ibid.</i>
Præterea rerum unde.	233	Præterea rerum unde.	233	Promissio ob causam autem debitam an obliget.	224
Præterea rerum unde.	233	Præterea rerum unde.	233	Promissio perfecta quid, & quam vim habeat.	221
Præterea rerum unde.	233	Præterea rerum unde.	233	Promissio novum jus confert.	434
Præterea rerum unde.	233	Præterea rerum unde.	233	Promissio de non fugiendo à vinculo facta valet.	605
Præterea rerum unde.	233	Præterea rerum unde.	233	Promissio de non redeundo in certum locum, & de non militando, hosti facta valet.	605
Præterea rerum unde.	233	Præterea rerum unde.	233	Promissionis materia qualis esse debeat.	223
Præterea rerum unde.	233	Præterea rerum unde.	233	Promissionis vis.	219, 220
Præterea rerum unde.	233	Præterea rerum unde.	233	Promissioni onus adjici quando possit.	226
Præterea rerum unde.	233	Præterea rerum unde.	233	Promissiones causam expressam non habentes naturaliter valent.	226
Præterea rerum unde.	233	Præterea rerum unde.	233	Promissum ob causam turpem an præstandum.	223
Præterea rerum unde.	233	Præterea rerum unde.	233	Promissi onus in commodum tertii adjun-	

adjunctum, quid operetur. 226
 Promissa multa, quæ natura valent ;
 lex civilis irrita facit. 223
 Promissa, quæ plus nocent promittenti
 quam alteri profunt , an præstan-
 da. 284
 Promissa favorabilia, odiosa , mixta,
 vel media. 278
 Promissa Regum. *vide* Reges.
 Promittendi modus quis. 224
 Promittens metu an teneatur. 223
 Prophetarum dicta de pace (sub Evan-
 gelio quam sensum habeant. 26
 Propertio Arithmetica & Geometri-
 ca an proprie distinguant justitiam
 explettricam & attributricem. 3
 Propositi, impetus , & casus distin-
 ctio. 515
 Proprietatis exordium. 112. *et seq.*
 Προσηγορία. 265
 Προσφυγα maris quorum sint. 129
 Provisi & improvisi distinctio. 514
 Provocatio non datur ab arbitris le-
 ctis inter summas potestates. 585
 Proximus quis in lege Hebræa : &
 quis in lege Evangelica. 29
 Proximi nomine venit etiam qui per
 representationem consequitur jus
 gradus superioris. 187
 Προβλεψη in sacris literis quid. 243
 Προβλεψη. 247
 Publica utilitas ad alienandam, &c. *vide*
 Utilitas publica.
 Pudicitiz conservandæ causâ interfe-
 ctio licita. 103
 Pudor quid, ubi de jure agitur. 408
 Pueri, id est, servi. 546
 Pugnare in hostem, qui miles non sit,
 quo jure veteretur. 564, *et seq.*
 Punici belli secundi controversia. 292
 Puniri an possint qui in falsos Deos
 impie agunt. 447
 Punitio exemplaris. 322
 Pupillus ex commodato tenetur in
 quantum locupletior. 215

Q.

Q. Vintii Consulis salubre menda-
 cium. 433
 Quiritari unde dictum. 98

R.

R. Abirii factum. 602
 Rami olivarum. 607
 Rantam rem haberi , obligatio qualis.
 264
 Ratihabitione summa potestas quo-
 modo obligetur. 600
 Ratio juris fundamentum. 5
 Ratio adæquata quæ. 282
 Ratio sæpe consideranda secundum
 potentiam , non secundum existen-
 tiam. 283
 Ratio legis non plane idem cum men-
 te. 277
 Ratio adæquata quæ , & quid opere-
 tur. *ibid.*
 Rationis identitas quando indicat ex-
 tensivam interpretationem. 287
 Razis mora. 307
 Redempti ex captivitate redemptori
 quomodo tenentur. 522
 Rediisse ad hostem quis dicendum.
 606
 Regimen non omne ejus causâ qui
 regitur. 56
 Regnum. *vide* Imperium.
 Regnum quomodo dividatur , & quo
 effectu. 208
 Regnum patrimoniale , si sit indivi-
 dum, debetur maximo nato. 181
 Regnum à populo delatum est heredi-
 tatis separata à cetera hereditate.
 183
 Regni & principatus voces significa-
 tu proprio & improprio. 57
 Regni pleni sive absoluti exempla. 54
 Regni à populo delati (successor non
 tenetur ad onera hereditaria. 183
 Regna media inter absolutum & La-
 conicum. 63
 Regna à populo delata in dubio indivi-
 dua. 182
 Regna à populo delata non deferen-
 tur ad eos , qui à primo rege non
 descendunt. *ibid.* non veniunt ad
 naturales nec ad adoptivos. *ibid.*
 Regna à populo delata ad mares ve-
 niunt potius quam ad feminas. 183
 Regna quomodo deferantur per suc-
 cessionem ab incestato. 181
 Regna patrimonialia pervenire pos-
 sunt ad eos , qui à primo Rege non
 descendunt. *ibid.*
 Re-

Regnum Italiae.	209	Res repetita quid significet.	452
Regulae de eo quod licet in bello.	424, 425	Res rapere quid veteribus Latinis.	456
Regula, secundam naturam esse, ut quem sequuntur incommoda & commoda sequuntur, quemodo intelligenda.	201	Res reddere pro quavis satisfactione.	<i>ibid.</i>
Regulae super deliberationibus politicis.	404	Res possunt capi, etiam in compensationem debiri in bello subsistentis.	142
Relatum in referente.	579	Res hostium perdere quousque licet iustitia interna.	530, 531
Religio quo sensu juris gentium.	341	Res amicorum, quae reperiuntur in navibus hostium, an belli jure acquirantur.	474, 475
Religio Christiana, qua talis proprie, naturalibus argumentis non nititur.	345	Res & modus circa imperium distinguuntur.	58
Religionis publicae status apud Hebraeos à Rege pendebat.	85	Res non perductae intra praesidia dominium non mutant.	504
Religionis jus ad societatem humanam.	340	Rebus ad bellum non facientibus parcendum.	533
Religionem multi affectu non judicio sequuntur.	344	Rerum defensio an jus det occidendi.	105
Religiosa belli jure destruntur.	469	Rerum servandarum causa vis per Evangelium an & quatenus licita.	107
Religiosa loca hostibus religiosa non sunt.	470	Rescissoria actio ex postliminio apud Romanos.	502
Religiosis locis parcendum in bello.	584	Resistere an liceat superiori in summa necessitate.	86
Renunciare. <i>vide</i> Abdicare.		Resistentia obstinata non sufficit ad jus internum occidendi resistentem.	523
Renunciatio de regno an noceat liberis natis, & an nascituris.	187	Resistentia aliqua in delatione imperii reservari interdum solet.	91
non Repetere aliud quam dare.	244	Respublica non tenetur ex facto subditi.	366
Representatio apud Hebraeos.	178	Reipublicae bonum an nostri tantum causa desideremus.	104
Representationis jus unde.	<i>ibid.</i>	Reipublicae forma mutata apud vietos, & an recte.	553, 554
Representatio Germanis fero cognita.	187	Restituere qui teneantur faciendo, an non faciendo.	290
Representatio in dubio admitenda.	<i>ibid.</i>	Restitutio non debetur ex bello iusto ob vitiosam intentionem.	389
Representatio non surrogat in privilegium, quod sexus aut aetatis erat proprium.	183	Restitutio rerum captarum in bello in jure dubio quomodo temperanda.	558
Repressaliae quid.	446	Restitutio eorum, quae hosti iniuste tenenti erepta sunt.	557
Repressaliarum facultas impetrari à principe solet.	447	Restitutionem qui debeant in solidum vel ex parte.	291
in Repressaliis citatio.	<i>ibid.</i>	Restitutionis obligatio ex bello iniusto.	510
Repressalii qui culpa sua causam dederunt tenentur eos, qui damnum passi sunt, indemnes praestare.	<i>ibid.</i>	Restitutum debitum ex quo jure oritur.	291
Repressalii obnoxii qui sunt.	446		Re.
Repressalii non subsunt legati & res eorum.	447		
Repressalii eximi lege civili solent mulieres, infantes, res studiosorum, aut ad nudinas missae.	<i>ibid.</i>		
Repressaliarum jura alia sunt juris gentium, alia juris civilis.	<i>ibid.</i>		

Regnum Italiz.	209	Res repetita quid significet.	452
Regulæ de eo quod licet in bello.	424, 425	Res rapere quid veteribus Latinis	456
Regula, secundum naturam esse, ut quem sequuntur incommoda & commoda sequantur, quomodo intelligenda.	201	Res reddere pro quavis satisfactione.	456
Regulæ super deliberationibus politicis.	404	Res possunt capi, etiam in compensationem debiti in bello subnascentis.	542
Relatum in referentia.	579	Res hostium perdere quousque liceat iustitia interna.	530, 531
Religio quo sensu juris gentium.	342	Res amicorum, quæ reperiuntur in navibus hostium, an belli jure acquirantur.	474, 475
Religio Christiana, qua talis proprie, naturalibus argumentis non nititur.	345	Res & modus circa imperium distinguuntur.	58
Religionis publicæ status apud Hebræos à Rege pendeat.	85	Res non perductæ intra præsidia dominium non mutant.	504
Religionis jus ad societatem humanam.	340	Rebus ad bellum non facientibus parcendum.	533
Religionem multi affectu non judicio sequuntur.	364	Rerum defensio an jus det occidendi.	105
Religiosa belli jure destruantur.	469	Rerum servandarum causa vis per Evangelium an & quatenus licita.	107
Religiosa loca hostibus religiosa non sunt.	470	Rescissoria actio ex postliminio apud Romanos.	505
Religiosis locis parcendum in bello.	534	Resistere an liceat superiori in summa necessitate.	56
Renuntiare. <i>vide</i> Abdicare.		Resistentia obstinata non sufficit ad jus internum occidendi resistentem.	513
Renuntiatio de regno an noccat liberis natis, & an nascituris.	187	Resistentia aliqua in delatione imperii reservari interdum solet.	91
non Repetere aliud quam dare.	244	Respublica non tenetur ex facto subditi.	366
Representatio apud Hebræos.	178	Reipublicæ bonum an nostri tantum causa desideremus.	104
Representationis jus unde.	<i>ibid.</i>	Reipublicæ forma mutata apud vietos, & an recte.	553, 554
Representatio Germanis sero cognita.	187	Restituere qui teneantur faciendo, an non faciendo.	290
Representatio in dubio admittenda.	<i>ibid.</i>	Restitutio non debetur ex bello pulso ob vitiosam intentionem.	359
Representatio non surrogat in privilegium, quod sexus aut ætatis erat proprium.	183	Restitutio rerum captarum in bello in jure dubio quomodo temperanda.	518
Repressaliæ quid.	446	Restitutio eorum, quæ hosti injude tenenti erepta sunt.	517
Repressaliarum facultas impetrari à principe solet.	447	Restitutionem qui debeant in solidum vel ex parte.	391
in Repressaliis citatio.	<i>ibid.</i>	Restitutionis obligatio ex bello imposito.	510
Repressaliis qui culpa sua causam dederunt, tenentur eos, qui damnum passi sunt, indemnes præstare.	<i>ibid.</i>	Restitutum debitum ex quo jure occiditur.	511
Repressaliis obnoxii qui sint.	446		Re-
Repressaliis non subsunt legati & res eorum.	447		
Repressaliis eximi lege civili solent mulieres, infantes, res studiosorum, aut ad nundinas missæ.	447		
Repressaliarum jura alia sunt juris gentium, alia juris civilis.	<i>ibid.</i>		

I N D E X.

Regum non plene regnantium actus possunt irriti fieri per legem populi.	256	Ium.	342
Regum cura generalis pro societate humana.	340	Sabbati violati poena cur capitalis.	<i>ibid.</i>
Regibus captis an parcendum.	518, 519	Sacerdotibus & eorum affectis parcendum in bello.	520
Romanorum mos circa eos.	518	Sacramentum militare post Constantinum.	34
Regum res fiunt Regis victoris.	484, 485	Sacra corrumpi an possint jure belli.	468
Ripa privati quando cedat.	200	Sacra quo sensu publica.	<i>ibid.</i>
Ripæ cujus jure Romano, 199. cujus naturaliter.	<i>ibid.</i>	Sacra in deditioe comprehenduntur.	<i>ibid.</i>
Roma quondam communis patria.	552	Sacra hosti sacra an sint.	<i>ibid.</i>
Romani cur stipulationibus plus tribuant, quam pactis.	221	Sacra populi voluntate profana facta.	<i>ibid.</i>
Romani asperi in victoria.	518	Sacris parcendum in bello.	534
Romanus. vide Populus & Imperium.		Saguntina controversia inter Romanos & Carthaginenses.	278
Romani veteres dolis abstinebant.	436	Samsonis mors.	309
Romani imperii quæ fuerunt, cujus nunc sint.	208	Sapiens natura magistratus, quo sensu.	322
Romani sibi vindicant, quæ hostis ipsorum alicui eriperat.	475	Satisfactio offerenda ab eo, qui deliquit antequam justum bellum gerere possit.	108
Romani duri in captivos populares. 597. eorum instituta ad res bellicas directa.	<i>ibid.</i>	Saul an in impietate mortuus.	309
Romanorum jus in liberos.	147	Sciens præsens & tacens quando consentire credatur.	139
Romanorum controversia cum Latinis, & alia de duratione federis.	280	Scientia quando præsumatur.	367
Romanorum jus de postliminio.	502	Scholasticorum sententia de mendacio & æquivocatione.	434
Romanorum mos de agris captis. circa prædæ.	479	Scriptura in dubio ad monumentum contractus adhibita censetur.	285
Romanorum Imperat. idem Germanorum: unde.	209	Scripti & sententiæ locus apud Rhetores.	276
Romanorum jus de captivis redemptis.	503	Σύλας.	485
Romanorum jus pro iis, qui postliminio redierunt.	<i>ibid.</i>	Semipravi.	515
Romanorum lex circa res captas.	542	Sedis mutandæ amor, injusta belli causa.	386
Romanorum mos circa Reges captos.	518 & seqq.	Senatus Romanus aliquo tempore partitus summum imperium cum populo.	65
Ruben exheredatus à jure primogenituræ.	185	Servorum deliberatrix facultas imperfecta.	418
		Sententia jus proprie non dat.	446
		Sententiæ quæ dividendæ aut conjungendæ.	156
		Sententiæ quomodo numerandæ inter eos qui dispaes partes in se habent.	157
		Sententiarum pari numero reus absolvitur & possessor vincit.	156
		Sepeliendi jus quale.	303, 304
		Sepeliendi mos unde ortus.	305
		Sepeliendi hostes & inimici.	307
			T

S.

Sabbati lex pro servis. 545
Sabbati lex cujus rei symbolum.

ob Sepeliendos mortuos bella.	304	in Servos jus vitæ ac necis dominorum	quale.	559
Sepultura an debeatur his, qui se occiderunt.	308	Servos Romana lex bello arcebat.	99	
Sepulturam prohibere furor dicitur.	<i>ibid.</i>	circa Servos Francorum jus & Hebræorum.	493	
Sergius Paulus in magistratu manet factus Christianus.	25	Severitas laudabilis Dei, Moſis, Chriſti & Apoſtolorum.	19	
Servitus ex voluntate.	158	Sexus eſt quid perſonale.	183	
Servitus neutiquam pugnat cum jure naturali.	<i>ibid.</i>	Sexus privilegium majus quam ætatis in regnorum ſucceſſione.	<i>ibid.</i>	
Servitus ex poena.	160	Siculæ ſucceſſionis controverſia.	187	
Servitus perfecta, & imperfecta quæ.	158	Signa voluntaria.	138	
Servitus quo ſenſu contra naturam dicitur.	490	Signis hoſtium uti licitum.	429	
Servitutis imperfectæ genera.	160	Significatio impropria quando admittenda.	278	
Servitutis bellicæ cauſa.	491	Significatio ſtrictior, laxior, & media.	277	
Servus mercedem laboris ſui an ſumere poſſit.	492	Silentium non liberum nihil operatur.	140	
Servus reſiſtere an licite poſſit domino.	493	Silentium quando conſenſum probet.	172	
Servus cognofci debet ut poſtliminio recipiatur.	502	Simulatio quæ licita.	428	
Servus recipitur, etiamſi animum res noſtras ſequendi non habeat.	503	Singularium certaminum origo.	311	
Servus mercenario comparatur.	544	Singulatim licet quod grægacum non licet.	157	
in Servum quidvis licet.	491	Singuli quando punibiles ex facto univerſitatis.	373	
Servi fratres poſtri.	544	Societas à civitate in quo differat.	68	
Servi naturaliter Philoſophis qui.	387	Societas civilis ab humano infinito coepit.	86	
Servi ad operas urgendi moderate.	545	Societas cum quibus illicita Hebræis.	267	
Servi quo caſu fugere poſſint.	559	Societas an iniri poſſit, ut alter damni immunis ſit.	236	
Servi transfugæ recipiuntur poſtliminio.	502	Societas, ubi opera & pecunia inter ſe comparantur.	<i>ibid.</i>	
Servi quando poſtliminio recipiantur.	503	Societas cum profanis quæ, & quantum periculofa, & quomodo periculis occurri poſſit.	269	
Servi etiam manumiffi poſtliminio recipiuntur.	<i>ibid.</i>	Societas, ex qua alter nihil lucri ſperat, non valet.	237	
Servi redempti quod jus apud Romanos.	<i>ibid.</i>	Societas bonorum univerſorum qualis.	<i>ibid.</i>	
Servi dicuntur populi ſubjecti.	59	Societas navalis. vide Admiralitas.		
Servi pro dominis bellant.	98	Societatem morte finire, non eſt jus naturalis aut gentium.	253	
Servi res ſunt domini.	491	Societatis bellicæ diviſio.	265	
Servis Romæ licebat ad ſtatuas confuſere.	547	in Societate partes æquales quomodo intelligendæ.	236	
Servo Dominus quæ præſtare debeat.	545, 546	Socius ſocium cogere poſteſt, ut ſic fedegi.	67	
Servorum nati matrem ſequuntur.	491	Socii ſociis jus reddere debent, ſi ſubditi ſui accuſentur.	<i>ibid.</i>	
Servorum filii an naturaliter ſervi, & quatenus.	159	Socii		
in Servos lenitas adhibenda.	545. jus vitæ & necis in eos quale.	544		

I N D E X.

Socii defendendi, quando. 412
Socii qui sint in jure postliminii. 492
Socii quando partem habeant in præda. 484
Sociis illata vis quando pacem rumpat. 581
Socii in bello injusto de damnis tenentur, interdum & puniri possunt. 425
Sociorum controversiæ judicari quomodo soleant. 67
Sociorum à sociis oppressorum exempla. 69
Sociorum plurium quis præferendus. 270
Sociorum nomine an futuri veniant. 278
Socios in federe, non nominatos adjuvare non est contra fedus. 279
Sollicitare subditos alienos non licet. 436
Solum incultrum an concedendum externis. 120
Sorores duas ducere olim licitum. 153
Sorte amplius quando aliquid licite exigi possit. 236
Sortis usus ad bella vitanda. 397
Spartæ. vide Lacedæmon.
Specialia fortiora generalibus. 285
Species pars substantiæ. 202
Species populi quomodo tollatur. 207
Species, id est, formæ plures unius rei artificialis. *ibid.*
Specificatione an res acquirantur. 202
Spes lucri quando veniat in restitutionem. 290
Spiritus, id est, forma. 206
Spolia hosti detracta quorum sint. 477
Spoliare hostem licet jure gentium. 468
Spuria quid. 265
Sponsio quid. 263
Sponsio an ex notitia & silentio Regem aut populum obliget. 272
Sponsionis Caudinæ & Numantinæ controversia. 271
Sponsionis Luctantiæ controversia. 272
Sponsores ad quid teneantur si improbetur sponsio. 271

Sponsores tenentur in id quod interest. 263, 264
Sponsorum bona ad id quod interest obligata. 272
Stipulari pro tertio naturaliter licet, & quo effectum. 226. Romanæ leges circa stipulationem aut acceptationem pro tertio. *ibid.*
Studiis literarum parcendum in bello. 521
Supra an contra jus gentium in bello. 464
Sua homini quæ. 290
Subditi hosti militantes an pacem rumpant. 580
Subditus cogi potest, ut obfescet, & quomodo. 587
Subditus dubitans an recte militet. 420
Subditi alieni an bello defendi possint. 413. eos sollicitare non licet. 436
Subditi quando jure bellum gerant. 417
Subditi qui. *ibid.*
Subditi hostium ubique offenduntur jure belli. 459
Subditi reddendi superioribus, si bello injusto abstracti sint. 558
Subditi quomodo fiant participes delicti superiorum. 372, 373
Subditi an semper se in libertatem vindicare possint. 143
Subditi bellare possunt in magistratus summæ potestatis jussu. 80
Subditi resistere imperantibus prohibentur ex ipsa natura civilis societatis. 80. eorum resistentia est vetita jure Hebræo, & jure Evangelico. 81
Subditi pro imperantibus bellant. 89
Subditis illata vis pacem rumpit. 581
Subditis alterius, qui piratæ sint, vis illata, pacem non rumpit. *ibid.*
Subditis bellantibus promissa an teneant. 569
Subditis dubitantibus tributa potius imperanda, quam opera militaris. 420
Subditis interdum præda conceditur. 484
Subditorum facultas deliberatrix imperfecta. 418
Subditorum ratio an bellum utrinque

I N D E X.

ri potest.	171	Transmissio linealis differt à representatione.	184
Terror non sufficit ad jus internum occidendi.	523	Tribuni sacrosancti quomodo facti.	170
Tertio, qui metum non incussit, facta promissio tenet.	570	Tributarie Medorum nationes an e- jus conditionis manserint translatæ ad alios imperio.	181
Testamentum solemnitate aliqua de- fectum quem effectum habeat.	492	Tributorum finis quis.	25
Testamenti factio est juris naturalis : quo sensu.	173	Tributorum indictio ad victoris utili- tatem.	513
Testamenta de regnis patrimoniali- bus.	60	Tullii Hostilii dolus.	433
Testamenta de regnis non patrimo- nialibus, non valent nisi ex populi consensu.	60	in Tutelam receptus nihil debet agere noxium statui ejus, à quo receptus est.	606. & seq.
in Testamentis clausula derogatoria quantum valeat.	63	Tutores à quo dandi in regnis patri- monialibus & non patrimoniali- bus.	61
Testari non prohibentur externi jure naturali.	173	Tyrannus titulo. <i>vide</i> Invasor.	
Testari quem impediens quando, & cui teneatur.	290	Tyranno fides debetur.	167, 168
Thebæorum martyrum historia.	89	V.	
Theodoti Ætoli factum.	462	V Ades.	377, 378
Thesaurus in multis regnis Regi ce- dit.	298	Valerii Lavini dolus.	434
Theauri cuius, & de iis leges variaz.	197	Vandalicæ successionis controversia.	187
Tibærenorum generositas.	436	Vasallus, cogi non potest, ut eat ob- ses.	187
<i>Tipæ</i> pro benefacere.	245	Vasallorum jus circa alluviones.	201
<i>Tipæ</i> quid.	318	Vastatio. <i>vide</i> Populatio.	
Timothei ducis moderatio.	531	Vestigal mari imponi an possit.	130
Titus templum incendit.	470	Vestigalia pro transitu mercium im- poni quæ possunt.	119
Tradere se in fidem, quid.	587	Vela candida.	607
Traditio non requiritur naturaliter ad perficendam alienationem.	170	Vendendi libertas an alicuj debetur.	121
Traditio naturaliter ad translationem dominii non requiritur.	203	Venditio potest dominium transferre ante traditionem.	233
Traditio ad translationem domini in quibus casibus etiam jure civili non requiritur.	203	Veneno interficere jure gentium, vesti- tum.	461
Traiani dictum ad Præfectum præto- rio exponitur.	85	Veneno inficere tela an liceat.	461
Transcendi jus per alienos fines.	187	Veneno inficere aquas an liceat. <i>ibid.</i>	
Transendum qua sit.	118	Venia digna quæ.	515, 516
Transfugæ jure Romano postliminium non habent.	502	Veniam dare an liceat.	330
Transfugæ servi postliminio recipiun- tur.	403	Venire, & mittere, diversa.	596
Transfugæ ab his à quibus transfuge- runt occidi solent.	523	Venire cui permiffum, an quem secum ducere possit. <i>ibid.</i>	
Transfugæ in dubio non reddendi.	577	Verba intelligenda secundum mate- riam subjectam.	283
Transfugas admittere licet.	436	Verba ex proprietate in dubio sumen- da.	276
Transitus non debetur injustum bel- lum moventi.	188	Verborum obligatio interna ex men- te.	275
		Verborum obligatio externa secundum	

dum interpretationem probabilem.		dum, & quare.	230
	<i>ibid.</i>	Vitia qualia impunite esse debent.	328, 329
Veritas, id est, locutio aperta.	243	Vitiositas actus ab effectu discernenda.	293
Veritas iustitiz para.	432	Vittæ.	607
Vestis apud Romanos postliminio non recepta.	504	Vltio an juri naturæ conveniat.	317
Vestium nomine arma non veniunt.	605	Vltio an licita jure naturæ & gentium.	320
Vetans fortius quam jubens, quare.	285	Vltio an Christianis permittitur.	324
Via publica an alluvionem impediatur.	201	Vltionis restrictio unde.	321
Victi clementer habendi.	554	Vnio populorum, aut regnorum quid operetur.	208
Victi victoribus permixti.	552	Vniversitas obligat singulos.	155
Victis eripere nihil nisi quod pacem impedit, laudabile.	551	Vniversitatis debito singuli an obligentur, & quatenus.	576
Victis relictum suum imperium.	553	Voces an naturalia signa.	428
Victis imperium relinquere generosorum est.	<i>ibid.</i>	de Vocibus meris dispositio cavenda.	331
Victis imperium relinquere solet locis quibusdam decentis.	<i>ibid.</i>	Volenti mentiendo an injuria fiat.	433
Victis imperii pars relicta.	454	Voluntas defuncti pro lege.	176
missæ suæ leges, & magistratus.	<i>ibid.</i>	Voluntas quæ pœnibilis.	329
suæ religio permittitur.	<i>ibid.</i>	Voluntas Dei nominatur, ubi causæ non apparent.	345
Victor curare debet, ut religio vera libere prædicetur.	<i>ibid.</i>	Voluntas jure mutabilis.	220
Victor quis dicendus.	584, 585	Υπερολίθι figura qualis.	432
Victoris officium in eos qui se dedunt.	586	Υπερολίθι.	250
Vindex sanguinis apud Hebræos.	321	Vrbes quædam à Deo excidio damnatæ: quare.	533
Vindicatio. vide Vltio.		Vrbes à Salomone Hiromo datæ quales.	60
Vindictæ privatæ exempla.	320, 321	Vrbium matricum jus in coloniis apud Græcos.	66
Viriati moderatio.	533	Vsucapio locum non habet inter duos populos aut reges.	138
Virtutis actus, quos jus Hebræorum exigat, exiguntur & nunc à Christianis.	9	Vsuræ quo jure veritæ.	235
Vis injusta naturaliter quæ.	16, 17	Vsuræ vetitæ lege Hebræa.	<i>ibid.</i>
Vis justa naturaliter quæ.	<i>ibid.</i>	Vsuræ Christianis illicitæ.	<i>ibid.</i>
Vis justa testimonio probatur.	<i>ibid.</i>	Vsuræ crimen quibus casibus non admittatur.	236
Vis justa in bestiis quo sensu.	18	circa Vsuras legum civilium efficacia.	236. Hollandicum jus circa ipsas.
Vis pœnæ ergo licita.	425		236
Vi, hominibus armatis, coactivæ, quid significet.	282	Vsus autoritas in explicandis legibus.	31
Vita in statu innocentie.	112, 113	Vsus rerum naturalis.	112
Vita populi præferenda libertati.	405	Vsus rei in abusu consistens æstimabilis extra rem.	235
Vita an obligari possit.	446, 447	Vti opera oblata licet, et si offerenti illicita.	436
Vita tota reorum an examinanda.	334	Veilitas publica alienando bona subditorum pacis causa, quo sensu requiratur.	577
Vitam valide obligari, antiquorum sententia.	272		577
Vitæ tuendæ causa mentiri an liceat.	434	Viti-	
Vitæ pactio libertatem non comprehendit.	605		
Vitium rei in contractibus indicandum.			

I N D E X.

Utilitas ex abstinentia populationum. 535
Utilitatis innociz jus. 117
Vxor in corpus mariti jus habet ex lege Evangelica. 148
Vxor rem vindicat emtam pecunia sua, quam repetere potuisset. 215
Vxores, an plures habere licitum sit: qui plures habuerint: qui una contenti: & an licitum sit eas deferre. 148. & seq.

X.

X Erxis & Artabazanis controversia. 186
Zumaxia. 265

Z.

Z Elandorum jus circa alluviones. 201

F I N I S.

BIBLIOTECA EPISCOPAL
DE
BARCELONA
Reg. 15.186
Sig. 340.13.13
650

200
2

Biblioteca Episcopal de Barcelona

13030000013894

